HIERONYMI CARDANI MEDIOLANENSIS, CIVIS'QVE BONONIENSIS MEDICI CLARISSIMI,

Opus nouum, cunctis de SANITATE TVENDA, ac uita producenda studiosis apprimè necessarium: in quatuor libros digestum.

A RODVLPHO SYLVESTRIO BONONIENSI MEDICO, EIVS DISCIPULO, recens in lucem editum.

Cum gemino INDICE *capitum, & rerum notatu dignißimarum copiosißimo.*

BASILEÆ,

PER SEBASTIANVM HENRICPETRI.

SANCTISSIMO DOMINO GREGORIO DECIMOTERTIO, PONTIFICI MAXIMO, ET STVDIORVM PATRONO.

QVANTA ſit artis medicinæ dignitas, atque præſtãtia, Sanctiſsime Pater, non tantum ex certitudine earum, quibus utitur rationum, reiq́ ſubiectæ, in qua uerſatur nobilitate, ſed etiam ex eiuſdem fine maximè perſpici poteſt. Is enim eſt humani corporis ſanitas, qua nihil mortaliũ rerum utilius, aut iucundius, & ſine qua nulla earum grata, uel ſuauis eſſe poteſt. Quid enim prodeſt Regibus regnandi ſuauitas? Ducibus gloria fortitudinis? Eruditis ſapientiæ oblectatio? ſi iaceant corpore infirmitatis moleſtia, & doloribus afflicto? Maxima hæc profectò laus eſt tantũ boni mortalibus procurare, ſine quo cætera bona caduca, nihil aut iucunditatis, aut oblectationis in ſe habent: Sed non minor medicinæ laus eſt illud idem quod tribuit, ſanitatem inquam conſeruare, & quoad humana ratione fieri poteſt, in diuturnum tempus producere. Vtrumque enim nobiliſsima hæc ſcientia præſtat, quæ & morbos expellendi rationem, & ſanitatis quàm diutiſsimè conſeruandæ methodum tradit. Sed eſt hoc tempore maximè dolendum, quod ea ſuam dignitatem non retineat, nequiſsimorum quorundam hominum uitio, qui omnibus præſidijs medico dignis deſtituti, nulla mathematicarum ſcientiarũ notitia, nulla naturalium rerum cognitione inſtructi, improbitate ſolum, ac temeritate armati, artem nobiliſsimam tanquam eius ueri profeſſores non uia, ac ratione, ſed temerè, ac caſu exercere non dubitant, quiuis enim chirurgus, uel imperitus pharmacopola, uel tonſor ignarus ſe poſſe medicinam facere putat, & audet, non paruo mortalium detrimento: Quos HIERONYMVS CARDANVS præceptor meus, & uerbis in omnibus ſuis ſcriptis tanquam naturæ hoſtes inſectatur, & poſteritatem contrario exemplo ad huius artis ſtudium incendit, nam cùm eſſet admirabili quadã ingenij ui præditus, ſummo etiam ſtudio, labore, uigilijs, uitæq́ diuturnitate omniũ pene rerum humanarum, quæ in cognitione uerſantur, exactam notitiam eſt conſecutus. Itaque tot & tanta adiumẽta ad huius artis facultates percipiendas attulit, ut iam non mirum ſit, ſi ei tantum ſplendoris dederit, quãtum ſanè pauci ueterum medicorum, & philoſophorum. Verè hoc mihi de CARDANO dicere liceat, illum unum in omnibus humanis ſcientijs tantum præſtitiſſe, quantum in earum ſingulis præſtantes uiri excelluerint. Id quidem ſatis patet ex eius operibus

in lucem editis, ex quibus tanta in hanc facultatem, atque humanum genus utilitas emanat, quanta fortasse ex Græcorum, & Latinorum medicorũ monumentis emanarit. Id autem clariùs pateret, si ederentur quamplurima eiusdem præstantis uiri uolumina, quæ ex eius testamento apud me reseruantur, & eius excellentem scientiam, ac singularem ingenij perspicaciam indicāt, & mortalibus forent utilissima: Confecit enim duodecim libros Contradicentium Medicorum, in quibus non Medicorũ solùm, sed etiam philosophorum dissidentes sententiæ conciliantur, qui ut maximo ab ipso studio compositi sunt, sic omnes editos subtilitate superāt: confecit & sex libros de Dentibus, utilissimos ad disputationes, consilia conscribenda, artis exercitationem, in quibus tota medicina explicatur. Item commentaria in libros Hippocratis de Victu in acutis, quæ Bononię conscripsit, dum supraordinariam lectionem profiteretur, & continent totam medendi rationem. Duo commentaria in quatuor primas Principis primæ sectionis doctrinas, quæ libri Floridorum inscribuntur, & alia multa in Medicina, Philosophia, Mathematicisq́ scientijs, quæ ad posterorum utilitatem in lucem, ut spero, aliquando edam, auspicijs in primis Sanctitatis V. cuius proprium est fauere ingenijs, alere hominum industriam, bonasq́ artes, & humano genere salutares sua liberalitate excolere. Id adeò re ipsa in huius operis editione expertus sum: Vestræ enim Sanctitatis quæ pro sua humanitate CARDANVM uiuum dilexit, & mortui memoriam cōseruat, & auctoritate promotus, & ope subleuatus, multo celerius quàm fecissem opus ipsum promulgaui. Quare & præsens hæc nostra ætas, & futura S. V. acceptum referet, & quicquid ex hoc opere de SANITATE TVENDA utilitatis consequeretur: Vestræ enim S. benignitate factum est, ut opus excellens, atque eximium, quod ob tenuitatem meam diuturnæ tenebræ oppressuræ erant, in lucem prodiret, ad perpetuam auctoris laudem, ad sempiternam beneficentiæ V. S. testificationem, quā & si clarissimè eius publica, & heroica opera apud omnes testatam relinquunt, qualia illa sunt collegia ad omnium nationum institutionem magnificentissimè erecta, uiri in omnibus disciplinis doctissimi eius liberalitate sustentati, sacra ædificia extructa, pauperũm inopia subleuata, eam tamen etiam hoc Opus posteris non mediocriter prædicabit: (quo futurum est ut à V. S. uerum ad imitandum exemplar in omni liberalitatis, ac magnificentiæ genere omnes Principes desumpturi sint.) Magna enim Pater S. utilitas ex his libris in humanum genus proficisci potest: ijs enim omnia præcepta continentur, quæ ad uictus nostri institutionem, & ualetudinem conseruandam sunt necessaria, & ordine, ac recta ratione disponũtur, deducunturq́ ab uniuersalibus, ac sex rebus non naturalibus, ut medici loquuntur, scilicet aëre, cibo & potu, somno & uigilia, inanitione & repletione, motu & quiete, atque animi accidētibus. Item ab ætate, sexu, regionibus, ac temporum mutationibus, nec quicquam prætermittitur quod ad hoc negotium pertinere uideatur, in quo omnes, qui hactenus scripserunt, multum defecerunt, &

Galenus

Galenus ipse in omnibus copiosus, hac in re tenuis, & mancus fuit, quem tamen temporum ac regionū uarietates facilè excusare possunt. Et maximam quidem diligentiam in ijs libris auctor adhibuit, priusq̃ longo usu praeceptorum uarietatem comprobare uoluit, quàm animum ad ea conscribenda appelleret. In quibus id potissimùm spectauit tanquam V. S. seruus studiosissimus, ut V. S ualetudini consulendo, Reipublicæq́ Christianæ ac dignitati consuleret. Ego autem & si temporis ac laboris quamplurimū insumpsi in huius operis corrigendi, & imprimendi sollicitudine, me tamen amplissimum fructum consecutum arbitrabor, si cognouero id à Sanctitate Vestra non improbatum iri, ex quo etiam ad cætera eiusdem auctoris opera in medium proferenda uehementius excitabor. Interim DEVM OPT. MAX. precabor, ut quod maxime doctissimus præceptor meus hoc opere studuit, S. V. diuturnam incolumitatem concedere dignetur.

Beatitudinis Vestræ

Seruus humilissimus

Rodulphus Syluestrius.

INDEX OMNIUM CAPITUM, QUÆ IN HOC OPERE DE TUENDA Sanitate tractantur.

EX LIBRO II.

De saluia,

ELENCHVS CAPITVM.

De sala

EX LIBRO IIII.

FINIS ELENCHI CAPITVM.

INDEX

INDEX RERVM AC VERBORVM

MEMORABILIVM, QVAE PRAECIpuè in hoc Opere, de SANITATE TVENDA compræhenduntur.

A

B Arbuti

Caro

D

E

Elephas

F

G

Pisces

Q

Simplicia

Vinum

Z

HIERO-

HIERONYMI CARDANI MEDIOLANENSIS, CIVISQVE BONONIENSIS

OPVS DE SANITATE TVENDA.

LIBER PRIMVS.

PROOEMIVM.

Contemplandi duplicē artium differentiam.

DVPLICEM esse præter cæteras contemplandi artium differentiam: unam quidem disciplinis demōstratiuis communem, ex uno ad plura, uelut in Geometria (licet pluribus distinctam assumptionibus, definitionibus, siquidem communibus animi sententijs postulatis) alteram ex pluribus ad unum scientijs uocatis practicis, longè difficiliorem: ut in quibus magnitudo & modus etiam atq; alia huiusmodi assumuntur, haud dubium esse reor. Neque enim quòd calidum cum sicco adiūctum astrictionem faciat, aut humido emolliat, sed sub certa mensura calefacit, alia tepefacit, altera urit, emollit, attrahit, digerit, astringit: hæc omnia calido & sicco efficiuntur, & alia plura, utpote aroma amarum. Accipiamus ergo primum quomodo calor agat ex Tertio de Dentibus: primum quidem motum habet. Si enim cœlestis, mouetur ad mutationem originis, sin autem elementaris, à contrario ut se tueatur. Erit ergo motus ille, ut cùm sit in corpore, mouet alia circunstantia, quare diuellit, non secus ac in doloribus ex flatu dicimus (licet partes cohæreant) fieri separationem, atq; diuisionem, ac per se diffunditur, atq; motu separat. Quæ ergo separantur, diuelluntur, & maius occupant spatium: hoc autem est rarescere. Naturale enim est cuiuscunque entis non æterni generare sibi simile, ut maneat. Quo uerò potentius est unūquodque eo agit, quod per se agit, ut calidi est mouere atq; diffundi, ita & calidissimi celerrimè, atque ob id cùm maius occupat spatium, attenuat. Quid enim est tenue, quod maius occupat spatium pro materiæ mole? Cùm ergo formam mutet, & attenuetur, uelut aqua in uaporem, uapor in fumum rarescere, resolui non: cùm autem parte aliqua diffundat, bifariam etiam attrahit, uno modo ne detur uacuum, quod potētius est, subingreditur, unde ad membra imbecilla materiæ confluunt, hac atque alia in ea ratione altera ut motu confertim in alteram partem inclinato, ut est quasi attractio uelut in suctione, sic & in cucurbitulis, cùm autem motus partium præuenit, fit cōdensatio, ut in bellicis machinis: constat enim ignem condensari, quoniam motus præuenit raritatem factam in qua obseruandum est quòd forma plus potest, quàm motus & materia, aliter quid prohiberet ne denuo coiret in pyrij pulueris paruitatem? sed ignea forma obstat. Quæcunq; uerò parum terreæ partis habent, calore soluta diffluunt, & colliquata mouentur, ut aqua è glacie, mel & oleum: & siccum dicitur, quod materia caret, humidum, quod habet, solutum enim fit humidum. Humidum igitur impedimento est calori. Vnde siccitatem appellant caloris climam, & calidum non impeditum igneum generat, impeditū autem putridum. Quatuor enim sunt genera caloris, unum quod est quasi materia, & dicitur potestate, id est quod comminutum, & motu accedente calorem gignit, ut piper. Tria autem actu sunt calida, uel à calore cœlesti, & proportione respōdenti elemento stellarum, & hic est instrumentū animæ, & in omnibus uiuentibus, & plantis, & animalibus. Verùm quoniam comparatiuè dicitur, ideo homini, anguis, & scorpius frigidi esse dicuntur. Et omnes plantæ ob id carent motu sensili, & paucis, ut piscibus, talis inest, ut exuperet humanum, uelut de stella affirmat Aristoteles: neq; enim repugnat

Calor quomodo agat.

Tenue quid.

Caloris quatuor genera.

si hoc tale etiam non esset in eodem genere reperiri, uelut in plantis: hic ergo calor heterogenea iungit, & homogenea disgregat. Vnum enim ad aliud sequitur, uelut à contrario, sicut calor igneus qui secũdus est, quoniam humido caret, & putridus, etiam homogenea congregat. Iam uerò & quędam, uelut alia in huiusmodi genere, talia sunt, uelux de fimo columbino Galenus refert, sed hæc putrida sunt, atq; ob id etiam ardent, alia non, sed simpliciter, uelut sal, ob id aqueo immistus est. Et ob id amara nõ solùm subiguntur, sed etiam placent, uelut oliuæ, cappares, absynthium, tuta, cùm ab acribus uix uincatur, nedum ut placeat, à dulcibus nec flectatur amarum, nec superetur, cùm tamen genere acrior sit potentior, numero uerò dulce: sacchar, mel, & lac dulcia magis sunt quàm salsus sal. Ergo in medica arte est necessaria contemplatio, iudicium, peritia naturalis philosophiæ, & usus singularis Dialecticæ artis.

Contemplatio Medicis necessaria.

Cùm ergo dereliquerint contemplationem, priuati sunt Medici tertia parte, & præcipua nobilioreq; medicinæ, sola emperia relicta, quæ constat experimentis & ratione quadam generali, utpote quòd in inflammatione sanguinem subducere pręstat, quoniam superabundat. At morbi pauci sunt qui sic sanari possint, partim quòd morbi plerìq; sunt interiores & occulti. Quare scripsit Hippocrates in libro de Arte: Medicus paucos sanat, quia paucos morbos satis tẽpestiuè agnoscit:

Qui a medicus paucos sanet.

Et ob id etiam externos plerunque, & certè plures multo. Cumq; Medici celebres nostris temporibus laudentur apud Principes, non qui præstantiores sunt, sed qui uel experimentis incumbunt: Empirici atq; hi à populo apud Principes euehuntur, alij patientia & consuetudine aulæ pręferuntur, & in usu magis sunt, ideo ex optimis paucos eligunt, & qui uix ob labores aulæ trientẽ fructus reddere possunt: contingitq; ideo ut ipsimet huius erroris in persona sua pœnas luant. Quod nisi essent fontes, & commodorum multitudo omnium, incredibilis tamen usus perpetuus, optimorum iam nemo superstes esset. Itaque hæc ars omnibus utilissima est, etsi aliqui per se uiuant incolumes, adhibita arte multo plures, ut Venetijs inuenirentur & firmiores, cùm hi miris iactati modis quotidie langueant. Etsi sanitati nõ per artem restituantur, tamẽ uita breuis euadit, & impedita, quomodo si sanus sim, me credam tam imperito medico? Quot relicta adhuc sub iudice? an medicamenta diuersa diuersis membris opitulentur? & si non, quid prodest tot medicamentorum compositio, si sic, quid fermentatio? nam sine illa faciliùs distribuentur, celeriusq;, & ualidiora erunt? & cur miscemus medicamenta? si enim non distribuuntur, plus nocebunt quàm iuuabunt: si distribuũtur, cur non adhibemus compositiones & fermentata? & quomodo agnoscam quid cuique conueniet, aut non, nisi cognouero ordines? si ergo ordines non cognoscimus nisi in primis qualitatibus, quomodo utemur, an non refert? & ita aperiemus, & laxabimus in colica, adhibita quantitate, tempoteq;, modo, & aperiemus diarrhœam ex qua ęger morietur, ita in diarthœa astringemus, ut colica lethalis excitetur, ex qua æger pereat, ut sæpiùs uidimus?

Nota.

Ergo primùm opportet in omnibus his statuere principia principiorum, inde ipsa principia: quæ quamuis nõ possint ab initio ordinatim scribi, sæpiùs scripta in ordinem redigẽtur. Sunt autem principia principiorum quibus indigemus, præter qualitates primas, & alia quęcunq; & quouis modo tradita: Quantitas, numerus, electio, præparatio, consuetudo, necessitas, demonstratio, præpositio inter plura & inter contraria cuius habenda sit ratio, inde autem principia quibus constituti sumus & quid profecerimus aut planè sanatus sit æger cognoscamus. De medicamentorum compositione & formatione destillatio, putrefactio, de sub terra geniris, de alimentis animalium, de proprijs cuiusq; dispositionis noxis: Vt quomodo destillationi mucci in uentriculo occurrendum sit. Quomodo prouidendũ ne medela pariat morbos, exemplo modici mellis per quantitatem, aut sacchar sancti Thomæ, de simplici curationis genere. Non agendo seu nihil agendo, per consueta agendo, ac per auxilia comparando inter se, & ad reliqua. Cùm uerò in his omnibus connexio singulorum in unoquoque infinita esset, principiorum autem anceps, & imperfecta, & difficillima, sanè necesse erit ut simplicibus comparatis communibus affectionbus, tum proprijs, atque etiam coniunctis, doceamus. Atq;

unus

tentis hic eſt tantùm modus artem trahendi, ex cuius ignorantia multitudo errorũ emerſit, pluresq́ imperfectiones, totiusq́ diſciplinæ perturbatio atq; defectus.

Vt autem propiùs accedamus, ſcire decet rem quæ quæritur an ſit, quid ſit, an finis, inde cauſas, ſeu natura, ſeu conſilio conſtet, ſeu arte: nam his tribus omnia apud nos fiunt. Tertiò, ſi ſit ſcientia practica, demõſtrationem inuenire maximè per diuiſionem. Quartò, ſcire modum quo res fit. Quintò, abijcere annexa ſuperfluè, & ipſum quod proponitur continuare prioribus. Sextò, docere modum traducendi per minutiſsimas differentias ex contemplatione ad opus. Ergo nihil mirum quòd hæc ars ſit ſublata, non ſolùm pereũtibus inuentis iam, ſed negligentia potentium, & adulatione qua imperiti præponuntur, præſtãtiores poſthabentur, ſic perijt Architectura, Pictura, honos imminutus Plaſticæ, atque ſculpturæ, nec artifices habentur, nec præmia etiam ſi adeſſent, debita conſequerentur. Quid ergo mirum de Medicina, cuius exempla addita magis ſunt ſenſibus, ipſa diſciplina profundior & ſubtilior, fallendi tot modi atque occaſiones? Ideo in ea diligenter elaborauimus, ut ex præclaris artibus, ac cæteris ipſius partibus, hanc fructuoſiſsimam (quam ita eſſe quis eſt qui non fateatur?) & à nobis exultam, poſteritatis memoriæ traderemus, ſperantes cunctos continuo uſu edoctos, ac beneficium agnoſcentes, reiúq; in primis utilium commoditate inuitatos, ſpretis quàm pluribus alijs, hanc ſibi potiſsimùm conſeruandam fore: cùm nulla ars nec humano generi tam utilis, nec bonorum noſtrorum accommodatior inueniri poſſit. Ex ea enim præcipuus ac ſalubriter ducendæ uitæ uſus, iamq́ ſæpiùs obſidentibus morbis, in quibus maximè uerſans ſubſiſtit, liberandæ habetur, cùm nullum reperiatur corpus, quãtum libet optima conſtitutione præditum, quod non ut primùm in lucẽ editum eſt, fluoribus ſemper quibuſdam obnoxium, atq; inter horum diſcrimina conſtitutum ſit. Verùm cùm medicinæ duę ſint potiſsimùm partes, altera quę præſentem tuetur ſanitatem, altera quæ abſentem reuocat: hîc tantùm potiorem eam medicinæ partem diligenter tractemus, atq; excolamus, quę ſanitati tuendę, incolumentiq́ producendę dicata eſt, & ut eam tanquam bonum corporis intactum cuſtodiamus, & prouideamus ne in morbos tanquam in errata incurrat, quæ pars non parum alteram antecellere uidetur, cum hoc enim quòd præſentẽ tuetur ſanitatem, ne etiam periculum ullum adeamus, præſtat, longeq́ id ſubmotum repellit, adeò maximus, atque in primis commodus eſt huiuſce partis uſus. Cùm etenim à primo noſtro ortu exſiccari incipiamus, hocq́ pacto noxa hæc contracta ſemper nos concomitetur, donec tandem abſumpta omni materia, nec quò ulteriùs calor hic innatus, unde alatur, foueaturq́, habeat, nos prorſus in ſicco deſtitutos relinquit, diſſoluta penitus corporum noſtrorum ſubſtantia, quæ niſi continuò reſarciatur, intra breue temporis curriculũ tota diſſipata periclitatur. Huius ergo artis adminiculo egemus, & licet nulla prorſus arte naturæ decreta auferre ualeamus, quin exſiccati tandem ſoluamur, nemo tamen ambigat naturæ neceſſitatem adhibita arte ac diligentia meliùs farciri poſſe, ac niſi præceptis aliquibus homines uitæ ſuæ obſeruatione nitantur, in noxas offenſasq́ incurrere: cùm ſæpiſsimè in his falli contingat. Quis enim uel optimè à natura conſtitutus, ac ſibi ipſi quoq; uni inſeruiens, multa horum per ſe, aut aëris ambientis ſibi cõmodam temperiem, aut ſe exercẽdi opportunitatem, modumq́, aut rectum ciborum ordinem, opportunũq́ uſum, & quamplurima alia eiuſmodi, niſi huius artis præceptis aſſequi poterit: quotidie enim experimur quamplurimos in tempore non admonitos, in multa incommoda incidere, & præſertim in excrementorum (ut ita dicamus) œconomia, nec alibi magis crebriùsue peccatur. Copia enim ac rerum uarietate ſeducimur tam anxiè ad ſaporum auiditatem palatum irritantes, nullamq́ nec aëris nos ambientis, nec exercitij, nec cæterarum ſex rerum non naturalium, in quibus ſalubritatis materia petitur, differentiam ponentes, & hinc fit, quòd tam breue ac exiguum nobis eſt uitæ curriculum, non tamen naturâ (ut aliquibus placuit) inſitum, ſed iam dictis erroribus comparatum. Inordinatè enim, imò inſanè, ut plurimum nunc temporis homines uiuunt, uiuentesq́ in aëre prauo, ipſum horis intempeſtiuis ſubeunt, triſtitijs etiam, curis, ui-

Vt arti propiùs accedamus.

Vtilitas medicinæ.

Medicinæ duæ principales partes.

Hæc pars altera præſtantior.

 gilia,

giliis,uenere,ac laboribus,se perperam excruciant, immodicoq́ cibo, ut iam diximus, & potu, & sępius quàm oporteat, & intempestiuè, & malè pręparato, & uario, se replent: ut plerunque, imo, ferè semper contingat, ij non naturali morte absumpti, sed inopinatè, aut ui, aut morbo intereant, septuagenarius enim annus tempore antiquo fuit uitæ humanæ communis terminus, ut testatur Dauid in Psalmis, ita, ut si quis antea moriebatur, non naturali morte, sed ui morbi absumptus existimabatur: neque enim negare possumus, quòd si recta ratione homo uiueret, aliquātò diutius uitam extēderet, ut nos luce clarius in Quinto de Proportionib. demonstrauimus. Quare manifestè apparet, non minùs necessariam hanc artem humano generi esse, quàm salubrem, tum, ut noxas qua parte possumus repellamus, tum quas non possumus saltem ut minuamus, ac præsentē nobis tueamur sanitatē, & sic pars hæc instituti nostri omnium maxima, atque in primis tractatu iucunda

Tractanda in hoc opere. erit. Ea autem de quibus hoc in opere dicendū est, sunt subiecta, & res adhibendæ aut fugiendæ, & modi atque causæ. Ac quidem subiecta sunt humana corpora & eorum species iuxta ætates, lactantes, sorbitionibusq́ utentes, & solidis cibis, & adolescentes, & qui non ampliùs augentur, & masculi, & fœminæ, & temperati, & intemperie laborantes, & integrè sani, & oblæsi, & iuxta regiones. Quæ uerò adhibentur, aer, motus, somnus, euacuatio, lætitia cibi, potusq́, atq; alia huiusmodi. Fugienda autem medicamenta, & cibi participes horum, ueluti cruda, atq; alia in genere, alia alijs. Modi autem, somni diurni, aut nocturni, à repletione, uenus, labor, assa, elixa. Causæ autem, quoniam sine illis doctrina erit & incerta, & specialis, ac circa illa etiam contingent errores. Ob id ergo præstabit disputationes præscindere,

Duplex legendi ordo. ne opus in immensum augeatur. Cumq́ duplex sit ordo legendi, & ad alios libros comparatus, & doctrinam per partes dissecandi: primus sanè perspicuus, ut etiam ante primas si fieri posset hic liber sit legendus, quòd eius finis sit uiuere diu, & inculpata ualetudine, at sine his alij libri nihil proderunt, aut admodum parum: me-

Huius operis finis. liusq́ est longè non ægrotare quàm ægros sanare: nam qui ægrotant, de fine incerti sunt, & si assequantur, non tamen ad integritatem pristinam redeunt, quòd & si redirent, interim tempus medium perijt. Adde quòd uita illis fit breuior, etiam si uiribus non uideatur imminuta. Quæ autem ordinis difficultatem faciunt in tractando, duo sunt, alia quidem, quia non uidentur habere certum genus, uelut operimenta, & ad āërem, & ad somnum, & ad motum referri possunt, alia quoniam nescimus an præcedere debeant, atque in his duplex est dubitatio, quædam enim finis ratione, ueluti tractatio per ætates, quam Galenus sequutus est, quod ad opus attinet, commodior uidetur. At rursus quomodo illa attingemus, nisi sciemus, quæ de illis tractanda sint, ac rursus an de nutritione priùs, illa enim fini propinquior, an concoctione, sine qua nutritio non fit? Incidimus etiam in difficultatem, non quæ in infantibus diximus, alia sint in alijs ætatibus repetenda. Et rursus si specialia con iunxerimus generalibus, ueluti bulbos & cæpas cibis, interrūpetur ordo generalium inter se, si generalium inter se ordinem custodiamus, specialia à generalibus & membra ipsa à toto distinguemus. Demum & alia huiusmodi, ut præparationes, adeò ut difficile uideatur, ut non multa repetamus, aut incognita cognitis praponamus. Plurima uerò in huiusmodi ob id absque causis, tum referre oportebit ad ordinis seruandam æqualitatem, & perspicuitatem, nitoremq́ orationis. Illas autem uel ex præcedentibus sumere, aut suo loco posterius referre, ad quod opus non parum iuuabunt tituli eorum, quæ adiecta sunt ubique. Vnde etiam tabulam in hoc genere conficere quasi necessarium est ob tantam rerum multitudinem ac uarietatem, tum perturbationem ordinum, quam etiam præponere tanquam ideam unam totius operis, quasi corporis unius delineationem, erit commodum & opportunum. Porrò cùm duo sint scopi huius, unus ad seruandam bonam ualetudinem, alter ad producendam uitam, si quando contingat, non in idem conuenire quæ adhibentur, tria spectanda sunt, quid certius, & an morbus sit uitæ longitudini obfuturus, ut febris, nephritis, hydropum omne genus, an parum, aut nihil, ut podagra, scabies, oculorum morbi, hæmorrhoides: in his longitudinem uitæ magis

obser-

obſeruare decet,uelut & ſi minus certi ſint. Demum in pauperibus, & imperitis,& filios nutrientibus magis ualetudinis quàm uitæ ratio habenda eſt, contrà, in his qui carent filijs, diuitibus, aut qui conſilio ualent. Cùm duo uerò ſint genera ca- ſuum,unum quod prorſus eſt naturę cõtrarium,ut uenenũ,pręcipitatio, ſomnus in luto,medicamentum(eſt enim mediũ inter uenenum & alimẽtum) triſtitia,metus, ira,inuidia, & quod naturá ſalutare eſt: manifeſtum non niſi deterioris incommo- di uitandi cauſa locum primo relinqui, in ſecundo autem fugiendam prauitatem, immoderantiam,& importunitatem. In cibis ergo,quod ad qualitatem attinet,fu- *Cibi qui fugiendi in genere.* gere oportet concoctu difficiles, quòd interim corpus alimẽto fraudetur, uires de- bilitentur,flatusq́; neceſſariò gignãtur,tum quæ parum nutriunt, & habent multũ excrementi,excrementoſa etiam omnia tum quæ tenuioris ſunt alimenti, nam bre uiorem efficiunt uitam,quæ facilè putreſcunt. Immoderatè calida, frigida,ſicca,hu- mida,detergentia,aſtringentia, natura enim noſtra ab omni immodico labefacta- tur. Occaſiones,cruditas,uigilia,labor magnus, euacuatio, affectus animi,& ſimi- lia. Horum omnium ſunt indicia, ſapor uehemens, odor malus,cibus crudus,aut malè coctus,miſtio diuerſa maximè ex contrarijs,uetuſtas,impuritas (ob id eluit de bent ſingula.tum etiam ſecuriora ſunt à uene ficijs atq; ſuauiora)ortus & educatio. Cẽſet Philologus chamas,cõchas,oſtrea,apuas,& ſimilia praui eſſe alimenti, quòd è cœno naſcantur.nam ſi mali ſunt piſces qui in ſordibus uictitãt, quãtò magis quę ſine parente oriuntur? quo in genere ſunt etiam anguillæ, muſtelæ cœnoſæ uermi- bus ſimiles,niſi quòd nigræ ſunt,teſtudines, ranæ,limaces, ſed & fungi,qui ilei do- lores gignũt & ſpirationem grauem, & ſuffocant, perſæpe etiam uenenoſi ſunt, & interficiunt,ut tubera, & herbæ ſylueſtres, ſunt enim luto ueſtita, cùm ſine ſemine proueniant:& etiam quod è ſemine nata ſint, quia imperfectionem generis oſten- dit,potuiſſe abſque ſemine oriri:ſed & legumina omnia,(cicer tamen omnium præ ſtantiſsimum,ut faba & phaſelus omnium flatuoſiſsima) piſa coli doloribus obno- xia,lens uiſui,cerebro officit,bilem atram gignit, faciliùs tamen concoquitur, nec flatum adeò generat. Piſces prauí omnes choleram & iliacã paſſionem procreant, ſed & à lacte conſulo ut abſtineant, alimentum bonum, ſed tot modis obnoxium incommodis:primùm ſi per ſe ut mulctũ eſt, corrumpatur,facilè enim & quàm bre ui corrumpitur teſte Galeno: ſi aſſumptum miſceatur bili, aut putridis humori- bus,aut uermes habentibus: ſi uino,piſcibus,oleribus,leguminibus,miſceatur,aut fructibus. Demum ſi eo aſſumpto exerceatur,uigilet,concumbat,iraſcatur.habet etiam proprietates quibuſdã inimicas hominib.& omnib.habentib.capita debilia, aut dentes infirmos,aut iecoris uenas anguſtas,aut renes calidos, manifeſta cauſa nocet. Caſeus etiã acris eſt ob coagulum,& terreus exempta butyroſa parte, alia e- tiam habet incommoda, ut ſatis ſcitè dixerit Philologus non eſſe bonum niſi fa- bris lignarijs ad tabulas iungendas. Mel etiam malum cum cibis ob obſtructiones & biliosſam naturam. Sturni cicuta, turdi hyoſcyamo, coturnices elleboro,qualeæ comitiali ex morbo cadunt,merli non eduntur antequam putreſcant, quod in om- nibus duris carnibus eſt obſeruandum, ob id aut non concoquuntur, aut prauè.u- troque igitur modo talia, & ſi bono alerentur cibo, mala ſunt, ut bouina caro, an- ſerum, & huiuſmodi auiculæ Cypri ſcammonium edunt. Salita quoque omnia *Salita quibus utilia.* mala ſunt,ſed non omnibus,nam uentriculo pituita redundante quandoq; com- moda ſunt. Acria præterea ualde, ut piper,elephantiaſim gignũt,& exuſtiones hu morum, & ſunt cauſæ phlegmonum, & morborum acutorum. Caulium uſus quàm malus ſit, oſtendit odor, qui in chorte etiam cubilia ſuperiora infeſtat: atrum ſuccum gignunt,& oculis nocent,& ſomnia mouent,& uermes,& pediculos gene rant, tametſi ſerpentes occîdant, & lumbricos iam genitos, & aluum ſubducant. ita rapæ quartanam patientibus proſunt,turbant,flatum plurimum gignunt, & pa rum nutriunt, & craſsi ſunt, hoc ipſo damnandæ quòd Democrito diſplicuerint, qui tandiu uixit,acuunt tamen uiſum. Refert Thomas, Franciſcum Mollinum pa- tritium Venetum creatum fuiſſe inter conſiliarios ſupremos reipublicæ anno cen- *Hiſtoria.* teſimo,cùm iam ſeculum aliud ingreſſus eſſet,annoq; M. D. XXXV. egiſſe CIII.

interrogatus quomodo ad id ætatis peruenisset, respondit: Neque Clodianas merces degustasse, id est, fructus, precipuè pepones, & olera, neq; sub umbra turris beati Marci spaciatum: eo enim in foro austri à mari spirant, nec limbis, id est, gondolis (sic enim eos uocãt Veneti patritio sermone) uectum, scilicet ut se exerceret. Damnat idem author multa eius generis & bene, sed illud non probo, quòd uitam ultra

Nota. c x x. annos perdurare posse speret, hœdina carne, uitellisq; ouorum. Omitto quòd incommoda esset nimis hæc uiuendi ratio, nec licet hœdos apud nos, nisi Martio atq; Aprili mense inuenire, nullibi in una prouincia perpetuò. Extent uerò qui solis ouis uictitant, ut collegijs phratrium, non solùm nullus est inuentus qui cxx. annum excesserit, sed pauciores ad ætatem communem perueniunt, quàm ex his, qui uulgari modo uiuunt. Prætera si contingat ut cogantur excedere eam rationem, nimis grauiter læduntur, ob idq; iubet Hippocrates ut quandoq; homines singuli ad insueta transeant. ut infrà satis abunde ostendemus; sed neque alimentum illud adeò tenue & siccum ad ualde longæuam ætatem bonum est: ad mediocrem uelut ad Lxx. uel paulò plures annos optimum esse fateor. Oportet enim esse ualde solidũ, & humidũ alimentũ, quale si modo ex carnibus porcinæ, ceruinę atq; castrati. Et ueteres Iudæi, quos constat ualde uixisse, & nunc etiam quidam diu uiuunt, castratis & agnis potiùs quàm hœdis usi sunt, tum quod (ut dixi) caro hœdina paucorum dierum est, agni usque ad annũ fit melior: tum quia assari potest agnus & bonus est, hœdus si elixetur, malus est, quia omne elixum malum est: si in ueru torreatur, deterior, quia nimis exsiccatur, ob id iurulentum edere semper conuenit. Verùm docebimus infrà, uitã longæuã, neque carnibus, neq; ouis, neq; uino cõstare, dico uitam illam admodum longam, de qua propriè uir hîc sermonem habet, sed in fructibus terræ, ut pane, amygdalis, pineis, castaneis, aqua cum saccharo. quòd si aqua utilis est, quæ à terra sumitur, cur omnia quæ à terra sumuntur, reijcere cogimur? Et si uinum admittit, & laudat, non'ne id succus est fructus? propterea fructus & semina, bis elaborata, non ut radices, uel folia, & si etiam semel tantùm ut dixi, non ob id mala sunt, cùm elephanti, cameli, & cerui, quorum ex confesso uita longissima est, his quæ ex terra nascuntur, & non ex animalium carne uiuant. Ad-

Cardui cur mali. ducam tamen quædam, quæ ad hunc usum meritò improbantur, Carduos, & rectè, cùm enim tingant, & manus, & aquam in qua elixantur, atrum gignere illos

Cur à saluia cauendum. humorem, haud dubium est. A' saluia cauendum monet, cui ego assentior æstiuis temporibus: nam & calida est satis, & habitaculum ob densitatem serpentum & bufonum: in ea enim ob densitatem umbræ nõ solùm refrigerantur, sed delitescũt, uelut & sub hædera, & arbutis densis & humilibus, ut etiam rubo, & humili buxo: ideò bene Poëta cecinit,

Frigidus, ò pueri fugite hinc, latet anguis in herba.

In hyeme autem utilis est, non solùm quia subastringat modicè, ut Galenus ait, sed quia etiam detergit, & multo magis quàm astringat, ideo uentriculo pituita redundanti, tum alijs utilis est, cùm etiam dissecet, & caput corroboret. Similiter & à moris: quanquam enim mala non ualde sint, adeò tamen sunt obnoxia facilè putredini, ut eam uoluptatem consuluerim tanto periculo non emendam. Similiter & à malis, quòd inutilia prorsus sint, ideoq; nulli conueniant, quòd phthisi progignendæ apta, quòd in omnibus flatum excitant, qui cùm in frigida materia fuerit,

Flatus incommoda. per arterias diuiditur, & in musculos etiam deriuatur, & tabefacit hominem, flatus enim præter commodum eijciendi lenta, & multa, & mediocria excrementa, ut in senibus, & melancholicis, cui muneri auxilium præstat: si sit similis fœcũ materiæ, scilicet crassus, & ad imum uentris descendens, secùs semper nocet: nam crassus & non descendens, coli & ilei dolorem gignit, si in intestinis sit: si uerò inter omentũ & peritonæum, hydropem siccam & antea dolores circa umbilicum, si descendat, enterocelem, aut epiplocelem: si in uentriculo grauis & densus intercipiatur, dolores creat, & coctionem intercipit: si leuis, eructuationes, & coctioni etiam incõmodus, sed non adeò: leuis autem & cum impetu delatus efficit uertigines, densior, comitialem morbum, tenuiusculus & diuisus, imagines ante oculos, continuatus &

non

non multus, tinnitus, ſibilos, & ex his ſurditatem parit. Et ob id etiam hæc omnia in ſenibus accidunt, quoniam & flatuum copiam maiorem gignũt, ob cruditatum multitudinem, & quoniam diſcutere illos minùs ualent, tum ob caloris imbecillitem, tum ob id quòd minùs exercentur. In reliquis ſolùm cauenda prorſus ſuadeo quæ mala ſunt, & ut deteriora fiant, periculum eſt: prorſus mala, & nemini utilia, mala inſana etiam: periculoſa uerò apium ob ſimilitudinem ranæ, ſimiliter fungi, anguillæq; ob commertium, uelut etiam de ſaluia diximus, ſed & poma cum inutilia ſint, & ſuſpecta de phthiſi, & tabe, & oculorum ac aurium offenſa, tum coli doloribus & ilei, tum uermibus, difficileq; ſit in tanta malorum turba omnia euitare, ex hoc numero cenſebuntur. Aeris prætere a eligendi optimi, tum aquæ curam habere oportet. nam quantum utrumq; ad inſtitutum propoſitũ conferat, Hippocrates longo opere proſequutus eſt, & nos inferiùs, cùm abſque bonis aquis incolumem diu eſſe difficilimũ: longæuum aut in prauo aëre qualis apud Garamantas, & in quibuſdam regionibus nouæ Galliæ, ſit impoſsibile. Ad hoc etiam pertinet immũdities, & conſuetudo, ut cum elephanticis, uelut in Hibernia, & ubi uenti Auſtri concluſi excipiuntur, loca lacuſtria, paluſtria, ualles, ſordida ex animalibus ac ſtabulis armentorum, & orientales regiones, India maximè, deinde Aſia, aptiores ſunt ad uitæ longitudinem cæteris, dicebat Thomas Philologus, quòd ex occidentalibus nullam urbem uidit, in qua longiori tempore uiuerent, quàm Venetias, idq; iure multis ex cauſis expoſiti, ſunt enim ſecundum mare oriente ad meridiem declinãti, id eſt, Euro & Vulturno, & in mari, ubi homines diu uiuunt, & rectã uiuendi normam norunt atq; cuſtodiunt. Sed neq; his aſſueſcere oportet quæ ſpeciem habent utilitatis præſentis, in poſterũ autem nocent, uelut fontes in membris, uomitus, ieiunium, non præſente cruditate, euacuationes molles, frequentes, aut etiam raræ, non neceſſariæ, hæmorrhoides: at ex his hæmorrhoides ſponte natę ſine ſenſu, & non diu, & aceruatim fluentes ſunt ſatis bonæ. Sed & tempora ſomni & uigiliarum obſeruanda, non ſolum in quantitate, ſed ordine, dum nox longa eſt, aut mediocris, dormiendum donec ſol aſcenderit, non prodeundũ, niſi aëre bene perſpicuo, & ſimiliter à penultima diei hora recipere ſe in domum oportet, aut ſi cogaris prodire, quod & Veneti obſeruant, uelati undequaq;. Aeſtate uerò ad nonam horam ab occaſu producendus eſt ſomnus, ſi non, decumbat ad undecimam, nec crudus exurgat. nam quieſcenti malum exercitaturo longè deterius. Neque procuranda macies nulli apta uſui, neque pinguedo, non ſolùm quòd dicat Hippocrates, Qui naturâ admodum craſſi ſunt, citiùs moriuntur gracilibus, ſed quòd inſtitutio hæc ſalubris minimè debet pugnare cum communi bono, cum proprio hominis fine, qui eſt intelligere. Dicebat autem B. Hieronymus, uenter obeſus nõ gignit ſpiritum tenuem. Non ſolùm autẽ Venus immodica uitam breuiorẽ reddit, ſed & ipſa ſalacitas ſola ſignũ eſt breuioris uitę, ut inter arbores pficus, inter animalia paſſeres. Talè enim quod poteſtate eſt, ab initio & ei aſsimilatur quale futurum eſſet cùm ad actum perueniſſet. Hæc ſatis in genere à nobis dicta ſint, his quibus naturâ id conceſſum eſt, uel natura ſponte, uel artis auxilio, uita incolumis ac longa ſeruetur: nam quidam ſunt adeò malè compoſiti, ut ſi etiam ſeruandi Aeſculapio traderentur, neq; ſani uiuere poſſent, neq; ad ſenectutem peruenire. E quibus ſunt nati iunioribus et teneris parentibus, aut qui rara ſunt ſubſtantia ſolidorum membrorum, aut graui aliquo uitio laborant in membrorum aliquo uitæ neceſſario, è quib. ſunt tria principalia, & præter illa uentriculus, & pulmo. Quę uerò ad quaſdã ſublimiores artes pertinẽt deſtillationum, atque Aſtrorum, cum circuitibus ſuis illa ſuis locis declarabuntur: nam non talia ſunt, ut breui ſermone compręhendi queant.

Optimi aëris electio.

Qui naturaliter breuis ſunt uitæ.

HIERO.

HIERONYMI CARDANI MEDIOLANENSIS, CIVISQ'VE BONONIENSIS

OPVS DE SANITATE TVENDA.

LIBER PRIMVS.

Cur disciplina tuendæ sanitatis fuerit neglecta. Cap. I.

NIMVERO tametsi multa de hac disciplina, clarissimi uiri, scripserint, Hippocrates siue Polybus & Diocles, totq; alij, de quibus aliàs actum est, multos tamē habent contradicentes, plurimos uerò contemptores, atque ij diuersis causis inducti esse uidentur. Prima, quòd omnes qui artem medicam nullam esse putant, quanto magis si urgente necessitate salutem negligunt? inter illos terrores supremi ictus, lentam spem, tam lōgam, incertosq; euentus parui facere debent, quinimmo tam pauci hoc argumento elidere, imò excludere curam omnem tuendæ sanitatis nituntur. Alijs uisum est, uelut Plutarcho dicenti. Præfinire autem oportet quantum sanitati sit incumbendum, neq; illam exactam curam probo quæ ciuilia negotia abrumpit, reipublicę inutilem reddit, contemplationem tollit, & insuauem eius usum efficit. Tria enim hæc iure uitæ prætulero, stirpem, patriam, sapientiam: ob id consuluero ut qui principibus aut reipublicæ mancipati sunt, aut sapientiæ studijs, à uoluptatibus quantū possunt abstineant, tempus id, quod superest ualetudinis præceptis tribuant. Manifestum est autem maiorem partem horum ad uoluptatem facere: Decubitum super lectum, deambulationem, equitationem, piscationē, musicam, consabulationem amicorum, aucupium, gemmarum intuitum, historiarum lectionem, lusum turriculæ, & pilę collimando. Voluptates quoque, quæ à corpore per corpus exercentur, uelut cibi & potus: & quæ ab animo in animū resiliunt, ut cogitationes iucundæ, gloria Dei, amplitudo & pulchritudo cœli, mentium ordo, splendor immensus, quies sempiterna, immota in infinito, immensitas ardens, iustitia, gaudium, tranquillitas, beata omnia. Non ergo sapientiæ studijs, non reipublicæ utilitati, neque operibus deerimus, si unicuiq; iuxta fabricā, uelut in ędibus officia tribuerimus. Fabula illa mihi arridet, leonem cùm coëgisset omnia animalia, asino tubicinis imposuisse munus, lépori cursoris & nuntij. Malè ergo Galenus ut seruare uidetur uelle Respublicas, artem palæstræ potiûs docuit quàm tuendæ sanitatis, sed dum nimis postmodum incumbit noxæ exercitationis, nec uni, nec alteri satisfacit, illos enim laboribus periculo febrium exponit, cùm præcepta sanitatis tuendæ periculo uacare debeant, uel si muneri cōiuncta sint, proprium habere, neq; regulā, uelut si cogaris exerceri, antea dormias, edas parū solidū nutriens sine potu, si uigilare nihil cœnes, aut uuas passas grandes, postquam uerò periculo aut morbo te obiecit, nō curat ut militem, sed ut œconomum diuitis Matronæ. Qui uerò fastidiunt hæc præcepta, alij abstinentiam damnant. Velut Alfonsus Rex Aragonū, qui cùm audisset à sene x c. annorum uitæ genus, dixit: Mallem mori intra decem annos (nondum uerò excesserat quinquaginta) q̄ peruenire ad centū cum hoc uitę genere: digna uox Rege, sed non hominum. quanto meliùs dixisset, præstabat hanc tantam curam pro studijs sapientiæ, aut uirtutis, quàm uitæ collocare. Sed his Aloysius Cornarius Patritius Venetus pulcherrimè respondit, quinimmo etiam acerbè arguit delinquentes eo libello, qui in omnium manibus est. Alij dicunt nihil proficere senectutem, cùm omninò

Tria uitæ preferenda.

Dictum Regis Aragonum.

omninò moriendum ſit.falluntur hi,nanque interim uiuimus, & ſi uera ſunt quæ prodit Ariſtoteles,ſine dolore eſt mors naturalis,uel ut Boëtius ait,

Mors hominum fœlix quæ ſe non dulcibus annis
Inuehit, & mœſtis ſæpè uocata uenit.

Interim etiam deſcēdentibus meliùs conſulere poſſumus,uerùm graue eſt quantò frui licet,tantò diuturna expectatione cruciari, tum præcipuè quòd uix uériſimile eſt poſſe mortem eſſe abſq; dolore, longam expectationem eam tollit ἀυγσία & uitæ ſuauitas.ipſius mortis dolor uel nullus erit,ut ille ait: uel exiguum tollit ira, ob id(quod damnant in Sylla)præcipuum fuit felicitatis ſuæ faſtigium. Ex iracundia enim mori,cùm nihil magis milites accendat ad pugnam quàm ira & furor, ut de Etheacle,& Polynice,ut & Virgilius teſtatur,dulce eſt.

Rurſus quidam obijciunt quòd hæc ſcientia ſit impoſſibilis homini,idq; indicio patere,quòd nullus eorum qui ad centeſimum peruenerunt annum,et operam dedit,ſiquidem neq; uidebis medicum centenarium neq; centenarium medicum, ut Galenus hoc ipſe apertè faſſus eſt: nam medicum uix octuaginta annos ſuperaſſe, Grammaticum centum attigiſſe,ruſticum etiam exceſſiſſe:et ego quidem uidi hortulanum unum,piſtorem alium. Plinius recitat de fullone Bononienſi. Nihil ergo proficit hæc ars.Quibus reſpondemus(aut malè traditam) horum cauſa hoc ſcribimus opus: non quia non iuuant, quia malè tradita ſit, ſed quia ſolùm malè tradita (& ut dixi) ſcribimus opus. Cur autem non uiuant tandiu, alia cauſa eſt, ſcilicet quòd omnibus quidem tradita diſciplina utilis eſt, ſed nō quantum debet,confert, & experimentum ſui præbet: nam in ualidis propter naturam, in mediocribus ob imperfectionem artis et obſeruationis pręceptorum non ſatisfacit,tum propter caſus,at natura plus poteſt quàm ars,& integra ſtatua quàm refecta.Eorū ergo qui ad ſummum bonitatis peruenerunt,ni caſus obſtent,uita longiſſima eſt, in qua natura plus poteſt quàm ars in alijs, & licet medicos non conſulant, naturam tamen ducem habent eorum loco,qui parum fidi(uel impediti, uel ingrato labore nil conferunt:omnes etiam hi quandam normam uitæ ſequuntur à ſexageſimo anno: ſupra dictum eſt autem ab uno cuncta proficiſci, & quòd conſuetudo maximè diuturna ex pluribus unum facit. Obiectio.

Sunt etiam qui cùm ualeant, omninò negligant huius diſciplinæ uſum, quòd dum ualent, inutilis ſit hic labor: cùm in morbum inciderint curatione indigeant, in medio ſpem proferendo tranſigunt tempus,incertam mutationē horrent,exemplum multitudinis; quæ perperam agit,magis ſequūtur quàm res, ideo ad iudiciū uulgi reuoluūtur in his,quæ ad rationē & ſapientiā ſpectarent.Itaq; errāt & cum erroribus commoriuntur.Sed ſi lentis priùs morbis detineantur, refugiunt ad medicos,& licet hæc ſit pars tuendæ ſanitatis,illi tamen ob locum ad curatiuam referūt: multitudo autem errorum non efficit conſuetudinem, ſed præuaricationem, meliori ergo in ſtatu deinceps ars tuendæ ſanitatis erit,ut homines intelligant eſſe magnum donum Dei.

De Erratis exercentium artem. Cap. II.

Sicut in fœcundo agro multò plures(ſi incultus maneat)herbæ, & inutiles, & etiam uenenoſæ,& maleficæ,quàm in ſterili oriuntur, ita feliciſsimis & regionibus atque temporibus, uitia plura, & deceptores, ac homines improbi,ſcelerati,tum imperiti,abundant:multò maiore numero,ac flagitijs, pernicioſi humano generi,quàm dum mundus adhuc nouus erat, & multis commodis deſtituti homines laborarent,& in ſpeluncis ac cauernis adhuc habitarēt:Et ut ille dicebat: *Glandem ructante marito.* Noſtra ætate floridiſsima eſſe omnia(ſi qua ulla unquam alia)nemo dubitat:cur ergo miramini,ſi dum bella geruntur, alij meditantur implicitis principibus(quanquam optimis ac prudentiſsimis) maxima labes ementitorum artificum, & qui diſciplinas,quas minimè ſalutauerint,ne dum nouerint,profiterentur,emerſerit: Omitto nunc diuina, cùm Heliæ tempore coa-

ctus sit se exponere contra quadringentos prophetas uitæ euidenti periculo, sub rege etiam parum ei amico boni publici causa, ueniamus ad propria: Non'ne Hippocrates de hoc queritur, ut inceperit librum de uictu in acutis, sic: [Qui Gnidias appellatas sententias scripserunt, rectè quidem scripserunt ea quæ patiuntur ægroti. Quæ uerò antè medicum discere oportet, ægroto non referente, pleraque & quæ ad coniecturam faciunt, omissa sunt. Quomodo uerò curare oporteat in his aliter sentio nec laudo, quòd paucis usi sint medicamentis.] Demum concludit: [Siquidem hæc bona essent, et morbis, quibus exhibenda iusserunt conuenientia, magis forent laudanda.] Et in libro de lege [Duo sunt, scientia, & opinio, quarum una scire facit, altera ignorantiæ causa est. Medici nomine quidē solo plures, re ipsa & peritia pauci, ob quod medicina malè audit.] Plura sane dicturus, ac de hoc conquesturus, nisi incommodum scribendi obstitisset. nam (ut Galenus testatur) pleraque nondum euulgato usu chartæ, in ligneis scripsit tabulis, multa tamen sparsim scripsit, in quibus errata exercentium artem arguit. At Galenus quanto plura contra hos nebulones modò reprehendens illos imperitiæ, modò contumaciæ, aliàs prodens eorum homicidia, non rarò conquestus, & grauiter, de temporum suorum præsertim aulicorum moribus, de Principum socordia: medicos etiam arguens beneficij, usque adeò impatiens imperitiæ, & prauitatis illorum, ut non solùm ex proposito in aliud propositum præter decorem resiliat, uerùm libros omnes adeò his contentionibus repleuerit, ut fastidium non leue etiam his, qui illius nomini addicti sunt, laudantque ordinem eius, styli elegantiam, doctrinam, subtilitatem, ac cæteras uirtutes, pariat. immoderata forsan illius reprehendendi uoluntas, & dicendi copia, sed longè immoderantior fuit eorum quos reprehendit ignorantia, stupor, flagitia, atque imprudentia. Itaque meritò mihi conqueri uideor de quorundam hominum erga me acerbitate, qui quod Galeno tot in operibus licuit, de eo mihi duntaxat uno aut duobus uerba facienti uitio uertant: cùm longè plures, & grauiùs, ætate nostra, quàm Galeni temporibus peccēt. Hominum genus hoc ipsum naturâ inditum habet, ut malit sibi bene esse, quam alteri. Quapropter cùm iam usu inualuerit, ut opes penè suspiciantur solæ, meritò factum putet, ut authoritatem simul ac pecuniam quisque quærat, ideo que qui neque bonis artibus imbuti sunt, neque ingenio ualent, ad dolos & flagitia confugiunt. Etenim illud inoleuit quod Satyricus inquit:

Medici nomine plures, re uerò pauci.

Nota.

Criminibus debent hortos, prætoria, mensas.
Argentum uetus, & stantem extra pocula capram.

Quibus accessit unum illud, de quo queritur Plinius, & sanè meritò reprehendendum, & detestabile, sed adeò iam uulgatum, & uerissimum, ut in adagium transierit: solis medicis licet homines impunè occidere. Irrepsit interim occasio alia euertendi omnia bona sub magnæ fœlicitatis nomine. Eruta sunt antiqua Galeni uolumina, tum aliorum, Aldi Manutij Romani uiri insignis industria, græcè scripta: statim affuère periti Laurentianus, Leonicenus, Copus, alijque medicæ artis professores, qui tàm luculenter ea latinè uerterunt (ut è latinis librū de senectute) ut in Græcum sermonem uersa potius existimes. Eloquentia, sensus proprietates, lepôs ita transierunt ad nos: cùm statim Grammatici irrepserunt sine iudicio, sine artis cognitione, sine peritia qui reprehendant παντὶ pro παντη, ἐργόνομος pro ἐργονόμος, & multum referre, quòd quis dicat huius notitiæ esse quandam artem, & huius artis quandam notitiam. Extra aleam ambo sunt medicinæ, nec quicquam ad ægros conferunt, imò impediunt, ut Auenzoar dicit, imò grauiter reprehendit. Quantum uerò intersit inter omnia, & omnimode nihil: nam si ad Deum, utrumque uerum, si ad homines, utrumque falsum: nullus enim omnes res nouit, neque unum tantùm omnimode. Ergo primùm in lectione constituenda non litterulæ inspiciendæ sunt, sed quis sensus magis ad artem pertineat, quisque uerior sit: si secus feceris, periculum est ne simul in rem pecces, & in hominem. Qualis etiam sit phrasis authoris familiaris: & ut colluctationem Grammaticorum circa uerbula effugias hortor. Ex tam paruo commodo, quot, & quanta euenerint detrimenta, accipe. Primùm ut iudices artis sponte eligamus artis ignaros, cum Iurisconsulti litem de re uestiaria ad

Solis medicis licet homines impunè occidere.

uestiarios relegent: secundùm adolescentes ad puerilia studia reuocemus, cùm ad Philosophiam & Mathematicam prouocari deberent. Hic mos antiquorum, hæc præcepta Platonis, Aristotelis, Galeni. Sic ueteres illi profecerunt. Non'ne dixit Hippocrates: [Vita breuis, ars uerò longa:] Iuerit Plato in Aegyptum, nouæ doctrinæ comparandæ causa: non ostendes uerbum in toto Platone Aegyptiacū. Nec erant libri Gręcis à barbara sapientia: at nunc, cum transtulerint etiam fabulas, nō eramus contenti duabus linguis, cùm maioribus unica satisfecerit. Esto contentus, uel libris, uel linguę peritia, uel doctrinę cognitione: non imitemur hydropicos, qui cùm uentrem habeant humore plenum, sitiunt tamen indies magis: sint Græcæ litterę emolumento Grammaticis, illustribus uiris ornamento. In Paulo tertio eruditionem suspiciebamus, in Leone decimo musicæ peritiam admirabamur, in rustico resistemus, in medicis despicimus. Modus tamen & modestia unamquamque rem efficit decentem, honestam, & laudabilem. Horatius:

Græcis ingenium, Græcis de:it ore rotundo musa loqui.

Sed aliud longè est pulchrè nugari, & rectè agere: quin imo ambo præstare nemo facilè potest. Propterea ne malè quidem egerunt ciues Mediolanenses, qui munus hoc in nobiles tantum transtulêre. Quod, ut inquit Aristoteles, Nobilitas à maiorum uirtute cùm ortum habeat, uerisimile est descendētes eis assimilari. Hoc autem duntaxat obseruandum in his artibus, ac negotiationibus, quæ deteriores faciunt homines, è quibus ex confesso est medicina, ut Conciliator ait. Meritò igitur potentes plectuntur, qui ineruditis fauent. Id uerò accidit, quòd quilibet maiora, & citò, & cum uoluptate quærit potiùs, quàm contraria ijs. Nebulones autem hæc omnia pollicentur, & ut ait Poeta:

Nobilitas à maiorum uirtute ortum habet.

Promissis diues quilibet esse potest.

Sustinet morituros in spe, donec intereant, cùm hora adest, aduocant collusorem, qui omnia laudet, imo extollat. ita demiror de Galeno, qui Thessalum accuset, quòd sex mensibus polliceretur docere medicinam, cùm nostro tempore una linea tota scribi possit.

Blanditijs primò, tum pòst spe certa salutis, inde collusore strenuo. Hanc electionem fouent ipsi eruditi contumacia, indignatione, nimio amore studiorum, neglectu omnium, ut in responsis imprudentes, in ornatu incompti, in actionibus inepti uideantur. Ergo mihi iam nunc accidit, quod Comensi cuidam uenandi studijs nimis auido, qui dum capream sectatur, inter montes ei uenit, ut nulla arte inde retrahi posset, frigore & fame interierit: sic mihi ut medicorum turbam irritauerim, confusionem & negotio intulerim, ex qua non facilè possum me seruato pudore explicare, præsertim quòd de illis non conqueri, sed ornatus beneficijs eos laudare teneat. At ego solùm id Centauro offeram, odi illos, qui cùm possint communi commodo bene habere malint ob pertinaciam quādam nō minus sibi ipsis, quàm alijs malè consulere. Itaque duo alias præsidia contra hanc labem docui, ne quis admittatur ad hanc artem, nisi Mathematicarum fuerit ualde peritus. Voco Mathematicos, Geometriam, Arithmeticam, & notitiam cursus astrorum, (non genethliacos, cæterasque minùs constantes futuri cognoscendi artes) Ingenerant enim ueritatis amorem adeò firmum, ut qui profitentur illas, mentiri nesciant. Alterum, ut ne cui præmia numerentur, nisi qui ægrum seruauerit. At dices, durum, iniustum, & incommodum publicæ utilitati: sed ea optima est, quæ pluribus longè utilior est, quàm damnosa: item quæ exemplo incitat alios ad rectè agendum, demum quæ processu temporum utilior euadit, cuiusmodi hæc est. At nunc tertium subiungam, scilicet ut non uerbis imperando, sed manibus tractando, Chirurgorum more, ægros curent, medicamenta secum deferant. Primum quidem apud illos peritus ab ignauo experimento dignosceretur, non fallax pharmacopola turbaret opus, nō uerbis locus esset: hæc tria auxilia à ueteri medicina deprompta sunt, & Hippocratis, ac Galeni etiā testimonio cōfirmata. ita Aegineta & Oribasius eam exercuēre, & apud Arabes Albucasis, & Rasis est Auēzoar: sic disciplina dignitatem, artifices authoritatē, præstantes uiri locū suū retinuerunt. Pacificebantur etiam antiquo

Nota.

Quis ad hanc artem admitti debeat.

Vtin Paracelsis.

tempore cum ægris de pretio, ut diligentiam ipsi, ægri spem de eis augerent. Graue crimen ob tam paucorum hominum factionem, tot innoxios & bonos pœnas extremas dare, patres filijs, fratres fratribus, maritos coniugibus, pupillos parentibus, respublicas defensoribus spoliari, atq; in simul unumquemq; ut magis ornamento est atq; decori mortalium generi, per incuriam & improborum scelus nobis eripi. Quin quòd etiam Galenus dolet uicem ægrorum, ostentationem medicorum, infelices progressus, modò rogat Dei auxilium, modò desperat contra tantam nebulonum copiam, deplorat sortem, narrat historias, fletum discipulorum, pœnitentiamq; illorum. His rationibus disciplinam admirabilem in contemptum deduxere: ex utilissima, damnosam, ex pia & officiosissima, bonis plena exemplis, honesta, decora, effecêre detestabilem, malorum & miseriarum fontem, falsorum professorũ qui se illius titulo uendicarunt ingressu cum ornatu decoro, comitatu splendido.

Historiam nota.

Audi Historiam breuem. Erat medicus Mediolani, qui ut imponeret ciuibus medicis, implebat ægros usque ad guttur, ut nemo euaderet, curabat nobilem quendam, & admonitus sæpe à quodam medico amico meo, ut modum aliquem tantæ repletioni poneret, non paruit, sed irrisit. paulò pòst cùm uideret illum efflare animam, conuenit medicũ à quo monitus fuerat, dicens: Ecce nunc est occasio in qua cuperem te mihi socium habere, & ego libenter, imo liberè illum tibi concessurus sum, ut possis ut uelis curare. Tum amicus meus inquit: Vt scilicet quem tu peremisti, uideatur à me sepultus. Dicebat ergo si recepissem, & nutriuissem, socium uolebat homicidij, si subtraxissem, necis mihi causam imponere. Ergo hęc sunt miranda huius artis exẽpla, inclyti artifices, successus perniciosi, mirabilis stupor, sed unde oriantur, pauci norunt. Quid ergo mirum? ô nimis ambitiosi, frustrà obijciunt, quid proficiam? cur ab initio non patiuntur uocari, an timent quod ego LXXV. annorũ p Vrbem cursitem? in curando tota uis est in prima die, ut serues in continua obseruatione, & hæc gloria est. dicetis quis tu, nunquam ne erras? forsan non. Herophilus cùm nihil se scire testatus esset, multò melius (quanquam prior etiam teste Vesalio Anatomiam tradidit) quàm cum tot scientijs Galenus. Surgimus inflati, erramus inscij, profitemur quæ non didicimus, dumq; de pluribus gloriamur, tantò in pluribus nos fallimus, alios euertimus nostris erroribus: hæc est misera scientia mortalium, umbra uana. Quæritis an cum ijs sciamus aliqua: an Mathematica prorsus inanis sit, an simus omninò Pyrrhonici? non, absit: sed faber lignarius arcam meliùs conficit, quia scientię expers sensibus utitur, & ratione ac iudicio eorum, dum mentem non diuidit.

Curandi uis in prima die.

Misera mortalium scientia.

Pluribus intentus minor est ad singula sensus.

Dum non confidit in uanis disciplinis, neque tumultuatur in uerbis, neque ambitione stringitur, & cogitur, ueritas illi brachium est, & meta sensus, experiẽtia iudicium. Sic nos sensibus & rationi firmè innitentes, artem sanitatis Deo dante non falsa sapientiæ professione aggrediemur. Medicum autem eligemus ministrum naturæ, & moribus probum, quod ex familijs à quibus ortum ducit, atque maioribus coniectaberis, tum uitæ illius historia, planè ueritatis amatorem, contemptorem quasi honoris & diurni quæstus, paucorum uerborum studiosum, humanum, prudentem, uitæ admodum frugalis, boni iudicij, gratum, misericordem, ætatis ultra quadragesimum annum, qui rem ut se habet doctrinarum sciat, in opere fortunatum, & minimè auarum, nec parata medicamenta in officinis tenentem, cum pharmacopolis participantem: atque ab illis maximè caueas, qui se nouam artem medicam fingunt, atque adinuenisse profitentur, imo spretis diuini Hippocratis, atq; aliorum ueterum medicorum dogmatibus, suo Marte medentur, & quicquid eis in mentem uenit, absque alia ratione ac methodo exequuntur in perniciem humani generis. nec parum damnanda est illorum arrogantia, qui falsa scientiæ professione freti, contra Hippocratem omnium medicorum absque controuersia principem, scribere audent, eiusq; Aphorismos, in quibus diuina illa oracula & aurea dicta continentur, uerbis corripere student, more grammaticorum, nec ullam etiam diætandi rationem seruant, modò ægrotantes nimio cibo iugulantes, modò oua,

Optimi medici electio.

A quo medico cauendum sit.

carnes,& uinum etiam in febribus acutis exhibentes,ut mulierculis, alijsq; assistētibus placeant,blandianturúe,solum sibi prę oculis lucrum ponentes: modò nimia inedia interficientes: tanta est istorum imperitia. At dices, cur aliqui in horum manibus ita malè curati euadunt? illos me hercle Dei beneficio, non medici malè medentis opera,in pristinam sanitatem fuisse restitutos,existimandum est.

De prandio,& cœna,& de exemplo dictorum,& quantum faciat modus in unaquaque re. Cap. III.

IAm uerò ne uideamur potiùs uelle cōstruere dogma, & disputare, quàm humano generi consulere, iam diu factitata est contentio, ac quæstio, & ualde celebris usq; ad iurgia adeò acriter, an prandiū cōueniat esse maius cœna? Hoc primum exponetur tam utile morralibus,quàm aurhorib. esse uidetur, cùm tamen non multum boni in se contineat. nam primum quæritur à uobis clari uiri,an alterutrum sit uerum? Si unum uerum est, alterum est falsum,& qui falsum tuetur,si ipsum sequantur plures,magnum hominum generi damnū affert,si etiam pauciores,sed huic ignoscamus, est enim humanū errare, & in multis, & in maximis:sed hîc præter id etiam in errore uelle gloriari, amicis uelle nocere,id etiam grauius est: sed grauissimum,atq; intolerandum,uelle finem assequi,qui nullus est.nam omnibus uelle conuenire prandium cœna plenius,absurdissimum est, cùm aliqui & multi nullo modo prandcrent, ut etiam tempore Romanorū: quod & Homerus,& Martialis longa testatur serie uerborum in eo epigrammate:

Prima salutantes atque altera detinet hora.
Exercet raucos tertia Causidicos.
In quintam uarios extendit Roma labores.
Sexta quies lassis, septima finis erit.
Imperat extructos frangere nona toros.

Antiquo tempore postmodum qui luxuriosè uiuebāt, cœnam trahebant ferè ad mediam noctem:erant enim magni comedones,atq; bibones,qui modesti,decima uacabant alijs negotijs:unde subijcit,

Hora libellorum decima est Eupheme meorum. Nec ampliùs usq; ad eandē diem sumebant cibum,ut lurcones,ab octaua noctis ientaculum sumebant,ut Satyricus,

Exul ab octaua Marius bibit. Fuit enim magnus comestor,& bibax,cùm rusticus esset, nec quicquam boni nisi sæuitia, ambitioq; immensa in auaritiam ordinata, quæ postmodum in gulæ luxuriam. Ergo ad propositum non omnibus prandere expedit,& hoc clare Hippocrates in libro de Victu in acutis docet. Sed reuertamur ad rem. Verùm ô generose putas ne seriò, expedire omnibus cœnam prandio copiosiorem(nam de prandio nimis fortes insultus: si non esset aliud,infantes uentriculo ualde læsi,atq; imbeciles,quiq; cursitare per totam Vrbem cogūtur, te admonere poterūt)si affirmas,iam ostendam non esse uerū,si negas, quare uis tueri quod falsum esse non ignoras in perniciem humani generis, in mortem amicorum, prodendo etiam illos,qui tibi fidunt? At cùm neutra pars possit esse uera generaliter, cur generaliter quæstionem introducis amabo ob inanem gloriam? Neque uos latet,primùm quòd habenda est ratio cōsuetudinis,longitudinis interualli, utriusq; negotiorum agitandorum, & aliorum quæ uisa sunt, animaduersaq; antè ab antiquis. Venio ad ea quæ illi non attigerunt,de discrimine facultatis uomendi prandium faciliùs,quàm cœnam,& illud prætereo,an dubitatis, si quis rutam edere uelit de ueneno solicitus,tutiùs & minore noxa non facturus sit in prandio,nō in cœna? Idem de cæpa,de uino potenti ac multo.nam cùm in dieos pateat, calorq; diei auocet,& homo sibi faueat,quin minus læditur ex prandio, quàm ex cœna (omitto modò nimis sæuam necessitatem cursitandi per Vrbem)cùm in cœna tetri illi uapores,acres,torridi,amari,semiputridi,aut etiam putridi,maligni, fœcales, ueneno si,quales fungorum,atq; alliorum putrescētium à uiru tractorum, attracti à iecore, caput petentes temissi per asperam arteriam in pulmones, noxam in his quatuor Nota.

 mem-

membris (dico iterum iecur, cerebrum, pulmones ac uentriculum) irreparabilem non gignunt, laborabis ex eo tribus mensibus, primùm inde oborta febricula, ex eo tanquam ex pomo quod fortuitò ederis, mortis nomen, pomum, & multa alia innoxia & calumniam habebit, nec prætercam, sed suo loco dicetur, quòd in eiusmodi accusatis Galeno teste cucumeres, & pepones, & fructus nonnulli alij continentur, sed hoc locum hîc non habet. Quis ergo tam impurus est qui hæc non uideat, tam stolidus qui contemnet? At contrà, edere propositum est ciuiliter ptisanam, auiculas, & acetanum ex radice hieracij, & borraginis (quanquam hîc non ignorem rursus eum pædagogis excitandam pugnam, neque magis Galeni aut uerba intelligunt, quàm lyræ sonum asinus, etsi ad modos saltare uidetur, quemadmodum referunt de Aegyptijs Cain) tum uino mediocri diluto, cum semipyro assato, & de omnibus copiosè meliùs habiturũ, & ad robur, & ad bonum habitum, & hilaritatem, & somnum, ac cibi prandij appetentiam, quàm eiusmodi cibis uesceretur in prandio, cœnam autem exilem faceret, aut non cœnaret, uel grauiorem faceret? Non'ne ergo melius fuisset instituere quæstionem, quæ cuique magis expedirent in prandio, & quæ in cœna? & quomodo, & de ordine ciborum, ac præparatione, inde collectum per exemplum de singulorum uictu. similiter in confesso est styracem somnum prouocare, & siccam tamen esse. Princeps enim quamuis tria illa faciat capita, tamen in singulis calidam & siccam esse affirmat, Græci calidam esse referunt, non audent siccam, an humidam appellare. Quomodo si sicca, somnum & potenter prouocat? Quæ quæstio de innumeris quoque alijs est: ut Iride, aloe, amomo. Sed dices Græcos non affirmare? nunquid nil interest, aut uel parum, hoc scire? Nunquid idem est somnus qui à sicco, & qui ab humido, & ita de emollientibus. dispeream, si non melius sit nescire, quàm scire. Ecce uidetis in minimis, ac quæ sensui ipsi sunt manifesta, quantum intersit scientia per causas, & diligentia ac peritia in actione: effectus enim à natura semper ijdem manent, & causæ duplices sunt, & ambæ murantur in nobis, & has disponit medicus: aliæ in potestate aliarum causarũ, & de his medicus non potest disponere, & sunt ancipites, fauent quandoque, quandoque impediunt, sed hæc in potentibus sunt rariores, igitur causarum fortuitarum obiectum non officit huic de optimo medico disquisitioni: solùm ergo meditetur hæc quatuor præcepta. Sed primum est commune omnibus humanis actionibus, cum duobus sequentibus, scilicet quòd omnia hæc mortalia sunt uana, idque non debet propalari: esset enim præter propositum, & malam opinionem de se posset in hominum mentibus ingenerare. Secundum, quòd uita humana est similis reti, composita scilicet ex uaculis sæpiùs iteratis, & penè similibus, nisi quòd aliæ sunt integræ, aliæ fractæ. Tertium, quod omnium quæ eueniunt hominibus ab initio, sunt uelut ortus plantarum, exiguus & imbecillis, & ideo semper, sed maximè tamen, id est, à principio debere hominem omni studio, diligentia, sedulitate, industria, non solùm animo, sed opere, & corporea etiam actione illi incumbere. Quartum est proprium medico, ideo maximè ad illum pertinet, & ut ei operam det, quoniam ea quæ sunt circa ægrum, in tria genera diuiduntur, in illa quæ ad artem pertinent: & hæc sunt duplicia, alia quæ sunt in naturæ potestate, & ista sufficit scire, alia quæ sunt in nostra potestate, & ista debet non solùm scire, sed præstare, alia in accidentium euentu, nec ista conuenit negligere, sed sufficit ut rectè coniectemur. Multùm autem necessaria diligentia etiam in minimis, cùm haud obscurum sit ex illis maxima deriuari, & industria hominis supplet non solùm instrumentis quæ parantur, uerùm ostendit curam superfluam illorum parandorum, cùm absque eis actio etiam meliùs perficiatur. Miraris, & dices, quomodo quòd tam diligens & expertus sit artifex, ut semper optimè operetur, quod cum tot illis instrumentis, alter efficere non potest, ut in scribendo multis ex partibus apparet, primùm in notis, pennarum diuisione, & moderatione, in tradendo pumice leui, & candido minuto, & celeritate manus, & leuitate in reponendo ne dispergatur, affricatione ad partem eandem cum charta candida, & molli, in restituendo litteras modico atramento, & sensim, & constanter, sed & in hoc plus uirium est in opere, sicut & in multis alijs

Nota.

431. 600. & 603.

Quatuor præcepta in actionibus meditanda.

Tria ad artem medicam spectantia.

Diligentia in minimis etiã necessaria.

aliis huiusmodi actionibus apparet. Vt uerò iam incœptum sermonem tādem ab-
soluamus, ne à nobis propositam, & à multis (ut diximus) agitatam quęstionem, ita *Nota.*
imperfectam derelinquamus: quamuis enim eius finis nullus sit, per se ac simplici-
ter consideratus, comparatè tamen constat assequi posse, & ad modum necessarius
erit, ut nos probare intendimus. Cùm nanque natura hunc sibi scopum constituis- *Naturæ sco-*
se uideatur, ut quisque per totum eius uitæ decursum, nutrimento indigeat, ut ex- *pus in cor-*
halatam assiduis fluoribus substantiam reficiat, atque corpus continuò alat, foue- *poris conser-*
atq; (euaporato enim assiduè corporum nutrimento per insensibilem transpira- *uatione.*
tionem ex sententia Galeni, nisi continuò, loco difflati, aliud suggeratur, quo cor-
poris sedes repleātur, breui corpora uiribus proprijs & facultātibus destituta, cùm
ampliùs sustentari nequeant, concidunt, atque collapsa pereunt) iccirco sagax na-
tura facultatem conseruandi ei præbuit, uentriculiq; os constituit, ut facta ab exti-
mo corporis habitu suctione quadam uellicetur, ac ad se alimentum rapiat: cùm et-
enim ita uellicari, fugiq; sentiat eius animalis facultatis potentia, neruolis illis par-
tibus innata, nec molestiam eam ferens, subsidium sibi ab alimenti ingestione pe-
tit, quod confectum postea in reliquas corporis partes distribuatur. Verùm si in ci-
bi, potusq; assumptione nullus seruetur ordo, nullaq; eorundem qualitatis, quan-
titatis'uc, atque temporis, diligētia adhibeatur, nemini dubium esse reor, quòd qui
in his aberrabit, manifestum inde reportabit detrimentum, sicuti optimè docet Ga *Sect. 2.*
lenus in libro de natura humana, nec non & quinto, & sexto de tuenda sanitate, &
multis alijs in locis, nec in eo disputandum arbitror, imo potiùs ratio inquirenda,
ac modus indagandus, quo quisq; ab huiusmodi erroribus se uendicare possit, ha-
bita consideratione ætatis, temperamenti, consuetudinis, & huiusmodi, ut infrà pa
tebit. Cùm itaque eadem die bis capiendi cibum ab omnibus ferè gentibus rectè
constitutus sit usus, atque à celeberrimis tam Græcorum, quàm Latinorum medi-
cis approbatus, quos constat de prandio & cœna sæpè in suis scriptis sermonem ha
buisse, imo dixit Hippocrates: [Semel tantùm in die cibum assumere, corpus ema- *2. Acutor. iu-*
ciat, siccat, & aluum sistit.] Ideo meritò quæri uidetur, nunquid sanis cœna prandio *xta finem.*
uberior esse cōueniat: & quamuis circa hoc complures inter se contendant, nos ta- *An cœna pran*
men, ne in re tam clara tempus conteramus, eam breuiter absoluemus, & pręsertim *dio uberior*
cùm constet, communem tam Hippocratis ac Galeni, quàm aliorum illustrium do *esse conue-*
ctorum sententiam esse, quòd prandio cœna uberior esse debeat, licet non desint *niat.*
qui potiùs Hippocrati & Galeno contradicendi causa, quàm humano generi con-
sulendi, oppositum probare nituntur: dicentes, prandium cœna copiosius esse de-
bere, eò, quia in nocte & somno calor innatus in concoquendis humoribus crudis
totus intentus est, quare si plus cibi in cœna assumatur, retrahitur calor ab eius ope
ratione & humorum crudorum concoctione, cùm non possit duo unà facere, ci-
bum uidelicet, & humores crudos concoquere. Quæ ratio quàm absurda, & à ueri
tate aliena, unusquisque, & si mediocriter in Hippocratis & Galeni doctrina uersa-
tus, cognoscere poterit: qui uolunt Prima Aphorismorum, quod hyeme, ac in som- *15.*
nis longissimis, tanta fiat ad intra caloris innati copia, ut per eam ne dum uentricu-
li, sed iecoris quoq; ac uenarum concoctio, & totius corporis nutricatio, & omniū
excrementorum uacuatio, longè meliùs administrentur. Inquit enim Galenus:
[Quòd autem omnia bene hyberno tempore in corpore animalis administrentur, *Hyberno tem*
indicio sunt naturæ opera fortiora: nam cibi in uentriculo concoquuntur, quoniā *pore naturæ*
calor innatus plurimus est, & in somnis longioribus superfluitates expurgantur.] *opera for-*
Subiungit quoque, [quòd somni longissimi fiunt ob noctium longitudinē, quod *tiora.*
& non parum confert ad naturales operationes, ob hoc igitur, & concoctiones, &
sanguificationes, & nutritiones his temporibus sunt pleniores.] Merum igitur fuit
horum somnium, quod & clariùs ostendit Hippocrates in sextum de Morbis Vul-
garibus, qui habet: [Euidenter uigilans calidior exterius, interius autem frigidior *Com. 4.*
dormiens è contrario,] supra quam particulam Galenus inquit: [Id nempe ex eo *Sect. 14.*
apparet, quòd dormientes compluribus stragulis, ac uestibus, tum etiam capitis e-
gent tegumento, si frigidus, ut hyberno tempore quo circumfunditur, sit aër, ut qui

interdiu

interdiu uigilantes hæc non requirunt. Quin etiam maior respiratio plus caloris in penetralibus corporis collectum esse testatur: perinde & concoctiones in dormientibus efficaciùs, quàm in uigilantibus fieri, non solùm in uentriculo comestorũ ciborum, uerùm etiam humorum in iecore, & uenis corporis. Et sic abditas sedes in dormientibus calidiores effici signũ est, cùm à nobis concessum & suprà ostensum sit ingenitum calorem omnium in corpore concoctionum præcipuum esse opificem.] Isti ergo non leuiter mea quidem sententia aberrant, quod & Hippocratis omnium medicorum consensu facilè principis sententia patet, quarto Acutorum, qui cœnam prandio pręfert, nec non & Galenus tot in locis allegatis, & etiam in libro de Dissolutione continui: ubi reddens rationem, cur antiqui cœnam prandio

Hora accipiendi cibũ quæ nã melior.

præferebant, inquit: [Melior horarũ in accipiendo cibum est hora frigiditatis, propter aggregationẽ caloris innati in interioribus corporis, sed hora caliditatis oporret quod dimittatur acceptio cibi, quia caliditas aëris attrahit calorem naturalẽ ad exteriora corporis, & euacuatur ab interioribus, & debilitatur calor in interioribus corporis ob indigestionem, & propter hoc est, quòd antiqui præferebant cœnam prandio, præcipiẽtes quòd sumeretur plus in cœna, propter aggregationem caloris in interiora corporis frigiditate noctis, & somno, quia calor innatus in somno reuocatur.]

Calor in somno reuocatur.

Somni effectus.

Patet igitur, quòd tempus quo in primis concoctio per cunctas uniuersi corporis particulas adiuuatur est nocturnum, propterea quòd somnus conciliatur, qui & potissimùm à natura institutus est pro reficiendis, refocillandisq́ dilapsis, ac diurno labore dissipatis spiritibus, & eo magis, quia dum ociosa quiescit animalis facultas, maximè suum exercent opus uitalis & naturalis, & præsertim naturalis hæc. Addas etiam quòd inter prandium & cœnam interuenire solent octo duntaxat horæ, sexdecim ueiò inter cœnam & prandium succedens, & cùm natura plus otij habuerit, rationi consentaneum est, ut nõ solùm cibum perfectiùs conficiat, uerùm etiam uentriculum puriorem & à cruditatibus liberum reddat. Sed si nimium, plusquam excoquere in cœnæ usque tempus ualeat, uentriculus exoneretur, ac nouus ingeratur cibus, cruditatibus ipsum repleri nulli dubium est, ex quibus obstructiones, febres, inflammationes, abscessus, & multa alia huiusmodi ortũ habere solent. Et idco dicebat Galenus: [Crudo crudum addere quid deterius?]

Ventriculi obstructiones quæ mala pariant.

Excipiuntur tamen pueri qui crescunt, & plurimum caloris habent, qui calor cum fundatus sit in substantia aërea & aquea, humida nempe & calida, facillimè defluit: iccirco necessarium est, ut sępè comedant, quoniam oportet defluxum similem esse subiectæ substantiæ. Vbi enim id quod defluit, plurimũ est, quod uerò influit, paucum, necesse est subiectam corrumpi substantiam: inquit enim Hippocrates Prima Aphorismorum, [Qui crescunt, quia calidam & humidam habent substantiam, icirco plurimum ab ipsis defluere necessarium est, & ob id plurimo egent alimento, alioquin corpus absumitur.] Oportet namq; alimentum, quod effluxit è corpore, suppleatur. De his ergo non loquimur, nec etiã de quibusdam alijs, qui naturâ admodum biliosi sunt, qui cùm plurima abundent bile, multa in eis fit resolutio, atq; cùm ea in uentriculo cõgregetur, cogit pluries in die cibum assumere, alioquin fæuissima incurrũt symptomata, quia bilis accenditur, & dum efferuescit, petit os uentriculi, & dolores uehementes facit, quia pars admodum sensibilis est, & syncope inducitur, si bilis multiplicetur, & famis toleretur, & sępè etiam deijcitur appetitus, & cibus postea cùm assumitur, in uentriculo corrumpitur ob bilis admistionem, & multa alia incurrunt accidentia, quæ connumerat Galenus secundo Acutorum, nec non & Princeps. Ideo tales pluries in die cibum assumere, & ante balneũ, & frictiones, & exercitium coacti sunt, nec regulam seruare possunt. Sed ad propositũ redeamus, & quoniam probauimus cœnã prandio copiosiorem esse debere, ideo uideamus nunquid omnib. conducat, & plus cibi in cœna assumere, quàm in prandio: & quamuis uerba Galeni hoc testari uideantur, secundo Metho. dum inquit, [Somnus concoquit, uigiliæ digerunt,] ut per somnum noctis, alimentum in cœna assumptum concoquatur, quod concoctum postea in die posit distribui per uniuersum corpus, & à qualibet particula sibi propriũ attrahi, atq; assimilari, nihilominus

Cur biliosi inediam non ferant.

Sect. 29.

3. Pri. Doc. 2. cap. 7.

cap. 3.

minus habenda est ratio eorum, qui per longum tempus aliqua in consuetudine sunt constituti. Cùm etenim consuetudo sit altera ascititia natura, ex consensu omnium antiquorum, ideo non sine maximo corporis detrimento ea permutari poterit, & præsertim repentè, uelut clarè descripsit Hippocrates secundo Acutorum: [Nempe tum ijs qui bis die comedunt, tum ijs qui semel, noxas & infirmitatem pariunt repentinæ mutationes: qui enim prandere nõ consueuerunt, & prandent, statim infirmi fiunt, & eorum corpora grauia, imbecillia, &c. Et si super cœnauerint, acidum ructant, alui læuitas eos exercet, uentriculus nempe præter consuetudinem grauatur solitus resiccari, & non bis tumescere, nec bis eadem die cibos concoquere.] Et paulò infrà subiungit: [Qui bis in die cibum capere soliti sunt, si pransi non fuerint, debiles & infirmi fiunt, & ad omne opus timidi: uiscera enim ipsis pendere uidentur, & alui egestio comburitur.] Et multa alia enumerat incommoda, quæ ex repentina mutatione consuetudinis oriri possunt. Quod idem Galenus in libro de Dissolutione continui affirmat, dum inquit, [Etiam consuetudo in eis addit magnam partem, quoniam qui consueuit prandere, & remouetur, & est cõtentus cœna, magnificat nocumentum sibi, & qui consueti sunt cibum in aliqua hora determinata assumere, & mutatur ad aliam prçter istam horam, declarabitur sibi hçc permutatio nocua, licet mutauerit cibum ab horis malis ad horas bonas. Mutationes ergo eorum quæ circa naturas nostras & habitus contingunt, maximè morbos faciunt. Et propterea nemo debet immutare consuetudinem, quando est antiquata, & longa, etsi bona non sit, dummodo non adducatur aliquid necessitatis ad mutationem suam: nam consuetudo est natura secunda, sicuti memorat sapiens Hippocrates.] Hæc Galenus. Ex quibus manifestè apparet, omnes repentinas ad inconsueta permutationes maximam sanis læsionem afferre: de ægris enim alia est ratio. In rebus ergo naturalibus suam quisque seruare debet consuetudinem, si longa fuerit. Dicebat nanq; Hippocrates secunda Aphorismorum: [Quæ longo tempore consueta sunt, etsi deteriora sint, insuetis tamen minùs molestare solent.] Pulcherrimamq; super his Galenus adducit rationẽ tam in cibis & potibus, quàm aëre. nam de cibis inquit: [Cùm ex his fiat habitus, acquiraturq; similis illis natura, cùm longo tempore perseuerauerint, fieri etiam habitus ille similis nutrimento futuro, quare facilius concoquetur, nil aliud enim est cõcoctio, nisi assimilatio: & quæ assimilata sunt, iam magna ex parte facillimè transmutantur, ideo familiaria meliùs concoquuntur, eaq; causa panis optimum præbet alimentum. In aëre etiam frigidus densat cutim, & ita à frigore minus offenditur: calidus uerò aperit poros & meatus, unde meliùs difflatur calor, minusq; æstuat homo.] Vnum tamẽ animaduertendũ est, quod Hippocrates loco præallegato uidetur uelle, quòd quandoque liceat ad insueta permutari: quòd nonnulli perperam hunc locum interpretantes, dicunt, duplicem esse consuetudinem, alteram diuturnam & longo usu acquisitam, alteram recentem, & nondum in corpore conceptam, & hanc esse, de qua hîc Hippocrates loquitur: quod tamen hallucinantur, nec Aphorismum intelligũt: quis enim ignorat huiusmodi cõsuetudinem, si praua fuerit, statim permutandam esse, melioremq; eligendam? uoluit enim Hippocrates per ea uerba nobis significare, quòd quandoque licet ad insueta permutari, nec quisquam ita se in uictus regimine restringere debet, ut tantummodo cibis, & potibus, atque alijs rebus non naturalibus bonis, & electis, sub æquilibrio utatur, sed aliquãdo debet ad insueta transire, ne adeò assueta ei inhæreant, ut cùm opus fuerit, ad aliorum usum (nisi maximo cum discrimine) haud trãscendere possit. Si enim aliquis ita se restrinxerit, ut inquit Princeps tertia primi, doc. quinta, & per uiam transiens consueta non inuenerit, coactus insuetis uti, malè disponetur ab eis: quod & maximè manifestum fit in his, qui non ouis aut ferculis utuntur, quia dum ægrotant, multum impediuntur. Insuetis ergo bonum est etiam assuescere, non tamen in eis perseuerare, sed ut cùm opus fuerit, illa ferre possit. Verùm cùm longam ac sibi iam familiarem cõsuetudinem quis permutare coactus sit (ut plerunque contingit, & præsertim senibus semel in die comedere assuetis, qui cum una uice tantam cibi copiam, qua corpus se reficere queat,

Consuetudo altera natura.

Iuxta mediũ.

50.

Concoctio & assimilatio.

Ad insueta aliquando trãsire oportet.

Cap. 2.

Quibus cõsuetudo mutanda sit.

concoquere non posint, necesse est, ut ad nouum uiuendi genus se transferant, nec solùm bis, imo & ter etiam cibum in die capere cogantur) sensim, atque pedetentim ab ea permutari debet. In permutationibus enim quod plurimum existit, atque repente, periculosum est satis: quod uerò paulatim fit, tutum, & ideo dicebat Princeps loco præallegato:[Consuetudo tam in rebus naturalibus, quàm non naturalibus, est ueluti natura, quæ mutationes repentinas non sustinet absque magno grauamine.] Concludendum est ergo pro conseruanda ualetudine, maximam in omnibus sibi uendicare partem consuetudinem ipsam, & ideo Galenus quinto de tuenda sanitate, laudat medicos, qui longam consuetudinem seruare consulunt, imo uult etiam quòd senes consuetis exerceantur laboribus, temissa tamen eorum uehementia, & si aliquo casu uenerit permutanda, ut gratia exempli: si aliqua dispositionum corporis sani præter solitum permutata fuerit ut appetitiua uirtus fortior, aut debilior existat, uel excuntia è corpore plura, uel pauciora sint, uel somnus longior, uel breuior, uel etiam insomnis quis fuerit, uel sudor præter solitum è corpore decurrat, uel ea quæ è corpere manare solent, retineantur, ut hæmorrohidarum, uel mensium sanguis, qui statutis diebus fluere solitus erat, uel sanguis è naribus, uel si totius corporis dissolutio fiat, aut in ore extraneus sentiatur sapor, & tandem ubi aliquid non consuetum acciderit, & permanserit, atque augeri inceperit, quod & futuram solet denunciare ægritudinem, tunc eam sensim permutandam esse censemus, quod et colligitur à Galeno quinto de tuenda sanitate, dum de Antiocho medico loquitur, qui illæsis sensibus, membrisq; omnibus integris ad extremum perdurauit, & plusquam octuaginta annos natus erat, & ter in die comedebat, licet copiolius in cœna: sic & Telephus Grāmaticus prouectiore fuit quàm Antiochus ætate, ut qui centum ferè annos uixerit. Optimam ergo rationem unusquisque sibi eligere debet, atque in ea diutiùs quàm potest insistere, & quamuis quotidie uideamus complures adeò optima temperie præditos, quòd etsi nulla recta uictus ratione seruata, longissimam tamen uitam, eamq; incolumen ducant, de quibus locutus est Galenus tertio artis curandi, cùm dixit,[Et proinde uidemus complures homines robustos proba uictus ratione non utentes diutissimè uiuere, id quod non ad exquisitam, rectamq; uiuendi regulam, uerùm ad optimam ipsorum sanitatem referendum esse, nec præceptore indigent uictus rationem ordinante:] ab huiusmodi tamen exemplum desumi non debet, quia & de ipsis quàmplurimos etiam, & iuuenes è uita migrasse uidimus, & qui superstites sunt à principio generationis prospera sunt ualetudine præditi, & in optima temperie ac membrorum omnium structura constituti: quod non omnibus naturâ concessum est, imò & cum hoc multo utuntur exercitio, sicuti dat exemplum Galenus de bono habitu exercitatorum illorum, quibus hoc est totius uitæ institutum: exercitationibus assiduè operam dare, ut alios deijciant, qui mos est athletarum. De ægrotantibus, autem cùm alia sit ratio, de his agere non intendimus, cùm constet apud omnes medicos, subitam in eis & ab initio fieri mutationem, de uino nempe ad aquam, de carnibus ad ptisanam, de prandio etiam ob initia accessionum ad cœnam, de quibus abundè pertractabimus in Commentarijs nostris super Hippocratem de ratione uictus in morbis acutis, opus quidem non minùs utile, quàm necessarium omnibus artem medicam exercentibus. Vt ergo omnia breuiter colligamus, dicimus uberiorè cœnam prandio præferendam esse, in omnibus tamen habita ratione ætatis, temperamenti, & consuetudinis introductæ, receptiq; iam fortè alicuius usus: qui si naturæ, temperamento q;, ac constitutioni, conuenienter fuerit susceptus, in eo consistendum est, sin aliter uisum fuerit, cœnæ assuetis, prandium rectiùs competere posse, consuetudo deterior in tempore sensim ac pedetentim demenda, & loco illius longè melior, ac laudabilior, omni studio ac diligentia introducenda est. Nec nobis arridet eorum opinio, qui cùm aliquem destillatione, uel quouis alio capitis affectu laborantem inueniant, nulla habita longæuæ consuetudinis ratione, ex insperato consulunt, ut prandium uberius accipiant, cœnam uerò leuiorem, dicentes, quòd ex cibo uesperi assumpto multi ex somno gignuntur uapores, qui cùm ob

Repentinæ mutationes naturæ sunt obnoxiæ.

Cap. 11.

Cap. 4.

Cap. 11.

1. Aphor. 3.

Consuetudo seruanda.

Medicorum error.

cùm ob cutis meatus obstructos, extra ferri non possint, sursum eleuari, ac caput repleri necesse est. In manè autem si cibus assumatur, quia cutis meatus aperiuntur in uigilia, per quos fumi exeunt, & resoluuntur, ideo caput non tentant. Contra quam opinionem & si multis medijs responderi posset, cùm tamen hîc non sit locus disputationis, hoc uno solo atq; efficaci medio, eam refellere contenti erimus: diffusè enim illam discussimus in quarto Contradicentium. Ideo breuiter dicimus, quòd uapores qui in nobis gignuntur, uel sunt suaues, & calori nostro naturali af- 14.
fines, uel flatuosi, turbidi, ac (ut ita dicam) nebulosi: tantùm abest, si primo modo, ut *Nota.*
caput repleant, ac lædant, quòd omnes operationes naturales adiuuant, somnum namque conciliant, iuxta Galeni sententiam, tertio de locis. [Vtilis namque materia, quæ ex stomacho in cerebrum colligitur, quæq; magis humidior, ac mediocriter calidior est, somnum conciliat, ex quo fit attractio spiritus uitalis, ac naturalis, à uirtute regitiua pro restauratione eius, quod resolutum est in uigilijs de spiritibus, & ut cibus optimè concoqui possit: si uerò flatuosi, ac nubilosi gignantur, dubium nõ est, quin eo tẽpore assumendus sit cibus, quo meliùs cõfici, ac elaborari possit.] Cùm eñ alimentũ perfectiùs fuerit cõcoctũ, uapores ex eo eleuati tantò suauiores, ac natiuo calori proximiores erunt, nõ autem turbidi, ac nebulosi, quales ex pituitosis, & crassis, atque ex humoribus semiconcoctis, in uentriculo existentibus gignuntur. uerùm cùm in somno (ut demonstratum est) melior fiat concoctio, ideo & per consequens pauciores fient flatuosi uapores, dum tamen cibus suapte natura non sit flatuosus, & minùs replebitur caput, quod & experimento comprobatur in febrientibus, quibus si cibus exhibeatur febre in uigore existente, acres, mordaces, fumei, & fuliginosi uapores gignuntur, ob malam, quam facit igneus calor, concoctionem, & proinde datur cibus hora remissionis febris, quo tempore calor minùs igneus, & magis naturalis est. Vt igitur ex cibo fumei ac fuliginosi uapores, pauciores fiant (ex quibus destillationes, atque uariæ capitis indispositiones oriri solent) tempus cibandi erit in uesperi, id est, in cœna, nisi (ut diximus) consuetudo prohibeat, circa quod tamen unum præcipuè animaduertendum est, ne statim à cœna somno indulgeamus, quoniam tunc temporis caput uaporibus malis repleri necesse est, dum etenim cibus in superiori uentriculi orificio existit ac ueluti innatans se commouet, & calor innatus sese per somnum ad intima contrahit, maximam in eo iam innatante excitat fluctuationem, atque uniuersi corporis æstuationem, plusq; exhalatæ materiæ in superiores partes semper resilire facit, & sic caput mirum in modum repletur, quod multorum, magnorumq; sæpè malorum est causa. ergo expectandum est, quoad cibus à superiori uentriculi parte ad ipsius fundum descenderit, priusquam aliquis cœnatus somno se committat, quod erit duarum ad minimùm horarum spatio, quo tempore clausum erit uentriculi orificium, nec tanta ciborum euaporatio ad cerebrum fiet, iucundis ergo eo tempore uacandum est confabulationibus, & paulisper, molliterq; deambulandum, ut euitatis omnibus incommodis, ex somno integer absolutæ concoctionis sequatur usus. Quamobrem mos ille conseruandus erit, in quo ratio, & celeberrimorum uirorum authoritates nobis præeunt, quibus si subscribat usus, & consuetudo honestissimorum, laudatamq; inprimisq; politè ac ciuiliter uitam persequentium, neque se nimis longo ieiunio macerantium, neque repetitis eadem die crebrioribus comestionibus, potionibusq; exaturantium: nil aliud ulterius pro tuenda ualetudine, eaq; diu incolumi conseruanda, desiderari excogitamus.

Cur statim à cœna somno indulgere nõ debeamus.

Mos seruandus.

De generali uictus ratione. Cap. V.

POrrò ut instituamus aliquam uictus generalem rationem, in nullo (ut ita dicam) sed potiùs optimam omnibus, ea talis erit. Necesse est, ut aliquod sit solidum, admodum temperatum & familiare: id ergo optimũ, & proculdubio panis siligineus, seu ex triciti flore farinę benè cribratus, fermentatus, pinsitus, coctus, recens, mollis, spongiosus, lenis, & æqualiter habitus, pro ratione

Generalis uictus ratio.

Panis ac tritici optimi conditiones.

tione partium, in quo crusta, suberusta, crispatus cortex, medulla, iucundus odore, saporeq́; Hic etiam calidi & humidi temperamenti est, etenim ex tritico optimo confectum uolo, recenti, ponderoso, albo farina, flauo cortice, non exeso, non madefacto priùs: nato pingui solo, aprico. Soli ardenti exposito, sed aura liberiore sæpiùs perflato, maturo. Quantum uerò declinat ex temperamento, per calidum & humidum, tantū ab hominis naturâ, per frigidum, siccumq́; in cuius opposito, caro, & non omnis, sed porci campestris, masculi, unius anni, atq; etiam castrati anni, tum pullorum, & auium grana comedentium, & ex his alæ, atq; iecora, tum cerebra collocentur. Optima omnium columbi părui syluestris, turturæ paulò maioris, sed ei similis, pòst galli paui: pulli ob commodum, inde phasiani, demum perdicis, pòst auicularum ex eo genere candidas carnes habentium, inde hœdina, quæ nōdum surgere desijt, uitulini lumbi, & lactes, pòst pedes nō pro carne, sed carneis habentur, parum nutriunt assata multo, et molli adipe uituli, & gallinę, in patina uel olla suffocatæ, uerùm pauci norunt. Pòst pisces pelagij, & molles ut soleæ, passeres, gobij, aut squamosi, uelut auratæ, ex fluminibus lucij tantùm: oportet autem in piscibus, minores besse relinquere, & omni aqua stagnante, turbulenta, sordida, & ob id prope urbes, à besse autem, ad sexquilibram, ita tantùm, ut in suo genere sint iuniores, recentes, pingues, leues carne candida, supra eliguntur: pro uisceribus, iecore, lactibus, ouis, partibus circa os, & oculos: at mediorum, si paulò maiores sint constituto, uiscera, uenter, & oculi: & dicta minorum, aut nimis mollium, dorsum, & cauda salitorum magnorum, ut etiam non salitorum mediocrium, & paruorum nullus est usus, ut nec diu mortuorum iam, uel etiam qui uiui contabuerint, seu extra aquam, seu in ea. Frixi, aut in patina, crustata: item elixi ex iure albo. Pòst sunt ouorum recentium uitelli, ex gallinis granis depastis, & loco liberiore, cum gallo, iunioribusq́; admittuntur: & quasi extra ordinem etiam anserum iecora: ob ea, quę in Physicis retulimus, sunt omninò mollia, sunt dura, & coagulata generaliter præferenda in usu, si Hippocrati auscultemus, exulabunt tum maximè, (quod ille etiam prætermisit) quoniam nulli alij cibo tutò permiscentur, aut iunguntur. Caseus, butyrus recens non salitus, candidus, mollis, quibus in usu est maximè exercentibus se nulli alij cibo permistus, quinto loco admisceri potest. Vinum autem pro aqua ob usum, sed aqua multa recipit auxilia ex ferri coctione, & his quæ illi permiscentur, uinum nihil per se melius habet aqua, nisi quòd ciborum appetentiam excitat magis, atque id generali ratione, confirmat enim os uentriculi. Illud ergo habentibus imbecille, ac consuetis, melius est, distribuit enim cibum celeriùs, licet Hippocrates aquam edacem appellet. In uniuersum nisi esset difficultas parandi aquam, in longe pluribus pręferremus, ut in pueris, mulieribus, adolescentibus, malè morigeris. Ex aquis quæ pluuia est, & quæ probatur ut omnis uitij expers. Septimo loco est uua passa, sed tenui admodum cortice, & in hac quæ maior est, ut Prania, pinguis, dulcis, recens, sed si crasso sit cortice, nil peius, maximè pensilis, & in hyeme tanto deterior, quanto prior melior, ideo inter ancipitia numerari debet. Quo enim consilio hostem pessimum in fausto tempore in domum excipiemus, quem nulla arte expellere posse speramus: cortices enim illi hærebunt perpetuo, inter casulas coli intestini atque etiam orbi: Vt etiam pisorum quamuis elixatorum. Octauo loco pulegium, ut medicamentum cibale confirmat enim omnia membra, & spiritus præcipuè, dissoluit flatus, expellit atram bilem, ideoq́; & omnia illi similia, aut affinia: & iucundum gustu est, odoremq́; suauem habet, uelut & Virgilianum anethum, quod adiuuat coctionem flatum excellit, dolores sedat, somnum conciliat, & uomitum cit molliter, auxilio futurum, si quid infeliciter deuomuerit: quo in genere, sed non ut cibi, sunt ruta, & cæpa, aut pro cæpa, porrum. Et pro theriara tetrapharmaco habes iam rutam & salem, de quo mox, pro ficu, uuam Damascenā. nux quoque in promptu est: hæc (ut dixi) modica, detergunt uentriculum, & excitant cibi appetentiam, dico uelut capares, & haleculas, & mel, sed hoc mitius. Apud Galenum raphani radices uidentur, sed per uomitū huic membro propriæ. Sal lapideus quem uocat sal gemma. Galenus utitur sua hiera simplici, quæ concinnata etiam,

Nota. — *Pisces boni & qui fugiendi.* — *Oua quæ bona.* — *Quibus uinum melius sit aqua.* — *Vua passa.* — *Pulegium cibale medicamentum.* — *Hiera simplex Galeni. 7. Art. cur.*

etiam, ut temporibus nostris solet optima est huic muneri. Dico à uentricula deter gendo educit, mellis præcipuè ratione, euacuat humores crassos, propter aloem, & confirmat, aromatum causa. Alij conficiunt catapotia ex turpetho, & gingibere, ac saccharo, ratione continuæ dupla: nam turpethum est (ut dici uulgariter solet) uentriculi scopa: ideo quidam composuêre catapocia minora, seu secunda ex eodẽ genere: nec displicet opinio eorum, qui sæpius eloram aloem succotrinam, aut turpethum, immiscent, ut ablatis omnibus partibus solùm educat, & non trahat. Eo modo præparabitur succus centaurij minoris, cũ pipere. Laudantur diatrion pipereon ualde, diacitonitẽ cũ pipere, diaspoliticon, diacalamentũ, omnia ex herbis, aut seminibus, quæ parum admodum contrita sunt, ut uim sero uentriculo reddant, ulteriùs non progrediuntur. Laudat sales Iamblichos Aetius etiam, sed quorsum? compositio laboriosa est, præcipuè ætate nostra. Verum in aceto scillitico, dicebat author tertij libri de facilè parabilibus. Huius inuentor fuit Pythagoras Samius, quẽ ferunt CXVII. annis uixisse illius usu, & incolumem, cùm à L. annis ipsum inceperit assumere: nil superflui generari sinit, non bilem, nõ flatum, neque stercus, aut urinam, sed aluum lubricam conseruat. Horumq́, & aliorum, author ille periculum fecisse testatur. Eruit etiã ossibus excrementa infixa, deploratos phthisicos sanat, & comitiali morbo diuturno opitulatur, incipientem uerò sanat. Ad podagras, articulorum dolores, iecoris & lienis duricies, ualde utile est. Vinum autem scillinum ad pituitam dissoluendam, & per uentrem ac urinas educendam, uentriculumq́ calefaciendum, utilius etiam est aceto: nam cum hoc ipsum corroborat, caput etiã purgat prorsus, & siccat. Ante cibum binas uncias exhibeto, à cibo semiunciam, quòd si tu eiendius efficere uelis, mellis adijcito partem sextam, aut quartam, scilicet ab initio, nam post X L. diebus suspensum (in Sole scilicet) teneri uult. Quòd in Sole ostendit liber de Dinamidijs: & quoniam necessarium est, ut uirtus transeat, aliter etiam putresceret, & quòd eligat dies caniculares ad hoc. Sed hîc primùm est animaduertendum, quòd tanta miracula non debent mouere quemquam ad usum huius aceti, quod ego cùm experiri uel modicè uoluerim, in tenesmum me adegit, & uesicæ & intestinorum rem molestissimã, si quæ est alia, nec conuenit uentriculum habentibus sensibilem, aut imbecillem, id est tenuem, aut rarum, aut angustis uasis, aut in corpore sensili, uel macilento, aut admodum biliosso. Scire necesse est etiam, quibus maximè, & per se conueniat, scilicet lienosis propriè, & ideo atræ bili, & melancholiæ, at maxima pars morborum, qui natura occidunt, ab hoc contingunt humore, cæteri aut ob compositionem interficiunt, aut effectus magnitudinem, aut imbecillitatem patientium, uel ob prauam curam. Sanabit igitur duros maximè tumores, refrigerationes, uiscerum obstructiones, lentas, putredines, fluxiones, & intemperies tabificas, frigidas, & hæc quæ ad eadem consequuntur. Bonum non est studiosis, Veneris usu gaudentibus, uitam segnem agentibus, membra naturâ debilia habentibus, atque his omnib. oxymel eiusmodi melius est aceto. Inquit enim Mesues, oxymel scilliticum melius est capiti, & uentriculo, & lieni, ac pulmoni, (licet tria ex his tantùm connumeret, alij addiderunt quartum) & suauius est aceto, & uinum oxymelite, & melicratum magis omnibus familiare est, atq; utile. Mens autem Galeni est, (ut ad principale reuertar) ut quod est in uentriculo, aut concoquatur, si natura moram fert, nec adsit periculum maius, uel expellatur uomitu, cùm in eo una sit difficultas, unum sit periculum, in alijs auxilijs plura, & maiora, & euidentiora, aut dimittatur solùm, sed non expellatur, aut hiera educatur, ea quæ nomen ab illo cõsecuta est. Quod si secus facias, pro errore sit i nondum inuenta scilicet uia præparandi succum centaureæ, qui etiam aut parum, aut raró erit necessarius, ut enim iuuet, & nihil noceat, concoctio facit, si autem concoqui non possit, palàm est uomitum minùs lædere, celeriùs opitulari, ac securiùs breuis uia lata à uoluntate, ab auxilijs iuuari potest: si ergo uomitu expelli non potest, præstat, aut subduci, aut minore negocio solùm ad inferna, ut natura minore labore terreatur, aut si modò educenda est extra annexam, separare à tunicis ipsis, imbibitam auellere in concauitatem, lentam dissecare in partes, crassam attenuare, demum impedire

Turpethum uentriculi scopa.

Aceti scillitici laus.

Vini scillini laus.

Quibus non conueniat acetum scillinũ.

Oxymelis scillitici laus.

omnibus auxiliorũ uijs ad optimum(& cur tale,iam dictum est)recurrere oportet.

Nunc uerò iam cœptum sermonem absoluamus. Decerant ad cibos duo principales,sal,& oleum,ut numerus undicimanus expelleretur,elementorũ autem quatuor miscibilium,siquidem ut declarabitur,sal ignis uicem refert, oleũ, pinguis carnium,piscium,ouorum,lactis,& omnium partium eius:hoc alimur,illo, ut tali possimus,fit. Dicemus autem paulò pòst de eorum natura:nunc tantùm, ut proposito nostro conuenit. Oleum ergo fermè totum si purum sit,transit in alimentum, & optimum robur addit,mollit uentrem,omnem asperitatem tollit,uisum acuit, uenenis omnibus,omni pesti,omniq; putredini resistit, solum ipsum rectè salso copulatur,eiusq; retundit & mulcet acredinem,impinguat, bonum habitum restituit, colorem bonum præstat, fractis, ruptis auxiliatur, & omne doloris genus mulcet,& mitigat,lassitudinem tollit, cariem à lignis, à metallis æruginem prohibet, picem, resinamq; separat,omne animal non legitimè natũ perimit, cunctorũ medicaminũ uires atq; odores imbuit,uetustate fit tenuius & potẽtius, sed cõminùs quò magis medicamentis,utile cibis.omne mixtũ oleo cõstat, sed maximè semen, atq; ideo semina plurimum continent olei, & quæ plurimùm continent, ex eo sunt fœcunda, ut raporum,& eius generis: nuces autem omnes plurimùm continent, ponticæ auellanæ,amygdalæ,pistacia,pineæ,nuclei persicorum,chrysomelorum, cerasorum, phaseli Indici,nostrorum etiam. Semen prouocat,urinam,& laxat uentrem,& cum hoc roborat. Oleum præterea auget iecur,& cerebrum,ac medullas,ob substantiæ tenuitatem, ac densitatem.Est etiam oleum substantia tenuius adipe,indicio quòd adeps uetustate in oleum transit, & anseres marini in uesicula oleum continent, quod & ad dolores, & ad coria (ut audiui) mollienda,utile est,& ceracea omnia oleum mittunt, maximè quæ consenuerunt. Iam liquet igitur, quòd si adeps, consumpto aqueo,& attenuata substantia illius,ac repurgatus à fæce, transit in oleum, quòd oleum est tenuius, purius, & pinguius adipe animalium. Idq; fecit natura rectè,quòd ob exercitationes, si purum esset pingue animalium, citiùs delassarentur,& adureretur eorum corpus. ob id in piscibus oleum genitum est, uel adeps oleo proximus: quamuis enim exerceantur,nemo tamen gloriari potest, uiuum piscem ex fuga ereptum perniciosis undis sensisse calentem. Purius ergo oleum, tenuiusq; adipe,at non calidius,quoniam ex his,quæ motu carent, potissimè fit,ut dixi,seminibus & lignis plantarum: sed etiam ne si adeps purus esset,animalium corpora exurerentur. Et ob id cùm uita oleo in plantis, adipe in animalibus constet, longè uiuaciores sunt plantæ,ut olea,quercus,uitis,palma,elephantis, camelis, serpentibus,& animalibus quæ in aqua degunt.Et inter animalia quæ plantis uescuntur,elephas,camelus, ceruus,leone, tigride, panthera, & etiam homine. Et nostra ætate Brachmanes Indi,licet gaudeant tenuiore & meliore aëre, plus tamen nobis, & alijs uiuunt,quòd neque carnibus,nec piscibus,nec uino utuntur: Hæc enim omnia uiolentiam uitæ afferunt. Ergo & inter homines qui fructibus,uclut nucum genere,& aqua uescuntur, longioris uitæ multo erunt, cum purius alimentum sumant. Verisimileq; est,ut quemadmodum potum optimum ubique terrarum communicauit Deus aquam optimam, pluuiam scilicet, ita & cibum, qui fructibus,arundinibus, melleq; constat. Oportet autem assuescere his paulatim,& non serò, qui uelit beneficio hoc uti. Sed ut ad oleum reuertamur, dices si oleum non est calidius adipe,quare plus confert ad uitam? & si est purius eodem, cur non calidius? Dico quòd oleum trifariam adipi comparari in caliditate potest, uel ut facilè ardet, & sic est calidius non parum,quia purius,& tenuius,ut stipula, sed stipula densa nõ est,oleum autem densum, cùm serò absumatur: faciliùs itaque ardet & accenditur oleum adipe,& accensum extinguitur difficiliùs,adeò ut si coneris aqua superinfusa,ad laquearia usque flamma erumpat,quoniam calidius est. Sumptus etiam in cibo adeps, frigidior est non parum oleo, & pituitam generat, & aquosos humores, quia impurior & aqueo ac terreo refertur elemento. Extrà autem adhibitus calidior est,quia crassior, & magis terreus, exemplo Solis in æstate, quòd adeò calefacit aërem,quamuis Sole à nobis recedente in mense Iulij, & lateres calefacti quantum

Olei uires. *Omne mixtũ oleo constat.* *Oleum adipe substantia tenuius.* *Anseris marini oleum.* *Cur plantæ longè uiuaciores sint animalibus.* *Cur Brachmanes Indi plus nobis uiuant.* *Obiectio.* *Solutio.* *Adeps pituitam generat.*

tum puluinaria, & laneæ uestes, ac pelliceæ, magis excalefaciunt pedes, quàm hæ uestes, licet multo natura frigidiores sint uestibus, ut qui creta solum & aqua constent. Ergo oleum calidius est adipe in cibis sumptum, ideoque etiam magis uitale: est enim à calore cœlesti, separate crudum & terreum, per longam coctionem condensatum. Vtrum uero terrei quicquam obtineat, cùm mixtum perfectum sit, ad philosophos considerare pertinet: nam medicus cuius opus nō uidet, perinde transeat ac si non sit. Oleum ergo purum omnis terrei expers est apud medicum, ideò nec astringit, nec refrigerat, cæteraque continet, quæ aëreo humido ascribuntur. Vinum autem à calore igneo coquitur, ob id uinosa, parum pinguia, & pinguia ac oleosa, parum uini. Vinum autem plurimum aquæ & terræ comparatione olei continet, caputque perit magis oleo. Sal autem fit ex terreo diu excocto, aliud ab igneo, & si celeriter, ob hoc duplex est: dicemus autē de naturali quod fit in terreo, crasso, diu excocto, unde siccat, astringit, detergit, attenuat, incidit ualde, & rectè copulatur pinguibus, atque oleo, fastidiumque tollit, & coctionem iuuat. Quia uerò siccum acre, terreumque est, omnibus modis humidum absumit, ideoque breui sitim generat. Verùm quia quod igne factum est, non adeò terreum est, sed magis aqueum, ideo hoc statim sitim gignit, aliud seriùs, sed magis contumacem, lapideus ergo qui difficilimè liquatur, & sordibus qui non exactè, neque enim totus sitim difficilem facit, & nisi potu detergeretur, inextinguibilem. Tenue autem terreum plenè siccatum, ac diu coctum, acrem gignit saporem, & cum odore bono, petit enim caput, quia leue, & non impeditur ab humido, quod paucum est, & tenue: ideo ascendit, ut etiam uinum: oleum autem, ut dictum est, non: quod si parum sit siccum, & ab immoderato calore assatum, & ipsum aroma est, si humido multo mixtum acre fit, & malè olet, ut allia, cæpæ, & similia: neque enim concoqui humidum potuit, neque absumi, propterea talia sunt alexipharmaca, piper autem & cinamomum non, nisi caliditate corruperint ueneni substantiam. Sed redeo ad sales, ut cibos, nullum salsum uinosum esse potest, neque acre, quinimo si misceantur, confunditur uterque sapor: sed hoc cùm commune sit, unumquodque tamen proprias habet causas. Salsum in terreo crasso consistit, (cùm dico terreum, non ob id dico crassum, potest enim esse tenuissimum: sed tenue refertur, ac crassum, ad substantiam molli comparatam, terreum ad substantiam, & qualitatem) quare non potest esse uinosum, quod multo humido sociatur semper: nec acre, quod exiguo & tenui humido. at & ista sibi contradicunt multo humido, & pauco, cōsistere, igitur acre uinosum & salsum simul nullo modo copulari possunt: nam paucum & tenue humidum à terreo crasso celerrimè absumetur, sed nec salsum pingui, ut declaratum est, nec uinoso pingue, ut diximus: uinosum enim igneo omni calore constat, neque simul pingue, & acre, hoc enim modico constat humido: immixti igitur sunt hi quatuor sapores, acris, salsus, uinosus, & pinguis, atque omnes hi etiam ita, ut præter pinguem cum salso uel acri mixti, se inuicem, ac mutuò corrumpant, non ut salsus, & amarus, dulcis, ac pinguis, aut insipidus, aut acidus. Porrò cùm acria ab immodico calore omnia fiant, ut etiam Galenus docuit, & à tenui humido (non enim constarent) quæcunque benè concocta sunt, benè olent, quæ non, malè, & quæcunque pauco humido sociata sunt, per se bene olent, quæ autem multo, non per se, ut piper, allium, & ignobilis casia: impeditur enim tenue à crasso, & paucum, à multo: quare quæ tenuia sunt, & pauco humido iuncta, rarò malè olent: quomodo enim non concoquetur tenue, & paucum? Sed neque sicca ualde & tenuia, adeò acria esse poterūt, indicio esse possunt, siliquastrum, rubtum, & euphorbium, & radix napelli, & alliū, quæ cùm sint acerrima, omnia sunt copulata abundāti humido, & crasso, quare nec olere per se, nec bene possunt, sed contusa, aut deuorata reddunt odorem & minimè iucundum, sed grauem, ut etiam refert de lepore marino: ascribi solet pro proprio signo. Salsum autem quod ab igneo calore fit, generatur, cùm humidum aduritur ex reflexo calore à terreo super humidum ipsum, propterea sal omne parum admodum nutrit, amara aūt pars prorsus nihil: nam capras salices amaræ nutriunt, ut & Virgilius insinuat: ut tres sint sapores, qui non nutriūt, & parum nutrientibus qui,

confe-

Sal duplex. *Salis uires.* *Cur nullum salsum uinosum sit.* *Acria ab immodico calore fieri.* *Beneolentia & maleolentia quæ.* *Sal quomodo ab igneo calore fiat.* *Sapores non nutrientes & nutrientes qui.*

conferant aliquid in hoc, amarus primùm, pòst acris, inde falsus: nam humilioribus & crassis alimentis moderatus conferre potest. Tres qui nutriunt maximè, dulcis, pinguis, demum insipidus. Tres alij qui nec prohibent nutritionē, nec iuuāt, (nam amarum, acre, & falsum efficiunt, ut non adeò quæ nutrire parata erant, id possint, partim quòd transmutationē prohibent, partim quòd iam transmutata consumūt) astringens, sub quo austerus, acidus, & acerbus: ipsi enim per se non nutriunt, nec quæ talia sunt, alijs admixti non impediunt, nec nutriunt.

Præter humida hæc sunt, quæ excipiuntur tria talia, aqua, mucago, & succus, & omphaciorum genera: perfecta autem duo, uinum & oleum. Cùm hæc in ordine sint perfectorum, mucagoq́ in seminibus oriatur, ubi & oleum erit, mucago oleū imperfectum aquæ admixtum, nec etiā perfectè concoctum, & ut ad uina omphacium, & ut plerunque ad usum sanitatis tuendæ parum accommodata, succi uerò aggregatum ex pluribus humidis, & pro ratione saporum (si modò expediat) explorādi. Mixtorum igitur humida, principalia & salubria duo, pingue & uinosum, seu oleum & uinum, duo sicca, salsum & acre, & utrunque duplex, ut dictum est, pinguia uerè carnes, & lac, & alia huiusmodi, amplectuntur. Fit etiam à putredine salsedo alterius generis, ut in phthisicis, laterali morbo laborantibus, & empyicis: habet autem hic sapor, ut ab expuentibus sciscitari potest, alia quibus dignosci potest ex odore, atque colore, sed nil horum perpetuum. at ut in his quibus in uentriculo corruptus est cibus, pro illorum uarietate diuersus, ita ab eodemmet cibo, uel in pluribus uicibus, aut unà sumpto, uariæ differentiæ, primum à sapore, uelut salsus, acris, amarus, (hocq́ iure censet Aristoteles) namq́ nutrire non potest putridum, amarum quoque non nutrit, ideo amarescit, quodcunque putrescit, quod in pomis citra ullum periculum experiri licet. Simile est de odore, alia enim oua putrefacta referunt, alia carnes, alia pisces, alia fructum quempiam, alia herbam, etsi nil tale iam diu ederint, uel etiam penè uiderint, simile & in colore, pleraque alia euadunt, alba, fusca, uiridia, absque splendore citrea mixta: qualis plerunque mortuorum color, omnibus commune est saporibus, odoribus, coloribus, horror, & abominatio, & permixtio, uix enim purum amarum inuenias putrescentibus in cibis: commune etiam est, ut qui putridis uescantur rebus, breui uel etiam repentè symptomatibus grauibus corripiantur, uomitibus intempestiuis, dolore, febre, mentis perturbatione, cordis palpitatione, conuulsione, & coloris in toto corpore permutatione, siti etiam, & ad quæ mors plerunque sequatur, sit qualiscunque corruptionis natura, seu siccorum, ut lapidum & lignorum, quæ appellatur caries, seu humidorum, quam putredinem uocamus, seu mixta. Verùm putrida ad saporem acrium accedunt ob causam superiùs dictam, ut sint ueluti allium, gingiber, aut piper (quāquam uenena secus ut napellus, atque ob id quod destillatione pleraq́ perficiuntur, & putrescentia, ut dictum est, uenena sint) sed immanitate abominationis persistunt. Vitanda ergo sunt omnia quæ talia sunt, mali saporis, odoris, coloris fœdi, in quibus permixtio magna, nihil syncerum, & maximè cùm alba naturâ ad prauum colorem declinauerint, cæruleum, fuscum, liuidum, nigrum, pallidum, aut rubrum, uel contrà quæ huiusmodi sunt, in album degenerauerint, perfectè enim putrida sunt.

Putridis uescentes rebus, quibus subijciuntur.

Signa perfectæ putredinis.

Porrò sal naturale non solùm omni resistit putredini, sed etiam omni ueneno, adeò ut etiam contra canis rabidi morsum in usu sit, minùs tamen confert humano generi, quàm pinguia, & præcipuè oleum, quamuis in communiore usu sit quàm oleum. Et multæ nationes, ut audiui, sale priuatæ in calidis regionibus, ad internecionem pereunt amisso sale, aut intercepto: nam & plurimum in aridis illis regionibus usu eius indigent, non tam ob quotidianum uictum, quàm ob conseruanda illa, quibus pro uictu opus est. loco autem eius, nil propius aceto acri: & est penè similiter calidum, præsertim à uinis potentibus, attenuat, incidit, appetentiam excitat, putredinem inhibet, siccat, astringit, oculis nocet, ut etiam sal, & cerebro magis sale noxium, uelut & neruis, sicut in renum & uesicæ affectibus sal deterior est, generat enim lapidem in utrisque locis, urinam exacuit: articulis intra & extra sal bonum

Sal naturale putredini ac ueneno resistit.

Salis nocumenta.

num est, acetum noxium uentriculo: præterea & utero sal bonum, acetum aduersatur: acetum cortigit aëtem, sal non potest. Omnibus pinguibus sal iucundè copulatur, non adeò acetum. Sal torrefacimus ad siccandas capitis fluxiones, liquescit enim & perspicuum euadit; ut tegula, & crassior, sed recta, & quadrata, superponitur doloribus uentriculi flatuosis, & plurimum confert, item intestinorum: sed oportet cauere, ne iecoris regioni, uel renum, uel etiam pectoris, applicetur, neque uentriculi alia in causa admoueatur, tutiusque est priùs ac simul fouere uentriculum oleo ex fertula campana, & ex absynthio pingui. Sitim quoque sal mouet, tumque cauendus est modus administrationis. Fit autem sal ex quauis re sicca, & in cinerem redacta, oleo eiusdem proportione respondens: sed melius ex destillatione, & rursus pluribus accommodatur, ut etiam uinū, & acetum, uiperinis carnibus ex pulegio, & thymo, atque alijs. Quòd uerò aduersus serpentū morsus sal polleat, probat Plinius, dicens, quòd si diligenter admoueatur, uenenum omne anteuertit, & enecat: & cùm esculenta per ipsum gustui ac uentriculo iucunda fiant, rationi consentaneum est etiam cordi esse gratissimum, atque hilaritatem inducere. & perinde non modò gratus, sed admodum salutaris erit, atque humano generi necessarius, cùm nulla sit hominum pars in orbe terrarum, quæ salem non ualde appetat, summoque studio conquirat: eo enim tanquam instrumento ad concoquendum necessariò utuntur, quoniam nihil est tam gustui perdifficile, quin socio, administroque sale perfacilè fiat: imò & quamplurima sale aspersa è mari, alijsque diuersis & lōginquis partibus comportantur: talia enim salita diutiùs asseruātur, ac incorrupta transmittuntur: tantaque etiam est uis atque natura salis, ut quibus admiscetur, si mortua sint, à putri corruptione tueatur, si uerò uiuentia, ab omni ferè morbo uindicet. Et licet per se parum nutriat, est tamen pro summo uitæ discrimine ualde commodum, sicuti experimento compertum est, multos qui ardua, deserta, atque longissima subituri erant itinera, solo sale pro tutissimo uiatico se esse præmunitos, cognoscētes rerum omnium condimentum, ac ueluti antidorum esse pro famis ingeniosa necessitate, ut glandibus, aut herbis, siue earum radicibus, tametsi noxijs, commixto illo, tutiùs uesci posse: sic enim crudum atque minimè stomacho insuetum cibum, sale inspergentes, gustui magis familiarem, atque nutritioni aptum reddunt. Solus etiam, si granum sub lingua contineatur, famem ac sitim compescit, quod & nunc temporis in calidissimis regionibus ferunt, ob nimium æstum uehementer siti affectos, salis modicum sub lingua continere, & triduo, atque eo plus non sitim modò, sed & integram famem depellere, causamque esse reor pituitam, quam lingua à cerebro & à uentriculo attrahit, quæ aërem respiratum humidum reddit, & famem ac sitim subinde cohibet, dummodo in exigua (ut diximus) sit quantitate, sal enim multus sitim ac difficilem facit, paucus uerò non, sicuti præclarum extat Cæsaris Caroli Quinti exemplum, qui dum maximum atque potentissimum exercitum ex Hispania in Africam traijceret, ut Tunetum urbem florentissimam, à truculentissimo Christiani nominis hoste occupatam, eriperet, Sole tunc temporis in Leone existente, & accedente ad solstitialem orbem, cui ferè urbs illa subest, salus, & læta Cæsari uictoria uno die per salem obtigit. nam cùm Cæsar, debellatis primùm hostium præsidijs, urbem obsessurus accederet, Cæsariani ardore Solis, atque infestissimo puluere, & aquæ penuria grauiùs, ardentiusque sitire cœperunt: quo animaduerso, Cæsar salem omnibus distribuere, ac unicuique granum salis linguæ supponere iussit. quod milites facientes, non solùm sitim, famemque die integro repressere, uerùm multo etiam animosiores eo affecti congiario, hostem cum innumerabilibus copijs occurrentem fugarunt, simulque è uestigio urbem uictores ac ouantes intrarunt: quibus clarè apparet quàm sal pro generali uictus ratione utilis sit, ac humano generi necessarius, & præsertim cùm cibis omnibus condiendis multum suauamenti adferat, si debita quantitate eis addatur. Cui ignis subsequi uidetur, quoniam & ipse non parum ad ea quæ ad generalem uictum spectant, conducere apparet, cùm multa repentantur opsonia, quæ ignis tantùm operam exposcunt, quæ cùm antea acida, aut austera, aut dura, esuique minimè idonea essent, ui ignis dulcia, & gustu iucunda fiunt;

Tegula salis doloribus cōfert.

Sed ex quauis re sicca fit.

Sal à corruptione tuetur emortua.

Sal famem ac sitim compescit.

Historia Caroli Quinti.

Ignis commoda.

nec alia indigent præparatione: quorum equidem non pauca eiusmodi sunt, quæ præ ingenti suauitate, ita cum pane simpliciter comeduntur. Alia autem sunt quæ non solo igne, sed etiam artificio indigent, si præparari debeant, ut humanum genus eis commode frui possit, quamuis nō desint, qui potiùs uoluptatis commendatione his intenti sint præparationibus, quàm de sanitatis tutela solliciti: quorū etsi sententiam non comprobamus, nec etiam eorum qui Diogenis more cruda, insuauia, ac penitus ingrata sibi deuoranda proponunt, quemadmodum diuinus ostendit Hippocrates in libro de Veteri medicina, quando inquit: [Cibaria quæcunq; nobis incommoda sunt, & ingesta, hominem lædunt, horum enim unumquodque uel amarum est, & meracum, ac intemperatum, uel salsum, uel acidum, uel forte à quibus maxime turbamur.] Eligenda est ergo ea præcipua, omniūq; potissima cōdiendi ratio, quæ propriam alimenti suauitatem præstet, ne molesta ac ingrata sit sumenti, non ut solùm gustui gratificemur, sed quia etiam utilia existunt. Talia enim uentriculus cum uoluptate amplexatur, & faciliùs concoquit, sicuti illa, quæ displicent, refugit. & si sumantur, nauseam, uel flatus, uel fluctuationes procreant. Et ideo dixit Hippocrates Secūda Aphorismorum: [Parum deterior cibus, aut potus, suauior autem, melioribus quidem, sed minus suauibus, est præferendus.] Dixit, *parum deterior*, ad distinctionem eorum, quæ deterrima sunt, quæ etsi placeant, tamen sunt euitanda: uerùm quæ parum deterior sunta, si cum uoluptate sumantur, quandoque melioribus sunt præferenda, quoniam inquit Galenus: [Ea nō solùm non deteriora manent, sed plerunq; meliora redduntur.] Ignis ergo naturâ admodum efficax est, ut ea quæ insuauia, & naturæ nostræ dissimilia sunt, eadem suauia, totaq; nobiscum substantia ad alendum conuenientia reddat, alia attenuando, alia frangendo, atque etiam alia emolliendo, si modus seruatur, non enim solum qualitates immutandi uim habet, sed etiam substantiam attenuandi, rectaq; mensura emolliendi, & superuacanea ac inutilia absumendi: uidemus enim quāplurima obsonia, quę prorsus humano generi inutilia essent, nisi opera ignis aptissima fierēt, imò inferiùs ostēdemus, omnia cruda semper aliquid incomodi in se habere, quod (dūmodò diligenter coquantur) ab igne tollitur. Ideo cūcta homines cocta semper comedere deberēt, & cruda euitare, cùm facile sit, cibos crudos in alienam qualitatem transmutari, quæ corruptio uocatur, quod multis modis cōtingere potest. Vel quia cibus haud trāsmutatus manet, ut sunt cibaria cruda, & malè cocta, quæ tēpore putrescunt in loco calido. Vel quia cibus uitiosus ipse est, & promptus ut corrūpatur, ut cæpę, & olera plurima, et putridi cibi, carnes, frumēta, pisces, &c. Vel quia ex mala præparatione talis redditus est, ut sunt oua frixa, & quę multis speciebus cōdiuntur. Vel quia corpora quæ cibū assumunt, uitioso succo sunt repleta, à quo corrumpi potest cibus, licet optimus assumatur, ut in eo patet Aphorismo: [Non pura corpora quantò magis nutries, tantò magis lædes.] Vel quia uentriculus intemperatus est, ut agat quidem in cibos, sed perperàm agat, ut si calidus sit plus iusto, uel frigidus. Vel ex malo ordine ciborum, ut quòd primò ad stringentia sumpsit, uel duros cibos, ut antiquum caseum, pòst fructus, aut lac, aut pisces teneros: uel quia intempestiuè, uel quia priore nondum concocto, aliū assumpsit, quæ omnia in causa sunt: uel quòd cibus prorsus immutatus permaneat, uel quòd non perfectè mutetur, uel quòd in alienam qualitatē immutetur. Verùm (ut breuiter sermonē perstringam) nihil est, quod cruditatem demere, crassitiem ac duritiem tollere, attenuare, emollire, cōcoquere, superuacaneaq; circumcidere, & frigidiora ac humidiora emendare, & cuncta statim in melius immutare possit, quàm ignis, si rectè excogitemus. Et quamuis sæpenumerò carnes, & pisces, ac multa alia, ita sale macerentur, ut comedi possint, ueluti patet de carne suilla, piscibus, & alijs huiusmodi, nisi tamen aliquo pacto uim ignis priùs præsentiant, commodè edi nequeunt. Cui & subsequitur aqua, quam constat in omne quod comeditur & bibitur, ingredi, nō ut nutriat, sed ut sua subtilitate ac fluxibilitate alimentum faciat penetrare per anfractus corporis, & ut præparet substantiam nutrientis, ad facilè accipiendum concoctionem, & impressionem innati caloris. Et ideo dixit Galenus in libello de Aqua. [Non autem nu-

Præparatio utilis.

Cibi cruditia alienam qualitatem facilè transmutantur.

Aqua commoda.

tem nutrit aqua, sed solùm est uehiculum alimenti, ut placuit Hippocrati, & Chrysippo, & Erasistrato.] Ad generale ergo uictus regimen, aquam multum conferre uidemus, quia molle ac fluidum reddit solidum nutriens, & ipsum attenuat, ut leuiter & citò penetrare possit per uenas & foramina: nec aliter nutritio ex solido cibo cõpleri posset, nisi coadiuuãte aqua, uel aliquo sibi proportionali liquore, ut uino, uel ceruisia, uel hydromelite, & huiusmodi: quod & affirmat Galenus, in primo de simplicium Med. facultatibus, dum inquit: [Aqua est, qua utũtur homines omnes communiter, siue sani sint, siue infirmi, & necessitas eius est necessaria ad hoc ut remaneat uita.] Et licet dicat tertio Acutorum [Aquam totam esse tardæ penetrationis, difficilis digestionis, & difficilis descensionis, quamuis sit melior aquarum:] eo tamen loco non loquitur Galenus de aqua, quæ moderatè cibis immiscetur, ut eosdem liquidos & penetratiuos reddat, sed de aqua sola, & ieiuno stomacho sumpta, ut legenti patet. Isthæc ergo ueluti condimentorum fastigia efficacissima sunt, & iure optimo pro condimentorum conuenienti usu principatum tenentia, humano generi non parum utilia ac necessaria sunt. Et licet quamplurima sint, quæ ad uictus generalem rationem facere uideantur, quæ tandem ad sex res non naturales reducuntur, ad aërem uidelicet, cibum & potum, somnum & uigiliã, motum & quietem, inanitionem, & repletionem, & animi accidentia: cùm tamen de illis regula generalis adscribi non possit, ob diuersa corporum nostrorum temperamenta, iuxta Galeni sententiã quinto de tuẽda sanitate, ubi habet: [Si omnes inter se similem corporis statum obtinerent, utiq; tum mirandum esset aliquos iuuari, lædiq; ab iisdem, sed quoniam contrarij inter se sunt, multorũ hominum corporis status: ratione nõ caret, quòd ex contrarijs etiam utilitatem percipiant. Quo magis de medicis omnibus mirari cuipiam licet, quicũq; nullo priùs naturarũ facto discrimine, de sanitate tuenda scribere sunt aggressi: sicuti enim fieri nõ potest, ut unũ colopodium ad omnes homines sutor accommodet, ita nec medicus unã omnibus uitæ speciem, quæ conducat.] Ideo de his omnibus distinctissima faciemus capita, in quibus sigillatim de quãtitate, qualitate, ordine, tempore, & ætate agemus: de consuetudine nanq; satis, superq; dictum est, & horum omnium, quantum fieri poterit, hîc breuiter rationem in uniuersum traditã manifestam faciemus, ut declaratis his omnibus circumscriptis, ab uniuersali consideratione, quid postea cuiq; seiunctim ac sigillatim conueniat, ostendemus. Cuncta ergo à nobis diligenter erunt examinanda, ut præter peculiare uniuscuiusq; temperamentum, quod propriam facit naturam, quod & soli Aesculapio explorandum relinquimus, ea tradamus, quibus diuersa diuersorum temperamenta cognoscere ualeamus, & ut eis uaria alimenta, prout opus esse uidebitur, concedere, uel denegare in tempore possimus. Sunt autem alimenta, quorum qualitates adeò manifestæ sunt, ut nulla egeant dubitatione, alia uerò quorum qualitates uel experimento comprobamus, uel ratione inquirimus, & horum argumenta ex sapore, odore, colore, substantia, pondere & huiusmodi ducimus, quę etenim saporis acrimoniam, & odorem paulò uehementem nares ferientem, ruffumq; colorem habent, pręter alimoniam, caliditatem arguunt, rursus pondus alimenti multitudinem, & sic de reliquis, quæ & substantiæ friabilitatem, uisciditatem, crassitiem, & huiusmodi habent, quæ omnia ratione & experimento confirmamus. Pro generali ergo uictus regimine, illud in primis à nobis attendendum est, ut prohibeamus homines, eorum nempe humiditates à corruptione, ne calor extraneus, corporis humiditatibus dominetur, uel ab intrinseco, ob obstructiones, sicut ab extrinseco, ob superfluas caliditates, aut ambiẽtis nos aëris humiditates, & ut tueamur humidi substantifici consumptionem, ne citò resoluatur, scilicet ante tempus à natura sibi destinatũ, quod erit loco deperditi: purius quoad fieri potest, ac familiarius regimen eligere, quod in conuenientibus cibis, & potibus, quantitate scilicet, qualitate, ordine, & tempore administratis (ut diximus) consistit, ꝑ restauratione eius quod è corpore resolutũ est: & in his, quę prohibent caloris extranei dominium, super corporis humiditates, ideo corpora nostra multis excrementis, redundantia pręsertim, cauere debemus, ne ęstiuis solaribus, stuphis, balneis im-

Cap. 5.

Nota.

Corpora excrementis redũdãtia quę cauere debeant.

neis immodicè calidis exponamus, nec non & curis, & uehementibus solicitudini-
bus, ac superfluis exercitijs, nec sale plurimo uti, sed moderato (ut diximus) sicuti &
ijs, quæ diu in sale iacuerunt, nec multis aromatibus acutis, nec ualde acribus, & ca-
lidis, nec uinis admodum potentibus, præsertim maxima in quantitate, nec immo-
deratis coitibus, & alijs superfluis euacuationibus, nec nimis uigilijs, & huiusmodi
alijs, quæ corporis nostri humiditates extraneo calore accendere possunt, & tādem
(ut uno uerbo dicamus) euitandi sunt omnes excessus in sex rebus nō naturalibus,
ut Hippocrates docet secunda Aphorismorum: [Non satietas, nō fames, nec quic-
4 *Sanitas quædam est moderantia.* quam aliud, quod naturę modum excesserit, bonum.] Cùm enim sanitas moderan
tia quædā sit, ut inquit Galenus, necesse est, immoderantias omnes, quæ plurimum
à modo recesserunt, ægritudines esse, uel easdem futuras fore: quam sententiam, &
Cap. 1. Princeps Fen: tertia primi corroborauit, dum dixit: [Ars sanitatem custodiens illa
est, quæ quasi perducit corpus humanum ad terminum naturalem uitæ suæ, si con-
uenientia seruet, id est, si præceptis ipsius artis uel artificis obedit, nocitura euitans,
& mensuram seruans in quantitate, qualitate, tempore, & ordine sex rerum non na-
turalium.] Nec absque causa adiunxit Princeps illud, quasi uolens nobis significa-
re, quòd licet finis artis custodiendi sanitatem, sit manu tenere hominē in sanitate,
sæpè tamē suo frustratur fine, cùm paucissimi illū attingant, uel ob eorū negligētiā,
uel medicorum imperitiam, uel ministrorum, uel quia diuertuntur à uoluptatibus,
aut auaritia, aut ambitione, uel defectu boni aëris, & bonorum nutrientium, quia
cùm cibaria quæ assumuntur, non sint corpori nutriendo actu similia, sed alteratio-
ne indigeant, ut substantiæ humanę actu similia fiant, iuxta illud Galeni primo de
Cap. 3. tuēda sanitate: [Et siquidē possemus tale aliquid introducere, quod simile, effluen-
ri esset, hoc sanissimum & optimum foret, sed quia hoc est impossibile, quoniam
id quod fluit ab unoquoq; membrorum, tale est naturâ, quale est membrum ipsum,
à quo defluit, & nihil eorum quæ comeduntur, & bibuntur, tale est omninò, quale
id quòd effluxit, ideo necesse habet natura, concoquere ea, & transmutare, & præ-
parare, & assimilare corpori quod nutritur: quare si bona non sint nutrientia, quæ à
natura rectè confici non possunt, nec ea poterit assimilare, & cōuertentur in prauū
Septē colligēda in regimine sanitatis. succum, qui exinde omnium malorum est causa.] Ex quibus omnibus, septem col-
ligere possumus, regimine sanitatis potissimùm animaduertēda. Primò, ut natura-
le temperamentum, cuique indiuiduo debitum, secundum propriam ipsius natu-
ram custodiamus, & si à sua qualitate recesserit, ad melius ipsum reducamus. Secū-
dò, ut cibos & potus cuiusque naturæ familiares, & cōuenientissimos, ad restaura-
tionem deperditi eligamus, & sine superfluitatū multiplicatione. Tertiò, ut omniū
corporis membrorum superfluitatum, euacuationes procuremus, ut loco & tem-
pore debito fiant, secundum quod cuiq; conuenit: uentriculi enim splenis, & cystis
fellis, per egestionem, & quandoque per uomitus suauiter prouocatos, hepatis per
urinam etiam, & per secessum, cordis, pulmonis & pectoralium per respirationem,
& sputum, cerebri, per mucum, rascationem, lachrymas, sternutationes, & aurium
sorditiem, uenarum & aliorum membrorum per sudorem, et terrestreitates, cum eo
transientes ad cutem, & per insensibilem resolutionem. Quartò, custodire membra
organica in sua naturali compositione, ut in figura, numero, quantitate, positione,
& colligantia. Quintò, rectificare aërem nos ambientem, cuius pars ad cor trahi-
tur, pro ipsius refrigerio, & pars ad cerebrū p refrigerio, & euacuatione spirituum,
in quibus abundat, & etiam delatione odorum, qui per nares cum aëre tracti scan-
Vt aër purificetur. dunt ad cerebrum: aër ergo, si nimis crassus & turbidus fuerit, igne purificetur, si ni-
mis frigidus, calefiat, si nimis calidus, frigidis irrorationibus refregeretur, secūdum
quod cuiq; conuenit. Sextò, custodire corpus à uiolentis sibi extrinsecus occurrē-
tibus, ut ab æstuationibus aëris & Solis, à niuium, geluum, & grandinum frigori-
bus, ab impetu Boreę, à malitia Austri, et tandem ab omni eo quod pungit, contun-
Exercitia humano corpori necessaria. dit, frangit, atque excoriat. Septimò, exercitia tam humano corpori necessaria, con-
uenientia, & opportuno tempore facta procurare: animi passiones contemperare,
ut tristitiam, iram, gaudium, timorem, delectationem, & huiusmodi: somnus uerò,

& uigi-

& uigilia, quia sunt animæ & corpori communes, iuxta Aristotelis mentem primo de sensu & sensato, ideo inter corporeas & animales motiones connumerari possunt: debet ergo somnus proportione respondere corporis & animę sensitiuę quieti, uigiliæ uerò motionibus corporis & animæ: quare dixit Hippocrates secunda Aphorismorum: [Somnus atque uigilia, utraque si modum excesserint, malum.] Septem ergo hæc ad unguem quisque seruare debet, si sanitatem conseruare cupit, præsertim cùm corpora nostra sint in continua mutatione posita, & semper ad senectutem tendant, quæ etsi euitari non possit, differri tamen poterit.

Cap. 1. *3.* *Senectus differri potest, sed non euitari.*

De emolumentis materiæ salubris. Cap. VI.

SAepè carnem habemus, quam, uel ob diem ieiunij, uel ob multitudinem, edere non licet. Seruari solet sale, aut non tutò tamen, aut non integro sapore, pipere, & aceto, nescio quid habet. Elixatur, putrescit, aut inanis euadit, melle condiunt æstiuo tempore, nō satis placet orientalium inuentum: Diuidatur in tenues bracteas, sale inspergitur modico, siccatur, usui est in pace, & bello. Editur enim cruda quibusdam in locis, integra animalia sic præparant, à cuniculo ad bouem, modico sale inspergunt, inde in furno siccant. Ita lèpores & apros seruant ad Pascha captos quadragenariæ diebus. Secundus modus est, ut in ueru affetur perfectè, nec siccetur, sed assiduè pingui humido torreatur: seruatur loco frigido inter frōdes myrti, aut lauri, quanto magis ergo ad paucos dies sufficiet.

Vt caro diu seruetur incorrupta. *Petri Bellon par. 2. 6. & 8.*

Alia seruantur in aceto, quæcunq; solida sunt compage, & licet acria, meliora tamen fiunt, quale Helenium, quod mirum in modū uentriculi uim excitat, fœniculus, cretanus marinus, rapula etiam tenella. Alia in aqua, & sale, ut oliuæ, propriè colymbades. Alia in muria, ut haleculæ, scombri in garo, quod optimum conficitur ex illis, est autem muria, garo ignobilior. Alia in oleo, ut farcimina: quædam uncta, melius, ut casei. Omnium inditum est, diu seruari odore & gustu meliora, extrancū enim, aduentitiumq; calorem, quo maximè res corruptione periclitantes tentantur, densa, ac glutinosa eius substantia, intromitti nō permittit, internumq; unà cum humore suo natiuo conseruatum retinet, non secus, ac succorum genera penè omnia. Scimus enim oleo ijs superiniecto, eorum naturam custodiri integram, & ab extrinsecis illæsam. Alia in tritici farina reposita diu uendicantur, sicuti Bononienses quotidie experiuntur, qui mittunt hinc inde auiculas, quas ortolanos uulgariter appellant depilatas, uasis farina repletis reconditas. Alia etiam inter pannos lineos ab humidi substantifici resolutione tuentur, ut manna Alia solùm appensa, ut pediculo feruefacto uuæ. Alia condîta, sed prìùs siccata, ut ficus: crudo melle seruantur punica. Alia in palea maturescunt, uelut mespila, & sorba. coquuntur in saccharo, meliusq; melle, insipida, cucurbitæ, mala medica, zinziber, bellirici, chebuli, radices insipidæ, ut lactucæ, & boraginis. Iris etiam, & acriora sic præparantur, rapæ aceto, melleq;. hi duo sapores sibi inuicem conueniunt, & diu seruantur, & sunt temperati. Quæcunque glutinosa sunt, ut pisces, & pedes animalium, diu cocta, & frigori exposita, mittunt gelu, atque concrescere faciunt ius, cui addi solent ad gratiam, & salubritatem, acetum, piper, & crocus ob odorē præcipuè. Pisces frixi, sed non perfectè, pauco sale addito seruantur inter myrti folia. Piper additum piscibus frixis seruat saporem, & in acidum permutat. Gelu solum multa tuetur, & fumus, quanto magis ergo ignis sine odore malo? Oua dura diu seruantur stophis, quasi lapidescit, qui non cum concreuerit frigore, ubi humidum dissolui nō potest, quomodo putrescit?

Nota uarios conseruandi modos. *Succus oleo conseruantur.*

Quæcunque cruda edi solent, & possunt commodè, si non perfectè coquantur, parum obsunt: Vel etiam si sicca edantur, ut pruna, persica, poma pleraq;, pyra non pauca, ostrea, cichoriū, endiuia, lactuca, borrago, cardui, & fœniculi sine cortice nō integri, pisces saliti, oua, lac, & quæ ex eo seruantur, carnes coctæ in olla, absq; aqua, sed melius est inspergere salem, non exactè torrere. Alij exponūt nocte sub diuo, in die reponūt loco frigido, & cōcluso, ac sicco, corrūpuntur enim ab humido aqueo,

Quæ cruda edi possunt, nō perfectè cocta, parū obsunt.

pingue seruatur, indicio est in crure suillo: ultimum quod corrumpitur, est adeps, primum, musculi caro.

Tricuspis. Ex hoc genere etiam est tricuspis, seu triculter, & est gladius è tribus gladijs proximis compaginatus, latis ad modum, & in speciem oblongi quadrilateri, inuicem iunctis, qui uno tractu, carnem diuidunt minutim, uelut Tyrocnesti: hoc commodum, & utile præcipuè senibus. Est autem aliud commodum, aliaq; animaduersio, in condiris cum saccharo ligneis, ut coriandro, cassia, quam cinamomum uocāt, seminibus etiam plerisque, ueluti anisi, & fœniculi, (inest enim omni semini cortex, & medulla, uelut & mali medici, & aranciorum, licet non adeò in alijs tam manifestè) ut perinde sit ac si purum saccharum edatur: nam minùs esui sic condita apta fiunt, quàm antea, cùm siccata fuerint, dum conficiuntur. Vnde non sic sunt præparanda, sed antea siccanda, non nisi, ut tenuissimum in puluerē redigi possint, inde cum saccharo fiat solidum in forma coriandrorū, aut milij: ars nota nostris temporibus, non antiquo, ut reor, percipitur sapor, odor, uires integræ manent. Idem de ligno aloës, de zinzibere, & similibus, tametsi zinziber tenerum inueniatur integrum, & saccharo conditum. Eadem arte myrobalani condientur, cuiuscunque generis, deducto cortice, & ossibus, siccato modicè residuo, & in puluerem tenuissimum redacto. Et quanquam ex his teneri conditi inueniri soleant: tamen si ritè conditi essent, his uiribus forent inferiores. In uniuersum etiam pomana loco frigido, & sicco, tabulis tegere oportet, cuius fenestræ ad Septentrionem patere debent, nulloq; modo ad austrum: paleis quoq;, aut stramentis substernuntur, raraq; componūtur, ne si unum corrumpatur, alia inficiat. Debentq; colligi tempestiuè, serenoq; tempore, alioqui celeriùs uitiantur, & aliqui sunt, qui affirmāt mala & pyra millio optimè asseruari, sicuti quoq; optimè asseruatur rhabarbarum à seplasiarijs.

Conditorum animaduersio. *Nota.* *Vt pomana seruentur.*

An eadem sint auxilia salubritatis corporis & longitudinis uitæ? Et an aër sit causa consumptionis humidi innati? An maior resolutio in somno, an in uigilia?

Cap. VII.

Tres quæstiones. Æterùm supererant tres quæstiones, ad hoc propositum pertinētes, modò eas determinādi, quàm ipsa determinatione utiliores, quarum Prima est: an in somno, an in uigilia maior fiat resolutio humidi innati? Secūda, an ab aëre humidum innatum resoluatur? Tertia an eadem sint auxilia salubritatis corporis, & producendi uitā? Ergo secundam priùs determinemus. Aëris ingressus atque egressus cum motu est, & motus calefacit, & exsiccat: ideo aër corpora nostra exsiccat. Preterea ubi est positiuum in mortalibus, ibi etiam inuenitur comparatiuum, & superlatiuum, igitur erit aër melior, & peior, & pessimus, & optimus, quod ad uitæ spacia attinet, aut decurtanda, aut producenda. Et rursus, quod præter naturam inuenitur in his, & in eisdem etiam secundum naturam est, erit ergo optimus & pessimus aër in hoc genere, iuxta regionum naturam. Accedit experimentum, subscribens rationi, dum uidemus Garamantas uix attingere quadragesimum annum, ex confesso Indorum, plurimas regiones ad C X X. & ultra peruenire. Quod si contrà aëri rei fortuitæ consumptio tribuatur, iam in temperatis regionibus plus uiuunt homines, quàm in intemperatis, quod falsum est, nam ut dictum est, in Indiæ partibus plus uiuere homines constat, & omninò nostris tēporibus uerum est, ut nuper diximus. Et in hyperboreis etiam ad fabularum exemplum, cùm dicant apud illos, homines ad mille annorum spatium protrahi, & sanè, si non modò tantùm, adeò constāte fama, saltem ad longissimam peruenire uitam. Et si uita in aëris esset potestate, sæpe, aut aliquando, homines in prima pueritia senescerent: mori quidem uidentur, senescere pueros in pueritia, neque uisum, neque proditum, nisi de Pigmæis fabulam admittamus, de qua in tot seculis, & nūc etiam tot penè orbe detecto, nullum testimonium habetur. Essent quoque duo principia consumptionis humidi in nobis, calor proprius, & ambiens: aut si ambiens solùm ponatur, frustrà indicemus Galeno litem, ut nihil sit minùs æstimandum. In huiusmodi

Garamantes uix quadragesimum attingunt annū. *In indiæ partibus diu uiuunt homines.*

modi igitur contradictionibus, eatenus satisfaciendum, quò ad finem intentũ perducatur, aut ea quæ ad finem assequendũ pertinent, iuuari possunt. Igitur cùm constet, aërem multum ad breuitatem aut longitudinem uitæ facere, hoc pro principio cõstituemus, cum rationibus auxiliantibus. Veluti quòd aër calidus ualde, aut frigidus, si purus sit, eadem ratione, imò contrarijs, efficit uitam longissimam. Eadem quidem, quæ est caloris innati robur, & humidi puritas, ac densitas. In frigido enim per antiperistasim coactus, optimè concoquit, penetrat, nutrit, propellit extrementa, attenuat, & condensat humidum. In calidissimo autem materia præpatata, & colliquata tenuiùs, & proprio calore qui maior est, cùm substantia sit humido, idem & purum, & densum, perficitur nutritio, & restitutio. At uelut in his extremis omnia optima sunt in puro aëre, ita in impuro omnia se habent pessimè, ut lupones, & (ut dictum est) Garamantes, quorum uita breuissima est. Solum inter tot difficultates, si quis clarè intueat, restat, ut modus unus discutiatur. Nam ex dictis manifestè patet, aërem posse consumere humidum, & tamen producere uitam, quoniam humidum perficit, is est, an homo, & quãdo ex consumptione humidi, acceleret senium, ueluti cùm uidemus longa fame tabefactos, tamen longiùs ætate progredi. Quale enim est humidum quod tunc est consumptum, quo uita integra remanet, contabuit corpus, ita in Venere, in effluuio sanguinis copioso, & diuturno, in morbo, in tristitia, in carceribus: ergo humores in sanguinem, & quicquid mutatum iam est, in causa esse non dicimus: substantia ipsa planè patiatur, tum uerò senescunt, nec reparari possunt, consumuntur autem omnia ante, & membrorum etiã aliquod ignobiliorum, atque patientes læsi, & siderati manent, & calor quidem innatus propius magis cõsumptioni, aër autem corruptioni, & ne quid huiusmodi absurdum uideatur, in calida, & frigida ualde regione, eadem, aut eisdem causis crescunt immoderatè homines, & uiri ingenio præstãtes oriuntur, magis rariùs tamen, sed ciuiles, & prudentes nequaquam, aut saltem hi, qui immoderati mole, & (ut ita dicam) uitæ spatijs sunt. Generaliter autem in frigidis ex caloris magnitudine, & cum illæ ideo & fortes, & robusti, in calida, puro corpore, & ualetudine incolumi degunt, iuxta quæ sequitur solutio tertiæ quæstionis. Ergo non esse eadem auxilia salubritatis, & longitudinis uitæ, hæc ostendunt, quoniam cùm quis laboret febre uehementi, refrigerãtia ualida calorem temperant, ergo si uentriculi uim deijciãt, uitæ obsunt, id primum. Secundum etiam si non deijciant, dum restaurant corpus intemperatum, saluti prosunt, uitam decurtant: si sensim uelis occurrere, nõ sanabis, ut de frigidæ potu Galenus inquit, idem de sectione uenæ, usque ad animi deliquiũ, ex qua febris iugulatur, ut ille ait. Tertium est in fontibus, qui sponte nascũtur in corpore: nam dum pars una ægrotat, reliquum totum ualet, unde illud de uenis sanguifluis Hippocratis. Quartum est de his qui à podagra senescunt, medicamentorum ui, ut & ob morbum, & ob medicamentum, uitam decurtent manifestè: idem in surditate, oculorum morbis, atque alijs. Quintũ est in morbis per circuitum, hœmorrhoidarum, diarrhœæ, uomitus matutini, præsertim cùm eiusmodi natura, aut consuetudine plus recipiant cibi, inde eructent, aut euomant, quemadmodum onocrotali. Commodum quod ex cõsuetudine non est, ut doceam, ex natura autem, cùm in eo quod reijcitur, pars utilis, ac singularis utilitatis fuerit, uelut in ossibus medulla: alter modus est, cùm incerta est quantitas, membrum uerò uehementer læditur ab immodico. Omnia prætetea auxilia, quæ nõ sanant, sed seu casu, seu natura irritata, æger curatur, uitam abbreuiãt: cùm non tollãt morbum, & naturam uexent. At uerò quę uitę diuturnitati prosunt, etiam ualetudini sunt cõmodiora, quoniã seu statum immutando, efficiant uitam longiorem, seu cõfirmãdo. Alteruter illorũ, cùm faciat ad diuturnitatem, in illo statu meliùs degit, quia diutiùs uiuere potest. Igitur ille status altero, & eo in quo est, salubrior erit. Ex his ergo quæstio insurgit, à quibus incipere debeamus, an ab his quæ diuturnam efficiunt uitam, talia magis incerta sunt, quàm salubria: si à salubribus, incertum est, an ea (ut diximus) uitam efficiant lõgiorem. Bonum est igitur à salubribus, si uitæ aliquo modo non obsint, uel si uitæ periculum ingruat: si non ingruat, in uitam producentibus est insistendum.

Aër multum ad uitæ longitudinem aut breuitatẽ facit.

Nota.

Quæstio.

Solutio.

Similiter

In somno pulsus & respiratio rariores. 3. de causis puls. cap. 9. Similiter & de resolutione in somno. uidemus senes qui se quieti & somno mancipauerint, diutiùs uiuere, contrà uigiles fiunt robustiores, melioris habitus, & coloris, atque alacriores ab illo. In somno etiam pulsus & respirationes sunt rariores, & tardiores, & in initio, atque in fine, minores atque longiores. Igitur & resolutio minor: attamen Hippocrates inquit; [In somno partes interiores, calidiores, exteriores, frigidiores:] & Galenus in tractatione illa de pulsibus ait: [Contractionem in pulsu, cui respondet in anhelitu expiratio, esse celeriorem in somno, quàm in uigilia.] Igitur maior fit resolutio. *Nota.* Redeo demum ad primam conclusionem, cùm nõ est magnum, neque euidens discrimen, debemus sequi experimentum, & in experimento iudicium commune: constat quod in somno magis humedatur uirtus, concoctio confirmatur, uires reparantur, homo hilarior eo resurgit. *Somni effectus.* Ad dices causam uellem, reddatur, ea est Galeni: [Homo in somno cessat ab omnibus operationibus animalibus, non uidet, non audit, non cogitat, non intelligit, non loquitur, non ratione utitur, iacet ut mortuus:] Ideò cùm uitalis solùm & naturalis facultas agant, constat multò minorem fieri resolutionem in homine, & ideo præparari ad longiorem uitam, atque hæc per se primum: at ex accidentibus, uigilia multa adducit grauia, quibus senescit homo, magis in una hora quàm in decem dierum somnis, uelut curæ, dolores, metus, tristitia, & eo magis corrumpendo, quàm resoluẽdo. *Vigilia multa adducit grauia.* *Quæstio.* At dices, non'ne & per somnum pauores, & fletus, & mœror lugubris: ideo & his quæstione dignum, an tales affectus idem possint in somno, quod & in uigilia? *Solutio.* Dico idem posse, si sint pares. Sed cùm per somnum omnia uideantur maiora, detrimenta erunt tantò minora, quantò res sub imagine uisa, maior quàm uerè sit, apparet. Sopiti enim omnes alij sensus, omnia repræsentant maiora, quàm sint: solùm maiora uidentur in uigilia, quæ per somnum mitescunt, ueluti iniuriarum, aut periculi instantis memoria, sitis. De pulsuum contractione, & expiratione, dico quòd est uelocior, propter excrementa quæ superabundant in coctionibus, & ideo illa fiunt plura, ob maiorem & diuturniorem coctionem, sicut in lebete feruente, unde etiam secretio maior, & expulsio uehementior: sed quia hæc omnia fiunt in humore crudo, & ad perfectionem nihil obsunt, imò iuuant, & si dicas, interim concalescunt solida, & spiritus, & ideo fiet etiam resolutio in membris humidi innati? Dico quòd interim non resoluitur quicquam effatu dignum, & ualdè paruum pro nihilo computabitur. Cùm enim sal additur oleo in lucerna, oleum manifestè tardiùs consumitur, & tamen oleum cõsumitur, & à sale, & ab igne, & sine sale, ab igne tantùm, & ut dixi, ubi non est euidens ratio magnitudinis differentiæ, coniecturis & experimento stare debemus potiùs quàm inuoluere, quæ auxilio indigent potiùs quàm altercationibus. *Valde paruũ pro nihilo cõputatur. Nota.*

De causis mortis, De uaria animantium uitæ longitudine. De ætatum hominis numero, ac diuisione, De morbis, quòd possint sanari, exemplo exteriorum, Quomodo status oporteat ætatum diuisionem à custodia.

Cap. VIII.

Quòd ad tempus accepimus tempore etiam suo reddimus. CVm summi Opificis prouidentia constitutum sit, ut quod ad tempus accepimus, tempore etiam suo reddamus, & dum ex hac parte corrumpimur, semper iterum generationi alicui materiam præbeamus, (quod sic præstat rerum ordo integer) donec tandem elementum unumquodque, liti ac discordiæ exemptum, alieno de loco in propriũ migrat, & ibi tanquam in natiua sede manebit, donec in alterius proximi simplicioris elementi generationem cedat. *Corpora nostra fluoribus semper obnoxia.* Cùm autem nullum, ut à nobis superiùs demonstratum est, reperiatur corpus, quantumlibet optima constitutione præditum, quin ut primum in lucem editum est, fluoribus semper quibusdam obnoxium sit: quamprimum enim calor coelitus nobis instillatus agere incipit, exiccamur ipsi, donec absumpta omni materia, nos in sicco destitutos relinquat, quæ senectus est, & mortis iam uicinæ prænuntia, *Senectus mortis prænũcia.* & hæc est illa mortalitatis nostræ necessitas, quæ nulla ratione euitari potest, tum ob ele-

ob elementorum contrarietatem, ex quibus est homo, quorum quędam oportet alia superare, alioquin non fierent operationes, quę caloris dominium exigunt, iuxta Galeni sententiam primo ad Glauconem: [Si omnia diligenter animaduertas, mundũ ipsum ex quo sumus, & uiuimus, ex contrarijs sibi elementis firma ac perpetua compaginatione scias constare, quæ inuicem semper bellant, & corrumpũt, quibus tanquam rerum principijs corruptis, necesse est & res ipsas corrumpi.] Item & sexto de tuenda sanitate dixit, [Mortale est omne genitum corpus, cùm tale igitur sit corpus nostrum, non est possibile aliquo medicorum consilio, aut medicaminum beneficio, posse mortem naturalem omninò euadere: Tum propter maleficæ priuationis contrarietatem, ad formam, quæ facit hominem tendere ad non esse, iuxta illud Aristotelis primo Physicorum, subiecta quidē materia cum forma, causa est eorum quæ fiunt, sicuti mater res.] Igitur nobis haud difficile erit, naturalis mortis causas adinuenire, quoniam natiuus calor, qui primitus, radicitusq́; semini inest, nos semper quoad extremum usque spiritum trahimus comitatur, & est instrumentum quo alimur, fouemurq́;, ac omnibus fungimur operationibus, dum ui tali suo spiritu cunctas corporis nostri particulas assiduè irrigat, & ob id meruit, ut anima eo omnium primo ac potissimo edendis in corpore, peragendisq́; operibus suis uteretur. Verùm quia necesse erat, quòd calor iste aliquid haberet, quo sustentari, indeq́; nutriri posset, & sine quo neutiquā esse ualeret, ideo primitus ac radicitus inditum atque ei inhibitum fuit solidioribus partibus humidũ, quod totum breui, ui sua absumpturus esset, nisi noua subinde affusione semper suppeditaretur quod depasceret, unde necessaria fuit alimenti ingestio, ut primum sanguis generaretur, cuius pars uenarum oscula egressa, ceu ros quidam, nutriendis mox partibus adspergitur, ijsdem affixa, & assimilata substantia una fit, & hæc est nutritio: cætera autem quæcunque hanc præcedunt, pro præparatione materiæ huic muneri ita futuræ aptæ habenda sunt, cuius assidua subministratione primigenium humidum sustentatum alitur, quod uiscidum, oleaceumq́;, & tanquam glutino compactum, fortius est, ne facilè ui caloris (ut diximus) dissolueretur, si recta præsertim & idonea uiuendi per omnia cura, ratioq́; accesserit: qua non solùm morborum incommodis omnibus, antequam illis tentemur, occurramus, tentatiq́; euadamus, uerum etiam ut insiti nobis caloris moderatione, ac arte adhibita, uitam ad multum temporis, quoad eius commodè fieri potest, traducamus. Hoc enim calore informamur, procreamur, parimur, alimur, augemur, uiuimus, eodemq́; mollia antè membra, ac propè cerea, paulatim, sensimq́; exsiccãtur, producuntur, ac solida firmantur, huius argumentum est ætas iuuentutis, in qua plus cæteris potentia perficiendi omnes operationes, & maximè uoluntarij motus, & fortitudinis corporis uiget: propterea quòd in ea consumptæ sunt humiditates, quæ organa sensuum occupabant, neruos, musculos, iuncturas, & ligamenta, quę sunt organa motuum, relaxabant, nec calorem liberè diffudi permittebant, sed ueluti sepultus sub eis manebat: ideo mediocris illa siccitas, usq; ad id tempus, utiliter creuit, quoniam si humiditatem illam tunc temporis calor innatus non superaret, ab eadem extingueretur. Ideo eam paulatim resoluit, & hinc est, quòd ab ortu nostro, usque ad iuuentutem, cõtinuò robustiores simus, & ad statum secundùm naturam perfectum accedimus ob hãc moderatam siccitatem, quo tempore calor in suo uigore existit, permanetq́;, donec senectutis ætas subsequatur, in qua siccitas, non eiusdem quantitatis, uel mensuræ gradualis, consequitur, sicuti priùs erat, tum quia humidum radicale, quod est ueluti materia caloris innati, continuè minor fit, nec æqualiter per nutritionem reparatur, sicuti in iuuentute reparabatur, eo quia membra corporis non sunt apta, recipere materiam nutrimentalem sufficientem, pro restauratione deperditi, quia arida facta sunt, nec nutrimentum eis adhæret, tum etiam calor innatus diminutus est, quare non potest tantum apponere & assimilare nutriens nutrito, quantum prius, & sic continuò siccitas augetur, donec consumpserit humiditates radicales, quæ sunt uehiculum innati caloris, & principium uitæ: quibus consumptis, ipse quoque extinguitur, nec tamen suimet ipsius interitus est causa per se, ut infra

Elementorum contrarietas necessaria.

Cap. 2.

Mortale est omne genitũ corpus.

Mortis naturalis causa.

Calor natiuus omnium operationum est instrumentum.

Humidum caloris nutrimentum.

Nutritio quæ.

Calor insitus omnes proficit corporis operationes.

Cur siccitas in senectute maior fiat quam alio ætatis tempore.

ut infrà ostendemus: licet per accidens, dum operibus, quæ necessariò edit, consequenter moliatur: & si multis modis extingui possit, nam sicuti ignea flamma duas potest habere humiditates, alteram aqueam, qua extinguitur, alteram oleaginosam, qua consistit ac fouetur: ita & calor innatus corporum nostrorum, duas similiter habere potest humiditates, naturalem nempe pinguem & aëream, qua persistit ac fouetur, alteram, extraneam, prouenientem ex debilitate concoctionis, qua extinguitur, & est phlegma crudum & aqueum, quod humidum radicale ut plurimum in amurcam conuertit, atque in causa est, ut à putredine accendatur & extinguatur. Coadiuuant etiam non parum caloris innati extinctionem, immoderati calores extranei, qui uel ex uiolentis exercitijs, aut ex aëre nos ambiente fieri solent.

Calor innatus à quibus extingui possit.

1.1. Doc. 5. cap. de aeta tum compl.

Dicebat namque Princeps: [Sciendum præterea, quòd caliditas post tempus consistendi, minui incipit: propterea quòd aër circundans materiam eius, quę est humiditas, exsiccat, calor quoque qui est intus ad hoc adiuuat, & labor proueniens ex motionibus corporis, & animalibus, quæ sunt necessariæ in uita, & defectu naturæ ad resistendum illi toti semper. Omnes enim uirtutes corporeæ sunt finitæ, & sic patet mortis naturalis causa. Quod uerò ad secundã partem attinet, in qua quæritur, cur tam uariæ sint animantium uitæ productiones? dicimus, hanc uarietatem oriri, quoniam animantium corpora in robore & fortitudine humidi radicalis, innatiq; caloris non sunt æqualia. Quædam etenim reperiuntur corpora, humidum radicale admodum pingue ac purum habentia, quod præ pinguedine & quantitate facilè resistit resolutionibus, & calorem innatum tuetur ac conseruat, & talia longissimam ducunt uitam, si conuenienti tamen utantur uictus regimine, nec sibi ipsis exitium afferant: ut plurimum enim immoderatis laboribus se exponunt, quibus exiccatur humidum substantificum, & nimia Venere utūtur, & otio, & crapula superexcedenti, & ebrietate, quibus suffocatur calor innatus, & uita quæ longissima esse deberet, breuissima fit. Quædam alia sunt corpora, quę licet exquisitè optimo utantur uictus regimine, cùm tamen principia uitæ debilia habeant, non in longum admodum uitam producere possunt, uelut melancholici, & alij huiusmodi, qui cùm minùs participent de uitalibus principijs, ideo secundum communem naturæ cursum, cæteris sanguineis, ac temperatis, breuioris sunt uitæ, ut & illi, qui etsi multum de humido radicali possideant, illud tamen impurum, & fęcale, & terreo & aqueo humore plenum habent: qui breuioris sunt uitæ, quia facilè calor in eis superatur, & extinguitur, & humidum etiam absumitur: quod contrarium euenit eis (ut diximus) qui ipsum pingue & syncerum habent, & ideo dixit Aristoteles quarto de Generatione animalium, quòd maiora perfectioraq; sanguinei generis animalia, plus temporis uiuunt, sed non omnia maiora sunt uiuaciora: homo enim plus temporis, quàm quoduis animal uiuit, præter Elephantem, qui diuturnam admodũ uitã ducit, sicuti & ipsemet Aristoteles refert, nono de Historia animaliũ, ubi inquit: [Quod in animalium genere solus est Elephas, qui centesimum uitæ annum transcendat, atque ad ducentos, uelut alij ad trecentos perueniat.] Homo uerò præter illum, ita superare uidetur centesimum annum, ut non præstet sic uiuere: totus fœdus, deformis, atque inutilis, sed quàm paulò uiuit, raroq;. Verùm plantæ (ut superiùs diximus) longè uiuaciores sunt animalibus, causamq; opinor esse, quòd animalia ut sentirent, calida oportuit actu esse, nulla uerò planta actu calida est: ubi uerò caliditas, ibi motus, & ubi motus, ibi tenuitas humidi, quod tametsi pinguissimum sit, tanto tempore seruari non potest, quin plurimum amurcæ concipiat, quia necessariò sæpius humidum absumitur, ob id etiam inter plantas fructiferæ ualde breuioris sunt uitæ, & inter animalia, quæ plurimo utuntur cibo, & ita inter homines, qui cibis copiosè nutrientibus plurimum & sæpè aluntur, quiq; tebus Venereis plurimum incumbũt, ut & qui multum exercentur & generaliter, ubi sæpius reponere est necessarium, ibi etiam fæcem crescere celeriùs contingit. Vt iam quæstionis propositæ, solutio appareat, scilicet quòd melius est ad uitę longitudinem, moderato uti cibo, nullaq; exercitatione, quàm plurima exercitatione, ciboq; illi exercitationi conueniente: sed quoniam in otio periculum est ualetudinis, pro-

Corporeæ uirtutes omnes sunt finitæ.

Cur uariæ sint animantium uitæ productiones.

Melancholici breuioris sunt uitæ.

Cap. 10.

Elephas ... 9. cap. 46.

Cur plantæ animalibus uiuaciores.

nis,propterea de ipsa exercitatione,quanta esse debeat,suo loco referemus. Vnum satis est,omnem exercitationem,medicamentum,atque generaliter omne id quod cibi necessitatem iniungit,uitæ diuturnitati per se esse incommodum. Duos igitur scopos ad uitæ diuturnitatem per se inuenio,sed horum alterum primò etiam, reliquum non primò, tertius uerò necessarius erit,nec tamen per se, multo minus primò. Per se igitur primò est,ut pristini humidi quàm minima fiat resolutio, nam sic & minima fæx erit,& ipsum purissimum manebit. Per se autem non primò, ut optimum restauretur loco eius quod consumitur: optimum autem humidum est, quod pinguissimum,sic in candelis, atque lucernis: tamen uerò pueros, & adolescentes,tale seuum comparatione habere inspicimus. Pinguissimum humidum, quod nō solùm terreo,sed etiam aqueo uacat excremento,densissimumq; est. Densum uerò,maximè omne quod tenuissimum est, ac perfectè concoctum: terreum enim excrementum(ut dixi)fæx est, certamq; habet noxam, mortem accelerandi, ut humidum quauis possit repurgari,cum aqueum est, terreo:tamen si non repurgetur,longè deterius est,nam prohibet(caloris naturalis substanuam, & quod pingue est,rarum reddens, & dissipari celeriùs cogens, atque consumi)uitam diutiùs proferri,sic in lucernis,ac candelis,permixta aqua sæpè extinguit lumen: dissipatq; alioquin humidum pingue.Sed in animali tertium addit incommodum, quòd humidum pingue,putredini obnoxium reddit, quo detrimento nihil fermè deterius est. Tertium uerò,quod neque per se,nec primò,sed tamen necessariò spectare oportet,est,ut integra seruetur ualetudo, non solùm, quòd hic sic alter principalis huius tractationis scopus,sed quòd (ut dixi) morbi ipsi multis modis uitam ipsam decurrent. Igitur,ut omnia iam colligamus, duos habemus principales scopos, alterum uitæ quoad licet producendæ, reliquum tuendæ pro nostra facultate ualetudinis,hunc secundum in primum reducemus, si scopos quibus primum assequi licet,in tres distinxerimus: Primum,ut minima humidi naturalis fiat resolutio. Secundum,ut restauratio fiat humidi purissimi ab excremento aqueo,terreoq;,& maximè concocti,tale uerò desiderabimus etiam esse tenuissimum: Tertium ut minimè ægrotet homo. Ex his iam liquidò patet, totam hanc considerationem esse ad naturalia conseruanda. Porrò naturalia maximè quatuor sunt, humores,temperamentum,membra,& spiritus. Horum omnium sunt uirtutes & operationes, quas integras habebit,qui quatuor illa integra habuerit & illæsa.Ergo scopus est, ne humores nimis multiplicentur,uitientúrue ullo uitij genere, ut naturalis temperies, aut seruetur,aut in melius uertatur,ut solida nullo modo consumátur, lædantúrue, ut spiritus plurimi clari generentur & incolumes,diffundanturq; per totum corpus moderatè.Nam non aliter uires membrorum,& operationes seruabuntur.Hæc omnia rebus non naturalibus assequemur:hæ sunt,aër cum quo uestes continentur. Præstabat aūt, Galenum,omissis tot inutilibus disputationibus,ostendere, quis nā aër,an calidus,an frigidus,tenuis'ne an crassus, uitę producēdæ cōmodior esset,neque enim uerisimile est, omnem aërem eandem uim habere ad uitæ diuturnitatem, ut nec reliqua,cibus atque potus:in his quantitas,numerus,ordo,qualitas, tempus & modus præparandi requitur. At Galenus præter qualitatem, omnia omisisse uidetur. Quod si de præparatione locutus est non in eodem loco sermonem habuit, ubi de tuenda sanitate disputauit. Inania quoque reddere uasa, ad hoc genus pertinet,aut moderatè replere. Inde fæces,urinę,sudores,muci,sputa,semenq;. Hęc quomodo,quandóue,docere opus. Subsequūtur cū uigilijs somni,quándo, ubi, quantum,quomodo,lecti,cubicula. Post cum quiete motus, qualis, quantus,quomodo,quando,quoties,usque quo,apotherapia,frictiones,balneaq;. Vltimo loco animi affectus,nam lætitia,& ἀπάθεια seu indolentia,omnibus bona: Dolor,& timor, mala omnibus:tristitia,iraq;,quibusdā cōuenire uident. Fratres duo erant mihi cogniti Venetijs,amboq; patritij Mauroceni,Michael,& Hieronymus: Hieronymus sanguinea tēperie, lætus admodū, cùm curis angebatur, lāguebat,cùm hilaris esset, maximè ualebat. At Michael macilentus,& tristis natura,inter curas & animi tormenta impinguabatur,rectèq; se habebat:solutus curis ægrotabat, & extenuabatur,cau-

Scopi ad uitæ diuturnitatē.

Quatuor naturalia quæ conseruanda sunt.

Notatur Galenus.

Historia.

tur,causam horum suo loco referemus. Cæterùm debemus quatuor illa quæsita denuò in memoriam reuocare. Horum primum est, an exercitatio ad uitæ diuturnitatem plus afferat commodi,an incommodi? Secundum (de quo dixi) inferiùs agemus,an fæx humidi innati ulla ex parte minui possit? Tertium,de quo in contradicentibus egimus,an humidum hoc quod naturale est,uocamus autem radicale,à calore naturali consumatur,ut Galeno placet,an etiam ab ipso aëre, uel Sole, ut Auicenna sentire uidetur? Quartum,an uita nostra his cētum annis definiat,aut paulò pluribus,ut philosophi, mediciq́; docent, an potiùs, ut historici uolunt,in plura sæcula duret? Nam Fulgosius,& temporū,annaliumq́; scriptores, quendam Ioannem de temporibus c c c c x x.annis uixisse referunt, argumento sumpto ab anno quo mortuus est, qui c c c c. fermè fuit, à Caroli Magni principatu, sub quo ipse Ioannes fertur militasse. Referunt & eodem fermè æuo alium c c c. annis uixisse. Hoc autem,ut mihi uidetur,necessarium est determinare. Nam si tandiu uita hominis proferri potest, lectores, atque humanum genus, cum illis, magno commodo fraudabimus, si pro c c c c. annis,centum solùm uiuere posse,uel etiam minùs,doceamus. At si è conuerso id fabulosum sit, nos autem polliceamur uitam annorum c c c c. atque c c c. ipsis qui nostra præcepta seruauerint, uix octogesimum, atque etiam attingentibus ægrè, quis non meritò, non solùm huic libro abroget, sed etiam iustissimè nos irrideat? Aedepol nollem dicere, mentitos eos fuisse qui talia scripserunt, sed si modò uera sunt, monstra fuisse dicendum est: nam & quidam alij sine cibo uixerunt, alij sine potu. Nec tamen pluribus, nedum omnibus, concessum est uiuere ulla arte diu, sine cibo, absque potu. Ita fit,ut mortalium uita ni monstrosa sit,minor sit annis c x. Sed & hoc rarissimum,adeò ut maior pars, etiam si Aesculapium medicæ artis peritissimum adhibueris curantem,non tamen octogesimum attingat annum. Nec antiquos, post prima illa sæcula,ante diluuiū, uiuaces magis fuisse existimo,cùm Dauid in Psalmis dicat:[Dies nostri septuaginta anni, & si felicissimè, octoginta, ultra autem, nil nisi labor & dolor.] Et Dauid ipse rex,cùm septuaginta uix annos attigisset,naturali morte obijt,prius adeò senio confectus,ut inter puellas decumbere cogeretur, quòd ob senectam corpus illius non calefieret. Ergo(ut dixi)uel qui malè natura prædíti sunt ab initio,uel qui serò ad regimen hoc accesserint, uel quibus opportuna defuerint, uel quos casus oppresserit, hi tametsi fructum percipient ex hoc libro, non tamen talem, ut admirationi cæteris esse possint:adeò etiam in his uarij casus dominantur. nam si in aliquē à natura iam constitutum, felicemq́; ab initio, obseruatio hæc incidat, nec prauus casus aliquis aduenerit, simile miraculo aliquid, & in seruanda ualetudine, & uita producenda continget. Omnibus tamen hic liber profuturus est, uelut & cultura agris: nam omnes agri, etiam si arena fuerit culta,mansuescunt,aliquidq́; reddunt. Verùm quidam adeò natura sunt infelices, ut etiam diligētissimè culti, minus producant agrestibus & incultis, sed natura fœcundis. Ita multi homines qui hæc obseruabunt, breuiorem, & minus incolumen degent uitam, quibusdam alijs, quos natura fouendos suscepit. Adde quòd pauci hæc obseruare sedulò,perseuerantiaq́; haud infracta uolent,nisi uel natura,uel ætate,uel casu iam debilitati. At his(ut dixi) etsi plurimum profuerint hæc præcepta,eo minùs tamen profuisse uidebūtur, quo illorum iam uires magis fractæ sunt, naturaq́; haud capax auxilij. Ob id rectè dictum ut bene senescas, citò senesce,id est,qui diuturnam cupit & ualidam sortiri senectam, is iam à iuuentute, quemadmodum senex, assuescat moderatè, temperateq́;, ac secundum medicinæ præcepta uitam ducere. Vides non'ne in dentibus, quam facilè sit eos seruare ne commoueantur, aures ne surdescant, oculi ne cæcutiant:at postquam oculi cæcutierint,aures obsurdescunt,dentesq́; fuerint commoti,quibus hæc artibus,etiam si resurgat Hippocrates, ad integrum robur restituentur? existimo illud prudenter dictum,

Principijs obsta, serò medicina paratur,
Cùm mala per longas conualuēre moras.

Satis ergo sit cuiq; tandiu uiuere,ac tam robusta uita, huius libri præceptis adiutus,

Margin notes: *Ioannes de temporibus.* — *Dauid Rex.* — *Omnibus liber hic profuturus est uelut cultura agris.* — *Vt bene senescas,citò senesce.*

tus, quantum fas eſt, natura atque priore uita. At dices quomodo iſtud agnoſcam? prioris uitæ ratione. Cùm enim ſpōte noſter habitus, ſaltē in ſenecta, labatur in deterius in dies, uideasq; reſtitui, haud dubium eſt hoc totum in hæc eſſe pręcepta referendum: ſimiliter & ex utilitate quam ſenſus ipſi, uel iam parum debilitati, percipient. Quamobrem (ut dixi etiam ſuperiùs) liber hic omnib. nō tam utilis eſt quàm neceſſarius, ſed tamen omnium minimè ſentient illius uſum, atque commodum, qui caſu aliquo mouentur. Mors enim quatuor modis homini aduenit, uel puro caſu, ut quibus caput amputatur, aut è monte præcipites ruunt: nec his conſuli poteſt, ſed ſi quid eſt, quod iuuare poſsit, hoc totum ad Dei curam & prouidentiam referendum eſt. Alius eſt modus, cùm naturaliter purè pereunt: id fit (ut dixi) humido iam toto in amurcam mutato: atque proferri hic docetur, atque in longum produci. Tertius eſt, in quo etiam plus ualet ars noſtra, & eſt cùm per continuam mutationem cibi, iam debilitatis uiribus, deterius efficitur nutrimentum, atque humidum, atque hic modus interitus naturalis non eſt, ſed naturali ſimillimus. Quartus uerò mixtus, qui ex morbo contingit, hocq; modo plerique moriuntur: eſt enim communis maximè omnibus fermè hominibus, conſtatq; natura, & caſu. Caſu ſiquidem, quoniam excalefactus poſuit ſe in frigido aëre, tùm contractus ei morbus lateralis: alij, quòd ampliore uini potu, & caulium eſu, cruditate facta, febris lethifera ſuperuenit. Natura quidem, quòd imbecille corpus iam ab his, ac leuioribus etiam cauſis patitur. Igitur in hoc genere prudentia aduerſus caſum indigemus: huius autem libri auxilio, ad ita præparandum corpus, ut etiam ſi quicquam tale nobis neceſſariò adueniat, etiam ualde ſeni, non tamen tantum obeſſe poſsit, ut ægrotet, nedum ut moriatur. Nam quandoque tales etiam prudentibus adueniunt, uelut quandoque nobis contigit in hyeme, iter per montes udos agentibus, dum equus caſu in lapidem impegiſſet, claudicaretq; parū, loco periculoſo cogebamur, uel præcipitij ſubire periculum, uel pedibus ambulando onuſti pānis ob frigus ſudare ſub borea, quo nihil eſt exitialius: ſimul & ocreæ per rimam aquam admittebant, ut pedis ambulātibus neceſſe eſſet pedes madeſcere, ac refrigerari. Talia ſæpè contingunt, pręſertim ignotis in locis, ac difficilibus habentibus iter, per noctemq; magis, tum inter riuos. Igitur huic periculo ſic occurri, pedes deſcēdi (nam hoc erat neceſſarium) partemq; ueſtium equo ſuperimpoſui, & lentè ambulans per ſaxa, lutum quantum licuit, & aquam euitabam. Cùm ad cauponam deueni, nō, ut alij, de prandio, ſed de igne ſollicitus fui, nec priùs cibum guſtaui, quàm exuctis ocreis, lotis pedibus, mutatis pleriſque indumentis, etiam interula ob leuis ſudoris ſuſpicionem, factus ſum totus ſiccus, & moderatè calidus, cibum uerò paucum, & fermè panem ſolum, quòd hora iam eſſet tarda, cum amygdalis, & ob laborem. Itaque prudentia, & arte medica ſeruatus ſum, & ſiccatis ocreis, tum conſutis peregi reliquum itineris lætus, mutato equo etiam, ut hilariter quoq; cœnauerim, dormierim ſuauiſſimè, tutus ab omni noxa. Alius non ſibi temperans, aut imprudenter ſe gerens, aut ob auaritiam, his tot incommodis in grauem morbum incidiſſet, in quo plus ſatis poſtmodum pecuniarum impendiſſet auarus, quàm ego liberaliter agens. Vnde & illud nō malè dictum, plus impenſæ facit auarus, quàm liberalis. Forſan & mors ſucceſsiſſet, ubi loco omnium rerum neceſſariarum inopi, tantùm ubi nullus eſſet medicus, aut talis qualem melius fuiſſet ob imperitiam non adeſſe, cōtigiſſet ægrotare. Relinquitur adhuc dubitatio explicanda, an exercitatio ſit utilis ad uitā producendam, quam in tractatione de exercitatione explanabimus.

Mors quatuor modis homini euenit.

Nota.

Authores qui de uita producenda ſcripſère. Cap. IX.

NOn par eſt, ut narrem, qui ſcripſerint de hóc, medicos, ſed aut qui non, aut qui de hoc ſolo ſcripſerūt: ab Hippocrate enim res duxit initium, ut in ſecundo de Diæta, poſt eum multi, de quibus Galenus agit, ipſe uerò plurima, pòſt Oribaſius partem hanc ſatis excoluit, Paulus, Aetius, Raſis Princeps, Celſus, Hali abbas, ſed admittamus hos, non ut inutiles, abſit, ſed ut notiſſi-

Authores qui de hoc ſcripſerunt.

tios, qui propriè in hoc argumento scripserunt. Regimen Salernitanum, Ioannes Bruxenus studiosè, Marsilius Ficinus imò superstitiosè, Antonius Gazius usque adeò, ut etiam Aloysius Cornarius Venetus lingua Italica. Cùm alij habeant in singulis quod damnēt, ego quod in singulis laudarem, inueni. Ab Hippocrate, naturam rerum, principia, rationem, & quæ exigantur: à Galeno, ordinem, claritatem, frictionis & exercitationis uires, ac modos, methodum simplicium dignoscendorum: ab Oribasio, præparationes quasdam antiquorum: à Celso, simplicem uitæ rationem, & Italiæ propriam: à Salernitano regimine, ut facilè memoriæ mandentur, lepôrem, & præcepta uitæ cōmuni accommodata. Duplex enim est medicina, duplex est uitę custodia, una uera, atque legitima, quam excoluerunt Hippocrates, atque Galenus, & qui hos secuti sunt, ex omni gentium genere, ut scilicet communis uita ad salutarem accōmodaretur: altera notha, fucata, medicorum improborum, & adulatorum perditorum, ut artis præcepta communi uitæ (& cui communi uitę? luxuriosæ, & plenæ omnis flagitij & nequitiæ) adaptarentur: & nunc adeò perturbata sunt omnia in culmine uitia, ut cùm aliàs peccarent, scirent tamē quid rectum esset, & quid uirtus: nunc etiam ipsa uitia colunt, & eò usque prouecti sunt, ut propter quod etiam ipsis, seu ueris, seu nothis, seu fictis poliūtur, uitam scilicet oderint. Et inter opes amplas, & illecebras omnis luxuriæ, rem sanè futuris temporibus incredibilem, desperati uiuant. Aliàs despiciebam Aristotelem dicentem, ob mollitiem homines sibi conscire mortem, nec aliam esse magis causam, aut potiorem seipsum occidendi, quàm mollitiem: nunc cùm hæc uideo, cùm contemplor, uix mihi ipsi credens, ut forsan somnium, illum lōgè me sapientiorem fuisse intelligo. Forsan enim & ipse tale quiddam sua ætate uidit. At ego qui ratione ductus, ueram huiusmodi hominibus perditis, nil sperandum boni ab obitu falsò credebam, odisse impensè mortem, amasse uitam. Non igitur ex hac lectione satis sum adiutus, hoc uno deprehenso seruandæ uitæ modo. Vnde cùm illum placere pluribus animaduerterem, in hanc præclaram hominum opinionem dignoscendam, quasi per manum ductus sum. Atque huic è regione opposita est sententia Cornarij ter sapientis, quem sequi proposui. Ab hoc ergo finem huius instituti, exemplumq́ uitæ, & experimentum operis ipsius desumere non grauabor, aut dedignabor, quamuis ille literas humaniores, aut medicinam non profiteretur. Quid enim indigemus doctrina, cùm homo ea præstat absque doctrina, quæ quiuis alius etiam ualde eruditus præstare posset? Aut quanti faciemus doctrinam illius qui nos cum suis præceptis perdit? seu medicus cum quo ægrotamus, sanitate studenter, aut breui fruimur uita, cùm longam optemus, aut periclitamur ad mortem ex leui morbo? Valeat huiusmodi doctrina, quæ perniciem probantibus salutis loco affert. Dicebat autem ille improbās luxuriam nostrorum temporum, imò stultitiam, cùm nostra ætate & religionis cultum peruertere studeant, & adulationem, ac cæremonias præponere sinceræ uitæ, accessit etiam luxuria maxima, in qua periclitantur, ut tribus his flagitijs tria maxima bona nobis pareant. Primum uerò execrabatur impensarum magnitudinem, inde mores corruptos, demum morbos, & uitæ breuitatem, quæ ad crapulam sequebantur. Illud mirabatur primum, quòd ob tam breuem ac leuem uoluptatem, tot, tantaq́ incommoda, ac diuturna subire uellent: etenim, inquit, & rectè, plus posse debet in homine uiuente secundum rationem amor uitæ, & salubritas corporis, quàm uoluptas ex operatione, quæ plurimum nobis obsit. Sobrietatem inquam, robur corporis, ac leuitas comparatur, adeo ut ipsum octogesimum tertium annum agens, non solùm scalas, sed montes absque auxilio ascenderet. sensus etiam, uisus, & auditus, incolumes manent, ut non truncus, sed homo uiuat, nō ludibrio iuuenibus, sed admirationi. Quin quod secunda uitæ pars, contra, media uita dici potest, scilicet somni, & quieti semper, & iucundis imaginibus plena: nitimur quoque quòd cogitationes nostræ lætæ ac hilares sint, & ut minus obnoxiæ sint suspicionibus principum, aut magistratuum, neque negocium nobis facessat, sed cum ciuibus meliùs uersari possimus, nec frustrà irascamur, aut timeamus, aut tristemur: moderatione enim uictus, humor quilibet suam seruat rationem, nec do-

Vitia in culmine omnia. *Aristotelis dictum.* *Luxuria.* *Cogitationes nostræ quales esse debeant.*

minaut-

minatur, ita mente puta, & corpore ad gaudium præparat, si quid eontingat aduersi, sæpiùs læto animo quæ ferri commodè possunt tanquam à Deo missa ad emendationem nostram accipimus: difficillima etiam lenius ferimus, ut non solùm nobis, sed neque his qui nobiscum uersantur, graues simus, aut molesti. Quin quod maius est, uacamus ea in ætate periculo suspicionis insaniæ, quæ grauior est morte. Ipsa uerò mors matura & lenis aduenit recordatione præteritorum, & tot uisorum memoria, & comparatione eorum qui ante nos obierunt immatura ætate, nos solatur. *Mors lenis.* Quod & si incommodis aliquibus, in decursu, corpus afficiatur calore, frigore, labore, uigilia, litibus, luctu, casibus, aut rariùs in hæc decidit, si nostræ sit prouidentiæ: aut si casus est, minùs afficit, & morbos leuiores affert, ob corporis puritatē, atque salubritatem: & si alienum factum etiam sit, minus dolore animi nos afficit, ut qui, & sanus sit antè, & ad philosophiæ studia propensus. Palàm enim est, sana quæq; & munita aduersus iniurias externas, semper minùs lædi. Nec illud nos mouere debet, quòd aliqui nulla certa regula diu uixerint: nam neque adeò integris omnibus uiribus ac sensibus cum ualetudine ipsa uiuere possunt: & si temperatè uixissent, multo plus uixissent: adeò ut naturæ beneficio perperā usi sint, glorienturq; de eo, quod deflere deberent, scilicet tam pulchræ occasionis amissis. *Nota.* Quod si per morbos obijciant, sanitatis tempore auxilia consumpta, ut nihil posit addi ad continentiam, ad parcitatem uictus: nequaquam id uerum est. Sed unicuique homini, sua est ratio uictus per morbū exactior, & exquisita magis, quàm sanitatis tempore, quantumcunq; ille continenter ac sobriè uiuere sit assuetus. Qui uerò uitæ spacium contemnunt, & decem annos nil esse putant, & stolidi sunt, & non eadem dicunt ac faciunt, sed ut redimant uitam, omnia exponūt, quod in uinctis & damnatis quotidie uidemus. neque decem annorum iactura semper est, sed nonnunquam uiginti, aut triginta. Sed & illud quod uiximus, amittimus, alius uertigine, alius podagra, alius lapillo, quidam uisus, quidam auditus imbecillitate detinetur. Quod si quæratis interim priuari uoluptate: qua? quæ cum suibus communis est? An desunt genera uoluptatum, nauigatio, peregrinatio, uita ciuilis, defendere iniustè oppressos, subleuare miseros, eligi ad publica munia obeunda, uersari cū ciuibus, cum præclaris artificibus, picturæ, sculpturæ, plasticæ architectis sapientibus, nouas pugnas & casus qui procul acciderant, intelligere, hominum actiones, industriam cognoscere, legere, canere, piscari, uenari, aucupari, audire musices instrumentorum concentus, inuisere amœna loca, fontes, lacus, syluas, colles, præsertim curare prædia tua: denique fouere si quos habes descendentes, in illis plurima est spes, atque uoluptas, & quod nemini eripi potest, diuina meditari. *Voluptatum genera.* An ergo desunt uoluptates, nisi expleamur cibis, ut canes, ut nauseent, aut onocrotali ut euomant, uel ut Gulo, seu Rosomacha sarmatica, ut statim compressa emittat per aluum, quod ingurgitauerit? Verùm nos admonuit uir hic unius præcepti admodum salutaris, cuius etiā exemplum, cùm nobis etiam conueniat, referre operæ pretium esse duxi, ut non solùm opinione, uotisq; similes uideamur, sed multiplici etiam ratione naturæ. Ille siquidem testatur, à piperis calore nō offendi uentriculum, sed cinamomi potiùs, uiderìq; hoc illo sibi calidius, & uinum quod antiquius annuo fuerit, illi nocētius esse recenti: quorum utrunque ego experior in me esse uerissimum. *Piperis calorē uentriculum non offendere.* Eadem uentriculi imbecillitas, & circa eandem ætatem, paucitas filiorum, sed aliquanto felicior in nepotibus, lites longæ, & graues, & cum potentibus uiris, inde casus è rheda, & uita diuturna, non sperata utrique omnia, quanquam non prorsus eodem modo: nam & illi studia ad augenda reipublicæ suæ commoda, mihi rei litterariæ: utriq; in Academia habitatio, & conuersatio, illi tamen ut Veneto patritio decora, mihi ut professori honesta. Is igitur consuluit, ut suæ quisque sanitatis ac studij eius censor sit, & diligens scrutator: quod nos non solùm in hoc opere probamus, & iubemus, sed etiam in disquirendis interpretationibus somniorum, in actionibus, atq; conuersationibus consuluimus esse obseruandum, siquidem hic generalia præcepta tradere licuit. Ignotas rerum proprietates, & ad unumquemque comparationem, ut solus Deus nouit, ita solus usus & experientia docere possunt. Mihi exiguum uini albi,

leuis,

leuis,& dilutissimi in prandio obest: aquæ multo plus crudæ, & cum saccharo mixtæ prodest, cùm agam annum septuagesimum quintum : si frigiditas, cur aqua: si calor,cur sacchari, uel etiam mellis copia tanta non obest? Sed redeo unde digressus sum,à Buxecio copia,& rerum quæ nostra ætate in usu sunt,adiuti sumus:à Gazio sumpsimus opinionum diuersorum authorum Arabum comparationes : à Ficino prodigiosum illud, ac penè magicum uiuendi genus, quod fermè in omni sua doctrina secutus est, quodq; meritò contemni poterat à me, nisi illum nonaginta septem, matrem autem illius centum septem & decem annis uixisse accepissem, ut utri iam de literis benemeriti tam egregia duo exempla prætermitti absque reprehensione non potuerint.

De prægnatione. Cap. X.

Perpetuitas hominis finis. Sterilium signa.

FInis hominis perpetuitas est,quæ generatione contingit,hæc à fœcunditate,& coniunctione,ut non sint steriles. Oportet ergo qui sint,& an sint, & qua causa,ut amoueātur, & horum singulū generaliter, ac specialiter: sterilium igitur,& fœcundarum signis,sunt opposita. Sunt autem pleraq; signa,& causæ,aut in membris principalibus,ut in sectione uenarum,quę sunt post aures,in phthisicis,aut membris generationis, compositione, aut temperatura,uel materia,ut semine alterutro, aut mensibus. Et omnis magnus excessus,uel res omninò præter naturam impedit,uelut delapsus,foramen inclusum: & ex intemperiebus frigida,pòst humida,inde sicca, calida minùs alijs : & semen corruptum,aquosum,cōcretum,& eiusmodi. Docet autem hoc Galenus in arte medica,uide Quin-
62.63. ta Aphorismorum,& habet exemplum primo de morbis mulierum, in libro de Na-
Sec.7. tura muliebri,in os uteri,allij caput detracto cortice,aut metopium imponito,seu e-
Sec.91. tiam fel scorpij,si os oluerit sequenti die,fœcunda est,si non,nō forsan. Metopium à
Multa alia experimenta 1. de Morbis mul. sec. 108.
Galbano certè,ad rem nihil aptius fiebat in Aegypto,ut author est Aetius. Iuuat ut à parentibus fœcūdis nata sit,& gente:unde mulieres Taurinæ,& Hebręæ, rarò steriles,imò plerunq; fœcundæ sunt. Post hoc scire expedit,an prægnans sit.

In libro de Superfœtatione,prægnanti mulieri oculi contrahuntur, & caui fiunt, & candidum fit liuidius. Quod si cum his proximè partui sit, & facies, ac pedes,&
Sec.8. crura tumeant,& totum corpus quasi laboret ex pituita alba,& habeat aures albas,
Prægnantis signa.
& summitatē nasi,labia uerò liuida : aut mortuos gestat, aut statim ubi nati fuerint morituros,seu breui,postquam pepererit. Aliud de Natura muliebri:Oculi album,
Sec.94. lapide,aut terra rubra tingito,si penetrat,prægnans est,aliter non. Alia experimen-
5. Aphorismorum 41. ta. Si uelis noscere an mulier conceperit,mulsam aquam dormituræ bibendam dato: si enim concepit,alui tormina patietur, si non, non. Et iterum, [Quæ utero ge-
5. Aphorismorum 51. runt,his uteri os comprimitur,& si mulieri cessent purgationes,neque horror,neq; febris superueniat,& fastidia incidant,iudica ipsam in utero habere.] Ex signis au-
5. Aphorismorum 61. tem abortus futuri,si uehementer gracilis sit,& si aluus plurimum profluat,& si tentio quam tenesmum Galenus appellat, superuenerit etiā, de abortu periculum est,
5. Aphorismorum 44. uel si mammæ repentè gracilescant,& si corripiatur morbo acuto, & si sanguis mittatur,periculum est,& eo maius,quo fœtus magis creuerit. Et si ignis sacer ei acci-
Signa abortus.
dat,lethale est.idem de distentione,ac multis alijs. Non solùm autem hæc, sed multitudo lactis effluentis, indicat fœtus imbecillitatem, sed certum signum est, men-
Aphor.37. sium quoque fluor.
38.53. De masculis autem ac fœminis inquit Hippocrates: Mulier si marem cōceperit,
Aphor.43. bene colorata est, si fœminam, malè: & fœtus quidem mares in dextris,fœminæ in
Signa conceptus maris ac fœminæ.
sinistris. Mamma ergo quæ magis intumescit, & oculus qui maior & splendidior redditur,declarat sexum de superfœtatione.

Cura morborum prægnantium.

Quoniam uerò de cura morborum prægnantium mulierum egimus in tertio Promptuarij : ideo hic sufficiet quærere, an medicamentum leniens in prægnante conueniat,& uidetur quòd sic:quia quo magis differtur auxilium, eo postmodum periculosius est,nam sine deiectione uiuere diu non potest, & per se non sufficit,ergo uel

go uel glande, uel enemate, uel leniente medicamento adiuuanda est: Glans autem & enema magis apta sunt ad tetanum inducendum, ergo & ad abortum, ut suprà uisum est, & quod glans sit deterior in hoc leniente, dubium non est, sed quòd etiam clystere, pater, quoniam clysteris opus est, uel intestinorum compresio ferme sola, quam ualidam esse oportet, aut quia lenit, & laxat, & tale facit: quæ omnia cùm sint proxima ualde fœtui, sunt periculosiora leniente medicamēto. Vterus enim incumbit recto intestino, quo repleto, multum affligi fœtū, necesse est. At leniens medicamētum iuuatur ab omnibus intestinis, sicuti dixi de fluxu & refluxu maris, qui fit sensim, per partes post partes: & ita absque dubio minus ex hoc patietur fœtus, ne dum ut affligatur. Plerunque etiam nō tantū quæ in crassioribus intestinis hærent, euacuare expedit, scilicet in tenuibus, mesareo, cauo iecoris, uētriculo, exonerādo etiam caput, & forsan renes, & lien, & fellis uesica. Igitur lenitio alui non solùm melior est, sed persæpe necessaria. Princeps etiam & Mesue laudant cassiam, dicentes quòd conuenit pueris, & prægnantibus. Datur autē ante cœnam, & mañ, & exhibentur ab uncijs duabus ad tres, hoc modo: Sume iuris pulli feruentis, & boni, ac clari, unc. vj. usque ad vij. in eo dilue mannæ Calabrensis, perspicuæ, dulcis, ab unc. ij. ad iij. & ubi dissoluta est, statim effunde in aliam scutellam quicquid clarum est, & permitte residere rursus, & effunde quod clarum est in aliam scutellam mundam. Idem facies tertiò, quartò, & quintò, effundendo & abijciendo quicquid est non solùm fœdi, sed turbulēti, donec prorsus sit perspicuum, ut aqua fermè, et tepidū, quorum utrumque in idem conuenient, et propina mane per horas quatuor ante cibum. purgat hoc modo bene & copiosè absque ulla molestia, & lenit uentrē. Cassia autem sumitur lambendo. Myxa quoque ex iure, ut sint corpulēnta, uua passa cocta: ex oleribus malua tenerior, beta, mater uiolarum, rumex, siue lapathum, mercuriali non auderem in prægnanti, nisi scirem esse ex specie innoxiæ. Pruna alia magna, quæ ex Genua adueniunt, cocta sunt meliora in hoc casu, & suauissima, sunt autem saccharo condita. Sunt etiam pruna condita cum manna, quæ cocta in iure, sunt ualde iucunda & bona. Sūt & Tamarindi. Item Ius caulium duplicium, & coctorum, seu semicoctorum, cum uua passa nigra multa pingui. *Cassia & Manna prægnantibus, possunt exhiberi.*

Quæritur, an Hippocrates agnouerit lenientia? & dubium non est, de beta, malua, mercuriali, parum tamen utebatur: lacte asinino et sero lactis utebantur, sed modo soluentium medicamentorum, adeò ut exhiberent ultra unc. c. Mos eo tempore inualuerat ut glandibus, aut clysteribus uterentur. Est etiam alia dubitatio, quid deterius sit in prægnante per se, inedia, sectio ueng, & purgatio, & oportet assumere in minore periculo, ut in inedia, ptisana hordeacea quanta sufficit, confecta cum iure pulli, in detractione sanguinis unc. vj. ex brachio dextro, in purgatione Rhabarbari unc. j. cum unc. j. & ß. mannæ, & decocto fructuum, & florū cordialium. Mulier sanguinea, boni habitus, annorum XXX. et ita supponatur ascensus in difficultatem, puta, ad duplum in ptisana, dimidium eius quātitatis in Rhabarbaro, drac. ij decoctum grani gnidij, aut cnitij, in sectione uenæ sanguinis unc. xij, seu libram. Et dico, quòd omissa consuetudine, quòd in morbo acuto minus periculum est in inedia, quia oportet considerare motum, qui est minor in ea: inde in detractione sanguinis, defectum alimenti, & hic est minor in purgatione, & uexationem, & hæc est maior in purgatione, iuxta hæc ergo dico, quòd quanto fœtus erit maior, minus timebit motum, & uexationem, plus defectum alimenti, & ideo septimestris ab inedia, trimestris à medicamento, neuter multum à uenæ sectione. *An Hippocrates agnouerit lenientia.* *Dubitatio.*

Reuertendo ad sanas prægnantes, debent cauere à cęparum usu, qui facit infantes insanos, à multo potu uini, maximè potentis. Efficit enim obnoxios conuulsioni, ex qua uel mors sequitur, aut nati redduntur inutiles, saltem per lōgum tempus, & imbecilles cerebro. *A quibus prægnantes cauere debeant.*

Quę autem ad concipiendum faciunt, plurima enarrantur in libro de natura muliebri: Alia in primo libro de morbis muliebribus: inter cætera Polypi parui, assati, faciunt plurimum ad conceptionem. *Sec. 1051. prope finem. Sec. 101.*

Sed ad conseruandum fœtum, memento illius Aphorismi, Quæcunque uerò mo-

5.Par.45. detatè ſe habentes, abortiũt bimeſtres, & trimeſtres, ſine manifeſta cauſa, his uteri ac
Vt fœtus conſeruetur. cetabula muco plena ſunt, & nõ poſsunt, præ grauitate fœtũ continere, ſed abrumpitur. Noſtra ætate utuntur fœliciter, ut experimento uidi, unguento Comitiſſæ ſup renes. Ego aliàs uſus ſum, & nuper: Recipe tragacanthi unc.j. maſticis unc.j.& ß. gummi arabici drac.iij. acatiæ drac.ß. cum aceto, & oleo myrtino. ceratum quadratum fac. Aliquando ouo integro, cum ſtupa ſericea, & guttis tribus aceti ſuper renes impoſitis. Ex notis autem antiquo & noſtro tempore ſunt arthemiſiæ, & lauri folia, & urina tauri collecta, & glandis modo ſuppoſita.
Tempus gerendi uterum. Cæterùm quod ad tempus gerendi fœtus, ſeu uterum, quod ſcire ad multa commodum eſt, primum Ari-
cap.4. ſtoteles Septimo de Hiſtoria animalium inquit: [Homini uni multiplex pariendi tempus datum eſt, nam & ſeptimo, & octauo, et nono menſe parere poteſt, & quod plurimum decimo, nonnullæ autem & undecimo] modò ut ante ſeptimum nullo modo uitalis ſit: octauo autem pauci ſeruantur in Græcia, ſed in Aegypto, & locis fœcundioribus uiuunt. Quæ uerò quarto, uel octauo menſe abortiunt, plerunque cum fœtu moriuntur. Hippocrates autem uult, quòd mulier non tranſgrediatur ſeptem quadragenarias, id eſt, c c l x x x. & tamen ſeruat menſem, non ſolum deci-
Lib. de octimẽbri partu in fine. mum, ſed etiam x i. ſit ut ſub nouilunio: ſed Hippocrates ſtatim à plenilunio numerat c c l x x x. dies, uelut plenilunium incidat in i i i. Calendas Ianuarias, in Calendis mulier concipiat, octo menſes continebunt c c x x x v i. propemodum deſunt x l i i i i. dies ad ſeptem Quadragenarias, in quibus & plenilunium contineri poterit, & duo nouilunia, & aliud plenilunium, uelut in anno M. D. LXIII. tertio Calendas Ianuarias, celebratur oppoſitio, & tamen deſinant fluere menſes: Cõcipiat in calendis ipſis, numerabit unus menſis tum, cùm adhùc reliqui menſium ſuperſint, & ſecundus ea ratione Ianuarij x x v i i. in quo plenilunium, & nouilunium tutius XXXVI. Februarij. Iam ergo habes tria plenilunia, & totidem nouilunia, quartus XXV. Aprilis, ſextus, Maio menſe, ſeptimus, Iunio: octauus Iulio, nonus, Auguſto, decimus, Septembri, XI. incipiet Quarto nonas Octobris: numerabuntur ergo dies c c l x x x. Tertio nonas Octobris, qua die pariat mulier, & in his erunt oppoſitiones x. nouilunia x i. ſed in his unum fictum, & plenilunia x. uera. Inde prudenter adijcit, cùm dies menſium poſsint etiam duo, uel tres, uel unus poteſt uariari hoc tempus geſtationis uteri per unum, uel duos dies, quia mulieres computant menſes à profluuio, non ab aſtris. Repræſentari poteſt partus x i. & x i i. & x i i i. menſiũ hoc modo: Mulier in Calendis Ianuarij, cõcipiat molã, quæ ſuperuiuat ad x x v. diẽ Martij, x. die eiuſdẽ langueſcẽte, & tabeſcẽte mola, cõcipiat puerum, quã pariat tertio Calendas Ianuarij, uidebitur geſtaſſe infantem, treſdecim menſibus integris, id eſt, diebus c c c l x i i i. qui ſunt menſes x i i i. dies i x. lunares, hæc eſt ſecunda difficultas. Quarta difficultas eſt, quod hîc agitur de honore matris ſuſpitione adulterij, de ſucceſsione hæreditatis, & cum hæc pendeant ex tribus prioribus, quæ ſunt ambigua: primò propter Ariſtotelem, qui nullum præfinit tempus geſtationi uteri, etiam ſi nil aliud incidat: ſecundò propter contradictionem, inter Ariſtotelem, & Hippocratem: tertiò ob cauſam de mola, liquet leuis iudicij medicum habendum, qui de his ſancire uelit firmum aliquid, ubi nulla eſt firmitas, ſed uiſis rationibus, & benè perpenſis, aliena iudicia permittat iuriſconſultis, qui multa talia habent iudicanda,

Lib. de ſter. Alia difficultas huic annexa eſt, ut ſciamus diſtinguere molam à prægnatione,
Diſtinctio inter molam & fœtum. & fœtu, ut dicit Hippocrates, quod prægnans habet determinatum tempus à tertio menſe, aut quarto, & poſt continuatur motus, niſi fœtus pereat. In hoc igitur mola differt, quæ citiùs poteſt moueri, aut tardiùs, nec poſtmodum continuatur motus, ſecundo quia in mola inflantur mammæ, nec tamen generatur lac: in utero gerente generatur lac, nec adeò effluit: præterea durities molæ eſt maior, quàm fœtus. Et cùm linteum ſuperponitur fœtui madidum, & frigidũ, ex uino rubro, fœtus fugit è loco, & calcitrat, ſi ſit adultus mola non mouetur, aut certè parum, & non omninò calcitrat. Calor etiam prægnãtis eſt uiuacior, & lucidior, habentis autem molã, manus, & pedes, extenuantur cũ pallore, inflatione, & mollitie. Et generaliter

fœtus

fœtus est, ut res uiua cum motu, & læta, mola contra. Et cum mola potest effluere sanguis copiosus, per circuitus cũ fœtu, nisi ex ceruice uteri, minor non in trumbis.

De ratione autem uictus in prægnante, si utatur aqua, est melius, si non, cum uino mali punici si sit imbecillitas uentriculi, & non sit aqua cruda, sed pluuialis cocta, ad consumptionem tertiæ partis, & colata: commedat bis tantùm in die, & ut pedes frigidi non sint, hora qua sumptura est cibum, et ratio est clara, quia mulieres, quę repullinant in agris, non sæpiùs edunt, & cibos exigui alimenti, & pariunt fœtus ualidos, quantò magis ciuilis uita, si consuetudo tamen exigat minus quantum fieri potest, & in hoc, & in alijs sunt uexandæ. *Prægnantis uictus ratio.*

Quę autem iuuant prægnantes, & ne abortiant, & fœtum confirmant, thus, ebur, saccharum rosaceum, borago, oxalis, rubi germina, coronea, dactyli, cocci semen, tormentillæ radices, margaritæ: malaciam autem tollit succus foliorum, & capreolorum uitis iuuat eas, os monocerotis, ex amuletis, adamas gestatus in brachio sinistro, ętites sed durus, ac ferrugineus, iaspis, dormire, edere carnes leporum, cuniculorum testudinum, propriè ceruorum, & capreolorum. *Fœtum confirmantia.*

De cibi quantitate, & numero. Mulier si ab initio prægnationis, fert inædiam, & non appetit, alenda est, ut solùm ferant uires, augeatur cibus pro tempore, et ut pica decrescit in quarto, et ad septimi mensis profectionem, semper augeatur octauo incipiat attenuari, quia fœtus est infirmus: Vnde cum nascitur infans egrè, & oblæsus ualdè, & perpetuo, octimestrem esse suspicandum est, à nono mense in posterum, cibus extenuandus, & prægnans exercenda. Aetius octaui mensis, aliam subijcit rationem, existimauit enim, nonum mensem esse partui dedicatum, quod falsum est. Generaliter autem grauida debet cauere à crapula, tristitia, saltatione, multitudine hominum, & maximè in loco arcto, esu multorum fructuum, cinctura arcta, & breuiter ab omni malo per se, ab omni uehementi, ab omni insueto. Auxilia uerò ad uiolentos abortus, scribuntur ab Hippocrate ibi. Triticum torrefactum, & molitum, in libro de sterilibus. Et nil melius est quàm in lecto quiescere per triduum non moueri, non sternutare, non tussire, non irasci, & quæ ibi dicuntur perficere. Lectus sit ex stupa sericea, & si abrumpatur membrana prima, id est, exterior, quandoque consolidatur, fœtus enim duabus tunicis continetur, sub interiore sudor, qui fœtum tangit, sub exteriore urina, quæ interiorem ambit: uenæ in his etiam inuolucres disfractæ, consolidari possunt, si uincula, quibus tunica exterior utero annectitur, frangantur, aut etiam luxentur, abortum faciunt ante tempus, si modico tempore, ante ortum fit partus. Obseruandum est etiam pro harum mulierum custodia, ut cibi, quos appetunt, dentur: nam si non, cibi denegati abortum pariunt, quid cibi? Vulgus tamen, imò Princeps existimat, maculam similem fœtui corporis affigi, non uero abortum: Hippocrates, si edantur, putat maculam gigni, non si denegentur. Ergo si febris lenta sit, sufficiet dare tot uicibus, quot in sanitate, carnea pro carnibus, fercula pro solidis, uinum granatorum, loco uinorum ex uua, lenire sæpe uentres, cibi quantitatem paulo minorem solito, somni tempus augere: Vitellos ouorum pro tostis, & in secundis mensis cotonia, seu cotonia condita, uel nuces saccharo præparatas. Caseus cum pane & uino astringente, plurimum prodest ad fœtum confirmandum. Est enim caseus ultimum, quod est in nobis ad firmitatem, oua testitudinis nemoreæ, inde oua anserum, & caro earum, & semen graminis satiui, quod est simile orizę, pessarium ad confirmandum fœtum, resina, mel flos æris, inde abluito cum uino decoctionis myrti. Modus alius, foue locum ex decocta fructuum, & foliorum cupresi atque lauri, inde post, pessarium ex amaraco, & staphisagria, aut lolio, aut leporino coagulo, uel lapide samio, leuis est, durus, quo aurifices aurum polliunt, candidus seruat enim fœtum. *De cibi quantitate & numero.* *A quibus grauida cauere debeat.* *Lib. 16. cap. 11.* *Sec. 25.* *Fœtus duabus tunicis continetur.* *Vesalius lib. 5. fig. 30. 14. tabula 3. & 4. & cap. 17.* *Nota.*

Est etiam notandum, cur quæ concipiunt (ut dictum est) macilentę, abortiunt antequã crassescãt, nam si crassescẽdo, periculũ abortiẽdi augetur, igitur dũ crassescũt, de abortu periclitãtur: si enim crassescũt quæ tenues erãt, ob id fit, quod sanguis melior redditur, sed sanguis antea corruptus erat, nõ enim preter naturã tenues essent, ergo fœtus trahit ob roburpaternũ, q̃d ineptũ est alimẽto suo, quare tãdẽ obortiẽt. *Dubitatio.*

Cur lacte mammæ tumeant. Quod autem lacte mammæ tumeant, contingit ab initio, quia cum consensus fit ab illis, ad uterum, ideo attracto sanguine ad uterum, quod residuum est, & dulce ad mammas transmittitur, sunt autem duræ, quia non concoquitur, graciles, quia parum, ut in libro de fœtuum formatione. Cùm autem creuerit, & mammæ magis turgent, minùs crescit durities, cùm concoquitur, molliuntur, & si magnæ sint: Calor ergo reuocatus ad mammas lac cōcoquit, & fœtum deserit. Si ergo fluit, aut per sectionem fœtus significat, aut debilitatem. Rarò autem etiam si abortiat, calor adeo deficit, ut lac non possit gignere.

De generatione fœtus. Cap. XI.

Nota. ET de generatione fœtus, cùm pœnè infinita dici possent, morem non sequar eorum, qui uel dicunt, non dicenda, id est, nō necessaria fini intento, uelut cōseruandi fœtus, ac simul matris, aut omittūt necessaria, scilicet declarationes eorum, quæ dicuntur, ex his fidem dictis facimus, ostendimusq; necessitatem agendorum. Et ex declaratione, modus ad singula parata, ut quæ necessaria sint, sciamus, quæ non necessaria sunt, omittamus, quæ uerò sint omittenda, aut agenda, qualia, & quanta esse oporteat, non ignoremus. Hoc igitur principiū, & auspicabimur ab Hippocrate, quoniā menses, primus, & octauus, seu secunda, & sexta quadragenaria sunt periculosissima, sed & ultimi dies sub partu: nec est spes in huiusmodi, nisi quod quantò facilius abortiunt, eò etiam fœtus facilius seruantur: partus enim omnes, quidam sunt abortus, ut ita dicam, quandoquidem obstetrices non aliud curant, quàm ut sternuant, aut uomant, sed non est uiolentus, quia patientis natura, ei motui auxiliatur. *Abortus quando.* Abortus igitur dicitur, quando causa prǽter naturam urgere incipit, ante motum naturę. Cùm tamen est perfectus, & fuerit causa leuis, poterit uiuere, ut aliqui etiam ex septimo mense seruati sint, nedum ex nono, & decimo. Similiter & in prima quadragenaria ab initio sunt periculosissimi, quia sunt debilissimi, in septem primis diebus, & in tribus, & ipsa prima die. *Octaui mensis periculosus.* Dicebat enim Hippocrates, [Iuniora tertio mēse, et seniora ueteri oportet.] In octauo autem mense, iam ob labores septimi, & octauum mensem, et sextam quadragenariam infans debilis est, quasi eger, cùm maximè ualet, ob id & illum cauere oportet, inde mensem post tertium. Verùm cùm nostri propositi finis sit, seruare uiuum, & ualidum: nam si imbecillis nascatur, primum moritur, aut si non inualidus erit, at nos uolumus ualidum, atque robustum seruare. Cùm uerò abortiat mulier, morietur infans, & si moriatur in utero, abortiet. Paria erunt ergo, seu abortiat, seu pereat, sed non pari modo hæc accidunt, abortit ob matris læsionem, moritur fœtus ob proprium incommodum: si uterque pari modo afficiatur, & abortit, & talem, ut antequam nascatur, obeat, uel in ipso nascendi tempore, uel paulò pòst, & causæ quæ abortum mouent, etiam quod abortu ipso enecent, peculiariter etiam fœtui nocent, quoniam si abortum efficiunt, uiolentæ sunt, & potentes, quantò magis ergò fœtui oberunt. Quæ igitur fœtum occidunt, aut debilitant, aut abortum faciunt, aliæ quidem obsunt matri, aliæ fœtui, (quod de utrisque & sit necessarium, aliunde manifestū existimo) aliæ ipsi cōiunctioni, qua fœtus alligatur utero, & corpora mulierum, & fœtuum, alia sunt sana, & alia ægra, alia robusta, alia imbecillia, *Cur sterilium fœtus debiles.* & fœtus à sterilibus concepti, plærunque debiles sunt. Causæ enim, propter quas non conceperunt, conceptui iam facto obsunt, ac nocent, & quæ hic nocent: alia quidem per se nocent, ut uenena, & medicamenta, alia quoniam necessaria fuerunt, ut uenæ sectio, & inædia: alia quia ualida, uelut motus animi, corporis, & ut *Vt fœtus prosperè ualens asse-quatur.* quantò magis noui, atque insoliti. Propositum est autem, non solùm seruare, ut dixi, fœtum, sed incolumem, & non solùm incolumem, sed firmum uiribus, & bene annexum matri, & neque tantummodò id, sed etiam crassum, atque corpulentum, boniq; habitus, sed hoc pòst. Iam omnia ergo, & bona, & moderata, & consueta habere oportet, Quinimò in ipsa generatione, & mulieri, & uiro robusta afferte edulia, palumbos siquidem, & suillam carnem, & assa omnia, & alicam, & mazam, & panem,

& panem, & uinum nigrum, & austerum, eadem ratione, & caseus. Abstineat à Venere, & si prius lactauerit, siccetur lac, si fœtui consulere uoluerit, neque famem patiatur, neq; comprimat uentrem, & ob id lenem aluum habeat, & exerceatur quotidie, & læta uiuat, nec repentinis mutationibus se exponat, diu in lecto quiescat, & diu dormiat, si aluus non demittat, iuribus salsis utatur, uelut cochlearum, chamarum, & choncarum, & brassicæ, & betæ, & atriplicis, & si necessariū sit medicamentum, manna pinguis exhibeatur, & quædam sunt, quæ fœtui proprietate sua prosunt, margaritæ, coccus, dactyli, eboris scobs, & pyrethrum, & piper longum, & sulphur uiuum multum prodest, in his quæ ex casu periclitantur: super omnia enim casus ad abortum facit, & adeò ut persæpe periculosius sit, non cecidisse, quæ cadere iam cœpit, quàm cecidisse: si enim cadat, & fœtus non læditur, nō abortit, at quæ non cadit plerunque, dum retinetur, abortit: si tamen durum sit, solum periculosius est cadere, quàm retineri. Sternutatio quoq;, & uomitus sunt inimicissima, & ualdè amara in clysteribus, & magis per os, & prouocantia menses, ut sabina, abortum mouent, quamuis Princeps authoritate Rasis, eis utatur, sericum etiam, & symphiti radix, omnia sunt utilia, & aqua chalybeata, & caseus pinguis, ac mollis, iuxta ignem siccatus, & carnes leporis, & capreoli, & apri, assæ in ueru, uel in patina bonæ sunt, sicut & oua recentia gallinarum, sed testudinum, maximè nemorearum, creduntur propriè, abortum etiam diu consuetum, prohibere: & ætites brachio alligatus, qui prædurus est, & splendidus, nec magnus: & chondrum, & oriza meliora sunt prisana, à lacte ob flatum abstinere oportet, ab omnibus actibus, & longè magis amaris, aut urinam prolicientibus, aut aluum purgantibus, aut flatum mouentibus abstineat, tum à cruditate: palàm est ergo quod legumina plurifariam obsunt, maximè ciceres rubri, erinacei, seu ericij, boni sunt, caueant acclinia ob laborem, extensionem, & anhelitus magnitudinem: decliuia ob lapsus periculum. Ab ira quoque, & tristitia, & uino plurimo, aut potenti. Prægnantes enim quæ uino plurimo, aut potenti utuntur, aut cepis multis, aut quæ multum ieiunant, stultos edere fœtus solent: aliæ etiam oblæsos, aut cæcos, aut surdos: continere etiam se à cibis ualde desideratis, ualde nocet, ut suprà diximus, adeò ut credant, si membrum à muliere tangatur, eorum uestigium imprimi in consimili membro fœtus, quod uidetur frequentibus experimentis confirmari. Causamq; esse reor, animæ maternæ, cui infantis anima coniuncta est, tanquam potentia uitæ munere fungens, ut dictum est de fœminino semine, in formatione ad masculinum comparato, tum uerò calor, qui est animæ instrumentum, mouet sanguinem atrum, (ob id quod frustrata est desiderio uehementi mater, & adducitur sanguis, etiam si ibi non esset) ad membrum simile, sicut mouemus membra iuxta imperium rationis, & fit macula similis rei desideratæ in membro infantis, & hoc contingit rarò, ob multitudinem eorum quæ necessaria sunt.

Quæ sua proprietate fœtui prosint.

Quæ prægnantes cauere debeant.

Cur uestigium cibi desiderati à muliere, membro fœtus imprimatur.

De incremento eius. Cap. XII.

In incremento autem accidit, quod diximus in duodecimo Contradicentium, neque enim tum primum siccari incipit, cùm oritur, sed ab ipsa die concubitus, uerùm tam bene cōuenit illi, cum sanguine menstruo, & mulieris semine, ut augeatur, & melius reddatur, quoniam à loco calido concoquitur, atq; spicescit, licet enim terreum fiat magis indies, attamen melius redditur, quia pinguius, si enim operationes omnes fiunt meliores, necesse est principiū melius euadere, aliter nō esset principium, nisi in alio. Experimentum habes, quod qui nascuntur ex parentibus iunioribus, robustiores sunt, maioris corporis, sapientiores, magis sani, & longioris uitæ, natis ijsdem parentibus adolescentibus: nescio ergo cur uelit Galenus, calorē nō augeri in iuuenibus, sed uasa tamen, ut cùm sunt optima, possent illud Maronianum dicere:

Qui fœtus robustiores sint.

Mantua ue misere, nimium uicina Cremone.

Tum exponatur iam senium, ob uasa terrea facta, & quoniam tum primum in-

cipiunt exinaniri, fieri nequit, ut ab initio generationis, quia ficcetur perpetuò, ut fiat deterius: nam aliter accideret natis, ut semper parentibus essent deteriores, quod quidam fabulosè commenti sunt. Sed fac ut homo quidem perpetuò fiat deterior, semen tamen meliùs se ipso gignere posſit, illa sanguinem ex quo fœtus nutritur, fiet ergo & semen genitum, ut dixi, deterius indies, & procreati à parentibus iunioribus, semper erunt meliores, sed experimento falsum esse deprehenditur: sin autem dicas, semen quidem melius posse procreari, quoniam uasa illa, non cum homine consenescunt, sed habent diuturnius incrementum, iam nullum incrementum fassus es, hominem habere, sed perpetuò, & indies fieri deteriorem. Oportet igitur ut dicas, uasa illa contra naturæ cursum fieri meliora, at quid de spiritu illo, qui à corde deciditur? Sed fac, ut & ille, in uasis melior fiat, non ut pariter, & illa uasa siccescunt? Ratio enim demonstrat de omnibus, & tamen per se meliora fiunt, igitur siccitas non obstabit, quin humidum, & calor, & totum corpus, non melius fiat. Dices forsan, quid solum casu meliora fiunt, quia capaciora, & ideo cum plus spiritus trahũt ad se, & continent, sed id non satisfacit, nam si terreum deterius est, quantò plus erit, erit terreum magis, ideoq; deterius? Quod si dicat multitudinem supplere: & ego dicam incrementum etiam humoris innati supplere. Præterea post trigesimũ quintum annum, in omnibus uis gignendi fieret: at non est, fit enim terreum, tamen magis humidum, neque uasa fiunt maiora, nec calor perfectior. Palàm est igitur humidum pingue, quod ex uberanti aqueo abundet fieri coctione, meliùs admistione sicci, tum ob calorem, tum ob siccitatem, nec nisi quod minùs sufficiat, culpari posse: sed neque id quidem, cum oleo sale adiecto in lucerna plus duret, ut non quælibet terrea admistio, hac in parte deterius reddat innatum humidum, ergo ob uasa ipsa, cum extendi nequeũt, humidum, & calor, deficiunt, & absumuntur, id est, post iuuentutis statum. Augetur autem certa ratione, quia oportebat maius esse, nec in uiro ea multitudine concoqui poterat, uerum diuinitùs annexa uita, & calor in ea continetur, donec posſit calor consistere, ac uita quæ est ab anima, principium autem non deficit, sed est incorporeum, necesse igitur fuit, ut augeretur, & æqualiter ut forma seruari posſet. Simile enim à simili augetur, & gignitur, quocirca omnes partes extendi oportuit, ut eadem manente substantia, maius fieret, & siccius, et ubi siccum cum actionibus auctum, & incremẽti finis. Quomodo ergo quælibet pars aucti augeatur, naturæ opus est, non artis, uelut scabellum: hoc autem, quia quælibet pars trahit, uelut in flumine aqua, cuius partibus singulis appetitus descensus inest: non ut in partibus, non diuisæ, non descenderent, nec ut in toto: uasa enim nõ diuellerentur, sed est aquæ, ut aquæ non totius, aut partis, similiter & animati ad incrementum, & nutritionem: an eo usque, finis nostræ sapientiæ, nam & illud dubitatione dignum est, si extẽditur, & augetur, an extendatur, quia auctum, aut augeatur, quia extensum? Hæc igitur alterius sunt cõtemplationis. Quæramus igitur potius illud, an exercitatio faciat ad corporis incrementum? Atq;, id, dum corpus augeri potest, nam postquam illud, aut non mutet, aut potiùs siccet, palàm est. Id ergo primùm assumamus, in quo labor nullus esset, ad demonstrandum scilicet quietem omnimodam, incremento inutilem esse, superfluum quoque exercitium: moderatum autem, & continuum, augere corpus in militibus, & athletis, conspicuum est: sed nunquid, si auget corpus plus iusto, acceleret senium? Videntur autem crescere eò usque, ut reliqua, in maiorem autem molem, quoniã ab initio & in processu magis augentur. Augẽtur igitur calor, sanguis, spiritus, ossa: hæc igitur augẽt proculdubio calorem, non tamen perfectiùs illum efficiunt: ob exercitium ergo calor augetur, & calor auctus multas extendit partes, quæ antea non poterãt extendi, quia terreæ, & multò ampliùs, unde suppeditante alimento, corpus euadit maius. Manifestum est ergo, quod neque deficere oportet alimentum: sic enim siccatur, neq; post alimentum exercitatio conuenit. Corrumpit enim humores, neque sine exercitatione alimentum copiosum, calorem enim obtundit: neque expedit augere corpora, nisi reipublicæ causa. Quibus receptis ut corpus augeatur, & humidis opus est, & minime siccantibus: humectant igitur lac, & sorbitiones magis, quàm solida, uel po-

Incrementum nullum habere hominem.

Simile à simili augetur & gignitur.

An exercitatio faciat ad corporis incrementum.

uel potius: hi enim solidas partes non nutriunt, illa siccant. Somnus prolixus, balneum, lætitia, & carnes quadrupedum magis faciunt ad incrementum, quàm auiū, aut piscium, & magnorum animalium quàm cuniculi, & leporis, et domesticorum, liberorum tamen, quàm syluestrium: syluestrium apri, & cerui: domesticorum suis, & castrati, inde iuuenes, & iuuenum ex iure potiùs, quàm assatorum, & ex piscibus eorum, qui sanguine præditi sunt, & magni corporis, ut tynnorum marcuinorum, & Cyprinorum, ex aquis dulcibus, & sturionum, & carnes animalium, quæ semper crescunt, dum uiuunt, ut polypi, anguillæ, & murenæ, & nemoreæ testudines, & oua, & caseus mollis. Et ut omnia rite conficiantur, & cœna copiosior prandio, & aqua multò utilior est uino: Vitare oportet omnia acria, & acida, amara, multitudinem salis, medicamenta purgantia, sudoris copiam. Crescunt corpora quæ calida sunt plurimum, in regionibus frigidis, humida in calidis, in temperatis, nulli fermè uiri inueniuntur magnitudinis eximiæ, sed & maritima loca, magna solent efficere corpora, sed ut ne debito incremēto corpus defraudetur, procurandum est, ita maius incrementum, quàm pro natura debeatur, cibis, somno, exercitatione comparatum, inutile est, corpora enim siccari, iusto plus necesse est: & uel alimentum, moli non sufficere, uel uires alimēto deesse, quæ causa est morborum in quibusdam. Venus prohibet incrementum, & in quibusdam causa, uelut & morbi.

De Nutritione, & facultatibus naturalibus. Cap. XIII.

Fit autem nutritione incrementum, nutritio autem concoctione, quamobrem & principalis quædam est uis, sed eam præcedunt attractio, atque retentio, subsequitur autem expulsio: fit autem nutritio, aut ob dissolutionem solam, post ætatem incrementi, dum illa uiget, ob utrumque scilicet, dissolutionem & incrementum, ob id utrique intercedit similitudo, quod forma manet, materia autem per quam fluit, aut refluit. Differentia quoque est inter nutritionem, atque concoctionem, cum nutritio sit concoctio quædam, & concoctio est pars nutritionis: In nutritionem autem apponitur, in concoctione non apponitur. Septem igitur, cùm sint facultates naturales, attractio, atque retentio, coctioni famulantur, expulsio ipsi membro, coctio nutritioni, nutritio incremento, generatio per se sola est, & res quædam diuina. Quatuor igitur sunt ordines, & duo extra, Extra generatio, & expulsio: ordo autem est attractionis, & retentionis ad coctionem, coctionis ad nutritionem. Hæc autem propter se, aut propter se, atque incrementum. Idcirco optimè augentur, aut restaurantur, quæ optimè nutriuntur: aut non fine optima nutritione fit alterutrum horum, ut neque absque coctione optima, nutritio optima, neque sine retentione, coctio: & quanquam opera quasi se consequantur, atque inuicem coniuncta sint, attamen facultates ipsæ, inter se diuersæ sunt. Interest inter coctionem, & attractionem, atque expulsionem, quod coctio solum à naturali calido adiuuatur, expulsio, & attractio etiam, à præter naturali, ut acris, atque uini, at uestium, & exercitationis. Quicquid enim immoderatum est, pro præter naturali habendum est, imò etiam à febrili iuuatur, & retentio à sicco quouis. Quod si siccitas debilitet retentionem: si attractionem, aut expulsionem, febrilis calor id agit, uel debilitato calore naturali, aut siccato humido, quod solebat expelli: atque sic mortis breuis in acutis, certè, in diuturnis, signa sunt. Palàm autem est, quod concoctio, & retentio, quiete indigent, uelut expulsio motu, unde illud. [Cùm uoluens ducere helleborū, moue corpus, cùm uerò sistere, fac ut quiescat.] Concoctio ergo plerunque prima deficit, si tamen expulsio antea, id plerunque contingit, ob malam compositionem, & si attractio deficiat, aut retentio, & concoctio uitiata non sit, erit qualitas mala, aut humor malus, sed hoc plerunque. Nutritio præterea debet esse minor, & ratione finis, & ratione causarum, quæ illam efficiunt, ubi incrementum desierit. Incrementum autem augetur, & post minuitur, cum desinat aliquādo: Verum maximum uidetur esse, usque ad quinque annos in longitudine, nam quilibet infans, cùm peruenit ad dimidium longitudinis, atque ideo ad octauam partem totius

Quomodo incrementum ac nutritio fiunt.

Differentia inter concoctionem & nutritionem.

Facultates naturales septē.

Nota.

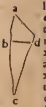
4. Aphoris. 11. 15.

tius

tius molis. Et ſi æqualiter augerentur dimenſiones, eſſet dimidium incremēti, cum longitudo perueniret ad perfectionem quatuor partium ex quinq;, id eſt, ſuppoſito brachio Bononienſi uiginti unciarum, & perueniret ad ſexdecim. Verum manifeſtum eſt, quod ab initio minus augētur craſsities, & latitudo, cuius indicio eſt carmen illud obſcenum Martialis:

Ille tamen gracili, cum Ganymede iacet.

Quia craſsities magnitudini non reſpondet: ſi ergo infans quinque annorum, eſt minor octaua parte ſui ipſius, cum eſt uir, neceſſe eſt ut multo plus augeatur in pueritia, quàm in iuuentute. Cum fermè pro ratione proportionis annorum creſcat, ſcilicet decupla, quæ eſt triginta ad quinque, uigeſimo quinto anno parum creſcit, adeò ut multos lateat incrementum illud circa uiginti, unum autē eſt finis incrementi in longitudine: cum ergo ſtatuerimus duos numeros æquales, quorum unus fuerit ſexcuplus alteri, & creſcant à puncto ad maximum terminum, neceſſe eſt, ut maximus terminus ſit finis unius, & principium alterius, uelut in a.b.c.d. ſi a.b.d. ſit æqualis b.c.d. & terminus incrementi ſit b.d. ex quo incipit declinare, erit ad maximum incrementum, uel finis utriuſque, uel infra b.d. Maximum igitur incrementum erit in longitudine b.d. in reliquis erit c. cum finitur incrementum in longitudine, quare in quarto decimo anno erit maximum incrementum: igitur tunc neceſſaria erit quantitas maior cibi, & ſemper ſimilis ei qui nutritur, ideoq; in dies ſicciories, & ob id oua uitam breuiorem efficiunt, & morbos procreant, & illa refugit Hippocrates, in adultis autem ſunt etiam peiora. Lac autem, quia partes habet, quæ ſeparantur, ideo utile eſt etiam ſenibus: in infantibus ergo, ob mollitiem ſubſtantiæ, & quia carent dentibus, & facultas concoctrix ualidiſsima eſt, conueniunt non alijs, & his qui Venere ſuperflua, nec ad prolem uti uolunt, ſatisfaciunt, ſed dubium non leue emergit de incremento carnis, quod fit omni tempore, ut etiam quandoq; in ætate decrepita, & dicimus, quod iuxta illud, non debemus inſtituere uictus rationem: intra enim debitam menſuram, ſi non bonum ſemper, ſæpè etiam malum eſt. Ergo cum corpus maius eſt, ampliori indiget nutrimento, & cum calor maior eſt, nec nutriatur, uelut & ab igne, corpus abſumitur Prima Aphoriſmorum. Et ſi creſcat, indiget bifariam maiore alimento, & ut reſtauretur, & ut augeatur. Cumq; reſtauratio præſupponat reſolutionem, ubi maior fit reſolutio, maior erit neceſſaria

Oua cur breuiorem efficiant uitam.

Corpus maius ampliori indiget nutrimento.

14 reſtauratio, & in maiore corpore nutriendo, plus alimēti requiretur. Cum ergo primum ſenium aduenit, ob ea quæ dicta ſunt omnia, præter hanc ultimā cauſam, minore indigebit alimento, perpetuoq; attenuabitur, tunc enim iam ut magnū ſit neceſſe ob caloris, & corporis magnitudinem. At inter annum quartumdecimum, & trigeſimum quintum, calor, & corpus augentur, incrementum autem, & reſolutio minuuntur, quia humidum magis terreum factum eſt, ideo cum incrementum caloris, & corporis, fermè ſit ad duplum, incrementum autem ipſum, & reſolutio non adeo minuantur, neceſſe eſt, ut cibus fermè dimidio augeatur, nam dupli duplum, quadruplum eſt: minor eſt autem incremēti, & reſolutionis ratio iuncta, tripla abſque dubio relinquetur, igitur ſeſquialtera. Hæc autem non tanquam ita ſint, ſed ut intelligamus, à quartodecimo anno incrementum cibi, & uſque ad uigeſimū quintum, ultra autem fermè ſtabit ad trigeſimum quintū. Eſt autem duplex incrementum, in quantitate, & qualitate. Qui autem plura deducit in unum, & declarat, qui unum in plura, laborem addit, utrumque autem neceſſarium eſt. Eſt igitur unum, alij plus, aut minus, ſeu multum, ſeu paucum. Ergo qui pauciore utūtur cibo, dum æqualiter aluntur, minus excrementi pariunt, & ob id minus mali afficiūtur, aut laborant. At quibus maior eſt uentriculus patens, cibus nō adeò bene concoquitur, hæcq; ratio habenda eſt eiuſmodi, in his, ſicut etiā quod humida, humidis, ut dixi: An uerò calida calidis, non equidem, nam frigida, frigidis cùm non conueniant, & temperata, temperatis contra, conueniunt enim frigida calidis, & calida frigidis, nō enim neceſſe eſt ut ſimilia ſint, ab initio. Multum autem refert qualis ſit naturę uentriculus, at nos ſupponimus, non ſolum temperatum, ſed denſum, atque robuſtum etiā, ex influente ſanguine, ſeu à corde, ſeu iecore: Et in concoctione quies, & ſomnus,

Corpus et calor donec augeantur.

Incrementum duplex.

Qui minus mali afficiantur.

Quæ in concoctione utilia.

nus, cùm necessaria sint etiam in nutritione, utilia erunt. Cùm tamen nutritio perpetua sit, quiescere, neque dormire perpetuò possibile est, sed etiam exerceri est necessarium. Quæ igitur bene nutriunt, Hippocrates non semel docuit, panis, maza, caro, pisces, caseus, uinum: lac quidem bene nutrit, sed non omnes, oua, ac reliqua, & uuæ passæ, suo loco describuntur. Porrò ante ortum omnia hæc, sed sola generatio desinit, reliqua manent.

De ortu infantis. Cap. XIIII.

Quæsitum est à pluribus, de infantis natura, unde originem ducat, ab ortu ne, an generatione? Cùm enim infans ali iam præ magnitudine non potest, & quoniam circuitus, & perfectio non patiuntur illum sic nutriri, atque inter reliqua etiam, cælæ cordis maiore indigent refrigeratione, calcitrat, & membranas quibus continetur lacerat: Vnde iam se continere non potest sedens, sed circumuoluitur: utique dum erectus esset, faciem habebat ad dorsum, ita ubi circumuolutus est, faciem ad uentrem matris uertit, & ubi nascitur, facie ad cœlum conuersa semper oritur, si supina sit mater: At non semper, & si plerunque capite prius, inde corpore reliquo. Agrippæ pauci nascuntur, pedibus, scilicet prius, quem ortum infelicis auspicij esse ducunt, cùm auersis brachijs nasci necesse sit, & quod caput retineatur, ut facilè stranguletur, & imbecillitatis signum est, cùm antea non se conuerterit: propterea pauci seruantur ex his, multo pauciores, atque deteriori modo oriuntur, prælato brachio, aut crure uno, aut curuati, & duplices, omnes enim moriuntur, & pro miraculo censendum, si quis euadat. Difficulter enim, ac cum labore, & periculo matris, ac sui nascitur, nisi obstetrix huic periculo prudēter occurrat: debet itaque manu leniter intromissa per portam, eum intra secundinam ad iustum modum uertere, & caput inferius ad partum disponere, & sic singulis partus impedimentis occurrere debet obstetrix, quæ cōtingere solent, & obseruare, ne pariens nimis uerecunda sit, aut multum timida, uel iracũda, uel nimis gracile corpus, uel pingue habens, nec sit imbecillis, aut orificium habeat angustum, aut contortum, aut utraque parte clausum, aut in uicinitate hæmorrhoides, aut humorum collectiones, & infans caput grande habeat, aut corpus in quantitate excedens, aut mortuus, aut gibbosus, aut contra naturam positus ut diximus. Porrò ubi statim editi sunt, ore respirant, & sugere necessarium illis est, cùm antea utrunque umbilico facerent, constat enim per umbilicum fœtum nutrimentum in utero matris recipere, & per eundem lotium emittere, quem cùm primum infans in lucem editus est, obstetrices iuxta uētrem præscindunt, & earum prudentiores, post abscissum, leuiter exurunt, porrò ipsius urinaculi residuum, cuius alta pars secundæ, intra uterum hæret, parturientis fœmori alligant, sæpè ex eo sanguinem fluere procurantes, quoad fortè exarescat, uel saltem si modo diu ita manet, altiori in parte scindant: Resecto tandem umbilico, uel alligato à uentre quatuor digitorũ spacio, lana munda, quod melius est, uel filo lanæ uniformiter retorto, id est, sine nodis, ne doleat infans, cùm suauius sit filum lanæ, quàm serici lini, uel canabis, & minùs dolorem cōmouet, constringunt, ita ut impediatur transitus alimenti, & spirituum, ita ut exsiccetur, ac cadat: cessant enim utilitates, propter quas factus est, ubi ergo ortus est infans, balneo tepido abluendus est. Mollis enim aqua reficit ipsum, & mundum corpus eius reddit, & aëris iniuriam arcet, inde fascijs non strictè colligandus, & strato molli admodum collocandus, temperato, nec tum perflato aëre. Antequam autem balneo tradatur, caput in rotundam formam comprimendum, atque decentem, nasus eleuandus, dirigendusque, & si quid cōtortum sit, extendendum, & ut omnia sint paria procurandum, dum molle, ac tenerum est corpus: Inspicere oportet etiam, an nares, & anus perforata sint: si enim non fuerint, digito anus minimo, nares candela cerea sunt aperienda, ut de corpore excrementa educi possint, atque necessaria intromitti, & si contingat caput fœtus ab obstetricibus aqua plenum reperiri, quod sæpè euenit; & cognoscitur tempore partus, iuxta os uteri, quæ nil aliud est, quàm

De infantis natura.

Agrippæ pauci nascuntur.

Per umbilicũ fœtus nutrimẽtũ recipit, atque per eundẽ lotiũ emittit.

Ab ortu infans quid agendum.

Vbi fœtus caput aqua plenum reperiatur, quid agendum.

lotium intra agninam membranulam contentum, quæ nondum disrupta est, ut autem breui disrumpatur, & pueri caput liberum maneat, micam salis super membranulam illam obstetrices apponere debent, & breui disrumpetur. Aquę igitur tepore, uel uini foueatur, qui sit interni, materniq́ caloris illius æmulus, in quo maximè delectatur infans, ut ab uniuersa cute, uiscosa sordities detrahatur, & ut ne facilè ab extrinsecùs aduenientibus læderetur infans, antiqui tenuissimo conspergebant sale, modicoq́, ut à Galeno desumitur, Primo de tuenda sanitate, quamuis Auerroes ex authoritate Auenzoar, potius oleum ex glandibus, loco salis laudare uideatur, cum eadem ui, qua & sal præditum esse dicat, & sine mordicatione, pro cuti condensanda. Hallucinatur tamen, quia & si sal exiguam præbeat infanti mordicationem, ab ea tamen minimè læditur, & non modò cutim mediocriter densam reddit, uerùm etiam sordidas, cutiq́ imbibitas humiditates, in utero matris acquisitas, resoluit, quod oleum non facit, ob eius unctuosam substantiam. Non desunt etiam qui pro condensanda corporum infantium cuti, eos nuper natos, in aquam frigidam immergunt, quod ferè apud omnes Barbaros continuo usu habetur, quod & ad sanitatem, & ad bellicas actiones maximè proficuum esse existimant, & desumpserunt ab Aristotele Septimo politicorum, ubi inquit: [Confert enim statim à pueritia frigori assuescere, hoc enim & ad sanitatem, & ad bellicas actiones utile est, quapropter apud multos Barbarorum consuetudo est, ut gelido amne, natos immergere, uel parua ueste amicire, ut faciunt Galli. Ad cuncta enim ad quæ possibile est, statim ab initio melius est assuescere: est autem apta puerorum natura ob eorum calorem, ad frigus exerceri.] Cui tamen opinioni, ac Barbarorum consuetudini tacitè se opponere uidetur Galenus, dum in Primo de tuenda sanitate inquit: [Pueri cutis non est in superfluum densanda, quia facilè ab ægritudinis internam causam habētibus postea caperetur, ob impeditam corporis transpirationem. Præstat ergo utrumque declinasse excessum, nec adeò densam reddidisse cutim, ut corporis transpiratio prohibeatur, nec ita raram, ut à qualibet extrinsecùs incidenti lędatur.] Ideo hac ratione animaduertendum, ne dum infantes ad sacros fontes deferuntur, tempore hyemis, nuda eorum capita, frigida aqua perfundantur, sed tepida, & præcipuè si nobiles, & delicati fuerint. Porrò lactationi propria, alia quidem ad infantem referuntur, alia ad nutricem, alia ad utrumque. Ad infantem quidem, quia cùm mollissimè tractandus est, & in ulnis gestandus, et in cunnis agitandus leuiter, à lactatione ut somnum capiat, & æstate tegendus circum circa tensa, ob muscas, hyeme ob frigus, accinendum etiam leui uoce, ac suaui, ut dormiat, dum agitatur, mundisq́ linteis, & ab urina, & magis à fœtore purgandus: atque inuoluendus, neque temerè, aut indiligenter. Ex parua enim compresione, uelut & nimis intensa contorquentur quædam membra persæpè, sed à nimia etiam corporis, partes contabescunt, & extenuantur. Et si obliqua sit, aut inæqualis fasciarum constrictio, & terminus cuius est, ac modus, ut pares sint pedes, ac manus, & ut non ploret infans immoderatè, sed lętus sit. Et ut prius deijciat aluum, urinas, inde mundetur, inde lauetur anus, aqua frigidiuscula, post fascijs, postquam parum luxerit, inuoluatur, bene siccis, & hyeme tepidis, æstate temperatis, post lactetur. Et infanti, qui bene crescit, nec uomit, neque ægrotat, & alacer est, & dormit, & aluum & urinas oppottunè demittit, & boni coloris est, terminus lactationis est infantis uoluntas: alijs non ita indulgendum, sed plærunque minus. Et ablactatio fit in principio hyemis, cùm corpus est iam refectum ab autumno, & somni sunt longiores, & coctiones sunt meliores. Vnde nato eo tempore sufficiunt duo anni tantum: nato autem sub bruma, menses XXXIIII. aut propè, aut duobus annis peractis, opportuno tempore ablactetur. Tum uerò & melius, ac magis appetunt cibum. Et cùm semper tenellus puer, & usq́ ad annum quintum sit, ita regendus, ut prætet omnia non paueat: nam plærique eo facto, correpti cónuulsione anhelosa, quæ propria est infantibus, ipsa die, uel paulò pôst moriuntur, tum etiam à molestia omni, & agitatione, & tristitia sunt arcendi. Degant in cubiculo medio, & ad orientem conuerso, ut etiam serenis temporibus, Sole ipso gaudeant, & uentum orietalem, nisi temporibus ad-

Nota. *Cap. 7.* *Barbarorum usus damnatur.* *Cap. 17.* *Cap. 10.* *Nota.* *Lactationi propria.* *Lactationis tempus.*

tibus admodum frigidis sentiant, & uenter imus angustius comprimatur, quàm ab umbilico suprà, sed minus etiam multo pectus, cauendo ne distorqueatur & in gibbum transeat, lotio uerò ut frequens mala, & nulla, sordidos relinquit: ita mediocris confert, æstate singulis septenarijs, hyeme quolibet mense semel, temporibus medijs bis. Abstineat infans, qui lactat omninò à uino, tanquam ueneno, tum quia uinum petit caput, quod infantibus est imbecille, & gignit ut plurimum epilepsiam, ex qua plærunque intereunt, aut syderantur. Et debilitat cerebrum illorum, ut fiant stulti, cæci, strabi, dentibus infirmis. Vinum præterea concoquitur in tribus horis, cum seriùs lac in sex, ideo unum corrumpit alterum: mixtio præterea lactis, & uini, est natura contrariorum, ideo plurimum obest. Aquæ autem malæ, & crudæ, ubi lapides in uesica generantur, modico uino dilutæ, deteriores sunt, quanquam uinum sit periculosius in lactantibus, ea duntaxat causa, tamen maius ex aqua periculum imminet, sorbitiones etiam illis minus malæ, solidis cibis, & ex solidis, caro pessima est, & panis, ob duritiem. Ouorum autem uitelli meliores, & inter sorbitiones coctus panis, nam ptisana nimis exilis est, chondrum nimis graue, seu grauis chondrus, alica post panē coctū: oriza nimis sicca. Cauendū præterea est diligēter in huiusmodi infantibus, ne acus, aut nūmos, aut glandes, aut auellanas, aut castaneas habere permittamus, suggunt enim & deuorant, unde strangulantur, aut ex dolore pereunt. Quæ uerò ad nutricem pertinent, sunt, ut caueat ne dormiendo infantē suffocet, id uerò certè utile est: cūnis itaque infans degat, aut in lecto solus. Similiter ut ipsa caueat à crapula, ebrietate, ira, timore, cibis corruptioni obnoxijs, ut à fructibus hortarijs, & huiusmodi: præterea cùm iam maior, euadit à malis moribus, etenim non solùm corporis, sed etiam animi, uitia contrahunt, non exemplo, cuius non sunt capaces, seu contagio lactis. Et similiter ne deferendo cadat, aut capite illidat in rem duriorem, sed & oscula ad os non infingat, minima enim labes tabefacit infantem, neque puerum in ulnas incognitorum tradat, neque felem prope deuenire, nec sues appropinquare permittat, nec ciconias, aut grues, aut pauones, aut gallos, gallinasue: hæ enim omnes aues infantib. oculos eruere solēt, nec ipsum solùm permittere, oportet, ob multas occasiones, quæ contingere solent. Ad utrosque autem pertinent, ut curet, ut non infantem deterreat, ut non euigilet dormientem, ut ambulantis crura malè flecti, aut distorqueri non sinat, ut propè loca, casus non esse permittat: inspiciat quomodo aluus demittat, et quàm cito, & copiosè urina perfundatur, est enim bonum signum, ut contra tardè, & ut fæx sit liquidior: & si euomat huiusmodi sit nomitus: & si uigilet, si inquietus sit parua neglecta perdunt infantes, magna præuisa persæpè non lædunt.

Infans qui lactatur, cur à uino se abstinere debeat.

Nota.

Quæ ad nutricem pertinent.

De lactatione infantis & eius nutrice. Cap. XV.

Quòd lac matris, pro omnium primo, præbendum sit nuper nato, nulli dubium esse uideo: maiori enim cum charitate, & impensa magis, diligentia eos nutrient, ut quæ natos ex intimo, & ut dici solet, ex unguibus ament. Nutrices uerò, & alumnæ, ut inquit Plutarchus, suppositam quandam, & adscriptitiā beneuolentiam habent, ut puta mercedis gratia diligentes. Et hoc etiam natura ipsa demonstrat, quæ unicuique animantium generi, quæ pariunt, lactis alimenta suppeditauit, tum optimum cuique alimentum est, ut probat Galenus, quod singulorum temperamento maximè conuenit, maior equidem alimenti cōuenientia, haud esse poterit, quàm eius, quod de matre fuggitur: ex eodem enim sanguine generatur lac, quo antea in utero nutritus fuerat infans, scilicet sanguine menstruali, qui ad mammillas transiens, parum, ut inquit Princeps, concoctus, & dealbatus, citò lac efficitur: ideo suauius, & magis conueniēs redditur infanti, dummodo per mensem ad minus à puerperio lactare non incipiat, quia tunc temporis alterata, & sordida, est mater, & doloribus subiecta, atque ad febrem non parum disposita, & lac alteratum est, quod facilè puerum inficere posset: obseruandum est etiam, num alique alio morbo, qui lac corrumpere possit, fuerit affecta: item si prægnans, &

Lac matris melius est alimentum nuper nato quàm alterius nutricis.

Lac ex sanguine menstruali generari.

Cur per mensem à puerperio mater lactare non debeat.

gnans, & coitui dedita, uel nimis iracunda, & male morigerata, his enim in casibus, eius lac uitiosum esset, nec ullo modo infanti præbendum: uerùm si nil horum obstat, nullus conuenientior, & magis proprius infanti cibus esse potest, ut Galenus affirmat, primo de tuenda sanitate. Et si mater infantem lactare nequeat, uel nolit, omni studio, ac diligentia, eligenda est nutrix, quæ mediocris & boni sit habitus, nec nimis iuuenis, nec nimium ætate processerit, annum neque uigesimum infra agat, neque quadragesimum supra, quæ non multò ante pepererit, & marem, si omnia optanda fuerint, lactus namque melior tunc constitutio accesit, sed quod non abortierit, experimento enim cognitum est, nec ratione carens, lac abortientium insanum reddere infantem, neque tantum temporis nactum est, ut concoqui posset, neque etiam postea, cùm naturæ ordo perturbetur, atque confundatur. Sunt enim tempora quædam, proportione continuata, quæ ubi perturbentur, nō manent. Cerebrum autem lacte maximè augetur, & constituitur ab eo, & præcipuè si lactis ætas, infantis ætati respondeat. In primis ergo sana sit nutrix, & boni coloris, ex albo scilicet, & rubeo, uiuaci splendido, ac preclaro, & non fucato, qui bonum arguat temperamentum, & ex consequenti optimum lac, non autem sit tabida, nec ex illorum genere, & cauendum ne unquam lue Indica laborauerit, nec lepra, & similibus, uelutque in capite alopecia, aut etiam fœdiore aliquo affectu, pectore sit amplo, & mammis nec magnis, nec paruis, sed mediocribus, & potiùs ad magnitudinem declinantibus, papillis neque conniuentibus, neque aueisis, neque reliquum corpus admodum pingue, nec nimium gracile habeat, sitque optimis moribus prædita, mitis, casta, sobria, hilaris, munda, non iracunda, nec gulosa, nec procax, nec tristis, ac mœsta, nec stolida, nec inconsulta, nec uenerea, cauere non modò ab usu uenereo debet, sed etiā à cogitationibus luxuriosis, cùm nihil sit ad bonitatem lactis destruendam efficacius. Irritantur enim lunares purgationes in coitu, & propterea lac corrumpitur, & uitiosum, & pauculum redditur, & quod magis refert, ut plurimū cōcipiunt, quod nihil nocentius fieri potest infanti, qui ex ipsa alitur, ut desumitur à Galeno, primo de tuenda sanitate, dū inquit: [Intenm uerò non minor modò, uerùm etiam deterior, rationabiliter redderur ipsius grauidæ sanguis, quo fit ut lac ipsum, tum peius, tum uerò exiguum, in mammillas colligatur: quare si quæ infantem lactet, uterum gerit, Ego magnopere suaserim, aliam inueniendam nutricem.] Quapropter maximum omnium præceptum istud esto, ut cuncta uitētur, quæ Venerem stimulare creduntur, ut sunt gratia exempli, nuclei pinei, pistachia, acria, & bellaria, atque omnia admodum calida, quę non solùm Venerem stimulant, uerùm etiam lac biliosum reddunt. Itemque odores fœdos, & prætermodum suaues, debetque uti optima uictus ratione nutrix, ut sanguis bonus generetur, sanguis uerò bonus, ut declarat Galenus loco præallegato, is est, qui nec flaua bile abundat, nec atra, nec pituitosus est, nec serosus, nec aquoso liquore permixtus, oriturque huiusmodi sanguis, à moderata exercitatione, & ex cibis tum boni succi, tum iusto tempore, modoque, sumptis, ac tempestiua potione. Caueat enim quantum fieri potest à multitudine uini, & à uinis potentibus, ne qui educantur, membrorum imbecillitate, uel comitiali morbo, aut insania, & huiusmodi capitis affectibus, ut supra, corripiantur. Manè ergo ante prandium, & uesperi ante cœnam, moderatè se exerceat, supernis maximè partibus, ut superfluitates resoluantur, calor innatus roboretur, & sanguinis, ac lactis melior fiat concoctio, ideò mollire, texere, ac pinsare, salubria sunt nutricibus, panemque commedat ex tritico mundo, benè fermentatum, ac paratum, carnes pulli, gallinarum, capponum, fasianorum, turturum, hœdi, uituli, iuuenis, castrati, columborum, & auium omnium, oua etiam recentia, & non dura, pisces paruos, & teneros, friabiles, carnem albam habentes, sed non admodum pingues, nec in aquis stagnantibus degentes. Lactuca etiam, inter cætera olera probatur, quia lac generat, & desiderium coëundi arcet, & tandem omnia assumere debet, quæ boni sint succi, & facilis concoctionis, atque euitare ea, quæ sunt praui succi, & difficilis coctionis, ut sunt radices, & olera cruda, & allia, cæpæ, porri, eruca, menta, & ozimū, salsamēta, & omnia fœtida, & graueolentia, ut diximus, & carnes antiquæ

Marginal notes: Cap. 6. — Nutricis bonæ, conditiones quæ. — Lac abortientium insanum reddit infantem. — Venus lactis bonitatem destruit. — Cap. 9. — Sanguis bonus qualis. — Lactuca inter cætera olera probatur.

antiquæ, Bouinæ, ceruinæ, & alia huiusmodi, quæ malum generant sanguinem, ac cruditates, quæ lac noxium reddunt. Inter enim alias conditiones, quas nutrix habere debet, illa potissima est, ut optimum lac habeat, lac uerò optimũ est, quod spissitudine, copia, colore, odore, & gustu, moderatum existit, quod scilicet inter tenuitatem, & crassitiem, medium obtinet, quod & in unguem pollicis stillatum, ungue inclinato, neque citò, neque tarde defluit, & gustanti, atque olfacienti planè suaue est, nec amaritudine aliqua, aut acore, aut acrimonia, aut salsedine, gustum uellicat, nec nares aliqua insueta qualitate feriat, intuenti etiam candidum, ac in omnibus eius particulis æquale sit, nulla nec fuscedine, nec uirore, nec liuore, malóue colore alio, nec uarijs, ac diuersis, coloris, & substantiæ discurrentibus lineis sit infectum, tale enim pernitiosissimum est, & significat malitiam incendij, & prauorum humorum abundantiam, in uniuerso corpore. Lac quoque nimis densum, & crassum, ob su perabundantiam casei, facillimè in uentriculo coagulatur, & obstructiones facit, ac calculos generat, & abscessus, & furunculos, circa infantis corpus, & sæpè à pituitosis uomitibus molestatur, fitq; ægre mobilis, ac difficulter spirans, & ut plurimũ appetitum amittit: nimis uerò subtile, & fluidum, id est, aquosum, quod optimè cõcoctum non est, nullum nutrimentũ, nec robur infanti præbet, sicut & spumosum, & inæquale, quod in flatum partim conuertitur, significatq; factam in eo esse à calore superfluo ebullitionem. Quapropter lac illud optimum erit, quod æqualiter, partis serosæ, & caseosæ participabit, & experimẽto illud cognoscere docet Oribasius, si lac in uas uitreum infundatur, coaguliq; portio ei admisceatur, & digitis agitetur, atque ita permittatur, donec cogatur, & si minor sit pars, quæ in caseum concreuit, quàm ea quæ in serum abijt, tunc utile lac erit, sin contrà, erit concoctu difficile: uerum si utriusque ęquam portionem habuerit, id probatissimum, atq; præstãtissimum erit, & quamuis nimia crassitie, uel tenuitate peccauerit, dummodo mulier aliò affectu non corripiatur, illud corrigi poterit, crassius enim extenuãti uictus regimine, utendo ijs, quæ attenuandi, atque incidendi uim habent, ut in ferculis, origano, hyssopo, petroselino, aniso, fœniculo, caruo, & modico croci: crocus enim partes spirituales calefacit, & lac attenuat, dummodò per adustionem crassum non euaserit, uomitu etiã pituita eliciatur, oxymelite, eoq; scillino, nisi uomitum habuerit difficilem, incidit namq; oxymel scillinum humores crassos, & uiscidos, & incisos educit, & moderatè pectus calefacit: Ante cibum etiam se exerceat, & aliquando aquæ dulcis balneo temperato utatur, tensas namq;, atq; duras partes emollit, & puttida excrementa, si quæ intùs sint, ad cutim euocat, calorem innatum roborat, atq; uires confirmat. Quod si tenuius lac fuerit, ijs utatur, quæ crassum sanguinem reddere possunt, ut est usus orizæ, alicæ, & extremarum quadrupedum partium, pedes enim suis, lituli, castrati, agni, hœdi, & eorum carnes, in hoc casu laudantur: potus quoq; uini dulcioris conueniet, nisi quid impediatur, ueluti & caseus, & præsertim recens, & sapa, & somnus diuturnus, & cætera huiusmodi. Si uerò acrius iusto lac fuerit, caueat ab omnibus acribus, acidis, & salsis, uidemus enim infantes lac acre sugẽtes, paulatim gracilescere, & circa eorum corpora, plures excretiores, & pustulas, circa supernas, & infernas partes oriri, & appetitum amittere: quare omni studio, temperandum est corpus nutricis, balneis dulcibus, & boni succi alimentis, ac iusculis, & alijs huiusmodi, quæ lactis acrimoniam contemperare possint. At si imminutum fuerit, considerandum, nunquid ab aliqua mala corporis dispositione, uniuersali, uel particulari originem ducat, aliquando enim à sicca totius corporis intempèrie prouenit, aliquando à frigida tantum, uel calida mammillarum, sicuti & à nimia cacochimia, & alijs huiusmodi dispositionibus, quæ suis signis cognoscuntur, de quibus consideratio præsentis non est negotij: uerùm si alimẽti penuria, uel recenti aliqua etiam intemperie, uel leuiore, & pauca succi malitia, id cõtigat, iusculorum sorbitiones sunt nutrici offerendæ, & uictu uberiori uti oportet, pectusq; ac mammillas leuiter perfricare, & brachia exercere; ut alimentum ad eas partes auocetur, & nos experti sumus, cucurbitam sub mammillis applicatam, absque scarificatione, multum præstitisse, in applicatione tamen modum seruare oportet, ne ob

Lac optimũ.

Lac densum facilè in uentriculo coagulatur.

Lib. 5. c. 3.

Vt lactis uitia corrigantur.

Nota.

Si lac imminutũ fuerit quid agendum.

uehementem sanguinis, uel aliorum humorum, attractionem, pars illa inflamme-
Nota. tur: ideo parum ignis sufficiet, ut tantum adhæreat: multum etiam prodest, partes
illas spongijs, & aqua calida fouere, usu quoq; uini dulcioris, ac multarum rerum,
quarum propriũ, ac peculiare est, lactis copiam suggerere, reuocabitur, ut sunt fœ-
niculi semina, & radices, & pastinacæ, & præcipuæ si cum hordeo decoquantur,
gallinarum quoque, ac caponum iuscula, cum cinamomo, & macere, & luteo oui,
anethi quoque, & anisi semina, & caseus recens, optima sunt, lumbrici quoque ter-
restres siccati, & in polinem redacti, si de eorum puluere drachma sumatur, duode-
cim diebus continuis cum ptisana, uel cicerum rubeorum iusculo, plurimum pro-
dest, usus etiam butyri recentis, & brassicæ, & bene coctæ, & longo pipere aspersæ,
cum iuribus sumptæ, lactis ubertatem nutricibus præbet, ut & maluæ decoctum,
& lactuca in cibis recepta. His ergo præsidijs, dum morbosa aliqua causa non sub-
sit, lac fermè extinctum prouocari poterit, si autem nimia, exuberansq; lactis copia
gignatur, quod propter alimenti, sanguinisq;, eo affatim cõfluentis abundantiam,
idoneam producendi lactis qualitatẽ habentis, atq; ob ualidas uirtutis attractricis,
& cõcoctricis uires cõtingere solet: imminuẽda est, ꝓpterea q̃d periculũ imminet,
Vt lactis exu- ne ob cõpressionẽ, & crassitiem, in uberibus cogatur, ac retineatur. Ideo subtrahen-
berantia immi- dus est usus ciborum multum nutrientium, & eorum loco exhibenda sunt ea, quæ
nuatur. parum nutriunt, ut olera, fructus, lentes coctæ, auiculæ paruæ, & cætera huiusmo-
di, quibus paucea alendi uis inest, & extrinsecus imponãtur lenticulæ coctæ, ac lin-
tea aceto paulò acriori madefacta, sæpè reiterata, & multa alia, quæ breuitatis gratia
prætermittimus, cùm frequentiùs contingat, nutrices potiùs defectu, & paucitate,
quàm abundantia, & multitudine, laborare: imò quod magis refert, si hoc euene-
rit, minus incommodi, ac periculi affert. Et hæc de lactis, ac nutritionis conditioni-
Nuper natus bus, dicta sufficiant. Quod uerò ad lactationis partes attinet, nempe ad modũ, tem
quomodo re- pus, numerum, & horam: quamuis ut quis natus est statim, mel lambendo exhibe-
gendus sit. re sit mos, ego tamen potius saccharum, ut minus asperum dari suadeo. Post sex ho
ras, & non ultra uiginti quatuor, differri primam lactationem consulo, nisi nimium
Lactatio du- siccus, aut languidus infans uideatur. Et lactatio duplex est, alia necessaria, quæ ter
plex. in die administrari debet, & si uel euomat, uel plurimum sugat, uel parentes gemi-
no cibo contenti sint, atq; pauco, & infans crassus, gemina lactatione contenti eri-
mus, maximè si aluus durior fuerit, contrarijs causis terna: sufficit autem ad perfe-
ctionem secundi anni, non ante primum, neque ultra quartum: quanquam Hesio-
dus referat, olim consueuisse ad septem usque extendere. Pro constanti habetur,
Plotini lacta- Plotinum, qui sapientissimus fuit, tãtundem temporis expleuisse (lactatio quidem
tio. diuturnior auget cerebrum, efficitq; moderatiores eos, qui educantur) nõ multùm
tamen senex obijt, siue propter pestilentem constitutionem, in quam senectus sua
incidit, seu ob genus uitæ, seu ob defectum ministri, à quo fricari consueuerat. Cæ-
terum lactatio pura esse debet, nisi ultimo mense, uel penultimo, cùm iam duos an-
nos excesserit, tum uerò dormire diutiùs debent, parum exerceri ob mollitiem cor-
poris. Alia est ad sedandum molestiam pueri, nam seu sitiat, seu irascatur, seu doleat,
Nota. seu timeat, seu fatigatus sit, omnibus lactatio auxilio esse uidetur. Et cùm solidiori
cibo uti opus fuerit, pedetentim assuefacere oportet, sensim enim mutatio hæc fie-
ri debet, subtrahendo lactis portionem, & ferculũ exhibendo pro ratione, & quan-
titatis, & appetitus illius, ueluti nostrates mulieres passim seruare solent. Primò ex-
hibentes panem in iure decoctum, mox oua sorbilia, & alia eiusmodi, quæ puellum
ferre, ac concoquere posse sperant, non omissa tamen interea lactis exhibitione, do-
nec solidiori cibo optimè fuerit assuetus: uerùm si contingat, uel nutricum inopia,
uel earundem culpa, uel alterius cuiuspiam, ut ante id tempus lac uitietur, ita quod
haud emendari possit, hûc tandem deuenire oportebit, ut pro tunc aliquid solidio-
Pulmenta in- ris cibi, aut alterius, quàm lactis generis concedamus, euitabimus tamen pulmenta
fantibus non ea, quę ex tritici farina, lacteq; in sartagine parata, & cocta puellis, Germani exhibe-
exhibenda. re solent, dum pulte illa digito excepta, os totum circumlinunt, & ipsi manu nutri-
cis adiuti lingunt, donec ad plenum infartiatur: perniciosum equidem edulium, à

quo

quo omnia obstruuntur uiscera, & sæpe alui,atque uesicæ excrementa retinentur, lapisq; ut plurimum gignitur, intumescit etiam uenter, ac inflatur, unde torpent, ac sonniculosi fiunt, prodeunt urinæ aquosæ, & uniuersum corpus cruditatibus redundat, à quibus praui oriuntur affectus, & comitiales præsertim, non sine maximo eorum uitæ discrimine. Idcirco medulla panis capi,uel uituli, uel huiusmodi iusculis intincta,ut diximus,eos nutrire longè melius erit, addendo modicum butyri recentis, pro aluo concinnè detergenda,emolliendáue. Est etenim humidum, eorum naturale temperamentum; humidis huiusmodi alimentis ab initio conseruandum,ueluti & alijs ætatibus,quoniam similibus præterquam aëre cuncta gaudent:facilius enim subiguntur,& subacta melius nutriunt, utpote similia, & familiaria,nam clarum est,quod quæ secundum naturam sunt,confirmanda sunt, & talis confirmatio fit à simili:humidior itaq; cum sit infantium natura,ut tradidit Hippocrates prima Aphorismorum. [Victus humidus febricitantibus omnibus conuenit,maximè uerò pueris,& qui tali uictu uti consueuerunt.] Ideo hac ratione ductus Auenzoar dixit,quod nullo alio cibo debent infantes nutriri,quàm lacte, donec eis exorti fuerint dentes, & si postea solidiori cibo regendi sint, humidior esse debet,& cùm ambulare incœperint,modorato uti debent exercitio,& non uiolento:eo enim non parum indigent, ut membra tempore quo augentur,dilatentur, & pluris nutrimenti capacia reddantur,& musculi,ac nerui robustiores euadant,eductis omnibus è corpore excrementis, iuxta methodum à nobis in prioribus capitibus traditam, alibiq; trademus, ubi & omnes singularum corporis partium affectiones præter naturam,& qualibet in ætate curare docebimus,necnon & rectam retinendæ animorum sanitatis,simul atque eiusdem amissæ recuperandę rationem instituemus,ueluti in corporibus,quorum nobis cognita sunt substantia, & natura,id facilè ostendetur,& pręsertim in puellis modò natis,quorùm totius educationis summa consistit,ut ab irrationalibus irascendi, & concupiscendi partibus,coërceri doceantur, ut primis eorum tenerrimæ ætatis diebus, quo tempore, & teneros facile est componere animos, furiosam utranque animæ partem à se expellant, & mansuefactam capiant,tanta enim est uis educationis,ut quæ nobiscum creuerunt, difficulter recedant,quare dixit Philosophus,[Multum potest educatio, imò plurimum,imò ferè totum, quod quamuis quæ secundum naturam sunt, haud omninò euelli,extirpatiq; possint, cùm necesse sit naturæ semina remanere, alioqrin dum extinguerentur, & natura quoque simul tota periret, saltem animorum affectuum fundamenta assequi soleant,ut uidemus frenum leonibus inijci, ne tam impetuose ferantur,& gulam apris coarctari, ne tam uastę inhiant & cætera huiusmodi ferocia animalia, quæ omnia si primis annis à nobis tractentur, licet discursu careant, mansueta tamen euadunt.] Oportet ergo à principio generationis, ut à causis quæ iram,& ploratum concitare solent, omni studio ac diligentia deterenti, custodiantur, & quandoque flere sint permittendi,leuiter tamen,ad hoc,ut pectoris,& uocalium instrumentorum membra exerceantur & calorem innatum expurgent, attenuent, ac roborent, & corporis partes solidas,robustas reddant, quare ad pectoris amplitudinem,& augmentum,plurimum confert pueris adhuc tenellis,ut ante cibum aliquantulum plorent,non diu tamē permittendi sunt effundere lachrymas: incidūt enim ex immodico ploratu in herniam,ideo remouenda est causa, quæ & si maiori ex parte nos lateat,in rerum omnium nescia ætate,diligenter tamen cuncta circūspicienda, indagandaq; sunt, ut reperiatur,ac admoueatur, & si opus fuerit diuinare, Galenum imitabimur, qui cùm plorantis, iactantisq; se diu puelli causa ignoraretur,nec mitigari posset, nec proficiente quicquam nutrice, quamuis multa satageret,ipse tamen animaduersa lecti, instratorumq;, ac infantis sorditie, cuncta emundari iussit,& cōfestim quietem,ac somnum placidissimum illi cōciliauit: hæc itaq; peragenda sunt eo tempore,quo ratione carent, nec iussis pariūt, ut mox procedente paulatim tempore,indiesq; magis,ac magis,plurimum parere addiscāt, & domitis non parum inferioribus animæ partibus,non ita nostra facillimè accipiant, & nutus obseruent, & imperata faciunt, & minus intelligant,formidentq;, & si ea quæ

Humidum naturale infantium conseruandum.

16.

Exercitia infantium qualia.

Educatio in mox natis quantum faciat.

Nota.

Historia.

quæ uolumus renuant, faciliora nobis omnia reddantur, & castigationibus, atque obiurgationibus conquiescant, imò corpus proprio temperamento conseruare, atque eodem modo obtemperātem præceptis nostris animum instituere, & reliquis dotibus informatum, ad reliqua uitæ obeunda munia, meliùs suscipere poterimus. Atque hæc de primorum annorum tuenda sanitate, de qua primum, institutus hoc loco nobis sermo fuit, dicta sufficiant.

De differentia quarti, quinti, & sexti, septenij, à tertio, in sex rebus non naturalibus. Cap. XVI.

Quæ in ætate fitis facilius accendatur.

POstquam ad eam ætatem peruenerit, in qua secundum longitudinem augeri desinit, licet ossa, & reliqua crassiora adhuc fiant, iam uehementia appetendi cibos, ac uoracitas desinit, sitis faciliùs accenditur, & magis urit, nō solùm quia desierit manifestè augeri, sed quoniam solida membra siccantur, & flaua bilis cum sanguine augetur, unde etiā ille impurior redditur, & Veneris stimuli magis exagitant hominem, & amor urit, & robustior, & agilior, & animo fortior, atque prudentior euadit, reliquæ enim ætates, in hanc, tanquam finem ordinantur, ut homo: ultima si sapiat, ut diuinum quoddam. Crescit autem adhuc per totum quartum septenium crassitie, quoniam pondere, ut longitudo sibi impedimento non est, qua causa etiam plantis omnibus id contingit, neque enim ullius plantæ incrementum, in latitudinem, ac profunditatem, citius, quàm in longitudinem desinit, sed multis contra euenit: in quibusdam discrimen hoc obscurum est, in quibus rarum est, & tenue alimentū, ita & in hominibus, arefacta enim statim, postquam adolcuerint, etiam parùm in latitudinem extenduntur. Quòd autem de latitudine dico, de profunditate intellectū uolo, tum quia natura pariter his utitur, tum quia in his quæ mouentur, ubi circumuertantur, una extensio, alterius locum obtinet, solemus tamen communi usu, ut maximam extensionem appellare longitudinem, ita minimam profunditatem, mediam utrorumque latitudinem, sed hæc, ut dixi, pariter desinunt in plerisque, aut omninò exiguo discrimine ob decubitum temporis distinguūtur, & quod manifestum est ad quartum, quod occultum ad quintū septenium, nostra ætate, ac regione protenditur. Aliàs enim de uitæ nostræ spatijs satis longioribus, sermonem habuimus: tum uerò & robur desinit, quoniam corpus originem roboris præbet, nisi qua ratione homo fiat ad labores, & exercitationes aptior, ut in commentarijs de Alimētis dictum est. Manifestum est igitur, & ad tuendam sanitatem, & uitam producendam, opus esse alia uictus ratione, non solùm ob diuersum temperamentum, sed etiam fines. Hi sunt, ut homo robur seruet, aut parum augeat, prudentia uerò magis ualeat, & ad negotia, promptitudine. Et quanquam uideamus diuersas ætates, diuersa tempora, diuersorumque munium rationem, in unum coëgisse, ut hæc sola, tribus prioribus æqualis sit. Est enim à uigesimo primo anno, ad quadragesimum secundum conduplicato numero, quod ad corpus tamen attinet, & etiam ad animam, quanquam minùs discrimina, ut dixi, latent. Aptus fit ad perfectam generationem masculus in initio quarti septenij, ut pueri perfecti nascantur in initio quinti, ut optimi in initio sexti, totoque eo tempore durat, siquidem non solùm robustiores, sed & prudentiores euadunt, antea robustiores, & robusti, & ualidi, sed non ad disciplinas, & munia artium, & reipublicæ, adeò prompti, & apti, in initio quarti, pulchri, perfecti, & absoluti solùm, antea uerò corpore deformes, mente stolidi, ualetudine inconstātes, obliuiosi, post autem, quantum mente præstantiores, eo corpore infirmiores, demum eo res se trudit, ut sapientissimi cùm uideantur, uix uiuant, & ob hoc dictum est illud Poëtę, de huiusmodi infantibus:

Quo tempore masculus aptus sit generationi.

Immodicis breuis est ætas, & rara senectus.

Quod & iam transijt in prouerbium: huiusmodi igitur discrimina, cùm magis ratione, quàm oculis comprehendantur, meritò in unum hæ ætates (si modo plurium nomen merentur,) in unam collectæ sunt. Cùm etiam sic libris, longitudini, & te-

& repetitioni, consuluerimus, quam propter senij historiam, etiam uix effugere licuit. Ergo cùm tres modi sint in hac ipsa ætate, seu uitæ parte, traducendi incolumē uitam, unus ut homo temperatè, (& ut dici solet) ac ad libellam uiuat, qui optimus est, alius quem Galenus magis est, ut liberaliore cibo utatur, sed exercitatione ampliore, qui modus iuuenibus maximè nō studiosis, gratior est, & reipublicæ etiam, ob militiam utilior, tertius est, ut qui sæpius corpus exinaniat medicamentis, usu acrium, dissecantium, salsorum, amarorum, & si hæc non sufficiant, etiam fontium, uomituum, hæmorrhoidarum, atque similium, hic gratior est ciuibus senioribus & opulentis, minimè tamen studiosis, principibus, magistratibus, et antistibus, ac his qui reipublicę gubernandę, & custodiendę, non uiribus, sed cōsilio presunt. Et quamuis minus utilis sit, minusque honestus, sed fœdior, ac deformior, illis tamē magis placet, ut insipida asinis. Cùm enim homo obliuiscitur utilitatis, honesti, munditiei, ac liberę uitę ob inertiam, aut mollitiem, aut uoluptatem, eo asino deterior est, quę res uitio facta talis, simili à natura factæ turpior est. Verum cùm ars, bonæ ualetudinis tuendæ, contineatur his, quibus uelimus, nolimusque, corpus nostrum utitur, & quæ maximè corpus alterare, adeoque iuuare, aut efficere possunt, quæ & si multipliciter, à multis diuidi soleant, eam tamen diuisionem, cæteris præferendam esse existimârim, quam & Galeni tempestate, prælatam fuisse constat, qua salubres causæ quadrifariam diuidebantur: Aut enim in his uersantur, quæ corporibus admouentur, aut quæ fiunt, aut quæ extrinsecùs occurrunt: aut quæ euacuantur, quæ si rectè perpendamus, ad sex res non naturales pro conseruatione sanitatis humano generi necessarias reducuntur, sicuti quandoque Galenus docuit. Quæ enim admouentur, in primis sunt cibus, & potus, tum etiam, & medicamenta, quæ commodè in tutela sanitatis exhiberi solent, siue aluum, corpusue alioqui repurgent, siue quomodo etiam immutent, aër etiam, dum eum inspiramus, quamuis rectiùs tertio diuisionis membro contineatur, fiunt autem quæcunque circa corpora moliuntur ut frictiones, curru uehi, nauigare, equitare, ambulare, & innumeris propè modis se exercere, adnumerant, & huic generi uigiliæ, & somnus, & Venus, cùm & in his aliquid naturaliter fiat, extrinsecus autem occurrunt, aër nos ambiens, non inspiratus, tum unguenta ac balnea, ac omnia quæ extrinsecùs curem tangunt. Quartum quod erat euacuatorum ex corpore, excrementa sunt, & innanitio etiam insensibilis, qua corpora nostra immutantur, quorum singulum, si indigenti corpori adducatur, & in competenti quantitate, & qualitate, salubra fit, nihil uerò indigenti, omninò oblatum aut non in competenti mensura, & quantitate, ægrum constituit, ut & Galenus ad literam docet, & Aristoteles x i x. problem. probl. x x x v i i i. dicens [Laborantes, & comedētes, ac bibentes ordinatè, saluamus, & augemus naturam, & uirtutem, inordinatè autem rumpimus, ac stupefacimus ipsam,] Quapropter opus est medico, qui cuncta ordine peragat, ac uniuscuiusque temperamento, ætati, consuetudini, regioni, & cæteris huiusmodi debita quantitate, & qualitate, accomodet: & qui medicum continuò apud se habere non poterit, hunc habeat librum, quem persæpè legat, & quæcunque legerit, obseruet, si lętus incolumen cupit producere uitam. Primò ergo de aëre agemus, & de eius annexis, deinde de exercitio, postea de cibis & potibus, & sic de alijs suçcesiuè, secundùm quod supradictum est, ut unusquisque intelligat quot, & quanta obseruare debeat in suæ sanitatis custodia. Et harum duæ pertinent ad facultatem animalem, somnus & motus, duæ ad uitalem, aër & animi accidentia, duæ ad naturalem, cibus, & euacuatio. Et dicuntur sex res non naturales, quia possunt uariari ad singula momenta, nō quod eis carere posimus: sunt enim res naturales septem, elementum, temperies, humor, membrum, ac spiritus, facultas, & operatio, de quibus agit Princeps prima primi: sunt sex hæc præter naturam, & tria contra naturam, morbus, morbi causa, & symptoma, & quæ sunt naturalia, semper bona sunt, quæ contra naturam, semper mala, quæ præter naturam, modò bona, modò mala, quæ cùm posint comparari corpori sano, tunc indicatio illorum sumenda est à corpore & rebus naturalibus, & corpori ægro: & tunc, & à rebus naturalibus & contra naturam sumenda est indicatio

Ars tuendæ ualetudinis.

Quæ circa corpora moliuntur.

Notà.

Quæ medico necessaria sunt.

Notà.

Sex rerum non naturalium diuisio.

Naturales res septem sunt.

H istiusmodi.

Res contra naturam sunt tres.

istiusmodi. Quapropter res non naturales semper debent esse contrarię rebus contra naturam, morbo, causę morbi, & symptomatibus: non semper autem debent esse similes rebus, naturalibus, pro quo uide decimo Contradicentium.

De Aere. Cap. XVII.

Lec 64. super cap. 85. Quod ambiens humidum innatum non exiccet.

EQuidem cum alibi dicturus sim, iuxta mentem aliorum, quantum posśit aër, & secundùm illorum principia, & præcipuè in commentarijs super artem medicam Galeni, hîc de aëre solum, ex nostra sententia dicere proposuimus. Etenim neque senescere hominem ob calorem naturalem, qui humidum consumat, neq; ob aëris iniuriam, existimamus. Et primùm quidem de aëre, de quo propositum est, agamus, cùm enim in locis calidis iuxta Aristotelis sententiam, tum perflatis, homines diu maximè uiuant, & id experimentum etiam attestetur, adeò ut in Goa Indiæ orientalis urbe, quæ in sinu quodam maris posita est, & ad altitudinē poli borealis, partiū prope XVI. ut manifestè sub torrida zona, sic senes CXVI. & CXXXVI. annorum nostris temporibus inuenti sunt, etiam saltantes ad lyram, & ut dixi, uētis ea regio maximè exposita sit, constat ab aëre nullo modo consumi humidum innatum, & si Princeps prima primi oppositum sentire uideatur, dum uult aërem nos ambientem humidum exsiccare, sed ipse intelligit de aëre sordido, puluerulento, & intemperato. In huiusmodi ergo regionibus oporteret, homines esse quàm breuisśimæ uitæ. Sed etiam alia, ratio, quoniam si ab aëre consumaretur humidum, imposśibile esset, ut homines tandiu uiuerēt, tantam nobis singulo die haurientibus aëris quantitatem, ut non posset, neque diu ferri quin siccaretur, & maximè inæqualiter. Inter regiones etiam quæ flatibus infestantur, & quietas, magnum esset discrimen longitudinis uitarum, cùm non nisi ex uehementia caloris, aut frigoris id contingere cernamus, uelut apud Scythas, ac Garamantas, de quibus dicemus, at nō ita inter Gallos, Italos, Hispanos, Germanos, Siculos, nisi qui incondito uictu utuntur. Quin etiam cùm uideamus cerebrum adhuc humidum manere, etiam in decrepita ętate, & magis quàm ossa, cùm tamē ossa ab aëre tecta sunt, cerebrum palpitet perpetuò, & aëre impleatur, ut ostensum est in

12. Contrad.

disputationibus: liquet aërem non exsiccare nostra corpora, neque per se, neq; motu suo, sed potius repurgare, quinimò, cùm potiùs humidus sit, quàm siccus, & propior naturę aquæ, quàm terrę: potiùs humectabit, quàm exsiccabit animalium corpora. Qui etiam lato pectore mediocriter sunt, & arterijs, diutiùs uiuunt, & masculi fœminis, cùm tamen masculorum corpora magis perflentur. Sed neque à calore innato consumitur humidum nostrum, sic ut ob id corpus siccesat, ueluti in lucerna, & primum quidem id negauit Galenus, in libro de Marcore dicens, [Non enim calor ille noster est, qui nos corrumpit.] deinde si calor noster nos exsiccaret, qui plurimo calore abundarent, breuiori tempore uiuerent. At quorsum Galenus laudat ergo exercitium, ob caloris incrementum? Et rectè fecisset, postquam tanta de exercitatione affert, & illius commoda, et rectè recenset, ut docuisset etiam, quomodo non noceret uitę longitudini, si calor ille corpora siccat, & nos siccando ad mortem deducit. Quinetiam uidemus ita esse, quod qui ab initio militiam exercuerunt, inde quieuère, nec defuerunt alimenta, eos ad immensa, imò quidem incredibilia uitæ spatia peruenisse, adeò ut referunt Ioannem de Temporibus Gallum, militem Caroli magni fuisse, mortuumq; anno Domini MCXLVI. cum iam CCCLXI. attigisset uitæ, quod etiam facilè ex supputatione colligi potest, modò fateamur Caroli magni militem fuisse. Guido quoque Bonatus, & Baptista Fulgosius id in suum librum trāstulit, refert, Richardū uidisse hominem, anno salutis MCCXXIII. qui & ipse cum Carolo magno militauerat quadringentesimum agentem annum. Satis constat experientia, ut dixi, huiusmodi homines, qui plurimum habent calidi innati, quiq; se à iuuentute præclarè exercuerunt, diu admodum uiuere, quod esse non potest, si humidum nostrum à calore proprio consumeretur. Cor etiam tardius senescit, in quo plurimus est calor, plurimusq; aër trahitur. Et ostrea, & polypi,

Cap. 3.

Ioannes de temporibus diu uixit.

& insecta,

& insecta, quæ non respirant, neque calida sunt, nihilominùs biennio finiunt uitam, & tamen polypi in immensum crescunt: plantarum quoque, & arborum magna ex parte, & non minùs quàm hominum uita est breuis, uelut lauri, myrti, nec longa ficui, sed mirum immodum persico, adeò ut non longior, quàm fullus. Mirum uidetur non cognitum Theophrasto, tam suauis fructus arborem, sed per persicum, modò perseam, modò malum Medicam accipit: nec nostram quidem, cùm dicat fructum non edi, & folia portulacæ esse similia: sed hæc alibi potuit referre nō uidisse, aut transcribendo potius erratum esse. In uniuersum marcorem patiuntur, & arbores, nec spirant, nec ullum in se calorem, aut motum contineant, & si non sine quodam calore sint, cùm sint animata, non ergo calor noster, neq; aër siccat corpora nostra, quandoquidem habeat hic effectus causam suam scilicet nutrimentum, nō par est additas fuisse tot causas unius affectus: sed dices, cur igitur tum molle semen & humidum, in tam durum corpus euadit, ac siccum? Dico unam esse causam generalem, per se, & semper, aliam generalem, per se, non tamen semper, tertiam neque generalem, neque per se, neque semper. Prima ergo est nutritio, & mistio, per nutritionem enim necessaria quod additur est deterius, ut sanguis matris, ipso semine paterno, uel etiam materno, ubi concurrat ad generationem. Et hoc quia cùm concesserimus, quod semen sit calidius, humidius, liquidius sanguine, quod concedunt omnes Philosophi medici, & ipsa ratio docet, & experimentum. Igitur mixtum etiam ex sanguine, & semine, erit purius, calidius, & humidius ipso solo suanguine, per regulam Geometricam, & axioma naturale: quare fœtus nutrimentum est impurius, magis frigidum, & siccum, eo quod nutritur, seu fœtus sit, seu infans, seu puer, aut iuuenis, aut senex: ergo corpus nostrum ob nutritionem fit perpetuò durius, siccius, ac magis terreum. Ex nutritione accedit alia causa, quoniam miscetur, & extenditur, & densatur, sicut emplastrum in mortario, & ideò augetur, donec potest augeri, sicut in illis uidemus, demum cessat incrementum, sed non cessat bona permistio: sed & illa etiam cessat, ut in decrepitis, & ad hanc mistionem adiuuat exercitium, sed nocet etiam, ut uisum est, alia ratione, ergo cùm cessat, iam approperat mors. Causa autem per se, sed non semper est calor uteri, qui siccat corpus, sed aliud est, de calore externo matris, & urinæ, & ichoris, aliud est de calore proprio, & puro cordis, præcipuè & etiam epatis. Tertia sunt cruditates, morbus, tristitia, ira, exercitatio immodica, uigiliæ, fames, dolor, quę omnia exsiccant, sed neque per se adsunt corpori, neque semper, ideò dico, quod uita animalium non est breuior, quàm plantarum, quia causa senij, et mortis, est eadem, scilicet nutritio: bos, & sus uiuunt quantum persicus, pauo quantum punica malus, cuniculus quantum myrtus, camelus quantum prunus, elephas quātum olea, & uitis, homo quantum quercus, quę omnium notarum plātarum uiuacissima est, ut de quercu Abrahæ, detracta tamē repullulatione, nam ea habenda est pro sobole, in animalibus, & hominis uita non habetur, quanta sit, quia solus homo, cùm ratione præditus sit, præter rationem & ex appetitu uiuit: alia animalia cùm ratione careāt, ratione uiuunt. Ideo uita eorum integra nota est, solius hominis, quanta sit ignota, quoniam ab omnibus causis, quæ sunt præter naturam, breuior redditur. Indicium autem est, causam siccitatis, senij, & mortis, esse nutritionem, quod ea quæ non nutriuntur, quasi perpetua sunt, uelut aurum, & adamas, & multa alia quæ manifestè uidentur permanere eadem. Aër tamen plurimum facit ad longitudinem, & breuitatem uitæ ad salutem, & morbos, & trifariam quidem primum, inde etiam alijs modis, nam trahitur, & refrigerat calorem naturalem, & temperat, sed & motu accendit illum: nutrit etiam spiritum animalem ad cerebrum ascendens, & ad cor descendens, expellit & fumum illum collectum ex calore, & attritione nutrimenti, & motu sanguinis, & est causa, ut pectus, ac pulmo, & cor, & arteriæ omnes, & cum his etiam cerebrum totum moueantur motu illo palpitationis, in arterijs autem, & corde pulsationis dicitur, ut sint quinque illius utilitates, plurimum ergo refert, an sit tenuis, an crassus, hæc enim est propria illius differenia. Ex alijs ut sit calidus aut frigidus, humidus, aut siccus, purus aut impurus, & si impurus quibus cum misceatur

Theophrastus persicum non agnouit.

Obiectio.

Responsio.

Corpus nostrum ob nutrimentum perpetuò fit durius.

Homo præter rationem & ex appetitu uiuit.

Quomodo aër plurimum faciat ad longitudinem & breuitatem uitæ.

interest plurimum, nam puluerulentus, aut sordidus breuem efficit uitam, ut habitantibus iuxta paludes, sordidus est, puluerulentus apud Garamantas, ideo uix illi quadragesimum annum superare possunt, ex cœlo etiam proprias acquirit qualitates, quas experimento solo condiscere licet, tum uerò ex reptilibus, ac serpentibus permutatur, & fit noxius, aut si concludatur cum rebus inimicis humano generi, & longo tempore, ut de arca illa reclusa contigit, Antoninorum temporibus, dum pestis illa adeò desæuijt per uniuersum orbẽ, atq; hæc quidem primo ab aëre. At medio etiam aliorũ offendit, fieri enim non potest, ut aër malus sit, & aquæ bonæ sint, & perseuerent, sicut ex gelido aquæ glaciantur, quanto magis à corrupto corrumpuntur: aquis autem corruptis primum per se ob potum ægrotant homines, inde uapores noxij eleuantur, pisces marcidæ naturæ euadunt: sata, herbæ, fructusq; uitiantur, & animaliũ, quæ & aquas bibunt, & herbas comedunt, à quibus omnibus & corpora humana uitiantur, & fœtus in utero corrumpuntur, & morbi hominibus accidunt, & pigritia, & paupertas, & mali mores, & uita misera, atq; breuis. Est etiam aëris quædam media conditio, neque illi prorsus propria, neque etiam prorsus aduentitia scilicet motus: & motus est salubrior quiete. Et triplex est motus, ualidus & uocatur uentus, & leuis, & uocatur aura, & leuissimus qui tamẽ percipitur in nubibus, & uertibulis ad hoc paratis, quæ in sublimi suspenduntur, & uenti ualidi, ac frigidi, sereniq; aërem purgant, & sanis ac robustis boni sunt, imbecillibus, & impuris non: sed de hoc dicemus. Aër autem prorsus quietus inimicus est uiuentibus corporibus, exanimat, minus atterit, atque exedit. Iam uerò ex his illud liquet, ad uitam conducere optimum aërem, & exiguam nutritionem, atq; ideò ualidam exercitationem non opportunam, nec ob id in iuuenta, desides esse oportet: non enim oblitus sum eorum, quæ superius dixi, & consultò relicta, ut infinitum illud, quod uerbis uix exprimi posset, intelligeretur. Ergo ut ad rem redeam, & de utilitate ipsius aëris agam, quod ad sanitatis conseruationem attinet, scire decet, aërem quemcunq; cibos, potus cõtraria expetere, omitto modo ætatem, sexum, anni tempora, nam hæc magis ad cõtemplationem, quàm custodiam spectant, ergo in frigidis regionibus calida, in siccis humida, atque deinceps contraria ratione, plerunq; non tamen adeò generale est hoc præceptum, neq; tanti refert, quantum quod in crasso tenuia alimenta utilia sunt, ac necessaria, in tenui crassa, quod si quis in huiusmodi delinquerit, magnum sentiet detrimentum, si obseruauerit, singularem utilitatem, ut præcepti minimè pœniteat, crassa enim alimenta in crasso aëre uertigines, surditates, obliuiones, attonitos morbos, insanias, ozenas, dolores colli, lapides renum, & uesicæ, tumores splenis, hydropes, carcinomata, & cũ optimè cesserint hæmorrhoidas, & quartanas progignunt. Cibi autem tenues in tenui aëre, breuitatem uitæ, furores, febres pernecantes, peripneumonias, diarrhœas, podagras, erysipelata, phagedenas, urinæ cruciatus, & cætera huiusmodi efficiũt. Quod si quis mediũ, ut dixi, tenuerit, ut quantum in aëre crassities abundat, tanto tenuioribus cibis, & potibus utatur, habita ratione temporum, & constitutionũ, dubio procul uel in tenui tanto crasioribus, quanto aër tenuior est, salubrem non solùm, sed etiam bonũ, atq; robustum habitum nanciscetur, ea igitur ratio perpetuò obseruanda erit, uelut & illud, quod neminem latet, bonos cibos, & potus omnibus utiles esse, ut de his non sit ambigendũ: at de calidis, & frigidis, siccis, atq; humidis, non tam arcta regula obseruanda sunt, neq; detrimenta, atq; utilitates, quæ ex his sequuntur, adeò sunt manifesta, aut magnifacienda: perpetuò igitur hæc in mente habere oportet, unde Bononiæ, ubi aër crassus est, omnia eiusmodi accidunt, & multitudo quidem, & cruda, & lenta, crassorum rationem subeunt, contraria uerò tenuium: uigilię autem utrisque nocent, & intemperato aëre, minus molestè ferũtur. Deteriora autem sunt ex omnibus, quæ terreæ sunt, uelut legumina, & boum carnes. Sed & illud obseruandum in aëre, quoniam in his, quæ à manifesta qualitate proueniunt, uelut grauedinibus, & raucedinibus, ac destillationibus, paucus, & pauco cum impetu parum offendit, ac nocet, malus, & uiolentus, multum, at in dispositionibus occultis, ac prauis, quæ cum putredine sunt, quandoq; à pauco aëre magis lædũtur, quàm à libero,

Vbi aër malus, aquæ bonæ esse non possunt.

Motus triplex.

Aër quietus malus.

Crassa alimenta in crasso aëre quæ mala pariant.

Cibi tenues in tenui aëre quæ mala pariant.

Nota.

Bononiæ crassus est aër.

Nota.

libero, quoniam quod impressum est, propagatur, cùm sit contagiosa qualitas, ut medici in hoc decipiantur. Cur autem calidus, aut frigidus pestem potius sedat, quàm irritet, cùm tamen qualitates primæ sint actionum omnium, etiam reliquarum instrumenta & causa est, quoniam & si actionem calor adaugeat, principale tamen agens, putredinem scilicet extinguit. Frigus autem omnibus impedimento est, exprimit enim humidum in quo uenenum, seu contagium est, opus rollit agentis, & condensat patientis substãtiam, ne recipiat: uniuscuiusque ergo regionis, aëris dispositionem, & qualitatem, & quæcunque alia sibi pertinentia, medicus diligenter considerare debet, cum aer, qui nos circundat, purus non sit, sed corpus in sua substantia mixtum ex aëre certo, & partibus aqueis, uaporosis, atque terreis, in fumo, & nubibus surgentibus, & partibus igneis, etiam iuxta Hippocratis sententiam in libro de aëre, aquis, & locis. Aëris igitur, cum medicus temperantiam, temporumque discordiam cognouerit, scientia sua semper utilis erit ad sanitatis ingenium, & eo magis cum omnes alias materias eligere, ac fugere nobis liceat, eam autem quæ ex continente nos aëre est, fugere non est posibile, cum nullum reperiatur temporis momentum, in quo non illum inspiratu aut necessariò ducamus, aut undequaque ambientem nos sentiamus, & nihil est quod æquè prodesse, aut obesse nobis queat, ob eius in corporibus nostris mutationem, quam & syderum ortu, occasuque, ac coitionibus quibusdam, quotidie obseruamus, nec non & diuersis terrarum sitibus, locorumque interuallis consideramus, non quidem ut Astronomi, aut Geographi, sed ut tantummodo agnoscamus, quid bonitatis, ac malitiei eo insiti quidue commodi, aut incommodi nostris suboriatur corporibus. Et hoc dum calidum, aut frigidum, aut siccum, aut humidum, siue uariè ex his mixtum, aut temperatum, aut tranquillum, aut uentis agitatum, aut crassum, aut tenuem, aut serenum, aut huiusmodi experimur, & ut quisque bonum, & laudabilem, à non bono distinguere posit, iuxta modum prædictum.

Cur aër ualde calidus aut frigidus pestem sedet potius quàm irritet.

Aër nos circũdans purus non est.

Inspiratus necessitas.

De exercitio, an sit utile. Cap. XVIII.

IGitur quibusdam uisum est, exercitationem etiam ualidam, uitę longitudini conferre, id primùm est argumentum, quod ea quæ bonæ conferunt ualetudini, etiam uitæ producendæ utilia sunt, at exercitatio seruandæ ualetudini utilis est, igitur etiam uitæ producendę. Secundum quod quę augent, confirmantque calorem naturalem, & tollunt excrementa, ea uitam prorogant (ex philosophorum enim sententia, animal quo calidiùs, eò etiam uiuacius est) palamque excrementa obesse uitę diuturnitati, tum quod rarò uideamus eos, qui excrementis abundant, diu uiuere, tum quod cum abundãtia excrementorũ senectus quædã fit, erit in senili ætate hæc abundãtia, senectus senectutis, quæ mors est. Sunt etiam excrementa ipsa per se non solùm inutilia, sed & mala, obstruũt enim meatus, coctiones impediunt, uirtutem aggrauant, membrum praua qualitate inficiunt, in quo resident, malos uapores ad principaliora membra transmittunt, & si diutiùs manserint, putrescunt, unde febres accenduntur. Quandoque in partem aliquam nobilem præcipitant, & occidunt, his septem incommodis, cùm afficiant corpus, necesse est ut quàm celerrimè excernantur: at celerius fieri non potest, quàm ut singulis diebus, ut uerò singulis diebus excernantur, nullo alio modo præterquam exercitatione fieri potest, igitur exercitatio omninò necessaria erit. Accedit, quod uidemus eos qui exercentur perpetuò, & sospites uiuere, & diu, ut etiam apud Galenũ Antiochus ille medicus, at contra in inerti otio senescere celeriter, & inter morbos parum uiuere, atque infelices, podagrici etiam quorum uita tota in summa custodia est, non multum senescunt, quod ab exercitatione prohibeantur. Galenus etiã secundo de tuenda sanitate dum de exercitatione loquitur, hæc habet: [Ex exercitatione tria cõmoda primò adueniũt, ex mẽbrorũ enim attritu, illorũ durities, tũ uerò spiritus fit concitatior, calorque scilicet innatus augetur. Vt uerò hæc cõmoda unusquisque in proprias species dissecet, è membrorũ duritie, robur maius ad labores, & ut

Exercitation? uitæ longitudini conferre.

Qui excremẽtis abundant, rarò diu uiuunt.

Excrementa quæ mala pariant.

Exercitationis tria commoda.

& ut minùs ex ipsis afficiantur, ex spiritus impetu concitatiore, ut excrementa expurgentur, corporisq; meatus omnes liberentur, ex caloris innati augmento, attractio, concoctio, nutritioq; melior fit, adeò ut corporis solidæ partes, quomodo humido uitali perfusæ uideantur, quorum beneficio solida mollescere, humida attenuari, corporis angustiores meatus laxiores fieri contingit.] Igitur sic à multiplici commodo, ex exercitatione membra afficiuntur, si solida mollescũt, quid amplius, aut sperare possumus, aut optare, quandoquidem hæc non solùm ad retinendam quam posidemus bonam corporis ualitudinem, sed etiam iuuentutem, sed ad in meliùs commutandam, nõ solum salubritatem, sed etiã ætatem? Quandoquidem quid est aliud iuuentus, quàm caloris magnitudo, & ossium mollities, uel ipso Galeno teste, quæ duo cùm ex exercitio augeantur, palàm est exercitium etiam facere, ut homines reiuuenescant, regrediantur q; in ætatibus, & certè hæc magna exercitij laus, quam illi Galenus tribuit, atque utinam tam secura, neq; enim primum uidere possum, quomodo simul per exercitium membra duriora reddantur, & molliora, deinde si regredi uersus ortum licet, cur uel hanc tantam utilitatem, uel sibi ipsi, uel alijs non præstiterit? Deinde si quandoque istud fieri potest, præstabat docere, cur non semper? nam semp si fiat, prorsus exercitiũ immortalem reddet hominẽ. At nos exercitij usum, ad salubritatem quidem corporis delicatè uiuentibus, non tam utile, quàm necessarium existimamus, scilicet ob excrementorum digestionem: at uerò ad uitæ longitudinem, tantùm abest ut prosit, ut etiam uehementer noceat. Moueor uerò ad hoc maximè quatuor argumentis: quorum primum est ex Galeni sententia, quod humidum uitæ consumitur à calore naturali. Nam ossa siccantur quotidie, membraq; formantur ab eadem uirtute, quæ etiam in utero è sanguine, illa effinxit, ille autem calor est manifestè in spiritu, & sanguine contentus, non aër, nam & secus etiam aër posset membra ipsa fingere, constat igitur humidum uitæ, à calore innato consumi. Præter id uidemus quæcunq; assiduum patiuntur motum siccari, imò etiam axes rotarum accendi: cùm igitur cor, calor, spiritus, sanguis, in perpetuò sint, ac manifesto motu, haud dubium erit calorem siccare humidum uitæ, quod intus est, quantò igitur calor maior, ac motus concitatior, eò celeriùs absumi humidum uitale necessarium est. Igitur cùm exercitatio calorem augeat, & motum in spiritu reddat concitatiorem, exercitium uitam decurtabit, & senium accelerabit, neque enim alia ratio est, cur multò longior sit senectus ætate florente, scilicet quæ ad XXXV. ad summum extenditur annum, quàm quod in senio, licet humidi dimidium tantùm supersit: attamẽ à minori calore, à motu sanguinis tardiore, lentiùs consumitur. Exercitatio igitur maximè in senibus, & præcipuè ualida, ac celer, uitam abbreuiat manifestè, tametsi ualetudini conferat conseruandæ. Quæ uerò præter id, est molesta, & longa, hominem breui perimit, nec solùm humidum uitæ absumit, sed adducit morbos graues, atque mortiferos. Secundum argumentum est ab experimento, quod qui ad extremam peruenerunt senectutem, omnes ab exercitatione saltem ualida abstinuerunt, in otioq; uixerunt, exemplum in his qui in hæremo uixerunt ualde senes, sed incerto tamẽ annorũ numero. Pachonius Zozimas Malchus cum uxore beati Antonij quoq; discipuli, Isydorus, duo Macharij, alter Aegyptius, alter Alexandrinus, Eraclides, atque Paphnutius, quorum etiam Eusebius in Ecclesiastica historia meminit, habitarunt in hæremo Lutius, Theodorusq;, annis quinquaginta, Sara uirgo suprà flumen sexaginta, Onophrius uerò septuaginta, ex quo, uitæ illorum diuturnitatem coniectari licet, cùm ad solitudinem non accederent, nisi ætate perfecta. Porrò clariùs historia de Apollonio nos admonet, quod septuagesimum quintum annum excesserit, Hilarion attigit octuaginta, Pithirion etiam, & Copres presbyter excesserunt. Ioannes quoque Aegyptius, & Hor, Beatus quoque Hieronymus nonagesimum uitæ annum, non paruo excesserunt, Beatus Antonius centesimum quintum attigit, Helyas autem, & Cronius decimum suprà centesimum, Paulus quoque hæremita CXIII. Quid ego in tanto numero, tam paucos cõmemorem, cùm nec fides in historia, quorsum enim mentiri tam clara in re, ac ab omni miraculo prorsus aliena, nec miraculi suspicio obijci posit,

Iuuentus quid.

Quatuor argumentis probatur, exercitiũ nil ad uitæ lõgitudinem cõferre.

posſit, neque enim uiuere diu in tanta omnium uoluptatum continentia, in tot uigilijs, ieiunijs, orationibus, tāta ſolitudine ac tam periculoſa, ad felicitatem pertinebat. Quinetiam illi macilenti, ac excarnificati erant, oſtendam autem ieiunia hominem extenuare, uitæ longitudini minimè obeſſe. Quare exercitatio ut uitam adimit, ita otium diuturnum, quod in illis fuerat, uitam producit, docebo & quónam pacto animi ſpes, atque lætitia uitam non parum prolongant, abſtinentiaq́ à cibo, ſed priùs quod propoſueram, exequar. Dixi quatuor me habere argumenta, quibus oſtendere poſſum, exercitationem uitæ longitudini obeſſe, horum duo iam declaraui, nunc tertium aggredior: non eſt dubium eos qui exercitantur, & plus edere quàm ſi quieſcant, & cogi etiam ob reſolutionem, ut edant, at qui plurimum comedunt, duobus modis, aut tribus uitam abbreuiant, primo quód excrementa plurima gignant, quibus expellendis naturā & fatigatur, & impeditur, & quandoque etiam ſuccumbendo in morbos deuenit, ex quibus mors conſequitur, ſecundo quia alimentū deteriùs concoquitur, præter id enim quód magis creſcit fames, ac ſitis, quàm naturalis calor, ſomni communes ſunt, quos oporteret, ac temporis ſpatium cum calore augeri, ſi concoctio æquè bona eſſe deberet. Nec ſi concoquatur, etiam perfectiſsimè nutrire poteſt tam benè, quod pro multitudine, tempus ad concoctionem in membris deſit. Quod etſi nutriat etiam meliùs, non confert ad uitam, ut tanta mutatio in humido fiat: ſi enim duas lampades accipias, æqualis magnitudinis, eiuſdemq́ naturæ, in utramq́ oleum infundas: in alteram quidem plurimum, quod elychnium accenſum craſſum fit, amplaq́ flamma, in aliam parum, quod cōtraria ratione elychnium paruum ſit, flammaq́ puſilla, lampas in qua plus olei, ac ſæpiùs infuderis, profectò longè celeriùs fæce implebitur, quàm reliqua, quæ luce exiguo ardet. Ita in corporibus, quæ pluimo reſtaurantur, ac frequēti alimento, neceſſe eſt, ut cordis pars ſolidior celeriter fæce impleatur, adueniatq́ præcox ſenectus. Eſt & aliud, quod pollicitus ſum argumentum breuitatis uitæ in exercitatione ualida, quod & Galenus ipſe confeſſus eſt, nam arteriæ pluſquam natura ferat, diſtenduntur ob calorem, ut pulſus magnus euadat, talis enim pulſus ſanos exercita os cōſequi ſolet, ac manifeſtum eſt, membrum præter naturam extenſum, non parum debilitari: unde in ſenibus maximè hoc mortis cauſa, ante tempus eſt. Sed dices, quid ad ea quæ obijciuntur? Nunc nunc certè diluam: firmiùs enim hærebunt, quæ ſcripſimus mēti, & noſtram opinionem de exercitatione faciliùs quiſque percipiet. Neque omne exercitium damnamus, hoc enim perperam fieret, imò ne fieri quidem poſſet, ut homo ſemper decūbat in lecto, aut ſedeat, ſed nec immodicum, aut uehemens nimis. Quis enim neſcit hoc genus, non ſolùm ab omnibus damnari, ſed ſolo nomine eſſe infame? quid ego exercitium illud damno? quo quidam ſe poſſe reiuueneſcere ſperāt, quo rubet corpus, fames excitatur, uideturq́ homo in meliùs proficere, cùm tamen non parum ſeipſum lædat. Itaque exercitium probamus, quod excrementis ſub cute, & in ſolidis membris expellendis confert, hoc autem ut paruum ſit, poſsitq́, hoc poſtulat corpus paruum nutriri. Ergo ſanitatem tueri, & producere uitam, otium poteſt, ſi cum abſtinentia coniungatur: corpus uerò exile erit, ſi uerò exercitium, ſine abſtinentia iniunxeris, corpus reddetur ſuccoſius, ac pinguius, tum robuſtius, uita uerò breuior fiet, ſi copioſum cibum adhibueris, & otium, corpus quidem pingue, ſed inualidum reddetur, morsq́ approperabit: quod ſi exercitationem cum inedia coniunxerimus, inualidum, deforme corpus reddemus, uitamq́ decurtabimus. Ex quatuor igitur quæſtionibus propoſitis, nullam prætermiſimus, quam non determinauerimus. Prima quidem humidum uitæ conſumetur à calore naturali, an ab aëre, à calore ſi modò, potiùs dixi: reliquum ſuo loco docebitur, quod ad ipſam quæſtionem pertinet. Secunda, an exercitatio ad uitæ diuturnitatem plus afferat commodi, an incommodi, diximus mediocrem, ad ualetudinem tantum, leuem uerò, & bonæ ualetudini, & uitæ longitudini prodeſſe. Tertia, quid plus conferat, an cibus cum exercitatione, an otium cum abſtinentia: diximus otium cum abſtinentia ad uitæ longitudinem, ad robur, ac bonam ualetudinem, cibo copiam cum exercitatione. Quarta, uitā noſtram definiri, longio-

Lætitia à cibo q́; abſtinentia non parum uitam prolongant.

Qui plurimū comedunt, uitā abbreuiāt.

Nota.

Similitudinem nota.

Membrū præter naturā extenſum debilitatur.

Nota.

quandoque prodigiosis
longioribus quidem terminis, quàm homines assequantur, quandoque prodigiosis
ccc. aut cccc. annorum, quoniam sunt in omnibus rebus miracula quædam. Est
autem præter miraculum, nõ minùs uitasse tot aduersa, quàm aberrasse inter multa
necessaria: Sola igitur illa superest disputatio, an uitale humidum quod in corde est,
possit aliqua ratione à fæce purgari. Igitur argumenta iam diluamus, quanquam

An humidum uitale possit à fæce purgari.

per se solutio à nobis sit exposita. Docebimus uerò priùs causam, cur qui diu ual-
de uiuũt, omnes fermè pauperes sunt, & nullius pretij uiri, præter sanctos illos, bea-
tosque uiros, tum eorum, qui tales sint, causamque, ac signa adijciemus. Igitur qui diu
uiuunt, serò his humidum cordis, tum pulmonis siccatur, quibus serò id contingit,

Humidum cordis diu uiuentibus quale.

plurimùm humidum, & benè pingue, primo adesse in cordis substantia necesse est,
ipsum uerò calidum, quod in sanguine, & spiritu continetur, non multum, non te-
nue, non acutum: nam calor tenuis mouetur celeriter, multus uerò, & celeriter mo-
uetur, & plurimùm ex humido resoluit, acutus uerò humidum resoluit. Homines
igitur corde frigido, atque humido, ad uitæ munia parum prompti, atque utiles, tum
igitur illos conuenit esse humilis conditionis, quod parum, aut nihil ualeant, in ne-
gotijs ciuilibus, actionibusque humanis, ipsa etiam abstinentia ab his negotijs, & à

Curæ uitam abbreuiant.

curis, ad uitæ longitudinem non solùm utilis est, sed etiam necessaria, propter utrũ-
que igitur horum, qui ad magnam senectutem perueniunt homines, sunt frigido,
& humido corde, nullius ad humana negotia usus, atque ideò etiam in fine sortis,
quos nullæ curæ sollicitant, nulli casus aduersi discruciant, atque ideò neque se exc -
centes, nisi leuiter, & commodè. His igitur duo alia adesse necessarium est commc -
da uitæ, ne ob penuriã frigore, aut fame moriantur, aut laborare cogantur, aut con-
tristentur, quæ omnia diximus uitæ obesse diuturnitati: hoc autem raró contingit,
ut in humilis sortis, uiro præsertim his temporibus, quibus rapto uiuitur, atque dolis,
ut uitæ commoda habeant. Alterum est, quod cùm non exerceatur nisi leuiter, ob
superfluorum abundantiam, citò suffocabitur hydrope, uel difficultate spirandi, uel

Vt pauca generentur excrementa.

alio quouis morbo longo. Vt igitur pauca generentur excrementa, necesse est, ut
iecur & uentriculum habeat robustissima, nam sic, concoquendo benè superflua
modica supererunt. Itaque cum quosdam admodum senes uidissem, dixi: Patres, uo-
lo uobis quædam prædicere, quamuis uos è facie minimè nouerim, tum illi quid?
At ego inquã, primùm mihi respondebitis, quot uitæ annos superaueritis? Primus
respondit, centesimum ago, Patauinus erat, uocabaturque Ioannes de Sartoribus,
quòd ipse *cerdo* fuisset. *Cerdo* uerò materna Italorum lingua, sattor uocatur. Alter
nonagesimum sextum, erat autem Mediolanensis, panes hic excoquebat in porta,
quæ ad Vercellas ducit, urbi nostræ toti notissimus, ob longã senectutem. Tertius
ex ciuitate Papię (ex qua sum & ego oriundus, quòd mater pestem fugiens, in urbe
nostra grassantem, huc ex illa grauida diuerterit, natus igitur in hac, & ad annũ usque
quintum in ea educatus) huius ætas ad nonagesimũ sextum extendebatur, sed lon-
gè, ut mihi uidebatur, robustior secundo: quod neque nisi pauci dentes excidissent,
& rectus incederet, & optimè iuxta ætatem uidebat, quorum nullum Mediolanẽsi
aderat, sed ille per bella multa, incommoda, iniurias, detrimentaque passus erat, adeò
etiam ut ille referebat, à milite dentes fuerint excussi, non omnes, quibus carebat,
sed cùm tres, uel quatuor, par erat, cæteros fuisse debilitatos. Tum ego raró inquã,
ægrotastis, bonum uentriculum habuistis, beneque dormiuistis, & cutis non ange-
bamini, omnes hæc confirmarunt, nisi quod Patauinus, quinquagesimo anno ait,
se longo morbo, febre scilicet, laborasse, ut pro deplorato relictus esset à medicis.
Adieci, & parum mingebatis in iuuentute, & multum in prandio, parum in cœna
edebatis, hoc uerùm fuisse affirmabant, & nunc etiam illos obseruate, sed urinam
non paucam, quemadmodum ego dicebam, sed plurimam emittere. Tum ego in-
quam, ita certè nunc uobis conuenit, & aliquot ante annis, sed illud dixeram in iu-
uentã: tum illi in iuuenta quantum mingeremus non recordamur. Tum ego certè
non mingebatis in nocte: Tum illi uera dicis, imò plerũque totã dormiebamus, nec
etiam postquam surrexissemus, meiere consuetum erat nobis, nisi post aliquã exer-
citationẽ, quibusdam tamen noctibus etiam, ubi plurimùm potauissemus, meiere
contin-

contingit, igitur si benè animaduertis, quæ dicta sunt, superiùs comedere plus in prandio, & non conqueri de uentriculi mala coctione, signa erant optimi uentriculi. Non minxisse plurimum, non febricitasse frequenter, robusti & bene temperati iecoris, non curis angi, causa erat diuturnioris uitæ, frigidiq́, & humidi cordis signum, par ratio etiam prolixioris somni, fermè ne quis me de cerebro accuset. Caeterùm Patauinus dentes satis pulchros, & firmos habebat, acie uidendi nō plurimùm debilitatus, conquerebatur de alui duritie, pro qua ut tales solent esse obliuiosi senes quoties obuiaret, erat uerò id fermè quotidie, consilium petebat, quod ego dabam, nec obijciebam me iterum dedisse, sciens quod dum domum rediret, obliuisceretur non solum consilij, sed etiam petitionis: omnes hi admodum macilenti erant, atque excarnificati, inuersis palpebris, curui, præter Papiensem, seu quod esset natura robustior, seu quod meliori usus regimine uitæ, seu quod non omninò adeò senex esset, ut prædicabat, sed nonagenarius, nam effigiem tot annorum præse ferebat, mihi enim hoc fuit priuilegium à natura datum, ut in iudicanda ætate, nunquam plus biennio aberrauerim, atque eo etiam rarissimè, cùm tamen plusquam de tribus millibus uirorum iudicium fecerim. Ergo cùm tot tantaq́ concurrant ad uitæ maximam longitudinem, frigidum, humidumq́ cor, cum calore naturali modico, obtusoq́, atque ob id sors humilis, robur iecoris, & uentriculi, abundantia necessariorum, quæ pugnat cum sorte, ac etiam ætate, cùm soleant plærique tamen senes etiam à filijs negligi, custodia uitæ, quæ cordatis uiris tantum curæ esse solet, nil mirum erit, tam raros ad extremam senectam peruenire: cùm etiam ex his paucis, mille alij casus, maiorem partem in tam longo tempore absumant, bella, pestilentiæ, annonæ penuria, lapsus, tegulæ casus, itinera, incommoda, aliaq́ huiusce generis, quæ numerari nequeunt, ergo qui'nam ex sensibus, ad hoc ut diuturnam maximè uitam assequi possint, parati erunt, illud ex sex inditijs, quæ omnia ex dictis, originem ducunt, conijcere licet, primùm quod ex familia sit, quæ ad longam ætatem peruenire soleat ex utroq́ parente, aut saltem ex altero, hoc inditium est, posse habere principia omnia ualida, & in unum consentientia, ad uitæ producendæ rationem. Secundum quod sit carnosus, rubicundusq́, nam hoc cor adhûc humido plurimo abundare significat, iecurq́ esse robustum, nam teste Galeno, totius temperatura ab his duobus principijs prodit. Tertiū quod pulsus habeat molles, paruulumq́ imbecilles, nam declarant humidum hoc substantiā esse cordis, caloremq́ innatum benè temperatum, nec multum abundans. Quartum quod curis minimè distorqueatur, nam tales qui sic discruciantur, longæuam illam uitam assequi impossibile docuimus. Quintum quod benè dormiant, saltem pro ętatis ratione, nam hoc ut causa est, & ut signum diuturnæ uitæ, signum quidem, quod humidam temperiem cerebri esse significet, quodq́ excrementa salsa, uel acuta, uel grauitate sua molesta, non abundent: causa quod somnus humectet corpus, & coctiones adiuuet. Signum est etiam, quoniam non parum adhuc incommoda senectutis sentire, parumq́ à iuuentutis statu mutatus. Sextum quod parum ægrotauerit tempore præterito, nam sic benè temperatam fuisse naturam conuenit, item pauca excrementa abundasse: nam excrementorum abundantia est quidam morbus. Tertiò quod signum sit, quod rectè uitæ custodia usus est. Accedit quod corpus non est debilitatum ex præcedentibus morbis: itaq́ si sic erit, adhuc robusti erunt dentes, qui plurimùm ad uitam producendam conducūt: hoc autem optimum erit, si eam sanitatem, retinuit circa magnam exercitationem, nam si assuetus magnis exercitationibus benè ualuit, uel perseuerando in senecta multum ex uita decurtabit, uel dimissis exercitationibus mille incommoda uitæ subibit, tum etiam morbos, ac mortis manifestum periculum. Ad argumenta igitur quæ pro exercitationis usu adducta sunt, respondemus. Ad primùm distinguendo, quoniam duplex est ualetudo robusta, & sana, sed imbecillis, auxilia quæ ad sanā prosunt, imbecillem tamen ualetudinem, id est, quæ labores magnos ferre non potest, prosunt etiam uitæ diuturnitati, sed exercitationes mediocres non uitam sanam, & imbecillem pariunt, uerùm habitum illum athleticum, aut fossorum, ac rusticorum, quem damnat ma-

Signa optimi uentriculi ac iecoris.

Sex indicia diuturnæ uitæ.

Temperatura totius à corde & iecore prodit.

Dentes robusti plurimum ad uitam producendam conducunt.

nifestè Galenus: & ipse illud fassus incolumen ualetudinem non eam esse, quę cum bono, sed potiùs imbecilli, & extenuatè habitu coniungitur, sin autem intelliges exercitationes, ualetudinem robustam parere, fateor: sed tunc non eadem sunt auxilia robustæ ualetudinis, & longæuæ uitæ. Ex quo patet alterius ac maximè principalis quæstionis propositæ solutio, scilicet an auxilia ad bonam ualetudinem, eadem sint auxilijs producendæ uitæ: nam constat, quod auxilia ad bonam ualetudinem, id est, sanam & imbecillem sunt eadem auxilijs uitæ diuturnioris: sed auxilia ad uitam robustam, & bonum habitum, eadem non sunt, his quæ ad uitæ longitudinem conferunt. *Sanitas duplex.* Duplex igitur sanitas, altera quidem minùs robusta, & cum habitu imbecilli, minimeq; laborum patiente, cum corpore non admodum uegeto, & quæ facilè excutiatur, & hæc cum uita longissima esse potest: altera quæ robusta est, & cum optimo habitu, quæ diuturnam uitam admodum non admittit, per diuturnam admodum uitam, aut extremam senectam, uel longissimam, intelligo eos qui octuagesimum primum annum excedunt, & maximè cum nonagesimum excesserint. *Robusta sanitas diuturnam uitam non admittit.* At uerò dico eorum, qui robustam ualetudinem habent, quiq; plurimum etiam exercentur, neminem octuagesimum primum annum excedere posse, sed paucos etiam septuagesimum, imò etiam sexagesimum. Quod etiam Galenus fatetur, athletas paucos admodum senescere, illos uerò etiam qui senescant, adeò debiles esse, atque inualidos, ut prorsus sint inutiles: at ille de primo senio, atque sexagesimo anno intelligit, nos cùm de mediocri exercitatione non ualida loquamur, excedere ob id neminem posse octuagesimum primum annum uitæ affirmamus, paucissimos uerò septuagesimum, plærunq; nec excedere sexagesimnm. Id nè rectè in adagio dictum, dixi si uis plurimùm senescere, citò senesce, id est, celeriter à laboribus, etiam in iuuenta, & curis, & Venere multa, & multo cibo, à quibus senes solent abstinere temperatè. At dices si uentriculus, aut iecur sint inualida, quomodo longam uitam illam, atque extremam senectutem consequi potero? Respondeo id tibi negatum esse, ut etiam tabidis, ac alijs, nam si exercitio utaris, ante octuagesimum primum annum perfectum, obijre necesse est, ob humidi uitalis consumptionem: si ab exercitio abstinueris, morbis innumeris subijcieris, atque ita etiam multò ante illud tempus morieris. Præstat igitur, ut etiam mihi qui tali sum mala temperie utriusque membri prædıtus, quod superest quātum possum, incolumius, per exercitia traducere, quàm ipse inani luctatum, longissimæ uitæ malè prospera ualitudine interim frui, & multò ante illud excrementorum multitudine oppressum, sibitò nec dum primo perfecto senio interire. Itaque constat ex hoc, cur multi senes carnosi, rubicundiq; celerrimè corruant, & ex tempore, inopinatoq; moriantur: id contingit, quod calor innatus robustus est, & iecur ualidum, unde illis prospera ualetudo, & bonus habitus contigit, seu ob exercitationem, seu citra illam: attamen cùm à plurimo calore, humidum uitale celerrimè consumatur, cum suo illo bono habitu, sunt prope mortem: contraria ratione macilenti, ac etiam pallidi, & minimè uiuidi, quod calor in his admodum paruus sit, ad longissimam senectam perueniunt, quales in cœnobijs, sacras aliquot uirgines uidere adhuc licet, & multò plures paucis ante annis, quæ annum centesimum superauerunt. *Cur senes robusti habitus citò moriuntur.*

Obiectio. Igitur dices, non caro in his, non uiuidus calor, non robur iecoris adsunt, & tamen adest uita longissima? *Responsio.* Respondeo, eos qui sic se habent robustum non habere iecur, sed tamen benè temperatum, nec sunt carnosi: quamuis enim humidam habent cordis substantiā, parcitate tamen uictus, seu ob usum, seu quia à multo grauari se sentiant, macilenti euadunt, & similes morbosis, attamen in eo statu uitæ diu perseuerare possunt, quia caput longitudinis uitæ, est otium, cibi parcitas, cum corde humido, & calore paruo, nisi mala aliqua intemperies obstiterit cerebri, iecoris aut uentriculi. Porrò hic non de omnibus agendum est, sed sufficiat de his commodis atque incommodis tractasse quæ ad exercitationem pertinent. Igitur ad secundam rationem transire nunc opportunum, esse censeo, calor plurimus, aut multitudine, aut magnitudine, esse potest. *Nota.* Quicūq; calidiores sunt, quoniam calor magnus sit, minimè diu uiuere possunt, quod etiā fermè Galenus in quinto de tuēda sanitate docet, dum ca-

dum calidam nimis arguit intemperiem. At si principalem calorem multitudine solùm dixeris, primùm neque illud uerum est simpliciter, plærique enim eorum, uel teste Galeno, morbosi sunt, nec si modò sit uerum, causam affert, sed solùm signum, cum enim plurimùm fuerit de calore, plurimùm esse pinguis humidi significat, at hoc minimè est idem, cùm eo quod calor sit causa uitæ, forsan uerò neque plurimùm humidum, causa erit longæ uitæ, sed concoctum. At modo, seu malè temperatos uitæ esse diuturniores, siue humidos, nequaquã conuinces, caloris copiam uitæ longitudini prodesse. Palàm est autem, & apud Galenum, & apud omnes celebres medicos, humidam, aut temperatam naturam, in uitæ diuturnitate probari. Deinde nõ idem est, calorem ab initio longioris uitæ esse argumentum, & quæ augent calorem, prodesse uitæ longitudini. Itaque cum moderatum exercitium, in magno calore, & minimum, in minimo; ad conseruandum sufficiant, imò in mediocri, palam est, cùm omnis caloris additio potiùs noxia sit, quàm utilis, exercitatione aut graui, aut molesta, aut magna, uel etiam mediocri, ubi calor immensus non fuerit, opus non esse. Quinimmò uelut in paruis ignibus, si uehementer conatus fueris accendere, obruis, & extinguis, ita non est ad corporis salutem, ubi calor paruus fuerit, uel mediocri uti exercitatione. Sed dicta, ad excrementa tollenda, saltem erit necessaria exercitatio, nam hoc uidetur esse id, in quo plurimi potuerunt persuaderi, iam omninò exterminata spe augendi caloris, etenim neminem iam tamen, aut mente stupidum, aut opinione contumacem esse reor, qui exercitationem ob caloris probet incrementum, quo manente, celerius uitale humidum absumatur, decrescente autem, in deteriora incommoda incidat. Igitur uidendum est, an necessariò multa talia excrementa gignantur, deinde si nõ gigni ea necessarium est an præstet, nec gigni, nec expelli, an gigni, & expelli. Primùm igitur dico, non propter excrementa exercitatorum, inuentam, quandoquidem nemo tam amens fuerit, qui plura exercitij iniungant senibus, quàm ætate florentibus, & tamen in senibus, longè plura gignuntur excrementa: atque hoc non minùs, quàm de modo exercitij, constat apud Galenum. Deinde nemo est tam perfrictæ frontis, qui audeat dicere, meliùs esse, ut gignantur, ac protinùs expellantur, quàm quod non expellantur, quia non gignantur. Igitur cùm hoc adeò clarũ sit, ut declaratione non indigeat, nam & uirtus expellenda laborat, & nimium meatus dilatantur, & excrementa quantumuis parum maneant, corpus malè afficiunt, nec tuti sumus, quod opportunè, quod complete expellantur, reliquum est, ut doceamus, effici posse, ut pauca gignantur, atque huic consulendum proposito, non alio insistendum. Neque satis constat, etiam quod plurima gignantur, an exercitatione, an alui potiùs deiectione, an uomitu, an quod præstantissimum est, concoctione tolli debeant, importunè enim, neque citra ingens periculum, cruditatem in uentriculo tollere quisquam tentabit, sed nec alui excrementa, nec urinas, nec sanguinis plenitudinem, nec iecur grauatum, exercitatione, aut tutò, aut rectè euacuabis. At euacuabo tertiæ concoctionis excrementa: in his, neque sola, neque multa exercitatione opus est, si enim pauca fuerint, quotidiana deambulatio sufficiet, si autem plurima, oportebit, ut dixi, alijs uitijs curari accedentem plenitudinem, deinde frictione, atque balneo, & mediocri, imò leui exercitatione utemur. Quod cùm non unquam periculosior sit magna, aut multa exercitatio, quàm cùm plura supersunt in corpore excrementa, iam nemini dubium fore arbitror, non esse, ob excrementa euacuanda, necessariam exercitationem. Si igitur quantum quisque concoquere uolet, edat, bibatque, minimò opus est exercitio, sed ad experimentum accedamus, uidemus eos, qui magno utuntur exercitio, diu uiuere, & sanos, & ex his unus numeratur, Antiochus, quamuis coniectura assequi licet, ita fore, ut qui plurimo exercitio utuntur, diu uiuant, primùm si exemplo factum est, plus longè uixit Telephus Grammaticus, qui parum, aut nihil exercebatur, centesimum enim fermè attigit annum, Antiochus autem octuagesimum. Idem quoque Galenus in primo de Alimentis refert. [Fossores non senescere, sed mori etiam repentè, ad omnia etiam munia ciuilia esse imbecilles, quos constat maximis, & diuturnis uti exercitijs.] non igitur ob exercitationem,

iuxta finem.

Humidam, aut temperatam naturam in uitæ diuturnitate probari.

Nota:

Exercitationem non inuentam ob excrementa.

Excrementa exercitatione tutò euacuari nõ posse.

Quomodo antecedens plenitudo tolli possit.

 tionem,

tionem, hæc illis eueniunt, sed ob uitæ temperantiam, alias'ue causas. Accedit quod qui leuiunt exercitia hæc ualida, robustiores sunt, at qui robustiores sunt plæ runtq; diutiùs uiuunt, longè diutiùs uiuerent, si à magnis exercitijs temperarent: quod in multis uidere licet, qui nati robusti, & ad ciuilem uitam se transferentes, ad centesimum annum usque perueniunt, cùm tamen maiores sui, qui diuitias pararunt, nec septuagesimum attigerint. Ergo meliùs erit omnia ad proprias transferre causas, robur'q; uitæ, & moderationem, ac uictum cupedijs uacuum, animumq; curis, dicere causam longioris uitæ, non exercitationem, quandoquidem ut dixi in cœnobijs, ubi uel minima, uel nulla utuntur exercitatione, ad centum usque perueniunt annos. Est & illud considerandum, quàm periculosa sit exercitatio, rarò autem commoda, primùm, nec dum concoquitur cibus in uentriculo, nec in iecore, nec si adsint cruditates, nec alui excrementa non fluxerint, nec si uigilauerit, nec si Venere sit exolutus, nec si immodicè uel exinanitus, uel repletus, ut uix tempus commodum inuenias. Porrò quod ad podagricos attinet, iam in his mala concoctio uiget, ut suo loco ostendemus, iam uix se à uoluptatibus continere possunt, iam omninò ab exercitatione sunt destituti, ut nec leuem, nec leuissimam admittant, adsunt uigiliæ, & cruciatus, & ut uno uerbo dicam, non iam sunt sani, sed ægri, itaq; de his disserendum non puto. Vidi etiam correptos podagra, qui ad centesimum ferme annum peruenerunt, an hoc rarum est? Fateor, an frequens, dic mihi eo, usque eos etiam absq; podagra peruenisse? Extremum est, ac robustissimum augmentum, quod à Galeni authoritate sumitur iam illud miraculo simillimum, quanta afferat commoda exercitium, nam solida mollescunt, & densiora redduntur, sic enim interpretari oportet Galenum, ut ipsum à tam manifesta contradictione uindicemus: atq; utinam hæc tam uera essent, quàm ab eo proferütur, cumulatè. Quod enim exercitio, ut dixi, uires robustiores, & membra densiora non reddantur, alterum non negaui, alterum non negauerim. Nam non ego in hoc Galenum imitabor, qui studio contradicendi, artem tanti momenti, præcepta tantæ utilitatis, tot contradictionibus inuoluit, tam obscuris præceptis adumbrauit, tam perplexis uerbis refersit, ut sæpè Delio (ut dici solet) copiam natatore indigeamus. At ego fateor, solidiora membra reddi exercitatione, sed tamē hæc duplex est: altera quidem immodica, quæ non solùm mala est, sed etiam periculosa, altera moderata, & hæc quidem duplex, una cuius est finis augere calorem naturalem, quam & ipse fatetur, cibum ampliorem desiderare, & hæc quidem utilis, ad existimationem medico, & robur ei, qui seruandus, ac custodiendus, datur, plærunq; est, at, ut dixi, hæc cùm maiorem faciat resolutionem humidi uitalis, ad uitam producendam, minimè utilis est, quod si membrum tam imbecille adsit, non puto quin illud ad æqualitatē reducatur. Sed hæc disputationis causa dicta sint, illud summum est in omni exercitatione obseruandum, quòd & difficillimum est, nam si paulò uiolentior, & diuturnior, absumit utile, sin minor, relinquit inutile, medium hoc seruare, uel semel supra humanam solertiam, est semper prorsus impossibile. Hoc igitur in exercitatione malum, & quòd ad nutritionem nos impellit, & consumptione & caloris magnitudine, nutrimentum autem mors. Quid ergo? in altero meliùs proculdubio est infra subsistere, quòd minor sit iactura, & quia illud natura ipsa consumet, & si non consumat, arte, aut repetita occasione emendabitur, at illud de nutritione, ita interpretandum est, ut homo non fallatur, ut quiescat antequam cibum sumat, ut calor seruetur, non augeatur, tum uerò si quod genitum fuerit, meliùs alimentum pensabitur iactura: propterea inclinante ætate, non solùm quantitatem, sed etiam qualitatem, deambulatione mutare oportet.

Robustiores plerunq; diutius uiuunt.

Exercitationis incommoda.

Galenus notatur.

Exercitatio duplex.

De modis exercitationis. Cap. XIX.

Dicendum erit igitur primò, per singulas ætates ordine quodam, ut reliqua etiam similiter dicta intelligantur, nam si uniuersa describere uoluero, uidebor ad ineptos, hos libros scripsisse, & longitudo libri tædium legentibus pariet, nec tam libenter, ac frequenter eum legent. Et si uoluero in immensum illos excrescere, utiliorum præceptorum, quorum causa præcipuè hos libros conscripsi, maiorem partem præterire cogor narrationum. Igitur præter ea quæ nos hîc docemus, cõsiderare oportet, differentiam esse inter infantem, & puerum efflorescẽtem, in exercitatione, cibo, & potu, somno, Venere, animi cogitatione, sed maxima in Venere, utpote cuius infans minimè sit compos, minima in somno, maior in potu, maior adhuc in cibo, maior in exercitatione, maxima omnium præterquam Venere, in animi operationibus. Hæc igitur si per singula capita uellem distinguere, non tam diu uiuam, ut librum explere possim, crescunt enim singula capita in innumerabilem multitudinem, præsertim cùm, ut dixi, primus hîc liber octo ætates contineat, sed nos extremis declaratis, aliqua quæ ex intermedijs, ubi necessaria est mutatio manifesta, quæ mediæ sunt, intellectas eas, supponemus. Primùm igitur ab exercitatione auspicãtes, ut de ea parte de, qua iam ut uidisti, copiosè disputauimus, illius species distinguemus iuxta robur earũ, deinde iuxta propriam naturam, postmodum de tempore, & quãtitate illius præcepta trademus, ab illius diffinitione initium sumentes. *Nota.*

Exercitatio est Motus proprius, cùm enim aliquis equo, uel naui uehitur, ita ut ipse nihil prorsus agat, tum & si exerceri uideatur, non exercetur. Cùm uerò ambulat, luctatur, aut stat, exercetur, stando enim musculi crurum tenduntur, non parum adeò, ut mirum in modum homo fatigetur. Quamobrem inter Socratis miracula plurima celebratur, quod perpetua nocte in eodem habitu steterit, referunt autem non semel, sed sæpiùs ita solitum exerceri. Ergo ubi nixus, ibi exercitatio, tamen etsi non uideatur moueri. Scio aliter definire Galenum, sed quod iam semel dixi, non est ut repetam, uera dum trado, & manifesta sensibus præcepta, non esse, mihi curæ maximam temporis partem, si aliter uoluero facere, consumpturo, quónam pacto aut Galeno contradicam, aut ut illum sequar? Adeò enim hæc præcepta inuoluit, ut qui methodum maximè profiteatur, cerdones sit imitatus infelices, qui cùm alijs calceos nouos faciant, ipsi uetustos, dissutos, & fractos ferant. Sunt igitur exercitij septem differentiæ notissimæ. Prima est grauis, ac lenis, tum mediocris, Grauis quidem exemplum, ut lapidem magnum, aut pondus immensum tollere, quanquam enim ne mouearis, totum corpus tamen fatigatur non leuiter. Leue autem est, cùm aquæ situlam paruam è puteo extraxeris, uix moto corpore. Mediocre est discum, aut ferreum palum, non grauem ualdè mittere. Differentia altera est uelocis, tardi, ac mediocris. Tarda quidem deambulatio, ad tardam pertinet exercitationem, ut cursus ad celerem: cùm enim nihil ferat, est tamen magna hæc exercitatio, mediocris uerò, ut deambulatio citata. Commune signum grauis, ac celeris est, respirationem statim continẽre: nisi enim anhelitum retineas, nec pondus graue eleuabis, nec curres, in leui, uel tarda, non continetur anhelitus, in mediocri autem obscurè. Consequuntur ad magnam (hanc uoco, quæ uel est grauis, uel celer, uel ex utroq; constat, de qua nunc dicam) exercitationem defatigatio, & anhelitus mutatio, hæc quidem breui semper, plærumq; etiam calor. Nullum horum ad paruam hanc uoco intelligi leuem, & tardam, ueluti ad mediocrem: hæc omnia mediocriter, iunguntur celer, & grauis, ut in luctu uehementi, & armorum ludo, mediocris, in utraq; ratione est ludus pilæ non paruæ, cum ligneo scabello. Tertia differentia est cõtinuæ, ac interceptæ exercitationis, continua est cursus, intercepta, ut saltare, sed quæ mediocriter intercepta est, exquisita saltatio est, quæ ad tibicines dum choreas agunt, tripudium uocant. Quarta differentia est ratione temporis, quædam enim diuturna, quæ fatigationem attingit, quædam breuis, quæ corpus non alleuiat, quædam *Exercitationis definitio.* *Vbi nixus, exercitatio.* *Exercitij septẽ notissimæ differentiæ.*

mediocris, quæ fatigationis omninò est expers, & tamen corpus ipsum alleuiat. Quinta est, quoniam quædam est totius corporis per se, quędam uero propter partem, quædam partis tantùm, quædam totius corporis propter partes. Totiùs corporis per se, est paruæ pilæ ludus, in quo totum corpus æqualiter exercetur. In quo uerò totum corpus propter unam partem exercetur, est impulsio, & equi agitatio, renes enim soli laborant, id est, pars ea spinæ dorsi, unde plærięq; ex his morbis urinæ, postmodum pereunt, quamuis alia ratio sit equum agitantis, & impellentis, hi enim uerè solùm exercentur, at qui equum agitat, exercetur solis renibus, sed tamē totus præter id agitatur, utrique tamen exercentur toto corpore, etiam seclusa agitatione: nam si diu perseuerauerint, sudore toto corpore primo quidem madent, inde etiam profluunt. Qui uerò texunt, pedibus pensa trahentes, corpus totum exercent, sed non per se, uerùm ut singulas exercent partes, at qui gemmas tota scalpunt brachia, & manus solùm, ac oculos exercent. Sexta differentia est, quoniam quædam agūtur in membra, aliæ in sole, æstate aliæ, aliæ hyeme, aliæ à nudis, aliæ ab his, qui uestibus, uel etiam pannosis sunt collecti, aliæ in aqua, aliæ in aëre, aliæ in cœno, quæ sunt laboriosissimæ, omitto innumera alia exercitationum discrimina, à famelicis, à cibo oneratis, cum ira, cum metu, quæ non sunt præsentis instituti, sed satis sit quatuor illarum primarum meminisse differentiarum. Septimum discrimen est, quod & maximè proprium à modo sumptum, uelut circumuerti, aut pronum cadere, aut deambulando reuerti, quod familiare est mercatoribus, hi enim modi, ad reliquas differentias minimè deduci possunt. Expedit autem, ut antequā de horum commodis, ac incommodis tractem, ut de agitatione dicam, plærumq; enim

Agitatio quid. exercitatio non est sine agitatione. Est agitatio, quotiens corpus mouetur non ex se ullo modo, sed ab alio, ut nauigario, uehi asturcone, uel gradaria multa, uel etiam quomodocunq; alio, seu rheda, essedo, curru ferri, ut olim Romani lectica, & nunc nutrices infantes ferunt. Cunæ etiam dum mouentur, exagitant citra exercitationem corpora. Esset ex hoc genere frictio, sed de illa seorsum agendum erit. Cōmu-

Agitationis tres communes differentiæ. nes differentiæ agitationis tres sunt, prima quidem, ut exercitationi coniuncta sit, uelut qui equos agitant, & qui remigant, aut ut omninò sit absque exercitatione, ut gestari: secunda ut uehemens sit, aut leuis: uehemens quidem, ut dum flumine uehimur ad aquæ cursum, cui contraria est leuis, seu tarda, ut gestatio: tertia differentia quæ pluris æstimanda est, in æqualem, & inæqualem distinguitur, ac mediam, inæqualis maximè est mari nauigare, unde etiam uomitus excitatur: post curru uehi per loca inæqualia, & abrupta, minùs essedum quod duas habeat tantùm rotas agitat: sic & rheda, equo insidente uehementer agitate, inter magnas inæqualitates connumerari potest, inditio est angariarum cursus, seu cursores, qui dispositis per loca equis, celeriter feruntur, medio inter cursum, & succussum motum, is enim tantùm excalefacit hominem, ut non fossoris maior sit labor: æstuant, sitiunt, sudant, causa est, quod non ephippijs incumbunt, sed breuioribus quam de more sustentaculis, quæ stapedes uulgò uocant, agitantur perpetuò toto corpore, & ad singulos processus capite, collo, pectore, uentre, cruribus flectuntur, ut laboriosè moueātur, laboriosiùs insideant: Propterea mos est his, ut cincti toto uentre, ac pectore, etiam

Equitantium uictus. fascijs equitent, nil edant, equitanti, sed delassati panis medullam, aqua madefactā, saccaro inspersam, modico affuso uino sumunt, alij solùm bina lutea ouorum glutiant, cùm tamen adeò diligenti custodia efficere non possint, ut longo usu uiuant, & magnis incommodis ualetudinis agitentur, capitis præsertim, uentriculi, & renum, quæ membra magis succutiunt. Vehi secundo flumine, ferri lectica, uel inter ulnas, ut infantes, & in cathedra est absque ullo incommodo, & inæqualitate: mediocria in cunis, in asturcone, sed multa gradaria uehi similius est potiùs æquali o-

Exercitiorum genera. mninò agitatione. Sunt igitur exercitiorum genera magis in usu discus, alteres, pila tam parua, quàm mediocris, quæ scabellis ligneis mittitur, & magna, quæ pugnis, palus ferreus remigare, fodere, ligna scindere, aquam haurire, malleo laborare, pistillo tundere, panem subigere, equos agitare, pancratio ludere, luctari, armis certare, currere, saltare, tripudiare, deglubere, rotam uertere pro celandis gemmis,

natare,

natare, circumuerti sphæra, & uocatis ossibus ludere, ludere & trocho, item & nucibus, funi hærere appensum, uel lanceæ, aut per eam scandere, pugnis erectis, ac tensis brachijs stare, item cum alio palmis erectis certare, uicissim quoque si brachijs motis, manibus sub alas cōcutias latera alternis uicibus, brachia se super equitantibus, qui mos est piscatoribus, dum frigent, ambulare etiam pronum totum, & super mensas saltare, manibus se sustentando arcubus, sagittas eiaculari, prælongas hastas solo nixu eleuare, summis pedibus ambulare, distentis manibus contorquen retrorsum, surgere humi sedentem absque manuum auxilio, scalas contento spiritu celeriter ascendere, ambulare etiam citato gradu, uel diu, uel contento spiritu, per accliuia etiam uicissim tectum ascendere, atque descendere, multaq; alia penè innumera. Sed agitationem exercitium uocari, necesse potest: nam & si toto anno uecteris equo, aut naui, aut cunis agiteris, nec sudabis unquam, nec incalesces. Sunt & exercitia partibus propria, ut pulmoni, & pectori uox, mandibulis comedere, uirgæ tendi, oculis uidere. Omnia igitur membra quæ spontè mouentur in omnem partem, ut pulmo, oculi, pectus, brachia, manus, pedes, crura, uirga, lingua, exerceri debent: & si diu non exerceantur, læduntur. Caput autem nequaquam, quoniam motum non habet, propter utilitatem à natura intentam, sed ut uitaret incommoda. Dorsi autem spina exerceri debet, & plærumq; plusquam uolumus, exercetur. Ventriculus, & intestina etiam amica sunt exercitationi, renes, iecur, & quæcunq; naturaliter immobilia facta sunt: nec te, ut dixi, cerebrum fallat, quod caput mobile creatum sit, ipsum enim nihilominùs si quid aliud exercitationi est inimicissimum. Est & aliud, quod licet ad exercitationem nō pertineat, ad ipsam tamen consequitur, & est aëris mutatio, ac occursus cœli liberioris, & aspectus pratorum, nemorum, ac locorum. At de his omnibus iam dicere tempus est, nec in aliam hæc sunt transferenda occasionem: uerùm quanquam uerba de Galeno facere non statuissem, quia tamen authoritas illius plurimùm apud eos potest, qui non res, sed factum sequuntur, commemorando breuiter quæ prius dicta sunt de illo, pauca præfari uolo.

Exercitia partibus propria.

Caput exercitationi inimicissimum.

De utilitate & incommodis, cuiusq; speciei exercitationis. Cap. XX.

Vm enim in quatuor præcipuè dissentiamus à Galeno, ea quæ sint totiùs tractationis capita, quæ de exercitatione habentur, illa primùm præponere opera pretium erit. Primùm quidem est, quod exercitatio ipsa non solùm non necessaria sit ualde, imò plærumq; inutilis, satis demonstratū est. Cuius rei testimonio, præter reliqua quæ dixi, est quod nec ipse qui tantùm illi studuit, nec quisquam alius, qui multum fuerit exercitatus, diu uixit, Galenus enim ut in expositione super artem illius medicam docuimus, anno LXVII. nec dum expleto, mortuus est. Et Curtius, alijq; qui eius præcepta imitati sunt, omnes ante LXX. annum mortui sunt, cùm tamen robustissimum corpus essent ab ortu adepti, at Marsilium Ficinum Florentinum medicum, referunt annis quatuor minùs centum uixisse, matrem uerò CXVII. Nunc constat, quamuis plura absurdè miscuerit, & à medica scientia aliena, in tribus libris quos de uitæ custodia scripsit, nullā exercitationis habuisse rationem. Quinimmò in primo libro inquit. [Mala est corporis fatigatio]: Forsan obijce quod alibi in eodem libro dicat, otio mœret, uentriculus gaudet exercitatione? Sed qua exercitatione, declarat alibi: dum uitare pituitam docet, nunquā dicit, laboriosa: Intellexit deambulationes, at deambulationem nec inter exercitia Galenus collocat. Quis igitur est, qui uelit, aut uideat senē aliàs exercere, quàm deambulando nostra ætate? quod si tentari aggrediatur, quin breui illū occidat. Nullo igitur experimento, opinio Galeni de exercitatione confirmari potest, nam & si concedamus aliquos senes plurimo exercitio nostra ætate usos fuisse, illud iam apud Galenum nō erit exercitatio: quare & liquidò constabit, eos qui diu uixerint, inexercitatos uixisse, exercitationem uerò, maximè in senibus ipsam uitā celeriter finire existimandum est, etiam arbores ob hoc longè diuturniores uitę esse, quàm

In quatuor dissentit author à Galeno de exercitatione.

Galenus lxvij. mortuus est anno.

Marsilius Ficinus diu uixit.

Cap. 8. in fi.

Cap. 11. in fi.

Nota.

Libr. 1. c. 9. 2. de tuenda ualetudine cap. 2.

Exercitatio in senibus mala.

quàm animalia ipsa, quod arbores ipsi sint immobiles. Exercitatio etiã angustissimos habet tempora, & magnitudinis limites, in qua si nõ aberres, omnino parum accedit, & instabile emolumentum, cuius inditio est, quod ad eam reuerti quotidie ex illorum præcepto cogeris, at si erraueris, error stabilem, & plærunq; inemendabilem noxam adducit. Secundum in quo à Galeno dissidemus, est quod deambulationes ut dixi, inter exercitia modò collocat, quarum ut uidebimus, frequentissimus usus est in tota uita, & utilitas maxima. Tertium quod agitationem inter exercitia adnumerat, quæ ab eis toto genere differt, aut si neges adnumerasse, saltem nõ distinguit. Quartum est, quod nixum, & uehementem laborem probat, qui absque loci mutatione fiat, quo nil certè ad uitam, aut deterius si benè cedat, aut periculosius si malè, excogitari potest. Omitto quàm oscitanter totam hanc artem tractet, quam sicco pede transeat, & quàm confusè doceat, caput ut ille uult, totius uitæ. Nec mirum, intentus lucris, & ambitioni nimiæ, in omnibus scribere tamen uoluit: euertitq; dicta prædecessorum, tamen studio nimio contradicendi, tum ob festinationem. Quis non rideat arguentem Marinum in dissectionibus, aliosq; uiros celebres, qui homines plurimos per otium dissecuerãt, cùm ipse ne unquam quidem huius negocij causa, humanum cadauer tractasset, aut quis non potius illius inæstimanda est, incredibilem audaciam, ac temeritatem admiretur? Homo qui nunquã hominem dissecuit, qui tot egregiorum uirorum monumenta euertit: & pro uera historia, fabulosam substituit. Ita periere Marini optima, mansere Galeni nugæ, & plena iactantiæ commentaria. Vtinam & sic haberemus Theonis Alexandrini libros, quos de exercitatione conscripserat, longè existimo utiliores, hac congerie inordinata: quam partim ut dixi festinatione summa, partim studio contradicendi conscripsit, hoc animo, ne ullius ueterum monumenta, præterquam sua cogerentur. Tentasset & hoc idem in Hippocrate, si uel utile sibi hoc duxisset, uel successurum sperasset, sed iam illius libri à multis, ante illum erãt expositi. Quid dicam de noua illa Dialectica, aduersus Aristotelem, de qua tantùm gloriatur, benè actum est pro illius existimatione, quod usque nunc in lucem minimè prodierit. Ille in Mathematicis etiam scribere ausus est, laudetq; se plurimùm, hominem certè, Archimede, aut Euclide, uel Ptolemæo dignum, sed non ab his, uerùm à quopiam, uel minimè exercitato, qui rideatur affatim. Relinquamus illi medẽdi methodum, in qua plurimùm ob id solùm ualuit, quod exercitatio tractationi conformis erat, & tandiu in illa se exercuerat, ut egregia uolumina ediderit. In cæteris quid plus illi multis tribuere, quàm ille testetur, se uoluisse Hippocrati, tametsi Hippocrates in sola medicina scripserit. Inquit enim ipse Galenus, in eo libello cui titulum inscripsit. Quod animi mores corporis sequantur temperamentum. [Ego Hippocrati credo, non quoniam Hippocrates sit, sed quatenus illius rationibus ad credendum cogor.] Ita igitur, & Galeni ipsius placita tractemus, hominis egregij sanè, sed quẽ constet summa cùm festinatione omnia scripsisse, nec solùm summa cùm festinatione, sed alijs, atque assiduis, maximisq; intentum negotijs, ac studio contradicendi antiquis adeò magno, ut sæpè sui ipsius obliuiscatur. Quem postmodum constat temerè, & audacter, quæ non uidisset, tanquam non solùm uidisset, sed diligenter examinasset, tractasse. Declinasse etiam in plurimis ab his, quæ experientia ipsa docet, unde toties pœnitentia ductum, ut errata uel sarciret, uel adumbraret, de eisdem rebus, eademq; materia, scripsisse, uarias quoque, & à proprijs studijs disciplinas amplexum, atq; in his tum ambitione, tum usu, tum facilitate orationis ausum scribere, quas uix à limine, ut dici solet, salutasset, demum, nouo artis conscribendi, tum logicæ genere. Itaque & si errantem illum uideam, aut dissidentem à materijs placitis, ne quis amplius speret, me illi contradicturum, cùm satis intelligat quę me mo ueant rationes, ne amplius ad illum reprehendendum reuertar, nisi opus inane, simul ob longas reprehensiones, atque repetitas: tum etiam immensum facere uoluero. Præstat igitur omninò omissa ipsius mentione, eiusdem placita, ubi minimè aberrat, nos sequi: ubi uerò à ueritate discedit, quę experimento, & euidentibus rationibus conuincuntur, illo relicto amplecti. Omnes autem uident, me non tam uolun-

Deambulatio utilis.

Theonis Alexandrini libri.

uoluntariè, quam necessariò, in hanc descendisse accusationem, nam aut falsa pro ueris hîc scribere cogebar, aut tanquam temerè scripta, nullam prorsus fidem fuissent habitura: præsertim quod me hæc per errorem scripsisse, plurimi suspicarentur. Igitur his tandem relictis, hîc incipiam. Omnis exercitatio ualida, seu ob grauitatē, seu ob celeritatem, inutilis est, & mala perfectè sana, nam spiritus exhaurit, hominē fatigat, & plus iusto edere cogit ac bibere, omnis etiam periculosa exercitatio fugienda est, ne nobis contingat (quod in adagio dici solet) aureo hamo piscari. Cùm enim incerta sit utilitas, ac breuis, tum parua, exercitij, ut sæpè demonstratum est, quorsum periculo euidenti totiùs salutis, ob tam leue commodum se committere, præsertim cùm tot sint genera exercitationum, quæ tutò possunt subiri, nec minùs habent utilitatis, præcipua uerò exercitationis utilitas est, moueri ex loco in locum, atque hoc utile maximè uentriculo, intestinis, uesicæque. Excrementa enim plurima, quæ in his torpent motu, ac deambulatione eijciuntur: unde prohibetur generatio lapidis in uesica, quæ frequenter contingit sedentariam ob id artem (ut ita dicam) exercentibus. Vtilis etiam est deiectioni fæcum, unde à coli dolore reddimur tutiores. Vtilis est & expellendis uentriculi sordibus, & sanici, unde naturalis reddit ciborum appetentia, & qui assumitur cibus, purus manet, & meliùs cōcoquitur. Sed & his succedentibus multa alia excrementa, quæ in locis sunt contiguis, loco mota ad expulsionem præparantur, & obstructiones tolluntur, & hac causa perturbationis cerebri, tum uertiginis, cerebrumque nitidiùs redditur. Confert & hic motus cerebro, mucumque descendere facit, & duriorem colliquat. Tum uerò ex aëris mutatione exhilarantur oculi, atque animus, cor etiam haustu puriore aëre refocillatur, & excrementa eijcit, sic & pulmo, exercenturque extrema membra, maximè pedes, & crura, quiescentibus principalibus, quo nil meliùs potest excogitari. Ex quo liquet, fugiendam esse omnem exercitationem, quæ loco non mouet: laborem enim affert absque utilitate. Sed iam de agitationis commodis agendum est nec non damnis. Diximus eam esse triplicem, magnam, & hæc duplex, inæqualis sed non incommoda, ut in mari uehi, hæc igitur mouet omnes humores, & totum corpus uomitu euacuat, non solùm propter agitationem, sed ob maris odorem, qui nauseam excitat, quibus igitur facilis uomitus est, utilissima, & iuuentutem instaurat, à multisque morbis liberat. Quod si uomitus difficilior sit, damnum egregium affert, & ad morbos hominem præparat. Igitur utilis est his, qui pleni sunt humoribus, præcipuè autem prauis, quos cacochimos uocamus. Prodest & aëris assidua mutatione, ideò à diuturnis quandoque morbis liberat, alios autem languidos occidit, sed de his suo loco. Igitur hæc non conuenit, integram habenti sanitatem, sed multò minus quæ incommoda est: ut agitando equum, aut in curru per loca salebrosa uehi, nam præter id, quod humores agitat, lassitudines gignit. Aequalis uerò agitatio, sed ualida, exhilarat hominem, & appetentiam excitat, & humores ad uias expulsionis præparat, ideoque salubris, ut secundo uehi flumine, mediocris uerò, & æqualis, qualis in cunis fit, & mula uehi gradaria, item naui secundo flumine, sed leuiter labente, dolores omninò sedat, excrementa ad exitum præparat, somnum, si quid aliud conciliat, famem excitat, & hominem alacrem reddit. Melior omnibus est, quæ in naui fit secundo flumine, namque aduerso omnis inæqualis, nam ob remos subsulcat, aut funium, & equorum inæqualem tractum. Huic succedit quæ per cunas fit, unde optimè consultum infantibus, inde illa quæ fit pensilibus lectis, quorum inuentor Asclepiades: Vltimaque in mula, quoniam inæqualitatis, & laboris obscurioris est particeps, leuis autem & æqualis, somnum prouocat, non tamen excrementa mouet, nec humores, nec famem excitat, nec potest sedare dolorem, aptissima hæc infantibus tamen, quod mollissimi sint, ideò & cunis leuiter illos agitamus, & inter ulnas deferunt nutrices, quod si laborent, aut uigilent, mediocrem adhibemus. Et hoc unum est inditium, non indigere hominem exercitatione, sed motu leui, atque sola agitatione, omnis autem agitatio inæqualis, qualiscunque sit, perfectè sano noxia, quod obstructionis periculum inferat, & uentriculum perturbet, peior autem quæ incommoda est, cum nemini prosit. Quæ cum motu capitis

Exercitatio ualida cur inutilis.

Exercitationis commoda.

Nota.

Agitationis commoda & quæ incommoda.

Mare cur uomitū excitet.

K ualida

ualida est, omnis mala, siue caput rotetur, seu præceps descendat, exercitatio enim hæc plurimùm offendit cerebrum, debilitat sensus, aut intellectum, & ad uertiginem præparat. Omnis etiam exercitatio membri unius tantùm, aut quæ inæqualiter corpus fatigat, nisi sit manuum, aut pedum, mala est, quoniam ad membra illa materias trahit. Vnde Mediolani uidi undecim medicos, perpetuo cursu urinæ morbo, uitam finisse, quidam ardore, quidam fluxu, quidam retentione, quidam lapillo, renum inde coorto urinæ profluuio interierunt: nam assidua equitatio per ciuitatem inæqualem, frequensque ascensus, ac descensus, huius morbi causa erat. Similiter omnis laboriosa exercitatio mala est, seu ob diuturnitatem, seu ob assiduitatem, seu ob genus illius. Commune est autem eius speciebus, ut non solum calorem corroboret, ac membra, quæ duo bona, in moderata exercitatione Galenus expectat, sed etiam debilitet manifestè, & præter id patens est lassitudinis, & hominem ante ætatem senescere facit, debilitat etiam uisum, & intellectum, tenuiorem sanguinis partem resoluendo: Omnis etiam exercitatio inæqualis, tum insueta, lassitudinem affert. At uerò non exerceri, grauitatem affert, & pigritiam, & tollit appetitum, & nocet multum cerebro, aërem liberum nunquam spectare. Iam uidi hominem, qui uocabatur Ioannes Antonius Vicomercatus, patritius erat, ac diues, cumque morbis crurum uexaretur, ambulabat parum, & cum labore, ob id perpetuis XXIIII. annis, nec exercuit se, nec domũ exiuit, nec per domũ ipsam deambulabat, excessit LX. annum, genuitque filium in extremo uitæ sibi simillimum, postque attonito morbo, ut erat consentaneum mortuus est. Porrò exercetur oculus salubriter, si circumrotetur, spectetque in aëre libero, prata, syluas, montes, flumina, in nocte stellas, in die gemmas: lectitare mediocriter etiã iuuat. Pulmo, ac pectus cantu, qui simul delectat, & animam curis afflictã demulcet, inde excreatum mouet, & purgat spinam, exercet deambulatio, sed & stando eam exercemus, texendo, equitando, semper enim illa laborat, dum non decumbimus. Manus autem omni in arte, tum brachia, sed rotas uertendo, & hauriendo aquam optimè: salubris enim hæc exercitatio, & commoda, sicut & tum torcular typorum trahimus. Inditio plures ex his, qui eam exercent artem, annos nonaginta superasse, est enim exercitatio illa: quæ corpus à superfluis purgat, siccatque, minimè autem excalefacit: habitant & hi sublimibus locis, & semper in calido aëre, lumbi exercenty, si quis flexis genibus stet, nec tamen sedeat, pedes, & crura, dum ambulamus, sed si uehementer nimis exerceantur, aut diuturnius quàm par sit, podagram contrahunt, manus ob id minore periculo quod puto, natura necessitatem in homine præuiderit. Verùm renes multa mala adducunt, si nimis exerceantur, lapillos, & dolores diuturnos, & urinæ impedimenta, ut dixi, tum etiam profluuia, pectoris nimia exercitatio, & ipsa grauissima affert damna, sed præcipuè herniam, cum in scrotum intestina descendunt, seu omento fracto prominent in uentre, qui morbus propè est insanabilis, tum uerò etiam rupturas uasorum pulmonis, aut pectoris, unde rabes, ac quasi mors certissima, læduntur, & oculi grauiter, & cerebrum, ut penè omnes cantores insani sint, unde cum cauendum sit ab omni superflua exercitatione, tum maximè pectoris, atque renum. His igitur uisis, cuiusque differentiæ uires aggrediamur. Grauis exercitatio tendones, ac cum his musculos, uenas, atque arterias distendit, unde plurimis ob id in pulmone uas ruptum, alijs membrana aliqua, ex his quę intestina continent, inde orta enterocele, hydrocele, epiplocele, seu intestinorum ramex, aut aquosa, uel omenti hernia, uel alterius generis alia. Ergo si benè cedat grauis exercitatio, membrum manifestè reddit robustius. Hi qui memoriam etiam multum exercent, memores redduntur, & qui pondera magna gerunt robusti. Non uidetur autem, ut dixi, hæc ad sanitatem utilis, in qua periculum primò adest, & si benè cedat, non sanitati quicquam adijcitur, sed robori, nec excrementa deducit, nec corpus calefacit. Quod si perseueres, etiam sudorem prouocabis, sed eo maiore periculo, quo fuerit diuturnior, præstat his, qui huic labori addicti sunt, crassiore uictu uti, ut laborem ferre possint. Celer exercitatio corpus calefacit, excrementa digerit, & spiritus accendit, utilior pituitosis, qui tamen humidam habuerint temperiem:

Nota.

Quietis incommoda.

Renes si multum exerceantur, multa mala adducunt.

Hernia prope insanabilis.

Vires, differentiæ cuiusque exercitationis.

riem: ob id etiam senibus, quamuis multa abundent pituita inutilior, mediocris, utilis in extremis partibus, ut manuũ, & brachiorum, nam quæ pedibus fit, plærunque etiam totum corpus accendit. Illa igitur calorem non accendit, sed tamen à centro ad circumferentiam reuocat, & excrementa digerit, & sanguinem purgat, et neruos, ac partes frigidas moderate excalefacit, & superfluum humidum exsiccat. Tarda, mediocri similis est, uerùm debilior. Continua nimis fatigat, & corpus excalefacit nimium, quę uerò magnis interuallis, ac frequentibus, & intercepta inutilis, quę mediocribus utilis est, & minimè fatigat. Diuturna qualiscunque sit, siccat corpus, breuis autem humectat, mediocris temperat. Quæ toti corpori per se conuenit, utilis est, si sit, qualis esse debet, quæ uerò toti communis est, propter singulas partes, magis est laboriosa, quæ autem toti ob unam partem communis est, partem illam minus uexat: ideo si brachia non sint, conseruandæ optimæ ualitudini est inutilis, quæ uerò uni tantum membro adhibetur, non est præsentis instituti, sed de ea agetur, cùm debile membrum restaurare docebimur, circumuerti ut diximus, inutile, & uertiginem affert, malum genus prorsus, & periculo plenum, pronum repentè descendere, caput concutit, atque debilitat, & amentiam gignit, deambulatio sub porticibus renes fatigat, & minus purgat uentriculum, atque intestina, tum uerò hominem minimè exhilarat, nec oculis, nec pulmoni adeò confert, ut illa quæ fit per urbem, multoque minus illa, quæ fit extra pomaria, uerùm exercitatio in sole, multum calefacit, & humores mouet, & his qui caput habent repletum, aut debile, aut uentriculum cruditatibus plenum, mortem aliquando, persæpè autem morbos graues affert, sed in assuetis cutem obdurat, & corpora siccat, uitæ producendæ haud quaquam utilis. In umbra autem, ut magis trita, ita omnia habet debiliora. Sed æstiua exercitatio nisi mollis sit, periculosa: accendit enim febres, deijcit appetentiam, & sitim creat, hyemalis uerò lassitudines, & abscessus generat intus, & morbos inter hos laterales. Diuturna igitur & mollis sit hæc, breuis uerò etiam æstiua, utraque citra omnem laboris suspitionem, deterior tamen æstiua est cum labore, & hyemalis cum sudore, tutiores autem exercemur autumno, sed longè meliùs uere, fiat autem depositis semper grauioribus uestibus, ut uerò quieuerint, iterum assumant. Quæ in cœno fit, laboriosissima est, atque periculosissima, exerceri etiam sub uentis, nisi exercitationem excipiat apotherapia, generat persæpè abscessus interiores, ex quibus homines moriuntur frequenter. In aëre libero pari ratione data, semper melius est exerceri, quàm sub tugurijs, commodius enim ualetudini, & magis spiritus recreat, & somnos gignit, & purgat uasa excrementorum, & uentriculum, & cerebrum, & lienem extenuat, & appetentiam excitat. Verùm natatio multa habet præcipua, nunc enim singula, genera exercitationum compositarum ex hac specie aggrediar. Prima quod in tepida aqua, dulcique euocat sudores, & totum corpus extenuat, inutilis hecticis, propter motum, & sanis: nam uires relaxat, inutilis fatigatis, quia fatigat, & his qui caput pituita habent repletum, nam colliquat, & generaliter omnibus neruis, neruosisque partibus, & uentriculo nocet, adeò ut mihi uideatur nulli congruere, sed si modò congruit, his tantum conuenit, qui robustissimi sunt, & calore nimio sunt oppressi, tum his quibus frigidæ natationem post consulere propositum est. At natatio in frigida, supra modum corpus corroborat, ac caput, & calorem naturalem confirmat, sedat sitim, & appetitum excitat ciborum, calorem externum tollit, & hominem siquid aliud confirmat, ac exhilarat, commoda est æstiuo tempore tantum, & in umbra. Natatio autem in aqua marina, scabiem tollit & lepram iuuat, & quandoque illos qui morsi sunt à cane rabido, antequam formident aquam, siccat corpus plusquam natatio in dulci frigida, & robustius reddit, quia densius, non solùm enim ut frigida condensat, sed & ut salsa, nec ut balneum solùm roborat, sed ut exercitatio nocet his, quibus actes à capite fluxiones solent contingere. Natatio autem in aluminosis, ut sulphureis aquis, corporis superficiem ab ulceribus psora, ac reliquis uestigijs, mundare solet, sed nec æqualiter, nam sulphureæ uiolentæ sunt, & caput lædunt, ac pectus, mitiores autẽ aluminosæ. Quæ cùm robustissimis solùm conueniant, ac iam

Aestiuæ exercitationis incõmoda atque hyemalis.

Natatio in frigida supra modum corpus corroborat.

Natatio in aqua marina.

Natatio in aluminosis aquis.

ægrotantibus, satis sit de his usque nunc pertractasse, admonentes neque marinam, neque aluminosam, & multò minùs sulphuream, nulla ex parte hominem recreare, aut exhilarare, nisi maris frigus & umbra plus natatione, ac salsedine ipsa iuuent. Porrò in natatione primùm brachia, inde collum, pòst pedes, cum cruribus exercentur: roborant igitur natationes, plus superiora membra, quàm inferiora, atque exercent. Sed & frigida natatio commodissima renibus est, atque uesicæ. Discus, alteres, palus ferreus, optima sunt his, qui debiles habent renes, intestina, uesicam. Consilium est autem exercere membra superiora tantùm, commoda hæc studiosis, si cum deambulatione coniungantur. Pilæ ludus omnis generaliter exercet membra æqualiter, qui tamen agitur pedibus, ac pugnis, is est illis membris grauis, ac luxat membra. Pilæ magnæ ludus grauis est, ac solùm his utilis, qui robustum corpus efficere cupiunt, remigare brachia exercet uehementissime, exercitatio quæ non ad salubritatem corporis, sed ad robur solùm est utilis, uitam abbreuiat, et quoniam plerunque sub dio fit, morbos generat: iuuat appetentiam, & coctiones, quoniam calorem ad superiora reuocat. Fodere autem, exercet etiam renes, ideò excitat appetentiam, coctionibus inutile, quę in uentriculo celebrantur, quoniam uentriculus exporrigitur. Inutile autem magis est scribendi munus, quod eam, & si exerceat brachium leuiter, nocet tamen uentriculo ob id, & etiam capiti, nam plærunque qui scribunt, prono sunt capite. Fodere etiam iuuat ad Venereę rei usum, et pro his generationem, ob hæc omnia, fossores multum generant, ligna scindere, propter motum capitis uiolentum, malum, & intellectum, ac sensus conturbat, ac corrumpit, in cęteris, simile fossorum labore. Aquam haurire sucula optimum, rectò enim corpore superiora tantũ exercent, sed studiosi deambulationē adijcere debent, solùm enim exercere superiora his malum, tamen etiã illis, qui imbecilles habent pedes, iuuat igitur coctionem, & appetentiam excitat, confert & his qui plurimũ aut mingunt, aut deijciunt. Mallei labor huic similis, sed findendi ligna officio par, non tamen cõcutit caput, pastillo tundere, ut aquã haurire, sed hoc simul exercet ambo brachia, illud seorsum, unde fit, ut haurire aquam salubriùs sit. Differunt autē, quæ alternant ab his, quę simul exercent, nam quæ alternãt, imbecillibus, & diutiùs exercenda, remanetq; semper aliqua lassitudo, quæ simul exercent utrãq; partem, ut ualidius, ita salubrius iniungũtur. Panem subigere remissiùs, & eadem facit, quæ ligna scindentes patiuntur. Equos agitare robusta, ac periculosa exercitatio, renes admodũ uexat, tũ etiã uentriculũ, unde hi in renũ lapides, & ob cruditates in coli dolores maximè incidũt, ni salubris prorsus exercitatio, omne inæqualitatis genus subit.

Scribendi munus uentriculo nocet.

Quę in exercitatione animaduertenda sint.

Est in exercitationis genere omni, quod sanitatis causa fit, modus adhibendus, nam neque delassari, neque sudare conuenit, neque spiritum intendere, sed in hoc Galenus dissidet, nos quoq; illi concedimus, ut id agat, qui tantùm iuuatur, ut concoquere rectè panem, & olera possit, & nullo alio cibo uiuere: quod si cum ea exercitatione, uel non potest se sustinere, nisi carnes, aut oua caseum'ue bis in die edat, uel etiam si possit sic uiuere: non tamen uiuit, ei prorsus ea exercitatio inutilis erit.

Exercitatio propria.

Est autem exercitatio nostra peculiaris, chartam in tabula premere, atque lenem facere, cum gemma inclusa ligno, aut uitro: fit autem alternatim dextra, ac sinistra manu, atque ultimis uiribus in tabula leui, & quoniam non grauis labor est, ualidiorem efficiemus, continendo spiritum, ac continuitate, spatium quoque temporis, & quàm facilè feramus, considerabimus, si quis enim intentis membris id agat, dimidium horæ sufficere posse uidetur, horam excedere non debemus, ita uerò agendum, ne multum inclinemus corpus, nec caput agitemus: sed usus paulatim in huiusmodi nos admonet, quónam pacto rectè tractandum sit huiusmodi exercitium: conandum etiam, ut æqualiter omnia moueantur, dextra, sinistra, superiora, inferioraq;. Verum illud occurrit, quod forsan quærere alijs absurdũ uidebitur: An exercitatio à cibo, mala semper sit? Ego non libris, sed natura ipsa docente profeci, cùm enim uideam plures eruditos diu uiuere, qui nunquã aliud agunt, quàm quod student, ac nostra ætate inter reliquos Leonicenum, Iasonem, Maynum, ac duos Decios, qui propè cẽtesimum annum peruenerunt: tũ uerò fabros plures ferrarios,

An exercitatio à cibo mala sit semper.

ac ligna-

ac lignarios, absurdum est, noxiam semper existimare hanc exercitationem, quæ à cibo fit: uerùm cùm non grauis fuerit, nec iniucunda, ut studiosorum, aut cum qua totum corpus non transferatur, sed solùm moueatur, siccato cibo in uentriculo sibi adhæreat, optima celebratur concoctio, optima enim illa est, in qua quasi uentriculus, & cibus unum corpus efficitur: quare ex huiusmodi exercitatione, non solùm noxa non sequitur, sed etiam egregia utilitas. Oportet autem & exercitationem eiusmodi esse, quæ non transferat, nam saltare, currere, agitare equum, uehi carpento omninò noxium est: & cibum qui editur non esse eum, qui distendat, nec plus potus adesse, quàm ut dilui possit, nec pinguem esse, sed eiusmodi est fossorum, & pauperum fabrorum, etenim panem, & cœpam, aut alleum, aut nasturtium cum sale, inde etiam consuetudinem fauere: his quatuor ditionibus, non solùm exercitium haud nocebit, sed etiam iuuabit, egregiè præsertim, si is homo, cui exactè os uentriculi à cibo concludi soleat, & cuius somnus suo tempore, qualis oportet, subsequatur. Vociferatio autem species exercitij habetur, sub qua continetur musicorum munus, concionantium præcipuè, ac profitentium, de qua dicam, quod dubium non est prodesse scilicet corpori, ad expurganda excrementa, cùm incalescit, præcipuè pectoris, & partium eius: obesse procul dubio capiti, præsertim debili, & memoriæ, cùm aër sursum delatus, bombum in eo excitet, sed etiam crudis, & cacochimi habitus, & herniosis, declamatio, & cātus, & inflatio tibiarum, & cornuum, & huiusmodi, manifestè noxia est. Quæ autem in dubium uertuntur, tria sunt, quorum meminit Oribasius in primo synopseos, & in sexto collectaneorum, scilicet quod efficacissima sit ad salutem, & ad diuturnam bonam ualetudinem, hoc unum est: alterum quod prosit uentriculo debili, quodq; adiuuet coctionem, presertim cùm fateatur, quo ipsum distendat: cuperem igitur ab ipso scire, quo nam pacto, hęc simul cōueniant, distendi à flatu, & corroborari, præsertim cùm pater meus narraret, se ob profitendi munus etiam in iuuentute ipsa, peruenisse ad imbecillitatem uentriculi, ex qua nunquam postmodum conualuit. Et mihi sanè obfuit id, tametsi magna cum industria quæsierim, id incommodum euitare, & ut breuiter dicam, neque illi rationem ullam adducunt huius rei, neque ego uideo, ob quam dicere possim, uociferationem prodesse uentriculo, sicut neque illius, quod maximè, & plenè corpus excalefaciat: dubium enim nō est, quin multò melius, celeriùs, atq; efficaciùs non fiat per ipsas ueras corporis exercitationes. Tertium est, quomodo anhelosis, ac etiam tabidis, ut affirmat Aetius. Eiusdem sententiæ fuisse reor Principem, in tertia primi, neque meminit uel pectoris affecti, uel quod calefaciat egregiè corpus, aut quod singulare ei præbeat auxilium, multò minus quod conferat uentriculo, imò dicit, dum de his quæ nocent uentriculo loquitur, quod flatus in eo, coctionem impedit, si ergo ex uociferatione uentriculus distenditur, necesse est etiam impleri intestina flatu, & accepto cibo, redeunte flatu ad superiora, conturbari coctionem, nisi pendat, quod familiare est multis musicis, ob hoc ut etiam hernia afficit. Dicamus ergo primum, quod professio publica nocet capiti, & uentriculo, quoniam non solùm fit uoce magna, sed mentis intentione, quæ caput implet, & uentriculum debilitat, de cætero clara uox laudatur in his, qui tardè concoquunt, à Cor. Celso. Quomodo ergo uentriculo prodesse possit uox clara, adhuc in dubio restat, uelut in cantoribus, & tubicinibus: Et nullā inuenio causam, quam quòd ex uehementi illa agitatione pectoris, & pulmonis concalescant partes illæ, & maximè in his qui amplam habent asperam arteriam, & ob calorem illū, præsertim si sint iuuenes, uini potores, incalescat etiam uentriculus, qui septo transuerso annexus est, mouetur enim illa pars ualido motu, atq; ita uentriculus meliùs concoquat: iuuat enim trahere auxilium ad uiciniam, si non licet ad domum. In his ergo, in quibus os uentriculi supernum, non benè clauditur, & in temporibus, & regionibus humidis, ac frigidis, studiosis, pauci caloris, pauci exercitij, & multæ cogitationis, aquam bibentibus, totum in contrariū cedit, uelut patri meo, & mihi. Et ideò talibus, si hoc cōtingat ut cogantur, magna uoce ac diu uti, primū uincula adhibeant uentri, quibus intestina cōprimātur, accipiāt cibi aliquid, antequā eo eant,

Concoctio optima quæ.

Vociferatio exercitij species.

Vociferatio quibus obsit.

Oribasius notatur.

Cap. 5.

Cap. 10.

Lib. 3. c. 3.

doct. 2. c. 2.

X 111. 3 tract. 1. c. 35. & 36.

Professio publica capiti nocet.

Nota.

uelut panem infusum in prannio uino, & suppositis aromatibus, in fine accipiat syrupi aliquid de succo myrti, curent somnum, cibis coctis, & facilis coctionis, in cœna utantur, exerceant se, antequam quiescant, uitent cruditatem, aquam frigidam, cibos crudos, duros, flatuosos, multitudinemque omnem illorum: non assumant cibum, antequam dormiant modicum, aut saltem in lecto quiescant, & exprimant flatum, uelut ex esu anisorum, aut coriandrorum. Et scias quod sunt tres ordines harum exercitationum, una est non studiosa prorsus, & de hac intellexere ueteres, alia in qua adhibetur studium, sed sine timore, ut canere, aut tibias, uel cornu inflare, & hæc non est adeò bona, ut præcedens. Tertia est deterior omnibus, ut profiteri, concionari, sed hoc fit maiore uoce, & minore cogitatione, ideò magis nocet capiti, & plus iuuat uentriculum, cùm etiam aliqui sudore proluantur, profiteri autem maximè in experto, & non multum perito, & tamen gloriam non negligenti, hoc plurimum obest uentriculo, & parum iuuat caput, qua enim parte, confert ob studium, eadem nocet ob uocem altiorem, & ideò sensus accliuium confert magis uentriculo his, sed sonus recludit spiritum, uox autem efflat magis, & cum utroque laborent musculi intercostales, & ideò pectus incalescat, tamē sonus magis calefacit interiora, propter contentionem spiritus, & magis nocet herniæ & plus iuuat uentriculū, quàm uox: cōtra, uox magis expurgat pulmonem, & cor dilatat, & melancholiam dispergit, & ructui acido confert, & est proximior exercitationi. Neutrum tamen conuenit tabificis, aut anhelosis, nisi his qui cùm pectus habeant amplum, occasione tamen externa, aut ob defluxionem à capite, his morbis laborant. In hisque semper est obseruandum, an curari queant, plærunque enim euenit, ut auxilia salutaria, & ratione excogitata, cùm morbus est insanabilis adhibita deteriorem patientis conditionem efficiant, & mortem accelerent. Oportet autem eos, qui uocem exercere uolunt, ut caueant, uel à nimia attractione spiritus, uel ex sufflatione, aut nimis longa, ut dixit Princeps, sed non docuit causam. Vox etiam tam acuta, quàm grauis, ualde periculum affert fracturæ uenæ, sed grauis affert maiorem utilitatem ad calefaciendum corpus: In summa, uox diu protracta, & non magna, nec uehemens omnibus mala est, & nullam utilitatem affert, uehemens in robustis, & quibus caput est robustum, & concitata sic, ut corpus incalescat, occlusis auribus bona est. Si aures non claudantur, præter id quod cerebrum debilitat, sibillum in auribus gignit: imbecillibus toto corpore, ut senibus, aut pectore, aut capite, nulla uocis longa exercitatio, ut in profitentibus, & concionantibus, nec uehemens, nec remissa admitti debet: quoniam non sine magno detrimento, si perseuerare contendat, esse potest, deterior tamen longa, non uehemens, uehementi breui, & quoniam detrimentum est in inspiratione, qua uentriculus, & intestina flatu replenrur, non autem in expiratione, ideò expiratio uehemens esse debet, & uox sonora, inspiratio sensim longa, & leuis, & hoc est etiam ualde commodum discipulis, qui dictata notis excipiunt, & profitentibus ad cogitandum, licet non adeò uenustum. Venustissimum, cùm frequenti auditorio plures scribunt, ita profitebatur Andreas Alciatus Iuris cōsultus, nescio an ob audientiam solùm, an ab aliquo medico etiam edoctus, causam hanc. Sed si nullus dictata notis excipiat, absurdus, & inuenustus redditur huiusmodi profitendi modus. Verùm nisi omninò contemptibilis sit professor, nō defuturi sunt subscriptores, inuitante ad id munus, profitendi commodo.

Nota. — *Vox & sonus quibus prosint & quibus obsint.* — *Nota.* — *Andreas Alciatus Iurisconsultus.*

De frictionum uiribus iuxta earum species. Cap. XXI.

Frictio media est, inter exercitationem, ac omnimodam quietem, cumque dixerit Hippocrates in sexto Epidemiorum: Frictionem, circuitum multum, & famem, esse febriculosis inimica, scilicet quod exinaniant uires, corpus calefaciant, & siccent, quę omnia etiam facit febris, ideò naturam frictionis ex hoc generaliter intelligimus, non tamen occidit ut lucta, cursus, & fotus, qui uehementer excalefaciunt, & resoluunt ualde uires. Cursum autem si perseueret, inter lethalia detrimenta cōnumerat, breuis si sit, ut semel, & exiguo spatio, quod

Frictio media est inter exercitationem & omnimodam quietem.

quod nos uidimus aliquando præ ira, uel delirio, in ægris accidisse, lædit ut frictio. Quantum autem frictio possit, hoc experimento discas, licet quod uel modicè deducta celeriùs super corporis quamuis partem manu, adeò ut pars illa uratur, ubi enim propè summum accesseris, tunc modica intentio multum uariat effectum, qui ex ea sequitur, nam si cum hoc compresseris uehementiùs, uix redditam, & reductã manum, uel semel sustinebis: quantò minùs bis, aut ter, aut quater: conduplicantur enim hæc Geometricis, non autem æqualibus, & Arithmeticis incrementis. Corpus autem nostrum frictio mouet extrinsecùs adhibita, atq; dum per eam calefiunt arteriæ, & uenæ paulatim excitatur calor, & foras euocatur, fit linteolis, manibus, & quandoq; oleo intinctis, atque quiescentibus membris, & modò uniuersim, modò singillatim, per partes: & quodcunq; membrum uolumus, idq; duriter, molliter, parum, multum, medioq; inter utrunq; horum modo. Et quoniam aliquando contingit, præ nimia, ac uehementi exercitatione, aliquam ex solidioribus partibus disrumpi, conuelli ue, aut excrementa à calore excitata, ac impetu acta, meatus ipsos obstruere, quod ne contingat, totũ corpus emolliendum est, attenuanda excrementa, & laxãdi meatus, quod nihil meliùs præstare potest, quàm frictio, qua mediocriter totum corpus linteolo perfrictum, cutis concalescit, & simul obstructi aperiuntur meatus, semper enim ex hoc intendimus, siue in longum, siue in rectum, siue in obliquum, siue in orbem agantur manus, durandæ, molliendæ, augendæ, extenuandæ, aut mediocris inter hæc seruandæ carnis, propositum assequi: frictio enim mollis, laxas reddit partes, sicuti dura tensas, uim etenim habet frictio soluendi, ligandi, carnem augendi, ac minuendi, iuxta uarium manuum iniectum, ac circumactum, ut inquit Galenus secundo de Tuenda sanitate, cuius sex sunt simplices species: quarum tres ad quantitatem, tres ad qualitatem referuntur, ut Auerroes refert. Ad qualitatem quidem aspera, leuis & tẽperata, siue ut Galenus dura, leuis, & mediocris. Ad quantitatem uerò multa, pauca, & media, quarum omnium particulares extant operationes, quas quinq; regulis, amplexus est Galenus loco præallegato. Prima est mollis & pauca frictio, quæ carnem aliquantulum remittit, ac facile contrectabilem, multa uerò, & mollis euaporat, & liquat, mediocris, laxa, & fluida carne implet. Secunda est dura, & multa, quæ cõtrahit, constringitq; corpora, & phlegmone quippiam persimile relinquit: dura uerò, & mediocris, imminuta implet, & euidenter circumscripta, expressaq; carne; & exigua, in summa cute ruborẽ ad tempus excitat. Tertia est dura & rara, quæ inspissat, & mollis, dura emollit, & spissa dilatat, dura enim colligit, & mollis soluit, & est quarta. Quinta uerò est, quod multa subtiliat, & mediocris carnem generat. Vbi ergo præ nimia corporum raritate, constringere opus est: ne tam facile ab extrinsecùs occurrentibus lædatur, dura utimur frictione. Dura uerò & multa, ubi præ nimia mollitie, ad motus sunt inhabiles, imò ad paralysim, & stuporem sunt dispositi. Quæ uerò coacta, & densa sunt corpora, hæc molli frictione, ac media, inter multam, & paucam pertractamus, ut fuligines, ac uapores exhalare possint, & obstructiones impediantur, sicuti molli, & temperatæ quantitatis, pro emolliendis duris corporibus. Diuturnos etiam capitis dolores leuat frictio, non in impetu tamen doloris, & eadem membra resoluta cõfirmat, licet sæpiùs perfricandum sit aliud membrum, & maximè cum è summis, aut à medijs corporis partibus materiam euocare uolumus, ideò extremas perfricamur partes: frictio enim tria præcipua commoda affert, & præsertim lenis, dum à partibus superioribus ad partes inferiores trahit, à membris nobilioribus, ad membra ignobilia, & ab intus ad extra. Quantitas autem siue perfricandi numerus, à uiribus patientis desumitur: sæpè enim in mulieribus, minùs quàm in uiro, & minùs in puero, & sene, quàm in iuuene, manus dimouendæ sunt. Et ubi totius corporis imbecillitas, hanc per totum exigat, breuior esse debet, & lenior, ut summam tantùm cutim emolliat, quò faciliùs capax, ex recenti cibo nouæ materiæ fiat, & inter cæteras utilitates, quas præstat frictio, somnum etiam cõciliat ex Galeni sententia xij. artis curatiuæ. [Frictio enim inquit non solùm corpus purgat, sed etiam somnum prouocat.] A' uentris autem frictione quisque caueri debet, cùm quatuor maxima afferat incom-

Frictionis uires.

Frictionis species.

Cap. 3.

Frictionis sex simplices species & earum uires.

Frictionis tria præcipua cõmoda.

Frictio somnũ conciliat.

Cap. 3. *Frictio uentris cauenda.* incommoda quæ commemorat Galenus tertio de tuenda sanitate, coctionem enim cibi impedit, humores crudos in corpus transfert, uentriculum subuertit, & caput turbat, ideò maximé cauenda est.

Cap. 3.

De Balneis. Cap. XXII.

Balnea è calida nō prosunt aqua. BAlnea quidem benè ualentibus non prosunt è calida aqua, ne quispiam cupiat elixari, nam admodum refrigeratis, tantùm abest ut calida conueniat lauare, ut neque etiam tepida, neque temperata, siquidem aquam distinguemus in hoc casu, in calidam, tepidam, temperatam, & frigidam. Porrò exemptis ægris, cum sua calida, atque aëre omni balnei, qui naturæ nostræ inimicus est: reliquum est ut de temperata, & tepida, ac frigida loquamur: qualis antiquo tempore, cùm ætate aurea uiuerent homines, pauci boni, diu compotes, & hac ciuili, cùm magnorum bonorum participes fiunt, sed paruo tempore, & multis permistis curis, anxietatibusq́, cum antea rarò in mala inciderent, nam diu uiuebāt homines, & luctus causa non aderat, neque iudex iniquus, neque magistratus metuendus, neque penuria annonæ, non doli, non uenena timebantur. Itaque huiusmodi hominibus, balnea quidē tepidæ aquæ, maximè ab igne feruefactæ non conueniunt, non tantùm quod tepida exoluant uires, & labefactent corpus, sed quod *Tepida uires exoluunt.* refrigeratis, & more quasi beluarum uiuentibus, haud suauia uideantur, sed potiùs iuuabat detergere se frondibus siccis, ac mūdioribus se inuoluere: calefactis autem, *Frigida calefactis gratior.* frigida gratior est. Tum uerò, & ahena, & lebetes, & uasa huiusmodi ignota cum essent, haud uerisimile est potuisse illos uti aqua, qualicunq; apud ignem calefacta, imò ne uoluisse quidem, & adhuc incerto (ut aiunt) ignis usu. Sed utcunq; sit, commodior illis fuit frigidæ usus, sub æstiuis ardoribus, aut in umbra temperatè: Ciuili *Thermæ Romæ famosæ.* autem homini, adeò usus balneorum arridebat, ut nihil tritius Romæ, & tota Italia thermarum nomine haberetur. Famosæ erant inter cæteras Diocletianæ, & ante illum Antonini Caracallæ, quas aliter fieri potuisse negat Spartianus, dicens [Romę reliquit thermas sui nominis eximias, quarum cellam solearem, architecti negent posse ulla alia ratione fieri, nisi qua facta est. Nam ex ære, cupro, cancelli suppositi esse dicuntur, quibus concameratio tota cōcredita est: & tantùm spatij, ut id ipsum negent aliter fieri potuisse docti mechanici.] Harum meminerunt Eutropius quoque, atq; Lampridius, sed hic putat ab Antonino, ab alio Antonino inchoatas, & à patre Caracallæ: postea non Caracalla absolutas. Hoc satis esse debet, usum adeò fuisse frequentem illarum à populo, ut Imperatorum pręcipuam curam ad se traxerit, neque solùm publica hæc cura, sed priuata etiam: Cicero monet fratrem, quod *Balneum differt à thermis.* in Arpinati extruerat balneum. Dicitur balneū neutro genere, in singulari (si quid ad rem hoc intellexisse præstat) in plurali fœminino, ut publicæ balneæ, quoniam inquit Varro, ubi multitudinis nomen increbuit, plurali utimur, ut fœminino genere, ut scalæ, & aquæ calidæ, postquam, aut more Græcorum, etiam ad priuatos usus peruenit, mos publicus, & maximè ut alibi masculi, alibi fœminæ lauarentur, tunc & Græcorum more, cœpit appellari balneum hoc uirorum, illud mulierum, liquet enim ex oratione Grachij, de legibus promulgatis apud Gellium, eousq; balneorū usum utriusq; sexus, in publico fuisse promiscuum. Dicitur & balineum etiā idem, quod balneum: balneum autem cùm sit nomen à βαλανὰν, deductum, differt à thermis, quod in thermis calor sufficit, in balneo etiam lauacrum includitur, quāquam & laconicū balneū, in quo solùm sudabant dicatur: Et βαλανὰν, fit à βαλάνους, αὔειν, quod est glandes succendere. Dicitur ergo balneum, magis de artificioso calore, & igneo: thermæ de naturalibus. Quāquam & balnea Neroniana dicta sint de aquis sponte nascentibus in Patauino agro, nihil est tam diligenter excogitatum, quod humana malitia non interuertat. Antiquitùs miscebantur in balneis publicis, masculi fœminis, unde dedecora multa fiebant. Diuisæ sunt concamerationes, ut in alijs masculi lauarentur, in alijs fœminæ: protinùs pro dedecore scelera prodierunt, ætatem, ætati, iniuriam facientes, unde tot probra, institutores Christianæ religionis omnia sustulerunt. Attamen tantùm potuit amor usus huius, & populi fauor, ut lu-

ut Iustinianus qui iam adulta religione nostra floruit, balneum Zeusippus Constantinopoli, in domo Augusta ædificauerit, conseruauit, & ornauit, Archadianas in eadem urbe, ad partem Orientis, ex Propontide nauigantibus, hoc est, à læua. Nec solùm Constantinopoli, sed Carthagini, Theodorianas construxit, ut author est Procopius, sic usui publico, ut gloria, & populi fauor cùm pietate pugnaret. Adriano Imperatori obijcebatur, quòd publicè cum amicis lauaretur. Commodo autem, quod sæpiùs in die lauaretur, et in balneis cœnitaret. Gordiano autem iuniori, quòd septies in diebus æstiuis, bis in hyemalibus lauaretur, ut rètulit B. Martianus in quarto Topographiæ 1. Porrò quidam lauabantur bis in die, (& forsan pleriq;, quibus otium esset) ut à Galeno colligitur octauo artis curandi. Commoda enim plura erant balnei, aperire poros, sudorem facilè prolicere, sitim sedare atq; æstum, somnum prouocare, mundare, atque purgare cutim, sordemq; omnem ex illa detergere, humectare corpus, adiuuant, & coctionem tertiam balnea: atque corpus impinguant, & infantibus prosunt, atque gracilibus, magis quàm corpulentis, iuuant & non parum uocem, eamq; claram efficiunt. Dicebat autem in tertio de Tuenda sanitate. [Dautium aquarum balnea, si calefactarum sint media temperie, calefaciunt, adeò ut ferè etiam mortuos (inquit tertio de his quæ in Medicatrina) & humectant: si minùs calida refrigerant, & humectant: si magis calefaciunt, sed non perinde humectant,] inde subiungit post pauca. [Vires balnei temperati, quod ad tuẽdam sanitatem pertinet, quàm fieri potest, paucissimis subijciam dilato in aliud tempus, quem in morbis præstat usu. Igitur iuuenis exercitatus iam parum, balneo parum indiget, ut qui ex mediocri exercitatione, & Apoterapia omnia, iam sit consecutus: si tamen commodè ipsum adhibeas duras, tensasq; partes emollit: excrementum, putreq; siquid est intus, ad cutim euocat, at neque hęc in huiusmodi iuuene sunt necessaria. Verùm potiùs elui puluerem, atq; sudorẽ, magis postulat, quàm calefieri. Ideò neq; in Laconico immorari is debebit, sicut qui citra exercitationem se ipsos elixant, sed tantùm ad solium usque transire: sed nec morari in piscina huic est opus, imò lotus, ut compręhensum est, ad frigidam transire festinet.] Ex quibus uerbis quędam coniectari licet, circa constructionem ipsius balnei, de quibus postmodum agam. Sed ut ad rem redeam, sexto in sextum de Morbis uulgaribus commendat balneum à tribus, quod os siccum humidum reddat, & sitim extinguat, & corpus calidum, & arefactum temperet. Alia quoq; infrà commemorat auxilia, sed de his suo loco. Nunc iam quibus obsit, dicere tempestiuum reor. Primùm quidem insuetis balneũ persæpè grauiter nocet, & ut in fluxionibus ad uẽtrem utilissimum est. ita sanguinis fluxum grauiter irritat. Nocet præterea plurimum plethoricis, ac crudis: propterea in incremento morbi, & in accessionibus antè declinationem, & in obstructionibus, obest quoq; utero gerentibus, uelut undecimo de usu partium. Quod uerò præter spem quasi est, est quod balnea post cibum prosunt gracilibus, id sanè ita interpretor, quod adhibita iuxta rationẽ traditam, tertio de Facultatibus naturalibus. Cùm coctio in membris iam incipit celebrari: hæc inquam quartodecimo Methodi, secus autem quotidianas procreat: Dissoluit præterea balneum uires, & effœminat hominem, nocetq; plurimùm, si à balneo, uino quis utatur. Nocet præterea inflammationi, & erysipelati, neq; lauari debent, qui destillatione, aut grauedine, aut capitis dolore exardore, neq; syncope ex cruditatibus laborãt: quin etiã balneum, omnibus morbis materiam procreandis subministrat. Vt etiam si superfluum febres quas secus extinguere posset, accendat. Præcipuè aũt balneũ putredini nocet, eamq; gignit, & auget. Vlceribus præterea etiam obest, quod ulcera sanatione indigent, sanatio autem ex exiccatione procedit.

Lib. 1. & 6. de ædificijs Iustiniani.

Cap. 7.

Cap. 2. post principium.

Balnei uires.

Cap. 4. in initio.

Cont. 1.

Balneum quibus obsit.

Cap. 10.

Cap. 13.

Cap. 16.

De Balneorum preparatione. Cap. XXIII.

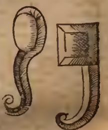
BAlneorum præparatio, alia quidem instrumentorum, alia lotionum, ante enim quàm lauarẽtur, pleriq; inungi solebant, ac etiam à lotione ipsa: Inde sunt instrumenta, & uasa uelut dictum est labra aluei, rotæ, pelues, labra à similitudine dicuntur uasa, quæ exporrecta illa habent, ueluti margines,

Balneorum præparatio.

gines, aut fines quasdam, uocant tinacia huiusmodi, sed & uas quodcunque amplū, aut marmoreum, in quo homines lauare solent, & fossa etiam lapidea, ad hūc usum parata, omnia enim ad balnea referuntur. Vt Cicero Terentiæ labrum, si in balneo non est, ut fit, sed alueus, huius etiam usus est, ac magis proprius, cum in una sede situs est. At quandoque pro carina, aut nauiculis in formibus excauarit, ex arborum Dec. 3. lib. 2. truncis. Salustius quoque, & alij, ut cùm dixit, alueos quoque nauium inuersos pro tugurijs habuêre. Pelues à peluendo dictæ, sic Cæcilius ex Nonio:

Amore cecidi, tanquam blatta in peluim.

Alij pedibus dictū uolunt, ut sit uas, in quo sub fine balnei sordes pedum abluuntur, alij à Græco deductum uolunt, in unum tandem côueniunt, cùm sit multi usus *Rotæ qualem usum habeant in balneis.* in balneis. Rotæ autem qualem usum balneis præbeant, non est ut dicā: uerum existimandum est, fuisse instrumenta, olim rotunda, caua, ampla, per quæ super axem monubrio conuerso, aqua ex canalibus hauriebatur: nam tamen in publicis maximè balneis, necessaria eius multa copia erat, quam non facilè erat transfundere in *Strigilium forma.* cirneas, & uasa alia, nisi huiusmodi machinis: strigilibus aūt utebantur, ad detergendum sordes, forma erat quasi similis his, quibus nunc ad equos utimur, sed non erāt dentatæ, & aderat cauitas in eo, qua sudor colligeretur, quinto de locis: liquet autē *Cap. 7. in fi.* ex libro de Facilè parabilibus ad Solonem, in strigili concauitatem illam, adeò esse magnā, ut per eam in hos lac posset infundi. Ergo strigili deradebat cutim, & caua *Cap. de sudore.* illius parte colligebant illum, ut in decimo de simplicibus medicamentis. Apuleius in floridis: magno incœptu prędicauit, fabricatū semet sibi ampullā quoque oleariā, quam gestabat lenticulari forma, tereti ambitu, præflula rotunditate: iuxtaque honestam strigileculam, recta fastigatione clausulæ, flexa tabulatione lingulæ, ut & ipsa in manu capulo moraretur, & sudor ex ea riuulo laberetur. Figurā strigilis bellè depinxit Gulielmus Choul Lugdunensis, Præses montium Allobrogum in sua caftramentatione, Romanorum olim. Erant autem è cupro, aut argento inaurato, nōnunquam ex auro: at Indi, ut refert Strabo, ex ebeno factis utebantur. Postmodum cœpere Romani spōgijs, loco strigilium uti. Aliàs uidi figuram satis dissimilem huic, ut in secundo icone uides. Gutti uerò, seu ampullæ, quam lecythū uocabant Græci, forma quidem descripta, & quasi uulgaris, olei aūt non unus modus, neque ungendi mos, nam primùm erant olea, inde etiā unguēta. Et aliorū quædā odorata, alia non ut etiam uulgare, quod ex oliuis conficitur, erat roseum, liliaceū, irinum, crocinum, ex unguentis myrthinū, gleucinū, plurimū refert quale sit, (omissis modò odoribus) nam è populi floribus fit, ac oleo sabino, aut quocūque, quod citra astrictionē tenuissimū sit, ac digerat, ut quarto de tuen *Cap. 8.* da sanitate docet Galenus, quod acopū sit, & in duplici uase etiam melius, & in sole: si tempus non urgeat è solis floribus, uelut Camæmelinum, ad omnes lassitudines. Spicatum autem unguētum, ad luxuriam potiùs, quàm utilitatem, nam apud Imperatorum curatores, magna cura de his erat: uelut etiā quod guttum ex osse monocerotis esset, cum alijs esset è uitro, aut bubali cornu. Hos etiā nardinum uocare solebant: omnium forsan potentissimum apud nos, & nunc erit amaracinum, ea præcipuè arte conditum, sed ad certos usus. Porrò unguentorum ab oleis discrimen est, mistio multorum in unguentis, simplex autem est oleum, aut penè nullis alijs admistum. Erant & Diapasmata, sicci pulueres, qui deterso sudore injiciebantur, cùm recedebant à turricula, ut non ampliùs sudarent, sed cum ad medicinam parùm sint necessaria, omitto: hodie putat Chou illa fieri ex cyprio puluere, ut uiolis: è santalis etiam, aut rosis, non incommodè. Cæterùm balnea præcipuè militibus, ac luctatoribus, uiatoribus, sapientibus quoque, ac studiosis, sed his minùs sunt utilia, delicatis autem, & his qui munditiem amant, quasi necessaria. Nulla maior magnificentia, quàm horum Romæ sub Imperatoribus, quod & reliquiæ ostēdunt

oftendunt. In formam turris exædificari folebant,tres partes præcipuè erant, ut di-
xi,tepidarium,caldarium,frigidarium. Inde addita commoditatis caufa, apodyte-
rium,efcola,id eft,receptaculum,in quod ingrediuntur, feu fe recipiunt, qui balneũ
ter operiuntur,aderant & fpheriſteria,in quibus alij pila exercebantur ante balneũ,
ut incalefcerent,atq; fudarent,& palęftræ in qua luctarentur:præterea cifthi,nemo-
ra,deambulationes multiplices, porticus: Elæothefium, ubi inungebantur,at hoc
non feparatũ fuit in Græcis balneis,ut neq; palęftra pars fuit Italici balnei, fed Grę-
ci:non defuit & quibufdã ftadium,quo fi exercerent athletæ,tanta fuit cura, & am-
plitudo horum ædificiorum. Laconicum uerò,& partes quæ ad fudationem perti-
nent,miro modo à Philandro explicantur,ubi de Clipeo plura:lauabant quadran- *Comment.in*
te numerato: Agrippa autẽ c l x x. balnea publica granuita præbuit,quæ poftea,in *Vitru. lib. 5.*
immenfum aucta numero funt: Inter quas ex antiquis nobiliores Platinæ, Nero- *cap. 10.*
nianæ,& Agrippinæ,& quas fuprà commemorauimus. *Agrippæ bal-*
Iam uocat me tempus, uarietasq; intingendi: ungebantur enim etiam tempore *nea.*
Homeri,& hofpites ad leuandum laborem,& lafsitudinem recreandam,& ut mol- *Vnctionis ui-*
lirentur denfatæ partes, ficcatæ reftaurarẽtur, tepefacerent alios à frigore uexatos, *res.*
denique ut uegetiores, firmioresq; illos redderent. Sed hæc parerga, uideamus fen- *Cap. 6. pag.*
tentiam medicorum. Dicebat Galenus feptimo Methodi. [Vngendum oleo poft *3.*
lauationẽ eft,ne uidelicet(quod intumuit corpus)plus iufto digeratur,fed obftruan
tur exigua cutis fpiramenta: Idem protinùs,& ficcitatis remedium fuerit, & aduer-
fus incommodum,quod ab aëre ambiente cõtingit,ueluti monumentum.] Et pa-
rum antè inquit: [Et confert inunctio ad renutritionem,uelut & frictio.] De inun-
ctione autem balneum antecedente loquitur manifeftè,in fexto de Tuenda fanita- *Cap. 5. in fi-*
te cùm dixit: [Sed funt qui protinùs oleo perfufi, ne dum ulla adhibita frictione, *ne.*
balneum ingrediuntur.] Idem quoque fatis diffufè, ac luculenter explicauit quæ-
cunque dici poffent circa hoc, complexus fecundò de fimplicibus medicamentis,
cùm dixit: [Ex genere quoque eorum,quæ nos excalefaciunt,oleum eft,cui eiufdẽ *Cap. 24.*
quoque à uifcofitate,ac quod difficulter, item defluat, tum quòd meatus infartiat,
obftruatq; duplici ratione, ut augere caliditatem uideatur, euenit: tum idem adeò
quod inftar ueftimenti,aut munimenti,illinatur,tum quòd meatus infartiat, prohi-
beatq; foràs effluere magnam uaporofi intùs caloris partem,eadem ratione, nec ut
reficcetur corpora noftra,permittit,nifi fanè applicetur calidum,idq; plufculo tem-
pore. Has itaq; uires eius,ut homines omnes experientia compertas habeant,quos
largiùs fudare uolunt,fiue à balneo,fiue balnei expertes: ijs non protinùs ab initio
oleum admouent,uerùm ijs qui morbo laborarunt,ubi fudare incœperint,tum ex-
calfactum perfundunt. In ijs uerò qui etiamnum laborant, ubi abundè iam fatis
fudarint. Porrò in fanis,fiquidem ex longo itinere,aut exercitatione,alióue quouis
pacto,corpus ipfis exhauftum eft, eis inungi & ante fudorem permittunt, uerùm *Nota.*
quibus cruditas eft,aut corpus habent plenum,quod πληθωρικόν uocant, ijs neque
in balneo inungi concedunt.] Sed & oleum aquæ mifceri confulit, cùm humecta-
re multum fcopus fuerit, & in olei defectum cum butyro, ut in tertio de alimento-
rum facultatibus. Iam uerò poft balnei fudorem, & lauationes calidas, de frigido *Cap. 15.*
balneo fermonem habeamus, memores quorundam præceptorum,primùm ut fe-
neftræ conftituantur à parte naturæ balnei congruenti, ad auftrum pro calore, ad
orientem pro recreatione, ad boream pro frigida lauatione, quodq; bonum non
eft, ex ficco balneo, in frigidam quemq; mergere, Paconicum quoque aliud fim-
plex, in quo cum uoluptate ftudebant Græci: aliud barbarum, cum æftu immen- *A' balneo fic-*
fo,non tam fudorem,quàm uitam è corpore extrudere uelle uidentur: quod in An- *co bonum non*
glia fum expertus. Demùm quòd in balneis celebrioribus, locus erat aqua *eft quenquam*
plenus, quem Pifcinam uocabant, qui tam amplus erat,ut bra- *in frigidã im-*
chia extendere pro arbitrio fine impedimento *mergere.*
liceret, tefte Cicerone.

De Frigido Balneo. Cap. XXIIII.

Natatio in frigida quae commoda afferat. Diximus superiùs, natationem in frigida, corpus corroborare, & caput, & calorem, naturalem confirmare, sitim sedare, ciborum appetitum excitare, calorem externum tollere, atque si quid aliud hominem confirmare ac exhilarare, & renibus quoque ac uesicae conferre, aestiuo tantùm tempore, & in umbra cōmodum esse, ulteriùs frigidum balneum, per se primò refrigerat, *Frigidum balneum calefacit.* insimulq; aut substantia, aut facultate humectat: Ex accidenti uerò calefacit, calorem intro repulso, in unumq; coacto, ac propterea uehemētiore facto, cutim quippe astringit, ac densat, & sic periclitantem nimia exhalatione innati caloris substan- *Nota.* tiam reprimit, & uires adauget, nec ab extrinsecùs aduenientibus, tam facilè laeditur. Verùm antequam quis toto corpore aqua frigida lauari, aut balneari, incipiat, priùs cauere debet, ne corpus pletoricū, aut cacochimū sit, in pletorico enim, humores crudos intus praemit, ac cōculcat, in cacochimo uerò fuliginosos uapores includit, qui cùm permeare non possint, accenduntur, & febrium acutarum sunt in causa. Iuuenis quoq;, & corpore robusto esse debet, nec destillationibus obnoxius, qui benè dormiat, nec curis angatur, imò nec balneum ingrediatur pleno uentriculo, & priusquam aluus non dimiserit, nec post Veneris usum. Post calidam, balneum frigidum mirum in modum iuuat, ut etiam Galenus probare uidetur, dum calorem

10. Method. Cap. 10. 23. intus euocat, & partes corroborat, sit tamē aqua tēperatè frigida, & non ut nix, quā dicebat Hippocrates 5. Aphorismorum, pectori inimicam esse, tusses mouere, sanguinem, & destillationes. Ego autem tempore aestatis, post capitis ablutionem, ex lixiuio calido, ut mos est, frigidam immediatè affundere soleo. Praeparetur quoque corpus, antequam balneum ingrediatur, temperato exercitio, uel frictionibus, ut *Nota.* meliùs recipere possit: qui tamen frigido balneo assuetus non fuerit, in eo statim se immergere nō debet, sed sensim, priùs crura intromittens, dein brachia, & sic prima die parum in eo moretur, secunda uice paulò plus, & ita dum assuetus fuerit, gradatim procedat, nec sit balneum in loco uentis, & praecipuè borealibus exposito, ne nimia fiat penetratio, ac laedat: huiusmodi ergò dotes praestat balneum frigidae, si

21. rectè adhibeatur: sin secùs noxa non uacat, ut Galenus docet quinta Aphorismorum ubi colligitur, quod qui frigida uti debent, oportet ut sint iuuenes, benè carnosi, & tempore aestatis, ad hoc ut caloris reuocatio tuto effici possit. Quapropter manifestè liquet, natationem in aqua frigida, non omnibus conuenire aetatibus, atque omnium minimè infantibus, ac foemellis gracilibus, & imbecillibus, sicuti & senibus, atque qui frigidae sunt naturae.

De Potu aquarum spontè nascentium, ut ad conseruandam sanitatem, seu ad curandos malos affectus, faciunt. Cap. XXV.

Lib. 5. Cont. 18. et lib. 6. cont 30. Utrum ne aquae Thermarum, in usum ueniat medicinae, in Contradicentibus declararum est, sed & in libro de experimentis, quibus conueniant, *Thermae quibus prosint* ut laborantibus praecipuè. At hic dicendum est, non solùm cui usui sint in sanitatis regimine, sed quibus prosint corporibus, seu secūdùm naturam, *corporibus.* seu aliter malè dispositis, nam benè illud dicam, quod omnes sunt uiolentae, & sim- *Quae naturae nostrae sunt inimica.* plices, & terreae, & ideò humani generi inimicissimae: Omne enim uiolentū est naturae inimicum, secunda Aphorismorū. & rursus omne simplex, quia natura nostra gaudet uictis, & mistis, ac moderatis, libro de Veteri medicina. Vt uerò terreae sunt

51. inimica naturae nostrae, quę calida est, & humida, & ideò subuertūt naturā, & corrū- *Pag. 6. in fine, & 7. in principio.* punt eam totam, inimica omnibus membris naturalibus, nisi ut educunt materiam superfluā, & corrigūt intemperiem membrorum naturalium: cordi autem & cerebro, sunt per se inimica, & plaerunq; calidae replent caput, & cor debilitant. Frigido- *Thermae cordi et cerebro inimicae.* rum aūt, aliquae sunt uenenosae, & sunt quae super argentū uiuum trāseunt, aut quae super lutum putridum, & loca serpentū, & exhalationes terrae corruptas. Et sunt aquae calidae omnes ab igneo calore, aut si uis etiā à putrido, q deterior est corruptae.

Si ergo

Si ergo solaris calor aquam uitiat, quanto magis quæ tanto tempore feruet, corrupta erit? Et minùs malæ sunt ex plumbo nigro, & stibio inde ex albo, & gypso, omnes tamẽ perniciosæ naturalibus membris, & ualde noxiæ. Post has in quinto ordine sunt, quę prædicæ sunt natura chalcitidis, & spumę argenti, & calcis. Nam quę imbutæ sunt auri pigmento, etiã uenenosæ sunt, imò præsentaneo, atque adurente, & frigidæ sunt huiusmodi, nam auripigmentum ex igne transit in calcem, aut cinerem: à frigore autem fit uenenosius, sexto aluminosæ, bituminosæ, sulphureę, nitrosæ, hæ omnes uentriculo sunt inimicissimæ, sub quo genere etiam marina collocari debet: sed sal minùs uentriculo inimicum, septimò æreæ, ultimò sunt ferreæ, argenteæ, aureæ, quamuis eas reprobauerit Hippocrates: non enim de illis loquitur, quæ uiribus sunt tales, sed quæ ibi nascuntur: unde hæc erui solent. Sũt enim omnes fermè pessimæ, quoniam & sulphur, & hydrargyrium, ibidem abundat. Constat igitur, quod neque temperatis hominibus, neque his qui ex ætate in temperiem deciderunt, neque imbecillibus, neque in leuibus morbis, nec habentibus debile iecur, aut uentriculum, nec his quibus meatus non patent: nunquam aqua medicata, imò nulla prorsus conuenit, non febricitantibus, non hydropicis, non habentibus obstructas uenas: cùm enim retinetur plærunq; ob multitudinẽ, & prauitatẽ, interficit. Calidæ uerò calidis, & debilia habẽtibus capita, plurimum obsunt, ut etiam antea dixi, & earum usus uitiat uesicam, & renes, & sanguinem, et est medicina rusticorum, nam si corpus euacuent plurimùm, & homo robustus sit, magnas utilitates afferunt. Iuuant in intẽperiebus etiam humidis, maximè & in calidis, atque etiam frigidis, sed lõgè minùs: tutiùs enim refrigeratur homo, quod frigus sit priuatio, quædam, quam incalescat medicamentis, & si exhibeantur imbecille habentibus iecur, & cum angustis uenis, generat in illo morbos insanabiles, nam calor earum est infidus, & impurus, & cùm non prosunt, nocent ualde: & si iuuant, etiam nocent. Et aquæ suaues, & quæ bibuntur ex fonte proprio, & habentur in usu, nec sumitur magna quantitas, uitam producunt. Omnis autem aquę Thermarum, aut turbidatum usus, generat lapides in renibus uesica, pręparat ad hydropem, & morbum regium. Et qui incoquunt cibos, in illis multipliciter peccant, corrumpunt enim cibos, & aquam simul, & aquæ hæ propriè conferunt magnis cauitatibus, ut uentriculo primùm, inde colo, demum utero. Vesicæ non propter periculum lapidis, & uriginis, & quando permeant, per urinam magis refrigerant, aut calefaciunt. Liquet enim ut in Promptuario declarauimus, tria esse genera auxiliorum, quæ assumuntur perniciosorum, aut sub terra natorum: neq; enim ullum tutum, nec aurum ipsum, nec gemmæ, nec scio quicquã, quod tutò edi possit: sola tubera excipi solent, Deus nouit. Ita thermarum aquæ semper perniciosum, aut omninò contumax afferunt naturæ humanæ damnum, nihil enim eorum subigitur.

Thermæ quibus nocent.

Thermarum usus malus.

Cap. 72.

De Irrigationibus. Cap. XXVI.

Irrigationum uis longè maior est ad calefaciendum, uel refrigerandum, lotione ipsa. Debet autem aër esse simillimus humori, sęu calidus, seu frigidus: quoniam in irrigatione adest motus, et aëris interceptio, et aër quidem cum motu penetrat poros, & qualitatem imprimit intùs, unde frigida irrigamus renes, ad illos confirmandos: incredibile est quantum præstet, procul manum deducere ad refrigerãdum, & eò magis ad calefaciendum. Vnde exponere renes in aqua currente, plurimùm conducit ad illos confirmandos, & lapidem prohibendum. Et quomodo hæc ex aëris ingressu fiant, satis manifestum est: quid autem ictus præstet, supposito quod ad intima penetrauerit, hoc non adeò compertum est: an quoniam ictus diuellat, substantia autem diuulsa, qualitati patet ingressus, & ideò propinquitas, & actionis robur, & de calore, ac frigore dubium non est, tum ad illa consequentibus. Verùm humidum motu, an humectet, an siccet, dubitatione dignum est. Vlcera enim superflua, aqua siccantur nõ solùm quod sanies, & putredo, & ichores abluuntur, sed quoniam à calida quidem materia absumitur

Irrigatio lotione efficacior.

Irrigatio frigida renes confirmat.

Dubitatio.

humidum omne,à frigida dum constringitur,humidum ui exprimitur,à temperata etiam colliquatur,& ab initio quidam humescit,in fine tamẽ,& ipsum siccatur. Nullum igitur humectatione ex irrigatione perfugium? Sed ex subtepidis,& modicè frigidiusculis,non confertim immissis,neque ualdè diu,& cum substantia densiore fuerint,contingit humectatio,uelut ex oleis florum uiolarum purpurearum, nymphea,albis spissatis,humectatio contingit.Aqua ergo in irrigatione parum admodum humectat,in balneo magis.

De Quiete. Cap. XXVII.

Facile ex eis quæ de exercitio diximus,qualis esse debeat,& quantum utilis
Quies quid. sit ad producendam uitam, quisque colligere potent, cùm nil aliud sit
48. quies,quàm uacatio ab exercitatione,eiq; opposita.Dicebat namq; Hippocrates quarta Aphorismorum [In omni corporis motu, ubi laborare quis cœperit,quies statim lassitudinem auffert,et nemo est qui non agnoscat,quod
Quies immodica mala. ab exercitatione quiescendum sit.] Immodica tamen quies, & ipsa non parum nocumenti corpori affert. Sicuti enim uidemus ex magno, ac uehementi motu calorem natiuum in debili, ac imbecilli discussum perire, uel in præternaturalem conuersum acriorem multò, ac mordaciorem fieri, & corpora siccare, ita à paruo tanquam flabello uentilatum, modiceq; exercitatatum, conseruari etiam percipimus. His ergo de causis, necessaria erit quies, quam quidem modici,temperatiq; motus intelligimus,& non illam omninò otiosam uitam, quæ diu absque noxa stare non potest. Videmus quandoquidem carceribus inclusos, qui compedibus uincti,se commouere nequeunt,licet aliquando incolumes degant,nocumenti tamen inde, & affectionis aliquid accipiunt:refrigeratur enim corpus, dum ob superfluas humiditates,calor liberè ad membra diffundi non possit, quæ paulatim aggregantur, ac poros obstruunt, & alimenti atque caloris transitum impediunt, unde membra exiccantur,extenuanturq;,& uires debilitãtur. Temperatus uerò motus superflua
Nota. excutit,& uias aperit,ut calor liberè diffundi possit. Et ideò Hippocrates in Epidemijs suadere uidetur, pituitosis, ac natura frigidis, & humidis, utilem maximè esse exercitationem, non tamen uehementem, ac superfluam, calidis uerò & biliosis, quietem commodiorem esse,quia corpora humectat,sicuti exercitium exiccat. Et hæc de exercitio ac quiete dicta sufficiant.

De Cibo, & eius quantitate. Cap. XXVIII.

Vitæ duplex genus. Dico quòd duplex est genus uitæ, liberum quod sanitati tantùm uacat, & longitudini uitæ: seruile seu negocijs mancipatum, quod uitæ longitudini inseruire non potest,saluti etiam non adeò,ut oporteret. Dicam ergo de libero uiuendi genere, quia de his tractamus nunc, estq; locus. Igi-
Humidum pingue triplex. tur cùm homo nutriatur tantùm pingui humido, & illud sit triplex, tenue,mediocre,& corpulentum, seu crassum: tenue sufficit ad nutriendos spiritus, & humores reparat:mediocre uerò facit ad generationem humidi membrorum, sed omninò solidi:Crassum ad generationem,& præparationem substantię membrorum, & istud est optimum. Vt uerò tenuius fuerit tale humidum,ita impuriùs,& eò facilius excipitur. Quod ergo solidum est, & plurimùm facit ad uitam,id longiore mora indi-
Nota. get,& ut paucus sit cibus:est & alius modus uitæ uoluptuosæ, cùm assumunt cibũ, & potum copiosum,sed habent aluum lubricam, & singulo die bis,aut ter deijciũt, unde Auenzoar,concordati sunt sapientes,quod in habẽdo uentrem mollem, con
In procemio & ad Regẽ. seruatur sanitas nutu Dei. Verùm,ut dixi,non est mens tractare de hac sanitate fucata,quæ non est cùm uitæ longitudine,nec etiam secura,nam & si uentriculo hæc, & intestinis non facessant negocium, iecur tamen indies debilitatur: Ideò hac uia dimissã,de qua nolo tractare,quòd esset prodere genus humanum, dicam de ratione uiuendi,& norma secundùm ueritatem optima, de qua etiam locutus sum in secundo

cundo Theonoston. Dico ergo quod nutrimẽtum debet esse tale, quale optimum est, de quo dicam inferiùs, pro ratione alimenti, paucum, si multum nutrit, plus uerò cùm modicè. Oportet autem ut meta sit, quam descripsimus in consilio Germani, his uerbis: Ergo meta sit, ut homo à cibo ambulare, scribereq́ sine incommodo, ac lætus posit, quodq́ post septem horas à cibo, sentiat inanem uentriculum, quod neque eructationes, neque odorem, neque grauitatem, nec aliquid prorsus in uentriculo percipiat: quod somnos non uideat tumultuosos, nec uigilet, nec cum sol ortus est, graue caput habere uideatur, quod decumbere non desideret, sed ad negotia peragenda promptus surgat, neque alices, neque saporem in ore, neque pandiculationes sentiat, quodq́ lætus sit, uiuax, promptus in Venerem, urina fluat non multa, & sine sedimento, aut fermè nullo, aluus nec astricta, nec fluida: sputum penè nullum, impiger, & alacris, & quod uires indies augeantur, ingenium, solertia, memoria, hæc mensura cibi, & potus ea est, quæ illi conuenit. Cùm uerò multis non satis sit, rem ipsam docuisse, rationem adiecisse, ni etiam authoritati innitatur: accipe quæ dicat Hippocrates Epidemiorum sexto. [Cibus paucus non delassari, non sitire] Aliter uertit alius [Cibi paucitas lassitudinem non faciens, nec sitim accendens.] Tres sensus, & omnes ueros habet hæc oratio. Primus omnium optimus, ut sanus degas, optimeq́ uiuas, scilicet diu, & integris sensibus, utere pauco cibo, non labora adeò ut delasseris, neque sitias. Tertius ea cibi paucitas, conuenit, quæ neque lassitudinem affert, neque sitim: Galenus primum solùm sensum affert, qui interpretatione cuiusdam, scilicet prima, non autem secunda affert, nam secunda hæc interpretatio tripliciter peccat, iuxta Galeni sententiam, & quod definiat modum in paucitatis cibi & quod auferat cautionem ab alijs causis lassitudinis, & rursus ab alijs causis sitis: adeò ut non prohibeat sitim, neque lassitudinem, modo non ex fame procedant. Verùm iam expedit horum trium sensuum ueritatem ostendere. Vt ergo quis sanus & optimè degat, & longissimo tempore uiuat; nam sunt tria, Galenus autem more suo, quamuis tria proponat, nõ tamen eadem, nec ut debet omnium æqualem habet rationem, sed loco eius quod est optimè degere, proponit bonum habitum, quo maximè ea tempestate delectabantur, id est, quadratum, at neque huiusmodi postmodum, neque longæuæ uitæ, ut par erat curam habuit, existimans forsan ut reor, eandem esse rationẽ tuendæ sanitatis, & producendæ uitæ, scilicet excrementorum debitam expulsionem, & caloris innati incrementum, & quoad fieri potest conseruationem: similiter neque de bono habitu uerba fecit: quoniam si per bonum habitum athleticum, & summè pingue, & corpulentum intelligit, nõn eum putat esse bonum, nedum hominibus necessarium: sin autem moderatum hunc, ad perfectam sanitatem sequi haud dubium est, cum ergo præcepta sanitatis prodidisse se abundè putaret, non curauit, de habitu bono plura subtexere. At quàm rectè inquit Philosophus: Vno absurdo admisso, plura succedunt, & minimus error in principio, maximus est in fine. Ergo oportet declarare fines huius artis: hi erũt, qui optimi sunt, quod ergo diu præstet uiuere, quis est qui ignoret: quandoquidem uiuere uiuentibus sit esse: Quamdiu uiuimus, operamur, & nostros custodimus, & lætamur. Et ipsum esse per se bonum est, unde Philosophus secundo de Generatione & corruptione, melius natura eligit: est autem melius esse, quàm non esse. Porrò de senum fœlicitate, & quod optima quæq́ huic ætati conueniat, non est ut dicam, nisi sperem Ciceronem facundia superare: similiter & quod cuique expediat sanum fore, quis est qui dubitet. Dubitabunt autem in hoc quod dixi, optimè se habere, reclamabuntq́ isti, qui se Galenici, nimium iactant, dicentes idem esse & sanum esse perfectè, & optimè se habere. At mihi plurimum differre uidentur: nam ut ex sententia Hippocratis liquet, delassari non conuenit, & cibo pauco uti: at noster Galenus, tam graues iniũgit exercitationes, ut & delassari necesse sit quotidie, & multo cibo repleti, non solùm quod immodicus ille labor famem magnam excitet, sed quod etiam si nõ des, lædetur grauiter homo. Vide q̃d dicat in secundo de Tuenda sanitate: Quoniã uehementior motus exercitatio est, quæ in Gymnasijs fieri solet, disco lucta, pancratio, pugillatu, cursu, donec anhe-

Germani consilium.

Pagina 35. tex. 28.

Tres orationis sensus.

Minimus error in principio, maximus in fine.

Nota.

Te. 59.

Natura melius eligit.

Delassari non conuenit.

Cap. 2. & 8.

anhelitus permutetur. Eo enim motu, duriora membra efficiuntur, calor innatus augetur, & spiritus citatior redditur. Duritie siquidem membrorum, robustiora eadem fiunt, & minùs ex labore læduntur. Ex caloris incremento, omnes operationes naturalis facultatis fœlicius procedunt, funditurq́ue (ut ita dicam) in membris humidum: cuius fusionis beneficio, solida mollescunt, humida tenuantur, & angusti corporis meatus laxiores redduntur: Ex quo cùm uehementiore spiritus concitatione, excrementa meliùs expurgantur, itaque obscurum non est Galenum cum sua sapientia non ciuis, aut studiosi, sed militis, aut athletæ, uitam instituisse, cum qua nemo sana mente, neque integris sensibus, nec diu uiuere possit: nam (ut dixi) tales exercitationes cerebrum sæpè collidunt, ut ante senectam surdi, aut cœci plerunque fiant, amentes quasi omnes, & immemores: Si dicas ad reipublicæ defensionem hos utiles futuros, non negabo, si prudentes, si ad gubernationem idoneos, si sui compotes, atque beatos, ac longæuos, longè illis prætulerim fossorum uitam. Ea uerò consuetudo, & uictus ratio, quæ ab exercitatione abstinet, ciboq́ue, & potu parcissimè utitur, fœlix est, prudensq́ue, ac sola beata, non turbulenta, non tristis, non tamen ad labores (quis ambigit) adeò idonea. Nos autem uitam instituimus, sibi uiuentium, & ad commodum proprium, & ad contemplationem, quę finis est humanæ uitæ, & optima pars in ea accommodatam. Sanitas ergo, & optima uita, non idem sunt: finge militem robustum, plurimo utentem cibo, potuq́ue, atque quotidiana exercitatione, pinguem, quadrati habitus, sanguine etiam bono abundantem, sine ullo corporis uitio, ac robustum. Alium uerò pauco cibo, atque potu utẽrem macilentum potiùs, quàm pinguem, solis deambulationibus per uiridaria manè se oblectantem: uidebis in utroque duo genera sanitatis, sed tam diuersa, ut neminem differentia eorum lateat. Vnus enim alacer, robustus, quadrato corpore, impiger ad labores, sanguinei habitus, cibo utens multo, uerum consilij nullius, aluum sępè deijciens, urinam multam, sudoremq́ue effundens, somno graui, & aliquando uigil, sæpè lapsus ob labores, nonnunquam tristis, inæquali habitu undique: Alter sensibus claris, mente ualens, laborum impatiens, somni quieti & leuis, pauco cibo, potuq́ue utens, lætus semper: uita æquali moderatus, qui difficillimè ægrotet, excrementorum paucorum, non emungit nares, non sputat, & ut uno uerbo dicam, quædam sanitatis idea, atque incolumitatis. Non ergo idem sunt optimus habitus, & sanitas. Alterius sensus reddamus rationem, tum magis quod ea etiam, primæ interpretationi non sit inutilis. Si utaris pauco cibo, concoquetur optimè, nihil aut penè erit excrementi, aut superflui, si ergo delasseris, calor accendetur, siccabitur corpus, atque humidum utile, cum nullum aliud sit, uires resoluentur: non est ergo opus hac delassatione, quæ mala cùm sit, est etiam periculosissima, similiter sitis corpus siccat, non indiget hac consumptione corpus moderatum: ubi delinquendum sit, minùs malum est, atque periculum, in paulo pleniore, quàm tenuiore uictu. Accedamus ad tertium, qui proximus est rationi, de uictus parcitate, iam à nobis conscriptæ superiùs. Ea sit cibi parcitas, quæ neque delasset hominem, scilicet, ut uires resoluat, neque sitim generet: Fit enim sitis, aut accensa bile, aut siccato corpore, cùm huiusmodi semper mala sint ex inedia si proueniant, sunt etiam pessima. Inedia ergo meta ea sit, ut non delasseris, ut non sitias. Sed rursus audi illum, in eodem libro. Exercitatio sanitatis est uesci, citra saturitatem, nõ refugere laborem, Græcè ἄσκησις ὑγιείης, ἀκορίη τροφῆς ἀοκνίη πόνων. Vbi Galenus per πόνων exponit γυμνάζεσθαι satis perperàm. Neque enim hoc nomen ignorauit Hippocrates prima Aphorismorũ cum dixit ἐν τοῖσι γυμναστικοῖσιν aliud ergo est labor, aliud exercitatio. Verbum ἄσκησις significat studium, seu potiùs custodiã, ut sit sensus custodia sanitatis, inuictus parcitare, & ut labore utat̃, nõ enim ne laborẽ fugiat, sic est intelligendũ, ut nunquã à labore cesset, quod fieri non potest, uel ut nullũ refugiat laborem, cùm multi labores noxij sint, & lethiferi: uelut fodere sub terra, & in alueis stagnorũ: igitur intelligendum est, ut etiã exerceatur. Cùm ergo parcitas uictus sit adeò necessaria, & qualis esse debeat, superiùs sit demõstratũ: reliquũ est, ut ostẽdamus, cur & quomodo ad uitæ lõgitudinẽ admodũ faciat. Tria sũt necessaria, ut hu-

Contemplatio finis est humanæ uitæ.

Nota.

Vsus pauci cibi quàm utilis.

Sitis causæ.

Par. 4. tex. 12.

Labores multi noxij.

ut humidum optimum restauretur: humidũ autem optimum dico, quod pinguissimum est, densum, & purum. Pinguissimum dico, quod est calidissimum, hoc enim causa est longitudinis uitæ, ut Aristoteles author est. At huiusmodi si purum sit, minimè poterit homo ægrotare. Vnde enim morbi causa? Sin autem densum, tardius multò cõsumetur, inditio est oleum sali admistum, quod multò tardiùs absumitur, quanquam sit impurius: quãtò magis ergo duraret, si purum esset? Sed & arma quę contundendo, & purgato ferro fiunt, & resistunt ictibus igneorum tormentorum, ut appareat maiorem uim esse ex densitate, quàm quadruplam. Ex pauco ergò cibo, omnia hæc fieri necesse est: longo enim tempore subactus, incalescit cõcoquendo, hoc enim Aristoteles nos docuit. Idem purius efficitur, non solùm cõcocta parte, quę cruda supererat, sed etiam secreto quod inutile est: concessum enim est etiam à philosophis, secerni, & separari uiuum à mortuo, & illud reijci. Est autẽ mortuum omne excremẽtum, & impurum, & crudum, cùm ad concoctum comparatur: condensat autem calor humidum, cùm diutiùs concoquit, non solùm resolutis tenuioribus partibus, sed meliùs permistis: aqua enim, & cinis, ut diutiùs mista manent, eò meliùs considunt & grauiora fiunt, quantò magis si naturali calore partes ipsæ permisceantur. Concoquitur ergò melius quod paucum est, quàm quod multum, non unam ob causam, sed quoniam primùm meliùs applicatur, & minùs resistit: omne enim patiens dissimile ei quòd agit, repugnat: cùm ergo minùs repugnat, magis obsequitur, atque immutatur. Deinde ob moram, cogitur enim ex hoc pauuo, restaurare, quod facturus esset ex magno. Demum quia cùm paucum est, separatur quod intimum est: id autem cõcoctum magis, quoniam substantia est membri, seu similis partis in instrumento, ueluti caro, & germen. Neque enim quenquã latet, in horum utroq; esse humidum multiplex, in uena humor scilicet, qui & si sanguis purus sit, crudus tamen est. Et quod iam effusum in cauitatem partis, idq; magis concoctum, & quod in fine uenę est, et iam incipit mutari, et hoc concoctum magis est, & quod iam applicatum est parti, & illud adhuc cõcoctius: & quod agglutinatum, atque id etiam concoctum priore magis, inde uerò quod assimilatum est. Idq; iam in primo ordine est optimi alimenti, atque concocti: & quod iam permixtum est, unum factum cum humido antiquo membri, idq; perfectissimũ, & absolutissimum, hoc quidem non separatur, & ęgrè etiam præcedens primùm in alimentis non proprijs, ut lignis, & non consuetis, ut carne Elephantis, uel cameli: Vel si non sit subactum multa aqua, & igne: uel si non diu, & optimè mansum dentibus: uel si non exactè concoctum in uentriculo, uel si non perfectè immutatum in iecore. Demùm nisi calor cordis, & iecoris, ac particulæ, quæ nutritur robustus fuerit, ac densus, moraq; accesserit, & moderatum sit, quod debeat immutari, quam ob causam, neque ex oleribus fieri potest restauratio, quoniam chylum densum efficere nequeunt, neque ex multa carne, quia in iecore perfectè sanguis absolui non potest. Optimus ergo cibus, est modica caro, uitelli ouorum unus, aut duo ad summum, panis & fructus, è nucum genere pistacia, amygdalæ, pineæ, auellanæ, nuces etiã ponticæ, glandes præcociorum, seu armeni mali, persicorum recentes parum amarę, tamen oliuę his sunt multò inferiores, lac optimum est, sed nõ adeò adultis: laudarem quod pinguissimum est, atq; dulcissimum igne detractum, quod Veneti appellant capur lactis. Longè enim meliùs nutrit, quippe pingue magis, & dulcius: & neq; in eo serosum quicquam, parumq; admodum caseoli, quò fit, ut faciliùs subigatur, & minùs obstruat: quod maximè detrimentum ueremur in lacte. Ergo hoc ipsum optimùm est, uelut etiã in fructibus, quod sint exactissimè contriti, uix enim aliter, à dentibus subigi possunt, cum saccharoq; cocti, ita enim optimum præstant alimentum, facileq; concoquuntur, & suauissimi sunt.

Tria ad uitæ longitudinem necessaria.

Lib. de longitudine & breuit. uitæ.

Oleum sali admixtum tardius absumitur.

4 Met. 18.

Alex. 1. problem. 43.

Omne patiens dissimile ei quod agit, repugnat.

Nota alimenti ordinem.

Olera restaurare non possunt.

Optimus cibus qui.

Caput lactis.

Restat ut dicamus, quomodo exercitationem in uno loco Hippocrates probare uideatur, in altero damnare. Cùm dixit, non delassari, non refugere laborem. Itaq; ut dixi, cùm utrobiq; suadeat cibi parcitatem, existimandum est, sic debere intelligi, ut non refugiat omnem laborem, licet Sybariticus ille Smendirides, qui perpetuò in umbra desidebat, non tamen expedit delassari, aut ita laborare, ut fatigetur, ut in-

Hippocrates de exercitatione.

Galeni contradictio. calefcat:multò minùs ut fudet. Alia euidétior in dictis his Galeni,paucifsimis adeò uerbis,comprehenfa eft contradictio,cùm primùm dixit, mẽbra folida durefcere, & inde mollefcere.Quod fi quis diligenter confideret, non unam continet difficultatem. Prima enim eft, quomodo ex exercitatione pofsint duo contrarij effectus procedere,fcilicet ut membra mollefcant,ac durefcant, neque enim par eft caufam unam,& eandem duos contrarios effectus producere in idem fubiectum. Deinde quomodo fubiectum ipfum, hæc duo fimul recipere poterit contraria ad unguem, ut fimul durefcat atque mollefcat? Demum quomodo, cum hæc utilitatis ratione proferat,utilia poterunt effe contraria,mollities folidorum, atque durities,talia tam multa uidemus apud hunc uirum, licet non tamen intra decem lineas comprehenfa,ut hoc in loco.Videtur autem Græca lectio τήν τι σκληρότητα τῶν ὀργάνων ἀλλήλοις παρατριβομένων γενέσθαι. Et inde τὰ μὲν στερεὰ μαλάττεσθαι. Vt liquear per σκληρότερα duriora,per στερεὰ folida intelligi,ut nulla fit ex interpretatione ambiguitas. Quid

Durities duplex. ergo durities,alia ex condenfatione,quę utilis eft,& optima,alia à ficcitate, quæ inutilis eft,& mala:hanc igitur tollendam cenfuit,illam procurandam, & augendam, quod fi ipfe reuiuifcat,incertum eft,an euafurus fit,tam parum confideratas fententias.Sed de his hactenus.

De Confiderandis in unoquoq; Cibo. Cap. XXIX.

Quæ in cibis confiderandæ fint. Q Væ in uno quoque cibo confiderare oportet,hæc funt, (neque enim nos fimplicem faciendo tractationem, ad hoc cogimus lectorem,ut idem cogatur,multis in locis quærere)primùm an boni fit alimenti,aut mali. Dico autem boni alimenti cibum, qui fanguinem generat optimum, fub-

Cibus qui boni fit alimenti. ftantia mediocrem,colore rubrum, æqualem, & maximè nutritioni corporis,& reftaurationi aptum,tum etiam uirium. Inde quærendum eft temperamentum, fi ca-

Nota. lidum fit,aut frigidum, humidum,aut ficcum illius alimentum:poft quónam pacto utile fit,uentriculo,& quomodo facilè concoquatur, alat ne plurimum, an parum? & ut id quo alit facilè,aut difficulter corrumpatur:excrementofum ne fit,an non,& qualè fit hoc excrementi genus, quod abundat, docere oportet, fimiliter ut capiti, iecori utilis fit huiufmodi,aut noxius,& quàm gratus odore,faporeue.Vtrum uerò aluum moueat,leniat,fiftatúe:& cui membro, aut morbo falutaris fit,adijciendum eft:etiam qua ratione utendum fit eo,& qualis fit electio,tum præparatio? His quindecim rationibus,ciborum naturam,ac uires defcribere oportet,fed illud forfan occurret uideri eadem,quæ plurimùm nutriunt, habere etiam excremẽtorum parum atque id uerum eft,fed non tamen quę parum nutriunt,multum habent excrementi:ac forfan quæ multum nutriunt,etiam excrementofa funt,ut caro fuilla,& bouis, quæ pura eft.Similiter etiam,quæ boni funt alimenti, non uidentur corruptioni fa-

Quæ multum ac parum excrementofæ fint. cilè obnoxia. Ergo primùm fic diftinguere oportet, quæcunque grauiora funt,& parum nutriunt, excrementofa funt, & quæcunque leuia, multum nutriunt,ut lutea ouorum,paucis excrementis redundant,atq; grauia funt, & multum nutriunt, pauci funt excrementi,fi mollia fint,& facilè concoquantur: facilè enim digeruntur,ut alæ auium,quæ uerò non fic,etiam excrementis abundare poffunt, quandoquidem eorum fubftantia utrifq; fufficere pofsit. Quæ uerò leuia, parum nutriunt, fi lenta fint,habent excrementi fatis,fin autem non, fed friabilia, parum. Multum ergò excremẽti habent,quæcunq; grauia funt,parũ nutriunt,& difficilè fuppurantur:leuia autem cùm facilè fuppurentur,& multũ nutriãt,excrementi parũ habent.

Quæ facilè concoquuntur,parum nutriunt. Quæcunq; uerò facilè cõcoquuntur,parum ea ratione nutriunt, & leuiora funt, quæ autem grauia,fi multum nutriunt,difficilè fubiguntur, ob tranfmutationem,fi parum,ob feparationem. Ouorum uitelli, non fimpliciter facilè concoquuntur quia plurimum nutriunt,in prima autem coctione, facilè tranfmutantur. Quædam autem leuia funt,& parum nutriunt,& difficilè concoquuntur,ut cafsia, quam cinamomum uocamus,& quæcunq; alia, quoniã natura illorũ à noftra fubftantia, atq; omnibus his quæ propè noftram fubftantiam funt, plurimum abeft: fic & fungi,

quamuis

quamuis leuissimi sint. Durissimi ergo cibi, qui graues sunt, & aut plurimùm nutriunt, aut quorum natura plurimùm à natura sanguinis abest, nō uidentur autem quod plurimum nutrit, à nostra substantia plurimum abesse, neque ullum graue, quod parum nutriat, facilè subijci posse: plurimum enim abest à natura sanguinis. *Durissimi cibi plurimum nutriunt.*

Quæ ergo facilè concoquuntur, sunt mediocris alimenti, temperamentum propè, coctione multa subacta, minimè lenta, paucorum excrementorum, & consueta: quæ uerò ab his una, aut duabus, aut etiam pluribus conditionibus, accedunt, eo difficilius subiguntur, quo plures illæ fuerint. Maxima tamen causa difficultatis cōctionis, est durities substātiæ: post dissueta, & quę ualdè excellūt aliqua qualitate. *Quæ facilè concoquūtur. Causa difficultatis cōcoctionis.*

Quæ uerò facilè subiguntur, & quæ non benè alunt, facilè omnia corrumpuntur, ut horarij fructus: mollia enim facilè corrumpuntur, & quæ tenuis substantiæ, magis quàm quæ crassæ, & quę prauum ex se, maximeq; aqueum generant sanguinem. Frigida autem omnia, & sicca corruptioni minùs sunt obnoxia. Resistunt corruptioni acetum, lymonij succus, sal omnia beneolentia, ligna aloes, cassia, cyperi radix, santhalum, myristica nux, macer, garyophili, cardamomum, prætereà mel, & oleum, crassum alimentum & prauum, ut cetrius, eò serius corrumpitur, ut quod ex cucumeribus crudis, & fungis etiam coctis fimitur. Quocirca corrumpuntur facilè, quæ calida parum & humida multū sunt, & omnino humida, & cruda, & tenuis substantiæ, maximeq; serosa, quę facilè ab externo calore feruent: quædā uerò dum obstruunt, causam putredinis præbent. *Quæ facilè corrumpuntur. Quæ corruptioni minùs sunt obnoxia. Quæ corruptioni resistunt.*

Optimi ergo alimenti, quæ & temperata sunt, non tamen tēperata omnia boni sunt alimenti, quæ facilè concoquuntur, & plurimum alunt, nec facilè mutantur in prauam qualitatem, & paucorum sunt excremētorum, simpliciter boni cibi dicuntur: quoniam commodi multum, incommodi, parum afferunt. Etenim quæ optimum generant sanguinem (hoc enim est in alimentis præcipuum) corpus, & uires, ex æquo restaurant, unde & sani degunt homines, & diutiùs uiuunt, & facilè generant alios, & ad labores promptiores, & incommoda meliùs ferunt: suntq; meliùs colorati, & meliùs dormiunt: contraria uerò ex cōtrarijs fiunt. Et quamuis Galenus hanc sanguinis praui generationem in duo tantùm diuidat, scilicet serosum, & crassum, nihilominùs tot sunt illius species, quot fermè æduliorum genera. Præstiterit ergo, uel à ratione discere, quinam sit sanguis bonus, scilicet ruber, splendens, mediocris substantiæ, æqualis, & calidus, sed non ut feruens aqua, in quo non est quod possit distinguere, sed unius substantiæ, ut oleum, & aqua, dulcis, fluens, qui serò & lętus cōcrescit. Ex operationibus aūt, corpus robustius, carnosius, color floridus operationes bonæ, & mens lætior. Eadem uerò ratio, & in lacte, si pro rubro album, pro nutrice infantem substituas: quanquam & benè cōstitutam nutricem, uerisimile sit bonum etiam lac efficere. A non temperatis autem cibis, non solùm sanguis non bonus generatur, sed & bonus iam qui aderat uitiatur, quemadmodo à cibis praui alimenti: cùm enim omnia commiscentur, à multo quidem bono exiguum uitiosum emendatur, à mediocri autem quantitate, praui multùm boni, uel à pauca mediocris corrumpitur. Qui uerò difficilè subiguntur, inflammant totum corpus, & recrudescere faciunt morbos: ob id in abscessibus internis lethales sunt, in externis ut podagris, ac bubonibus maximè noxij, tum etiam magis si calidi sint, hi cibi caput grauant, & lædunt, & somnos impediunt, & aluum sistunt, aut intempestiuè eijciuntur: faciles autem nimis efficiunt, ut alij postmodum, qui secùs rectè concoquerentur, ægrè possint concoqui: corpore igitur benè ualente, & mundo, ab humoribus prauis, cibis paucis, qui difficulter concoquantur, assuescendum est, ut hos ob consuetudinem, alios ob robur meliùs concoquant. Nihil autem deterius est, quàm si talium ciborum esui, uigilia subsequatur, tùm uerò unicum præsidium in uomitu reponendum est, quem omni ingenio excitare oportet: namq; inedia, & si minùs mala sit, nihilominùs tāto malo serò succurrit, nec probè: corrumpitur enim, diutiùs manens in uentriculo, non minùs fermè, quàm concoquatur, & corpus absumitur. Ergo ubi tales occurrāt cibi paucitate, sed coctione multa, priùs subactis occurres: tum demum quiete, ac somno miscebis, & acetum multum, & *Cibi qui boni simpliciter dicantur. Nota. Sanguis bonus qui. Cibi intemperati malum generant sanguinem. Vomitus.*

 madefa-

madefactos edes, & diutius, ac exquisitius mādes, & bono uino uteris. Deteriores sunt qui genere, quàm specie, ut legumina, carnibus bubulis, & specie quàm arte, & præparatione, ut bubulæ carnes, ouis duris: talia enim interualla, ut breuiora faciliùs superat natura. Quæ aūt parum alunt, uires, corpus, & florem ætatis extenuāt quæ tamen plurimùm alunt, ut dixi, raro perfectè à natura in omnibus coctionibus superantur, aut ergo parum ex plurimum alentibus cibis sumendū est, aut uti multa exercitatione, uel euacuatione, uel per interualla abstinendum: cæterùm ubi quis pane utatur triticeo, & uino, nō uidetur posse uti cibis parum alentibus, qui illi obsint, sed erunt uoluptatis causa, uelut Persæ, qui nasturtium cum pane edebant, huiusmodi hominibus panis est cibus, multi nutrimenti, ut etiam remigibus, aliter ferre non possent, his uerò qui carne utuntur, & caseo, mediocris. Ergo cibi multi alimenti consuetudine, & mistione alimentorum aliorum multum nutrientium euadunt cibi mediocris alimenti, atq; hæc Galenum docuisse oportet, quæ ad rem plurimùm referunt. Ideò si insuetum oleribus, & pane nutrias, in imbecillitatem cerebri deueniet, nec ualebit regere corpus, quoniam uentriculus, & iecur, neq; quantum oportet alimenti extrudunt è pane: nec quod extrudunt, ita attenuant, ut ex eo spiritus conficere cor queat, & cerebrum temperare. Quæ uerò facilè putrescūt, & se ipsis, & alterius sanguinis corruptione lædunt, itaque & febribus aptos plurimùm offendunt: & eos qui raro se purgāt, & qui à cibis se exercent, maximè autem deambulando, currendo, equitando: & generaliter motibus omnibus, quibus totū corpus agitatur. Multiplicem autem esse corruptionem, cum esse ostenderim, hîc de prima, & secunda coctione intelligo, ut mororū, & mugilum qui iuxta cloacas uiuere solent. Qui uerò cibi multa excrementa relinquunt, si non admodum difficilè concoquantur, impediunt tamen uias, coguntq; naturam ad eorum expulsionem, eamq; impediunt à muneribus magis salutaribus. Reliquæ etiam conditiones, non sunt minùs animaduertendæ, quàm hæ, ut præcipuè quæ ad confirmandū uentriculum, & iecur, nam ex horum robore, non solùm boni cibi meliùs concoquuntur, sed etiam mali benè. Omnia enim in ui naturali reposita sunt, sturni à cicuta iuuātur, aluntur q; citra incōmodum: carnes putridas corui edunt, & ab his cùm nutriantur, diu etiam uiuunt. Struthiocameli autem ferrum conficiunt, quamobrē non parum refert, ea esitare perpetuò, quæ robur uentriculi, & iecoris augeāt, & ad illa calorem retrahant, & eum attenuent, ac quasi inflamment, ut contra studia literarum, & otium, & scribendi munus, à cibo maximè nocent. Confirmatus enim calor uentriculi, & iecoris, & cordis etiam, omnia conficit, unde & uiri fortes, & armis exercitati parū à durioribus cibis offenduntur: una ergo ratio est, ut ad ea, quæ dixi de exercitatione redeam, cōficiendorū probè ciborum est caloris uis quædā ignea, illos colliquās, qua præcipuè exercitio paratur: nam neq; in solis remigibus hoc apparet, sed etiam rusticis, qui pane, nec triticeo ipso, sed à siligine uel milio, uel etiam quod deterius est loba facto, cum allio, & sale solùm, plærunq; sine uino, bonū corporis habitum retinent. Demiror autem, Galenum negasse bonū in illis habitum, quod multum exerceātur, & intempestiuè, adesse neget, morbisq; grauissimis conflictari, ac facilè interire affirmet: cùm id non ea causa contingat, nec uerùm sit generaliter, de eo genere hominum, sed tantùm hîc rusticis, qui nec triticeo pane uti possunt, nec bono uino, sed corruptū coguntur bibere, prauasq; aquas, panemq; edere ex lobo, milio, lolioq;, ac castaneis, furfureq; confectum: cæteri qui bono pane, uinoq; utuntur, optimi sunt habitus, nec nisi his causis ægrotare solent, quibus longè minoribus cæteri homines, & ipsi ægrotarent, & faciliùs interirēt. Cùm ergo rustici bonum habitum retineant, pane, uino, & alleo, uel cæpis, ut & olim plærīq; milites Romani, in castris etiam sine uino, sed sola posca contenti, ciuis autem si eo cibo utatur, intra tres dies ad imbecillitatem perueniet, manifestum hoc discrimē solùm contingere posse, quod calor ille exercitatione igneus, & siccior, & tenuior, & magis ardens factus colliquat cibos, ut metalla fulguris scintillæ: non solùm ergo exercitatio, & quies à cibo, scilicet à curis, & à motione totius corporis, & potus paucitas, & corroborantia uentriculum, & iecur ad præsentē cibum meliùs concoquendum,

Nota.

Cibi multorū excrementorū naturam impediunt à muneribus salutaribus.

Galenus notatur.

dum, ac ut ex malo, bonus efficiatur, iuuant: sed ex perseuerātia horum, habitus acquiritur optimus quidem, ad corporis salubritatem, uitæq; longitudinē, ut contra ex oppositis, cōtrarijsq; morborum seges procreatur, uitaq; redditur breuior. Qui autem capiti noxij cibi sunt, prægrauant oculos, & surditatem, ac caliginem generant, & syderationem, atque his præcipuè, quibus os uentriculi superius non perfectè clauditur. Horum unum præsidium est, caro citoniorū sacharo condita, cum rhoē, aut barberis granis nuper siccatis, uel etiam tota cum substantia mistis. Sunt qui ea cum saccharo condiant, ut in Britania ad multiplices usus, sed ad hunc præcipuè, saporis quoque gratia, atq; odoris conciliandа, non solùm simpliciter, sed pro cuiusque natura, ac consuetudine. Inquit enim Hippocrates, [Parum deterior cibus aut potus, suauior autem, melioribus quidem, sed minùs suauibus est præferendus.] Id autem arte, & electione, ueluti si testudines quis libèrer edat, eas eligimus, addemusq; odorata, & quæ ad saporem iuuant: sunt autem hæc acetum, sal, succus limonij, mel hispanicum, & saccharum, sinapis, oxalis, & quæcunque benè, & suauè olent sine saporis incommodo. Qui etiam cibi aluū mouent, aut leniunt, ut pruna, aut molliunt, ut oleum, aut purgant, ut mercurialis, horum nullus in sanis perfectè usus est, reliquorum etiam rarus: nam non conuenit simul, & retineri ut concoquatur, & deijci ut aluum moueat, Galenus tamen senibus multum reformidans alui astrictionē in huiusmodi exhibet: at ego præsidijs alijs mallim uti, quod si modò usus postulat, optima est uua passa, pinguis, recens, dulcis, tenui cortice: post sal lapideum, aut napticum, cum oleo, & mel etiam crudum, betam aliqui probant, ut Oribasius, & caulium ius, tum galli, mihi autem nullum ius probatur, quod uentriculum laxet. Qui uerò imbecillem habent partem, his uti assiduè debent, quæ eam corroborent: utimur autem assiduè, certo tamen interuallo triū, quatuor, aut quinque dierum, nam nimis consueta nihil prosunt, ueluti cordi crocus, & margaritæ conferunt, possuntq; cibis addi. Iecori autem eupatoriū, iecur lupi, si edatur, ut utili, cochleæ ut decet præparatæ, pullorum quoque, & auium rapacium iecur quodcunq; optimum est: oculis fœniculus prodest, euphrasiaq;, & longum piper: cerebro, & neruis, cerebra gallinarum, palumbes, caro castrati assata, garyophyli ambra, amaraci semen, cardamomum: somnus diuturnus adhiberi debet præsidijs, exercitatio in aëre libero, lucido, & sicco. Renibus ouillum lac, caseusq; ex eo recens, caro ericij, præcipueq; renes, uesicæ inula, & ericij caro, & quæ neruis conferunt, uentriculo menta, absinthium, uentriculorum auium caro, petroselinum, ruta quandoque in flatu, uel pituita dura piper. Exercitatio cum inedia pluri mum iuuat, nam uentriculus densatur, & agglutinat sibi cibos, ob hoc qui imbecilli sunt uētriculo, parum bibere debent, & sit uinum astringens, austerumue: aqua quoque in qua chalybs sæpiùs extinctus sit, plurimum prodest. Quod si quis obijciat, exercitationem à nobis esse damnatam, hîc tamen utilem esse prædicem, nollem ut quis in tanta re aberret. Exercitatio ualida, & diuturna, parcitati ciborum iuncta, eousq; ut illius tum inediæ beneficio, eò deueniat homo, ut perfectè concoquat, optima est, & salutaris, quia & optimè concoquitur cibus, & parum ex eo cogitur homo assumere, quibus rationibus nihil meliùs est: ea autem fit non motu totiùs corporis, sed superiorum tantùm partium, toto corpore comitante. Qui uerò exercentur, ut Galenus iubet, lucta, uel huiusmodi, uelut & parua pila, uel etiam si rectè, utuntur autē multitudine ciborum, aut contra, cibis quæ non nutriunt, seu multis, seu paucis, omisso pane, hi omnes grauiter peccāt. Similiter ergo, qui tussi erit obnoxius, utetur melle, & auellanis, qui renū lapidi, limoniorū succo, saxifragia, urtica, troglodytide auicula, luciorum quoq; ossa mandet, & lepor is sanguinem, & qui flatibus allea decocta, tum etiam cruda, rutam, fœniculi semē, qui neruorum doloribus, & capitis frigidis, tum cordis palpitationi, inula, sed & palpitationi, & tristitiæ borago non parum prodest. Electionis etiam inter multas species meminisse oportet.

Cibi noxij capiti qui.

Quæ ad saporem iuuant.

Cibi aluū mouentes sanis nō prorsus conueniunt.

Vt uentriculū laxat.

Nimis consueta nihil prosunt.

Nota.

Palpitationi cordis buglossa non parum prodest.

De alimentorum differentijs. Cap. XXX.

V*irtus est uitium fugere, & sapientia summa —— stultitia caruisse.* Dicebat ille, Galenus ut sibi inuenta antiquorum uindicaret, adeò hanc rationem ciborum, multipliciter diuisit, ut in secunda classe apparet, ut uix neq; ab ipso, qui quæ natura coniunxit, separauit, neque ab alijs qui non rectè, quæ diuiserat, colligere potuerunt, accipere posit. At ille copia dicendi, flore, ordine, iudicioq; ualuit: qui eum secuti sunt, nihil horum habẽtes, solùm illius uitia retinent, furta manifesta alienorum librorum, maledicentiam, iactantiam, prolixitatem, & Grammaticas quæstiones, ubi ad nodum peruenerint, subterlabuntur: aliena tanquam sua, suppresso prorsus nomine sibi uindicant, & disputant in his, quæ ad Philosophos pertinent sine Philosophia, & Dialectica, cùm ille saltem Dialecticæ non esset imperitus. Itaque non tam ipse peccauit, qui multa commoda attulerit, uelut

Nota. ornatum ordinem, collectionẽ, (cum secùs, dispersa forsan peritura magna ex parte fuissent) iudiciumq;, sed ut dixi, factus est nebulonum hac ætate omniũ coriphæus. Id uerò peccatum Oribasius, & Aetius corrigere nixi sunt, multaq; intulerunt ex Antyllo, Herodoro, Philotimo, Diocle, Philagrio, Dioscoride, Rufo Athenę, Mnesitheo, Sabino, Lyco, Xenocrate, Appollonio, Zopyro, Sorano, Marino, Agathino, Praxagora, Adamanto, Sophilla, Critone, Archigene notissimo, uelut & Asclepiade, et Erasistrato seuero, Philumeno, Aræteo, Eudemo, Andrea, alijsq; pluribus: quorum non pauci præstanriores in ea parte medicinæ qua tractauerunt, non parum fuêre. Idq; ex hoc condisce, si opus Dioscoridis de simplicibus, quod solùm superest operi Galeni in eodem argumento contuleris, aut Hippocratis opera, Galeni operibus, & tamen, & his, & illi molitus est, pernitiem maiora facturus si sperasset. Hæc ut prædixi de Galeno dicta non putent, sed in futurum alijs sit satis, de illo, ut studiosorum, & de humano genere benemeritorum, infeliciter cesserunt omnibus in finem accipiant. Ergo differentiæ ciborum, aliæ à re, aliæ à qualitate sumendæ sunt, à qualitate quidem facilis, aut difficilis coctionis, lenti, alimenti crassi, tenuis, boni, mali, pluris. pauci, excrementosi, non excrementosi. Neque est quod prima specie uidetur excrementosum, confundas cum pauco alimento, sed potiùs excrementosum, dices quod malum, nõ excrementosum, quod bonum. Inquit enim

Cap. 26. in tertio de Alimentis, extremæ prauitatis secundum consistentiam sanguis, est tamen crassus ur pix liquida tum serosus, adeò ut postquam è uena effusas concreuerit: plurimum habeat aquei humidi superuacantis. Ergo aliud excrementosum alimentum, aliud quod parum nutrit, hoc enim multas reliquit fæces, aut urinam, aut sudorem irritat, aut omninò distlatur, si omninò tenue fuerit. Sed excrementosum multum gignit sanguinem, sed prauum, adeò ut ad prauum, nõ ad parum nutriens

Quod facilè corrumpitur, à prauo alimento differt. alimenrum pertineat, ut de mente Galeni uisum est, & rectè. Quod uerò facilè corrumpitur, à prauo etiam alimento differt, siquidem hoc mediocre etiam esse potest, & est humidum nõdùm corruptum, & comparatiuè dicitur, & putredini obnoxiũ, non solùm malum: malum autem iam malum est, & non putridum, sed ut dictum

Quę difficulter concoquũtur. est, uel nimis crassum, uel tenue. Quæ uerò difficulter concoquuntur, alia densitatę substantiæ, ut peponum semina, hæc multa contrictione subigi debent, & in sorbitiones uerti, alia quidem multum alunt, ut carnes, ex his paucam quãtitatem sumere oportet: alia quia remota à natura humana, ut radices, & olera, quæ diu coquenda sunt, & in iure, & mulcto, aut aqua oleo admista: alia quia naturę contraria, ut serpentum carnes, ab his prorsus abstinendum, alia quia pinguia, & supernatant, ut oleum, ex his modicum nirsus accipere oportet, alia quia humidiora, ut piscium multa, quæ siccanda fumo, aut in furno, aut frigore, aut salita, mãdere oportet: alia quia calida, uel frigida nimis, & ob qualitatem non solùm nimis à nostri natura corporis distant, sed etiam uim membrorum concoctricem minuunt, ac cõtrarijs temperanda, horribilia etiam odoratis admiscenda, quæ uerò proprietate talia sunt, mora, & paucitate, & coctione, & contrictione, & mistione sunt superanda. A' re ipsa, quia

duplicia

duplicia sunt quæ eduntur, uel à terra nata, uel ab illis nutrita, à terra nata, plãtarum omne genus, ut etiam alga, & muscus, huiusmodi aut partes plantarum radices, surculi, folia, aut producta ex his flores, semina, fructus. Quæ uerò his uescuntur animalia, quorum nullum edimus, è terra natũ, nam ranæ è limo nascuntur, rubetæ nõ. Qui nascitur carne, omnes sunt ferini, & qui multa feri moribus, assimilanturq; lupis. Obidq; Plutarchus, & Porphyrius, duo disertissimi philosophi, opera scripsisse de nõ edendis animalibus, præterea breuioris uitæ, nullum enim animal quod carne uescitur est longæ uitæ: qualis est Elephas, & Camelus, sed & corpora eorũ male olent, & spiritus, & excremẽta, nihilq; tam uitiat iecur, & ad paucos morbos præparat, ut caro. Vbi enim aliquod uitium contraxerit, statim iecur difficili morbo corripitur, ob sympathiã, nam uidemus ex morbis boum, non infici oues, aut capras, quanquam imbecilliores, sed boues, neque ex morbis equorum asinos, nec canum cuniculos, aut feles, sed eiusdem generis animalia, ita à uitioso nullo cibo, adeò uitiatur iecur, aut ab animalium esu, & affinium, ut ouorum, & lactis. Cùm ergo neque animalium usus salubris sit, nec olerum, aut fructuum horreorum, dicit enim Hippocrates, imbecillia cibaria, breuem uitam efficere: Relinquitur ut uita optima constet fructibus, & ἀκροδρύοις & seminibus, & surculis, talibus enim ut uiuunt Elephantes, cameli, ceruiq;, quorum uitam constat esse omnium diuturniorem, atque salubriorem, moresq; simul concinnos.

Quæ eduntur duplicia sunt. *Ranæ è limo nascuntur.* *Nullũ animal quod carne uescitur, longæ est uitæ.* *Caro iecur uitiat, & ad praeuos morbos præparat.* *Cibaria imbecillia breuem efficiunt uitam.*

De speciebus mali alimenti. Cap. XXXI.

PORrò, ut dixi, Galenus malum alimentum putat, quod uel crassissimum est, uel serosum, atq; ita medicorum animos multis erroribus exitialibus impleuit. Putat solùm alimentum, uel crassum, uel serosum esse. Quid si biliosum fit? Nunquid id bonum erit? Videmus ex uinis potentibus, & aromatibus, tum uenenis multam generari flauã bilem in uenis, unde morbus regius illicò oritur, qui hunc succum gignit, ac boni alimenti est? si sic hoc bonum ne quidem illi si uiueret, imprecaret, sed sanitatem mentis, sin malum, ad quod horum generum reducetur? Flauam ne bilem crassam dixero, uel appellauero? Reliquum est, ut serosum dicamus, at ipse nõ patitur, qui uult in seroso sanguine, quod uerissimum solùm est inter tot falsa, aquam supernatare: an uerò aqua erit bilis flaua? hæc enim humor est, illa serosum tantùm excrementũ: aqua frigida est, & urina, & quicquid ei simile est, bilis flaua autem omnium eorum, quæ sunt in corpore, calidissima, quapropter mittamus hoc, & iam ad lentam pituitam, seu humorem illum crudum ueniamus. An cucumeres serosum generant alimentum, cur ergo tandiu retinetur donec febres faciat? An crassum illud pici simile, at hoc non est necessarium, nec uerum, nec uerisimile, ut ex pituitoso alimento, ex molli medulla fructus herbacei, nec ut poma insana, fusci coloris, tàm ater generetur humor, qui fit, qualis est pix liquida. Quamobrem iam quartum genus habemus, quod si quis carnes, aut oua putrefacta, aut medullas marcidas edat, ex quibus confestim pestilentes morbi sequuntur, alij uerò statim, ut à præsentissimo ueneno intereunt, nunquid hæc generabunt bonum alimentum? si hoc huiusmodi est, quale erit malum, si malum, sub quo genere collocabitur? possem illum conuincere ex uerbis proprijs, sed non uacat, res adeò nota est, ut non indigeat interprete. Erunt ergo quinque saltem genera mali alimẽti, & singula singulis opposita, sed diuersa ratione biliosum, quod lento & pituitoso opponitur, serosum quod terreo, & putridũ, quod optimo sanguini omninò contrarium est. Cùm uerò quinque sint simplicia corrupti alimenti genera, erunt decem coniugationes geminæ, id est, ueluti alimẽti picei & biliosi, uel putridi, à quibus si duas exemeris, quæ iungi non possunt, siquidem piceũ cum seroso, in eadem parte, conuenire non potest, nec cùm pituitoso biliosum, relinquentur octo. At trium, quatuor coniugationes ut sint omnia genera alimentorum decem, & septem. Apparet igitur quàm oscitãter Galenus in explicando specierũ alimenti praui se gesserit: sed quid docet in hoc, nunquid quomodo generetur, ulla harum explicauit?

Alimentũ malum quid. *Cucumeres serosum generãt alimentum.* *Alimenti mali quinq; genera.* *Piceum* *Serosum* *Biliosum,* *Pituitosum* *Putridum*

Sed

Vtilius est docere quàm accusare.

Sed mittamus hæc, utilius enim est docere, quàm accusare, & monere, quàm reprehendere. Itaq; non solùm hæc alimenta praua euadunt, occasione sumpta à cibis, sed ex peruersione ipsius facultatis concoctricis, ut cõtra, cibi mali bonum possunt exhibere alimentum, ob robur facultatis concoquentis. Sed neque hoc quomodo accidat explicauit, dixit tamen id & in primo de alimentis, & de cibis boni & mali succi: sed causam non est ausus adducere. At qualem ingenerat scientiam, qui sic audit, causam ullam intelligitur, solùm id affert, quod athletis labor commodus est ad cõcoquendos humores crudos, rusticis autem somnus: ac de somno abunde fateor, sed quomodo illi plus dormiant nobilibus, nescio qua ratione persuadebit. At de exercitatione, oppositum prorsus dixit alibi, tum uerò exercitationem aduersari cruditati, quod nec Horatius ignorauit: dicens:

Cap. 2. dum de rusticis loquitur.

Cap. 10.

Nec pila ludere crudus.

Exercitatio inimica est cruditatibus.

Itaque de qua cruditate loquatur etiam nõ dixit: adeò astrictè loquitur hîc noster Pergamenus, ut ne uerbũ in rebus difficilibus excidat. Qui fieri enim potest, si exercitatio adeò inimica est cruditati, quod rustici adeò sani sint, ut nisi alijs incommodis omninò grauibus postmodum laborarent, uelut cum tota nocte currum in urbem ducunt, cum immodicè calidi coguntur perpeti uentos frigidissimos, parum muniti uestibus, quæ pestis est agrestium horum miserorum, uel cum tota die madent pluuia inter labores magnos: cùm piscantur sub sole, cùm triturant frumentũ sub sole ardenti tota die, & cum cibis omninò agrestibus, utuntur deficiente pane, ut ex lolio, furfure, loba, conficere panes cogantur, nec benè coctos sani, & ad annos centum propè peruenturi sint: cui indicio est, quod quicunque ex his dicantur, ante mediam ætatem, solent ad extremam senectam deuenire. Ergo, motus ille uiolentus, & assiduus, calorem & membra densat: ipsum uerò calorem repurgat, & exacuit, ut meliùs concoquat, quæcunque dura sunt, segregat etiam omnia excrementa, maior autem pars impedimenti coctionis perfectæ est multitudo excrementorum. Ideò labor nouus coctionẽ impedit, quia excrementa non solùm non minuit, sed colliquando etiam adauget, & dum cibos agitat, bifariã impedit coctionem. At assiduus, & antiquus excrementa repurgat, & densat membra, & coctiones meliores facit. Quod uerò hi si somno priuentur, illicò ægrotẽt, malè cognouit rem rusticorum: imò nulli meliùs uigilias ferunt, ut etiam reliqua incommoda, ut qui assueti sint, sæpeq; uidi rusticum aduigilasse ægro, qui solus non ægrotauit, cùm tota familia morbis detineretur. Nec Romani aliam artem putauerũt adeò commodam militiæ, quàm agriculturam. Consulo igitur ut homines uel laborent assiduè, uel omninò à repentinis laboribus abstineant. Hæc autem fuerunt, quæ Galenum deceperunt, ut cùm uideret homines otio assuetos, & statim, sæpè, & grauiter ægrotare, existimauit laborem à cibo omnibus esse incommodum. At natura neque hominibus, neq; animalibus cæteris rectè consuluisset, si à cibo assumpto illa coëgisset inertia iacere, quinimmò omnibus cauit, ut ex assiduo labore utilitas accederet. Et quicunque ad tempora illa incredibilis senectę peruenerunt, fuerunt aut rustici, aut milites, aut uenatores: ut etiam ferunt de illo Ioanne de Temporibus. Quid nobis præcipit noster Hippocrates cùm dixit: [Non repleri cibis, & impigrum esse ad labores.] & cùm dixit [Cibi labores sequantur,] non rusticis, aut uenatoribus præcepta dat, aut fabris, sed ciuilibus & mollibus uiris, & his qui contẽplationi se dedunt. Sed iam uideamus, an hæc prauitas alimenti alia ratione corrigi possit? Nam putridos cibos corui concoquunt, & diu etiam uiuere feruntur, ut rosomachi, & alia animalia, quid igitur prohibet, ne sint homines, etiam his persimiles, sed rarissimi sunt: & ideò aliqui uinum, aliqui caseum, alij alleum, alij lac, oderũt. Eadem ratione quibusdam quæ noxia sunt, & lethalia, conferunt, uelut quibusdam manna, seu mel cœleste, uenenum est, alijs cassia nigra, alijs rhabarbarum. Et hoc non intelligens quidam medicus, cùm manna diligeret contradicente patre, leuiter ægro filio cum iam illiùs frater ex ea perijsset, propinauit, & iugulauit. Atque is erat Princeps Galenistarum: qui obijt Florentinus, secus quod putridum generat alimẽtum, alimentum est uenenosum, nec corrigi potest. At quæ calida sunt, aut frigida, in calidis, aut

Nota.

frigidis

frigidis naturis, ætatibus, regionibus, temporibus, cõstitutionibns, habitibus, corriguntur, quoniã dum à causa cõtraria uincunẽ, reducũtur ad tẽperamentũ. Et similiter quę lenta sunt, & cruda, ab igneo calore cum utilitate ęgri, aut sani, suppurantur, nam cibus mitior sit, & calor ipse retũditur, unde bubula caro, ab aliquibus meliùs ouis conficiatur, in calidioribus uentriculis, & magnis assuetis exercitijs.

Quæ cruda sunt, ab igneo calore superantur.

Supersunt duæ dubitationes, quarum una est, quoniam cibus non dicitur boni alimenti, nisi solidas possit restaurare partes, ideò uidebitur crassus, ac lentus, optimus, sed hoc Galenus non intellexit, quia inter crassum, & densum distinguere nesciuit. Ex luteo quidem oui densior fiet substãtia, quàm ex bubula carne, & alimentum ex lacte in pueris admodum densum est. Ideò pinguè densum esse potest, crassum esse non potest: quia crassum necessariò terreum est: conditiones igitur boni alimẽti sunt, quod sit primò temperatum, aut temperato proximum, ne sit bilis, aut pituita, & quod sit refractum per mistionem elementorum, maximè remotum à natura, anima carentium, præcipuè proximum humanæ substantiæ, unde uidebimus sanguinem rubrum, maximè, & mediocri substantia, & tamẽ moritur ex febre quoniam natura eius est, sicut natura sanguinis suilli. Et in quo differt unus, ab altero uisu? & tamen si fiat ὑπάλλαγμα in iuuene uiuet, si cum sue, statim morietur: Deinde quod sit densum: nam in unaquaq; specie, est huiusmodi rarum, & densum, densior enim est sanguis canis, quàm hominis, & tamen ut dixi minùs elaboratus: est enim in secundo ordine scilicet sanguineorum, ut in tertio eorum quæ pariunt oua, in terra, & in quarto in aqua, & in quinto serpentum, & in sexto genitorũ è putrida materia, & in septimo plantarum, quæ propagantur, & in octauo fortuitarum, & in nono uiuentium lapidum, & in decimo metallicorum, & in undecimo luti, & similium, & in duodecimo elementorum: dico autem densum tenue, non crassum, & ideò habet duas partes tenue rarum, & tenue densum, & ex hoc sequitur secunda dubitatio, an quod facilè putrescit, & non est in uia ad putredinem, sit collocandum in alio genere, & uidetur quod sic, cùm enim fuerit humidum, rarum, tenue, facilè putrescet: & tamen erit bonum alimentum. Nescio ergo quomodo Galenus cochleas, si subigãtur benè nutrire, dicat, cùm sint terreæ substantiæ, propterea fieri nequit, ut huiusmodi cibi, bonum exhibeant alimentum, nisi forsan ægris maioris emolumenti gratia. Quæ ergo facilè putrescũt, sunt, quæ humida sunt, rara, & tenuis substantiæ, uelut alimentum ex piscibus.

Dubitationes duæ. *Alimenti boni conditiones quæ.* *Sanguis canis densior est quàm hominis.* *Galenus notatur.*

De singulorum alimentorum facultatibus. Cap. XXXII.

Alimenta in tria genera ab Hippocrate, & sanè rectè distinguuntur, cibos, sorbitiones, ac potus. Porrò cùm hic de omnibus quæ qualitatem mutare alimenti possunt, agatur, condimenta etiam addiscere licebit: seu seorsum edantur, seu permixta cibis, aut potibus: similiter ciborum quidam crudi sunt, quidam cocti, coctorum rursus, quidam duri, quidam molles, ob id sex genera illorum esse conueniet. Non tamen cruda à coctis, aut dura à mollibus, alio tanquam genere differunt, imò neque sorbitiones à cibis alijs, cùm sola præparatione destinguantur, propterea ratio omnis alimentorum, in tria distinguetur capita, cibos, potus, & condimenta: omnia enim hęc substantia inter se differunt. Demiror autem de Galeno, quod in libris de Alimentis, primùm multa omiserit necessaria, uelut serim, oleum atque huiusmodi, apposuit autem alia multa magis aliena, uelut dracuntium. Ad quem enim pertinebat tractatio condimentorum, quàm ad libros de alimentis? Ea etiam quæ tanquam agrestia relinquit, cùm sint multò utiliora his, quæ connumerat, cur relinquit? Tum uerò cum omnibus scribat, nam paucissimi sunt homines omninò perfectè sani, tum inculpatæ ualetudinis, libri illi paucis, aut nullis conuenient. Vinum etiam proculdubio est alimentum, uel ipso teste: cur ergo reijcit in librum de cibis boni & mali succi, & quintum de tuenda sanitate? Preterea rationem condiendi, credo in aliũ librum reiecient: nimium morosus ac superstitiosus, ut cùm uita nostra breuis sit, perpetuò in legẽdis libris illius terar.

Lib. de Arte. Alimenta in tria genera ab Hippocrate distinguuntur. *Galenus notatur.* *Vinum alimentum est.* *3. de temper.*

Atque utinam uel sic nobis satisfieret, modo in tanta uarietate, aliquos libros temporum iniuria eripuit: alia confusa sunt: alia imminuta, & deprauata, & in sufficientia: in omnibus deest ille uigor, ut moderatiùs loquar, ille neruus, qui huic tractationi maximè esset necessarius: & certè si quis sine liuore, atque affectu diiudicare de his uelit, uidebit hac in parte magis congessisse in unum alienos labores, quàm opus construxisse. Itaq; nimium sibi placuisse liquet, & ei methodo quam de resolutione scripsit, incubuisse. At præstat & certis rationibus cuncta tractare, & naturam imitantem omnia conuenientia coniungere, ac copulari. At quis dicet me maledicum? non imò potiùs ueridicum, nam quod in illo præcipuum est, quodq; nulli hac in parte animaduertunt, quod nec æquare, ne dum superare sperauimus, atque ideò relinquimus, suademusq; eius libros in huiusmodi materia, ut utiles admodum legendos deregimus, scilicet subtilissimam quãdam inquisitionem rationum simplicium, ac distinctionis, per quam est non solùm incomparabilis, sed imitabilis, neque ulla in parte magis excelluit.

De Ciborum, potuum, & condimentorum ratione, atq; distinctione. Cap. XXXIII.

Quæ in cuiuslibet alimenti ratione inesse debeant.

Et in omnis alimenti ratione, ut sine noxa sit, non ut colchicon, ut mandi posit, non ut lignum, ut absque sapore malo, uel odore, non ut stercus, aut gentiana, tria hæc igitur, omnibus his, quæ nomine alimenti ueniunt intelligenda, conueniunt, scilicet cibo, potui, condimento. Cibo præterea inest hoc, ut prorsus non sit liquidum, & ut nutriendi, causa sumatur: & ob id magna quantitate: potui ut liquidissimum sit, & ut nutriendi, aut distribuendi causa, uel utriusque sumatur, & ob id magna quantitate. Condimento ut non nutriendi, sed odoris, aut gustus iucundi causa, aut sanitatis sumatur: & ob id non sit magna quantitate. Condimentorum alia simplicia, alia composita, & utraq; uel per se sumantur, uel cibis immixta: singula quoque horum liquida, uel ut puluercs, ut sint octo modi in uniuersum. Condimenta saporis grata, ut sal, mel, odoris garyophyli, moschus: utriusque æqualiter, ut cinamomum: odoris magis grauia ut crocus, saporis autem ut piper, & zinziber, bonæ ualetudinis ut oleum. Omnes præterea sapores grati, opus est ut sint moderati, uel ut fiant admistione tales, iucundiores, dulces post pingues, inde austeri, pòst salsi, & acres, inde acidi. Insipidus quasi in medio est, non suauis, non insuauis, astringens, acerbus, & amarus, iniucundi.

Condimentorum diuisiones.

De Coctione ciborum, & potuum, tum generibus, tum speciebus. Cap. XXXIIII.

Coctio quid

Coctio est transmutatio cibi ab igne, ut commodiùs edatur, & plus alat, hæc duo fiunt, ut sapor, & odor sint grati, & iucundi, calor etiam plærunque dealbatur, nam si sanguineus sit, resoluto sanguine, fit cãdidus, si candidus, fit candissimus. Idem dico de alijs coloribus. Verùm sapor, & odor, ablato humido aqueo, & bene misto pingui, fit melior: faciliùs etiam manditur attenuato glutinoso, & duro, ideoq; terrestri, ut etiam cartilagineis patet. Porrò quę coquuntur, alia concrescunt, alia fiunt molliora, nam liquida, quia humida nimis, uelut lac, & oua non tam facilè diuiduntur, & atteruntur, ut mollia, quàm cùm sunt coacta quædam concrescunt simul, & molliora reddũtur, uel ut iecur, & cerebrum, quæ cùm coquuntur, fiunt media: partes enim aquæ congelatæ, & terreæ mollescunt, alia aliæ, quæ aqueo dilutæ sunt, eo resoluto, fiunt duriores, ideò terrea esse necesse est. Quæ ergo sanguine plena sunt, aut simili humore, frigida, & aquea, ab initio sunt meliora, & magis cocta, quàm ante, in processu uerò, magis cocta sũt minùs mollia, & succi minùs iucundi. Quodcunq; autẽ horum generum diuiditur, nam alia solo igne, alia igne & aqua multa coquũtur, alia modico humido, aut mul

Coctionum differentiæ.

to, sed

to, sed pingui. Assata prima, elixa secunda, concreta tertia, frixa quarta, coacta quæ à solo igne coacta sunt, ut lac, uel oua. Assatorum igitur plures sunt species, in ueru, in craticula, super prunas, in clibano, & suffocata: concreta in patinis, ut tortæ omnis generis, alia in patina composita, ut pisces cum intinctibus: intinctus enim & liquida concrescunt, pisces molliores fiunt, duplici ratione, & ab igne dissoluente, & ab humido permisto. Oua ergo super cineres cum prunis coquuntur, & duriora redduntur, sed frangũtur, si uel ferro tangantur, uel si se inuicem tangant, aut etiam si sicca in ignem ponantur. Ideò seorsum madefacta, priùs in aqua imponi debent, atque digitis circunuerti. Manifestum est igitur ex his, quædam esse, quæ nunquam coquuntur, dura, putrida, uenenosa, & prorsus à natura humana aliena, ut serpentes, & pumex. Quod si exigua sit putredo, igne quandoque mitiora fiunt. Et sunt tot odores, & sapores iucundi, quot sunt eduliorum genera. Et quæ non possunt coqui, nunquam acquirunt saporem bonum, neque odorem. Et quædam non perueniunt ad perfectam coctionem, ut mala insana, allia, & inter optima, caro citri, cum cortice, nisi certa arte. Est ergo coctum, magis coctum, perfectissimè coctum est, ut in alijs qualitatibus. Odores præterea boni à cibo deduci debent, non enim xiloaloes, uel rosarum, aut uiolarum bonus appellari debet, si sponte, non ex permistione talium peruenerit. Inest autem coctioni, ut perturbetur, & peruertatur, uel cruditas, aut exustio. Porrò cum (ut dixi) coctionum sex sint genera: assatum, purum, elixum: purum scilicet quod mollescit, quod cõcrescit, quod frigitur in humido pingui, & hi sunt modi simplices, quod mollescit, ex parte concrescit, ut piscis cum intinctu, & in pasta in patina: piscis enim mollescit, intinctus concrescit, pasta durescit, seu loco piscis, caro capreoli, uel uituli, uel suillæ. Sextum genus est eorum, quæ primò mollescunt, inde indurantur, ut dixi de cerebro, iecore, sanguine, lacte, ouis, quamquam hortum nullum adeò manifestè, ut iecora, maximè auium: ideò huic coctioni modus imponendus est, ne scilicet parum cocta sint, aut nimis, aut peruersa coctio, aut exusta, uel etiam, ut dictum est, solùm cocta sint, non perfectè, & si perfectè, non perfectissimè. Itidem ubi uoluerimus imbuere ius medicatum uiribus absynthij, uel sale moderatè, uel sapore oxalidis, uel simili, ut astringẽte: iecur quidem sufficiet filo suspendere, & sæpius, ac sæpius eximere, quoniam rubet cùm pallore, & quasi maculosum euadit: & fuscum fit, tenerum, & benè olet: in cæteris uerò debent in linteolo raro, & tenui conclusa suspendi, fit enim res mira, absynthiatum ius suaue, sed aberrare, uel minimè non oportet, paulò ante inefficax, paulò pòst abominandum, aut saltem amarum, & insuaue. Vires igitur elixorum inferiùs explicabuntur: minùs nutriunt, quàm iutulenta; iurulenta autem sicca, ut caro capreoli, plus nutriunt assis: humida uerò ut suilla, & pisces minùs, à superfluo enim humido coctio impeditur: & non solùm impeditur, uerùm etiam sæpe peruertitur, imò quod maius est, supinat uentriculum, uel etiam omninò non concoquitur: uerùm in cruditatem transit cibus. Assata uerò in ueru, non possunt coqui, sed uruntur, nisi liquore perfundantur, neque enim intus coqui possunt, maximè perfectè, nisi exteriùs urantur: ergò per se minùs nutriunt ob crassitiem, & molem, ijs quæ in craticula, at perfusa pingui humido plus nutriunt assatis super prunas, & in craticula, & suffocatis. Suffocata autem duorum sunt generũ, alia cum modica aqua, uelut carnes nõ admodum humidæ, suilla ergo meliùs suffocatur in olla sicca, sed longè meliùs caro cyprinorum magnorum præcipuè, ea tamen tantò meliùs nutriunt, quantò suauiora fuerint: per se enim non bene, quoniam humidum retinetur, atque fuliginosum, id autem nocentius, ut aliàs uisum est, ergo frixum magis omnibus nutrit, quia neque humido proprio destituitur, & alieno superabundat: uerùm difficilè est collimare, quia pinguia facilè ardent, uel si paulò plus coquuntur, aut minùs, ea de causa etiam, si à coctione contesta maneant, ueneni uim quandam contrahere solent. Propositis igitur rectè duobus tanquam extremis, elixo, & frixo, quorum unum maximè & optimè nutrit, quamquam facilè sit in ipso aberrare, & si non aberres, patientem pectoris angustiam lędas, quoniam omne humidum pingue, dum nimium incalescit, necesse est ut in fuliginem uertatur ex eo pars aliqua, quę pectoris an-

Assatorum plures sunt species.

Pisces duplici ratione molliores fiunt.

Quæ coqui nõ possunt, nunquam acquirunt, neq; saporem, neque odorẽ bonum.

Coctionum sex genera.

Coctio à superfluo humido impeditur.

Assata in ueru qualia.

Suffocata duorum sunt generum.

Pinguia facillimè ardent ac uim ueneni contrahunt.

ris angustiam efficit,& atram bilem in omnibus generat:propterea neque sanis, sic
Nota. cibus conuenit,nisi parte exteriore prorsus abiecta, caroq; relinquitur, prorsus sit candidissima:tum enim si cocta est,optimū est alimentū.Altera uerò elixa, quę minimum nutrit, & difficulter concoquitur, ob humidum aqueum, quod ei permixtum est,& alimentum etiam quod gignitur,prauū,& semper serosum,ideò melior caro est,quę iam ius odoratū efficit,scilicet in frustula diuisa, talis em̄ cùm in se ipsa coquitur,repinguescit & fit odorata:sic enim Florentini pauperes, (gens parcissima)coquere eam solent olla parua, & in frustula diuisa. Commune autē omnibus quæ coquunt̄,dissolutionis causa,tā assis quàm elixis, frixis, alijsq; omnib.præterquam suffocatis,ut quàm celerrimè possint,coquantur: sic enim magis humida,& mollia redduntur,minusq; differentiæ est inter partes interiores, & exteriores, meliùs olent,& sunt suauiora, suffocata autem quæ humida non sunt, multum ex iam dictis magis aduruntur,& minùs siccantur,ob id deteriora sunt: meliora igitur sunt
Iurulenta meliora sunt elixis. iurulenta elixis,quia pinguiora,& alieno humido redundantia. In omnibus præterea obseruandus est color,ut ad candorem perueniant, nam si rubra cruda, si fusca atra,& exusta,si liuida pallentia, crocea, flaua, mista, colore cerulea,uiridia, non solum cruda,sed etiā forsan uirulēta,uitāda ergò prorsus maximè in iam suspectis,ue-
Quæ prorsus uitanda. lut fungis,ranis,anguillis,cochleis,cōchis,ut differūt genere crustacea cancris,cętacis,horum enim quædam in sordidissimis locis nascuntur, sed herbis quoque maximè æstatis tempore,ubi uipera, & aspides, & deteriores etiam serpentes habitare solent. Similiter obseruare etiam decet saporem, ut dixi, & odorem, & ut facti sint leuiores,mutatio tamen coloris quibusdam est familiaris, & in ijs citra periculum, quia naturæ comparata,uelut malis insanis,& mullis,& sargis,est istiusmodi præcipuè qui lineares sunt.Ergo optimi,quibus hæc omnia conueniunt, & quæ naturæ, uelut frixa,si delinquant, uel paulum senibus maximè, & decrepitis, magis sunt incommoda, uix concoquuntur, crassum generant alimentum, & pectus lædunt, quod maximè in senibus,& primùm exsiccatur,teste Aristotele,adeò ut pro mortis causa, principale ab illo censeatur. Quæ ergo medio natura sunt inter hæc,mediam etiam, & mediorum temperatura hominum excessus, & ætatis conditionem exigunt,eisdemq; conueniunt. Vt ergo leuiora sunt molliora, odoratiora, media, suauiora,candidiora,his sex proprietatibus;tum uerò ut celerius cocta, natura præstātiora, & etiam conuenienti,tum sexu calida & sicca,humidiora, iuniora, fœminea, item nutrita,uel terra soli exposita,& uentis aquis limpidis,& ut unicuiq; conuenit præparatio,atque coctio,similiter etiam diu, ut pauones,uel paulò ante mortua,ut perdices,uel priùs agitata,& similia considerari debent, uelut & in his qualitas, ex carbonibus lignis salicis,quercus, ilice, pessima ex nuce,buxo, & his quæ plurimū fumum emittunt,& ideò etiam ex uiridibus lignis:porrò cōpositiones, & eiusmodi media,ex his quę nunc aut alibi dicta,dicenturúe,uelut natura generum, & specierum,manifestæ erunt.

De coctionum tribus differentijs,de saporum comparatione, & de quadruplici gradu medicinæ. Cap. XXXV.

Artis medicæ inuentio ab experimento ortum habuit. PRima inuentio artis medicæ ab experientia ortū habuit, necessitatis causa,ob casus scilicet, uulnera, & contusiones, quod morbos sponte natos, quasi à Deo immissos:ac ob id etiam sponte sanandos, aut omninò nō sanandos negligerent. Eos uerò qui casibus prouenissent, arte & industria indigere persuadentes,ob multiformes plantarum species,ac formas,ab illis petendum auxilium existimarunt. Hippocrates à chirurgia methodica, quam plurimum auxerunt Podalyrius, atque Machaon, ad bellum Troianum profecti, ut testatur
Iliade, in prin. Homerus (filij Aesculapij)deduxit ad methodum propriam,& partem morborum interiorum maximè adauxit: cumq; primùm ab Heraclide filio artis nomen promeruit,cùm antea sententijs tradita esset, ut ille præcipuè testatur, & docet in libro de Victu in acutis. Sic in libro de Vulneribus capitis,de Vlceribus,Fistulis,Fracturis,atq;

ris, atque Articulis, & Prognosticis. Isti sunt maximè libri rationales medicinæ: sed præstantissimus de Victu in acutis, ob idq; à nobis diligenter expositus. Galenus uerò artem ad gradum tertium perduxit, singula quoq; ad methodum simplicem, & ob id clarissimam, ac maximè generalem perducens. Idq; primum fuit emolumentum, nam in hoc differt methodus sua, ab ea quæ Hippocratis, quod in Hippocratica licet transite ad similia, ut empyrici, & cognita causa, sed non per causas, principia, & elementa, quia eo non peruenit, uelut quod cura fit per contraria, sed non docet quæ sint illa, & tamen attigit illa in libro de Humana natura, legitima parte, & de Fœtuum formatione. Ideo Galenus fatetur Hippocratem fecisse fundamenta artis. Galenus illa tradidit generaliter, & modo demonstratiuo, non naturaliter, sed Dialecticè tãtùm, & quasi ex supposito, & sine ordine, & est quasi doctrina Mathematica, quam præcipuè attigit in libro de Constitutione artis medicæ, & artis medicinalis, speciatim autem in cæteris passim. Secundum ut sparsa antiquorum scripta, uelut Anthillidis, Archigenis, Asclepiadis, Erasistrati, Philotini Dieuchi, Mnesithei, Dioclis, Herodoti, & Neræ, in unum collegit, multis etiam confutatis alijs perperam, & maximè Marini, & Herophili. Tertium fuit iudicium in compositione medicamentorum tam per locos, quàm per genera, sed ut in actione, & tractatione, methodus illa fuit clarior, atque facilior, ita profunditate, & usu inferior, ea, quæ composita est: & Polytaxis à nobis appellatur: à qua methodo liber hic noster initium accepit. *Differẽtia inter Hippocraticam atq; Galeni methodũ. Hippocrates artis fundamẽta iecit.*

Cùm ergo cibi gratia exempli, & potus etiam in duplici sint differẽtia, crudi, coctiq;: cocti uerò crudis, & probè his, qui minùs diligenter, quod plus, meliùs, & facilius alant, & ob id incolumiores, & suauiores: præstabat scire quid ex coctione, & quomodo adijceretur, mutantur enim edulia in coctione temporis diuturnitate, aut breuitate, modo, ac adiectione: adiectio fit in suauium, uelut pingui, amarum maximè repugnat, ut dulci salsum, cõtra salsum pingui conuenit, minùs amaro dulce: post insipido repugnat, rursus amatum, non ita conuenit. Acre uerò, & salsum, maximè cõueniunt amaro, quod illius dissoluant sensum, ut optimè pingui, si non exuperent: ab eo enim uis illorum mitescit: nõ ita ab insipido, quod sit imbecillius. Et multum refert scire quid principali, quid adiecto eueniat, uelut ex coctione longa, in elixatione, aliud siquidem carni, aliud iuri. Et ius si nil salsi admistũ sit, ex diuturna coctione nõ fit salsum, si adsit, fit salsum, quia humidum decrescit, & salis substantia manet. Cur uerò demum si sal admistum sit, etiam amarescat, caro autẽ quæ adest non fit amara, quia sal crassius factum, penetrari non potest. Quo circa neque talium definitam, & perfectam doctrinam tradere expedit, sed sufficit non ut Galenus difficilia omittere, attingere omnibus nota, quod in Hippocrate prętermissum laudauit. Ergo ex adiectis, ut lacte, uim liquoris expendere oportet, & quomodo immutetur. Modus, lebes, id est, uas angustum, & altum, ut patina contra, & detectum ut sartago, & expositum ut in ueru, crate super prunas. In uase autem sine liquore, uel cum munimine, uel liquore ut fiant octo modi, tres absque uase, totidem cum uase, & liquore. Elixatio, patina frixum, unus in uase sine liquore, & unus in patina crustaceus, quem uocant pastitium. At nunc de singulis agendum, ut fiat doctrina absoluta, breuis, ordinata, & clara. Primum igitur considerandum, quid intersit inter contraria, utpote uas, & non uas contectum, ut patina, & detectum ut sartago, & cur quod spargit aut colligit. Et ut quàm paucissimis exemplis omnia explicemus, uelut propositis A B C D generibus, & sub D E F G. |A B C D speciebus: secundum genera quidem fient x v. comparationes, & |E F G species septem: generum autem cum speciebus L x I I I. quæ omnes collectæ, præter tres specierum ad proprium genus fient L x x x v. sufficiet ergo sex exempli gratia generum simplices differentias explicasse, unam compositã, unã specierum ad alienum genus, & unam specierũ inter se, & ita I x. plenè, ut ita dicam: L x x x v. modis satisfactum erit, atq; hæc pars penè perfecta methodi nostri cõpositi. Sumamus igitur initium ut dixi hoc modo, (nam reliquæ sunt uidisse plura, & maximè artiũ subiecta, atq; illa reduxisse ad hanc methodum, seu regulas, & quàm *Exemplum. Edulia in coctione mutantur. Nota. Nota. I X.*

breuiſsimè,inde uti,ac coaptare inter ſe & ad unum.) Quæ non in uaſe coquuntur, nil recipiunt à partibus ſuis,maiore ui ignis afficiũtur, nullo externo humectantur liquore,quinimmò motu aëris uehementiore ſiccantur: propterea his quæ in ueru addimus liquamen,& cum multo igne aſſamus,quoniam ſimplicia ut penetret uis ignis,& nulla interpoſita mora ſiccetur.Ergo oportet ut caro illa ſit humida pingui humido,atq; perfecto, propior tamen hominum temperamento, atq; in calido,& ſicco,qualis eſſe debet.

Cibus coctus trifariam aſſumitur.

Cibus igitur coctus aſſumitur,triſariam conſiderandus,ut à modo cõdiendi,temporis ſpacio,& uſu,nec licet plura inuenire membra, cùm hæc tamen omnia ad illum pertineãt. Idq; Galenus uocat demonſtrationem,& principium ad quod refertur maximè ſimile, maximè ex perfectis humidis, & ex ſimilib. maximè,atq; purum humidum in hoc, atq; ex his exẽplum aſſumere, quod ſeruiat omnibus ſpeciebus comparationum, & genera tamẽ ſingula complectatur, id eſt, in unoquoq; genere exemplum.Reliquorum ſit conſeruatio,uelut in quodam penu,ex quo depromere liceat mẽbra ſingula, cùm ſuis ad principia aſſumpta uſibus. Eadem omnia inuenire,& exequi in adhærentibus per ſingulas regulas. Demum omnia ad unum redigere,atq; utilitatem finis,tum executionem illius, horum quidem actu,illorum poteſtate: neq; enim idem homo capi poterit omnibus morbis, ſed tamen medicina erit de omnibus corporibus, & ſingulorum affectuum cuſtodia,& defenſione incõmodorum, ad hoc autem ſpectabat ratio exempli. Igitur ut ad inſtitutum exemplum redeam, dictum eſt quod patina diſtat à ſartagine,ſed nõ in quot,& quibus: ſartago enim eſt in cõtinuo motu,& detecta,& humidum illius pingue,patina contecta,quieſcens,& aqueo humido plerunq; referta. Verùm ante

Humidum quadruplex.

omnia,principia quædam attingere oportet,uelut quod quadruplex ſit humidum, aqueum quod eſt inelaboratũ,igneum quod exuſtum,crudum quod eſt elaboratũ, ſed miſtum,& pingue quòd purum eſt elaboratũ, quo omnis calor gaudet. (igitur
1 naturalis)putrido excepto,nec tamen conſumitur niſi ſerò: nam cùm ſupernatet in
2 lebete,& feruẽte illo, aqua in imo adhuc frigida ſit,nec habeat quicquã ſuprà quod
3 impediat,celeriùs tamen diſſlantur x. libræ ſubiectæ aquæ, aut uini, uel ſuccorum,
4 quàm olei,aut adipis ſupernatantis,(nec huius eſt locus, ut rationẽ reddamus hic,)
5 conſtat difficillimè conſumi humidũ,pingue accendi facillimè,contra reliqua,præ-
6 ter igneũ:hoc enim celeriùs abſumitur pingui,ſed non benè nutrit calorem innatũ.
7 Quæcunq; uerò motus auxilium conſequuntur,celeriùs operantur, atq; abſumũt.
8 Diximus & elemenra eſſe impermutabilia.Rurſus motus in materia impedit calo-
9 ris motum.Et pingue humidum denſius cùm ſit calefactum,exprimit aqueũ,quod
10 circundat. At uero cùm dictum ſit ſuperiùs, humidum pingue eſſe alimentum ca-

Nota.

lori igneo,& naturali, aqueũ,& crudum utriq; inimicum,eo fit,ut aliàs demonſtratum eſt,ut cum utile unum quodq; trahat, abigat contrarium, ut flamma trahat ad ſe humidum pingue,ut uidemus maniſeſtè in lucernis,abigat aqueũ.

Lucerna cur ſtridet.

Vnde ſi oleo aqua immiſta ſit,ſtridet lucerna,nam cùm trahat quod pingue eſt,pellat crudum,& aqueum,fit ſeparatio,& cùm duplici motu:ergo ſonus tenuis,& abruptus, ob inæqualitatem,unde ſtridor. Ex his colligitur, quod cum quæ in ſartagine coquuntur, in pingui humido feruẽt,& in libero aëre,unde motus in calore:quare cum pingue humidum facilè ardeat,ne accendatur, mouent ſartaginem, & quanto plùs eſt humidum quodcunque,eo magis reſiſtit ignibus:ideò plurimum oleum iniiciunt, & priùs torrefaciunt,antequam iniiciant piſces, ac mouent leuiter & mediocriter coquunt,ut Auguſtus Strabus Binaſci, quo nullus hac in arte peritior caupo: nam ſi

Vſta deterrima ſunt.

plus iuſto uritur,& fit mali ſaporis,& deterioris alimẽti,ſi minùs, idem, ſed crudum generat humorem,& odore non probatur,ſed minùs malum eſt.Exuſtam enim bilem atram gignit,ſitim facit, inflammat iecur, debilitat uentriculum, amareſcit, habitum corporis corrumpit:unde mirum eſt de nebulonibus, qui panem torrefactũ cùm ſaccharo,& uino exhibent ægris,ut ſi tres in duobus uerbis errores admittant. Meta eſt,ut humidi pinguis quãtum fieri potes,combibat,crudum, & aqueum reſoluatur totũ. Dignoſcitur ex colore, & odore:ſed ſi deguſtare liceat,optimi ſaporis eſt, ob id & cauſas dictas, frixa optimè nutriunt, & uentriculo ſunt amiciſsima.

Quæ

Quæ uerò plus humidi cõtinent, quàm euanescere posſit, non ſunt frigenda, ut piſces magni. Quæ in patina coquuntur, non tam uehementem motum patiuntur, & colligunt prætenuem partem, ideoq; meliora: ut quæ etiam miſtum utrunque humidum habeant, nam elixa, cum pingue remittant in ius, prorſus ſunt inutilia, niſi ex febre calefactis, aut qui iure non carnibus uti uelint. Aſſata ſuper prunas tanto magis alunt, quanto celerius excoquuntur. *Elixa prorſus ſunt inutilia.*

Quæ farina, aut paſta integuntur, & in furno coquũtur, quaſi in patina cocta dici poſſunt, ſed ſicca. Quædam in humida coquuntur, & uim habent contuſi, ſed ſuauiore guſtu prædita ſunt. Aſſatur caro in ueru omni induſtria uitulina tenera, aut capi: inde diuiſa in tenuia fruſta uirgis, aut dorſo gladiorum diu tunditur in plana tabula, ut tota eneruetur, poſt imponunt cum adipe uuas paſſas benè lotas, petroſelinum, croci modicum, & ſalis minimum, cinamomum, fœniculum, uitellum oui ſi placet, inuoluitur, ac filo ligatur, uel etiam inter folia roriſmarini incoquitur patinæ in iure pingui, & odorato, ac ſi cruda fuiſſet, & cùm editur, ſuauis eſt admodum, odore iucundo, tenera, friabilis, boni & plurimi alimenti, non craſsi, nec admodum tenuis, nec putredini obnoxij, ſalubris uentriculo, iecori, renibus, ueſicæ, pulmoni, cordi, & cerebro. Sunt quibus placeat ſaccharum, & uuam immaturam addere, quanto mollior, tantò melior, modò non exucta. Nec tamẽ quæ optima concoctu eſſe debent, molleſcere oportet, ſed quæ admodũ mollia ſunt dureſcere, ſed ad metam. Mollia enim iuſto magis ſunt cerebrum, & medullæ, iecur pullorum, pręcipuè oua, ſanguis, & lac igni admota dureſcunt: hæc igitur rectè coquere non paruæ induſtriæ eſt, nam ubi proceſſerit, & maximè indurantur, & maximè terrei alimenti euadunt, minùs tamen cerebrum, iuuat etiam in huiuſmodi patinis piper nigrum, & ex aceto, quibuſdam etiam coriandri odor arridet. *Condimentum optimum.* *Quæ igni admota dureſcant.*

Quæ autem in olla ſicca coquuntur, meliùs colligunt humidũ, quàm quę in libero aëre, ideò & mollia, & humida eſſe debent, nec externo humore indigere, uelut plurimi piſcium caro caſtrati, ideoq; piper his conuenit, & coriandrum, eſt enim odoris cibalis, ut aromata: Sed quæ in patina meliùs colligunt, ac remittũt, ideò ſuauiora ſunt, quàm quæ olla, non tamen ad ſiccam coctionem aquæ apta.

De elixatione, eaq; diſſoluente, atque cogente, & quomodo cocta dignoſcantur. Cap. XXXVI.

HAec igitur dicta ſunt generaliter de coctione, ſeu quę diſſoluat, ſeu cogat, uelut enim diſſoluenda, quanto celeriùs diſſoluuntur, eò meliùs eſt, itaq; concreſcunt lentis, & paruis ignibus indigent, naturam ipſam imitando, nam quæ ſeriùs proueniunt miſta, eò meliora ſunt, atq; præſtantiora, temporis enim longitudo, meliùs miſcet ſimplicia inter ſe, & non corrumpit partes, unde non ſolùm ſubſtantiæ, ſed & qualitates in unum coëunt, neque fieri poteſt ut humidum inutile abſumatur, benè à calore magno, quin uel urat, aut nõ abſumat. Porrò cognoſcere quando unumquodque coctum eſt (eo enim dirigitur tota intentio) non contingit ex odore, aut ſapore, adeò euidenter, ut in alijs coctionibus, ob imbecillitatem elixatorũ: aſſata enim optime, (& præcipuè in ueru) odorem ſuum produnt, quæ pinguiora ſunt, & calida. Atq; hoc inditium eſt, ſic cocta eſſe meliora, coctis ſuper prunas, ſuffocatis, & in craticula. Ergo de qualitate coloris cõiecturam facere licet. Alia ergo inditia ſunt expendendi ſi ius ſit optimum, ſuaue benè olens, impoſsibile eſt carnes non eſſe coctas, coctio præterea quæ diſſoluit prius emollit, unde experti coqui cuſpide, gladio eas tentant, ſi coctæ ſint, tranſit abſque impedimento ullo, ſecus hærent, aliàs carnes extra ius extrahunt, & duobus digitis apprehendunt, ſi cocta ſit, cedit, ſi non, renitet. Hæc duo experimenta, licet conſuetudine diſcantur, nihilominùs ratio etiã propiùs ad illa per ſe accedit. Aliud, & redditur ad idem, filamenta exime, & trahe, ſi facilè frangantur antequam diſtendantur, cocta ſunt, ſecus nõ, & hoc habet rationem manifeſtam, aliud, ſi carò cocta fuerit, nam glandulis, aut ligamẽtis, aut carnibus, quæ ſunt in capite albis, aut pedibus *Elixa ut cocta dignoſcantur.*

illorum

illorum aliquod uix coctum sit, cocta non est: si ualde, cocta, quoniã prius coquuntur, spes est & musculosam coctam esse. Septimum, si caro diuisa, gladio æqualiter diuidatur, cocta prorsus est: si non cùm inæqualis sit, nondum cocta dici meretur. Aliud si ius ruber, ubi despumatum est, aut non est suaue, caro cocta non est, si sit purum à rubedine, & aliquo modo pingue, inditium est coctionis. Pisces elixati fiunt statim molliores, quàm caro, si friabiles sint, & breui dissoluantur, unde terminus fi-

Terminus finis coctionis est initiũ dissolutionis.

nis coctionis, est initium dissolutionis: olera cocta sunt cùm æqualiter, aut paulò minus diuiduntur, distracta in longitudinem perinde, ac latitudinem, oua sunt cocta cùm sudant, hicq́ primus coctionis terminus, & uocatur apala: cùm uerò luteum oui non concreuit, album autem sic, sunt cocta perfectè, cùm dura sunt in parte can-

Ouorum diuersa coctio.

dida, concreto uitello, sunt plenè cocta, media mandũtur cum frustis panis longis. Mulieres experiuntur, cùm facilè circumaguntur in plano, & æqualiter: nam si ouũ coctum non est, partes fluidæ locis in uacuis, ac tortuosis sunt, quæ motu decidentes, illud in obliquum ducunt, ac motum efficiunt inæqualem, quod etiam in crudis sed recentibus, non tamen adeò facilè accidere potest. Quæ autem concretione coquuntur, tunc cocta sunt, cùm coacta undiq́ sunt: ideò contingit simul esse cocta, & cruda, iuxta diuersas partes, tum autem meliùs cocta sunt, cùm quæ cõcreuerunt, plus iusto dura euaserint, quæ nondum concreuerunt, parùm ab ea distant. Ptisanæ autem hordeaceæ coctio, per cõcretionem quandam fit, & peculiari etiam ratione non farina in aqua cogitur. Primum an sit uiscida, quare cõtento spiritu intumescit, & feruet, cùm ergo cocta non est primum, quia difficilis concoctionis, insuauis etiam, tertio hærens, quarto non lubricat, si hæret, quia hæret, ideò etiam ob-

Vesalij dictũ contra Galenum.

struit, sexto non benè nutriet. Rectè inquam à Vesalio proditum est, Galenum subterfugisse omnia difficilia, ut quasi nunquam uidisset ptisanam plenè coctam. Cau-

Ptisana cocta cur non amplius ebulliat.

sa cur cocta non amplius ebulliat, præterit, si enim ignis ex humido uaporẽ gignit, necesse est ut prodeat, & ut eleuet. At mihi res noua non est, cũ quęstio naturalis sit, non medica: hæc enim tria dereliquit Galenus, physicas quæstiones, & earum cau-

Vt in libr. de inuentione.

sas, & contemplationes, anatomiam, & simplicium medicamentorum historiam, & ubi conatus est aggredi, deliquit, & lapsus est, par tamen erat ut saltem admoneret nos dubitationis. Accipe ergo rem à fine, quoniam ab illo initium est in artibus in-

Vapor ex lento humore gignitur.

uentionum, certum est quod cocta nõ ebullit, sed cogitur, nisi subtraxeris eam ignibus, inde adurantur partes fumosæ, & malè olet etiam, si tum miscueris, antea ergo miscenda perpetuò, ut ne contrahat odorem adusto uapore, uapor igitur ex lento humore gignitur, sed miscendo prodit, quia leuis est, & aqueus: pingue autem farina hordei dissoluitur, & trãsit in aquam. Ergo ut lenta sit ptisana, cùm cocta est, necesse est, uerùm non aduritur, non fumum redolet, quia prodierunt uapores, nõ attollitur autem, quia pingue illud humidum concrescit, & adeò tenue est, in medio autem motus, prodeant uapores, ergo ptisana probè cocta, non salsa est, quia initio caruit, neque enim sale miscere oportet, dum feruet: non olet fumum, quia uapores omnes prodierunt: alba ergo etiam est eadem causa, non crassa, quia terreum per uapores exhalauit, pinguis est, nam in semine omni, oleum esse docuimus: tenuis

In semine omni oleum est.

ergo etiam, & inæqualis, ut ergo rem perfectè assequaris, depingere illam decreui: quicunque enim docere uolunt, quæ norunt, id possunt: erroris causa est uelle docere, quod tu nescias. Vnde manifestum est, cur Galenus abstinuerit à difficilibus quæstionibus: nõ enim ausus est corrumpere benè scripta in arte medica, permistis quæstionibus, falsis, & alienæ disciplinæ, cùm multum contulerit in illa boni: id uerò aggredi & si fuisset pulcherrimum, ei tamen erat impossibile, tum quia utebantur methodo crassiore, tum quia deerant principia, coactusq́ assequi tradita à Peripatheticis, magis autem aberrans hac tempestate, qui uelut canes in ponte delati sinunt carnem, quam habent antequam imaginem apprehendãt, & ita delusi utraq́ carent. Nostra enim ætate, plurimi id agunt, ut peruertant philosophiam Peripateticam, quoniã ex generalibus constat, licet proprijs destituatur, quę nos inuenimus non uniuersa, hæc enim solis immortalibus nota sunt, sed quatenus mortali licet. Verùm exordium longè maius factum est narratione: opus est ergo ut ad rem regrediar,

grediar,

grediar, neque tamen tam opportun[illegible] occasionem præmittere poteram, ne ob pauca uerba silentio tradita, homines [illegible] as infinitas fabulas, & commenta magna iactura temporis ignorantia, fraude, & [illegible] inani, impingerent. Res ipsa quatuor uerbis constat, farina hordei iam decoc[illegible] abiectis sordibus pingue humidum continet, crassum mediocriter, & terreo mi[illegible]n, cùm nihil ob aquæ permistionem, & coactionem, quæ ab initio habuit, ut sa[illegible]nine posset aliud hordeum, si terræ mãdaretur, generare: prima ergo coctione [illegible]n partes crassæ quantitate diuiduntur, pòst contusione, & cribro tenui etiam loco separantur, sordesq; abijciuntur, iam hæc tria manda memoriæ, adde quartum in qualibet minima farinæ parte, duę sunt substantiæ, terrea sicca, & humida, quę duplex est, pinguis, & aquea: in secunda coctione, propter calorem, qui dissimilia separat: primùm fiunt tres substantiæ, terrea, aquea, pinguis, & aquea, cruda tum uerò ptisana pessima est, mali saporis, & odoris, ac tenax: tenax enim fit à terreo tenui, secundùm quantitatem cum aqueo ualde permisto, nil mirum ergo si dum secundò coquitur igne impellente, & motu adiuuante, quicquid est terrei, ob impetum extruditur, quid enim mirum si ferreæ pilæ aliquot, millibus passuum differuntur eodem tempore, aqueum humidum, & in uaporem conuersum abit, & absumitur eadem actione, & feruore, quod humidum relinquitur pingue, aqueo attenuato, quod simile est æri, permiscetur similiter pingue illud humidum, attenuatur, & colliquescit, non potest autem aduri, tum quia exhalat, tum quia aqueo cohibetur, neque etiam ob motum adhæret uasi: igitur in secundo tempore in quo subsilit, ptisana eleuatur ob terreum, quod adhuc mistum superat, cum humido pingui (atque hunc motum ualde manifestum oculis, appellamus ebullitione) exhalante paulatim terreo, & aqueo humido concrescit reliquum, remanetq; tantum terrei, ut possit cohibere, & continere coniunctionem utrorumq; humidorum, nam & in adipe, & in oleo purissimis aliquid est terrei (non enim posset esse mistum perfectum) ita illo abeunte, ebullitio cessat: licet enim partes paulatim adhuc eleuentur in superficie non erumpunt tamen, sed in unum coeunt, odore & sapore optimo imbutæ: fitq; edulium suauissimum, particeps lentoris, sed non lentum, lubricum ut oleum, & tenue quale sabinum, inditio est autem, solidum præbere alimentum substantia, tenuissimum autem quantitate partium, mediocre multitudine, quòd non multum ex ea deperierit, quamuis longa ebullitione: inquit enim Galenus ptisana plurimùm cocta sit, haud flatuosa est. Qua propter hoc est summum elixationis liquantis, & per concretionem exemplum, in quo & dissolutio, & concretio sine corruptione apparent. Reliquum igitur est, ut modò de elixationis uitijs agamus, ea sunt frustratio, liquefactio, ustio, & fumiodor. Frustratio igitur bifariam fit, uel cùm substãtia dura remanet, aut qualitas non tollitur, gustui incongrua, uelut si quis absynthium, uel tota die coqueret, & maximè in eadem aqua, idem dico de odore, seu simplici malo, seu cfui inepto, uelut citrio, seu malo medico, hoc enim cubiculo exornet suo aspectu iucũdo, & odore sua ui, nihilominùs incoctum iuri, uel aquæ quasi nauseam excitat, nausea enim ingrata mouent, tribus modis, alia quidem natura, & substantia uelut anethum, quòd boni gustus est, & odoris, mouet tamen uomitum, alia odore, ut res putridæ & corruptæ, alia sapore, uelut aloes, quædã uerò sapore & natura, ut elleborus albus, & colocynthis, mouetur & nausea, dum solùm imaginamur res fœtidas, unde uidentes aliquem euomẽtem, facilè ob uomitum inclinamur, aut saltem ad nauseã, cruda igitur sunt, quæ uel dura manent, uel insuauia, uel olida: insuauia autem sunt, uel quæ nimis excellentem habent saporem, ut adstringentem, uel acrem, uel salsum: alia natura talem uelut putridum: manifestum est autem, quod putredinis duo sunt genera seu cariosum, seu marcor, quod siccum est. Et humidum, quòd etiam magis abominandum: hæ igitur malæ coctionis species sunt, durum, abominabile, insuaue, corruptum humidum, & corruptum siccum, simplices quidem adde quòd quantitate tale est in saporibus, & odoribus, uel natura. Igitur septem in hoc genere simplices cruditatis species, ergo c x x. compositæ, omnesq; simul c x x v i i. quemadmodum de planetarum habitibus dici solet, sunt enim & ij septem, & coniunctiones c x x.

1. de Vict. in acut. Com. 18. in fine.

Elixationis uitia.

Putredinis duo genera.

nes c x x. & habitus omnes c x x v i i. Qui sic non rideat arithmeticam Galeni, in libris de Typis, similem itineri matronæ nostræ ad amœna Varisij, & sacra lora, quæ c c c. prope aberant stadijs, cùm adhuc esset in suburbijs, sedens, & anhelando rogauit: an adhuc multum superesset itineris ad montem usque, ita in expertis axiomata maxima uidentur ridiculæ interrogationes, ac irriti labores, in publicum prodeunt. Sed redeo ad uires declarandas uitiorum coctionis: prius tamen unius præcepti ualde utilis certiorem lectorem reddere uolo, scilicet quod omnis coctio diuturna, seu suauis, seu insuauis, seu utilis, seu inutilis in eodem iure semper auget, & saporē, & odorem, & his quę ad ea consequuntur, nisi peruertatur ab eis, quę naturam illius corrumpūt, uelut amarum, & salsum, aut fumosum, hæc enim tria cùm ab igne (postquam initium acceperunt) semper augentur: pingue enim secùs pinguius fit, acre acrius, dulce dulcius, astringens astringentius, in elixatione dico, non alijs coctionibus. Permutata autem aqua, omnia mitiora redduntur, aut minora nitrosa minùs aluum mouent, dulcia minùs dulcia, amara minùs amara, atq; ita de alijs, remanet solùm quæstio de sicco, & humido, calido, & frigido, nam de humido utroq; modo redditur siccius, seu mutato iure, seu eodem manente, sed tum triplicem sortitur differentiam: primùm enim siccatur res, quæ elixatur humido pingui, deinde medio quodam tempore alia plus, alia minùs impinguantur, tùm resolutis partibus terreis, tum colliquato humido pingui, tum contracto quod priùs colliquatum erat, & dissolutum ad principium naturale: hoc autem ostendit odor, & sapor, inde ubi etiam à perfecta coctione diutiùs coxeris, iterum remittitur humidum illud ui ignis manifestè superatum ab eo, & corruptum. At de frigido permutata aqua, & fiat frigidius, certum est quod per priuationem frigidius euadet, nisi adeò potens fuerit uis ignis, ut non solùm uincat aquæ uim, ut plærunque solet, sed uaporem mutet in igneam substantiam, tunc enim contrarium quoddam accidit. At in priuatione caloris naturalis, quantò plus coxeris, seu permutando aquam, incrementum frigoris augebitur à calore, extraneus enim, ut inquit Aristoteles, et bene, illum corrumpit.

Nota. *Calor extraneus naturalem corrumpit.* *4. Meth. c. 1.* *Cruda ob putredinem pessima sunt.* *Ignis duo tempora.*

Redeamus igitur ad uires, cruda quæ ob putredinem talia sunt, omnia pessima sunt, & maximè à putredine humida, talia enim sunt uenena pessima, si tamen diutius in igne manserint, minùs noxia fiunt: ignis enim duo habet tempora, unum in quo dissoluit, & tunc magis adauget actionem ueneni, quàm illius uim remittat: cùm uerò incœperit humidum resoluere, si magis resoluat, quàm colliquet, minuit putredinem, sin contrà, auget. Est autē & in hoc supremus status, scilicet cùm adeò resoluit, ut superet, maximè multiplicatum in putredinis gradum, aliud quodcunque productum, exempli causa: sit colliquatio partium decem, consumptio autem unius, & fiet nouem, decem igitur in nouem efficit nonaginta, at uerò sit colliquatio, ad undecim peruenerit, cōsumptio ad octo, octo in undecim efficit l x x x v i i i. & hæc sunt minora x c. non est autem necesse, ut per æqualia incrementa, & decrementa procedant, imò nihil minùs, sed crassa plus colliquantur, tenuia magis consumuntur: hæc uolui dixisse, ut concluderem nihil esse tutiùs longa, & uehementi per potentem ignem coctioni, & maximè aquam permutando, & adhuc magis aliquid in coquendo, quod uenenis aduersetur, & non sit incoēundum, neque sapore, neque odore. Sume exemplum, allium, & cępa, & laurus cruda, odoris, & saporis ingrata sunt, magis quàm citria mala, cocta tamen contrario modo se habent: inijciemus ergo unum è tribus illis prioribus, nam omnia reddunt insuauius, permistio enim prauorum magis abominanda est, quàm simplicitas. Ergo si deuitare corrupta non possumus, uelut in castris sæpè accidit, talibus occurremus: nec insulsè Romani in castra cæpas, & acetum deferebant: unùm ut calidum, alterum ut refrigerans, utrumque quod maximè corruptioni resistat, acetum cibi, cæpa potus, & gustui commodum.

Coctio longa per uehementem ignem optima est. *Romani cæpas & acetum in castra deferebant.* *Ptisanæ commoda.* *Lib. de Ptisana cap. 5.*

Quod ad aliarum specierum cruditatum damna attinet, suo loco specialiter dicemus: nunc satis sit commemorasse contraria perfectè coctionis, scilicet commoda optimæ, atq; perfectæ uno exemplo ptisanę, à Galeno commemoratę: par enim est con-

eſt contrariarũ cauſarum,atq; ſubſtãtiarum, contrarios eſſe effectus,de ea loquens. Illius enim uiſcidum (inquit)læue, & concinnum, & blandum, & lubricum,& humidum,moderatè,ſitimq; arcet,& ad abluendum ſi quid opus eſt idoneum, neque aſtrictionem habet,neque illam dum in uentriculo coquitur perturbationem facit, deniq; non exturgeſcit:ſiquidem in coctione intumuit, quantum plurimùm intumeſcere poterat. Vtilitates igitur ptiſanæ hordeaceæ,probè confectę,ſunt decem,ſi quis rectè enumeret,& quod maius eſt, omnes ex Hippocrate ſumptæ, atque uno ſpiritu ut liquet quaſi prolatæ, cùm uerò dixit non perturbare in coctione uentriculum,palàm eſt quòd quinq; præcipuè intelligit, ut non ſit dura, huiuſmodi enim uentriculum pertubant,cum natura conetur concoquere, non poſsit ob duritiem, nec ſupernatantia,fluctuant enim atque concoquuntur in imo uentriculi, neceſſe eſt concoqui:ideoq; deſcendere , tertium genus perturbationis ſit ab his quæ aluũ mouent,hoc nimis eſt notum omnibus medicis, unde inter cætera ſcamonium, & cucumer aſininus,& colocynthis, & helleborus maximè perturbant uentriculum: quia maximè purgant. Quarta eſt,cùm exuperat in cibo uehemens qualitas calidi, frigidi,ſicci,humidi ſuperabundantis,lenti,acerbi,aſtringentis, uel ſi aliquo modo, & eſt quinta cauſa,abominationẽ excitet,uelut flatum,aut nauſeam, aut morſum, aut dolorem,aut ſit uenenoſus,horum cauſa exponam in figura, ſingulas particulas iam connumeratas à Galeno. Pòſt hæc addit quod extergit,non ſolùm corporis ſuperficiem(intellige)ſed etiam interiora, & è uẽtriculo pituitam expurgat, & eſt in ſumma talis in omnibus ſubſtantiæ, & qualitatis, ut refrigerando, humectando,facilè nutriẽdo,ſitim ſedando, aluum leniendo, utilis ſit omnibus febribus, & maximè acutis. Et quod humores corruptos educendo, ſanis etiam conueniat, & ſemiputridos reducit, ut boni ſucci fiant:in hoc uires adauget:poſt quòd facillimè cõcoquatur uentriculo utiliſsima, quod bonũ præbeat alimentum, & breui diſtribuatur, his ſex principalioribus priuilegijs dotata eſt,

Leuis	*Lauat*
Continua	*Non aſtringit*
Blanda	*Non perturbat.*
Lubrica	*Non turget*
Humida	*Sitim extinguit*
Suauis	*Extergens*
Pituitam è uentriculo educens	*Aequalis tam ſubſtantiam quàm uiribus*
Viſcida non tamen adhærens	*Facilis coctionis*
Facilis diſtributionis	*Humoris ſemiputridos reducit ad bonum*
Refrigerans	*Non inflans*
Media inter omnes exceſſus, & ideò parum cuiuſque qualitatis particeps.	

Ptiſana omnibus febribus & maximè acutis utilis.

Ex hoc ad detrimenta malę elixationis, cùm ergo non fuerit perfectè cocta, flatuoſa, & tùm ob cruditatem,tùm modum coctionis,eadem cruda & difficilis coctionis, quare uentriculus in concoquendo grauiter laborabit,ſed neq; ius ipſum utile erit celerius etiam corrumpetur , quoniam humidum aqueum corruptioni obnoxium ſanguis tamen, & ichores faciliùs corrumpuntur. Indicio eſt quod uolentes ſeruare carnes,ſi nõ poſſunt coquere eas, perfectè paulum coquunt eas, & ita ſeruantur, minùs ergo ſeruatur cruda caro, inde ſemicocta, poſt cocta in aqua ſcilicet, inde magis ſemiaſſata, inde perfectè aſſata, adeò ut per menſem nonnunquam ut de pauone, B. Auguſtini referunt ad annum uſque. Ergo caro elixata, non perfectè uentriculum immoderatè fatigat, non concoquitur, ſemicorruptos humores perfectè corrumpit, non deſcendit è uentriculo, flatum gignit, obſtruit: præterea multò magis, quàm aſſata, & deteriùs etiam dentibus conficitur, quoniam in filamenta reſoluitur. Cruditas igitur in elixatione, maximum malum eſt, quoniam per ſe eſt, & elixatione minùs iuuatur, quàm alijs coquendi modis, ſed cur bis elixata, malè oleant? Non quia non cocta primùm: nam idem accidit etiam ſi perfectè cocta ſint, inde denuò coquantur, pars ergo fuliginoſa reſtincta, uelut in carbonibus, malè olet, non enim ignis è lignis ſuffocat, ſed è carbonibus, ut experimentũ oſtendit, propterea ne ulteriùs progrediendum ad ultimas cauſas ſcilicet primas, hoc enim ad naturalem philoſophum pertinet, eouſq; conſideratio extendenda eſt, donec uel ad principium, uel ad demonſtratum in priore ſcientia, uel ad ſenſum, uentum fuerit, quale

Detrimenta malæ elixationis.

Cur bis elixata malè oleãt.

O 2 eſt hoc:

est hoc: declarata enim absque deceptione ex notis, nota esse dicuntur. At quæ elixantur, quoniam aqua dissoluuntur, & reluctante, tardiùs coquuntur, celerrimè frixa: pòst super crate ob tenuitatem frustorum. At quæ in patina sicca, uel suffocata celeriùs, quàm in ueru: compendium igitur coquendi multum oleum, flamma in ambitu, ligna solida, unde carbones scotici, inde craticula: Verùm liquidorum quibus elixantur aqua, nihil reddunt, nisi frigiditatem, & quod humectant lac, ut Apicius est author, salsuginem tollit, ius autem suauitatem addit, & efficit melioris alimenti. Galenus contendit, lac coctione dulcescere, si coit, serosum separatur, magis ergo obstruit cum defœcatum fuerit. Porrò iuris nutrimentum, si cùm pane fit, salubrius est, sed minùs tamē quàm lactis decocti, malus quàm crudi, sed pauló differt: absque pane minùs, atque minùs, ac minùs solidum, quod ex comparatione dignoscitur. Adiposum præterea ius minùs etiam nutrit, & tædium cibi affert, & cibi caninam appetentiam tollit. Afri quibus patria solùm oleo abundat multis in locis, edulia sua in oleo quod est frigere eleganter, sed & celeriter. At nobis non minùs est commodum, uinum feruenti oleo (alij aquam) immiscendo, neque oleum tam facilè accenditur, & minor fit sumptus, & celeriùs cibus excoquitur, nisi compares ad oleum solùm, nec adeò aduritur caro, sed tamen minùs suauis est, & ius, ac intinctus meliora redduntur. In uniuersum, in coctione quæ cum oleo fit, summa industria niti debemus, ut oleum prorsus non aduratur: quod aquæ permistione fit: secundum est ut desiccetur, tertium sed leue, ut destilletur. Porrò uinum impositum aquæ loco, dum difflatur, efficit, ut minùs quæ oleo incoquuntur, adurantur, & non adeò trahit uinum, ut aqua, nam saporem, & odorem addit, si paucum fuerit, modico oleo comparatione aquæ, celerius coquuntur cibi, & euadunt suauiores, præsertim herbæ, & ego utor. Differt ergo naturalis elixatio, ab ea quæ arte fit, quoniam elixatio naturalis fit à calore cœlesti, artificiosa ab igne, naturalis à modico humido, artificiosa à plurimo, naturalis fit permiscendo crassa tenuibus, est enim uia ad nutritionem, nutritio ex genere generationis, artificiosa extrahit, & separat, ut Aristoteles inquit. Naturalis etiam fit concretione, artificiosa dissolutione. Et si cui uideatur, quod naturalis etiam fit dissolutione, exemplum dedimus de ptisana: hoc autem uidetur absurdum his, qui confundunt densitatem cum crassitie: attenuat enim elixatum, similitudo uerò est quod utraque fit in humido, & à calore extra, & ad iucundius, & ad copiosius alimentum comparando ad totum, non ad id quod elixatur, sed quid euenit, si elixatum non distribuitur in naturali? (nam in artificiosa fit fumosum, aut salsum, & utroque modo dissolutum, aut nimis concretum) dico quod in obstructione pylori chylus euomitur, si meliùs procedat, aliter corrumpitur. Cognoui ego Aromatariū propè Broliti ueteris portam, qui iam XXIII. annis quotidie cibum euomebat, & plerunque bis in die, & duxit uxorem, & genuerat filios: hoc tamen discriminis intercedit, quod omne quod facilè coquitur coctione naturali boni alimenti est, non autem in elixatione artificiosa, uelut spinachia, quæ celerrimè elixantur, & friguntur, non tamen boni sunt alimenti, cerasa, & fructus multi horni, cùm autem dico boni alimenti, non absolutè intelligo, nam quæ naturali coctione celeriter coquuntur, si etiam perfectè omnia talia, proculdubio boni sunt alimenti: Sed si non perfectè ut olera omnia, Galeno teste non sunt: boni enim alimenti sunt quæ facilè coquuntur, quæ perfectam assequūtur coctionem, & quæ uentriculum confirmant. Quæ ergo coquuntur à naturali elixatione, alia confirmant uentriculum, & sunt sub genere boni alimenti, uelut oliuæ benè conditæ. Secundus modus est, ut sint tenuium partium, sed densarum ut luteum oui durum, & hoc est secundi generis, nō tamē necesse est ut sit boni alimenti, ut perfectam assequatur coctionem. Caro autem hœdina, & lumbi uituli, & alæ pullorum, sunt boni alimenti propter perfectionem, & facilis ob tenuitatem substantiæ. Caro autem apri, id est, lumbi, & capi sunt crassi alimenti, sed perfecti, ideò præbent optimum alimentum, sed serius, & in homine robusto: si ergo alimentum sit crassum, & paucum, ut melangenæ, & uaccæ ueteris, erit paucum & malum alimentum. Difficilè ergo concoquetur melangena, & paucum præbebit alimentum, & non

Quæ elixantur, cur tardius coquantur.

Lac salsuginē tollit, ius suauitatē addit.

Nota.

Differētia inter elixationē naturalem & artificiosam.

Historia.

Quænam boni sint alimēti.

& non perfectum, nec uentriculo gratum, uel utile, ergo hoc pessimum: sunt ergo exactæ coctionis ut uisum est, duo tantùm modi, & artificiose uarij imperfectę, perfectæ unus, aut duo, sed longe plures imperfectæ: fiunt ergo eiusmodi absque ebullitione, sed cùm in artibus præcepta ordinari debeant non solùm ut ad unguem iacent, sed ut à sensibus deprehenduntur: Et ut minimus error minùs impedimenti

Perfectissimus cibus seu primi ordinis	*Densus, tenuis, perfectus, gratus.* *Densus, crassus, perfectus, gratus.*		*Densum* *Tenue, crassum,*	*Rarum* *Tenue, crassum,*
Secũdus ordo.	*Densus, tenuis, perfectus, ingratus.* *Densus, crassus, perfectus, ingratus.*	*Sec. Rarus Ten. perfect. gratus.*	*Perfectum,* *Gratum,*	*Imperfectum.* *Ingratum.*
Tertius ordo.	*Densus, tenuis, gratus, imperfectus.* *Densus, crassus, gratus, imperfectus.*	*Tert. Rarus, crassus perfect. Grat.* *Rarus Tenuis Imperfect. Gratus.*		
Quartus ordo.	*Densus, tenuis, Ingratus, imperfectus.* *Densus, crassus, ingratus, imperfectus.*	*Quar. Rarus, tenuis, perf. Ingr.*		
		Quin. Rarus, crassus, Imper. Ingra.		
		Sex. Rarus, Crassus, Imperf. gratus.		
		Sep. Rarus, crassus, Imperf. Ingrat.		

affert, quàm solicitudinis, si diligẽter prosequi uelimus: & quoniam attendere oportet comparationem ad finem, quæ enim impediunt negligenda non sunt, quæ autẽ nonnulli impedimento esse debent. Demum in qua uel faciliùs impingamus, uel operi magis obsunt: dicemus nõ fieri coctionem absq; ebullitione, quoniam ad interiora non penetrat, & si penetret non dissoluit, nec si utrunq; accidat, illud fit plerumq;, sed aliquando: & si frequenter accideret, non tamen absque ratione, & usu, cui accommodari debent, quæ ex arte sunt, citra cogitationem omnem deprehenduntur. Ergo & si aliqua possent coqui absque ebullitione, meliùs tamen est sic statuere: nam in his quæ solùm calefiunt, deprehendi potest, ut de lacte, & ouis patet. Sunt ergo media aliqua ubi extrema sunt, uelut mollia, & dura, in quibus contingit, aut non, sed ut dixi securius est sic statuisse, utenim autem ratione iuxta illum, eadem ratione, mutatio quantò maior, eò magis potentior repentina maior est sensili, ideò conijcere in ebullientem aquam, aut oleum, ad alacrem facit coctionem, minùs etiam fumi concipit, retinetur enim diuriùs si non ferueat, & si hæreat uasi, & si non dissoluatur: quamobrem prudentes coqui mutant, diuidunt ignem, & flammam accumulant, exuflant, quæ omnia sunt auxilia contra nidorem. Nidor ille autem non solùm molestus est, sed saporem amarum efficit: fumus enim exustio quędam est, exustio insipidum, & dulce resoluit, pinguéq; corrumpit: fumosa igitur amara sunt. Quæ autem nimis excoquuntur, salsa euadunt si non hæreant, aut intercludantur. Ergo liquorum uitia quæ fiunt ex imminuta coctione, insipidus & subacidus, ex coctione retẽta mediùs inter fumidum, & olentem, ex superflua sola, salsus, ex simplici humida, adiposus, et oleosus, ex corrupta horridus, fœtidus, amarus, ex terreo exusto acris, sed magis ex tenui, nam ex illo acris amarus, si non coquatur; omninò natiui sapores retinentur. Ex uasis aurum, uitrum, cuprum, nil remittunt effatu dignum, argentum, plumbum album, lapis comensis parum, plumbum nigrum, & æs, & ligna multum remittunt, sed plumbum uentriculo nocet, æs amarũ efficit. Vasa figulina è terra nigra ex qua conficiũtur, crucibula ad liquandum, metalla parum ualdè remittunt, communia non multum, debent autem prius aqua imbiberi, aliter siccant liquorem, & corrumpunt cibos. Quę autem bis elixari debent, aut ter, alia quidem ad tollendum odorem atrum, aut saporem, aut uim aliquam nõ cibo conuenientem, uelut caules, & lentes, & rapitia, & porros etiam ob odorem molestum, aut salsuginem, plura ob duritiem coctionis, uelut rapas, & cochleas e-

Nota.

Nidoris effectus.

Liquorum uitia.

Vasorum effectus.

Cur quędã bis aut ter elixari debeant.

tiam ter inquit Galenus, quædam ob utrunque, uelut limosas testudines, quædam infundūtur aquæ, citra ebullitionem, ut araneiorum cortices, aselli siccati, quædam tunduntur ob duritiem, ut stofis: considerare autem in his oportet, quæ sicca sunt, quoniam plus nutriunt, non solùm meliùs, si sæpiùs coquantur, licet enim pingue abscedat, parum tamen deperit, substantia uerò crassa dissoluitur, & multo magis nutrit, quæ autem dissoluuntur in prima coctione, minùs nutriunt bis cocta. Arenosa autem ut chamæ, conchæ marinæ, & magis cœnosæ, & paludosæ, debent non solùm his coqui, sed coctæ lauari diligenter, & secerni, & si corrupta sint, abijci, aliter periculum imminet, ne lapidem in renibus, uel etiam in uesica gignāt, aut etiam detrimentum maius, ob id etiam fungi ex eodem sunt ordine.

De modo coquendi edulis. *Cap.* XXXVII.

Coctio cur fiat. COctio cùm fiat, primùm ob duritiem cibi ad concoquendum, & propter naturam nimis siccam, ut farina: uel humidam ut pisces molles, aut ob saporem, uel odorem prauum. Manifestū est autem, quòd cocta ob id plerunq; meliùs & plus nutriunt, ob hęc in coctione partes plerunq; mollescunt, aut friabiliores redduntur: aliæ exhalante humido meliores fiunt. Est autem *Coctio quadruplex.* quadruplex coctio, ut & ex dictis colligi potest. Sicca ut in ueru super prunas craticulam, in unco, quæ debetur humidis, & fit absq; uase, alia uase humido cogente quæ frigendo fit, uas enim continet humidum pingue, adipem, oleumúe, alia quæ fit in uase humido, aqueo referto, elixatioq; uocatur, alia quæ in uase sicco differt ab assatione, quoniam humidum colligitur, in alia difflatur, hęc proportione respōdet ei, quæ sub cineribus. Sunt præterea duo modi, unus qui ex diuisione prouenit, nā elixatio, alia diuidit corpulenta, alia cogit trita, uelut cùm fit ptisana, aut puls. Hæc sicca, & trita coquuntur, illa humida & crassa, ut frusta carnium. Alia est composita seu mista in patina, misto pingui, & aqueo humido. Commune est his quæ concupiscimus, iucūda gustu efficere, antea humida multo igne, & alacri subigere, seu assando, seu elixando, seu frigendo: quæ autem uolumus siccare, aut lento. Poma sub cineribus, & in igne terrentur priùs: sed nos tertio in igne excoquimus, donec crustam crassam contraxerit, hæc enim suauia, & optimi alimēti. Quę sicca sunt, elixan*Nota.* tur, humida admodum assantur. Quæ uerò superfluo abūdant humido, uelut rapę, & quæ sapore, aut odore prauo sunt, ut porri, primū elixantur, inde in iure coquuntur. Cocta in pingui uase, uelut frixa, aut sicco, omnib. alijs magis ac meliùs nutriūt, inde in patina. Pòst assata, & concreta demum elixa simpliciter, ea parum, & nō benè nutriunt: coguntur assata ex animalibus iecur, cerebrum, oua, lac, & sanguis: soluuntur pòst longam coctionem ligamenta, & membranæ, & duræ carnes. Omnia fermè ad mediocritatē augent dotes suas, plus, meliùs, faciliusq; nutriūt: ubi transgressi fuerint cibi metam, fiunt deteriora: propter hæc multa dum coquentur, suspenduntur filo, ut explorare liceat qualia euaserint. Vitia sunt coctionis cruditas, *Vitia coctionis.* odor, fumi, exustio. Facilem efficiunt coctionem ut aiunt sinapis, quæ etiam conducit ad tollendum lentorem, & frigus urtica, peponis frusta, frustum aiunt uitri, aqua frigida feruenti carni irrigata, inde iterum cocta: coquuntur sub prunis quęcūque ob plurimùm humidum aqueum, ac terreum cō coctu sunt difficilia. Poma, pyra, castaneæ, cæpæ, pastinacæ, allia, tubera, carotæ, napi, insipidę, & parui odoris, aut saporis, donec exuant fastidium, elixantur, inde ex iure condiuntur, & similiter quę praui succi sunt, ut cucumeres, cochleæq;. Quæ tenui sunt substantia, nec concrescunt, assari non debent: quæ uitioso sugi. Quæ plurimo succo bono, crasso, ac lento prædita sunt suilla, castrati, & talium, assari supersusa aqua si salita sint: aliter adi*Coctionis inditium.* pe, multaq; flamma uelociter uersari. Indicium coctionis in omnibus odor bonus, & sapor, & mollities: si uerò non salita, præter id candor, tam in piscibus quàm carnibus, & radicibus, quæ tales natura sunt. Quæ pauco abundant pingui humido, uelut pisces recentes, si multo aqueo, meliùs super erate: si mediocri frixa. Quæ liquida, aut ualde drta, his liquoris plus addes in patina igne supposito, & superposito.

&to. At dura, & multa aquea substantia prædita, ut carnes apri, cerui, pauonis, circundata farina, aut polenta, iureq; immisso in patinis, eodem modo confici debent. Duræ radices cichorij, petrosilij, napi, carotarum, farina intectæ, aut cocta madida ut non siccentur, in patina excoqui debent. Dura si parum coquantur in sartagine non mollescunt, si multum resoluto humido tenui, nec crasso imbuto, fiunt duriora. Quæ seruata sunt diutiùs quàm conueniat, semiputridaq; cualere, febres putridas, & pestiferas gignunt, minùs tamen assata. Sed si cum aceto, & sale atros humores. Ideò etiam meliùs in niue, uel glacie seruantur. Quæcunque sunt tenuis alimenti, & pinguis, aut calida, frixa, fiunt fumosa, & corrumpuntur: ideoq; nec dulce aliquod, minùs tamen mel, inde saccharum post lac, quod tamen & ipsum fit nidorosum.

Coctio pręterea ad tria respicere debet, ut facilè concoquatur, plurimùm nutriat, & benè: quod ad mollitiem ergo attinet, salitæ & siccæ, multa aqua elixari debent, pingues inspersa aqua frigi: carnes molles in olla sicca mirum in modum proficiunt. Cardui in olla humida, cum modico salis, adipis, ac pipere. Elixarum auium columbi, & quæcunque ius non suaue remittunt, meliores euadunt. Trita præterea, & diuisa in minuta frusta faciliùs, & meliùs coquuntur, & nutriunt. Elixa prætereà iurulentis celeriùs putrescunt. Et frixa calida suauiora, & meliora: refrigerata enim obsunt, & nonnunquam si loco concluso, & tecta iacuerint, ueneni symptomata excitant. *Coctio ad tria respicere debet.* *Nota.*

Oportet etiam scire quid sit coctio hæc ab igne: quædam enim nunquã coquuntur, imò pleraq; antequam bullierint, quoniam non antea coquuntur, quàm diuisa sit substantia, hoc accidit ex motu, quem cum calore cõiunctum appellamus ebullitionem: diuisa ergo substantia, calor intima penetrat, & rarescunt partes, & liquor undequaq; tumet, & ob id etiam effunditur. Feruet autẽ uas plenũ aqua, & si multa sit celeriùs, quoniam etiam ob antiperistasim, & ob grauitatem impeditur, & inardescit, ut in machinis bellicis. Signa ergo ebullientis humoris sunt calor exurens, motus uehemens, strepitus, magna inæqualitas in superficie, & fumi multitudo. Coctæ autem substantiæ mollitie, candor, sapor, & odor iucundus, & in elixis ius ualde suaue. Quod ergo coquitur quo mollius fuerit, & gladijs tusum, meliùs eo, & celerius coquitur. *Signa ebullientis humoris.*

Verùm cum in coctione fiat separatio, quomodo cocta plus nutriunt? An ob id quod additur, utius, oleum, pinguedo, an quia quod uerius est separatur terreum, & aqueum non concoctum, quod autem relinquitur, mistum nihilominùs est, & meliùs est, quod non corrumpitur, ut pinguedo, & oleum, atque ob id nutritio fiet ex misto? An quoniam talia non in omnibus, sed duntaxat in imbecillibus magis nutriunt, in ualidis autem cruda, uiuunt enim elephanti plus, qui crudis uescuntur cibis, quàm homines? An quoniam plus est substantiæ mollis, ideò plus cõcoquitur, & ob id plus nutrit? An ob hæc omnia, aut plura in quibusdam. *Quomodo cocta plus nutriant.*

Sed si pinguia aduruntur igne, quomodo meliùs nutriẽt? An quoniam tantisper aquei adesse necesse sit, ut nõ aduratur: cùm enim aduritur, deteriùs euadit. Ob hoc frixa deteriora euadunt, quoniam pingue est quo friguntur, & in carbones transit, ut speciem ueneni retineat: Vnde nisi pars ea facilè posset separari, minùs malum foret, edere non exactè cocta, quàm exusta. *Nota.*

Quæ autem bis coquuntur, omnia malum odorem contrahunt, & ingrata ob id gustui redduntur, panis, caro, olera, & oua etiam Sed de pane minùs mirum, exuritur enim ut coctio, cocto iam perfectè superueniat, at de carne quæ nondum cocta est, ulteriori uerò coctione absoluitur, cur hæc malè oleat, denuò cocta usq; quò debet, & non ultra malum odorem contrahit, prauiq; reddatur saporis, obscurius est, palàm enim est deterioris eam fieri alimenti, siquidem dixit Hippocrates. [Parum deterior cibus aut potus, suauior quidem melioribus, sed minùs suauibus est præferendus.] Ergo uideamus qualem odorem acquirat, certè dum primùm coquitur, partes tenues aquosæ dissoluuntur, hæ refrigeratæ olent, ac etiam putrescunt, siquidem aqueum humidum ad corruptionem semper tendit, ac semiputrescit, cõtracta *Aphorismorum.* *Bis cocta qualem acquirant odorem,*

uerò

uerò mala qualitate in ſubſtantia, tametſi diſſoluatur, reſoluaturq́ humidum, caro malè affecta, ſeu olus, aut ouum, maiorem ex ſecunda coctione qualitatem prauam contrahit: adeò ut priùs perfectè coqui deſinat, quàm teter odor abſoluatur. Quod & ſi ulteriùs coquatur, licet priorem exuat noxam, aliam contrahit: aſſata enim ſeu frixa aduritur, elixata autem fit ex ſucca, & ſalſa aut inſipida nimis, ac inſuauis. Etenim illa quæ plus iuſto coquuntur, tantò deteriora fiunt, quò fuerint in bracteas tenuiores diſſecta, & aſſata, ac frixa, pluſquam elixata, frixa autem pluſquam aſſata. Et ex aſſatis ſuper prunas, & craticulam pluſquam in ueru, uel unco. Hæc igitur ita ſe habent.

Quæ elixantur uires amittunt. — *1. de Alimen. cap. 1.* — *Braßica bis cocta.* — *Cap. 65.* — *Cap. 64.* — *2. de Alimen. cap. 2.*

Porrò quæ elixantur, amittunt quaſdam uires, alias recipiunt, idq́ bifariam, uel ut priorem exuunt, uel ut humore, aut alio quod ſimul incoctum eſt, combibuntur. Velut exemplum dat, ſi legumen in iure elixetur, ipſum quidem ab eo quod erat facultate olfactu, & guſtu mutatur ad iuris naturam, contra ius ad leguminis, atque id in elixatione ſola contingit, aut certè propriè, uel maximè. Sic ergo bis cocta, eadem braſsica in diuerſa aqua, nulloq́ addito alio, fit aſtringens: contrà in eadem aqua, aut iure his, braſsicis ius illud uētrem ſoluit: Ita dicit ſcillam, licet multis aquis, ac ſæpiùs elixatam, ruſtici eſculentam reddidere. Et quod de elixatione teſtatur, fatetur etiam de frixis, & aſſatis, non tamen aſſata transfundunt, cùm nullum circa ſe humorem habeant. Quod ad qualitatem autem attinet, elixa omnium ſunt humidiſsima: aſſata ſiccíſsima, aliquanto minùs frixa in ſartagine, media inter hæc, in patinis cocta. Ineſt autem frixis, ut flatum deponant, ſed aluum ſiſtant, & craſſum alimentum præbeant, difficiliusq́ concoquantur quàm elixa. Ex hac elixandi ratione ut reor, decocta ſunt orta, cum quod eſt in illis transfunditur, in ambientem humorem, maximè amarus, dulciſq́ ſapor, poſt ſalſus, & acris, nam ſunt & ipſi potentes, ſed unus profundior, & in ſubſtantia ſiccior, alter minùs potens prædictis, inde acerbus, & acidus, ſed & auſterus. Inſipidus, atque pinguis, tantò minùs remittunt.

3. de Alimen. 32.

Accidit autem ut dura omnia, longa elixatione fiant ſalſa. Sed hoc inuenit dictum à Praxagora: ſed cur non idem ſi aſſentur, cùm multò fiant ſicciora? an ideò quia inſipido humido, hæc præſertim ſi irrigentur non ita ſpoliantur.

Qui humidis naturaliter uti debeant alimentis & qui aßis ac frixis.

In uniuerſum autem calidis atque ſiccis, & duræ alui hominibus, & humidis naturaliter, & quos humectare expedit, elixis potiùs, quàm aſsis uti expedit. Vnde æſtate, & autumno, & febricitantibus, atque conſumptis, & pueris, contra alijs, quæ his opponuntur, aſsis, & frixis. His etiam qui pulchritudini conſulunt, & qui plurimo utuntur cibo, & mulieribus, & cōualeſcentibus elixa caro utilis ita eſt, ut aſſam, & frixam refugias. Cùm etiam in melancholicis magis. Ad generationem autem contra, frixa, aut aſſata.

4. de Vict. in Acut. Tex. 112. — *Coquendi modus.*

Facit etiam ad hoc modus coquendi cōtecto uaſe, deſpumato iure, in lebete lapideo, fictili, æreo, ſed plūbo albo diluto, leui igne, quibuſuis lignis, & flāma, aut prunа tantū. Et ſi permiſceri perpetuò debeat, uel ut ptiſana baculo, ne cohærēs retineat fumū, aut adhæreat margini, ingrataq́ odore, atq́ ſapore reddatur. Quę ergo lenta ſunt, aut ut cohæreant, coquūtur, miſceri ob dictas cauſas perpetuò debent. Quę in ære, niſi diligenter plumbo albo oblito, amarum ſaporem contrahunt, quæ in lapideo lebete ſunt frigidiora, quę in figulino uaſe uitro obducto mundiora, cum tamen manifeſtè exuccent aquam, aliquid trahere ad ſe uidentur. Quæ conteguntur elixata, media fermè ſunt inter cocta in patina, & elixata. Caro cocta cum flāma minùs ſicca redditur, & ius ac ipſa ſuauior, cocta ſuper prunas ubi prius bullierit, & eſt balliat ſuauior, & melioris odoris efficitur detecta, uim, & odorē amittit, deſpumata mundior, ſed craſsius ius efficitur. Cocta donec exuerit partem ſanguineā in lebete, inde diuiſa in bracteas, & gladijs ex dorſo tunſa, poſt pipere, ſale, croco, aniſo, petroſilio, uuis paſsis, roremarino, adipe addiris ac in globi formam retuncta, & in ueru aſſata, aut in patina cum iure elixata, friabilis, iucunda, facilis concoctu, & boni alimenti euadit. Adiuuat & ad facilem coctionem, quod æſtate animal mane iuguletur, ueſperi edatur: hyeme pridie, uel etiam perendie, ſi autem agreſte, tertio die ante in æſtate, hyeme quatuor interpoſitis diebus.

Cocta

Cocta præterea lignis grauibus magis ſiccantur, ut quercu, aut robore magis quàm ſalice,aut populo. Et ſimiliter refrigerata in aëre libero meliora ſunt,quàm cõtecta,& ſi tranſmutentur reiecta ferè. Et inſperſa ſucco aranciorum redduntur puriora,fumus enim dum coquitur ut utilis eſt,cùm optima pars humoris ſeruetur, & redeat ita retentus à coctione fumoſum ius, ſed aquam magis reddere conſueuit. Quæ autem aſſata ſunt ſupra modum porcellorum carnes, hoc habent peculiare, ut ob acrimoniam, choleram morbum generent: cùm enim quod humido redundat,aëre etiam fit,& mordet ora uaſorum,quæ ad uẽtrem perueniunt, unde fluxionem humorum ad illum excitant,ex qua affectus ille progignitur. Exemplum non aliud accipe quàm ab allio,ſi recens(præcipuè)edatur,nec coquatur, qualis corruptionis odorem remittat. Facit et ad corruptionem nidor etiam in aſſatis, ut docuit in libro de Cura comitialis morbi in puero, teſtaturq; ibi ſe clibanum conſtruxiſſe, qui ſine nidore carnes aſſare poſsit,ſed modum non docet.

Nota. *4. de uict. in Acut. Com. 102.* *Cap. 5.*

Quod autem in elixatione ſuperiore ferueant, & ob id ſpuma magna indicium ſit maximi caloris, docuit Galenus ſecũda Aphoriſmorum,ubi uoluit duas eſſe cauſas ſpumæ,materiam humidam,& formam aërem illi intruſum: duas itidem efficiẽtes, motum, & calorem, ſed ut dixi ſupra,calor ſpumæ cauſa non eſt, niſi quatenus motum cit. At uerò quod in imo lebetis etiam partibus, ſuprà efferueſcentibus frigeant,non dixit:uolui autem te monere,ut ne perſuaſus quod iam diu bulliant,credas cocta eſſe,quæ enim ob pondus deſcendunt,raró & ualde coquuntur, pręterea talia præſtiterit concidere,atq; filo ſuſpendere,ut coqui poſsint. Sed cur auctor libri de cura Regij morbi,præponit carnes ſylueſtres domeſticis, & elixas aſsis, nã ſi ſiccæ,ſunt præferẽdæ,aſſas præponere oportuit:ſi humidæ,cur ſilueſtres prætulit. Reſpondeo quod meliores non ſicciores,& naturam arti præponit,ideò ſylueſtres elixas,pòſt aſſas,inde domeſticas aſſas, demùm elixas.

In elixatione ſuperiora ferueant. *Com. 49.* *Spumæ duæ cauſæ.* *Nota.*

De preparatione. Cap. XXXVIII.

PRimũ eſt ſolennis illa præparatio ex albo iure, cuius toties meminit Galenus,& maximè in piſcibus condiendis,conſtat aqua,oleo,ſale,porro, & anetho:nec laborabo(ut quorundam more) multas horum deſcriptiones adducens,eas in cõtradictionem Galenum arguere. Satis eſt ut rationem ſingulorum ſcribam: quiſque ſibi enim pro neceſsitate fabricet modos. Aqua materia omnium eſt: ſal corruptionem uetat,appetitum excitat,uentriculum roborat: porri incidunt, & attenuant, & ſanguinem ad exitum procliuem educunt:oleum duorum præcedentium ſiccitatem obtundit, benè nutrit, mollem efficit uentrem, anethum flatus diſcutit,membra naturalia confirmat, calorem naturalem fouet, ſi quid aliud,non immutat cibi naturam, uelut petroſilium, & aniſum, quæ nimiùm prouocat,tametſi calidiora ſint,& odoratiora. Quò circa non anetho utendum eſt uulgari,ſed odorato:namq; Dioſcorides dicit uomitum cohibere, etiamſi cumino Aethiopico adiunctum ſit. Virgilius.

Præparatio ex albo iure. Album ius quibus conſtet.

Narciſſum & florem iungit benè olentis anethi.
Tum caßia atq; alijs intexens ſuauibus herbis.

Ergo aut noſter hic non is fuit antiquorum,uel mutata eſt ratio ſpeciei, temporũ circuitu:uel non eſt idem ſenſus, qui olim ac iudicium, quòd etiam in multis alijs uidemus:ſed alio tranſeamus: piſcibus recentibus confeſtim utendum eſſe docet, at carnibus non ita ſentit,ſed ut ſint friabiles, moram inter ponendam docet, unde conijcimus longè duriorem concoctu piſcibus eſſe carnem, piſces enim facillimè putreſcunt:natura autem ac compoſitio embammatum, & intinctuum,ex his quæ dicta ſunt, conſtat. Ius omne labefactat uentriculum, ut pingue,& ut aqueum putredini obnoxium.

Anethi conſideratio. *Carnem piſcibus longè coctu duriorem.*

Embammatum materia ius non quodcunque,ſed ex carne iam priùs ſemiaſſata, qualitas,ſapor acidus,& acris, uterq; ſubſtantia olei materia,nuces quæcunq; ponticæ,auellanæ,amygdalæ,& ſimilia: cum acribus conueniunt,oleaginoſa,pinguia,

Embãmatum materia.

Odorata gratiam saporibus addunt.

dulcia. Odoratorum basis ozimum, aut petrosilium, uelut & acidorum succus oxalidis, sunt ergo duo genera intinctuũ acre, & acidum. Odorata gratiam addũt saporibus, ijdem etiã sapores alijs: ut acido quidem dulce, nõ salsum, aut amarũ, aut pingue: acri dulcia non salsa. Communia ergo non salsum, aut amarum, uel acerbum.

Embamma ex pedibus animalium, ut piscibus diu coctis, colatis, addito aceto, & pipere: non sale concrescit ut lac, perspicuum ut uitrum, reponitur loco frigidissimo, humectat, refrigerat, sedat sitim, facilis coctionis, appetitum cibi excitat boni alimenti sed exigui, antè alia edi debet. Aliud commune, facilè, multi usus, parui sumptus, basim constitue cuiusuis rei, radicis mollis, aut toruli uel germinis, aut foliorum crudorũ, aut seminis tusorum succum, sic & pomorũ: si duræ radices coctarũ sub cineribus, si semina sicca, puluerẽ adde alteri eorũ, seu succo, seu pulueri ius, & si acre sit, adde acetum, & piper, si amarum sal cum pipere, inde mentam, petrosilium, ozimum, ac melissam, sed ualde odorata, uelut & serpyllum: si amara ualde omitte ius: si mediocriter acria, solùm iuri adde mel, aut saccharum, uinum sireum, aut coctum, quod est spissatum. Acribus & amaris communia, crocus, gariophyli, zinziber, casia odorata, quam uocant cinamomum. Amaris iuris loco oleum. Dulcia nunquam amaris, ideò dulcibus neque gariophyllos, sed limonij medullam. Allia affricata saporem, & cùm retinent, odorem non remittunt. Radicula ad obstructiones, & purgandos renes, & uesicam, & lapathi maioris cauliculi, nuces in his omnes duplicem retinent usum, in amaris olei loco, in alijs ne oleum remittant, quòd ex sola contundendi arte contingit, ut in mazapanis, si oleum separaretur, irritus fieret labor.

Sapores affines.

Omnis horum ratio constat, ut bonus sapor seruetur, si dura ergo sub cineribus madefacta mollescant: aut addatur, uelut insipidis atque prauum habentibus saporem, quod fit elixando, & abiecta prima aqua: inde addantur sapores affines, & mitiores. Insipidum dulci, pingui salso, non acri, acre dulci, & acido, muria, & garum pingui. Astringentibus dulcia, non acria, neq; odorata, amarum nulli: succus limonij refrigerat ualdè, muria calefacit, in horum medio acetum. Diuturnam coctionẽ admittant, solùm insipida pinguia, & dulcia aquea, uelut lac. Coriandrũ in embammatibus multis refrigerat, & gratiam addit.

Embamma album nutriens multum suaue, oriza cocta benè cùm amygdalis, alę pullorum, saccharũ, succus limonij, tunde simul, dulce, pingue, acidum, suaue refrigerat: obstructiones tamen parit, & uentriculo nocet. Coctum tamen benè, nam ab aliquibus denuò èxcoquitur, securiùs est.

De Odorum, & saporum mistione. Cap. XXXIX.

Odores boni semper boni. Mistionis proprium.

ODores boni semper boni, & rectè miscentur in cibis, potibus, condimentis: At ut dixi proprium mistionis est condimentum, sola enim aqua quãdoque necessario miscetur cibo, ut elixari queat, reliqua non tam necessariò, quàm uoluptatis, uel salutis causa, aut utriusque, at de saporibus, non ita: sed dulcis malè iungitur amaro, ut etiam superius declarauimus, nec etiã benè salso, nec astringenti, sed nec pinguis amaro, aut astringenti mediocriter, aut salso: contra salsus cõmodissimè amaro, & astringenti: sed nec acido salsus bellè congruit, nec acri. Iungitur acris dulci commodè, tum amaro, quia exsuperat ipsum, conuenit dulcis ualde acido, amaro, salso, astringenti, acerbo non ita: eadem quasi ratione, amari enim omnes sunt, contraria autem non benè miscentur. Austerus autem dulci conuenit, amaro nec salso, non astringenti, tamen ob affinitatem salsus amaro ob id conuenit, quod eum mitigat, eadem ratione astringenti, sed non adeò, utriq; tamen eò quòd acuitate uincat eos, austerum autem salsus uitiat, ideò non congruit.

Insipido omnis sapor bonus conuenit ipse omnibus malis: his enim mitigat, illos autem excipit, minùs tamen salso conuenit. Maximè ergo illi conueniunt dulcis, pinguis, austerus, acris & acidus.

De saporum natura, ac uiribus. Cap. XL.

Diximus decem esse sapores, extremosq́ dulcem, & amarum, hunc insensissimum, illum iucundissimum. At quę nam sit dulcis saporis natura minimè intelligere licet, nisi prius quæ pinguis intelligatur, hîc enim præstantissimus est saporum, quo omnia nutriuntur, non autem pingui, nam saccharum, & mel, quamuis dulcissima, minimè tamen nutriunt uel ipso Galeno teste, sed Galenus saccharum non uidetur planè agnouisse, de hoc non est locus disputationi. Præterea tot fructuum uelut fragorum, cerasorum, ficuum, uuarum, persicorum, nullus abundè nutrit, sed nec manna, seu ros concretus multum nutrit. Quid ergo persuasit Galeno dulce esse quod nutritur, non nisi lac, quod dulcissimum est, & cuius tanta est copia, quodq́ commune est omnibus animalibus quadrupedibus, imò etiam piscibus. Hoc ipsum, hoc inquam decepit Galenum, nam lac non ut dulce nutrit, sed ut pingue. Ex quinq; partibus quibus constat, una est parum dulcis, & aquea, quæ serum ab aliquibus dicitur, parum aut nihil nutriens. Duarum uerò quæ dulces sunt abundè, spuma scilicet, atque cœlestia, neutra nutrit multum, imò ualde parum, & minùs quæ est dulcior inter illas scilicet spuma. At caseus, & butyrum, quæ pinguia sunt, hæ plurimùm nutriunt, atque id ratione: nam pinguis sapor in substantia crassior, & temperata consistit, nutrimentum autem ex terreo, & aqueo concocto, ut secundo de Generatione habetur, ideò quod nutrit sapore est pingui, non dulci. Quinimò dulcis sapor in aëre substantia concocta cōstat: ob id etiam dulcia omnia calida: & sicca leuiter sunt, quare dulcia non nutriūt: forsan dices, ex quinto super sextum Epidemiorum, per dulce intelligi debere, non solùm quod dulci sapore præditum est, sed quodq́ gratum est naturaliter se habenti, atque iucundū, quale est pingue, ut sub dulci, dulce, atq; pingue cōtineatur. Videtur etiam quarto de simplicibus medicamentis hanc attigisse leuiter dubitationem: an scilicet pingue sub dulci contineatur, at non satisfacit, impar enim est dubitatio illa, atque solutio toties affirmanti, omnia nutriri ex dulcibus, & quatenus dulcia sunt, tum uerò ratio quam inferre uidetur, nam quibus restauramur, tolliturq́ dolor ex inanitione, id iucundissimum sit, necesse est: quippe defectum supplenti, at dulce iucundissimum est, hoc sensus diiudicat: dulce igitur sarcit inanitionem propriè, & maximè: dulce igitur propriè, & maximè nutrit. Hoc argumento præcipue, atque lactis experimento persuasus est Galenus, ut crederet dulce etiam quod nutrit: dulciáq; nutriri hominū corpora: & quod maximè dulce esset, maximè nutrire: quamuis refragrante experimento. Motus etiam uidetur authoritate Philosophi, in libro de sensu & sensili dicentis: dulci succo nos ali, & quæ dulcia sunt admodum alere, & maximè, sed pingue dicit, sub dulci contineri. Verùm quod ad lactis experimentum attinet, satis declaratum est. Quod uerò ex ratione concluditur, omitto quòd in secunda figura concludere ex affirmantibus nitatur, nolo enim capriosus esse contra Galenum, quamuis ille contra benemeritos de humano genere quacunque uia nitatur: perspicuum est repleri cum uoluptate, hisq́ quæ grata sunt, iuxta sensum materiarum: at dulcia iucunda sunt per speciem sensilem, ut etiam in odore. Est enim omnis sensus materiarius etiam proprii obiecti, quod dulce est, non pingue: pingue autem magis nos satiat, & conducit cibum appetentibus: indicio est quòd pinguibus nunquam nisi in fame delectamur, dulcibus autem semper: quæ si considerasset Galenus, non in hoc argumento deceptus esset simili lapsu, circa sententiam Aristotelis concidit: nam Aristoteles hos duos, sensus, duoq; obiecta comprehendens dulce, sensus ut ita dicam proprij, & pingue materiarij, sub uno nomine complexus est dulcis. Itaq; quod maximè dulce est, ut ut maximè oblectat gustum, ita quod maximè dulce est, in secundo genere, id est, pingue, id maximè nutrit, atq; id uerissimum est. Humidiora igitur sunt pinguia, & crassiora dulcibus, pariter autem calida. Ob id dulcia exsiccant, parum nutriunt, faciliùs conficiuntur pinguibus: obstruunt non per se, sed crassis iuncta, in bilem autem per se uertuntur, uermes trahunt ad superiora, sitim excitant, ciborum appe-

Sapores decem esse.

3. de Alimentis.

Lac quomodo nutriat.

Lac quinque partibus constat.

Com. 14.

Cap. 10.

Cap. 4.

Omnis sensus materiarius.

Dulcium uires.

titum haud efficiunt, alimentum tenue exhibent, calidis & siccis magis etiam incommoda, uires minuunt, mentem acuunt, pauca gignunt excrementa, aërea, atque ignea sunt, nec satiant, nisi immodicè sumpta. Dulcia præterea omnibus sunt amica membris principalibus: nam cùm uētriculo placeant, per quem transeunt nerui sexti paris, etiam iecori, cordi, pulmonique iucunda erunt, ad quæ ijdem perueniunt, nec non cerebro à quo delegantur: at non tantundem utilia, namque uentriculo, & iecori nocent, iuuant pulmones, & cerebrum, ac cor: sed neque eadem ratione obsunt uentriculo, & iecori, sed diuersa, uentriculo, quia non nutriunt, & nutrimentum exhibent inane, cùm uentriculus solido indigeat, quare frustratur: iecori aūt quia ante tempus quo concocta sint, in uentriculo trahuntur. Alijs autem membris dictis, utilia sunt, quia nullam noxæ causam cùm habeant, iucunda illis sunt, naturalis autem appetitus rerum existit utilium. *Dulcia in bilem uertuntur.* Dulcia quoque iuxta Poëtam bilem se uertunt, quòd ulterius cocta amarescunt, quæ uerò insipidæ parti iuncta sunt, ut dulciora igne euadunt, ita optimè nutriunt, ueluti lac, sed lac lapidem generat, magis quàm caseus, magisque obstruit duabus ex causis, *Lac lapidem generat & obstruit.* & quod celeriùs ob dulcedinem trahatur, & quod in intima magis peneret, ob aqueam, serosamque partem. Visum tamen est uuas passas, nec magnas ut creticas, nec paruas obstruere, nec in bilem uerti, sed potiùs dissecant ob acidum coniunctum saporem, nec in bilem eadem ratione uertuntur: acida enim pars frigida est, & omninò bilem extinguit, & cohibet: auxilium igitur dulcium ex acidis ipsis petemus, sed utraque iecoris uim dissoluunt: at in passis uuis est quòd astringant, ut non solùm iecur debilitent, sed etiam uehementer iuuent, nam astringunt quantum satis est, dissecant cruda, ac nutriunt, nec siccant, sed calorem augent innatum: ob id etiam astringentia tenuis substantiæ dulcibus, & acidis, si miscueris, omne ut dici solet, feres punctum. *Dulce omne calidum & tenue, sed non omne siccū.* Dulce igitur omne calidum, & tenue, sed non omne siccum. Pinguia autem calida omnia crassiora, & humida replent, & benè nutriunt, quapropter in illorum tam uitio, quàm excessu, ut Hippocrates dicebat, *Lib. de affection. pag. 3.* iactura non leuis, ac maior, quàm in dulcibus, aut amaris, neque obstruunt, neque áperiunt, sed nutriunt. Hoc enim prorsus suum est peculiare munus, plurimùm, facile, ac benè nutrire, moderatus usus toti confert corpori, & appetentiam excitat, *Pinguium usus.* immoderatus, aut corruptorum usus, deijcit omninò appetitum, ex horum marcidorum usu, pestilentes morbi generantur. Pessima semper optimis opponuntur. Quid aliud est pingue, quàm benè concoctum humidum, & ad symmetriam redactum, atque densatum? ob id etiam substantiæ nostri corporis familiare. Primùm ergo in ordine multum nutrientium est pingue, inde dulce. At forsan dubitabis si pinguia nutriunt affatim: cur adeps minimè nutrit, parumque oleum, hocque est quod persuasit dulcia, non pinguia plurimum nutrire, cùm tamen in secundo ordine sint. At non intelligunt propter substantiæ *Nota.* similitudinem oportere, quæ nutriunt esse in terreo pinguia: at oleum, & adeps non subiguntur, sunt enim immoderatè pinguia, ideò & sic parum nutriunt, non ergo pingue, aut dulce nutrit, sed substantia pinguis, & substantia dulcis. Carnes igitur primùm omnes, & præcipuè porcorum annuorum, tum etiam aprorum, inde pullorum, phasianorum, atque perdicum, castrati annui, hœdorum, auiumque omnium, ac piscium saxatilium, tum etiam testudinum, abundè nutriunt, & benè, sunt enim pingues ex terreo molli, nam durum terreum, nutritioni ineptum est.

Proxima pinguibus, & dulcibus sunt iucundi saporis misti, ac ita temperati, ut nullam excedentem qualitatem ostendant, uelut panis, castaneæ coctæ, & oriza, & multa huiusmodi substantia terrea, molli tamen suaui, atque friabili: talia plurimùm nutriunt, & meliùs quàm dulcia, ac copiosiùs, non tamen pinguibus. Dulcium tamen tenuius est alimentum, hæc omninò utilia sunt facultatibus permistis. Pòst quæ sunt, quæ nullum habent saporem insipida uocata, atque hæc etiam neque dissecant, neque obstruunt, nec astringunt, nec molliunt aluum, nec aperiunt, neque excedentem ullam habent qualitatem, uel quia carent, uel quia obtusam habent, uel omninò ac si non esset, ut dulcium & pinguium.

Contra

Contra amara nil prorsus nutriunt, detergunt, aperiunt, attenuant, exficcant plurimum, & etiam omnia calefaciunt. Occidunt uermes, ut etiam uestibus interposita prohibeant blactas: nocent membris naturalibus, & præcipuè uentriculo, abominationem generant. *Amara nil prorsus nutriunt. Amarorum facultates.*

Salsa uero attenuant, astringunt, propter morsum detergunt, stimulant, sitim generant, siccant, aluum mouent, putredini resistunt, nutriunt ualde parum: cōtinent enim humidum pingue. *Salsorum facultates.*

Astringentia obstruunt, roborant, refrigerant, siccant, appetitum mouent, magis quàm salsa densant, aluum retinent, morantur in uentriculo: & ideò plus salsis nutriunt, alimentum autem exhibent terreum, crassumque omnibus nocent sensibus, præcipuè uisui, & auditui. *Astringentiū facultates.*

Austera astringunt magis linguam, quia tenuiora cum sint, magis etiam penetrant: sed non adeò roborant, astringunt, aluumque retinent, nec adeò obstruunt, amica tamen sunt magis naturæ, exficcant, in actiuis qualitatibus parum à temperamento obsunt. Multa etiam ex his sunt benè odorata, parum nutriunt, & minùs crassum astringentibus, minusque solidum præbent alimentum, appetitum cibi excitant. *Austera et eorum facultates.*

Acria excalefaciunt uehementer, linguam lædunt, urunt, terebrant, incidunt, resoluunt, putrefaciunt, attenuant: ob ea etiam obstructiones aperiūt, minùs nutriūt, etiam quàm austera, flatus discutiunt. Quę humida sunt, oculis nocent. *Acrium uires.*

Acida autem refrigerant, exficcant, incidunt, attenuant, omnibus minùs quàm amaris nutriunt. Debilitant omnia membra, neruos, oculos, iecur, uentriculum: uehementem cibi tamen excitant appetitum, sitim extinguūt, febribus maximè conferunt, & putredini resistunt. *Acidorum uires.*

Acerba obsunt uētriculo, intestinis, utero, iecori, neruis & sensibus omnibus, manifestè etiam dentibus. *Acerborum uires.*

Dulcibus amara, & salsa inutiliter copulantur. Insipida omnibus saporibus copulata grata redduntur. Amarum coniunctum salso, aut astringenti, ut in oliua salsa, & absynthio, si amarū uincat gratū, & iucundū efficitur, si uincatur fit horribile, aut foedum. Nil autem tetrius quàm si malus odor eis adiungatur. Amarum etiam pingui malè sociatur, salsum non ita. Acria humida rectè salsis iunguntur: sicca autem non rectè, fiunt enim odiosa. *Nota.*

Prǽterea in saporibus hoc est admiratione dignum, quod plura quę austera sunt, ut mustum, ex labruscis, & uuis acerbis in modica quantitate degustatum dulce uidetur. Et glycirizza dulcis est in paruis frustis: amara in magnis, ut rectè animaduertit Frācīscus Caburatius ex foro Cornelij amicus noster: sic & farcimina tenuissimè diuisa, non solùm concoctu sunt faciliora, sed gustu suauiora, & faciliùs manduntur, quæ regula in omnibus duris edulijs, & potentis saporis, seruari debet. Est autem sapor omnium potentissimus acris: adeò ut cum omnibus uescantur, aliqua animalia amaro, capellæ ut ibi, *Farcimina tenuißimè diuisa. Sapor omniū potentißimus acris est.*

Salices carpetis amaras,

Salso, pisces marini, acido ut oxalide, pleraque quæ herbis uescuntur alia, cæpas, porros, piper, cinamomum, gingiber, nullum animal attingit: nam sanguinea cum calida sint, abhorrent à tam calido alimento, præterea sapor etiam feruidus, & potens, ut nimium penetret: aqueis ut piscibus, uenenum quasi est, assuetis aquæ. Iure meritoergo sola acria, & maximè animalia cuncta perfecta refugiunt. Sed cur sapores hi potentes, cùm exigua in particula sint, dulcedinem referant, causa est, quoniam ob paucitatem moderati sunt, ideoque moderato sapori qui est dulcis similes: at in musto etiam aliquid dulcis uerè inest, alius ob paucitatem non lædit, sed solum sentitur: tum uerò ob moderationem dulce iuuatur ab eo: omnes enim sapores moderati, præter amarum, dulcis sensum adaugent.

De succis, & coctione. Cap. XLI.

Succi omnes mali sunt alimenti.

Succorum septem genera.

Succus crudus ab aqueo differt.

AB hæc igitur omnes ſucci mali ſunt alimenti, quoniam ſolida ſubſtantia deſtituuntur: ſunt autem ſeptem generum, pinguis, dulcis, aqueus, muccoſus, uinoſus, ſalſus, & crudus: hicq́ ſolus non ſolùm omninò malus eſt, ſed etiam quæcunq́ cum illo eduntur, mala efficit. Crudus differt ab aqueo: nam aqua, ut aliàs dixi, neque calida, neque frigida, neque ſalſa, aut acris, aut putredini obnoxia, ſed omninò media quædam ſubſtantia eſt. Pinguem ſuccum diximus parum per ſe nutrire, cum ipſa ſubſtantia probè: dulcis ſuccus minus dulci ſubſtantia nutrit, quæ autem ſicca eſt, etiam parum nutrit: Dulcis ſuccus concoctus eſt, & per ſe ſolus melius omni alio, ſiquidem etiã pingui nutrit. In uuis paſsis, crudus humor reſolutus facit, ut dulce illud bonum ſit alimentum. Muccoſus ſuccus nullo eſt in uſu pro alimento, neque per ſe, neque cum ipſo cuius eſt ſuccus, neque enim noui qui edat ſemina cotonei aut pſyllij, aut altheę, uel lini, uel aliorum. Vinoſus receptus eſt, & ob uſum, & ob odoris gratiam iucundus uentriculo atque ſalubris. Salſus autem & nitri ſpeciem referens, neque in coctis, neque in crudis pro alimento recipitur, uerùm aluum deijcit ut Galenus teſtatur primo, & ſecũdo, & tertio de Alimentis, dum de lentibus, braſsica, limacibus, & teſta intectis loquitur. Verùm cum ſtudium noſtrum ſit eò dirigere ſermonem, ut doceamus cruda maximè aduerſari naturæ noſtræ, quod & Hippoctates docuit talia, quę humorẽ continent ſalſum, nitroſumq́, uix mandi cruda ſolẽt præter oſtrea, ac ſolenes, ſeu dactylos, itaque hic ſuccus ut ingreditur, etiam exit: ſola de crudo contentio exiſtit. Is relinquitur in omni olerum, ſeminum, fructuum, radicumq́ genere, cum cruda eduntur.

Cap. 18. Cap. 44. Cap. 5. Cap. 33.

Cruda maximè aduerſari naturæ noſtræ.

Quæ aqueo humore prædita ſunt, pernitioſa ſunt.

Nam cum humorem cõtineant partim coctum, partim ſemicoctum, eiuſdemq́ generis crudum eſſe oportet, ac ſeroſum, & acrem, & contumacẽ, qui nondum coctionem aſſecutus eſt, multum igitur ab aqua differt hic, & aqueo humore. Et qui dulces fructus ſunt, eatenus pernitioſi ſunt, quatenus cum dulci copiam huius continent humoris. Plurimùm autem ceraſa habent, & perſica, & armeniaca, ſeu chryſomela uocata, & pruna, & acerba nil aliud habent. Et ob id ſuſpenſæ uuæ maturæ, & ficus in umbra ſiccatæ, expertia ſunt omnis prauitatis, & omninò innoxia. At contra, ſi quis carduos, fœniculi germina, uel aſparagos, lactucas, mentam, pipinellam tadices, boraginem, intubum, cichorium, mentam, aut aliud huiuſmodi edat, læditur egregiè. Pariunt enim hæc omnia, ubi minùs malè cedat res, ſcabiem, lepramq́, ac curis morbos. In alijs eryſipelara, carbunculos, alijs febres acutas, diuturnasq́, uriginem urinæ, demum malum habitum, atq́ hydropem. Quod ſi quis obijciat de iuuene illo Alexandriæ, qui crudis ueſcebatur etiam phaſellis, atq́ huiuſmodi, per quadriennium ſine noxa. Dicimus primum omnia pati exceptionem, cõtingereq́ monſtra in medicina, uelut in naturalibus, quinimmò hoc inditium eſſe rei præter naruram, quod Galenus eius meminerit, tanquam rei, caſusq́ admiratione digni. Itaq́ monſtroſum hoc fuir, neque nos monſtra, ſed naturæ curſum ſequi debemus, ſed fac ut omninò monſtrum non fuerit, non ægrotauit eo toto quadriennio, non malum contraxit habitum. Quid hoc? non'ne potuit, imò uerisimile eſt pòſt decẽ, quindecimûe annos in inſanabile malum deueniſſe, quod ratione demonſtrate facilè fuerit. Generabatut aſsiduè multus humor ſeroſus, crudus, ſemiputridus: igitur neceſſe crat paulatim corrumpi uim, ſubſtantiamq́, tum uentriculi, tum iecoris, ac humores. Primum quod membrum agendo patitur: ſecundum quod uentriculus non benè nutritur, ut rettio de facultatibus naturalibus: tertium quod non totã poterat expelli: neque enim ob multitudinem, nec (quia pars eſt neceſſaria uſui, & ipſa etiam corrupta) ad amuſsim, nec (quia in omni operatione, ſeparatione, concoctione, expulſione,) poteſt totum ad unguem expelli, nec protinus: qualiſcunq́ autem mora, uitium, lapſus, temporis ſucceſſu fit magnum, & damnum egtegium affert. Non'ne Galenus refert de Agricolarum habitu, quamuis bonus ſit, dormiũt, edunt benè, ſunt colorati, robuſti ſunt, diu ſine morbo manent, ac longè pluribus quàm quatuor annis degunt, & tamẽ ſola ratione docente negat ſecuram eſſe illorum

Monſtra contingunt in medicina.

1. de Alimen. cap. 25.

Cap. 13.

Cap. 1.

tum bonam ualetudinem, nec uerè præditos esse bono habitu, quantò minùs ergo hunc iuuenem, qui unus tantùm fuit, agricolæ plures, incomperti experimēti quatuor annos tantùm, cum illi fermè ad senecturem eo modo eueniant, causa euidentiore, malè in iuuene quàm in rusticis, ut qui assiduè crudis uesceretur, boni fuisse habitus uerè dicemus? Quin potiùs quòd omnibus accidere solet, illum ante senectutem, aut moriturum, aut in grauem morbum incisurum, ut præter spem debilitatum in posterum euadat, aut cæcum, aut surdum, aut resolutis neruis syderatum, aut lapide uesicæ, uel urigine meiendi in perpetuum laboraturum, aut aqua intercute, aut alba pituita splenis, aut diarrhœa quadam graui per circuitus, aut phagedena, aut lepra, scabieq; mala laboraturum dicemus. Hæc enim omnia, & similia, serosus ille humor semiputridus creare potest, & ut unum, aut plura ex his malis præuertat, nisi ut dicemus alia ratione prohibente necesse est: corrumpitur enim uelut in his qui malè curati, ex Indica lue omnis humor in quali, non ulla particula, proprium enim morbum crearet, & unum membrum occuparet. At in his latentius malum, & fallax sanitas, & bonus habitus morbū pariturus tenet, sanguine nullo corrupto, aut integro, ut contra multis pallor in facie, macies in toto corpore, quod humores sint pauci, & sanguis, sed bonus, ac densus, incolumen ad ultimam usq; senectam exhibet uitam. Valida, & non, falsa enim ratio pluribus nedum uni, & constantibus, experimentis non imperfectis solùm præponi debet. Potuit & in iuuene illo esse proprietas qualis in anu, cui cicuta erat alimentum, ita ut conficeret, quod confici non potest, aut etiam uirium immensum robur, quod transmutaret, subigeret, emendaret. Si enim Elephas ad ducentos uitæ annos peruenit, aut etiam ampliùs, plantas solùm, & quæ ex his cruda odoris: quid obstat, ne non aliquis elephantino habitu, nihil horum passus, cum hoc uitæ genere, ad extremam usq; senectam perueniat? Sextum est consuetudo, quæ omnia emollit, quanquam praua consuetudo non efficere possit ne tandem non noceat, sed ut non citò noceat. Non adducam in causa quod Galenus maximum esse putat, scilicet præparationem, admisto oleo, garo, uino interdum, aceto, aut sale, atque similibus, nam huiusmodi noxam minuere, & tardare possunt, ut alimentum bonum præbeant, ut commutetur, efficere non possunt. Neque enim mistio mutare potest naturam, sed damna corrigere, atq; minuere. Magis ad hoc facit quantitas, nam si quis ualdè pauco obsonio tali utatur, bonū quidem ex pane, & uino nutrimentum excipiet, quòd uerò ex plantis gignitur, natura pro excremēto ad exonerandam aluum, uesicā, habitum corporis utetur: fecernendo per fœces urinam, aut sudorem. Atque hic solus modus uerè est innoxius, quo Persæ utebantur, nasturtium cum sale, & pane edentes, & aquam bibentes, ut perpetuò sani uiuerent. Octauum locum, nam placet numero hæc ista comprehendere, ut memoriter magis, ac distinctè habeātur, cùm per sudores, aut urinas totum corpus repurgatur, aut aluus, huiusmodi enim medicamentosa cum uim habeant, non solùm tota prodent è corpore, sed quicquid uitiatū fuerit aliud secum trahunt, incolumemq; reddunt hominem, præsertim si latis ulceribus scateat, undiq; manēt sanies, & pus, ac setosa excremēta. Nonum etiam medicamenti loco habetur, cum corpus crassis, crudisq; humoribus, præsertim frigidis, ac pituitosis scatet: tum his qui creant podagram, arthritimq;: nam immoderato horū usu dissecti, à natura euacuantur, liberantq; totum corpus. Vltimo loco est cùm deliquendum est multitudine, plurimi enim in hoc decepti, malunt repleri carnibus, ouisq;, & caseo, quorum ut refert Hippocrates in libro de Affectionibus, noxa maxima est, horum autē eduliorum herbaceorum, si ad illa compatentur minima: quapropter meliùs est in minimis peccare, quàm in maximis. Idcò meliùs est talibus uti, quàm illis. Et quanquam bona non sint, non sunt tamen neq; adeò mala. In huiusmodi ergo ciborum usu, meliùs est emendare prauitatem, quàm tam manifesto periculo se exponere, si quidem expresso succo edas, certè non officient, sed nihil prorsus nutrient priuata pinguiore parte, reliqua non subacta. Quod si dulcia sint ut ficus, & uuæ maturæ, præstat in umbra siccatis uesci, ut putrida sanie exhalante, dulce solùm relinquatur. Vtile est igitur in omnibus quæ coqui possunt, nō ut punicis, nam hæc siccari præstat,

Nota.

Consuetudo omnia emollit.

Mistio naturam mutare nō potest, sed damna corrigere.

Pag. 13.

Melius est in minimis peccare quàm in maximis.

stat, aut peponibus, ea coquere multa aqua, & plurimo igne, ut Hippocrates doce- *In lib. de uete ri med.* bat, iusculumque abijcere, nam sic nihil habent mali, nisi quod parum nutriunt: putredinem enim coctio detraxit, cum aqua substantia molliuit, itaque huiusmodi e- *Nota.* dulia si sic præparaueris omninò innoxia reddideris. Verùm cũ in huiusmodi edulijs maximè persæpè uires sint, si quis medicamẽti loco uti uelit, crudis uescatur, seu paucis, seu ob utilitatem iacturam paruipendendo, inde peccatum emendando: quædam enim urinam ciunt, alia illius molliunt acredinem, alia sanant uesicæ ulcera, quædam sudorem, quædam aluum prouocant: alia aduersus uenena, alia lapidem frangunt, plura discutiunt flatus, quædam abscessibus prosunt. Ob id crudis citra necessitatem uesci non licet, ubi peccare oporteat, aut morbos curare non recusamus: tum uerò uix quicquam alimenti exhibent cum cruda mandũtur. Et certè ut Elephanto uita ex crudis plantis, seminibusque earum, ita homini ex pane coctisque plantarum asparagis, fructibus, folijs, radicibus, solis floribus uesci impunè licet ob substantiæ tenuitatem, dum crudi sunt, nam cocti prorsus neque substantiam ullam habent, neque uires.

Ignis opera. Ignis ergo opera in humidis coquendis utilia sunt, uelut pomis, ac persicis, cotoneisque, cum etiam diu resistant: nam folia uruntur, sic & lac, & mustum optimum igne euadit: humida enim omnia hæc sunt, ignemque sustinent, & meliora sapore cocta euadunt, & odorem bonum recipiunt. Quæcunque uerò sicca nimis ut legumina, aut tenuia, ut folia, aut quæ salsa euadunt, aut amara, aut iniucũdi odoris, elixari in aqua debent. Quæcunque tamen ardent ut uinum, & oleum, igni admoueri non debent, siccat neque mel quod amarum fiat. Ignis ficciores omnes res reddit, calidiores non ita: quæ iuncta sunt separat, atque ideò tenuiora ex parte, ex parte crassiora efficit. Separata autem permiscet, & iungit, quæ autem elixantur, mollia fieri debent, semperque saporis qualitas, atque odoris consideranda est, ut iucundi sint: sin uerò succi causa elixentur, aut medicamenti, eum ipsum quod incoquitur ius recipuerit, odore, atque gustu: si cibi ut odorem, atque saporem induat, consumptis omnibus reliquijs horribilis succi, nam succum usque ad hanc diem non horribilem nullum noui. Cùm salsum fit ius, iam corrumpitur, terminus ante esto. Quæ *Nota.* assantur tenuiora esse debent, & multo igne circundari scilicet flamma, sed non diu, aliter torrebis, non coques. Quæ mollire expedit, aquæ mergenda sub cineribus multo cum igne, breui pòst cinere calido sunt excoquẽda: & si urantur denuò madefacere, & circunuestire charta madefacta. Quæ uolumus alere elixanda nõ sunt, sed assanda, uel in iure sunt coquenda cum operculo. Assata meliùs & plus nutriũt elixis: elixa humidius præbent alimentum, & faciliùs separantur. Ex iure autẽ plus etiam assis nutriunt, sed non meliùs, meliùs tamẽ aqua elixa, faciliùs assis, difficiliùs elixis subiguntur. Olea quæcunque incoquuntur, aquam (ne corrumpatur) admistam habere debent: sic & quæ uino, uel melli. Acetum igne acriùs euadit. Quæ uruntur si crassa sint, erodunt, si tenuia, fiunt minùs acria, exusta scilicet ignea parte. Aes ab igne deteriùs euadit, & amarescit: ferrum non ita, aqua melior ac tenuior fit.
20. Probl. 5. & 30. Allium elixum delinit fauces, & porrum detergit illas, dicebat Philosophus: acria enim fiunt meliora, quod aqua prohibeat ne exurantur. Quæcunque humida sunt, igne fixo indigent, scilicet craticula, ut pisces, quæ sicca humido scilicet elixatione, quæ mediocria ut carnes mobili, ut in ueru.

Multum igitur aberrant homines in ordine constituendo uictus, nam qui ultimus est, & minimus, eum secundo loco ponunt, maximum autẽ ultimo. Siquidem nihil est deterius, quam plurimis atque ultimis cibis repleri, uelut carnibus, ouis, caseo, piscibus. Minùs malum repleri pessimis, id est, radicibus, oleribus, cauliculis, fructibus. Minimum autem eisdem coctis moderatè, interdum autẽ crudis, & in copia medicamenti loco, uelut fœniculus, aut cardui fructu. Et maximè cùm homo se exercet, aut sudore, urina, scabie, ulceribus, aut hæmorrhoidibus prępurgatur.

	Falso	Bonis cibis.	Moder. uere.
vj.	Bonis	Cibis rep.	Malis moder. uti.
ij.	Malis	Moder. uti.	Malis repleri.
x.	Malis	Repleri.	Bonis cibis repl.

purgatur. At ſi cum exercitio ſemel in die pane ſolo, & leuibus cibis utatur, ac modice, quales ſunt mel, ſaccharum, uuæ paſſæ, fructus amygdalarum, piſtaciorum, pinearum, ſed aqua prius humectari, tum oliuis, palmulis, nucibus, aut quod meliùs eſt his omnibus, uuis paſsis. Quibuſdam etiam conferunt ficus ſiccæ, mala punica, & huiuſmodi: ſed optimus eſt cibus ex amygdalis cum ſaccharo coctis: cœnet autem modica cum carne, aut piſcibus bonis, præſertim aſſatis, is ſanè uitam incolumem, ac ſenſus ad ultimum deducit æuum, quem modum ut optimum omnes probarunt. At diſſentio eſt de alijs ut dixi, ſanè cibus qui crudus medicamenti uicem obtinet, aut etiam ſi coquatur, eſt fœniculus, aſparagus, petroſelinum uulgare, ruta, abſynthium, borago, carduus, & cichorium. Innoxia cocta beta, attriplex, borago, rurſus bulgoſum, & malua.

Vt uitam incolumem ducat.

Cibus medicamenti uicem obtinens.

Quæcunq; modice nocent ſi cruda edantur, ea in exercitatis ſudore diſcutiūtur, ſed ſi non, pariunt ſcabiem, pruritum, lepram, ulcera, hæmorrhoidas, leuem podagram. Quæ autem magis noxia, deijciunt cibi appetitū, & infirmum reddunt corpus. Peiora autem ſunt, quæ febres acutas, aut diuturnas generant, & abſceſſus, his longè peiora, quæ uitiant iecur ac uentriculum, generātq; malum habitum totius corporis, morbum regium, aquam intercutem, carcinomata, elephantiaſim, reſolutionem, ſyderationē, cæcitates, & ſurditates ac ueſicæ lapides. Quę uerò his deteriora ſunt, iam non ſunt cibi nominandi, ſed uenena, à quibus omninò abſtinendū eſt.

Cibaria peßima quæ.

De odoribus, & condimentis. Cap. XLII.

Quæcunque igitur male olent peſsimi ſunt alimenti, et ex uenenorum genere. Quæ autem benè olent, per ſe nil nutriunt, aut omninò fermè nihil. Optima autem ſunt quæ coctione bonum odorem recipiunt, uelut carnes, pyra, & cotonea, & piſces aſſati, ac panis, & ipſe enim benè olet coctus, iam & recens. Quæcunque autem malè olent, poſtquam quis illa deuorauerit ut allea, porri, cæpæ, & medicamētoſum exhibent alimentum, & uiridia nō perfectè ſubiguntur, ſiccata autem incidunt humores, & flatum diſcutiunt, & cocta leniunt arteriam, maximè porri, tum uerò & alimentum referunt: ſed odoris grauitatem exuunt. Quæ uerò per ſe benè olent, aut iucundum per ſe, aut alijs addita retinent ſaporem, ea condimenta appellamus.

Quæ malè olent peßimi ſunt alimenti.

Malè olentia medicamentoſum exhibēt alimentum.

Cuiuſmodi ſal quòd aqueum eſt, & rubrū melius eſt, lapideum nimis acre: oleū oliuarū, & ex eo quod eſt ab uuis immaturis expreſſū, omphaciū appellatum, ex acerbis aūt uuis omphacium, ſapa, acetum, mel, ſaccharum, piper, gingiber, nux myriſtica, macer, utrumq; cardamomum, crocus maximè orientalis, caſsiam quam cinamomū uocamus, xiloaloes, moſchus, amomum, ſucci mali medici, limoniorum, arantiorum, oxalidis, mentæ ozimi, ſiliqua rubra, coriandrum, aniſum, fœniculus, aqua roſacea, uuæ paſſę maximè ſine acillis, petroſelinum uulgare, ſaluia, ſinapis, myrtus, ſanthali, garum, ius, adeps, butyrum, lac, aliaq; alijs gentibus. Ex compoſitis autem præcipua alliatum, acetarium, botanon & ius nigrum, ſingula enim ex his, quatuor ex rebus conſtant, reliqua ſunt infinita. Alliatum allio, ſale, nucibus, & pane. Acetharium olere quouis crudo ad mādendum grato, ſale, oleo, & aceto. Botanon, gingibere, ſale, aceto, ſucco oxalidis, uel mentæ, uel petroſilij noti aut ozimi. Ius autem nigrum ex Cælio Rhodygino, ut etiam ab Athenæo accepit, plura accipit. Sanguini enim adijcitur laſerpitium, ſapa, uel mel, uel lac, & caſeus cum odoratis folijs, & aceto: ſed quidam plura ex his nam fruſtrà. Pinguem enim ſaporem pręſtat ſanguis hœdi, uel leporis, odorem laſer, ut allijs, folijs non indigeat, ſapa dulcedinem: acetum ſaporem acrem, & acidum, ſi caſeum addas, fit unum ſubſtantia, & ſapore. Vincit enim ſimul caſeus, odores atq; ſapores hoc cogendo, illos retundendo: cibi enim abſq; caſeo miſti dico, & non ſolidi ſunt, uelut potus, ut qui è lingua diffluāt. Hoc ius laconicū, et hypposphagma, et hyppoctimma dicitur apud ueteres, Galenus autem album ius dixit, quarto de Tuenda ſanitate, quòd conſtat ſale, oleo, anetho, porri modico, ut ad eundem numerum redeat res. At de uiribus

Oleum omphacinum.

Alliatum & acetarium quibus conſtent.

Lib. 13. c. 15.

Lib. 7. cap. 36.

Cap. 10.

singulorum dicemus, nunc sufficiat admonuisse proprium condimentorum esse, ut sint suauia, è facile parabilibus, & commoda, tam in aduersa, quàm prospera ualetudine, cuiusmodi est quod describemus inferiùs, dum de uictu senum agemus.

De Alimentis, quod ex tribus sumantur. Cap. XLIII.

Alimenta omnia è tribus sumuntur. Sed alimenta omnia, seu potus, seu cibi, è tribus sumuntur, terra, aqua, semine. Terra plantæ omnes, tubera, & fungi. Potus autem uinum, quòd ex succis fructuum conficitur. Aqua ostrea, conchæ, cæteraq; id genus, tum potus est, ipsamet: è semine constant omnia alia animalia, potus autem lac. Manifestum est igitur tria tantùm esse genera potuum secundùm naturam: aquam, uinum, & lac. Eorum quæ ex terrea oriuntur, tres sunt omnes differentiæ iuxta genus, agreste, & domesticum: iuxta species caulis, aut asparagus, & iuxta partes quæ quinque præcipuè sunt, semina ficciora, duriora pinguiora, quæ sub cerealium nomine à Galeno comprehenduntur. Quorum cùm sit frequentior usus, Galenus suo more integrum uolumen illis dedicauit. Fructus, radices, folia, & cauliculi seu germina, uel asparagi, aut turiones. In his quæ ab aqua proueniunt, cùm omnia sint agrestia, totaq; edantur, una relinquetur differentia ex speciebus. At ex animalibus eædem generis agrestium, & domesticorum: dico etiam in eadem specie, & specierum inter se, demum & partium. Et uelut in plantis succi, ita in animalibus, lac quidem animal parientibus, oua cæteris piscibus, & auibus sanguis communiter omnibus: sed de condimentis priùs agendum erit.

De sapore dulci. Cap. XLIIII.

Dulcis sapor & pinguis naturæ sunt amica. Dulcis autem sapor, & pinguis, solùm sunt in substantia uentriculo amica, ut diximus, & omnibus membris naturalibus, quia solùm ex huiusmodi substantia ea membra ali possunt. Sunt autem omnia membra naturalia, ut aluntur, sed omnium tamen primùm iecur, pòst uentriculus, & intestina, inde uenæ, & sanguis, pòst lien, renes, & uesica utraque, nam quæ urinam continet, magis paritur, at bilis generatio frequentior est. Causa ergo horum est substantiæ bonitas: pinguis enim sapor, & dulcis ab humido puro, concocto semper fiunt, & ideò soli in optima substantia repositi sunt. Sed pinguis in crassa, dulcis in tenui semper, ob id etiam meliùs cocta substantia dulcis, quàm pinguis, minùs tamen benè nutrit, quoniam tenuis est. At in melle & saccharo hoc perspicuum est omnibus modis, tum ex generatione, tum quia celeriter nutriunt, tum quia parum & admodum: eò etiam fit ut dulcia coctione omnia fiant deteriora, pinguia ad certam usq; metam meliora: tenuis enim substantia iam concocta, & pura ad ignem posita melior fieri non potest. At dũ humido insipido iungitur, melior redditur inutili absumpta parte. *Saccharum igne melius efficitur.* Sic saccharum igne meliùs efficitur, perficiturq; in fornacibus, secus si solùm coquatur deterius efficitur, ut etiam mel, ob id saccharum ut cùm alijs humidis coquatur, postquam concreuerit, non minùs melle postulat. *Mellicratum* Vnde etiam ex musto, & melle coctis, fit mellicratum, absumpta humida parte inutili. In lacte quoque idem accidit, nam aquea parte consumpta, sapor minùs diffunditur, quamobrem lac coctione ut etiam saccharum dulcius euadit, & ob id etiam melioris alimenti. Et qui oua, lac, & saccharum coquunt, cibum efficiunt maximè iucundum gustui, & optimi nutrimenti. Sed & in lacte dulcedinem in tenui substantia contineri hoc argumento deprehenditur, quod neque aqua eius, neque caseus, nec butyrum dulce euidenter est, sed solùm ea pars quæ spumosa est, quam uocant Mediolani lactis mel, id est, dulcis pars lactis, quæ adeò tenuis est, ut minimũ illius pondus cadum magnum impleat: si igitur dulce, & pingue, in substantia pura, & concocta posita sunt, benè quidem ambo nutriunt, sed quod dulce est, adeò parum, ut malè Galenus dixerit, omne quod nutrit dulce esse: nã pinguia propriè benè, & affatim nutriũt, at natura multis dulcedinẽ miscuit, ut animalia deciperet ad proprium *Mel lactis.* commo-

commodum,crassius ergo & humidius cum sit pingue,dulci:hinc fit ut pingue coctione temperetur,& mollius euadat,ideoq; etiam suauius,& meliùs, pingue eatenus deteriùs: pinguia autem, & dulcia, obstructiones in epate,ac splene generant cùm à natura ob delectationem antequam sint concocta attrahantur, iuxta illud Hippocratis tertio Acutorũ [Dulcis potus uisceta inflat:] splenẽ uidelicet & epar.

Pinguia & dulcia obstructiones generant.

De his quæ sunt amica, & inimica uentriculo. Cap. XLV.

EX his igitur non arduum erit generalem docere regulam,qua omnia cognoscamus,quónam pacto se habeant ad uentriculum, dico ualentẽ pro sua natura. Nam cùm tribus indigeat uentriculus, ut nutriatur, ut roboretur,& ut calor naturalis in ipsum copiosus deriuetur,ac cõseruetur:tria sunt,quę id præstare possunt:primum saporis pinguis substantia,postquam est dulcis,nam ex his commodè nutritur,accedit ut ex hac suauitate,illũ amplectatur,diutiùs retineat atq; ob id etiam duplici emolumento meliùs concoquatur, secundum contingit ex sapore astringente,cùm à sicco illius authore, seu frigori coniungatur, ut in punicis malis,seu moderato calori, ut in croco(nã magno calori astrictio iungi non potest,cùm calor distendat)uentriculi substantia in unum cogatur, & robustior ob id euadat. Tertiũ fit ex odore bono,qui præter id quod auocat à corde spiritus,à iecore sanguinem naturali familiaritate,tenui terrea substantia ignita conseruat illum. Hæc igitur omnia sunt,quæ maximè prodesse possunt uẽtriculo, atq; ob id ut dictum est proderunt ad generationem boni sanguinis, & nutritionem totius corporis,benefacient autem propriè iecori,lieni,intestinis,renibus,& utriq; uesicę, neque enim alia esse possunt, cùm robur uentriculi constet propria substantia, facultatis modo,quo aptè ad frictionem dirigitur, ut aduentu caloris à membris principalibus. Sunt præter hæc duo alia genera auxiliorum scilicet secũdorum,uelut exercitatio ieiuna, occursus aëris liberi,somnus,fomentũ,& ea quæ actu similia sunt, uelut præcipuè coralius,& orientalis iaspis in tertio genere, cum dolore laborauerit,acopa cum obstructione,aperientia cum materia discutiatur his quæ illam euacuant,cum cruditate,uomitu,inędia,quiete,uino,somno longiore,cum intemperie contrarijs,at hæc ut dixi languenti uentriculo solùm debentur,illa externa sunt,aut secundaria,de quibus in quarto libro dicendum erit: collectis igitur rationibus,nõ solùm tria sunt tantùm genera eorum,quæ utilia sunt uentriculo per modum cibi, familiaritateq; sua,sed etiam tres tantum species dulce, seu pingue, ob alimentum astringens,ob facultatem odoratum,ob calorem aduentitium, quæ omnia eodem modo omnibus alijs membris, pręferum naturalibus erunt necessaria,quamobrem natura prudentissimè cõsuluit, ut cùm eiusmodi ab alijs membris percipi non possent,hoc ipsum omnium uice perciperet, atque ea lege, ut quæ illi prodessent, prodessent & omnibus alijs,& quæ illi nocerent,alijs quoque nocerent. Sed scio quid dicturus sis,capparis iuuat lienem,obest uentriculo,eupatorium,& iecur lupi iecori conferunt,uentriculo nemo dixit, imò ut uera fatear iecur lupi uentriculo potius obest. At nos hic de his disputare nõ instituimus,sed solùm ueritatem docete, ea est quod non sunt nisi tres illi modi generaliter iuuandi uentriculum, & per se primò seu quoduis aliud membrum,& quod ea quę uni conferunt,una ex his rationibus, cæteris etiam eadem ratione conferunt,seu iecori,seu renibus,nam capparis non iuuat lienem in primo genere,sed tertio,sicut neque iecur lupi. Id tamen detegit non leue arcanum, iecur lupi si quis edat,non iuuabitur,forsan etiam lædetur, si quis utatur eo medicamẽtu uice iuuabitur,quanquam sanum sit iecur, hocq; idem in multis experimur,uelut in passare troglodítico,in carne ericij,quæ siccata multum possunt,cibi loco accepta infinitam exigũt quantitatem,& tempus. De eupatorio alia est ratio,ipsum enim uentriculo nõ parum utile est, neq; excusatione indiget rationibus dictis. In uẽtriculo autem admodum debili adeò,ut in animi deliquio ob humidum superfluum Galenus mirum in modum laudat hęc tria,oua sorbilia scilicet epala,bulbos scilicet crudos,& cochleas coctas.

Ventriculus quibus indigeat.

Tria maximè prodesse possunt uentriculo.

Nota.

Capparis iuuat lienem, uentriculo obest.

8. De compo. si. medic. secundum locos cap. 4. in fine sec. primæ.

Quæ uentriculo nocent duorum sunt generum. Sed iam caput aliud aggrediamur, scilicet eorum, quæ nocent uentriculo, atque ob id omnibus membris naturalibus: atque ea sunt duorum generum, alia quidem quæ his quæ iuuant maximè opponuntur, alia quæ noxam illi inferunt, ergo primum omnia fœtida uentriculo, sunt inimica, deinde omnia arida, cuiusmodi sunt ligna, & lapides, quorum pulueres & si alioquin utilissima sint, uomitum excitant, sic margaritarũ, & smaragdorum, & santhalorum, & ligni aloës, quanquam omnia hæc uel mansa, uel in decoctis sumpta, illum iuuent, & similiter quæcunque ualdè amara sunt, uelut aloes, gentiana, colocynthis, & cucumeris anguini radix, quæcungue etiam immoderatam habent qualitatem calidam, uelut allea, cæpæ, frigidam ut portulaca: quæcunque nimium distendunt, ut potus maximè succedente exercitatione, & flatuosa omnia, quæ etiam purgant, id ipso quod humorem prauum ad locum trahunt, ut aloes, & rhabarbarum, quæ detergunt ualde ut nitrum. Neglígentissimè igitur se gessit Galenus, qui huiusmodi tam necessaria prætermisit, tot nugas de alijs minùs necessarijs agens: pessimè uerò cùm dixerit aloen esse amicissimam uentriculo, quo errore infinitos homines sperantes hoc auxilio se ad senectutem peruenturos, hoc ipso consilio ante maturã ætatem interfecit, quod etiã rationi consentaneũ est, nam & amarissima est aloes, & abominãda, nec ulla in parte laudem meretur, præterquam quod ad uentriculum parum aut nihil humoris, qua ratione solùm melior est colocynthida, & cucumere asinino, & scamonia: ea enim multum humoris ad uentriculum dum purgant trahere solent. At dicet, forsan quispiam, hieræ tamen ualdè utilis uentriculo? possęq; corrigi odoratorum adiectione noxam abominationis? hæc partim uera sunt, partim falsa, nam quod utilis sit hiera, sæpè contingit, quoniam ut dixi odoratorum adiectione tollitur maxima pars abominationis, quia uerò non trahit ex remotis, hoc ipso minùs nocet, quàm scamonium, uel colocynthis, quod purgat, iuuat: itaq; non utilis est aloes uentriculo, sed hiera aliquando non inutilis: uerumtamen & illa obest illi, & uitæ: obest & cassia nigra, quia multum excitat flatum per totum uentrem. Cùm uerò tria sint genera medicamentorum purgantium, quæ uentriculo obsunt, alia quidem quia longiùs trahunt, & uehementer, alia quoniam è genere sunt lacticiniorum, alia quia putrida uelut agaricus, scamoniũ aũt lõgiùs trahit, & uiolenter, & è lacticiniorũ genere est scilicet, uolubilis planta, neque aloes, neque cassia nigra ex horum genere sunt, propterea agaricus peculiariter uomitum excitat, quoniam è putridorum genere est, aloës uerò ut dixi obest uentriculo, maximè ob amaritudinem, si enim dulcissimum est naturæ uentriculi iucundissimum, odiosissimum erit amarissimum, & inimicissimum, cassia uerò nigra ob flatum ut dixi: quamobrem, neque hiera utilis est uentriculo, cur enim inimicissimum quoduis muneribus adornatum mittes, ut illi prolis, sic bonus Mesues dum nimium Galeno se credidit, non solùm, non ad decrepitam peruenit ætatem, sed in ipso flore iuuentutis cum sua aloe extinctus est: tum maximè quod eò deuenit erroris, ut suaderet quotidie sumendam esse: ergo cùm offertur medicamentum, aut cibus, uelisq; scire quod inter omnia scitu maximè est necessarium, an utile sit uentriculo, cæterisq; membris naturalibus explora saporem, nam scis tres esse sapores uentriculo amicos, dulcem, pinguem, astringentem, sub quo austerum quoque intelliges: nam austerus sapor præter id quod plerunque astringentis particeps est, naturæ plerunque etiam beneolentium est ergo si huiusmodi fuerit, utilis est uentriculo, atque alijs, sin autem fuerit acidus uehementer, aut amarus ualde, aut malè olens, pessimus etiam, si putridum oleat, & si omnia in oppositum concurrant, inimicum uentriculo esse scito. Præterea acris sapor si sine odore bono fuerit, semper est eorum, quæ sunt inimica uentriculo, uehementer etiam salsus, sed non adeò est odiosus, uentriculo, reliqui sapores scilicet acidus, amarus, & salsus etiam si leues sint, præterea insipidus, inutiles sunt uentriculo, si tamen coniungantur cum bonis odoribus, uelut & acris moderatus, uel cum sapore bono, austero scilicet, astringente, dulci pingui, omnes utiles sunt (præterquam quod ut dixi acrem oportet semper ex aromatum esse genere) utiles erunt. Quæcunq; etiam ualde duræ coctionis sunt, inimica uentriculo habentur,

Galenus notatur.

Aloes uentriculo inimica.

Hiera uentriculo amica.

Cassia nigra uentriculo obest.

Tria medicamentorum genera, quæ uentriculo obsunt.

Ob aloes usum Mesues in iuuenta periit.

Quæ ualdè duræ sunt coctionis, inimica sunt uentriculo.

habentur, quoniam non nutriunt, & laborem illi magnum præstant, ut pontices nuces, quas appellamus auellanas, & amygdalæ, quæ non etiam astrictionis sunt participes: sed huiusmodi trita subacta, coctaq; mutantur. Oliuæ igitur obsunt, & prosunt uentriculo, magis etiam absynthium, nam præter id odoratum est: quamobrem præstantissimum ponticum quod sit odoratissimum, & in unaquaq; specie eius præstat, quod ex oriente aduehitur, sicut & plurium aliorum medicamentorum. Cùm ergo materiam medicamenti purgantis ex uentriculo eligere uolueris, ut illud iuuet, primum explora humorem quem ducere uis, & ut illi conueniat, deinde ne longius trahat, propterea opponacem nõ diligimus, quamuis uitreum humorem educat, quia non minùs ad ipsum trahit aliunde, quàm ex ipso trahat ad intestina. Tertio ut sit intra canzelos contentum saporis, atque odoris, tum uerò iuuabis uentriculum, & expurgabis quod necesse est, quod si nullum tibi sit in manibus medicamentum eiusmodi, tunc eliges quod uitio caret, ut tamen humorem educit, uelut rhabarbarum astringentem habet facultatem, amaritudinem non uehementem, odorem non probo, non tamen uitupero: quæ igitur uitia sunt in huiusmodi communia, sunt quatuor. Primum est, ut non educat eum humorem, utpote, pro uitreo tenuem pituitam, secundo ut debiliter, atq; parum, tertio ut non ex profundo scilicet ex tunicis, quarto ut alium etiam humorem educat quàm uelimus, & tribus sanè primis, si tempus non desit, præparatione occurrimus, incidendo, & attenuando, permiscendo cum bono alimento, fouendo calorem, excitando, inædia præterea: at si tempus desit, cum aromaticis, & astringentibus, & incidentibus illud componemus, selectum forma, regione, ætate, quæ uerò astringunt & odorata sunt, & amica uentriculo uelut nux myristica, non adeò amicum gariophylum, sed magis astringit, & est odoratum, piper autem longum incidit, & attenuat, cui fermè simile est, gingiber, & macer, & crocus, his sex, quæ familiaria sunt, iuxta opportunitatem utemur: cauere autem oportet, quæ putridum habent saporem, licet latentem, quamuis dulcia sint, nam & ephemeris radix dulcis est, & tamen occidit, sed & odor putridus etiam si bono cum odore alio, aut sapore, sit coniunctus, malus est. Ex his ergo agaricus ut dixi esse uidetur, sed ubi coctione & maturitate candidissimus factus fuerit, & expers prorsus abominationis, summum est præsidium in omnibus humoribus educendis, educit autem illum solùm, uel qui peccat, uel qui superabundat, cum præparatione ipsum similem effecerimus, uelut si pituitam uoluerimus educere gelidam, & muccosam, multo zinzibere, & melle preparabimus, sin autem bilem, syrupo uiolaceo, absynthio pontico, quæ macerabimus, ac iungemus, absynthium enim pituitam cohibet, bilem berberis, probata igitur medicamẽta seligere oportet, si simplicia non habeas uelut pro pituita muccosa, & urticæ semen, iridis radix, terebinthi, resinam, thymum, & mel anacardum, ast ego resinam prætulero. Quod si quis dicat, non ne si amarus sapor inimicus est uentriculo utilius est quod dulce esset, & astringens absynthio, uelut cotoneum & sorba? respondemus cotonea esse ob hanc causam cibi ratione utiliora, non tamen ut medicamentum, quoniam absynthium modica illa amaritudine bilem purgat, obstructionesq; aperit, quæ facultates cum astrictione iunctæ, plurimum attenuant, laborantem uentriculum, calefacit etiam moderatè, pleriq; autem homines potius laborant uentriculi frigidate, quàm caliditate, sorba autem mala sunt, quoniam frigidissima, & muccosum humorem, & uitreum generant: nec sunt dulcia à natura facta, sed putredine ipsa, quam uentriculo inimicissimam esse dixi.

Absynthium uentriculo amicum. *Nota.* *Rhabarbarum.* *Nux myristica uentriculo amica.* *Agaricus.* *Medicamenta probata seligere oportet.* *Obiectio.* *Responsio.* *Sorba cur uentriculo inimica.*

De cruditate. Cap. XLVI.

Cruditas maximum malum est: & in uentriculo manifestior, sed leuior, atque si parua sit, corrigi potest à secunda coctione, deinde fotu præcordiorum, & cibo calidiore, aut inedia, et somno: sed si grauior uomitu, aut medicamento, at si iecur deliquerit, tunc articulares morbi, hydropes, morbi regij, febres, calculi, ulcera, abscessus, obstructiones semper, & in tertia hectica, & leuco-

Cruditas maximum malum. *Cruditates quomodo corrigendæ.*

Cruditates quomodo corrigendæ. leucophlegmatia, unde sæpe in unum coëunt, siue ratione comitantibus, altero alterum morbum, sed & lepræ, elephantiasis, impetigines, & uitiligines: cùm uerò ex cerebro, destillationes omnium generum, comitiales, syderationes multiplices, quę omnia adeò nota sunt, ut iam de eis sermonem facere superfluum sit: sed de his quę restant, suo loco loquemur. Quæ nunc tractanda sunt, ea sunt: quæ nam, cum corpus occupauerit cruditas alio cibo superinducto, mistio subsequatur, neque enim non solùm æqualiter læduntur, sed neque omnes: quinimò etiam Princeps laudat ea quæ aluum subducunt, uerùm ei qui longa uita frui cupit, omninò hæc mistio cauenda est: cum enim concoctū sit ex parte quod iam est in uentriculo, aliusq; cibus superinducatur, primus aut secundus perfectè cōcoqui non poterit, aut prior nimis excoquetur, deinde dissimile alimentum erit amborum, etiamsi probè conficiantur. *Nota.* Vnde nescio quæ maiora damna futura sint, aut eius qui optimè sic concoxerit, aut illius qui cruditatē, & morbos ex cruditate nasci solitos patitur, hi quidem manifestiores, illi magis insanabiles, & diuturnitati uitæ inimici. Ob id optimè sibi suis consulunt, qui cruditates in domum non admittunt: uelut nec fures, nec serpentes, nec hostes suos. *Bonum est cruditates non admittere.* At cruditatem illam uoco quæ ex mistione ciborum accidit, uel multitudine, uel pinguedine, non illam ridiculam, quam fingit Galenus in rusticis: quorum magnam partem uidemus benè ualere, & aliquos etiam ad extremam senectutem peruenire, quod nec ignorauit Galenus. Atq; utinam nō magis interirent immodica exercitatione: & postquam incaluerint dum uentis se exponunt, & uigilia, & madore, & ciborū prauitate, cum pane utantur pauci triticeo, plures surfuraceo, deteriorcq;, tum fungis, & agrestibus oleribus, adeò ut etiam totæ uillæ aquis stantibus utantur, nam cruditatem aliam rustici non patiuntur. Sed ut ad propositum redeamus: cùm tres sint coctiones, aut plures (neq; enim his disputandi locus est, sed docendi: neque hoc scire hic propositum est) quotquot proponantur, quod de prima dictum erit, de omnibus intellectum esse oportet. *Coctiones tres.* Cùm ergo cruditas adest, seu in uentriculo, seu in uenis quæ sunt ad iecur (nam de alijs ut iam dixi eadem est habenda ratio iuxta proportionem illius) cibumq; superinduxeris, quibusdam sanè quibus res felicissimè cedit, uomitus excitatur, ut & hoc, & illud euomat, cōsulitq; Galenus hoc faciendum dulci uino, quod si facere præstet, mihi non meliùs fieri posse uidetur: nam neque uentriculum lædit, neque qualitatem habet excellentem, & suaue est, & in uomendo uentriculum non lædit. Alijs maluæ, & betæ, in usu sunt quibus uomitus quem etiam in canibus abhorremus, displicet, subluunt enim aluum, & minimè nutriunt quæ ambo quisquis delinquat, minùs certè mala sunt, quàm si in uno eorū delinquatur: sed parum nutrire meliùs est quàm aluum subducere. Qui uerò more mulierum exiguum, sed nutriens alimentum exhibent, quemadmodum oua, seu duo, seu etiam unum, tales plurimùm delinquunt, sed multo magis qui copiosum, & abundè nutriens exhibetur, nam in senibus mors nonnunquā eadem nocte sequitur, in alijs morbi læthales. Vidi adolescentem, qui ex huiusmodi incontinentia, statim in abscessum iecoris incidit, quē ego magna illius fortuna ægrè sanaui. Alij uerò quibus hæc non statim contingūt, uerisimile est ingētia mala superuenire, quibusdam paulò pòst, quibusdam multo, quibusdam sero: mistus enim cibus trahitur ad iecur, quod concoctū est, transit in sanguinem, reliquum hæres, & obstruit, inde post aliquod tempus febres, aut morbus regius, aut abscessus fiunt, uel hydropes: si autem transierit, quandoque propellitur ad renes, si non ex nutrientibus maximè fuerit, & calculos generat: sed si tenuior sit, atque dilutior, transit ad articulos, generatq; podagram, quod si in contermino coctionis fuerit ut possit ad membra trāsire, hoc peius est, nam solida ipsa debilitate, præsertim cerebrum, & attonitum morbum, ac syderationes gignit, ita fallitur etiam uentriculus, & pulmo, sed & iecur licet ratius, & quandoque cor: hæc est miseria indulgentium gulæ, in qua optimum est quod pessimum illi putant, nunquam fallente euentu. *Mistus enim cibus trahitur ad iecur.* *Nota.* Verùm quibusdam ex longa consuetudine hoc factum est, ut prandentes, deinde nondum cocto prandio, leuem sumunt cœnam, uelut solùm panem ex uino, multisq; annis ita degunt, eisq; uidetur quod bellè se habeant, quia

interim non ægrotent. De quibus non habeo quod dicam, cùm in hac consuetudine consenuerint: ante enim procul dubio mutanda foret, nam neque mutare iam inclinante ætate consuetudinem tutum est: neq; omninò abstinere à cibo suasetim, quoniam uentriculus à maxima repletione ad indigētiam quotidie peruenit: neq; tardare cœnā donec concoxerit, uespertilionis uitam agentem, atq; in omnibus his cum manifestè deteriùs sit habiturus, seruata consuetudine occultè magis lædatur, propter id quod dicam non habeo, sed uelut qui claudi nati sunt, aut cæci, aut in iuuentam perituri, ita illos infelices dixero, quibus tales consultores contingerunt.

Quod ordo necessarius sit. Cap. XLVII.

ORdinem autem in cibis esse necessarium, imò non necessarium si simplici utamur cibo manifestiùs quàm ut dicam: cum enim simplex fuerit cibus, ordinem nullum requirit ad alium comparatus, exigit tamen primum horæ ordinem, ut sumatur consueta hora: adeò ut si immutetur multum obesse, hoc solùm & omnia bona irrita facere docuerit Hippocrates in secundo de Victu in acutis, sed est & alius ordo, scilicet ut eisdem utantur cibis, consuetisq; utantur quod meliùs cōcoquant, & si deteriores quàm meliores, sed non cōsuetos, hoc enim ibidem etiam docet. Tertiò ut sit ordo ad potum, nam cùm bibere sit necessarium, oportet & in potu seruare ordinem. Et si potus cibo præmittatur, concoctio impeditur, & si semel assuetus, bis, terúe bibat, nec tamen plus offendetur. Et si pluries, semel tantum bibat, & tantundem, haud cōcoquet, sed cibus innatare uidebitur in uentriculo, ut ipsemet noxam erroris sentiat. Porrò quantum conferat ordo cum multitudo ciborū assumitur, eorumq; uaria genera sæpe meo malo didici, nam uuæ Creticæ à cibo assumptæ, & longè magis ficus, mihi euerrunt adeò uentriculum, ut sentiam nil probè concoqui, & si hunc errorem in cœna admisero, non dormio nocte, si in prandio, cogor abstinere à cœna omninò, hæc tamen ante cibum assumpta iuuant, cùm nihil noceāt, at uuæ passæ Creticæ etiam plurimū conferunt mihi, adeò ut sine illis esse non posim. Quantum etiam abstinentia, simplicitasq; ciborum cōferat, & delectus, ostendit uita Hebræorum, quibus cùm nihil sit, quod ad uitam producendam faciat præter abstinentiam, nam in perpetuis curis uiuunt, totmodis apud omnes gentes oppresi, & sæpiùs coguntur irasci, & tristari ob iniurias quas quotidie & à prauis iudicibus, & ab im̄pbis Christianis, Maumethicisq; cultoribus patiuntur, neque exercentur, habitantq; in locis parum commodis, humilibus, aëre suffocato, humidioreq;, & impuro, & multa eis desunt necessaria ad corporis salutem: hoc tamē solo freti abstinentiæ auxilio, quam ut credo inopia, ac defectus pecuniæ illis parit, nam semel in die contenti sunt solo pane, & iusculo, in cœna autem plerunq; modicum carnis assumunt: nunquam uarietate ciborum gaudent, nunquam carnium multitudine, sed ut dici solent mensæ eam ostendūt, nunquam ebrietate: nec memini me uidisse unquam ebrium Hebræum, nec audisse qui uiderit, cumq; hoc modo etiam educent filios, quanquam multa in uictu admittāt errata ciborum malorum, cum deest caro, panis sine fermento, prout lex eorum iubet, lauari mulieres summa etiam hyeme frigida, & in ea degere, multi ad nonagesimum peruenīunt annum. Veniat modo aliquis seu sub æquo, seu sub iniquo iudice, nam neminem tam fore impudentem spero, qui nuges balnei de tot exercitationibus, toticsq; repetitis, tum frictionum generibus (quarum historiam si modo recensere debuerat, opportunior sanè fuisset, ubi de curandis morbis agit, quàm ad conseruandam ualetudinem, cum multi ad extremam senectam peruenerint prorsus infricati) cùm tot apotherapijs, unctionibus, balneis his monitis, atq; præceptis conferat, ac iudicet. Dico igitur cibos ipsos, ac potus alimentum sibi simile generare, quocirca ex diuersis, diuersum chylum, ex chylo diuerso, sanguinem diuersum, è diuerso sanguine, diuersam substantiam solidiorum: & ut in primis coctionibus diuersitas nō obscura: ita quod obscurum est in tertia, magnam habere ac correspondentem uim ei, quæ in prioribus: non secùs ac quæ ex circumferentia tendunt, in circuli

Ordo in cibis quomodo necessarius & quomodo nō.
a Tex. 24. ad 28.
Tex. 32.
Si potus cibo præmittatur, impeditur cōcoctio.
Nota.
Cibos & potus alimētum sibi simile generare.

circuli ſectionibus, quæ æqualiter ab ea in centrum terminantur. Diuerſa ergo in eodem tempore, atque in diuerſis alimenta genere, aut ſpecie, aut qualitate, (non quemadmodum lac lactantibus, uitelli ouorum puerulis, agnina caro pueris, uiris ſuilla, quæ ſibi qualitatibus, & ſubſtantia reſpondent, ſolùm ſicco & humido differunt, mollitie, atque duritie: ut quantum ex alimenti natura uariatur, quod nuper aſſumptum eſt, ab eo quod olim tantum iam nutritæ parti ex ætatis decurſu, itidem & ad eandem partem declinent) diuerſum generant alimentum in membris. Quocirca neceſſe eſt, ut quæ aſſumuntur, eandem naturam ſemper habeant, aut ſolùm diuerſis temporibus proportione reſpondentem, aut ſimilem, ſed æqualiter ſemper cõmiſtam: aut diuerſo tempore ſemper diſsimilem (quod uocant abrumpere conſuetudinem) inter ſe autem ſimilem, uelut ſi quis ut nos pane utatur, & uuis paſsis, cum antea dum in uenis eſſet carnibus, atque ouis uteretur, uel alternando, ut mane uuis paſsis, ueſperi carnibus, uel ut ſingulis cibationibus quæ aſſumitur, ſibi inuicem reſpondeant ordine diſsimilia diſsimilibus, qui modus omnium qui admittuntur, peſsimus eſt, ut ſint in uniuerſum quinque modi primo omiſſo, nam fieri nõ poteſt, quod in illo exigitur ut homo, perpetuò lacte præcipuo ſolo materno alatur, loco eius quintus eſt, cum homo uel rariſsimè à cõſueto deflectit, nihilominùs ex hac uarietate ciborum, potuumq́; , tum etiam multitudine, ac alijs neceſſarijs ſimiliter mutatis, aëre, ſomno, motu, curis, neceſſe eſt partes in ſolidis uarias generari: neque inde proprietates affectus tam corporis, quàm animi debilitates, ſymptomata quædam, morboſq́; deinceps, & ad circuitus, & pro occaſionibus tum circuitibus coërcitos, tum perpetuò ſe augentes, atque alios conſiſtens, ac demum præproperam mortem ſuccedere ſe, habereq́; huiuſmodi hominis partes inuicem, uelut malam coalitam plebem in urbe, quod ob tranquillitatem attinet, atque concordiam, & ut in unum maneant ad unum ſolùm hominem ſibi conſtantem. At ergo huiuſmodi homo perfectus non eſſe poterit, niſi cùm ab initio reſtitutionis, & ante ortam multitudinem, atque ciuiles ordinationes natus fuerit, uocantautem eam ætatem auream.

Alimenta eandem naturam ſemper habere debent.

Vide lib. de Proportio. Pro. 183.

De uarijs modis aluum deijciendi in cibis. Cap. XLVIII.

Vt aluum deijcit.

ET aluus quidem deijcit multifariam. Primùm quidem ob humectationem fœcum, unde iura plurimum, & cibi liquidi aluum deijcere ſolent. Alio modo interpoſita ſubſtantia leui inter inteſtina, & fœces ut labantur, nec poſsint contineri, quemadmodum ab oleis aluus moueri ſolet, in quo genere etiam mixta ſunt, & caſsia nigra, & mucilaginoſi omnes ſucci. Tertij generis ſunt omnia quæ mordent, & irritant, non ſolùm ſuperiùs ſumpta, ſed etiã inferiùs immiſſæ glandes ex ſapone, uel bilitis radice, ſalis grana, coriãndrum ſaccharo inſperſo circumdatum, mel, ſtercus muris, & infinita alia. Superiùs ius leguminum, cochlearum, chamarum, caulium, ſpinachia, multorumq́; aliorum tum iura, tum ſubſtantia. Quarti quæ aſtringendo deijciunt, inter quæ præcipui mirabolani, meminit huiuſmodi etiam Galenus. Quintum eſt notiſsimum purgãtium natura, uelut ſcammonium, lathyris, rhabarbarum, & huiuſmodi. Quos omnes modos præter tertium adeò Galeno familiarem, attigiſſe Meſuen haud dubium cum ſit, illud certè omiſſum ab illo, tanto magis mirandum eſt: ſed non eſt præſentis hoc inſtituti, nec nunquam fuit iſta perſequi, id potiùs in dubium reuocemus, quod ab Ariſtotele tangitur, ſcilicet cur pleraq́; quæ purgant malè olentia ſint? Rectè ille inquam ut ſolet, quia talia ſubigi nequeunt. Quæ ergo purgare debent, oportet ut non ſint prorſus naturę familiaria, nam in alimentum tranſeunt, aliena igitur neceſſariò ſunt, quæ aliena aut omninò inimica, atq́; hæc uenena ſunt, aut uinci poſſunt, aut etiam amica: amica retinentur, tametſi in alimentum tranſeant, & ob id pauca odorata purgant tandem, tamen poſtulant educi, cùm ſint naturæ aliena: eaq́; ob id urinas mouent. De quo eſt problema illud rurſus philoſophi. Cur ex medicamentis, alia aluum ſoluunt, ueſicam autem minimè. Grata enim omnia, & odorata trahuntur

2. de Alimen. c. 22.

Lib. 1. Theor. cap. 2.

1. Probl. 48.

Purgantia cur malè oleant.

Par. 1. 41.

Medicamenta cur alia aluũ moueant, alia urinam.

huntur ad uenas, ideò aluum soluere nequeunt. Quæ ergo purgare debent, non possunt ex altero horum generum esse. Superabundant igitur, ut ita dicam, uelut terrea, uel ut oleosa, muccosaúe, aut liquida, & aquea, uel acuta, & acria, ac salsa, demùm substantia tota similia humoribus quos trahunt, neque enim modus alius esse uidetur, ubi tria illa prima dēpseris, scilicet cibos, uenena, aromatica. Et cibi quidem non indigent ut subducantur, cùm in alimentum transeant: Venena uincunt naturam, non uincuntur: Aromata transeunt ulteriùs. Nisi ergo materia reliquorũ nimis alimento admista sit, aut lenta, aut astringens, aut crassa aluum mouet. Cùm ergo medicamentum, aut cibum præ manibus habueris, nec odoratum ualdè, nec ueneni è genere, nec prorsus pingue, aut dulce: considera si lentum nimis sit, ut caseus recens, aut crassum ut uetus, caro salita, aut astringentis facultatis, ut pyra, mespila, tũc specta an nitrosam, aut muccosam, aut amaram, aut aqueam habeat facultatem, uel etiam admodum astringentem, è genere erit purgantium medicamentorum, unde multorum decocta aluum stringunt, quorum substãtia ob id quòd mutari nequeat, aluum mouet, ut scobis ligni sancti, contra caulium cremor aluũ mouet, substantia ipsa quia alit, sistit. Quæ ergo sunt ualdè amara, nisi immodicè calida sint, mouent aluum, & præcipuè purgant bilem. Et quò magis horribilia fuerint, & si alba potiùs nec admodum amara, sed abominanda pituitam, ut agaricus, & cnicus, si modicè acria, & amara satis, ut elleborus nigram bilem. Epithymum uerò magis, quia nigrior est, similiter quæ dulcia cum sapore acri, & iniucundo ut polypodium. Sed si ingrata non sint muccosa, astringentia, nitrosa, & humida ualdè, mouent aluum, nec propriè purgant, si quis nunquam uidisset cassiam nigram, illius tamen odiosam dulcedinem primùm gustaret, non'ne illicò suspicabitur illam aluum debere purgare? ita odorata omnia urinam ciunt, non ob excellentem caliditatem tantùm. Præcipua autem duo esse uidentur ad deijciendam aluum, unũ inter clysmata, fistula palmi longi magnitudine ex albo plumbo teres, & superiùs aliquando arctior, rotunda, crassitudine, pollicis, impletur butyro, cui sexta pars salis, ut cùm acrior, aut duodecima cùm leuior, & imponitur. Superiùs uerò succum cassiæ nigrę orientalis, est autem tenuis corticis, rubra, teres non adeò magna, ponderosa, dulcis gustu, & suauis ex unc. ij. cui admisceantur olei amygdalini dulcis recentis drac. x. combibit enim optimè origani orientalis, aut thymi, aut pulegij, & ipsorum orientalium in pollinem redactorum drac. j. usque ad drac. ij. sumat autem ante cœnam primum drac. iiij. inde ij. & si operetur drac. ij. tertia die, inde bis drac. ij. inde perseueret cum drac. j. si operetur ita in XVIII. diebus, aut paulò minùs consumet illam quantitatem, ab utroq; horum aluus mollis redditur. In delicatioribus optima manna utemur, ac simplicis, & duplum assumemus ponderis. Tertium auxilium aliàs est relatum, oleum mastichinum, sed id ieiunis conuenit, quantitas drac. ij. quandoque drac. j. sufficit maximum pondus unc. v. Ab his omnibus lenitur uenter in posterum. Porrò in senibus non solùm indigemus ut fæces educantur, & cruda aquosa, qui sunt duo primi scopi, sed & atra bilis, & humor quidam crudus illis proprius, inter nigram bilem, & pituitam crudam medius terreus, frigidus, durus, non adeò lentus, ut qui ex edulijs eiusmodi generatur, carne suilla, pane absque fermento, ouis duris, piscibus magnis, non squammosis. Ad fæces tantum uuæ passæ coctæ in iure ex unc. iiij. Quæ ex Aetio coprotica, styrax, mastiche ex unc. v. cùm aqua terebenthinę cochlearium, aloes drac. j. sinapis, alliũ cum oleo, & garo, ficus cum nitro, cnici medulla. Medicamẽ nostrũ succi rosarum lib. I. ß. succi mercurialis, & maluæ, & caulium, ac betæ an. lib. I. colentur, inde coquantur suspendendo in linteo taro unc. ij. masticis recentis & mollis, donec ueniat ad mellis maiorem spissitudinem, & abiectio mastiche seruet quantitas à drac. ß. ad drac. j. in bolo catapotiorum forma, Regium catropicum: Manna dissoluta in aqua borraginis, sic ut sit clara aqua inde destillata ex uitro aqua per Mariæ balneum, relinquitur purissima, & candidissima pro usu quantitas ad unc. j. ad unc. ij. ante cœnam statim, aut per vj. horas ante prandium mane.

Nota.

Valde amara quæ aluũ mouent.

Odorata omnia urinam ciunt.

Fistula ex albo plumbo.

Cassia nigra quæ optima.

Senes quid in purgatione indigeant.

Lib. I. cap. 156.

Medicamentũ proprium.

Catropicum regium.

De differentia medicamentorum utilium uentriculo, & reliquis membris naturalibus. Cap. XLIX.

An eadem amica uentriculo sint iecori ac renibus.

Dioscor. lib. 1. cap. 87.

Gentiana.

POrrò obijcies forsan, non eadem esse amica uentriculo, & iecori, ac renibus, quemadmodum laurus nocet uentriculo, & confert iecori, ac renibus, lapidemque illorum frangit. Verùm ut dixi alia est ratio ægrarum partium, alia sanarum: laurus obest iecori, ac renibus: hos tamen à lapide, hos à regio morbo liberat. Accidit præcipuè hoc in duabus causis, prima cùm medicamentum obstructiones aperit, nam si cum hoc uentriculo fuerit inimicum, uidebitur prodesse iecori, quod sæpè obstructione corripitur, & tamen uentriculo inimicissimum esse poterit, ut gentiana: nam uentriculus aperientibus non indiget, quòd in obstructiones incidere non soleat, regula tamen nihilominùs uera erit: nam à gentiana, & zedoaria, & similibus offenditur, nam illius uires exsoluunt, & calefaciunt immodicè, siccantque, secunda causa quasi huic contraria est, scilicet cùm cibus, aut medicamentum expurgat cruda, ac detergit, licet enim inutile sit iecori, uentriculo tamen prodesse creditur, uelut spinachia, ostrea, atque huiusmodi. Sed si uacuo uentriculo tum his, tum iure chamarum, & conculariũ utatur assiduè, manifestum etiam in uentriculo, & euidentiùs quàm in iecore, detrimentum sentiet. Itaque à cichorio multi circa uentriculum offenduntur, qui tamen meliùs se habere circa iecur putant, nam (ut dixi) ut aperiendi cichorij parum uentriculus indiget.

De cibi, ac medicamenti differentia. Cap. L.

Cibus qui uenenum, quid ac medicamentum.

CIbus est qui corpus nutrit: Venenum autem quod corrumpit: Medicamentũ quod non nutrit, sed corpus mutat. Liquet igitur manifestè, quòd medicamentum medium est inter uenenum & cibum: nõ enim corrumpit ut uenenũ, nec nutrit ut cibus, sed mutat. Cibus igitur non mutat corpus, quamobrem huic lactuca, alteri fœniculus, alijs caro cibus erit. Oportet enim simpliciter cibum uoratum nutrire corpus, & nulla noua qualitate afficere illud, ut nec calefacere, nec infrigidare, nec siccare, nec humidiùs qualitate reddere, non erodere, non astringere, non purgare aluum, nec etiam laxare, nec irritate: quodcunque enim horum aut similium fecerit, præterquam nutrire, non erit cibus. Atque eadem ratio de potu erit, sed nunc alimentum quod cibo, ac poti est commune, uoretur. Quod autem alimentum dentium eget, opere ut cibus dicatur: quod non indiget potus appelletur. Quod igitur nutrit, & immutat corpus, postquã nutrierit, quia non ex toto qualitas euincitur, uocatur cibus medicinalis, seu medicamentosus, ut lactuca. Tria uerò oportet ut habeat hic cibus medicinalis, quod nutriat, & quod facilè euincatur à natura, & quod suæ qualitatis uestigia postquam nutrierit, relinquat. At uerò si priùs excalefaciat, aut refrigeret, demùm uix nutriat, euictum tandem à natura alimentum medicinale dicetur, ut nasturtium, tale autem semper parum & ægrè nutrit, nec nisi postquam corpus aliena qualitate affecerit. Horum uerò alimentorum quæ uel medicamenta cibaria uocantur, aut cibi medicinales, duplex est genus: quoddam quòd sua qualitate agit excalefaciendo, uel refrigerando, aut siccando, aut humectando, & huic quandoque contingit maximè alimento medicinali, ut sit purus cibus, ut lactuca in puero pituitoso, & fœniculus in calidiore iuuene, & minùs humido. Quoddam uerò genus non adeò frequenter est alimentum purum, ut quòd aluum laxat, aut irritat, aut erodit, si tamen cuiquam horum contingat, cibus erit. Est autem triplex discrimen inter cibum medicinalem, medicinamque cibalem, nam cibus medicinalis omnis nutrit non parum, nisi sit ligneus, nec permutat multum à temperamento, nec celeriter: at medicina cibalis, & celeriter, & multum permutat, & omnis parum nutrit, quoniam plurimum est remòta à temperamento illius hominis. Constat inquam quòd omnis cibus consimilis est illi, cui est cibus, & quod lactuca frigidæ & humidæ temperaturæ erit cibus, & temperato cibus medicinalis, & arido, ac sicco medicina cibalis: cùm igitur duo sint scopi in unaquaque tẽperie non æquali, conseruare eam quæ est, & permutare in

Ciborum medicinalium duplex genus.

Cibus medicinalis in quo differat à medicina cibali.

Cibus omnis consimilis est illi cui est cibus.

melius

melius, horum primam à consimilibus atque æqualibus fit, reliquum ab æqualiter contrarijs, aut minore potentia. Constat biliosis utpote in duobus gradibus cibos omnes contineri à frigidis, atque humidis in secundo gradu usque ad calidum & siccum in secundo gradu. Itaque à calidis & siccis in secundo gradu, conseruabitur ab omni cibo frigidiore illo, atque humidiore, ad meliorem statum traducetur, donec ad secundum gradum frigiditatis, atque humidæ qualitatis peruenerit: à calidis uerò, aut siccis in tertio, uel quarto gradu lædetur, sed à frigidis & humidis in tertio gradu, non nutrietur penitus, & ægrotabit: possibile est etiam ut à frigidis, & humidis in secundo gradu non nutriatur. Quamobrem intemperies magna ad æqualitatem reduci non potest. Nam medicamenta uiolenter permutant, & non possunt esse perpetua, quam ob causam malefaciunt medici, qui malam temperiem confestim medicamentis reducere conantur. Cibus enim familiaris naturæ est, & longa consuetudine, omnem malam dispositionem tandem euincit: At in grauissima intemperie, cibus non potest esse, qui contrariam illi obtineat facultatem, ob hoc senes humectari non possunt multum, nam nec ab humidis ualde nutriuntur, nec citra periculum aquæ interius tales cibos assumere possunt. Dico autem cibum potētia humidum, nam substantia omnis cibus humidus est, omnisque humectat, quia quod nutrit ut docui, totum pingue est, atque ideò calidum & humidum. His igitur ttisis, qui benè se habent, cibis solis indigent, qui autem minùs, medicinalibus cibis: qui uerò deteriùs, medicinis cibalius: qui etiam ægrotant, medicamentis. At quorum salus propè est desperata, nonnunquam etiam uenenis. Humectat etiam cibus omnis, quia sanguinem adauget, & calefacit etiam: præcipuè autem si tales naturâ sint, & homines eiusdem temperamenti. Triplex autem est cibi differentia, alia à qualitate ut calidus, aut frigidus, alia à substantia, ut cera, quæ temperata cùm sit, cibus tamen non est ob substantiam. Ergo uitellus oui, glyciriza, & cera temperamento sunt similia, primum tamē cibus est secundum medicina cibalis, admodum parum nutriens, tertium neutro modo. Verùm dices ptisanam, non ergo conuenire in morbis magnis, cùm sit cibus medicinalis, dicemus si uires substinerent multò meliora esse alia quædam, ut seminum peponum lac, quod in ardētibus dubio procul esset meliùs ptisana, & mercurialis folia in iecoris inflāmatione. Quæ Galenus proponit illi in hoc morbo: sunt & alia quę proprietate dicunt̄ cōferre, iecur lupinū iecori, & cochleæ: uidebitur autē Galenus differentias horum enumerasse generibus omissis. In tertio igitur genere uenena etiam connumerantur. Est autem cibo magis proprium ut nutriat, atque illius prima differentia nutrire, aut non nutrire: tamen præstant nutrimentum tenue, aut crassum, solidum, aut inane plura habere excrementa, uel non facilè, uel difficilè cōfici obnoxium esse corruptioni, aut uix posse corrumpi. Hęc igitur omnia ad primam, & maximè propriam differentiam ciborum, & potuum pertinent: calefacere autem, aut refrigerare, uel siccare, illius sunt ut medicamentum, laxare uentrem, aut confirmare membra, ad totam pertinet essentiam. Quapropter suis locis etiam dicemus de omnibus his, non tanquam cibo proprijs, sed ut necessarijs scitu, sicut enim cognitio auricalchi necessaria est ad cognitionem auri, non quia sit aurū, aut auri pars: ita scire non possumus in quo differat alimentum puro cibo, nisi sciamus quæ sunt illi propria, secundum temperamentum, aut formam.

Scōpi duo in temperie non æquali.

Medicamenta uiolenter permutant.

Medicorum error.

Cibus quilibet humidus est.

Nota.

Cibus omnis humectat.

Cibi triplex differentia.

Quæ à proprietate conferunt.

HIERONYMI CARDANI MEDIOLANENSIS, CIVISQ'VE BONONIENSIS

OPVS DE SANITATE TVENDA.

LIBER SECVNDVS.

De nouem hominum ſtatibus, ac eorundem diuerſis conditionibus iuxta ſanitatis conſeruationem. Cap. I.

Iuuenum optimus ſtatus.

HOMINVM ſtatus nouem ſunt. Primus eſt ualentium iuuenum cum optimo habitu, calore uehementi, corpore admodum temperato, & æquali in omnibus ſuis partibus, cute denſa, latis uenis, nuſquam læſo, & aſſueto laboribus, frigori, & calori, à neutro multum patiens, & ut dici ſolet Polycleti ſtatua. Secundus eſt qui huic proximus eſt, & de his ambobus eſt ars tuendæ ſanitatis, conſeruandæ per planè ſimilia.

Conſeruatio ſanitatis per ſimilia quibus.

Tertius eſt eorũ qui mediocriter ab hoc recedunt, ut poſsint ſi uelint, uelut priores, in eodem permanere, ſimilibus utendo: preterquã quod caueant ne ulteriùs labantur: Et in his moderatè contraria adhibere oportet, & magis in aëre, poſt in potu, indè in cibo, & magis omnibus in exercitatione.

Quibus per moderatè contraria.

Quod ſi ſtatum mutare propoſitũ eſt, hic medius erit inter ſecundum & quartum, & fiet ſenſim, & per moderatè contraria, & otij tempore. Et in humido & ſicco maior diligentia adhibenda eſt: pingui & humido ſemper ad humidius, in qualitate ad contrariũ, quod cùm Galenus nõ animaduerterit, uiuendi regulam maximè in ſenibus perturbauit: ſi enim humidis rebus paueris, efficies hydropicos: ſi ſimilibus, duplo celeriùs ſeneſcẽt, quàm ſi humidioribus, & quare mellis uſum etiam decrepitis conſulit, ne dum permittit? Et unde Pollio, intenùs mulſo, exterius melle? Quintus ſtatus eſt eorũ qui ſani ſunt toto corpore, ſed uno membro malè formato, ut lapide in ueſica, uel immodicè calido uel frigido, uel imbecilli, quibus duplex ſimul cura debetur conſeruandi totum, & eſt per ſimilia, & cuſtodia per contraria illi membro.

Quibus per ſimilia & cõtraria inſimul.

Et manifeſtũ quod differt à tertio in hoc, quod ei poteſt adhiberi alterum regimen: ſed non ambo ſimul, in hoc ambo ſimul neceſſario: quia unum tantum non ſufficit, & hoc præcipuè in nobilioribus membris, quę ſunt cerebrum, cor, pulmo, iecur, & uentriculus. Poſt quæ ſunt ueſica, renes, & inteſtina, ubi ſi magnus ſit lapſus, ibi maximus in quocunque alio.

Membra nobiliora quæ.

Sextus ſtatus eſt eorum qui ſenes ſunt, aut morbo inſanabili detinentur: uelut lapide paruo, & leui ueſicæ, nec patiũtur exſcindi, carcinomate paruo in membro ignobili, ſed confirmato, enterocele, elephantiaſi etiam ab initio.

Morbi uix curam admittentes.

Idem autem eſt ſi recuſent ſanationis modum, ut ſi ipſa morbi magnitudine ſint inſanabiles: Et ſi ulcus habuerint in pectore, & ſi capitis dolores per circuitus patiuntur, qui tamẽ ſanari non queunt uitiatis oſsium interioribus, ut idem de comitiali morbo laborantibus, de oculorum imbecillitate, qui ad cæcitatem tendunt: Horum eſt uera cura, ſed tamen ſola procraſtinatio finis, ueluti ſenilis hecticæ. Septimus eſt morborum, uelut à calculo renum, podagra, deſtillationibus, inæqualibus intemperiebus, pręcipuè uentriculi, cum iecore, & cerebro: renum cum iecore in quibus prohibere nitimur aduentum morborũ. Octauus eſt in his, qui morbis inſanabilibus detinentur, uelut phthiſici, hydropici, damnati à magno, & rupto carcinomate, ut medici ſolùm blandientibus utantur: hi minimè ad præſentem locum pertinent, ſunt enim extra aleam, ut etiam qui ſub nono ſtatu

ſunt

sunt ægrorum phrenetici, hemoptoici, dysinterici, ardenti febre laborantes: horum enim est curandi ratio obseruanda, ut ex nouem partibus totius artis tuendæ sanitatis: scopus unum tantum ei parti, quæ est extra limites relinquatur: alterum quod curandi rationem prosequitur. Atque etiam in hoc plurimùm negocij habet custodia hæc.

Custodia hæc multis contingit, abstinendo ab omnibus noxijs, sed etiam nō necessarijs, & in illis adhibere temperamentum: ut non solùm quale sit, eligamus, sed quantum, & quando, & ordinem, ac præparationem etiam adhibeamus. Necessarium dico quod plus habet commodi, uel tum, uel ex usu, atque consuetudine. Alio modo custodiam administramus medicamentis, aut auxilijs ualidis, ut exercitationi etiam immodicæ, purgationibus, clysteribus, euacuationibus, astringentibus, frictionibus, fontibus, balneis calorificis, ustionibus propę manus, aut pedes, & etiam caput, uentrem, pectus, irrigationibus, suffitibus. Cętera autem ut sani degunt edentes, ac bibentes, & dormientes, ac exercentes. Tertius modus est, ut utamur solitis in uictus ratione, uelut dictū est, sed præparatis, uelut iure albo cum piscibus, in pituitosis muria, sinapi, raphano, in his qui non concoquūt pipere longo, aut albo, in cruditatibus gingibere condito, in frigido uētriculo diacitonite ex saccharo, si nihil est detergendum cum pipere, si detergendum ex melle cum eodem, inde embammata, iura, uina, & talia. Quartus est per propria, quæ excitant calorem innatum, ut in quibus ingreditur, ambra, crocus, enyceus, & nectar stillatitiū. Quoniam uerò ista inuicem permisceri possunt, & per se esse ex quatuor modis erūt x v. quos utiles esse dico, sed rarò contingit ut simplicis solùm sit usus: ut si ob paupertatem, aut aliam causam cogamur inseruire, homines etiam ciuiles nō adeò possunt toti uacare custodiæ. Item si membrum aliquod multum sit læsum, & propriè cuius usus, ac operatio sit necessaria. Item quoties homo cogitur laborare, aut si non potest habere necessaria, uelut columbos, iecora gallinarum. Item cùm est aliquod necessariorum uitiatū ut aër, aqua, habitatio ubi exercitij usu destituatur. Cùm etiam membrorum naturale iam cōtraxit noxam ex materia, aut ex noxa materiam præcipuum uētriculi os, post fundus: inde iecur, post renes, demum uesica, ubi salutem ex abstinentia expectare uolueris, plus augebitur morbus ex mora, quàm ex continentia minuatur: quamobrem adiuuare cogimur torpentem naturam. Item per quædā interualla, licet rarò, & ualdè proprijs, aut prannio cogimur, modico & suaui, ac spatium concedere naturæ, nonnunquam occlusis etiam intestinis, ne colica superueniat priùs expectando. Et ideò magnū malum est paupertas, quia ipsa adducit morbos, & mortem, & luctus, ac tristitiam, contemptum neq; ob id desistit, & ob id quasi pessimum saltem nostra ætate: reliqua mala nō adducunt adeò alia, neque paupertatem, imò plerunque uno adueniente, reliqua non adueniunt, & si iam acceperint, cessant. Quoniam homini ut paupertas est impedimento omnibus incommodis, ita iam inchoata adauget, uel nōdum cœpta irritat: at alijs in malis, cum non desunt necessaria homini, reliqua cōmoda non subtrahuntur: Et parcitate, ordine, amicorum auxilio, & bonorum, domesticorum, ac proprio consilio potius auget rem, quàm minuat, & ita commoda alia augendo solatium in calamitate. Et maximè quia paupertas tollit amicos, defensores, famam, inde contemptum adauget (sic enim usu apud mortales comparatum est) & hic est alter miseriarum ortus. Redeundo ad rem, hi etiam qui oris uentriculi imbecillitate laborant, uix possunt eo primo modo esse cōtenti, nam imbecillitas oris uentriculi parere solet uertiginem, comitialem morbum, cordis defectum, inappetentiam, capitis dolorem, & nōnunquam materia ad cerebrum ex illo transit, & præcipuè in febribus, item insaniam, & timores ualdè molesta, propria mottui καρδιωγμὸς dolori spiritus paruus, & dēsus, est etiam illius propria quędam affectio singularis. Et alia quasi ei contraria laxitas, seu quam uocant relaxationem, item rosio, ac alia quæ propriè accidit, cùm non potest concoquere cibos duros, & graues: Propria quoque fames, nimia sitis, supinitas, subuersio, fastidium, nausea, uomitus, eructuatio, saliuæ abundantia, oris quædam siccitas, syncopis etiam quandoque interficit. Accidit etiam illi distensio, qua

Quæ pro custodia administranda sunt.

Nota.

Calorem innatum excitātia.

Paupertas quātum malum.

Incommoda imbecillitatis oris uentriculi.

 os latè,

5. De locis cap. 1. & 2. os latè hiscit. Vnde non concoquit cibos, & dentes etiam halitu corrūpuntur. Item oculis impedimentum ex hoc suffusioni propriè simile, sed & tinnitus in auribus: cum ergo tot cōtingant, & tanta mala ex hac parte imbecilli, & si nutrias magis lęditur, quia si uentriculus fuit imbecillis antea, quantò magis nunc, cùm materia accessit, & quicquid accidit incocto, transit in simile, & aliquātò deteriùs, si biliosum, biliosius, si crassum, crassius, si putridum, putridius: Si nō nutrias, uentriculus fit imbecillior, quia illius tunica quæ communicat gulæ, solùm nutritur à cibo, & potu, ideò talibus non sufficit abstinentia. Ideò habere os uentriculi ualidum, multum facit ad robur ualetudinis, ob abstinentiam quam possunt perferre cibi, sicut è diuerso os uentriculi imbecille, facit ad uitæ longitudinem, & sanitatem longam, & maximè si facilè euomāt, aut eructent: nam omnem minimam noxam errorum statim sentiunt, & coguntur abstinere, quod in imbecillitate iecoris plurimum nocet dum minùs sentiunt, & magis tamen afficiuntur. Ergo habentibus os uentriculi imbecille, aut aliud membrum è nobilioribus ualdè uitiatum, his cōuenit aliquod auxilium innocens proprium, ualdè rarò, potens tamen, & in pauca quantitate.

Nota.

Commoda oris uentriculi robusti.

Quomodo oris uentriculi imbecillitas faciat ad uitæ lōgitudinem.

Quo uiso, dico quod ex his xv. modis, primus omnium est optimus præcipuè in sene, & quantò senior, tum quia his est generalissimus omnib. magis ex æquo conueniens, uelut circunferentiæ partes omnes minùs distant à centro, quàm inter se. Est etiam facillimus, quia paucissimis indiget, & quoniam naturam habet sui operis ministram, quæ toti simul satisfacit æqualiter, aut propè. Etenim uix cōtingit in tanta multitudine membrorum, ac cōtraria etiam in sanissimo corpore, quicquam administrare egregij auxilij, quod nullum ex illis offendat. In his etiam magis mutatur consuetudo, & magis repentè quàm in continentia, nec quod multum refert cogitur natura, nec assuescit in noxa externum auxilium expectare, ex quo tempore morbus semper fit deterior, & aliquādo euadit in lethalem, nec si aberres tam magnum periculum incurris. Auxiliū petatur ex consuetis, iucundis, & patrijs ratione duce utilibus experimētis, inde confirmaberis in proposito. Exemplum in frigido, & humido, & laxo, qui os superiùs hians habet, dabimus lenticulam bis coctam, secūda uice cum iure leporis, & si refrigerat, addemus pulegiū, aut anethum, aut croci orientalis, sed rariùs aut in magno frigore, piper album.

Auxilium ex consuetis.

Porrò singulis horum xv. modorum, commune est ut optimis auxilijs curentur, ut optimè curari queant, optimè autem curari palàm est quod conuenit, stultumq; esset secus aut nefandum: optimū igitur quot modis dicatur est intelligēdum, optimum simpliciter est quod maximè propinquum humanæ naturę, ut somnus, panis siligineus, cuius proprium est ut pluribus conferat, & paucioribus nocet. Et detrimenta quæ parit in pluribus sunt minora, & ut optimè habitis plus emolumenti afferat. Dicitur & optimum, quod ratione optima conuenit omnibus, subiecto autem non est unum: ueluti simile temperatis, & simillimum est optimi caput: & contrarium intemperato, & magis æquale, & in substantia simile: Et hoc dicitur per analogiam iuxta consuetudinem, nam re distinguitur per genera plurifariam: simile contrarium, & substantia conuenies, cui Galenus nomen proprium nō adinuenit, sed ueluti in tenebris cæcutienti dixit, modo simile, modo semper humidum, et specie etiam ueluti calida frigidis, frigida calidis: non sunt autem eadem calida frigidis, quamuis conueniant in hoc quod sint contraria, sed contrarijs inter se, & similia alia magis, alia minùs, unde piper non est idem cum absynthio, etsi utrumq; calidū. Est & quartum genus optimi simile in genere pro conseruando in intemperie, & hoc habet suas species, simile magis, ac minùs, hoc igitur ita optimum est, ut in ulla re subsistat, sed in sola comparatione. Sic & quintum genus quod non est neque simile, neque contrarium, sed habet comparationem: uelut uitellus oui uentriculo, qui nil aliud perfectè concoquere potest, omnibus his modis, & alijs uelut proprietate dicitur optimum, quod maximè ratione conuenit. Tertium optimi significatum est quod homini habenti temperaturā uentriculi admodum frigidam, & uentriculum magnum, cum amplo ore, & iecur calidum cum angustis uenis, cibus aut medicamentum quod ei conuenire deberet iuxta omnes conditiones pariter acceptas,

Optimum quot modis dicatur.

Nota.

ptas,seu illud esset simplex,seu compositũ,conditiones hæ sunt in primis, & secundis,& tertijs qualitatibus,in similitudine substantiæ,in densitate, in eo quod sit sine noxa,& multitudine, mediocre uincat in bis quæ opportuna sunt, & uincatur remotum,& contrarium corruptioni familiare,quod etiam facilè eligi, & haberi possit medium in crassitie,aut tenuitate,aut quale esse debet(quod de omnibus conditionibus intelligi debet,scilicet alternatim) suaue quod flatũ potius discutiet, quod admittat præparationes optimas,& plures, & non ualde operosas, & quod præter reliqua facillimè concoquatur. Sed de hoc mox,& diffusè.Quartum optimi significatum est,quod non ad morbum,& ægrotãtem in specie refertur: sed omnino ad eum qui curari debet, utimur eo cùm res est in arduo, uires labant, aut morbi socij cum illo ruinam minitantur, uelut coctio, utemur uice uersa cum celeritas facti urget, & morbus minùs periculosus est. In uniuersum ergo intelligo per optimum. *Optimum quid.* Quarto modo quod ex ratione omni citra tamen experimentum conueniret illi homini ad uitę longitudinem,ad corporis incolumitatem,quatenus posset illi conuenire ad robur,& decentem habitum. Quatuor enim hæc spectanda sunt,sed quinto modo etiam addita experientia omni, illis rationibus & præparatione, & etiam permutatione aëris si necessaria sit, ut addat hic modus si necesse est tres obseruationes supra quartum,& ideo hic modus in opere est perfectißimus solùm. Primus *Signa optimi habitus ac temperamenti.* autem consideratione, & consistit in hoc,quod ex tali ratione uictus conseruentur illa quatuor nuper dicta, & hoc medio generationis sanguinis omninò mediocris, qui neque sit serosus, neque crassus, nec lentus, nec siccus, nec frigidus,nec nimis calidus,boni coloris,& qui benè fluat,& sufficiens in quantitate, & ut benè nutriat corpus,nec facilè corrumpatur,ut sit boni habitus,pinguis potiùs,quàm macer,robustus,tolleret labores,benè dormiat,cum somnis paucis,ac lætis,cum animæ operationibus,memoria,sensibus,cogitatione,bonis nec impeditis,corpore leui,& desiderio exercitationis, appetitu congruo cibi, & rerum bonarum, saliua dulci, & mediocri absque pruritu, pediculis, oris sapore malo, & odore quouis malo,deiectione alui,& urinarum,& hic est modus dignoscendi primum,& quintũ modum. Primum qui perfectus est ratione,& est optimum in deligendo materiã medicam. Quintus in opere,& fine. Cùm uerò omnes res mortales sint in continuo fluxu, illud optimum primi modi uariatur regione,& tempore, ut uinum quod est aliquando optimum,permutatur in acetum,uel quod deteriùs est,corrumpitur. In quinto autem modo etiam fit peruersio, & mutatio, sed non tanta, quia non hoc uinum optimum est quo semper utimur, sed optimum singulo tempore eligimus, experimur,probamus,& utimur.Tria genera media secundum,tertium,& quartum,optimi sunt ad coniecturam, quod optimè ratione conuenire potest in secundo genere,ut est in suo genere non contractum ad aliquam speciem, uelut quod optimum est,quod conseruat unumquodque in suo statu,aut reducit, uel quod neutrum plenè,& exquisitè facit,sed conseruat per similia paulatim, & sensim per leuia, contraria contrahendo quasi freno indito, ne ulteriùs poßit augeri. In tertio significato præsupponimus laborantem cum suis dispositionibus proprijs, tam naturalibus, quàm præter naturam,quibus occurrere debemus. Quartum differt à tertio, quia decernit hominem cum suis præsentibus conditionibus,utpote ætate,consuetudine,moribus,ut quidam qui nolunt à uino abstinere, nec ieiunare, uel cauere à Venere. Et in uniuersum quartus modus est specialis desumptus in operando à morbis generalibus, id est, ratione ut dictum est. Tertius autem à speciebus rerum, & conditionum præter naturam, sed non à proprijs hominis, uelut secundus generaliter solùm considerat curandi rationem,non determinando, sed ad proprium, ut pote si debeat curari conseruando per similia, aut reducendo per contraria. Est & sextus modus per comparationem nil simpliciter affirmãs, uelut quod lens bis cocta est optima, addito croco, aut pipere, & pulegio cum carne leporis. In hoc non dicimus quod nullo modo quod lens optimus sit cibus simpliciter, sed quod inter legumina utimur, hoc in inopia bonorum ciborum uel obtemperando neceßitati ægrotantis, uel illius mollitiei, uel ob singularem quam secum habet proprietatem,

Lenticula phthisicis. tem, ut in phthisicis, uelut Hippocrates, est enim suauis cibus, odoris boni, facilis concoctionis.

bona. Facilis coctio in cibis quid praestet. Postquam autem incidimus in sermonem de facili cōcoctione, dico quod facilis concoctio in cibis obtinet plusquam dimidium conditionum omnium boni cibi: nam reliquæ sunt, ut bonum exhibent alimentum non facilè corruptioni obnoxium, plurimum, solidum, consuetus sit, suauis, innoxius, & non multorum excrementorum in prima, uel secūda coctione, ut eius sit copia: & ut possit benè præparari, nam hæc conditio deesse uidetur inter cætera, cerasijs & ficubus siccis. Dico ergo quod cibus qui facilè concoquitur, erit suauis, nec supernatabit, & si consuetus, facilè cōcoquitur, qui facilè concoquitur, erit consuetus, nam consuetus meliùs concoquetur per facilè, intelligo enim simpliciter. Quocirca nec flatus gignet, tum quia non benè concoqueretur, non enim gigneret, & supernataret, nō ergo facilè concoqueretur, & si facilè concoquitur, bonum celeriter præbet alimentum, nec corruptioni obnoxium, in eo calor naturalis aliter esset excrementitium, ideò non multum nutriret solidum: concoctio enim condensat, authore Aristotele, in prima uel secunda coctione, si plura excrementa gigneret, non facilè concoqueretur. Est etiam innoxium, quod facilè concoquitur, à noxa enim coctio etiam externa impeditur. Præ-

Cerasorum præparatio. Ficus sicci. paratio in cerasis fit coquendo, in saccharo, dum decerpta sunt, et amisso etiā aqueo humido maturantur. Propterea ficus sicci non debent edi, nisi plenè decorticati, sic enim facilè concoquuntur, utiles sunt uentriculo, & aluum molliunt, & iuncto aceto, & piperi, uel rutæ utilissimæ iecori.

Facilis coctionis signa. Quod uerò facilè concoquitur est, primum si nullum uentriculo infert negocium, si corpus citò reficit, si urinam paulò pòst & calidam cit, si substantia similis, ut caro suis annui benè exercitati, si friabilis manu, & in ore, si aqua breui dissoluitur, igne, pistillo, si præparatus, consuetus, si leuis, nec tamen siccus, si albus & coctione etiā multò candidior factus, in candidissima enim rara, si naturâ calidus & humidus, nō superfluè, si genere ut sanguineū specie, ut castrati cibo, ut aues, quæ granis uescuntur partibus, ut tale iecur lactes pulmo sanguis cerebrum: præterea odor, sapor, &

XVII. hora descensus. Famis enim aduentus paulò antè bonum signum multa cruditatis

Præparatio quæ. Emollitio quæ. ex aduentitijs seu superuenientibus, somnus præcipuè profundus & longus, uel saltem quies. Præparatio autem, quæ magnam uim habet, est resolutione excedentium, & emollitione substantiæ, & permistione partium tenuium cum crassis & humidi distributione. Et emollitio fit uel tundendo, uel madefaciendo, uel liquando, in partibus autem ipsis, & potestate ab acribus, salsis, & acidis.

De Particularibus alimentis pro diuersa hominum natura. Cap. II.

Vt quid nutriat. Ciborum diuersa temperamenta. Temperamentum quid. CVm necesse sit nutrimentum in nutriti, aut nutriendi substantiā conuerti, illud in primis notandum, non unum esse, idemq; omnium particularium ciborum temperamentum: atq; in hac diuersitate, unum quoddam non dari toti humanæ naturæ commune, cùm neminem latére excogitemus, nōnullos nostra tempestate arenā, aut pannos lineos pro cibo deuorasse, alios panem unquam appetiuisse, solis carnibus, ouis, piscibus, & huiusmodi uescentes. Et cùm temperamentum hoc loco dicimus, formam illam, quæ ex tota nititur substantia, intelligimus, cui hauddubiè qualitatum quatuor mixturam quandam inesse declarauimus. Ideoq; calidum'ne, an frigidum, humidum an siccum, aut huiusmodi tandem habendum, existimandumq; sit, ignoramus: proprietatem autem

Proprietas particularis. quandam sæpenumerò particularem in multis experimur, qua alij caseum, utputa, auersantur, alij absthemij sunt, nonnulli poma, cucurbitā alij, alij aliud odio habent, ac euitant. Memini enim me cognouisse quendam, qui nedum cùm cucurbitam comederet, sed etiam condimenta, in quibus parum cucurbitæ ingrederetur, eius lingua intumescebat: huiusq; rationem adduximus in sexto Contradicentium, sicuti & multorum aliorum, quorū obseruatione tantùm, atq; experientia, & nulla alia ratione adhuc cognitio habita est: nunc enim tēporis unà cum Galeno ad eam, quam

occultam

occultam uocăt, proprietatem omnes subterfugiunt. Sed hæc missa faciamus, cùm præsentis nō sit instituti, de his namq; egimus satis in libris Contradicentium. Nūc uerò à nobis potissimùm consideranda est ciborum substantia, an uidelicet crassi, an tenues, an calidi, an frigidi, & huiusmodi naturæ sint, ut quilibet conuenientem sibi ad sanitatis conseruationem eligere possit. Alijs enim crassus conuenit cibus, alijs tenuis, alijs calidus, alijs minùs calidus, & sic de reliquis, nec hoc pauci est momenti: sicuti enim uidemus animal exuriens quandoq; præ nimia edendi auiditate, limum, lutum, & multa alia praua comedere: sic & membra cùm proprium atq; sibi conuenientem cibum non habeant, attrahunt naturali quadam necessitate humores prauos, qui in eis putrefiunt, secundum temporis spatium quousq; adacuentur, ac super calefiant, & calidas generant ægritudines, & febres acutas, & alias huiusmodi. Quare Princeps tertia Primi inquit: [Ille in quo mala digeruntur nutrientia, ob hoc non decipiatur, quoniam post dies nō multos, mali in eo generabuntur humores, ægritudines, & pernecantes facientes.] Quod & sensit Galenus tertio de Alimentorū facultatibus dùm dixit: [Non igitur oportet nos in purgandis seminibus, quę ad esum comparantur, esse neglegētes, persuasos etiam si noxam, quę quotidie fit ob exiguitatem, sensu non percipimus, quod tamen longo tempore ex ipsa aceruatur, tandem erupturum:] Nec non & in secundo loquens de cucumeribus, addidit: [Ob eam igitur causam, ab omnibus praui succi edulijs censeo abstinendum, etiamsi ea aliquibus concoctu sint facilia. Nobis enim nō aduertentibus, prauus succus ex ipsis post longum tempus in uenis colligitur, qui postea exiguam ad putrendum occasionem nactus, febres malignas accendit.] Et ideò dici solet, ne gaudeant malis cibis utentes, quoniam si in præsenti nocumentum non sentiant, futurum tamen periculum non euadent. Constat igitur cibaria in generali nec absolutè tenuia, nec crassa pro sanitatis conseruatione commendari. Tenuia enim & mollia, & si facilis sint coctionis, & in sanguinem conuertantur, & membris assimilentur facilimè tamen corrumpuntur, nec solidum præbent alimentum, sed imbecille, & exiguum, nec danda sunt uentriculum habentibus calidum, & multam bilem generantem: quia corrumpuntur, & in bilem uertuntur, ideò tales crassos meliùs conquunt cibos, quàm tenues, & meliùs carnem bouinam, quàm hœdinam, & pullorum, & hoc ob uehementiam caloris agentis in chylum cibos tenues superassantis, crassos uerò optimè concoquentis. Conuenient ergò tenuia cibaria generātia sanguinem purum & subtilem, corporibus non multùm se exercentibus, & debilem calorem innatum habentibus, & illis præcipuè, quæ epatis, obstructionibus, aut alienis, & renum, ac cerebri, & aliarum corporis partium superfluitatibus subiecta sunt. Crassa autem cibaria, ueluti sunt lenticulæ, lepores, castaneæ, fungi, fabæ, oua dura, & frixa, caro ceruina, ursina, bouina, rapę, crudę pręsertim, phaseoli, pisces duri, & magni, caseus & huiusmodi similia: etsi nullis conuenire uideantur, eo quia crassum generent, succum, & concoctu sunt difficilia, atq; obstructiones faciunt, & corpus aggrauant, & membra, uenasq; crassis, ac lentis humoribus replent, & chronicis, atq; curatu difficillimis affectionibus, corpus disponunt: nihilominùs aliqua reperiuntur corpora, quæ coacta sunt, huiusmodi crassis nutriri cibis, uel consuetudine iam multis annis contracta, uel quia sunt admodùm calida, quæ & multo utuntur exercitio, somnoq;. Ideo solido indigent nutrimento, quòd præstant cibaria crassa, si tamen conficiantur, ut fuit sententia Galeni in libro de cibis boni, & mali succi. Inquit enim: [Quicunque plurimum exercere se possunt, somnumq; pro eo, ac lubet producere, uitamq; delegerunt à ciuilibus negotijs procul, possunt sanè hi crassi, glutinosiq; succi cibus capere: præsertim si cui post longum horum esum, nullus nunquam in dextero hypochondrio, aut ponderis, aut tensionis sensus oboriatur. In pauca tamen quantitate assumi debent, ut concoqui possint, ne quis sibi persuadeat, dum solido indiget alimento, si plus de eo assumat, eò maiorem sentire debeat corporis restaurationem, imò si plus, quàm par sit assumpserit, ut ea concoquere non possit, tantùm abest ut corroboretur, quòd maiorem etiam sentiet corporis molestiam.] Cibaria ergò quæ generaliter laudantur, sunt ea, quæ optimum

Consideranda in cibis quæ. — *Nota.* — *Cap. 7.* — *Mala nutrimenta cur euitanda.* — *Cap. ultimo.* — *Cap. 6.* — *Tenuia cibaria quæ, & quibus conueniant.* — *Crassa cibaria quæ & quibus conueniant.* — *Cibaris crassa solidum præstant alimentum.* — *Cap. 3.* — *Cibaria laudabilia quæ.*

præbent alimentum corpori nostro, quę neque crasſi, nec glutinoſi ſunt ſucci, ex quibus ſanguis generatur ſtatus mediocris, cum ualdè tenuia (ut diximus) uitioſa ſint, & quæ ex eis nutriuntur imbecilla, atque macilenta corpora reddantur, ob exiguũ quod dant alimentum, qualia ex dicendis colligi poterũt. Eadem ratione dicendũ
Valdè calida cur euitanda. erit de calidis, frigidis, humidis, & ſiccis. Calida enim ualdè, cùm calorem noſtrum accendant, ac corporis naturales humiditates exſiccent, atque abſumant, ut Galenus primo de Temperamentis, ideò euitanda ſunt, niſi fortè corpora ualdè frigida forẽt,
Cap. 2. & tempore hyemis, ac regione Boreali, quę tamen pauca eſſe debent, atque rarò aſſumi: quicquid dicat Galenus, & ea non ſolùm quæ uirtute, & potentia nimis calida
Frigida ualdè cur uitanda. ſunt, uerùm etiam ea, quæ licet temperatiſsima ſint, actualiter tamen multùm calida percipiuntur. Valdè etiã frigida actu, uel potentia euitari debent: frigida enim omnia naturæ ſunt inimica, quæ & ſi aliquando à iuuenib. ſuperari uideantur, cùm tamen ætate cõſiſtunt, in multos, & diuerſos morbos incidunt chronicos, & articu-
18. Com. 40. lares præcipuè, iuxta illud Hippocratis quinta Aphoriſmorum: [Frigidũ eſt inimicum neruis, oſsibus, dentibus, cerebro, ſpinali medullæ, &c.] ut & Galenus tertio Acutorum, licet in corporibus calidis, tempore æſtiuo, ac regione calida temperatè adminiſtrari poſsint, ueluti & ſicca, ubi dominatur humiditas. Pro ſanis aũt, & optimè temperatis corporibus, eligi debent cibaria, ad humiditatem temperatam declinantia, quæ non modò utilia ſunt uitæ, ſed etiam neceſſaria, cum calido & humido nutriamur, ut author fuit Philoſophus primo Metaphyſicæ: eorum tamẽ ſuperfluitates cauere debemus, cùm facilis ſint corruptionis. Omnis autem repletio qualiſcunque fuerit, ſemper mala, iuxta illud Principis: [Omnis uehemens ſatietas, & crapula calorem ſuffocat, & extinguit, quemadmodum excedens olei quantitas extinguit flammam lampadis, ideò nulla eſt deterior commeſtio, ea quæ ſtomachi grauitatem facit.] Quare qui natura frigidi ſunt uentriculi, cauere debent, cùm maior lõgè eis inſit cibi appetentia, quàm concoquendi facultas: & ſi quis, exempli gratia, plus de cibo præaſſumpſerit, & grauitatem ſentiat, à cibo die ſequenti abſtineat, & longo utatur ſomno, uarietatemque ciborum euitet, cùm maximam inducat uentriculo inquietudinem, ut Galenus tertio Acutorum, & primo de uſu partium, cùm nihil deterius ſit, quàm diuerſa nutrientia ſimul adiungere: ucelociora enim ſunt corruptionis, & non minùs, quàm ſi quis cibaria craſſa, & difficilis concoctionis anteponeret lubricis, & citò penetrabilibus, ac facilis coctionis. Viſis tandem uniuerſalibus, quæ ad uictus rationem pertinent, reliquum eſt, ut ad particularia deſcendamus, ac de ſingulis cibarijs in ſpecie, quæ noſtris temporibus in uſu habentur, ſermonem habeamus, & à pane prius initium faciemus, uelut omnium ciborum fundamentum, quem optimum eſſe, quantum referat, docet Galenus, & Princeps, ut infrà uidebimus.

Repletio ſemper mala. *In canticis.* *Qui plus appetunt quàm concoquant, quid agere debent, & cur.* *Com. 37.* *Cap. 4.*

De Pane, & eius differentijs. Cap. III.

Panis tria diſcrimina. PAnis tria ſunt diſcrimina, à grano, à parte, & à præparatione. Granorum è quibus panis conficitur plura ſunt genera. Triticum, Siligo, Millium, & hæc maximè in uſu, præter hæc ſorgum, & hordeum fieri poteſt, & ex zea, ac rizo, atque alijs multis. Omne enim granum, ſeu legumen quod
Ex quibus panis cõfici poſſit. edi poteſt, dùm molitur, ac pinſatur, & eoquitur tranſit in panem. Olim ſiligini gratia maxima, nunc frumentum omnibus præponitur. Sed ex ſiligine ſiligineus, uerùm ex flore fiebat tritici. Circa hanc diſputationem multa in Auicennæ Commen
Panis optimus, ac Germanicus. tarijs, quæ publicè ſum interpretatus, docui. Optimus igitur è tritico, & qui ex ſimilagine, alij præferunt florem farinæ, & qui optimè præparatur, leuiſsimus, his eſt: flos farinæ tritici aqua decoctionis radicum lupullorum excipitur, optimè pinſatur, fit molliſsima paſta, adeò, ut uix in panes formari poſsit, additur ſal, multum fouctur, ac diutiùs reliquo, fermentum eſt moderatum, coquitur igne leuiore. Hunc
Nota. uocant Germanicum, quo ego utor etiam pro ægris. Quod ſi farinæ zeæ pars tertia addatur, curabit etiam hydropicos, nihil in concoctione prima prorſus negocij exhib-

exhibens. Partes farinę etiam olim quatuor, ut Celsus ait, erat flos, quem putant nomine siliginis significari, & ut purior, ita faciliùs concoquitur, & plus alit, sed magis obstruit. Post ex simila, inde quod αὐτόπυρον Græci uocant, & ex polline infirmissimus panis. Præponendus est optimè fermentatus, optimè subactus, sed & mediocriter molli pasta, & mediocriter coctus. Nam hic etiam satis spongiosus est, & satis leuis ponderis, cùm leuissimus haud bonus sit. Sed & ratio habenda est eorum, qui utuntur: Fossor enim duriore, & magis nutriente, & ponderosiore egebit, qui uentriculi imbecillitate laborat, quiq; scirrhis iecur paratum habet, leuissimo, spongiosoq; indigebit. Aphtopyros indicat naturam suam cùm totum frumentum contineat, & furfuraceus sit. Verum & panis totidem partes erunt, crusta prima, quæ parum alit, dentibus incommoda, maximè imbecillibus, praui, & biliosi alimenti, adeò ut facilè amarescat: medulla, quæ nisi bene paratus sit panis, admodum mala est, obstruitq;, quoniam lentum præbet alimentum, & obstruit, crusta tenuis, quæ duriori subiacet in omnibus penè panis speciebus optima, & media crusta, quæ duas crassas interiacet, qua in panibus uti præstat, qui malè conditi sunt, & hac ego assiduè utor. Est enim buni, & mediocris alimenti, omni ratione dentibus, & uentriculo commoda.

Lib. 2. c. 17. *Proœ. Alim. cap. 2.* *Nota.* *Panis partes quæ.* *Medulla panis mala.* *Panis pars melior.*

Optimum panem ex conficiendi modo describit Princeps: & dicit illum esse in tanor seu tanur coctum. Est autem Tanor figulinum uas, ouali quasi figura oblonga, atq; rotunda, sed non in acutum tendens, crassitie digiti, longitudinis trium cubitorum, latitudinis duorum, altitudinis unius, aut circa, & in summo tendit in rotundum, habetq; foramen angustum, per quod exit fumus: iacet autem clibanus super lateres: circum circa, extruitur laterum strues, cui ignis supponitur, & sub eo etiam, quibus accensis pars intus ponitur, ut totum uas incalescat, inde pasta in placentę formam digiti crassitudine imposita, exteriùs, atq; interiùs æquali ratione coquitur, ut panis fiat incomparabilis, occluditur autem superiùs foramen.

Tanor quid.

Panem prętetea optimũ esse ait Auenzoar, qui sit eiusdẽ diei facilè enim siccatur, & durus fit: pessimus calidus: si non apertè refrigeratur, longè deterior euadit: ergo cùm in aperto debeat refrigerari, oportet ut eius usus sit ab hora, in qua extractus est à clibano quarta, ad XXIIII. secùs siccessit nimis, crusta autem crassior debet elidi: medulla intima raro est exactè cocta, optimæ sunt partes, crusta media, quę sub crassa, & exusta latet, & alia quæ duas extremas ungit, uocatur à Mediolanensibus *l'orlo*, Latinè limbus, seu laterarius, & medulla quæ alterutri proximè subiacet.

In procemio sui libri. *Panis ætas.*

Cùm autem mora reddat illum siccum resoluto humido aqueo, etiam difficilem reddit ad concoquendum, & ingrati quoque saporis, & qui difficulter manditur: pessimus autem qui ex mora muccosus euadit. Cùm ergo & durus, & siccus ex mora, itidemq; muccosus efficiatur (hic malè olet, & prauus admodum est,) necesse est muccum siccitate oriri. Quomodo ergo quod etiam in panibus obseruaui, contra id quod uerisimile est, ex sicco faciliùs putredo oritur: an quia non in sicco, sed in humido, ut par est muccus oritur: sed humido extracto, aut extruso à calore uicino putrescit. Indicio etiam est ita fore, quoniam solùm exterius, & intus in cauitaribus mucescit. Et qui maximas habet cauitates, tùm uelut biscoctus, sed integer, celerius persæpè mucescit ob eandem causam. Et ita seruatur loco calidiore: siccum enim conseruat, & calor ut siccat etiam: sed ubi plurimus humor fuerit, & crassus, tunc maximè mucescit. Oportet igitur calorem siccitate esse potentiorem: unde etiam in aëre, & constitutione pestilenti mucescit aëri expositus in paucis horis. Et si primum refrigeretur, facilè etiam mucescit, & loco clauso, ob id quod nec potest uehementer siccari, nec refrigerari. Humido igitur externo, & sicco interiore mucescit. At qui brumalibus diebus fit, in multos annos siccatus seruatur, nec mucescit: cùm non antea calescat, quàm exsiccetur. Et ob id mollior panis non facilè mucescit, nisi in aëre ualidè humido. Est ergo mucor ubiq; contigerit expresso humido,

Panis ex mora siccus malus. *Panis quomodo mucescat.* *Quid mucor.*

ac à calore externo putrefacto, interiùs autem ſiccato. Qui uult panis attoxyrij confectionem intelligere, uideat Romæ, quomodo componantur, ac conficiantur Zambellæ ex flore ſarinæ pinſito, eſt tamen denſior alio communi, licet leuior, ſuauior, candidior, etiam ſi ſaccharum addatur: alij addunt butyrum, tumq; craſsius efficitur. Ex optimo tamen confici debet tritico, non enim ex quouis genere, nec ex quouis loco, nec agro, nec ex quouis aeeruo, nec quocunque tempore indifferenter capere nobis fas erit: non ſanè paruo diſtare inter ſe diſcrimine uidemus fruges, atque alias alijs antecellere. Italicum namq; triticum Siculo, Siculum Germano, Gallicoq;, atque etiam hæc eadem inter ſe bonitate certare animaduertimus, pro locorum differentia. Montanum ſemper alijs eiuſdem regionis præſtat, tanquam magis perflatum, & minùs excrementitium: & quod ex agro ſicco, ei quod ex uliginoſo metas: differt enim quod in ſiccis & non pinguibus regionibus natum eſt, ab eo quod in fertilibus, & pinguibus oritur, illud enim tenuiorum partium eſt, & facilè conficitur, mutaturq;, ſed minùs nutrit, ueluti ſunt ea, quæ in locis exuſtis oriuntur, quæ cum pinguedine careant: & nutritione, triticum album, & laxum efficitur, an quod in pinguibus & fertilibus locis naſcitur, copioſa & ſolida materia educatur, ideò denſum & graue eſt, atque multum alit, ſicuti quod in locis calidis oritur, quod enim in frigidis tenuium eſt partium, & exigui alimenti. Et quod paluſtre eſt, alimento uacat: eſtq; leuius, & uitioſum ſanguinem facit, etiam cuius nam ponderis, caloris, conſtitutionis, guſtus, atque odoris ſit inquirendum. Pondere enim cunctæ commendantur fruges, ponderoſumq; probatur triticum, & in colore rufeſcens, cum nitore. Denſum conſtitutione, ac firmum ſit granum, compactumq;, & minimè rugoſum, quod ſi teratur dentibus, facilè deprehendetur, guſtus quoque naturam deteget, ſicuti & odor. Quod enim graueolens eſt, & guſtui iniucunditatem affert, perſpicuum eſt id mali ſucci eſſe, & difficulter concoqui, ſitq; medium in ætate, nouum non laudatur, nec antiquum, nouum enim præ nimia humiditate, ac uiſciditate, difficilè concoquitur, & flatus, ac uentris rugitus generat. Antiquum uerò ſiccum eſt, & minimè nutrit. Mundum etiam ſit à granis alijs illaudabilibus, ut lolio, ciceerculis, & huiuſmodi, nec aliqua mala qualitate ſit affectum, & eius farina, pro pane conficiendo optimè ſit emolita, et non adeò tenuiſsimè, ut plurimum furfuris habeat, illa enim nigrior redditur, & ſanitati obnoxia, ob ſubtilis ſurfuris quātitatem ei admixtam, ex qua furfuraceus fit panis, quem parum alere experimur, uentremq; multis excrementis implere, & facilè ſubſidere, propterea quod furfur leuem habet deterſoriam facultatem, qua inteſtina irritātur, & celerius fit deiectio, eius namq; natura calida eſt, & ſicca, & mūdificatiua magis, quàm farina, & paucißimum præbet nutrimentum, quinimò peſsimum, cum panis ſurfuraceus melancholiam generet, teſte Principe. Quanto ergo panis purior, & à furfure magis immunis fuerit, tantò meliorem generabit humorem, tardioris tamen erit deſcenſus. Quapropter farina ſufficienter & non ſuperfluè molita eſſe debet, ut craſsi remaneant cortices, nec poſsint cribrari: ex huiuſmodi enim fit panis in primo gradu excalefaciens, qui tamen copioſiore indiget fermento, non tamen ſuperfluo, multaq; ſubactione, alioquin illius maſſa lenta admodum fuerit, & ponderoſum reddet, qui tardè deijcietur, & difficulter concoquetur, atque panis azimo ſimilis fiet, qui grauiſsimus eſt, & athletis tantùm conueniens, de quo loquitur Galenus primo de facultatibus alimentorum. Et quamuis aliæ ſint panis ſimplicioris ex materia differentiæ, ut ſuperiùs diximus, quia tamen ferè in uſu non ueniunt, niſi in maxima tritici inopia, ac inſigni annonæ charitate. Ideò ſufficiet nobis de omnibus egiſſe in Auicennæ commentarijs: quæ breui, fauente Deo, in lucem trademus, cætera uerò proſequemur, atque de alijs frugibus, fructibus, & plantis, ſuis locis agemus.

Triticum bonum & malū.

Farina qualis.

Furfur uires.

Panis azimus.
Cap. 2.

De Chondro, & Alica. Cap. IIII.

CHondrus nostris temporibus nō inueniri existimo, cùm ex zea olim fie- *Chondrus.*
ret dicoco, id est, duo grana habente, ut author est Oribasius in duodeci- *iuxta finem.*
mo collectaneorum. Vnde uno principio incognito tot accidūt errores,
ut nunquam postea posſint explicari. Id autem est cum à Galeno accipia-
mus uires alimentorum, non disputandum quid illæ uoces apud alios nisi deficiat
authoritas, tum uerò ad proximos & eius linguæ scriptores, & qui diligenter cun-
cta prosecuti sint ueniendum. Fieri enim potest ut gratia exempli chondrus Gale-
ni nō sit Hippocratis chondrus, nec Plinij chondrus, Galeni, & sic deinceps. Quod
si in unum consenserint, dubio procul & nobis ipsis, & alijs satisfactum erit studio-
sis magis auræ popularis, quàm ueritatis ipsius, si non idem tamen momentum ha-
bebit sola Galeni authoritas, quod omnium aliorum adiūcta: sufficiet ergo docuis-
se Chondrum fieri ex dicoco, id est, zea duo grana habente, unius loco nota Dio-
scoridi, non nota Plinio, cum in Græcia nasceretur, ideò etiam Hippocratis tempo- *Lib. 2. c. 80.*
re notum chondrum fuit, zea est quam speltā uocamus, proximior naturæ frumen *Zea quid.*
ti, & similior hordeo, unde etiam granum quasi per excellentiam appellabatur: Et
inde etiam in Etruria dicocum habetur, & quamuis omnes fermè medicorū Græ-
corum intetpretes, alicam Romanā cum chondro eandem esse existiment, & chon *Alica. Ro-*
drum alicam interpretentur. Paulus tamen aliam à chondro alicam facit, dum in- *man.*
quit. [Chondrus inter frumentacea ualenter alit, succumq́ lentum parit: elot:...ue- *Lib. 1.*
rò nociuus est: quoniam promptè crassescens incoctus permanet.] Succus autem
integro chondro salubriter erit, si uti ptisana probè, exacteq́ coquatur. Alica uerò
chondro quidem similis, sed magis aluum cohibet, sed alij sunt qui diuersimodè
chondrum, & alicam parant, & etiam diuersimodè appellant, quidam enim medi-
corum triticeam ptisanam chondrum uocitant, alij ptisanę confectionem, nonnulli
ex chondro ptisanam. Ex chondro etiam diuersæ solent fieri sorbitiones, quas o *Ex chondro*
mnes uitandas esse consulimus, eò quia succus eius aquæ cùm sit commistus, plu- *sorbitiones*
rimam postulat coctionem, quæ uix nisi temporis processu, maximaq́ cum diligē- *malæ.*
tia assequi potest, si tamen exactè coctus fuerit, boni quidem succi erit ut diximus,
sed crassi & lenti & ualenter nutriet. Verùm qui iecoris obstructionibus obnoxij
sunt, & ad calculos renum gignendos apti, eius usum euitare debent. Alica tamen *Alicæ usus.*
in usu est, quia zea unius grani copiosa nascitur in Italia, cùm sit antiqua, & Plinio *Lib. 18. c.*
nota, chondrum non, quoniā dicocum non: ob id chondri nomine & alica, & chon *11.*
drum ut genus significatur, quandoque chondrum solùm, ut ab alica distinguitur.
Nutrit chondrum utrunq́ meliùs hordeo, & plus, & uentriculo salubrius, si ut pti-
sana præparetur, magis tamen astringit uentrem, & imbecillius est tritico, neq́ igi-
tur chondrum far est, sed far quo utimur, & ex zea fit, & ex hordeo, & ex frumenti
quodam genere. Ob præparationem igitur malum est far. Alica aūt ut testatur Ga-
lenus diutius in uētriculo manet, & bilem ipsam comprimit, nec ab illa corrūpitur,
ut duodecimo Methodi, dū de febre agit quæ syncopē excitat ex tenuitate humo *Cap. 6.*
rum, & exhalatione, nam inquit: Non ptisanæ cremorem dabis, sed alicam, cū astrin
gentibus, seu austeris, quæ nō facilè corrūpūtur. Consulit etiā adijcienda esse alicæ,
non solùm anethum, & porrum, sed calaminthum, & pulegiū, & hyssopū, ac piper,
libro de Attenuante uictus ratione. In uniuersum multum, & bene, & tardè, nutrit *Cap. 6.*
alica, crassumq́, & lentum, frigidum & humidum, præbet alimentum. *Alicæ alimen-tum.*

De Pulmentis, ac placentis, quæ ex farina triticea fiunt. Cap. V.

PVlmentum esse antiquissimi cibi genus, ex farina maximè triticea, & nò- *Pulmentum*
bilior ex simila & aqua constans, ex Plinio manifestè colligitur, additis in *quid.*
terdum ouis, melle, uel caseo: quo longo tēpore panis loco Romanos ui- *Lib. 22. c.*
xisse, ipsemet affirmat, & Paulus etiam obiter testatur: Estq́ multi alimen- *25.*
ti, & edulium potens, si rectè in robusto uentriculo conficiatur, sed crassum generat

Lib. 7. succum, & cum diutiùs hæreat, ægreque descendat, nec crassitiem euincere possit ca-
Pulmenti uires. lor innatus, certam crudioris humoris materiam admittet, eodemque sæpenumerò cunctas corporis partes replebit, & uias, maximè natura paulò adstrictiores infarciet, ita ut modò iecinori grauitatis cuiusdam sensum inferat, modò lienem, imbecillum adaugeat, & turgidum reddat, atque modò calculi renibus gignendi materiam præbeat, quòd & si crassitiei uiscididitas adiuncta fuerit, geminatum fiet malum, non
Obstructiones. solùm enim præ crassitie obstructiones fiunt, uerùm etiam præ uiscididitate, adeò tenaciter adhærent, ut omnis alimenti distributionem, uniuersique nutritionem impediant, & pessimorum semper affectuum sunt in causa: quare nihil nocentius excogitari potest eis, qui renum calculis laborant, cùm crassities sola haud in lapidem facilè couertatur, facillimè uerò coalitur, si ei uiscididitas associetur.
Placentarum differentia. *Lib. 14.* Placentarum etiam uaria, & multa extant discrimina, ut Athenæus recitat, quæ tùm à ratione coquendi recipiuntur, tùm à materia, ex qua finguntur, tùm à patna, tùm à figura: ut quæ ex oleo solo in sartagine parantur, & farina triticea aqua imbuta, quarum multæ habentur species, quas cùm rustici, tum urbani pauperes ex tempore parant. Aliâs etiam in clibano assant, deinde extrahunt, & statim mel superinijciunt, & huiusmodi Bononiæ uenduntur. Ex lacte etiam, caseo, ouis, butyro, melle, aut sacchato subactis conflantur. Ex fructibus quoque arboreis, cerasis, prunis, malis, pyris, atque id genus, & ex oleribus finguntur: possuntque toto ferè anno in usu haberi, sunt nanque placentæ uernæ, æstiuæ, autumnales, atque hyemales. Alias etiam pistores forma oblonga fingunt, alias sphærica, & orbiculari, alias triangulari, aliasque uarias figuras ad libitum repræsentant. Atque harum quædam sunt uni ciuitati peculiares,
Placentarum uires. quædam alteri, & sic de singulis. Quæ autem ex farina triticea, atque oleo in sartagine parantur, crassi sunt succi, atque aluum astringunt, ideò si mel, uel sal, aut saccharum eis admisceatur, uel fermẽtum addatur, uitia quibus maximè præditæ sunt, minora reddentur, uires etenim obtinent crassos, & lentos attenuandi, dissecandique
Nota. humores: adsunt & multa alia huiusmodi composita, ut lagana, foliata, & foliatula, & crustula, & cætera ex diuersis obsonijs conflata, quæ omnia habenda esse crassi, glutinosique succi, ex quorum usu humores semper crudi copia, obstructionumque frequentia, uniuersum corpus scatebit, earum maximè partium, quæ meatibus paulò angustioribus natura constant, ut iecur, renes, atque lien: & ideò qui eis aliquando dum sani degunt uti uolunt, attenuantium ui succurrant, mel enim additum, uel saccharum, sal, & huiusmodi multum noxæ adiment, & si probè concoquantur, atque in sanguinem uertantur, ualenter alunt.

De Hordeo. Cap. VI.

Hordei facultates. Duarios, præclarosque medicinæ usus, ab antiquis hordeum usurpatũ fuisse constat, ita ut à multis nobilissimum frumentum appellatur, cùm sæpè ac sæpiùs agricolarum, pauperumque famem solatur in egenis rebus, atque annonæ æstu: satis constat corticem habere externum crassum, siccũ, ualdè asperum, & sursuraceum colore, qui tamen substantia est crassior, intus est farina, in medio palearis: forsan ob colorem, sed ob substantiam tenuis, & minus sic-
Qualis hordei farina. cus, externo frigidus fermè æqualiter. Farina ergo est frigida & humida, & totum ob id manifestè est frigidum, sed declinat ob cortices ad siccitatem non magnam, ob quos etiam detergit, cùm etiam ipsa farina, sed minus omnibus: ut exterior cortex plus alijs partibus, medius medio modo, ipsum etiam, & præcipuè farina illius
Hordei electio. flatum excitat. Elige ergo medium inter nouum, & uetustum, quod tamen ad uetustatem declinat, longe deteriùs est, id uerò minimè rugosum esse debet, & sit ponderosum, & quod inter coquendum magnam in molem attollatur, tale enim humidum habet lentũ, mixtum benè, ac tenue, plurimumque: & ideò dùm benè feruet, attollitur. Brasauolus addit quod sit candidum, sicuti & Galenus tradit, laudatissimum esse hordeum, quod ubi fractum, & pinsitum sit, candorẽ repræsentet, quo deque densum, ac ponderosum, (quantum hordei natura poscit) item quod plenum & ex-

& exteriùs tensum, idq; uel in panificijs, uel polenta, uel ptisana, uel farina, aut quouis alio usu cibario, atque medicamento paretur: uim quandam refrigerandi obtinere cernes, sed pro apparatus modo, uariè tùm humectabit, tùm exiccabit, tenuèq; parit succum, & detergentem, sed non malum, ob id omnes ptisanam, ex hordeo, boni esse succi prædicant, si aptè concinentur, licet tenue, & exiguum alimentum præbeat, ut infrà.

De ptisana, ac polenta. Cap. VII.

CVm de ptisana sermo simpliciter fit, mos apud omnes authores est, ut de *Ptisana melior.*
hordeacea intelligatur, quæ omnes alias perfectione, & bonitate excedit: multiplex enim legitur, & cruda, & ex alijs granis cōstans, tùm & multa alia sunt ei similia, ut pulmentum, polenta, maza, cyceon, alica, chondrum, & huiusmodi cætera. Verùm eius condiendi ratio incerta esse uidetur, cùm ab authoribus rem notissimam esse putantibus, id neglectum sit, ut ex Plinio colligitur, qui libro 18. inquit: Ptisanæ conficiendæ uulgata ratio est, quare eam descri- *Cap. 7.*
bere neglexit: apud nos uerò non solùm non uulgata est, sed adeò ignota, ut non pauci committantur errores in ea conficienda. Et quamuis Galenus primo de Alimentorum facultatibus, de cruda ptisana mentionem faciat, quia uerò nostro tempore in usu minimè uenit, curam non adhibemus, sed de cocta tantùm sermonem habebimus, quæ ex tribus constare patet: ex aqua nempè, hordeo, & coctione, ut *Ptisana ex*
ex Hippocrate desumitur, qui solius hordei, aquæ, & coctionis meminit, & non al- *quibus.*
terius rei. Etsi aliud ei necessarium fuisset, id silentio non præterijsset, imò inquit: Hanc esse solam, quæ in morbis acutis, qui cum febre uehementissima sunt, conuenit. Ptisana autem Galeni recipit postquam intumuerit, acetū, cum uerò cocta fuerit, salem, addit autem & oleum ab initio, nec id unquā reijcit, existimans ad coctionem prodesse, admittit nonnunquam anethum, & porrum. In quinto autem de
Tuenda sanitate, præparat ptisanam pro senibus cum pipere. Dicebat in lib. de At- *Cap. 8.*
tenuante uictus ratione: Piper ptisanæ adijci debet, quia deterget ualidiùs. Collaudat autem ut ptisanæ hordeaceæ in regimine sanorum pedes suilli coquantur, ut tam pedes, quàm ptisana meliores reddātur. Oribasius uerò in quarto synopseos ea
habet, quæ à Galeno scripta sunt in primo de Alimentis, & in lib. de Ptisana. Addit *Cap. 14.*
autem quantitatem aquæ decuplum in primo capite, in ultimo quindecuplum. Di *Cap. 11. in*
cendum ergò uidetur hordeum, quod apud Græcos erat, faciliùs esse coctu, tùm a- *init.*
quas leuiores. Pro conficienda tandem ptisana cocta, accipiendum est hordeum *Cap. 35. &*
integrum, glumis, & corticibus liberum, & aquam optimam, quæ lucida, ac diapha *37.*
na sit, omnis odoris, & saporis expers. De quantitate uerò aquæ, & hordei, nihil cer *Ptisanæ præ-*
ti nunc temporis habetur: alij enim pro qualibet parte hordei, quindecim accipiunt *paratio.*
aquæ, ad perfectam cocturā, ut Paulus. Oribasius uerò pro una parte hordei, decē aquæ assumit. Brasauolus autē triginta, & triginta quinq; partes aquæ pro una hordei: imò fatetur se experientia comprobasse aliter non posse, si perfectè coqui debet & optimè intumescere, & lento igne coquatur, donec succi fluant, diutiùs agitando. Nunc uerò temporis hoc modo communiter parant, accipiendo hordeum egregiè purgatum, atque à corticibus mundatum, & in aquam absque pondere bulliendum ponunt, donec grana optimè dehiscant, & aqua sit probè rubra, deinceps in mortariō pensant, ut per cribrum setaceum, quod liquidius est, transmittatur, quod iterum in aqua, uel iure percoquunt, & zucharo addito concedunt, quæ pluribus sapit, pro ratione temperaturarum, & usus, & hæc utilis est deiectioni appetitus, & languido uentriculo, & febribus non uiolentis, dum benè cocta fuerit, & partem flatuosam penitùs dimiserit. Quæ siue integra, siue percolata, siue cuiusmodi nunc usus est, iusculenta sumatur omnes illas habebit dotes, ab Hippocrate in libris de Victu in Acutis enumeratas, quas hîc recensere non attinet. Nec crudi, incoctiq; succi collectionem, ex crassitie, quam nullam habet ueriri oportet, neque meatuum infarctum ex glutinositate, quam habet, sed

inno-

Ptisanæ uires. innocuam, leuem quippè continuam, mitem, lubricam, minimeq; hærentem, & ad succi bonitatem nihil illa præstantius. Succum tamen tenuem, abstergentemq; gignit, & ob id omnibus acutis morbis utilissima est, sed sanis corporibus, malus est ptisanæ usus ad uitæ longitudinem. Vnde Brasauolus in hoc errauit pro semetipso, *Brasauoli error.* qui cum fermè continuò ptisana uteretur, primum senium adimplere non potuit. *6. Epi. par. 5. Tex. 21.* Dicebat enim Hippocrates: [Cibaria imbecillia breuem efficiunt uitam.] Ptisana autem cùm imbecillis sit, tùm quia non multum nutrit, tùm quia frigida. Imbecilli enim uictus frigidi, ualidi uerò calidi. Ideò sanis corporibus minimè conducere uidetur, cùm uix nutriat, refrigerat tamen, & humectet, & sitim sedat, & æstum, ac pe- *Polenta quæ.* ctori amica est. Sed in uentriculo frigido facilè accessit. Superest modò ut de Polenta agamus ob similitudinẽ, quam habet cum ptisana, fit enim ex hordeo (ut Galenus inquit) recenti, mediocriter frixo, pluribusq; alijs modis fieri potest, ut docet Plinius lib. decimooctauo. Suaueolentissima uerò est, & boni odoris (inquit Galenus) si rectè facta fuerit, quæ ex optimo ac recenti hordeo, quòd aristam non admodum habet siccã, confecta est, parùm & ipsa nutrit, cui uerò si liquor aspergatur, mala appellatur, & cum hoc, quòd parùm nutrit, ægrè etiam conficitur, & flatuosa est, & praui, ac crassi succi, quæ & si melle condita malitiã ex parte amittat, omninò ta- *Polentæ uires.* men bonitatem ex toto nunquam conciliabit, ideò malus est eius usus.

De Aqua hordei. Cap. VIII.

Multis modis aquam hordei parari poss. Quomodo conficiatur aqua hordei, quæ modò in communi est usu, apud Hippocratem, & Galenũ, non uidetur aliqua mentio. Apud Arabes uerò multi de ipsius confectione, atq; diuersi inueniuntur modi. Nam alij pro una parte hordei, decem aquæ accipiunt, alij quinque tantùm, alij uigintí, ut Princeps, & Mesues, & hoc partim euenit ob diuersas eorum intentiones, quando enim multa abluitione, & humectatione, ac refrigeratione indigent, multam aquam apponunt, & parùm decoquunt. Vbi uerò potiùs abstersione, & nutritione contrarium agunt: plus enim hordei accipiunt, & minorem aquæ quantitatem, & plùs decoquunt. In conficienda ergo hordei aqua, cæteris posthabitis, Prin- *Trá. 2. c. 9.* cipem ac Mesuen sequi debemus. Princeps enim Auicenna prima quartã libram unam hordei optimi, depilati, & fricati cum panno aspero, fricatione uehementi, usque ad excussionem corticum tenuium, & aquæ optimę libras x x. & infusum in ea permaneat per quatuor horas, dein bulliat lento igne usq; ad consumptionem medietatis aquæ, uel donec aqua reducatur ad octo libras. Vel ex Auerroe, & Auenzoar donec rubedinem adipiscatur, uel quousq; hordeum crepuerit, quæ coctio in *Aquæ hordei uires.* communi usu habetur: huiusmodi ergò aqua hordei refrigerat, humectat, sitim sedat, somnum prouocat, uires ob hæc febricitãtium restituit, temperat enim corpus, sudorem prouocat, lenit pectus, nihilominùs hypochondria inflat, & uentriculum *Correctio.* labefactat, iecur debilitat, humores crassos reddit, ac lentos, saccharo, atq; melle, & cassia, lignea uitia illius emendantur, cumq; flatus gignat, flore fœniculi emendatur, qui etiam adiuuat ad sudores, uelut & flos, & semina lupulorum.

De Olyris & typhis. Cap. IX.

Olyra quæ. Olyra est semen, quod in orientalibus præcipuè partibus nascitur, ab Italisq; *Segala* appellatur, à Plinio uerò farrago. Gratissimus est eius usus in panificijs rusticis, & infimæ, mediæq; plebi potentiorum, ac procerum mensis abdicatur, licet quandoque consilio medicorum tritico misceatur ad aluum emolliendam. Quæ uerò ex sola ipsius farina fiunt panificia, atra & *Panificia ex olyra.* ponderosa sunt, & uentriculo ingratissima, concoctuq; difficillima, & insignem grauitatem afferunt, atque uiscera obstructionibus implicant, quin & mali sunt *Olyræ uires.* succi, crassi, lenti, & melancholici, & in renibus calculos gignunt, estq; frigida, argumento quod flatus multos procreat, inde etiam panis acorem citò contrahit, coloreq;

colorecp nigra est,inopia caloris arbitror,& quãuis Oribasius olyrinos panes post triticeos cunctis alijs præferat:de ea tamen,quæ in Orientalibus partibus, & Septẽtrionalibus oritur,olyra intelligit,quæ dubio procul candida est, & bona,ex qua & panes optimi conficiuntur, quibus nobiles etiam Septentrionales cum butyro aluntur,à quibus tiphini panes,à tipha sic dicti parum differunt,qui,referente Galeno,calidi adhuc furni caliditatem retinentes, minimè uero duri, trium, quatuorúe dierum edendi sunt.Estenim tipha semen in Asia frequens, parum à zea differens, tritico perquàm similis,& Asiani sua uoce *Brizam* uocant, ex eacp panes conficiuntur,qui si calentes non sint, in uentriculo eximium pondus procreant,ac si lutum concretum illic resideret, ualenter tamen nutriunt, sed succum melancholicum pariunt,quemadmodum & ij, qui ex uitiosis, ac improbis seminibus fiunt, quæ non magnopere exquirenda reor,cùm melioribus,& salubrioribus abundemus. *Tipha quæ. panes ex tipha.*

De auena,milio,panico,& farre. Cap. X.

VVlgatissimum granum est auena,iumentorum potiùs, quàm hominum cibo deseruiens, ex cuius farina Germanorum nonnulli pulticulam parant, eamcp non minùs ægrotis,quàm sanis edendam apponunt. Calidam Galenus primo de alimẽtorum facultatibus facit: sexto uerò eiusdẽ frigidam,quod nisi de ægylope dictum accipiatur, calore tamen tiphæ similem fecit,quæ si cum zea æstimari in hoc debeat, quæ tritico frigidior habetur, iam non multùm à temperamento abscesserit auena,nec eam humidam,nec siccam affirmare possumus,cùm nec aluum emolliat,nec adstringat,etsi ab hominibus minimè edatur,nisi ingens meliorum frugum penuria premat:panes enim ex ea confecti,ingratissimi omninò sunt,& corpus parũ alunt,& mali sunt succi. Lituaniæ gẽtes cereuisias ex ea conficiunt, uelut & ex alijs frugibus, & Moschouitas ipsam sublimare audio, & aquam eiusmodi elicere, qualem ex uino sublimato ardentem, quam aquam uitæ uocant, adeò nihil intentatum relinquit homo, ut ebrietatem sentiat. Panicum uerò,milium,& orizam sicca sine controuersia statuimus,& panicum, ac milium,frigida dicemus,orizam ex Arabibus,calidam alij faciunt, temperatam alij dixère,quocunque modo sumptam, diligenticp à me animaduersione obseruatam excalefecisse uentriculum,effatu dignum non sensi, nec alios sensisse audiui, cùm quærerem temperatam in hoc crediderim. Milij ergo, & panici similis penè natura,facilè enim utrumque granum concoquitur, quod leue sit,molle, & parum alat.Cùm uerò cibi laudentur,hoc ipso quod suaues sint, multùm alant, & bonum præbeant alimentum,facilè concoquantur,& celeriter distribuantur, mollemcp efficiant aluum,in omnibus his milium Asiaticum panico præponitur. Italicum autem non ita: quinimò præstantius est, panicum siquidem propinguius temperamento,milium enim frigidius est,& uentriculo minùs inimicum, si in iure coquatur:panis tamen ex panico ubique deterior est. In ferculis suauia redduntur hæc grana,si condiantur cum iure pingui,lacte,oleo amygdalino dulci, & aqua cum sue sure cocta.Panis è milio minus nutrit,quàm ex siligine,sed cum illa quasi temperatum in humido & sicco præbet alimentum.Appello siliginem segalam Italicam, id est,frumentum oblongum & leue.Parum nutrit & uentriculo nocet milium, tardè concoquitur panis è milio.Fercula(ut dixi) è milio satis celeriter, sed faciliùs panicum:tardè distribuitur utrumque,sed milium tardiùs, & magis flatus gignit. Emilio nouo & frumento panis fit candidus,quem multi libenter edunt, non tamen boni alimenti,nec suauis prorsus. In uniuersum milium mali est alimenti, quouis modo sumptum: panicum autem in pane deterius, in ferculo melius, utrumque conditum maximè cum carne suilla, milium cum lacte, panicum efficitur temperamento proximum.Milium nomine multa grana circumferũtur,uelut loba,& quicquid insuaue est,& copiosiùs prouenit. Bruyerinus affirmat ex musto & milij farina fermentum fieri quod in annum perdurat Qui nunc scribunt dum alios sequũtur,tria mala simul faciunt,cum errantibus errant, si benè dicunt, in aliquo semper

Auenæ temperamentum. Cap. 14.

Panes ex auena.

Panici & milij ures.

Nota.

Panis ex milio & frumento.

Nota.

T defi-

deficiunt,& nihil addunt uelut hîc in famem panici in ferculis usum reddunt, ptisanam nesciunt aut exhibere non nisi magno tædio possunt. Panicum & orizam damnant quàm facilè,& utiliter præbere possent:preferunt far,putantes esse alicam deteriùs his, in omnia confundunt,nam febrientibus,& imbecilli uentriculo cum

Far quid. iure pingui meliora sunt. Quod autem far,uulgare non sit alica, sed per se tritici genus,licet ex zea & hordeo fieri possit, ut supra diximus, id sanè ex plurium probatissimorum auctorum scriptis apertissimè constat, & ex Galeno septimo de com-

Lib. 9. cap. 45. positione Med.secundùm locos, nec non & ex Aetio, qui & ipsum facere docet, dum inquit: Frumentum modico tempore aqua madefacito, indeq́ extractum, ac in pilam coniectum,ueluti ptisanam à cortice repurgato. Vbi uerò corticem exuerit,tollito,atque in sole siccato:deinde manibus tritum,donec penitùs à cortice fuerit mundatum, crassissimè mollito, ita ut granum unum in quatuor, aut quinque partes redigatur,& siccum asseruato. Vsus autem tempore,alicæ modo coquitur, & à sanis in cibo sumitur. Pro ægris uerò uariè apparatur, & epithematis quoque admiscetur. Quidam spicas frumenti adhûc uirides tollunt, ex ipsisq́ far concin-

Farris facultas. nant,quo modo & suauiùs,& iucūdiùs redditur,& hæc Aetius. Quibus patet far alicā non esse, & ipsum boni esse succi scribit Galenus quarto de Tuend. sanitate, & tale quod uitiosum humorē in uentriculo contentum emendare possit. Lentorem uerò eius(ut ipse scribit)corrigi debere adiectis aceto,& porri modico,aliter obstructiones parere,estq́ multi nutrimēti,qa crassū generat succū, sed difficilè cōcoquif.

De Orizo. Cap. XI.

Nota. Qui post Galenum scribunt, quasi de rebus,quas nunquam uiderint, scribunt, adeò ut ne uerbum addentes: & si quid longiùs ipse tractauit, im-

Cap. 7. perfectè doctrinam tradunt,si concisè ille,ipsi minimè supplent. De ea igi-

Inter orizam & alicam discrimen. tur tractans quatuor in rebus comparat alicæ,quòd difficiliùs concoquatur,quòd minùs nutriat,quòd sistat aluum,& quòd minùs suauis sit. At uerò uel sic mediocriter nutrire potest, cùm iam dixisset alicam multùm nutrire. Dictum est,

Cap. 6. quæ concoctu difficilia sunt,debere multum,ac bene coqui, id declarat Hippocrates,ut multa aqua,& magno igne, & diu coquatur. Præterea si excoletur, uelut de alica dicit, faciliùs cremor ille concoquitur: admistio autem melle,aut saccharo,

Rodulphus Syluestrus. suauius edulium est. Qui uerò addunt amygdalas contusas,plus addunt ad concoctionis difficultatem,quàm ad suauitatem. Difficillimum est cognoscere quando exactè cocta:sed unus è meis discipulis Rodulphus Syluestrius rectè animaduertit, & monuit me,quod cùm coctum est,longiùs euadit ex besse fermè,fit etiam candidius multò, mollius, atque suauius: sed antequam coquatur calida,ipsam abluere sæpiùs præstat:nam puluerulenti secum multum habet, quod omnino noxium est,

Coctio orizæ bona. seu ex propria substantiæ carie,seu aduentitium. Coquitur autem cum iure ob siccitatem,& ut melius fiat, & gratius, cibus est præterea fermè totius Orientis, & oritur in paludibus,& aquis,ubi alia segetum genera non proueniunt, cum cortice da-

Potus ex orizæ. tur gallinis,& fœcundas ouorum efficit. Conficiunt etiam qui uinum non bibunt ob legem ex ea potum suauem,ac parum uino inferiorem, sed addere oportet aromata,& mel,saccharumùe. Destillatum autem etiam inebriat communi ratione omnis segetis, unde magis longè uitia granum illud paruum, nigrum, quod plusquam uellemus,abundat in frumento. Princeps laudat ut cōdiatur cum lacte,& oleo amygdalarum dulce,& saccharo:si consuetudo ferat, admitti possunt,secus for-

Orizæ temperamentum. san melius est ius carnium,ut dixi:calida est in initio secundi ordinis, aut in fine primi,& parum astringit. Difficiliùs autem est cognoscere de farre cùm coctum est,sed fit candidum,& ipsum ualde,ac molle admodum, & intumescit primum, inde dissoluitur. Etideò dissolutio est generale,& certum signum horum,& suauitas in gustu: & oriza auget semen, & purgat humidum uentriculum, si sola edatur. Fermè imputresibilis est,impinguat humida corpora ob temperamentum,& sicca, ob id quod ea bene nutrit,seu cum lacte, seu cum iure: panis tamen ex ea confectus uix

subijcitur, & grauior est, quamuis nihil sit, quod non possit præparatio. Creditur ex India deluta: certè magnus est usus in Oriente, ut dixi, sed iam diu Italiç cognita, cuius meminit Theophrastus. Fit ex oriza cibus ille Hispanorum, adeò commendatus ab illis, quem uocant album. Constat ex farina ipsa orizæ, & carne capi, amygdalarum lacte, succo limonij, & saccharo plurimo, est candidus, & suauis, sed ęgris non exhibendus, paucis immutatis, etiam ægris utilis erit loco enim farinæ orizæ, ipsius orizæ exactè in iure coctæ substantiam apponam, omittam amygdalarum lac magis curiosè, quàm necessario, uel utiliter adiectum, aut etiam ad gratiam ullam, alas capi benè elixatas magis, quàm assatas, & diu contusas cum saccharo, & limonij succo: sic enim utilis erit si paululum cum modico iuris coquatur, habet enim partes & ad salubritatem, & ad gratiam inter se conuenientes: nam & benè nutrit ob alas capi, & orizam, & multum, & facilè, & friabile exhibet nutrimentum, & ob succum illum temperatus est, & minimè obstruit, & putredini minimè obnoxius, & eius noxam ad uentriculum emendāt renouata coctio oriza, saccharum, & quicquid iuris admistum est, præterea etiam capi caro, et sanis etiam multò magis confert.

Panis ex oriza. *Lib. 4. de Hist. plan. cap. 5.* *Cibus albus Hispanorum qui.*

De Fabis, ac lentibus. *Cap.* XII.

QVa de causa fabam nostram ab antiquorum faba diuersam crediderim, in Commentarijs super libros de uictu in Acutis, satis diffusè declaraui, eiusque naturam ostendi, quod & partim ex Galeno elici potest in primo de facultatibus alimentorum: est enim amplior nostra, humidior, excrementosiorque. Multiplex ergo fabarum est usus, ex his enim tentatur panis, frumentaceisque apud quosdam populos miscentur, & liquida puls in ollis conficitur, & spissa in patinis, fit etiam cum ptisana, & uiridis etiam, ac recens, à nostris in re escaria commendatur, & ex ijs iuscula parantur, hocque edulio utuntur quotidie gladiatores, & quia substantiam non habent fabæ densam, nec grauem, sed fungosam, ac leuem, corpora eorum carne densa, ac constricta (ueluti caro suilla) implent. Et nostrates eas priùs mola frangunt, deinde percoquunt, ac delibrant, & in crassumen quoddam album reformant, quod in urbe diebus Quadragesimalibus emitur, atque in patinis ex oleo, aut butyro etiam lento igne paratur, & plebs peculiariter edit: nec ingratum est edulium, quamuis perpetuò sua ei insit flatulētia, quam nunquam ex toto admittunt fabæ, licet ad summum elixentur, minor tamen in fractis reperitur, & hoc habent cōmune cum cæteris feminibus, & leguminibus, exactam maturitatem haudquaquam adeptis, crudos, crassos pituitososque succos generare, & humidum alimentum uescentibus præstare, & excrementosius, & proinde uirides leuius, alunt, quàm siccæ. Nocent omnibus dolorem capitis patientibus, & difficilis sunt coctionis, & tardi descensus, & obstructiones generant: & quia frigidæ & siccæ, ideò alui fluores sistunt, & crassum procreant succum, & crudum, & flatus in superioribus uentris partibus faciunt, ideò mirùm uideri minimè debet, si frequentiùs cholico dolore conflictentur, & ructibus concrepent, qui eis assiduè utuntur, indigestionem patiuntur, & inflationem. Quapropter calefacientibus, & attenuantibus corrigi debent, quemadmodum corriguntur alia cibaria flatulenta.

Faba antiquorum à faba nostra. *Cap. 3 6.* *Fabarum usus.* *Fabarum uis.*

In lente autem nihil statuimus in uniuersum, ob diuersatum facultatum mixtionem, est enim legumen uulgò notum, quod comeditur, & in cibi usum hominibus uenit, & si præter rationem operentur: cùm Galenus primo de ratione uictus inter medicamenta lentes, reponat, & non cibaria, corticem namque astringentem habent: quæ uerò ipsarum est, ueluti caro, crassi succi est, & terrei, licet earum succus astringenti sit contrarius: si quis enim eas in aqua coxerit, dein iusculum illud sale, aut garo, aut cum oleo condierit, atque ipsum assumpserit, haud dubiè illi uenter soluetur, uerùm si bis cocta edatur, aluum sistit, & uentriculum, ac intestina mirè corroborat, quod etiam brassicæ peculiare inesse certum est, & si à cortice expolietur, uim astringendi deponit, sed crassum, improbumque succum parit, atque descendit

Lent. *Sec. 1 8.* *Lentis uires.*

tardè. In uniuerſum enim edulium hoc mali, atque improbi eſt ſucci, & melancho-
Medicorum lici: nec ſatis mirari poſſum eorum tam ſtipidam Medicorum ignauiam, qui lentes
error. ægrotis exhibent, & maximo(ut dicunt) iuuamento, cùm ſæua ſecū adferunt ſymptomata, conenturq; non ſolùm in morbis chronicis quàm pluribus, ut quartana, ſcotomia, uertigine, cæphalea, ſed etiā & in acutis, ut pleuritide, & uariolis, ac morbis lentes tanquā pręſtantiſsimus, ac boni ſucci in uictus ratione dare, quod quàm
Nota. malè agant, Galenus in primo Acutorum oſtendit, & nos quoque in Commentarijs ſuper eoſdem Acutorum libros, nec nullum medicum rationis participem eſſe exiſtimamus, qui lentibus ægrotātes pleuritide affectos alat, & ſi quis tam irrationalis reperiatur, qui declinante iam morbo eas ægrotāri dederit, & ſequenti die obierit, talem medicum mortis cauſam fuiſſe cenſendum, nec immeritò hæc prodita ſunt, cùm lentes omninò peſsimi ſint nutrimenti, & multarum affectionum cauſæ primariæ, ut Dioſcorides receſet: Aciem enim oculorum hebetat multus eius uſus, & ægrè concoquitur, uentriculo nocet, ipſumq;, & inteſtina inflat, & aluum ſiſtit, ſi cum ſuo cortice ſumatur, grauia, & tumultuoſa inſomnia facit, neruis, pulmonibus, & capiti ſunt inimiciſsimæ, & cùm frigidæ, & ſiccæ ſint, ſanguinem melancholicum generant, & corpus diſſecant, & ſperma quoque deſtruunt. Ergo earum uſus procul dubio reprobus iudicandus eſt, nam etſi illarum præcipuum iuuamentum ſit ſanguinem condenſare, fluxuſq; menſtruorum, & urinæ ſubuenire, nihilominùs nocumenta tot, & talia ſunt, ut quandoque ægrotos ad uitæ periculum trahāt:
Correctio lentium. & ſi quis tamen aliquando dum ſanè degit, eis uti uoluerit, oleo, garo, ſatureia, pulegio, allio, fœniculo, & huiuſmodi illas præparare debet, & eo magis ſi albæ, & latæ fuerint, & in aqua benè maceratæ antequàm coquantur.

De Piſis, & cicercula. Cap. XIII.

Piſorum uſus ac præſtantia. PIſa multipliciter parantur, guſtuiq; gratiſsima ſunt, & in re cibaria ab antiquis gratiam habuiſſe haud dubium eſt: Reges namq;, & proceres etiā gratiſsimè mandunt, cum ſuilla præſertim incocta, uiridia etiam cum ſiliquis coquuntur, nec expectare oportet ut adoleuerint, quia tum duriora,
Piſorum uires. & ingratiora euadunt. Et ut reliqua propemodum eiuſdem generis, ut eruilia, cicercula, aracus, & ſimilia, ſiccæ omnia naturæ cùm ſint, & frigidæ, non nihil ex præparatione humiditatis acquirent, ſed ſemper frigiditatem ſuam ſeruabunt: ob id in æſtate, ac regionibus calidis libenter comeduntur, parum tamen nutriūt, & malum generant ſanguinem, neruiſq; impedimentū præſtant, & tardioris ſunt concoctionis, quàm fabæ, licet Galenus tota ſubſtātia cum fabis quandam ſimilitudinem habere, atque eodem modo cum fabis aſſumi teſtetur: in hoc tamen differunt, ut & ipſemet affirmat, quod non perinde ac fabæ flatus gignunt, ſi bene ac ualenter elixæ
Cicercularum uires. fuerint, nec uim deterſoriam habent, & ob id ſeriùs per aluum excernuntur. De cicercularum autem uiribus, ac natura in re alimentaria, eadem ferè pronunciamus,
Nota. quæ de piſis, atque de phaſeolis: ex eis enim uaria conficiuntur cibaria, quæ plurimo in uſu fuiſſe teſtatus eſt Columella: nec iniucunda, neque etiam hominibus inutilia affirmauit, & facillimè uermes gignunt, priuſquam reſiccata fuerint. Araci etiam facultati admodum ſimilia ſunt, licet Galenus aracos longè eis duriores affirmet, & difficiliùs elixari, ac concoctu difficiliores eſſe.

De ciceribus. Cap. XIIII.

Cicerum differentiæ. PLures cicerum differentias tradiderunt antiqui, nempè magnitudine, figura, colore, & ſapore, hodiè uerò tria reperiuntur eorum genera, alba, rubra, & nigra. Et alba in uictus uſu cæteris meliora ſunt, nigra, & rubra, rei medicæ expetuntur, præſertim arietina, quæ nigra, & parua ſunt, dicunturq; arietina, quia arietis caput figura referunt: ſicut alba columbina, eſtq; cicer o-
Cap. proprio. mne iuxta Galeni ſententiam ſexto de ſimpl. Med. facultatibus legumē flatuoſum,

copioſ

copiosi nutrimenti, aluo mouendæ habile, ciendæ urinæ idoneum, lacti, & semi- *Cicerum ui-*
ni generãdo aptum: Venerem enim stimulant cicera, & proliciunt menses, & quod *res.*
arietinum dicitur, urinam cæteris longè efficaciùs prouocat, cuius decoctum renũ *ius cicerum*
calculos etiam frangit, & elegantium coloris utentibus præstare testatur Diosco- *rubr. quale.*
des, & pulmonibus liquid aliud conferre, ac uocem præclarissimè fouere adnue- *Cicerum tem-*
nimus. Suntq́ calida & sicca in primo gradu, licet nigra, & rubra alijs sint calidio- *peramentum.*
ra, & syluestria domesticis, atque debent multum decoqui, & malefaciunt qui non
percoctis utuntur, & paulò durioribus delectãtur, sic enim longè deterius alimen-
tum præbent, difficiliusq́ concoquuntur, ideò in aquam una nocte madescere si-
nantur, postea coquantur, & quidam sunt, qui iam madescentibus cinerem linteo-
lo inuolutam addunt, ut facilius coquantur, uerùm illa tribus, uel quatuor aquis e-
luenda erunt, ne cineris saporem referant. Vulgata tamen nunc temporis & ferè *Nota.*
passim recepta est opinio, iure tantummodò & non ciceribus uti, cùm omnes, quas
eis tribuit Galenus dotes habeat, & nocumentum ullum, dum discutit, incidit &
abstergit, iecur, lienem, ac renes expurgat, & quandoque uentrem subducit. Viri- *Viridia cice-*
dia etiam ab effrænatis pueris, atque hominibus gulosis ubique hodie comedun- *ra.*
tur cicera, quæ & excrementosum, atque humidum præbent alimentum, non mi-
nùs frixa sale, quæ licet flatum deponant, concoctu tamen sint difficilia, & succi
crassi alimentum corpori exhibent, & ideò omninò sunt euitanda.

De lupinis, & fœnugræco. Cap. XV.

LVpinos equidem, aliquos in medicina usus potiùs habere compertum *Lupinorum*
habemus, quam ut aliqui eis uescerentur, nostra enim hac ætate, & regio- *usus.*
nibus rarus, atque haud scio an ullus prorsus sit usus, nec me latet, quin
per annonæ charitatem famem mortalibus propulsare possent, cùm & a-
lia pleraq́, tùm amariora, tùm deteriora, atque insalubria, uis famis intolleranda de-
uorare cogat, quo tempore prius bene macerari debent, ut amarorem omnem, na- *Lupinorum*
tiuamq́ illam suam insuauitatem exuant: & nihilominùs dura eorum, terrestrisq́ *facultas.*
substantia adhuc remanet, quæ & concoctionem difficilem reddit, & crassum, at-
que siccum generat succum, tardi, impeditiq́ per corpus, nec facilè extricabilis pro-
gressus, atque in uenis non probè confectos, succus propriè crudus appellatus a-
ceruatur, aluum tamen neque adstrictam magnoperè ciebunt, neque fluentem a-
stringent, licet eorum succus tardè permeat, hærensq́ moretur, hoc nanq́ crassitie,
illud siccitate, atque duritie euenit, quare si fluentem aluum sistere debet, uis quæ- *Nota.*
dam astringendi eis commisceri debet, sicuti & lubricitas, si emollire opus sit. In plu
ribus tamen corporis effectibus tanquam medicamen conueniunt, & præcipuè si *Temperamen*
ita amari antequam aquam tetigerint, comedantur, occidunt uermes, qui sunt in *tum.*
uentriculo, & in intestinis, & urinam prouocabunt, ac orificia hæmorrhoidarum a *Fœnugræci*
perient, sunt enim calidi & sicci in secundo gradu, licet nonnulli ad tertium usque *uires.*
protrahant, & eius farina in officinis parata habetur, quæ exteriùs umbilico admo-
ta, alijs admistis rebus puerorum uermes interficit. Fœnugræcum autem eundem
in cibo usum habere tradit Galenus, quem & lupini, sed utiliter alijs cibis admisce-
tur, ob lubricãdi facultatem, qua fungitur, quin etiam & herbam ipsam priusquàm
semen produxerit garo, uel aceto, atque oleo intincta, aliqui comedunt, & succus
eius addito pauco melle, contentos in intestinis humores noxios educet, deter-
gendi enim uim habet, ac flatum discutiendi, quia calidum est in secundo gra- *Temperamen*
du, & siccum in primo, & potiùs iumentorum pabulis con- *tum.*
scribendum est, quàm quod inter homi-
num cibaria connume-
retur.

De Phaſiolis. Cap. XVI.

PHaſioli inter legumina maximè grata, & in uſu hominum ab authoribus ponuntur, licet certum de eis nos proferre poſſumus, inſigniter uentriculum degrauari, quocumq; modo elixi ſumantur, reperiunturq; albi, & rubei calidi, & humidi in primo gradu, licet potiùs ego iudicem ſiccos eſſe ſubſtantia, cum ſuperflua tamen humiditate, & rubei albis calidiores ſunt. *Nota.* Humores uerò craſſos generant, & flatus plurimos, à quibus ſæpè coli dolores ortos conſpeximus, caputq; mirum in modum replent, tumultuoſa, ac terrifica faciunt ſomnia, perinde ac lentes: difficilis ideò meritò habentur concoctionis, & eorum promptiſsima crudi humoris in uenis fit generatio, qui & ipſe quoq; cum pituita numeratur, fitq; ex inſigni illorum craſsitie, & quamuis ad calidum declinent, crudi tamen, pituitoſiq; ſucci cauſa ſunt, & ſemen generant, ac Venerem ſollicitant: præſertim ubi longo pipere, galanga, cinamomo, & ſaccharo aſpergantur: atque in cibis innocentiores redduntur, ſi elixi prima aqua abijciatur, & ſale, pipere, & origano, & etiā cimini modico comedātur. *Corniculorum uſus.* Cornicula etiā dum tenerrima ſunt, elixantur, & in acetarijs deuorantur, addito pipere, guſtu non ingrata expetuntur. Italis quoque in cibum eadem prius elixa, & farina circumlita, & deinde in oleo feruenti, aut butyro frixa, addito pipere, & omphacij ſucco, quæ tamen alijs phaſiolis longè deteriora ſunt, quamuis ruſticis, & multum ſe exercentibus conuenire uideantur, ratione qua ſuperiùs adduximus. Rubeorum autē ius cum oleo præſertim ſeſamino, menſes, & urinam maximè prouocat. Sunt alia multa legumina, ut aracus, erua, ſeſami ſemen, & papaueris, & uitia, atq; alia huiuſmodi, quæ cùm nullius ſint uſus, ob eorum illaudatum ſuccum, niſi maxima in annonæ charitate, quo tempore urgente fame, deteriora comeduntur, quæ nec facilè apponi nutriendis, nec appoſita adglutinari, nec adglutinata uniri queunt ob duritiem, & faſtidium quod adferunt, nec ſolùm difficulter concoquuntur, ſed etiam aluum adſtringunt, improbum, & craſſum ſuccum pariunt, atræq; bili generanda accōmodum. Quare merito horum ſermonem prætermittere decreuimus, atque olera aggredi.

De herbarum eſculentarum natura, ac diuerſitate, atque de plantis quæ crudæ edi ſolent, & earum partibus. Cap. XVII.

CV'm iucundas maximè, atque mortalium uitæ ſalutares epulas, ex hortis quotidiè colligi uideamus, ideò de oleribus, oleraceis, quæ & hortenſi ubertate, arborumq; fructibus omnib. diuerſi generis, ac cōditionis, nempè cùm quæ boni, rectiq; alimenti paucisſima ſint, mali autem, & medicamentoſi multa, malitiæ uerò, & uitioſisſimi ſucci plurima: *Nota.* quippè ut in toto hoc cenſu nihil omninò repertum ſit, quod omni ex parte commendari de alimēti, ſuccíq; bonitate meritò debeat, quamuis aliqui ex arboreis fructibus ſint, qui ſi rectè in uentriculo conficiantur, ſucci malitia nulla, alimenti uerò tantummodò craſsitie damnentur, & ex oleribus una inuēta eſt lactuca, ex qua ſanguis gigni probus exiſtimetur, & is tamen interea frigidior iuſto, ut neque in hac, non aliquid extra alimenti iuſtam, probatamq; naturam, omninò uitioſi iure notetur, imò in fructuum uſu ſæpenumerò corruptela procedere ſolet, *In fructuum uſu corruptela quæ.* ut non multùm ſanè à ueneni natura abſit, imò ueneni iam iam naturam ingreſſura meritò exiſtimari queat, nec huiuſmodi intra ſanitatis latitudinem continentur noſtra nutriendi corpora, uerùm his potiùs medicamentoſo aliquo uſu ſubueniendi, quoties aut refrigerare, aut etiam excalefacere, aut exſiccare, aut humectum facere, ſqualoremque corpori demere, aut duratam mollire aluum, aut nimis emollitam durare, aut quicquid tale peragere propoſitum nobis fuerit. Nullum ergo olus in cibis perfectè utile eſt, cùm ſub nullo ex quinque generibus contineatur. Cùm uerò eorum uſus ſit, non niſi duplici ratione commendari poteſt, aut ut minùs malus cibus, quo in genere conſtat ſolam eſſe lactucā, *Olus nullū perfectè utile.* habet enim pingue folium, mollem caulem, & ſubdulcis eſt, ac pro-

ac propè temperata. Nam quæ caulem habent durum, è lignorum genere sunt: quę folium tenue, non alimentum, sed medicamentum appellari debent, quæ non sunt subdulces, aut pingues, non nutriunt: fieri autē potest, ut aliqua sint folia, quæ succum habeant pinguem, & huiusmodi herba cibus bonus esse poterit, at quæ sapore agresti, ac uehementi, medicamenta sunt, non iam cibi: ex harum ergo genere conueniunt unaquæque suo contrario: aliæ enim uentriculo, aliæ iecori salubres. In uniuersum, ut sint gustui gratæ procurandum est, uelut menta, melissa, caulis omne genus, sed hæc non nisi cocta edi debet, borago, buglossum, endiuia, cichorium, seris, ruta tenerior, cardines uterque, & radix eius, qui in cultis amplo folio nascitur: senetiones seu crassones acres, folio oliuæ, sed molli in aquis, & paludibus orti, quorum nigros masculos esse aiūt, chloros autem fœminas, & humidiores, & minus calidas. Cauliculi præterea molles, fœniculi, & asparagorum, & palmularum, quos uocant palmites: lauer etiam, & apij genera, quæ latum habent folium, uelut Alexandrinum, & quod iuxta aquas nascitur, & quod petroselinum uocamus, & quodcunque angusto folio, uelut & pimpinella, aliaque huiusmodi, uel dura ut folia rorismarini, omninò mala sunt, nec cibi nomen subeunt, nec concoquuntur, multò minus alimentum exhibent, ut neque malè odoratæ, uelut eruca, & coronopodion quorundam, seu stellaria: ut nec basilicum, cuius odor cibi rationem non habet, quamuis alioquin non improbandus, in qua lege etiam amaracus continetur. Admittitur gingidium, nasturtium, pulegium tenellum, saluiam non admitto, nimis enim uentriculo aspera est. Et generaliter quæ odore dum manditur non antea quàm attrita sit, dentibus probatur, & sapore, & mediocrem habet crassitudinem, neque dura est, sed mollior, si nihil incommodi afferat, probatur. Vnde etiam oxalis editur tenera, & longè meliores rumicis cauliculi, drachonium, absynthium talia uelle prosequi, superuacuum esse arbitror, cùm specialiter de illis sermonem habituri sumus, & tempus, & regiones, & cultus, & usus noua semper afferat.

Eadem ratio & in alijs fructibus, & radicibus, atque germinibus, tum floribus, quorum magna pars præter spem operatur. Rosarum enim flores, quorum planta astringit, & persicorum, quæ nec ipsa soluunt uentrem, purgant in modum medicamenti uiolenti: at contra flores lupulorum, & sambuci ciunt urinam, quorum plantæ aluum mouent, & sambuci quidem egregiè, sed (ut dixi) nullus usus radicum, uel florum, si paruus olerum, uel asparagorum. Inter flores tamen, buglossi, & boraginis elegantissimi sunt, oculosque delectant, cùm etiam cordi conferant, præponuntur & flores rorismarini: fructuum autem, pessimi cucumeres, & mala insana, innocentissima fraga, utiles cappares, sed iam conditi. Radicum, cæpæ, allia, porri, & bulbi esculenti, quoniam acres, & minimè lignosæ, aliæ uerò coctæ diu, uix concoquuntur. Præstat autem cruda seu herbas, seu fructus, seu germina edantur, calidiora esse, in eis enim minùs peccatur calore concoctionem adiuuante, cocta contrà. *Flores optimi.*

His ergo expositis, una habenda est considerationis differentia, quoniam ad medicamenta ualidioribus, ad cibos cōmodioribus utendum est, ueluti in medicamētis, radicibus grandioribus, folijs plenioribus, & crassioribus: ad cibos contra radicibus paruis, & numerosioribus, iucundis gustu, nō sine sapore, in folijs autem ualdè uiridibus, recētibus, & suauibus, ostendit autem ac determinat sensus, ut in iuribus, & odor, & sapor, & gratia, & color, & claritas, & cætera istiusmodi. *Nota.*

Ergo coctio sicca omnibus duris, & crassis melior, humida tenuibus, exigua ubi arida sit substantia, uel sapor, aut odor pereunt. Quæcunque uerò circumuestiuntur tunicis, ut toruli, fœniculi, atque similium excoriari debent, & folia siccarum plantarum uix sunt usui, uelut arborum, etiamsi coquantur, quoniam humidum parum coctum, multo terreo coniunctum est: coctio autem ut iuris necessaria est, ita humidis utilis. Quapropter quæ multam habent carnem, uelut poma, & rapæ, & persica, rectè coquūtur, sed & pruna, quæ autem sicca, aut nimis cruda, multa aqua incoqui debent, uelut & citonea sine aqua. *Coctionis differentiæ.*

Verùm

S. De comp. medic. Verùm quoniam Galenus diuersa sentire uidetur, adeò ut serim præponat alijs omnibus oleribus, in libro de cibis boni & mali succi prorsus rejicit, ut cibos. At *Nota.* scio solere dici ad hæc, quod ut medicamentum utile, ut cibus prauus, ad hæc confugere solent: Sed hoc ego quæro, aliquis uescitur assiduè sunchis iecorarius, quid ei futurum erit? an fiet magis, an liberabitur, an expedit, an non expedit, quomodo proprietate prodesse poterit, quod adeò alienũ ab alimenti natura. Præterea quod referunt se singulis diebus edere multam serim, imò & cichorium, syluarum, & palustre, & pinguescunt, demum quid agendum, utendum, aut non utendum, etsi in decoctis, quid proderit substantia? At uidemus multorum olerum usum fermè esse perniciosum. *Olera parum nutriunt.* Præterea id animaduertendum, quòd omnia olera parum nutriũt, igitur parum etiam lædunt, atque id pro solutione haberi potest, quoniam licet ipsa uincant, facultatibus, quibus abundè prosunt, uincuntur à cæteris multum alimento, ob id etiam in iuribus meliora sunt, quàm in intinctibus, & intinctibus meliora, quàm decocta, & decocta, quàm cruda, & alijs iuncta quàm per se: sed nunquid alimentum illud malum erit, an bonum? ergo malum in bono, in malo iecore bonum: quantitas enim illa exigui alimenti tot causis grata, licet efficiat substantiam raram, & inualidam, toti tamen plus proderit, unde nutritione peracta, totum fiet melius. *Semina diffi-cilis alimenti.* Aduertendum etiam, quòd omnia semina difficilis sunt alimenti, & magis quæ sunt amara, id uerò contingit, quoniam oleum continent, etsi dura sint, substantia magis adhûc, etsi sicca ut ciceres, unde ex esu leguminum, & quę putrescunt faciliùs duriora sunt, uel pisa fabis nostris, quia plus olei continent. Radices quo- *Radices dif-ficilè coquun-tur.* que ualdè grauiter coquunrur. Mnesitheus uerò secundo de alimentis demonstrationem de hoc reddit, dicens: Radices continent multum humidi: demiror autem de Galeno, nam quamuis aliqua acres sint, non tamen facilè concoquuntur, manent enim substantiæ bifariã durities, & eædem malè subiguntur etiam ad folia sua comparatæ, nec est, ut quis obijciat de bubonibus, quorum magnum auxilium est ad concoquendum, radix lilij, cæpa iris, & similes: hoc enim ex eisdem contingit, crassitie, & humido multo fit quod in farina, nam & illa concoquit bubones. Sunt ergo radices concoctu difficiles, sed etiam flatuosæ, & parum naturæ humanæ utiles, cùm etiam beluis aduersentur, nisi si quæ è profundo edere soleant ut sues.
Nota. Pars autem interior cum lignea fuerit, palàm quod durissima, in aculeatis autem, uelut carduis agrestibus maximè, si in agris cultis oriantur ualdè suauis est, & mollis, & candida, qua libenter uescor, superior similiter inferiore, quæ sub terra latet, quamobrem ut superior ad inferiorem, ita exterior ad inferiorem, nõ tamen ligneũ illud prorsus expers iurium, quidam putant an tantò magis ad medicinam, quantò utilior ad cibum, medulla ergo illa tanta suauior, & melior surculis, seu cauliculis, quantò illi reliqua radice: sunt autem gustu optimi asparagi, inde caulium usq; ad delitias, post lapathi, maluarum, sed longè meliores qui Romæ.

Hoc quidem genus folio integitur proprio, & super prunas coquitur, fungis fermè simile gustu, prauitate longè inferiùs, imò innocens, habent & lupuli cauliculos. Ficus fructus cum semine permistus est, chrysomela meliora sunt persicis nucleo, sunt enim ficciores persicorum propterea nucleorum, plerunque uis calida & sicca, maximè qui ad amarorem tendunt. Peponem autem semina quod in plerisque alijs tantò humidiora, quantò caro carne, ut ergo parum recesserint à mediocritate in qualitate, aut substantia, ita meliùs alunt, faciliùs etiam si pondere leuiora sint, mora etiam quibusdam fructibus conducit, alijs obest, uelut his qui facilè putrescunt, ut cerasa, mora, & chrysomela: quæ uerò non putrescunt, & tamen ualdè humida sunt, hæc fiunt meliora, ut ficus, & uuæ, & poma dulcia, & *Fructus acerbi.* omnes fructus acerbi diuturnas generant febres, & quantò magis maturi facilè putrescunt.

De Lactuca.

De Lactuca. Cap. XVIII.

EX omnibus oleribus maxima in admiratione lactucam, posuêre omnes *Lactuca lau.*
fermè Medici, & ab omnibus generibus diligentissimè excolitur: non so
lùm enim ex ea uis aliqua medicata, sed plusculum etiam semper alimen
ti elicitur, & si non laudato prorsus eius succo, at nec improbo, quod cæ-
teris denegatum est oleribus, ut quæ paucissimum alimentum contineant, nec sem *Vires.*
per admodum laudatum, frigidaq; est in primo ordine, & humida, sed humidior
quàm frigida, ob id dulces prouocat somnos, dum repressa calida, siccaq; exhala-
tione petente caput, immissoq; eo loci sanguine frigidiore, atque humidiore, pla-
cidoq; & leni appulsa cerebrum humectante, dissipatosq; spiritus colligente. Ven-
triculum tamen debilitat ob qualitates has, & quod neque dulcis est, nec odorata,
nec astringens, licet æstuanti uentriculo ex bile accommoda sit, omnium enim hu-
morum acrimoniam cohibet: inter olera tamen facillima concoctu, pluris, & me-
lioris alimenti. Cùm uerò cruda mandi soleat, cocta benè nutrit: hęc enim regula est
generalis, quod quę cruda bona sunt, coctaq; gratiam non amittunt, longè sunt me *Nota.*
liora. Et non periculum intercedit, ut malè cocta noceant, iam nobis assuetis cruda
ędere: huiusmodi sunt hæ, & persica, & pruna, & amygdalæ, & fabæ nostræ recen-
tes & cucumeres, & oua, & ostrea, & dactyli. Ex harum etiam genere sunt thrida- *Thridacia*
cia, exigua herba, quasi lactuca parua, & chondrilla maior quæ lac parit: cæterùm *ex chondrilla*
ambæ amariores, & minùs ob id frigidæ. Quod si uerum est lactucam lac multipli- *uires.*
care, minimè erit in generando sanguinem contemnenda, aut solùm biliosis con-
ueniet. Feruenti aquæ iam immitti debet, & breui tempore coquitur, lac emittunt
caules omnium lactucæ specierum cum senescunt, sed non acre, ut sunt hyemali, ue
rum insipidum, & subamarum, ideoq; innoxium, nec dubium est intemperatis li-
bidinibus lactucam refragari, præcipuè ijs, quæ per somnos contingunt. Sunt qui
dum ea in acetarijs utuntur, erucam adiungunt, uel cæpas, uel allia, & huiusmodi,
pro contemperanda nimia eius frigiditate: nec desunt, qui claritati oculorum offi-
cere affirmant multum eius usum, ac homines in obeundis negocijs pigros, ac tor-
pidos reddere.

De cichorio, endiuia, seri, & soncho. Cap. XIX.

CIchorium alij cichoream appellant. Endiuiam barbari uocant minùs a- *Cichorij ge-*
maram, magisq; insipidam. Plura habet genera, spinosum quod uocatur *nera & spe-*
sonchus, tenue quod chondrilla & aliud latius, cassiusq;, nec spinosum *cies.*
quod cichorium propriè uocatur. Condrilla folio caule, flore & semine
angustiore est. Cuiusq; generis sunt plures species cichorij, quod minùs amarum
est, uocant endiuiam, atque illius etiam plures sunt species: amarior autem species
apud nos uocatur cichorea seu cichorium. Assimilantur inter se gustu, odore, fron-
dibus serratis, flore, tùm propter formam, tùm colorem qui plerumque cæruleus
est. Generaliter herbarũ innumeræ fermè sunt species, una aũt regula sic distinguē-
da sunt quæcunq; transmutantur plantatione aut statione diuersorũ locorũ, aut si *Nota.*
si eodem modo proueniant, nec multùm partibus differant, nec odore, sapore facul
tate multùm discrepent, omnes sub eodem genere sunt collocandæ. Nimis oscitan-
ter de his egit Galenus, & generaliter, et specialiter, primùm quidem eùm dicat eam
esse utilem iecori, omittitq; uentriculum, cui non minùs utilis etiam est: & Diosco-
rides uentriculi meminit, non iecoris. Deinde cur utilis sit iecori haud docuit: erat
autem admodum necessarium, nam si ob frigiditatem, soli calido iecori utilis erit, si
ob astrictionem omnibus membris imbecillibus conueniet, non tamen iecori ob-
structione laboranti: sin autem ob proprietatem omni iecori, non tamen omni
membro. Neque uidetur omnis herba terrea, & aqueæ substantiæ utilis iecori: nec *Cichorij di-*
uidetur omne cichorium frigidum & siccum in secundo ordine: imò species candi- *uersum tem-*
dior & pinguidior humectat, & quæ uehementer amara est, etiam calefacit. Ipse e- *peramentum.*

Cap. 19. Vires. nim in Quarto de simpl. Medic. docet quod amara sunt calida, si igitur cichorium uehementer amarum sit, non erit frigidum in secundo ordine, propterea illo dimisso dicamus cichorij omnia genera conuenire in hoc, quod habeant saporem insipidum, astringentem & amarum, sed aqueum illum omnia manifestè possident astringentem obscurè, amarum inæqualiter: nam aliquę species uehementer amarę sunt, ut agrestis longis folijs, aridis locis nata, aliquę prorsus expertes fermè ut satiua candida pingui folio, quæ terra defossa diu mansit, & hæc frigidior est. Cichorij quoque radiculæ, in cellarijs ad hyemen seruantur, quo tempore remissionis multò amaritudinis sunt: ideoque & natura frigidiores, usuique accomodatiores: amaritudinis enim aliquid etiam retinent, cuius gratia agrestem ad salubritatem meritò præferimus in temperato quidem uentriculo, nam in calido ac æstuanti endiuia melior, dum tamen redundantia humoris non adsit, quia uim exsiccandi nullam uel exiguam habet. Syluestris uerò iecoris uitijs ex bile optima est, facilè enim dum eo perueniens prius decocta, & magis etiam eius decoctum detergit, atque inde robur uisceri addit. Sõchum uerò uulgò cicerbitam uocat, dictaque est herba sonchus quia salubrem fundit succum, qui ebibitus uentriculi tosiones lenit, ac nutricibus lactis abundantiam subministrat, & multa alia commoda præstat, & dùm tenera, & parua est, inter herbas acetarium adornantes connumeratur, imò nos solam sæpiùs per se in acetario assumimus: grandior uerò spinosa euadit, & minimè esculenta, ac syluestri respondens, & utraque leuiter frigida est ex aquea, terreaque essentia cõstans.

Endiuiæ uires. *Sonchi uires.*

De malua, beta, attriplice, bliso & rumice. Cap. XX.

Maluæ plura genera unde. *Vires.* MAlua à molliendo dicta, quod aluum emolliat, & ubique familiaris est, & plura eius sunt genera, quamuis ob culturam diuersa fiat, imò & à sua natura recedat, attollens se in altum, atque in arborem transiens. Vulgaris tamen malua ad multas utilis est affectiones, sed hîc recensendi non est locus: nec immeritò maluam antiqui omnimorbiam appellauêre. In actiuis equidem qualitatibus à manifesta refrigerandi facultate abest, & si non ab omni cùm moderatè eam refrigerare cernamus, quamuis modicum, & quasi tepidum quendam calorem obtineat, humida uerò est multum: præterea adiunctam secum habet glutinositatem, qua extrinsecus admota longiori adhęsione, cùm humectare, tùm etiam refrigerare meliùs possit, & ob id intrò assumpta promptè aluum subducit. Alimoniam exiguam per se præbet, imò si frequentior assumatur, fastidium parit ob lentorem non mediocrem, & uentriculo aduersatur, ut testatur Dioscorides. Nostri cymas & cauliculos asparagorum more ex oleo, sale et aceto prima mensa uorant, sed ne uentriculo fastidium sentiant, piperis, uel cinamomi parum addunt. Renibus calculo tentatis mirificè conferre exploratum habemus, & utraque tum satiua, tum syluestris in magnis laudibus habetur. Nec betæ ingratæ sunt, quarum tria nostri nouerunt discrimina albæ, nigræ, & rufæ: alba uerò & nigra frequentissima in Italiæ hortis nascitur. Rufa autem in Germania non modò folijs, sed & radicibus habetur, hancque Germani hyeme sub cineribus calentibus decoquunt, & more carotarum in acetarijs asperso pipere comedunt, illis dulcior est, atque gustui gratior cum aceto etiam recondunt in uase fictili. At huiusmodi olerum cibos potiùs opsonijs ac medicamentis contribuendos esse quàm alimentis, sed frequentissimus est albæ betæ usus: elixæ enim, & iurulenta comeduntur, & uis absterforia non exigua inest, cùm calida, siccaque sit, ac nitrosa facultate prædita, ideò clisteribus indita uentrem ad excernendum proritat, sed interdum mansa uentriculum mordicat, si paulò frequentior sit eius usus, iecoris tamen, ac lienis obstructiones tollit, & alimentum exiguum præbet, ut cætera olera. Idem de Attriplice dicendum, qui leue admodum præstat uescenti alimentum, & coctum edi tantum inuenio; nec pro alimento, sed potiùs ex ratione ubi refrigerationem cum humectatione quærimus, aut astrictam aluum modicè elicere cupimus, quia sola humectatione, ac uiscriditate lubrica; & non nitrosa facultate, sicuti in betis hoc præstat, & flatus parit: eius uerò semen non

Alimentum. *Betæ species.* *Vires.* *Attriplicis uires.*

fine a-

sine aliqua molestia aluum subducit,crebrosq́ uomitus in simul prouocat:sicuti & Blitum,quod aliquando aluum turbare uidimus, & choleram morbum aliquibus excitare, olus quidem iners, & sine sapore,& acrimonia ulla, naturamq́ consimilem attriplici obtinet:proinde oleum,acetum & piperis, uel cinamomi modicum, ne uentriculo inutile fiat,addendum est, licet exiguum præbeat alimentum, estq́ frigidum & humidũ, sed nullius aut certè exigui est in medicina usus, atq; momenti:sicuti & rumex,siue lapathum,nullum quòd sciam in sanitate usum habet,cæterùm Galenus syluestrem betam à quouis appellari posse, cùm nec solùm gustu, uerùm etiam facultate hortensi betæ persimilis sit,& quia beta longè rumice iucundior est, idcirco ea magis homines uescũtur:est enim herba rumex insipida, & gustui ingrata,cuius decoctum pruritum lenit. *Rumicis uires.*

De brassica, & spinachijs. Cap. XXI.

Constat equidem plures esse brassicæ species,quas persequi uelle,præsentis non est instituti. Verùm duo sunt eius prima genera,alterum expansis folijs,alterum uerò compressioribus,in orbemq́ mutuò se superuenientibus, quod uulgò Capucci dicuntur, cuius generis maximus est in Germania usus,atq; recens uarijs conditur modis, & palato gratissima multis:habentq́ omnes species eandem fermè facultatem,sed pauci sunt nutrimenti, & difficilis concoctionis,& uentriculo non admodùm conuenientes, & mali sunt odoris, & ex utraque expectanda est per totum corpus copia atrabiliarij succi, generatioq́ sanguinis melancholici,atque crassi,ex quo facilè fuliginosi uapores caput petere, mentemq́ perturbare, ac somnia turbulenta facere possunt, & tenebricosos quoque reddere oculos,& uidendi facultatem offendere: uerùm si nimio humore uidendi sensorium laboret, etiam quandoque prodesse possint, eorum siccandi potentia. Cæterùm est tandem brassicæ decoctum humi affusum fœtere,in hortisq́ putrefactam, intolerabilem odorem exhalare, & in cibo crebriori animæ grauitatem facere,contrariasq́ in se habet partes,nam dum brassicæ decoctũ soluere cupimus, parùm decoqui permittimus transit enim in eo primo decocto excretoria facultas, manente in substantia uirtute constringente: sin secùs primum abijcimus decoctũ, ac iterum percoquimus,& hoc dum densiore tantùm substantia participat, aluum sistit. In actiuis autem qualitatibus, alij brassicam calidam esse affirmant, alij frigidam, nos uerò calidam esse dicimus, quod & sensu experti sumus: nec non & ratione confirmari potest,cum in succo acrimonia, ac amaritudo percipiantur. Siccaq; est, quare discutiendi, abstergendiq́ facultate prædita est, & ob id eius usus tempore æstatis à medicis prohibetur, & si cum carnibus pinguibus decoquuntur,meliores euadunt,abiecta tamen prima aqua, quibus altera quæ supetinfundi debet,oportet ut sit calida:aliter si frigida fuerit,etiam quòd diutissimè bulliant, potiùs planè tabescent,quàm perfectè decoquantur, quod & cæteris contingit oleribus,quæ bis decoqui debent. Tenera etiam profert cymata brassica, quæ non ingrato gustu in acetarijs comeduntur:& agrestis calidior,sicciorq́ est satiua,sicuti alia omnia sui generis agrestia, domesticis in suis facultatibus ualentiora sunt. Spinachia autem non dubito primum natura syluestria fecisse:uerùm cura mortalium, quæ nihil uentris causa inexpertum,aut intentatum relinquit, effecit ut nullum frequentius,diligentiusq́ nostro æuo feratur olus, quod antiquitati incognitum, aut saltem neglectum fuit:nunc uerò inter hortensa, solertissima cura excolitur, & uaria atq; diuersa ijs inest apparandi ratio, & sine aqua decoquunt, cùm multum humoris inter coquendum emittant: frigida enim & humida sunt ordine primo,aluum emolliunt,& flatus pariunt,& multus eorum usus uentriculum subuertit,nisi cinamomo,aut pipere,aut acrimonia aliqua,uel sale condiantur,nec mali licet exigui,ut cætera,olera nutrimenti sunt.

Brassicæ species plures. *Vires earum.* *Decocti uires.* *Nota de usu.* *Cymata.* *Spinachiorum natura.* *Vires.*

De Portulaca, oxalide, ac solano. Cap. XXII.

Portulacæ genera & uires.

Duo sunt portulacæ genera omnibus nota, frigida atque humida, & proinde exiguum corpori nutrimentum frigidum, humidum, atque lentoris refertum, nec prauitate uacans suggerunt, proinde æstatis feruoribus non minus ex acetarijs cruda portulaca, quàm cocta, in iusculisque elixa edi solet, uentriculi namque, atque intestinorum æstuationem mulcet, nec non omnibus calidis fluxionibus succurrit, & Venerem inhibet, ac dentium stuporem tollit, sed uentriculo nocet immodicus eius usus, & appetentiam debilitat, oculos etiam nõnulli hebetare tradiderunt. Acetosa uerò siue oxalis, altera longioribus est folijs, altera rotundioribus, & acidioribus, ex quarum succo in æstiuis quidem caloribus carnes, pisces, ouaque eduntur, omnes enim escas gratiores reddit, & cibi auiditatem auget, uicemque omphacij, & aranciorũ succi gerit, & tam in secunda, quàm aduersa ualetudine egregiè placet, & frequens inter acetaria habetur, frigidiore temperamento, sed partium tenuitate utraque constat, et nullius, uel perquàm exigui est alimenti, nec nisi pro condimento ad usum uenit. Multi etiam referunt grassante pestilentia, ex utriusque usu, tùm per se, tùm cum alijs, tùm expressi in primis succi commendatione salutem accepisse. Solanum autem quod olim in cibum ueniebat, & in hortis inter herbas esui aptas serebatur, unde solanum hortense, siue esculentum appellabatur: hodiè uerò sub nulla olitoris lege nascitur, & cùm maximã astrictionẽ habeat, ideò rarò, ut alimento: ut medicamẽto autem assiduè utimur, in quibus adstrictionis ac refrigerantis usus incidit, minimi autem est alimenti.

Acetosæ species. *Vires.* *Solani usus ac uires.*

De Buglossa, boragine, & melissa. Cap. XXIII.

Borago unde dicta.

Boraginem quasi bouaginem uulgus dixisse putatur, uersa, et deinde peruersa, è buglossa uoce, quod tã uerum uidebitur, quàm quòd nulli in dubium iam uenitur, nostram boraginem esse genuinum Dioscoridis buglossum, cuius ætas recentior nomẽ confudit, & commune fecit uiribus, & nonnulla ducta similitudine: & ideò eiusdem speciei habentur, cum in figura, forma, & uirture ad inuicem assimilentur: utraque enim calida & humida est, & nostro temperamento maximè affinis, idcircò procreatis ex buglosso conuenientibus nobis spiritibus, hilaritatem facere creditur, & in maximum ciborum usum receptum: est: quare uino aliquandiu maceratum, easdem conciliat facultates, ueluti & coctum. Flosculi ubique gratiam habent, & ijsdem roborandi cor facultas inest, & aduersus animi tristitiam maximè ualent, & multus est huius herbæ pro sanitate conseruanda, atque etiam recuperanda usus. Radices quoque saccharo diligentissimè condiuntur, ut & cichorij, & aliquot præterea ad eosdem usus adhibentur: sedandæ quoque siti Hispania tota, imò & Italia hoc uictu utitur in morbis: parata enim semper ex olere eo ægrotantibus esca in uniuersum absque omni ferè discrimine, quamuis immoderatus eius usus quodammodo cauendus sit, quia olus est, & parum alimenti præstat, soletque lactucæ admisceri pro contemperanda eius frigiditate, & folia decocta, atque in cibis sumpta, aluum subducere compertum habemus, & flatus aggenerare. Et ego cùm aliquando duriore aluo essem, à buglosso deceptus fui, quippe eius frequentiore, & copiosiore usu, in alui profluuium incidi. Melissa autem citrago dicta, eò quia citri odorem referat, calida & sicca ordine secundo, cordi gratissima est, ut testatur Princeps: animam enim lætificat, dùm cor exhilarat, & eius imbecillitati succurrit, & cardiacam affectionem curat, non minùs quàm omnes alios similes animi affectus, à melancholia, & atra bile originem ducentes, nullius fermè est alimenti, sed ieiuno uentriculo comesta, eius frigiditatem ac humiditatem tollit, atque uirtutem concoctricem roborat, & singultum sedat, quia & cerebri obstructiones aperit, & pituitam elicit, & tandem omnibus phlegmaticis, & melancholicis passionibus confert, & ipse in meis aduersis fœlici cum successu, experimento comprobaui.

Vires. *Flosculi uires.* *Nota.* *Melissæ uires.*

De Apio,

De Apio, petroselino, smyrnio, & lauere. Cap. XXIIII.

Et si multa sint apij genera, omnium tamen frequentissimum, in cibisque gratissimum, est domesticum, quod quibusdam potius coniecturis, quàm ulla certa figura meritò uerum antiquorum esse putatur, uulgareque nostrum petroselinum, ut alibi diffusiùs declarauimus: Nunc uerò sat nobis sit dixisse, omnes apij tum Alexandrini, tum Macedonici species, ac differentiæ easdem habere facultates, nec differre, nisi secundùm magis & minus. Atque hic potiùs pro escarum condimentis, ac opsonijs, quàm pro cibis de apio domestico, siue petroselino nostro sermonem habemus, cùm constet peculiarem in condimentis gratiam habere, quod quotidie ita esse percipimus, nec parum refert hoc cognouisse, cùm superiùs declarauimus, quantum referat nutrimentum gratum, uel ingratum esse. Suauitas enim ciborum etiamsi minùs salubres sint, facit ut uentriculo facilio res sint, & concoctu minùs cõtumaces. Contrà si insuaues fuerint, etsi salubriores, non æquè tamen conficiuntur. Calidumque est apium domesticum & siccum in fine secundi gradus, ob id urinam, tùm menses, atque sudorem prouocat, flatum discutit, obstructiones iecoris, & splenis aperit, gratũ uentriculo, & iecori, aduersatur uenenis, & tussi, ac pectori medetur, Venerem excitat, & lac comminuit: ob id nutricibus minimè conuenire uidetur, frequensque per iuscula nostra innatat, iucundo sapore: & Galenus stomacho gratum, & suaue prodidit, & carnes tùm elixas, tùm assas, mirè cõmendat: quin etiã pisces, atque oua in sartagine cocta, aliaque aliter parata, & renum calculos pellit. A' nimio tamen eius præcipuè crudi usu cauendum, quia aggrauat, & caput uaporibus replet: & quamuis multi referant morbum epilepticũ excitare, & aciei obesse, istud potiùs de paludapio censendum, quàm de nostro satiuo apio. Palustre enim ingrati est, tum saporis, tum odoris, atque ualde efficax. Non auderem tamen affirmare, quin & cõtinuus, & copiosus crudi nostri satiui usus hoc accidens excitare posset processu temporis, dùm caput tentare constet. Smyrnium autem Galeno cognitum fuit, uulgarique appellatione olus atrum dicebatur, nunc Macerone, apio acrius, calidiusque est, aromaticum quidpiam obtinens, idcirco ualidior est eius facultas, & minoris nutrimenti. Atque huius tota planta, tùm cruda, tùm cocta edi potest, oleo, sale, & aceto condita, & Romæ maxima copia uenditur, atque clinatæ modò pipere, & sale comeditur: ueluti & lauer seu sium, quod crudũ aceto mulieres, & pueri ineunte Vere comedunt: estque perquàm simile apio, sed eo insuauius, & coctum gratiam in cibis habet: & ideo potiùs opsonij loco poni solet, quàm cibi, estque uentriculo admodum gratum & urinam procat, & uesicæ calculos excernit: ut ex Galeno colligi potest octauo Simpl. Medicamentorum, ubi inquit: Quantùm sium gustu odoratũ est, tantùm etiam excalefacientis facultatis est particeps, sed & digerit, & urinam mouet, & calculos renum frangit, & menses euocat. Sunt & alia quæ meritò inter opsonia tantummodò, aut condimenta cõnumerantur, & sunt ea, quæ à medio discedunt, & quantò magis ulterius tetenderint, sic minùs semper, minusque nutriendi uiribus prædita erunt, uti iam quę tertium in gradibus ordinem attigere, præsertim uerò calefaciẽdi, aut frigefaciendi, talia nullatenus pro alimento censeri debent, ut quibus solummodò medicata substantia insit, exuperantibus tam insigniter facultatibus, & ab alendi facultate longè alienis: ut Nasturtiũ, exẽpli gratia, olim opsoniũ Persarũ celebre, sisymbriũ, seu cressones, scandix, & cætera: nam hoc dictum cõmune, de omnibus alijs huiusmodi, intelligi debet.

Multa apij genera. *Vires.* *Suauitas in cibis est salubriores reddit.* *Nota.* *Apij palustris uires.* *Smyrnij uires.* *Laueris usus & uires.* *Nota.*

De eruca, & gingidio. Cap. XXV.

Notissima est herba eruca, tam domestica, quàm syluestris, quæ plerunque in acetarijs uenit, datque illis saporem gratũ: manifestè excalefacit, & proindè in primis Venerem stimulat, semenque, & genituram parit, & in prælia robur addit, & cõuenientior temporibus frigidis, quàm calidis, & ubi plusculum pituitæ in corpore erit, quàm bilis, nec solũ edere salutare est: præter alia

Erucæ species & uires.

enim caput tentat. Ob id Galenus, & Plinius lactucis iungi oportere docent, sic & portulacæ, uel acetosæ, aut alijs huiusmodi, quibus nimius illius calor fractus mite- *Gingidij uires.* scat. Cit quoque urinam, & lacti copiam addit. Gingidium uerò, cerefolium à uulgo appellatum, diligenter olitores excolunt, feruntque & magnam in acetarijs gratiam obtinet, uentriculo admodum gratum, siue crudum, siue coctum, & aceto cõditum appetentiam facit, & fastidium discutit, sed exigui admodum est alimenti, & adstrictoria, atque amara facultate præditum, nec diuturnam tollerat coctionem, atque radices, & folia in usum ueniunt.

De ocimo, menta, & pimpinella. Cap. XXVI.

Ocimum duplex. NOn solùm in hortis ocimum satum uidetur, sed & passim ad fenestras figulinis uasis repositum, quod mulieres ob fragrãtissimum odorem, quẽ habet, fouent: atque gariophyllatum reperitur minutis folijs ornatum, suauioris odoris, sicque dictum, quòd nescio quid gariophylli redoleat, quod quamuis aliqui grauiter increpent, ac multis probris proscindant. Nos tamen ga- *Ocimi Gariophyllati uires.* riophyllatum id experimẽto comprobauimus, melancholicis, & cordis palpitatio- ni mirificè succurrere, tristitiam, animique solicitudinem abigere, nec uẽtriculo frigiditate laboranti inimicum, capiti quoque amicum, quòd eius obstructos meatus aperire, collectamque pituitam discutere, atque per nares elicere uidimus: & licet Arabes, ac Græci ipsum damnent, quòd capitis dolorem, ac insaniam faciat, oculos hebetet, lactis, seminisque copiam minuat, & flatibus repleat, ac uentriculo aduersetur, & concoqui difficile, atque improbi succi: & ideò fugiendum, nec intus assumendũ censent, propter excrementitiam humiditatem: nos tamen cõtrarium in gariophyllato adinuenimus, & modò si quid illorum uitiorum ocimo inest, communi, & lata *Nota.* folia habenti inesse putamus: aliàs enim gariophyllatum alacriter ab huiusmodi calumnijs defendimus, ob maximas, & præclaras uirtutes, in eo repertas: et ego quàm diu habere possum, quotidie utor. Pro opsonio interea potiùs, quàm pro alimento omnes concorditer habent, & iusculis salubriter addunt, quod & somnum conci- *Menta.* liat. Menta autem & ipsa ubique familiarissima est, quam Romanam, seu hortulanam uocant, folio betonicæ, maiori tamẽ, sed tenuiori, & multùm odorato, & à nostris diligenter seritur, & ad multa condimẽtaria in re cibaria utilis est: & sicut odor ipsius animum excitat, ita & sapor auiditatem in cibis, & tenella peculiarem habet gratiam in acetarijs, & ad Veneris opera, non inter postrema commendatur. Est e- *Vires.* nim gustu acris, & tertio ordine calida, & exigui nutrimenti, sed uentriculi imbecillitatem adiuuat, humorum crassitiem incidit, ac nauseabundo ex pituita uentriculo mirum in modum subuenit, & fastidia demit, atque singultum inde ortum sedat, nec lac in uentriculo, nec in mammis coire permittit. Ideò qui lacte gaudent, lactis *Pimpinellæ uires.* potionibus addant. Pimpinella etiam in pratis copiosissimè prouenit, calida & sicca est, & in acetarijs quotidie editur, sed perexigui est alimenti, & difficillimè cõcoquitur: iecoris tamen obstructiones aperit, stranguriam leuat, & urinam prouocat, quin & renum calculos terit, ac comminuit, & aliquandò tabidis utilissima.

De fœniculo, aniso, & anetho. Cap. XXVII.

Fœniculi usus. SEritur passim in Italiæ hortis fœniculum, & ad uarios usus nostra sæcula usurpant, recens enim coma, atque nuper nata acetarijs additur, nec non & ad commendandum oris halitum, sicuti & semen, nondum maturitatẽ adeptũ. Maxima equidem est fœniculi dulcis copia, & Bononiæ, & Florentijs, ac multis alijs Italiæ partibus, uiride toto anno habetur, modumque aliàs edo- *Vires.* cuimus, à ciboque utuntur, nullum tamen aut minimum alimenti per se præbet, sed pro condimẽti aut opsonij, aut intinctus alicuius usu asseruatur. Calidumque est ordine tertio, siccum uerò primo: licet erraticum hortensi ualidius, quod calculos potenter comminuit, & utrumque lactis abundãtiam facit: sed quia Venerem stimulat, ob id

ob id lactantibus interdici solet. Menses quoque & urinam prouocat, fœminasq; à partu, & renes expurgat, stranguriæ, ac renum doloribus medetur, & oculorum claritati tota plãta mirificè confert, & semen hyemis tempore malis, pyris, & cotoneis, in secunda mensa aspergitur, atque salutariter sumitur, coërcet enim flatus, & oris suauitatem facit, & sic oculorum uis eo conseruatur, & caligo discutitur. *Nota.* Anisum quoque satis notum tum herba, tum semen, calidumq; ordine tertio, atque siccum, acre enim atque subamarum existit, & in præclaris condimentis laudatur, siue crudum, siue coctum, imò in omnibus quæ condiuntur, quæq; intinguntur uinde, aridum'ue desideratur: in panificijs etiam ut plurimùm mulierculæ nostræ semẽ anisi adijciunt, quod gratiam non leuem affert, & multis medetur morbis à flatu originem ducentibus, & urinam prouocat, atque alba fœminarum profluuia sistit. Semen quoque saccharo incrustatum artifices uendunt, quo multi à cibo, & uini potu ad commendandum oris anhelitum utũtur: alij ut uapores caput petentes reprimat, & flatum discutiat, moderatus tamen eius usus. *Anisi uires.* Anethum etiam herba satis nota est, quæ & calida, & sicca habetur, cuius tamen usum ad condimenta, non opsonia à Galeno commendari uideo, nusquàm quòd sciam à nostris in cibos admittitur, licet nonnulli eius radicem pastinacæ modo coctam in cibis laudârint, ut quæ lac augere, & abundare testentur: multus tamen eius usus noxam uentriculo infert, atque uisum debilitat. *Anethi uires.*

De origano, hyssopo, & pulegio. Cap. XXVIII.

Varia habentur origani genera, & syluestre præstantius est, quod passim in Hispania reperitur, quod uerò communi in usu Italia habetur, mandúcari pro opsonio author est Galenus, & incidendi, & extenuandi, ac calefaciendi, & siccandi in tertio excessu facultatem obtinet, & contra frigida uenena præclarè facit, & eius flores sicci super ferculis calidis positi, gratiam eis addunt, atque ut uirides fiunt, & nos experti sumus uentriculi flatũ discutere, coctionem adiuuare, & uentriculo frigido non parùm prodesse, atque atrum humorẽ expurgare: quod forsan eis solis, ac pulegio peculiare existit. *Origani uarii genera. Italici uires.* Hyssopum autem uulgarem excalefacere, & desiccare ordine tertio, atque tenuium esse partium nemini dubium esse duco, quòd & Galenus octauo de simpl. Med. facultatibus affirmat. Illud uerò collectum in manuales fasciculos matresfamiliâs siccant, seruantq; ad hyberna opsonia, & condimenta, gratiam enim iusculis affert, si moderatè eis addatur, mirificè detergit, & pectus à crassis, & uiscidis expurgat, mundificatq;. *Hyssopi uulgaris uires.* Pulegium quoquè à Galeno inter condimenta asscribitur, & quia acre, & amarum, ideò ualdè extenuat, etiam calefacit, eo igitur parcè, ac moderatè utendum: flatum enim dissipat, & uentriculum abstergit, atque atrum humorem ducit, quin etiam crassa, & lenta ex thorace, & pulmone excreatu facilia facit, & menses mouet, atque calculos in renibus nobis ipsis comminuit. *Pulegij uires.*

De sinapi, & cymino. Cap. XXIX.

Est sinapis semen calidum & siccum ordine quarto, suaq; ui ignea sinapismus ad exulcerationem paratur, acerrima enim atque omnium exurens est eius natura, cui tamen inter condimenta præcipuam nobilitatem sæcula nostra tribuunt: dulcibus tamen semper iungi debet, pro contemperanda eius acrimonia, quamobrem mulierculæ nostræ per uindemias musto diluunt, ac temperant, & conditum parant, quod ex musto, & ardore nomen retinuit, mustarda uulgariter dicta, quæ & dulcior, & acrior ad libitum cõfici potest, nec scio an aliud tam frequẽs, per omnes fermè gentes condimentum tota hyeme, magnaq; reliqui anni parte habeatur, quibus temporibus commodissimè ad sanitatis rationes usurpatur, atq; utiliter omnibus frigidioris, humidiorisq; naturæ, crassæ etiam atq; glutinosæ substantiæ epulis, esculentisq; apponitur, dum sua calefaciendi, sic- *Synapi uires. Nota.*

candiq;

Mustardæ uires. Cymini usus ac uires.

candiq; facultate, illa attemperat, extenuat, atque detergit, frigidis namq; uentriculi, aliorumq; uiscerum affectibus succurrit, & cibi fastidia inde oborta auffert, & appetentiam excitat: frequens tamen & copiosus eius usus, capitis dolorem facit, ac oculorum claritati officit, cõcitatis eo turbulentis exhalationibus: sæpè enim uidemus eius odorem naribus raptum, sternutationem cõfestim excitare, & sensim uellicans lachrymas elidere, imò si quis citra aliud opsonium mãdere tentauerit, rosionem protinus, & molestiam palato, ac uentriculo sentiet: uerùm si moderatè utatur, ad capitis eliciendam pituitam admodum efficax erit, & ad emendandas ueteres lienis duritles, ac tensiones. Atque idem de similibus natura sinapi herbulis, ac seminibus, quibus uis ignea inest, & ex eisdem condimenta, intinctusq; aliquando parari solent, intelligi uolumus. Cymini autem præcipuus est in semine usus & Germani in condimentorum laudibus habent, eoq; assiduè utuntur. Itali uerò raro, & satiuo tantum, calefacit ordine tertio, atque omnibus affectibus, à pituita, & inflationibus ortis præsentaneum est remedium, & urinam mouet.

De papauere, & coriandro. Cap. XXX.

Papaueris tria genera. Satiui papaueris uires. Coriandrum. Quorundam lapsus. Vires. Nota.

TRia habentur papaueris genera, sed hîc tantùm de satiuo albo, nigro præstantiore sermonem habebimus: quod & si ut reliqua frigidum, ac somniferum sit, moderatè tamen hodie in uictus usu habent, eduliisq; suis miscent: & Genuenses continuò à cibo utuntur loco conditorum, quæ communi in usu apud alias gentes sunt, absq; aliqua noxa, & tempore Galeni in panificiis ipsum, ceu condimẽtum inspergebant, ac etiam melle maceratum esitabãt. Tussim uitio pulmonum, & thoracis concitatam compescit, & acutas à capite fluxiones arcet, & nullum commemorabile corpori præbet alimentum. Coriandrum autem herba est optimi odoris, ac saporis, uentriculo grata, & capiti, atq; inter medicamenta cordialia digna est adnumerari: nec mirum si uniuersa Hispania ea tam sæpè in iusculis, ac conditis utitur, quicquid dicãt tot alii, qui coriandri esum maximè uituperant, ac inter uenena reponunt, ut Dioscorides, & multi alii, quos potiùs intellexisse de herbula quadam cicutaria dicta, folia coriandro similia habente, quàm de nostro domestico, uerisimile est, ut aliàs demonstrauimus, & præterea ipsum frigidum prodiderunt, cùm constet calidum esse, & tenuium partium: plurimum enim amaræ substantiæ habet & Hippocrates secundo de diæta ipsum calidum esse affirmat, & Galenus etiam septimo de simpl. Med facult. Ab immoderato tamen eius usu cauendum, quia nullum alimentum præbet, imò multi constãter affirmant, immodicè sumptum mentem perturbare. Ideò nostrates prius aceto præparant, inde saccharo inuoluunt, & condiunt, quo commodior est usus à cibo, ad reprimendos uapores caput petentes, ui illa styptica, qua plurimum ualet.

De serpillo, satureia, & sampsuco. Cap. XXXI.

Serpilli hortensis usus. Vires. Satureiæ usus. Vires. Sampsuci uires.

HOrtense reperitur serpillũ, quod minùs agrestis acre sentitur, suauiorisq; est odoris, quod in condimentis maximam gratiam habet, adeoq; omnes delectat, ut hoc uno bono ubique sese commendat. Modicè quoque in acetariis miscetur, orisq; fœtori adeò resistit, ut alliorum, cæparum, & porrorum tædium aboleat, atq; ita calefacit, ut urinam, & menses præclarè moueat. Ita & hortensis satureia uiridis pro opsonio suauiter editur, atque leguminibus additur, ad eorum inflationes compescendas. Siccata etiam, & in polinem redacta, ad eosdem usus asseruatur, aliis etiam non sine gratia ferculis admiscetur: in exigua tamen quantitate: calida enim & sicca in tertio ordine, & eius decoctum menses ciit, atque fœtum extrahit. Sampsucus autem herba, hodiè amaracus, seu maiorana odorifera dicta, calefacit & siccat ordine tertio, & odorem acutiorem uibrat, ac uehementem saporis acrimoniam repræsentat, quàm cibi ferre possint: ob id raro esculentis admiscetur, & fermè ut medicamentum solum habetur, quòd discutiendi, &

di, & attenuandi uim habet, & ex eo oleum conficitur, ad calefaciendos, & emolliendos neruos, quod manibus ad motum, uiscosos ac glutinosos humores à capite elicit, & eius dolores sedat, ac menses trahit. *Eius oleum.*

De mercuriali, & lupulo. Cap. XXXII.

Vtramque mercurialem calidam & siccam esse primo gradu, atque oleribus mandi, testatur Dioscorides, ad aluum ciendam, quod etiam hodie pari certum est, & si plusculum detur, bilem purgat, sed uentriculum offendit. Et Hippocrates in libro de Morbis mulierum miris laudibus in usum mulierum commendauit, ad menses, & secundas prouocandas, si ori matricis admoueatur, & frequenti in usu clysteriorum uenit. Seritur & herba lupulus ab Italis dicta, (eò quia salices, & arbusta omnia scandit) in uniuersa Germania, Anglia, Flandria, Boëmia & alijs locis, in maximaque apud illas gentes est authoritate: ex eo enim potus suos concinnant, & ceruisiam parant, ex hordeo, & tritico lupulorum adiectis floribus in aqua maceratis, potus quidem qui plurimos flatus gignit, & ingentes interdum obstructiones facere solet, nec praui succi suspicione caret, ut alibi luce clariùs demonstrauimus, & si nonnulli optimum potum, imò & febrientibus conuenientissimum proferant. Ad mensas sæpè accessit lupulus, & frequentissimus est inter acetaria eius usus, calidusque aliquantulum est. Coquuntur eius cauliculi tenelli asparagorum more, atque ex oleo, acetoque comeduntur, quin & alijs modis parantur: pinguiore etiam iusculo, alimenti tamen per se nulla laus: sed bilem educit lupulus, sanguinemque mundificat, ac clarificat. Et syrupus ex eo conffici solet, qui biliosis febribus mirum in modum confert.

Vtriusque mercurialis uires. *Lupulorum usus.* *Ceruisiæ potus.* *Vires.*

De saluia, roremarino, & betonica. Cap. XXXIII.

Adeò frequens est ubique saluia, ut nullus extet hortulus, qui ea non ornetur, & multis in cõdimentis usum habet, calida & sicca est, & leuiter substringit: sed demiror quomodo, nunc temporis adeò salutaris censeatur cùm apud antiquos paruam, aut nullam in sanitate tuenda authoritatem habuerit. Verùm in capitis affectionibus à frigida materia originem ducentibus admodum ualet, adeò ut non pauci uertigine, aut hemicrania, aut epilepsia, aut paralysi laborantes, ex continuo saluiæ usu præseruati, imò & curati fuerunt, ante cibum à quatuor ad sex folia recentia, ac tenera comedentes, & alij eius decocto uinum diluentes sanitatem recuperarunt. Omitto modò illa quæ apud Aetium de saluia prodidit Agrippa, qui eam sacram appellat, quasi quòd ad fœcunditatem mirè faciat. Plerique etiam ea intus, forisque utuntur potionibus addentes, atque lauacris & hyemis præsertim tempore iura sua condiunt. Dentibus quoque illita, aut in uino decocta prodest, & urinas, ac menses mouet, & albos siccat. Cauendum tamen quod serpentes, ac bufones, præcipuè eius umbra mirum in modum gaudent, & cognationem quandam cum serpentibus, et uenenatis animalibus habere uidetur: sedat decoctum eius genitalium pruritum. De roremarino autem dicebat Galenus septimo de simplicium Medicamentorum facultatibus, libanotides tres existunt, una sterilis, & duæ fructum ferentes, eandem omnes facultatem habent molliendi, discutiendi, abstergendi, & incidendi, &c. Rem tamen cibariam parum adiuuare inuenimus: apud nos uerò eius ramuli triticea farina saccharo aspersi uestiuntur, qui parum in sartagine tosti, non insuauem habent gratiam, sicuti & cum carnibus in ueru assatis, ac multis alijs in condimentis. Calefaciunt & ob id hebetudines oculorum prouenientes à crassis humoribus emendant, & decoctum potum regio morbo auxiliatur. Cor atque caput corroborant roremarini flores, qui in acetarijs condiuntur, ad uoluptatem, & salubritatem: uentriculum enim calefaciunt, fluxiones tollunt, & asthmaticis prosunt, quin & ex eis, & saccharo conditum paratur dianthos appellatum ad eadem. Ignes quoque ex roremarini frondibus, iunipero,

Saluiæ uires. *Nota.* *Roremarini species & uires.* *Nota.* *Roremarini ignes.*

& lauro, tempore pestilentiæ accensi præclarè auxiliantur. Betonica uerò adeò uul
garis, atque nota est, ut prouerbium usurpetur, dum rem omnibus manifestam in-
dicare uolumus dicendo: Betonica est notior: innumerisq; prędita est uiribus, quas
Betonicæ ui- Antonius Musa in suo libello, quem de Betonicæ uiribus inscripsit, miro ordine te-
res. citauit, quæ cùm ad partem curatiuam spectent, recensendi hîc non erit locus: ue-
rùm inter cæteras, inquit quod hominum animas, atque corpora à maleficijs custo-
dit, ac periculis, & uiatoribus longo itinere defatigatis uires ex aceto mulso myrifi-
cè reficit, & fastidia abstergit, ac uentriculo affectos recreat, aduersaturq; uenenis:
& serpētum, & uenenosorum, rabidorumq; quorumcumq; animalium morsibus,
non solùm intus sumpta, sed etiā extrà, emplastri modo imposita. Et ex uino hausta
menses prouocat, calida enim & sicca est secundo gradu, uimq; incidendi habet, &
calculos in renibus frāgit, & capiti ualdè amica est, imò ex ipsa syrupus paratur, qui
in omnibus frigidis ægritudinibus, & præcipuè capitis primatū obtinet, nō minùs
quàm unguentum, ac ceratum, quibus Chirurgici maximè utuntur.

De Ruta, absynthio, & carduo hortensi. Cap. XXXIIII.

Ruta duplex. RVta & ipsa notissima est herba, & satiua non adeò gustui ingrata est, ut syl
uestris, imò eam inter alias herbas acetarium componentes uniuersa Ita-
lia miscet: & si aliqui reperiantur, qui adeò ipsam odio habent, ne uix at-
tingere possint. Ego equidem oleo, & sale solam libentissimè comedo, &
Rutæ uires. mihi gratissima est gustui, licet amara, & astringentis saporis, & subacris sit, sed fa-
cillime uermes contrahit: ob id eam diligenter quisque inspicere debet. Calida &
sicca est hortensis in tertio ordine, (syluestris uerò in quarto,) & uentriculum à cru-
ditatibus, inflationibus, & antiquis doloribus liberat, crassos & lentos incidit hu-
mores, & comesta uisum exacuit, adeò ut pictores ea in cibis utebantur, teste Plinio
Bolus contra propter uisus claritatem. Potensq; est contra uenena, ac pestilentiam, parariq; so-
pestem. let uulgaris ille bolus, nec inutiliter, ex ea, allio, nuce, & sale tempore suspicionis pe
stilentiæ. Vrinas quoque mouet, & uermes enecat, atque omnibus atrabilarijs affe-
ctibus, ac malis cogitationibus confert: & quia flatum compescit, ideò Veneris ap-
petentiam inhibet. Ab ea uerò prorsus abstineant utero gerentes. Referebat etiam
Nota. Caburatius ex Foro Cornelij, Philosophus egregius, & Græcæ linguæ peritus, il-
Absynthij ge- lam conseruare cadauera, cùm nec salsa sit, nec aliunde amara. Absynthij uerò mul-
nera. ta sunt genera, sed quod ponticum siue Romanum uocitāt, cæteris multò præstan-
tius est, & primo gradu excalefacit, & tertio siccat, licet succus herba longè calidior
sit. In cibarijs nullius est usus: aliquibus tamen adeò est gustui gratum, ut solum, &
sine pane ita comedant, alij in acetarijs eo utuntur. Et ego soleo tenellis eius comis
Absynthij Ro- oleo, & sale, manè uesci cum pane. Optimumq; ac uerè Romanū odore menteę Ro-
mani uires. manæ redolens sæpissimè collegi in horto Pontificio super muros, quod astrictio-
Nota. nis non uulgaris particeps est, nec non abstergit, et roborat, ac ualēter exsiccat: qua-
re biliosos uentriculi humores deijcit, ac per urinas euocat, & præsertim eius deco-
ctum, uel infusum, quo multi in uino utuntur: uerum ubi pituitosus humor uen-
tri fuerit affixus, inimicum potiùs, cum ui sua adstrictoria humorem magis cogat,
ac inhærere faciat, quàm abstergat, quia leuis est eius abstersoriá facultas, qua solū-
modò humorem biliosum detergere ualet. Quaproter non semper æquè benè fa-
ciunt, qui uinum absynthitem dictum, singulo manè bibunt pro corroborādo uen-
triculo, sed prius omnimodam uentriculi detersionem (si opus fuerit) atque mun-
dificationem quærere debent: dein tutiùs pro tollenda frigida eius intemperie uti
poterunt, nisi hepatis caliditas obstet, biliosum tamen humorem, etiam quod intra
uenas fuerit, à toto expurgat. Vnde in morbo regio, eius infusum, uel decoctum sa-
Carduorum lubriter bibitur: confert quoq; hydropi, ac lienosis, & malo habitu affectis. Carduo-
usus. rum autem & si uaria sint genera, de eo tamen qui hybernis mensibus terra obrui-
tur, & albus, ac delicatissimus redditur, scolimonq; Gręci uocant, & in usum uictus
uenit, ac post alios cibos assumitur, pro corroborando, sigillandoq; uentriculo: mi-

rum enim candorem contrahit,& adeò tener euadit,ut ſolo ſale à nonnullis crudus atque etiam pipere aſparagi more coctus editur, & lautioribus menſis apponitur à cinaraq; differt. Calefacit & ſiccat ordine ſecundo, & carnium iuſculis decoqui ſo- *Vires.* let,ita ut crudus,& coctus guſtui gratiſsimus ſit,nec uentriculo aduerſatur, imò illi robur potiùs,& appetentiam addit:pauci nihilominus eſt alimenti,& difficilis con coctionis, nec ſucci præſertim crudus prauitate caret:non etenim effugere potuit, *Nota.* & ille,communem oleribus fermè omnibus culpam,moderatè tamen ſumptus, tuto pro uentriculo corroborando comedi poteſt. Venerem ſtimulat,& ſæpè urinæ copiam educit. Et eaſdem met facultates cinaria habet, ſed prauum ſuccum gignit, *Cinaræ uires.* præſertim ubi indurůerit: duram enim habet ſubſtantiam, & ſuccum melancholicum parit:ideo niſi cocta mandi debet.

De Capparibus & aſparagis. Cap. XXXV.

NOtiſsima eſt capparis planta, cuius ſurculi,fructusq; aceto,atq; ſale etiam *Capparum* adſeruati aliunde ad nos importantur: in Arabia enim proueniunt,& te- *uires.* nuibus partibus conſtant,calidoq; ſunt temperamento, atque ſicco ad ſecundum uſque gradum,& ſalis,uel aceti conditura à putredine uindicat, alioquin putreſcerent,parum alimenti exhibent,& ut Galenus refert,huius plantæ fructu,ut medicamento magis,quàm alimento utimur:propterea quod ubi elotus ſalſuginem depoſuerit, utiliſsimum eſt opſonium, & medicamentum, ad cibi appetentiam recreandam,& excitandam,& pituitam in uentre contentam detergendam,ac deijciendam,ad lienis item,ac iecoris obſtructiones leuandas, etiam ſi oximellite conditi prima menſa ſumantur,uentrem leniunt, uerum quia difficilis ſunt *Nota.* coctionis,ideò benè mandere oportet,& ſale dempto,quod facilè ex aquæ maceratione aſſequitur,pluſculum alere poſſunt,magisq; etiam recentes, menſes ciunt,& leui quadam amaritudine uermes interficiunt:pugnantibus enim inter ſe facultatibus conſtant, ut author eſt Galenus ſeptimo de ſimpl. Med. facultatibus:dum inquit:[Extergit enim radix eius,& probe purgat, incidit, diſcutitq; tũ amaritudine, *Eorundem diuerſæ facultates.* tum acrimonia:at acerbitate contrahit, ſtringit, & denſat, quapropter &c.] Ob id quoties deobturandi,aperiendiq; uires quærimus, ut in iecinoris, lienisq; obſtructionibus,aut menſium prouocatione,acetò uel oximellite conditis utimur, atque prima menſa. Et qui ſale confecti ſunt,ſi ſal relinquatur,uentrem ſine dubio meliùs irritabunt,pituitamq; in uentriculo incident,abſtergent,ac tandem ſubducent, nec lienis doloribus,nec neruorum reſolutione periclitabitur,qui capparibus quotidiè in pauca tamen quantitate,utetur. Aſparagos autem præter campeſtres ſua ſponte *Aſparagorum uires.* naſcentes,quoq; horrenſes habemus,cibo gratiſsimos, qui & apud antiquos ſummo in prætio erant,& Rauennates præſertim,nec calefacere, nec refrigerare manifeſto aſſeuerant Galenus, Paulus,& Aetius,iuſculis pinguibus incoquuntur, nec lõgam ferunt cocturam,& à pleriſq; ex aceto,oleo, ſale & piperis modico aqua cocti eduntur,parũ,leuiterq; nutriunt. Prima menſa ſalutariter apponuntur ad renũ cal- *Nota.* culos,urinamq; mouendã,& hepatis,aliorumq; uiſcerum obſtructiones aperiendas. Atq; ideo inter diuretica adnumerantur,ut inter ea primatum obtineat, ſi quis enim aſparagos comedat,mox illius urina maximè fœtet. Ventriculũ etiam non parum iuuant,& oculis claritatem afferunt,uentrem quoq; emolliunt,teſte Plinio, ac Venerem ſtimulant,& multis in locis ad miram magnitudinem adoleſcunt.

De Cauliculis,atq; germinibus. Cap. XXXVI.

DEmitor,imò ægrè fero Galenum omnia tractaſſe, nihil dixiſſe: nam quis *Notatur Galenus.* uſus frequentior,aut ſuauior huiuſmodi oleribus,ac partibus plantarum, cauliculos tamen herbarum,& quorum ſunt rotundi, & pulchri, aſparagos uocant,germania arborum,aut arbuſtorum. Quid uerò in his ſcire *Nota.* deceat,nunc docebimus. Et quidem quod medicamenti potiùs, quàm cibi uſum

X 2 præ-

præbeant, admittatur: namq; ut docuimus, dulcia solùm, & pinguia nutriunt: attamen cum edi soleant, sintq; frequenter in usu, quæ austera, sapientia, imò scientiæ inopia adegit hunc uirum, ut omnia sicco pede prætereat. Quod si adamussim ista seruasset, forsan meliùs excusari poterat: at nũc cum modò legem seruet, modò uiolet, uenia prorsus indignus est. An hoc didicit ab Hippocrate, qui in secundo de Diæta de omnibus, & copiosè edulijs agit. Quis laudet Architectum, uel etiam admittat qui roganti sutori, ut ędiculam illi ædificet, respondeat se non nisi domum Neronis scire ædificare. Denique non contendo quibus debeam uti, sed cum plerique homines uarijs utantur cibis, ut illorum uires me doceat. Primum ut sciam quid in inopia præferre debeam, neque enim magis interesse putem ut sciam, an caro uituli melior sit hœdina, & an caulibus sint deteriores fungi, quando altero eorum uti cogar: cum uerò id non scire præstat, ut etiam nouerim cui incommodo occurrere debeam. Demum ut sciam quid miscendum, quomodo præparandus sit cibus, multaq; alia eiusmodi, ut de ætatibus, temporibus, singulorum propria natura, nam unicuiq; uitanda sunt, quæ nocent, imbecillioribus partibus podagrosis, uina potentia, calculosis, ex farina cibi confecti, dysentericis acria, debilem habentibus uentriculum horei fructus, atque talia. Vel si seruare noluit tam exactè regulam, sufficiebat de lacte triticeo, pane, carnibus, piscibus saxatilibus, ouis, lacte, & quæ ex his fiunt, tum uino agere, hæc erat summa rerum, nescio quorsum reliqua attigerit. Sed si de omnibus, ut rectè sentienti expediebat, tractandum fuit, cur multa omisit: atque ea quæ tractauit, tam frigidè prosecutus est: Sed illum mittamus, illud primum doceamus germina quæq;, & cauliculos uires habere foliorum plantarum suarum. Cæterùm tantò esse salubriores, quantò etiam gustu iucundiores. Ideò uerò iucundiores, quantò crassiores, atque teneriores hæc si simul iungi possint, euadet surculus ille melior, & sanè in arboribus surculi temperatiores sunt folijs, atque in omnibus herbis, quæ tenue & exiguum habent folium. Quæ uerò tenuia & sicca habent folia, cauliculum autem nullum præter eum ex quo folia exeunt, in omnibus his cauliculus inutilis est, folia edi possunt, ut rutæ, & eius quam uocant draconem. Rursus quia folia sunt pinguia, ut lactucæ, his surculus est siccior, ac frigidior folio. Humidior autem in plantis siccioribus ueluti caulæ, & omnibus fermè acribus, & generaliter antequam semen edatur, & in pluribus quorum natura est temperatior etiam edito, sed non profecto semine, uelut fœniculo, qui sanè optimus: Carduo autem cõmuni qui instar fructus est, dum mollis est optimus & quibuscunq; herbis lignosis. Albo autem carduo in hyeme non parua gratia est, sed & maluæ cauliculi folijs sunt minùs lenti, & ideò suauiores, & melioris alimenti. Etenim si Philosopho credendum est in initio libri de sensu, sensilicq; gustus, & sapor dati sunt animali ad dignoscendum cibum utilem ab inutili. Omniũ ergo summa est ratio, ut sint molles, crassi, & ab omni plantæ excessu alieni, acrium, minùs acres, amarorum, minùs amari. Horum omnium triplex est usus, coctorũ, qui & antiquis crudorum, quem uidetur ignorasse Galenus, & præparatorum quem non ignorauit. Et sanè coctu omnia huiusmodi faciliùs concoquuntur, plus & meliùs alunt, nisi saporem amittant. Quod enim faciliùs concoquantur haud dubiũ, ex generali Hippocratis præcepto: quod autem meliùs alunt detracto succo crudo, seu assati, seu elixati dubium non est, nisi genuinum saporem amittant coctione, ueluti syphiliũ, & cauliculi fœniculi, & cardui tenerrimi. Quod uerò plùs alunt, ideò contingit, quia meliùs concoquũtur, ideò partes duriores, quæ in crudis coctionẽ subterfugiunt, etiam nutriunt coctæ. In omnibus his tum etiã crudis ac magnis detrahere oportet partem lignosam, quo facto suauissimi redduntur trũci fœniculi, ac etiam ob id salutares admodum, & uẽtriculo grati. Coqui aũt aut cum iure, aut cum oleo debent, crudi edi cum oleo, sale, pipere, uel aceto, prout natura germinis, aut asparagi, & hominis, & temporis tulerit. Ergo singula horum totius plantæ uim retinent, ueluti fœniculi, asparagi cum semine ipso nõdum absoluto (atq; omnia ut minùs alunt cruda, ita sunt efficaciora, ut uerò cocta plus alũt suis uiribus imbecilliora) alimentum calidum, tenue attamen ab atræ bilis natura nõ prorsus alienum exhibent,

Adnotanda in ciborum.

Quæ quisq; euitare debet.

Germinorum & cauliculorum uires.

Cauliculi inutiles qui.

Cur animali gustus & sapor dati sint.

Triplex coctorum usus.

Nota.

hibent, uentriculo amici sunt, & sanguinem proliciunt mensium, & hæmorrhoidarum, & urinas, atq; ob id etiam uenenis serpentum aduersantur, cibi appetitũ excitant: conferunt etiã uentriculi ardoribus, lac generant, aperiunt iecoris obstructiones, regio morbo laborãtes iuuant, sed tamẽ somnũ minuit. Qui uerò conditi sunt, aperiunt, incidunt, prouocãt, siccant, & putredini aduersantur, atq; appetitũ cibi egregiè iuuant. Condiuntur aũt talia omnia prius in umbra siccata, inde in olla condita superfuso aceto potenti, in quo sal sit dissolutum, & in umbra contecta ponantur, post octo dies effuso aceto, uel etiam antè siccentur in umbra, atq; denuò aliud acetum purum cum sale excalefactum addatur, atq; id tam sæpè donec acetũ purũ, & cauliculi nitidi remaneant, demum addantur frusta limoniorũ recentiũ: addunt enim ad gratiam odoris, atq; saporis, & eorum caliditatem temperant.

De Cucurbitarum generibus. Cap. XXXVII.

POst oleracea, de Cucurbita scribere decreuimus: nam & si Galenus, Paulusq; inter horeos fructus contribuant: nos tamen inter oleracea describimus, cùm non indiligẽter ipsa in hortis excolatur, sed qui mihi succensent, quod Galenũ accusare uidear, audiant, eum eodem in loco hæc uerba dicentem. [In fructibus huiusmodi sola est cucurbita, quæ culpa uacet, eiusdem tamen succus, si in uentre corrumpatur, ualdè malus est, quod in moris quoq; euenit.] Rogo sine uenia, aut respectu authoritatis illius, ut mihi dicant, quis sensus horum uerborum, quæ locutio? Nam ego uerè fateor, nunquã me potuisse intelligere quid sibi uelit? Nisi forsan ætate sua cucurbitas crudas edere solerent, aut alterius generis? Siquidem easdem, sed crudas edebat, fieri nõ potest quouis etiam experimento, quin cucurbita non longè deterior sit, ut quæ statim, & in omnibus grauiora afferat detrimenta, & nauseam, & dolores, ut sit cibus uix porcorum, nec gallinæ sustineãt, nisi furfure admisto? Quid laboro de hoc, quod ipse clariùs exposuit in secundo de Alimẽtis quàm uellem, quinimò negans prorsus cucurbitã crudam (atq; ita est) cibum esse humanũ, sed nondum sedata prima dubitatione, de qua mox dicturus sum, aliam difficiliorẽ ibi subijcit, licet non minoris momenti: inquit enim. [Hanc igitur, & alia fugaciũ pleraq;, postquam elixa fuerint, aut statim certè, aut in sartagine frixa, aut assa, omnes homines edere consueuerunt.] Quis non uidet horum uerborum tot penè esse sensus, quàm uerba, neq; ullum uerum? Primus enim sensus est, ut pleraq; fugacium elixentur, inde frigantur, aut assentur, quod ut in cucurbita fieri sæpiùs consueuit, ita præter mala insana nescio quod fructuũ genus sic parari soleat: non cerasa, non mora, non pepones, aut etiam poma, uel pyra, uel fraga, uix enim unã sustinent coctionẽ: sin aũt sic legatur ut elixent, alia frigantur, alia assentur: tum etiã nullũ noui fructũ, quẽ primũ in patella frixũ edere soleamus. At si legamus sic ut elixẽtur, inde frigant, alia assentur, hoc uerum erit de pyris, pomis, & cotoneis: sed quę nã postquã elixata frigunt pręter cucurbitas, nisi mala insana, quę nõ nouisse etiã uisus est, certè non ibi eorũ meminit: Sed mittamus hæc ænigmata, istis suis sectatoribus, ad principale reuertamur, an parui momenti rẽ tractare se existimauit, cũ oraculo hoc perplexo usus est in cucurbita, quã omnes tã sani quàm ægri auidè appetunt, cui tam frequẽs est usus apud homines, tam suauis gustus, mitis natura, tãta copia, tam multiplex genus, tam diuersum, ut nullius alterius rei. Quid ergo? An solam coctã cæteris omnibus crudis cõparat? quis abusus loquendi? Sed uidetur hoc ipse negare ex sermonis forma: an coctis alijs, ergo etiã cucumeribus, nam nullũ fructũ elixari noui præter cucumerẽ, & pruna, qui edi sic soleat: quomodo ergo existimandũ est uel aliquid excidisse, dum codex transcriberetur, uel ipsum putasse aliud scripsisse, quã scripserit, nam errasse in tam manifestis, qui in longè magis difficilibus non errauit, minimè crediderim. Quin ergo cucumerẽ non deteriorem puto coctum cucurbita, quãdoquidẽ crudus cruda melior est, in eodem aũt genere ratio tenet. Ergo cucurbita satis boni succi est cocta, cucumere tamẽ inferior: nam cucumer facilius cõcoquit, & est frigidior, & humidior, & magis prouocat urinam, prodestq; febricitantibus, & difficilius corrũpitur: sanis tamẽ cucurbita magis

Cur cucurbita inter oleraces ponatur.

Galenus notatur.

Cap. 3.

Cucurbitæ uires & cucumeris.

Parandi modus diuersus. conuenit, cùm sit alimēti temperatioris. Verùm optima est cum elixa, sed antea siccata, in sartagine frixa etiamsi fuerit antea ptisana ordeacea, aut pasta molli circundata, sed fermentata: non pura farina, sic difficilius ouis, uel etiam carne corrumpitur, frigidum humidum in secundo ordine, paucum facilis coctionis alimentū præbet, elixa cum croco in iure melior, sed inferior frixa. Galenus probat garo, aut pontico salsamento mixtam, sed tamen salsum gignit succū cum dulci dulcem, cum acri acrem, origano sed orientali maximè gaudet, idq; Galeni præceptum uerum admodum est: dolorem colli proprietate sua gignit, & tamen quod mirum est, dolori aurium confert. Seruantur in muria toto anno, atque in melle etiam, diu etiam siccatæ
Forma. in fumo, inde repositæ. De immēnsa earum magnitudine alibi satis dictum est. Et quomodo uasa è cortice fiant, sunt candidæ plerumque tenuiores, & adeò oblongæ, ut hominum duorum magnitudinem æquent, uirides aliæ, uel citrij colore, utræq; autem & rotundæ, leues, & striatæ, ambæq; tantò diutiùs ac faciliùs seruantur, quantò præ longis suauitate cedunt. Suscipiunt etiam formam uasis; cui dum crescunt, introducūtur, pessima est quæ fructibus horarijs miscetur, folia earum abigunt, muscas etiam ab equis, & propriè fuccus. Varia quoque est apparandi ratio, quoniam insipida sunt, & promptè in eam transit cōditio habentium aliquam notabilem qualitatem, ex quibus gratiam acquirit, ueluti omnia alia huiusmodi, quæ cum sapore omni careant, facile aliorum qualitates induuntur, solent & quandoque adeò uarijs admisceri condimētis, ut praui succi edulium fiat, & nos quendam periclitantem uidisse meminimus, qui cum cucurbitæ edulium, quod torta uulgariter uocari solet, comedisset, in tantam uomendi uehementiam incidit, ut conuelli uideretur, multisq; ac uarijs præsidijs fuit curatus, nec sine labore.

De Peponibus, melopeponibus, & cucumeribus. Cap. XXXVIII.

2. de Alimen. cap. 4. 5. & 6. DVre merito accusandus uenit Galenus, qui tot uerba frustra effudiens: quid sit pepon, aut melopepon omninò incertum reliquit. Propterea nō quod ille senserit, indignus enim est in tanta uecordia, & ambitione, ut illius mentio (etiam si sciremus) fiat: atque eo magis quod ea nomina per
Melo pepon quid. abusum irrepserunt: nam pepon nil aliud quàm maturum significat, & melos à melan, quod est nigrum. Dicamus ergo de nostris, qui in usum ueniūt, fructus est maior capite humano, cucurbitæ rotundæ simile, leue tamen, distinctum à uertice, qui rotundus est, & coloris cinerei in zonas, intus flauus, immodicè frigidus, dulcis, ex
Vires. quo solum succum suggerere consuetum est: nam caro durior est, & insuauis, bilem flauam extinguit, uentriculo triplici argumento inimicus, & ob temperamentum, quod frigidissimus & humidissimus sit, & quod horęus, & quia ualde detergit, nutrit quàm minimum. Alius qui melo uocatur, minor est, & plerunq; striatus in zonas, multò suauior priore, cuius caro editur, partes calidas habet, ideò urinā cit: corrumpitur facilè, parum alit, & serosum præbet alimentum, cortex non adeò niger, ut
Quid cucumis. prioris: Neuter horum coqui solet. Cucumis autem multò minor est hoc iam dicto, & longior quàm crassus, nec striatus, nec diuisus in zonas, crudos humores gi-
Vires. gnit, frigidior priore, & expers omninò calidarum partium, ob idq; minus ciet urinas, coctus tamen non inutilis biliosis, & in æstate. Crudus autem & si subigatur in uentriculo, eum generat succum in uenis crudum, qui sæpè exitium pariat. Com
Cap. 8. mune autem est omnibus his (ut Galenus dicebat in libro de cibis boni & mali suc-
Nota. ci) ut nisi aluum statim subeant, ibi corrumpuntur, humoremq; ex ea corruptela gignant, qui non longè à mortiferis uenenis absit. Oriuntur enim omnes hi non ex
Cucumerum, Melonum seminis uires. arbore, sed exiguo olere, modica radice, breui tempore, marcido solo. At cucumeribus & melonibus inest semen utile, melonibus etiam iucundum, quod cōtusum, & cum aqua destillata mixtum, febrientibus est commodissimum, leuis coctionis,
Nota. cit urinas, parùm alit, putredini minimè obnoxium, suaue, & somnum prouocans. Thomas Philologus refert Paulum secundum eius nominis Pontificem Maximum, deuoratis duobus melonibus statim concidisse ex attonito morbo, & extinctum.

ctum. Id ut facilè credam, recordanti mihi quod Paulus Canobius cùm esitasset lactucas, & cucumeres (erat autem sexagenario maior) in morbum attonito similem incidit: sed ego causam cùm quæsissem, & illi retulissent calido in loco moderatè continens, absque cibo per biduum sanaui: quem alius uel medicamento, uel sectione uenæ uolens aliquid uideri facere, argumentis speciosis innixus peremisset: nec deessent exempla si referre opus esset, qui in manifestum periculũ adducti sunt solo horum esu, orta statim in uentriculo corruptela, corruptisque inde insimul eodem modo humoribus alijs. In summa melones propriè generant febres pernitiosas cùm ex anthematibus, & alios exitiales morbos, maximè si carnibus, aut ouis, aut uino generoso, aut piscibus, aut farciminibus, aut lacti, uel his, quæ lacte constant, socientur. At si cum panis modico quis eos sumat, sitque panis leuis, potus aqua uino leui conspersa, maximè albo, uicem persæpè medicamenti subeunt, sicuti etiam si post eorum assumptionem aliquod melioris succi edulium ingeratur: ut pura iusculum, quo malitia peponum retũdatur, attemperaturque, nam qui aluum lubricam habent, ijs deorsum promptiores feruntur, nec in bilem, aliumue prauum succum, tam facilè uertuntur, qui uerò duram, ac difficilem, eos prorsus dimittere debent: nam si citò non transmittantur, in uentre corrumpuntur, & præsertim nisi ratione assumantur. Nec consuetudo illa nobis arridet eorum, qui cùm pepones comederint, uinum meracum statim superbibunt, dum enim uomitum coërceri putant, aliud longè deterius periculum subeunt, dùm scilicet prauus illorum succus faciliùs, ac citius in uenas deferatur, ad corque deuchetur, quicquid dicant contrarium sentientes, adducentesque asperitatem leniri, & obtundi pernitiales succos, atque concoqui à uino, quod nisi copia, & quantitate uini fieri potest. At quàm toto cœlo aberrant, suo loco ubi de uino sermonem habebimus, atque de incommodis ex nimia uini potentis assumptione prouenientibus, demonstrabimus.

Febres pernitiose ex melonibus.

Tutior melonum usus.

Mala consuetudo.

De Plantis in generali. Cap. XXXIX.

De plantis quę in usum ciborum ueniunt, (nam de his solùm egimus) satis supra à nobis dictum est, quarum alimẽtum generaliter paucum esse demonstrauimus, ob maximam quam habent cum natura nostra differentiam. Et eadem ratione difficilè concoquuntur, omnis siquidem concoctio est assimilatio: cùm ergo plurimũ differant, & ualdè alienæ sint à natura humana plusquam pisces, & animalia terrestria, uel aues, uel quæ ex his, necessarium est, ut in prima coctione difficulter subigantur. In secunda uerò, & tertia non ita: quoniam cùm paucum exhibuerint alimentum, facilè id à iecore, & faciliùs sanguis in membris transmutatur. Vnde quibus uentriculus ualidus est, iecur imbecille, uel membra ut in carnosa hydrope plantæ utiliores sunt, carnibus, ouis, caseo, piscibus: quibus uerò uentriculus est imbecillis, hi quantum licet, à plantarum esu abstinere debent. Quæ uerò pinguia sunt ex plãtis, & grauia, ac succosa, tantò difficilius subiguntur, quantò plus nutriũt, unde triticum multum nutrit, sed subactum mola, inde pinsitum, coctumque diu: & si bis coquatur, ut diximus, adhuc faciliùs cõcoquetur, & magis nutriet quàm si semel. Omne enim edulium coctũ plùs nutrit, quàm crudum, & faciliùs concoquitur, nisi uel coquendo exarescat, ut in assatione sicca, uel aliquid utilis amittat, ut in elixatione, cùm pars melior in ius transit, uel si assando colliquetur pars pinguior: subiguntur autem ex plantis quædam facilè, nõ propter earum propriam naturam, sed ob teneritudinem, tenuitatem, & quia friabilia sunt, & cum sapore nullo, aut exiguo prædita fuerint. Quapropter germina, & cauliculi, & maximè lactucarum, facilè inter reliqua concoquuntur: insunt enim hæc omnia. At fructus quidam facilè prodeunt ex uentriculo, ut cerasa, & mora, quia ob aqueam substantiam facilè corrumpuntur, ideo non facilè magis concocta dici possunt, quàm corrupta, in quibus uerò diu continentur, nec saporem prauum in ructibus referunt, in his spes est posse concoqui, sed serò tamẽ. Ficus autem & uuæ paululum in umbra siccatæ, ob mollitiem substantiæ, & quoniam grata sunt uentriculo,

Plantæ cur parum alant.

Quibus plantarũ usus conuenit, & quibus non.

Cocta plus nutriunt quàm cruda.

Fructuum concoctio.

Concoctionis causæ. *Nota concoctionum comparationem.*

triculo, mediocriter nutriunt, & bene subiguntur: causæ enim facilè coctionis sunt similitudo, teneritas, gratia, consuetudo, & paucitas alimenti, temperamentumque, nec enim pigebit sæpius repetere necessaria maximè. Ideò ex plantis, arbores difficiliores coctionis sunt herbis, & maiores plerunque minoribus, & magis adultæ iuuenibus, & agrestes satiuis, & cultis, & natæ aridis in locis, natis in humentibus, & lignosæ teneris, & contumaces friabilibus, & calidæ, aut frigidæ, uel siccæ, uel humidæ temperatis, & crudæ coctis, & acres amaræ, his quæ sunt boni saporis, & insuetæ consuetis, & quæ praui sunt odoris, aut etiam uehementis, quamuis boni, à natura tamen eduliorum alieni, his quæ nullum, aut pinguem retinent odorem, & omninò quæ excedentem habent aliquem saporem, etiam dulcem, & pinguem,

Nota.

his quæ habent moderatum. Quæcunque autem difficulter nutriunt, in imbecilli uentriculo parùm nutriunt, non tamen quæ parùm nutriunt, difficulter subiguntur, ut saccharum, mel, & omnia non pinguia, uehementer tamen dulcia & aquea,

Consideranda in eduliis.

ut uinum aquosum, sunt autem in eduliis, ut aliàs dixi, consideranda facilitas coctionis, aut difficultas, multitudo nutrimenti, aut paucitas, crassities, aut tenuitas, prauitas, aut bonitas, & quod facilè, aut difficulter corrumpatur: non posse autem hæc esse plura sic demonstratur, nam ad actionem comparatum alimentum facilè, uel difficulter subigitur, quod uerò excipitur, aut exactè assimilatum est, & dicitur

Nutrientia qualia.

bonum alimentum, aut non, & est malum, & si plurima pars euincitur, dicitur multùm nutrire, & si pauca, parùm. Quod uerò multùm nutrit, pauca necessariò habet excrementa: quod uerò parùm, multa, aut corpulenta, aut uaporosa. Quia tamen multùm nutrire simpliciter intelligi potest, non comparatione ad pondus: quæ crassa sunt, & grauia, & poterunt multùm nutrire, & multùm relinquere excrementi, alia parum nutrire, & parùm excrementi relinquere: igitur meliùs est, ut & ad molem, & pondus, multùm & parùm nutrire referantur: sic enim regula generalis erit etiam excrementorũ. Vt uerò ad substantiæ naturam, prout ex elementis con-

Nota.

stat, referuntur alimenta, crassum aut tenue efficiunt nutrimentum. Crassum quidem facilè obstruit, & difficulter resoluitur, tenue contrà: ut uerò ipsam compositionem partium respicimus, fit densum, & rarum. Densum non facilè euincitur, ideò nec corrumpitur rarum alimentum, & si bonum sit, facilè uitiatur. Fieri autem potest, ut densum sit, ac tenue, ut crassum ac rarum, quod pessimum est: uelut si ex tenuissimis partibus in unum, bene coactis fiat alimentum, uel si ex crassis, ac laxis contraria ratione. Sed dices forsan, si densum difficulter euincitur, quæ difficulter corrumpentur, difficulter concoquentur, nam contraria comparatio non tenet: quæ enim difficulter concoquuntur, palàm est non necesse esse ut difficulter corrumpantur, poterunt enim esse multa crassa, sicca, dura, abominanda. Ergo dicimus ea, quæ densa sunt, non necessariò exegisse difficilem coctionem, tùm quia pauca tenuiaúe, tùm quia antea talia nõ erant, & natura proxima, ac temperamento humani corporis quod alitur, cuiusmodi multa sunt, & maximè caro alarum auium, & maximè perdicum: iuuat etiam siccitas leuis, ne facilè corrumpantur, quæ tamen concoctionis impedimentum non affert. Quocirca plantæ spinosæ, si concoquantur, minùs earum alimentum putredini obnoxium est.

De Radicibus. Cap. XL.

In radicibus consideratio. *Radicum uires in generali.*

DEmiror hac in parte, tam confusè à Galeno explicatam esse radicum naturam, dum magnum fructum fecisse se existimet, si solùm antiquos coarguat, propositi autem obliuiscatur. Dico autem primùm illud radicibus debere considerari comparationem ad reliquas partes: sunt autem grauiores, quoniam non prodeunt, & sicciores, quia minùs emittunt succi: & ideò terreæ ob id folijs plus alunt, & eadem ratione difficilius etiam conficiuntur. Sunt & calidiores cùm toti plantæ concoquant, & sapores habeant euidentiores, prætérquam semine, & in paucis caule, aut folijs. Quocirca earum usus est medicinæ potiùs, quàm cibi loco. Deinde si ad rerum naturam uniuersam comparentur, omnes

ob id mali succi, & contumaces ad concoquendũ: non tamen simpliciter, quoniam ut dixi tales sunt plantæ comparatione: ueluti radix lactucæ, humidum præbet alimentum, & facilius concoquitur carne, maximè in uentriculo calidiore, ac sicciore. Post odorem, saporem, atq; colorem, tum substantiam spectabimus. Iuxta enim ea quæ aliàs diximus candidæ, & ad aquæ colorem uergentes, perspicuæ scilicet frigidissimæ: natura enim niuis, & aquæ constant: non perspicuæ, & candidæ calidissimæ, uelut calx, & arsenicum. Quæ luce carent, frigidæ sunt, & terreæ, saporum pingues (ut dixi) nutriunt, dulces minùs, sed magis iucundi sunt: parùm admodum nutriunt salsa, insipida, austera, astringentia, acida, acria, nihil amara. Quocirca cibi causa eas uitare oportet. Quę etiam magno odore præditæ sunt, qualiscunq; sit, parum nutriunt: nam siccas esse admodum necesse est, & siccum non nutrit. At fragiles facilius concoquuntur: aqueo enim humore gelato constant: contumaces ligneæ sunt, neque nutriunt, & etiam parum gratæ sunt gustui. Porrò ut meliùs alant, & uberiùs, efficit in duris coctio, in insuauibus conditura: omnes autem radices licet simpliciter alant, & multorum sint excrementorum, non tamen omnes difficulter concoquũtur, neque malum exhibent alimentum. Securiùs autem eduntur quæcunq; sunt domesticarum plantarum, & in usu, & molles, & iuniorum plantarum, & nuper euulsæ: sunt pręterea in radicibus ipsis plerumque duæ partes, iuxta rationem corporis, scilicet cortex, & lignosa pars. Et in quibusdam cortex melior est, ut in cichorio, & alijs quod medium est, ut in radicula. Pars quidem exterior calidior, interior contrà: ob id exterior melior in frigidis radicibus, in calidis aũt interior, præcipuè si non lignosa sit. Iuxta autem longitudinem media pars melior est in plerisq;, nisi in illis, quæ medullam iuxta germen habent prædulcem, & iucundi sapòris, uelut in carduis uerè omnes usui sunt, quæ nec lignosæ sunt, nec saporem habent iniucundum, ualdè maximè amarum, nec sunt maleficæ.

Nota. Radicum duæ partes. Nota.

De Radicula raparia, rapa, napo, radicula, raphano. Cap. XLI.

Omnium quas sciam præstantissima radicum est radicula raparia, quam uocant rauanellum. Prælonga est radix candida, cortice tenui, & pellucido, sapore insipido, mediocriter acri, & aliqualiter subdulci. Eligatur tenuissimo cortice, candidissimo; fragillima, & suauis, mediocris crassitiei. Præstat autem quatuor in rebus, primum quod cum Vere apparere incipiat, toto annò inuenitur esui utilis; quod fermè nulli alij radici conuenit: secundum quod etiam fermè sola prorsus est expers lignosæ partis, sed tota quasi medulla est. Tertiũ quod præstantissimi sit saporis, ex acri, & insipido subdulci. Quartum quod nulla sit aptior, maximè cruda ad usum humanum: sapores enim declarant eam esse proximam temperamento; facillimè concoquitur: ructus non mouet, neque ante cibos, neque post, sumpta uentriculo grauis, bene nutrit ob hæc, & multum, cum sic dico in ordine radicum, cùm omnes ut dixi malè alant, & perexiguum præbeant alimentum. Cit urinam, purgat renes, & illos confirmat, mirum enim in modum sanguinem ex eis fluentem sistit: nam Galenus, & Bruyerinus ignorasse uidentur, miror cùm notissima sit ubique, nisi illam sub rapi syluestris nomine significauit. Nam Plinius dicit rapariorum genus tertium syluestre esse, oblongum, & acre, ut uideatur hanc depinxisse. Qualiscunque sit hæc talis est, ut insigni socordia taxari mereantur, qui solùm tradita ab antiquis referre norunt. Nec cuiq; tamen suaserim assiduum, & copiosum huius radicis usum, sed moderatum, & parcum. Nam præter rationem adductam, uidi homines qui eo usu in tantam uentriculi imbecillitatem deuenere, ut solùm succum ciborum deuorarent. Editur communi ratione omnium scilicet condita oleo; & sale, frustrà additur acetum, nisi sit insipida, sed & si gingiber addatur per se, uel cũ aceto melius erit, rectè cichorio, uel enduiæ additur. Rapiam aliqui dixere.

Radicula raparia q. e. Vires. Lib. 18. Cap. 13. Nota.

Radicula uerò longè alia est acrior, durior, siccior, excrescit in immensam magnitudinem, adeò ut puerulum binum non nunquam æquet, lignosa est ualdè; & cor-

Radicula quæ.

ticem habet crassum, adulta amarescit, ructus mouet, spiritum malè olentem reddit, penè nihil nutrit, cocta tamen in napi saporem transit, sed non perfectè. Incidit, & *Vires.* detergit, sed parum fœliciter, ut quæ omnis odoris boni, tamen iucundi saporis sit expers. Quò crassiore cortice, est amarior. Quò fragilior, suauior. Quò frigidiore orta cœlo, eò plus excrescit in magnitudinem. Non est ex eius genere raparia, lignosa enim non est, & tenui est cortice. Cauliculis excellit rapariam, si coquantur namque oleo, garo, & aceto conditi, sunt suauissimi. Et tamen parum admodum nutriunt, semina eius aduersus uenena prosunt, & cum siliquis decocta cum pipe- *Nota.* te, sale, & oleo grata sunt, & coctioni idonea, solebant antiquo tempore edi caules, & folia, cum garo, deijciendi aluum causa. Radix dentibus inimica est, & eo amarior, quo cortex eius crassior. Nitro & sale aqua solutis si irrigentur, suauiores multò euadunt. Armoraciam Plinius uocat radiculam. Differunt propriè radiculæ rapariæ ab his, quæ longiores sunt, rectæq́ sine cortice, sine ramo, & modo lenes, fragiles, dulces sine neruo.

Raphanus agrestis. Raphanus autem syluestris radicula, lutei coloris, longior, tenuior, ac multò acrior, folijs usque magnis, acris saporis: Radix ipsa insignibus prædita uiribus, quip- *Vires.* pè primum succus eius lapidem uesicæ in balneo calidus epotus ex uncijs duabus frangere creditur. Certè eum qui in renibus est, educit: in uesica uerò fragilem tantùm atterit, sæpiùs si sumatur.

Lib. 4. cap. 20. Plinius præterea adducere saniem è pectore eundem succum affirmat, opinor melle condītus. Aduersatur præterea plerisque uenenis. Ipsa uerò radix comesta educit pulueres, & scobes, ac schidias, quæ erodunt intestina, estq́ excellens præsidium. Rursus Raphanus uomitibus aptissimus est, & omnibus morbis frigidis, a- *Lib. 5. cap. 19.* deò ut etiam hydropicorum aquam educat, extenuatq́ splenem: odit Raphanus ulrem, ut idem testatur. Ex eius semine oleum conficitur admodum tenue, & acre *Olei uires.* quod in omnibus aduersatur uenenis: cæterum herba ipsa, cùm cauliculi edendo *Tria raphanorum genera.* sunt (dum teneri sunt) crudi, cocti non ita, quoniam substantia adeò tenui sunt, ut in oleris agrestis uicem transeant. Non est præsentis instituti cùm sint Raphanorum tria genera, ut singula distinguam, quandoquidem minùs hæc differant, quàm fructus multi, quos sub eodem genere reponũt, cauliculi, & folia solùm esui apta cum sale, & oleo, attenuant, dissecant, digerunt, cibi appetentiam excitant, flatus discutiunt, uermes occidunt, aluum in plerisq́ mouent, lapillos atterunt, urinam prouocant, & sudorem, iniucundi admodum gustui sunt.

Rapæ semen. Rapæ semen habent, ex quo oleum plurimum excipitur, ipsa omni fermè in terra quantũuis arida proueniunt, & toto anno seruantur, nec scio cur esum eius in Autummum in Italia differatur, fideiussor est pro trítico, cũ castanea illa in campis, hæc *Vires.* in montibus mortalium generi aduersus famem, crescit multum.

Plinius testatur se uidisse xl. pondo. Non estur cruda coquitur in aqua, & facilè concoquitur, nisi in frigido uentre, parum tamen alit, & sub cineribus melior: melior etiam quæ in iure pingui, optima quæ bis coquitur in aqua, & post in iure, alit multum, suauis est, & bonum exhibet alimentum. Aduersus quartanas maximè in iure castrati, & cæteros morbos melancholicos utilis ualdè, sed & Venerem auget, & uisum acuit non parùm, in quo usu fœniculum addere oportet. Princeps Tertia *Tra. 4. c. 3.* Tertij uocat segiem, Rapa non tam prouocat, & si id agat, quam gignit urinã multam, uelut & semina melonum.

Modus coquendi radices. Verùm quia dictum est coqui eas sub cineribus, scire decet hunc esse usum omnium radicum, quæ comedi possunt, lauantur aqua, inde circumponitur charta madida, post in pauimento calido collocantur, & superposito cinere multo calido admisto prunis coquuntur. Quæcunq; uerò radices aridiores sunt, mutatione chartæ indigent: quæ autem humidiores, ut rapæ sine charta, & inter prunas, ac diu excoqui debent, ita ut multò fiant minores, nam hîc modus coctionis uires seruat, & odorem, & saporem magna ex parte retinet: sic napi de quibus nunc dicemus, co- *Naporum discrimen.* cti sale, oleo, pipereq́ condiuntur.

Naporum discrimen in forma primum est in longitudine, rotundiora enim sunt rapa,

rapa,ſunt etiam lutei coloris maximè in lubrica, cum rapo ſint candidi. Magis e- *Vires.*
tiam terrei, & ſaporis præſtantioris,minùs flatuoſi,plùs nutriunt, plùs mouent uri-
nam,ſed non plùs augent,appetentiam cibi excitant, ſemen eorum aduerſus uene-
na potens.Ad quartanas,& oculos inferior napo:rapum magnum ex locorum di-
uerſitate uarietatem recipit.

De Bulbis,cæpis,porris,allio,ſcalongijs,ſeu aſcalonijs,& cæpula.
Cap. XLII.

BVlborum,uelut & fungorum fallax uſus,'cum pleraq; ex eo genere non *Bulborum fal*
ſolùm noxia ſint,ſed etiam lethalia,atque in hoc mira deſidia diſtinguen- *lax uſus.*
di, uelut in cæteris neceſſarijs & in inutilibus, uerborum copia inanis.
Ergo Bulborum exculentorum genus noſtra tempeſtate ignotum eſt,
inter tot,quæ bulboſam habent radicem,uelut ſcylla,lilium,aphodillus, crocus, nar
ciſſus,ephemerum,colchicum,ſatyriō,& quæ plantę quaſi teſticulos habēt omnes,
hyacinthus,ampelopraſſum,dragontea,moli.Nullius tamen horum nec congene- *Vires.*
ris bulbus radix eſt,omnis bulbus oſculentus durior eſt cæpa,quod raro crudus eſ- *Nota.*
ſet in uſu,coitum mirum in modum excitabat, uentriculo utilis, & uiſum hebeta-
bat.De Bulbo Pythagoras fertur integum ſcripſiſſe uolumen, quod adeò in guſtu
gratus eſſet à carnibus abſtinētibus,ut Moſchion de Raphano. Eſculentā Amatus
putat noſtram eſſe aſcaloniam,ſed ea eſt è cæparum genere, non res alia quæpiam.
Flos ſylueſtris bulbi etiam anemon uocatur,rubræ ſunt radices,tum candidæ,eſcu-
lenti folia bulbini parùm re ut nomine à bulbo differentis, porracea ſunt, radix ru- *Plin.lib. 19.*
bra.Vomitorius etiam porracea habet,ſed longiora, & nigra, flos bulbi uiolæ ſimi- *cap. 5. &*
lis,eſtq; radix è ſcyllæ genere prorſus,ſed mitior,folijs anguſtioribus, & leuioribus, *lib. 20.cap.*
Epimenidium uocata. Bulbi nomine intelligimus generaliter omnem radicem ro- *9.*
tundam,tunicatam,mollem,leuem,cui alia adnaſcitur,aut etiā plures, craſsi omnes *Flos.*
ſunt alimenti,& eò magis ſi bis coquantur,ſed meliùs tunc,ac magis nutriunt. *Bulbus quid.*

Cæpula uerò ab Apicis uocata,à Theophraſto ſterilis cępa, de qua Tragius agit *Lib. 20.c.*
Gallicynas Plinius Gethion iucundior eſt cæpa, ſed acrior minùs cæpis, ſomnum *66.*
conciliat,magis diſſecat craſſos humores, & bilioſos excitat, offendit oculos, & ſi- *Cæpulæ ui-*
tim facit, appetentiam quoque cibi excitat. Differunt cæpæ, cæpulæq; à bulbo *res.*
rum genere,quod amaritudine carent, cum bulbi non tam acres ſint, quàm etiam
amari,præparari debent contrarijs rationibus,malum odorem oris faciunt,& cocti
parum attenuant,aromatibus ergo maximè uulgari: ſed tamen optime condiendi
ſunt bulbi,& cæparum genere,eademq; ratione longo pipere,& fœniculo,ne ocu-
lis noceant,parùm nutriunt: ideò carnibus iunguntur, aut ouis,ſitim faciunt, ace-
tum admiſcere exaſperant, exulcerantq; interiora, pinguia iunge oleum, ius adi-
pem. Quærendum meritò eſſet inter tot aliorum nugas, cur bis cocta huiuſmodi *Nota.*
gratiam admittant rapæ ineant? Cauſam eſſe reor, quod rapis præter aqueum ſuc-
cum,nihil fermè eſt aliud certè,niſi quod ſaporem habeant, atque ideò imbuta pin-
gui,& bene olente iure,ſolùm nimiam illius pinguedinem diluant: at in illis rema-
net ſapor ingratus,quem acris ille exuberans obſcurabat, atque tegebat, excalefa-
ciunt omnia hæc acria ualdè, immodicè dico cæpæ, cæpulæ aſcaloniæ, allia, porri
imò exurunt.Cæpæ tamen præcipuè,& cæpulæ, & aſcaloniæ lachrymas tractatæ,
ex oculis eliciunt. Cæparum plura genera, omnium natura eſt ut corticibus pluri- *Cæparum plu*
bus una alteri ſuperinducto conſtent, & in immenſum quædam creſcunt, non ta- *ra genera.*
men quantum rapæ,aut radiculæ ob nimiam caliditatem,aliæ rubræ, & calidiores, *Vires.*
aliæ albæ Bononiæ,& Ferrariæ rubræ,& maiores quàm Mediolani,omnes eliciunt
urinam multam,adeò ut ad eos in quibus urina retinetur ſuccus earum pro medi-
camento egregio ſit:eligi tamen debent acres,nam quædam ſunt Bononiæ prorſus
dulces,& inſipidæ,ut mireris. Fiunt etiam acris ſaporis magis expertes in aqua fri-
gida diu infuſæ,atq; id maximè expreſſæ, & permutata aqua harum præcipuæ, ſed *Vſus cæpa-*
etiam omnium,& magis bis elixatarum uſus earum lethargum generare ſolet,pro- *rum malus.*

pterea senibus inutilis, & si utantur, cardamomum maius adijciemus. Acetum quoque addi debet iuxta ea, quæ dicta sunt, calidæ sunt, uix in initio secundi ordinis, si ad gustum, aut effectum respicimus, siue noxam, nam libram cæparum deuorare licet, piperis uerò nec semunciam, sine noxa. Quo circa ualdè demiror Galenū in quarto ordine eas collocasse, credo ob hoc solùm quod lachrymas creāt. Sed mirum est quod egregius hic naturæ iudex, nō ausus est pronūciare, an sicci sit, an humidi temperamenti. Me autem non latet humidiorē esse, quàm calidā, quod insipida sit, & dulcis: & ob hoc etiā latet caliditatis noxa, quę à superfluo humido obtunditur. Est ergo calida in initio secundi ordinis, humida in fine: partes tamē habet tenuissimas, excalefactas, quib. oculos ferit, & lachrymas prouocat. Dissecādo & stimulādo, aluū mouet cępa, hęmorrhoidas cit, nec segniter: similiter & mēses curāt, & surditatē, & tinnitus, ac si liberaliùs edantur capitis dolores graues cæpæ crudæ.

Obiectio.

Ascalonias non à bulbi genere. Ascalonias non immeritò quis, ut Lusitanus existimet, è bulbi genere, cùm plures nucleos habeat, uelut allium, non unam radicem ut cæpa. Differt & ab allio quod nucleos non habet prorsus coniunctos, habetq; molles, & leues, & cortex mollior, ac tenuior: amara etiam, est non ut allium, neq; cæpa, quæ solùm acria sunt. Verùm hoc solo persuadeor non esse bulbos, quod omnes bulbos coctos plerunque edi affirment rarò crudos: ascaloniæ uerò adeò crudæ præferuntur, ut coctæ gratiam omnem amittant: utiliores sunt uentriculo ascaloniæ, & iecori cæpis, & allio, & appetitum magis excitant, nec odorem tam fœdum oris faciunt, quoniam ob nuclei paruitatem melius concoquuntur à natura. Proprium earum est, ut semine potius, quàm radice satæ proueniant, inde transplantatæ augeantur celeriter, antea seriùs auulsis folijs meliùs à radice crescunt, cùm à seminis incremento non distrahantur, facilis ad putredinem transitus, & dum satæ sunt, & dum auulsæ, albæ sunt, ac rubræ, & misto colore utraque, pleræq; ciunt urinas plus cæpis, magis incidunt, & attenuant. Estq; quadantenus media illarum natura inter allium, & cæpas, cùm tamē opere ipsæ cæpæ mediæ potiùs sint inter allium, & ascalonias. Quocirca, ut uera fatear crassioris substantiæ est ascalonia, quàm cæpa, magis terrea, & siccior, minusq; calida.

Vires.

Nota.

Allij uires. Allium enim calidiùs longè, crassius, siccius, ideò flatus discutit, et terreum maximè fœtet, exacuit sanguinem, multos præseruatur à coli dolore, pestem arcet, & aquarum corruptarum damna emendat: sed non adeò ut cæpa: nocet oculis, capiti, dentibus, ut etiam cæpa, sed magis, faciem efficit rubram admodum, ac quasi assatam, cum sale multo editur, & ob id sitim excitat: sine sale uerò patientes efficit, uini, non tamen bibaces: Notissimus est iocus Horatij.

Parentis olim si quis impia manu.
Senile guttur fregerit,
Alat cicutis allium nocentius
O' dura messorum ilia!

Horruit hoc serio, ut scriptum inueni, Iacobus Foroliuiensis, qui ad eius odorem exanimabatur, allio, nucibus, sale, pane sit intinctus, quē uocāt alliatam, satis suauis. In uniuersum caput est allium acrium, & bulbosarum radicum, quod olim copulari solebat bene olentibus herbis iuxta Virgilianum illud:

Alliata.

Allia serpillum, atq; herbas contondit olentes.

Nota. Inde etiam Moreti experientia non ingrata eiusdem authoris: sed ut ad rem redeam, multùm prodest his, qui solent expurgari pruritibus, & qui fontes habent, nam prauum humorem natura faciliùs expellit, ut noxa non appareat, utilitate aūt fungitur, ueluti discutere flatus, incidere, mouere urinas, calefacere, nec siccare, uenena omnia propellere, uermes occidere, attenuare, concoquere, tum bonos, tum etiam noxios humores, somnum prouocare. At in bene habito corpore quod nusquam, nisi solitis omnibus hominibus uijs expurgari, malus profectò est alij usus, ut quod epar incendat, nedum accendat. Demonstratum est autem alibi, epar esse principale fundamentum sanitatis in animalibus, tum etiam morborum. Coctum meliùs est, quàm crudum: non tamen adeò utile est, sed magis innoxium. Quod rubrum

Epar fundamentum principale sanitatis.

brum est, & exiguum, dico de cortice, nam ratò allij substantia rubra est, acriùs est,
magno, & albo. Cum germinat, acriùs fit, & deteriùs olet. Est enim germinatio cor- *Qgid germinatio.*
ruptio quædam, transit odor uiolæ, commesto allio ad urinam, id fit probè conco- *Nota.*
cto illius humido. His qui uentriculo non sunt admodum robusto, odor eius ma-
gis infestat, perendie nōnunquam, quàm ipsa die. Allium & cæpa frixa in oleo du-
rissima euadunt ad cōcoctionem, uelut etiam & alia sui generis. Sunt allia quędam
adeò acria, ut uix ferri possint. Ea enim est illius natura, ut quò plures habuerit nu- *Somnia mala, quæ generent.*
cleos, eo fit acrius, atque feruidius, & bulbosa omnia mouent mala somnia, sed cæ-
pæ magis, quàm allia. *Plin. lib. 19. cap. 6. in fine.*

Porrum etiam multiplicis est generis, ut allia, nam alliorum præter magnitudinis
differentiam, alia etiam sunt genere uaria, alum scilicet, & ursinum seu syluestre, sco
rodon Græci uocant, capite paruo, folijs grandioribus. Alum autem acerrimū est. *Porrorum genera quatuor.*
Porrorum igitur genera quatuor, capitatum, sectile, ampelloprassum, atque hæc o-
mnia antiquis nota, et primarium quod tenue est, exileq́; uocat uulgus: purisellum, *Vires eorum.*
id est, intactum hoc certè magis incitat, cibi appetitum, minusq́; nocet dentibus, &
uterum purgat, adeò ut credatur, quoniā id quandoque contingit, molam expelle-
re, fœtum tamen non lædit. Bruxerinus hos non agnouit: commune omni generi
porrorum est uentriculum purgare à pituita, si cum sale edantur, adeò ut etiā Tha-
deus Florentinus his uteretur: omnia etiam genera porrorū mala somnia ualdè mo
uent, omnia rursus genera cōmendant uocem, adeò ut sectiles ex oleo condit, qui-
bus certis diebus Nero singulo mense utebat, nullo alio cibo adiecto, ne pane qui-
dem mirum in modum iuuent canentes: minimè tamē primarij, post ampellopras-
sum quod porrum est rusticorū. Idem est porrum syluestre, quod sponte & iuxta ui-
tes nascitur, ab his nomē ducens, uires eius acriores quàm reliquorum omniū: præ-
terea porrorū succus ex uncijs duabus ebibitus ducit hæmorrhoidas, cùm Plinius *Nota.*
referat trium argentorum pondere interficere hominem absque dolere, quod puto
casu accidisse, ut multa alia in hominum uita miracula, huiusmodi porrū incidit plu
rimum, capitatum est quod caput habet, & est simile allio: ob id propterea regulam
supponebat, ne in longitudinem cresceret: sed rotundum euaderet. At scissile quod
eius folia sæpiùs pręciderentur, ut tota radice crassius, ac longius euaderet, hoc me-
lius existimabant ut capitatum pulchrius: omnia genera præterea, quæ hoc capite
connumerantur, & cibi, & condimenti uicem subeunt, non ita quæ ex raparum ge-
nere sunt, nam illa solum inter cibos numerantur. Singula etiam horum & cruda, &
cocta eduntur, at illorum alia cruda, ut raparia, radicula, & raphanus, alia cocta, ut
napi, & rapæ: omnia etiam huiusmodi si bis coquantur gratiora redduntur: sed por
rum adeò ad incidendum humores commendabat Galenus, ut ptisanę incoqui iu-
beret. In uniuersum omnia hæc bulbosa proximiora sunt naturæ humanæ, quàm
radicularum genera, & ob id nocentiora.

De Tuberibus, & fungis. Cap. XLIII.

PRoxima laus est tuberibus, & quòd ad gulam attinet etiam fungis, quan-
quam fungi inter radices nullo modo sint, imò radicibus careāt, & à mul- *Tuber quid.*
tis ganeonibus præferantur. Res est tuber sine fibris, seu capillamentis,
caulæ, folio, flore, semine sub terra condita, cū cortice tamen, nec terræ an-
nexa, nec ubi subest terra, finditur: nix tamen liquatur, si non admodum alta sit, co-
lore nigro, aut rubro, fusco exteriùs, intùs albo, si admodum bonum sit: plerunq; al-
bò, fusco cineris, imò potius buxi colorem referēte, id est, ligni eius forma ad rotun-
ditatem declinante, sed uaria ut magnitudine, nonnunquam enim ad magnitudi-
nem cotonei accedit, ita ut pondere libram excedat, nec leue, nec omninò graue, sę-
pè excelsum intus carie, qua ex albo in ferrugineū transit colorem: ex buxeo uerò
in nigrum, sapore simplici, ac fermè insipido, cum gratia tamen quadam, & elegan-
ti. Vnde & crudum ego, & plerīq; alij comedere solent, multi coctum etiam iure *Vires.*
pingui, aut in aqua, butyro, uel oleo, additis semper sale, & pipere: sed si crudum

sit,etiam oleo,ut ego facio. Inuenitur terra sabulosa, sicca, fruticosa,quam aliquando abluat flumen,annoq; toto durare creditur. Inuenitur sue quæ consueuerit eo pasci(est enim illarum præcipuus cibus) alligato rostro ænea cauea, ut eruere possit,inuenta non edere aliter, & si in superficie terræ sit, fortuito tamen inueniri solet,

Dubitatio. nisi niuis tempore,ut diximus,quod à terra integatur.Meritò etiam inde quæsitum est,an totum simul oriatur,indeq; paulatim absoluatur,ut gratia exempli, ex subluteo fiat album,aut ut pleruq; plantę ab initio exiguũ sit,& paulatim crescat.Namq; color ille buxeus accidere potest,aut natura terrę,uel quia antiquius, uel quia nondum maturauerit,uel quia computrescat,quod ad idem cum in toto fuerit, cum

Vitia. senio reincidit. Vitia enim tria patitur,cariem quæ proculdubio ex putredine contingit,sabulum ut sub dentibus strideat, quod natus omninò est, & buxeum colorem maximè pressum,de quo ambigitur an sit natura,uel senio,uel acerbitate:existimandum est autem sensim augeri, quod corticem habeant, sintq; semper à terra separata,nam si incremẽtum esset iuxta qualitatem, ut in metallis acerba essent terræ coniuncta, & sine cortice, maturatio enim esset disiunctio & absolutio partium. Præterea non orirentur eo modo quò omnes aliæ radices, nulla enim illarũ non quantitate crescit perfecta secundùm qualitatem. Neque essent ergo ex plantarum genere,sed potiùs metallorum aliquod,aut metallicorum: essent etiam sine semine, & uiderur naturâ nihil sine semine à planta deciso,aut ex terra genito generare.Essent etiam partes fermè æqualiter absolutæ: aut non ita est, sed candidiora sunt intima,

Nota signa boni tuberis. cortex nunquam candidus. Et cùm senescit cariem priùs in intimis partibus contrahit. Quare signum iuuenescentis est ut sit mollius, candidius, densius in interioribus partibus,quàm exterioribus:contra uerò quod consenuit intus cariosum est, & flauum magis,quàm exterius.Quod si cõtingat exteriùs cariosa esse,hoc uitium est soli,non ullius ætatis.Nam iuuenile tuber nullibi cariosum esse debet: senile aũt potiùs intùs,quàm extrà.In aliquibus etiam regionibus ueluti Mytilenis seritur, & irrigatur,ut non dubium sit illa augeri. Terra etiam extuberat, & scinditur, non ut

Lib. 1. de Hist. plan. cap. 2. quidam dicunt:obijcies quod cortice,neruo,& uena careat ex Theophrasto: quomodo ergo nutrietur? dico quis uenas conspicuas in radice cichorij inueniat,aut in fungis,quos tamen sensim crescere cõspicuum sit? similiter corticem quem habent,

An tubera crescant. coniunctum corpori reliquo esse haud dubium est, corticem tamen terreum magis gustus ipse docet,atque à medulla distinguit. Quod si quis rursus dicat, quod maximè obijci potest, tubera si crescerent omnia ubi loco ab hominibus frequentato colligerentur,maximè ferè omnia debere inueniri,ut etiam in arboribus nemorum magnorum,& quæ securis hominum non uiolat. Respondemus non arboribus, sed herbis comparanda esse,quarum uita ut dixi non ultra annum est. Dicet alius,si tubera sensim orirentur, diuersi essent saporis, ac duritiei, at non sunt,non ergo augentur,sed teneriora apparent esse quæ parua sunt, & non adeò exacti saporis. Ab hoc nomine deriuantur plura, uelut extuberari, & tubercula à similitudine uene-

Vires. natæ qualitatis expertis sunt,cum à serpentib. incubari non possent.Cæterùm grauis sunt alimenti,atque obstruũt, melancholicaq; sunt, & atrum humorem, & crudum augent. Nihil tamen habent peculiare malum. Excitant Venerẽ,uelut & bulbi,non solùm quia in tertia cõcoctione superari nequeant,sed quia flatuosa sunt, & lenta,bis cocta meliora sunt,condita aromatibus,& pingui iure. Partem habent calidam,atq; suauem,per quam non solùm culinæ commendantur,sed etiã Venerem augent,cordis ui,ac spiritu intento.

Fungorum incommoda. Fungi uerò deteriore sunt conditione,quorum ortus celer ex putrefacto humore breui cogitur,adeò ut una nocte crescat,ac quasi ephemerũ,est radice nulla prorsus aut perquam exigua:neque enim carere potest. Serpentibus,& bufonibus tensa,& cibus ob id persæpe adeò uenenati,ut statim perimunt. Quin etiam solo olfactu aliquando ipso momento occidunt,aliàs comitialem morbum mouẽt. Genus est fungus ut metallum, metallicum, lapis planta, non species ut lactuca, aut betas

Differentiæ. sed quia pauciores habent partes,ideo & pauciores habent species,& minùs uarietate conspicuas,indicio est differentia inter illos, ortus facultas. Sunt enim lutei ut boleti,

boleti,candidi,ferruginei, crispati, claui, rotundi, lati, tenues: omnes tamen latiores
sunt in uertice,quàm trunco,ut tota defenderetur planta, si plantam fungũ licet ap-
pellare. Voluit docere nos summus opifex, eandem esse curam tam caducæ rei, ut
etiam ephemeri,quod ad æternitatis comparationem mille anni non plus sunt die-
cula,neque ob longitudinem uitæ dignior elephas ephemero. Nascuntur ubique *Ortus.*
pratis,quos innocentissimos putant:terra arida,cœno,fimo,hudo,& umbra,& sub *Lib. 22. c.*
terra in cauernis, ac speluncis, nemoribus, ac syluis, maximè Plinius putat omnes *22. & 23.*
fungos ex arborum nasci putredine,tum etiam boletas,ita ut uel in arbore ipsa, uel
radicibus adnascantur. Vnde difficillima illa tota narratio de fungorum diuersita-
te:sed quia in limo,fimoq́,& pratis nascuntur, præcipuè cum ex arboribus potiùs,
quàm herbis nasci illos indicet. Iuuat autem ex illo prius boletos describere. [Inter *Boleti.*
ea quæ temerè manduntur, boletos meritò posuerim, optimi quidem hos cibi, sed
immenso exemplo in crimẽ adductos ueneno, Tiberio Claudio Principi per hanc
occasionem à cõiuge Agrippina dato,quo facto illa terris uenenum alterum,sibiq́
ante omnes Neronem suum dedit. Quorundam ex his facilè noscuntur uenena,di- *Veneni nota.*
luto rubore,rancido,aspectu liuido intus colore, rimosa, stria, pallido per ambitum
labro. Non sunt hæc in quibusdam,sicciq́ & nitri similes,ueluti guttas in uertice al
bas,ex tunica sua gerunt. Voluam enim terra ob hoc prius gignit ipsum, postea in
uolua,ceu in ouo est luteum. Nec tunicæ minor gratia in cibo infantis boleti. Rum-
pitur hæc primo nascente, mox in pediculo corpus absumitur, raroq́ unquam ge-
minis ex uno pede,origo prima,causaq́ e limo, & accrescẽte succo madentis terræ,
aut radicis ferri glandiferæ, initioq́ spuma lentior, dein corpus membranæ simile,
mox partus:ut diximus illa pernicialis prorsus improbãda. Si enim caligaris claus,
ferriue aliqua rubigo,aut pani marcor adfuerit nascenti, omnem illico succum alie-
num,saporemq́ in uenenum decoquit: deprehendisseq́ nisi agrestes possunt, atq́
qui colligunt. Ducunt ipsi alia uitia, nunc quidem si serpentis cauerna iuxta fuerit,
si patescẽtes primò adhalauerit capaci uenenorum cognatione, ad uirus accipien- *Nota.*
dum.] Itaq́ caueri conueniet prius quàm se condant serpentes: signa erunt tot her-
bæ,tot arbores, fruticesq́ ab emersu earum, ad latebram usq́ uernantes, & uel fra-
xini tantum folia, nec postea nascentia, nec ante decidentia, & boletis quidem or-
tus,occasusq́ omnis intra dies septem est: sed ut ad rem reuertar, postquam de bo-
letis adeò clarè actum est,ut nõ liceat ambigere,qui'nam sint,liceat dubitare, quod
omninò fertur an uerum sit prorsus, à ueneno tutos esse: uidetur Plinius uelle fun-
gos omnes ab arboribus proficisci, postquam iuxta illarũ genera periculosos à se-
curis distinguit,maximè tutos uult esse sub quercu, & castaneã etiam magis natos.
At constat eodem teste etiam nasci in pratis,ubi non sunt arbores: sed & in fimo e-
quino docet experientia,ubi nulla herba,ne dum arbor est. Quin etiam natos in ar-
borib. crediderim ueneno prorsus uacare,quod nec gustari,nec afflari possint à ser-
pentibus. Difficile enim est credere serpentes pedum expertes posse eo ascendere:
quanquam ut aliàs dixi,uiderim uiperam, nec modum imaginari possum prunum
ascendisse in horto Stachinorum Gallarate,ut'ue sit res rara,est & mira hæc,uulgus
etiam pro securis habet fungos in arboribus natos. Hanc quæstionem enatam pu- *3. de Histor.*
to ex uerbis Theophrasti,qui fungum ex radice arboris nasci,aut iuxta affirmat, ut *plant. c. 9.*
non in arbore,sed ex arbore oriri dicatur. Itaq́ de his Plinius uerba habet. Praten-
sium aliud iudicium affert,scilicet quod sint securiores arboreis. Arboreorũ, id est,
in arbore natorum, mentionem non fecit: existimauit enim è terra nasci oportere:
qui uerò secùs nascantur,ad escam ignis conficiendam tantùm fore utiles. Sunt in
fungorum genere Pezicæ à Græcis dicti,& laserpitium,de quo infrà dicemus,post *Fungorum a-*
quæ boleti,post pratenses,inde rubri,minus diluto rubore boletis:post candidi,de- *lie differen-*
inde suilli sunt,& qui ex lapide oriũtur, lyncurnicũ aliqui dixêre, de quo alibi plura: *tiæ.*
est enim fertilis hic,ortusq́ securus ferunt,& de pratensibus iuxta Horatij dictũ:

Pratensibus optima fungis
Conditio est,reliquis malè creditur.

Sed Antistes Bouromeus ex eorum esu cum duobus alijs è familia mortuus est *Historia.*

annis ab hinc propemodũ uigintiquinq; sunt, & subfusci, ampliq;, & horridi, quos *Praui qui.* quidam uocât lupi crepitum. Pessimi & à ueneno non alieni lunidi, liuidi, nigri, uirides, quiq; cùm diuiduntur, colorem mutant, ceruleiq;, & amethysti colore, & qui dum coquuntur, durescunt. Princeps paucis docuit exitiales dignoscere, dicens: Si hument in superficie humido tenaci, ac putrescente, negat autem boletos ueneno *Temperamentum.* affici, frigidi & humidi temperamenti in tertio esse ait. Mesue negat frigidum posse humidius quàm in secundo ordine, sed qualitate uera affirmat, crassitie tamen materiæ in tertio ordine refrigerabit. Materia enim densior, & magis, & diutiùs agere potest, non minùs intensa qualitate ut uidemus in ferro calido, longè minus quàm ignis, sulphur tamẽ accedente, & quanquam adeò mali sint, nemo tamen inuentus est ad hanc diem, qui ex salitorum esu læsus sit: ob id magna copia Mediolani tum *Saliti tutiores.* alibi sale conditur, quod euadant innoxij. Nil mirum quod etiam salitæ serpentum carnes non noceant: soli boleti uentriculo prodesse creduntur. Omnes fungi, præter ueneni periculum, mali sunt alimenti, & difficulter coquũtur: adeò ut plerіq; ex his, ut deuorantur, ita non mutati ulla ex parte prodeât, ex aluo cæterùm solent difficultatem spirandi efficere. Alij morbum choleram uocatum excitare solent. Dignoscuntur autem uenenosi colore, & ut dixi coctione: præterea ortu si super aut iuxta ferrum rubiginosum, aut lintea putrida, aut corruptum serpentem, aut illius latebram, tum etiam si humido quodam, atq; uligine contegantur, & si collecti breui *Documentũ.* molles fiant, atq; putrescât. Sed nil tutiùs, quàm coctos in iure pingui, aut pinguedine aspersos, canibus & gallinis obijcere, si edant, aut non, nam si non, abstinendũ est. Inde si edant canes statim si reuomant, aut gallinis crista impalescat, & demittât alas, & pennæ hirtæ fiunt, uenenati sunt: at si alacres perseuerant in edendo, tùm illa, tùm alia tutò edi possunt, corriguntur suspecti decoquendo illos cum ferro, corticibus pyrorum, & alleo, ac sale, inde abijciendo decoctum, aliamq; aquam, salem, pyrorum cortices, allium, ferrũ si idem addas, haud refert adijciendo. Frigidi & humidi sunt in tertio ordine, & proximi naturæ cucumerum, & nil sanguinis generat. *Fũgi arborei.* Sunt & fungi arborei in montibus Anatricæ, uallis, ut refert Matthiolus, ponderis nonnunquam librarum uigintiquinque, admodum suaues gustu, & ualdè rubri, in quibus nullum est periculum, ne ferro æruginoso innascâtur, ne pãno corrupto, ne serpenti putrefacto, ne serpens eo uescatur, ne sub eo moretur, ne cauernæ illius immineat, ideoq; tutissimi sunt qui rubis innascantur exigui, & expertes ueneni, *Alimentum prauum.* ac ualdè iucundi saporis, quibus Clemens VII. Pontifex Maximus asiduè uescebatur, sed non absque iactura tandem uitæ graui. Est enim hoc ferculi genus ex humido pingui putrido, ideòq; per antipathiam inimicum homini. Imò omni animali in se uincuntur, uelut & borago homini. Hi igitur alimentum exhibent crudum admodum, & etiam citra uenenum, uenenosum. Nocent autem omnes magis inconditi, & habentibus uentriculum frigidum, & pulmonem calidum, & debilem; & præassumpta theriaca multò minùs frigidi sunt, & parum nutriunt: sed tamen plus cæteris, quia sicciores sunt, & calidiores.

De Aculeatorum radice. Cap. XLIIII.

HActenus de acribus, quas in duo genera opposita distinximus bulbosum, & asperum: tùm uerò de uenenatis quanquam fungi radices non sint: Nunc de salutaribus, quæ uenenis aduersantur, quod cùm animalibus uenenosis in qualitate cõueniant sicca, dissideant autem in substan- *Cardui agrestis utres.* tia, ut sensile ab insensili, uel ut uulgus uocat animatum ab inanimato. Huiusmodi est medulla carduorũ agrestium, saporis elegantissimi, candida, & tenera, quę iuxta germẽ inuenitũ optima Vere, & earũ plantarũ, quæ in cultis natæ sunt, crescit ad oui parui magnitudinẽ. Estur cruda cũ oleo, sale, pipere: cocta uerò cũ ipso germine, & cauliculis cõdita eodẽ modo. Ventriculo & aduersus uenena utilis. Multæ sunt in eodẽ genere plantæ, atq; omnes educunt urinã multã, ac turbidã etiam, renesq; purgant, arenam, & lapillos ducentes. Reliqua ut in generalibus dictum est.

De Radice ari, & utriusq; dracunculi. Cap. XLV.

DRacunculorum radices acres ualdè sunt minùs tamen minoris, & ea *Radicis dracunculorum*
quæ est ari, adeò ut cruda mandatur, non solùm cocta, maioris autem *uires.*
dracunculi non nisi siccata prius. Omnia enim quæ siccantur, saporem
minuunt, nisi eum quem siccitas peperit. Pinguia, dulcia, acria. Minuunt
& coctu, & condimenta & si tenerior sit planta, & Vere collecta, ut in aculeatis di- *Nota.*
ximus: expectorant omnes hæc crudos humores in pectore, & uehementer disse-
cant: sed cur non in iecore potiùs, renibus, ac magis uentriculo, & intestinis, si in pe-
ctore possunt? Galenus dicit in uisceribus nō specialiter, sed si in pectore tanquam
difficillimo loco, etiā reliquis in locis, leuiter etiam astringunt, ut ille refert. Digno-
scitur arum à dracunculo, quod ferat pistillum densum, semine croceo, atq; rubicun-
do, antea uerò cuculum quo semē uelatur, seu inuolucrum. Comperitur etiam ho- *De Dracone.*
die in uniuersa Italia herba quædam, quam Draconem appellāt, nasciturq; ex semi-
ne lini, in cæpa incluso, folio oblongo hyssopi modo, sed ampliori, sapore feruido,
acetum, & salem referente, acetarijs expetita.

De Radice cichorij. Cap. XLVI.

CIchorij radix estur, crescitq; in cultis locis, maximè Mediolani, adeò ut ea *Cichorij radix.*
rotas æquet. Verùm pars exterior manditur, scilicet cortex, quod est in-
tus, durum est, ac lignosum, & abijcitur. Quo circa dubitationi dignum *Dubium.*
est, cur in aculeatis, ut diximus, quod in medio est, molle est, & estur, cor-
tex exterior non est, sed admodum durus, in his autem contra, in radicula autem pa
rum differunt? An quia in aculeatis, cùm radices sint adeò siccæ per se, oportuit esse
aliquid molle, ex quo surculi, germinaq; funderentur, idq; in medio, at in cæteris
pars media durior est, quia per corticem nutriuntur. Amara ergo est radix cichorij, *Vires.*
& tenera, uix edi cruda potest, ne dum adulta. Cocta autem sub cineribus cum ga-
ro, oleo, & aceto, tum gingibere utilis uentriculo, iecoriq;: ideoq; salutaris, & cor-
pori toti commoda, aperit obstructiones, calida, sed temperatè, & moderatè humi-
da, excitat appetitum cibi. Parum tamen nutrit, & non facilè concoquitur. In prima
scilicet coctione. Cæterùm ne dignatus quidem est Galenus cichorium inter ali-
menta numerare. Quinimò secundo de Alimentis etiam germina ipsa numerat in- *Cap. 3 9i*
ter ea solùm, quæ fame adducti homines edunt. Et in libro de cibis boni ac mali suc *Cap. 8*
ci mirabile dictu hæc habet: [Succi summè omninò mali sunt, olera omnia agrestia,
quæ uocāt, lactucę id genus chondrilla, scandix, gingidiū, seris, cichorium, stirpium
radices, quæ sunt oleraceæ, si quæ acres sunt, ut cæparum, porri, allij, radiculę, dauci,
malæ omnes: boni maliq; in confinio sunt radices ari, raporum, quæ βουνιάδας uo- *8. De simpl.*
cant, eiusq; quod caron.] Idem existimat hanc plantam frigidam esse siccam in se-
cundo. quòd infrà explicabitur. Verùm octauo de compositione Medicamento-
rum secundùm locos, ubi diffusè agit de cichorij natura, hæc habet: [Cichoria ita- *Cap. 8.*
que, & seris cibarij generis existunt. Apud nos namque rurales, ambo hæc edunt,
& cruda, & cocta. Inde paulò pòst facultas horum olerum, subfrigida est, & suba-
mara, ac moderatè astringens. Et propter has qualitates optima pharmaca calidis
intemperaturis ipsius iecoris existunt. Vltra hoc enim quod moderatè refrigerant,
ampliùs & robur uisceri addunt, per astrictoriam facultatem, insuperq; commissu-
ras osculorum uenarum in ima uisceri parte ad eas, quæ in gibba sunt, extergent.]
Et superiùs stomachicis contemnit cichoria cruda. Præparatur autem ab Erasistra- *Cap. 4.*
to, ut Galenus narrat libro de sectione uenæ aduersus Erasistratios, infuso fasci- *Nota.*
culo, primùm in aceto non ualdè acri, inde biscocta, non diu in aqua feruente scili-
cet ut dulcescat, ac molliatur, sed uires non admittat, inde cum oleo, & sale exhibita
aduersus alui fluxiones. Quis ergo ferat æquo animo, aut patiatur eximi eam ex a-
limentorum genere? At dicet quis, est medicamētum, non cibus Respondeo, quid
magis medicamentosum est dracunculi radice, quam tamen inter alimenta connu-

merat: Vna fuga eſt, ut dicat nihil nutrire, ideò non connumerandam inter alimenta, ignotum fuiſſe uſum radicis, cùm olus ipſum non nutriat, ſed piper, neque ipſum nutrit: ob multa tamen commoda adnumeratur inter cibos, deinde cùm uſus eius ſit adeò utilis, ut cibus etiamſi non nutriat: connumeranda fuit in ea tractatione, nam ut medicamentum ob imbecillitatem parum utilis eſt. Deinde uidemus homines pingueſcere Vere, ex uſu geminum eius. Quod ſi dicat contingere id ob ſanationem uiſceris, dico quod experimentum docet, quod nutrit, & nõ parum. Primum quia comeſta cum eadem quantitate panis plus homo nutritur, quàm cum pane ſolo: Deinde quia cocta ſi edatur, in multa quantitate alit hominem. De tem-
34. peramento etiam actum eſt in quinto Contradicentium. Propterea dico in Galeni partibus cichorium eſſe magis durum, & ſiccum, quam apud nos, certè apud nos utiles ſunt illius radices, & herba cocta, cruda uerò etiã germina, alereq́, ſed nõ multum maximè radicem. Idem erit iudicium reliquarum radicum amaraiũ, leuiter maximè modicè aſtringentium, aut parum acrium.

De Glycyrrhiza. Cap. XLVII.

Nutrimentum unde.

QVærerem libenter à Galeno cur cum dulci affirmet homines nutriri, glycyrrhiza autem quod ipſo nomine docet dulciſsima ſit radicum, quas nouimus: nullibi tamen eam inter alimenta connumeret, cùm etiam ſit maximè ſalutaris, & ad multos uſus commoda? In eundem laqueum incidit de melle cùm ſit dulciſsimum, ipſum tamen exiguum præbere alimentum dicat: nos autem non dulci, ſed pingui nos nutriri oſtendimus, imò nullum ualde dulce, uel mediocriter nutrit præter lac, quod pingue eſt. Sed redeamus ad dulcem radicem. Dicet quiſpiam glycyrrhicam eſſe ligneam, & ob id inter medicamenta, non alimenta connumerari, & ob id etiam non nutrire, ſed ſiccata cùm non nutriat, quia lignoſa eſt, tamen dulcis: igitur dulcis proprium non eſt nutrire, ſed quod lignoſum nõ ſit, nam pingue humidum in nullo lignoſo eſt, ſed fac ut aliquod lignũ pingue ſit, ut de ligno ſancto dicunt, ſaltẽ eius decoctum nutriret: at dulcis radicis decoctum non nutrit, quamuis abundè dulce ſit. Demiror autẽ quod de potibus Galenus non ſit locutus in libris de Alimentis: cũ enim non minùs potus, quàm cibus ſit homini neceſſarius, & nec minùs ab eo, quàm à cibo homo immutetur, cur non ibi de potu egit: Nimis ſuperſtitioſa eſt hęc obſeruatio, & dura, tractat de potibus in libris de tuenda ſanitate ſatis intempeſtiuè, tùm in libro de cibis boni & mali ſucci. Ergo glycyrrhiza confert uentriculo iecori, omnibus, purgatq́ eos, lenit pulmonis aſperitatem, purgat per os pectus, & arenas educit per urinã, ſedat ſitim, famemq́. Venditur decoctum illius æſtate in foro. Bononię ad leuandam ſitim, corporaq́ refrigeranda. Aliarum plantarum radicem dulcem huc uſq́ non noui, præterq́ polipodij, ſed hæc eſt prorſus medicamentum.

Glycyrrhice uires.

De Laſero, ſiſaro, dauco, ſmirnio, petroſilio, fœniculo, ſeſeli, paſtinaca, carota, caro, & barbula hirci. Cap. XLVIII.

Laſer incognitus.
Nota.

LAſer inter plantas odoratas prima ſanè, ſed noſtra ætate incognita oriebatur fortuitò ut fungi. Neronis ætate fermè iam deſierat, quo magis demiror Platinam uirum noſtræ ætatis laſere omnia ſua cibaria condire: ſed exiſtimo ut nos illius authoritate, tum Vertemani ſeductos exiſtimaſſe, crediidiſſe dulcem aſſam, ſeu Belzoi eſſe laſer, uului tamen illius meminiſſe, ut intelligerent homines cur hanc tractationem adeò diſtulerimus, cùm non ſit perpetua. In immortalibus enim ſimplicia, & coniugationes perpetuæ ſunt, in his inferioribus autem ſolum coniugationes. Propterea cùm ego æterna diligerem, illa malui præponere, hanc enim tractationem aliquando parum utilem futuram ſcio, cùm nec panis ex tritico, nec uinum ex uua fiet, cuius indicio eſt deſijſſe: laſer paulò pòſt Neronem, ætate autem noſtra balſamum odoratiſsima radice, poſt laſer eſt gaiyophulata.

philata,sed ad cibos,uel potus nullo usui. Quapropter neque de huius,nec illius uiribus dicendum esset. Deprehenduntur autem generalibus rationibus superiùs declaratis,ubi de condimentis actum est per genera saporum,atque odorum. Erat enim laser,ut Dioscorides narrat,iucundi saporis,iucundissimi uerò odoris,cyrenaicum hoc priuilegio fuisse constat; ut gustatum statim sudorem excitaret. Durauit usque ad Galeni tempora paulò seriùs,quàm Neronis: sed incertum est an ne succus iam collectus,an esset etiam plantarum copia. Hoc argumento præcipuo defecisse creditur,quod dicat Plinius: Multis iam annis non inuenitur: quoniam publicandi qui pascua conducunt, maius ita lucrum sentientes depopulantur pecorum pabulo. Vnus omninò caulis nostra repertus memoria Neroni principi missus est. Dixit præterea etiam uenisse argenti pondere succum, quando utilissimus fuit ærate Cæsaris dictatoris. Sed tamen Belzoi si credamus esse laser, atque idem assam dulcem; non tamen ut dixi cyrenaicum erit,uis eius in cibis est ut uocem claram efficiat,& colorem bonum: tussi,regio morbo,hydropicisque confert. Vnde necessario ex regula Dialectica salutaris iecori.ideo toti uitæ,ac sanitati utilis. Comitialibus, atque distentis auxiliatur, menses & hæmorrhoidas cit,& uentriculi fluxum contra cohibet,ramicem sanat,uenenis omnibus aduersatur. Ea tamen calidissima est nõ adeò sicca,imò humida potiùs: aëris, atque ignis fermè ex æquo particeps. Quo fit ut sudorem prouocet. Nostrum haud est cyrenaicum, quod sudorem non statim moueat. Quidam etiã existimant assam fœtidam speciẽ esse laserpitij ex Media, aut Assyria,sagapeno atque alijs fœtidioribus rebus permistam. Petrosilij radices in acetarijs Principum ægrorum in usu sunt,comestæ sub cineribus cum oleo,aceto,& sale manduntur. Est petrosilium apium hortense,calidũ in fine secundi gradus, tùm siccum atque urinam,tùm menses,ac sudorem prouocat,flatum discutit, obstructiones aperit,gratum uentriculo,& iecori: aduersatur uenenis,tussi,et doloribus medetur. Quod uerò circa aquas nascitur,& humidius est,& frigidius. Porrò de Alexandrino apio inter herbas dictum est. Illius folia copiosè sumpta, mala; & tristia somnia mouere solent,atrumque humorem gignunt.

Laseris nota. *Cyrenaici proprietas.* *Lib. 19. c. 3.* *Vires.* *Petrosilij radicis usus ac uires.* *Quando frigidus & humidius.*

Fœniculi quoque radices eodem modo parari solent in febribus, in principum mensis; quo petrosilij facilè concoquuntur,ut priores; obstructiones aperiunt, sudorem,urinam prouocant,flatus discuriunt,sed & febribus maximè,quæ cum typo sunt,auxiliantur,menses educunt,uenenis aduersantur, purgant uesicam, & renes; uomitum sedant,& uentriculo gratę sunt,lac generant,morbo regio conferunt,uisum acuunt.

Radicum fœniculi usus ac uires.

Hirci barbula,seu τραγοπώγων,radicem habet longam,atque suauem admodum, ut nulla melior nomen ducit à calice, in quo semen continetur, qui cùm clausus est, in acutum finitur,pilis quibusdam prominentibus, excalescit moderatè boni alimenti,& uentriculo non solùm,sed etiam pectori salutaris.

Radix hirci barbulæ. *Vires.*

Pastinacæ radices excalefaciunt in fine primi ordinis, magis tamen agrestis aperiunt,prouocant urinam,menses,Venerem excitat,pectori auxiliatur, uesicam, renesque purgat,hydropicis auxiliatur, & præsumpta uenenis aduersatur serpentium. Agrestis ualidiorem,sed longè uincitur suauitate à domestica,quę tamen difficiliùs concoquitur petrosilio,& fœniculo. Vtuntur pauperes Quadragenariæ tempore, piscium loco,non tamen alit ut pisces,coqui multum debet.

Rad pastinacæ. uires.

Carota similis est fermè pastinacæ,sed radix rubra est, & adeò ut uehementer tingat,sub cineribus cocta mirum inmodum mollescit,adeò ut fiat uelut puls: tuncque est optima,editur in acetarijs temperamento ualdè proxima, sed pingui humido destituta,parùm admodum nutrit,iucundi saporis est,sed quasi incerti. Est enim ex dulci insipido,salsoque quasi mistus: quo fit ut uentriculo parum conferat, renes tamen,sed non adeò ut pastinaca purgat. Videtur ob condimentũ utilis uentriculo.

Carotæ uires.

Siser seu sisarum à carota plurimùm differt,non est carota,neque forma, neque gustu,nec facultate ei similis,quin potiùs napo,est enim radix crassa, longa palmo,lutei coloris,neruum habens in medio subamara, iucundi saporis, quæ omnia adeò napo conueniunt nostro,ut nisi Plinius utriusque seorsum fecisset mentionem, exi-

Siser quid.

ſtimari poſſet eãdem eſſe radicem, uerum affirmat ſiſarum ex Germania deferri, Tiberiumq́ adeò illius uſu delectatum, ut iuſſerit aſportari. Et nunc etiam ibi inuenitur iuxta Rhenum, uentriculo grata, facilè inter radices concoquitur, appetitum excitat. Eſt enim ſubamara, & ſubaſtringens.

Vires.

Dauci uires. Dauci radix, & planta undequaq; ſimilis eſt paſtinacæ: ſed tamen acutior, & calidior: magisq́ odorata, magis & Venerem excitat. Eaſdem quas paſtinaca uires habet, peculiariter confert tuſsi antiquę, partum, menſes, urinas educit, reliqua ut diximus, in Italia in montibus inuenitur.

Smyrnij uires. Smirnij radix & ipſa eſtur calefacit, pectori utilis, ac tuſsi, & ſpirãdi difficultati, urinam prouocat, & ſerpẽtiũ morſui medetur: Dauci proxima naturæ, ſed efficatior, omnes concoctu difficiles: hæc tamen minùs.

Seſellis uires. Seſellis autẽ radix & ipſa odorata, calefacit, deſuriæ utilis, hyſtericis, aſthmaticis, comitialibus, interiorum morbis generaliter: nã noxios humores ſegregat, & educit, quemadmodum & menſes, & fœtum exorientem, aut mortuum, tuſsi, hepiatis febribus confert. Caput cõfirmat, doloribus uiſcerum opitulatur, concoctinem iuuat, flatus diſcutiendo, frigus depellit, præſtat omninò Maſsilienſe.

Cari uires. Cari uerò radix etiam in uſu eſt, cocta tamen calefacit, urinam prouocat, uentriculo, & concoctioni undequaq; utilis, commendat etiam odore anhelitum, & os, calida eſt & ſicca in ſecundo ordine, & ob id difficilis concoctu.

De geniculo, & ornithogalo. Cap. XLIX.

Geniculi radicis uires. Radix eſt candida admodum & parua, nodis plena, fragilis, odoris nullius, guſtu ſubdulcis, & inſipida, cruda manditur in acetarijs, herba quoque exigua eſt, refrigerat & humectat, parum nutrit. Porrò radicum inſipidarum nullus eſt uſus in tanta copia actium, & odoratarum, tum miſti ſaporis, atq; iucundi.. Hæc autem Vere prouenit, urinam auget, ut omnia talia, & ob id etiam urinarum meatus pondere purgat. Ornithogalon autem utiliſsima ſi quæ eſt alia radix, cuius utinam uſus copia eſſet, ſed placet Ruelij, & ſunt ornithogalon, quòd à ruſticis in Sueſsionum agro eruitur, radice eſt bulbaceam ſpeciem præ ſe ferente, cuius medio cauliculus exit, tribus aut quatuor adnaris in cacumine folijs, in capillamenta quædam extenuatis, floribus exiguis foris herbaceis, intus lacteo candore candicantibus, qui ſimul coacertati, uelut paniculo quodã compactili callo ſquammanti coëuntes, in pilulam ex tuberant, nucamentum pineæ nucis repræſentantem, radix in orbem ferè collecta eſt, cortice pullo candidiſsima, intus carne pulpa´ue, perquàm odorata, Vere uel æſtate cum fronde uiret, hyeme uel autumno cum exarantur, agri radicitus uelluntur, diu ſeruari poteſt, & ubi annonæ premit inopia plebis ruſticæ famem, & ieiunia caſtanearum more ſatiant, nec aliud humo genitum promptiùs in cibos cedit, cum frugum penuria gliſcit. Mirè ſuibus experitur, rura ex agris ſpontè natum grauiorem cibum non norunt, lautiores, etiã menſas ditiorũ non reformidat. Pueris non incognitæ radices, qui propter aſtãtes cum aratro terra proſcinditur, aut in latiores porcas ſulcatur, erutos uomere, colligunt multos caſtaneis ſuauiores, quibus & crudis in cineribus incoctis ueſcũtur, Sueſsionenſis ager chriſtos uocare conſueuit, ubiq; inuenitur in campis, etiã in Italia, ſed non adeò odoratum, nec tam frequens: induſtria poſſet in melius traduci, ſed uis prorſus ſimile.

Ornithogalon quid. Lib. 2. cap. 15.

Vſus.

De Fructibus arborum. Cap. L.

Horarij fructus cur incommodi. Obiectio. Horarij fructus, & qui celerimè putreſcunt uelut ceraſa, & chryſomela omnia febribus excitandis ſunt paratiſsima, quoniam humidum illud aqueum, dum in uenis excipitur, feruet, et humores calore corrumpit, prohibendoq́ motum eorum, dum uenæ nimis implentur. Obijciat forſan his, alijsq́, quę in capite de pręparatione dicta ſunt, quoniã ſi tam exiguus aqueus qualis in carne eſt, ac fructibus, adeò putredini obnoxius eſt, adeoq́ nocet, q́d ipſa aqua

aqua efficiet. Et tamen aquę potus, usus'que adeò salubris est, ut uisum est, nec nocet, sed iuuat plurimum, febres'que arcet. Dicimus ergo aqueum succũ, ab aqua plurimũ differre: nam aqueus succus, qui in carne, & fructibus continetur, non aqua est, sed humidum corruptum, & putrescens: nam omnis generatio fit per quandam putredinis uiam, ob id cùm nondum assecuta est formã pinguis humidi, corruptionem in se continet. In fructibus uerò horarijs, cum humidum pingue nunquã perficiatur, absolutionem eorum excipiente putredine: quantò enim maturiores, tantò putredini magis obnoxij. Ideò talium fructuum maximè acerborum esus insalubris est: in carne uerò processus est ad humidum pingue, quod salubre est, ideò quò recentior, eò melior. Summa igitur prouidentia cauendum est, ne corpus humido illo aqueo, semiputrido'que repleamus: nam cùm in se contineat, quod nutriat, trahitur à uenis, retinetur'que: at aqua aut nõ trahitur, sed reijcitur per urinam, quod uisum est sentire Galenus, aut si trahitur, cõfestim eijcitur per sudores. Quod si neque hoc contingat, non tamen putrefacit sanguinem, cùm nec ferueat, nec corruptionis sit particeps. At succus ille cum pingui humido, corrupto'que natura sit immixtus, trahitur primum à uenis, nec potest se explicare, feruct'que, obstruit, ac denique sanguinem, & qui intus sunt humores putrefacit. Non contingit hoc adeò cum fructus aluũ mouent, ut cerasa dulcia, & pruna, in plerisque & pepones, urinam copiosam, aliter uerò plus nocent alijs: Ideo fugacia hæc paulò ante alias escas mãdi debent, ut citiùs dilabi possint, deijciantur'que, ut author fuit Galenus, alioquin uitiantur in uentriculo, si sequantur alios cibos. Cerasa ergo, mora, pruna, persica, præcocia, & id genus reliqua, quæ promptè putrescunt, & humida, ac frigida sunt, primo cibo apponi debent, sic enim calidorum uiscerum temperaturas tollunt, uicem'que medicamenti habent, & aluo molliendæ idonea sunt, ea præcipuè si post eorum esum non impleatur, uenter cibis crassis, ac difficilis concoctionis. In uniuersum autem acida cerasa ob id deteriora sunt dulcibus, longe'que magis. Parum etiam nocent in corporibus, quæ uehementi exercitatione multum sudoris eijciunt quotidie: nam simul cum illo maxima pars aquei humidi excernitur. Hi tamen longo post tempore in grauissimos morbos incidere solent, retenta parte propinquiore, semiputrida'que, aquei humoris: senes ideò & otio torpescentes, citiùs noxam sentiunt. Qui uerò minùs nocent, sunt, qui maturi sunt, atque eo dum in umbra, & sub aura boreali siccati, nam in his maior pars humidi imperfectioris absumpta est. Optimi omnium qui sub prunis assantur, nam igneus ille calor, ut dictum est, siccat, primum inde etiam omnem prohibet putredinem. Qui uerò hoc genus pręparationis non admittunt, in melle, aut saccharo coquantur. Ergo ut ad primam dubitationem reuertar. Quorum finis est perfectus, generatio omnis putredinis est particeps, uelut fructus, caro, fœtus. Fœtus enim infans, seu catulus finis est, fructus & carnis humidũ pingue: at uituli caro nõ ob id putredinis particeps, aut uitulus dici debet, quia ex uitulo iuuencus, ac bos fiat, nam bos & seniũ perfectiores non sunt fines, quàm uitulus. In oliua igitur, & uua, eadem ratio erit: fines enim absoluti sunt.

Solutio.

Fugacia prius mandenda.

Vires.

Meliores.

Fructus autem qui nõ faciliter putrescunt, sunt bellarij, qui cùm uires astringentes obtineant, non ita prompti corrumpũtur, atque tardè permeant, præsertim si consistentia duri fuerint, qui soli uentris fluxui, aut uentriculo imbecilli conferunt, ut latiùs infrà uidebimus, quorum multi sunt, qui in hyemẽ asseruari possunt. Qui enim astringentes & acidi sunt, succum quidem frigidum ac terreum habent, & ob id astringunt, dulces uerò mediæ sunt temperaturæ, imò ad calidius uergũt: at qui planè qualitatis sunt expertes, & insipidi, ad frigidius inclinant. Et sicuti perspicuum est, quod astringentes aluum cohibent, sic acidi quem crassum succum in uentriculo inuenerũt, incidunt, ac deorsum subducunt, & propterea deiectiones humectãt: cùm uerò purum uentrem inueniunt, eum magis sistunt. Huiusmodi statim à cibo dandi sunt, & quandoque uentriculi roborandi gratia ijs, quibus prostratus appetitus, quique tardè concoquunt, & uomitu, fluore alui, ac torminibus uexantur, ad quem usum acerba sunt accommodata, ut patet de cydonijs, pyris, pomis, & huiusmodi alijs.

Bellarij qui, & eorum uires.

De Cerasis. Cap. LI.

Diuersa cerasorum genera. Vm inter fructus horeos nostris in regionibus cerasa prius maturescant, ab eis ideò initium sumpsimus. Et quia diuersorum sunt generum, diuersa etiam sortiuntur nomina, quæ nedum saporibus, sed figura etiam, atque colore non parum differunt, & tot sunt eorum genera, ut uix enumerari queant, etsi Plinius octo tantùm prodiderit. *Vires.* Alia etenim dulcia, alia acria, alia austera, alia uinosa, & illa quandoque nigra, ut plurimùm uerò rubra. Dulcia equidem leniendæ alui facultatem habent, si recentia comedantur ob humiditatē redundantem, quam adhuc obtinent: siccata uerò è contrario eadem ratione astringunt, & si dulcia non facilè Sole, aut furno siccitatem accipiant, uentriculo nō sunt amica, teste Galeno, quod tamen uniuersaliter uerum esse non affirmamus, nos enim sæpè in mane prima mensa, imò ut plurimum eis solis cum pane, absque alio edulio contenti fuimus, nec ullam unquam percipimus noxam, sed illa quæ Hetruscis uulgò marchiana, siue duracina appellantur, & bene matura, ac dulcia quærebamus, nec aliud quod difficilis esset cococtionis, super assumebamus, alioquin facillimè (cùm aluum statim non subeant) corruptionem sentiunt, & putres humores, ac lumbricos in uentre gignunt, & sæpenumerò febres putridas pariunt. *Austerorum genera. Vires.* Austera uerò atque acida, hodie principatum in mensis obtinent, nec ita celeriter maturitatem adipiscuntur, quorum & uaria extant genera, omnia tamen aptissima sunt, ut insolentur, & saccharo condiantur, & ubique pro sedanda siti, extinguendaque bile, sanis, ægrisque coceduntur, addanturque ad intinctus, & multipliciter dapibus ex eis paratur sapor, haud dubiè gulæ in primis irritandæ, & exacuendo palato, sed interdum etiam salubriter pro reprimendo bilis feruore. Ventriculis etiam pituitosis, atque excrementosis conuenire testatur Galenus, cùm discent, ac incidant, eorum tamē copiosus usus euitandus est, cum succi in uniuersum, maxima ex parte uitiosi, corruptionique proximi sint, & præcipuè cum mora in uentriculo ducant, aluumque astringant. Aestatis tamen tempore pro contemperando uentriculi æstu, atque squalore, appetituque excitando, eis bene maturis uti possumus: Ex aqua uerò & saccharo decoqui solent, quo innocentiora sunt, tutiusque ægris conceduntur.

De Moris, sycomoris, & rubis. Cap. LII.

Mororum usus. Bique scatet tum alba, tum nigra mora, & præsertim in Italia ad alendos bombices sericeos, nec germinare solet nisi exacto frigore, ideoque prudentissima appellatur, estque illi cum serpentibus familiaritas non parua, nam & in umbra eius degūt, & si uetustate, uel alia causa admittat, cauernum in illa glomerantur cuius fructus mora, & sycamina dicuntur, quæ alba mensis non inferūtur, cùm sint tantùm puerorum esca animi causa, nigra uerò frequenter, *Vires.* quæ cùm nondum maturitatem fuerint adepta, refrigerandi magis ui pollent, matura uerò ad temperiem accedunt, quo tempore uentrem quoque magis emolliunt, ac putrefactioni magis sunt obnoxia. Alimentum tamen ex eis exiguum est, & ualdè uitiosum, non solùm ut prauitatem succi faciat, nec uulgatā, sed qualis corruptorum cucumerum, aut cucurbitarum, aut peponum est, quam pessimā habendam esse pronunciamus. Idque moris accidit, propterea quod qualitas quædam paulò magis acris inesse sentitur, *Nota.* quæ ad excretionem irritare possit, uerum si corrumpantur, malitiam addunt. Quare procurandum est, ut citò descendant antequam corrumpantur, & insimul, ut corrupta subeant: humido enim suo naturali quem paucum planè non obtinent, atque lentore quodam id faciunt. Ideò mandi debent ut cerasa, paulò antè alias escas, oportetque uentriculum uescentis excrementis liberum esse, ut ocyssimè per intestina transmitti possint, alioqui promptissimè uitiantur immundo uētriculo, aliquoque noxō succo obsesso; dum diutius in eo morantur: corrupta enim reliqua corrumpunt, atque omnia facilè in eorum uitij consortium trahunt. Vsus tamen ex his in sanitate erit pro refrigerando, humectandoque (ut de

(ut de cerasis diximus) uentriculo, uiciniscp partibus, cum opus fuerit in maximis æstatis caloribus, ut fuit sententia Galeni, qui etiam secundo de Alimentorum facultatibus, de sycaminibus loquens ut alimentum, breuibus perstrinxit his uerbis. *Cap. 11.* [Quod quidem celeriter subducantur dictum nobis prius fuit: quod eis accidit fortè propter solam substantiæ humiditatem, ac lubricitatem: forte etiam propter admistam qualitatem quandam acriorem, quæ deiectioni excitandæ satis esse posit. Quandoquidem qualitas adstringens non modò ad subductionem nihil confert, uerum etiam suapte natura uentrem constipat. Didicisti autem ex commentarijs de simplicium medicamentorum facultate, pleraque esse corpora, quæ facultates habent contrarias. Coniector igitur, mora exiguam in seipsis habere facultatem eiusmodi, qualis magna medicamentis purgantibus inest, cuius beneficio non modò facilè secedunt, sed corrumpuntur etiam, si diu in uentre manserint. Quod si corrupta (ut dixi) non fuerint, omninò quidem humectant, non tamen omninò refrigerant, nisi sumpta fuerint frigida. Alimentum autem corpori præbent minimum, quo pepones, non tamen ut ij uomitum excitant, neque stomachum lædunt.] hæc Galenus. Vrinam etiam ciunt potiùs serositatis causa, quàm quòd multam de suo succo iam paratam exhibeant, atque sanguinem impurum expurgare multi contendunt. Sycomorus autem arbor est Aegyptia, atque in India etiam multum crescere ferunt, qui ex Alexandria, & India ad nos sunt reuersi, & moro admodum similis est, fructumcp parit magnitudine ficus, & usu proximum, illum quidem dulcem, & semine interiori carentem; & ut esui aptus fiat, atque ab arbore colligatur, ferreo uncino opus est, sic enim intra tres uel quatuor dies maturescit, si uento aliquo superueniente perfletur, & Zephyro præcipuè, & in eo loco à quo collectus fuit fructus alius repullulat, ita ut in anno, ter & quater arbor hæc fructum pariat, cuius meminit Galenus secundo de Alimentorum facultatibus, quam in Alexandriam se uidisse fatetur: Eiusque fructum nullam acrimoniam habet, exiguæ tamen dulcedinis particeps est, & facultate est, ut mora, humidior quodammodo, & frigidior: gratum habet odorem, & cibis idoneus est, sed nullum præbet alimentum. Rubus quoque in omnibus ferè sepibus uidetur, fructus non mora, sed moris similes ferens, ex quibus immaturis Diamoron parari solet apharmacopolis, maioris semper sunt qualitatis adstrictoriæ, quàm mora celsi, siuè immatura, siue matura illis conferantur: nunquam etenim hæc aluum emollierint, uiribus siquidem tantùm suis, cùm eam humiditatem non obtineant, qua id præstare ualeant, neque lubricitatem ex lentitia, neque quicquam purgantis facultatis. Atque abluenda hæc quoque sunt si edi debent, ne astringendi facultate tam diu in uentriculo morentur, uel succi uitio, capitis dolorem faciant, aliquibus etiam uentriculum lædent, rarò tamen manduntur, nisi à uoracibus pueris, atque rusticis: fragrantissimus uerò est eorum odor, ut sæpissimè moschum redoleant. Ex germinibus quoque rubi, ac eius immaturis fructibus stillatitia aqua paratur pro conseruanda oculorum acie, qua nunc temporis singulo manè non sine maximo iuuamento multi utuntur. Est & aliud rubi genus à prædicto differens, quia spinis careat, diciturcp rubus Idæus, quòd in Ida monte multus nascatur, cuius mora plerunque rubra sunt, quandoque uerò alba, & odorata, nonnunquam autem nigra, quæ paucioribus granis constant, gustui perquam grata, quorum ius subacida, & refrigeratrix est, & si nimia sumantur humescere inde uentriculus solet, quare sitim aliquando arcere possunt, feruidamcp bilem restinguere. Reperitur quoque & rubus canis, cuius fructus non segniter astringit, folia uerò mediocriter, nec particularis eius usus ignotus est, sed alimenti facultas aut nulla, aut paucissima, & illa quidem agrestibus tantùm quibusdam, aut puerili ætati uoraciori, aut corruptæ appetentiæ quæsita.

Sycomorus quid. *Cap. 35.* *Vires.* *Rubi uires.* *Nota.* *Aqua rubi.* *Rubus idæus.* *Vires.* *Rubi canis uires.*

De Fragis. Cap. LIII.

Fraga. EXtant fraga in Italia benignitate naturæ, ſed potiſsimùm in Gallia, paſſim in ſyluis,& ſemitis,æſtate inchoante,quæ ruſticulæ puellæ legunt, in urbesq́; corticibus arborum incluſa comportant. Hæc maximè in fœminarũ delitijs ſunt,atque diuerſimodè comedunt. Frigida ſunt primo gra-
Vires. du,& ſicca ſecundo,ideo calidiori uentriculo,atque bilioſiori ſunt amica,ſitimq́; ſimul leniunt, ac appetentiam deiectam incitant, atque ſaccharo inſperſa guſtui ad-
Nota. modum grata ſunt,& primo cibo ſumi debent ut ceraſa,mora,& reliqua fugacia,& non ſecundo,ut multi perperàm faciunt: tenuiter enim alunt, ac facillimè in uentriculo corrumpuntur,licet nullum uirus à ſerpentibus, bufonibus, & id genus uenenatis animalibus accipiant,à quibus ſæpè,cùm tamen parum à terra diſtent,calcantur. Muliebres fluxus,ac dyſenterias cohibent,atque urinã prouocant,& lieni con-
Stillatitia aqua. ferunt,quin herbæ, ac radicum decoctum potum iecinoris inflammationibus auxiliatur, ac renes,& ueſicam mundat: ſtillatitia etiam aqua elicitur, quæ felici cum ſucceſſu ſanguinem undequaque manantem ſupprimit, ut nos ſæpè experimento comprobauimus.

De Prunis,mixis,ac zizyphis. Cap. LIIII.

Prunorum genera. NOta eſt ubique prunus arbor, ſed uarios adeò fructus parit, ut innumera propè ſint eorum genera, diſtinguuntur etenim colore, magnitudine, figura,& ſapore,nam alia ſunt alba,alia uiridia,alia lutea,alia rubra, nõnulla herbacea,& alia nigra,& horũ quædam magna,alia parua, alia mediocria,& quibuſdam ſapor prædulcis eſt, quibuſdã dulcacidus,alijs auſterus, & acerbus: præterea quædam rotundiora, quædam oblongiora, uariaq́; forma inſignita ſunt. Et inter hæc Damaſcena,ſic ab urbe Damaſco denominata,in primis celebrãtur,quæ ab Hiſpanis Syracuſana appellantur,quorum aliqua nigra ſunt,alia rubra, & alia uiolacea: ſed quæ modicè aſtringentia,& maiora,laxioraq́; ſunt,illa probantur. Parua uerò dura,& acerba non ſunt edenda,cùm aluum etiam non ſubducant.
Vires. Pruna autem omnia frigida & humida ſunt,dulcia uerò minùs frigidæ naturę poſſident,contrà uerò acida,& acerba, & omnibus aquoſus ſuccus ineſt: ob id exiguũ corpori præbent alimentum, tùm etiam frigidum, crudumq́; ſuccum gignunt, ut cæteri fructus horei. Quapropter primis menſis deuorari debent, & non niſi optimè matura. Sic enim ſaporis gratia commendatiſsima ſunt,& aluum emolliunt, peculiari quodam humore, lentoreq́;, atque uentriculum æſtu, ac ſqualore liberant. Sed quæ ad exactam maturitatem nondum peruenère,& acerba, acidaq́; ſunt, nec guſtui grata ſunt, nec aluum leniunt, niſi iuſculo, ſaccharoq́;, aut mellicrato incoquantur. Sed dulcia ac recentia bilem etiam leniunt, eiusq́; acrimoniam mitigant,
Siccata. & obtundunt,ac uentriculo ſunt utiliora,ijs præſertim, quibus propoſitum eſt uentrem mediocriter humectare,ac refrigerare. Siccata etiam uentrem leniunt humiditate,ac glutinoſitate quadam, quæ eſſe etiam in ſiccatis poteſt, & ſi Dioſcorides Damaſcenas ſiccas aluum cohibere affirmauerit, quod comparatione tantùm ad
Cap. 31. Hiſpaniæ pruna dixiſſe patet, ut & clarè ex uerbis Galeni ſecundo de Alimentorũ facultatibus elici poteſt,quæ tamen ſaccharo cocta,uel mellicrato ſumpta, aut iuſculo ſtypticitatem amittunt,& aluum optimè deijciunt.Et nos nõ ſine optimo ſuc-
Nota. ceſſu aliquando recentia, atque bene matura febricitantibus concedimus, nam ſitim arcent,& bili aduerſantur, ac corpus refrigerant, & humectant, imò,& Bononiæ nonnullæ matresfamiliàs ſuccum prunorum decoquunt,ſeruantq́; ad ſitim febricitantium leuandam,& appetitum conciliandum. Ex his etiam parantur decocta,ſerapia, nec nõ & electuaria quotidiè in officinis,& cum ſcamonio,& ſine.Mi-
Mixa quæ. xa uerò,ſeu ſebeſten arbor eſt,pruno non admodum diſsimilis, ei tamen magnitudine cedens,cuius fructus minor quidem prunis eſt,facultate uerò conſimilis: ideò
Vires. aluum laxat,ac bilem depellit,& ſitim extinguit, ac linguæ ariditatem, & aſperitatẽ tempe-

remouet, atque urinæ ardorem à bile ortum, ac pituita salsa refringit, renesque expurgat, & maturitatē adeptus, prędulcis est, & pectori, ac tussi opitulatur, quin & in iure maceratus, decoctusque, & prima mensa deuoratus aluum commodissimè citat, atque Sebestena ea prę̄stantissima, quę pinguia, & carnosa, & ex quibus electuarium Diasebesten dictum paratur. Zizipha etiam quam officinis iuiubam appellant, nota est arbor, fructus fert primum uirides, deinde subalbicantes, posthac aureo colore, & cum ad ultimam uenerint maturitatem rufescentes, qui tunc sapore dulces euadunt, & gustui non ingrati. Ideò in humiditate, ac caliditate zizipha temperata habentur, & ut Galenus inquit exiguum præbent alimentum, difficilè concoquuntur, nec uentriculo sint utilia, imò tantum ab insolentibus, ac effrænatis pueris, & mulieribus cibo duntaxat expetuntur, nec quid ad tuendam sanitatem, morbos ue profligandos ualeant, attulit. Princeps uerò ea ad pectoris atque pulmonis uitia conferre, renumque, ac uesicæ affectibus prodesse addidit: feruntque multi sanguinis acrimoniam retundere, ac bilis, biliosique sanguinis feruorem lenire: uerùm cùm concoctu sint difficilia, corticesque habeant, quæ dum manduntur, palato ita adhæreant, ut uix euelli possint: sic & dum deuorata fuerint, idem uentriculi tunicis euenire credendum est, ideò à ciborum censu abdicanda sunt. Ex ipsis autem syrupus conficitur, maximè laudatus in pectoris affectibus, atque in pectorali decocto ingrediuntur.

Zizipha.

Vires.

De Persicis, præcocibus atque armeniacis. Cap. LV.

QVamuis uaria sint persicorum genera, duo tamen præcipua habentur, duracinum, & præmolle, nec illa sunt, quæ in Perside uenenosa habentur, quorum aut natura, aut arte, siue insito ingenio immensæ exortæ sunt species, quę non modò magnitudine distinguuntur, sed colore atque sapore, cum quædam nubeo, quædam aureo colore fulgeant, alia uirescant, alia candida sint, nonnulla sanguinem referant, & alia duracina, alia cotonea uocantur. Idē quędam dulcia, alia acida, alia uinosa, & alia austera sunt. Duracina autem dicūtur, quia eorum nuclei carni adeò tenaciter adhærent, ut uix auelli possint. Alia uerò disfecta liberum statim emittunt nucleum. Frigida sunt & humida omnia, sed plus duracina, eò quia succi magis plena noxij, & corrumpi facilis, nec sanè alimentosi ualdè, & si uulgò omnes fermè in hanc deuenerint sententiam, ut mala persica cibis salutaria atque innoxia existimentur, ob dictum credo Plinij, qui persicum pomum innocuum esse scripsit, nescio qua ratione ductus. Succi enim praui sunt persica, atque facilè acescunt, quo nihil deterius in cibis esse potest, liquore enim immodico luxuriant, qui pariter cum carne promptissimè putrescere solet: ob id alias præcedere debent escas, nam aluum protinùs subeunt, & breuissimam in uentriculo moram faciunt, & sic minùs officiunt, imò quandoque calidiorem uentriculum adiuuant. Sed copiosè comesta ipsum relaxāt ualdè sua nimia humiditate. Verùm si post alios cibos comedantur, nimia sua humiditate innatant, & corrumpantur unà cum alijs cibis, & quadam proprietate ascitem generant. Vnde aliqui credentes, noxam ab eis demere, decorticata in uino madefaciunt, sed longè deteriorem committunt errorem: quandoquidem in uenas succus ille noxius celeriùs diducitur, & maius nocumentum infert, cocta uerò sub cineribus delicatissimus cibus est, & ægris perquàm gratus: ideo cardiacis subueniunt, atque odore suo oris fœtorem uitio uentriculi factum corrigunt, animumque exhilarant: siccata etiam ubique asseruantur, conditaque ex ipsis parantur, & nusquam clariora, ac gustui gratiora animaduerti, quàm Genuæ, uentriculi quidem subuersionibus utilia, ac cibum fastidienti: aluū etiam cohibent, ac fluxiones sistunt: quare post alios cibos siccata offerenda sunt, quæ licet nihil nutriant, oris tamen uentriculi sigilla habentur. Sunt & alia, quæ nuci persica uocantur, eò quia osse intus quale persicorum, carnis sapore medio inter nucem & persicum, figura uerò fructum iuglandis referunt, minusque nocua hæc censentur, cùm pauciorem humiditatem contineant, subamati enim saporis quid

Persicorum genera.

Vires.

Nota.

Cocta meliores.

Siccatarum uires.

Nuci persica.

di possunt, sed à continuo, & copioso eorum usu cauendum, quia cùm pituitosa,
flatuosaq; sint, maximaq; astringentia, præcipuè si acida fuerint, obstructiones pa-
riunt: uerum pro roborando uentriculo, unum sub cineribus assatum concedi po-
test, deiectam enim appetētiam incitat, & coctionem adiuuat, imò & qui diarrhœa,
aut dysenteria, uomituue infestari sunt, eo maximè iuuantur, præsertim si acerbum
fuerit. Pro medicamentis etiam non reijcio, & præcipuè cum ex eis conficiatur sy-
rupus de pomis nuncupatus, quo contra cordis palpitationem, & syncopem, uelu-
ti contra cardiacam, & luctuosa suspiria, aliasq; atrabilarias ægritudines utimur.

De Pyris. Cap. LVII.

QVanquam uulgatissima sint ubiq; pyra, innumera tamen habentur eo- *Pyrorum genera.*
rum genera, quæ diuersa sortita sunt nomina: aliter enim in alijs, atq; alijs
locis, ueluti & mala appellantur, ex quibus alia austera, seu acerba, alia a-
cida, alia deniq; dulcia sunt, & quædam ex horum mistione composita,
tum uerò etiam aquei nonnulla, sapidæq; qualitatis alicuius experria, quæ ignaua
prorsus, atque abiectissima habentur. De pyrorum uerò natura eadem fermè tradi-
dit Galenus, quæ de malorum uiribus, uentriculo tamen grata sunt, sitimq; arcent.
At eorum usus longè acceptior est, quàm malorum, magisq; mentis expetitus, ob *Vires.*
succi suauitatem, licet inæquale habeant temperamentum, nam & si omnibus ius
adstringendi quædā insit, in illis uerò quæ perfectè maturuére, nihil aut quid mini-
mum huius restare deprehendimus. Ideò dulcia, & si ad temperamentum acce-
dant, austera uerò, & acerba quid terrestrij satis, cuius ratione adstringunt, & corro-
borant, possideant. In uniuersum tamen omnia frigidæ & humidæ temperiei sunt
adscribenda, & aliquantulum nutriunt: uerùm si post alios cibos assumantur, ali-
quibus aluum subducunt, præassumpta uerò semper astringunt, ob id à cibo assu-
mi debent, ut uentriculi os claudant, sigillentq;: sed nec illa succi malignitate effuge
re potuerunt, cruda præcipuè cum crebro usu cholicos dolores adferant, & si in
uentriculo paulò magis corrumpantur, choleram morbum faciunt. Acida etiam
neruosis uentriculi partibus noxam inferunt, intestinisq; omnibus, sed omnia co-
ctione corriguntur, atque ita aliquando ægrotantibus concedantur. Assantur, eli- *Nota.*
xanturq;, ac diuersis modis ex melle, saccharoq;, at sapa præparantur, furno quoq;
siccantur, atque omnem humorem abijciunt, & siccitatem retinent, augentq;. Iccir- *Muschatulorum uires.*
co adstringendi, tum roborandi ui pollent. Notandum tamen quod quædam sunt
pyra Muschatula dicta, quæ à multis saporis suauitate commendantur, quæ cùm
dulcia sint, atq; multa humiditate prædita, calida atque humida censentur, & cor-
ruptioni ualdè obnoxia: icciro, ante alias escas comedi debent, alioqui in uentri-
culo corrupta febres acutas gignunt: imò non semel obseruauimus, ex nimio illo-
rum, atq; importuno esu, non solùm febres, sed & choleram, morbum, diarrhœam,
atq; dysenteriam contigisse, dum nocuum illum humorem calor naturalis euincere
non potuerit. Potum etiam ex pyris nonnulli concinnant, uelut & ex malis, atque *Potus ex pyris.*
mirabili remedio contra fungorum incommoda experiuntur, dum succo, ponde-
req; pellunt. De quodam etiam optimo pyrorum genere, mentionem facit. Prin- *Nota.*
ceps ubi inquit. In patria nostra est genus pyrorū appellatum Senabrum ualdè ma- *2. Can. cap.*
gnum, & rotundum, bene coloratum, et tenuis corticis, adeò ut propter hoc, et sub- *558.*
stantiam quę est similis ferè aquæ sacchari congelatæ, ut sit fermè perspicuum, & est
optimi odoris, quæ cùm cadūt ab arbore, scinduntur. Hæc sola sunt humida, & tem
perata, atq; innoxia, utinam essent apud nos.

De Cotoneis malis. Cap. LVIII.

COtonea mala à Græcis Cydonia dicta satis sunt nota, eorumq; plura an- *Cydoniorum genera.*
tiqui fecerunt genera, nos tantùm mala, pyraq; nouimus. Mala quidem
nuces pineas grandes magnitudine æquant, rotūditate insigne, odoreq;
suaui, & colore uirescenti, corioq; lanuginoso. Altera etiam satis magna,

sed oblongiora, & ad aurum colorem inclinãtia, atq; odoratiùs uibrantia, quæ He-
trusci pyra cotonea uocant, Strutheaq; esse Dioscoridis, & Galeni aliquibus pla-
cuit, strutheo pro maioribus accipiunt, cydonia pro minoribus, habẽtur & alia par-
Vires. ua, syluestria, odoratissima, in sepibus nascentia. Omnia tùm frigida, tùm sicca sunt,
licet plus quę magis austera, & acida sunt: pyra enim plus dulcedinis prę se ferre so-
lent, ideò minorem astringendi, refrigerandiq; uim habent, utrunq; uindemijs col-
ligitur, & raro cruda in cibis ueniunt: inflant enim ac tumidiorem uentriculum ef-
ficiunt, decocta uerò hyeme summam in secundis mensis authoritatem meritò ob-
tinent, magnamq; uentriculum roborandi uim habent, & si á cibo sumantur illius
Nota. os sigillant, coctionem adiuuant, uaporesq; caput petere prohibent, atque aluum
deijciunt, si auidiùs sumantur: quod tamen non laudatur, cùm eorum maxima co-
pia potiretur uentriculus, & sępe nondum perfectè concocta cibaria, tanquam am-
babus manibus supernè uẽtriculi oris adstrictione, impulsuq; reiecta, protrudũtur:
unde cholici interdum cruciatus sunt in causa: si uerò ante cibum assumantur, con-
stringunt aluum, impediuntq; ne inferiùs ante tempus labatur cibus: ob id cęliacis,
lientericis, dysentericis, cholera morbo laborantibus conferunt, bilem etiam coër-
cent, atq; cor exhilarant, eiusq; imbecillitati subueniũt, ac uenena omnia retundũt.
Cydoniorum conditꝰ. Totq; hodie sunt eorum conditurę, ut numerare non facilè sit, nec solùm succũ mel
le ac saccharo conseruant matresfamiliâs, sed carnem ipsam atque integra plerun-
que. Variè etiam officinæ condiunt cinamomo, & cariophyllis confixa, imò & pi-
stores dulciarij, atque medicamentum ex his multipliciter fit, quod nunc temporis
ad gulæ, uentrisq; delitias iam transijt, ut myua cytoniorum, Diacitonites cum spe-
ciebus, & sine, & alia huiusmodi plura.

De Mespilis, sorbis, arbuto, atq; corno. Cap. LIX.

Mespilorum genera. QVo mespili genera Dioscorides fecit, Theophrastus uerò, & Plinius tria:
sed prima Dioscoridis mespilus (ut multis placuit) poma fert, quæ in Ita-
Azarolæ uires. lia Azarola nuncupantur, fructus quidem rubri, & tria habentia ossicula,
sapore subacidi, & uentricula grati, maturescũt Autumno, mense Septem
bri: quorum arbor apud Neapolitanos fęlicissimè crescit. Matura autem Azarola,
admodum gustui grata sunt, quò fit ut pro delitijs non solùm in cibis cruda expe-
tantur, sed uarijs modis saccharo, & melle condita asseruentur, uentriculum æstan-
tem adiuuant, & appetentiam conciliant, solentq; prægnantibus gratissima esse.
Easdem uerò habent qualitates, sed imbecilliores, quas nostra Mespila uulgata, quę
intra se quinq; continent grana, quod secundùm mespili genus apimelis à Diosco-
ride dicitur, quod siue sit fructus à Galeno unedo dictus, sexto de Simplicium me-
dicamentorum facultatibus, siue non, ad propositum nostrum minimè facit: alibi e-
Mespilorum uires. nim declarauimus in libris quinque Contradicentium medicorum. Mespila autem
frigida, & sicca sunt, acerba uix degustari possunt, & uentrem strenuè coërcent, atq;
excrementa exhibent, imò ante cibum assumpta, dissolutum ualdè uentriculum a-
stringunt, & matura siue potiùs mitia tantùm eduntur, quæ talia ex arbore non de-
cerpuntur, sed decerpta paleis conduntur, & tempore mitem illam maturitatem ac-
quirunt: exiguum tamen corpori præbent alimentum, & potius eis ut medicamen-
tis, quàm cibis indigemus, omnes enim fluxiones sistunt, & ad compescendas uo-
mitiones cataplasma conficitur, ori uentriculi admouendum, eorum quoq; ossicu-
la in puluerem contrita, calculos è renibus pellunt. Sorbum uerò communissimus
Sorbum quid. est fructus, qui ante maturitatem, malorum colorem repræsentat, atque ut mespila
decerpuntur immatura sorba, & ut maturescant paleis reponuntur, uel in manipu-
los colligata suspenduntur, & immatura ualentissimè astringunt, matura uerò lõgè
Vires. minùs, & tandẽ quæ de mespilis diximus, eadem de sorbis dicta intelligi uolumus,
nisi quod cuncta in sorbis minora tamen qualitate, ac natura sunt. In cibo etiam me-
spilis sunt suauiora, licet rara in mensis apportentur, mala autem sunt, quoniam fri-
gidissima, & mucosum humorem, & uitreum generant, nec sunt dulcia à natura fa-

cta, sed

cta,sed putredine ipsa,quàm uentriculo inimicissimum esse superiùs dixi, sed ad listendas alui fluxiones,ut lienterias,dysenterias,diarrhœas,atq; etiam mensium fluxiones,eis ut plurimum & siccis rustici utuntur, feliciq; cum successu, ut sæpè uidi dum ruri essem. Arbutus autem in Italia frequentissima nascitur,fructus fert rotundos,sorborum ferè magnitudine,& primū uirides apparent,dein flauescūt,& cum exactam adepti sunt maturitatē,rubri fiunt,aspero tactu,nullo intus ossiculo, quorum sapor insipidus,simul atq; austerus, turdis, sturnis, merulis'ue admodum gratus,uentriculum tamen lædunt,atq; capitis dolorem commouent, & adeò noxius est eius usus,ut unum edisse sufficiat. Multi præterea in arte Medica periti affirmāt, se experimento comprobasse ex huius fructicis folijs,atq; floribus,stillatitiam aquā cōtra pestem,ac uenena,sacratissimum esse antidotum,& præcipuè si os cornu cerui præparati,uel forsan quod melius erit subtilissimè rasi,ei admisceatur. Nota quo que est cornus arbor, ex qua fructus siue baccæ oriuntur, oliuarum magnitudine, atque figura,duro intus ossiculo: qui cùm ad maturitatem peruenerint,rubri fiunt, suntq; sapore acetosi,atque austeri,mirumq; in modum constringunt,nullo autem in ciborū honore nisi apud uulgus, & rusticos esse nouimus, & si ob acidulum eorum saporē,alijs edulijs succus adijci posit,qua de causa Plinius adeò ea commendauit. Parum alunt corna,& difficillimè concoquūtur,sed fluxionibus alui, & dysenterijs mirè auxiliantur, pro quibus meritò seplasiarij ex eis, & saccharo conditum parant, quod etiam mulieribus profluuio mensium laborantibus utiliter datur,folia quoque,& germina ualenter desiccant.

Arbutus qui. *Vires.* *Cornus.* *Vires.*

De Malo punico. Cap. LX.

OMnibus notum est malum punicum, pomum granatum dictum in Italia, cuius multa extant genera. Dioscorides autem ad dulce, acidum, & uinosum,siue medium reduxit,quæ omnia astringendi facultatem habere,atque ob id refrigerare,& exsiccare multi contendunt. Et quāuis dulcia caliditatem contineant, quod & Dioscorides affirmat, dum suadet, ne in febribus exhibeantur, quia calidum gignunt. Item & Hippocrates secundo de Diæta, inquit,[succum mali punici dulcis aluum mouere,quia habet quid æstuosi,] cui sen tentiæ omnes fermè Arabes astipulari uidentur: præterea omnia dulcia calida censentur,ideò etiam dulcia poma granata. At Paulus oppositum sentit, inquit enim: [Malum punicum omne,astringendi uires eximias possidet,quibus refrigerat, siccatq;,uerum dulce alijs minùs.] Idem etiam Princeps secūdo canone affirmat, quā contradictionem in nostris Medicorum Contradicentibus explicauimus, & in rei ueritate credendum est Paulum punica dulcia non nouisse, ob rationem in Cōtradicentibus adductam,sed uinosa, id est, media pro dulcibus assumpsisse: constat enim dulcia nullam austeritatem,nec aciditatē habere,sed media aciditate, unà cum dulcedine prædita sunt, qua de re omnia frigida esse existimauit. Omnia ergo frigida,& sicca esse constat, præter dulcia, imo ea quantò magis ad dulcedinem tenderint,tantò minùs frigida erunt,paucissimum aut nullum potiùs alimentum præstant,nec admodum mensis inseruntur,nec cruda,nec cocta,nec ullo modo præparata,ideò potiùs ut medicamentis,quàm alimentis indigemus, auxiliantur enim acida,atque austera æstuanti uentriculo,& quia astringendi uim habent, ipsum corroborant,sed paulò liberaliorem eorum esum euitare debent, uentriculum præsertim habentes imbecillem, innata enim frigiditate, atque aqueo humore exundare solet uentriculus, atque languidus efficitur. Quapropter eorum succus solus assumi non debet, sed alteri cibo aspersus pro conditura: bilem quoque reprimunt, cohibentq;, qua de causa febricitantibus exhiberi solent, quoniam etiam purredini resistunt, eamq; inhibent, imò tempore pestilentiæ, ualdè opportunus est eorum usus, moderatus tamen, ne uentriculum atque intestina, partesq; omnes neruosas lædant. Dulcia etiam pectus leniunt, atque cordi palpitanti sunt amica, uentriculo etiam, ob astringentem uim, quam habent ratione acinorum: sed quia

Granati genera. *Vires.* *Nota.* *Nota.*

facillimè inflammantur, ob id febrientibus non conueniunt. A cibo autem tutius acida assumi possunt, si saccharo, uel sale attemperentur: sic enim reprimunt uapores caput petentes. Asseruatur succus extractus, quem uinum granatorum appellant, ex eoq; & saccharo paratur oxyzaccara, atque syrupus, & eo astringentiores, atque exiccatiores sunt acini. Cortices quoque, atque flores siccati seruantur in officinis ad multos usus.

De Glandibus, & castaneis. Cap. LXI.

Glandis significata. GLans, βάλανος à Græcis propriè dicta. Ilignea aūt seu Phellodryos, ἄκυλος apud Theophrastum. Sunt autem propriè quercus roboris, æsculi, fagi, cerri, ilicis, & tuberis: sed & castanea hoc nomine comprehenditur. Sunt enim apud Latinos quatuor glandi significata, uelut apud Græcos ἀκρόδρυα hoc enim omnem significat arborem, propriè tamen quæ in ambitu lignosum putamen habent, ita glans propriè fructum cortice ligneo notat, sed calice hispido comprehensum, quod generi quercino adnascitur, de quo pulchrè scripsit Ioannes Choul Gallus nobilis, huiusq; præstantissima est fagina. Et quædam ut audio in Hispania suauis, ac dulcis, pleræq; etiā cùm maturæ fuerint (acerbæ enim sunt amarissimæ) sub cineribus coctæ eduntur, secundo sub significato tres continet species,
Cap. 38. ut Galenus refert, secundo de Alimentis μιμαίκυλον quem fert comarus arbos, hecq; omnium glandium pessima, ut ille ait, & castaneam quæ optima, mediam propriè glandem uocatam. Tertio significat etiam nuces, & quicquid præduro seu ligneo cortice comprehenditur, ita nuces omnis generis, pistacia etiā, & pineæ, & eiusmodi. Vnde etiam nux pontica iuglans dicta est, qua Iouis glans quod optima sit, non eo modo quo castanea, quæ in secūdo significato comprehensa est: sed quarta in significatione uenit nomine glandis quilibet fructus, ut Caius Iurisconsultus refert. In secundo igitur significato glandis naturam, hîc explicare cum sit propositum, eiusq; sint tres, ut dixi, species, imò potius genera. Castanea & propriè uocata glans, tam fructus, quàm arbores notissima sunt omnibus. Comarus idem est quod arbutus apud Plinium, seu Vnedo, dicitq; appellari duobus nominibus apud Græ-
Lib. 15. cap. 24. cos, scilicet dictis comaro, et memecylso, sed de Vnedone alibi dictum est: quem fructum si agnouit Galenus, nescio quomodo glandibus potuerit adnumerare, sunt enim arboreorum fructuum quatuor præcipuè genera: Poma quæ intùs, & extra mollia sunt: nuces quæ intus molles sunt, duræ exteriùs: baccæ quæ exteriùs molles, intùs duræ, ut oliuæ, persica, & similia. At Plinius, cæteriq; Latini cùm maiorem curam in armis, atque ambitione posuissent, quàm in proprietate linguæ, sex fecere genera fructuum, poma quæcunque haberent, quod edendo esset molle exteris, ut ut etiam persica: & nuces quæ ligneo cortice integerentur, & si adesset calix, glandes appellauère: si uerò quod extra esset, durius esset, esui tamen aptum, ita ut medium esset inter nucem, & pomum, uocarunt baccam, ut oliuę, lauri, myrti, iuniperi.
Acinum triuariàm dici. Acinum autem cùm ualde paruus esset fructus, ut berberis, hederæ, sambuci. At te non lateat triuariàm dici acinum, aliàs ut in uuis quod intus est, aliàs ut in berberis fructus ipse, aliàs ut in punico, quod cùm pomum sit ex acinis, atque his esui aptis cōponitur, uelut in myrto, & lentisco, & hedera biuariàm dicitur, & de fructu ipso, & de nucleo exiguo qui in eo cōtinetur, & ob paruitatem glutitur, licet esui alioquin ineptus. Ita uersa uice pomum de omnibus dicitur fructibus, saltem qui molliores sint exteriùs, ut etiam de oliuis, & cæteris baccis, sed baccæ ipsæ cùm teneriores sunt intùs, atque extra, mora dicūtur, ut rubi etiam: & ideò fraga etiam, uelut & musæ, & ficus sub pomis, quamuis undique molles collocātur ob magnitudinem. Conueniunt fraga cum musis, dissidentq; à moris, quod herbacei, non arborei, nec arbusti sint fructus: quamuis musa planta biennio uiuat, & multò procerior sit fra-
Nota. gi planta. Hæc tot uolui adiecisse (ut nō solùm ostenderem Vnedonem potius cuiuis generi fructuum adnumerari posse, quàm glandis: nam & si castanea ligneo cortice, & calice careat, quibus glandium genus præditum, substantiam tamen habet simi-

similem glandi, id est, duram, scilicet magnam, non diuisam, & neq; suppositã parti meliori: nam nisi hoc addas, & persicorum nucleos glandes appellare licebit. Sunt ligneo si quid aliud cortice, substantia intùs contenta non diuisa, atq; dura, & magna, sed habet exteriùs pomum, quod neq; castaneis, neq; glandibus est) sed ut uniuersas differentias pomorum, seu fructuum, quasi sub una imagine positas, quòd ad formam, & magnitudinem suis generibus redderem: genera nominibus ut conspicua, & clara doctrina fieret.

Genus ergo glandium maximè nutrit, quod etiam ab Vnedone, quæ penè nullũ exhibet alimẽtum, plurimum abest, eiusq; succus admodum crassus est, ac terreus, minùs tamen castanearum: & sunt ex his magnæ, & suauiores, quas putãt è mascula arbore nasci, quæ secundis Principum, ac magnatũ mensis gratissimæ apponuntur igni retostæ, quin & Romæ magno sunt solatio, plebeculæ etiam, ubi passim in uijs torrentur insigne alimentum præstant, quod & si improbi, ac uitiosi non sit succi, ut Galenus refert, est tamen admodũ crassi, quare flatus generant castaneæ multos, atq; caput tentãt, & somnia uana faciunt, nocentq; sensibus ac menti: & ex longo earum usu, in melancholiam adducunt. Inde etiam affines generantur morbi gulæ, herniæ, insaniæ, quartanæ, carcinomata, lapilli, atque huiusmodi. Nihil tamen proximius pani, adeò ut illis fungerentur pro pane antiqui ut aliàs docuimus. Siccare enim inde mola subactæ, tum fermento aqua & sale subactæ, & coctæ, in panem transeunt, abundè tamen grauem, sed qui nutriat non parum, & cuius alimentum solidum fit. Iuuat ergo molere primum tenuiter, atque subactam farinam aqua, ac salis modico (sit autem cineris aqua) siccare, ac denuò tenuissimè molere, ac subigere, sed absque fermento, semper donec excoquere uolueris: cum enim fermentum addendum, ita bonam farinam, sed nigriorem, & si non optimam transibit. Demum pasta fiat mollis, diuq; subigatur, multo fermento addito, & benè coquatur: siccantur etiã in furno, inde coquuntur in aqua diu, & sic panis uicem etiam subeunt: recentes uerò, & crudæ, & cum cortice elixæ, & assatæ. Modus alius filo insertæ exponuntur fumo. De his Virgilius: *Glandium uires.*

Castaneæq; molles. Tametsi Seruius maturas exponat, sensum Poëtæ profundum haud intellexit: incredibile enim est quantum intersit inter molles castaneas, & duras, quouis modo durę euaserint, seu arte, ut in fumo, seu mora ut cùm sponte siccantur: seu cùm præmaturæ fuerint, & illas primitiuas, quæ Bononiæ apparent sub initio Octobris: nam hæ etiam in aqua coctæ superaddito sale minùs flatuosæ sunt, & ad concoquendum contumaces, neque caput grauant, sed uentriculo conferunt, somnumq; ac Venerem cieunt, suntq; suauissimæ: indicio est tales esse, quod quàm breui tempore coquuntur, ut solet dici momento, & uix admoræ igni. Debent autem edi cum modico salis. Ego cœpi à cœna edere duas, admonitus à Francisco Dainesio amico nostro, admiratusq; sum discrimen, causam esse reor, abundantiam humidi tenuis, quo temperatur fructus ille: qui postmodum quauis causa resolutus, longè deteriorem reddit. Vnde ex his coniector in uarietate loci ac regionis plurimum esse repositum discriminis, uelut etiam in uua, atq; ex hoc in cultura & arte: hic ergo fructus magnam habet naturæ latitudinem, cum ab egregio malo, ad euidentes utilitatem transeat, ut multum intersit quomodo colatur: neque enim expers est plurimæ aëreæ substantiæ, unde etiam sic dulcescit manifestè. Vtilior autem à cœna ob somnum, & quoniam exactiùs concoquitur. Incredibilis est etiam differentia siccarum in fumo: nam aliæ omninò molles, & saluberrimæ, aliæ duriores, à quibus abstinere oportet. Notandum tamen, quod copiosus eius usus prandio & cœna pessimus, quia tunc capiti nocent: regula ea generali, quæ dicta est, quia diu morantur in uentriculo, & caput tentant. Glandibus in tanta copia ciborum nullus relictus est locus, nisi in Hispania, ubi magis dulcescunt, & molliores euadunt: in cineribus torrẽtur castanearum instar. Hæ etiam ab Aetio glandes appellantur, Sardianæ quod primum ibi innotuerint. Vt uerò flatũ deponant castaneæ sub cineribus decoqui debent, longeq; meliores fiunt his, quæ in sartagine torrentur: quoniam à caliginoso fumo nescio quid mali cõtrahunt, nec *Seruij error.* *Coctio.*

ad sa-

ad facietatem sunt edendæ, ut diximus: & præsertim qui renum calculis, aut uiscerũ infractibus sunt subiecti, cholicoq; dolori obnoxij, crudæ etiam deterrimæ sunt.

De Nucibus iuglandibus, atq; auellanis. Cap. LXII.

Nuces iuglandes. OMnibus notisſimæ sunt nuces, iuglãdes à Latinis dictæ, quasi Iouis glandes, ob saporis excellentiam, Græci uerò κάρυα appellarunt, quòd maximè capiti infensæ esse creduntur, imò & Grammatici quoque in uniuersum, nuces à nocendo dictas autumant: quod uerum est, cùm non solùm *Vires.* capiti, sed spiritualibus etiam partibus maximam afferant noxam, imò & uentriculo biliosioris præsertim temperamenti, cùm calidæ, siccæq; omninò sint: quare iuuenibus, & præsertim æstatis tempore, in primis damnantur: in bilem enim conuertuntur, senibus etiam & si ratione temperamenti conuenire uideantur: quia tamen ut plurimùm grauedini, ac raucedini, spirandiq; difficultatibus obnoxij sunt, ideò nec eis commendabiles. Alimentum minùs quàm auellanæ præbent, sed ipsis concoctu sunt faciliores ob laxiorem substantiam: multiuariàm tamẽ in hominum cibos ueniunt, nam & immaturæ, & nato nuper nucleo gustui gratisſimę sunt, humidæ etiam, nec astringentis qualitatis, nec oleosæ conspicuè sunt participes, sed potiùs sunt qualitatis expertes, quod genus saporis, ut Galenus inquit, aqueum est, atque uentriculo sunt innocentiores. Vetustiores uerò oleosæ sunt, dum enim pars illa aquea, & humida resoluitur, succo quodam oleaginoso replentur, sæpeq; rancidiore, qui uehementer linguam uellicat, & pustulas excitat, quæ dolorem inferunt: ideò huiusmodi mensis non inferuntur, nisi medicamenti loco post esum piscium, non modò pro contemperando eorum succo aquoso, atq; pituitoso, uerùm etiam quia uim, ac sympathiam quandam habere uidentur, contra piscium malignitatem, si quæ insit, imò inoleuit usus, pro cõtemperando calore, introducendaq; aliquali humiditate, quod prius in aquam calidam madescere sinunt aliquot horas, mox membrana exuunt, inde uino, atque sale macerant, sic enim recentibus ferè æquari *Bolus contra pestem.* uidentur. Paratur autem ex nucibus bolus ille contra pestilentiam, atque uenena, ut in capite de Ruta docuimus. Fit etiam ex allio & nucibus condimentum quoddam, alliatum dictum, quod pro condimento piscium, ut plurimum Itali parare so- *Recentes conditæ.* lent. Ieiuno etiam uentriculo comestæ nuces lumbricos latos pellunt, recẽtes quoque ac nuper natæ, garyophyllis, uel cinamomo infixæ, saccharo, aut melle cõdiuntur, atque in multos annos seruantur, quæ frigido uentriculo, imbecilliq;, & uisceribus alijs frigidioribus utilisſimæ sunt, ueluti senibus, ac pituitosis, Venerem etiam stimulant. Communes quoque sunt ponticæ nuces, id est, auellanæ, & genere numerosæ: quædam enim domesticæ, & quædam syluestres, atq; horum aliæ oblongæ, aliæ rotundæ, quibus horti ornantur, & gustui sunt iucundisſimæ, & præcipuè *Auellanæ. Vires.* recentes, nondumq; exactam maturitatem adeptæ. Plus alunt auellanæ, quàm iuglandes, quia solidior est earum substantia, nec adeò oleaginosa, sed difficiliùs conficiuntur, imò largiùs in cibis ositatæ in uentriculo superinnatant, ac caput feriunt, doloremq; excitant, ob id uirides innocentiores aridis censentur. Et quia nõ semel uidimus, bilem eruginosam uomitus reiecisse, qui paulò pòst auellanas largiore esu assumpserant, ideò calidioris potiùs naturæ, quàm frigidæ, atq; siccioris meritò habendas eas esse iudicamus, & syluestres præcipuè, & si aliqua parte terrestri non careant, qua iuglandibus minùs calidæ sunt: seplasiarij saccharo incrustant, & præsertim ampliores, & rotundæ, quæ gustui satis gratiores sunt.

De Amygdalis, pistatijs, & pineis. Cap. LXIII.

Amygdalarũ uires. AMygdalarum (quæ tùm dulces, tùm amaræ satis notæ sunt) substantia attenuandi uim habet, ac detergendi, prorsus autem caret ui astringente: quæ autem amaræ sunt, mirum in modum incidunt crassos, ac lentos humores: attamen iudicio meo tenuitate substantię inferiores sunt persicorum nucleis: hi tenuitatis, & incidẽdi, extremum posſident, & minùs quoq; amyg-

dalia

dalis nutriunt. Nutrimentum autem amygdalarum non amararum, recentium, & maximè cum saccharo, uentriculo, iecori, renibus, lieni, pulmoni, cerebro, utile est, & minimè putredini obnoxium. Dolores pectoris sedat, & materias in eo contentas educit, sed hoc etiam somnum conciliat. Est tamen, ut dixi, paucum, & ad calidum declinat, paulùlum ad siccum. Aestuosa est amygdala, quoniam multum olei continet, minus tamen quàm nux eius oleum suauissimum est, & maximè lenit pectus ex quauis causa, anhelosis subuenit, atque emaciatis, nõ solùm ob alimentum quod exhibent non contemnendum, sed quod alieno etiam uiam præstruant, deferendo in partes: sed perinde ac lac mulctum statim corrumpitur, ideò ante sex horas usus eius esse debet, & tectum conseruari oportet. Idem si articuli inunguntur tabescentium, & loca exsiccata humefacit eos, & alijs frigidis passionibus confert, uirides etiam amygdalæ in fœminarum delitijs, gulæq; hodie esse constat, saccharo etiam condiuntur. Pistatia uerò minùs nutriunt, & magis roborant iecur, quoniam astringunt non leuiter: incidunt preterea & ipsa humores crassos, ac lentos, sed non adeò ut amygdalæ, uentriculo neq; obsunt, neq; nocent, in quo demiror de Galeno, qui illa commendauit ut aromatica, cum nil eiusmodi uideantur habere, forsan quod in Syria talia sunt, uelut & pruna quædam, qua recentia, & statim ab arbore decerpta, planè talia sunt, cum tamen per unam diem collecta manserint, eam gratiam amittunt: sed ut dixi, si aromatica sunt, cur uentriculo non conferunt, quinimò illi grauia sunt, non tamen adeò ut amygdalæ. Corrumpitur eorum substantia longè celeriùs, quàm amygdalarum, nec nutrimentum est adeò humanæ naturę accõmodatum: habet enim nescio quid potiùs medicamentosi, neque conciliant somnum: sed tamẽ uiridia præstantiora sunt amygdalis, & gustui apprimè grata. Quæcunque enim lapsu modici temporis longè deteriora fiunt, si ualdè recentia edantur, egregiam aliquam utilitatem afferre solent, non ita quæ serò inueterãt. Optima igitur sunt recentia, benè mundata, benè tusa, & cum saccharo cõfecta in mazapani formam: renes enim ac uesicam repurgant, pulmones, ac omnes partes spirituales adiuuant, ob aliqualem uim calefaciendi, & siccandi quam obtinent, nec non & Venerem incitant. Verum pineæ crassi, & multi, & boni alimenti sunt, sed difficulter in uentriculo subigũtur, cerebro, iecori, renibus, neruis, uisui, auditui utilissimæ: creduntur enim, ut Auenzoar dixit, conseruare pingue humidum, quò uita cõstat, aqueum absumere, recentes esse debent, neque ullus fructus substantia durior celerius corrumpitur pinea: adeò ut postquam ex calice detracta medulla fuerit, uix duobus diebus intacta maneat, propterea ablui, & fricari diligentiùs debet, antequam edatur, incredibile dictu quantum sorditiei excidat, & si in aqua maneat, diutiùs melior redditur, & pręsertim rosacea, ut nostri delicatiores: melior redditur, gustu suauior, primùm uisu candidior, concoctu facilior, amittit etiam quicquid resinosum est, quod & plurimum est, & iniucundum, & uentriculum uellicat: corrumpuntur in medio pineæ, & cariem quasi perforatæ sentiunt, amygdalæ ebrietati cõstare creduntur, tostæ faciliùs concoquuntur. Ex his fit cibus satis iucundus, qui taliter parari debet. Amygdalarum mundatarum insignis cãdoris; eo enim meliores sunt, libram mediam Orizæ unc. iij. carnis alarũ cappi unc. iiij. succi limonis unc. ij. sacchari unc. iij. Assentur amygdalæ seu torreantur, oriza autem coquatur in iure cappi, inde omnia tundantur, & misceãtur. Fit enim albus intinctus, & si robustior sit uẽtriculus, humores uerò crassiores, aut tenaciores, aut calidiores: augeaẽ limonij succus. Hic cibus bene nutrit, & satis salubris est, fitq; facilior cõcoctu iure pulli adaucto. Porrò si purgare arenam uelis, & calculos, pineas multas recentes, & illotas sume cum pane, & uino odorato, inde aut superdormias, aut post quintam horam deambulato. Proprium est huic arbori inter cæteras, ut lætissima fructificet salso solo, & mari propinquo, ut etiam eadem aura aspergatur, saccharo etiam condiuntur pineæ, quæ Venerem excitant.

Oleum amygdalarum.

Lac.

Virides.

Pistatiorum uires.

Viridia.

Pinearum uires.

Nota.

Iucundus cibus.

De Medico malo, arantio, malo adami, limunio, limuniata, & eorum floribus. Cap. LXIIII.

Mala medica unius speciei. Lim hæc arbos in Melia solùm habebatur, nunc in Italia copiosa est, Palladium industria, id obtinuisse ferunt, cùm antea non proueniret. Vt autē demonstratū est in libris de subtilitate, unius sunt speciei quæcunque easdem habent uires, & figura parum differūt. Sunt autem hæc citrium, seu malum medicum, seu cedrium. Citrangulum rectius, arantium latius, malum adami, limunium, & limuniata. Communia omnibus sunt quæcunque ibi sunt exposita, Vires. sed quod ad Medicinam pertinet, omnibus cortex amarus, & semina, medulla acida, insipida, corticis interioris candidi substātia, odor iucundus, uenenis aduersari, occidere uermes, cor, & cerebrū confirmare, & grata gustui esse, ac omnē prohibere corruptionem: sed medica malus præstātior est, reliquis omnibus speciebus in arcendo uenena, quæ ex morsu serpentum inferūtur, adeò ut referat Athenęus, dam- Nota. natum à Ptolomeo ad mortem antequā ab aspide morderetur, citrio comesto euasisse, magna cum Regis admiratione. Et Theopompus XXXVIII. historiarū libro, scripsit Clearchum Pontę tyrannū dū sæuiret in subditos, sæpiùs ex mali medici auxilio frustratum. Igitur semine, & cortice, et medulla ad uenena, ad occidendos uermes, ad prohibendam putredinem, ad corroboranda membra principalia ex æquo Corticis uires. fermè utilis est, sed cortex reliquas citri partes odore pręcellit, & conditus pestis cōtagia arcere est aptus. Porrò cùm sub hoc nomine citriorū, omnia mala comprehendi posse uideantur, quæ cortice quodā aureo uestiuntur: ideò ei breuiter eorundem Succi uires. natura sic describi poterit. Succus namque acidus propemodnm omnibs inest, frigidus ac siccus inest ordini tertio: cortex uerò cùm insigniter redoleat, gustuque aroma Corticis. referat, calidus ac siccus est circa ordinem secundum. Caro & ipsa pituitosa, & frigi- Carnis. da est, crassique succi, quæ & cholicos dolores parere, mirasque inflationes solet. Acida Seminis. tandem medulla, frigida, siccaque in tertio gradu est, inter quam nucleus, siue semen Dubitatur. habetur calefaciendi, siccandique in secūdo ordine uim possidet, de quo dubium adhûc extant an solùm ueneno resistat, ut Dioscorides fateri uidetur, an totum pomū, quod in libris Contradicentium diluimus, nec ad propositum nostrum facit: sufficit enim scire, totum pomum uenenis aduersari, ut ibi luce clarius demōstrauimus.

Aurantiarum uariæ uires. Aurantia autem, uiribus inter se distinguuntur medio saporum, alia enim qualitas est acidi, alia austeri, alia dulcioris: & continuo in mensis media descissa succum manu comprimant conuiuæ, affunduntque super assatis carnibus, piscibus'ue, ac alijs Limunij uires. opsonijs, quæ longè suauiora, gustuique iucundiora fiunt. In limunijs uerò multa est succi copia, caro uerò est pauca, atque succus acidissimus, tenuissimusque est, & nullū corporibus præbet alimentum, sicuti & reliqua uitiorum citriorum genera, imò & omnia concoctu sunt difficilia, crassumque præbēt succum, nec uentriculo amicum: ob hoc uesci ijs melle aut saccharo conditis, satiùs est quod uentriculum commodè calefaciant, ac roborent. Ideò libentiùs ad medicatos usus utimur potiùs aduersus putredinosas, malignasque, & acutas maximè febres, aërisque infectiones, nec non & laborantis cordis affectus, sæpè etiam pro condimentis parantur intinctus cum aromate aliquo uel saccharo, qui ad maximam æstatis partem perdurant, ad appetētiam excitandā, & fastidia abigenda, caloresque temperandos, & cunctis gratissima: sicci quoque cortices saccharo condiuntur ad cōmendandum sæpè oris halitum: & Condimentorum uires. diuersa in officinis parantur condita, ut & syrupus de corticibus citri ad cordis frigidas affectiones Et ex acetositate citri ad omnes morbos à bile ortos, ac putredines prauas, & omnes æstuantes ægritudines, ut ex limunij succo ad eadem paratur syrupus longè ualidior, qui & calculos in renibus comminuit, nec adeò uentriculum lædit. Ex eiusdem etiam succo stillacidium paratur, quod uesicæ calculum frangit, Stillacidij uires. quantumuis durissimum, quod & utendi modum insimul in quarto de secretis edocuimus. Et nos quandoque in cæna loco salatitij limunium melle, aceto, & aqua parare solemus, gustui gratissimum. & è renibus calculos ejciens, sed moderatè tamen, cùm difficulter concoquatur. Omnium autem harū specierum arbores albos

emittunt

emittunt flores summæ fragrãtiæ, ex quibus aqua peculiariter destillatur, tantę suauitatis, & redolentiæ, ut cæteras odoriferas aquas superare certum sit: appellaturq́ue aqua nartantij, alij Nanphæ aquam uocitant: & hanc contra aëris uitiosam qualitatem, ac pestilentiam, contraq́ue pestilentes febres, quę cum exanthematibus sunt, plurimum ualere experimento comprobatum est: cordi enim admodum amica est, & sudorem ualenter prouocat, ac leuiter uomitum proritat. Ad eadem quoq́ue destillatur aqua ex toto citrio, quæ ui ignis elicitur, gustui suauis admodũ, & cordi, ac cerebro plurimũ succurrit, & nos in febrib. putridis, ac mali moris cum conserua acredinis citri, uel in eadẽ aqua dissoluta, uel immediatè assumpta, ad libitũ ægrotantib. exhibemus, nec sine magno iuuamẽto, ac eorundẽ applausu: sitim enim cohibet, ac febrẽ coërcet, resistit putredini mirũ in modum, ac humorum coctionẽ adiuuat. *Stillatitia ex floribus.* *Vires.* *Stillatitia citri uires.*

De Dactylis. Cap. LXV.

SVnt dactyli fructus palmulæ cuiusdam arboris, cuius in Africa, Iudæa, & Aegypto uaria extant genera, multisq́ue (ut audio) orientis populis hi fructus cibos, potusq́ue suppeditant: ex illis enim uina conficiunt, qui pingui ac uberrimo succo sunt repleti, alios uerò sicciores, ac magis astringentes pro cibo assumunt. Ad nos solùm sicci importãtur, calidi sunt dulciores, austeri uerò frigidi, sed omnes concoctu ualdè contumaces: difficillimè enim in uentriculo conficiuntur, quin & si liberaliùs edantur, capita grauiter feriunt, ut Galenus affirmat, ac dolorem cum grauedine inferunt, quoniam diutiùs in uentriculo morãtur, & præcipuè recentes, quia inflationes pariunt, & nocentiores habentur, & ut plurimum erosiones in uentriculo excitant. Præterea eorum succus, qui in corpus deducitur, crassus est, ac lẽtus, & præcipuè cùm pinguiores fuerint fructus, quibus si dulcedo aliqua coniungatur, multarum, magnarumq́ue obstructionum in iecore, liene, ac reliquis uisceribus erunt in causa, præ dulcedine enim auidiùs à iecore, ac liene attrahentur, atq́ue promptiùs infarcient uiscera, præ crassitie ac lentore, totq́ue possunt humoribus crudis replere corpus, ut etiam prauas generent febres. Et eò magis cùm dulciores in bilẽ uertantur, austeri uerò in pituitam: dentibus, gingiuisq́ue obesse creduntur. Alimentum corpori non exiguum præbent, minimè autem laudatum: idcirco rarò mandi debent, quamuis prædulci blandiuntur sapore. Conditum tamen in officinis paratur Diaphœnicon dictum, quo frequentissimè medici utuntur. Quod uerò dentes corrumpant dactyli, experimento comprobatur, quia omnibus in regionib. Africę ubi abundant, dentes citò, ac facillimè decidunt ante senectutem. Morbo uerò Gallico plurimum conferunt, ita ut si qui eo morbo tenentur, in regiones ubi abundant, se contulerint, breui spontè sanantur. Forsan uel quia calidior regio ac siccior, uel quia aër odore palmarũ conspersus hoc potest, faciunt etiam ad uitæ longitudinem, quia & si difficilis sint coctionis, indigenæ tamen, & qui eis assueti sunt, ac uescuntur, longissima uita fruuntur. *Dactylorum uaria genera.* *Vires.* *Diaphœnicõ.* *Nota.*

De Iuniperi, ac lauri fructibus. Cap. LXVI.

FErt uulgata iuniperi arbor baccas myrti magnitudine, primò uirides, postea nigricantes, quæ cùm acres, & aromaticæ sint, ideò calidæ in tertio gradu, siccæ uerò in primo, hæcq́ue medicamenti potiùs quàm nutrimenti rationẽ habent: & præsertim maturæ cum acerbæ uix degustari possint: renes enim expurgant, uentriculum, etiam & iecur à pituitosis materijs liberant, urinam prouocant, ac robur uirtuti, concoctrici addunt, maximusq́ue est eorum usus aduersus morbos contagiosos: si itaq́ue ore mandentur, tempore pestilentiæ, à contagio mandentem securum reddunt, quod & Pater meus experimẽto comprobauit, ut in nostro Memoriali declarauimus, atque ibi rationẽ adduximus, cur quàm plurimos, hoc solo præsidio à peste intactos fuisse. Sunt quoque earum fumi in cubiculis grati, qui ueris nocui iniurias emendãt, dummodò moderati fuerint. Immo- *Iuniperi baccarum uires.* *Patris experimentum.*

derati enim ut plurimum grauitatem capitis, atque dolorem faciunt, eodem modo etiam si largiùs deuorentur, statim morsum in uentriculo excitant. Possunt & uaria ex baccis parari decocta, contra omnium serpentum ictus, atque uenena: dentium etiam dolores, ac podagricos cruciatus demulcent. Et nos continuò, prӕterquàm temporibus ӕstiuis, duos uel tres in mane mandere solemus, flatum enim discutiũt, uiscera omnia & caput corroborant, atque corpus à putredine uendicant, dummodò matura in umbraque, & non uiolenter siccata fuerint. Ex iunipero etiam extrahitur gummi, quod cùm recens est, album, lucidum, atque trãsparens conspicitur: cùm uerò ueterascit, ad rubedinem declinat, cuius frequens est in medicamentis usus. Laurus autem omnibus est nota, qua triumphantes in coronis utebantur, parum uerò differunt inter se domesticum, ac syluestre, baccasque ferunt, quӕ potiùs ut medicamenta, quàm alimenta in usum ueniunt, nec unquam mensis apportantur: calefaciendi ac siccandi uires habent, atque in officinis adseruantur, quibus & oleum, & electuarium concinnãtur, quӕ ab eis denominationem trahunt, & omnibus morbosis affectibus frigidis conueniunt: iecori prosunt, ac calculos confringunt, imò & parituris opem prӕstant, referunt etiam laurum occulta, ac innata quadam facultate, à fulminis impetu tueri, & habetur historia Tiberij Cӕsaris, qui fulmine perterritus tonante cœlo, lauro se coronauit.

Laurus. *Vires.* *Nota.*

De Oliuis. Cap. LXVII.

[Oliuarum ge]nera. *Vires.*

Varia sunt oliuarum genera, in usuque frequẽtissimo, ubique habentur conditӕ, quas colymbades appellant, assumuntque diuites prima mensa, ut appetentiam excitant. Virides & absque conditura, crassum & pessimum prӕbent nutrimentũ, cùm uerò muria condiuntur, & si nec multum corpori prӕbeant alimentum, efficaces tamen sunt. Maturӕ sunt temperatè calidӕ, immaturӕ autem & acerbӕ frigidӕ, & astringentes. Verùm conditӕ ex condimentorum uarietate, diuersas acquirunt qualitates. Sale enim ut plurimum condiuntur, diuque uirides muria conseruãtur sua, alij prius ad nucleum usque incidunt, ut meliùs muriam accipiãt, citiusque austeritatem amittãt, alij integras, uirentesque per biduum aut triduum calce ex aqua maceratas apponunt, alij ex aceto non minùs commodè prӕparant, & alij alijs modis. Quӕ autem ex sale condiuntur, acrimoniã acquirunt, & siccitatem, sed parùm astringũt, ex aceto tenuitatem, & quӕ ex calce, & si aliquid uideãtur habere, quod prorsùs naturӕ nostrӕ aduersatur, eluitur tamen uis illa praua aquӕ affusione, licet non nihil intùs recipi necesse sit: meliores itaque sunt quӕ aceto condiuntur: gustui enim sunt gratę, & faciliùs concoquũtur, sed tamen omnes crassi sunt succi, & difficillimè concoquũtur: uerùm si astringẽte succo fuerint prӕditӕ, uentriculum roborant, atque deiectam appetentiam conciliant, & prima mensa assumptӕ aluum deijciant ob pinguem, ac oleaginosam partem, nec non atque eorum ponderositatem, quamuis non desint, qui secundis mensis astringentiores adhiberi uelint: roborato enim uentriculi ore, reliqua cibaria deorsum pelluntur: sed nunc ferè omnes primo & medio, atque postremo etiam cibo carnibus, piscibus, atque ouis intermittentes mandũt eas, nec sine magno errore, cùm in ciborũ assumptione seruandus sit ordo, ut suprà declarauimus. Oliuӕ aũt optimӕ in Italia habentur, & prӕcipuè Bononiӕ, sed ex Hispanijs etiam importari curamus, quӕ & si Italicas bonitate, ac sapore non superent, illas tamen magnitudine, atque crassitie uincunt.

Nota.

De Ficubus recentibus, & passis. Cap. LXVIII.

Ficuum uires.

Ficus inter horeos fructus meliùs ac plùs nutriunt, & facile è uẽtriculo descendunt, & etiã permeant intestina: quo fit, ut etsi flatus gignant, nõ tamen dolores excitant: quin etiam adeò detergunt, ut arenas educant: ideò ante alios cibos comedi debent, licet ob maximam quam habent penetrandi facultatem, statum ad imum uentriculi descendant, ita ut si quis post esum aliorum

aliorum ciborum ficus comedat,& post horã euomat,prius totus cibus præassum-
ptus exibit,quàm ficus euomat,& sic facillimè percipiet, ipsos ad infimam partem
uentriculi iam descendisse.Caro uerò quam generant,similis est leucophlegmatiæ,
mollis nimis,ac sublaxa.Cùmq; maturitas omnibus utilis sit fructibus, ficus inno-
xios etiam penè reddit, non etenim & ipsi aliqua succi improbitate omninò carere *Cur potus à-*
potuerunt. Aqua melior est uino,tùm quia efficit ut celeriùs uentriculum subeat, *quæ melior.*
tùm quia calorem illorũ mitigat.Inquit enim Hippocrates ficus uiridis humectat, *2. de Diætâ*
& aluũ mouet,ac calefacit:humectat,quia succo plena est,calefacit propter succum *pag. 9.*
itidem,aluum mouet propter succi dulcedinem.Primæ ficus optimę sunt,quia suc-
culentissimæ,optimæ autem sunt,postremæ. Ficus aridæ(quas caricas uocant) æ- *Caricarum*
stuosę sunt,sed aluo secedunt.Probat hoc Galenus dicens,quod etiam incidunt, & *uires.*
ipsæ quoque urinas educũt:iecori tamen,& lieni inflammationem obsessis obsunt *2. de Al. capi*
generali ratione,quod dulcia cùm sint,obstruunt : sed & creditum est, non bonum *8.*
illas progignere sanguinem,quod multos pediculos procreent. In eo tamen nobi- *Nota.*
scum conuenit,quod medicamentis attenuantibus,detergentibus,& incidentibus *Lib. de cibis*
mistæ conferunt non parùm ijsdem membris, sicut quod crassis alimentis non pa- *boni & mali*
rùm noceant:hæc igitur in cõfesso sunt.Probat autem alibi summoperè, ut cum nil *succi. c. 8.*
cibus edatur. Quid ergo agendum,an'ne hic inde omnia prosequemur, uelut to-
to mari pisces, aut relinquemus aliqua necassaria, hoc quidem imperfectum, il- *Nota.*
lud stultum : quamobrem sic instituere oportet huius libri constructionem, ut ad
lectionem accomodetur. Porrò ita legendus liber, ut propria sub communi-
bus contineantur,nec omittantur,nec repetere sit necessarium:à mę autem quæ me
thodo constant,& propria sunt,docenda erunt.Quæ uerò solo experimento inuē-
ta sunt,ea ad methodum reducenda erunt, si fuerint alicuius egregiæ utilitatis, aut
iacturæ:leuia præteribimus,cùm etiam falsa esse possint:quæ autem magni momē-
ti sunt,sed dubia,cuiusmodi an ficus siccæ boni sint,aut mali alimenti per se? an scyr
rhis iecoris conueniant(hæc quantum intersint quisq; uidet) determinare oportet.
Quę enim recepta sunt,absq; controuersia sunt,quod uentrem molliant, quod hu-
mores extra pellant,quod in attonito morbo,& resolutione sint optimum alimen-
tum,& fermè unicum, sed & scyrrhos iecoris, & membrorum naturalium tollunt,
aut nihil aliud confert.Vnde etiam cibus senũ dici potest.De his omnibus dubium
non est,sicut neq; quod rutę optimè associentur,ipsa enim attenuat,incidit, ac deter
git,sed & de sale dubium non est,approbante Galeno, ut neq; an boni,an mali suc-
ci sit,cum constet non eas esse ualdè mali,boni etiam esse nõ posse : inter fructus de-
bere,inter bonos comparari,ad carnes, aut panem collatas mali. Quid ergo an no-
ceant iecori,an prosint? an cum pineis utiles sint: postquã inuentũ est certo experi-
mento quantũ senib. prosint pineæ:etiã uidere oportet, an rectè illis possint copula
ri? Perutiles enim erunt si iungi possint,nam duritiē omnem egregiè cùm molliant,
atq; detergant,quid utilius scyrrhis esse poterit,aut iã genitis,aut iam solùm incho-
antibus? Dices quid obstat quod pineæ sunt multi,crassi succi, & difficilè coquun-
tur:ergo impedient auxilium caricarum . Considerare igitur oportet hominis ro- *2. de Al. capi*
bur,& ut cum solo pane,& pineis quantum facilè subigantur,sumat, & bene man- *17.*
sis,& quæ in aqua diu manserint,panis quoq; leuis sit,potus aquæ modicũ,aut nul-
lus:nam ut diutiùs mãserint,ita meliùs emollient :/per se prosunt mirum in modum
pectori,& raucedini,& dentium doloribus,& uenenis,sudorem adiuuant: tot sunt
generum,quot colores,neque enim illum refugiunt:sunt serotinæ , quæ Decembri
maturescunt,& quæ nunquam.Et magnæ quæ meliores si sint pingues : etenim o- *Lib. 3. cap. 3.*
ptima quæ suaues, dulces, pingues, magnæ. Meridianas ficus damnat Athenæus,
intellige ea hora collectas, non si edantur: quapropter præstat uel eas uesperi, uel
matutino collegisse,conclusæ uasis,non sine fastidio edi possunt, quod uermes ge-
nerent,impositæ duris tumoribus emolliant,& concoquunt.Et lac Plantę eius pur
gat, & urit. Et ideò folia eius aperiunt hæmorrhoides . Multis quoq; modis cõfert
puncturis animalium uenenosorũ.Et albæ plærunq; faciliùs subiguntur:nigræ aũt *Albæ & ni-*
sunt dulciores. Oportet tamen obseruare regiones . Vinum ex eis elicitur,quēad- *græ.*

modum & ex uuis,ſed haud uinoſum. Plantarum quoq; diſcrimen maximū: quædam patulæ magnæ,altæ,aliæ humiles,ac pumilæ. Commune eſt illi, quod pleriſq; plantis,ſed adeò euidēter ut proprium dici poſsit, in umbra ſatum citiùs exurgere,
Nota. meliùs pullulare,nec uermibus(ſupple fructum) affici. Debilitāt igitur ficus iecur, quia præhumidæ, niſi ſiccis & aſtringentibus copulentur, uelut ſi poſtridie uinum
Vires. abſynthiacum bibat,aut maſtichem deuoret,aut roſei aliquid.

De Vuis recentibus,& paßis. Cap. LXIX.

Vuarum uires. Vuæ & ficus optimi fructus omnium cōfeſsione habentur,ſed uuæ ſubducunt aluum magis quàm ficus,recentes tamen ad uoluptatem potiùs, quàm utiles bonæ ualetudini:inflant enim,& fungoſam carnē generant. Et ſi non coquantur probè, in uentriculo, & iecore crudos generant humores,& ſemper pro ratione minùs ficubus nutriunt: & innumeræ earum habentur differētiæ,quæ à colore,ſapore,figura,amplitudine acini, mollitie, ac duritia deſumuntur. Cùm uerò uterq; fructus quatuor ex ſubſtantijs componatur, ſemen in utroq; prorſus immutatum permeat, quod in uua minimè mirum eſt ob duritiem, mirum in ficu ſanè. Sed & cortex in utroq; parum admodum mutatur. Quæcunq; igitur ex uuis ſine cortice,& ſeminibus glutiūtur,magis ſubducūt aluū, & ſi ſuccus, ut in muſto,ſolus adhuc magis,caro autem nutrit plùs, & minùs ſubducit. Seruari autem nullo auxilio externo adhibito triſariam ſolet,appenſa, quam penſilem uocant aëre non admiſſo,ſed cum candela præciſis acinis,qui putreſcere incipiunt. In hac triplex periculum,uel ut acerba ſit,nam ſic colligunt,ut facilius eam ſeruent, ut putridi aliquid contraxerit,ut ſiccata ſit:quapropter ad delitias,& ambitionem cō-
Nota. modior eſt,quàm ad ualetudinem. Quæ uerò in muſto ſeruatur,caput ferit, & aluū ſubducit, ſi muſtum dulce ſit,nam id non parum,ut etiam aluum lac mouet. Opor-
Differentiæ. tet autem in his ſapores inſpicere. Dulces caput tentant, aluum mouent,benè nutriunt & uentriculo gratæ: auſteræ aſtringunt,parum nutriunt: acidæ neq; urinas, neq; aluum mouent,ſed nec ſiſtunt:incidunt tamen humores lentos, & tamen ipſę craſſos generant. Quæ uerò in uaſis nouis è terrea odorata & perfectè aſſata condiuntur,operculo pice olla coniūcto,inde uaſe in uinaceis ſepulto: hę optimę ſunt, reſoluta enim cruda parte,noxa carent,ſi tamen largiùs ſumantur, & ipſæ caput læ-
Obſeruatio. dunt,nec tamē ulla harum paſſa uua dicitur. Sed quod mirum uidetur, & quod ſæpiùs adnotaui uini potores eximij,uuarum tum recentium, ac ſiccharum abhorre-
Moſchatulæ uires. re eſum, abſthemios uerò ipſarum auidiſsimos eſſe. Adeſt & uua quædam Moſchatula dicta ab odore moſchi, ſapore dulcis, quæ cum calida, ac multo humore, eoq; haud aquoſo prædita ſit,facillimè putreſcit,nimiùm ueſcentibus ut plurimum febres accendit putridas,eadem ratione qua de pyris moſchatulis, moderatè igitur & ante alios cibos hanc,& omne uuarum genus aſſumere oportet, cùm per aluum citò deſcendant, nec diu moram in uentriculo trahant, quoniam ſi poſt alias eſcas edantur,flatum pariunt, nec probè concoquūtur, & crudum ſuccum progignunt, qui nec facilè in ſanguinem conuertetur,ueluti contingit illis,qui eas acidas, & auſteras comedunt. Dulcibus ergo,& penſilibus,minus nocuæ uti licet ex parte capitis,cui inſenſæ non ſunt. Paſſæ autem uuæ ſunt,quæ in Sole ſiccantur, donec à pu-
Paſſularum genera duo. tredine ſint immunes redditæ,nec tamen contrahuntur. Eius duo ſunt genera, nigra aut fuſca,parua, tenui cortice, abſq; ſemine,ſeu uinaceis: ſed nunc per uinacea durum ſemen,non corticem intelligi uolo. Alterum prægrandis aut mediocris,fuluæ ſeu flauæ,cum uinaceis cortice craſsiore. Atque ex his eſt Hiſpanica,ſed Cretica omnibus melior,nam Illyrica deterior multò Hiſpanica, quàm Hiſpanica Cretica. Galenus ex ſolo ſapore dijudicat harum facultatem, ſed eſt aliquid maiore con-
Nigræ uires. ſideratione dignū:nam parua nigra licet dulciſsima,mala eſt, flatum gignens, concoctu difficilis, ructus acidos, & acres mouet,atram bilem gignit: omnis enim cibus niger atram bilem auget,ut etiam liuidi ac fuſci, plerunq; mali ſucci ſunt, ſed & integra,aut qualis deuorata eſt, exire ſolet, nunquam tamen poteſt eſſe bona:nam

cùm

cùm adeò parua sit, si diutiùs maneat, in Sole siccatur, & cortex solus manet, nec quicquam nutrit, si parum putrescit. Vnde etiam raró uermibus caret, nisi compressa ualdè, & cùm immūda est, nam si uel granum corrumpatur, tota massa subputret, colligunt & simul terram, & lapides, & alias sordes. Quod si etiā in exiccando adamussim modus seruetur, facilè per mare delata putrescit, quoniam non habet uinacea, à quibus refrigeretur, & exsiccetur. Ob hæc etiam dolores uentriculi mouet, & tardè concoquitur. At maior seu Cretica, seu Hispanica, aliud habet utilius, quàm à sapore contraxerit: aliter cur carnes edimus, quæ neque dulces sunt, neque austeræ, neque acidæ, uel uinosæ: in cibis enim magis substantia, quàm sapor desideratur. Ergo mirum in modum iecori natura conferunt, & ideò in illius affectibus & Galenus ipse, & Princeps, dum de illius scyrrho loquitur, tantum eas cōmendat, quantum carnes damnat. Inde nata & illa compositio ex uuis passis Cyphoides appellata, de qua octauo de compositione Med. secundùm locos Galenus agit. Vuæ ergo passæ etiam utilitatem uidemus in lue Indica, in elephantiasi: omnia membra naturalia confirmat, alimētum minimè putredini obnoxium exhibet, pectus demulcet, utilis pulmoni, sensibus: uentriculo autem maximè amica, uitam producit, aperit obstructiones, & tamen astringit. Eligi debet crassa admodum plena, perspicua, aurei coloris, integra, cuius uinacea non admodum magna sunt, recens quæ eousque compressa cum alia manserit, plurimam dulcedinis habens, parum acidi uel astringentis. Si autem austera sit, & uinosa, commodior erit iecori, tenuis corticis, & omninò tam uisu, quàm gustu admodum grata, & cum solo pane edi, nullo uel pauco potu, uel si sitiat, cum aquæ modico: nam uinum plerunque illi parum commodè miscetur, prohibens eam in uentriculo cōcoqui: quam regulam nos multis ab hinc annis seruamus, dum in prandio ut plurimum solis his uuis Creticis cum pane contenti simus. Sunt qui cum aluū astrictam habeant passas Corinthij, hoc modo præparant, eas enim apprimè uino abluunt, atque à sorditie expurgant, inde optimo uino per XXIIII. horas macerant, atque infusioni foliculorum senæ cum cinamomo factæ, eas à uino extractas addunt, permittuntque leui ebullitione feruescere, atque colatis utuntur ante cibum immediatè ad quantitatem cochlearis, & aluum lubricam reddunt, sed uentriculo obsunt, ac capiti ob uinum ac senam: Ideo nos alio modo eas præparamus. In aqua enim aliqua calente magis subiecto conuenienti, ut de betonica, &c. & quandoque iure optimè lotas maceramus ut suprà, inde uel melle rosaceo solutiuo, uel rosarum infusione, secundùm quod nobis magis expediens uidetur, leuiter ebulimus, ac ut suprà exhibemus, aluum enim leniunt sine molestia ulla, carentque omni noxa: eodem met modo possunt præparari infusione longa rhabarbari, & præstantissimæ fiunt: alijs quoque diuersis modis ex eis condimenta parari possunt, pro ut opus fuerit.

Creticæ uires.

Cap. 7.

Electio.

Nota.

HIERONYMI CARDANI MEDIOLANENSIS, CIVISQ'VE BONONIENSIS

OPVS DE SANITATE TVENDA.

LIBER TERTIVS.

PRAEFATIO.

Propositum. HABITO iam de plantis, frugibus, atque fructibus, quæ in hominum cibos nostro in orbe admittuntur sermone, explicataque eorum natura: Reliquum est ut de alimentis ex animalibus petitis tradamus, tã terrestribus, quàm aquatilibus, ac uolatilibus, ut naturæ ordinem sequamur, quæ humano generi in omnibus fermè plurimum, atque diuturnum alimentum præbent, si cum superioribus conferantur. *Nutrimentum quid.* Diximus enim nutrimẽtum ex totius propriæ substantiæ, ac familiaris ratione constare: hæc autem familiaritas nullibi, quàm in animalium genere reperitur propinquitate materiæ. Qua de causa longè maius nutrimentum in eis est, quàm in stirpibus, aut quicquid ex stirpibus exit, nec tanta ad alendũ nos transmutatione indiget, cum sanguinis naturam habeat: quantò enim alimentum corpori alendo magis est simile, tantò minùs natura in assimilãdo laborat, licet ex parte repugnet. *Nota.* Verum quid dicemus de animalibus ex putredine ortis, quæ cùm ex plantis alantur, & propior longè sint naturę humanæ: nihilominus minùs apta esui uidentur, quinimò etiam & abominanda prorsùs, & ueneno propiora, quàm cibis, non de his dico quæ in aqua maximè marina nascuntur: rana enim in paludibus pro cibo nobis sunt, & quæcunque etiam ex limo natæ, & ostrea, & conchæ, & chamæ, & multa eiusmodi, sed muscas, scarabeos, uermes, quis sine horrore imaginetur, nec dum edere substineat? Vnde ergo causa? forsan id dicemus ex putredine, quàm magna oriri: plantæ enim & ipsæ ex putredine oriuntur, & quæ dixi animalia in aquis, sed aquea ac tenui: ideò neque fœtida, neque praui saporis, & sine fastidio eduntur, & nutriunt, at illa non, ut diffusiùs in medicorum Contradicentibus declarauimus. At uerò animalia sanguinea, quæ omnia propagatione generantur, & ut alimentum optimum sunt hominibus, ita ipsa ex animalibus uiuunt sanguinis expertibus. Hirundines enim præpurgant aërem à culicibus, papilionibusque tùm crabronibus, uespis, locustis, muscis. Gallinæ uerò uermibus terrenis libenter aluntur: quis ergo non uidet ordinem hunc seruari, ut uel ex proximo, aut uno solo interposito nutriantur? Verùm dices quid de canibus, leonibus, tigribus, accipitribus, aquilisque, quæ sanguineis aluntur animalibus, ideoque proximiora hæc deberent esse homini: *Dubium.* tamen insuauia, & neglecta, solis catulis antiquo tempore uescebantur, credo potiùs medicamenti uice, quàm alimenti, ut suo loco dicemus. Vulpes quoque & lupi omninò praui sunt succi, & tamẽ medij, hac ratione inter humanam naturam, & uitulos, & capreolos, ceruos, atque sues: ut ratio in his concludere non uideatur. *Solutio.* Verùm dicemus huiusmodi animalia non substantia, sed qualitate facta homini inutilia. Cùm enim immodicè exerceantur, & assiduè, breuisque sint uitæ, siccescunt nimis, & ob id esui non sunt, sicut neque caro asinorum, ceruorumque senum: indicio est quod omniũ horum animaliũ pulli, ut ita dicam, seu catuli pręes pingues maximè edi possunt, & suaues sunt, sed & feles, præsertim castrati: at præpingues à pluribus comeduntur. Omnia igitur animalia, quæ ordine suo propin-

quiora

quiora ſunt, naturæ humanæ, plurimum afferunt nutrimenti humano generi, mo-
dò non immodicè ſicca: uerùm propter cognationem dum uidemus tam fœdè lu-
pos, & canes ueſci uiſceribus animalium, carnibusq; putridis, ac rebus fœtidis, illo-
rum conſuetudinem abominamur, & meritò. Soli enim ex his ſues, atque hi humi-
do temperamento maximè cū ſint, & magis plantis, & è terra natis ueſcantur, quàm
animalibus uſui hominum ceſſere: etenim apri parum admodum animalibus cæte-
ris infeſti ſunt, edunt glandes, uuas, fruges, ſegetes depaſcūtur, radices edunt plan-
tarum, parum moleſti animalibus cæteris, prӕterquam limacibus, atque ſimilibus:
ſed neque ſues uſu, omnibus ſunt ut Iudæis, & Mahumetanis, quanquam id potiùs
lege prohibeantur, quàm natura. Ergo nutrimentum maximè ex propinguis deſu-
mitur, & in uniuerſum ſimilia ſimilibus, & ex propinquo ordine plurimum confer-
re uidentur, exemplo deſumpto à iecore lupino: quod quidem manifeſtiſsimè hu- *Lupinum ie-*
mano iecori utiliſsimum eſt, ut aliàs demonſtrauimus, robuſtiſsimum enim eſt ui- *cur cur utiliſ-*
ſcus illud, ut quod animal cogatur ueſci crudis, putridis immoderata quantitate, *ſimum.*
peruigil, in frigore multis agitatum modis: ſimile igitur à ſimili, & potentia tale, &
ordine proximo, & robuſtum imbecilli: cur ergo pronuntiare de cauſa dubitamus,
cur iuuet etiam ſi nullo edocti experimento, illud potiùs mirum eſſet, ſi non iuua-
ret, non ergo refugiendum eſt ſemper ad proprietatem illam occultam, cùm in *Nota.*
quàm pluribus huiuſmodi ratio pateat, ſicuti eſt uidere in noſtris Contradicenti-
bus. Item & feris ſi iecur iuuat (quanquam id referant in id quod amara ſit, ideoq; a-
periat obſtructiones, & aſtringens, ob idq; confirmat iecur: mihi ſanè uidetur non
hæc ſolùm eſſe in cauſa, cùm eiuſmodi euidentiùs ſint in alijs: multò minùs qui di-
cunt cauſam eſſe frigidam temperiem, cùm etiam frigido iecori conueniat: alij quia
alimentum neque ob id ſolùm, ſed omnibus una coniunctis utrunque ſit) ueriſimi-
lius eſt illam fore ſubſtantia quidem iecori ſimilem. Sed dices, quomodo herba ie-
coris carni ſimilis eſſe poteſt? ſeu parenchymati? deinde quónam pacto cum herba
frigida ſit, & iecur calidum, natura ſcilicet, carneum ſanguine abundans, & ſangui-
nis origo? Ergo triplicem intelligere oportet ſimilitudinem, unam quidē à qua lon-
gè abeſt ſubſtantiæ, ſeu ordinis cum feris herba ſit, illa caro. Alteram temperamenti *Similitudo*
cui neq; ſpecie, neq; ratione, neq; caſu conuenire poteſt: caſu enim fortuitum eſt *triplex.*
ratione minùs: quoniam uariatur, ſpecie nullo modo, ut nec raritate, uel denſitate:
ſed nec quia ſimiliter elaboratum nuſquam, nec hoc enim pertinet ad ordinem. Er-
go relinquitur ut modo miſtionis elementorum, ſcilicet ut tantundem ſalis, olei, ter
ræ, & aquæ ſint in proportione in feri, ut in humano iecore. At dices id fieri non po- *Nota.*
teſt, cùm ſint alterius temperamenti: dicimus temperamentū in uiuēte planta eiuſ-
modi eſſe: cùm uerò ſubigitur in corpore fit frigidius, & humidius, nō reſolutis par-
tibus calidioribus, & minus humidis: ſic enim ordo perturbaretur, ſed ut ita dicam
extinctis, ac hebetatis. Sed ex his ad alia tranſeamus, & priuſquam de ſingulis ani-
malibus particulatim agamus, expedire uidetur, in genere de animalium carnibus
primùm diſſerere, deq; eorum partibus & uiſceribus: quo breuiter abſoluto ſigilla-
tim ſingulorum in alendo uires exactiùs paulò diſcutiemus.

De Carnibus, earumq; differentijs, Cap. I.

CArnium nomine ſubſtantiam omnem, quæ cauitates oſsium replet in- *Caro quæ &*
telligi uolumus: ſic enim Ariſtoteles carnem eſſe inquit, quæ omnibus *quomodo*
inter cutem, & oſſa, diuiſibiliſq; undiq; eſt, nec uenarum, aut neruorum *fiat.*
more in longum ſecari tantum idonea: præterea aboletur, & in fibras trā-
ſit, quoties animal extenuatur, & gracileſcit, uertitur item in pingue, quoties pabuli
copia ſuppetit, quæ calidam moderatè humiditatem in ſe cōtinet à ſanguine, ueluti
etiam dicendum eſt de piſcium carne: nam & piſces primùm nonnulli reſpirant, & *Caro ex quo*
ſanguinem habent, & pulmones, & in aëre uiuunt. Et piſcibus omnibus ſua caro *fiat.*
eſt, & ſanguis: ex ſanguine enim concreto caro fit. Sic ergo diuiduntur multifariàm *Carnis diffe-*
carnes genere, ut piſcium, quadrupedum, auium. Specie, ut gallinæ, attagenis, gal- *rentiæ.*

li,paui:sexu,galli,cappi,gallinæ,ætate,gallinę,aut pulli.Educatione, nutritę id plau dibus,in cauea,in corte,in monte,in pratis,in nemoribus,granis, uermibus, & sordibus,partibus,iecur,alæ,uentriculus.Præparatione,elixæ,assatę in ueru,super prunas,in sartagine.Mortis genere,iugulatæ suffocatæ, paulò antè,multò antè, & quæ suspensa diu fuerint. Ergo primùm incipiamus ab interitu, carnes senũ animalium diu suspensæ manere debent: iuuenum autem pinguium eadem die, imò post sex horas edi debent: propterea neque si diu suspensæ fuerint, quoniam corrumpuntur,neque si parum temporis intercesserit, bonæ sunt ob duritiem: ideò malæ sunt omnes carnes seniorum animalium, præsertim siccæ naturæ, uelut agrestium, & quantò maiora sunt. Duræ sunt quæcunque in fila diuiduntur, tam animalium differentia,quàm partium,ob id glandosæ carnes omnes bonæ, & iecora auium, & uentriculi abiecta interiore tunica. Nihil autem deterius, quàm eiusmodi carnes edere,in quibus manifesta sunt fila,& fibræ. Sed ut ad senectutem animalium reuertar,malæ etiam sunt carnes eorum, quoniam parum nutriunt, & malum exhibent alimentum. Vnum auxilium est ergo, ut caro mactati animalis statim coquatur, sed in frustula diuisa, multoꝗ igne, & aqua subigatur, ac diu ut soluatur: sic enim minus mala est, quàm si diu suspensa fuerit: & ius quod exinde colligitur, suaue est. Credendum autem est Zoari magis quàm alij,quem refert Auerroes c x x x v. annis uixisse. Quod si antequam coquantur sub fimo equino, linteo crasso circumuolutæ sepeliantur,facillimè coquuntur. De mortis genere satis sit celeriter accidisse,uelut abscisso capite,ne crudelitate aliena,salutem nobis quæramus. Genere faciliùs pisces concoquuntur auibus, aues quadrupedibus. Ex piscibus,lati, squamosi,tenues, leues pondere, in aquis claris degentes, quiꝗ herbis uescuntur, post qui pisciculis, carne candida admodum: caudæ pars propior ob motum, iecur,& uenter saluberrima:in paruis,& tenerioribus dorsum, omnium lactes boni alimenti est, sed tenacior quàm in auibus, uel quadrupedibus. Caput deterrimum, & dorsum grandiorum piscium,& uenter tenuiorum. Oua præterea quæ parua sunt, ut esse solent parum utilia. Laudantur saxatiles percæ, quæ etiam fluuiales,iuliæ, scari, merulæ,turdi,fucæ, nec gobij inferiores illis sunt,quanquam nec squamosi,nec lati,nec tenues.Optimi etiam sunt aselli. Ex auibus optimus est galli pauus,inde gallina,& phasianus,post sunt perdices, coturnices, qualeæ, turdorum in pretio habiti: sed de his suis locis, optima pulpa alarum, testiculi,iecur,adeò ut etiam probetur anserum,& uentriculi(ut dixi)caro interior. Quadrupedum autem glandosæ partes,& suilla,apri scilicet,quia minimè fibrosa:atque in his caro puta post glandosam,& armos. Sexus non idem:nam in humidis masculi meliores,ut in piscibus,& agni masculi fœminis,& cùm pingues fuerint, ut in suibus etiam, cuniculi masculi præferuntur, in macilentis fœminæ,sed pingues præferri macilentis (etiam si sexu inferiores sint)debent.Educatione fiunt meliores, adeò ut anserum iecora in pretio sint,lacte,& farina,uel ficubus nutritarum.Et quæ in montibus humida natura sunt,in agris media, in paludibus sicca, contraria contrarijs temperãdo.In uniuersum optima sunt quæ his nutriuntur, quibus etiam homo uesci solet, fructibus, & herbis,contra quæ serpentibus,cœno, lignis omnia mala sunt, sed & quæ carne uescũtur,quoniam ad extremum cùm peruenerint, necesse est ut humanam superent.Porrò de condimentis peculiaris tractatio à nobis instituta est. Omnes ergo cibi ab utroꝗ extremo recedere debent: uerùm magis à senio, ita olera, & fructus,& animalia, statim enim nata muccosa sunt, sed prouecta ætate praua, & concoctu difficilia. Quæcunque alienum saporem, aut odorem contraxerunt, quæ'ue cariem omnino fugere oportet, salita omnia, nam si bona corrupta sunt, si mala adhuc mala erunt.Præterea in oleosis uetustas maximè obest, & quantò magis oleo abundauerint,ut oliuæ,nuces auellanæ,pistachia,amygdalæ,pineæ,& huiusmodi.Præterea nuper nata animalia carnem madidam, muccosamꝗ habent excrementis redundantem,& præsertim si humentiora natura fuerint,ut sues,ouesꝗ, quæ minimè salubres existunt,ut etiam carnes animalium non se exercentium, humida, ac excrementitia sunt animalibuus multo exercitio utentibus: & ideo dicimus

Nota. *Carnes seniorum animalium malæ.* *Pisces qui meliores.* *Aues quæ meliores.* *Quadrupedum partes.* *Nota.*

mus quadrupedum carnem uolucrium humidiorem esse, ut etiam ex eorum genere alia alijs calidiora, frigidiora, humidiora, & ficciora sunt: ut inferius demonstrabimus. Castratarum quoque uictimarum caro (ut inquit Galenus) non solùm suauior est non castratarum, uerùm etiam qualitas ipsa carnium, nec paruam in eis facit differentiam coquendi, parandiq; modus, ut diximus. Nam quæ elixantur, uiscentibus humidius præbent alimentum, ficcius uerò quæ assantur. Ieccircò quę natura humores sunt, ac præpingues, assæ meliores, ac utiliores eduntur, sed tam uarijs modis parari solent, ut uix enumerare possibile esset, & præsertim cùm in ho ras, ne dùm in dies portentosa coquorum ingenia noua suppeditent condimenta, quibus hodie ampliora stipendia eis soluuntur, quàm medicis. Desinant ergo homines illius ingenium admirari, qui totum orbem reuolutum finxit, postquam qui nobis sanitatem conseruare, aut restituere student, uix ullam eis agimus gratiam. At qui pernitiem, manifestumq; exitium procurant, eos amplectimur, stipendijsq; magnis prosequimur: atque hanc esse causam reor, quod longè peritiores in arte coquinaria reperiantur homines, quàm in medica facultate: ad quid frustrà niti? Quis etenim nostrûm exercitationem ullam corporis, nedum animi suscepit laboriosam, nisi ut aliquid ex ea commodi consequatur. Sed hæc missa faciamus, atque ad propositum nostrum reuertamur, cum tribus de causis ciborum compositio nobis quoq; necessaria uideatur, ut infrà edocebimus. Quæ autem in sartagine friguntur carnes, & plerunq; prunis apponuntur, ficcius quoq; nutrimentum suggerunt, accipitrum commoditate inuentum, qui dum aues captas prunis imponentes torrēt, uix pene semicoctas uorant. Furnis etiam decoquuntur carnes, nec non & à pistoribus incrustantur, quas homini salubritatem corporis desideranti inutilissimas esse censemus. Et cùm in uniuersum iuniorum animalium caro præstantior sit, quàm uetustorum, ac declinantium, & ualdè nouellorum etiam admodum praua sit: ideò media inter utranq; ætatem quæratur, quæ florida dicitur.

Castratorum caro melior.

Nota.

De Differentia partium in quadrupedibus. Cap. II.

Animalium partes quadrupedum maximè uitulorum, præcipuè septem sunt, tùm gustui, tùm ad ualetudinem accomodatæ: Cerebrum, lingua, lactes, pedes, mammillæ, pulmo, lumbiq; cum renibus. Porrò lumbi sunt in eo genere, in quo cæteræ musculorum partes: sed non nisi optimi sint, non adeò suaues sunt. Debet enim esse uitulus pinguis, & lactens, & nuper occisus, ueru assatus, magna flamma, & calidus, cum rene, & pinguedine edi, plurimùm nutriunt, & suauissimi sunt, & minimè excrementosi, facillimæ concoctionis, & optimè alunt. Ego duntaxat semel edi apud cauponem oppidi B. Petri, in uia, quæ ducit ex Bononia ad Forum Cornelij. Neq; probari possunt singulæ partes ab omnibus, neque etiam eodem modo. Primum pedes lentum minus afferunt alimentum cæteris neruosis partibus, quod magis exerceantur, parum uerò nutriunt, cùm sint exangues: facilius ergò concoquuntur, quatenus etiam minus lenti sunt, ideoq; etiam plus alunt. Sed & alimentum frigidius est temperato, & minus quàm carniū sanguinearum. At sic mediocriter alunt, cùm bene cocti fuerint, incredibile est quantum suauitatis, & facilitatis ad coctionem in uentriculo ex coctione longa adipiscantur. Vnde etiam ius illud concrescit in gela, et addito aceto cibum efficiunt febricitantibus utilem, atque iucundum. Pulmo autem suauis & ipse in patella coctus cum iure, & aromatibus, odoratisq; herbis paulò plus nutrit pedibus, faciłè concoquitur: eiusq; enim caro laxissima, & leuissima, & paulò minus alba, alimentum leue, paucum, humidumq; præstat, & uitam producit: humectat enim pulmonem, à quo primum mors naturalis oboritur, quantò ergo iecinore, splenéq; rarior est, tantò facilius utroq; perficitur, ut in nutriēdo iecinore inferior est. At pecudum pulmones, sicuti & lienes, ac hepata cùm ut plurimum uitijs macerata sint: ob id ab usu hominum abdicanda sunt, cùm non sine periculo edi possint. Lactium præstantissimi, in auibus sunt testiculi, quia intus reconduntur: in quadrupedibus

Quadrupedum partes. Lumbi.

Pedes.

Pulmo.

Nota.

Lactes.

non ita,ſed ſunt difficilis coctionis,& mali ſucci:ſed carnes,aliæ glandoſæ minùs alunt,muſculoſa & optimum,ac concoctu facile præbent alimẽtum. Indicio eſt ſuauitas, & quod leues pondere ſunt, atque ſriabiles, alimentum tamen frigidius eſt, quàm muſculoſæ carnis. Friguntur in ſartagine pro ſanis,ægris elixantur, neque enim ius reddunt,in iure autem cum aromatibus ſunt meliores. *Mammæ.* Mammæ autem ſuillæ, & lactantium dulces ſunt, & à guloſis maximè expetuntur, ſuntq́ optimi alimenti:omnes autem mammillæ etiam uitulorum ob id bonæ ſunt: *Lingua.* Et ut minùs nutriunt,ita facilioris coctionis. Ob id etiam lingua & guſtu,& alimenti bonitate pręſtat,quare tota ea pars, & ſuauis,& optimi eſt alimenti. Vt etiam quæ adiacet linguę pars non ſit contemnenda,non ſic pars quæ exeritur,durior enim longè,ac deterioris eſt alimenti: Bubulæ quoque,bubalinæq́ ſale condiuntur, deinde penſiles ſeruantur in annuos uſus,his uini potores ad excitandam ſitim utũtur, nihilq́ pręſtantius reperêre,ut uinum iucundioris ſaporis guſtent. *Cerebrum.* Cerebrum autem pituitoſum,& craſſum gignit ſuccum,tardeq́ ac difficulter permeat. Tardè quoque concoqui exiſtimat Galenus,tum etiam nocere uẽtriculo, ego quomodo præparatum eliſtauerit non intelligo:nam elixum indeq́ in ſartagine frixum,non parum iucundum experior,& mei quidem domeſtici probant,elixum non ita,uel etiam ſuillum, aut bouillum. Quomodo uerò ſubuertat uentriculum,& excitare appetitum,quod in ægris quotidiè percipimus,poſsit non uideo,imò quorundam animalium cerebrum inter præcipuas epulas hodie boni uideo, ut hœdorum, uitulorumq́, quin & auium multarum,atq́ piſcium. Hæ igitur ſunt partes animalium iucundiores atq́ utiliores ualetudini,quæ cùm hoc etiam facilè manduntur,& permeãt,nec ullã moleſtiam afferunt. Cętera uerò quæ ſuperſunt ut iecora,lienes,cor,uentres,atque ſanguis longè ſunt concoctu difficiliora,craſſumq́ exhibent ſuccum. *Iecur.* Iecur etenim & ſi ſuillam accipiamus,quod inter cætera(de quadrupedibus intelligendo) præclarius eſt:facilius enim concoquitur & minùs craſſum nutrimentum prębet,ſi ſus iuuenis bonæ habitudinis, bonæq́ temperaturæ fuerit: interea tamen craſsi id alimenti erit,concoctuq́ difficile, quoniam hoc commune eſt omnibus iecinoribus, & ſi alteri magis. Gallinaceorum autem, gallinarumq́, & anſerum,atque aliorum uolatilium iecora ſapore, & ſalubritate commendantur, ut infrà dicemus,uariisq́ modis parantur. Vt uerò hepar ex rubro, craſſoq́ ſanguine alitur,ita lien ex ſubtili ſimul,atque melancholico, *Lien.* ipſius enim corpus rarum admodum eſt, atque laxum ad inſtar ſpongiæ,ut ſuccos craſsiores facilè attrahat, atque excipiat: ad hoc namq́ natura in corpore conſtituit, ut corpus à fœculenti, atque melancholico ſucco expurgaret, eodemq́ ſe nutriret: non ergo immeritò improbi ſucci eſſe pronunciamus,ſpecies enim carnis ad portionem alentis ſucci ſe habet:quapropter à cibo abdicandus eſt lien, & ſi aliquibus ſuauitatem guſtui præſtare uideatur. *Cor.* Cor autem raròhomines in cibos admittunt, eius quidem caro dura, fibroſaq́ eſt, ad concoquendum etiam difficilior,& ægrè permeat,nec admodum guſtui grata eſt: uerùm ſi rectè conficiatur non exiguum,nec prauum, nec fluxum corpori præbet alimentum. Ventres quoque animalium (quæ in cibos hominum ueniunt) nec magnitudine,nec ſpecie inter ſe ſunt ſimiles,ut in Arte medica declarauimus, *Venter.* atq́ hi ut uentres etiam, & inteſtina, membranoſaq́ omnia, durioris ſunt ſubſtantiæ, frigidioriſq́,ac ſiccioris naturę,imò licet probè concoquantur,frigidum tamen ſuccum gignunt,nec non & crudum. *Sanguis.* Sanguinem etiam tantummodò ſuillum,hœdorum, atque agnorum in hominum cibis uſurpari nouimus, cæterorum uerò animalium raro,& ſi contingat etiam ſæpè uitulinum, atque leporinum apud aliquos in pretio eſſe. Sanguinis tamen omnis difficulter concoquitur,& eò magis ſi craſſus, atq́ melancholicus fuerit,& quocumq́ modo paratur,aut coquitur,ſemper excrementoſus,atq́ concoctioni contumax experitur.

De Sang.

De Sue, & apro. Cap. III.

INter cæteras carnes humidiorem esse suillam, omnes conueniunt antiqui, calida quoque est, & si nonnulli, de antiqua loquentes, ipsam frigidam esse dixerint, hancque unam nostro simillimam esse temperamento statuere licet. Ex historijs etenim habemus, nonnullos scelere cauponum deceptos fuisse, qui dum hospitio suscepti, ignari primo appositis uescerentur humanis carnibus: detecta deinde fraude, saporem retulerunt qualis suillæ. Hos natura fœcundos genuit, imò pauci reperiuntur, qui fundos, aut uillas habeant, qui sues non alant, & hodie matresfamiliás quot annis alūt, quibus in primis familia sustentetur, & ut eætera cibaria eorum carne suauiter condiantur, multos namque in re cibaria, atque præclaros usus præbet. Cæterùm non exiguam differentiam in eis desumere cernimus ab ætate, sexu, locis, alimonia, habitudine, partibus, atque alijs id genus. Caro enim iuuenis porci, id est, lactantis ac recenter nati, non est comedenda, quia nimis humida, mucosa, atque excrementitia existit, facillimeque putrescit, & in prauum humorem conuertitur, & eò magis si uentriculum malis humoribus refertum adinuenerit: pituitam etiam generat, & cholicos, iliacosque dolores, & in renibus lapides, ac in iecore obstructiones parit. Probatissima uerò est adulti, ac mediæ ætatis, & boni habitus, ualdeque se exercentis: masculus etiam melior est, quàm fœmina, & præcipuè si scropha fuerit: senes uerò ac decrepiti fugiendi sunt, quoniam eorum carnes duræ, ac lignosæ, & humore melancholico præditæ sunt. Verùm quia ad quoduis pabulum sues facillimè assuescunt: ideo hordeo, milio, ficu, glande, pyro, cucumere, uua, & huiusmodi atque otio pinguescunt, tubera etiam ijs, atque apris gratissima sunt. Et qui in montibus degunt, cæteris præferunt, qui si in media, ac florenti ætate consistant, eorum caro boni est succi, & omnium escarum potentissimè nutrit, si benè concoquatur. Indico sunt fossores, aut messores, atque alij huiusmodi, qui solidiori indigent cibo, ea utuntur, ne imbecilliores præ labore reddantur. Crassum quin etiam, atque insimul lentum succum parit: unde qui hanc frequenter comedunt, celerrimè excrementorum copia abundant, nisi laboribus haud leuibus, dissipet, atque discutiant excrementa illa inutilia, imò qui diutiùs ea uictitant, iecoris, & renum obstructionibus corripiuntur: ideò sufficit illa ex interuallis uti. Quapropter bene animaduertere debent literarum studiosi, & qui domi sedent, otioque torpescunt, ut senatores, causidici, & sacerdotes, ne eam comedant: & si comedere uelint, aliquo exercitio uel frictionibus à cibo, ordine prescripto utantur, per frigora tantùm iugulantur, saleque inoluuntur, quo tempore sal commodiùs liquescit, carnemque subit, quæ maximam suauitatis gratiam acquirit, primaque mensa ad auiditatem, sitimque inuitandam exhibetur. Caro suilla recens in ueru cocta, siue assa, & sub crate longè gustui iucundior est, quàm elixa, nec tantam superfluam humiditatem habet. Eius uerò pinguedo nimis obest, uillos enim uentriculi laxat, appetendique facultatem aufert, atque nauseam inducit, quin & facilè in bilem uertitur, utilissima tamen est ad aliarum escarum præparationem. Apri autem adeò apud nos in pretio sunt, ut nobiles fermè omnes, non sine uitæ periculo studiosissimè eos uenantur, tanta est gulæ insania, & nobilissimus hodie cibus habetur. Eorum caro assa ut plurimum manditur. Distinguitur præterea eius alimentum ratione pabuli, loci, cœli, atque huiusmodi ut supra, gratam & ipsi, ac iucundam carnem habent, magisque salubrem, qui liberè uagantur quàm domestici: leuior enim est, & facilioris concoctionis, ac plurimi alimenti, nec parum interest an in montibus, aut in planis, aut in palustribus, aut in siccis pascantur. Asseruantur & hi sale, ut domestici sues.

Suillæ uires.
Differentiæ.
Caro lactantis mala.
Nota.
Apri caro.
Vires.

De Vitulo, tauro, & boue. Cap. IIII.

Boum differentia. *Vituli uires.* PRæcipua boum differentia quantum ad alimenti usum attinet ex ætate desumitur. Quatuor enim ætatis gradus reperiuntur. Prima est uitulorũ, secunda iuuencorum, tertia boum nouellorum, quarta uetulorum. Ceterùm non parum interest, lactens ne uitulus sit, an non: lactens enim succi bonitate copia, atque carnosæ substantiæ teneritudine, alios qui iam herbas, uel alios pabulos degustarunt, longè præcellit, suauiores etiam pretiosiores, & salubriores habentur, atque facilè inter grandiorum animalium carnes, siue elixetur, siue assetur, primatum tenet, celebraturq; ubique eius saporis suauitas, atque odoris fragantia, probi, temperatiq; est alimenti, ad aliqualem tamen declinat caliditatem, atque humiditatem: facilè concoquitur, & bonum generat sanguinem, ac bene nu-
Iuris uires. trit. Elixa etiam optimum ius facit suaue, atque humanæ naturæ ualdè accommodum: nutrit enim, aluum lenit, humores æquat, obstructiones aperit: immoderatũ tamen eius usum cauere oportet, quia aliquando uentriculum laxat: nec etiam recenter nata comedenda est uitulina, quoniam plurimum lentoris, ac acidi humoris obtinet: ideò duorum uel trium sit mensium ad minus, & pinguis, uarijs modis paratur: uerùm si diligenter assetur, iucunda est, ut superiùs diximus, & plurimum nu-
Iuuenci caro qualis. trit. Iuuencorum autem caro durior, ac siccior est uitulina, eademq; bonitate inferior, laudabiliores sunt montani. Itali etiam Romanos extollunt, multi sunt nutri-
Tauri caro. menti, sed non admodum boni succi: facilioris tamen sunt concoctionis quàm boues. Adulti autem tauri sunt nouelli boues, nondum castrati, quorum caro concoctu difficilior est: uerum si concoquatur, plurimum alimentum præstat, idq; ad melancholicum tendens, & ideo ab omnibus ferè gentibus damnatum eorum usum esse uideo, hancq; esse causam reor, cur tam raró mactentur. Sunt tamen fœminæ quædam quas uulgari nomine *manzinas* Bononienses appellant, quę meliores, ac sa-
Bouis uires. lubriores sunt, si nondum marem admisère: fœturæ uerò deterrimæ sunt. Boues autem quantò uetustiores, eò quoque par est ut in comparatione deteriores habeantur, frigidiores enim ac ficciores fiunt, & fœminæ multò magis ratione sexus. Difficillimè ergo concoquitur bubula caro, & crassum, turbidum, ac melancholicum
Cap. 1. succum generat, quod & affirmauit Galenus tertio de facultatibus Alimentorum, dum dixit: [Carnes quidem bouinæ, & ipsæ nõ paucum dant corpori alimentum, neque facilè euaporabile, sanguinem tamen generãt crassiorem quàm conueniat. Et si quis naturâ fuerit melancholicus, ex usu earum, facilè aliqua capietur melancholica passione.] Quamobrem uescẽtes ea largiùs, crebriusq;, si alicui melancholico affectu obnoxij fuerint, eò facilè tentabuntur, in quartanamq; febrem, aut lepram, aut scabiem, aut cancrum, aut elephantiasim, uel melancholiam, aut splenis duritiem, uel cachesiam, siue malum corporis habitum, uel aquam inter cutem, & huiusmodi incident, maximè si otiosi fuerint: qui enim multo ac uehementi utun-
Nota. tur exercitio, non tam facilè læduntur. Mediolanenses integros sale condiunt boues, quod & multis alijs in locis à magnis familijs in usu habetur, ad annua famulorum cibaria: sed ij admodum non pinguescunt, quoniam dura est coctu caro illa, & nullam ferè gustui suauitatem refert, moram longam in uentriculo ducit, & difficilè cõcoquitur, & confecta pessimum succum præbet, longeq; deteriorem, si morbosi fuerint boues, uitiata namq; caro, uitiatos humores & spiritus generat, & ali-
Vaccæ caro mala. quando pestilentiæ causam præbet. Vaccæ & ipsæ deterrimæ sunt, ut ex uerbis Rasis uigesimo tertio continentis colligitur: caro namq; omninò insalubris est, nec minùs atræ bilis fœcũda, & crassi sanguinis quàm uetulorum boum. Et si quis bouinam carnem aliquando comedere uoluerit, minùs mala est hyemis, aut autumni tempore, quo calor innatus robustior existit. Notandum etiam, quod illa, quæ de
Bubalina praua. carne bouina diximus, eadem de bubalina, siue buffalina intelligi uolumus: imò & illa'met longè deteriora in ea pronunciamus, eùm tenacissimæ sit carnis, atq; etiam deterioris succi, nec fermè nisi apud Hebræos in usu habetur.

De Agnina, ueruecina, arietina, & ouilla. Cap. V.

MVltos in re cibaria habet usus ouillum pecus, nec solùm lanificio corpo- *Ouilli pecudis*
ris tutela debetur, sed carni, lacti, & caseo. Agni autem carnem, & præci- *usus quot.*
puè lactantis, humidißimam esse, atq; pituitosam ab omnibus censetur: *Agni uires.*
imò quanto agni natiuitati propinquiores fuerint, tanto humidiorem, &
magis lentam, ac mucosam habebunt, quod quotidiè experimur. Quapropter me-
liorem partem paulò prouectiores tempore assequentur in regionibus frigidis &
humidis, nimirum anniculi, dummodò fœminas nõdum inierint. At in regionibus
calidioribus, sicrioribusq;, multò ante id tempus commodè, ac salubriter uesci pos-
sunt. Pabula quoque herbarum odoratißimarum sapidiores, & solida, compactaq;
magis substantia reddunt. Ideo huiusmodi laudabiles sunt, & concoctu faciles, bo-
numq; chimum generantes: minoris enim sunt humiditatis, ac superfluitatis, quod
idem met affirmat Princeps secunda primi Doc. secunda. Sic inquit: [Caro annua-
lis agni multi est nutrimenti, & spißi, & boni chimi: qui si etiam binis ouibus diu- *Cap. 15.*
tiùs alatur, nec herbarum pabula nouerit, suauior quidem, ac salubrior haud dubiè
erit, & maximam habebit nobilitatem.] Veruecina autem caro est arietum, quibus *Veruecinæ*
exempti sunt testes, ab Italisq; castrones appellantur, caro ad temperamentum ten- *uires.*
dens, & si aliquo modo frigida dici posset: frigescunt enim animalia omnia cùm pri- *Frigescunt a-*
mùm testes amiserint, ex sententia Galeni, eò quia priuata sunt innati caloris origi- *nimalia per*
ne, totumq; corporis robur his collabitur, perinde ac si senes fuerint, coarctãtur ue- *testium extra-*
næ, nec sanguis floridus existit, arteriæ quoque parum, ac imbecilliter, sicut senibus *ctionem.*
pulsant. Testes enim robur animalibus exhibent, atque totum corpus caliditate *Nota.*
multa perfundunt: quapropter quæ eis priuantur, nulla Venereorum libidine af-
ficiuntur. Obesi autem, ac pingues ueruece euadunt, carnisq; suauitatem nõ exi-
guam acquirunt, quæ satis tenuis, & boni est succi, & concoctu teneritudine sub-
stantiæ minimè contumax, nisi ueteres, & antiqui fuerint, quorum carnes pessimæ
sunt, tùm ad cõcoquendum, tùm ad succum bonum generandum, tùm ad nutrien-
dum: crassum enim generant sanguinem. Iuuenes ergo & unius anni, boni sunt, &
ad sanitatem conuenientes, ad moderatam caliditatem, atque humiditatem decli-
nantes, frequentißimè in usu hominum ueniunt, mensasq; onerant. Etiam Turca-
rum natio his libentißimè uescitur, tùm assis, tùm elixis. Ius etiam eorum optimum *Iuris uires.*
est, quod unà cum carne contra humorem melancholicum admodùm præstat, pro-
ceriores atq; nostris uulgaribus ampliores, ac obesiores in Gallia, Belgica, multisq;
alijs in locis nascuntur. Arietum autem carnes tam iuuenum, quàm senũ, mali sunt *Arietum caro*
succi, concoctu difficiles, ac insuaues: fœdum enim odorem, ac uirosum saporem *mala.*
referunt. Ideo ex usu ciborum homines sustulerunt, & si nonnulli reperiantur, qui
non sine delectatione eorum carnes, atque hircorum etiam comedant, comestasq;
præter molestiam concoquant. Verum quam plurimi sunt, qui nec earum odorem
ferre possunt, idcirco ab eis abstinere debent: quæ enim gustui ingrata sunt, fugere,
atque abhorrere oportet, tanquam ea, quæ concoqui nequeunt. Ouilla quoq; de- *Ouillæ caro.*
terrima est, tum temperamenti uitio, & sexus, tum & partuum frequẽtia: mali enim
sunt succi, & concoctu difficilis, muccoso etiam, lentoq; ac uiscido humore abun-
dat, quo nihil deterius: sępè tamen pauperes comedunt, eisq; non infimam ob con-
suetudinem, gratiam habent. Iuuenes ergo si fuerint minùs malæ, nec adeò excre-
mentosæ experiuntur: senes uerò adeò durioris sunt carnis, & illaudati in totum
succi, ut ex malitia nutrimenti febribus uescentes præparãt. Interdum etiam ex cor- *Documentũ.*
ruptela concitatur aluus ad intestinorum usque difficultatem. Quamobrem illud
in commune de uniuersis animãtium partibus meminisse conuenit, duras, siccasq;
euadere, ac concoctioni rebelles, ætate confectorum, humidas contra, ac molles,
eoq; cõcoctibiles magis iuniorum, nisi ab edito statim partu edantur: at quæ muc-
cosæ omnes sint, præsertim animalium, quę carne humidiore natura
prædita sunt, cuiusmodi caro agnorum est, ac
porcellorum.

De Hœ-

De Hœdina, caprilla, & hircina. Cap. VI.

Antiquorum error.

Hœdinæ uires.

ET si Arabes de hœdina carne malè scribentes, senserint eam naturæ frigidioris esse: nos tamen in libris Contradicentium, eorum opinionem confutauimus, atque euidenter demonstrauimus, eam in actiuis qualitatibus temperatam esse, imò potiùs ad aliqualem caliditatem declinare: in passiuis uerò etsi siccitate naturali prædita sit, ætatis tamen humiditate contemperari, cùm lactantes à primo mense ad secundum usque comedi soleant, quo tempore tenelli sunt, atque humiditate referti. Ideo inter cæteras quadrupedum carnes hœdina semper, salubritate primatum obtinuit. Galenus etiam dixit quod sola hœdina innoxiè uti licet, quicquid dicant graues illi uiri, innuentes capras nunquam sine febre adinueniri, & per consequens fœtus à morbida parente uitiatum temperamentum contrahere, nec ullam adducunt rationem: constant sanè capras pinguiores fieri, ineunte ac etiam media æstate, quo tempore arborum surculos comedũt. Otio ergo deditis, nec, ullo modo laborantib. cõuenientissima est caro hœdina, non tam uerò illis qui grauiter se exercent, moderatum enim alimentum præbent, quod facilè in illis dissipatur, atque euanescit. Sed studiosi nec se exercentes optimum atque conueniens nutrimentum accipiunt, ex ea, quæ tum elixa pariter, atque assata mandi potest, toto uerè ex succo malorum arantiorum: facillimè enim concoquitur, & bonum ac mediocrem inter crassum, & tenuem generat sanguinem. Sunt autem qui diuiùs lactantes à quarto mense usque ad septimum lactando protrahunt, nullo prorsus herbarum pastu, quorum caro duritie nõ caret, & nescio quid saporis uirosi, atque graueolentis acquirit. Romæ etiam passim recenter nati duorum uel trium dierum uenundantur, quos pro habendis pelliculis occidunt, qui tamen mali sunt succi, quia muccosi, ac nimis humidi. Caprina autem caro calida & sicca est, & præter prauum, quem generat succum, etiam acrimoniam habet, atque adeò concoctu difficilis est, ut uix confici possit: flatus, & eructationes excitat si non concoquatur, & choleram morbum parit. Estq; ut Hippocrates testatur quarto de uictu in Acutis, longè bouina deterior. Princeps quoque & ipse affirmat secundo canone, caprinam carnem siccam, atque concoctu ualdè difficilem esse. Nihilominus, si castrati animalis, atque iuuenis fuerit, laudabilior fiet. Castrati enim caro, acumen deponit, & uirosum ac graueolentem illum saporem remittit, pinguescit animal, & caro, humidior, ac gustui gratior euadit, quæ cùm non adeò sit concoctu difficilis, laudabiliorem generat sanguinem, licet in uniuersum succi prauitate haud carere possit: imò qui comitiali morbo proni sunt, illam prorsus effugere debent, inter enim cætera animalia, sæpè eo affectu corripiuntur, ut earum custodes affirmant, qui & eandem'met affectionem facillimè subeunt, atque quamplurimi illa concomitante pereunt. Hircina quoque, tùm ad concoquẽdum, tùm ad bonum generandum sanguinem deterrima est: fœdissima enim inter omnia animalia est, atque in cibis damnata, licet non desint nationes castratos hircos comedẽtes, nec gustui ingratos esse asserẽtes. Calida nimis & sicca est, nec nõ & flatuosa, quæ si antiquioris fuerit hirci, longè etiam erit deterrima, cùm sanguinem melancholicum pariat. Est & aliud caprearum ferarum genus, nec à nostris absimile: hæ quidem tantummodò montium incolæ sunt, nec unquam in plana descendunt, imò præaltis sæpè rupibus insident, quarum caro durior, magisq; siccescens est, quæ & atrum (ut cætera syluestria) succum generat, & concoctu difficilem, atq; saporis, odoris graueolentiam quandan refert. Damę autem non eiusdem sunt speciei, ac naturę, quia earum caro pinguis est, saporemq; ueruecis gratum habet, ut referunt qui eam comederunt, sed & ipsa, nec effugere potuit, quin crassiorem, ac melancholicum generaret sanguinem, cum syluestris sit.

Nota.

Caprinæ uires.

Sec. 100.

Castrati caro laudabilior.

Nota.

Hircinæ uires.

Caprearum ferarum uis.

Damæ.

De Ca-

De Capreolo, ceruo, lepore, ac cuniculo. Cap. VII.

INter cæteras ſyluestrium carnes, maximè capreoli approbata eſt: ex ue- *Capreoli uires.*
loci enim & aſsiduo motu à ſuperfluis humiditatibus exoneratur, tene-
riorę, & concoctu facilior efficitur, nec illam ſaporis, odoriſq; graueo-
lentiam habet, quoniam ex motu attenuatur ſanguis, rarefit corpus, ape-
riuntur meatus, & humores, qui ſunt cauſa prauitatis odoris, reſoluuntur. Optimè
nutrit, & in actiuis qualitatibus temperata cenſetur: in paſsiuis uerò ad ſuccum de-
clinat. Eligatur iuuenis, quia uno propè ſcribentium conſenſu ſyluestribus omni-
bus ut diximus prælata eſt, ſaporis, alimentiq; bonitate, conſtitutionis tenuitate,
concoctionis facilitate, excrementorum paucitate, licet nec prorſùs nulla generan-
di atrabiliarij humoris culpa carere potuerit, cùm ad ſiccitatem inclinet: ob id anti- *Mala.*
qua mala eſt, qui tota in melancholicũ ſanguinẽ cõuertitur. Tẽperatur uerò ſiccitas, *Nota.*
ſi ſolo oleo incoquatur, aut alij id genus humentionibus. Caro tùm elixa, tũ aſſa e-
tiam ſalubrior exiſtit, & Romæ præcipuè nobiliorum menſas ornat, perſæpè uarijs
modis parata, ac condita, ſed inaſſata potiùs, quàm elixa, et panificio incruſtata. Cer- *Cerui uires.*
uus autem diutiſsimè uiuit, cuius caro cùm dura, ac ſicca ſit, ob id aſininæ proxima,
eoq; ab hominum uſu abdicanda cenſetur, concoctu enim difficilis eſt, atque me-
lancholica, & ueſcentium corpora ad acutas febres, aliaſq; prauas affectiones præ-
parat. Raro ergo deguſtare oportet, fitq; iuuenis cerui, qui nondum iuſtam ſui tem-
peramenti ſiccitatem acceperit, quia tunc adminiculo tenerioris, humidioriſq; æta-
tis, minùs mali ſucci, palatoq; acceptior erit: conſiſtente uerò ætate, creſcente ſem-
per ſiccitate, & duritie carnis, deterior euadit, & quartanas, nec non & alias atrabi-
liarias paſsiones procreat. Tempore quoque libidinis caro fœtet, perinde atq; hir-
corum, & peſsima eſt. Nec boni ſunt ſucci nondum nati, ſed de uentre matris euul- *Nota.*
ſi, quos potentes Principes maximis in delitijs habere ſolent, mucoris enim pleni
ſunt, & ſucci crudioris: ſæpè eoſdem etiam deguſtaſſe uidi cornua mollia nuper ex-
orta, lanugine quadam obducta, & nondum ſiccata, atque tanta eſt noſtri temporis
gulæ libido, quod in uſum menſarum uerterunt, in quibus tamen nullus eſt ſapor,
nullaque ſalubritas, imò glutinoſa, craſſa, & terreſtria ſunt. In ceruorum etiam cor- *Os cordis.*
de oſsicula quædam reperiri ſolent, quæ multis morbis opem ſalutarem adferunt,
& maximè uenenis aduerſantur, ut & cornua, & præcipuè ſi à menſe Auguſti per
totum uſque Septembrem fuerint detruncata, quo tempore maximè uigent, ſuaſq;
uires in ſummo tenent. Adhuc quoque magna eſt de leporis temperamento con
trouerſia, cùm alij carnem leporinam calidam eſſe affirment, ut Arabes ferè omnes, *Leporis uires.*
alij uerò frigidam & ſiccam. Nos tamen ut diſputationes effugiamus, illam frigi-
dam & ſiccam eſſe cenſemus, quod idem ſenſiſſe uidetur Galenus, qui in libro de *Cap. 8.*
Attenuante uictus ratione dixit, eam ſanguinem uehementer craſſum gignere, bu-
bulla tamen, & ouilla meliorem. Præterea cùm ſit caro dura, ad gignendam atram
bilem idonea atque animalis timidiſsimi, quæ omnia ſunt ſigna frigidi atque ſicci
temperamenti, minus tamen iuuenculorum, quos lepuſculos uocamus, & illos
non tam nocuos eſſe experimur, guſtui etiam iucundiores ſunt, imò bimeſtres &
trimeſtres longè octimeſtribus, & anniculis precioſiores, & ſuauiores exiſtunt, le-
poribus tota Italia ſcatet, ipſorumq; uenatio nobiliſsimis ferè omnibus iuuenibus
peculiaris eſt, & capiuntur omni fermè tempore, unde niſi fœcundi admodum eſ-
ſent, genus equidem iam deſijſſet. Varijs modis conditur leporum caro, & ut pluri- *Nota.*
mum ex aqua, & uino elixatur, poſtea in aſſatu, uel panificio incruſtatur, & ſic mul-
tos perdurat dies, & præcipuè hyberno tempore. Inter autem cætera animalia ſylue
ſtria, craſsiorem quidem generat ſanguinem, & difficilè cõcoquitur, ac aluum ſtrin
git, uigilias inducit, nec non & ſomnia uaria, ac tumultuoſa, eius quoq; ſanguis ua-
rios habet in re medica uſus. Ferunt alpium incolæ lepores hyberno frigore exal-
beſcere, ac totos candidos fieri, atq; hoc niuis pabulo fieri aiunt, neſcio qua ratione *Nota.*
ducti, cùm nix nullum aut exiguum præbeat alimentum. Adde, quod in præaltis

etiam niuibus, nunquam deest aliquid, quod degustare, aut delibrare posint, quod immenso potiùs frigore, quo calor innatus retrahitur fieri existimandum, nam parum nutrimenti extimæ partes sentiunt, idque pituitosius, ex quo pilorum candor oriri solet, quo tempore caro minùs suauis est, quia frigore indurata, atque humore expressa. Cuniculus quoque lepori ualdè simillimum est animal. facie atque forma, magnitudine uerò inferiùs, ac colore diuerso: uersicolores enim sæpè spectantur cuniculi, & aliquando toti candidi, aut nigri, aut cęsij, atque huiusmodi, suntque carne albidiores, nec tam sicca, quàm leporina: & ideò meliùs nutrit, & faciliùs concoquit, sed & ipsa humorem melancholicum parit. In cæteris, quæ de leporum bonitate, ac uitio diximus, eadem de cuniculis pronunciamus, cùm parùm à natura eorum absint. Iuuenes enim & tenelli meliores sunt, reliqui uerò uetustiores abdicandi, cùm nulla nec saporis iucunditas, nec salubritas eis insit, & carne prædura sint præditi. Inassantur omnes, & rarò apud nos elixantur.

Cuniculi uires.

De Erinaceis, histrice, sciuris, atque gliribus. Cap. VIII.

Vlta erinaceorum, siue ericiorum habentur genera, teste Aristotele: sed hìc de terrestribus tantùm agimus, qui & si aliàs solummodò in arte medica locum habuerint: nunc uerò adeò gulę intenti sumus, etiam in ciborum usum traduxerimus, quamuis exiguum admodum carnis in se contineant, quam ad sanitatem nō laudamus, sed quia maximam habet digerendi atque exsiccandi facultatem. Iccirco Galenus dixit eam siccaram, & in polinem redacta, potuique exhibitam, elephanto obnoxijs, & ijs qui mali sunt habitus, tum conuulsionem sæpè patientibus, & nephriticis, atque ijs, qui aqua inter cutem laborant, quā anasarcam appellant, conferre. Histrix quoque animal est ericio ualdè simile, quod nostrates porcum spinosum uocant, in India, Africa, atque Italia etiam oritur, et aliqui in cibatu assumunt, alimenrum tamen improbum parit, uixque concoquitur, nec saporem gratum habet. Sciuri autem frequentes sunt Sabi syluæ, ac nemora abundant, & montanæ gentes eos uenantur, nec sine uoluptate, quoniam cursu, recursuque ex una arbore in aliam transiliunt, & colore albo, & nigro distinguuntur, à nōnullis comeduntur cùm præpingues fuerint, alimentum tamen exiguum, aridum, & atrabiliarium exhibent, & cùm mansuescunt in delitijs maximis habentur. Glires uerò animalia sunt muribus ualdè similia, quæ ferunt maiori anni tempore dormire, atque somno mirum in modū pinguescere hyemis tempore. Aestate uerò glandes, nuces iuglandes, atque castaneas comedunt, & præpingues meliores sunt. Atque in epulis Romanorum non exiguam habuerunt gratiam, quia gustui satis iucundi sunt. Assati quidem, aut in sartagine frixi siccius corpori dant alimentum, in patinis uerò conditi humidius, & paralyticis utilissimi censentur.

Ericiorum uires. *Histricis uires.* *Sciurorum uires.* *Glirium uires.*

De Reliquis id genus animalibus ab usu ciborum damnatis. Cap. IX.

Am hùcusque de animalium carnibus, quæ continuo apud omnes in usu esse solent, egimus: nunc reliquum esset de cæteris sermonem habere, quæ nullo apud nos in ciborum usu existunt, & si quandoque ab aliquibus assuetis, aut meliorum inopia degustentur, quæ tamen cùm potissimum naturæ nostræ sint obnoxia, atque tanquam de directo opposita. Iccirco ea prętermittere decreuimus, ueluti & ab alijs incremento prætermissa, atque reprobata fuerint. Quid enim de ursi, ac uulpecularum carnibus pro usu humano dicere possumus? quibus etsi Alpini quidam populi uescantur, iniquum tamen, atque atrabiliarium succum creant, nec desunt etiam qui asinorum domesticorum, & syluestrium carnes mandunt, quæ pessimi sunt succi, concoctu difficillimæ, atque uentriculum lædunt. Præterea edendo omninò sunt insuaues, quemadmodum equorum, camelorum, leonum, pardalium siue pantherarum, earum præpinguium maximè, atque aliorum huiusmodi carnes, quæ ualdè uentriculi substantiæ aduersantur,

Nota.

fantur, ac concoctu contumacissimæ sunt, quia in natura sua sunt duræ, siccæ, uiscidæ, lentæ, multarumque superfluitatum, & abominabilis saporis, imò humanæ naturali temperiei contrariæ, quæ nec sanguinem purum, mundum, aut clarum generant, sed aliæ in phlegma, aliæ in bilem, aliæ in atrum humorem addunt. Quapropter non nisi bonum est huiusmodi dimittere, non talia cibaria, quæ prauum generant alimentum, aut humorem crudum in uentriculo, aut bilem, aut serosum humorem, aut humorem nigrum, aut humorem putridum, aut in flatum conuertuntur, & permeant ad iecur, & implent uenas, & uasa similibus, & quandoque generant bonum chylum, & postmodum per iecoris uitium, in unum, aut plura ex his transeunt, & hoc est deterius, præsertim quia non facilè dignoscitur, & difficilius occurritur. Læditur autem uentriculi coctio, si non uacuus sit, & maximè si redundet alio, quàm simplici mediocri pituita, à uigilia, à motu post cibum, à qualitate, uel quantitate assumptorum, à fæcum retentione, & à uitijs aliorum membrorum, præsertim iecoris, & cordis. Hæc igitur de his neglectis sufficiunt, nec ulterius sermonem protrahamus, quoniam non nisi legentium fastidio, aut temporis iactura procedere posset. Sat itaque erit unius exemplo diligenter, & adamussim assumpto, cuncta prosequi, quæ de eo non solùm dici possunt, sed etiã excogitari, & sic eadem norma, omnia alia illius generis assequemur, & nõ ut nobis placeamus, atque fingamus, quæ placere uolumus, (ut plurimum enim contingit sordida quotidie damnare & detestari, illis tamen magis oblectari) sed ut recta ratione uiuamus. *Iecoris uitium deterrimum.*

De Cochleis, atque testudinibus. Cap. X.

MOre solito de cochleis seu limacibus, quæ diuersis inter hæc generibus (quamuis plures testaceas esse affirment) collocantur, sermonem instituti hoc animal quatuor habet cornuum mollia, duo maiora satis, reliqua exigua: omnia quæ exerit, ac contrahit suo arbitrio, Bruerius adeò oscitãter historiam eorum tractat, ut solùm duo cornua dicat habere (quod & Plinius) quasi nunquam uiderit animal omnibus regionibus familiare. Vnde fit ut testimonio illius non ausim fidere. Et maximè quod plures quasi earum historiam attingerint quàm uelim. Cutem habet præduram, cristatam, orbiculatam, & in acutum desinentem, ideo etiam turbinatæ appellantur quoniam in anfractum intorquentur à dextra in sinistrã partem, inflectitur si caput in sublimi colloces, & ex dorso ad caudam lustres, caput exiguum ualdè, sed collum amplissimum iuxta os, quod uix uidetur cornicula exigua, supra in capite tamen maiora. Et in tam paruo ore denticuli, quos cernere uix licet. Ex plantis maximè asphodelum insectatur, qui & contra uenena ualet. Abdunt se hærentes lapidibus, & arboribus, atque etiam herbis, & sub terra apparent ut uidi, & Plinius etiam testatur: à magnis imbribus, & corrupto aëre prodeunt: si genitæ statim, quomodo tam grandes? si exerunt se ubi latuerunt? Capita & effigiem equorum, alij boum referre putant. Sũt genera præcipua quatuor, contestæ, quæ sub terra latent: sine testa, quæ lapidem in capite candidum ferunt, & uerè limaces sine terrorio, marinæque. Est in illis intestinum, quod ab ore per uttanque partem tẽdit ad uentrem, antea papauere genito: post quasi nudum, & exile ad annum fertur, (ut inquit Aristoteles) ubi etiã docet idem inesse fermè testaceis omnibus, uelut purpuris, & ostreis, sed non eodem modo, et dentes cochlearum esse tenues, ac duros. In parte autem media est lucidum, ac quasi perspicuum, quod uice iecoris fungitur. Quæ paruæ, & quasi albæ, & contectæ sunt, sæpè uomitum prouocare solent. Sunt Africanæ solitanæ uocatæ (cum aliæ eiusdem regionis mediocres sint) quarum testæ capiunt aliquando libras x x. humoris. Sũt ergo hæ (ut Scribonius refert) præcipuè uentriculi doloribus sedandis amicitiæ munere utiles ualde: quamuis omne illarum genus ei morbo conferant, ut expertus sum, ac magis salubres, quàm hieræ Galeni species. Velut & iecori cato earum saluberrima: substantiæ similitudine, seu proprietate, ut Galenus testatur. Aqua uerò quæ ex eis destillatur duplici uase pulmoni. Nil illis utilius lauri folijs, & paucis, & ut uase mundo, & in dies

Cochlearum descriptio. *Asphodelus contra uenenum.* *Cochlearum quatuor genera.* *4. de Partibus animal. cap. 5. pag. 2.* *Nota.* *Cochleæ uentriculi doloribus utiles & iecori.*

8. de Med. secundum locos. in dies aqua lustrato emolliantur, purgentur, atque pinguescant etiã magis. Ius tamẽ illarum melius est quàm caro, quæ prædura est: nec illa trina coctio admodũ conducere uidentur, cùm sint insipidæ, & nihilominùs duræ, & minùs nutriãt: cum ignea enim parte etiam ocrea obducitur, coquuntur cum lauri folijs, despumatur, additur *Stillatitiæ facultas.* salis parum, oleo satis ad diuturnam coctionẽ. Ius earum sic præparatũ si non ingratum sit, aperit obstructiones iecoris, & pulmonis, ac ipsum lenit: impinguat iecur, *Iuris uires.* & uentriculũ roborat, & dolorem eius aufert: tollit lienem etiam, non tamen in hoc multum præstat, nisi quantũ ex lauro habetur: arenas & lapillos utraque causa cõminuit, & educit, tabidis utile est. Et partes quæ teneræ sunt, scilicet papauer, & quod in uisceribus ab incdia, & dicta purgatione continetur. Similiter & corneæ partes, maximè inferior, quę mollior est, & minor conducũt illis, & boni censentur alimenti. Tunicæ cutis rora, & quicquid sub dentibus crepat esui ineptæ sunt. Quæ pane & sapa impinguatæ sunt, meliores habentur: sunt aũt cochleæ Africanæ etiam mi- *Lib. 9. cap. 56.* nores aliæ, nam sunt fœcundæ, ut inquit Plinius: sicut Reatino agro albæ. Illyricas magnitudine præfert, sicut solitanas nobilitate. Sunt aũt solitanæ etiam ex Africa, *Lib. 3. cap. 14.* dicente Varrone, à quo accepit Plinius (quanquã ex Africa quæ uocantur solitanę) eas uult esse adeò capaces. Sed iam propiùs eò accedamus, & quæ ad propositum *Cochlearum uires.* maximè sunt necessaria, doceamus. Cochleæ igitur paucum, & crassum exhibent alimentum, ideò generãt sanguinem etiam atrum: & ut breuiter dicam melancholi- *Lib. de atra bile, c. 4. in princ.* cum, ideoque etiam obstructiones pariũt. Omnia crassa, & lenta, & quæ multum nutriunt, obstructiones parere consueuerunt, quocirca senibus incommoda. Manifestum est etiam quod omnia, quæ dura sunt, aut crassa, ægrè conficiuntur, ideoque *5. de Tuenda sanitate cap. 6.* serò etiam: multiplici ergo ratione senibus obsunt. Octauò tamen de compositione Pharmacorum connumerat eas inter illa, quæ uires reficere solent, cum ouis sorbilibus & bulbis. Rursùs easdem connumerat ibidem ut stomacho salubres, cum *Cap. 4.* bulbis dicit, quia excrementum humidum uentriculi siccant. Paulò inferiùs, ut ual- *Cap. 8.* dè utiles iecori, & proprias illi laudat. Siccant igitur ualdè humidum superfluum, & astringunt, solidumque exhibent alimentum: ob hæc omnia uentriculo sunt utilissimæ. Prohibent enim quicquam inutile illi influi. Et si timeatur ex eis obstructio modicè siccata, & minimè salita, iubet Galenus edere senes. Declarauimus enim sæpè salem nil aliud esse, quàm quod igneum est in mixtis omnibus, oleum autem aërem: sed omne ius cochleæ præcipuè Africanæ aluum mouet, & mannæ etiam ma- *Cap. 4.* gis. Quid mirum cùm eas exhibeat Galenus etiam, cùm ita nono de Compositione secundùm locos. At dices grauis est ad concoquendum, nil minùs si omnes tunicas exceperis. Abstine ergo ab illis ab externa parte, in qua caput, & collum à nigro illo fœculento, à cornea parte, quæ dura est, nõ quæ mollior, seu ex iuuenta animalis, seu ex cibo, quo depasta est, seu quia in imo uentris ea optima est, & papauer cum fuerit expurgatione factum flaui coloris, hæc omnia cùm mollia sint, celeriter, & facilè concoquuntur: conuertuntur enim haud dubiè facilè, & celeriter concoqui, sed & contenta in uisceribus omnia cùm flauescunt. Idem enim est flauum in cochlea, quod in hœdis, uitulis, & piscibus album, & exquisitè candidum in iuuenculis, papauer, & corneum, & illud quod à lęua est instar farciminis etiam candidissima sunt. Videtur autem intestinum regredi ab imo ad partem superiorem, quòd natura nullum in cauda habeat exitum. At omnis pinguedo in puro animali, & circa collum extra, & ubique intus candida est, & suauis. Cùm ergo quicquid in cochleis continetur præter membranas molle sit, & coctum in uentre animalis, uerisimile est quod sint cõcoctu facillima. Quod enim in uisceribus concretũ est, formã, & naturã sanguinis habet. Cęterùm accipiemus limaces (dicuntur aũt à limo, quod *Limaces unde dictæ.* ex eo generentur, & alantur) ex cultis locis, contectas, aut pingues, & iuuenculas, *Meliores.* quod dignoscitur, quoniam non possunt facile à sua concha eximi: repurgabimus *Præparandi modus.* cum lauro per tres dies adiecto salis modico, & lacte, aut sapa, inde diligenter ablutos, cum alijs lauri ramis coquemus despumando, donec molles uideatur, exutis à domibus præcidemus, quod solet ex arca prominere, & eis per mediũ diuisis abijciemus intestinum totum reuolutũ à capite ad locum caudæ supremum, & totum

diligen-

diligenter lauabimus: post ex residuo faciemus partes quatuor, membranaceam, candidam, corneam, & flauam, cutem totã abijciemus. Flaua à cornea differt, quod splendida non est, corneam edemus diligenter attritam dentibus, aut pistillo, concreto sanguini similem, frixam in sartagine. Membraneam subigemus pistillo, inde addemus passum crocum, adipem, at oleum, petroselinum, aut cæpas, & cum alba parte benè contrita efficiemus offas, quas coctas edemus, nec mireris diligentiam, aut refugias laborem. Est enim illius conditio uelut tritici: Galenus ter illas coqui iubet, ut teneriores euadant, licet pleræque ex his sint, quæ quantò diutiùs coquuntur, eò duriores fiant. In uniuersum autem pamphaga hæc uelut Gallinæ, astaci, cochleæque cautè comedenda sunt. *Pamphaga cautè comedenda.* Nec periculo uacant, quæ unum habent uentriculum, uelut pisces omnes, quorum uentrem qui edat non solùm suilli moris est, & immũdus: sed graue periculum subit: periêre quidam piscium intestinis deuoratis, audio etiam comesta limace: ea enim hæret fœdis, & corruptis rebus, tum etiam ueneno præditis plantis, ut non mirũ sit si diecula extinctus sit. Quàm stultum est tanto periculo se exponere, hærent fungis, serpentibus, tabescentibus, napello. *Nota.* Periclitaremur etiam à gallinis, sed illas defendit ingluuies, ubi uenenum retunditur, & mors animalis ipsius: propterea spontè mortua edere prohibuit Moses. Vbi ergo limacem edere cogimur, alatur in olla quindecim saltem diebus, & sæpiùs locus mutetur, ac mundetur, aut folijs lauri uirentibus purgetur, aut ex his sint, quæ adhuc in cortice latent: *Vt tutò limacem edas.* in omnibus autem quæ non ex certo genere alimenti uiuunt, uenter, uentriculusque abijcianrur, uelut etiã testudinibus lutosis, ac astalis, & piscibus: nam quadrupedum uiscera antequam edãtur, expurgari solent. Testudinum autem tria sunt genera, palustres, marinæ, & terres. *Testudinum tria genera.* Palustres deteriores sunt terrestribus, quód in cœno latitent, eoque & limosa uligine alantur: terrestres Africanæ maximæ, & aduersus lepras, elephantiasim, sanguinisque corruptionem, commodissimus usus: *Vires.* omnibus commune est difficulter concoqui crassum, & non multum præbere alimentum, & multum ouorum, multumque iecoris habere, cætera parùm ad conceptum naturæ similitudine aduersus abortum: his quibus infantes, ubi statim nati fuerint pereunt, utiles sunt. Crura etiam & partes interiores matenarum, quæ maximæ sunt, suauem habent carnem, & bonum præbent alimentum, hecticis quoque conferunt, sed terrestres cæteris sunt utiliores, caro earum candida est, & pulli carni simillima parùm inter carnes nutriunt, plus tamẽ piscibus diu uiuere creduntur. Ius earum optimum est, & bene nutrit, & sanguinem contra uenena præclarè auxiliari omnes uno ore prædicant.

De Lacte. Cap. XI.

Postquam de Quadrupedum carnibus quæ mortalium cibos adiuuant, pertractauimus: consequens est, ut de his differamus, quæ præter carnes, alimenta quoque adaugent, & primùm de lacte, cuius memoria cùm mecum reuoluo, nihil non posse hac in arte mihi uideo: *Lactis laudes.* nam quid lacte antiquius? sine quo nullus ad iuuentam peruenire potest, neque ab infantia ali: nam & si barbarorum filij polenta ex aqua & farina, ut superiùs diximus, nutriantur, non tamen ante quadragesimũ diem, paucis ante trimestre spacium. Quid dulcius, quid iucundius, quid notius, quid utilius, cùm unũ hoc sit quod stat loco cibi, ac potus? Vndè laudatur pietas filiæ, quæ senem patrem in carceribus ad mortem ex inædia damnatum, lactauit. Et tamen in hoc antiqui adeò negligentes fuerunt, ut ex sex partibus, duas tantum agnouerint, caseum & serum. Nam quod Hippocrates in quarto de Morbis butyri meminerit, & extrahere docuerit: *Quartum de morbis non esse Hippocratis.* non est ideò existimandum butyrum Hippocrati notum fuisse, quod neque Aristoteli notum fuerit? sed ex hoc deprehenditur authorem quarti de Morbis non solum Hippocratem magnum non fuisse, sed neque filij, uel generi, aut nepotis alterius: quandoquidem hi omnes ante Aristotelis ætatem mortui essent. Aristoteles autem nihil ignorauit eorum, quæ sua ætate nota fuerunt. *Notatur Galenus.* Demiror postmodum Galenum, cuius cum æta-

te butyrum notum esset, tamen neque eius naturam in alendo docuit, & Dioscoridi refragatur, dicenti ex ouibus, & capris haberi quod & experimento cognitum est, ut etiam Bruyerinus affirmat, cuius est hoc inuentum, dicens, tantùm ex bouino lacte butyrum excipi. In quo non potest excusari quod paucum intelligat: nam nec hoc Dioscorides prætermisit, quin & usum eius in cibis qualemcunque à Dioscoride traditum uolens, ac sciens prætermittit. Sed neque quenquam inueni, qui omnes illius partes perfectè intellexerit, multò minùs, ut quale præberet alimẽtum, eadem edocuerit. Idem tamen Bruyerinus propiùs accessit. Ergo in lacte partes simplicis sunt sex, compositæ autem seu à natura alienæ quatuor, ut in uniuersum sint decem: lactis quidem uires aliæ sunt, aliæ pro diuersorum animalium natura: at de ascititijs sermo non erit, utpote, quod obscurum non sit, optimum esse recens à partu inucteratum pessimum sanè animalis aciuuenis, quod neque fame laborauerit, neque cibis prauis nutritum sit, nec labore fatigatum, nec timore oppressum, non macilentum, sed lac omne animalis herbas comedentis in regionibus nostris utile est, dico uaccæ, capræ, ouis, asinæ, equæ, capreoli autem ac cerui, & cuniculi, & leporis paucum: sed omne utile non ita carnis, aut lupi, quanquam fabulentur Romulum & Remum à lupa educatos: deteriùs est leoninum. Camelinum suprema medicina Ascitis, & in usu frequenti Afris: de Elephantino nil comperti habeo, forsan crassius est, quàm ut homini conueniat: sex igitur generum est, humanoq; addito septem. Conueniunt omnia genera lactis, quod bene nutriunt, aluum leniũt, sitim sedant, uenenis aduersantur nullum, aliud genus cibi misceri sibi utiliter patiuntur, minore iactura panis coctus, & etiam qualis edi solet, & aqua ei sociantur: cætera omnia non sine periculo, sed omnium maximè uinum, & quando potentius, & pisces, & horei fructus, & legumina.

Lactis partes. *Lac ex quo animali.*

De Lactis partibus simplicibus. Cap. XII.

Cap. 13. Lactis spuma. Vires.

PRima uocatur spuma lactis, in frequenti usu Mediolani, Galeno Romæ cognita libro de cibis boni & mali succi, Aphrogalam Græco more uocat, fit agitatione lactis perpetua, & ut etiam butyrum, sed spuma paulatim, & perpetuò demitur, quæ cùm pinguem, ac lentam secum materiam habeat, butyri nempe, durat per totam diem. Hæc pars leuis admodum coctionis est, suauissima, boni alimenti, sed pauci, ac minimè solidi, perperàm editur post cibũ: sed ante tamen quod pinguis sit, deijcit appetentiam, non obstruit, neque lapides gignit quod tenuissima. Qui saccharum addunt, meliùs non solùm suauius efficiunt. Alimentum hoc cum pane solo innoxium est, nec uino mistum adeò perturbat hominem, ut lac ipsum, secunda pars est aqua, neque enim dubium est, quin sit simplex, cùm post omnia relinquatur, uel ab initio ab omnibus separetur, sicut & de ea parte quę recocta dicitur: quam constat remanere post caseum, ut dubium nõ sit, quin hæ tres partes simplices singulæ non sint. Sed iam de aqua lactis dicamus, quæ alimentum non dici potest, sed aut cum alimento mista, aut potus, aut medicamentum: igitur ut cum alimento mista, id est, lacti proprio, efficit ut extinguat sitim, cùm nulla alia pars huiusmodi sit in lacte, imò reliquæ potiùs aut augent, aut excitant. Lac ergo cùm sitim sedet, maximè, ut inquit Auenzoar, & melius quàm aqua, longè autem magis quàm uinum, & id ob aquam quæ in eo est, dubium non est quin aqua plurimum sitim non extinguat. Sed & ipsum lac penetrare facit, minuitq; pinguedinis fastidium, & temperat illius caliditatem, cùm sit frigida, & humida: & quia serosum aliquid habet, aluum deijcit, quo fit ut totum ipsum lac inter ea numeretur, quæ aluum deijciunt, cùm singulæ illius partes aliæ potiùs astringãt, quàm leniant, aut moueant aluum: seorsum igitur aqua lactis hæc omnia abunde potest, scilicet sitim extinguere, penetrare in uenas, quod Arabes appellant aperire, refrigerare, humectare, detergere, atq; aluum mouere. Antiqui ad hoc uncias circiter quadraginta, id est, quinq; heminas teste Dioscoride exhibebant. Verum plurimum refert quibus modis detrahatur: Et licet in omnes partes modus ipse separandi aquam emanet, manifestiùs tamen afficitur ipsa aqua. Et separatur quidem lac calefa-

Aqua lactis. Vires. Lac aluum deijcit. Modus extrahendi aquam lactis.

calefactum, ſi uas ipſum in aquam frigidam immittatur: nam ob frigiditatem co-
guntur partes craſsiores, ut neceſſarium ſit tenuiores ſeparari, hæc aqua omnium
quæ à lacte detrahuntur, puriſsima eſt, minus aëris, ſed frigida, humida, inſipida, ac
ſubdulcis, ſedans ſitim, aluum minus mouet. Proxima huic eſt, cum lacti eo modo
calefacto dum refrigeratur oxymel injjcitur: hæc frigidior eſt, & magis permeat ue-
nas, magisq; ſedat ſitim, at aluum pariter mouet, & in reliquis ſimilis priori: ſed ſi lo
co oxymelis addas mulſum ex uino, ſcilicet ac melle, minùs erit frigida, minusq; hu
mida, magis deterget, aperiet uenas, aluum mouebit, & iucundior. Sed ſi coagulo *Nota.*
ſeparata fuerit, erit actis, mordax, magis aperiet uenas, magis aluum ſubducet, me-
dicamentiq; inſtar erit, non ſedabit ſitim, deterget, calidæ & ſiccæ facultatis uidebi-
tur uentriculo minus amica, niſi fuerit frigidior & humidior. Quæ gallio cogitur,
media natura eſt inter eam, quæ ſolo frigore, & coagulo ſubducta eſt: cōſertꝗ mē-
bris munitionis, quoniam gallium ipſum iucundi eſt odoris. Quæ uerò preſſura
uocatur, & ipſa lac coagulat, minùs efficaci aqua, quæ cogitur flore cardui, & ipſa
parum diſtat à temperamento, at omnium efficaciſsima & acris, quæ lacte ficus, aut
caprifici, ualenter enim purgat. In uniuerſum multa ſunt quæ aquam ex lacte elici-
unt, uel quoniam cogunt, ut frigida, uel quia ſeparant, ut acria, & oxymel, quibus
omnibus calor auxiliatur. Itaque & gingibere quidam lac coagularunt: alij etiam
ſuperſtitioſiùs piſcium inteſtinis quibuſdam ut lucij, ſed ſi in aqua illa quæ aliter ſe- *Vt aqua la-*
parata ſit igniti lapides, aut candens chalybs immerſus ſæpiùs fuerit, poſt purgatio- *ctis aſtringat.*
nem aſtringentis ac membris robur addet, ſiccabitq; magis, ac magis refrigerabit:
ob id dyſentericis fluxionibus non parum confert, maximè qui cum febre fuerint:
ſed & minus acris reddit abſumpta ignea tenuiore, & calidiore parte. Succedit huic *Recocta, quæ*
recocta, quam conſtat eſſe terream partem, ac minimè pinguem, poſtquam ſubdu- *& eius uires.*
cto caſeo diligenter, & exquiſitè relinquitur. Alimentum eius frigidum, & tenax,
ad lapides procreandos paratum, obſtructiones parit, & flatuoſam melancholiam:
nihilominus à cœna ſumpta ſomnū facit, & putredini minimè obnoxia eſt, omnes
ſiſtit fluxiones, aluū, urinas, ſudoresq; cohibet, extinguit ſitim, cum oxymelite in-
noxia eſt, modo uentriculus frigidus non ſit: at frigido uentriculo noxia eſt, cere- *Nota.*
bro, & neruis, atque oculis, ſed magis etiam dentibus, dyſenterijs utilis duplici uſu. *Caſeus quis.*
Caſeus quarta pars eſt ſimplex lactis, nam & poſt butyrum, & ante recoctā extra- *Lac aſininum*
hitur, & in lacte aſinino. Et in aſinino plus caſei, quàm butyri, quod penè nullum *plus caſei*
eſt, in ouillo autem etſi butyri, atque caprillo ſit non parum, ut Dioſcorides, & Bru *quàm butyri*
yerus rectè affirmant, plus tamen ſatis in eis, ut experimentum etiam docet caſei, *habet.*
quàm butyri: & minus butyri, quàm in uaccino. Temperamenti eſt humidi qui re- *Videto con-*
cens eſt, ac frigidi in ſecundi initio ſi ſalitus non ſit, aluum ſiſtit, uentriculo utilis nō *trad. 79.*
parum, & corpus impinguat, & difficulter concoquitur. Eſt enim edulium robu- *Caſei uires.*
ſtum, ut ait Hippocrates: craſſum humorem ob id gignit, meliorq; eſt calidam ha-
bentibus naturam, & ſiccam, quàm frigidam aut humidam. Ideo ſi tenerrimus ſit,
& eadem die factus, etiam lenire uentrem poteſt, nondum exutus aquea prorſùs
parte ſecum congenita. Verùm ratio alimenti, & medicamenti diuerſa eſt, optimus
enim eſt quiſquis recens eſt admodum, & ſale caret: at habentibus uentriculum fri-
gidum, aut imbecillem, forſan non adeò utilis, præſertim ſi non temperatè quis eo
utatur. Eligatur mollis, ac pinguis, leuisq;, ſuauis guſtu, odore iucundus, quiq; faci-
lè frangitur. Ouillus etiam facilioris eſt coctionis, atq; minùs terreus. Et in uniuer- *Ouillus me-*
ſum quantò minus uaccino ouillus nutrit, tantò melius præſtat alimentum, capril- *lior.*
lus autem ambobus deterior eſt: cauendum eſt autem ne uel innoxius multitudi-
ne, detrimentum afferat, aut miſtione eorum, quæ penetrant plurimum, & petroſe-
linum, fœniculus, aromata pleraque, uel quæ citò tranſeunt, uelut uinum, ac dulcia.
Vitia caſei ſunt ſal, ſapor acidus, uetuſtas, & quæ ad illam conſequuntur ſalitus mul *Caſei uitia.*
tum, materia eſt lapidis, & ſitim generat, difficiliſq; eſt concoctionis: acidus uentri-
culum, & iecur debilitat, ut omnia acida, ſed ipſum eo magis, quo grauius eſt, & hæ
ret, & eſt naturæ amicum: uetuſtus carioſus eſt, corruptus omnium malorū author
eſt. Salitus præterea ſanguinē exurit, & atram generat bilem, antiquus ut dixi dete-

rior est salso, & capitis dolorem facit, & ualdè sistit uentrem, & urinas cohibet, & crassiores reddit. Et uetustus tantò magis atram bilem generat, quantò salitus flauam, aut ut plerunque flaua deteriorem. Videtur autem tempus non determinare uetustatem, sed natura: nam saliti celeriùs senescunt, & sicci, & crassi, & minimè pingues: post annum tamen nisi oleo assiduè humectentur, uetusti sunt appellandi. Propterea qui leues sunt spongiosi, pingues, atque friabiles, quæ tes quasi inuicem pugnant, caseum (& nouus dici possit) efficiunt, optimus est omnium, qui oleo immersus seruatur, ut odorem, saporemque seruet recentis, mollemque substantiam. Caseus præterea etiam cariosus omnis lentum generat succum, qui grauiter olet, pto ueneno habendus est: at qui unctuosum quiddam præfert, fastidiū generat. Equinus quoque deterioris tanto alimenti est, quantò equi caro carne bouina glutinosior est, atque insuauior, optimus tandem est, qui in ructibus breui odorem omnem exuit casei, in omni genere illius. Butyrum uerò postquā & ante caseum est, & longè leuius, ac pinguius lactis spuma, posterius quintum obtinebit locum simpliciū partium: atque ita spuma illa aëri assimilatur, butyrum igni, caseus pituitæ, tecocta terræ, aqua autem urinæ & serosæ parti sanguinis respondebit. Est enim butyrum calidissima pars lactis totius. Sed & pinguissima, quod ob humidi copiam, quod in lacte redundat, nihil patitur simile esse igni: sed aëreum uidetur, quod tamen facillimè bilescit, & amarescit celeriùs, quàm spuma, uel caseus. Ergo butyrum calidum est in medio secūdi ordinis, cùm in initio eius esse uideatur ob humidi copiam: neque enim est definire humidi ordinem, ubi siccitatis nullum appatet indicium. Butyri duplex est usus, ut cibi botealibus gentibus, ut condimenti calidioribus in tegionibus omnes, ut cibum damnant: ego uerò ut condimentum deterius esse existimo, attamen suauius est. Namque ut condimentum & coctum in bilem facilè uertitur, quoniam medicamenti uim habet: crudum & ut cibus optimum præbet alimentum: multum, leue temperatū, bonum putredini minimè obnoxium, & quod omnibus membris alendis utile sit: suaue gustu, & uentriculum etiam bene nutrit, sed tam multis est obnoxium, ut plerique casum pro ratione seu natura ponant, nam si humor corruptus, aut biliosus in uētriculo sit, statim in syluestrem natutam transit, nauseabundum, malè olens, horribile, & uermium, ac bilis gignendæ materia, similiter si circa ipsum quantitate peccetur, plurimum obest, supinumque reddit uentriculum, & nauseam mouet, & appetitum cibi deijcit: sed & si in imbecillem uentriculum incidat, aut iusto humidiorem, memineris autem semper horum duorum, quorum primum superiùs docuimus, id quod est optimi alimenti, proprium esse, ut æqualiter totum corpus bene nutriat: tale autem palam est, substantia forè mediocre, & qualitate temperamento proximum. Quod enim extremis maximè propinquum est, id in medio est, uel prope medium. Deinde ut sit multi alimenti, quod enim ptoportione sua multum præstat alimentum, idem paucorum est etiam excrementorum. Tertium est ut facilè concoquatur: lutea enim ouorū, & caro apri, cum plurimum nutriant, multò faciliùs concoquuntur rapis, & carocidibus, atque allio, quæ paucum præstant alimentum. Accedit ut nullam noxam præstent, non obstruent, non grauent caput, aut somnos impediant, nec semel sumpta, nec ex longo usu. Eadem quoque re non facilè corrumpantur: nam pisces quidam & mollia edulia tametsi bonum præstent alimentum: facilè tamen peruertuntur, uel naturis, uel cabibus, uel societate aliorum. Sed & alimētum, ut sit solidum opportet: hoc enim necessarium est uitæ longitudini, & à densitate cibi prouenit. Quod & si suauis sit cibus is, iam omnia habet quæ optas, hæc autem superiùs edocuimus. Quod autem nunc docere uolumus, nouum est, quod cibus alius est bonus simpliciter, alius bonus, qui non facilè peruertitur, alius qui etiam si peruertatur, nō magnam affert noxam: contra malus simpliciter, & malus qui facilè peruertitur, aut si qui peruertatur, plurimum lædit, horum primum tertium manifestè differunt à priori distinctione, secundùm non ita, sed uidetur cum quinta conditione boni alimenti, seu optimi, si simul reliquæ accedant conuenire, cùm minimè ita sit: nam in prima diuisione diximus alimentum id oportere esse tale, ut postquam alimentū factum est, scilicet sanguis,

Seruandi modus. *Equini uis.* *Butyrum.* *Vires.* *Butyri usus duplex.* *Nota.* *Nota.* *Alimentum solidum esse oportet.* *Cibus quot modis bonus.*

guis,ut non facile peruertatur: diuiſio enim illa alimenti eſt propriè non cibi, hæc *Butyri ali-*
autem contrà,cibi,non alimenti. Igitur cùm antequam alat,facilè ſeducitur, cibus *mentum opti-*
non eſt bonus,niſi ſimpliciter, non ſecundo modo diſtinctionis ultimæ in tria mē- *mum eſſe,ſed*
bra. Porrò hæc neceſſariùm fuerat in memoriam reuocare:nunc facilè butyri, & a- *non bonum*
liorum naturam explicabimus. Dico ergo butyri alimentum eſſe optimum buty- *cibum.*
rum ipſum tamen nō eſſe bonum cibum. Nam quod butyrum facilè concoquatur
quod plurimum nutriat,quod alimentum eius non facilè corrumpatur: ſed neq; ul-
lam noxam affert, cùm concoctum fuerit, ſolidum quoq; & ad diuturnitatem uir,
& ad ferendos labores utiliſsimum:ſuaue etiam eſt his qui optima diligunt, & qui-
bus incorruptus eſt guſtus,cū ſit ſapor illius,ſi recens ſit,miſtus ex dulci, & pingui:
quos ſolos ſapores docuimus eſſe alimenti, ut alimentum eſt: nam cæteri ſunt po-
tiùs medicamenti, quàm cibi:at quod ſimpliciter ſit optimum, & omnia primum
membra æqualiter nutrire poſsit,edocet illius natura. Nam id ſolùm fermè eſt,quo
totum corpus alitur ab infantia,& omnium confeſsione lactis pars præcipua. Tem
peramentum etiam eſt:nam quod humidiſsimum eſt pueris quidem optimè ob ſi- *1. Aphor.*
militudinem conuenit, ſenibus ut quandiu ſenectus pertrahatur. At immodicum *16.*
humidum dici non potes,uelut frigidum,aut calidum, aut ſiccum cùm parcè ſumi-
tur, nam qualitate humidum eſt in primo ordine, ſubſtantia in extremo, ſed hanc
metiri oportet ut dixi multitudine: certū eſt enim quod ob id ſiquis butyro replea-
tur,grauabitur tanquam ab immodico alimento,non humidiore quàm conueniat,
calor etiam eius paululum humanum excedit,atque ad uentriculum comparatum
calidum eſt, ſanguis tamen ex eo genitus temperatus eſt. Attamen non omninò *Cur non bo-*
ſecundo,aut tertio modo cibus bonus appellandus eſt:primum quia neque omni- *nus cibus ſit*
bus,neque omni modo conuenit: humidam enim aut imbecillem habentibus uen *butyrum.*
triculi naturam non conuenit,ſi magna quantitas edatur. Haud utile eſt,corrumpi-
tur à uino plurimo,præcipuè potenti,à piſcibus,ab ouorum alba parte, à carnibus,
& ut ſimpliciter dicam pueris cum ſolo pane,uiriſq;:ſenibus autem etiam cum mel
le dari debet, ſubſequatur uinum paucum multa aqua dilutum: ita optimum erit,
ut nil præſtantius ſit alimentum, omni labe carens: quod ſi uentriculus non ferat,
cum menta edere oportet. At coctum ſemper malum eſt,quodcunque enim natura *Nota.*
ſua optimum eſt,ut lac,butyrum,uuæ paſſæ,ſi coquantur,deteriora redduntur,ut e-
tiam mel. E butyri genere eſt quod oxygala uocatur, dicente Plinio:dum Buty- *Lib. 28.*
rum conficitur paulum aquę additur,ut aceſcat,quod eſt maximè coactum in ſum- *cap. 9.*
mo,fluitat id exemptum addito ſale oxygala appellant, reliqua decoquunt in ollis, *Oxygala.*
ibi quod ſupernatat butyrum eſt, oxygala fit & alio modo acido lacte in recens ad-
dito quod uelis aceſcere,utiliſsimum ſtomacho: ſed prioris ratio habenda eſt, nam
Galenus nō ex butyroſa ſubſtantia,ſed caſei ſpeciem eſſe uult, ſi rectè obſeruemus, *Cap. 17.*
quæ in tertio de Alimentis ſcripſit,eam de qua ſuperiùs egimus, recoctamq; appel- *Oxygale ui-*
lauimus:inquit enim oxygala etiam ſi in bilioſiſsimo uentriculo, ac calidiſsimo ſit, *res.*
nunquam in nidorem tranſibit,eſt autem frigida, & craſsi ſucci,difficilis coctionis,
& ex qua humor crudus generari ſoleat,calidiſsimis uentriculis utiliſsima, aduer-
ſiſsima frigidioribus, lapidiq; generādo in calidis renibus apta, eadem ſtupefacere
dentes frigidiore natura ſolet. Quod uerò ſit caſeus,meminit paulò pòſt, & in pri-
mo ut aliud fuerit apud Græcos, & Galenum, aliud apud Plinium, & Romanos. *Cap. 17.*
Butyrum præterea uenenis omnibus,& præſumptum ſi quid aliud obſtat, nam plu *Cap. 13.*
rima commoda affert etiam meliora lacte:nam primùm ſuo humido abundante o- *Butyrum con*
mnem uim ueneni ſopit, tum maximè quod ut aliàs declaraui omnia uenena ſicca *tra uenenum.*
ſunt poteſtate:tollit uim erodendi,putrefaciēdiq; immoderatum calorem, friguſq; *Omnia uene-*
medicamenti hebetat:ſubſtantiæ inimicam naturam retundit. Poſt etiam tenaci il- *na ſicca pote-*
la,ac uiſcida craſsitie prohibet ne in membra agat, præſertim uentriculum, atq; ie- *ſtate ſunt.*
cur:& uomitum facilè commouet,ut expellatur, & ne penetret, remoratur, & ubi
læſerit,exulcerata lenit,exuſta mitigat. Ideò etiam cum aqua ſumptum lactis utili-
litates præbet, præterquam quod non adeò iucundum ſit his tot modis commo-
dum eſt. Pectoris duritiei ſi quid aliud & deuoratum,& in ore retentum, & foris il-

litum conducit cum saccharo præsertim intus sumptum : lenit etiam omnes dolores, & in clysteribus adijci ob hoc, & quia fæces emollit, plerumq; solet. Sed caput
Caput lactis. lactis uere quidem ex spuma, & butyro compositum, & si eximatur, alterum nõ potest confici, sicut neq; si hoc detrahatur, nec spuma, nec butyrum dulcius multo est, & candidius butyro, ita in utroq; à spuma uincitur, connumeratum est inter partes simplices, quia ex ualdè similibus componitur. Meliùs longè alit, quàm butyrum, suauiusq; gustu est, sed & optimum alimẽtum præbet, uelut de butyro dictum est, neq; peccare oportet aliud aliquid sumendo, neq; ex ipso multũ: plus tamen quàm
Vires. ex butyro bonum maximè sanguinem generat, utile iecori, atq; uentriculo mundis & bene ualentibus, ut hac in parte Antonio Gazio Paduano credendum non sit,
In corona florida cap. 124. qui ex erroribus indicationem cibi fecit. Neq; ergo ante cibum, neque post cibum conuenit: quæ ratio in omnibus cibis bonis liquidioribus seruanda est, dico lacte, uitellis ouorum, atque alijs huiusmodi. Inferius tamen in butyro medicamenti ratione. Et ex lactis summa superficie calefacta detrahitur.

De Lactis partibus compositis, Cap. XIII.

Lac scissile. COmpositæ lactis partes nomen non habent, præter lac scissile. Est enim quæ uocatur Ginocada, in qua omnia præter aquã continentur. Caseus
Lib. 8 c. 8. 10. de sim. pl. Medic. pinguis, & lac concretum, & in puluerem redactum. De scissili ergo primum agendum est. Meminit huius Alexander Trallianus, & Galenus etiam schistum sit infusis candentibus lapillis, seu frustis ex chalybe, scili-
Vires. cet admodum ignitis, uno post alium, dum lac desinit stridere: conuenit enim hoc maximè dysentericis, ulcera mundat, astringit, bilem cohibet: sed in his qui febre carent. Coquitur autem lac antequam chalybis frusta inijciantur. Videtur autem uelle ut non semel, sed quater, aut quinquies inijciantur. In febrientibus autem lac huiusmodi reformidat, exhibet autem lac cui admistum sit aquæ fontanæ quarta pars, & ut ad dimidium decoctum sit super prunas, aut cineres perpetuò agitando. Illud mirum quod lac, post lac duabus horis det, post lac tribus horis pulticulam, uel etiam panem, tum pulmulas, quod qua ratione faciat, non satis intelligo, concoqui enim in tam paruo tempore omninò impossibile est. Hoc ipsum pro certo habetur scissile quod ita dictum est, quia perpetuò diuidatur cum aqua à caseo, butyro separatur, tum alijs partibus, educere bilem, purgare ulcera, astringere, ac mitigare dolores. Sed Gioncada constat (ut dixi) ex quatuor partibus, caseo, butyro, aphrogala, & oxygala. In quo illud mirum admodum uidetur, quod adempta parte aquea frigida, lacte frigidior euadat: an quod coagulum ui suam partem calidiorem secùm educat: aut quod coactum lac, atq; condensatum ampliùs refrigeretur, bene nutrit, non tamen butyro, aut cephalogalacti par. Grauis est uentriculo, quoniam lac cùm concreuerit, uel in nidorem uertitur, aut acidum humorem, ut nunquam bene concoquatur. At caseus pinguis butyro, & lacte constat, optimeq; nutrit, medius inter butyrum & caseum, qui si seruari posset. Sed quam parum potest, res perutilis esset, quod in eo non excellat sapor pinguis, quò butyrum plerisq; odiosum est. Lac autem concretum militibus solum utile, in quo etiam omnes lactis partes seruantur: siccatur enim quod concreuit ex lacte in furno diu, palam autem est butyri multo minus seruari quàm casei, exustumq; quid habere, redactum tamen in puluerem, & aquę incoctum plurium ciborum panes subit, panis potus ferculi, & obsonij. Est
Quod facile à calido concrescit terreum est. etiam genus lactis concreti ex omnibus partibus aquea duntaxat excepta, cuius Galenus meminit Pyriastes seu piriephthon uocatum, cum ouis parit: primum lac calefaciunt, nulloq; addito concrescit, ac si coagulo coactum esset, eiusmodi est alimenti crassioris, quod enim à calido facilè concrescit, terreum est, ut docuit Aristoteles: propterea non ob hoc tantùm, sed quia tandiu in mammis asseruatum est, pessimi alimenti est, si ad alia simpliciter comparetur, per se tamen boni, ac iucundi saporis qualis cephalogalacti.

De Auium differentijs. Cap. XIIII.

Sicuti in Quadrupedibus complures reperiuntur differentiæ, ut declarauimus, æquè etiam atq; in auium genere conspiciuntur, quæ à tempore, ætate, uictu, loco, cœloq;, atq; etiam in quibusdam à castratione desumūtur, quibus salubriores, aut insalubriores, aut in cibis magis, uel minùs idoneæ redduntur. Tempore enim (exempli gratia) quo libidine agitantur, tum syluestres, tum domesticæ, pro cibis ineptæ sunt, extenuantur enim quia labore, & sollicitudine non comedunt, ut manifestè apparet in domesticis: quis est enim qui libenter edat gallinas incubantes? Pariunt autem omnibus fermè anni temporibus, exceptis brumalibus diebus, quibus maximè pinguescunt, ac teneræ fiunt. Porrò aliæ etiam æstate meliores sunt, utpote quo frugibus uescuntur, aliæ autumno, quę uuis, ficubus, pomis, baccis, atq; alijs huiusmodi, aliæ tempore hyemis gratiam acquirunt, ut merulæ, turdi, anseres syluestres, grues, atq; aquaticæ omnes. Sunt & quæ dum frigora fugiunt, uel hyeme latent, uel loca tepidiora petunt, sensum enim illis natura indidit, ut cognoscerent, quò mutationes à frigore, uel à calore facere deberent, locaq; permutare. Repeniuntur nec' non & aues, quę cum natura sint imbecilles, nec longum iter peragere possint, hyberno tempore in campos discedunt, ut tepore patiantur, æstiuo uerò, ut æstu semper careant, montes repetunr, & hę autumno pinguiores sunt, quàm æstate, ut de coturnicis patet, atq; alijs huiusmodi. A' uictu autem nec paucæ adnotantur differentiæ: quæ enim ungues aduncos habent, omnes carniuoræ sunt ut aquilæ, accipitres, uultures, & aliæ quæ libēter in cibatum ab hominibus non solent admitti, aliæ uermiculos deuotant, sed complures frugibus uiuunt, ut palumbes, columbi, turtures et huiusmodi, sed ut summatim dicam aliæ uictum à terra petunt, aliæ à flumine, aliæ à lacu, atq; aliæ à mari: nec paucæ etiam sunt, quæ herbis uescuntur. Notandum quoq; carnes auium syluestrium semper pabuli saporem gustui referunt, nam quæ formicis uescuntur, formicarum saporem reddunt, uermiculorum uerò quæ uermiculis, & sic de singulis. Veluti de his patet, quę piscibus aluntur, pisces etiam olent, & quę circa aquas uiuunt, lutum, accœnum repræsentant. Virus autem illud marinum redolent, quæ circa mare, quod nobis Dioscorides significauit dum dixit, quod auiculæ illæ, quæ baccas deuorant denigrantur, & homines qui eas comedunt, alui profluuio sæpè corripiuntur. Præferuntur quoq; montanæ campestribus, ut infrà, ueluti & quæ præabundanti pluuia largiùs bibunt, nec sine detrimento. Non enim mediocris earum est differentia, quæ in stagnis aut paludibus, aut lacustribus locis degunt, cum ijs, quæ in montibus, aut locis siccis uiuunt. Nam pro locorum natura, aut animalium proportione carnes (ut Galenus refert) siccæ & excrementis uacuæ fiunt, & ad concoquendum faciliores: aut humidæ excrementitiæ, & concoctu difficilioris. Suauius etiam, nec'non & utilius castratione efficitur animal, ueluti de gallinaceo genere patet. Aliæ quoq; in infantia placent, quæ cùm adoleuerint, homines abhorrent, senectus enim semper improbatur, sicuti & eorum caro, quæ nuperrimè edita sunt, quoniam muccosa, atque humida, eoq; excrementis plena, ut superiùs diximus, senum uerò dura, sicca, fibrosa, ad concoquendum contumax, atq; exigui admodum alimenti. Auium autem uolucrium omnium genus, ut Galenus inquit paucissimū alimentum exhibet, si ad gressilium genus conferatur, & potissimùm si ad suillam, quæ copiosissimi est nutrimenti: uerùm facilius concoctu est uolucrium. Auium tandē alimentum in uniuersum tenue est, neq; multum, neque diu permanens, aut robustum, sed non malum, nisi quarundam caro quæ dura est, ut cichoniatum, anserum, anatum, pauonùm, atq; aliorum huiusmodi. Porrò in omnibus uolucribus animalibus, ut & in quadrupedibus scire oportet, quod augentium caro multò est præstantior, quàm ætate declinantium, & media in utranq; florentium, sed iam particulatim de omnibus, quæ in usu ciborum apud nos locum habent, exequamur.

Auium differentiæ à quibus.

A' tempore.

Cur sensus auibus inditus.

A' uictu.

Pabulum saporis causa.

Aues montanæ campestribus meliores.

Castratio.

Ab ætate.

Auium alimentum in genere.

De Gallo, capo, gallina, & pullo. Cap. XV.

Cap. 9. Gallinarum genera que. Tria à Varrone enumerantur gallinarum genera, libro tertio de Re rustica: Villaticæ, Agrestes, & Africanæ. Villaticæ dicuntur uulgatissimæ illæ, quas in uillis atque in urbe etiam ali uidemus: Agrestes uerò mediæ sunt inter uillaticas, & Africanas, quæ raræ tempore Varronis in urbe erant, hodie uero rarissimæ, oua enim in uillis faciunt, & hyemalibus temporibus aliquando conspiciuntur. Africanæ autem sunt, quæ ex Africa in Italiam transferuntur, quas gallinas Indicas uulgus uocat. *Galli caro & eius uires.* Galli ergo tenelli caro connumeranda est inter uolucrum carnes, quæ quandam mediam naturam extenuandi, & crassefaciendi præstant, à Galeno adeo laudatas. Facilè enim concoquitur, laudabilem generat sanguinem, & appetitum conciliat, atq; omnibus temperamentis cõueniens est, & præcipuè si moderatè præpingues fuerint galli, & nondum coierint, & iam canere incœperint: Ius etiam eorum humores æquat, & uentrem aliquando mouet. Verum si antiqui, ac decrepiti fuerint, dura est eorum caro, nitrosa, falsa, ac concoctu difficilis, & cibo inepta: iusculum uerò ad multa in actu pratico commendatur, *Ius antiqui galli & eius uires.* lauat enim, abstergit, aperit, flatus dessipat, prouocat, aluum soluit, atq; melancholiam purgat. Gallinam autem soleo ego dicere à natura pronominum commoditate, solummodò fuisse creatam: cùm infinitos mortalibus in re cibaria usus *Gallinæ utilitas.* subministret: ideò fœcundissimam natura genuit, quasi quod sciret hominum uitæ utilissimam, atq; commodissimam: ob id primas gallinaceo generi in re alimentaria partes tribuimus, non solùm quia alimentum optimi succi, & paucorum excrementorum, insimulq; temperati præbeat, uerùmq; etiam quia obuia est semper ubiq; locorum copia, ut in amicorum, aut hospitum aduentu in expectato, nullus cibus *Vires.* gallinaceo sit paratior. Calida & humida (moderatè tamen) est iuuenum gallinarum caro, eamq; Galenus temperatam censet, & quia eius succus, nec in bilem, nec in pituitam conuertitur, nutrimẽtum multum dat, temperatum, atq; optimum, harum etiam ius tam sanis, quàm ægris ualdè commodum est, & ideò elixæ potiùs, *Castratio bonitati suffragatur.* quàm assatæ comeduntur. Castratio quoq; in his bonitati suffragatur: compertum enim est castratas gallinas palato melius respondere: est etiam earum caro candidior, friabilis, & magis tenera. *Agrestium gallina & eius uires.* Agrestes uerò gallinulæ dictæ, & ipsæ non mali sunt succi, quia caro earum alba est, sed durior, atq; natura siccior, & concoctu difficilior, nec gustui adeò grata, & minus alimenti præbet. *Africanæ que.* Africanæ autem magnæ sunt aues, miramq; habent formam: rostrum enim carnoso quodam additamento uestiunt, atque inde supernè pendulo eodem sæpe reductili, quoties libuerit, aut pro esce capiendæ commoditate, alia etiam per collum consperguntur eiusdem coloris rubri, sed cum iracundia tentantur, linescunt, multosq; alios suscipiunt colores: *Vires.* caudam expandunt mares nostratium pauonum more, sed longè breuioribus pennis. Hæ si iuuenes fuerint, nec sapore, nec succi bonitate, nec nutritione uillaticis sunt postponẽdæ, imò earũ caro optima est, quia candidissima, & friabilis, & gustui grata, ut dicere audiam alias omnes sapore, ac salubritate superare. Facilius enim est concoctu, boni nutrimenti, paucorum excrementorum, & optimum generãs sanguinem, si tamen bene macerata aliqua ratione prius fuerit, quod omnibus fermè paulò maioribus auibus commune est, alioquin earum caro concoctu contumax esset: bene etiam decoqui debent, ut tenerescant, ut plurimum assari solent, uel in *Capi qui.* furno decoqui. Capi autem castratione ex gallis gallinaceis fiunt, ob quam ex calore, & siccitate, in contrarium, uel medium potius immutatum eorum temperamentum. quapropter egregiè commendatur: est enim undique æquabile, igitur inter primas epulas capos hodie reponi uidemus, & non solùm lautiorum, sed & rusticorum, plebisq; mensas ornare. Castratione enim pinguiores fiunt, quia cucurri- *Vires.* re, & canere desinunt, neq; Venerem repetunt, atq; omnis animi uigor cadit, optimeq; ac ualenter interanes alunt, sanguinis multum, indeq; & lautissimorum succorum copiam, nec tenuium, nec crassorum nimis præbent, & facilè concoquuntur, &

tur, & ſi quis dicat tenue, potius quàm craſſum eſſe eorum alimentum, fateor: ſed tamen nutrimentum ex æquo durabile eſt. Et ſenes non adeò facilè ſicceſcunt ut galli, quorum tamen caro ut omnium antiquorum improbanda uenit. Pulli & ipſi benè nutriti, ſed non admodum ſaginati, qui nondum coire, aut oua peperere incœperint, optimi ſunt alimẽti, & eorum caro ſucci boni plena eſt, tenerrima, atq; ſaporis iucundiſsima, nec alius eſt cibus qui innoxiè tum ſanis, tum ægris exhiberi poſſit, elixātur enim pro ægris cum lactucis, oxalide, endiuia, & cæteris huiuſmodi pro refrigerando, alterando, concoquendo, ac ſomnum conciliando, prout opus fuerit, & bimeſtres, at trimeſtres laudantur, & his ut gallinis potiùs elixis utimur: Aſſatione enim ſicceſcunt nimis, eorumq; ius ad humores contemperandos mirum in modum ualet.

Pulli uires.

De Columbis. *Cap.* XVI.

COlumborũ plura ſunt genera, ſed quatuor præcipua turriti, domeſtici palumbes, & Alfachę, qui & Alſuachę: maximi, & pinguiores, ac ſuauiores domeſticis, quorum quidam ſingulis menſibus pariunt, laudãtur ex his etiam plumarios habentes pedes, Galenus commẽdat omnium carnes, ſed parum diſtinguit ab attagenis, aut gallinis, ne dum inter ſe, niſi communibus rationibus. At quantum differt attagena auis Aſiatica, de qua epigrammaticus:

Columborum plura genera.
Lib. 13.

Inter ſapores fertur alitum primus,
Ionicarum guſtus Attagenarum.

Suum autem nomen reſonare ait Aelianus, idemq; refert inimicam eſſe gallinæ, at quidam uocari apud nos francolinum, ſed quis in columbis Attagenarum ſuauitatem, aut candorem alarum Phagiani, aut capi uidit, multum autem (ut dixi) inter ſe, ne dum ab alijs differunt optimi cenſentur Alfachees, ut qui hecticis, & morbo regio, & cacochymia laborantibus magno pręſidio ſunt adeò ut & cacoëthicos, uſu ſoli perſanare poſsint: omnes proſunt tremulis, & reſolutis, & cerebro, uiſui, & auditui, ſed non ita intelligendum eſt, ut ſingulis diebus eis utaris, quemadmodum Curtius agendo uitam breuiorem reddidit. Sunt enim longè duriores ad concoquendum pullis gallinaceis, & melancholicum generant ſuccum, ſuntq; excremẽtitij, licet hoc etiam proprium habeant, ut utentes eis tutos reddant à peſtilenti febre. At ipſe iam propè LXX. annum erat multis grauibus curis afflictus, inter reliquas filij maximè ſpei cæde, multis ſtudijs maceratus, & quod omnibus maius fuit, uix quinq; ſomni horas explebat. Sed & ſanguis qui ab ala uiuentis columbæ detrahitur, ubi fieri incipit ſuffuſio ex ſanguine, ea uiuente inſtillatus oculis, quibus omnia rubra apparent, & miningibus fracto craneo ſanat, aut iuuat. Diſciſſus colũbus et oſsib. fractis, impoſitusq; dum adhuc uiuit, capiti curat phreneticos, in quibus ſiccitas nondum exactè dominatur. Turriti meliores ſunt domeſticis, minùs medicamentoſi Alſuacheis. At palumbes longè uiuaciores columbis ſunt, ſerũtq; purgare ſe lauro, earum caro melancholicum ſuccum magis gignit, & difficilior eſt, quàm cæterorum columborum, quod & Galenus fatetur ibi, tum in libro de Attenuante uictus ratione, ubi etiam excrementitiam eſſe illam affirmat. Exoluto tamen & nauſeabundo uentriculo conferunt palumbes, ut in Sexto de compoſitione medicamentorum ſecundùm locos: ſicci enim ſunt & calidi, ideo eorum frequens uſus iuuat, ut & cæterarum auium, quæ granis ueſcuntur. Ob id etiam ſtercus illorum præ cæteris cataplaſmate adhibitus capiti, aduocat defluxionem potenter, calefacitq; ipſum, ac ſiccat, tum enim paratum habebatur. Iecur, & alę, & ſanguis, qui circa renes eſt cruditati, ſunt oportuniora, tùm quia molliora, tùm quia toto genere aluum ciunt: uitioſa enim ſunt: palumbos referunt Venerem hebetare, unde illud Martialis.

De animalibus. 4. lib. c. 42.
Alfachium uires.
Contra peſtem.
Sanguis eorum.
10. de Simplic. medic. cap. prop.
Turritorum uires.
Cap. 8.
Stercoris eorum uires. 5 Meth. cap. 13.

Inguina torquati tardant, hebetantq; palumbi,
Non edat hunc uolucrem, qui cupit eſſe ſalax.

Incredibile eſt quantum referat ut è nido tollantur, faciles coctu, & ſuaues, una dies imò duodecim horæ & uires, & gratiam adimunt: ob id nobiles fermè omnes

familiæ apud nos ſua habent columbaria, in quibus nidulantur, atque educantur, & inter elegantiores epulas hybernis menſibus collocantur palumbes: parari etiam ſolent æſtate elixi ex omphatio, ne ſua caliditate bilioſos lædant, eſtq́ pituitoſis conuenientiſsimus cibus, ſunt enim calidi & ſicci, *Syluestrium uires.* & ſylueſtres plurimum, licet recenter nati, & præpingues humidiores ſint: ob id calidioribus natura ſine additione alicuius refrigerantis non debent exhiberi, referuntq́ eorum copioſus uſus Anginam excitare, credo ob calidiorem ſuccum quem generant, & febres quoque, & alios calidos affectus præter naturam.

De Pauone, grue, ciconia, & ſtruthyocamelo. Cap. XVII.

Pauones domestici. VItos Romani proceres domeſticos pauones in domibus alebant, ut ex Varrone, atque Athenæo intelligi poteſt: miraq́, & memorabilia pretia apud illos fuiſſe teſtantur: & primus Romæ pauonem occidit cibi gratia Hortenſius, orator augurali cœna, nec inde defuêre imitatores, imò & noſtris etiam temporibus tanta eſt gulæ luxuria, ut & ſi eorum caro dura, fibroſa, & concoqui contumax, atque improbi ſucci ſit, nihilominùs ſæpiſsimè comeduntur, *Vires.* atque lautioribus cœnis apponi ſolent. Caro eorum calida, atque humida eſt, concoctu tamen difficillima, non temperamenti uitio: ſed quia dura atque fibroſa, ut *Cap. 19.* teſtatur Galenus tertio de Alimentorum facultatibus, modici eſt alimenti, & craſſum, ac melancholicum generat ſanguinem, ut cæteræ grauiores aues: ideô ab eorum eſu abſtinere debent qui otium, & quietem amant, minùs mala eſt eorum caro multum ſe exercentibus, & præcipuè ſi iuuenis fuerit pauonis, quia tenerior eſt: *Vt tenerior fiat pauonis caro.* quapropter ut præſtantior etiam fiat, & meliorem ſuccum creet, iugulari oportet per triduum, aut ad minimum biduum, antequam decoquatur, atque hyeme per quatriduum & ultra, ſimulq́ pendentibus pedibus onus lapidum appendatur, ut eo pondere carnis durities emolliatur, atque diſtractione fibræ laxentur, ut meliùs in uentriculo confici poſsit: & libentiùs garyophillis, alijsq́ huiuſmodi inaſſantur, quàm elixentur pauones: notandum etiam quod plus damni, quàm utilitatis affert educatio harum auium, cùm conſtet maximam hortis eſſe peſtem, & tegulas, cul- *Gruum uires.* moſue tectorum euertere. Eadem non minùs in grauibus ſeruanda ſunt, cùm longè quidem magis prædura, fibroſaq́ ſit earum caro, temperamentumq́ frigidius, ac ſiccius: & ſi quis calidum malè exiſtimauerit, ob id quouis modo parata, & cocta, tardè, ac difficillimè concoquitur, & atram bilem gignit, plusq́ improbi ſucci, atque excrementitij, quàm alimenti præbet: nec olim defuêre qui has garyophillis *Ciconiarum uires.* inaſſatas hyemis tempore in cibis commendarunt, ueluti & ciconiæ, cùm tamen nullum honorem noſtris in menſis hodie habeant: ſerpentibus enim, alijsq́ uenenatis animalibus (quæ in paluſtribus locis quærunt) ueſcuntur, & cum hoc earum caro prædura, & fibroſa, & concoctu difficillima, quæ prauum ſuccum, deterrimumq́ omnium alimentum adfert, quare peſsima in cibis cenſetur, & ſi aliquando ex adoleſcente adhuc pullo optimè, herbulis, & aromaribus condito, atq́ diu prius macerato aliqui comedant: ſuntq́ populi qui eas maximo in honore habent, quia *Struthyocameli uires.* ſerpentes abſumunt, enecantq́, nec alio cibi genere aluntur. Struthyocamelus autem nunquid inter aues ſit reponendus, nec Galenus explicauit: uaſtiſsima tamen *Cap. 2.* omnium eſt auis ſi modò pro aui habenda eſt, cuius caro ut Galenus teſtatur tertio de Alimentorum facultatibus excrementitia eſt, multoq́ ad concoquendum difficilior: dura enim & fibroſa, ac tenax cuiuſmodi eſt caro omnium animalium uaſtæ molis, imò & alæ malæ, ac concoctu difficilis ſunt, quia Galenus ipſe inter aliarum auium alas connumerat, quarum ſubſtantia fibroſa, ac dura eſt.

De Ansere, & anate. Cap. XVIII.

ANseres maximo in honore apud Romanos fuisse testatur Plutarchus, *Anserum duplex genus.*
quarum duplex est genus domesticum,& syluestre,atque hæ multis mo-
dis hominibus utiles existũt,pluma nimirùm,carne, adipe, & etiam ster- *Vires.*
core ipso. Earum caro inter alias auium carnes calidior atque humidior
est terra,atque aqua uictum sibi quæritant: cohortales tamen, ac domesticæ maiori
ex parte uictum in terra quærunt: syluestres uerò ex aqua dum gregatim circum-
uolant stagna,lacusq;,quarum caro domesticis salubrior est,pr̨ęnimia enim exerci-
tatione minùs excrementitia est,atque concoctu facilior, uerùm omniũ caro dam-
nata est,quoniam dura,& concoctu difficilis,& ualdè excrementitia, atque impro-
bum generat succum,ualdeq; putredini obnoxia: imò experimẽto comprobatum
est,copiosum eius usum febres excitasse: ob etenim partium crassitiem,atque duri-
tiem,maximeq; nisi ualido, robustoq; uentriculo concoquatur, obstructiones ge-
nerantur,quæ & febrium,& aliorum præter naturam affectuum sunt in causa. At si
rectè conficiatur,multum alit,licet uitiosum corpori alimentum adferat. Earum ie- *Iecoris anserũ*
cur in miram,ac memorabilem amplitudinem crescit, quod ut Galenus refert tem- *uires.*
peratum est(sed reliquum corpus multarum esse superfluitatum affirmat) suauissi-
mum etiam,& facilis coctionis,boni succi,ac multi nutrimenti. Alas præterea inter *Alæ.*
cæteras partes commendat, dum in libro de cibis boni, & mali succi inquit: [Reli- *Cap. 6.*
quæ anseris partes duræ sunt, & concoctioni aduersantur, & excrementis redun-
dant præter alas.] In Italia pullo anserum bimestres, uel trimestres præpingues au-
tumnali, hyemaliq; tempore assatos, uel in furno decoctos frequentissimè come-
dunt: adultiores uerò, & senes fugiunt. In æstate autem morbis ualdè conflictan-
tur. Adeps earum apud nos pro intinctu, ac condiendis ferculis celebratur. Ana- *Adeps.*
tes quoque & ipsæ inter animalia uictum tùm & terra,tùm ab aqua percunctantia *Anatũ uires.*
connumerantur, calidiores sunt omnibus domesticis uolucribus, sed earum caro
dura est,& praui succi, ac concoctu difficilis, & ualdè excrementosa,ueluti est caro
aliarum palustrium auium,sed longè deteriores sunt quæ in urbibus degunt, quia
fœdissimos cibos, ac cœnum deuorant: quæ uerò libero cœlo, aquisq; fluentibus
fruuntur, palato iucundiores sunt, & minùs uentriculum aggrauãt,& si exquisitè
conficiantur, multum alimenti, praui tamen, atque excrementosi tribuunt,quod
colorem ac uocem clarificat,ut inquit Princeps: impinguat etiam, & sperma adau-
get,ac coëundi libidinem accendit: uerùm siquis eas comedere cupiat, eligat iuue-
nes, quarum iecora, & alæ tutiùs comedi possunt, ut de anseribus diximus, quo-
niam eadem fermè est omnium ratio, & per biduum antequam decoquantur, iu-
gulentur: ab esu autem ueterum, ac salitarum omnes abstinere debent, sed Iudæis
relinquere,quibus continuo uescuntur: nec mirum si maiori ex parte melancholi-
ci euadant,ac mali sint coloris,& nigri,& plumbei.

De Perdice, ac coturnice. Cap. XIX.

VT omnium bonarum rerum Italia nostra,ita & perdicum, fertilissima est, *Perdices quę.*
quæ coturnicibus maiores sunt,carnosiores,atque alimẽti bonitate præ-
stantiores,rostrumq; habent rubrum, & inter primas opulentorum escas
connumerantur,sed non omnibus terris, ac regionibus concessæ sunt,
tum in quàm plurimis uiuere, & propagare nequeant, ut in Anglia, aut Britannia,
& has Itali maiori ex parte *starnes* appellant,quæ non parùm inter se pro locorum na
tura magnitudine,colore,& carnis substantia differunt: referunt enim in Syria earũ
carnem adeò duram esse,ut uix comedi posit: Theophrastus etiam credidit in Pa-
phlagonia ipsas duo habere corda. Diu uitam ducunt,& ut Aristoteles testatur, ad
annos usque uigintiquinq; & adeò sunt calidæ,& astutæ, ut opus sit uenatores ad-
modum solertes esse,si eas decipere debeant: libidinosæ quoq; inter alias aues sunt,
ita ut semen emittant,non solùm si fœminas uiderint, uerùm si earundem tantùm

uocem

uocem audiuerint, & numerosiores semper fœtus alunt. Eligantur ergo pro ciborũ usu iuuenes, ac pingues, quas uulgari nomine pernigones appellant, quæ maximo in honore apud nobiles habentur, atq; earum caro temperata est, & aliquantulum ad caliditatẽ declinans, præstantißima quidem tum succi bonitate, tum concoctionis facilitate, parumq; excrementi, & multum nutrimenti in se habet, & si potiùs tenuioris, citoq; resolubilis, ac difflabilis: quapropter quãto corpore maiores fuerint, & solidiore, ac densiore carne pleniores, ita & uberioris, ac diuturnioris alimẽti copia eis inerit, nec ob hoc caro cõcoctu difficilis, sed senes, & uetulę raró & si aliquãdo hyeme menses subeant, si prius tamen per biduum aut triduum (ut aëri exponi poßint, macerantq;) iugulatæ fuerint: semper apud nos assantur lardo transfixæ, atque alijs etiam utunturintinctibus, liquonbusq; ut palatum magis irritent, ac uentrem lacescant, tanta est nostri temporis ingluuies: candidior uerò fit earum caro si ritè decoctæ fuerint, quæ optimum & omni ex parte laudatißimum succum præstat, & quod magis refert uentriculum scatentem excremẽtis expurgat, & humiditates exugit. Estq; optimus morbo Indico laborantium uictus, ut dicere audeam, si nullum aliud toto anno integro ferculum comederent, sed singulo die perdicẽ tantum, uel duas pro ratione consuetudinis, absque alio præsidio à tam perniciosa lue liberari posse: ut in nostro memoriali diximus. Coturnix autem auis est nec magna, nec multarum uirium, sed ponderoso corpore, ideoq; terrestris potius quàm sublimis, & nostri qualeam uocant, quæ (ut Aristoteles inquit) locũ mutat, ut frigora aufugiat, & pedes scissos habet, nec nidum facit, sed arenã eligit, quàm fruticibus ob accipitres operit, in eaq; postea oua incubat: sunt & ipsæ, ut perdices admodum libidinosæ, ita ut desiderio fœminarum, ac coëundi appetitu inter se dimicant, atque dulcia adhuc Romanis afferunt dimicando solatia, extatq; etiam Augusti Cæsaris exemplum, qui Erotem ex Aegypto redeũtem submergi iussit, quia audiuit coturnicem omnes alias pugnando superantem, atque inuictam, eamq; tandem assatam comedisse. Tanta est etiam maris intemperantia, ut statim, quod fœmina canit, ipse recanit, & tunc ad eam accedit, quare aucupes mutatione cantus fœminarum eos decipiunt, uel multotiens fœminas per totam hyemem nutriunt, aluntq;, & ineunte Vere eas probant, ut unam inter tot uenatu optimã, ac omnibus maribus canentibus (quod rarò tamen contingit) respondentem comperiant, quam si adinuenerint, innumerabiles profectò rete capiunt, quod sæpè nobis contigit, quo uenatu nihil iucundius uideri potest. Calida est coturnix atque multa humiditate prædita, & mali nutrimenti censetur, difficilis cõcoctionis, & facillimę corruptionis, & tandem omnibus tam sanis, quàm ægris inconueniens cibus: præparat enim corpora ad febres, uel eas adauget, ferunt etiam multos ex frequentiore carnis coturnicum esu in tetanũ, ac conuulsione, & musculorum extensiones incidisse, ut Galenus affirmat sexto Epidimiorum: quod tamen neminem unquam nobis uidisse contigit, quamuis rationi consonum sit, cum huiusmodi affectibus corripiantur, ut Plinius testatur, quia helleboro uescantur, cuius uis cum in edentium corpora transferatur, ut multis placuit, cõuulsiones producit: alij uerò ui quadã, ac proprietate occulta id efficiãt, quod tamẽ si uerum esset, nõ tam pauci profectò hoc morbi genus sentirent, nec tam frequẽs apud gentes esset earũ usus: ergò potiùs dicendũ hoc alimẽti uitio prout alimentũ est nasci, ex plurimo enim earũ usu pituitosi, crassi, ac uiscidi humores generant, qui comitiales morbi materia sunt, & ideò ob hoc potiùs credendum est suboriri, quàm ob occultã illam proprietatẽ, ad quam ut plurimum imperiti refugiunt. Damnatur ergo crebrior earũ usus, tum ob malã ac putredinosam intemperiem, qua multiplicantur excrementa, tum ob uitiosum humorẽ, adiposamq; pinguedinẽ, qua laxantur uentriculi uili, & inappetentia excitatur. Eligantur itaq; si quis aliquando comedere cupit iuuenes, & bene carnosæ, sed nõ admodum præpingues, ut autumno potiùs, quàm alio anni tempore existũt, inassenturq; diligenter, nec lardo, sed pinguedine alia, utpote uituli muniantur, æstiuis uerò caloriб. omninò euitentur, qui tũc extenuatæ admodum sunt, & fœtus alunt, ideò febres facillimè accendunt, & conualescentibus recidiuas ut plurimum efficiunt.

Vires. *Morbi Gallici curatio.* *Coturnix quæ.* *Historia.* *Vires.* *Nota.* *Com. 5.* *Damnatur crebrior earum usus.*

De Atta-

De Attagene, phasiano, & turture. Cap. XX.

Attagen quæ.

Attagen auis est Asiatica, quam Hispani francolinum uocant, perdice paulò maior, atque referunt ipsam dorsum habere colore aliquantulum rubicundo pictum, fœcunda est, multa enim parit oua, delectaturq; puluere ut perdix ob corporis pondus, & alarum breuitatem, & canibus à uenatoribus capitur: uocalis est ualde, uerùm capta statim obmutescit, poniturq; inter aues nobilissimas, atq; maximè quæ in Ionia nascitur, nec nō & inter esculentiores præcipuo sapore, & bonitatis commendatione. Phagianis proxima habetur ut Galenus testatur, laudabilemq; succum, ac optimum sanguinem generat, & facillimè concoquitur, multumq; alimenti, & parum excrementi præbet: eius etenim caro candida est, tenera, minimè fibrosa, quæ bonitatis alimenti sunt signa. Phasianus autem quò ad nutrimentum, et concoctionem gallinæ est similis, uoluptate tamen in cdendo tam superat, ut Galenus inquit tertio de Alimentorum facultatibus. Ideò quæ de gallinaceo genere diximus, eadem'met de phasiano affirmamus, supposita proportione circa ætatem, sexum, pabulum, ac pinguedinem, quamuis raritas preciosiores reddat phasianos, ac etiam saporis iucunditas, qua uentriculus libentiùs amplexatur, & meliùs conficit, exercitatio quoque, ac cæli libertas plus gratiæ, ac bonitatis in eis conciliat, quàm in gallinaceo genere, quod inter parietes inclusum degit. Ob id Auerroës phasianum cæteris auibus, quantum ad obsonia præponendum censet, nec immeritò quidem cum regum mensas, atq; principum tantum subeat, opulentetq;, conualescentibus etiam mirificè conuenit, atque extenuatus. Verùm quia temperatum, uel paulò tenuiorem generat sanguinem, ut Galenus uelle uidetur, & nutrimentum non admodum solidum præbet, ob id minimè opportunum uidetur illis, qui plurimum se exercent, somnumq; prout libet produ cunt, atque uitam à negocijs ciuilibus procul delegerunt: ij enim crassis, glutinosisq; cibis potiùs indigent, ut superius demonstrauimus. Turtures equidem & si humiditate quadam superflua atq; excrementitia non careant, & præcipuè si præpingues fuerint, strangulantur enim ut plurimum nimio pinguedinis infarctu: sunt tamen calidæ & siccæ, & ut refert Galenus in libro de Attenuanti uictus ratione: [Sicca est potissimum quę in montibus degit: itaq; illa uesci quis potuerit innoxia, recens tamen non turtur modò non est mandenda, sed nec perdix, nec alia omnia, quæ carnem habent moderatè siccam, sed ubi unam diem ad minùs suspenderis, ita demum mandas licet. Porrò palumbes præterquam quod carnem habent columbis, & perdicibus, turturibus duriorem, difficilem etiam ad concoquendum, & excrementitiam habent. Perdices uerò, ac turtures neque durissimas habēt carnes, neque concoctu difficiles, neque prauo succo, uitiosas, sed & ipsarum duritiès si mortuæ uno die asseruentur, facilè uincitur, fiuntq; friabiles omninò, atque inculpatæ. Alimentum enim corpori dant laudabile, sanguinemq; minimùm uiscosum generant, & crassi, ac tenuis medium. Proinde quibus salubris cibus curæ est, eos ut arbitror uti his conueniet]. Hæc eadem affirmat Princeps, imò subiūgit quòd earum caro mirabili quadam proprietate ingenium acuit, & usum Venerem irritat, à præ pinguibus tamen cauere oportet: noxiū enim humorem, ac damnosum dubio procul uescentibus afferunt: ideo mediocriter pingues eligi debent.

Vires.

Phasiani uires.

Cap. 29.

Turturum uires.

Cap. 8.

De Turdis, merulis, & sturnis. Cap. XXI.

Tria turdorum genera.

Tria esse turdorum genera, scribit Aristoteles nono de historia animaliū, quorum primum & maximum par est picæ, quod etiam Fiscedulam appellant, quia Fiscum edit, & nunc Itali *Gardenam* uocant, secundum genus pilare siue Trichas dicitur, quod acutè sonat etiam magnitudine merulæ æquat, turdiq; nomen retinuit. Tertium his omnibus minus *Illada* nuncupant, quodq; minus maculis distinctum. Calidi & sicci sunt turdi quorum caro durior est, sed sapore gustu admodum grata, & pręcipuè si iuniperi baccas uorauerint, ma-

Cap. 28.

Vires.

ximè enim pinguescunt, et si ita pingues statim quod capti fuerint, inassentur, intestinis minimè exemptis adeò sunt suaues, ut inter laudatissimos cibos connumerari possint, ut nos sæpè experti sumus, nec de eis immeritò cecinit Martialis, dum dixit:

Inter aues turdus si quis me iudice certet.

Non multum copiosum, sed probum corpori alimentum præstant, & minimè excrementitium, nec difficilis sunt coctionis ob carnis leuitatem, quæ multum aëris continet, & si quid insit brodijs, facilè tolli potest, & qui in montibus nascuntur, *Montani præstantiores.* ac degunt, præstantiores habentur, non modò aëris, sed & alimēti, quod nobis prę stant tenuitate, antecedunt omnibus alijs in locis aquosis, ac campestribus degentibus, ut Galenus nobis tradidit in libro de Attenuante uictus ratione. Quod de o- *Cap. 8.* mnibus animalibus eadem ratione censendum est. Quæ enim in stagnis, ac locis aquosis, & campestribus degunt, humidiora sunt, atque excrementosa, quæ uerò in montibus uiuunt, omnia temperatura letiora sunt, ac calidiora, atque eorum caro minimè pituitosa & lenta: ob id imbecillioribus uentriculis natura, aut morbo ita redditis, sicuti conualescentibus commedantur, sed euitandi sunt antiqui, & macilenti, quique simul nigricantem carnem habent: non enim atrabiliario humore ca- *Merula quæ.* rent omninò. Merula autem auis est, quæ ex nigra rufescit, æstate canit, hyeme balbutit, circa Solstitium obmutescit, turdis ualdè amica est: altera uerò (ut Aristoteles inquit) merula est candida, & magnitudine, ac uoce uulgari similis, quæ circa Cyllenem Arcadiæ nec usquam ullibi nascitur: calida & sicca est nostræ uulgaris *Vires.* merulæ caro, & licet ab aliquibus turdorum carne melior censeatur, eos tamen manifestè decipi constat, cùm longè suauior sit turdorum caro, imò non desunt, qui merulam odio habent, quoniam uermes, & locustas comedat, dura quoque est eius caro, sed nutrimentum à Galeno non improbatur: inter enim illa edulia connumeratur, quæ tenuantium, crassumque facientium in confinio sunt: eligatur iuuenis, & præpinguis, quoniam in omnibus fermè turdo est similis, ut & Galenus sentire ui- *Sturnus qui.* detur. Sturnus quoque merulæ uulgari ferè similis est: niger enim, sed albis maculis distinctus est. Cateruatim ac gregatim uolant sturni, calidi & sicci sunt, & ab usu fe- *Vires.* rè hominum abdicantur, non solùm quia eorum caro durior sit, & uirosum quendam saporem referat: uerùm quia cicutam quæ nobis uenenum est perniciosum ipsi innoxiè comedunt, quæ nec modò eos refrigerat, & enecat ut in nos, sed alit, ac etiam calefacit, proinde manifestè patet amicitias quasdam, pugnantiasque qualitatum omnibus rebus inesse, & quod familiare est, expeditè assimilari, quod uerò contrarium ad internitionem ducere, quas familiaritates à totius substantiæ proprietate oriri demonstrauimus in decimo Cōtradicentium medicorum: ubi etiam disputatur an quicquid calidam substantiam alat, eius calorem adaugeat, ac tueatur. Mirè uuas sturni appetunt, qua ualdè pinguescunt, quapropter eius tempore meliores ac suauiores euadunt pabuli optimi copia, sed statim quod capti fuerint, caput abscindere oportet, nec tamen ob id prorsus insuauiter edi possunt.

De Alauda, hortulanis, passeribus, atque alijs minutis auiculis. Cap. XXII.

Alaudarum genera duo. *Cap. 25.* PVsilla auis est Alauda nulli non nota, cuius duo sunt genera, ut Aristoteles in libro de Historia animalium adnotauit. Alterum terrenum, cristatum, galerita à crista appellatum: quia apicem habet, hoc est, plumam claram in capite, ad similitudinem galeri, siue galeæ: alterum gregale, nec singulare, more alterius, uerùm colore simile, quāquam magnitudine minus, & galero carens, cibo uerò idoneum, & hoc ubique hyberno tempore ob æsum admodum capitur, nisi penurię necessitate, quę plerunque uel ob frigoris uehementiam, uel ob niuium abundantiam, atque diuturnitatem contingere potest, et tunc ne dum hæ, sed & alię huiusmodi aues perire solent: utrunque genus calidum, & siccum est, *Vires.* saluia, lardoque interpositis inassari solet, diuersis etiam condimentis elixatur, facileque concoquuntur alaudæ, si iuuenes pingues, & benè coctæ fuerint, optimumque generant succum, & ut refert Galenus experimento compertum est galeritam in-

iure eli-

iure elixam, colicis cruciatibus mirè subuenire, nec solùm maximam in præseruando utilitatem, uerùm etiam in curando præstare, ad eosdem quoque usus eius cineres ualere alij prędicant. Hortulani autem quædam auiculæ in Italia admodum pingues alaudarum magnitudine sunt, quarum captura Bononiæ, & Florentiæ largissima fit, & apud nobiles magno in pretio habentur, suauissimi quidem sunt saporis, boni succi, facillimæ concoctionis, & ualdè salubres, atque hyeme altiles fiunt, solentque Romæ, & multis alijs in partibus depilatæ, atque farinæ asseruatæ in scatulis recentes, & intactæ transmitti. Passeres & ipsi auiculæ sunt paruæ omnibus notæ, atque apud nos copiosissimæ, quæ omnibus auibus calidiores sunt, malè alunt, difficilis sunt concoctionis, & libidinem mouere creduntur, teste Principe, qui falacissimæ sunt, quarum caro gustui ingrata est nimia siccitate, atque calore, & difficile è uentriculo descendit, æstuosum, atque illaudatum generat succum, biliosum nempe, ac etiam atrabiliarium, & quamuis Galenus passerum carnem maximè laudabile esse affirmet quarto de ratione uictus in morbis acutis, atque alijs in locis, quæ uerba Conciliator per passeres omnes minutas aues Galenum intelligere interpretatus est, cuius tamen opinionem haud nobis arridet, cùm eo loci de passere, ac ficedula mentionem faciat. Quare dicendum potiùs Galenum passerum carnem in turribus habitantium, aut in montibus degentium laudasse tempore Autumni, ut eius uerba sonant, qui uuis, & granis maximè aluntur, & pinguiores fiunt, & iuuenes sunt, nec adeò falaces & succi bonitatem acquirunt, rarò autem nobiles in suis mensis admittunt: feruntque mares ob coitus immoderantiam, ac falacissimam libidinem, annum integrum non uidere, ob id Mauritani cibis in totum abdicarunt. Reperitur & ex hoc genere passer solitarius aliquantò maior, ac subnigrior, qui suauitate cantus à multis in eum usum educatur. Adest & passer ab Aëtio troglodytes appellatus, quem refert miram habere à natura contra renum, ac uesicæ calculos facultatem, & multi in furno exsiccant, & totum cum plumis in pollinem reducunt, & cum uino, uel iure, uel stillatitijs appropriatis exhibent, quod nos quoque aliquando experti sumus, sed pauca cum uulitate. Verùm quia magnum est auicularum agmen, atque pœnè infinitum: adsunt enim cardueles, ligurini, ficedulæ, atque huiusmodi aliæ, quas persequi immensi esset laboris, ac difficultatis. Ideo sat erit in uniuersali de omnibus sermonem habere, & eò magis cum uoluptatis cantus potius gratia capiantur, alanturque, quàm loco cibi utantur. Montanæ tamen multò sunt præstantiores ijs, quæ in locis planis oriuntur, atque degunt quoniam quæ in stagnis, paludibus, locisque aquosis, atque campestribus degunt, humidiores, & excrementosæ ualdè sunt, quæ uerò in montibus calidiores, & sicciores existunt & minimè excrementosæ. Omnes quidem tenuiorem generant sanguinem, nec multum alunt, & facillimę sunt concoctionis, quando quidem ipsarum corporis substantia nō parum aëris habet, & parum excrementi adferunt, & si pingues fuerint, laudabilem succum præstant, & conualescentibus ac etiam aliquibus ægrotantibus mirificè conueniunt, & ut Galenus refert passeres, turdos, merulas, perdices, & reliquas id genus aues monticulas mandere licet. Qui uerò tenuanti uti uictu uult, abstinere debet ab auibus quæ in locis aquosis uiuunt, ut anseribus, anatę & alijs id genus magnis, quæ difficile concoquuntur, & crassum præbent alimentum, carnemque excrementitiam habent, & hęc de auibus dicta sufficiant, ad quarum oua transeamus.

Hortulani qui.

Passerum uires.

Com. 101. Conciliator notatur.

Nota.

Passer solitarius.

Troglodytis uires.

Montanæ aues præstantiores.

Nota.

De Ouis. Cap. XXIII.

Vorum uerò historia tam multiplex, tamque uaria est, at longa indigeret enarratione, siquidem uariantur & specie, & partibus, & tempore & præparatione, & comparatione ad corpora, uerùm omissis speciebus de quibus in singulis locis dicemus, utpote perdicum, & columborum, & auicularum, & piscium, secundùm genus, & unamquamque speciem, siquid in eis noui, uel ratione ipse, uel experimento depræhenderim, uelut & testudinum, quorum

Ouorum historia uaria.

tantùm inter quadrupedia oua edendo sunt, hîc solum de ouis gallinarum, atque phasianorum, sermo erit, hæc enim illis simillima, illa præstantissima, & optima, & numerosissima, dicemus de reliquis differentijs, quanquam & ipsa primum in hypenemia, seu subuentanea, & fœcunda distinguantur, nec sensile discrimen in his uel ratione, uel experimento deprehendere potui, quæcunque tamen gallinæ gallis assiduè congrediuntur, oua faciliora ad concoctionem, & aliquantulum calidiora edunt. Accipere autem oportet à sensu ipso quod oua longè tardiùs putrescunt carnibus, etenim exposita soli in æstate uix triduo fœtent, carnes spatio quatuor horarum, si teneræ sint, & comminutæ putrescunt, neque tamen credas eas putrescere, aut putruisse cùm apparent uermiculi, nam persępè ante putredinem à maioribus muscis, quæ illos pariunt dum carnibus incumbunt, natos esse intelligas, & tamen uel sic, ut dixi, longè celeriùs putrent carnes, quàm oua, & ex ouorum partibus celeriùs candidum quàm luteum, hoc enim expertus sum, quod una uel altera die ex candido oui uermiculi generantur, & quammulti, non ita ex luteo, sed & si putruerit ouum, adeò corrumpitur, ut omnes carnes excedat putridas, neque ferri possit, pręclarum ob id auxilium ad prolapsus uteri, si supponatur, magis uerò ad illius descensum cum spontaneus fuerit, & robustus, sed & ouum utraque sui parte maximè uiscidum est: albo enim diu agitato, & flore calcis gluten efficitur, quo uitri partes adeò adhærent, ut alibi potius quæ in futura si occasio detur rumpi soleat, sed & luteum si trahatur, sequitur, et lentorem magnum ostendit, quin etiam totum ouum è numero eorum quinque est, quæ ex animalibus quo magis coquuntur, eò magis concrescunt, & duriora fiunt: sunt autem reliqua sanguis, & lac, & iecur, & cerebrum, siue elixentur, siue assentur, sed assata tamen longè plus, & celeriùs coguntur, ambæ etiam partes ouorum coctæ, & in camino positæ, transeunt in lapides durissimos: partes uerò eius ut coctum fuerit, medio inter quatuor sunt manifestæ, luteum quod secundo loco concrescit, & pars media candidi, quæ prima omnium & æstima, quę concrescit, & adhæret cortici, & suprema quæ ualdè pauca est, quam lac uocant, quæ seriùs cogitur, & suauis est, & aqueæ substantiæ. Discrimen uerò à tẽpore est, quod quantò diuturnus fuerit, eo inanius, et deteriùs tum ab aëre, qui intrò continetur (omnia enim ab aëre corrũpuntur) tùm quia resolutæ sunt partes tenuiores, tùm quia putredini paratum natura, omne enim pingue ubi mortuũ fuerit, putrescit, & ob id etiam hypenemia aliquantò celerius putrescunt. In uniuersum autem refugere oportet iam diu nata, & si fœteant, prorsus, ut ueneficio abstinere, non idem tamen est tempus, & terminus omnium, nam æstate & detenta loco calido, post quatriduum inutilia sunt, optima ea die nata, bona etiam pridie, hyeme uerò etiam pridie, & perendie optima, & bona etiam usq; ad octo dies, si cõseruentur frigido loco, non tamen immodicè, ne congelentur, an gelari possint incertum mihi est, id certum aërem intro corticem penetrare dignoscuntur, exposita soli non fallente experimento, quoniam quæ inania sunt, obscura uidentur ea parte, & tamẽ translucent, cõtra recentia: nõ enim translucent, & rubicundiora uideãtur, sunt etiã grauiora quæ sunt recẽtia, & leuiora, & humidiora, ac leuiora, adeò ut quidã dispensato nobilis, singula distingueret, ac seligeret. In coctione etiã multiplex discrimen, elixata in aqua, in lacte quæ suauissima sunt, cocta in cineribus, frixa in sartagine, tùm uerò leuissimè cocta, dura, & apala. Omnium cõmune est, ut nulli alij cibo rectè misceantur, uel quia obstruunt, uel quia celerius concocta relinquunt reliquos cibos crudos, uel quoniam cum teneræ substantiæ sint, facilè corrumpuntur, pessima quoq; sunt his qui uentriculum, aut iecur corruptis humoribus refertum habẽt ob eam causam, tum etiam quia plurimum nutriunt, hoc enim commune omnibus ouis est, & quouis modo præparatis, durescũt etiam in febrientibus, & ob id etiam dura concoctu laboriosissima, atque uitanda: sed magis alba pars, nam lutea friabilior redditur. Mala sunt generantibus lapides in renibus, aut in uesica lapidem habentibus, & his quorum maiores morbo attonito, aut resolutione correpti sunt, feruntur enim ad cerebrum, & plurimum nutriunt, & uiscidum, ac insuperabile præbent alimentum, quod in cerebro nunquam dissoluitur, plurimum etiam nocẽt podagricis

Oua longè tardiùs carne putrescunt. *Putredo oui deterrima.* *Discrimen à tempore.* *Dubitatio.* *Experimentũ.* *Discrimen à coctione.* *Quibus pessima.* *Vires.*

dagricis, atque his qui abscessuum generationi sunt subiecti, his quatuor generibus morborum maximè obnoxia sunt oua præter cæteros, sed & quibus in uentriculo peculiari natura in nidorem transeunt. In reliquis si parcè sumantur tenue, & multum admodum adhibent alimentũ, propriè quæ apala dicuntur, frixa inutilia sunt, non tam peculiari ratione, quàm quod ut diximus, pingue aduritur quo condiuntur, seu oleũ sit, seu adeps. Conueniunt maximè infantibus propter substantiæ cum lacte similitudinem, & senibus propter coctionis facilitatem: si enim rectè cedat, quarta hora traducuntur ad iecur, idque ex fame, & inanitate uentriculi, & leuitate, & alacritate, quę nutritionem subsequi solet, & ex uomitibus depręhenditur. Conueniunt & releuatis à febre, & cõsumptis à quauis causa, & ideò hecticis, nisi tamē concrescant. Et quibus multa est effluxio maximè sanguinis facta fuerit. Et ideo etiam nutricibus ob duplicē causam, & imbecillem uentriculum habentibus, augēt semen, & rem uenercam, quibusdam etiã, qui cerebro sicco sunt, utilia sunt, & conciliant somnum, sed & his, qui parum excrcentur, quemadmodum & studiosis, duplici ratione iungi debent soli pani leui, pessimè caseo: gluten enim efficiunt durissimum, inde piscibus, & leguminibus, demum carnibus ob multitudinem alimenti, & concoctionis diuersitate, cocta cum oleribus uelut boragine, & blito, ac beta, bona sunt temperata natura pauci excrementi, quod cortici adhæret, omitti debet, Hippocrates in secundo de Diæta inquit: [Oua uolucriũ robustum quid habent, & alũt, & inflant.] Robustum quid habent, quia generatio est animalis, alunt quia hoc est pulli lac, inflant, quia ex parua molle in multam diffunduntur. Itaque ualidis, & plenis inutilia, exterius aluum astringit, luteum acopum est, & dolores mitigat, ob id ex eis frixis in sartagine oleum exprimitur, doloribus acutissimis utilissimum. Teneriora, & cruda etiam magis aluum molliunt, terminus autem coctionis in cineribus est sudor, quæ nõ sudant, iam diu nata sunt, & uacua, uix autem ouum æqualiter coqui potest, sed partes molles modò habent, aliàs duras, ob id quod exterius coquitur: neque enim aquam admittit, ut caro dum elixatur, neque calorem ignis, ut dum assatur: ob id etiam ouorum usus damnandus est.

Cur infantibus ac senibus conueniant. *Conualescentibus.* *Pag. 7.*

De Piscibus, ac eorum differentijs. Cap. XXIIII.

PIscium genera, uariasque eorum differentias, multiformemque naturam tractare uolenti, non illud mihi propofui ut de singulis dicerem, cùm hoc infinitum sit negotium, & à præsenti instituto alienum, tum etiam ab alijs tractatum, sed ut cuncta generaliter, ac ueluti per capita comprehenderem, sigillatimque ac quasi per exemplum causas illorum describerem, nec non & quorundam qui apud nos cõtinuo sunt in usu naturam, ac facultates apponerem: illud primum proponens quod piscis nomen intelligitur: id autem est animal omne, quod in aquæ alimento commodius uiuit, quàm alibi, unde fibros, & aues, quæ in aquis uiuunt, à piscium genere secludi manifestum est, testudines uerò, & cancri, ac talia, piscium nomine intelliguntur. Pisces autē qui sub terra uiuunt, cum tamen eo uiuant, quia in cœno propter aquam uiuunt, nomine piscium eorum intelligemus, qui uelut in terra degunt. Pisces tamen propriè dicuntur, quibus branchiæ sunt, ac pinnæ, & in uentre concauitas uento plena, atque hi omnes fermè sine pedibus, agiliterque in aquis mouentur, neque tamen omnia in omnibus, nam quosdam pisces licet paucos constat branchijs carere. Sunt autem branchiæ ossa curua carne minuta contecta cum exiguis foraminibus, plerunque autem caro ea rubra est, & per has aqua ex ore pelli potest, & ingredi, nam pars oris sunt: teguntur in plerisque piscibus maximè squamosis ossibus alij. Necesse autem fuit eas inesse piscibus, quod cùm pisces in aqua uiuant maiori ex parte, parum habent sanguinis, & respiratione aëris carent: quamobrem dum comedunt, oportet & cibum deuorari, & aquam excludi, quæ duo in hominibus per asperam arteriam, adiacentesque partes, & faucium musculos fiunt, at in piscibus neutrum adesse poterat. Branchias igitur natura excogitauit, quę etiam integros cibos in gulam cõprimerent, & aquam prohiberent, uno enim & eodem motu dum constringũtur, cibũ in gulam

Piscium tractatio qualis. *Quid piscis.* *Branchiæ quæ.* *Branchiarum usus.*

immittunt,& aquam quæ in ore est,expellunt. Tertius usus earum est, ut cor aqua sensim attracta non confertim refrigeretur: si igitur non essent branchiæ, nec cibus posset deuorari,quia pisces non mandunt, pleriq; enim latis dentibus carent, operosum enim esset in substantia tam crassa qualis est piscium tot musculos, & tam tenues fabricare, cùm uideamus in terrestribus carnem eam rubram esse maximè. *Nota.* Branchiæ igitur musculorum oris uice sunt,ideò eis maximè necessariæ, ut diffusiùs declarauimus in libris de Rerum uarietate, in quibus etiam demõstrauimus an pisces respirent,aërem,an aquam,an utrunq;,an neutrum: atque etiam quomodo aërem in se,& cur contineant: item quomodo audiant, sintq; omnibus sensibus præditi,atque ijsdem hebeti. *Cur oua gignat piscis.* Oua gignit piscis, quia animal si generaretur in utero, ex sanguine generaretur,essetq; piscis sanguineus & calidus, quare pulmone indigeret, & aëre, non igitur esset piscis: ob hoc uitulus marinus cum animal non ouum generet,etiam respirat,& cutem pilosam habet propter caliditatem. In elemento etiam iam frigido,difficilè esset tantã caliditatem seruari, ex qua posset animal generari perfectum. Causa uerò multitudinis piscium est elementi facilitas, aqua enim *Multitudo piscium unde.* generationis principium. Et quia esca sunt parui pisces maiorum, non enim ibi tot sunt plantæ,grana,fructus,quibus uesci pisces possent,sicut in terra,sed idem fermè cibus,& animal. Pisces enim sunt parui sensus & animalia cognitione carentia,unde fœtus negligi à parentibus necesse erat,ob idq; maiorem illorum partem perire, quamobrem multa generatione opus fuit. Animalia enim pro sensus magnitudine,& prudentiæ fœtum suum diligunt,atque custodiunt: siquidem custodia fit per *Nota.* delectationem,delectatio à cognitione oritur. Quamobrem quæ imperfecta sunt, ualdè curam fœtus solùm gerunt, donec in utero eos continent, quæ perfectiore, donec in lucem ex ouo prodierint: oua enim custodiunt,natum animal negligunt, quæ uerò perfecta donec robusta sint,ut aquilæ,canes,& corui,sed perfectissima ut homo,& elephas perpetuò fermè natos suos diligunt. Verùm animalia, quæ imperfecta sunt,animalia unquam ex se genetant,nedum ut genita diligere possint,& licet parte anteriori pisces omnes animalibus pedestribus similes uideantur,posteriore tamen in piscem desinunt, uel nullis fermè exceptis: causa est quod uelut in nauis puppi temo illum dirigit,ita cauda piscis iter suum,propterea piscibus omnibus fermè cauda bifida est. Atque scriptum reliquit Aristoteles pisces Græcis magis fuisse cognitos, cum ipsi ferè ad mare omnes positi sint, atque eorum marinorum naturam magis compertam habere mediterraneis. Sed mirum est cur rem piscariam à Romanis fuisse adeò prætermissam, cùm constet statim ab urbe condita pisces marinos Romæ in usu fuisse, nec non etiam & tot instituisse piscinas, in quibus pretiosissimos pisces alerent,atque ex eis magnos redditus capiebant, si historijs fides adhibenda est,atque alijs antiquis scriptoribus, tanta erat uentris, gulæq; luxuria,& magnatum,ac Principum in cibis libido,quibus maximis in delitijs fuerunt. Feruntq; Alexandrum Regem potẽtissimum pisciculos ad amicos pro summo munere misisse, sed fluuiatilium, & locustrium, ut sunt cyprini,tincæ,anguillæ, *Piscium differentia à quibus.* & alij huiusmodi pisces apud eos in nullo fuêre usu. Sed ad rem deueniamus, atque eorum qui apud nos in usu sunt,quo ad sanorum commoditatem facere existimantur,sermonem in genere habeamus, quorum differentiam partim à magnitudine,constitutione,figura,colore,loco,atque accidentibus,partim ab ipsorum cum signis cœlestibus,uolatilibus, quadrupedibus, insectis, stirpibus,& diuersarum artium instrumentis,similitudine reductas esse comperimus,ut in libris de rerum uarietate declarauimus, est etiam & ultimum discrimen amoribus in piscibus: sunt enim solitarij,gregales,simplices,astuti,feri,mites,uagi,quieti, atque aliæ huiusmodi differentiæ plures. Sed potissimùm à quatuordecim eorum differentiæ desumuntur:A' genere ut marini,& aquæ dulcis,atque inter hos discrimina alia:Ab alimento,unde pelagij,qui in alto mari degunt,& urbitij qui ex sordibus uescuntur:A' specie auratæ,gobij,tincæ:Ab ætate paruuli,senes,mediocres:A' sexu masculi, & fœminæ: A' tempore ut cum ouis referti sunt,aut exiles,pinguescunt alio tempore, alio macilenti euadunt,recẽtes uel iam diu capti,aut mortui: A' forma crassi,tenues, longi,

Principaliores piscium differentiæ.

longi, breues, lati, angusti: A' colore candidi, rubri, nigricãtes sub branchijs: A' cute molli, aut squamosa: A' substantia dura, aut densa, aut friabili: A' capturæ modo: A' proprietatibus, & à partibus. Principaliores autem differentiæ sunt à genere, à tempore anni, à forma. Pelagij ergo melioris, & maioris sunt, atque solidioris alimenti his, qui sunt ex aquis dulcibus, ac littoralibus, cum multò etiam magis urbicis. Ab anni autem tempore cum ouis repleti sunt meliores plerique, & præcipuè cancri, & astaci, & ciprini: Bulbi autem seu barbati dum florent populi, penè exitiales, uomitum mouent, & cholerã morbum. Forma autem in eisdem speciebus plurimum refert, nam squamosi plurimum sunt meliores, quàm qui cute teguntur, & squama candida atq; splendida: sunt enim ex melioribus aquis, & magis recentes, & si tenues sint, ac lati, & uentre duriore sunt alimenti melioris, & facilioris coctionis, friabiles magis, & magis recentes, quoniam à uentre primùm laxantur, & uiui præferuntur mortuis, sed ex mortuis optimi, qui non sunt distenti, sed curui ualdè, & obliqui, & duri, non molles, & branchiæ sint rubræ & claræ, ac quasi splendeant: nam si pallidæ sint, corruptionem significant, si obscuræ, cœnosus est piscis, atq; lutosus. Et si cãdida sit caro, ac lactes, optimus est. Piscis bonus est cuius caro est candidissima, est enim recens, & bono ex cibo nutritus, & benè coctus, si aliquod horũ desit, ualdè candidus esse non potest In uniuersum squamis pulchris, rubris branchijs, obliquus seu incuruus & durus, ac cãdidus maximè cum coctus extiterit: eorum autem qui in fluuijs gignuntur, præstantiores sunt (inquit Galenus) qui in ijs gignuntur, in quibus aqua rapidè fluit, ac copiosa est, qui uerò in stagnibus nõ boni. Præterea penes alimenta pisces meliores, peioresùe euadunt, ut diximus: nam quibusdam herbarum, ac bonarũ radicum copia suppetit, ijq; eam ob causam sunt præstantiores. Alij herbas pascuntur limosas, & radices mali succi, præterea qui in fluminibus urbem magnam præterfluentibus, hominum stercoribus, & prauis id genus escis uictitant, omnium deterrimi sunt, adeò si paulò diutiùs mortui permanserint, statim putrescant, & pessimè oleant: isti autem in cibo sunt prorsus iniucundi, & ad concoquendum difficiles, atque exiguum quidem boni alimenti, excrementi autem plurimum reddunt, quare mirum nõ est, si prauum succum in eorum corporibus, qui quotidie illis uescuntur, congerant, qui cùm sint deterrimi omnium, è contra præstantissimi erunt, qui in mari purissimo degunt, maximè ubi littora quæ aquam in orbem ambiunt, terra non abundant, nec leuia, sed aut arenosa sunt, aut aspera, & si ad Boream spectent, longè meliores erunt. Piscium autem omnium temperaturam frigidiorem, humidioremq; esse cuncti percelebres medici uno ore confirmant.

Signa bonorũ piscium.

Fluuiatilium meliores.

De Partibus piscium. Cap. XXV.

Piscium partes meliores.

QVod ad pisciũ partes attinet, quæ cæteris animalibus hucusq; dicta sunt, huic capitulo inseruire possunt: uelut illud delicatiora esse in singulis oua, lactes, & iecora, ita ut in auibus præsertim, sed longè meliora, ut molliora, quanquam minora, inde oculi, os, cerebrum, sed oculi, & os exigua res sunt, uerùm mollia, suauia, & optimi alimenti. Hæc enim regula in partibus animalium non in generibus, neque partibus plantarum, sed his duntaxat propria est, quod quantò molliores, eò sunt delicatiores, & quò delicatiores, eò etiam sanitati tuendæ accommodatiores: sed tamen & in his ordo est, nam iecora sunt omnium meliora post lactes, nam oua, & cerebra minùs sunt probata, rostri, limites, et oculorum sedes (ut dixi) exiguæ sunt. Alimentum harum partium, cùm omnium piscium & partium sit, pituitosum etiam eiusmodi est, sed tenuius multo, & sanguinis naturã uicinius, namq; ut ob mollitiem faciliùs concoquuntur, tùm etiam ob suauitatẽ, ita etiam tempore debito coctæ hæ partes in meliorem, & exactum sanguinẽ transeunt. Et sicuti alimentum quod ex piscibus prouenit sanguinem gignit consistentia tenuiorem, quàm quod ex pedestribus animalibus sumitur, adeò ut nõ affluenter nutriat, & celeriùs discutiatur, ita & eorundem partium seruata proportione,

quod omnes cura tuendæ sanitatis operam dantes pro comperto habere debent, ueluti & alimenta quæ extenuant, quæ crassi sunt succi, quæ mali, quæ probi, quæ crudi, quæ facilè perficiuntur, quæ difficulter, quæ flatus generant, quæ minimè aluum deijciant, quæ comprimant, quæ urinam prouocant, atque alia huiusmodi, ut superiùs in primo libro declarauimus.

De Piscium in alendo permultis differentijs, ac facultatibus. Cap. XXVI.

Piscium differentiæ in alendo. PIsces ergo cùm à specie, ac genere, à loco, & uictu, ab ætateq; distinguantur, tum magnitudine, ac cęteris differentijs, tum communibus, tum proprijs ut diximus. Quicunque enim parui sunt, eò minùs nutriunt, quo facilius concoquuntur, contra magni. At qui parui sunt, & magnorum genere, non solùm parum nutriunt, sed etiam mali sunt alimenti. Vt enim declarabat Galenus: quæ proxima natiuitati sunt, humidiora sunt, si autem iam per se humida sunt, cum parua sunt, sunt humidissima: quantò igitur meliores sunt hœdi porcellis, tantò & magis merulæ, & apuæ tincis, & lucijs, cum illi natura parui sint, hi magni: ergo magnorum, ut ille dicebat, breuis est ætas, nam parui nimis humidi, magni duri. Per genera, qui respirant omnes carnis duræ sunt, ut delphini, cetacea, & orcas, ac marsuinus. Calidiores enim sunt necessariò, ac magni, quorum tenerrimę partes solùm usui esse possunt, uelut lactes, & quæ pinguedine concreta constant ac apophyses. Quæ autem pedes habent duros, ut astaci, cancri, locustæ, deteriora sunt mollibus, polypis scilicet, ac sepijs, & loliginibus. Et parui in mari ut alosæ, scari, mulli in dulcibus aquis, magni uelut trottæ, salmones, præstantiores sunt, & meliores: nam cùm pisces marini multò plus alant, & nutrimentum prębeant, solidius, & difficilius concoquantur, difficilius etiam corrumpantur, si minores natura sint, nihilo fermè deteriores sunt, & in his quibus laudari merētur, maioribus certè præferri debent, his qui in fluuijs degunt, & minùs mali sunt in his, in quibus damnari possent. *Marini plus alunt quàm fluuiatiles.* Pingue enim solidum, ac multum est alimentum marinorum piscium, si ad fluuiatiles comparetur, & non paruo discrimine differt. In aqua enim maris salis plurimum: in sale autem oleum continetur. Sed puriores qui alga uescuntur, & meliores undequaque, reliquorum, ut quisq; meliore utitur alimēto, & secundùm speciem, uelut qui conficiuntur cancros, & conchas, aut pisces cæteros, & secundum numerum, ut pelagij littoralibus præferri debent, & locus arenosus melius est cœnoso, & saxoso. Et in cœno qui habitāt ut tincæ, malæ sunt: ex eo enim nihil boni, deterius si ex eo alantur, ut diximus. Sicciores autem & frigidiores inter lapides habitantes, nam similia suis naturis appetunt: lati quoque ac tenues præstantiores, quoniam dissecant facilè aquas: ideo leues, & magni motus, & unumquodque ad genus suum referri debet: nam & ex dulcibus aquis idem contingit, nō tamen crassi mali: nam gobij tales sunt, & boni, solidiores tamen sunt omnes tenues, quia non perdurarent, quanquam rhombi molli carne sint: præterea leues, & friabiles etiam grauibus, & lentis, meliores. Et quorum caro candida est, boni saporis, atque iucunda gustui, odorem enim bonum refert, squamosi itidem, ac recentes. Et candor carnis piscium quatuor indicium est præstantium conditionum, quod sit natura bonus, è bono loco, recens, & benè coctus. Omnis tamen piscis caro hebetat uisum, & ipsum obtenebrat.

Nota historiā que mihi contigit. Est etiam magnum in rebus discrimen ex comparatione causarum & coniunctione multorum, uelut mihi contigit cum abhorrerem ab esu anguillarum ob alimenti prauitatem, & caupo in uia Romana cùm nihil aliud haberet, hortaretur enixè ut ederem appositas, dicens esse ex aqua clara, & flumine, paruas, recentes, benè frixas, animaduerti esse maximè candidas, degustare cœpi, uerebar enim quod cùm sint humidiores, tamen paruæ etiam multò magis essent: uerùm tam commodas inueni uentriculo, ut pœnituerit non paruisse cauponi, parum enim obsunt ut uidi ab alimento pedum uitulorum: ideò condiri debent sale, pipere, cinamomo, & roremarino, sicut quę magnæ sunt lauri folijs, facillimè concoquuntur eiusmodi, &

ualdè suaues sunt. Apello recentes à captura, non à morte: tabescunt enim uiuæ cũ motu hebetantur, ut mortuæ putrescant. Hæ ergo multò meliores sunt tincis, tenuioris alimenti, leuioris, minusq; lenti.

De Mugile, lupo, & mullo. *Cap.* XXVII.

Plures mugilum species, uel differentiæ ab antiquis constituuntur, ut ex Athenæo colligitur libro septimo, quas tamen nec certis, conspicuisq; notis, neque proprio cuiusque uulgari nomine eas distingunt. Nos uerò ex Aristotelis, atq; aliorum auctoritate, in mugiles, capitones, labeones, myxonas seu mucones distinximus in libro de uarietate rerum: sed hic de capitonibus mentionem facere sufficiet, & quorum exemplo tanquam omnium optimorum, reliqui quoq; intelligantur, suauitate namq;, ac succi bonitate cæteris præstãt capitones: secundo loco sunt, qui mugiles dicuntur muccones inferiores, omnium infimi sunt labeones, hosq; omnes Græci Cephalos uocant. Propterea quod magnum habent caput, suntq; ex squamatorum piscium genere, & sæpè loca mutant, cum utrisq; aqueis, & marina, & dulci utantur, è mari abientes aduerso natent amne. Fluuijs enim omnes marini gaudent, nec modo in mari nascuntur, uerùm etiam in stagnis, ac fluuijs, & proinde magnum inter de discrimen præstantiæ, & bonitatis, pro locis in quibus degunt diuersitate habent. Mugilum (teste Plinio) natura ridetur, in metu abscondito capite totos se occultari credentium more phasiani, celebratur tamen eorum uelocitas, ut interim transuersa nauigia superiacẽtent, atq; soli omninò à carne abstinent, nec ullum piscem comedunt, cuius rei argumentum est, quod neque in uentre tale quid unquam habentes capiuntur, neque esca in eos ex carne utimur, ut tradit Aristoteles octauo de historia animalium, sed offa panis uescuntur, quæ alga, & arena, & gulosis, atque insatiabiles sunt. Quocirca uentre distento grauescunt, & nisi ieiuni sint, hærent inertes: limo ergo omnes pascuntur capitones, quo fit ut graues, & sordidi sint, atque per id tempus quo uterum gerunt, laborant, maximè in uere: quapropter fœminæ tunc temporis prægnantes omninò sunt euitandæ. Cùm itaque magnum inter se habeant discrimen particulares mugiles, ex Galeni sententia tertio de Alimentorum facultatibus, adeò ut pelagici genus diuersum esse uideatur, ab eo quod in fluminibus stagnis, lacubus, aut urbium riuulis, latrinas purgantibus uiuit, eorum sanè caro, qui in aquis limosis, ac sordibus degunt, excrementitia, admodumq; muccosa erit, optima autem qui in puro mari uiuunt, præcipuè cum uentorum procellis agitetur, nam in quieto, nullisq; agitato fluctibus, tanto piscium caro deterior fit, quantò minus exercitatur. In stagnis autem maritimis (quę λιμνοθάλασσας appellãt, ubi uidelicet fluuius magnus efficit, quod mari coniungitur) adhuc est deterior: & hac adhuc magis in stagnis, quæ si parua sint, nec magnos fluuios recipiant, neq; fontes habeant, nec largum effluuium, longè quidem deterior est. Pessima autem sunt stagna, è quibus nihil aquæ omnino effluit, sed stabilis est ac planè immota, qui enim pisces eiusmodi in locis degunt, pessimam habent carnem, ut supradiximus, uerum gustu, & olfactu eorum præstantia ac salubritas dijudicabitur, nam ut proditum est à Galeno, continuo gustus mandenti sibi præstantiorem indicabit. Iucundior itaq; est caro, & acrior, pinguedinisq; expers. Pingues autem contra, & solum saporis, tum cibo, tum ad concoquendum sunt deteriores. Quapropter boni admodum sunt succi mugiles pelagij, non multi nutrimenti, & excretu faciles, fluuiatiles uerò ualdè sunt spinosi, & sapore pingui, esu & concoctu ineptiores, uentriculo infesti, mali succi, ac uirosi, ideò cum origano parari debent. Qui uerò in turbidis aquis, & stagnis, mali sunt odoris, difficillimè distribuuntur, inertemq; admodum carnem habent, quia ex fimo pinguiores redditi sunt, & eò magis cum genus quoddam mugilum reperiatur, ut testatur Aristoteles, quod non coitu, sed ex limo, arena'ue gignitur, summa facta putredine, qui cùm sordidi, atq; excrementosi, omniumq; muccosi pisces sint, ob id & pessimi ualdè sunt succi, & omninò à cibo abdicãdi. Eligatur ergo pelagius,

Mugilum plures species. *Cap. 25.* *Capitones omnium meliores.* *Cephali sæpe loca mutant.* *Discrimen in alendo unde.* *Proprietas.* *Cap. 2.* *Cur fœminæ prægnantes malæ.* *Cap. 25.* *Vires.* *Ex gustu & olfactu cognitio.* *Mugiles ex limo orti qui.*

Qui eligendi sint. lagius, qui recens captus comedi debet, nam si paulò diutius mortuus permanserit, statim putrescit, & pessimè olet. Maiores uerò elixari, uel assari solent, & minores in sartagine frigi, meliores sunt mense Septembri, & magni cum carnem duriorem habeant, ideo difficiliùs concoquuntur, sale etiam conditi optimè asseruantur, imò & stagnales sic cōditi longè laudabiliores, quàm antè redduntur, omne nempe quod muccosum, ac uirosum eis inest, id totum exuit, ac deponit, et recens salitus, iam diu salito melior est, nec parum uentriculo confert. Mugilum quoq; oua sale condiuntur, asseruantur'ue, iucundum sanè edulium, ab Italis uulgari nomine *bottarghe* dictum, quod à Proceribus, & Magnatibus, præcipueq; bibacibus magno habetur in pretio, quippe sitim, & uini auiditatem mirè excitare creditur, quemadmodum & cætera salsamenta. Verùm cibi appetentiam iam deiectam recreare, atq; etiam restituere senibus præsertim solet: eduntur etiam oua hæc cruda, uel parum tosta, sed de eis modicum comedere sufficit, quia difficulter perficiuntur, sicut & difficulter etiam corrumpūtur. In uniuersum enim omnia piscium oua pertinacis sunt concoctionis, atque etiam non boni succi. Mugilum quoque uentriculus hominum uentriculo utilis non parum esse, seu in puluerem redactus, seu ex aceto, aut ex uino comestus creditur, illius enim pituitam resiccat, atque humidum superfluum. Lupus autem piscis est edax, ac uorax, solitarius, & carniuorus, ut Aristoteles inquit, qui à Romanis *spigola*, à Venetis *uarolo* dicitur, & sic diuersa sortitur nomina pro locorum diuersitate. Est etenim squamosus piscis, atque branchiarum tegumenta spinea sunt, horrida, & spiculis aspera, atque in erenas, ut inquit Bellonius, à summo denticulata, ut duplicatas esse dixeris, os illi magnum est, atque amplum, tenuibus denticulis confuso ordine dispositis undecunque armatum, et carnem in sulmonis modum rubentem, in capite lapides gerit, ut adnotauit Aristoteles. Eiusq; duo nonnulli faciunt genera, alterum maculatum, alterum uerò maculis carentem: hallucinantur tamen, cùm uarietas illa, sola ætate, ac magnitudine fiat, grandiores enim deletis illis nigris notis, sine macula apparent. In fluminibus nunquam nascitur lupus, sed è mari sæpe flumina subit, ut testatur Galenus tertio de Aliment. facul. dum inquit: [Hunc piscem in aquis dulcibus natum non uidimus, sed è mari in flumina, aut stagna ascendisse conspeximus.] Ideoq; paruus raro quemadmodum mugilis sæpe inuenitur. Et quāquam pelagius sit, stagna tamen maritima non fugit, nec fluminum ostia. Pelagij enim uocantur, in profundum mare secedunt: maximo apud ueteres Romanos in pretio fuisse testatur Martialis, proinde in piscinis studiosè alebatur, quas seminibus marinis replebant, ut lupos, auratas, aliosq; pisces marinos procrearent. Plinius laudatissimos in amne Tyberi capi, cæterisq; præferri tradidit, imò & præcipua authoritas ijs tribuebat, qui in Tyberi inter duos pontes capiebantur, nos uerò inutilissimos esse in cibis, & insaluberrimos censemus, propter sordidum, & obscœnum uictum, ut etiam superiùs ex Galeni authoritate diximus, cùm in omnibus piscium generibus pelagij optimi sint, post quos, qui in marinis stagnis, hos illi sequuntur qui circa fluuiorum ostia uictitant, postremò omnium fluuiatiles censentur: ergo quantò magis lupi pisces uoracissimi, & stercorum, latrinarumq; sectatores auidissimi? Pelagi igitur eligantur, qui boni sunt succi, & salubres, licet non multi alimenti, quia leuioris ut probat Galenus loco prælegato. Alimentum enim inquit quod tum ex lupo, tùm ex alijs piscibus prouenit, sanguinem gignit consistentia tenuiorem, quàm quod ex pedestribus animalibus sumitur. Fluuiatiles uerò quia ut plurimum cœnosi, muccosiq;, ac lutum redolent, & citò putrescunt, ideò euitandi. Mullus autem piscis haud nobis hodie incognitus, quem Græci τρίγλαν uocant, quia ter in anno pariat. Veneti uerò *barbonem*: diuersæ creduntur à nonnullis mullorū species, quod & nos quoque septimo de Rerum Varietate tres enumerauimus, scilicet imberbem, barbatum, & asperum, qui & si quodammodò differant, non tamen uera specie, sed potiùs leui quadam differentia ex ciborum, quibus nutriuntur uarietate, cum alij alga, alij ostreis, alij limo, & alij aliorum piscium carne uescantur: ideò potiùs plures uerbis posuit eorum differentias Plinius, quàm re ipsa constituerit, & barbati, ac barbatuli à Tullio, & Varrone ap-

Bottarghe. *Vires.* *Lupus piscis squamosus.* *Hallucinatio.* *Lupus flumina subit.* *Cap. 26.* *Pelagij qui.* *Plinij error.* *Vires.* *Alimentum ex piscibus.* *Mullus cur trigla dicatur.* *Ciborum uarietas.*

ne appellantur peculiari epitheto, quia barbam in inferiore labro geminam habẽt. Sunt etiam gibboſi, ſquamoſi, rubri, ac purpurei coloris, & maculoſi, ſquamisq; teguntur magnis, ac tenuibus, & inter peculiares maris piſces enumerantur. Pelagij enim ſunt, licet in ſtagnis, ac piſcinis marinis uictitent: apud Romanos maximo in pretio fuerunt ueterum teſtimonio: uerum præſtantiſsimi omnium ſunt, qui in alto mari uitam ducũt, nequiſsimi uerò qui in cœnoſis, obſcœnisq; littoribus, ſtagnisúe uerſantur, quod docuit Galenus dum dixit: [Omnium ferme aliorum piſcium carnem habet duriſsimam, & ualde friabilem mullus] quod idem ſignificat, ac ſi dicas nihil in eo eſſe lentoris, neque pinguedinis. Nutrit certè cum probè fuerit confectus omnibus alijs piſcibus copioſius. Diximus autem antea quod cibus durior, ac craſsiorum partium, & (ut ita dicam) terreſtris magis, alimentum corpori pręſtat copioſius, quàm humidior, ac mollior, præſertim quando præter id ſubſtantiam habet corpori alendo accommodatam, ac familiarem, quæ uoluptate iudicatur. Alimenta enim quæ tota ſubſtantia, ab alendis animalibus ſunt aliena, ea aut non prorſus, aut inſuauiter manduntur, ex familiaribus uerò quemadmodum humidius minus nutrit, ita coquitur faciliùs, ac diſtribuitur. Ergo nulli caro iucunda quidem eſt, ut quæ alimentum eſt hominum naturæ familiare, & quamuis ſit alijs piſcibus durior, mandi tamen quotidie poteſt, propterea quod friabilis eſt, & pinguedinis expers, cum quadam acrimonia, nam pinguia, & lenta cibaria ſtatim ut ſumpta fuerint, celeriter implent, & appetentiam euertunt. Porrò ſubiungit: [Optimi mulli redduntur ut alij etiam omnes piſces, tum propter mare purum, tum maximè propter alimenta, quoniam qui cancellos uorant, grauiter olent, inſuaues ſunt, ad coquẽdum difficiles, & mali ſucci, quod & olfactu, ac guſtu facillimè percipi poteſt.] Iecur autem & caput à guloſis maximè ob uoluptatem expetebãtur, neſcio qua ratione. Aſsi ſuper craticulam, atque modico oleo, & aceto, uel arancij ſucco conſperſi libenter à noſtris guſtus, ac ſalubritatis gratia comeduntur. Fricti etiam, & ſucco arancij irrorati edi ſolent. Contra draconis marini, ſcorpionis, & aranei morſus impoſitos plurimum ualere experimẽto compertum eſt. Maiores minoribus ſunt inſuauiores, ac concoctu difficiliores, ob eorum duriorem carnem.

Vires. *Not.* *Partes meliores.* *Loco medicamenti.*

De Saxatilibus, & eorum alimento. Cap. XXVIII.

PEtroſós piſces Latini, Græci uerò πετραίαι: uocant, quod in petris ſtabulentur, & ſaxatiles appellant, à locis in quibus uerſati comperiuntur: non enim in leuibus, aut arenoſis, aut terreis littoribus, ſed in petroſis, promontorijs, ut inquit Galenus, & ubi ſaxa ſunt, deliteſcunt ac pariunt, perpetuoq; in puriſsimo mari degentes inter ſaxa, rupiumq; crepedines, unde ortus illis, uictusq; uerſantur, atq; ſuum naturalem locum tantummodò frequentant, nec temerè alienæ ſi aquæ immiſcent. Et ij qui de ſaluberrimis ſunt, quoniam alimẽtum quod ex his ſumitur non modò ad concoquendum eſt facilè, ſed etiam ſanguinem conſiſtentia medium generat, qui nempè nec tenuis admodum, nec aquoſus, nec uehementer craſſus, ſed conſiſtentia æquabiliſsimus, ut declarat Galenus tertio de Alimentorum facultatibus. Eorum enim carò candida, pura, ſyncera, ac friabilis eſt, & ob id laudabilem generat ſanguinem.

Petroſi qui. *Vires.* *Cap. 18.*

De Scaro, merula, & turdo. Cap. XXIX.

SCarus à Græcis ita nuncupatus piſcis eſt, qui inter ſaxatiles primatum obtinet, cautibus, aſperis atq; herboſis ſcopulis gaudet, cuius corpus ex liuido rubet ut mullus, ſquamis cõtegitur latis, & translucidis, ut in eius deſcriptione Bellonius refert, dentes habet obtuſos, noſtris inciſorijs perſimiles, ſargoq; non multum abſimilis, ſed macula in cauda caret. Ipſeq; ſolus ruminat, atque ob hoc ruminalis à quibuſdam eſt appellatus. Cauſam uerò cur ſolus inter piſces ruminet eſſe reor, quia dentes & ipſe ſolus planos habet, & alga ueſci-

Scarus qui. *Cur ſcarus ruminet.*

tur. Animalia enim quæ ruminãt ut boues, & capræ, carent superioribus dentibus, ante omnes autem alios planos, & latos habent, cumq; ruminãt, iacent, dum enim foris pascuntur, non ruminant, quoniam non durum est alimentum, sed cùm sub tecto sunt, atque ideo solis septem hybernis mensibus fermè. Scari autem caro mollior, ac friabilior est aliorum piscium carne, ut testatur Galenus tertio de Alimentorum facultatibus, nam multi inueniuntur, qui carne quidem sunt molli, sed nullam habent friabilitatem, ut quibus succus quidam lentus, & pinguis innatet. Alij uerò nihil lentoris, ac pinguedinis habentes, in eo sunt saxatilibus similes, sed carnis duritie ab eis discrepant, ut pelagici fermè omnes. Valdè etiam suauis, ac gustui grata est scari caro, ad concoquendum etiam, subeundum, atque alendum facilis, laudabilemq; generat sanguinem. Interiora quoque suauia sunt, atque intestina uiolam olent. Et epar in tres lobos diuisum habet. In craticula atque sartagine assatur, quin & elixatur. Merula autem quam Itali tincam marinam appellãt, piscis est, qui squamis tegitur paulò latioribus quàm turdus, & corporis figura minori turdorum generi simillima est, quàm pro anni temporibus colorem mutare prodidit Aristoteles: tota enim ex ceruleo nigricat, & quamuis Aristoteles dicat, uere ipsam nigrescere, post uer albedinem suam recipere, non ob id intelligendum est illam in totum albescere, sed cum reliquo anni tempore subnigra sit, & uerè nigrior fiat, ut experientia ipsa ostendit, ideò subnigredinem illam largo modo appellauit Aristoteles albedinem: saxosis locis maritimis, ac littoribus gaudet, atque inter saxatiles Galeni testimonio merula, atque turdus secundùm obtinent locum. Vescitur alga, musco, pisciculis, cancris, & huiusmodi, cuius caro alba ac friabilis est, ob idq; optimi succi, facillimæ concoctionis, & leuis alimenti, atque sanguinem consistentiæ medium generat, gustui tamen non admodum est grata, nec inter sapidos pisces recensetur, frixa, & in albo iure elixa mandirur. Turdorum autem plura sunt genera, quorum species duodecim Rondeletius enumerat; seu quod plerosque depictos huic asscribant generi, seu quod ubi multiplex est color, ibi anceps sit, quasi naturæ, ac multiplicis differentiæ, seu quod cum in leuiore facilè uariet, & à uarietate differentiæ sumantur, multiplices etiam fiant differentiæ, quæ quales sint uerè, eas nemo explicat, aluum turdi piscis, turdi auis instar uarium siue maculosum esse constat, cùm eius color ex ruso in melinum uergat, atque ad uiriditatem inclinet, ut Bellonius refert: squamas habet tenues, et frequentes, geminantibus in medio punctis nigris, rubris, & alijs, per totum corpus distinctas, cuius caro mollis est, sed friabilis, propterea boni succi, atque concoctu facilis, uti et saxatiles reliqui. Ab antiquis, & si saporis suauitate turdus commendetur, nostris tamen temporibus non æquè gustui iucundus habetur, ob id assato, & frixo, intinctus aranciorum malorum, aut acetum addunt.

Vires. *Vires.* *Cap. 30.* *Merula que.* *Vires.* *Plura turdorum genera, & quæ.* *Vires.*

De ulide, perca, & phycide seu fuca. Cap. XXX.

Iulis piscis marinus & qui.

PVlcherrimus est Iulis piscis marinus in saxosis locis uictitans, quem Veneri domisellam uocant, quiq; squamis tenuissimis tegitur, nec totus palmi mensuram excedit, si cum longitudine conferatur, longiusculis apparet, colore est admodum uario, ita ut pulchritudine cum pauone pisce contendat, ut ex Bellonij descriptione uidere licet, pisciculos, et algam comedit, qui teste Galeno teneram, & friabilem (ut reliqui saxatiles) habet carnem, concoctu facilem, & humanis corporibus saluberrimam, & si non admodum gustui gratam. Notandum tamẽ quod authores habemus asserentes: iulides dentibus uenenum, atque saliua continere, ut alibi etiam declarauimus in libris nempe de Rerum uarietate, & sunt adeò uenenatæ (ut referunt) quod si quem piscem momorderint, atque eo uescantur homines, cruciarum alui sentiunt, ipsæ uerò ad urinatores cateruatim accurrunt, nec secus ac muscæ illos infestant. Habent enim hi pisces (ut diximus) corpus squamis exiguis, atque tenuibus admodum circundatum, in hisq; lineæ uirides, cęruleę, fuscę, ferrugineæ, rubeæq; cernuntur, ut itidem cernere uidea- tis in

Vires. *Iulis uenenosis piscis.*

tis in piſciculo. Itaque uario diſtincti ſunt colore ut ſerpentes, & ob id maxima ſic-
citas in eis demonſtratur: quo fit ut uenenati ſint, non tamen in fontibus, aut flu- *Nota.*
minibus hæc contingunt, quoniam aqua ſalſa non eſt. Quapropter non rectè ui-
detur hos piſces agnouiſſe Galenus, cùm inter generoſos ſaxatiles connumeret,
unde uel dicendum non unam eſſe Iulidum ſpeciem: & hanc longè diuerſam ab il-
la Galeni: colore enim euariant, ſed ſemper reuertuntur ad ſuas notas, (inquit Bel-
lonius) quibus abinuicem diſcernuntur: uel quod licet uis aliqua ueneni eis inſit,
eam in ore ſolùm habere, atque eandem facilè euomere, aut in uiuente piſcicu-
lo tantummodo reperiri, quæ poſtea inde mortuo euaneſcat: maneat autem in
his, quos momorderit piſcibus morſu repoſita, atque transfuſa: ſic enim torpedi-
nes edimus, & marinum ſcorpium, & dracones innocuè, quos uiuos uitamus.
Non mirum ergo de Iulide uideri debet, ſi piſcis edulis ſit, atque boni adeò, lau-
datiq́ ſucci, abeunte ueneno qualicunque, aut morte, aut morſu, coquitur, ut alij
ſaxatiles, & eius iuſculum aluum emollit, quod ex multorum aliorum piſcium
iuſculis contingere ſolet. Perca autem marina non ſolùm corpore, ſed pinnis à *Perca marina*
fluuiatili maximè differt: ſquamis paruis marina tegitur, & ex colore uelut ſan- *quæ.*
guineo nigricant, quam Galenus inter piſces ſaxatiles, qui pelago gaudent, con-
numerat, qui perpetuò in puriſsimo mari degunt: ob id alimentum quod ex ea *Vires.*
ſumitur aliorum ſaxatilium inſtar non modò ad concoquendum eſt facilè, ſed ho-
minibus etiam ſaluberrimum: carnem enim habet perca teneram, atque friabi- *Fluuiatilis*
lem, & guſtui apprimè gratam. Fluuiatilem uerò quæ in dulci duntaxat aqua gi- *perca.*
gnitur, ac degit, longè marina inferiorem iudicamus quod ad ſalubritatem ſpe-
ctat: Galenus enim ſemper fluuiatilibus piſcibus marinos præfert, nihilominus
neque ipſa inſalubris eſt, cum tenera ſit, neque concoctu eſt difficilis, neque ma-
li ſucci, & maximè ſi in ſaxoſis, ac puris fluminibus capta fuerit, & non in lacu-
bus: ſuauis etiam eſt, & citra noxam ualetudinarij ueſci poſſunt, & quouis mo-
do utraque condita ſapit. Phycis quoque multis modis admirabilis eſt, nam in- *Phycis qui.*
ter piſces in alga nidificat, colore eſt candido, ſed in uere uario, ita ut aliquando
omninò fuſci, uel rubentis, uel uiridis coloris appareat: poſteriore parte tenuis,
ideoq́ ſoleam anteriore tincam refert, atque multò percæ ſimilior, unde Romæ
phycidem à perca diſtinguere neſcientes, eam quoque percam uocant. Pinis quo-
que quaſi cinta rubeſcit, è ſaxatilibus eſt, & in capite lapides gerit, ueſicam felis
longam habet, & in uentriculo quindecim appendices unam ex mento carnis pen
dentem: nec tamen ſola (ut inquiunt) in alga nidificat, nam & hyppocampi, & go- *Piſces in alga*
bij, & plures alij piſces in alga uelut loco molliore, firmiore, ac tutiore oua po- *nidum facien*
nunt, ſed omnes fermè quocunque loco ponunt ea ibi cuſtodiunt. Veſcitur alga *tes.*
& muſco, quin etiam ſquillas perſequitur: proinde in cibis eandem ſaxatilium ob- *Vires.*
tinebit gratiam, eſt enim piſciculus tenerrimus, minimè uiroſus, nec corruptu faci-
lis: teneræ enim (inquit Galenus) ac friabilis eſt carnis, propterea ſaluberrimum
hominibus alimentum præbet, eſt tamen inſipida, atque elixa, addito oleo & a-
neto parari ſolet, alicuius enim ſemper condimenti acceſsione indiget, quoquo-
modo condiatur.

De Cynedo, anthia, & chamia. Cap. XXXI.

SAxatilis eſt cynedus piſcis, cuius color euariat, & ſquamas in gyrum cre- *Cynedus qui.*
natas gerit, quæ multa ſcabritie horrent, nec nullus ſaxatilis firmiores ha- *Vires.*
bet dentes, à quibus nomen ei inditum fuiſſe putatur, de cuius præſtan-
tia in re cibaria facilè eſt iudicare, cùm de genere ſaxatilium ſit, qui ſem-
per optimi ſunt ſucci, facilisq́ coctionis. Aſſatur, frigitur, atque elixatur: eius ue-
rò ius aluum emollit, frixusq́ ex arancij intinctu editur, qui guſtui eſt admodum
gratus. Anthias autem ob id ſacras uocant, quod ubi ſint, nulla bellua marina eſ- *Anthiæ quæ.*
ſe ſoleat, tutoq́ piſcatores urinare poſsint. Ariſtoteles negat quicquã eſſe his preci-
puum, ſed quod uelut ubi limaces ſunt, nulli ſint ſues, quoniam ab his animalibus

deuorentur, ita de Anthijs existimandum est. Verùm cum belluæ omnibus fermè piscibus ex æquo infestę sint, cur de anthijs solis hoc dici solet? deinde cur nō ubiq; belluæ? cùm nec longitudo uiarum, aut loca piscibus inaccessa, aut hominum insidiæ, aut frequētia in mari obstare possint? Verùm anthias aliquid plus habere existimo, quod longiùs præsentiunt belluas, & ubi aduenerint, diffugiunt: reliqui pisces non tam cauti sunt: aliter oportebat Anthias Aristotelem effingere immobiles penè, & cæcas, uelut sunt cochleæ, si comparatio recta esse debuerat. Verùm tantùm abest ut talis sit, quod etiam captum socium anthias conetur adhærendo liberare. Est enim ei aspera spina qualia dissecare solet, ac semetipsam etiam à captura liberare, nec est è planis piscibus licet lata sit, & à capite fermè ad caudam primam in dorso continuam habet: eius quatuor sunt genera, & copia tanta ut Anno M. D. X L V. coacti sint in Narbonensi Gallia terra obruere, quod nec absumi, nec condiri possent, atque hos pisces inter saxatiles nōnulli reponunt: & ob id boni esse succi, & facillimæ coctionis, & præsertim hyemis tempore, quo longè meliores censentur. Chamia piscis est, à Latinis etiam hiatula dictus, quod perpetuò hiet, quia adeò percæ ac phycidi similis est, ut nō omnes eam ab illis facilè internoscant, exiguis tegitur squamis, atque ouata est totius corporis figura, colorum tamen uarietate ab utrisq; differt: inferior enim maxilla non solùm rubet, sed superior etiam prominentior est, & hinc fit quod perpetuò hiare uidetur: tergus etiam illius ex rubro minus quàm illarum nigricat, atque ex piscibus saxatilibus est, cum in saxosis potius littoribus reperiri experientia demonstret. Carniuora est hiatula, imò & sola carne uescitur, satis boni est succi, nec concoctu difficilis: tenera enim est, sed perca durior, atque insipida, coquitur, præparaturq; ut cæteri saxatiles.

Nota. *Chamia piscis.* *Vires.*

De Gobionibus, & exoceto. Cap. XXXII.

Gobio marinus qui.

ET si diuersa statuātur Gobionum genera, quorum alij marini, alij fluuiatiles sint toto inter se genere distantes, hic tamen de marinis solùm agere intendimus, cū fluuiatiliū apud ueteres Grecos nulla habeatur mētio: nam quamuis Aristoteles, atque Galenus, de fluuiatilibus gobionibus pertractent, de his tamen solùm qui è mari ad flumina transferint, loquuntur, & non de illis qui in fluminibus ipsis sunt geniti, qui & Latinis etiam incogniti sunt. Marinorum autem gobionum genus nonnulli in diuersas quasdam species diuidunt, quas tamen si notis ipsis ad unguem contemplemur, illas potiùs differentias quasdam, quàm specierum diuisiones appellabimus: ob locorum quidem diuersitatem prouenientes, in quibus degunt, alij namq; in alto mari, & pelagici appellantur: alij uerò circa littora uictitant, & littorales dicūtur, quæ littora cùm saxosa, & arenosa sint, in quibus degunt, ob id non uerè inter saxatiles connumerantur. Non mirum itaque uideri debet, si locorum ratione colorem uarient, non secùs quàm anguillæ, & tincæ, quæ non ob id specie diuersæ dicuntur. Gobionum ergo qui puriorem maris partem incolunt minùs pictorati sunt, & hos albos uocant, non quia absolutè candidi, sed quia minùs colorati: ex albo enim leuiter flauescunt. Qui uerò in cœnosis, ac paludosis marinis locis degunt, cùm ex flauo nigricent, nigros appellant: qui uerò circa saxosa maris loca uictitant, uarijs depicti sunt coloribus, & eorū partes cùm plurimæ flauescant, flauescentes uocant. Verùm cùm à nemine gobionem marinum unquam diligenter descriptum uiderim, hic describere placuit. Belloniū enim in eius descriptione laudare non possum. Rondelletius adeò aberrat, dum (ut reor) obscurè scripta à Bellonio piscem non uidens, clarius explicare conatur, ut ego ipse non agnoscerem in historia, quę in manibus toties habueram. Habet igitur sub branchiarū fine duas breues pinnas, ut pedes esse uideantur, sub mento in inferiore labro cirrum unicum carnosum, in dorso pinnam paruam primùm, pòst aliam longam priori proximam, quæ ad caudam extenditur, caput latum, & depressum, dentes in utraq; mandibula paruos, oculos quasi in capitis superiori parte, linguam fermè solutam, uentrem tumidum, dorsum, & latera flauescunt, cum maculis nigricant,

Bellonij ac Rondelletij error.

cant, & hoc secundùm magis, & minùs ratione adducta, iccur magnum, molle, suaue, caro ut plurimum sit iecoris naturæ respondens: sed non adeò tamen mollis, ac suauis. *Bottam* uocarunt, quod utri similis sit. Mediolanenses autem utrem uocant *bottam*, grādi est capite, & in eo lapillos, quasi dentatos lunati forma gerit: pisces sunt parui, sed caput grandius pro corporis ratione habent: uix enim palmum superant unquam, & sunt inter nobilissimos pisces connumerandi, tùm saporis iucunditate, tùm quia saluberrimi sunt, licet nō omnes, ob locorum, & pabuli diuersitatē, quod de saxatilibus nō contigit, qui semper optimi sunt. Quapropter Galenus huiusmodi constituit differentias tertio de Alimentorum facultatibus: qui ergo in purissimo mari degunt, suorum congenerum sunt præstantissimi, omnium autem pessimi sunt, qui in fluminibus, urbes expurgantibus uicitant. Cæterùm Gobionum caro ut saxatilium carne durior, ita mullorum mollior, multi sunt succi gobiones, corpusq; proportione uescentium nutrit: sed quia rarioris sunt substantiæ, ideo nō multum nutriunt. Exocetos autem siue adones cum alijs minutis piscibus confundunt, qui plurimum urticis delectantur, & ut Athenæus inquit, exocetum nonnulli adonium uocant, quod nomen ideò est consecutus, quia extra humidum sæpiùs quiescit. Est hic piscis subflauus, uirgamq; albam habet continuam, utrinq; per corpus à branchijs usq; ad caudam: est rotundus præterea, ac nō etiam latus, cuius magnitudo est quanta boum Lutinorum paruorum littoralium, hi enim octo digitorum longitudinem non excedunt. Simillimus omninò est hic piscis ei pisciculo qui dicitur hircus, præter id quod non habet nigrum sub stomacho, quod hirci barba uocatur. Exocetus autem inter saxatiles pisces numeratur, in locisq; saxosis degit ubi tranquillitas adsit, ex unda exiens multum tempus in sicco quiescit supra saxa, seq; ipsum sæpiùs ad Solem conuertit: cùm uerò satis quieuerit, in aquam deuoluitur, donec unda rursus ipsum accipiens cum effluxu deferat in mare. Cùm uigilat in sicco aues obseruat, quæ tranquillitatem sectantes dicuntur, inter quas est Corilus, Trochyllus, & Creci similis Elorius. Hæ enim aues ubi fit tranquillitas apud siccum pascuntur, atque in illum sæpè incidunt, quas ubi uidit saltans, ac palpitans fugit, donec in undam se immergat: hæc Athenæus. Viuax supra modum esse comperitur: triduum enim & quatriduum absque aqua uiuit, dentibus anterioribus acutissimis præditus est, & hunc piscem modò ceruam, modò missorem Romani appellant, estq; in saxatilium honore reponendus.

Cap. 29. *Vires.* *Exoceti qui.* *Hircus piscis.* *Vires.* *Nota.*

De Piscium molli carne præditorum alimento. Cap. XXXIII.

Pisces molli carne præditi, ut aselli, mutenæ, buglossæ, passeres, & huiusmodi alij, qui in fluminibus & stagnis degunt, aliqui in mari, & propterea aliquando iucundi & probè nutrientes reperiūtur: aliquando uerò uitiosi & mali succi, & horū quidem alij molli sunt carne, sed nullam habent friabilitatem, supernatat enim in his glutinosum quiddam ac pingue: alij nihil glutinis, pinguedinis'ue habent, atque in eo sunt saxatilibus consimiles: uerum ab ijs duritie carnis differunt, & hi pelagici sunt omnes, præter quosdam qui pabulo carnem suam dēprauant, ac uitiant, ut mulli qui cancellos deuorant: sunt & saxatiles quorum caro (ut suprà diximus) friabilior, ac mollior, quàm aliorum piscium existit, qui perpetuò inculpati sunt, quoniam nec alimenta mutant, nec loca, nec dulcibus utuntur aquis. Qui ergo carne molli præditi sunt, ut aselli, & cæteri, bonitate carnis cum saxatili piscium genere contendere possunt, si purissimo mari capti fuerint, & probo, laudatoq; alimento utantur: nam qui alimento prauo utuntur, in aquisq; mixtis uersantur, carnis quidem mollitiem non omittunt, sed pinguedinem acquirunt, ob quam non æquè ut priùs suaues manent, nec non & alimentum excrementorum plenum corpori præbent, quod & omnibus commune est piscibus ut diximus.

Pisces molli carne præditi qui.

De Asello, murena, & sauro, siue lacerta. Cap. XXXIIII.

Asellorum quinq; species. ASellus à Romanis Merlutius dictus, piscis est marinus, atque solitarius, ab asinino colore, quem haber ita nuncupatus, cuius plures sunt species, & quinque iam notæ, estq; coloris cinerei, pilorum asini colori admodũ similis, molli est carne, atque friabili dum recens est: adeò ut meo uentriculo nullus concoctu piscis leuior sit, siccatus durior efficitur, lapis qui in capite inueniri solet molaris figuræ esse dicitur: nondum ego illum uidi quod mediocribus uterer, ossa sunt illi duo post linguam, totidem in gula è regione cordis, ne cùm piscis esset uorax aculeis escarum offenderetur, dentes nõ solùm in maxillis habet, sed in palato, atque in os recuruos: sunt etiam quibusdam eorum appendices carneæ, aut singulæ, aut etiam binæ circa labra, atque his aliæ totidem in superiore labro, totidemq; cirri sub mento pendent, uidenturq; hi alterius generis esse, sed quibus unicus est cirrus in inferiore labro, his maculæ etiam in corpore nigræ sunt, & circa branchias uenæ cõtractæ lumbricorum instar. Mollis omnes huius generis pisces sunt carnis, quemadmodum buglossi, murenæ, & huiusmodi: notandum tamẽ (ne *Nota.* quis hallucinetur) quod multum interest inter molles pisces, & molli carne præditi: qui enim molles absolutè appellantur sunt ij, qui exangues sunt, nullamq; testã, spinas, aut squamas habent, & si carne sint in cõcoquendo dura, ac cõtumaci. Molli autem carne præditi pisces sunt sanguinei, & spinosi, & carnem cõcoctu facilem, *Vires.* ac delicatam habent, ueluti asellus, qui si optimo (ut inquit Galenus) atque inculpato alatur nutrimento, in puroq; mari uersetur, eius caro saxatilium carni comparari poterit, quia boni est succi, concoctu facilis, minimeq; glutinosa, imò ex iure albo decocta febrientibus exhiberi poterit. Verùm si uitiosa pabula deuoret, & in aquis mixtis, atque uitiatis uersetur, mollitie carnis non caret, & pinguedinem, glutinumq; acquirit, & sic insuauis redditur, & alimentum excrementosum procreat: quare constat non semper optimos esse asellos: editur asellus ex butyro elixus, atq; frixus, ex arancij succo, salitus quoq;, atq; siccatus toti Germaniæ importatur, qui *Murena quæ.* diu tunsus, aquaq; maceratus demum cocturã subit. Murena autem piscis est longus, anguillæ formam referens, quæ marina est, nec flumina subit, neque in stagnis gignitur, squamis caret, lubrica, sed molli obducta cute, tenuissimaq;, nec unicolor, sed uaria, subnigra (inquã) auratis distincta notis, capite est rotundo, tenuiq; os anseris instar latissimo rictu distinctum habet, dentibus quãplurimis acutissimis, atque serratis non in maxillis tantùm, sed in ima quoque faucium parte dispositis munitũ. Branchias quaternas atq; simplices habet, nullæ sunt ei pinnæ, ob id rabie tentatur, atq; uoracitate cuncta exhaurit, quapropter uiuaria earũ alijs piscibus re- *Nota.* pleri non debent, nisi his qui illis pro uictu sint. Ferunt nonnulli magnam cum serpentibus inire societatem: ipse tamen ullum unquam audiui piscatorem asserentẽ murenam uidisse cum uipera cubantem. Omnibus anni temporibus oua parit, ferox atq; mordax est, & dum mordet, noxium aliquid infert: quamobrem dum eam cœperunt piscatores, eius rostrum forficibus apprehendunt, baculoq; frequentibus ictibus diuerberant, atque atterunt, tutò tamen editur, nec ullam noxam affert: *Vires.* eius enim caro candidissima est, fuitq; apud Romanos maximo in pretio mollis etiam ac pinguis, alit non minùs quàm anguilla, si tamen purissimo mari degat: nam *Saurus quis.* quæ in uitiosis aquis uersatur, ac uiuit, deterrima est. Saurus & ipse piscis est marinus, à Græcis ita dictus, à Latinis uerò lacertus: est enim nõ solùm capite, & ore, atque reliqua corporis figura terrestri lacerto similis, sed colorum etiã uarietate, uentre est subalbido, lateribus luteis, dorso ex uiridi nigricante, maculis quamplurimis uirentibus rubeis, cœruleis, luteis, atq; nigricantibus dorsum, caput nonnullorum serpentum instar, atq; latera etiam uariè admodum pingẽtibus: & tandem si pedes exceperis, lacerto simillimũ conspicies. Huius meminit Galenus tertio de Alimen- *Cap. 30.* torum facultatibus, atq; inquit lacertum medium quodammodo esse inter pisces *Vires.* mollis ac duræ carnis, succi etiam bonitatem atq; mediocrem concoctionis facilitatem habere: assus uerò, & frixus edi solet, nec iniucundè.

De Amia. Cap. XXXV.

Amia quæ.

AMia piſcis eſt marinus, ſed fluuios ſubit, & in ijs, ſtagnisq; commodè & delectabiliter uiuit. Corporis figura oblongiuſcula, in latera compreſſa & ſatis lata eſt, præſertim à capite ad excrementorum uſque orificium, à quo ſenſim tenuior fit. Corio tegitur minimè ſquameo, robuſtos habet dentes, & delphinos atroci odio inuadit, cùm tamen uiribus longè ſit inferior: uerùm multæ amiæ unum delphinum circundant, & extimulant, non ſecùs ac formicæ ſerpentem. Induſtria & ſagacitate præſtant, ut ſi amum deuorent, contra euntes non à linea ſe trahi permittunt, ſed exemplo latronis illius, de quo in technis egimus, amum præcindunt. Dorſum huic piſci cæruleum quod dum uiuit ſplendet, à dorſo ad uentrem lineę obliquæ, fuſcæ, certis ſpacijs diſtantes, cauda lunata eſt: refertq; Ariſtoteles amiam gregalem eſſe, carneq; tantummodò, atque alga ueſci à Philotino apud Galenum in piſcium molli carne prędito rum genus refertur, probum gignit ſuccum, parcè tamen nutrit, atque ad excernendum eſt media. Autumno tempore commendatiſsima, atque ab alijs expetitur piſcibus, ut ait Ariſtoteles. Verùm quia pontũ petit paſtus gratia, atque ibi æſtatem traducit, hinc eſt quod minùs ſalubris exiſtimatur reliquis piſcibus, qui in puro mari degunt propter dulcium aquarum mixtionem.

Vires.

De Paſſere, & rhombo. Cap. XXXVI.

Paſſeris differentiæ.

PLanus eſt piſcis paſſer, cuius permultæ fiunt apud nos differentiæ, quæ tamen maioris & minoris ratione diſtinguuntur. Proinde flauis lituris in ſupina ac cinerea tergoris parte ſuggilatur, & ſubtùs ut in reliquis planis albicat, in quod mirum exiſtit, quod cùm paruus ſit, & ſine dentibus, conchas tamen & cortices duriores edat. Differunt uerò paſſeres à rhombis, quod cùm ita utrumq; piſcem collocaueris ut labrum inferiùs ac mãdibula, quæ ſola mouetur terram reſpiciat, in paſſere prona pars à dextra: ſupina enim læua erit. In Rhõbo uerò à læua quidem prona ſupina, à dextra contraria ratione. Tot quidem oſsibus capita plerunq; horum planorum piſcium, qui ſpinis non cartilagine prædita ſunt, ut affirment, facilè in eis poſſe omnia fabrilia inſtrumenta inueniri, quorum delicatiores paſſeres ac rhombi eſſe uidentur. Marini ſunt paſſeres, ſed ſtagna, ac flumina ſubire certum eſt, nec ob id abſq; cẽſura eſt eorum alimentum, marinos namque fluuiatilibus, ac ſtagnalibus præferri ius eſt: laudatiores enim ſunt, et eorum caro non admodum tenera, ſed boni ſucci, non excrementitij, nec concoctu difficilis, ſatisq; ſunt alibiles pro piſcium conditione, & frixi ut plurimum ex arancij ſucco manduntur, atque dixi etiam. Rhombus autem ad inſignem peruenit magnitudinem: longitudine enim cubitorum quinq;, latitudine quatuor, altitudine pedis unius, et alij pondere quadraginta quinque librarum uiſi ſunt, quorum oſſa medullam guſtu ſuauem continent, proinde oceano gallico ampliſsimi uenantur. Vorax eſt piſcis, & carniuorus, pelle eſt rugoſa, cineritia, notis albidicantibus diſtincta acutis, & caput multis ſpinoſis oſsibus refertum. Eſt autem planorum piſcium duplex genus, quidam enim ſpinoſi ſunt, ut rhombi, ſoleæ, & paſſeres: quidam uerò cartilaginei ut raiæ, ſquatinæ, torpedo, & huiuſmodi. Rhombus ergo fluuiorum oſtia, ſtagnorumq; amat, ob id cenſura non caret, in lautiorum menſis frequentior eſt, & cùm ſolidus ſit, non facilè corrumpitur: difficulter tamen concoquitur ſi magnus fuerit, ideo per unum diem aſſeruatus coqui debet, multum nutrit, de quo Galenus ſcribens inquit, carnem habere cithari carne molliorem, ſed aſelli inferiorem, imò & rhombos, & citharos in patinis coctos uehementer damnat, quoniam ſint penitus cruditatum cauſæ.

Differentia inter paſſerem & rhombum.

Vires.

Rhombus.

Planorum piſcium duplex genus.

Vires.

De Buglosso, siue solea, hepato, & citharo. Cap. XXXVII.

Buglossum lenguatam esse. Bvglossum à linguæ bubulæ figura Græci nominant, Latini uerò soleam, & Romani lenguatam: hæc quidem oblongiori est corpore, quàm quiuis passer, ac minùs lato capite breuissimo, & pinnis undequaq; circumsecto, sursum subnigra est solea, nullis maculis distincta, subtus candida: cætera uerò cum reliquis huius generis piscibus habet consimilia, cuius altera est oculata solea longè priore inferior, maculis in dorsu ad similitudinem oculorum cum iride, ac pupula: squamis uerò adeò firmiter affixis integitur solea prior, ut nisi in aqua diu iacuerit, auelli non queant: duram habet carnem, quæ difficillimè corrumpitur, boni tamen est succi, & facilè excernitur, eamq; longè passere molliorem Galenus pronuntiauit, & cibo suauiorem, principatumq; inter lautos pisces tenet: ob id mensas principum sæpè exornat, carnem mirè candidam habet, quæ & si dura, & firma sit, nescio quid tamen glutinis obtinet, quod seruata (longam enim sustinet uecturā) magna ex parte deponit, frixa melior est, et per medium dissecta: sic enim siccam, minimeq; uiscosam habet carnem, & ex succo arancij manditur. Hepatus autem à colore, & magnitudine hepatus dictus, à Venetis canedula, & etiam sachetus appellatus, piscis est solitarius, carniuorus, dentibus asperis præditus, ut inquit Aristoteles, oculosq; maiores habet, quàm sua ipsius poscat, magnitudo, squamis tegitur asperis, & Erythrino, & pagro ualde est similis, felleq; carere traditur, & hunc Galenus inter pisces mollem, ac duram carnem habentes connumerat: saxatilem uerò esse Diocles prodidit, atq; in cauernis in alto mari uictitantem, calculos in capite gerit, boni est succi, non excrementitij, nec concoctu difficilis, sed parùm alit. Citharus, & ipse à similitudine citharæ cancellatis lineis quamuis squamosus, cui uni lingua soluta est, inter planos, & ob id ab alijs cātharus dicitur, quod cantare sciat, à Romanis zaphile, quia squamis contegitur ex Indicō splendētibus, uescitur herbis, carne, pane, & caseo, ex nauibus in mare proiectis, statuendum aūt citharum in uniuersum in medio piscium, qui carnem mediam inter duram, et mollem habent, iudicamus, ipsumq; boni esse succi, & gustui gratum, facilis concoctionis, nec pauci alimenti. In sartagine frixus, & assatus, aut in patinis cōditus, ex albo iure comeditur citharus, qui sacer fuisse Apollinis scribitur.

(Marginal notes: Vires. — Hepatus. — Vires. — Citharus. — Vires.)

De Vmbra, seu umbrina marina. Cap. XXXVIII.

Vmbrina quæ. Romanorum uulgus piscem hunc umbrinam nominat, quod dum mouetur adumbrantem quendam oculis colorem Iridis in morem rutilet. Marinus est, nec ad flumina unquam adnatare solet, ad maximam deuenit molem, sexaginta plerunque librarum pondus excedit, cuius figura pauló longior est, quàm sit lata, aut crassa, uentriculum magnum habet, & carnosum, & dum parua est, tota ferè argentea apparet, at maior facta uētre argenteo, dorso uerò, & lateribus subliuentibus, ac ueluti opacis conspicitur, squamis latioribus, & obliquis tegitur, caput satis magnum, dentesq; in oris ambitu raros, firmos, acutos, prominentes, rotundos, caninis longiores, gracilioresq; habet, & caudam ueluti in angulos desinentem gerit: lata enim est, & non falcata, lapides in capite prægrandes affert, ut etiam Aristoteles, & plinius testantur, quos aurifices argento inclusos diuendere solent: aiunt enim gestatos, ac collo appensos nō solùm cholicum dolorem abigere, sed etiam prohibere ne ampliùs redeat. Piscis est umbra carniuorus, & potiùs solíuagus, quàm gregalis, qui apud ueteres maximo fuit in pretio, & nunc lautiorum, magnatumq; mensas subit, lapidisimus enim atque omnium consensu nobilisimus censetur, cuius caput, atque sturionum quoque (ubi ad cubitalem molem excreuerint, nam in minoribus id non obseruatur) trium uiris rei Romanæ conseruatoribus tributi nomine dantur. Vmbræ enim caput inter delicatiores cibos reponitur, atque admodum à gulæ proceribus, heluonibusq;, ut manife-

(Marginal notes: Lapidis umbrinæ uires. — Vmbræ caput.)

stum

ſtum liguritoris Romani extat exemplum, expetitur. Coquitur rectè atque ad ſani-
tatem apppoſitè cum aqua, & uino, & ex aceto editur, nec eius caro dura eſt, atque *Vires.*
merito inter piſces carnem mollem habentes reponitur, licet non perinde ac ſaxa-
tiles habeat, ſed paulò duriorem: boni equidem eſt ſucci, nec admodum excremen-
titia, mediocriter nutrit, nec difficulter concoquitur, ſuauisq́ eſt quouis modo
condiatur: at ſi garyophillis confixa, & in fruſta plana conciſa, ſuper craticula aſſe-
tur, accedente frequentiore olei irrigatu, guſtui optima erit, nec ſalubritati incon-
grua. Elixatur etiam quin & ex iure ſuo gelu, quemadmodum quoque de rhum-
bo fit, cui uaria ad libitum adduntur aromata, ut gratiam accipiat. Habetur etiam *Gelu.*
fluuialis umbra trutarum, ac lauaretorum generis, quæ auro ueſci, ſeu aureis arenis *Fluuiatilis*
creditur: ſquamas habet tenues, & uentrem argenteum, dorſum uerò terſiſsimum *umbra.*
ex liuido opacum, hæc inter piſces ſalubres ponitur, ſaporis enim eſt delicatiſsimi,
atque peroptimi nutrimenti, & morbo conualeſcentibus utilis, minimeq́ uentri-
culo eſt inimica.

De Piſcium duræ carnis alimento. Cap. XXXIX.

NOn ſolùm in piſcibus duræ carnis, ſed in aliјs etiam omnibus duris cibis *Piſcium duræ*
apparet quod ægrè conficiuntur, atque ſuccos craſſos in corpus præ- *carnis uires*
bent, & ſicuti ex mollioribus tenuior gignitur ſuccus, ſic ex durioribus *in genere.*
craſsior, qui tamen ſi ritè conficiatur, concoctus plurimum alimenti præ-
ſtat: durior ſiquidem cibus ſubſtãtiam habet craſsiorem, ut mollior tenuiorem. Ideò
piſces pura carne præditi ut dracones, cuculi, muſteli, atque huiuſmodi difficilio- *Nota.*
ris erunt concoctionis, quàm molles. Concoctio enim quæ in uentriculo fit, & ea
quæ in iecore, & quæ in uenis ſanguinis, & quæ in ſingulis corporis partibus alen-
dis, in mollioribus facilior, in durioribus difficilior efficitur. Quapropter illud om-
nibus conuenientiſsimum erit, ut ſeruatis retinendę ſanitatis legibus, eo pacto prę-
parari, decoquiq́ debeant, ut gratiores fiant, ſuperiùs enim demonſtrauimus
quod quantò magis cibus auidiùs amplectitur, uentriculus eò facilius, fœliciusq́
concoquit. Cùm ergo huiuſmodi piſces carnis duritie damnentur, qua ægriùs in
uentriculo conficiuntur, ſic & craſſum inde ſuccum in corporibus gigni eſt neceſ-
ſarium: igitur ut utrique incommodo conſulemus, & coctionem iuuemus, & ſucci
craſsitiẽ imminuamus, incidentibus utemur, & calorificis facultati concoctrici opi
tulantibus, proinde acetum in primis allium, cępa, porrum, cinamomum, piper, ga-
riophilli, aniſorum, fœniculorumq́ ſemen, origanum, & huiuſmodi laudantur: con
diuntur etiam in pluribus regionibus uino, ut meliùs perficiatur cõcoctio, durities
tenerior fiat, & craſsities attenuetur: hæc itaq́ ſufficiant, cùm de ſingulis dura carne *Condimen-*
præditis piſcibus, qui frequentiori apud nos ſunt in uſu agere debeamus, quorum *tum melius.*
alimentum otioſis, ſenibus, imbecillibus, & ægrotis nõ admodum conueniens eſt,
ſed potiùs illis, qui corpus ſuum exercent uehementer, firmioresq́ poſtulant cibos,
ut ſuprà pronunciauimus.

De Dracone, cuculo, lyra, & coruo. Cap. XL.

DRaco qui Romæ tragina uocatur, piſcis eſt littoralis, atque etiam pela- *Draco.*
gius, quem Diappæ uidimus, oculis uiridibus, in dorſi initio, quinq́ ha-
bet aculeos, tenues, nigros peracutos, tenui, nigraq́ membrana con-
iunctos, in quibus uenenum multò lethalius eſt, quàm in branchiarum
aculeis: habet enim ſingulos in pinnis, quæ ad branchias ſunt, oſſeos magnos acu-
tos, quos ego decerptos ſeruo. Oblongus eſt, ſquamaſq́ ualdè exiles habet, ut uix
percipiantur, caput magnum, atque rotundum, dentes crebros, & tenuiſsimos, ſed
breues maculas in tergore oſtendit obliquas, fuluas, atq́ multorum colorum. Vul-
nus ex aculeo dolores febres, phlegmones, deliria, atque conuulſiones excitat, ma- *Vulnus ex*
gis dum uiuente piſce ſi quiſpiam illum acceperit, ob id cùm alioquin piſcis ſit *aculeo.*

 uiuax,

uiuax, qui ad ultionem, non ad necem aliorum uideatur natus, piscatores nuper ca- pto caput conterunt. Multiplex uerò auxilium. Mulli piscis caro per antipathiam, iecur proprium per sympathiam, & pungi sæpius eodem aculeo. Quod per sympathiam detrahitur, sicut æstus in balneo, per sympathiam uerò uenenum extinguit, uelut frigidum à calido extingui solet, atque hæ causæ prorsus sunt manifestæ. Pungi autem sæpius atque curari ab eodem aculeo, ob id cotingit, quod stuporem inducit freque nspunctio, unde sedato dolore prohibetur phlegmon, aut quia iam excitato phlegmone attrahitur sanguis ex nouis punctionibus, unde sedatur concoctione facta potius, quàm irritetur, uel quia ueneni uis addita mitiore temperatur, ut dolor in titillationem quandam conuertatur, seu ad omnia hęc. Defodere autem foueam draconem fabulosum esse reor, ut qui formam huic operationi minimè congruentem, neq; uitæ genus habeat, sed hæc de marino serpente potius sunt credenda, serpentum enim proprium est latibula quærere. Draconis itaq; caro teste Galeno dura est, quod uescentibus id apertè patet, & si non immodicè dura, ægrè concoquitur, et succos crassos, salsosq; in corpus distribuit, sed nō uitiosos: quouis enim modo condita, grata est palato, & si conficiatur, multum nutrit. Cuculus autem quem Romani piscem caponem uocant, falsò à nonnullis trigola appellatur, ob similitudinem, cum & corporis forma, & carnis substantia, ac saporis bonitate inuicem discrepent: & si plerisque in rebus ualdè similes uideantur. Est quidem cuculus semper marinus, quia nunquam ad flumina adnatat, grandibus est pinneis præditus, habetq; caput magnum, osseum, cælatum totum, & angulosum, aculeisq; nonnullis munitum: os satis magnum, & maxillæ asperiores, quæ dentium uice extant, corpus habet rotundum, totum carnosum, & densum, & capite, dorso, lateribus, ac pinneis rubet, uentre est candido, & aliquibus capitis partibus argenteum æmulatur, & branchias utrinque quaternas habet, & duplices. Tellinas, chamas, chonculas, cancros, locustas, & id genus crustula edere solet, carnem habet duram, sed candidam, friabilem, ac suauem, nec temerè à plerisque salubris censetur. Et nos sæpè frixos arancij mali succo conspersos edimus, nec non & libentius in aqua elixos. Est & piscis lyra dictus quem Romani à rostro biforcato *pesce forca* uocant, marinus est, atque libentiùs littora quàm pelagum incolit, toto ferè corpore rubet, & cauda, & pinnis, sed uētrem subalbidum habet, ossearum, atque grandium squamarum octonis ordinibus tegitur, unde totus octangulus, atque asper redditur: caput etiam osseum, angulosum, aculeis, & eminentijs plurimis asperum habet, cuius anterior pars in duo longa, læta, & retusa cornua degenerat. Porrò pauca constat carne, ob id nisi paulò maiorem edi solet, carnem duriusculam habet, raroq; in cibis expeti uidemus, quia totus fermè osseus, squameus'ue existit. Coruus & ipse à Romanis *pesce capone* appellatur, marinus est, nec solùm maris littora, sed profundiora etiam pelagi loca frequentat, estq; adeò cuculo similis, ut non ab re eiusdem generis esse censeatur. Verum tergus non rubrum habet ut cuculus, sed ex rubro nigricans est. Pinna uerò quæ utrinque lateribus hæret, non sub rubra ut cuculi, sed interna parte cærulea, externa uerò subalbida conspicitur, atque minor, cæterùm ore, rostro capite osseo, anguloso, & cælato, rotaq; demum corporis figura cuculum repręsentat, nec solùm pisciculis, sed cancellis etiam, atq; tellinis pascitur, proinde sapore, & carnis bonitate cuculo cōgener esse uidetur: duriusculā quidem carnem habet, sed albam, ac friabilē, quæ frixa, & acido aliquo succo aspersa, sapidior est, quàm elixa.

Auxilium. Vires. Cuculus. Vires. Lyra. Vires. Coruus. Vires.

De Mustello, & catulo. Cap. XLI.

Mustelli duplex differentia.

MVstellus ex galeorum genere est, quem Romæ uulgariter *pesce palombo* appellant. Estq; in duplici differentia: alter enim spinax à spina quam habet dictus, alter uerò læuis, sed adeò similes, ut uix differentia percipiatur. Rostro enim, branchijs, pinnis, cauda corporis forma, colore, atq; interaneis cōueniunt, rostro namq; sunt acuto, oculis mediocribus, & oblongis, post quos duo sunt insculpata foramina auditui dicata, os habent in parte supina, & spinax ma-

nax magnis,& acutiſsimis dentibus armatum. Læuis uerò edentulus eſt:(& in hoc differunt) ſed dentium uice maxillas aſperas habet: branchiæ in lateribus utrinque quinæ,& detectæ ſunt, & ſpinax à læui non ſolùm, ſed omnibus alijs galeis in hoc differt,quod inter podicem,& caudam, nulla alia pinna hæret, cum alijs ſingularis pinna cõmiſſa conſpiciatur: in hoc ergo & à cane,galeo diſtat,cuius figura muſtelli proximè accedit,etſi magnitudine longè differant. Teres eſt muſtelli corpus, à podiceq́ in extremam uſq; caudam ſenſim gracileſcit, corio tegitur, ſed altero læuiori,uenter albicat, dorſum uerò cinereũ apparet,eius uentriculus magnus eſt, & caudam bifidam habet,cuius ſuperior portio maior exiſtit. Marinus eſt piſcis, cœnoſis & littori proximis locis degit,oua ad præcordia(ut author eſt Ariſtoteles) continẽt ſuper mammas,quibus ut deſcẽderint iam abſolutis fœtus innaſcitur, unde poſtea ut reliqua cartilaginea animalia parit, & fœtus ſuos timentes uulua recipit, ac intra ſe recondit,timore uerò tranſacto rurſus foras incolumes emittit. Carniuorus eſt ut cæteri cartilaginei,& dura ac inſuaui carne præditus eſt,uilisq́, ac plebeius ubique *Vires.* piſcis habetur,mali enim eſt ſucci,grauis odoris,& difficillimæ cõcoctionis,nec mirum ſi hominibus ſolummodò infimæ plebis cibus eſſe ſoleat,à quibus elixus cum illo intinctu quem alliatum uocãt comeditur. Catulus aũt etiam ex numero galeo- *Catulus.* rum eſt,quem Romæ piſcem canem appellant, cuius corpus oblongũ, ac rotundũ eſt,aſpera tegitur cute,et maximè ſi manus à cauda caput uerſus deducatur,dorſum & latera ſubnigricant,nigerrimisq́,atq; latiſsimis maculis inſignĩtur, caput rotundum habet,roſtrum acuminatum,oculos oblongos,& nigricãtes, os in ſupina parte,& brãchias in lateribus utrinq; quinas, & detectas,& ad cubitalem uſq; menſurã excreſcere ſolet:marinus atq; carniuorus eſt,ut cæteri cartilaginei, in cœnoſisq́ littoribus ut plurimum degit:ob id non ſolùm duram,atque uiſcidam,ſed malè olen- *Vires.* tem,ac uiroſam carnem habet,nec ferè uſquam in cibum (nec ab infima plebe) admitti ſolet:mali enim eſt ſucci,& difficillimè cõcoquitur,ob id à cibo abdicandus.

De Scorpio, Trachuro, & Orpho. Cap. XLII.

MArinus eſt ſcorpio,qui Romę uulgariter *ſcorfano* dicitur,pelagius,& ſaxa- *Scorpio.* tilis,à multis cenſetur, ab alijs etiam & littoralis inſimul:nam Ariſtotelis teſtimonio, inter piſces qui indifferenter in utriſq; locis degere cõſueuerunt,cõnumeratur,nec ob ſcorpionis terreſtris ſimilitudinem,ſcorpio dicitur,ſed quia dum manu tollitur, lædit. Corpore eſt rotundo craſsiore parte anteriore: poſteriori uerò multo tenuiori facto, caput grande admodum habet, acutis aculeis præmunitum,os magnum exiguis dentibus munitum,oculos in capite exertos,ut bufo,& branchias ſuperiores plurimũ ſpinoſas, uenter ſubalbidus eſt, corpus uerò reliquum rubet,ſquamisq́ adeò tenuibus tegitur,ut ijs carere uideatur,in capite lapidem gerit. Adeſt & ſcorpena ſolo colore, ac magnitudine à ſcorpione *Scorpena.* differẽs,quæ cum in marinis paludibus, aut in cœnoſis maris littoribus uictitet colore nigricans eſt,longeq́ pelagio,& ſapore,& nutrimento inferior. Solitarius autem ſcorpio eſt piſcis,qui carne, & alga ueſcitur, nec ſapore eſt ingratus,ſi hyeme in ſaxoſo littore,aut puro mari capiatur,carne multa,atq; ſolida conſtat, quæ plurimũ *Vires.* nutrit,elixatur,atque aſſatur,ſed aſſata durior,& ob id concoctu difficilior,quàm elixa quæ ex aceto mandi ſolet: ꝓpterea ſi in aqua, & oleo bene olentibus herbis, & atomaribus iniectis elixetur nõ ſolùm ſalubrior,ſed palato etiam iucundior fiet:feruntq́ mullum piſcem diſſectũ, atq; impoſitum, ſcorpij marini ictum ſanare,uelut *Auxilium.* & ſulphur uiuũ cum aceto infricatum. Trachurus autem quem Romani *ſuarum* uo- *Trachurus.* cant,piſcis eſt marinus:atq; circa littora degens, cuius forma niſi paulò lõgior eſſet, ouata dici poſſet, dorſum ſubcæruleum eſt, reliquũ corpus ſquamis carens,læui ac tenui corio tegitur,& uentre,ac lateribus argenteus eſt,eiusq́ color purpurã etiã aliquãdo emẽtitur,oculos habet magnos,& branchias utrinq; quaternas,os in obliquum ſciſum eſt,dentibus paucis, ac ualdè minutis munitũ ut edentulus uideatur, caudã bifurcatã,& oblongã gerit,lineamq́ obliquã habet à capite ad caudã utrinq;

extensam, ossiculis adeò horridam ut serra uideatur. Duram habet carnem, ob id
Vires. concoctu difficilem, crassumq; succum gignentem, cui nisi aliquo condimento asso-
ciëtur, est insuauis. Ideò assata ac frixa in acerrimum acetum aromatibus conditũ
Orphus. inijci solet, & sic palato gratiosa redditur, & aliquot diebus incorrupta seruatur. Or-
phus autem piscis est compressus, qui circa dorsum liuet, ac nigricat, sub uentre al-
bicat, & caput penè rubeum habet, os paruum dentesq; scaro persimiles, licet mi-
nores: asperis tegitur squamis, adeòq; adhærentibus, ut uix desquamari posit, cau-
dam minimè biturcam, estq; percæ quasi similis, sed pulchrior aureo colore in cæru-
leum uergente, ac splendido, insignis unica tantum pinna, etiam differt à perca in
tergore, cum ea duas habeat, & dum natat uelut Gobius, & Bota pinnas mouet u-
niuersas, & quod iuxta branchias aculeum habet ut draco piscis, spineumq; bran-
chiarum integumentum spinis crenatũ ut in lupo. Marinus est piscis, sed potius lit-
toralis: locis enim terræ uicinis delectatur, atq; carniuorus est. Galenus ergo cum
Philotimo durã carnem meritò ei tribuit, quæ concoctu difficilis est, & crassum suc-
cum, pituitosum, ac glutinosum gignit, ægreq; corruptibilem, sed nõ uitiosum: plu-
rimum nutrit, atque urinam promouet. Parte tamen circa caput & caudam conco-
Vires. ctu sunt faciliores: reliquę uerò carnosæ difficulter conficiuntur, & si apud Græcos
siue frixus orphus, siue elixus, aut assatus maximo semp fuerit in pretio, hocq; pro-
prium habet ut refert Athenæus, quod genitales meatus ei non inueniuntur: ob id
post sectionem per multum temporis spatium uiuere potest.

De Congro, anguilla, & glauco. Cap. XLIII.

Congrus. Congrus quem Romani *Brongum* appellant, longus ac lubricus est piscis,
non squamis, sed læuissima quidem cute obductus, quiq; tùm corporis
forma, tùm colore anguillæ adeò est persimilis, ut à plerisq; eadem cęsea-
tur: distinguitur tamen, quia oculos ea longè maiores habet, qui etsi cine-
racei sit coloris, in lateribus tamen & dorso in amplas & magnas degenerat macu-
las, nigraq; per dorsum conspicitur linea, atque duobus breuibus cutaceisq; corni-
culis in extremo rostro existentibus constat, quibus anguilla caret, eamq; etiam ma
Duplex congri genus. gnitudine superat, ut ad quinos nonnunquam cubitos accedat, dentes habet, & ut
anguilla mouetur, cuius duplex est genus, ut testatur Aristoteles, alterum quod ni-
gricat, alterum quod albicat, & quod albicat, pelagium est, quod uerò nigricat par-
tim pelagium, partimq; littorale: sola carne uescitur, & inter pisces dura carne præ-
ditos Galenus congrum connumerat, succosq; crassos, atq; salsos in corpore gene-
rare asseuerat: ob id Albertus magnus credidit, ipsum lepram morbum parere. Im-
probi enim est succi, atq; saporis insuauis, mediocriter nutrit, nec admodum diffici-
lè cõcoquitur, si purgatus, in frustaq; discerptus, uino, oleo, sale, anetho, porro, ac a-
romatibus excoquatur. In sartagine etiam frictus pipere, ac arancij mali succo con-
Anguilla. ditur. Anguillæ sunt non solùm ex dulcibus, atq; quasi stagnantibus aquis, sed etiã
salsis, & aliæ longè à murenis, murenæ enim in maiorem molem crescunt, & minùs
Anguilla marina insuauis. suaues sunt anguillis fluminum, ut quæ in mari murenis: nam anguilla marina ual-
dè insuauis est, & deterior murena, crescit tamẽ nata in dulcibus aquis ad insignem
magnitudinem: sunt enim quæ ad libras duodecim, & ultra ascendunt, longitudi-
ne hominis, sed parui, crassitudine cruris humani. Piscis autem est longus, & lubri-
cus, qui non squamis, sed tergore tegitur, capite tenui, atq; ferè rotundo, dentes ha-
bet plurimos, atq; exiles, multiplici ordine dispositos, color non omnibus unus, ua-
riatur enim ratione aquarum, in quibus degunt, nam quæ puram ac defluentem a-
quam incolunt, uentre sunt candido, dorsoq; cineraceo, siue subcæruleo: quæ uerò
in stagnanti, ac impura commorãtur, uentre subalbo, dorso uerò subuiridi, uel sub-
nigro apparent, nec ex semine, ouisúe generantur: hoc enim haud dubium est, ulla
enim unquam capta fuit, quæ aut semen genitale, aut oua haberet, nec recisa mea-
tus, uel semini, uel uuluæ accommodatos ostenderet, sed ex pingui humido quale
etiam sub terra inuenitur. Vnde Rondeletius refert in stagno Magalone profecto

equi

equi cadauere innumeras anguillas procreatas. Quemadmodum enim quædam solo semine in proprio loco uelut perfecta animalia generãtur, quædam absq; proprio loco & semine, uelut quæ primo ex putredine sola fiunt, ita quædam ex semine, sed non in proprio cõceptaculo, cuiusmodi sunt anguillæ. Constat enim quandoque mille simul glomeratas capi. Cur autem tot glomerentur, aut ob timorē contingit, aut ob inopiam caloris ut dictum est, uel quia hoc loco coitus illis fit, nam dum simul sunt, genus earum reparatur. Semen autem est pingue quoddam, quod non ex certa parte deciditur, perficitur tamen certis tẽporibus, uelut Octobri mense, & coniunctione plurium. Ergo primum anguillæ ex sola putredine pinguis humidi generãtur, uelut & apes, & uespæ, deinde facilius multo e succo unius seu spuma, facillime autem ex multorum colluuie. Anguillas uerò lacustres, carniuoras esse plane constat, pisciculos enim ranasq; persequuntur, & quãuis nonnulli affirmare uideantur marinas non reperiri, sed solùm ex fluminibus in mare descendere, falsum esse in libris de Rerum uarietate demonstrauimus. Cæterùm earum caro mollis quidem & dulcis est, sed glutinosa admodum, & pituitosa: & hinc est quod uitæ periculum adfert, atq; subitum si copiosius edatur. Falsumq; uulgus nostrum credit hoc euenire, qui serpentibus coẽant, atq; ueneficijs impleãtur: carnis enim dulcedo uescentes allicit ad largius edendum, quo nihil perniciosius: nec mirum si antiqui omnes inter suauissimos pisces connumerent, sed medici tum in cibis sanorũ, tum ægrorum eas damnãt, quia deprauatis aquis nutriuntur, & quamuis longè salubriores sint, quæ in mari, & aquis puris, ac fluẽtibus, quàm quæ in lacubus, & stagnis, & aquis sordidis, nullę tamen unquam prauitatem succi effugere potuerũt, & proinde dixit Galenus in libris de cibis boni, & mali succi. [Anguillæ nunquã boni sunt succi, tametsi puro in humore uersentur, nedum in eo qui urbium sordes, & purgamenta in se recipit.] Et alibi. [Quamuis carnem mollem habeant, cum tamen succo lento, ac pituitoso abundent, ijs qui tenuãte dieta uti uolunt, plurimum sunt noxiæ:] Antequam recentes coquantur, excoriari debent, & exemptis interaneis omnibus, capiteq; ac cauda abiectis, in ueru torreri, atq; sedulò puluere ex saccharo, & candidissimæ farinę tantundem, & tantillo cinamomi confecto conspergi: exiles etiam frictæ pipere, ac arancij succo comeduntur. Verùm frequens earum usus, calculos tùm in renibus, tùm in uesica gignit, quin & podagras, pinguedo uerò quæ ex illis dum torrentur destillat, auribus iniecta antiquis earũ doloribus mederi creditur. Venduntur etiam fumo conditæ, sed uerè potiùs sale, quia priùs saliũtur, quàm suspendantur in fumo. Id accidit quod iam semimarcidæ sint antequam reponantur: ideò plurimo sale condiunt, ac diu antequam suspendant. Vitandę ergo sunt, multiplici ratione, & quod anguillę, & quod semiputres, & quod salsæ ualdè, demum fumo cõditæ, ex quo natura inimicæ, & atræ bilis generationi maximè aptæ. Glaucus autem piscis est pelagius, squamorum colore ita dictus, adeoq; umbræ marinæ similis, ut Romani falsò *umbrinam* appellent: & plerunq; alterum pro altero assumunt: Est enim coloris ex liuido in aureum effulgentis, rostroq; obtuso, oculos habet magnos, ac nigros, & dentes in maxillis confusos, atque exiguos, & in capite duos gerit lapillos, caudamq; subrotundam, cancellis candidis, siue squillis, & alga uescitur, duræ est carnis, sed non illaudati alimenti, atq; succi si ritè conficiatur, & eius caput maximo fuit in pretio apud Græcos ob saporis gratiam, & anterior etiã corporis pars, quæ si pinguis, iucundissima est, frixa enim atque elixa commendatur. Feruntq; eius iusculum lactis copiam augere.

Margin notes: *Anguillarum ortus.* *Vires.* *Hallucinatio.* *Cap. 9.* *Pinguedinis vires.* *Salsæ ac fumo cõditæ malæ.* *Glaucus.* *Vires.*

De Libella & Lamia. Cap. XLIIII.

Piscis est libella pelagius, & non littoralis, quem Romæ Ciambetam & in multis Italiæ locis *pesce martello* uulgariter uocant, cæraceus est, cartilagineus, rotundus, oblongus, horridus, ac planè monstruosus, cuius caput malleo oblongiori, seu libellæ dentiũ ordines habet, ut Charcharius, oculos in supina capitis parte certa uoracitatis, & truculentiæ argumenta. Os præmagnum,

Libella.

gnum, sub inferiore parte dentibus ualidissimis, acutissimis, planis in latusq; serræ modo uergentibus, triplicíq; ordine digestis armatũ habet, branchias utrinq; in lateribus quinas, & detectas, nec squamis, sed cirio tegitur, cuius uenter albus est, tergus uerò cineraceum ut mustelam referat, ad eximiã augetur magnitudinem, nec solùm reliquos pisces magnos, sed homines etiam natantes subuertit, atq; dilaniat: ob id dicebat Aelianus, cùm sit aspectu infausto, infœlicíq; non est prospera nauigantibus. Vilissimus est piscis quo solùm infimæ plebis homines uesci solent: est enim dura, insipida, atq; ingrata eius caro, quin & mucco referta, horridi etiã est saporis, atque excrementis abundans, improbíq; succi, non secùs quàm reliqua cete, quapropter raró, nisi sale condita in usu habetur, salitura enim tenuior efficitur, atq; concoctu facilior, cùm recens uix à robustis, atque ualdè se exercentibus concoqui posit, & ut plurimum in eorum uenis magnam succorum crudorum congerit copiam. Lamia autẽ piscis est maximus marinus, ut mediocris mille pondo excedat, maior nec bigis uehi possit, uoracissimus ut Rondelletius refert, in cuius uentre: integros homines cum lorica inuentos esse. Existimantq; ob id (si quid tamen ad rem refert) eius generis piscem esse, à quo Ionas deuoratus fuit. Sex quod mirũ est, dentium ordines habet, quorum exterior extrà prominet, secundus recta, reliqui curui sunt intùs, quos Galli serpentum linguas appellant. Emi aliquãdo Rorhomagi incurui, & quasi penitus unguibus accipitrum sunt similes, fragiles tamen numerosi, ducentorum aut etiam plurimum numero: sic & sargi piscis molares dentes pro lapidibus in capite bufonis inuentis, quos *crapandinas* uocare solent, diuendũt. Sed ut ad lamiam reuertar ipsa Galeorum est generis, scabraq; cute integitur, oculos habet cornea dura anteriùs, atq; posteriùs, non ut in quadrupedibus: neruorum quoq; opticorum loco, substantia cartilaginea, duraq; est atque ex dentibus in cinerem deductis dentifricia fiunt. Pisces ex ouis generat, & ut multitudini cõsuleretur, necessarium fuit oua esse parua: at ex ouis paruis pisces non commodè poterant generari: igitur natura effecit, ut incrementum susciperent extrà, atq; citò, ne interim corrumperẽtur, edita itaque celerrimè augẽtur, uimq; fermenti quasi retinent, & spontè intumescunt atque humidum pingue tum terræ, tum aquæ in se conuertũt. Mas uerò exterius semẽ inspergit, quo abundat plurimum ut fœmina ouis. Crescunt autem oua celerrimè, quia humidum pingue plurimum continent, & quod facilè extenditur, incrementumq; in singulos dies dignoscitur. Est ergo lamia, si Galenum sequamur, piscis inter cetacea connumerandus, cuius caro etsi candida sit, dura nihilominus est, & crassum, uitiosumq; succum procreat, atq; ualdè excrementitium, insuauis etiam est, & muccosa, atq; uilium hominum, ac infimæ plebis tantummodò esca, & nisi in frusta dissecta, atque salita, optimeq; aliquo intinctu condita sit, & bene cocta, uix confici potest. Aldi autem errorem adnotare debemus in uerbis Galeni in tertio de alimentorum facultatibus, qui bis, ter'ue loco lamiæ Amiam legit, credo potius lapsu librariorum, ac Typi: patet enim apertè quanta sit differentia, inter lamiam, & amiam, ex prædictis.

Vires. *Lamia.* *Not.* *Oua lamiæ cur parua.* *Vires.* *Aldus notatur.*

De Aquila, & pagro. Cap. XLV.

Aquila. AQuila quam Romanorum uulgus Aquilonem uocat, piscis est cartilagineus, littoralis, & in cœnosis maris locis uictitãs, cuius caput bufonis instar expressum, exertumq; est, in quo oculi satis magni, rotundi, atq; prominentes conspiciuntur. Os habet mediocre, & ualdè denticulatũ, latera latiora, & magis acuta sunt, quàm in pastinaca, ita ut expansas aquilæ uolantis alas egregiè æmulari uideantur, caudamq; multò tenuiorem, atque longiorem habet, quàm pastinaca, radio uel aculeo munitam, qui pernitiosus atq; pestiferus est nõ solùm piscibus, sed hominibus quoque, unde statim capta à piscatoribus cauda abscondi solet, ne eius radio temerè pertractãtes, lædantur. Plana est aquila, atque ut dixi cartilaginea, quæ læui, & molli tegitur cute, alba inferiore parte, superiore uerò liuida, dura carne non solùm prædita, quæ uentriculo maximum

Aquilæ cauda perniciosa. *Vires.*

exhibet

exhibet negotium, ſed etiam uitioſum procreat ſuccum, inſuauis etenim eſt, atque palato ingrata, ob tetrum atque grauem odorem quem præ ſe fert, quamobrem ubique uilis habetur, nec ſolum nobiles, ſed infimæ plebis etiam homines eam in cibis recuſare ſolent, & ſi qui eam interdum edant, alliatis condimentis intingunt, ut acutiſsimus allij ſapor alterum facilè obtundat. Pagrus autem quem Itali *unfrago* uo- *Pagrus.* cant, piſcis eſt ſolitarius, atque carniuorus, modò pelagius, modò littoralis in ſaxorum cauernis degens, qui ad ſargi uſque magnitudinem extuberat, caput tamen craſsius habet, oculos grandes, pupillam nigram, & iridem, in eius ambitu coloris aurei, atque foramina duo, utrinque ad oculorum fontes, dentes acutos habet, breues, ac ueluti ſerratos, cæterùm magnitudine, ac craſsitie cantharo perſimilis eſt, ſquamas gerit latas, rotundas, ac tenues, caudam bifurcatam, peculiaris quoque illi litura utrinque nigra, lata, in lateribus circa ceruicem ubi linea eſt, quæ piſcium corpora interſecat, qua maximè à cæteris diſtinguitur piſcibus: ea nonnihil nigricantis habet coloris, tactuq; aſperrima perſentitur, continuam præterea, in tergore pineam rubram duodecim aculeis communitam oſtendit, dura carne præditus eſt, *Vires.* difficillimè concoquitur, & ęgrè excernitur, craſſumq; generat ſuccum, & cum carnoſus eſt, minus eſt pinguis, quia magis terrenus: copioſiùs uero aliti conficiatur, diuerſumq; eſt hoc genus piſcis à paguro, cum è cancrorum genere ſit.

De Piſcibus à Galeno omiſsis, qui apud nos quoti die ſunt in uſu. Cap. XLVI.

CV'm multi ſint piſces, quibus ſingulis anni partibus ueſcimur, eſt aurata, *Aurata.* ſargus, melanurus, ſcombrus, lampetra, ſturio, atq; alij huiuſmodi, quorum nuſquam meminit Galenus ex Philotimo in ijs, quæ ex eo in ſuos libros tranſtulit: ideo optimum duximus de illis pertractare, nec intactos relinquere, & præſertim de illis ſermonem habere, qui olim maximo in honore fuerunt, quiq; hodie pretioſi maximè habentur, ſæpeq; noſtras exornant menſas. Planè æquidem nefas eſſet auratam omitttere, quæ communi noſtræ ætatis conſenſu nobiliſsimus cenſetur piſcis, ueluti & reliquos quorum hiſtoriam proſequimur.

De Aurata, ſparo, & canthare. Cap. XLVII.

AVrata quam Romæ *oratam* uocant, piſcis eſt marinus, nec ſolùm ex eorum numero, qui circa littora uictitant, ſed in marinis etiam ſtagnis reperitur, nec nō & aquam dulcem tolerat, cuius figura potiùs latiuſcula eſt, quàm longa, roſtrum habet breue, & os mediocre, ac labra craſſa, dentes albos, anteriores oblongos, & ſubrotundos, & molares uerò latiores, quibus plerique in annulis pro gemmis utuntur, oculos magnos, & branchias utrinq; quaternas, extrema uerò earum operculi pars purpureo partim, partim uerò nigro inſignita eſt colore: ſquamis tegitur latiuſculis, uentrem lacteum habet, argenteum colorem latera æmulantur, dorſum ex glauco nigricat, partes uerò oculis ſuperiores aureo colore ſplendent, & præcipuè cùm excreuerit, caudam lunatam habet, & uentriculum amplum, uix tamen unquam, etſi adoleuerit ad denas peruenit libras. Aeſtate plurimum temporis latet, & omnium piſcium timidiſsimus eſt, atque ſola ueſcitur carne, nobiliſsimusq; apud omnes cenſetur piſcis, ſuauiſsimus enim eſt, oriq; gra- *Vires.* tiſsimus, carnem habet candidam, ſolidam, & quæ bonum procreat ſuccum, abundeq; nutrit, ſed cùm dura ſit, non facilè concoquitur, excernitur q;: medias tamen in cibis præſtantiores eſſe iudicamus, maioribus atque edultis: ætas enim aliquid diſcriminis affert, ut minores ætate, & magnitudine, minus duræ, & concoctu faciliores iudicentur, maiores uerò duriores, & in medio mediocres, ſic & quæ in mari hyemis tempore capiuntur, longè meliores ſunt ijs, quæ in ſtagnis marinis, & alijs anni tempotibus uenantur. Varijs condiuntur modis, in aqua enim & oleo elixantur, iniectis olentibus herbis, croco, aromatibus, ac uuis paſsis, aſſantur quo-

que oleo, butyro'ue irrigantur, atque etiam sale condiuntur, sed non parum gratiæ deperdunt, eo quoque condimenti genere quod uulgo aecarpionare, uel ammarinare dicimus parari solet, estque huiusmodi condiendi modus. Pisces enim recentes captos exterius à squamis, interiùs uerò ab Interraneis repurgant, modicoque sale conspergunt, et cum per aliquot horas, ut puta per sex, uel septem sic permanserint, optimo, & copioso oleo in sartagine frigunt: frixis uerò, ac in fictilem patinam dispositis, priusquam refrixerint, acerrimum acetum in quo antea aromata, & crocus bullierint superinspergunt, & demum post quatuor, uel quinque horas in uase alio absque superiniecto aceto, lauri, aut myrti, aut citri folijs si libeat interpositis cancellatim componunt, & sic sapidiores redduntur, & longiùs per plerasque Italiæ urbes circumferri possunt, licet parati in multos dies à corruptione immunes asseruātur.

Modus condiendi quem accarpionare appellam.

Sparus. Sparus autem etsi ad paruæ auratæ similitudinem adeò proximè accedat, ut persæpè pro aurata Romæ uendatur, ab ea tamen euidentissimè distinguitur, nam sparus non solùm corpore minori est, sed etiam magis rotundo, atque in latera compressiore, longiorique, & rostro acutiori, atque ore etiam minori: præterea locus oculis superior non aureo colore micat, sed ex uiridi flauescit, nec circa branchias ulla purpurea, aut nigra macula apparet, ut in aurata, in cæteris uerò ualde ei est persimilis. Ad multam magnitudinem non excrescit, nec palmi mensuram excedere solet. Marinus est piscis non pelagius, sed littoralis, & herbosa maximè frequentans littora atque marina stagna subit, ut aurata, carneque uescitur, & constat apud ueteres maximo fuisse in pretio, carnem inter mollitiem, & duritiem mediam habet, concoctu facilem, & boni succi, ita ut inter salubres pisces meritò reponi possit. At qui in stagnis degit, carnem insuauem habet, mollem, tetrumque ac ulrosum quendam saporem referentem: iccircò à diuitum mensis abijci solet, & rura solùm, plebeculamque alere, ut in multis etiam alijs piscibus contingere diximus ob locorum diuersitatem. Elixus raró paratur, quia paruus est: maiores enim solummodò elixari solent: in sartagine uerò frixus, ac sub craticula assus, ut plurimum paratur, ex malicque arancij succo comeditur.

Vires.

Cantharus. Cantharus equidem cum squamis ex Indico splendentibus integatur, ob id à Romanis zaphile dicitur, ut & citharus quoque, & alij quia in cœno degit, scarabeū nominant, marinus est piscis, qui littora potius, quàm pelagum incolit, & auratæ, & sargo forma, figuraque corporis ualdè proximus est, branchiæ aculei pinnæ non admodum dissimiles, dentes habet breues, & confuso ordine dispositos, oculos cæsios, atque supercilia nigricantia, estque singulis utrinque lineis aureis insignis, & lapillos in capite gerit. Molliorem ac humidiorem carnem habet, & proinde insipidam, nec admodum gustui gratam nec concoctu difficilem nec parum nutrientem, sed crassum atque pituitosum humorem generantem, qua de causa dum coquitur, addi ei solent quæ humorem illum superfluum comminuant, ut piper, crocus, cinamomum, gingiber, cæpæ atque huiusmodi. Frixis quidam in sartagine uescūtur, alij exassant, aut in patinis ex albo iure cōdiunt, pauperumque mensas frequentius subeunt: asellis enim longè sunt inferiores.

Vires.

De Mena, & smaride. Cap. XLIX.

Mena. Piscis est Mæna qui herbosis littoribus gaudet, ac *menola* ab Italis dicitur, atque smaridi persimilis, latior tamen ac breuior, nec non rectam lineam in lateribus habet, quæ in smaride est arcoata: lutei est coloris, & si aliquando lituris cyaneis conspersa appareat, breue habet caput, osque minimum, dum clausum tenet, dum uerò hiat, magnum ostendit. Iris oculorum subtuber est, squamis tenuioribus contegitur, & dum desquamatur, albissima, atque argentea apparet: pinna quæ dorso incumbit, duodecim aculeis riget. Fœcundissimus autem est piscis, atque præstantior, dum uterum gerit, gobionibusque præfert Hicesius succi bonitate, licet non adeò gustui gratus, nec minus uentrem subducit: sub craticula assus, uel in sartagine frixus ex arancij succo conditus, ut plurimum comedi solet, parum tamen nutrit, nec multum excrementi præbet. Smaris quoque littoralis est

Vires.

Smaris.

lis est quem Romani *spigarum* uocant, corpore penè est tereti, & minori quàm mena, squamis uerò ea latioribus tegitur, lineam à capite ad caudam habet arcuatam, & caput longiusculum, atque hoc ei peculiare est, ut cum os aperit, labra exerit, tamquam ex tubo pixidatim infarcto, ut Bellonius refert: eius color ex cyaneo hilari in argenteum micat, tergore obscuriore, & uentre candidiore, caudam bifurcam gerit, atque unicam in dorso pinnam: Bocæque adeò est persimilis, ut uix fermè distingui possint, carnem habet smaris candidam, boni succi, & facilis coctionis, paucique excrementi, quæ tum frixa, tum elixa ori non ingrata est, cuius iusculum uentrem subducere ferunt, suntque nonnulli qui ea de causa interdum ęgrotis exhibent, multa quoque ex ea parantur medicamenta, quæ Dioscorides connumerat capite proprio de smaride: solet etiam sale condiri, qui à bibacibus maximè expenditur, palatum enim atque os stimulat, & sitim lacessit. *Vires.*

De Erythrino siue rubellione, boce, & salpa. Cap. XLIX.

Erythrinus siue rubellio piscis est marinus, potius littoralis, quàm pelagius, quem Romani *fragolinum* appellant, cuius corporis figura auratæ nō est absimilis, squamis tegitur frequentibus, & ualdè inter se coniunctis, uentre est subalbido, capite argenteo, corpore uero reliquo rubescente, rostro acuto, et capite utrinque compresso, ore paruo mediocribus dentibus munito, oculis magnis ac latis, & branchias utrinque quaternas habet: In dorso unica pinna longa, & aculeis multis horrida erigitur, alteraque longè minor uentri hæret, caudam bifurcam, atque ut plurimum lapides in capite gerit. Eiusque magnitudo palmi mensuram perrarò excedit. In quo genere marem non reperiri affirmat Aristoteles, quoniam omnes qui capiuntur oua in utero ferre comperiuntur. Carniuorus est piscis atque gregalis, & sæpè cancellis, & minutis crustatis pascitur: suauissimus est atque ab omnibus ubique nobilissimus censetur piscis, cuius caro satis tenera, atque friabilis est, propterea boni succi, concoctu facilis, & multi nutrimenti, quæ etsi omni tempore iucunda sit, hyeme tamen præstantior habetur, & frixa potiùs quàm elixa, & præcipuè si arancij mali succo, ac modico pipere condiatur. Ferunt nonnulli Rubellionem Venerem concitare, atque in uino putrefactum ijs qui biberint, tædium uini afferre. Boces autem siue Boopes littoralis est piscis, quem Romæ *Bogam* uocant in cuius foro piscario canistra *bocidibres*, trachuris triglis, atque huiusmodi cumulata sæpè conspiciuntur, & uulgus uno nomine fricturam appellat, eo quod ob paruitatem in sartagine feruenti oleo frigi soleant. Est ergo Boces piscis perpetuò paruus, teres, cuius color hilari ueluti aureo fulgore nitet, ut tergora colore ad aurum inclinante micare credas, crassiori capite constat pro corporis magnitudine, oculosque grandes habet, squamis contegitur, atque duos oblongos calculos in capite gerit, carnem non admodum duram habet, ob id nec concoctu difficilem, nec mali succi, imò si elixetur ius eius aluum emollit, atque ea de causa ægrotantibus interdum conceditur: elixus enim boces probè conficitur, et parum excrementi generat, ac pinnis coctus mollior, ac sapidior efficitur, & sic moderatè frixus, omninò uere assus aridior redditur, multis modis paratur, & ex gelu conseruatur, ac sale conditur, qui & aureum quoque colorem retinet, qui coctus, atque sale spersus, folijsque laurinis complicatus diu asseruantur. Salpa equidem littoralis est, atque in maritimis etiam lacubus gignitur, sorbaque à Romanis uocatur, nullus uerò piscium colore est pulchrior, uentre & lateribus candida est, dorso ex cineraceo nigricat, & à capite in caudam per argentea latera nouem utrinque aureis, rubentibusque lineis certis distinctis interuallis egregiè depingitur: caput paruum & rotundum habet, rostrum acutum, os exiguum serratis dentibus munitum, oculi aurei conspiciuntur, atque unicam in dorso pinnam longiusculam, ac duodecim aculeis horridam habet, altera quæ uentri subest, ad caudam usque deducitur, branchias utrinque quaternas, atque eas quidem geminas, caudam bifurcam, squamisque latis & uarij coloris cōtegitur, cuius moles duas ratò excedit libras, stercore et alga, ac alijs fœtidis ue

Erythrinus. *Nota.* *Vires.* *Boces.* *Vires.* *Salpa.*

scitur cibis, ob id admodum uilis, & plebeus piscis ubiq; censetur, nec solum ætate nostra, sed à ueteribus etiam obscœnus habitus est carnem habet duram, insipidam,
Vires. atq; ingratam, ob id concoctu difficilem: adeò enim dura est, ut nisi ferula uerberetur, uix percoqui potest, uitiosum generat succum, & quouis modo condita insulsa est, atq; insalubris, si tamen per dorsi longitudinem dissecetur, atq; interaneis exemptis pastulis sale, allio, olentibusq; herbis concisis impleueris, atq; diligenter assaueris, sapidior reddetur, tetrumq; deponet odorem.

De Sphyrena, & Acu. Cap. L.

Sphyrena. SPhyrena circa saxosa, ac arenosa littora uictitat, sudum Latini uocāt, Romani uerò uulgariter *luccio di mare*, cuius etsi nōnulli duo genera facere uideantur, unum tamen nobis tantùm adnotasse licuit, longus est piscis, atque corpus totum paxillo simillimum habet rostrum cuneatū, & os ualdè rescissum, dentibus superioribus quidem maioribus, inferioribus uerò minoribus munitum, atq; in medio anterioris partis maxillæ inferioris dens unus omniū longissimus, atq; acutissimus extat: oculos latos atq; cæsios habet, atq; lineā utrinque ad latera, quæ branchijs rectà ad caudam fertur, mira arte paruulis atq; duriusculis squamis cōtexta, branchias utrinq; quatuor habet, & dorsum duabus pinnis præditum, cuius pars linea illa superior subcineracea est: uēter uerò ac tota pars eadem linea inferior candida apparet. Tergore tegitur squameo, cuius quidem squamæ lente multò sunt minores, nec piscium, sed serpentium instar miro ordine com-
Vires. missæ, caudam bifurcā habet, & magnitudine inter amplissimos rarus uidetur, sed tamen non degener. Duriorem quàm conchrus carnem habet, ob id magis nutrientem, sed concoctu difficiliorem, succum bonitate mediocrem gignit, meliorem uerò si circa saxosa littora capiatur. Eius tamen caro insuauis atq; ingrata est, nisi aliquo optimo alimento associetur, uilis atque uulgaris piscis Romæ habetur, nec ul-
Acus. lum proprium conditurae modum habet. Acus autem piscis est qui in saxosis, ac arenosis locis uitam degit, qui retibus captus si ex eis euaserit ipsis irascens dum dentibus ea lacerare contendit in laqueos rursus incidit. *Acucella* Romæ dicitur, longus atque tenuis est, qui non squamis, sed læui cute induitur, dorso est cæruleo ad uiride inclinante, & uentre argenteo, rostroq; acuto, tenui, longo, & duro, cuius pars inferior superiore longior est, & utraque plurimis exilibus acutis, serratisq; dentibus munita: septem etiam pinnulas supernæ, & infernæ, & in cauda propendentes habet, caudamq; bifurcam, & rarò digito crassior esse solet, nec pede longior eua-
Vires. dere, & branchiæ utrinque sunt ei quaternæ. Carnem duriusculam concoctuq; difficilem habet, boni tamen est succi, & fricta succo omphacij, aut mali arancij non ingratè manditur, imò maximè in delitijs expetitur, sale etiam condita, cruda cum pane à plerisque edi solet.

De Scombro, & Thymeo. Cap. LI.

Scombrus. CIrca arenosa littora, atque imos maris scopulos uictitat scombrus, quem *marcharellum* Romæ uocāt, estq; adeò coliæ persimilis, ut difficillimum sit eos internoscere, utriusq; enim uenter albus est, dorsum uerò subplumbeum, sed scombri notis quibusdam cæruleis, atq; undātibus insignitur, coliæ uerò atq; liuentibus lineis latera notantur, & scombro longè maior fit colias: uterq; igitur caput rotundum habet, rostrum acutum, os ualdè hians, paruis dentibus munitum, oculos magnos, & flauos, branchias utrinq; quaternas, & pinnas etiam utrinq; binas, duas ad branchias, & duas in uentre, propter quas una in dorso, horrida quæ aculeis nonnullis erigitur, & altera post dorsum paulò minor, nullis ferè aculeis munita: post hanc nonnullæ aliæ minores æquis interuallis distinctæ, reliquum dorsum ac uentrem ad caudam usq; uestientes, quæ acutior facta in lunatā pinnam degenerat, squamis prorsus caret scombrus, carnem habet duriusculam, at-
Vires. que exuccam, & si uerno tempore adeò Romæ atque Venetijs pinguescat, ut tene-

tior fiat,

rior fiat, quo tempore inter delicatiores pisces cõnumeratur, boni enim est succi, &
concoctu facilior, & è uentriculo descendit, laudatissimumq́ olim ex eo parabatur
garum, nunc uerò fœliciter eo condimenti genere quod *ammarmare* dicitur, ut suprà
modum edocuimus, conditur, ut iucundior fiat, & in multos dies incorruptus asser
uetur, recens sub craticula assus, atq; in sartagine frixus ex arancij succo aut ompha
cio comeditur, lautiores primis diebus mensas subit, ac ornat: breui enim gratia pe-
rit, & frequens eius usus fastidium parit, sale etiam conditus gratus est ualdè, ac uer-
na ieiunia solatur. Thynnus autem quem ubiq; fermè uulgariter *pesce ton* uocant pe- *Thynnus.*
lagius est, & nõnunquam flumina subit, qui cum tepore gaudeat, sæpè apud sabu-
lum conspicitur, plurimũ crescit, & est ex eorum numero qui nomen pro ætate mu- *Thynni uaria*
tare solẽt, paruus enim cordyla dicitur, adultus pelamys post annum thynnus, estq; *nomina.*
colore externo, ac delineamentis scombro ualdè persimilis, licet magnitudine lon-
gè ab eo distet (& quamuis à Galeno nõ omittatur, ac grandior inter cete recensea-
tur) ob id nobis hîc describere placuit, estq; fermè totius figura rotunda, & in caput,
ac caudam ualdè acuitur, & nisi paulò longior esset ouata uideri posset. Venter eius
subalbidus est, dorsum plumbeum, latera maiorum liuida, minorũ uerò sub nigris
lineis transuersis atq; obliquis depicta apparent, caput rotundum habet, rostrũ non
multum extensum, os satis magnum, & denticulatum, oculos mediocres, brãchias
utrinq; quaternas, pinnas etiam utrinq; binas, duas ad branchias, & duas in uentre,
præter quas una magna plurimis aculeis munita erigitur, à qua circa dorsum me-
dium altera paulò minor enascitur, nullis armata aculeis, & ab his pleræq; aliæ mul
tò minores pinnulæ æquis interuallis distinctæ, quæ dorsum reliquum ad caudam
usque, ornant, ac uestiunt, & alia uentri subnascitur grandiuscula. Differtq; mas à
fœmina (ut inquit Aristoteles) quia fœmina sub uentre pinnulam iunctam habet, *Vt masculum*
quæ mari deest, caudam lunatam gerit, in cuius radice utrinq; à pendice unum ui- *à fœmina di-*
des, squamis tegitur amplis, exactissimè inter se commissis, atq; tenui, leuiq; corio *gnoscas.*
coopertis, ut squamis carere nonnullis uideatur, nec ab Aristotele inter pisces squa-
mosos connumeratur. Carniuorus est, atq; glande plurimũ gaudet, cuius cibo exi-
miè pinguescit, nec mirum si nonnulli marinos sues appellauerint Thynnos. Maxi-
mus est piscis, & mense Maio copiosissimè capitur in freto Gaditano, quo tempore
ex Oceano Atlantico in mare Mediterraneum irrumpit, non paruo Gaditanorum
quæstu, qui infinitam eorũ multitudinem retibus extrahunt, & membranatim di-
sceptos saliunt, & in cadis asseruatos per omnem Europam diffundunt, atque ma-
gni apud Italos est pretij, cuius partes sale conditæ uariè nominari solent. Ventris
enim pinguiorem adipem *tarantellam*, dorsum autem magis carnosum, ac macilentũ, *Tarantella*
tonninam appellant. Dura autem est maioris Thynni caro recens & concoctu diffi- *quæ.*
cilis, ingrati saporis, & mali succi. Verum partes imi uentris pinguiores alijs parti-
bus sapidiores existunt, sunt enim teneriores, & ori gratæ si in frusta dissectæ sale *Tonnina quæ.*
priùs, atque coriandro contrito consperfæ ueru assentur, continuaq; dum assantur
aceti & olei inspersione: grauis tamen est cibus, & multum nutriens licet minoris *Vires.*
thynni non proinde dura sit caro, nec cõcoctu ita difficilior: salita autem longè me-
lior euadit, ut Galenus testatur dum inquit: Pellamydes sale conditæ, laudatissimis *Salita melior.*
salsamentis non cedunt, uentrem ducunt, & extenuant. Debet tamen prius ante-
quam caro salita decoquatur octo, aut decem horis aqua macerari, ut salsedinem
deponat, dein aqua elixari, quæ sic elixa in parua frustula dissecta, aceto & oleo
condiatur, multis tamen eius usus hæmorrhoidas cit, quia acrior est, & plurimam
atram bilem gignit.

De Sturione. Cap. LII.

Diuersarum specierum esse uidentur sturiones, cõmunis tamen forma hæc *Sturionum di*
est, tereti & oblongo corpore constat, supina parte planus est, prona ro- *uersæ species.*
tundus, dorsum, & latera tribus, quasi carinis distincta ostendit: in dorso
octo ossa, in lateribus alia octo & uiginti, calli duritiem præ seferentia, & à
branchijs ad caudam exporrecta, rostrum longum mucronis instar habet, exporre-

ctamq́ frontem, & in pyramidem assurgentē, cirros duos habet oblongos sub mento ad instar barbæ diuisæ, cutem quasi spineam argētei coloris, oculos paruos, dentes nullos, lenia labra, branchias simplices, uentriculum durissimum, dorsoq́ adeò hærentem, ut affixus dici possit, linguam crassam, & densam, si rectè à Bellonio describitur. Verùm Rondelletius hunc antiquorum Accipenserem esse uult, ego non cōtendo, quamuis referant authores de Accipensere, alij de elope squamas habuisse conuersas, nunc qui sic habeat squamas haud inuenitur: neque enim sturio talis est, dumq́ luctatur, & inuoluitur in nominū uarietate, ipsius piscis descriptionem prætermittit, & quod unum ex illa refert, falsum est, scilicet in prona parte os habere, & ualdè descissum. Ipse enim'met in libro de piscibus fluminum reprehendens Calcagninum ostendit ex Aristotele per pronam partem superiorem intelligi debere, quod etiam dum de passere, rana, & physsalo loquitur, affirmat. At cōstat cuiq́ qui hunc piscem uiderit, ut etiam Bellonius refert os quasi rotundum esse, & in supina, id est, inferiore parte non discissum, longiùs autem prona. Idem hunc piscem modò hyccam uocat, modò aliud ab hycca esse contendit, sed omittamus sero ædita, & breui compaginata, uescitur hic piscis arena, cœno, luto, oritur in mari, maiori ex parte ascendit ad flumina, frequens in Eridano, Rheno, Tyberi, Pado, Danubio, atque alijs plerisque magnis Europæ fluminibus, & hodie maximo in mensarum honore ubiq́ habetur, atque multa in æstimatione, sed fluuiatiles marinis præferuntur, nam qui in fluminibus degunt, non solùm dulcium aquarum haustu pinguiores, ac maiores fiunt, sed suauiores etiam: gratiores etiam sunt media æstate, quàm reliquo anni tempore. Duriusculam autem carnem habent, præpinguem, & glutinosam, quæ propterea ægrè concoquitur, & crassum generat succum. In his tamen magnum ex ætate reperitur discrimen, nam tenellos qui iam procelletæ Italis sunt, gustuq́ sapore suaues, ac iucundos esse, teneros, friabiles, minimè uentriculo aduersos, nec magno uentriculi labore concoqui constat, multum alimenti, non ualdè tamen excremētitij hi exhibent, in quibus tantum frigida, atque humida adnotatur intemperies, qua omnes præditi sunt pisces. At in adultis quos ubique sturiones uocant, plurimum bonitatis deperit, eorū enim caro, quæ iam tenera ac friabilis erat, dura & tenax reddita, nocumenta multa parit, nam nec æquè palato grata est, & difficillimè concoquitur, crassum ac lentum succum, plurimumq́ præbet, ex quo humores crudi, ac ex his obstructiones, & omnia hæc longè deteriora fiunt in uentriculo natura imbecilliore: robustior enim interdum contemnet, ac euincet: non tamen uitiosum generat succum, sed solummodo crassum, ac glutinosum, ob id dum elixatur modicum aceti addi solet. Ex sturionum autem ouis salitis, & in massam congestis, salsamentum cauiarium dictum conficitur, ubiq́ gratissimum, quippe non solùm quod probè sapiat, sed deiectam etiam ciborum appetentiam subleuet, atque siti mirè lenocinetur. Schinalia quoque ex eorum dorsi spina salsamenta dicuntur, sale, fumoq́ asseruata.

Marginalia: Rondelletius notatur. — Cap. 6. — Cur fluuiatiles meliores. — Vere. — Cauiarij uires.

De Sargo, Melanuro, & Lito pisce. Cap. LIII.

SArgus quem non solùm Romæ, sed ubique fermè sargo, uel sargone uulgariter uocant: piscis est littoralis, & circa saxosa, herbosaq́ littora uictitans, non auratis prorsus absimilis, latior tamen, ac rotundior est eius figura, rostro etiam acutiori, oreq́ minori. Dentes habet latos, humanisq́ simillimos, & non serratos, oculos magnos, & branchias utrinq́ quaternas. In uentre pinnas duas subnigras, & minores, ad branchias uerò alias duas maiores, et subrubras. In dorso alia erigitur pinna per totum ferè cōtinua, aculeisq́ plurimis armata & iuxta anum altera subest, unico aculeo innixa, caudam lunatam habet, atq́ in extremo nigram. Ventrem subalbidum, dorsum ex cineraceo flauescens: squamis tenuibus contegitur, imò quod mirum est à dorso ad uentrem lineas habet hic piscis transuersum actas, nigras, certoq́ ordine, ut quæ impari loco sunt, latiores sint, quæ pari, angustiores: capras uehementissimè amat, earumq́ odore maximè delectatur,

Marginalia: Sargus. — Sargus capras amat.

ctatur, unde ad cibos in pelle conditos aduolat, quod tamen non hoc solo sensu se capras diligere ostendit, cùm ad illarum etiam umbram exiliat. Luto libenter uesci- *Vires.* tur ut Aristoteles testatur, ob id eligēdus est qui saxosis littoribus uitam degit: suauior enim est, & succum laudabiliorem parit, non enim carnem adeò duram, nec concoctu difficiliorem habet. Autumno ac hyeme melior existit, & auratam succi bonitate æmulari potest, licet carne paulò ſicciore, durioreq; constet. Paruus in sartagine frigitur, assaturq; in craticula aceto addito, calidusq; comedi debet, maior etiam elixari solet. Melanurus autem quem Romæ ochiatam uocāt, ad differentiam *Melanurus.* torpidinis oculatæ, quàm *ochiatellam* appellant, circa littora saxosa, & arenosa uictitant, uariasq; sedes habitare solet, adeoq; ad auratę figuram proximè accedit, ut sæpè pro aurata uendatur, os paruum habet, dentibus robustis munitum, oculos maximos pro ratione suę magnitudinis, à quibus nomen desumpsit, uentrem subalbidum, dorsumq; ex cæruleo nigricans, atque in cauda latam, nigerrimamq; notam habet, maximeq; in cæteris etiam cum sargo conuenit. Non multum augetur, palmi enim magnitudinem nunquam superasse uidimus. Alga teste Aristotele uescitur, sed libētius limo, ac sordidis pascitur, impura enim ac limosa interdum insequitur loca, & tunc deterior est, melior uerò longè, qui in arenosis, ac saxosis locis uersatur: caro enim mollior, concoctu facilior, & minùs excrementitia, nec mali succi, *Vires.* insuauis tamen, & nescio quid astringentis facultatis ei inest, nūquam elixari solet, quia paruus, sed auratæ instar in craticula assari, aut in sartagine frigi. Latus uerò pi- *Latus piscis.* scis in mari Adriatico frequens est. quem nonnulli Regium piscem nominant, hoc est, regibus dignum: Vmbræ ualdè persimilis fertur, uix tamē hodie cognitus. Adest quoq; & Niloticus qui in fluuio Nilo nascitur, & ad ducentarum librarum, uel etiam plurium pondus accedere depręhensus est, ut refert Athenæus. Candidissi- *Vires.* mus, atq; optimus, suauissimus etiam ex quacunq; ratione fuerit conditus, à marino amplitudine, carnisq;, ac squamarum candore differens, duriusculam enim carnem habet, & concoctu difficilem, boni tamē est succi, & multū nutrit: Elixa potiùs quàm frixa edi solet, additis odoratis herbis, aromatibus, atq; alijs huiusmodi.

De Lampetra. Cap. LIIII.

LAmpetra ab Italis *lampreda* à lambendis petris dicta, hāc multi Galeni galexiam esse contendūt, quam Romæ cognouit, & ex mustellorum genere esse affirmat, maximoq; apud Romanos in pretio, quæ cùm in Græco mari nusquam nasci uideatur, ideò ipsam Philotimus ignorauit, atque ex eorum numero esse, qui molli carne constant, & si reliqui mustelli potiùs dura carne sint præditi. Alij uerò galexiam non esse asseuerant, cum galexia ex Galeni sententia molli carne constet: lampetra uerò dura ac glutinosa sit, ob id nō desunt, qui eam Accipenserem esse uolunt. Constat tamen lampetram nostram esse ueterum Latinorum mustelam, quæ tùm in mari, tùm in fluminibus reperitur. Ineunte enim Vere flumina mari proxima subit, in quibus oua parit, ibiq; toto uerno commoratur: incipiēte autem æstate cum suis fœtibus in mare reuertitur. Magnitudine propemodum est anguillarum, os habet hirudini simile, fistulam in capite, uelut quæ pulmones habent, quæ ei addita est, ut cum suggendo uiuēs occupet os, aquam ad branchias trahere posset, quæ cute crassa intectæ, septem rotunda foramina utrinq; habent, duas in dorso pinnas habet, nullas tamē natandi causa in lateribus, aut sub uentre: maculoso est dorso, & uentre candido: gustu nō est adeò suauis ut mihi uidebatur, ut anguilla: durior enim est tametsi mihi non assueto delicatior uideri debuisset: dum per Ligerim fluuiū iter ageremus, hærentes proræ sex aut septem grandiores anguillis, nautæ ceperunt, sunt autem anguillis aliquanto crassiores, ac breuiores, ossibusq; carent. Erat iter nostrum Veris tempore, quo suauior, ac pretiosior censetur. Hæret autem adeò firmiter nauibus pici odoris (ut creditur) causa, ut si clauo temonis affigatur, nauim remoretur, aut saltem retardet, & pręcipuè si multæ fuerint insimul, quo factum est ut multi crediderint hāc ueram esse remoram, de qua

Lampetram non esse Galeni galexiā.

Lampetram esse ueterum Latinorum mustelam.

Error. qua aliàs multa tradidimus. Longus ergo est lampetra piscis, ac lubricus, non squamis, sed læui cute, & uaria contectus, cartilagineusq; cùm sit, & carnem duram, atque glutinosam habeat, ob id ingens uentriculo negotium facescit, difficile enim *Vires.* concoquitur, & crassum, glutinosumq; siccum gignit. Omniū tamen piscium nūc temporis nobilissima à plerisque censetur lampetra, quæ quidem si rectè condiatur egregij, rariq; erit saporis, nec nimia duritie, aut crassitie damnanda, lentitiem tamē nunquam deponit, & iccirco non ualdè laudatum est à medicis eius alimentū, quia *Condiendi ratio.* glutinosum, facileq; meatus infarcientem. Ratio autem condiendi hæc habet. Eam in Cretico uino necare solent, osq; miristica nuce claudere, & branchiatū foramina garyophillis adimplere, in teganoq; conuolutam additis auellanis tritis, medulla panis, oleo, uino Cretico, aromatibusq;, ad temperatiores prunas sedulò excoquere, cui condimento & plura alia ad libitum addi possunt. Incrustatur quoque panificio à pistoribus dulciarijs. Minores etiam farina circumuolutæ feruenti oleo frigi possunt, dein omphacio, aut arancij succo addito, aromate'ue aliquo mandi. Non itaque mirum si cibo plures pereant, quàm gladio.

De Alosa, Halecula, & Harengo. LV.

Alosa quæ. ALosa quam Romæ *laccian*, Venetijs uerò, Bononiæ, ac multis Italiæ partibus *chiepam* uocant, piscis est marinus, atque ex eorum numero, qui flumina magna subeunt: dum enim ouis grauida est, utputa ineunte Vere ad flumina adnatat, in quibus toto uerno tempore commorata, æstate incipiente rursus in maria reuertitur, in quibus parit, atq; noctu magis ambulat, quàm interdiu, estq; Harengo ualdè similis, etsi magnitudine ab eo longè discrepet, caput enim ualdè in latera cōpressum habet, rostrum acutum, os cum uehementer hiat admodum patulum, edentulum, atq; omnis asperitatis expers, branchias utrinq; quaternas, & iuxta eas pinnas binas, utrinq; unā, aliasq; duas in uentre atq; in dorso unam, & aliam quæ ab ano per imum uentrem ad caudam ferè usq; excurrit, & cauda in lunatam pinnam desinit, squamis ipsa tegitur magnis, tenuibus, & facilè deciduis, uentre & lateribus argētum æmulatur. Dorso uerò & capitis uertice, ex albo flauescit, oblongiuscula apparet, atq; in latera compressa, & eius caro spinis innumeris exilibus, longiusculisq; intersecatur. Marina cum squalida *Vires Marinæ ac fluuiatilis.* sit, & pinguedine careat, duram carnem habet, atq; insipidam. Fluuiatilis uerò quia in aqua mirificè (uel paucorum dierum mora) pinguescit, atq; tenerior fit, ideo gustui grata est, & tyberina omnibus alijs præfertur, posſetq; inter nobilissimos pisces connumerari, nisi plurimæ illæ spinæ uescentibus molestæ impedirentur: carnem namq; & si non friabilem ob multam pinguedinem, duritie tamen, & mollitie me*Condimentū.* diocrem, nec concoctu difficilem habet, copiosiùs tamen eius esus succum aliquan to crassum, frigidum, atq; crudum generat, & quantò magis aduerso amne conscen *Alecule quæ.* derit, tantò salubrior & melior erit: eius hepar ualdè suaue est, & apud multos maximis in delitijs habetur. In aqua elixa aceto, & sale iniecto comeditur, atq; assa etiā & dum assatur, ne nimium exsiccetur aceto & oleo crebro roranda est. Aleculæ autem quas Romani sardas uocant, pisces sunt minuti, qui in salsuris cęteris omnibus meliores euadūt, ut earum muria garo haud sit inferior, squamis prorsus carere uidentur, & branchias exteriores latas gerunt, & lineam argenteam quæ sanguinem continet, & pinnam in summo tergore paruā habent, & caudam bifurcam, teretiq; potiùs corpore præditæ sunt, quàm lato, cœnosis, atq; arenosis locis uescuntur, captæ enim arenis, & spurcitijs exsaturatæ comperiuntur, circa littora uictitant, & ut *Vires.* refert Aristoteles quinto de Historia animalium, saltatione, & cantu adeò gaudent, ut cum audiuerint, uel extra mare transiliant: suaues sunt, & facilis coctionis, ac boni succi, si recentes frixæ in sartagine oleo, uel butyro, uel in craticula assatæ comedantur, sicut ipse soleo sæpè comedere: salitæ præstantissimæ sunt, & uetriculo gra*Salitarum uires.* tæ, adeo ut deiectam appetentiam sæpè concilient, quod & testatus est Galenus tertio de Alimentorum Facultatibus, ubi inquit: [Pręstantissima autem omnium quę mihi

mihi experientia cognoscere licuit, sunt quę à ueteribus medicis Sardica salsamenta nuncupantur, hodie Sardas uocant, quæ absq; capitibus in doliolis conditæ nobis deferuntur.] Harengum diximus ualdè Alosæ esse consimillimum, compresso tamen magis corpore, cuius branchiæ uariæ annullos describũt, & argenteis squamis uestitur, & tanta est etiam illius cum sardino affinitas, ut ex pictura uix possint discerni, sunt enim hi & sardoni ac celerini ex eodem genere, nam forma & magnitudine cum parum differant, triginta quinq; aristas sub uentre habent: Harengi tamen sapore cæteris præstant, horumq; piscium copia in Oceano incredibilis est, ut ad ee. millia coronarorum in singulos annos capturæ pretium ascendat: sæpe etiam multò amplius. Huius obseruationis numerum aliàs memini. Nobilissimi uerò, suauissimi, atq; sapidissimi sunt pisces, quorum caro candida atq; longè friabilis est quàm in sardinis, nequaquam tenax, succumq; optimum, nec æquè crassum ac glutinosum minus etiam excrementitium, concoctuq; faciliorem exhibet, nec minus nutrientem, plus tamen iusto frigidum atq; humidum communis aquatilium propè omnium noxa.

Cap. 4 1. *Harengus qui.* *Vires.*

De Testaceis, atq; eorum alimento. Cap. LVI.

IAm multiplex est piscium discrimen, quod ab integumento desumitur, ut plurima genera nobis ostendat. Alij enim molli cute teguntur, ut polypi, alij mediocri ut cetacea, alij aspera ut raia, alij cartilagine ut torpedo, alij spinis ut echini, alij squamis ut lucij, & mulli, alij corio ut manati, quod etiam propria pinguedine paratur ad calceos: alij pilo ut uituli, alij crusta ut locustæ, & astaci: alij concha ut tellinæ: alij duriore testa, ut ostrea, alij durissima ut purpuræ, alij osse ut holostei, testaceorum etiam quædam unica testa, alia duplici integuntur. Quæ unica testa integantur duorum sunt generum, alia enim adhærent saxis ut lapades, quibus pro altera testa lapides sunt, quibus hærent: quodq; magis mirum est, os & cornua (nam & illa aculeorum uice illis sunt) uersus lapidem polita sunt: atque id iure merito: cum enim consenuerint uagantur, quare cornua, & os decuit esse ex aduerso testæ, ut cornibus iter prætentarent, testa uerò integerent. At uerò cur hæc operculo indigeat, operę pretium est intelligere, si quis enim animaduertat quæcunque nascuntur etiam erucas tegmine undequaque muniri, admirari desinet: rum pręcipuè quod etiam enata nullis armis prædita sunt ob id testa cum operculo se tuentur. Purpuris uerò quarum curam maiorem natura habuisse uidetur, promuscidem excauata testa dedit, ut latere simul, & uesci possent, dura uerò facta est, & ut penetrare posset, & ut à minutis animalibus, quorum maxima ubique copia est, tuta esset. Cæterùm reliqua quæ promuscide carent, ut cochleæ uescuntur, trahentes per operculum, humido terræ, quamobrem adhærere omnes quamdiu operculo obducuntur constat. Est igitur tunc horum uita similis fœtibus quadrupedum, dum in utero sunt. Exugunt igitur tenuius humidum quod per rimam operculi ingreditur, atque sic augentur: quamobrem talia tunc meliora, & minus duræ concoctionis. Cùm uerò humidum copiosius, ac solidius fuerit, necessarium soluitur operculum, tuncq; è locò ad locum migrant. Et quia ex tam crassa substantia, & cuius situs capitis pronus erat, oculi non poterant fieri, cornua natura addidit. Et quoniam una testa concludebantur, non facilè alligari poterāt: ne igitur dum se traherent testam amitterent, turbinata facta sunt, ob id nautillus, & quæ mari uehuntur non fuere turbinata. Quæ autem duplici testa integuntur, in duo prima genera diuiduntur, alia enim dura, & crassa, ut ostrea, alia tenui & fragili conchas nominamus, implentur omnia hæc tum, & quæ crusta, aut una testa integuntur. Sed hoc minùs quod duriore sint carne, & uarietatem etiam maximam à locis, in quibus oriuntur, recipiunt. Verum cur non solùm conchylia, sed exanguium quæ in aqua degunt, omne fermè genus lunæ lumine impleatur, causa reddere difficilè non est: non enim ob incrementum, non enim pinguiora, sed humidiora euaderet: pinguescunt ergo, quoniam dum quæ & limus, quibus uescuntur attenuantur, excon-

Integumentorum plurima genera. *Testaceorum genera.* *Quomodo nutriantur.* *Quæ duplici testa integuntur.* *Cur conchylia lunæ lumine impleantur.*

coquuntur:ideò melius nutriunt, calor quoque qui in cunctis animantibus augetur, in his ob propriam imbecillitatem euidenter augetur: quo fit ut duplici causa pinguescant. Verùm in polypis, & his qui urne uescuntur, non adeò manifesta, & certa est hæc differentia: quoniam quandoque contingit ut incrementi lunæ tempore cibis opportunis destituantur, alijs abundent. Concharum ergo plura sunt genera ut ex Plinio facilè colligitur, & Chama, Pectines, Balatri, Solenes, Mytuli, tellinæ, ostrea, & huiusmodi quæ numerosas inter se differentias habere Aristoteles tradidit, tum testæ, tum carnis ratione, quibus omnibus commune est, ut falsum in carne contineant succum, qui aluum soluit, secundum magis & minus: siquidem ostrea inter testata carne mollissima constant, chamulæ autem purpuræ, buccinæ atque huiusmodi talia carnem obtinent duram, proinde ostrea aluum quidem magis emolliunt, sed leuiùs alunt, carnemque suauissimam quæque in ambitu purpureum crinem habent, nobilissimaque censentur, & à loco Britãnica præferuntur. Maiora in alto mari capiuntur, sed in fluminum ostijs pinguiora. Cætera uerò quæ duriora sunt, ualenter nutriunt, sed difficiliùs conficiuntur, & præcipuè si non coquantur, talia enim ut plurimum citra coctionem manduntur, & sic crudum, ac pituitosum generant succum. Quidam uerò imbecillioris uentriculi, reclusas ostreas aliquãdo salis momento addito prunis imponunt, parumque concalefactas uorant, alij in ollis elixant, pipere, cinamomo, garyophillis, & arancij succo, quæ esca multis non parùm arridet ad Venerem stimulandam, uarijsque alijs modis condiunt. His itaque succedunt crustacea, quæ tenuibus intecta sunt crustis, partemque solidam foris, mollem autem, & carnosam intùs continent authore Aristotele, quæ pedes habere oportuit, atque pamphaga esse, nam si nutriri debuerant solidiore alimento, & non omninò terra, ut echini, sed meliore, motu indiguère, & in crustaceis pinnæ adijci nõ poterant, propter latitudinem: tenues enim frangerentur, crassæ ineptè motui, quare pedes habere necessarium fuit. Verùm id maximum nec ab ullo fermè animaduersum, quomodo perfecta cùm sint intus, oua rursus sub cauda adhæreant, quæ latior est, ob hoc in fœminis idque præcipuum signum sexus latitudo caudæ in astacorum genere, cumque natura nihil frustrà agat, forma uerò in utero dederit, necesse est ut integra pariat, quod & de locustis fatetur Aristoteles: laxatis igitur membranis illis parit, quæ proprio humore sub cauda statim colligit, fibrisque annectit: ubi fouetur, quoniam frigida sunt simpliciter, & animalis comparatione, quædam enim simpliciter tantum ut piscium, quæ fotu non indigent, quædam sola fœtus comparatione ut auium. Gammarum autem utroque modo, ideo fotu indigent. Nascuntur igitur annexis adhuc ouis animalia, nam cortices caudæ postquam gammari exuerint, anexi conspiciuntur: quam ob causam in cauda pinnas quinque etiam gãmari habent, ut eundo oua non atterant, aut excutiantur: sex quoque tabellis cauda constat ut faciliùs moueantur, nam ea parte robustissimi sunt gãmari. Constant autem dura omninò carne, & proinde ægrè concoquuntur, nec leuiter alunt, quin & difficulter corrumpuntur, & sanguine carent.

Concharum plura genera. *Ostrea.* *Vires earum.* *Crustacea quæ.* *Nota.* *Vires.*

De astacis, & gammaris. Cap. LVII.

EX piscibus molli crusta intectis astacus est, qui ex rubro, fuluo'ue colore liuescit, pedesque extentos, ac forcipibus dentatos, superioremque partem mouentes astringendo ad inferiorem, & cornua ante oculos gemina habet, sub quibus alia duo minora latent, ac tenuiora, super quæ oculi constituti sunt crassiusculi: leuem costam sine aculeis anteriore tamen parte rostratam ostendit. Quatuor pedes utrinque habet, quorum duo priores in extremo bifidi sunt ad incessum, alij duo natatui magis inseruiunt, quàm apprehẽsioni, tabellas in cauda uides, & à bruma oua ferre incipiunt astaci, quo tempore optimi sunt. Gammarum autem quem Romani gammarallem siue gammarum appellant, nonnulli pusillum astacum fluuialem uocauerunt, nam cum de locustratio genere sit, totaque facie astacum referat, & cancri magnitudinem non excedat, ideo meritò concluditur

Astacus quis. *Gammarus qui.*

ipsum

ipsum fluuiatilem astacum pusillum esse. Eius enim bifurca brachia duabus tātum articulationibus intercipiuntur, quæ duo pedes utrinque forficulis in extremo denticulati subsequuntur: reliqui quaterni non diffinduntur, ad pedem sinistrum dextro crassiorem habet, & caudam quinis tabellis loricatam, pinnulasq; in extrema pinnas, atque ijsdem ambo cornibus, dentibus, rostris, mucronibus, tibijs, & externis partibus, internisq; præditi sunt, frigidi atque humidi ambo sunt, multum nutriunt, uentrem cohibent, duræ sunt carnis, ut uix decoqui possint, & præsertim si magni fuerint (parui enim meliùs) ob id aliquo indigent condimento, quo eorum crassities emendari possit. Ego autem astacorum fluuiatilium usu oblector, atque innoxiè, credo ob sympathiam, quod mater dum essem in aluo, tam auidè comederit, salsarum uerò aquarum fugio, quia carne dura nimis sunt. Et illos acerrimo aceto, & pipere comedere soleo. Decoctum ex chelis & caudis erudis è cortice exutis in aqua hordei: empyemati cum febre ualida addito saccharo plurimum confert. Cortices uerò illi cum pectore, & reliquo corpore, in furno siccati curant urinę profluuium. *Vires.*

De Locustis, & Squillis. *Cap.* LVIII.

Piscis est locusta ex crustatorum genere, cornua ante oculos bina, longa, & aspera habet, dictus à similitudine terrestris, estq; in eo genere quod sanguine caret, atque hirto corpore, cuius tota pars anterior aculeis riget, uescitur pisciculis, qui circa sua cubilia, quæ in alto locis asperis, & cauernosis construunt, oberrare solent. Dentes primores binos, magnos, & concauos habent, locustæ in quibus humor continetur, & in stomacho etiam dentes conspiciūtur, mox à uentre intestinum rectam ad caudam finit: Meatus quoque à pectore dependens, ad excrementi ostium pertinet, qui fœminis pro uulua, maribus pro genitalis seminis est receptaculo. Latent mensibus quinis, & Veris principio senectutem exuunt, anguium more renouatione tergorum. In aquis natant, ac reptantium modo fluitant, si nullus ingruat metus recto meatu, cornibusq; sunt rotunditate præpilata ad latera porrectis, in pauore, in latera procedunt, spectaturq; admirandum naturæ ingenium in locustarum fabrica, quibus cornua insunt ad prætentandum iter, simul ad pugnam idonea. Præterea aculei, & in toto dorso asperitas, ipsoq; capite, & tabellarum ordo, ac connexus, & articulorum uincula à quibus exemplaria suarum loricatum militantes accepisse uidentur. Carniuoræ sunt, ut diximus, nec solum pisciculos uenantur, sed & maiores superant, uerum ipsæ à polypis uincuntur, imò uiso solummodò polypo emoriuntur metu, oua tribus mensibus gerunt, Maio. Iunio, Iulio, quo tempore in cibis sunt gratissimæ, mensisq; magnatum apponuntur. Autumno & Vere pinguescunt, & plenilunio magis: Galenus inter solidæ carnis pisces enumerat: ideo difficulter concoquuntur, admodum nutriunt, & salsi, sicciq; humoris sunt participes, qui si iterata sæpiùs elixatione proliciatur, carnem uentrem moraturam relinquit, & nisi uiuæ feruenti aqua incoquantur, gustui sint ingratæ, & caro adeò dura fit, ut uix mandi possit, ferunt etiam nonnulli earum testæ combustæ, atque in polinem redactæ, si cum uino meraco bibantur, quod è renibus calculos expurgant, atque multam arenulam educunt, quod tamen nunquam expertus sum, crediderim tamen earum iusculum in quo decoctæ fuerint, hoc longè meliùs præstare posse: squillæ autem locustrij sunt generis, quarum & si multæ reperiantur species, minores tamen quæ gibbæ sunt magis commendantur, & has uulgari nomine gambarellas Romani uocant, à gambis siue tibijs, quod ijs multiplicibus constēt: paruus est piscis, cuius frontispicia acutissimis rostris prædita sunt, caudam contractam habet, in cuius extremo pinnæ sunt quinæ, inter pedes duo priores, quibus manuum uice utitur forcipati sunt. Atque fluuiatiles squillę à marinis sola magnitudine differre conspiciuntur, subfuluę sunt, co ctæ uerò ruffescunt. Carne sunt dura, sed non iniucundi saporis, nec improbi alimēti, concoctu tamen difficiles, & uentriculo aduersæ, eiusq; temperamentum cum humi-

Locustæ quæ. *Nota.* *Vires.* *Nota.* *Squillæ quæ.* *Vires.*

humidiùs nec aliquali calida qualitate carens habeant, ob id Veneris deſideriũ mouere creduntur. Efficaces quoque peculiari quodam munere ad mulierum conceptus traduntur. Elixantur, & ex aceto eduntur, friguntur quoque cum cruſta, & pedibus paruę pręſertim. Hecticis & à morbo extenuãtis eximiè proſunt, ſi aqua hordei ablutæ in carnium iuſculo coquantur.

De Cancro, & Paguro. Cap. L I X.

Cancri qui. Cap. 2. CAncros uiſus eſt Ariſtoteles appellaſſe, quibus corpus rotundum eſt, & cauda deeſt, ut quarto de Natura animaliũ deſumitur. Hos tam fluuiatiles, quàm marinos Romani *grancios* appellant, ſuntq; adeò ſimiles, ut utriq; ſimul mixti, uix diſcerni poſsint. At fluuiatiles duriore, rotundioreq; & craſsiore teſta conteguntur, & ſuauiores ſunt marinis. Præterea tibijs aſperioribus, & branchijs rugaſionbus præditi ſunt, & ambob. forcipes multũ ſunt crenati, & marinus liuidum corticis colorem refert: fluuiatilis uerò ex ruſo nigricat, & ambo in obliquum feruntur. Verum fluuiatiles in ſexu diſtinguuntur per operculum, reflexum ſubtus, quod latiuſculum ferunt fœminæ, ſub eo enim oua excludunt: mares uero anguſtum. Fluuiatiles quolibet anni tempore eduntur, ſed æſtate longè meliores ſunt, & uberiores plena luna, humidum ac modicè refrigerans alimentum prębent, ob id extenuatis conferre tradit Princeps. Marini eadem præſtãt, *Vires.* licet longè inferior, & uterque difficillimæ eſt concoctionis, ſolida enim eſt eorum *Pagurus qui.* caro, nec ſine uentriculi labore concoqui poteſt, concocta tamen multum nutrit. Pagurus & ipſe in cancrorum genere annumeratur, imò à pleriſque uocatur cancer, læui ac robuſta integitur cruſta, quæ nouem in gyrum crenis imbricis modo inciſa eſt, crura blæſa utrinq; quatuor habet, uillis hirta, ternis articulationibus geniculata, in quibus ungues acuti, oblongiq; ſunt minimè bifidi, brachia biſulca parte anteriori binis articulis intercepta, forcipib. crenatis munita, in extremo nigra, quibus quæ conſtringit ut cdat, etiam dura confringere poteſt, ſunt enim penè oſſea, color admodum uiuidior eſt, imò tergora præ nimia roſei exhalatione, ueluti ſubnigra apparent: coctus colorem mutat, caudam ſub thorace reflexam gerit, cruſtam exuit, ut reliqui cancri. Eſtq; inter lautiſsimos cibos connumeratus, cum palato ad-*Vires.* modum ſit gratus, ſed duræ carnis ut cætera cruſtacea, quod Galenus affirmat, & ob id difficilis concoctionis, & craſſum generat ſuccum. In furno aſſari ſolet ore, & *Nota.* ano occluſis, ne liquor qui eſt intus, exear, quia ſiccus remanet, & nullius fermè ſaporis. Notandum quod cancri in furno ſiccati morſis à cane rabido per quadraginta dies ſumpti auxiliantur, ſed exurere prius candenti ferro uelim locum, & cynotrodi radicem cum aqua, uel lacte exhibere. Ius tandem omnium cruſtaceorum aſſumptus aluum mediocriter ſubducit, exterius ſedat pruritus, confertq; omnibus ulceribus prauis, & carcinomatibus ruptis. Et eorum cinis ulcera pulmonibus noua, & parua cutare poteſt.

De Maea, & Echino. Cap. L X.

Mea quæ. MAxima eſt omnium cancrorum Męa, quam Romanorum uulgus *grancellam* uocat. Pelagia eſt, & ualde paguro perſimilis, ſed rotundior, & parte anteriore magis eo coarctatur, & anguſtior fit, & in parte poſteriore in latitudinem ſe diffundit, crura habet quaternis articulis intercepta, alta, & exilia forcipibus imbecillis dentata, grauis eſt corporis, & ad inceſſum ferè ineptiſsima, ſed in aquis uelociſsima eſt: pedes unguibus munitos habet, & tibias multa ſcabritie exaſperatas, quatuor utrinque ſemicirculis utitur in natando. Cocta ru-*Vires.* bet ut reliquum cruſtatium genus, uiua uerò aut liuet, aut uireſcit, aut rubore phœ-*Echinus quis.* niceo aſperſa eſt, & dorſo ſpinoſo. Quæ cùm carne dura ſit prædita, iccirco idẽmet alimentum prębet, quod alij cruſtacei: difficilis enim eſt coctionis, & craſſum generat ſuccum. Echinum autem ex crancrorum genere eſſe ſcribit Plinius, quibus ſpinę

prope-

pro pedibus insunt, & quia undique aculeis circundatur echinus, ut erinaceus, ob id Itali riccium marinum nominarunt, cuius & si plura sint genera teste Aristotele, de eo tamen quod cibo idoneum est agimus, in quo oua ita appellata magna semper atque esculenta sunt, siue in maiore, siue in minore sint corpore. Pelagij sunt echini, prona parte plani, supina autem rotundi, paruis aculeis præditi, breuibus, & obtusis speculis intercepti, colore ad extrema albicantibus, ad radices liuentibus, & ex purpureo uirentibus. Horum autem testa cinerea est, & oui anserini magnitudinem excedunt, unde cum reliquis maiores sint, ideo alijs anteponuntur, qui fœtida, amara, & nigra carne sunt præditi, nec esculenti. Optimi ergo sunt illi, qui dum *Optimi qui.* radunrur, lacteum quiddam emittunt, & fermè semper inter saxa capiuntur, ubi se continent, ne fluctibus iactentur. Teneri sunt, bonumq; generant succum, sed fa- *Vires.* cilè corrumpuntur, & si cum oximellite, apio, & mentha comedantur, uentriculo sunt utiles, & quò maiores, eò delicatiores existimãtur. Alimentum uerò imbecille corpori præbent tenuitate, & crasitie medium, uerum deiectam appetentiam excitare possunt, & urinam repurgare, eosq; crudos mandi mos est.

De Mollibus piscibus, & eorum alimento. Cap. LXI.

AT institutum ordinem sequamur, reliquum est ut de mollibus piscibus *Molles pisces qui.* agamus, qui sanguine carent, nec alicui mirum uideatur exanguia animalia uiuere, cum animalium partes sanguine nutriri uideantur. Inquit enim Aristoteles: [Humorem genus quodque animalium continet, quo sit aut per uim, aut per naturam ipsam priuetur, in perniciem agatur necesse est. Habent etiam id diuersum, in quo humor ille & fiat, & contineatur: sunt hæc in alijs sanguis, & uena, in alijs quod ijs proportione respondeat, quæ quidem imperfecta sunt, atque alterum fibra, alterum sanies dicitur.] Quamborem exanguia cum sanguine careant, humorem siue saniem sanguini proportione respondentem ex quo nutriuntur, habent, & sic patet multis pro sanguine alium adesse humorem ex quo nutriuntur, ut sepiæ in mari sanguinis uicem atramentum obtinent. Molles ergo dicuntur qui neque squamas, neq; asperam, neque testaceam cutem habent, sed mollem proinde ac in hominibus habetur, ueluti sunt polypi, sepiæ, loligines, & huiusmodi, quæ & si tangentibus molles uideantur, carnem tamen duram habent concoctu difficilem, succumq; salsum, atque exiguum in se continent, qui si tamen con- *Mollium uires.* coquantur non parum nutriunt, sed crudum semper generant succum, flatuosiq; sunt, & elixi meliores, ac utiliores fiunt, quoniam humores, quos prauos obtinent, eluuntur: quod si assentur siccantur, & caro durior efficitur. In elixatione autem si libet potest addi salis modicum, aut roremarinum, coriandrum, piper, crocus & huiusmodi: sunt qui immergunt melli, aut saliunt temporibus calidis, & ij non *Nota.* satisfaciunt, acetum etiam nimis immutat eorum gratiam, atque naturam, melius est cum aqua & sale bene coquere, & aceto addito loco frigido reponere, ut gellicidium fiat. Qui uerò frigunt in patella, perperam agunt: bene frixi enim, nimis siccantur, & duriores euadunt, nec usui sunt cum refrigerantur: non frixi perfectè corrumpuntur, nisi magna arte feruentur, ut inter folia lauri, myrtiq;: elixa ergo eum iure albo meliora sunt, quorum etiam interiora præcipua existunt, dico iecur, lactes, propagines, & oua. Oua enim sunt uelut semina, quæ in eis sunt ficciora.

De Polypo, sepia, ac loligine. Cap. LXII.

POlypus quem Romæ *polpo* uocant, marinum est animal, cuius plurima *Polypus quis.* atque uaria reperiuntur genera, quæ ab Aristotele optimè distinguuntur, atque declarantur, quarto de Historia animalium, quorum unum ualde *Cap. 1.* notum est, atque ipsorum maximũ de quo nunc sermo est. Alij enim parui atq; uarij sunt, qui non comeduntur. Polypus ergo qui in egregiam magnitudi-

nem crescit, ualdè robustus est, & forma araneorum si maxima minimis compatare
licet, octonis pedibus, ut mollibus plerisq;, quibus tamē nullus sensus deesse uide-
tur: os corneum non absimile psitaci rostro, in quo & magnum robur habet, eo e-
nim cuncta durissima comminuit, & excrementi locus prope os ipsum. Pedes uerò
seu cirri duplici acetabulorum ordine muniti pelle conteguntur uaria, unde colo-
rem mutare uidetur, dum eam contrahit, atq; remittit, ut nunc album uideas, mox
rufum, postea liuidum, uarijsq; tandem coloribus distinctū, oculi iuxta cirros. Idem
Proprietas. disceptus in centum partes, animam uiuiorem tamen diu retinet. Masculus à coitu
adeò debilitatur ut in arena postmodum iaceat, alijs piscibus præda, fœmina à par-
tu cum racematim oua pariat, atque ita uterq; bimatum non excedit: omnia post-
quam arroserit, congerere solet. Delectatur olea, & ficu, sed hac ob fructum, cum
cancro sæpè polypus decertare conspicitur, humoremq; non nigrum ut in sepijs,
sed subrufum in se continet, quem in metu per aquam spargit, & tabi obnoxius est.
Vires. Dura carne omnes polypi sunt prædiri, ne cum molli essent cute, â fluctibus solue-
rentur. Escis adeò firmiter hærent, ut truncari potiùs se patiuntur, quàm auelli. Du-
ra & coqui contumacis est eorum caro teste Galeno, salsumq; in se atque exiguum
succum continet, quæ si tamen concoquatur non parum nutrit, sed plurimum suc-
ci crudi gignit. Quæ omnia & si mollibus omnibus piscibus communia sint, in po-
lypis tamē efficatiora existunt. Insuaues præterea adeò sunt, ut pauperculis solum,
ac hominibus infimæ plebis edules sint, & potius elixi quàm assi comedi debent,
& piscatores à quibus frequentius comeduntur, antequam elixent, ferè per horam
ligno eos contundunt, aut ad lapidem atterunt, sic enim fibrosæ carnis duritie con-
fracta multò faciliùs coquuntur. Elixatio fit in aqua, oleo, olentibus herbis, atque
Sepia quæ. pipere additis. Aiunt Venerem proritare ut flatuosa cætera. Sepia quoque à Roma
nis ita dicta marinum est animal, atq; potius littorale quàm pelagium, cui ut cæte-
ris mollibus octoni sunt pedes, binis acetabulorū ordinibus ductu perpetuo, quo-
rum duo inferiores maximi sunt, habet etiam duos dentes, hunc superiorem, illum
inferiorem, atque innare illius atramentum est, quæ apud os collocata est ad instar
uesicæ: crura breuia ob id maiorem uim natandi habet, corporis alueū polypo lon-
gè maiorem, binasq; promuscides prælōgas, inter quas os habet, & oculos quibus
ueluti ancoris innitatur, seq; stabiliat modo nauigij urgente tempestate, ne saxis ex-
turbetur: procul etiam uenatur, oriq; è longinquo admouet, rostrum aduncum ha-
bet, ac ueluti corneum, inter cirros situm, quo dura quæq; conficit, & si quis eam in-
sectetur, illa atramentum infundit, ac in eo occultatur, ulteriùs aufugere simulans.
De qua etiam illud dicitur ut refert Athenæus, quod si fœmina tridente feriatur, ma
res auxiliantur hanc detrahentes, sin autem capiantur mares, fœminæ diffugiunt.
Non explet secundum annum sepia, sicut neque polypus, subalbida est, sed tergus
eius quibusdam latis atque liuentibus maculis insignitur. Dura est eius caro, atque
insipida, ob id qui gulæ libenter indulgent, eam aspernunt, & à pauperculis eden-
Vires. dam derelinquunt, grauida tamen præfertur ab Aristotele, ad concoquendum est
difficilis, exiguumq; in se succum salsum continet: uerum si concoquatur teste Ga-
leno alimentum corpori exhibet, cæterùm succi crudi plurimum gignit, & elixa po
tius quàm assata comedi debet, & acrioribus condimētis condiri, tenerior enim ef-
ficitur, ori magis grata, concoctu facilior, & aluum læuiter subducit ob salsugino-
sam succi facultatem, & in medicinis multos habet usus ut testatū reliquerunt Dio-
Loligo quæ. scorides, Plinius, Galenus, & alij antiqui. Loligo autem quam Romani ac tota ferè
Italia piscem *calamarem* uocant, & sola inter molles pelagica, atque è mari flumina su-
bire conspicit̄, estq; ualdè cū lolio consimilis, non solùm corporis figura, sed natura
etiam, atq; actionibus: habetq; loligo reliquorū molliū instar caput inter pedes, &
uentrem, quod Aristoteles affirmat dum inquit: Euenit in mollibus sanè omnibus,
ut caput inter pedes, & uentrem habeant, in quo oculi duo grandiusculi adsunt, os
uerò in inferiore positum est, in quo dentes duo extant, cartilaginei, nigri, & incur-
ui, unus superior, alter inferior, rostrum porrò illi est psitaco simillimum, quo cun-
cta atterit, corporis alueum habet magnum, & sepia longiorem, arctiorem, ac rotū-
diorem

diorem qui pinnula circundatur, qua quidem non solùm à polypo & sepia, sed à lolio etiam facilè internoscitur, & aluei postrema pars ualdè acuitur. Ei sunt octo pedes, qui sepiæ pedibus prorsus sunt similes, eorũ enim crura breuia sunt: polypi uerò prælonga. Atramentum in se continet, cuius locum, naturam, & usum manifestè explicat Aristoteles quarto de Historia animalium: subalbidæ sunt, & longiores, quarum tergus plerunque ex albo leuiter purpurascit, coëunt ora applicantes, & brachia inter se complectentes, pariuntq́ in alto, bimatum non explent, camæ uescuntur non secus quàm mollia reliqua, mandunt enim cancellos, squillas, & pisciculos, duram habent carnem, ut cætera mollia, & si teneriores censeantur (authore Galeno) concoctu difficilem, crudumq́ succum gignentem. Minores tamen quæ satis teneræ sunt, & ori admodum gratæ in delitijs habentur, & præstãtiores si uterum gerunt: uarijs autem modis apparantur. In sartagine friguntur, atque ex mali arancij succo manduntur: sed multò melius alij in aqua & uino partibus æqualibus eas elixant, atque oleo, pipere, & bene olentibus herbis condiunt, ac cum suo attamento decoquunt: sine eo enim minus suaues esse solent. *Cap. 2.* *Vires.*

De Cartilagineis planis, & eorum alimento. Cap. LXIII.

De longis cartilagineis iam superius egimus, nunc de planis differere propositum est, qui tanquam plana atq́ expansa manu in æquore natant, & non erecti, nec spinosi sunt ut rhombi, passeres, & soleæ, sed cartilaginei ut raia, squatina, torpedo, & consimilia, quæ Vere pariunt, & ferunt uterum sex mensibus, Hyeme latent frigidissimis diebus: cum enim frigus est minimè capiuntur. Carniuora sunt, flatus procreant, difficulter concoquuntur, & assiduus, diuturnusq́ eorum usus, uisum hebetiorem facit. *Cartilaginei pisces plani qui.* *Vires in genere.*

De Pastinaca, & Torpedine. Cap. LXIIII.

Pastinaca Romæ Brucho dicta pelagius est piscis, nec longè etiam à littore, in locis arenosis uitam degens, in cuius superiore corporis parte anteriùs aliquod capitis uestigium cernitur, non absimile capiti palustris ranæ: in quo tamen non nisi oculi oblongi, & grandiusculi existunt, pars oculis anterior extenuatur, atque in rostrum carnosum acuitur, os habet paruum, & edentulum, maxillasq́ asperiores dentium uice, & ante os foramina olfactui inseruientia, branchiasq́ utrinq́ quinas, in medio uentre anum paulò infrà circa caudę exortum, quæ posteriori parte annectitur, rigida, & longa, super quã aculeus osseus palmo etiam longior, acutissimus, atque utrinq́ serratus eminet, quem radium appellat Plinius. Totius corporis figura non orbicularis, sed quatuor laterum est, leui, & molli cute tegitur, uentre albicat, dorso uerò liuet, nec denas excedit libras. Carniuora est, sed quia grauis, & pigra, nec pisces quibus uescitur assequi potest, ideò se ipsam occultat, & radio transeuntes percutit, atq́ lacerat: est enim pastinacæ radius non solum piscibus, sed hominibus, animalibusq́ reliquis, ac etiam arboribus perniciosus, ob id piscatores statim captis caudam abscindunt: non enim à ciborũ censu abdicata est, nam abscissa cauda à nonnullis in cibos admittitur, imò Galenus de ea scribens illam carnem habere mollem inquit, iucundam, & mediocriter per uentrem subeuntem, nec concoctu difficilem & nonnunquam in saxatilium penuria ijs uti laudatur, atq́ iure albo, ac piperis momento præparari docet, ad crassos, glutinososq́ succos dissecandos, nec quidem haud mirari possum huiusmodi uenenatos pisces à tanto uiro sic cõmendari, cùm constet, apud nos hunc piscem non modo insuauem, mollemq́ carnem habere, sed ferinum, ac tetrum quid resipientẽ, malique prorsus succi, cuius argumentum est quod uilis atque plebeia ubique existimatur, & solum nautarum, & piscatorum cibus esse solet, & non uitæ nitidioris hominum, nec indignè Antonius eam lethalem dixit, uilemq́ existimauit: Dioscorides etiam scribit Pastinacę ictum comitantur dolores inextricabiles, neruorum distentiones, *Pastinaca.* *Galeni opinio reprobata.* *Vires.*

ſiones,moleſtiæ,lãguores,mentis alienatio, & multa alia ſymptomata.Quorum õ-
Torpedo quæ. mnium cura igne fit,aut cucurbitula:exugit enim uenenum,& etiam abſumit.Tor
pedo autem à torpore ſuà frigiditate,quem tangẽtibus infert,ita dicta, marinus eſt
piſcis,littoralis ac cœnoſus,fluuiatilemq́ etiam eſſe Athenæus aſſeuerat, cuius cor-
pus planum & ualdè depreſſum, ac orbiculare eſt, capitis nullum ueſtigium appa-
ret,in ſuperiore tamẽ parte oculos duos exiguos habet anterius,ac alia duo forami-
na paulò pòſt oculos.Parte uerò inferiore,os purum tenuibus dentibus munitum,
branchias quinas utrinque detectas habet, atque in utroque uentris latere quina
branchiarum orificia parua, ſemicircularia, tenui cuticula ferè contecta conſpiciun
tur,caudam habet carnoſam,& breuem,in latiuſculam pinnam deſinentem, atque
circa eandem caudam pinnæ nonnullæ eriguntur. Molli, & lubrica cute contegi-
tur,uenter ſubalbidus eſt,dorſum uerò ſubflauum in quo aliquando quinæ macu-
læ,uel plures rotundæ nigricantes,oculosq́ repræſentantes depictæ ſunt, & ob id
à Romanis *occhiatella* dicitur,quæ ſolo tactu omnia congelat,latitat in arena mortuę
ſimilis,ut piſces prætereuntes decipiat, cum aliter pigrum animal aſſequi non poſ-
ſit,ipſi enim mortuam credentes uellicant, cùm & capientes capiuntur, nec ſolùm
piſces, ſed & homines quoque ab ea torpidos fieri certum eſt, licet procul atque è
longinquo maneant,ut ſufficiat ſolus tactus haſtæ,uel uirgæ. Dicebat enim Athe-
næus,ſi quis rete in qua capta fuerit torpedo,attigerit, torpeſcit,dum uiuit: mortua
enim omninò illa facultate priuatur, quod Galenus explicat undecimo de ſimpli-
cium medicamentorum facultate. Eandem etiam in cibis eximiè commendat, imò
(quod magis refert) ſaxatilibus poſſe ſubſtitui piſcibus oſcitanter affirmat, carnem
enim inquit mollem habere, cõcoctu facilem, ori iucundam,mediocriter alentem,
ac per uentrem ſubeuntẽ:neſcio equidem qua ratione ductus, cum manifeſtè con-
Vires. ſtet eam uenenatam eſſe, inſuauem, concoctu difficilem,neć inſigni fœtore caren-
tem,qui niſi aliqua præparandi, aut condiendi ratione auferatur,uix deguſtari po-
teſt. Quapropter eam improbi admodũ ſucci eſſe cẽſemus; atq́ à cibis abdicandã.
Refert aũt Aphrodiſeus eius ueneno triglam obſcuriore quadã cauſa aduerſari.

De Raia, Leuiraia, Squatina, ac ceteris cartilagineis. Cap. LXV.

Raiæ ſpecies. E Cartilagineorum genere ſunt raiæ,quarum plurimæ ſunt ſpecies, læuis,
undulata,roſtrata cum aculeis,& ſine:aculeata,læuis,& aſpera: auſtera ſi-
militer duplex,læuis,& aſpera, ſpinoſa, clauata, & ſine ſpinis, & cum ſpi-
nis,fullonica,aſpera,& aſperrima ut in uniuerſum ſint quatuordecim iam
notæ.Roſtrata cum aculeis licet aculeos paſsim habeat,in cauda tamẽ ſeorſum tres
ordines habet,quorum medius impari loco maiores habet, quàm cæteros: qui ue-
rò circa caudæ pinnulas ſunt ad latera utrinque conuertuntur qui autem in caudæ
extremo uerſus caput reſpiciunt,iuxta oculos quatuor ſunt aculei, & ſub mento a-
lij in os recurui ad piſces capiendos,ac retinendos. Clauata uerò pinnas expanſas
alarum inſtar,nigra in curuis aculeis unguium inſtar, ut aquila meritò à ſimilitudi-
ne dici poſsit, cuius epar in cibo ſuaue eſt, ſoluiturq́ in oleum epatis,ſcirrhis utile,
ſpinoſa lanifico inſtrumento fermè ſimilis eſt, adeò frequentibus aculeis, & adun-
cis munita eſt. Raiæ duo foramina uuluæ habent, quod rarum eſt miraculi inſtar,
commune etiam omnibus illarũ ſpeciebus nebulam quandam oculis auium more
obducere: habent & foramina iuxta oculos patentia, quæ interiore parte opercu-
lum habent,oreq́ aperto dilatantur,occluſo occluduntur,ſed non perfectè: horum
uſus eſt ut branchiatum,quoniam caput tenuius eſt,ideo natura ſuppleuit.Ponunt
oua more gallinarum ſingula,aut bina tantùm cum corticibus,reliqua uerò abſque
corticibus, magno numero in ſuprema parte uteri manenti cum abſoluenda ſunt,
deſcendunt ad imũ,ſed imperfecta,uelut etiam in gallinis,uitellum oſtendunt,cùm
Nota. in uitellum candidum etiam contineatur: nam ut Rondeletius affirmat ſe expertũ
eſſe,ſi igni hæc uitella exponantur, candidum exprimunt, etenim ab initio uiden-
tur ambæ hæ partes eſſe concretæ, ſed colore lutei uincente,latet candidum: quod

 poſtmo-

postmodum ui ignis(ut dictum est) quæ cuncta separat album extrudente, apparet utraque pars. Ipse uerò cortex haud rotundus est, quemadmodum in ouis auiū, quod molli loco reponere, nec stabili ob maris motum nō liceat, sed quadratus est: cum appendicibus altera parte longioribus, ac tenuioribus, reliqua latioribus, sed breuioribus. Asperrima autem raia dicitur, quæ etiam in uentre aculeos habet: quę igitur grandiores sunt, aculeos habent ex ossibus: cartilago enim cùm durescit (ut alias docuimus) in os transit. Has autem omnes raiarum species ad duo genera reduxerunt Aristoteles, & Galenus, cùm omnes aut aspera cute tegantur, aut læui. Quæ aspera *oraia* dicuntur, quas Romani *Perosæ* siue *Petrosæ*, ob lapideos aculeos appellant. Quæ uerò læui, *leuinie*, & à Romanis *Muccose* siue *Bauosæ* dicuntur. Quæ autem dorsum notis quibusdam depictum habent, stellares Raiæ, & à Romanis *Arcille*, uocantur. Hisq; generibus affine est, quod squatina dicitur ob cutis squalorem, hoc est, asperitate, à Romanis uerò *squadro di mare*: cuius pars anterior lata circularis, atque retusa adeò est, ut rostro prorsus careat, osq; plurimis ualidiorum dentium ordinibus munitam, oculos paruos habet, atque in superiore capitis parte sitos, & branchias in lateribus, & caudam longiusculam. Et licet ex cartilagineorū planorū numero sit, longior tamen, atque magis contracto corpore est, quæ reliqua plana, & cartilaginea sint. Pars supina cute tegitur alba, & læui, prona uerò cineracea atq; aspera, qua artifices ad poliēda ligna utūtur magnitudine insigni: uisa enim est quæ centum sexaginta, ut Rondeletius refert, superaret: & hæc genera simul misceri, ac generare inter tam multiplices formas piscium memoriæ proditum est. Nascitur autem ῥινόβατος, quasi ῥίνη squatina, βάτος raia, seu squatina raia: anteriore enim parte raiam, postrema autem squatinam refert. Et cùm hæc omnia cartilagineorum genera in cœnosis maris locis uictitent, insuauia, duriora, concoctu difficiliora, insigniq; fœtore prædita, atq; improbi admodum succi existunt, ideo non solùm nostris, sed antiquis etiam temporibus uilia habita sunt, quare uel plebeis hominibus, multūq; se exercentibus derelinquenda, uel in totum à cibis abdicanda. Notandū tamen raiam stellarem inter hęc minùs duram, & minùs mali succi carnem habere, suauemq; Hepar solùm omnes tenerum, atq; sapidum habent, hyeme minus insuaues sunt, & maioribus elixis alliato condimento, minoribus uerò frixis, atq; arancij mali succo, & pipere conspersis fossores, messores, nautæ, & homines infimæ plebis uesci solēt.

Asperrima raia quæ.

squatina quæ.

Cartilagineorum uires.

De Cetaceis, & eorum alimento. Cap. LXVI.

NOmē est Cetus maioribus omnibus marinis piscibus commune, ijs præsertim, qui animal pariunt, non ouū cuiusmodi sunt balenæ, delphini, uituli, & similes, ut testatur Aristoteles in libris de Animalibus, qui ea ex aquatilibus cete appellasse uidetur, quæ foras animal perfectum edunt ex semine non ex ouo genitum: taliaq; animalia sanguinea sunt, ac respirant. Omnia igitur quæ animal pariunt, magna sunt, & sanguine multo abundant, & ossibus, ac carne prædita sunt. Quæ enim animalia absq; ouo pariūt, ex sanguine generari necesse est, & multum esse sanguinem, ob id & calidum: cogeretur enim multus ac frigidus, quod uerò plurimum calidioris sanguinis habet, magnum esse necesse est: quod igitur animal parit, & sanguineum est, & carneum, & osseum, & magnum, & respiratione præditum, uelut delphini: hoc enim uelut etsi non magnitudine, sensu tamen præstare apparet. Cetacea etiam membra iuxta genus proprium habent cōstituta, & inter se ualdè diuersa, nam balenæ, uituli, delphini, genitale prominēs habent, testes tamen intus reconditos, ne natationi obessent, habent quoq; mammas. Meminit Rondeletius in littore Aquitanico duos lactis cados è balenæ mammis esse detractos, sic orcas, & Physeter, aliaq; eiusmodi, quoniam fistulam habēt, & calida sunt, & sanguinea, & animal perfectū generant, semine intus indiguerunt, quare & uulua, & genitali quemadmodū quadrupeda. Dentes habent obtusos, et quasi cōuerso ordine latos anteriores, posteriores uerò acutos, quod factum esse crediderim, quoniam si anteriores acuti essent, hæreret cibus: nā in minoribus acuti sunt, quoniam imbecilliores sunt, ne præda effugiat: ac cetacea adeò robusta sunt, ut hoc

Cetus quis.

Quæ animal absq; ouo pariunt magna, & sanguinea sunt.

Cetacea prominens genitale habere.

periculo careant: posteriores uerò acuti sunt, ut carnes promptiùs diuidant, quoniã magnis, atq; ideo duris piscibus uescuntur. Cetaceũ ergo genus non solùm in mollem eximiam crescit, sed pinguedine, & obesitate solet cæcum fermè, ac surdum e- *Nota.* uadere, tum etiam iners. Eius pinguedo, quod mirũ est, haud concrescit ut reliquorum, sed uelut oleum manet: ob id in lucernis ea utuntur: nõ concrescit autem quia *Cur pinguedo non concrescat.* nimis diluta est ob multitudinem, & alimentum, locumq; in quo animal degit. Porrò Galenus omnes hos cetaceos pisces duram, atq; praui succi, plenamq; excrementis carnem obtinere constanter affirmat, quæ crudi succi multam copiam in uenis *Cetaceorum uires.* gignit, nisi exquisitè in uentriculo conficiatur: ob id sale eos condiri oportet: ea enim conditura facit ut alimẽtũ quod ex ipsis prouenit promptius, faciliusq; in corpus distribuatur, ac cõcoquatur, & sanguini procreãdo utilius, aptiusq; reddatur.

De Balena, Phoca & Delphino. Cap. LXVII.

Balena quæ. VAstissima est maris bellica, Balena uulgò dicta: audiui enim à familiari quodam meo iam duobus annis exactis Genuæ, caput balenæ extractũ è mari in littore diu iacuisse, quod adeò prægrande fuit, ut à faucium, imò ad os decem nouem passus numerarentur. Imò & inter piscium miracula reponi potest eiusdem copia pellucidi adipis: cum ex uno oculo undecim lagenas quos totidem uiri uix ferre potuissent, effluxisse, ut Albertus affirmat. Viuiparus est *Fistula.* piscis, rostratus, pulmone præditus, branchiarum loco prægrandem fistulam in frõte gerens, per quam humorem, quem ore exceperat, magno impetu effundit, ac reijcit, ut eo uel onerarias interdum naues submergere dicatur. Pinnam utrinque habet, & aliam in dorso, caudam lunatam corio glabro, ac spisso integitur, nigro, duro, firmo, ac solido, squamis carente, quo lora ad pondera eleuanda aptissima fieri referunt: linguam habet magnam, ac multarum librarum, quæ salita nobis maximis in delitijs haberi solet, & præcipuè diebus quadragenarij ieiunij, coquitur cum pisis *Vires recentis.* & uicem suillæ supplet, alij in ueru torrent: recens admodum noxia, salita innocentior: pertinaciter concoquitur, & qui cholico dolori obnoxij sunt, eam effugere debent, ijs uerò qui graues subeunt labores, uehementerq; exercitantur, non tam inutilis erit. Balenæ autem caro recens durissima est, excrementitia, & praui succi, & *Salitæ.* uilissima censetur: nonnulli tamen eam sale condire solent, quia minus noxia red- *Vitulus qui.* ditur, & gustui magis grata. Phoca autem quem uitulum Latini appellant, cetaceũ est, aquatilis genus, littorale potius quàm pelagium, uiuiparum, quadrupedes, pilosum, qui dum paruus est, hœdorum more ballat, cum magnus fuerit, rugit ut leo, per sicca littora sæpè diuagatur, & more terrestrium uitulorum depascit: constat e- *Vitulum extra aquam uiuere.* nim extra aquam ipsum uiuere, ut patet de illo qui educatus in Lerini insulæ xenobio, & de alio in Scotia tribus annis, sed ita ut aditus ad aquas eis non prohibeatur: ascendit etiam cicuris scalas, dumq; somno grauissimo tentatur, stertit more hominum dormientium, cui collum breue, & crassum, uel columella excidit, cum destillatione tentatur, fructus libentissimè comedit, fœtus extra aquam parit: dein transacto duodecimo, uel tertiodecimo die in mare deducit. Caput uitulino simile habet, absq; tamen auriculis, sed auditorijs meatibus præditum: Dentes acutos, serratosq;, linguam bifulcam, & crura, ueluti imperfecta gerit, ac manus ferè ursinis similes, quinq; digitis membranis intertextis. Genitale maribus oblongũ est, fœminis ad terrestria accedens. Refert Rondelletius Borealibus flatis subsidere, Austrinis erigi: alij erigi in tempestate, subsidere dum mare quiescit, affirmant. Pellem po- *Vituli pellis.* dagricorum pedibus superpositam doloribus conferre existimant. Eius autem caro ueluti & omnium cetaciorum in primis dura est, insuauis, muccosa, concoctu cõ- *Vires.* tumax alimenti, succiq; crassi, atq; mali, & ut plurimum horridi saporis cùm recens est, salita uerò aliquantulum melior euadit: nonnulli enim ex uulgaribus hominibus eam salitam, & in partes sectam comedũt, & quia ingrati est saporis, ac mucco- *Delphinus qui.* sa, idcò cum sinapi, aceto, atq; id genus acribus condimẽtis eam mandunt, refertq; Galenus eius coagulum castorei uires obtinere. Delphinus autem piscis est littoralis,

toralis, longus, & crassus, glaber, & sine squamis liuente tergo, & uentre albicante, pinna illi utrinque ad altera unica est, alia in dorso ossea, cartilagineaque, absque oculeis, quod celeritate, & dentibus satis munitus esse: habet enim rostrum praelongum adeò, ut quadraginta dentes in utraque mandibula ex alterutra parte contineat, qui sibi inuicem pectinatim occurrūt, coeuntque: rostrum ipsum anserino simile, planum, latum, humile, rectum: neque enim crassum habere potuit, quoniam capite magno fuisset, atque ideò pigrum in natando, si autem strictum imbecille necessariò fuisset linguam habet solutam, & carnosam, mobilem, in ambituque parum serratam, quibus fit ut uocem emittat, oculos habet magnos, sed cute adeò contectos ut solo appareat pupilla, & post oculos meatus qui uix cerni possunt, his audit, dorso est gibboso, sed non adeò deformi, & incuruo, ut depingi solet. In capitis summo fistulam habet C. litterae forma, gemina tamen intus caro nigricat, cutis spissa, firma, sub qua pinguedo uelut in suibus, fele caret. Decem mensibus catulum, aut catulos gerit, aestate parit. Verum hunc non esse delphinum, Aristoteli, & Plinio cognitum satis constat, cum Aristoteles delphino linguam non solutam tribuat, negetque meatus habere auditorios: os insuper non rectum, sed in supina capitis parte, ut non nisi auersus pisces capere possit, quemadmodum & pingi solet: aculeos quoque Plinius ei tribuit, quibus noster carere cernitur. Quamobrem antiquos multa ex auditu potiùs, quàm uisa conscripsisse necesse est. Sed mirum de Aristotele, qui cum in littore maris tandiu habitauerit, tamque diligēter omnia sit perscrutatus, in hos errores tam obsurdos incidisse: quo fit ut potius existimem aliud genus fuisse delphinorū tunc cognitum. Multa autem atque maxima ostendit delphinus humanitatis, ac disciplinae argumenta, inter quae breuitatis causa unum tantum hic subijcere uolui, ut naturam horum piscium intelligeres. Cùm foemina duos parere soleat, educatque secū: si hamo, reti'ue, aut tridente alter eorum captus, aut percussus fuerit, mater alterum cauda uerberat, & morsu abigit, dein misera captiuum filium sequitur, usque ad mortem. Curam quoque mortuorum gerere creditur, infirmos etiam gestare, concumbere humano more, & filios lactare, & una uni tantum adhaerere. Triginta prope annos uiuere ferunt. Asili delectamentis infestatur, à quo laterali pinnae inhaerenti tan topere cruciatur, ut magno interdum impetu ex mari in siccum exiliat, illicque plerumque uitam finire cogatur, qui in cibos quoque uenit, estque in pretio, & si raro nec ab infima etiam plebe non attingatur, nedum edatur: ferinum enim habet odorem, & carnem duram, concoctuque difficilem, ac uitiosam, succumque similem aliorum cetaceorum succo, ut Galenus scripsit, quae cùm pinguis sit, nauseam excitat, & uētriculum relaxat, ob id libentiùs assatur, ac succo arancij comeditur, quàm elixetur. Salita longè melior euadit, & lingua, ac hepar multum commendantur.

Delphinum nostrum non esse Aristotelis & Plinij delphinum.

Delphini proprietas.

Vires.

De Cyprinis, Tincis, & Lucis. Cap. LXVIII.

QVinque uidentur praecipuè propter hominem facta. Ex arboribus uitis, ex herbis brassica, è quadrupedibus equus, ex auibus gallina, è piscibus aquarum dulcium cyprinus, omnibus enim his omnia insunt commoda humano generi, nec ullum inest eis magnum, quod ad humanum usum non pertineat: neque quicquam homini uidetur necessarium, quod ab eo genere expectari posit, illique desit, nam cyprinus, quem Raina Bononienses uocant, primum sponte nascitur, adeò ut si piscinam claram, & ex aqua currente, piscibus tamen uacuam fabrices, post tres aut quatuor annos hanc piscium specie plenam inuenies. Genitus autem mirum in modum propagatur, ex ouis ac foetura, paritque ter in anno. Vili alimento uescitur, etiam saluberrimus est. Est enim squamosus, albus, leuis, latus, mollis carnis, atque suauis. Crescit praeterea in immēsum, adeò ut pondus, nonnunquam triginta librarum superet, uiuitque quàm diu, scilicet ad annos XXX. usque peruenit, & omnibus in regionibus, nec lucijs adeò obnoxios est ut alij pisces: propterea meritò magnas negociationes ab eo faciunt, nobiles praecipuè in Germania, atque longiùs à mari, adeò ut quidam X V. talentorum summam excedant. Hoc

Quinque praecipuè propter hominem facta.

Cyprinus qui.

Vires.

habet prçcipuum ut lactem habeat maximum, pro corporis magnitudine, mollem admodum, & suauissimum, & iecur maximè prægrande, quod elixum, frixum, assum, patinisq́ coctum cum iure aut embamatibus suauiter comeditur. Cum oleo etiam conditur cæpis, sale, atque pipere, tum petrosilio, & rosemarino. Acida quoque conueniunt, & ad commendationem saporis, & suauitatem. Eligantur masculi & recentes, ut uiui proijciantur in patinam rubri: hoc enim signo præstant non *Electio.* minores L X. uncijs, non maiores quantum licet, uerum cum C X X. libras excesserint, non nisi molliores partes in usu sunt. Sint uiuaces, & ex aqua clara, currenteq́, & si ad orientem respiciat fluuij ortus est melius, aut decursus ex ea parte fiat: solidiore sint carne ac candida, sanguinemq́ plurimum habeāt, & gustu suaues. Præ*…rtes meliores.* stant ut in cæteris magnis piscibus lactes, uenter, iecur, tum cauda si recentes sint: si obsoleti & iam molles, ac distensi dorsum, caput in utroq́ casu parum bonum est, fel eximi debet, & intestina. Calidi edi debent pisces omnes, sed præcipuè cyprini, quod sint temperamento frigido ualdè & humido: unde si frigidi deuorentur, antequam incalescant in uentriculo, immodicè uentriculum refrigerabunt, & hume*Oua eorū Venerem excitari.* ctabunt. Oua eorum frixa sola, & sic comesta, Venerem mirum in modum, etiam in decrepitis excitant, & ad generationem faciunt propter naturam animalis: plurimum enim generat, & uiuaces et magnos, nec eius generatio facilè impeditur. De hoc autem dictum est suprà. Alimentū eorum est humidissimum, & ob id ex aqua sola possunt generari, uelut etiam ranæ ex limo, & ideo non simpliciter describi eorum temperamentum debet, sed in comparatione ad cæteros pisces, uelut marinos quibus sunt longè humidiores ac frigidiores: sunt etiam humidiores tincis, sed melioris alimenti, cùm inter cætera sint multò candidiores, minùs lenti, & multò minus etiam solidi lucijs, sed tamen pinguiores, & facilioris coctionis si par sit moles.

Siccentur. Quia tamen immodicè humectant, meliùs est ut siccentur, siccātur autem primum ex condimentis garo, & quod familiarius est nobis synapi diluta cùm melle, & pipere, & aromatibus, frixi etiam, sed antea diuisi, aut in patella conditi, eligantur ad hoc condiendi genus minores scilicet ab una libra ad duas, prout integri coquantur: Dorsum si coquatur, & cauda meliora sunt uentre. Lactes autem & iecur utrisque habentibus uentriculum humidiorem, & ob id languidum: manifestum est etiam quod multis misti cibis, aut uarijs, aut si aqua, aut uinum ualdè dilutum, aut multus quiuis potus assumatur: si exercitentur à cibo aut uigilauerint, facilè corrumpuntur, non tamen adeò facilè, ut multi alij cibi, qui difficiliùs concoquuntur, uelut anguillæ, tincæ, ranæ, fungi: neque illorum corruptio adeò mala est, quin succedente inædia, quiete, somno, maximè etiam assumptione diatrion pipereon, aut gingiberis conditi, non iterum restituantur, & alimentum præbeant: bonum est enim eorum alimentum humidum, tenue, aquosum, frigidum, non facilè corruptioni obnoxium, nisi iam corruptæ rei misceatur; lactes utilissimus est hecticis, accedit enim magis ad temperamentum. Et iecur confert iecori, maximè calore, & siccitate laboranti: crediderim & asciticis ab initio maximè utile fore. Immodicus usus huius piscis languidum, & supinum efficit uentriculum, maximè confert si cumino Aethiopico, aut odorato, aut origano orientali misceatur, aut sale & pipere, & semine iuniperi cum aceto frixus seruetur. Manifestum est autem ex his quæ dicta sunt, paruorum cyprinorū esum prorsus inutilem esse lapide laborantibus, aut non nocent, aut admodum parum. Estq́ cyprinus tyncæ ualdè similis, cui & si recta ferè linea per uentrem uideatur, nihilominus curuum adeò habent dorsum, ut piscis totus, si cum longitudine sua conferatur, latus manifestè apparet: squamis subrufis tegitur maximis, ac duriusculis, & prçter binas quas habet utrinque pinnas, una est in medio dorso, aculeo robusto innixa, quæ ad caudam usq́ extenditur, & altera in imo uentre prope caudam: Ad insignem magnitudinem deuenit, ut crebro uiginti librarum pondere reperiatur. Carnosum habet palatum, (quod plerique linguam *Tinca quæ.* putant) quod communi consensu saporis excellentia commendatur. Tinca autem, (quam quidam Pholim esse Græcorum putant, quod in suo lentore reuoluatur, & ueterescat, & olida sit, nihilominus pholis inter marinos recenset: nisi forsan ut par-

ua sit

tia ſit duplicis naturę, ut aliàs declarauimus) eſt lacuſtris ſolum, ac fluuiatilis, nec unquam in mari reperitur: nam quæ uulgò Romæ uocatur *tenca marina*, ab hac longè differt, ut ſuprà demonſtratum eſt, & hanc nemo nō nouit, quoniam, & ſi ex diuerſitate locorum uarios acquirant colores, aliquæ enim ſubalbidæ, plurimæ ex albo flaueſcentes, nonnullæ uirides, paluſtrium uerò ſubnigræ ſint, habent eaſdem met notas, quibus facillimè cognoſci poſſunt, roſtrum enim breue ac retuſum, os ferè rotundum ad uentrem inclinans, dentes habent iuxta fauces, quod Rondelletius negat, excuſari poteſt, quod in ore eſſe negauerit, ſed hoc eſt fallere, nō docere: cum enim dentes in ore habere negamus, aut linguā, de partibus oris omnibus intelligendum eſt. *Rondelletij error.* Appendicem quoque habent cyprini inſtar, oculos magnos, & aureos, branchias utrinque quaternas: pinnæ etiam utrinque binæ ſunt ad branchias una nigricans in uentre, altera ſubrubra. Et præter has alia eſt etiam in medio dorſo nullis horreſcens aculeis, & alia à podice in uentrem, ſquamis minutis ac ualdè cōnexis teguntur, ſuntque muco adeò uiſcido exteriùs præditæ, ut recenter captæ uix manibus detineri queant, lapillos exiguos in capite gerunt, qui colore ſunt uario, ac quaſi inter uiridem, & croceum, & ualdè pingueſcunt, abſque ſemine, & ex ſemine generātur, nam piſces hi in piſcinis non ſati inueniuntur. Diximus autèm aliàs, non eſſe abſurdum eundem piſcem ex ſemine & ſpontè procreari. Conſtat enim cœnoſis locis, & limoſis ſpōtè prouenire, putreſcentique limi, ſordibus libentiùs quàm carne ueſci, & hinc eſt quod ſæpiſsimè lutum redolent, nec guſtu, nec alimenti, aut ſucci bonitate probantur, nec ſolùm ægrè concoquuntur, ſed praui etiā ſunt ſucci, & facilis corruptionis, nimiaque ſua glutinoſitate propter quam cum concoctionem, atque diſtributionem per corpus tardare faciant, anguſtiorum meatuum adhæſione, atque infarctu febres ſæpè gignunt. *Vires.* Et ſicuti eis crebro ueſci non debemus, ſic nec diebus canicularibus quo tempore maximè noxiæ ſunt. *Nota.* Minus tamē mali timendum erit, ſi ex optimis, laudatiſque aquis, atque locis fuerint. Earū enim malitia, tum melioris alimenti, tum aquarum puriorum commendatione emendatur, & præcipuè etiam ſi præparatio ritè eis adhibeatur. Elixantur enim quę magnæ ſunt, additis allio, cæpa, paſſulis, menta, petroſilio, ſale, oleo, atque aromatibus prius exemptis interaneis. Paruæ uerò plebei oleo in ſartagine frigunt, & arancij mali ſucco comedunt. Tincæ decoctum maculas omnes tollere multi exiſtimāt, quoniam lentum ſit, ac uiſcidum, unde materia maculæ ad ſe trahat. *Decocti uires.* Lucius & ipſe omnibus ferè lacubus, ac ſtagnis repetitur, in mari nuſquam præterea, & in fluminibus nōnullis reperitur, ac degit, qui tereti ac oblongo eſt corpore, capite in acutum protenſo: macro, & oſſeo, ore amplo, & maximè denticulato, & inferiore maxilla longiore, oculis magnis, magnaque & oſſei branchiarum operculi ſciſſura, quatuor ſub uentre pinnas habet quatum unam in dorſo, alterā è regione in uentre ſatis propè caudam quàm biſurcam gerit. *Lucius qui.* Venter albicat, dorſum uerò ex ſubflauo nigreſcit, à quibus lineæ plurimæ non rectæ, ſed inflexæ, & conſpicuæ deducuntur, ad inſignem deuenit amplitudinem, carniuorus eſt & uoraciſsimus, ſuique generis piſcibus libentiſsimè ueſcitur, & ob id ab aliquibus perperam lupus fuit appellatus, atque illum è tinearum ſemine generari creditum eſt, amicitiamque inter illos intercedere: certum eſt uere in piſcinis ex alieno ſemine generari, quod neque ſoli lucij, neque ſati ſponte prócreētur in eis. Prociores maximè commendantur, & qui in fluuijs rapidis aluntur, nec mirum ſi Galli inter nobiles fluuiatiles piſces recenſent, uenditantque omni tempore uiuos, atque uentrem illis apperiunt ad oſtendendam eorum pinguedinem. *Præſtantiores.* Itali uerò eos duros atque inſipidos experiūtur, quia ut plurimum ex ſtagnis ac lacubus impuris, illaudatiſque captos comedunt: lacuſtres enim ac paluſtres dicebat Galenus deteriores ſunt. *Nota.* At qui ex laudatis aquis capiūtur, & ſi duriore aliquantulum carnę conſtent, minimè tamen glutinoſa: imò ſi magni non admodum fuerint, egregia illis friabilitas conſpicitur, qui haud quaquam laborioſè concoquūtur, diſtribuūtur expeditè, promptè deſcendunt, neque multum excrementi edunt, & mediocriter alunt. Maiores elixantur, minores uerò craticula torrentur, friguntur que, & ex mali arancij ſucco comedantur, præterea & ex aceto.

De Squalis, siue Lauedinibus, & Barbis. Cap. LXIX.

Squalus qui. EST piscis Padi accola, quem *cauedenum* Padi, Bononienses uocant, squamosus, capite paruo ualde pro corporis ratione, strictoq́ : pinnam unicam super dorsum satis oblõgam habens, alteram paruam propè caudam in infima parte, duas è regione, eiusq́ in dorso sub uentre, & duas alias propè branchias, etiam in inferiore parte, sed quasi à lateribus ut non sit, qui describitur à Bellonio: nam ei tribuit duas propè caudam: squamæ tenues, & latæ adeò ut totus lucere uideatur, & ad ordinem lineis per lõgitudinem deductis distinctus. Tenuis piscis est, & latus, & formam rhomboidis refert, cauda una, sed in medio dehiscente, non tamen ita ut bifidam appellare posis: oculi grandes, & inde lucida, pupilla nigra: os sine dentibus, iecur bifidum cum uesica fellis, & iecori multæ apophyses adiunctæ, imò earum lobus iecoris substantiæ non absimilis, totus spinis plenus, ac tenuissimis, cubiti longitudinem uix attingit. Caro illius candida, tenera, non lenta, neque friabilis, facilis concoctionis, boniq́ alimenti, sed non plurimi, nec admodum solidi, suauis gustu, sed insipidus, suauior est qui ex Rheno Bononiæ habetur, quidam squalos hos uocant, sed & discrimen est inter hos, ac priores non leue: forma enim sunt magis tereti, & non adeò uentricosi, uiuuntq́ in puteos demissi, & purgant aquas, unius speciei tamen esse ambos haud dubium est, sed in hoc color est purè argenteus, & oculi iris magis candida, & pinna sub cauda maior, & caput latius, ac etiam maius, & labia maiora. Atque hi etiam salubriores sunt, utpote ex purioribus aquis, & frixi ex arancij succo ut plurimum comeduntur: elixi uerò rarissimè. *Vires.* *Barbus qui.* Barbus autem piscis est squalo magis quàm cuiuis piscium similis, fluuiatilis, & perrarò lacustris, longiusculo est corpore, rotundo, & in latera modicè compresso, os habet infra rostrum in inferiore parte, & labra crassiora, dentibus caret, & loco linguæ carnosam habet inferiorem, & internã oris partem, & quatuor appendices in mento, barbamq́ appellamus, aqua barbus dicitur, branchias utrinq́ quaternas, & pinnas utrinque etiam binas, præter quas aliæ duæ conspiciuntur, una in dorso, alia in imo uentre, & licet uentre sit lacteo, & lateribus argenteis, æquè atque squalus, dorsum tamen eius ex albo flauescens, nigris quibusdam, ac paruulis conspergitur maculis. Ineunte æstate prope littora parit. *Vires.* Durus atque insipidus est, ac uilis, extat enim adagium. [Barbum neque frigidum, neque calidum, neque elixũ, neq́ assatũ esse bonũ.] Verùm si in saxosis, ac puris fluminibus capiantur barbi, uti meliùs sapiunt, sic teneriores, & concoctu faciliores sunt, & probiorem generant succum. Oua mense Maij illorum si edantur, afferunt tormina, & bilis uomitum, existimatur id contingere, quod eo tempore floribus populi alantur, aluum etiam uehementer irritant, ut aliquando, non nisi magno negotio sisti posit, adultiores elixantur cum uino, & aqua, addito omphacio tempore æstatis, quo meliores existunt, atque eo modo etiam condiuntur, quo squali.

De Salmone, Trutta, & Carpione. Cap. LXX.

Salmo qui. SALMO ab Italis *salmone* dictus clarior est piscis, quem nos sæpius in Scotia edimus, cuius historiam ex Hectore Boëthio, quod hîc in Scotia scilicet sit frequẽtior, (quanquam in Aquitania, & multis alijs in locis notus sit) subiungere libuit, sub hac sententia. Autumno riuulis plerunq́, aut locis uadosis coëuntes salmones iunctis uentribus oua pariunt, sabuloq́ contegũt, quo tẽpore masculus adeò lactibus, fœmina ouis exhausti sunt, ut macilenti euadãt, nec quicquam præter ossa, ac spinas, pellemq́ supersit, exuiq́ inepti sint. Referũt eam maciem contagij loco haberi, cùm obuios quoscunque sui generis inficiant, qui sic affecti sunt, cuius rei hoc est inditium, quod persæpè capiuntur uno latere extenuati, reliquo non ita. Cæterùm ex ouis illis, arena obrutis pisciculi ineunte Vere nascuntur adeò molles, ut donec digiti magnitudinem non excesserint, manu compressi, uelut humor concretus diffluant: tum primum natura duce ad mare pergũt,

uigintiq́ dierum spatio, aut paulo maiore, incredibile dictu qualem in magnitudinem excrescant. Inde reuertentes aduersis undis fluminis in quo orti sunt, mirabile spectaculum de se præbent: flumina enim hinc atque illinc angustis pressa rupibus, ac proinde ueloci demisso cursu, ubi prærupto casu descendant, nec per canalem statim prodeunt, sed incuruatæ undæ, impetu paululum per aëra feruntur antequam cedant, salmones uerò contra tendentes maiore nixu aquas superare tentant, & qui euaserint, in flumen ascendunt debiliores, aut hærent in imo fluminis, aut etiam ex alto iam euecti præcipitantur in aquas, atque tamen procul excidunt, quidam ut à subiectis lebetibus, qui ualdè propè aquam feruent, excipiantur, accolarum in hoc euentu non leui uoluptate. Rectè quoque ac diligenter à regibus cautum est, ne autumno capiantur, nam uel soboles multum detrimenti acciperet, uel inutilis fermè captura esset: hoc autem tempus à sexto idus Septembris, Calendisq́ Decembris intercluditur. Quônam uerò cibo uescatur hic piscis, & an ullo prorsus, adhuc incertum est, cùm in uentriculo exenteratus nihil ostendat, præter spissum quendam humorem. Hæc ille. At nos de his quod esse possint, non dubitamus, an omninò omnia uera parum refert. Nam constat salmoni quatuor in palato dentium ordines esse: linguamq́ dentatã: inuenitur enim & in Sequana, ac Ligeri, uelut & Alosę, sed mira magnitudine, adeò ut cruris crassitudinem, & plurium cubitorum longitudinem æquet: sex illi pinnæ præter eam, quę in cauda est, una in dorso parua, duæ sub uentre illi è regione, oppositæ duæ sub branchijs, una ab ano ad caudam, carnea, pinguisq́: dentes in inferiore maxilla exerti, pluresq́ quàm in superiore, è mari eum ascendere dicunt, non omni, sed oceano: atq́ ideo Græcis qui oceani pisces non nouerunt, incognitus. Cæruleo est dorso, nigricanteq́, uentre uerò subalbido, oculis magnis, mandibula in inferiore magis protensa, ut in lucio diximus, uentriculus paruus, oblongus, cum multis appendicibus, squamis tegitur exiguis, quæ maculis ita notatę sunt, ut piscis ferè totus fibrusis, & luteis notis insignis uideatur. Carniuorus est, & quamuis omnibus anteponatur à Plinio, cùm nulli piscium nobilissimorum in sapore, & gustu cedat, parcè tamen degustandus est, largiùs namq́ comestus, appetentiam deijcit, & qui in fluuijs capitur, longè melior est marinis: & hinc est quod fluminum ratione præstantia differunt. Carnem habet salmo tenerã, dulcem & ualdè pinguem, & præsertim in abdomine, & ideo lentam: totoq́ cœlo (ut aiunt) aberrant qui friabilem eam fecère: non enim ob pinguedinem friabilis est, sed mollis, minimè tamen glutinosa: unde ægrè coquitur, & crassum, lentumq́ succum gignit, & quandoque cholicum dolorem. Parcè ergo & rarò eo uesci debent, quibus ulla de tuenda ualetudine cordi cura est. In aqua recens elixatur, nec nõ & in uini duabus partibus, & una aceti, iniecto sale, additisq́ garyophyllis, pipere, cinamomo, quin & in teganis coquitur. Craticula item torretur in assulas dissectus, & garyophyllis confixas. Sale quoque ut cæteri pisces grandiores conditur, & seruatur, deportaturq́ per omnes, uel longinquas à mari mediterraneas ciuitates copiosus, qui in aqua elixus, oleo, atque aceto conspersus comeditur, & eximiè gratus est, auiditatem enim cibi, uiniq́ auget, & lautioribus mensis adhibetur. Truttæ autem parum à salmone mihi differre uidentur, nisi quod è mari non ascendant, sed procul etiam in initijs fluminum nascuntur, habentq́ caudam breuem, latam, non diuisam, salmo longã, gracilem, bifidam, rostro quoq́ non adeò sunt acuto, & appendices iuxta uentriculum plures habent, sunt & plura alia earum genera. Carpij, lauareti, umblæ, eperlani: hi splendido colore sunt, & uiolas redolent: in capite lapillos gerunt, carne translucida: linguam habent quasi geminam, & quæ posterius in radice collocata est: plures etiam dentes. Hi tamen etiam è mari prodeunt, sunt quoq́ fariores, & umbræ, & themali forsan, & alia sub truttæ nomine cõtenta. Commune uerò est omnibus truttis aduersus fluminum cursum ferri, unde caro nõ solùm suauior, & salubrior, & forma, & quod sex dẽtes in lingua habeãt, & certo ordine dispositos, scilicet duos antè, totidẽ in medio ad latera positos, reliquos iuxta radicẽ. Vescuntur enim phrygarijs, & uermibus, tum locustis palustribus: quamobrẽ his dentibus, multiplicíq́ ordine in palato truttæ indiguerũt, nec sca

Nota. *Viren.* *Truttæ quæ.* *Truttarũ plura genera, & quæ.* *Commune omnibus.*

ne esca diffugeret: nam pisces neque manus habent, quas ori admoueant, aut pedes cùm unguibus, quibus ut aues loco manuum utantur, neque mandibulas circumuertere queunt, ut quadrupeda: quoniam (ut aliàs dictum est) musculis ualidis, & sanguine indigerent longe copiosiore. Natura quoque huic operi reluctatur, nam & si mandere possent, aperto ore, aqua in uentriculum delaberet, coctionemque impediret. Propterea dentibus, & aduncis indiguerunt hi pisces. Cumque natura calidiore, ac mobiliore essent, tum ut magis occurrerent prædæ aduerso amne feruntur. Itaque & frigidiorem, & puriorem aquam inueniunt, & animalia illa parua, quibus uesci solent: sunt uerò non solum adunci, sed etiam in quibusdã uelut umbilicis serrati, quos etiam exerit, nam inferiori labro quidam ex his infixi sunt. Additis autem dentibus uel etiam serratis, illis quidem quasi per transuersum secantibus in plura cibis diuiditur. Sed & sic quia mandere nequeunt, non concoquunt, celeriterque excernunt, ideoque uoraces sunt, binas utrinque tum ad branchias, rum in uentre habent pinnas, aliasque duas in dorso, & aliam paruam in imo uentre. Totusque piscis ex albo flauescit, maculis modò purpureis, modò nigricantibus, dorsum ac latera speciosè pingentibus, squamis tegitur paruis, estque nobilissimus piscis trutta, & præcipuè si in frigidioribus saxosis, & purioribus amnibus procreata fuerit, atque recenter capta comedi debet, nam mortua paucissimis horis summam illam saporis gratiam amittit: cito enim putrescit ob pinguedinem, propter quam tenera, & mollis est eius caro, quæ nimio esu uentriculum degrauat, appetẽdique facultatem facilè deijcit: uiscididitate enim obstruit, pinguedine laxat, & frigida ac humida intemperie, succum prauum facilè procreare potest, & ob id ægrotantibus euidentissimè nocet. Maior ualdè excrementitia est, minor uerò quæ trotulla dicitur, purpureis guttis distincta, nullam nec pinguedinem, nec glutinositatem habet, sed friabilior, ac salubrior existit, cõcoctu facilior, citiùs descendit, ac distribuitur, & minus excremẽtitia est, simplicem ex aqua & sale cocturam amat, & si acetum addatur, salubrior fiet, demendo pinguedinem ac lentorem, maximè æstatis tempore, nec alia patitur condimenta, suo enim sapore satis grata est. Erigitur præterea in oleo minor, eiusque frigiditas ac humiditas, & si quid lentoris insit, imminuitur: sic etiam limunij mali, & arancij succo gaudet, sale conditur, à pistoribusque dulciarijs incrustatur, nec non & eo modo conditur, quem uulgariter acarpionar dicunt (ut suprà) non solùm ut iucundissimè capiat, sed ut in multos etiam dies seruari possit. Carpio autem lacustris est piscis, qui & si ad truttę similitudinem proximè accedat, prominentiori tamen rostro, maioribus oculis, candidiori & turgidiori uẽtre, & subnigriori dorso est, quod dorsum non modo nigricantibus, ac purpureis (truttæ instar) maculis pingitur, uerum nigris, atque rufis, aureisque simul conspergitur, os oblongis dentibus, nõ in maxillis modò, sed & in palato, & super ipsa lingua præditum est. Vnicam & breuem pinnam in ultimo dorso propè caudam, crassam, carnosam siue cutaceam haber: squamis tenuibus tegitur, uelut & trutta, cum qua in reliquis alijs notis ad unguẽ conuenit, licet magnitudine longè differãt, cùm carpio uix libras ternas excedat. Pisciculis uescitur, & non auro ut Fracastorius alludit, ouaque ineunte æstate parit. Nobilissimus ab omnibus censetur hic piscis, tãta enim est eius saporis gratia, ut nulli piscium secundus existimari debeat. Carnem teneram, ac friabilem habet, iccirco meritò inter salubres pisces connumerandus est. Et quocunque modo conditus, siue frixus, siue assus, siue elixus semper suauissimus est, & sæpissimè solet, eo condimenti genere, quod *acarpionar*, uel *amarinar* dicitur condiri, nõ solùm ut & ipse sapidior reddatur, sed ut longiùs per plerasque Italię urbes circunferri possit, ut plurimum enim lautioribus Italorum mensis expeti solet.

Nota. *Vires.* *Carpio qui.* *Vires ac præstantia.*

De Salmerino, & Agone. Cap. LXXI.

Salmerinus qui. PAucis notus est piscis iste, quem Tridẽti uulgariter *Salmarino*, & *Salamandrino* uocant. Fluuiatilis est, & paucis quibusdam locis reperitur, frigidissimisque ac saxosis fluminibus, & non omnibus nascitur, qui figura rotunda, & oblongiuscula est, eiusque uẽter, & latera ex albo rubescunt. Dorsum uerò

uerò ex rubro, flauescit, ac luteis quibusdã maculis notatur, squamis mediocribus, & non facilè decidiuis tegitur. Caput rotundum habet, rostrum breue, ac retusum, os mediocre, robustis dentibus munitum, oculos medios, & orbiculatos, brãchias utrinque quaternas, & pinnas etiam utrinque geminas, duas ad branchias, & duas circa medium uentrẽ, præter quas duas alias in dorso habet, quarum maior in medio est, minor uerò propè caudam, & è directo huius alia parua imò uentri hæret. Caudam latam & lunatam habet, quæ rubra est, sicuti sunt & pinnæ omnes, duas libras magnitudine non excedit, pisciculis uescitur, & nobilissimum piscem inter omnes pisces Tridentini esse contendunt, atque maximo in pretio tenent. Qui etsi carnem teneram, ac pręeinguem habeat, non attamen uiscidam, ac glutinosam, sed friabilem satis. Quapropter boni est succi, concoctu facilis, atque omnes illas, quæ saxatilibus alijs tribuũtur, obtinet laudes, imò quouis modo condiatur semper ori gratus, ac iucundus est. Agonus autem piscis est nõ marinus, nec fluuiatilis, sed lacustris, nec in omnibus lacubus nascitur, ac degit, sed in nonnullis & tam copiosè in Mediolanensibus lacubus prouenit, ac capiatur, quod non solùm piscatores toto anno recentes uendunt, sed etiam magnã partem salire coguntur, estq; adeò alosæ, & sardæ nostræ similis, ut non nisi magnitudine differre uideantur: minor enim est alosa, sarda uerò maior. Corpus eius argenteo colore nitet, sed in dorso, ex cæruleo nigricat: squamis tenuibus latis, & transparentibus, læuiq; contactu decidentibus tegitur: caput & totius figura in latera compressa est, oris rictum grandiusculum habet, sinẽ dentibus, oculos grandes profert. Pinnam in tergore simplicem paruam, duas in lateribus sub branchijs, & aliam sub uentre serratam ad anum desinentem, quam si digito aduersum confrices, acutam senties. Brãnchias habet utrinque quaternas, iuxta quas nota semirotunda & nigra apparet, & caudam lunatam, & tandem in reliquis, alosę ualdè persimilis est, nec palmi magnitudinem excedit, uel rarò. Timidus est piscis, simplex, & omni astutia carens, gregatim uiuit, atque adnãtat, quem truttæ magno impetu sectantur, quo tempore nõ solùm piscatores innumeros agonos perterritos, sed aliquas etiam truttas magnas capiunt. Suauis est piscis, & nobilis: sed quia carnem præpinguem ac teneram habet, ideò non facilè concoquitur, sed crassum generat succũ, licet non uitiosum, & mediocriter nutrit, & quocunque modo condiatur, semper suauissimus est. Minores agoni in sartagine oleo friguntur, & arancij succo, uel aceto, uel omphacio, uel aromatibus comeduntur. parum grandiores in aqua oleo, olentibus herbis, atque aromatibus iniectis elixantur. Verum eorũ præstantior condiendi ratio ea est, quæ *acarpionare*, uel *amarinare* uulgariter (ut suprà) dicitur. Saliti quoque seruantur in minoribus dolijs, muria conditi, qui adeò gustui sunt grati, ut deiectam appetentiam conciliare queant, ut nos sæpè experti sumus.

Vires.

Agonus qui.

Vires.

De Ranis. Cap. LXXII.

RAnæ antiquis in usu non fuere, credo reformidantibus, ne non essent ex genere bufonum, seu terrestrium, sunt maximè trium generũ: palustres, quæ solæ aptæ sunt esui: arboreæ: id est, quæ arbores scandunt: minores & paruæ, quæ etiam auellunt dentes, & uocales sunt: terrestres prorsus sunt uenenatæ, quæ colore sunt fusco, nigro ac cinereo, sub terra & in sterquilinijs, ac in paludibus, & stagnis, imò quandoque in lapidibus inueniuntur. Palustres uirides sunt, sub uẽtre candidæ, maiores arboreis. Adsunt & ranæ marinæ deformes, fœdæ, atq; aspectu horridæ, quæ pedes sub uentre geminos habent ad ranæ palustris similitudinem, membrana inter textos, quæ planæ, cartilagineæ, ac fuscæ sunt, capite rotundo, plano & maximo ore, in prona parte amplo, magnis & acutis dentibus munito: & has cùm Diapeæ essem, suspensas uidi, nec edules sunt. Viuũt diu extra aquã inter herbas, & ad duos dies quandoq;. Etenim narrat Rondelletius, ranam uulpeculæ per noctem in littore uagantis pedem corripuisse, ac retinuisse usq; ad auroram. Quod ut uerum esse credam, uiri authoritas facit. Secùs demirór quomodo

Ranæ usus & genera.

Rondelletius notatur.

modo illa à uulpe, quæ ualidissimis est dentibus demorsa uicissim nō eam reliquerit, sed quædam profectò supra fidem accidunt. Exenterata, inductaq; candela accensa transflucet, horrēdumq; spectaculum exhibere fertur: sed ad palustrem ranam reuertamur, quæ solùm inter omnes edulis est, quæ non multis antehàc annis in cibis apud nos expetita est, os prægrande habet, nullis dentibus præditum, quod foràs ex aqua testudinis modo emittit, ut auram excipiat, & primùm bipedes uidentur, inde cauda in duos posteriores pedes diuisa, fiunt quadrupedes, linguam habēt contrario more cęteris animalibus, solutam iuxta fauces, et annexam anteriore parte, & iuxta maxillam: satis perfectum est animal uisceribus omnibus, sed ualdè mōstruosum. Ex ouis & concubitu generātur ranæ, ac in aquis degunt, & uirides sunt

Nota. (ut diximus) Rubetæ uerò ex terra generantur, & ex limo in aqua. At ueræ ranæ, ueneni sunt expertes, ac siccatis paludibus in terram conuertuntur, ex eaq; adueniente aqua rursus generantur. Vulgus existimat eas cum bufonibus coire, quod

Vires. falsum esse puto. Illos tamen haud laudare possum, qui adeò illas extollunt, constat enim ut plurimum in palustribus, & cœnosis, stantibusq; aquis nasci: quamobrem uiscidum alimentum præbent & frigidum, imò humidius quàm frigidum, atq; exiguum, non tamen minùs quàm quod ex leuibus piscibus: sed quæ ex fontibus, aut riuulis, aut fluuijs, aut quoquomodo profluentibus aquis capiuntur, longè meliores sunt, & à multis frequentissimè in delitijs habentur. Cæterùm earum caro duriuscula est, fibrosa, nec concoctu facilis, sed bene cocta eius nutrimentuum diù hę-

Earum iecora. ret, atq; perdurat, ob id hecticis conuenire creditur, sanguinemq; meliorem gignit, quàm cochlearum caro, eduntur & ex eis iecora, quæ optima sunt, & saginantur pro eorum magnitudine: crura etiam & intestina pinguedine prædita gustui grata sunt, reliqua uerò inutilia existunt. Detracta enim pelle rota die in aqua macerātur, dein elixantur, tandem in sartagine friguntur, aspersa farina. Deinde apio aut aromatibus, aut fœniculo, aut salsa uiridi mensis inferuntur. Retincre urinā creduntur, maximè quæ in locis calidioribus gignuntur, atque aquis corruptis, & multi ob id earum usum fugiunt. Cinis rubetarum sistit sanguinem, & alopetias sanat, & caro earum imposita emplastris, multum confert omnibus affectibus neruorum, & iuncturarum.

De Piscibus salitis. Cap. LXXIII.

Cur sale condiantur pisces. Sale condiri solent pisces non solùm ut usui diutiùs seruari possint, sed & etiam sæpè, si quid uitij eis insit, ut corrigatur, tollaturq;, & ut eorum usus melior, tutiorq; euadat. Et primò quidem crassities eorum ui salis, attenuatis partibus inciditur, atque superfluus humor aufertur. Vnde absumpta putredinis materia, astrictisq; seu solidatis aduersus putrefactionis iniurias carnibus, incorruptæ diu maneant. Ob id mos est solummodò ea quæ excrementis redundant sale condire, nam quæ natura sicca sunt, ui salis longè sicciora redduntur, atq; esui inepta consumpto naturali humore: magis enim neruosa fiunt, cutisq; ac cornj instar. Quapropter eadem' iter ratione crassiores partes attenuat salitura, nam sicuti pituitosior humiditas euanescens diflatur, ita simul absumendæ huic salis iam uiribus ex parte debilitatis, crassiores partes attenuantur, nec dissoluuntur, duriores tenerescunt, nec exarescunt, sed nunc temporis cuncta indifferenter sale condiuntur, siue duræ sint carnis, siue suapte natura humidæ compagis, siue teneræ, siue inter hos mediæ, siue carnosa, uel pinguedine constēt, uel uetusta, uel media, uel recentia sint. Atque hæc ut plurimum ori gratæ sunt, & appetentiam excitant, aluumq; emolliunt: ex fluuiatilibus etiam ac palustribus sale condiuntur pisces, qui ad spinam dissecti sunt, ut lucij, truttæ, salmerini, agoni, sardenæ, & alij id genus pisces. Multi quoque fumo durantur, ad Solem etiam siccantur. Et communi-

siccatorum ac salitorum uires. ter mali sunt succi, & concoctu difficiles. In aliquibus tamen potiùs salsura iuuat, quàm secus. Quæ etenim nimis excrementitia sunt, salis conditura superfluam illam humiditatem absumit, nam siccandi uim, concoquendiq; excrementum omne pituito-

pituitosum, nec non & glutinosos, crassosq́ humores attenuandi, atque hærentes uentriculi, uiscerumq́ tunicis dissecandi, atque detergendi. Ad Veneris etiam stimulum commendantur, nec non & ad deiectam, sopitamq́ (ut diximus) appetentiam excitandam, quadam salsamenti calorifica facultate: sitim uerò afferunt, & ob id uini potores eis libenter uescuntur. At ori uentriculi inflammationem addunt, sanguinem exassant, & usus eorum copiosus ad aucta succorum malorum prauitate plurimum humoris atrabiliarij suggerit. Quare potiùs in prima mensa utenda sunt pro conciliando appetitu, quàm ut loco ciborum sint, assumenda ab eis, quæ omninò caueri debet æstatis tempore, & præsertim ab immoderato eorum usu. Atque omnia potissimùm hanc exigunt præparationem, nempè ut antequam decoquantur in aqua, diu macerentur, ut salsilaginem deponant, uel bona ex parte exuant, tum albuta, emundataq́, nil aliud quàm simplici aquæ incoquenda tradantur, dein oleo & aceto imposita commendantur. Notandum tamen quod salsus piscis aquæ infusus cũ sapore amittit gratiã. Retulit mihi Diophœbus Drudelus è Cæsenatibus senatoribus unus, & scholaris meus, detersum piscem linteo, ac compressum, sic ut materiæ nil retineat, inde soli benè sicco immersum per horas duodecim, aut ampliùs, post rursùs detersum fieri usui commodum exuta salsedine: fieri enim potest ut ob sympathiam salsugo à sale ad extima trahatur, experimentum non feci. Qui calida lauant, sanè celerius reddunt insulsum, & ideo melior relinquitur. Caro quoq́ immodicè salsa in aqua calida diu tenenda est: alia in duabus aquis coquuntur. Atque hæc de piscibus dicta sufficiant, non enim de omnibus ac singulis tractare proposui, cum hoc infinitum esset negotium, & à præsenti instituto alienum, sed ut solummodò & ueluti per exemplum illos per capita comprahenderem, atq́ describerem qui apud nos frequentiori, uel aliquo sunt in usu. Nec quoq́ alios deesse pisces arbitrandum durioris, aut mollioris, aut mediæ carnis. Verum hi horum generum à nobis potissimè sunt enumerati, ad quorum exemplum deduci reliqui haud ita difficulter possint, gustus, odoratusq́ suauitate, aut secùs teneritate, duritia, crassitie, tenuitate, ac similibus qualitatibus explorandi, atq́ de omnibus sic tectè iudicium ferre licebit. *Nota.*

De Ratione compositionis ciborum, ac præparationis. *Cap.* LXXIIII.

QVamuis ciborum compositio, ut aliàs dixi, ualetudini sit inimica, tres tamen ob causas de ea sermonem facere cogimur, una quidem ob necessitatem, cùm cibus cuius copia est, non bonus est, aut omninò insuauis, neque sufficit præparatio ut in alio, unde Moretum illud Virgilianum: Ita siliginis farinam seu segalæ componunt Germani, ut pani triticeo assimiletur. Et castaneas, & orizam, cùm pani faciendo pàrum apta sint, coquimus, cùm alijsq́ miscentes efficimus, ut edi commodè possint: sæpiùs enim diximus cibos eò esse utiliores, quò suauiores: Et farcimina componimus, ut caro suis rancida non euadat. Et etiam quoniam altilis suis immodicè cum sit humida, & cruda, & pinguis, & ob id flatuosa & difficilis coctionis, & excrementosa corrigatur mistione; & tempore, cum alioquin conseruari non possit. Secunda est ob gratiam in conuiuijs, & usum in delicatis, & maximè potentibus uiris, iam consuetudine naturam imitante, imò uincente, ut de his affatim Apicius tractat. Tertia est ut cum in omni malo tria obseruare deceat, ut minùs mala sint, ut maiore cum decore fiat, & ut omninò facere id norimus, nempè optimum est, nil mali facere, huic proximum est minus mali facere, & ritè scire facere, et cum decore facere: pessimum uelle, nec scite minus malè, minus indecore: maius tamen est peccatum uelle, neq́ omninò scire. *Compositionis utilitas.* *Nota.*

Ergo huius tertiæ causę, quę omnib. alijs cõmoda est ratione inite oportet, sumitur ea à fine, ut cibus sit utilior, & suauior, ut id Poëticum in eiusmodi obseruemus:

Et prodesse uolunt, & delectare Poetæ.

Hoc autem ea ratione fiet, ut temperatior euadat cibus, & compositione melior, scilicet ut minima minimis exquisitè misceantur: idq́ cõtingit tum trituratione sub

tili, coctione, & agitatione. Ad suauitatem autem ut cùm illa odoribus, & saporibus constet, ut quæ conueniunt inuicem misceantur, idque trifariam sapores saporibus, odores odoribus, tum uerò odores saporibus: & odores quidem bonos eligere sufficit, ac temperare illos decenti quantitate, ut ne exuperent, similiter & cum saporibus odores conueniunt: quidam tamen mali odores gratiam addunt, uelut alij: idque fermè peculiare est, seu in saporibus non solùm boni bonis conueniunt, sed & mali quidam uelut salsus. Et in bonis ipsis etiam magnum discrimen comparationis est: uelut salsus si inter malos censeatur, maximè tamen congruit insipido, & etiam amaro, si inter bonos non conuenit, dulci conuenit, tamen admodum pingui, acris autem dulci minus quàm pingui, & insipido magis quàm dulci, minùs autem quàm pingui. Igitur in sociandis cibis habenda est ratio prima salubritatis, & si non ob aliud hoc in loco, ubi argumentum libri id postulat post suauitatis. Differt autem compositio à præparatione, nam præparationis duæ sunt partes, actio, & res quæ miscetur: res quæ miscetur semper pauca est mole, ui autem persæpè multa, ut aroma, acetum, mel pauca ut petrosiliū sapa, omphaciū: Actio ut frixa, assa, elixa, iurulenta, in patella, in crate, aëri exposita, macerata, multa aqua sub cineribus, tusaque, aut propè odorata, coposita, salubres igitur cibi, neque tenuia, neque dulcia, lentis, aut crassis, admista habere debent: nam quæ leuia sunt, facilè, & celeriter concoquuntur, & ideò uel trahunt secùm incocta, crassa, & lenta, & causam omnium malorum præbent: aut ipsa diutiùs retinent, ut de ouis dixi, corrumpuntur, & corrumpunt, atque in hoc differt mistio à præparatione, quod substantia in mistione plurima sit, quæ retenta nocet, aut translata; in præparatione non est necessarium, siue pauca sit, & retineatur parum obest, seu transeat ad iecur, idem contingit: si sola qualitas persæpè retunditur in uentriculo, & ideò deterior est mistio condimento, & præparatione. In dulcibus autem minus est discrimen præparationis, & condimentorum à mistione: trahit enim iecur dulcia, seu talia sint natura, seu qualitate ea affecta. Atque utinam nostri medici qui tāta de rebus claris scripsere, hoc ipsum declarassent, quomodo iecur. quod animali sensu caret dulcibus adeò oblectetur, ut illa ante cōctionem trahat: præsertim cùm uentriculus, qui animali sensu præditus est, non percipiat, tamen nec amarum, nec dulce, sed sola lingua, palatumque, & suprema gula, ac uix. Et si percipit, cur ergo nō retinet? Et cur uua passa quamuis dulcis ab hoc malo excipitur? An forsan quod dulcia plerunque tenui substantia sunt: ideo cum etiam calida sint, & celeriter concoquantur, breui transeunt ad iecur, & in bilem uertuntur. Acida autem frigida, & pinguia crassa, & acria difficilè concoquuntur, & ideò diutiùs in uentriculo manent: hæc igitur uerisimiliora. Vnde concocta breui eandem quàm tenuia subeunt rationem, & eisdem noxis communia sunt. Quod si mistio non sit bene contritorum, eadem accident detrimenta, associata enim contritis trahūtur, quia adhærēt magis si lenta sint, aut cum lentis mixta: Et semper chylus lentus est, uel propter mucum, qui à capite descendere solet, uel quoniam reliquijs prioris alimenti, unde sedimen in urina miscetur, aut quoniam concoctione ipsa condensatur. Sin autem tenuia sint mista, sed non bene mista, necesse est fieri chylum, & sanguinem, & alimentum non unius formæ, quoniam ab eodem, atque diuersis necesse est diuersa fieri: similia enim fiunt aut ex omnibus similibus, aut ambobus dissimilibus. Vt fratres similes ex eisdem parentibus maximè eodē tempore geniti, aut prorsus diuersis ambobus, ut duobus Gallis, & duobus Asianis. Oportet igitur in temperie miscere calida frigidis, sicca humidis: omnia autem boni alimenti, atque succi. In saporibus autem dulcia, acida, & insipida bene sociantur, amara cùm exuperant nullis moderata, non nisi salsis, & acribus, acidis, non ita. Astringentia dulcibus, & omnibus quæ iucunda sunt gustui, diu enim retinent suauitatem. Propterea similia sunt collo gruis, quod optabat Philoxenus Siculus, ut diutiùs edendo sentiret uoluptatem eorum, quæ deuoraret: insuauibus adiuncta augēt abominationem. Amarum tribus saporibus (ut aliàs diximus) inimicum est, dulci quod nauseā moueat, astringenti quod affligatur, insipido quod nulla ex parte retundatur. In absynthio non adeò insuaue est, ut in acerba glande, quoniam nimis

Compositionis & præparationis differentia.

Dulcia quomodo noxia iecori.

Nota.

mis aſtringit,& grauis eſt ſubſtantiæ,& inodora ſit:gaudet enim amarum odore bo-
no,& miteſcit,ut in myriſtica nuce,garyophilis,& garyophilata. Auſterum cum a-
ſtringētis & acidi particeps ſit,& odoratum,commodè dulci miſcetur, ſunt prɶter-
ea odores cibarij,ut aromatum,quę rectè cibis miſcentur, alij licet boni non cibarij,
ut moſchi,zibethi,ambræ,& florum qui nō rectè miſcentur,aut parciſsimè.Alij au-
tem prauus odor ſimpliciter,unde deterrimus ab his,qui id ipſum deuorarunt,con-
tra iucundus in cibis,quia cibarius,ludente in extremis natura.

De Sale. Cap. LXXV.

SAl omne ſiccat,detergit etiam maximè.quod ſubamarum eſt, cuiuſmodi *Salis uires.*
quod è nitri ſpecie eſt,adeò ut abradat maximè tenui ſubſtantię iunctum,
nam per ſe craſſæ eſt,modiceq; excalefacit. Humidis ac obeſis optimè co-
pulatur,ut piſcibus, & porcinæ carni,contra malè ſiccis, ut leporinæ car- *Quę ſale inu-*
ni,animalium enim corpora ſenum,& ſiccorum,ſi ſaliantur,euadunt ut coria, & ci- *tilia fiant.*
bos inutilia,ac atri alimenti. Eadem ratio uentriculorū humidis aptiſsimum eſt, ſic-
cis noxius eſt. Dubitandum cur cum aqua multa ſubſtantia conſtet, immodicè ta-
mē exſiccet? cauſam eſſe reor,quod exuſtum ſit, atq; ob id operatur etiam aqua re-
tuſum: ea enim eſt natura uſtorum, ut etiam ab aqua irritentur, aut ſaltem non ob-
tundantur:nō enim aquam in ſuo ſtatu relinquunt. Depopulatur humida ſal,& di-
ſpergit,digeritq;,cogit,aſtringit,extenuat,condenſat quæ ſolida ſunt: exulcerata e-
rodit,prohibet putredinem, ſitim excitat ſi quid aliud, & appetitum ciborum exa-
cuit,oculis nocet,& uiſui, urit enim humores, quo circa dyſenteriam, & tineſmonē
gignit,pruriginem,ſcabiem,genituram minuit,condit omnia amara pinguia, & in-
ſipida,dulcibus non conuenit,acria hebetat: reliqui eo non indigent ſapore, uitam
producit multum eo argumento quod immixtum oleo in lampade ignē longè diu-
tius alit. Antiquæ carnes dum non admodum ſiccæ utilius ſale iuuenibus cōdiun-
tur. Ipſo per ſe ueteres pro condimento utebantur, meliùs uerò cum olere quouis, *Cur ſal uitam*
maximè acri in ore retentum, dentes prohibet ne erodantur, & gingiuis utilis per- *producere exi-*
ſæpè,non tamen ſemper ieiuni ſub lingua ut liqueſcat,continent,nil omninò fermè *ſtimetur.*
alit,& tamen alit,pingue enim eſt,ut in quibuſdam regionibus Indię uiuere ſine ſa-
le non poſſunt,ita & temperaturæ quædam. Impoſitum atramento ſcriptorio pro-
hibet ne à frigore congeletur. Iuuat etiam corpora aduerſus frigora,atram bilem au- *Vt atramentū*
get. Torretur,& nigreſcit,inde dealbatur,quod ſicciſsimum eſt,exterius admotum *non congele-*
reſoluit flatum. Diſſoluitur aqua & excolatur,inde fiūt panes candidi, cum forma, *tur.*
in menſarum uſum. Aquam peruadit,oleo miſcere nō leue negotium eſt. Rubrum
& in glebas magnas coactum efficacius eſt,& ad rem domeſticam utilis. Seruātur *Vtilitas.*
plura eo,uelut cappares,radices ſolidæ,oliuæ,ſed cum aqua fungi, piſcium pleriq;,
ſed nō incorrupta ſubſtantia,ob hoc ſalire res leuiſsima,bene ſalire res induſtriæ ple-
na. Vnde dicti ſales ſcitè prolata: loco humido per ſe diſſoluitur, ut multis merx peri-
erit. Immodicè ſalſis multi commodè utuntur diu affuſa aqua, & mutata, ſed cali- *Nota.*
da longè celeriùs. Aduerſari uenenis ſalem hoc argumēto depræhenſum eſt, quod
nemo à ſalitis,quos tamen crudos,& ſine delectu condiunt,læſus inueniatur. Hye-
me magis quàm Vere,& Vere quàm autumno,& æſtate magis cōuenit. Extenuat *Viperinum*
ſal corpus,ideo etiā conficitur uiperinum ſal ad extenuandum immodicè pingues: *ſal.*
uiperæ enim uiuaces abſciſſo capite,& cauda, in ollam noua uitro non obductam,
cum ſale mittūtur,& tandiu manent,donec corpora uiperarum in cineres redigan-
tur. Siccat in ſecundo ordine,calefacit in primo. Quo circa dubium eſt cùm craſſæ *Vires.*
ſit ſubſtantiæ,cur erodat cùm multa ſicciora,& calidiora,& tenuia id nō agant? cau-
ſam ſuperiùs adduximus. Sal igitur moderatè ſumptum confirmat membra, pro-
hibet putredinē,uitam producit,quod terreum eſt, obſtruit,& lapides gignit,& no-
cet habentibus humores acres, & urinæ uriginem, ulceraq; exedentia, &
ſcabiem intus aſſumptum generat(ut dixi)quam
curat extra adhibitum.

De Oleo, & eius speciebus, & singulorum facultate. Cap. LXXVI.

Oleum & sal omnibus mistis communia esse. Oleum & sal cõmunia sunt omnibus mistis. Et oleum quidem uicem aëris, sal ignis gerit. Et olei facultas, ut ad cibos pertinet, est calida, humida, concoctu leuis, supernatans alijs cibis, sed magis potibus: idq; animaduertendum, sedat dolores, & uentrem lenit, uentriculum laxat, & ob hæc *Olei uires.* fastidium parit, & alimentum eius est incorruptum, & quoniam supernatat, & est densum, difficile est ad concoquendum. Neque igitur oleum, nec sal sunt species, sed eduliorum genera, ut non solùm ab alijs speciebus differant, sed generibus ueluti plantis, carnibus, piscibus: sed etiam inter se, ut non quemadmodum oleum amygdalarum & oliuarum, inter se differunt, ita sal oliuarum, & amygdalarũ. Ideoq; primum de hac differentia dicendum est: neque enim ut oleum à piscibus differt, quoniam genus est commune, pisces autem certum, ita sal differt ab oleo, cum & ipsum sit commune, sed non eodem modo: uerum ut dixi & terra, & aqua commu-*4. De simpl. Med. cap. 16.* nia sunt. Verùm in hoc magno errore labitur Galenus, existimans salsum saporem conuerti posse, ut ex pomo in carnem, quod ex ulteriori coctione, salsa, amara euadant. At non plus salsedo commutari potest in amatorem, quàm albities in nigri-*Notatur Galenus.* tiem, frigiditas in caliditatem, sed Galeno sufficit, ut salsa possint euadere amara, quod uerum est tenui resoluta parte, secus nulla qualitas in aliam qualitatem permutari potest, neque generis eiusdem, neque alterius. Quod etiam si fieri posset, es-*Quid transmutatio.* set uterque sapor substantia. Dicimus enim transmutari quod subiecto eodem manente mutatur. At salsum cum fit amarum, tantundem deperit ex tenui priore substantia. At si fieret cum ad summum deuenerit, essent contermini, sed non sui est: nihil enim est immodicè salsum, simul & amarum, quinimò salsedo crescit, donec in-*Sapor uenenosus.* terficiat. Omnis enim sapor qui ad extremum peruenit salsus, amarus, acris, astringens, acidus, est uenenum, & uenenosorum, ut in napello, sed dulcis pinguis, & insipidus in extremo esse non possunt, cum unus consistat in simplici aliorum priuatione, reliqui duo consistant circa medium: indicio est etiam quod magna quantitas salis (quantitas enim immodica qualitatem adauget, & experimentum, & ratio, & medicorum consensus ostendit) nullum habet saporis amari uestigium: sed non tam procul à proposito degressi fumus alterius gratiá, quàm ut ostéderemus etiam *Sal quomodo fiat.* ex Galeni suppositis quod sal esset, & quid posset. Ergo cum sal fiat ignea ui in materiam terream agente, ita ut attenuet, si totum patiens terreum esset, ex huiusmodi ustione, iam nõ salsum, sed amarum fieret. At nos diximus salsum iam factum esse: *Saporum diuersitas unde.* ergo oportuit tantum humidi sociari, ut amarum euadere nõ posset: Ex manifestis ergo inchoëmus rursus. Ex actione calidi temperati in humidum crassum absque dubio fit pinguis sapor: in tenue dulcis, in aqueum parum non terræ admistum insipidum, seu ut calor non tantus sit ut attingat actio ad terreũ Ex actione sicci in terreum, & modicum aquei fit astringens: ex sicco & frigido uehementi in aqueum acidus. Ex actione caloris adurentis fiunt tres sapores: in terreum per se amarus si sit crassum: in tenue terreum, seu humido mistum, seu per se (semper autem & in his, & in salso cùm sit calor igneus, est & siccus) acris. Ex actione autem caloris ignei in aqueum terreo admistum fit salsum, unde duo priores sapores ad uenenum pertinẽt cum salso, sed hic minus. Sal ergo non misti qualitatem adeò ut oleum, quoniam illius author est calor immodicus, & siccus, quem uerò uocant ammoniacum, uene-*Cuiuslibet salis uires.* ni naturam sapit. Omnis salis species ergo urit, siccat, astringit, dissecat, putredinem arcet. Eius natura est quasi media inter acidum & acre: non quemadmodum acetũ quod medium est, quasi particeps utriusque. Magis siccat sal, quàm acidum, quia aqueo associat terreum tenue: magis quàm amarum, quia magis penetrat ob tenuitatem: magis quàm acre, quoniam acris est magis calidus quàm siccus: cõtra salsus. *4. Meth. cap. 7.* Sunt autem duo salsorũ genera, ut Aristoteles inquit, quod coit in duritiem, aliud quod duntaxat igne crassescit, uelut aqua maris, donec aquæ nomen retinet, non salis. Quo circa ex subamato superaddito humido fit salsum, ut cineri addita aqua

lixiuium,

lixiuium,non quod amarum quicquam commune habeat cum salso, nam ex aloe, colocynthrida,& anguino cucumere,ac gentiana fieret salsior sapor, quàm ex cinere. Verùm non fit ex amaro, sed tenui parte salsa, quæ cum cinere,ac similibus permista est. Vnde patet causa cur sal nitrum nostrum adeò (si præparetur) celeriter uratur. Vtraque enim pars terrea & aquæ tenuis est,& calida ac sicca, nec ignibus in lignis deperire potest,ut nec terra,nec aqua: sed hæc exhalat, sed hæc extra limites. Oleum autem ferme sali aduersatur,in quibusdam tamen simile est, resistit enim putredini mirum in modum, & uitam producit, sed humectat plurimum,& copia illius subuertit,non solùm uentriculum ut diximus, sed illum labefactat: omne oleũ laxat,& ad lapsum iuuat, & occidit uermes,& serpentes: plurimus usus eius generat herniam, ac ramices laxando omentum, unde etiam procidit, atque disrumpitur,& etiam erythroidam tunicam emollit, & efficit ut flatus, & intestina per eam descendant super pubem,& deinde etiam inscrotum usque,auxilium eius est à sale, & melle,ideo hæc tria rectè copulantur,sed mel quod ad gustum attinet,neque his, neque amaro ulli commodè iungitur,ut nec saccharũ,aut aliud dulce. Dulce enim pingui,nec amaro non conuenit: uni nimis simile alteri contrarium. Olei duplex natura,alia ut oleum est, alia ut alicuius oleum, uelut oliuarum, aut amygdalarum oleum continet semina omnia, ut aliàs demonstraui, quæ tamen copiosum effundunt,sunt oliuæ, amygdalæ, lini, & rapæ semen, & nuces, est & glans unguentaria quæ oleum mittit,quod non fit rancidum. Differentiæ etiam huius plures à modo: fiunt enim olea ex immaturis oliuis, ac seminibus, alia ex maturis, sed nuper decerptis,quæ optima sunt, alia ex maceratis,quoniam plus excipitur, sed eò deterius. Quamprimùm à fæce purgandum est,aliter corrumpitur. Optimum,clarum,leue, inter uiridem, aureumque colorem,quod quasi dulcescit,& expers odoris primo gustu uidetur,oleum oliuarum humidum est, & in ultimo eius quod esse potest, in primo autem ordine calefacientium,oleum autem balsami non propriè oleum est, sed lachryma,& est tenuissimæ substantię,adeò ut lapillos etiam uesicæ epotum si quid aliud exterat,& putredini omni intus & extra resistit. Cæterùm oleum è semine radiculæ,quam uocant raphanũ,siccas partes habet immistas,estque tenue & calidius: oleum mediocriter nutrit: amygdalinum confert tussi,& lieni,sed uentriculo obest: omphacinum quod ex immaturis uuis elicitur dysenteriæ utilissimum est, ac quasi refrigerat,tuendæ sanitati,& maximè uentriculo cõfirmando præstantissimum habetur. Ponitur frigidum & siccum in primo ordine,quod mirum uidetur,cum toto genere sit adeò calidum & humidum: oleum omne humores crassos reddit, corrũpitur oleum cum solum coquitur, ob id aquæ parum immisceri debet: olea è semine urticæ,& Cnici,& Gnidij,& Heliotropij purgant uentrem,ex amygdalis autem amaris,& nucleis persicorum etiam urinam prouocant, præter id oleum è fabis, & lentibus,& semine pilosellæ maioris,mirum in modum herniæ cõfert: atque ea ratione in alijs seminibus. Flores omnes in sole positi in oleum uertuntur, præcipuè sambuci: potentia enim sunt ad semen. Sed & balsaminæ fructus. Oleum sic è floribus uerbasci ad herniam, & hæmorrhoidas utile, alimentum ex oleo crassiusculũ est,& tardè conficitur: oleum non tamen contumax est,in biliosis, ad bilis naturam facilè transit. Non corrumpitur,nec corrumpi sinit humores. Caseus & farcimina non solùm in oleo incorrupta seruantur,sed multò efficiuntur meliora,oleum quoque superimpositum,succos seruare solet.

Olei uires. *Semina omnia olei continere.* *Oleorum differentiæ quæ, & uires.* *Balsamum uesicæ lapillos exterit.* *Nota.*

De Aceto. Cap. LXXVII.

ACetum autem inter temperata in calore refertur, exiccat in secundo ordine,sed potiùs calidas,& frigidas partes habere uidetur. Est enim acidum simul,& acre nõ ut limunij succus,aut oxalidis acidum tantum, uel ut piper acre tantum: cõmunicat cum tribus alijs in hoc, quod putredini magis etiã in corpore humano resistit,non tamen seruat ut alia quæ imponuntur: nam ut ea à putredine tuetur,ita corrumpit exedendo illa. Immodicus eius usus ut pestilentibus

Aceti uires.

lentibus febribus solum utilis est, etiam extra si lauetur homo, si igni superaspergatur, & loco aquæ cubiculi solium, ita oculis, neruis, uentriculo, cerebro, ipsum ma-
Oximel. gnæ pestis loco est. Moderatus tamẽ usus eius excitat cibi appetentiam, ex eo melle & aqua fit oximel omnibus notum: res corporibus pituitosis, crassis, obstructis, robusto uentriculo, & iecore, tam utilis, quàm alijs noxia: adeò enim iecori nocet, ut illius assiduo usu hydrops gignatur. Est autem potius medicamentum quàm cibus, non magis quod nihil, aut propemodum nutriat. Cur uerò acetum si uas, uel minimum aquæ tetigerit, saporem acrem amittat, atque corrumpatur, in libris de Rerum uarietate declarauimus, in quibus etiam modum quo acetum fiat, ac uinum in ipsum transeat, edocuimus.

De Melle, & Saccharo. Cap. LXXVIII.

Mellis uires. MEl cum calidum sit & siccum, nescio cur Galenus non prohibuerit seni-
Quibus noceat. bus, quib. uult omnia eiusmodi obesse, cùm tamen nihil illis sit salubrius: nutrit parum, calidum est atque siccum in fine primi ordinis, biliosis inutile, & his qui calido, & puro sunt uentriculo, aluũ cit: sed si cum aqua coquatur, & despumetur, omissa acredine melius alit, nec citat aluum, nec uẽtriculum lædit. Optimum Hispanicum, lentum ut laricis lachryma densum, admodum album, & dulcissimum, post quod est quod ex Græcia uehitur: maximè Cephalonia Insula: si plus edatur ex illo solet uomitum ciere. Optimum uernale, inde æstiuum, peius hyemale. Adeò resistit putredini ut fructus horarij, & carnes, etiã in loco frigido media æstate diu in eo seruentur, si impositis illis tamen coquatur, aliter diluitur, inde putrescit, nec est quod minus inficiat quæ in eo seruantur. Nihilominus quatenus dulce admodum obstructiones parit, & maximè mistum cibis crassi alimenti: ideo solum cum pane, & oleribus acribus edi debet, inflammat etiam iecur, nec uidetur iuuenibus utile: cum piscibus autem optimè sociatur, qui tamen facile concoquantur, ut gobione, & saxatilibus uocatis. Vlceribus omnibus internis si edatur utile est, & externis appositum. Tantum utile pectori & pulmoni semper, quantum solet iecori obesse, generat uermes, alitéq; saltem eos ad superiora, trahens in periculum non leue uitæ, adducit illis obnoxios: propterea arceri ab infantibus
Nota. omninò debet, coctum per se corrumpitur, & minus nutrit, fitq; amarum, biliosum. Improbi seplasiarij ut candidius uideatur, & densius, ac dulcius, miscent millij farinam, quo nihil nocentius: est enim fomes morborum, cum farina illa nunquam
Quæ membra dulcibus delectentur. concoquatur. Et iecur ob mellis dulcedinem illam ad se rapiat. Omnia enim membra naturalia, lingua, os uentriculi, & imum iecur, intestina, nares, & lien dulcibus mirum in modum delectantur. Ex melle quatuor eliciuntur partes destillatione, quarum una tabidis est utilissima, habentibus uentriculum imbecillem, & iecur, mel parum conducit, urinam mel prouocat cum aqua coctum, crudum uentrem per se coctum neutrum, sed nutrit uberius. Quocirca cum nec ponatur excrementitium, & tamen parum nutriat, dubitatio subit, quomodo aliquid possit parum
Dubitatio. nutrire, & non esse excrementitium: necesse est enim plurimum supet esse excrementi, si parum transit in alimentum, aut si multum alterius substantiæ, utpote carnis in alimentum transeat non esse excrementitium: modò non uidetur Galenus ipsum dicere excrementitium: quinimò laudat ipsum, commendatq; pro senibus, quibus nihil excrementitium conducit. Verum si in hoc animaduertamus, Galenus nulla ex parte deliquit, cùm non excrementitium uocet, quod plurimum fæcum gignit, sed quod uersum in sanguinem plurimum, postmodum in eo relinquit inutilis, uel ob tenuitatem, uel ob crassitiem: unde dum de ouis frixis a-
Lib. 3. de Alimen. c. 22. git, inquit: [Prauum succum gignunt atque excrementitium, adeò ut excrementitium non ad rem, sed ad succum referri debeat.] & infrà: [Extremæ autem prauita-
Cap. 26. tis secundùm consistentiam sanguis est, tum crassus ut pix liquida, tum serosus, adeò ut postquã è uena effluxerit, atque cõcreuerit, plurimum relinquat aquosus substantiæ supernatantis. Iuxta hæc ergo quatuor differentiæ alimentorum reliquuntur,

tur, quæ plurimum nutriunt, & non excrementitium succum gignunt, ut oua apala, ac tenera quæ plurimum nutriant, & excrementitium succũ gignũt, ut oua frixa maximè dura, caro porci senis, & inter pisces cetacea, & mollia, ut polypi, & mugiles fluminum ora nutriti transeuntium per magnas urbes: parum autem nutriunt, & excrementitium succum gignunt radices omnes, mala insana, fructus horæi, & acria omnia uelut porri, & cæpæ: paucum, & parum, idest, non excrementitium uelut mel, & saccharum in quibus concoquũtur, nam ut dixi quod nimis tenuis substantiæ præbeant alimentũ, & calidum, ac siccum, ob id in bilem facilè uertuntur, si uel calidus sit uẽtriculus, aut iecur: aut bilis ibi adsit, aut febris, nõ quia dulcia. Sunt & pauci alimenti, & non excrementitij, pisces saxatiles, & gobij & passares, & asinini de paruulis omnibus duo: neq; dubium est tales huiusmodi esse. Accidit præterea his alimentis, ueluti melli ut flatum excitet in tertia coctione, ideo ueneni utile est, quædam non excitant uelut caro solida, & iecur gallinarum. Et aliorum succus est tenuis, uelut mellis, ideò facilè dissoluitur: ita hiatulæ, purpuræ, buccinæ, ungues, uertebræ piscium genere. Et porcina inter carnes solidum exhibent alimentũ. Mel ergo paucum, calidumq;, & tenue, & purum præbet alimentum: probaturq; magis quod oritur ubi flores odorati proueniunt, uelut thymi quo maximè gaudẽt apes, unde illud Virgilianum: Nota.

Dumq; thymo pascentur apes, dum rore cicadæ.

Calidi est, & sicci temperamenti in secundo ordine, detersoriæ facultatis, unde etiam ulcera mordet. Materia fermè omnium medicamentorum, quæ intus sumuntur, ob gratiam, & innocentiam, & quod illa à putredine seruat ut dixi, miscetur etiã multis emplastris extrà, quod repurget, siccetq; ulcera, & calefaciat moderatè. Ergo ut ad rem redeam non est excrementitium, licet parum nutriat: quoniam tametsi plurimum gigneret fęcis, aut urinæ, nihilominus ex crementitij nomẽ non promeretur, quod id ad succum non rem referri debeat. Quædam etiam sunt quæ etsi parum nutriant, neque tamen plurimum fęcis, aut urinæ procreant pro ratione assumpti: (semper enim eo referenda est oratio) quoniam exhalant in uapores, atque ea noxia sunt capiti, plura uerò ex his, quæ parum nutriunt, in urinas uertuntur, ut peponum semina, & olera: quædam mollem efficiunt aluum, quæ deteriora sunt, uelut cerasa, quoniam humor ille iecori parum gratus est, & crudior est. Habes igitur excrementitij, & parum nutrientis discrimen. Mellis autem non unum uidetur esse genus, quanquam omne ab apibus conficiatur, præstantissimum enim omnium ex Cephalonia insula aduenitur: sunt & mella uesparum, & crabronum, quæ adeò hoc ipso apum inferiora sunt suauitate & paucitate, ut inter mella referri non mereantur. Alia etiam ex apibus ob regionum uarietatem, multò infirmiora, diluta, insipida, nec amoris expertia. Fitq; mel omne ex rore: nam apes ex floribus fauos efficiunt, & arborum lachrijma cera, ex rore autem mel. Ros igitur aut cogitur ab animalibus, fitq; mel, uel cogitur spontè, fitq; mel quod manna sicca uocatur, uel non cogitur, fitq; manna liquida, ea est ut ros congelatus, uiscida, & gustui maximè iucunda. Ex eo genere etiam est quæ cedria uocatur, cuius meminit Hippocrates libro de uulneribus, nam manna fermè tota colligitur in conniferis arboribus, uelut cedro, & larice, colligitur et in salice sed pauca, multòq; minus in alijs arboribus, neque in tota arboreulla, sed solum in cacuminibus & (ut dixi) maximè connniferarum, causa est aër qui undiq; circumambit propter foliorum exilitatem, nam in folijs latioribus spargitur. Ex notis autem mel optimum nunc dignoscere licet, dulcissimum enim & acerrimum optimum est, hoc idem luteo colore est, substantia uerò tenax admodum, ac uelut uiscum, lentum, neque crassum admodum, neque tenue perspicuum, atq; purum, & odore suaui. Mel liquidum purum se ipsum reddit, expurgatq;, rejciens quod impurum est suprà, ut expertus sum, quo fit ut aberrare non possis, si in uase seruaueris: sed durum manet, impurum, interim uerò senescit. Saccharum autem nostrum etsi non desint, qui dubio procul existiment, unum & idem esse cum eo, quod ab antiquis inter mellis genera describitur, ex eademq; planta prouenire, nihilominùs constat maximam inter ea esse differentiam, ut nos

7. De simp. Med. Mel omnium medicamentorum materia.

Mel ex rore quomodo.

Notæ optimi mellis.

Saccharum quid.

in sexto Contradicentium demonstrauimus, non enim super arundinum folia ex rore in modum mannæ concrescit, ut illud antiquorum, quod est genus mellis super cannas concreti, ut testantur Dioscorides, & Plinius, sed ex cannarum expressione fit, deestq; materia cœlestis, roscidaq; illa, ab exhalatione per sudum, ex qua mel, & proinde acrimoniæ minùs in saccharo, nec caliditas tanta: solis enim feruoribus ex arundine succus exprimitur, gummiq; modo duratur, hæretq; aperto cortice, quod uoce Arabica *tabarzet* dicitur, quod & Plinius libro duodecimo affirmat, inquiens: [Saccharum & Arabia fert, sed laudatius India ; Est autem mel in arundinibus collectum, gummium modo candidum, dentibus fragile amplissimum, nucis auellanæ magnitudine, ideò non ex rore ut manna euenit. Ideò cum primum ab hominibus deprænensum fuerit in tota planta succum subesse suauissimum, ducente ingenij sagacitate, excogitare cœperunt, hoc idem arte & longè pulchrius

Cap. 8. factutos posse, neq; id incassum. Nunc enim temporis sacchari integros calamos assumunt, minutimq; incidunt, atq; ignis calore tandiu decoquunt, donecuniuersus liquor (absumpta omni aqua) diu efferuescens in saccharum salis modo in uasis fundo concreuerit, & quod tertio decoctum est, summi est candoris, & densitatis, quod secundo uilius, omnium uerò uilissimum, quod primo tantùm rubrumq; uocatur, quo in enemmatibus utimur: quod secunda fit coctura *demedera* uocatur, quod finum, ac perfectissimum, quod tertia, hocq; pro lautioribus persæpè seruatur, ut quæ in mensas ueniunt eo condiatur. Nec tamen omnibus planè conuenit, nec omni tempore, nec omnium est cõdimentum. Assa enim ac frixa, elixa'ue ritè, eo potiùs deteriora fiunt: paulò etiam calidioribus naturis, aut temperamento, aut ætate,

Vires. aut utroq; semper nocet facili conuersione in bilem, atq; eadem ratione æstiuis temporibus. Temperatum autem est, & minus melle calidum, impurius tamen, & rude, idest, primæ cocturæ calidius est, nec acrimonia expers, abstersioneq; : candidius uerò, quod quarta uel quinta fit coctura minus calidum est, coctione enim acrimoniam deperdit, & potestate qua pollet extenuandi, ac detergendi, nec obstruit, nec glutinositate moram trahit. Quod uerò sponte fluit cum nullam admistam aquam habeat, uocaturq; à Principe Sulimentum, hoc nulla ex parte melle est inferius in abstergẽdo: reliquum quod nobis in usu est propter admistam aquam, cùm palàm fit melle dulcius minus abstergit: frigidis autem atq; siccis obsonijs adhibitum ad temperamentum reuocat, nec calidis & humidis aliquod detrimentum affert, sed omnia lenit, ac mitescit: eoq; dulciarij pistores in panificiorum genera utuntur, & seplasiarij multas, uariasq; figuras, ac formas ei tribuunt, ad hominis delitias, nec non etiam in medicamentis, abominandisq; potionibus delitiæ locum habet, nam

Saccharum rosem purgans. ubi aluus non demittat, paratur saccharum roseum huiusmodi: libram unam sacchari cum libra una roris, dissolue, purga, ut solet cum oui candido, inde unciam unam rosarum Persicarum immitte, cùm iam feruet saccharum, & ubi paululum coxeris, extrahe: aliamq; unciam simili modo indito, atq; ita usq; ad duodecimam unciam: præstat autem rosas cum rore esse collectas: demum coquito ad perfectam rationem, additoq; uncias quatuor rosarum rubearum: & in sole exponito: hoc non differt ab alio saccharo, & innoxiè purgat, cum uoluptateq; deuoratur.

De Muria, Garo, Sapa, & Omphacio. Cap. LXXIX.

Muria quomodo fiat & garum. PRoxima sali Muria ex eo nata, & ab antiquis celebrata. Fit sanè ex illo dũ condiuntur pisces, sicut & garum. Plinius inquit, Aliud etiam num liquoris exquisiti genus, quod gãron uocauere, intestinis piscium, cæte-

Lib. 31. c. 7. in fin. & 8. risq; quę obijcienda essent sale maceratis, ut fit illa putrescentium sanies, olim conficiebatur ex pisce, quem garon uocabant, nunc è scombro pisce laudatissimum in Carthaginis Spartariæ cetarijs: sociorum id appellatur, singulis millibus nummũm permutãtibus, congios penè binos, nec liquor ullus penè præter unguẽta maiore in pretio esse cœpit: nobilitatis etiam gentibus: Alexander prima problematum: Garum quia tenue & calidum est, idcirco minus perriget: esse autem diuersa ga-

rum,& muriam,quanquam garum ſeu garon Græca uox ſit,cui alia non reſpondet
Latina,& Muria Latina,quæ Græcam non habet,aliam in eodem ſignificato oſten
dunt Plinij uerba,paulò pòſt:Laudantur,& Clazomenæ garo,leptisq; Pompei,ſi-
cut Muria Antipolis,ac Thurij:iam uerò & Dalmatia, uitium huius eſt alex imper-
fecta,nec colata fex: cœpit tamen & priuatim ex inutili piſciculo, minimoq; confi-
ci,Apuam noſtri Aphytis Græci uocant,quoniam his piſciculus è pluuia naſcitur.
Foroiulienſes piſcem ex quo faciunt lupum appellant. Tranſit deinde in luxuriam,
creueruntq; genera in infinitum. Idem quod muriam ſponte emitti ex mulo piſce, Libro 32.
dum coquitur,ſi hatundine diuidatur,aliorum ſententia refert.Conſtat ergo & ga- cap. 10.
rum eſſe piſcem,unde nomē ſumptum,& liquamen muria nobilius,ut quod ex ga-
ro piſce unde nomen ſumpſit,inde ex inteſtinis nobiliorum piſcium,& ſcombro,ac
mulo fieret:Muria autem ex lupo,alex ex apuis,hæc eſt rei ueritas,atq; ſententia au-
thoris, quanquam parum inuoluta. Quod ergo habemus nunc ex apuis Genua
trāſmiſſis:alex eſt muria inferiùs multò magis garo.Maſſarius in Pliniū addit Spar- Cap. 17.
tariam fuiſſe inſulam è regione Chartaginis,& ſalſuginem piſcium uocari alme po-
tiùs quàm alecem, quæ eſt fex gari, garum confici ex ſcombrorum uiſceribus,& e-
tiam carne:addit Rondelletius cauſam,carnis mollitiem,& ſuauitatem,ſpinarumq;
defectum: fit & oxalme ex aceto, & garo maximè tenue,uelut & ſcorodalme ex al-
lio & garo,incidens quaſi medicamentū. Porrò garum ut ſumatim tepctam ἄγαρον
dictum,id eſt,piſcatum liquamen, quod in piccatis uaſis piſces condirentur, ita ut
ſit ſanies quædam ex inteſtinis gari piſcis ſmaridis è genere,uel ſcombri,ſale condi- Vires.
tis in piccatis uaſis appetentiam admodum excitans,guſtui iucunda, & cruda diſſe- Sapa quæ.
cans,attenuans,ac deijciens. Sapa autem quam noſtrates uinum coctum appellāt;
ingenij eſt,non naturę opus,decocto uſq; ad tertiam muſto,quæ nec melli qualita-
tibus ſuis diſsimilis eſt, calido enim atq; ſicco eſt temperamento, euaporatis aquo-
ſis omnibus partibus, ideò rectè admiſcetur opſonijs natura frigidis, atq; humidis,
& præcipuè ſi pectus ac pulmones purgare poſtulent, à Galeno enim pro confici-
endo eclegmate Diacodion pro tenuibus ad pectus deſtillationibus defrutum mel Nota.
li præponit, quia longè magis craſſum facit:fit enim defrutum cum muſtum ad di- Defrutum.
midiæ partis conſumptionem decoquitur. Præclaros quoq; Sapa præſtat intin-
ctus,ut multa opſonia ritè parentur,condianturq;,& ſæpè poma, pyraq; in ea inco-
quuntur. A renibus etiam atque ueſica ſordities detrahit, flatus autem parit, tardè Vires.
concoquitur, & uiſcera obſtructionibus implet:in eo uel ea moderatè uti, uel ace-
tum,aut aliud tenuantium ei admiſcere oportet,ut innocentior fiat,& pulmonibus
utilior.Omphacium ex omni uuarū immaturarū genere in Italia paratur, ipſumq; Omphacium.
ueteres ad medicinæ uſum ſolummodò conficiebant,nunc uerò ad ciborum etiam
condimentum,& ſi pluribus diebus ſub ſole dimittatur ut fex ſubſideat, & inclare-
ſcat ſuccus: non tamen cogitur ut illud antiquorum. Exprimitur enim ſuccus ex
uuis nondum matureſcentibus, priùs contuſis, deinde inſolatur, aut leuiter exco- Vires.
quitur,ſalemq; nonnulli adijciunt,quod nobis non placet. Miras mortalibus utili-
tates præbet, & præſertim in magnis æſtatis feruóribus: ſuccurrit enim uentriculo
ſiti affecto,cibumq; faſtidienti,acidum eſt,ob id refrigerat, ut Galenus multis in lo-
cis memoriæ prodidit,atq; ſiccat,ſed omni acrimonia caret, ideò non penetrat ut a-
cetum, craſſarum enim eſt partium, imò læui quadam aſtrictione,uentriculum, ie-
curq; corroborat,& ſæpè diſſolutam appetēdi facultatem reuocat,atq; bilioſos hu-
mores abſumit.Eius etiam grana detractis acinis, in carnium elixandarum iuſculis
decoqui ſolent, uicemq; condimenti præſtat, atq; aliorum eſculentorum calidita-
tem attemperat. Multos etiam in arte medica uſus habet, ut Dioſcorides teſtatur,
contra oculorum nebulas,ac ſcabrities,non læui iuuamento paratur,ſed ca-
uendum eſt à ſalito,quod febres etiam plerumque acuit,&
corpora plus iuſto ſicca reddit.

De Cinamomo, & gariophylis, Cap. LXXX.

Cinamomum quid.

Cinamomum putat Græcia ab Horto, Medicus Lusitanus ut refert Carolus Clusius Attrebatensis, qui illius librum in compendium redegit dici, quasi Cinæ amomum: sed Galenus scribit Cinnamomum, neq; credo illum Cinam Regionem agnouisse, tum præcipuè quod & Chinam alij scribunt. Sed quid opus est uerbis, non'ne hæc est illa regio, quæ à Ptolomęo Sina uocatur CLXXX. partibus à Fortunatis distans, & iuxta Tropicum

Cinamomum nostrum non esse antiquorum cinamomum.

Cancri. Si igitur Ptolomæi ætate Sina uocabatur, & Ptolemæus ætate Galeni floruit, & Galenus cinamomum uocauit, oportuit Sinamomum dici. Hic ergo uir falsò existimat hoc nostrum cinamomum etiam esse antiquorum cinamomum, cum nō sit, sed proculdubio aliud erat cinamomum antiquorum, cuius etiam inopia tū erat apud Romanos Imperatores, sed est cinamomum nostrum casſia antiquorum atque Galeni, cuius uires sunt cinamomi nostræ ætatis. Estq; partim Mescilitæ casſia, quod tenue appellamus, & magis mordet, & odoratius est: estq; Zeilandicum cinamomum, ignauis uerò Malauarense. Cortex est medius arboris oleæ similis, folijs ac fructu penè lauri, sed flore candido. Est autem quod optimum est, seu casſia Mescilitæ, cortice flauo, odore acuto, & iucundo sapore, acri, & subdulci, astringentiq; modicè, & est leuis. At cinamomum Galeni geniculatum erat, id est, frequentibus nodis distinctum, ex uirgulto (non arbore) simili helleboro, quod uires suas triginta annis seruabat, cùm alij frustrà ob tantas uires crederent esse incorruptibile ut

Primo de Antid. cap. 13.

ille ait, odoremq; inexplicabilem bonum effundere, & calidum quidem gustantibus uideri: ueruntamen non ita mordere, ut palato tristitiam afferat. Ergo aliud prorsus fuit cinamomum antiquorum quàm hoc, & longè etiam ab eo differens: nec mirum sit amissam plantam, cùm & laser, & balsamum amiserimus, & moschum, & zibethum, & ambram ignota antiquis habeamus. Nostrum igitur cina-

Vires nostri cinamomi.

momum calidum est & siccum in tertio ordine, incidit, digerit, astringentis facultatis non omninò expers, & bibitum cum aqua, & uino singularem habet uim ad pulmonis, & pectoris uulnera, ulceraq; confert etiam proliciendis mensibus. Hæc est casſia Galeni, quam aliquando fistulam à similitudine, quandoq; nigram quod nigricet, appellat, & id adieci commodè, quoniam Arabes fistulam casſiam siliq; genus uocant. quod nunc ualde est in usu, uentrem leniens. Actuarius uerò hanc nigræ nomine intelligit, cum Galenus eiusmodi casſiam, quæ aluum lenit, prorsus ignorauerit, sed cinamomo nostro duo hæc epitheta sæpè adiunxit. Garyophyl-

Garyophillum.

Lib. 12. c. 7

Lib. 7. c. 3. littera C.

lum uerò scribitur à Plinio, per G. à Paulo uerò Aegineta per C. in reliquis concordant, nam utroque Y & ph & per l geminatum scribitur: aliudq; Plinius intellexisse quàm Paulus uidetur, cuius uerba sunt hęc. Caryophyllon, quasi dicas nuci folium non eam habet substantiam, quę nomine prætenditur, sed ex India ueluti flores cuiusdam arboris festucacei, & nigri sunt, longitudine ferè digitali, odorati, acres, subamari, calidi & sicci in tertio propemodum ordine, qui multiplicis usus sunt, tum ad obsonia, tum ad alia multa medicamenta. At Plinij Garyophyllon rotundum, & maius pipere describitur, odore solùm commendatum, cum Græcorum seu Pauli sit, claui, exigui, forma longitudine digiti transuersi, parùm crassus acu superiore capitulo, denticulis quatuor in aduersum exertis, & sese stellatim decussantibus, prominulo apice quadrati alueoli, sinu prædio umbilicatim prodeunte, liquet duo describi genera, quorum quod Græcum est utilius, & medicinæ, & cibis gratius, et odoratius, & contusum quidem odoratissimum est, et in usu Myropolarum,

Duæ Garyophyllorum species.

atque id etiam duarum specierum tenue, & paruum, quod longè odoratius est, & in pretio, aliud crasſius, atque tantò hebetius, idemq; longius ex Molucchis insulis deferri certum est, & zeilam, locisq; propinquis, sed admodum paucis. Planta lauri magnitudine, & folijs, sed angustiorib. flore copiosa primū cādido, deinde uirescēte, postremū rufo, qui induratus efficit: garyophyllū prouenit in extremis ramulis more myrti: est autē ramosa arbor, cuius flos adeò dum uiret, odoratus est, ut nihil

magis

magis crassiores sunt qui non decidunt, flagellati sub plãta ipsa, nulla herba oritur, pediculi ex quibus pendent, sunt garyophylli ignobiles, & magni, redolẽt & folia, sed non adeò ut flores, propagatur ex floribus uetustis sponte decidentibus: octonis annis adolescit, durat in cẽtesimum arbor, rotundum illud quod Plinius agnouit, collectio est florum antequam prodeant, atq; in melius est. Aliquando etiã fructus est arboris quæ in Insula D. Laurentij oriri consueuit, magnitudine auellanæ, odorati cuius potaminibus utuntur pro garyophyllis ueris, cùm sint infirmiores, namq; forma uerorum eiusmodi est, uires eximiæ sunt in confirmando os uentriculi, & cor, ac cerebrum, si frigida intemperie laborent: est autem medicina potiùs quàm cibus, neque enim in cibum admittitur ex nigris quod sciam, præter hoc ipsum est piper, quæ medicamenta potius sunt, quàm cibi, singulare hoc ipsius est ut coctum in uino sistat menses, & si ebibatur calidum, uentriculum mirum in modũ laxatum, & non concoquentem iuuat, cibo uerò iucunditatẽ non paruã ex odore elicit: uerùm exsiccat immoderatè, & calefacit iecur, sparsum autem super caput, & maximè ex aceto conditum sistit destillationes, atque omnibus uisceribus ab humorum frigiditate tentatis subuenit, oculorum caliginẽ demit, & ante omnia oris halitum egregiè commendat, Veneriq; sopitæ succorum frigiditate stimulos addit. Vires.

De Piperis generibus. Cap. LXXXI.

Piperis genera sunt quinque, è quibus tria tantùm nota sunt, longum, siliquastrum, seu croceum, & nigrum: Ignota sunt pediculatum, & album, sed album olim fuit cognitum, non autem pediculatum, omnia genera calefaciunt, siccãt, & acria sunt, omnia etiam genera croceo excepto sunt astringentia, & uentriculo conferunt præter croceum, quod in rubris siliquis nascitur, delatum ex Hispaniola insula Indiæ occidentalis: omnia enim genera ex arboribus suis hoc excepto nascuntur. Album & nigrum eiusdem sunt plantæ, cætera diuersis nascuntur ex plantis. Candidum enim est quod sole non torretur, atq; ideò humidius inter omnia piperis genera. Et nunc inter grana nigri seliguntur grana albi. Pediculatum seu caudatum in Orientalis Indię regione maritima Bonin regno, quod est positum circa Insulam Sancti Thomæ nascitur, acrius sexcuplo reliquo pipere, seu nigro: figuram habet cubebarum, & cum sit acerrimum gustu, ideo etiam calidissimum ac siccissimum, hoc sequitur siliquastrum, post nigrum, inde album, ultimo longum. Vidimus & Diepæ piperis genus quoddam ex India allatũ, muccosum, & pingue ualdè, in uaginulis cõtentum, quæ nigræ erant: cum ipsum piper, colore esset ferrugineo, & maius nostro, quod ex Oriente defertur. Itaque cùm plumum habeat humidi concocti, gratius est uentriculo, iecoriq;: & maximè quod saporis sit mitioris, & longo piperi simile. Piper cõcoctionem adiuuat succorum frigiditate, atq; humiditate impeditam, quare dum uolumus aut uentriculum, aut primas uenas, aut partes circumiectas calefacere, debet crassiusculè cõtundi, sicq; deuorari, ut diutiùs ob crassitiem tardet, meliusq; actionem suam edat. Sin uerò habitus totius corporis conciliandus sit, tunc minutissimè contundi debet, ut celerius per uniuersum corpus deferri possit. Et tandem omnes uiscerum frigidas intemperies corrigit, cruditates auffert, urinam prouocat, Venerem stimulat, uentris dolores lenit, flatulentiã reprimit, abstergit, soluit, atque discutit, perquam igitur commodè in multos condiendi usus uenit.

Piperis genera quæ. *Vires.* *Nota.*

De Croco, & zinzibere. Cap. LXXXII.

Crocus calidus est in secundo ordine, siccus in primo, astrictoriæ facultatis particeps odoratus, quocirca uentriculo utilis, & concoctioni, discutit, & putredini resistit, utilis cordi, Coryriũ celebrabatur, saltem sit orientalis, probatur maximè flauus, fulgens, redolens, & qui diutissimè seruat *Croci uires.*

 odorem,

Primo de Antid. cap. 14. 2. De Cōpos. Med. secundū locos cap. 1. sec. 9. odorem, ideò emi & seruari debet in sacculo strictè ligatū exigua portione aëri exposita ad experimentum, concoquit etiam collectiones, & dolores leuat. Præcellit myrrham astrictione, & in discutiendo thus. Eius odor Galeno capitis dolorem inducebat, nos nunquam capite doluimus, uel minimum etiam per febres continuas uexati: ob id pronunciauit illum caput lædere, & mentem turbare, quod uerum non est, nisi corpus immundum sit, si tum largius sumatur. Confert iecoris in- *Nota.* flammationibus, & uesicæ ac uteri ulceribus, somnum conciliat, & lætitiam plurimùm auget, cùm in grauissimo dolore filij bibissem scrop. 1. cū uino somniaui me mori, & sensi exhalari ex corde calorem, quasi animam, & in posterum quieuit tristitia magna ex parte, adeò ut sim maximè alleuiatus hoc auxilio, tùm uerò expertus sum. Conseruat humores in statu suo, nisi quod putredinem amouet, & seruat omnia membra naturalia, & est mansuetissimus uentriculo, & ideò etiam bonum colorem efficit. Confert plurimum pectori, & pulmoni, & facilem efficit spirationem. Et egò curaui laborantes ad mortem usu eius paulatim, cùm à funere reuocauerim, sed quantitas fuit incredibilis: tollit etiam acidos ructus, & ideo obstat generationi melancholiæ, auferté superfluum cibi appetitum, excitat Venerem, prouocat urinam, scyrrhos interiores mollit, ulcera quoque maligna curat, adiuuaté partum. Et est cibus uitæ ubi sis securus ab attonito morbo, & uertigine, ideo debet *Zinziberis uires.* misceri rutæ. Gingiber seu zinziber calidum est in tertio: dumé uirer, parum siccat, siccum peruenit ad siccitatis ordinem secundum, cum ficubus sumptum, præsertim siccis, iecur, & lienem ab obstructionibus liberat, attenuat crassa, dissecat lenta, extenuat scyrrhos, & emollit, cum pipere albo & aceto miscetur medicamēto ex cydonijs, & melle ad appetitum cibi excitandum, & est singulare. Confert etiam plurimum coctioni, atque hæc ex secundo de Alimentis, resoluit flatum, & Venerem excitat. Esté radix quæ ex Aethiopia defertur, quæ humiditate excrementitia nō caret, eius proinde caliditatem diu manifestam profert, retineté. Hodie ad nos importatur zinziber recens saccharo conditum, quod uirens appellant officinæ, quod & ad antidota additur, de quo aliàs sermonē habuimus, optimum est in quo amaritudo nulla percipitur.

De Nuce moschata, & Macere. Cap. LXXXIII.

Nux myristica quæ. NVx myristica solida medulla est, sed dura, odorata, & pinguis, cuius oleū dum exprimitur, inunctum plurimum confert uentriculo, probatur ponderosa, eiusé cortex ei adhærēs macis dicitur, & ipse odoratus ac magis quàm nux eius, circundat cortex alius durior & continuus, non ualdè crassus, uelut nucis Ponticæ, & ipse odoratus, tam nucem quàm macim qui sub hora maturitatis aperitur, & decidit, ideoé alterius generis est quàm Pontica, tum maximè quod arbos eius Persici nostri non sit absimilis, quanquam illa procerior, ac *Vires.* breuioribus folijs sit. Vbi magis etiam maturuerit, cadit & macis. Calida sunt ambo in initio secundi ordinis, sed macis est etiam magis siccus, quàm calidus, & tenuis substantiæ: nux autem crassa & minus sicca quàm calida, & astrictoriæ facultatis particeps sunt ambo, sed macis magis in initio: nux autem diutius & in fine, oritur in Banda Indiæ insula, ignotaé Galeno: & macis est terreus, & est similis rosæ, & minùs calefacit nuce. Et ambo confirmant omnia membra naturalia, & caput, & ideo etiam os uentriculi, & prouocant urinam, sed macis magis, & conferunt utero, & dysenteriæ, & uisui. Et macis aliud est à macere Græcorum. In ore contenta solent conferre uertiginem, & his qui animo delinquunt. Et easdem fermè facultates habet, quas garyophyllon, ad condimentaé non inutilis, & matrici ualdè amica.

De Potu. Cap. LXXXIIII.

PEracta iam ciborum omnium (pro ut à nobis institutum fuit) tractatione, reliquum est ut de potu differamus, quem non minus cibo homini necessarium esse, à nobis superiùs satis indicatũ est, atq; in eo ut in cibis quoq; modus constituendus est. Potuum ergo præcipui sunt aqua, & uinum:

Præcipui potus sunt aqua & uinum.

maior quoq; contingit error in potu quàm in cibo, quod plus in eo peccemus, nullo enim labore potus transmittitur, neque omnium est eadem ratio, plurimum refert temperamenti, ætatis, consuetudinisq; uarietas. Proprium uini est adiuuare coctionem, & excrementa per urinas, sudoresq; subducere. Verum iuuenes priore auxilio non indigent.

Vinum iuuenibus inutile.

Vinum autem nigrum cùm urinas non subducat, senibus parum utile est, iuuenibus prorsus inutile est, ob id meritò dicebat Dioscorides, uinũ album tam sanis quàm ægris esse utilius. Vini ergo nigri seu rubri, nam hoc sub illo comprehenditur, nullus erit usus. Reliquorum duplex genus album, & flauum. Album proprium, neque dulce, neque calidum, flauum calidissimum. Porrò aqua omnium animalium naturalis potus est,

Aqua naturalis potus.

neque calefacit, neque refrigerat, neque ducit urinas, nec prouocat sudores, multò minus sistit. Verum inter aquas maximum discrimen. Aqua utilior est uentriculo quæ bona est, quàm uinum, à simili enim unumquodque alitur, ac cõfirmatur: uentriculi temperamentum frigidius est aqua, quanto magis uino. Quocirca pueris, & adolescentibus uini usus noxius est.

Vinũ cur pueris inutile.

Quid enim habet quod educat fuliginis in ea ætate, aut quid opus est ad confirmandum robur? labores, calor innatus abundè sufficiunt. Iuuenibus paucum album uinum multa aqua dilutum optimum est, calorem ipsum superfluum extinguit, humectat, uentriculo commodius: satis est ad educendum excrementa, nulla mala consuetudo inducitur, sed ut in iuuenibus uinũ accendit bilem, & febres, ita in senibus apoplexiam, & paralesim, & stuporem, & tremorẽ, & calculos excitare solet.

Vinum quæ mala pariat.

Octo sunt excrementa quæ in corpore nostro generaliter procreantur, fæces, pituita, humor crudus, melancholia, bilis atra, flaua, humor serosus, & putridus. A putrido quidem humore febres fiunt, à seroso hydrops, à crudo podagra, à fæcibus, & humore crudo coli dolores, ab utraque melancholia insania, à pituita tremor membrorum, & resolutio.

Humores quos pariant affectus.

At rogo cui horum magis competit uinum, aut potens, aut multum, aut syncerum. Atra bilis exuritur, melancholia magis acescit, utraque fertur à uino ad caput, & insaniam gignit. Multum uinum aut potens exurit iecur, quo malo nihil est dirius, quod enim semel ustum est, nunquam magis restituitur quàm caro, quàm panis, quàm ligna. Humores crudos deducit in intima, & ex his etiam lapides generat, seu in uesica, seu in renibus: Iam si uinum potens bibas, aut multum, si non mutetur, urit uentriculum, & iecur, si mutetur, aut cerebrum petit, & furorem gignit, atque incontinentiam, aut patitur et acescit, debilitatq; non solùm uentriculum, sed & iecur. At fæces aqua magis molliuntur, quàm uino, pituitam deducit ad neruos, & ex uentriculo ad cerebrum, unde ex confesso conuulsionibus nihil nocentius: bilem flauam exacuit, & morbum regium excitat: sed si educere opus sit, quid non facit uinum dilutum, & modicum, si uino utaris plurimo, aut potẽti, contingatq; languescere uentriculum, quo illum auxilio restitues? si febris incidat quid dabis, aquam non concoquet: uinum, non'ne illum interficies, coq; celerius si phlegmone laborauerit, aut pestilens sit febris? Quot inde incommoda sequuntur: uini usum quod habes, relinquis, finitur, acescit, turbatur, odorem mucidum contrahit, uappa fit, tempori anni non congruit, siquidem & hoc malum, accedit, ut cum temporibus uina mutanda sint.

Nota.

Deniq; si ægrotus, mutandum est: ubi mutandum est periculum præsens morbi imminet. Vnde Epidaurij hac sola necessitate magnum detrimentum accipiunt. Vinum infantes occidit, pueros impudentes facit, adolescentes petulantes, iuuenibus habitum bonum corrũpit, senes reddit delitos. Quis uino deditus bonum finẽ habuit? Antonius Philippus Rex Macedoniæ, Alexander, Catonem obijcies, qua parte solum uituperatur. Quid dicã de Tiberio, Clau-

Laus Cæsaris. dio, Commodo, cæterisq; monſtris? His confer Cæſarem qui continentia, & ſobrietatis ſingularis fuit, quē interdiu bibiſſe haud temerè authores percelebres tradunt. Et ſi premeretur ſiti, proportione ſumebat perfuſum aqua panem, aut cucumeris fructum, aut lactucæ tyrſum, aut recens, aridum'ue pomum ſucci uinoſioris. Si tandem bono alicui fuiſſet uinum, natura non commiſiſſet tantùm facinus, ut aquam uini uiribus non imbuiſſet. Vinum non uitupero, non excludo, ſed ita ago, ut mihi plus debeat Bacchus, quàm ebrijs, nam in illis uituperatur, propter me nūquam nō niſi benè audiet. *Vini uſus qualis.* Prima ergo ratio à iuuēta eſt uini exigui uſus, cum multa aqua, ſed leuis, corpora enim maiora & firmiora, ac dentiora redduntur, ualetudo integra, robur maius, mens uegetior. Poſt uſum leuis admittitur flauū, ſed paucius, atque dilutius. Tertio loco eſt uinum modicum, leue, ſyncerum, ac eò uſq; nihil incommodi timendum eſt, quæ ſequuntur uitio non carent, ſed alia maiore, alia minore. Minimè peccant adeò ut etiam laudentur qui meracum, & potens uinum parcè bibunt, inter quos Hippocrates illud eis conuenire affirmet, qui generationi filiorum operam daturi ſunt. Ego uerò an Hippocratis ſit liber ille addubito: ſed ut modo ſit, alia ad finem unum laudantur, quæ ſecùs uituperatione digna ſunt, ſicut lac in tabidis, & his à quibus copia ſanguinis effluxit. Poſt uini flaui potentis meri, ſed pauci uſum eſt aqua pura, ſed optima. Ita uides me non uituperare uinum, qui aquæ puræ uſum etiam optimæ quinto loco reponam, ſexto loco eſt uini leuis, ſed multi, ac ſynceri copia, quandoquidē nec diluti probauerim: ſed hoc intereſt, quod uinum album dilutum multum, deterius eſt quàm pauci, non tamen è malorum genere eſt, ut in calefactis aut conſuetis, multum uerò uinum leue malum eſt, tam in conſuetis, quàm non conſuetis. Deterius autem eſt in cōſuetis omne malum, quod maiore damno mutari neceſſe ſit: minus tamen afficit, quod conſuetum eſt, quàm quod non eſt conſuetū, ſicut quæ nō conſueta ſunt, minus multò afficiunt, quàm *Conſuetudinem frāgere.* quæ ſunt contra conſuetudinem. Conſuetudinem frangere dicimus cum aduerſus longum uſum agimus: id ſiue bonum, ſiue malum ſemper cum magno periculo fit: ſed ad inſueta tranſire non eſt adeò difficile, neque periculoſum: propterea uinum album, leue etiam, multum tamen & ſyncerum morbum procreat contra conſuetudinem ſumptum: præter conſuetudinem autem etiam non parum nocet. Neq; me latet aquam bonam ſumptam uini loco, & in calido aëre omnium eſſe primā, quod ad longitudinē uitæ attinet, & ſalubritatem, ac robur uirium, & ſenſuum, cerebrum enim à quouis uino, & quantocunque læditur, maximè ſi à potu contingat hominem, quouis modo moueri, aut exercere ſe. At in his qui ſtudioſi ſunt, cùm non uacent exercitationi, uentriculus tùm propter id, tùm propter ſtudia imbecillior ad coctiones redditur: nec excernuntur excrementa, quare ſtudioſis omnibus, uini aliquid albi, aut flaui bene diluti, dare conuenit, ad coctionem primam ſeruandam, & educēda excremēta: ſuccedit copia uini flaui, melior quàm aquæ malæ, & quàm *Nota.* nigri uini. Inter uinum autem multum nigrum, aut rubrum, & aquam malam multam, hoc intereſt, quod aqua ſi ualdè mala ſit, uino huiuſmodi etiam deterior eſt: ſin autem non ualdè mala, tunc iuuenibus melior eſt, ſenibus deterior, ut contra aqua in ſenibus deterior eſt quàm in iuuenibus: ſed de his hactenus. De ſingulorum nunc bonitate, ac uitio nunc agamus: illud primum tamen uelim ſcias, ubi corpus agitandum ſit, uinū eſſe deterius, quod & petat caput, & aceſcat in uentriculo, quæ duo mala ſunt, ſed omnium peſsima.

De Aqua. Cap. LXXXV.

Aquarū quæ meliores. AQuarum optimæ ſunt, quæ â cœlo deſcendunt, & maximè cum tonitru, & fulgure: quæq; fontanæ ſunt, uelut Mutinæ è profundo terræ ſcaturientes, nam quæ ex montibus deteriores ſunt, & crudæ: Et quæ ex ciſternis colligūtur è fluminibus deteriores ſunt, ſaltem in noſtris regionibus, quod neque à calore terræ cùm ſint in ſuperficie, neq; ſolis ob frigiditatē aëris concoqui poſſunt. In Aegypto autem Nili aquam ferūt eſſe optimā, tum alibi. Omnes

aquæ

Aquæ fluminũ generant calculos.

aquæ fluminum nisi resideant, calculum generant, quia cœnosæ sunt, aut lutulentę, uel arenosæ. Quæ autem uelociter currunt, præter id etiam crudæ sunt, quia omninò expertes sunt actionis solis. Quę lacuum sunt, & stagnorum, & paludosæ, etiam lethiferæ sunt, & morbos longos, & malum habitum generãt, sed de his hactenus, nisi quod omnis aqua eiusmodi destillata corrigitur. Et cocta melior redditur. At trium primarum, quæ solæ bonæ sunt, optimæ sunt in regionibus calidis & siccis, & orientalibus: pessimæ quæ in contrarijs locis, sed quæ è cœlo descendit, impura est, & aliquãdo breui putrescit, quæ coquitur, optima efficitur. Quæ autem è cisterna melior est generaliter, quàm fontana, uel è pluuia, optima tamen è cœlo ac defæcata, uel ex optimo fonte, cisterna melior est, & longè præcipuè in regionibus calidis: signa optimarum aquarum est hominũ longa uita, fœcunditas, color uiuidus, robur, dentes firmi, rata podagra, & calculus, atque hydrops, uel morbus regius.

Optimarum aquarum signa.

Quæ autem ab essentia illius sumĩtur, quòd sit expers saporis, odoris, pura, & ualdè clara, ponderis, paruum est discrimen, inter optimam ac pessimam, sed pota cito descendit ex hypocõdrijs: superficiem illius inspice, nihil udum habet, aut pingue, uel turbidum, aut nubilosum. Effusa stridet, & epota palatum nõ astringit, legumina in ea breui coquuntur, breui calescit, & breui refrigeratur: alueus purus, & è lapillis, aut sabulo, non creta, nõ cœnum, aut lutum, lapidesue. Quadrupedum iecora rubra, pura, pinguedo alba, renes absq; lapillis: saporis si inficiatur, statim uertitur in spumam. Animal nullum præter pisces, eosq; argẽteos gignit, & capriculas quæ aquæ supernatant. In ripa herbæ uirent si sit fons, hæcq; è genere graminis, aut etiam benè odoratæ: sed una est optima aqua, bonarum autem multæ differentiæ his modis, nam primum alterius est saporis, odoris, ac uiriũ. Igitur aliquo modo mutatur; & si in ea extinguatur plumbum, multò deterior est pura, & efficit difficultatem spirandi, & urinæ, & malum habitum, ænea aliud. De Chalcantho, ærugine, stibio, alumine, sale, & similibus, & auripygmento, quæ interficit: ergo aliqua etiam iuuat. Dubium est de auro, & argento, sed uerisimile est, nisi concedamus idẽ esse æternũ, & nouũ, & quod omnia debeant conuerti in aurũ, uelut de Mida, quod aliquid depereat: igitur uires aliquas recipiet. Debet ergo sæpiùs extingui in ea aurũ, efficacior ab argẽto, inde percolari. De substantiæ mutatione intelligendo densum, & tenue itidem liquet. Et similiter de uaporibus: ita tamen ne fallamur, scientes eos esse aquã ueram, non aũt aërem. Dubium maius est, an recipiat impreßionẽ cum delabatur, & in uapores uertatur, quo circa in medio, quasi itinere feruefacta tenuior erit, leuior ac calidior, habet & aliud cõmodum quod attenuata substãtia, quæ in ea sunt, subsident, unde purior multò redditur: quæ igitur externa sunt in aqua cocta, & multò magis destillata bifariã abeunt, alia quidem tenuia euaporant, alia crassa subsident, ita utroq; modo expurgatur aqua ab igne, nec periculum est ut ulteriore caliditate transiens in uapores impura reddatur, cùm non tunc sint aliena qualitate infecti aquei uapores, sed simplices, non ut hi qui abierũt. Ergo ad hęc plurimũ cõducet percolatio, de aqua ab Hippocrate dictũ est, in cocta lõgè utilior: in omni aũt necessaria.

Percolatio utilis.

Quærat aũt quis forsan, quare aquæ usus adeò sit utilis, & exosus? Tria sunt in causa: nam exosus est, quoniã quod in acutorũ usu de ea dixit Hippocrates, ad sanorum uiuendi rationem perperam traduxerunt. Et quod regio nostra aquas bonas ob frigiditatẽ non admittit: neq; in Thaseo, neq; in Abderi, nec Larissa, aut Cranone, quæ omnes urbes sunt partim in Thessalia, partim Thracia, aut Arcadia, bonæ erant aquæ, quoniam loca montuosa sunt, nec præparabant aquam, ut diximus, uelut utendo pluuia. Ob hæc igitur aqua iniustè dãnatur. Cæterùm aqua longè utilior est uino, nisi usus obstet potentium uinorum, ut hi quomodocunque cedat rès in discrimine sint, seu consuetudinem abrogent, seu in ea perseuerare decreuerint: atq; ob id propter quod ab Hippocrate dãnata est maximè utilis, facit enim hærere cibum in præcordijs, & humores crudos, qui si frigidi sint, & humidi cõcoquuntur, & in alimentum transeunt, declaratũ enim est, quod ab humoribus coctis nulla noxa, nullusq; morbus creari potest. Sin autem calidi & sicci, uel etiam frigidi & sicci præparantur ibidẽ, & inde expelluntur per sudores, urinas, scabiem, aluũ:

nam neq; hi generare poſſunt (cùm iam ſubacti fuerint) neq; podagras, neq; lapil-
Vini potio omnium malorum cauſa. los, neq; hydropes, nec laterales morbos, non febres aut phrenitidem. At uinum dum in uapores ſoluit humores, dum penetrare eos cogit in uenas, omnium malorum cauſa eſt: præſertim inflammationum inſaniæ, delirij, febrium. Quamuis ergo aqua cruditates augeat, & magis cruditatem intendat quàm uinum, neq; tamen multitudinem illorum adauget, neq; prauitatem. Nō enim tantum obeſſe poſſunt cum loco, in quo concoquuntur, nec nocere poſſunt, detineantur: contrà à uino eò penetrant, ubi ob caloris inopiam non poſſunt coqui, & plurimum obſunt, atque hoc clarum. At neq; multitudine augentur, quoniam ſingulis circuitibus mutant formam, atq; ita in alimentum tranſeunt, aut paulatim expelluntur, & non augentur. Contra illi à uino, nec poſſunt expelli, nec nutriunt, ſed collecti ſimul graues generant morbos, & per ſe lethales. Nōn oportet tamen cibos edere graues, & duros, & frigidos: quanquam & in hoc uinum plus noceat, niſi quod noxa obſcurior eſt: neq; enim ita uomunt illos, aut leuitate inteſtinorum, aut diarrhæa corripiſtur à uino, ſicut aqua. Sed poſtmodum incidunt in dyſenterias, dyarrhæarum loco, ex quibus plerique intereunt. Itaque ratione ego uſus ſum aqua in mane: uel quod poſt minus malum uino ualdè tenui, ualde diluto albo, ut ad urinam cruda tranſirent, quæ tam diu ſeruari nequibant, donec concoquerentur. In uniuerſum ſi quid urgeat potus, aquæ & bonæ, & non multæ cum cibis bonis, & benè coctis, quiq; pauciores ſint, uelut ſi ſemel tantum cibo in die utaris, plurimùm iuuant ad ſiſtendos morbos, & maximè qui ex fluxione conſiſtunt. Præcipuè autem cum corpus pro
Nota. inædia etiam exercueris: nam ubi fames laborandum non eſt. Et uentriculi, ac ſomni rationem habueris. Aliam quandam rationem adducūt quidam dicentes, quod uinum cogit cibum in uentriculo, aqua diſſoluit, idq; apparere experimento in his, quæ in utroq; elixantur, huiuſq; bene, quamuis non addant rationem, ſed quod aiunt, uinum cogere multum cibum, moderatum autem concoquere, huius non reddunt rationem, neque an ſit uerum quod proponitur, conſtat: & habet magnam dubitationem. Dicemus ergo uerisimiliora, ſuntq; quod in modico, & leui cibo cum concoquatur, non apparet noxa illius: ſi ergo gratum ſit, uidetur meliùs ſe habere, ſin minus non offendit, ut pœniteat: cogit tamen ſemper, quia igneum eſt, et adimit partes tenuiores cibi: ipſum enim aut concreſcit, uelut dum è muſto ſapa fit, uel ſi uetuſtius in aceti naturam tranſit. Vnde multis inaceſcit: ob id ergo aſtringit, acetum enim id facere ſua natura poteſt: utro que igitur modo cogit quod incoquitur, nec ingreditur partes carnis, aut piſcis qui incoquitur adeò ut aqua quamuis illa tenuius ſit, dum cogit, indurat, tametſi parum aceti, ſed multę aquę admiſti ingrediatur, & ad celeriorem in lebete coctionem faciat.

De Vino, ac eius differentijs. Cap. LXXXVI.

Vinum cur uentriculo amicum cenſeatur. VInum uentriculo amicum ob id pleriq; exiſtimarunt, quod aqua illi primum ſit inutilis, deinde quod eo uires non parum foueantur: nam ab aſſumpto uino hilares, & robuſti redduntur uiri, et qui labore defeſsi ſunt reparant animos, & ad labores promptè redeunt. Sunt etiam in illo ſapores uentriculo utiles, aſtringens, auſterusq; tum odor iucundus, quem omnibus noſtri corporis principalioribus partibus utilem eſſe conſtat. Grauior etiam potus melior eſt, & concoctiones magis iuuat, ſuaq; caliditate, intemperiem frigidam, & cruditates uentriculo familiares emendat, ſed tamen non ſic ſe res habet, ſed uelut immoderata quæcunque utiliora uidentur, breui tempore in ſucceſſu ſatiant, oſtenduntq; ita uſus uini potentis hæc omnia habet, quæ diximus, longorum uſu uen-
Incommoda uſus uini. triculum eneruat, ac ex toto deſtruitur, longè illi aqua etiam cruda deterior exiſtēs. Primum quod iecur ex calefaciendo cogit cibum crudum trahere, et ipſum inflammando ſitim exacuit, & obſtructiones parat: deinde quod crudos humores, qui in uentriculo ſunt celerius quàm oporteat, faciat penetrare. Quodq; omnium eſt peſſimum, cum uentriculus natura frigidus ſit, ab his confirmatur, quæ nutriendo, ſi-

miliq;

mſlia ſunt,uelut aqua à contrarijs ſubſtantia illius extenuatur. Vnde qui potentiiu-
uentur uino,omnes breui,niſi præpinguem habeāt uentriculum,tabeſcunt. Acce-
dit incommodum non leue,quod ſi quando deficiant ſimilia uina, uentriculus illis
aſſuetus ex toto euertitur. Peſsimus igitur potentium uinorum uſus,-optimus ea-
dem ratione aquæ, ſi ab initio ipſe aſſuetus illi ſtatim fuerit, parentibusq; ſit ortus,
qui aqua longo tempore uſi ſint. Alioquin uina candida,& auſtera omnium uiden *Vinum quibus iuuet.*
cur eſſe præſtantiſsima. Quod ſi quia potentibus uinis iuuari uidentur, hoc non ob
aliud contingit, niſi uel ob conſuetudinem quæ cum antiqua fuerit, etiamſi mala
ſit, obſeruanda eſt,uel quia humor crudus ad uenas promptius digeritur, malumq;
cum fœnore commutatur,non extinguitur:uel quia frigida & humida intemperies
uentriculum obtinet:ſed ad eam efficaciora ex piperibus,& alleis ſunt auxilia: uini
enim impreſsio, ac uis non uidetur utilis, niſi cum uentriculus nauſeabundus alia
auerſatur,hoc unum amplectitur. Inter uina autem alba,& fulua præcipua ſunt, ru-
bra plerumque aſtringunt, ob id uentriculo commodiora, ſed hoc illis falſo aſſcri-
ptum,niſi quantum attinet ad longam conſuetudinem: neque enim tam ſunt lau-
dabilia natura ſua,quàm neceſſaria quibuſdam ob longum uſum, ut relicta noceāt,
non proſint ſi eis utamur. Differentiæ ergo omnes,à ſapore,à claritate,tenuitateq; *Vini differentiæ à quibus deſumantur.*
ſeu craſsitie,& obſcuritate,ab imbecillitate,& robore,à tempore atque loco. Color
nihil facit,neq; prodeſt,neq; obeſt,ſed indicat de rei natura. Guſtus indicat de uini
ſaporibus,dulci,amaro,auſtero,acerbo,aſtringente, inſipido, & uinoſo, reliqui nō
ſunt uino naturales,acidus,pinguis,& ſalſus. Amarus duplex eſt à natura, quē plu-
rimi putant eſſe ſalutarem, ego non habeo quod dicam, cùm rationem afferant,ſed
ſi ætate amareſcat, ut iuxta uindemiam prorſus malum eſt: neq; enim in uino fit a-
maritudo,niſi ob putredinem:nam ob caliditatem uelut mel non amareſcit, ſed ace
ſcit. Amarum igitur uinum ætate malum eſt, inimicum iecori, & magis uentriculo
cùm non habeat in eo quod aperiendo mutet in melius, ſed huiuſmodi mutatione *Cur uina dulcia obſtruant.*
haud indigemus. Dulcia uina omnia craſſa ſunt,ideò duplici ratione obſtruunt,ge-
nerant etiam bilem,ob id noxia præterquam pituitoſis, & melancholicis, latas ha-
bentibus uenas,& his qui craſſo humore & lento in pulmone laborant. Ex his quæ
craſſa ſunt,aluum magis mouent, & impinguant,quæ autem tenuia, urinas ciunt.
Galenus mirum inmodū loca diſtinxit, ut οἰνόδοξος potius,quám medicum repræ-
ſentauerit. Quare mihi cùm non eadem cura fuerit, nec doctrina hæc conſiſtat,de
his tantū agam,quæ ſempiterna ratione diſtinguuntur, uelut uina Græca, nō quia *Vina Græca unde.*
Græca,ſed quia e calida regione locis aſperſis oriūtur, potentiaq; ſunt et amara, pic
cata etiam aperiunt obſtructiones, pituitam & humores craſſos diſſoluuntur, fla- *Cretici uires.*
tusq; diſcutiunt,nec ſolùm hæc,ſed quęcunq; eiuſmodi erunt in perpetuum. Et ta-
men ſolis ſenibus,& his qui multò utuntur cibo,& pauco exercitio, cōmoda ſunt,
reliquis non ita niſi longa, & praua conſuetudine firmatis. Mombaſium autem e *Mombaſij uires.*
Creta flauum,potens,odoratum,iucundum guſtu,appetitum recreat,concoctionē
à frigiditate læſam iuuat,exhilaratq; hominem. Amabile Ianuæ natum, ex uua fit
in collibus ut aiunt Mombaſio potentius, Græco ſuauius,uentriculo amicum ma-
gis eſt Mombaſio, Grecoq;. Vinaciola iuxta Benacum optima fit,omnibus ſuauiſ- *Vinaciola.*
ſima,& clariſsima ſubſtantia,ſed omnibus infirmior eſt uinis,quæ recenſuimus,ex-
hilarat hominem,nec adeò exurit iecur, ſed neque humores frigidos adeò attenu-
at. Trebianum à flumine dictum, eiuſdem nominis Florentinis peculiare, dulcius *Trebianum.*
uinaciola,ſed non adeò uinoſum,neq; corpori tam utile eſt,nec tam iucundum gu-
ſtu. Denique uina ex uuis natis in montibus potentiora ſunt,calidiora,& tenuiora,
contra natis humili loco,aut frigido,aut aquoſo. Refert plurimum quomodo con- *Vina potentiora quæ.*
ficiantur,nam uina alba ex uuis nigris non compreſsis extracta, qualia fieri in Pa-
tauino agro,potentiora ſunt admodum,& cruda,ob id uiſceribus omnibus, & ca-
piti inimiciſsima:mentiuntur enim uionaciolam guſtu, ſed uiribus plurimum di-
ſtant ab illa. Quæ autem ex uuis non recentibus fiunt, ſed tamen ſanis ut Bononię,
iucunda guſtui,ac dulcia,& clara,diutiùs quoque ſeruant dulcedinem, mágis ace-
ſcunt quàm perturbentur,ut cōtra quæ è marcidis,in cumulos diſpoſitis,uelut Me-

diolani frequentiùs perturbantur, quàm acescant. Hæc igitur mansueta sunt, & faLora. cilius corrupta in uentriculo febres gignunt, ut reliqua, cæcitates, & surditates. Lora qualis apud Mutinenses commoda capiti, suauis, sed facilè putrescit, uentriculo haud commoda. At quę cum uino ueteri iuncta est quibusdam grata, mihi sanè nulla ratione commendari potest: præsertim si ex ueteri uino, ut plerumque solet, corrupto fiat: Inimica uentriculo, iecori, & quod optimum est in omni uino ut Melancholiam edulcoret, non habet, est enim ipsum amarum, omne autem uinum etiam natura amarum, tantùm officit uentriculo, quantùm utile est iecori, sed renibus tamen purgandis optimū, hoc tamen etiam renibus inutile est. Sed iam de uinis, quasi ex integro repetentes historiam specialiter agamus. Præcipua sunt Græca, & Italica. Græcorum quatuor genera. Maronium potentia seu robore eminens, cuius meminit Homerus, in Thraciæ maritima parte genitum, quod uigintuplum aquæ admittit, octuplo sanè soli admisto etiā ebriosis satisfacit. Suauitate autem Aristeū nomine ipso clarum, quale fuerit cōiectura discere licet, cuius comparatione sordebat, quod nunc primum habetur Prannium. Hoc in Smyrna nascitur. Athenæus in Icaro insula, in monte magno iuxta saxum Prannium appellatum. Nostrum palàm est ex Creta aduehi, & abundare ibi. Quartum Mendæum de quo Athenæus.

Vinorum Græcorum genera quatuor. Plin. lib. 14. cap. 4.

Lib. 1. c. 28.

Cap. 26.

Mendæum mingunt cælestia regna tenentes
Mollibus in stratis.

His quatuor Italica è regione respondent Maronio phalernum: est enim potentissimum Aristæo, Albanum suauitate summa Prannio quasi medio, quod Setinum uocabatur, erat enim celeberrimum, demum Surentinum minus famosum, & ipsum ignobilius Mendæo, seruabantur in centum annos, sed et aliquando in ducentos: sed hoc minus refert, illud potiùs quæramus, cur aliud crassescat in mellis modum. De Græcis Plinij uerba sentire uidentur, cum Italicis, & tempus, & crassities certè conueniat, forsan & illis, uel conditura ratione: quod ego uidi seruatum in montibus per x x x. annos tenuissimum erat, & ardenti aquæ simile: causa est calor uehemens, hic enim separat, proprius magis miscet, & cōseruat, unde crassiora redduntur. Potentiora ergo, & quę magis mixta sunt, talia redduntur infirmiora, & tenuiora, destillantur ipsa uetustate, perinde ac ignibus. Tria sunt in uino, odor ille iucundus uelut in prannio Cretensi, & uinaciola, & sapor uinosus, qui communis est fructuum succis plerisque, ut aliàs dictum est. Ergo sapor ille licet uentriculo gratus, nihil habet præcipuum, cum tamen pronus etiam sit, ut uertatur in acetum, & in uentriculo imbecilli, & calido, ut plurimum illi noceat, neque àb ore illius arcet humores prauos. Calor autem odoris suauitatem sequitur, unde conuersa ratione calida, & potentia uina existimarunt confirmare uentriculum, cùm nil magis proprium exhauriat calorem, quàm externum, teste Aristotele. Non esse autem uina potentia omnia bene odorata ostendunt Græca nostræ ætatis, maximè insuauia, tum rubra omnia, ac nigra, suauem spirant odorem, cùm tamen ex his plurima sint potentissima. Porrò duplex est odor, iucundus simpliciter, & cibalis, nam flores iucundè pleriq; olent, non tamen odor eorum cibis satis conuenit, contra uini quantumcunque suauis solum in potu iucundus est, extra minimè: quo fit ut qui ructant etiam prannium, seu creticum, aut uinaciolam, horum odor grauis sit, cum tamen bibenti fuerit suauis, non idem de moscho, rosa, uel garyophyllo. Vinum ergo odoratum non ut uini sapore pręstat, neque ut calidum membris principalibus utilissimum est, cordi primum, inde iecori, cerebro, atque uentriculo. Odor enim ille spiritus confirmat, & astringit membrum, & ad ipsum naturalem colorem reuocat: ob id utilissima talia uina sunt, non ut calida, tantum enim abest, ut multa aqua diluere sæpè illa oporteat, uel ob febrem, uel ætatem, uel temperiem, uel exercitationem, aut quia homo illis insuetus sit, nihilominus sic tamē os uentriculi pręcipuè roborant, unde concoctionem iuuant, & appetentiam, & cor, atque ita exhilarant hominem, & sudores prouocant: & iecur unde urinas, qualis enim urina iecori, talis sudor cordi, & cerebrum, unde intelligentiam, & memoriam, & promptitudinem adaugent, & uigilias puras cum sensibus reddunt, ac somnum conciliant, ex his

Nota.

1. Meteo. cap. 2.

Vini odorati uires.

ex his frustrà transeunt ad alia uina non odorata: in quorum usu nihil utile, nihil honestum inuenio. Tamen quidam sua oligophora abundè celebrant, ignari mentis ueterum, & magis naturæ rerum: cùm nihil illis insit boni prӕter prauam consuetudinem. Et ideo ebriosis carere illo non solum graue est, sed etiam damnosum. Vinũ ergo potens illis tantùm conuenire uidetur ob consuetudinem, sed reliquum est ut propositam aliàs dubitationem soluamus, uidelicet an uinum optimum sit tenue, subdulce, & rubrũ: quod est facilis coctionis admodum, & boni alimenti. Probant alba potiùs ut Dioscorides, & præferunt giluis, & nigris, ut ille uertit. Galenus prӕtulit Ariusium, Phalernum, Leserum, & Tmolite quodcunq; horum fuerit mediũ natura, quoniam sanguinem bonũ generent. In tertio de Alimentis rubra, & crassa uidetur præponere. In libro de cibis boni, & mali succi uidetur probare primã sententiam. Verùm quod de rubris (hæc enim media, si quod medium est optimũ esse uult) prӕtulit. Et ideo dico quod Galenus malè fecit, qui tot & tanta de exercitio, & frictione locutus est: neque ciborum ubi erat proprius locus, neque potuum mentionem fecit, præcipuè de colore. Inde ortum est ut Oribasius illum quasi uolens excusare, dixerit, colorem nihil facere ad naturam uini, sed saporem substantiam, & ætatem: odoris etiam parum meminerunt. Ego autem dico quod in Græcia ubi sunt uina tincta à uetustate, & in agro Patauino ubi sunt alba ex modo conficiendi, forsan non multum errant, quod & nos supra intelligere uolumus. Verùm in regione nostra ubi utrunq; genus fit, & habetur ex uuis sibi similibus, & eodem modo confectio, licet in utrisque magna similitudo intercedat, dulcis, austeri, insipidi, amari, atq; item potentis, & imbecillis, ac rursus crassi, & tenuis, odorati, & inodoris, tamẽ dulcedo à dulcedine, & astrictio ab astrictione, & ita de alijs in uinis albis, rubris, ac nigris manifestè diligenter implorant, specie differt. Princeps suo more uidens tot difficultates dixit, quod uinum temperatum debet esse album ad rubrũ declinãs: sed eo omisso, cui in nulla parte minor authoritas, quàm in hac haberi debet. Dico quod uinũ debet esse subrubrum, quia in medio extremorum, ut sæpiùs repetit, sed uina alba sunt frigidissima, flaua calidissima, fulua etiam calida ualdè, in quorum medio colorem rubrum collocat, quod ad caliditatem attinet: igitur talia sunt optima, sed quia maius periculum ab ætate erat in calidis, quàm frigidis, & obstructionis, quàm imbecillis nutritionis, ideo ex rubris laudauit subrubra potiùs, & loco eius declinationis suppposuit, non paucis, neque leuibus rationibus subdulcia. Alia ratio est, quia Galenus fatetur, quod uina fulua sunt calida, & tenuia: illa alba neq; sufficiunt, neque utilia sunt, sed quasi uina non uina, & acutis laborantibus raroq; concedenda, ideò intendebat ut rubra exhiberentur. In cæteris debemus obseruare oppositionem, uelut in calido, crasso substantia, in regione, tempore anni, & cibis. De quibus partim diximus, sed longiori indigeret cõtentione, de qua abundè in libris Contradicentium: ideo hæc de uino sufficiant.

Dubitationis solutio. *Lib. 5. c. 7.* *De Attenua. uic. c. 12.* *Cap. 40.* *Cap. 11.* *Galenus.* *1. & 2. libro.* *1. & 2. de Tuen. San.* *Tertio de Victu in Acut. 6.*

Quibus modis aquæ uitia corrigi possint. Cap. LXXXVII.

Corrumpuntur aquæ maximè in puteis, atq; cisternis (quę uerò in stagnis, lacubus, cauernis, atque huiusmodi locis semper corruptæ sunt, maxima cum difficultate corrigi possunt, & ab eis prorsus homines abstineãt, nec nisi maxima urgente necessitate illis utãtur, & correctis ut infrà) earumq; noxa, quia non adeò detegitur, deterior est: quædam enim generãt hydropem, crudæ & putridæ: quædam regium morbum, feruidæ scilicet, terreæ, & crassæ, lapides tum in renibus, tum in uesica: aliæ stranguriam, aliæ dysenteriam, quæ acri metallica materia participant, magis putridæ febres: quædam gulæ herniam, lutosæ non absque tenuitate, aliæ somnolentes & pigros, aliæ attonitos, aliæ podagrosos, quędam ulcera in tibijs, & cruribus. Omnium communis est una ratio ut parum sumatur ex illis: cibi assentur, aut frigantur, non elixentur: & ut aqua ipsa corrigatur destillando, post coquendo, maximè cũ odoratis, & dicunt cæpas corrigere aquas corruptas, demum ut saltem coletur in arena bis aut ter, quo auxilio utuntur in castris,

Aquæ quæ corrumpuntur. *Noxa aquæ corruptæ.* *Quomodo corrigi debeãt uitia aquæ.*

laurus etiam,& iuniperus,& malum medicum emendant aquas: Et exercitium cor rigit potum aquarum non ualdè malarum: Et aqua ex pluuia collecta bona est,& cisternæ repurgāt aquam, & fodere puteos profundos sub priore aqua ut Mutinæ, & efficere ut aquæ decurrant ad humidiora,quandoq; mutat illas. Et quandoque etiam siccatis aquis aër emendatur. Et haurire aquam è puteis sæpius corrigit illas, & pisces squamosi,qui tamen uiuunt ex sorditie aquæ,meliores eas efficiūt, uerum Nota. si ibi moriantur,illas corrumpunt,ob id diligenter animaduertendum est. Et calx, & sabulum emendant aquas puteorū cum lapillis mixta, sed potisśimùm iuuat destillatio, & coctio, ut aliàs edocuimus, corrupta enim aqua magno igne destillari debet,ut quod corruptum est,pereat,& altius, quia aliter colligi non posset: uerùm si totam expurgare libeat, limum, & reliqua subducito, ut clara reddatur, inde frequenti haustu nouam efficito: nam è uenis perpetuò confluit, immittito deinde in puteum uas figulinum sale, aut aceto, aut hydrargyrio plenum, & calce oleo subacta obturatum impone, ac diutiùs permitte. Difficile autem uidetur absque motu aquam posse seruari, nisi ab ignea quadam ui foueatur, ob id destillatæ dum calori nest seruantur, qui cum exhalauerit, corrumpuntur. Corruptionis autem celerioris causa,etiam in stagnis est terra: miscetur enim ob id turbidæ aquæ, celerius corrumpuntur: & quæ sunt claræ, antequam corrumpantur, conturbantur: igitur Motu aquam purgat. corruptio aquæ quædam est permixtio. Aqua autem si moueatur, expurgat se,& peregrina omnia reijcit,ut in fontibus liquidis apparet: quod enim graue est, subsidet: quod leue propellit è superficie ad latera: quod uerò immixtum uehementer, ut sal in mari, non potest, quoniam non habet quo reijciat. Si tamen longiùs procedat expurgatur,quoniam sensim quod immixtum est à tenuiore substantia præoccurrente,relinquitur: igitur quæ uelociter fertur,omninò pura est. Omnium ergo doctisśimorum consensu, præstantisśimum atq; nobilisśimum aquarum reme- Decoctio aquæ. dium est decoctio,non solum cœnosarum siue turbidarum,atque alieno sapore, odoreúe infectarum,uerùm etiam liquidisśimarum, atque splendidisśimarum: nam pleræq; ipso blandiuntur aspectu, quæ haustæ magnas turbas in corpore concitāt: uentriculum enim flatibus uehementer agitant,mordent,ac uellicant,pariterq; grauant,quin & in ipso, hypochondrijsq; diutisśimè hærent ac commorantur, atque insimul alijs perniciosis affectibus afficiunt.

De Ceruisia,& alijs potibus artificialibus, atque eorum nocumentis. Cap. LXXXVIII.

CVm iam innumerabiles penè reperiant factitiæ potiones,& toti Septentrionali plagæ consuetus cùm sit ceruisiæ potus, atq; etiam gentibus ultra oceanum,cessante uitiū cultura ob frigora, ideò de ea potisśimum hic Hala quæ. tractare proposui,quæ ab hala,lupi salictarij additione differt. Constat e- Ceruisia quæ & eius uires. nim ceruisia lupi salictarij additione,quæ additio aliam naturam facit, aliamq; formam inuehit,inebriat hæc,uinumq; ita potisśima sui in parte æmulatur, quod hala non facit. In ea enim conficienda macerantur primo aut hordeum,aut triticum, usque dum propè iam putria germinent,atque ex illa putrefactione, quasi ex fermento acrimoniam acquirunt, tum ex eodem decocto, quo macerata prius fuerant, quod lupi salictarij est ex flore, semineq; coquunt,magis minusúe, ac uini omninò uim æmulantia accipiunt maceratione, fermentatione, coctura, pro quarum eua- Ceruisiæ differentiæ. riatione mirum quàm uariet ceruisia, acris, amara, subdulcis, dilutior, fortis, uehemens,imbecillis,clara,turbidior,recens,atque uetusta. Hanc autem si rectè conficiendi modum perpendamus,temperamenti calidi esse iudicabimus: nam ex longa, ac diligēti lupulorum maceratione,quorum tota uis ab aqua accipitur, calidi enim sunt per se,quantò magis accedēte acrimonia,quàm ex putri materia macerationis acquirunt: sic quoq; ab hordeo frigiditas aufertur, introduciturq; caliditas, quare aqua non contemnendam concipit caliditatem, quàm sapores dulcis, acer, amarusúe declarant, quos modicæ, aut uehementioris esse caliditatis nemo nescit.

Auste-

Austerum uerò, aut acerbum, acidumúe saporem nūquam adipiscitur, nisi uel cum corrupta est, uel non recto modo præparata, ac confecta. Inebriat autem quod non parum est caliditatis argumentum, dum uapores caput ferientes replent, & commotam mentem agitant: & quoniā crassior est eius substantia, quàm uini, peiorisq; succi, hinc etiam longè deterior est illius ebrietas, quàm quæ uini causa fit: spuma quoque quæ superinnatat, caliditatem declarat. Multum alit, atque impinguat, sed plurimum flatus gignit, atque ingentes interdum facit obstructiones, & præsertim ob negligentiam conficiendi, præparandiq; incuriam, nec succi praui suspicione caret, elephantiasim enim ut plurimum facere uidimus, aliosq; prauos affectus. Est & hala quæ fit in Anglia, & Scotia admodum suauior, adeò ut meminerim bibisse in ingressu Scotiæ, quæ musto dulci albo comparari posset: nec in aliquo differret, nisi quod in fine amarorem, ac odorem insuauem retineret. Hordeum XXXVI. horis aquæ iam infusum, siccatur in cumulis in umbra, ubi calefactum germinat, spargitur: ubi desinit, rursum colligitur, ita alternatim curant per dies XV. donec totum germinuerit: inde per sex horas siccatur super prunas, impositū cratibus uinceis: post ubi perfectè siccatum fuerit, molitur: superfunditur aqua multa, si debilem efficere uelis potū, pauca, si ualidum. Post horas XII. percolatur, & excoquitur multum, si ualidum, parum si debilem: inde ubi in uase efferbuerit, trāsfunditur in aliud uas, & ut seruetur, additur spuma alterius halæ iā ueteris, atq; cōsumptæ, sapore est austero, acido, dulciq; mixtis refrigerat, nec ingratus potus his, qui ei assuecuerint. Quæ uerò amariores, minùs sunt salubres, nam uel plus iusto coctæ, uel putredine, aut uetustate hordei, tales euaserunt. Sunt qui ex eadem farina halam secundam efficiant, insipidiorem, frigidiorem, grauiorē, putredini magis obnoxiā, nam ex priore est, quæ in multos annos seruatur. Coctionis modus horæ tres, aut quatuor, dignoscitur cum tenax esse desierit, contrarium enim ei accidit quod melli, & saccharo, quæ coctione lentiora fiunt. Incidit quia acida, astringit quia austera, nutrit, cùm è dulciū genere sit, modicè tamen: differt à zetho, deficientib. lupulis. Feruet dieb. duobus sponte, ad summū tribus. Post musti imaginē non retinet: mirabile tamen colore, substantia, uiribus, odore, ac sapore, uini albi substantiam referre. Ex pyris quoque, ac pomis in Neustria, uina fiunt, quod solùm ob frigiditatem uites non ferat. Siccaris ergo iam paululum fructibus, uinum extrahitur, exhalat enim aqueum humidum, inde dum feruet, excoquitur, atque ita seruatur. Est autē astringens quia è fructibus haud exquisitè maturis extrahitur, & subamarum: tale enim est quod uehementer astringit, ibi uerò etiam ultra annum seruatur: dulcius & suauius est zetho, inferius uino uuarum. Fit uinum ex omnibus fructibus, qui non tam facilè putrescunt, & plurimū succi habent, uelut pomis, pyris, cotoneis ponticis, moris, berberis, fragis, myrtis, ac prunis syluestribus, & marenis, è cerasis autem alijs non fit, quia statim putrescunt, non ex amygdalis, nucibus auellanis pineis, ac talibus: oleū enim continent. Faciliùs ergo è granis maximè oriza, nam media illorum substantia est inter horarios fructus, & oleagina. Et ex quibus uinum expressione habetur, ex eisdem fit & lora, admixta aqua. Huiusmodi ergo uina factitia non apprimè laudantur, & præsertim in non assuetis, quia difficile concoquuntur, & difficiliùs distribuuntur, obstructiones pariunt, flatus procreant, & in prauos humores facilè conuertuntur, quare sat erit degustasse.

Ceruisia inebriat. *Hala quæ.* *Vires.* *Vinū ex quibus fructibus.* *Vina factitia.*

De somno, & de his quæ ipsum conciliant. Cap. LXXXIX.

Omnus est quies naturalis penè perfecta, omnium sensuum exteriorum, nam si perfecta esset, quomodo euigilari posset? & si nō esset maioris partis, uigilantes dormiremus, si uerò non omnium non sit uinculum, sed stupor, quoniā non ab interiore, si non naturalis erit cataphora, aut eiusmodi, at scire expedit motu excitari sensum, qui cùm uiget dormire non potest: non enim quiesceret, ideo euigilatur. Motus autem non tollitur, neque respirationis ob finem ut uiuamus. Et quoniam à leuissimo sensu, & origine illius pendet: suffocatur

Quid somnus.

tur enim cessante: ideò sentitur, & mouet. Et neque membro exteriorum, ideò reuoluuntur, & imaginantur: imò etiam uident, & audiunt, falluntur enim qui putāt somnia esse eadem imaginatis, nam aliter utuntur sensibus quàm uigilantes, & tamen utunrur, non ut qui imaginantur: manent ergo sensuum origo in dormientibus, & actus eorum, sed quasi in initio. Expergiscimur autem maximè à materiarijs sensibus, scilicet tactu, & auditu, ob propinquitatē cerebri, & quia operculo caret, inde à gustu, à uisu, si oculi non perfectè tegantur, demum etiam ab odoribus.

Nota. Expergefactio unde.

Confert autem maximè coctionibus, & uires etiam restituit, unde bifariam coctionibus auxiliatur, unico autem modo sine cibo. Et eius causa est quies spiritus animalis, uel ob frigiditatem, uel humidum suaue, aut uoluntatis imperium, aut imbecillitatem, aut à labore resolutis, & causæ quidem huius quietis, aliæ quę efficiūt, aliæ sine quibus esse non potest. Iidem auxilia alia quidem quę humectant, alia refrigerant, alia uerò tollunt quod impedit, uelut curarum remissio, atque lætitia. Speciarim autem ab omni sensu, interiore quidem, gaudio repentino, & mœrore quieto, sed haud huic confidendum, tranquillitate animi, atq; remissione curarum, cogitatione lætarum rerum, insularum, umbrarum, fluuiorum quiescentium, pratorum, ac peregrinationis, solitudinis, syluarum, montium, et omnium actionum somniferarum, uelut pulsantium, ac sonorū, & dormientium, tum etiam fixa intentione: siquidem figitur spiritus in eiusmodi: est autem requies illius somnus. Post hæc memoria fœlicis ante actæ uitæ. Visio quoq; imaginaria cùm fixa fuerit, easdē ob causas somnum inducit. Et obscuritas quædam utilis est. Et memoria præsertim carminibus, uelut Nasonis somni declarata, ut illa:

Somni utilitates. Somnum conciliantia.

Metamorphosis lib. 11.

Est prope Cimmerios longo spelunca recessu
Mons cauus ignaui domus, & penetralia somni:
Quo nunquam radijs oriens, medius'ue, cadens'ue,
Phœbus adire potest, nebulæ caligine mistæ
Exhalantur humo, dubiæq; crepuscula lucis,
Non uigil ales ibi cristati cantibus oris:
Euocat auroram: nec uoce silentia rumpunt,
Muta quies habitat, saxo tamen exit ab imo.
Riuus aquæ lethes, per quem cum murmure labens,
Inuitat somnos crepitantibus unda lapillis,
Ante fores antri fœcunda papauera florent,
Innumeræq; herbæ, quarum de lacte saporem
Nox legit, & spargit per opacas humida terras
Ianua ne uerso stridorem cardine reddat,
Nulla domo tota est: custos in limine nullus,
At medio torus est hebeno sublimis in antro
Plumeus, unicolor, nullo uelamine tectus.
Quo cubat ipse Deus, membris languore solutis.

In hoc genere est Tempe in Thessalia prope Peneū, abrupta à Peleo, & ossa mente regio fœlicissima, ut inquit Strabo. Estq; paruus ager quē solum Peneus fluuius non alluit, sed quid Plinius? In eo cursu Tempe uocantur V.M. passus longitudine, & fermè sex, qui iugeri latitudine, ultra uisum hominis se attollentibus dextra, leuaq; leniter connexis iugis: Intus sua luce uiridante allabitur Peneus uiridis, calculo amœnus, circa ripas gramine, canorus auium concentu. Plura quoque de his aliàs.

Tempe. Lib. 9. Lib. 4. cap. 8. 1. De Hyperboreis. Picturæ ac uiridaria.

Tertium auxiliū est à picturis, & uiridarijs, & locis amœnis maximè opacis, cum uirore obscuro, plantisq; eiusmodi, qui lucis, & syluis sunt familiares: densitate, pratis quoque ac florentibus herbis colore purpureo qualis uiolæ. In pictura solitarij homines, dormiētesq; prope aquas: tempestas & maris inundatio, riuuli, & stagna maximè ex auditu Euripi cadentes, guttæq;, auium concentus, silentium, cantilena solitaria, & si cum lyra exacura repentè desinat in grauissimā, longa etiam delectatio, & narratio fabulosa solet somnum parere.

Sed

Sed & ab odoribus non parum iuuantur croci, anthemidis, papaueris, uiolarum nympheæ, mandragoræ, hyoschyami, styracis, animæ albæ, liliorum alborum, solani somniferi. Eadem quoque & similia naribus indita.

In ore quoque detenta eiusmodi ad somnos faciunt, & in aures instillata, uelut olema ex nympheæ floribus, aut papauere, aut populeonis, aut chamemeli, aut Parthenij, uel ordei, aut mandragoræ.

Alia quoque sumpta in cœnæ fine, lactuca cum semine urticis, aut croci, aut amomi, ut referunt recocta, poma sub prunis cocta, peponum sëmina, flores nympheæ cum saccharo conditi, lac etiam plurimum, & præter reliqua uinum dulce non potentes, aut crudirate potens. *Lactuca.*

Talia quoque in glãdibus subiecta, seu pro clysteribus, & cum meconio etiam mista, somnos & graues etiam proliciunt.

Ex experimẽtis tactus si quis à uigilia surgat, & ambulet, paululum inde lectum redeat, soluitur in somnum. *Experimentum.*

Embroca capitis, Principis, hordeum, chamemelon, parthenium, coquantur in aqua & aspergatur, imò irrigetur caput. Et est propria senibus. Nostrum chamemeli, uiolatum, maluæ, florum nympheæ, capitum papaueris, lactucæ, anethi, sing. M. I. caput castrati, coquantur in libr. x L. aquæ ad consumptionem medietatis, & eousque quod caput decoctum bene sit, ex hoc percolato lauetur optimè caput ad horam mediam saltem, inde expressa aqua circumponatur linteum dudum ex ea aqua, & expressum mediocriter: huic aliud tepidum, & siccum, & occlusis fenestris procuretur somnus. *Embroca. Nostrum.*

Balneum quoque aquæ dulcis tepidum, aut puræ, aut cum dictis rebus, atque similibus coctæ. Maneat in eo donec sitis cesset, aut ariditas, aut sapor prægrauet, aut lassitudo, ac sinat uel decumbere uelit: uel pedes tepescant, et si bibat aliquantulũ uini. *Balneum aquæ dulcis.*

Irrigare quoque caput oleo dulci, aut ex amygdalis, aut è nympheæ flore, somnum allicit, sed & lotio pedum ante cœnam, uel à pauco cibo post cœnam, & in brachijs absque agitatione locus quoque frigidior, & humidior prodest: & cubile orienti expositum, & uomitus in prægrauatis sunt ualde utilia. *Irrigatio.*

Lætus quoque nũcius post tristitiam, & blanda uerba, & in pturientibus, ac turgentibus Venus, imò in quibusdam superflua exoluendo uires somnum cõciliat, sicut & lassitudo ex labore, & sudor, & alui detectio.

Et quidam proprietate ipsa dicunt de agrimonia, de pede anteriore uituli marini, dextro sub capite positis, inungere corpus pinguedine muris alpini, uel gliris, aut muris auellanei, & est minor rustico, uel ursi, tum uerò etiam inungere loca pulsuũ, & sunt in hoc casu in iugularibus, & tactus eas declarat arterias, & quæ sunt à lateribus ossis pubis, & quæ sunt in temporibus, & è regione cordis, inde iecoris, & super uerticem pedum, & in carpis manuum. *Nota.*

Et hiacynthus uerus, & quem uocant chrysopacium. Et sunt quidam lapides qui plus possunt. Et inuentio ex sanguine quorundam animalium, & piscium. Et cerebro illorum, & usus longus quarundam rerum, uelut fabarum somnolentos efficit. Et si sint cerebri imbecillioris facit uentuosos. Et aquæ modicæ potus, aut oris collutio est ex somnum reducentibus.

Et mutatio magna, aut nulla, est causa reparandi somnum, & quantò plus homo dormit, aut uigilat, eò fit somnolentior, aut uigilantior: sequuntur enim consuetudinem. Et propria causa somni est remotio impedimenti eius. Ideo diuersis uario modo occurritur. Itaque mutatio magna in omnibus est causa plerunque recuperandi somnum. Et ubi homo sit iuuenis, & corpus non cacochymum, uigilia longa, & uiolenta grauissimum somnum reducere solet, somnus igitur à somno & uigilia. Et uigilia similiter à uigilia, & somno: & eductio sanguinis per hæmorrhoidas in plenitudine, & sanguine feruens aut acri, uel salso utilis quandoque necessaria est. Et oua etiam conciliant somnum. Et pillulæ ex cinoglossa sunt potentes ualde: sed animaduertendum, imò quantitas plerunque sufficit scrupulus ex his, & cum quærimus somnum cum huiusmodi, & non impetramur, si caput non sit ualde robu-

 stum, ac-

ſtum,accidit uetetnum. Et idem contingit ex Theriaca noua,& philonijs,ſed hæ ſunt tutiora catapotijs,& minus ſecura quam theriaca,uel mithridatum.

Cur uigilia ſenibus familiaris.

Et uigilia eſt familiaris ſenibus non ſolùm ob ſiccitatem, ſed meatuum laſsitudinem:& abundantia cruditatum,& humorum acrium,& ſeroſorum. Et eſt cauſa uiciſsim ſenij,& ideo fit circulus qui debet abrumpi paucitate cibi, facilè concoctilis. Et moderata in illis eſt,ob id ſignum bonum. Et etiam non noxia,cùm præſertim ſomnus matutinus ſubſequitur,& incommoda perducit ad febres, attonitos, reſolutiones,dolores,grauedines,imbecillitatem uentriculi,triſtitiam.Et ideo pro ſomno quiete matutina diuturna uti debent. Et pœoniæ ſemina nigra, ſi purgent caput,liberando optimum conciliant ſomnum,& errhina maximè,anæmones, braſsicæ,cyclaminis,origani,ſerpylli, atque ſpondilij ſucco.

Nota.

Et ſcias quod omnia quæ caput conturbant, & uaporem multum gignunt ſi facilè corrumpantur,ut allia,cæpæ,porri,gingiber, & generaliter humido excrementitio abundantia,ut uiticis ſemen,crocus, & macropiper,præſertim humidis cibis miſta ſomnos concilianr præcipuè turbulentos,ut de ſtyrace conſtat.Er mutatio lecti uigilantibus perſæpè plurimum confert,bene dormientibus mala. Et ouum bibere à cœna leui,ſenibus autem ſi rectè uiuant,confert,ſi ſit ultra cœnam,ad attonitum morbum præparat. Crepuſcula autem ambo deuitare ualde neceſſe eſt, nam ueſpertinum impedit ſomnum: matutinum nocet quietem: tollendo quæ eſt præs ſomni,& uades,& uigiliæ detrimenta auget,ac confirmat:comprimunt enim capitis meatus ambos.

Crepuſcula mala.

Senibus ergo nihil melius lõga pedum lotione intepida:& lotione capitis:et caſſia nigra humectat,edulcorat uapores eos, retrahit, purgat atram bilem ei ætati familiarem,& maximè moleſtam.

Corpus in ſomno refrigeratur exterius.

In ſomnò corpus exteriùs refrigeratur,intùs incaleſcit,cõtra in uigilia inquit Hippocrates.Et ſomnus confert maximè cerebro,poſt uentriculo,inde patientibus dolores,& euacuationes omnes,(uelut & debilitatis à Venere) præter ſudorem, nam ipſum adauget. Propterea etiam procurandum eſt ut operimentis multis ea hora corpus tegatur,qua exteriùs ſolet refrigerari, conopæis circumdetur,pannis pluribus non ſiccis contegatur,ucr frigidus,purus,& obſcurus. Vtor ego lecto ex ſericea materia:ab ea linum ſub capite palea ſicca mollior eſt alga plumei ceruicalia,ſed ad uentrem tantum goſſypium pellis agninæ,ſetoſa amphi mala,culcitre loco.

Nota.

Dormire prope humum humidum,ſub ſole,& noctu ſub luna, & regione rimæ cubiculum ad orientem ſpectans, & maximè brumalem, ſed æſtiuum & inter duo ſolaria poſitus locus,ſi non aliter purus,nõ in loco nouo,nec dealbato gipſo,multo minus calce,aur carbonibus accenſis,conſtat una nocte plures perijſſe. Nec prope uias publicas ob ſtrepitum. Vndecim horæ decubitus ſenibus, ſeptem iuuenibus, conſiſtentibus nouem, ab his ſi detrahas binas ſingulis relinquentur horæ ſomni: prima pars uentriculo maximè fauet:ſecunda etiam,tamen iecori: ſed ultima cordi, ac cerebro ſuauis,& amœna in qua purum ab impuro ſegregatur,& quod dulciſsimum eſt.Eſt illa hora ſtudioſorum,ſi nõ ſeruiat cibus,labor,curæ minuantur, lethali morbo laborantes deſtituuntur eo magno medio: paruo aut curis detenti prima ſolum parte:furioſi,& peſtilentes perpetua uigilia deſtinentur, morituri aut ſomno omninò deſtituuntur,aut caphora corripiuntur,aut à ſomno peius habent.

Plures una nocte ex carbonibus accenſis perijſſe.

Non poſſe dormire à cœna ob cibos aduenit,ſi ſuccedat ſomnus,dulceſcit uapor, robur coctionis uentriculi,& iecoris,tota peruigilia, ut dixi, eſt illa quam Princeps uocat Sahare.Dormire contra ab initio,& poſt quinque horas,aut etiam minus præter conſuetudinem,& curas,prauam coctionem ſignificat:acres enim ſunt humores,ſicut prior uigilia ſiccitatem cerebri,contingit etiam ex ſiccitate iecoris, aut pulmonis incendio,purgandum eſt.

In uniuerſum cum ſint octo modi,duo per ſe noti,dormire quantum oportet, & nihil tamen uigilare iuxta tres partes,aut dormire melius eſt,ut ſomnus uigiliæ ſuccedat quàm contrà. Et ſi accidat,parata ſint ſyrupus è nympheæ floribus, quem in ore teneat,& unguentum populeon recens,& ſurgere,& cogitatio blanda:Et odores pa

res papaueris,mandragorę,uiolarum,id est,florum recentium,& si locus sit soli expositus,aqua,folia uitis,& salicis,& lactucæ,& flores chamemeli, & anethi, & papaueris,ac nymphex,& permutare etiam bis in die,ac uerrere,somnia autem horribilia,& cum timore,& tristitia,affectum,& periculum ostendunt, si perseuerent effectus malos:morbos,impedimenta,insaniam,detrimenta,& casus, auxilium, purgatio,recta ratio.

Tremere ante somnum effusionem sanguinis, aut conuulsionis periculum, aut morbum. Tremere malum in somno,clamare deterius,surgere pessimum,idq; multis male cessit Quibus prodest adamas sinistro brachio adalligatum. Mingentibus in lecto pisciculus marinus, equi forma entij, testudinis, apri uesica, renes animalium,& sicæ cetuorum,& hæc medicinæ causa,& unguentum comitissæ. *Tremere ante somnum malum.*

Dormientibus ore aperto cùm noxium sit,& periculosum,et indecens,et stertũt, purgare caput,non cubare supinum,uincire inferiorem mandibulam, stertor accidit dormientibus supinè,magnamq; respirationem,ac tardam, & raram habẽtibus, quibus amplum pectus,& angustæ fauces. Somnus præterea in quibusdam auget affectus,dolores,timores,& tristitiam qui sunt fottuiti, & incipiunt:nihil mirũ cum etiam fingat prorsus,alios minuit:nec id cũ etiam tollat, somnus enim est sensuum uinculum,ut in podagra, contingit etiam quod sensus exilis minus percipit, aliàs meliùs,ac magis ut noctu,& in silentio magis,quàm in uigilia,& strepitu. *Dormientibus ore aperto.*

Somnus præterea diurnus,& si dissoluat appetitum,& uires, & inflammationes excitet,ac obstructiones pariat,tamen fit sæpè necessarius,aut ob nimiam lassitudinem,aut cibum,& potum uberiorem,uel propter noctis uigiliam, aut dolores, aut uentriculi imbecillitatem,uel longam consuetudinem,& frigidæ modicæ haustus, solet dulces prouocare somnos in umbra præsertim, & conopæa è filijs arcent muscas,licet & ob curas:dormire in die,& ob dormitationem uehemẽtem. Et ideò uel ab antecedente necessitate,uel à succedente utilitate, ut etiam in febrientibus si noctu lõga accessio immineat,& superdormire siti bonum est:tum tamen si bibat,dissoluitur coctio,nec somnus succedet. *Somnus diurnus sæpè necessarius.*

Et dormire cum infectis quauis lue,uel morbo contagioso,ut lepra,scabie,psora, impetigine,phthiriasi, uel febre pestilenti: uel morbis pectoris, qualescunque sint præter dolores à flatu,aut morbo latetali,ualdè malũ est,& magna infelicitate, cum felibus etiam præsertim pueris,ad phthisim præparat. Canes autem usq; ad annum secundum præsertim pingues,& albi super uentriculum detenti prosunt coctioni, non solùm tunc,sed in posterum confirmato calore,& uentriculo tenuttito,spiritus autẽ equorum ualde utilis est,pestis tempore,sed stabulum debet seruari mundum & quibus rara est cutis,& cerebrum ualdè humidum debet dormire usq; ad tertiam diei horam,maximè æstate,autumno,& hyeme. Vere uerò ad primam saltem. *Dormire cum infectis malum.* *Canes super uentriculum.*

Et somnus super latus sinistrum,& dextrum, & decliue melior est omnibus elatis ceruice,& pedibus,atq; illis bene contectis, ac capite etiam bene sicco, sed non graui. Et cubiculum, ad horam quartam diei apertis fenestris teneri debet, reliquis partibus,usq; ad x 1. horam admittatur:lux sola,aër nõ minùs solis radijs, post perfectè occludatur. Et carnes apri cum croco plurimo præparatæ efficiunt somnos stabiles,dulces,profundos, & qui stato tempore tedeunt, & recreant,sed si non sequantur,abstinendum est ab illis. *Somnus qui melior.*

Extremis præterea senibus uigilia infestissima est:uocamus hos decrepitos. Exinde infantibus,atq; in primis senibus fermè ex æquo cæteris ætatibus adolescentiæ,scilicet iuuentuti etiam consistenti pari quantitate, deterior propioribus senectuti, nam ficciores. Pari autem proportione adolescentibus,& pueris, quoniã magis illorum naturæ contraria. At in ultimo libro diffusiùs pertractabimus de somno senum,& de his quæ ipsum conciliant,demonstrabimusq; etiam incommoda,quæ uigilias sequuntur. *Extremis senibus uigilia infestissima.*

De his, quæ à somno fieri debent, & totius diei diuisione. Cap. XC.

Nota. PLurimum autem refert quomodo lectus paretur ad somnũ, & ut quietus sit, etiamsi non dormiat, scilicet ut lintea sint munda, & promineant supra, & infra, & mollis sit lectus, et longitudo sit trium brachiorum, aut parum excedat, si quis magnus sit, nam ubi nullum excesserit etiam incommodus est, latitudo duorum brachiorum, cum dimidio, id est, unciarum 50. sed minus malum est, ut sit longior, aut latior, quàm arctior, aut breuior, hoc enim maximè obest somno, & tranquillitati magis etiam æstate, & longè magis hyeme puluinaria, ac ceruical saltem altitudinis semipedis, id est, unciarum, seu pollicum sex, uel circa: nodi admodum tensum, neque enim caput insidere firmiter potest, neque nimis molle: subsidet enim, & caput, ac faciem obruit. Debet singulo die agitari, ac concuti pugnis, ac exornari diligenter, ita ut lintea hincinde à lateribus, & à capite, ac pedibus promineant: culcitræ neque plures æstate quàm una, inæqualiter enim tegunt, & hyeme uix una sufficere potest. Heteromala, aut amphirmala mollia, pilosa, plena, densa, curare oportet diligenter, ne æstate pulices, hyeme'ue madeat quicquam, sed igne omnia siccanda: utroque tempore à cimicibus et pediculis tum uestes etiam purgandę sunt. Inspicere etiam oportet ne serpentes adsint, aut scorpij, aut araneæ. Conosæis textilibus muscæ nõ solùm, sed & culices arceantur, uerùm culices etiam sono, & strepitu interturbant somnum: ideò concludere cubile huic pesti obnoxium oportet, antequam lumen intromittatur. An uerò siccum lectum ea le facere hyeme oporteat, dubium est. Quatuor ergo oportet obseruare, naturam hyemis si immoderatè frigida sit: si qui dormiturus sit, frigidior natura sit, ut pueri et magis infantes, & senes maximè decrepiti, & exangues, & conualescentes, & rara cute, mollicꝫ carne: Et si offendantur, nec dormire queant, aut non incalescant, uelut de Dauide Iudæorum Rege sacra scriptura refert. Demum ubi consuetus sit huic, ut nobiliores, & fœminæ: secùs calor sine hac mollitie, & blandimentis magis confirmatur. Vbi primum ergo surgere cœperit, paululùm crura fricentur, & brachia, inde surgat, & beneficium alui procuret, urinam deijciat, ac nares emungat, & si saliua abundet, expuat illam, rursus si commodum est, paululum fricentur crura, & brachia: demum se uestiat, pectatur caput eburneis pectinibus, & post lauet uultũ, & manus, & si dentes bene se habent, nil agat circa illos: si nutant, labant, dolent, aut eroduntur, colluat os aqua marina bene percolata, etiam illos fricando, & gingiuas intùs extrat palatum: si ergo sit firmis uiribus, deambulatione in umbra salubrium arborum, cuius modi quercus, salix, pyrus, malus, cerasus, populus, & etiam circa fontes pellucidos, utatur, sed si nõ adeò ualet, aut nõ bene dormiuit, curru aut equo non furioso, uel lectica suum peragat exercitium: Et si ambulet non ad sudorem, sed ad calorem moderatum, tum ad fatigationem, sed ad animi alacritatem, non ad mutationem anhelitus, sed ad liberiorem respirationem, cordisꝗ refrigerationem. A' prandio non exeat domum unquam pedes: si cogatur, quanto serius, modò ante crepusculum per mediam horam saltem tantò melius, panis integatur semper lenibus, & cum domum reuertitur grauioribus utatur, sint tamen uestes quæ frigus omninò arceant, & aures conclusæ si fieri potest, cum domo exire licet propter niues, uentos, imbrem, aliam'ue causam partim sub porticu longè deambulet, partim polliat aliquid alterius manibus uehementer comprimendo per spatium mediæ horæ, sic ut una hora totum absoluatur, modus est ut summis nitatur uiribus, & tam diu donec cum uoluptate id agat, nec tædio afficiatur, aut quasi laboret contra uoluntatem. Soleo ego etiam brachia alterius manibus fricare, ambulare sub tecto contensis brachijs, strictis pugnis, eundo, redeundoꝗ ut absoluam mille passus hæc metam certam non habet, modus habetur ex somno, nam diuturnus, & non interruptus longiorem, & firmiorem postulat exercitationem, plus cibi, inde & potus. Contra omnia, si somnus sit breuis, grauis, horridus, turbatus: longitudo enim somni horæ nouem, septem saltem, quinꝗ sunt necessariæ: A' cibo ergo non se exerceat,

Quid à somno fieri debeat.

erceat, nec deambulando. De curis animi, tristes omnes contabefaciunt corpus, sed magis post prandium, & magis etiam post cœnam, et quando est in lecto. Quiescat igitur, & nil molestum agitat, aut audiat, uel ubi corpus, aut mens laboret, & præsertim tribus primis horis, secundis parum, tertijs negocijs non tristibus, & si laboriosis se exercere potest. Dormire qua hora à prandio (si iam diu consueuit) potest. A' cibo bibere non expedit, nam uinum bibere coctionem corrumpit, exurit iecur, uitiat habitum, caput conturbat, & oculorum aciem obtundit. In cœna uerò per eadem habita consuetudinis ratione, nisi parum in ultima parte cœnæ: potest assumere poma bis cocta, electuarium aliquod cum se lecto concredit, ex his quæ scripta sunt. A' cibo non studeat, nec mentem defatiget, coctionem enim impedit, caput replet, & nullum fructum affert, hora, namq; matutina est hora studij, licet uespertina etiam per quinque, uel sex horas à prandio non incommoda sit. *Curæ tristes contabefaciũt corpus.* *Potio uini à cibo.*

De Vigilia. Cap. XCI.

ET si ex eis quæ de somno diximus facilè uigiliarum incõmoda cõpræhendi possint: Hic tamen etiam, & nonnullas earundem utilitates adijcere non grauabimur, ut cuncta, recta methodo prosequamur. Cùm etenim humores sint in corpore qui ejci postulent, ut in laborãtibus tussi, & grauedine, nocebit somnus, & debilitabitur calor à materia retenta, ideo dicebant Hippocrates, & Galenus secundo de uictu in Acutis, inopportunum somnum esse causam resolutionis corporis, excoctionis, & grauitatis capitis, secundò si cibus desit: ubi enim calor robustior factus, alimento destituitur, corpus absumitur, quod apertè colligitur prima Aphorismorũ: Comparatis enim inuicem duobus aphorismis, cùm in uno dicat, nisi denť plura alimenta corpus absumi, cùm calor ualidior factus est, in altero per somnos longiores calorẽ fieri ualidiorẽ sequitur è diuerso, ut nõ exhibito alimento, calor imbecillior in somno reddatur, nisi pristini alimenti reliquiæ superfuerint in uentriculo, aut mesaræo, uel iecore. Tertium est cum adhibetur intempestiuè, ut in media die à prandio, & maximè in debilibus, unde Princeps de conualescentibus loquens: & cùm somnus non conuenit, fortasse excitabit febrem, propterea quod facit cruditatem, & frangit robur caloris innati. Et cum est timor syncopis, ut tertia Primi. Et quandoque necessaria est uigilia ob timorem syncopis, & casus uiriũ. Sed hoc est cum humores sunt praui, & uenenosi in corpore ut in febre pestilenti, sudorifica Britannica, & in morsu araneæ illius, quã appellant tarantullam. Et ideo res reducitur uel ad defectum cibi, uel crudorum humorum abundantiam, in locis ubi excerni non concoqui postulant: aut ad humorem uenenosum, qui petit loca principalia, aut quando fit hora non opportuna, maximè in imbecillibus, & adhuc membra excalefacta habentibus. Per se tamen semper concoquit, & bonus est somnus. Et etiam cùm à copia sanguinis qui exierit somnus nocet, ut Quarta Primi, seu naturalis fuerit ut in mensibus, & hæmorrhoidibus, seu uoluntaria ut in uenæ sectione. Causa cuius est quod in talibus sanguis incalescit intrò delatus, & propterea effluit denuò, & maximè si super latus affectum decubuerit: solet etiam moueri tum tremor cordis, & perterrentur. Cùm enim sanguis est in motu uehementi tutius est ut uigilet, quàm ut dormiat: tum quia partes interiores maius afferunt periculum, si inflammentur exterioribus: tum quia est magis locus auxilio in uigilia quàm in somno. *Somnus quãdo noceat.* *Tex. & Com. ult.* *14. 15.* *Secund. 1. Tract. pri. cap. 101.* *Doc. 2. c. 91* *Nota.* *Cap. 20.*

De Excessibus. Cap. XCII.

EXcessus intelligo non solum superabundantiam, sed defectum, uelut ieiunium, demirorq; satis non solum de Galeno, sed etiam de alijs maximè Arabibus, qui eum secuti sunt, quod tam multa de absurdis quibusdam rebus uerba habuerint, & longas disputationes, easq; non parum collaudarint, cùm etiã essent turpia, fœda, & factu magis difficilia, ut ebrietate, uomitucq;, de quibus satis ambigo, an etiam si adeò prodessent ualetudini, homo honestæ ui- *Excessus quis.*

tæ,atque ciuilis tum maximè semel,aut bis in mense, ut quidam laudarunt eis operam dare posset: at de ieiunio adeò facili, commodo, honesto, ne uerbum quidem habuerint. Solus Hippocrates iuxta consuetudinem suam hoc attigit, sed admodum concisè dicens: [Senes facillimè ieiunium ferunt, secundo loco consistentes, minùs adolescentes, omnium minimè pueri: & maximè qui eis uiuidiores fuerint.] Hoc quoniam omni ieiunij generi conuenit, de quo intelligit haud perspicuum fecit. Nam ieiunare dicimus illum,qui tota die abstinet à cibo,& qui semel in die edit, neque tam conuenit interpretari, quid hac uoce ieiunium significetur ad habendam mentem Græcorum,quàm quid per νηστείην: habetur sanè apud authorem quarto de uictu in Acutis quod ieiunium obest dolori capitis,& crapulæ: Galenus contēpsit ut ab alijs addita. Cùm uerò dicat ieiunium aduersus capitis dolorem,crapulamq; malū est. Qui semel tantum in die cibum assumūt, imbecilli fiunt: palàm est per ieiunium intelligere omnimodam à cibo abstinentiam: quare rursus de dupl~~i~~ ieiunio nos agere oportet, scilicet abstinentia à cibo prorsus tota die, ac semel,aut ut sumat prandium,ieiunet in posterum: aut ut ieiunet ad cœnam usque, uel ut cibum solùm meridie accipiat: In secundo de uictu in Acutis recenset mala, quæ eueniunt assuetis bis in die comedere,& omittentibus prandium,sed de his dubium non est, quod parum proficiunt, etiamsi proficiant:nam neque per diem distribuere natura quod superfluum est, neque concoquere ob id quod non dormit, ob motus negotia,& curas. Vnde huiusmodi hominibus præsidium inutile redditur,quod optimum est,est ut si quando contingat,requiescant in lecto, & dormiāt: nam sic etiam à curis, atque negotijs interquiescit: idem dico de parcisimo prandio,parum enim & nihil fermè æquiparantur: secùs ea abstinentia non solum reddetur inutilis, sed uentriculum lædet. Hippocrates autem de abstinentia à cœna sermonem non habuit: quod si habuisset,nō laboraremus: credo quod omnibus cœna in usu esset, quoniam qui semel in die tantùm edebant, prandium ut rem magis impeditam omittebāt. Galenus in libro de salubri Diæta,dicit,quod his quibus aggregabatur pituita lenta,& crassa in uentriculo,tria præsidia in usu fuerūt, medicamentum singulo mense, aut uomitus semel,aut bis in mense, at de his alibi dictum est:ieiunium unius diei singulo mense,hoc palam est significari integram abstinentiam à cibo. Ergo de abstinentia à prandio,quando,& quomodo,& quibus conueniat dictum est. Nunc de ea quæ per totum diem fit,quoniam uentriculus cibo nuper assumpto nutriri consueuit dicere necesse,quod uentriculum habentibus debilem noceat, etiamsi in uentriculo copia crudi humoris adsit,quoniam refrigeratus, sine auxilioq; relictus,neque humorem concoquet,neque nutrietur: sed zinzibere condito cum melle uel saccharo,aut oximellite cum aromatibus assumpto restituetur,sed præstat,& quiescere,& dormire magis etiam,quàm in his,qui à solo prādio abstinuerunt. Fouere etiam præcordia his utile erit. At uerò qui à cœna abstinent,aut modicum quid assumunt,melius hi id agunt: sitq; consuetudo insueta,uelut si singulo mense,uel etiam singulis septem diebus, sed aliquid assumentes (non laudo autem panem cum uino,sed potius cum iure coctum) aut quod experimento contulerit sæpius, aut quod ratione conueniat, ut zinziber conditum, aut uua passa, uel cum panis modico, aut alexipharmacum quoddam, ut raphani radices cum sale,& oximellite:aut quod uehementer appetitur,ut in unum illud uentriculi desiderium incumbat:aut æstate quidem circuitibus longioribus,hyeme breuioribus,medijs temporibus,medijs. Cùm uerò tot religiosi huiusmodi auxilio assueuerint, non est contemnendum. Et debilis quidem uentriculi uiris, aut reliqua ratione consumptis,ieiunium exquisitum tentandum non est. De numero uerò & hora ciborum,consuetudo primum plurimum potest,inde ipsa res spectanda, ut abundè superiùs in primo libro demonstrauimus.

Prima Aphorism. 13. — *Ieiunium quid.* — *Tex. 88.* — *Tex. 24.* — *Nota.* — *Com. 21.* — *3. de salubri. diæt. c. 13.* — *Ieiunium exquisitum quibus noceat.*

De Reple-

De Repletione. Cap. XCIII.

Sicuti duplex est euacuatio, una quę ad medicamenta uel uenæ sectionem pertinet, & hæc medicationis pars est: alia quæ sensim, & hæc est una ex sex rebus non naturalibus, quę adeò sunt contiguæ, ut unam sine alia explicare sit difficillimum: idem etiam contingit de repletione, quæ & ipsa duplex est, sed alio modo. Est enim repletio propria ut in cauo ulcere dum carnem generamus tertio Methodi: alia autem generalis, qua totum corpus repletur, quæ una pars est principalis unius ex sex rebus nō naturalibus, cùm alia sit curatiua, quę etiam per manuum fit opus: cùm ergo sint duo quæ sumuntur ex aduerso posita, cibus, uel potus, & medicamentum purgans: unum ad repletionem scilicet cibus, & potus pertinet, alterum ad euacuationem. Propterea ille Arabs Tacuinus bene coniunxit has duas res non naturales inuicem. Commune est utrique, scilicet repletioni, & euacuationi, ut non fiat plurima, & repentè secunda Aphorismorum. Dicitur ergo repletio fieri plurima repentè, non sicut euacuatio, sed per homonymiam: nam quod euacuatur & repentè, & plurimum euacuari potest Vere: at repleri Vere non sic potest: sed aut in aliquot diebus, aut dicetur infra: at hæc non est repletio corporis, aut uasorum, sed solum uentriculi & intestinorum, quanquam potus etiam quandoque uasa repleat: unde rursus alia distinctio: facilius est repleri potu quàm cibo. Ideo dicebat Hippocrates in libro de ueteri Medicina, repletur homo celerius potu, dein sorditionibus, demum cibis solidis, qui etiam eodem ordine in concoctione se habent: nam cibus solidus difficilius concoquitur. Propria autem signa repletionis immodicæ, quę euacuationem promptè postulat, scribuntur in libro de Plenitudine. Compendiosè autem nono Artis curādi, obstructio, distentio, tumor, & rubor. Repletio autem partis ut dixi aliquando fit per ea quæ restaurant carnem in ulcere, aliquando per ea, quæ membrum carne replent, uelut Galenus docet per piccatum ceratu, quartodecimo Artis curandi: Tertio per sanguinem qui ad locum influat, qui ibi retineatur, ut quinto in sextum Epidemiorum. Dicebat ergo Hippocrates in libro de ueteri Medicina, postquā locutus est de repletione, quæ fit ex malis cibis: Non minora fiunt ex euacuatione, quàm repletione mala, & magis uaria. Ideo potentissima sunt hæc tria, aër, somnus & uigilia, inanitio & repletio: reliqua non adeò celeriter occidunt, nam uenena non sunt cibi.

Repletio duplex. *Cap. 4.* *2. Aphor. 11.* *Pag. 3.* *Cap. 5.* *Cap. 16.* *Com. 12.* *Pag. 4.*

De Vasorum euacuatione. Cap. XCIIII.

CVm igitur neque cibum assumere ante exercitationem his, qui exerceri debent, nec exerceri ante uasorum euacuationem conueniat, ut aliàs demonstratum est, necesse est scire quid, & unde, quantumq́, ac quomodo, quandoq́ sit euacuandum. Concessum est ab omnibus, si cruditates in uentriculo sint, neque exercendum nisi (ut ante dictum est) deambulationem, quoniam illæ ut in totū corpus dispargētur, obstruentq́ meatus, & putredines ac cum putredine febres, & phlegmones excitabunt, similiter neq́ comedendum, nam excrementa & crudi humores, rugitus, flatum, nauseamq́, ac grauitatem excitabunt, prohibebuntq́ concoqui cibū, præsertim cùm tales fuerint humores crudi, ut concoqui nequeant, nam quod putrido, uel corrupto miscetur, putridum redditur, atq́ corruptum. Quod si non omninò sit superfluum, forsan pauco admixto calidiore, & cibo concoctu facili concoqui poterit, sed nos de corrupto, & superfluo, & excremento, non crudo humore sermonem habemus: quod igitur id non possit concoqui, iam satis manifestum est, sed quónam pacto reliqua non concoquantur, impediat, iam declarare oportet. Primum igitur quod uentriculus mala qualitate afficitur, ut mala qualitas omnis concoctioni ciborum aduersatur, nam si ulla prodesse posset, caliditas esset, at febrientes, quibus maximè uentriculus calet, pessimè concoquunt, quantò deterius humidi, siccíq́, ac pessimè frigidi, cùm etiam naturalis frigi-

Euacuatio quando fieri debeat. *Malæ qualitatis incommoda.*

frigiditas coctioni aduersetur. Itaque cum superflua semper prauam retineant qualitatem, manifestum est ab his in uentriculo coctionem impedire. Impediunt etiam quod calorem in cibum penetrare non permittunt, cùm enim hæreant uentriculo prius calorem uentriculi in prauam qualitatem immutant, quàm ad cibos perueniant. Agens enim cōtactu agit, aut medio optimè disposito, cùm uerò hìc nec uentriculus cibum tangat, nec quod in medio est, calorem naturalem retineat, necesse est coctionem ipsam impediri: tum præsertim quod cùm omnia naturalia sibi quærant proxima similia reddere, superfluum uerò cibo proximius sit, quàm uentriculus, plus aget superfluum corrumpendo, quàm uentriculus concoquendo. Accedit quod & si concoquātur cibi, necessariò cum superfluis ad loca nutritionis trāsferentur, unde obstructiones, atque hydropes, ut nihil iam deterius posit excogitari. Manifestum est igitur tunc pessimè agi, cùm omnia secunda, & ad uotum euenerint, ubi cibus superfluis adhuc in uentriculo existentibus exhibeatur. Iam uerò non sit in uentriculo excrementum, sed uel iecore, uel cerebro, uel uesica, aut pulmone, non'ne eædem rationes prohibebunt ne alimentum ad ea trāsferatur membra. At assumpto cibo tandem alimentum in uniuersa membra transferri necesse est, igitur non expurgatis superfluis, cibus dandus non est. At quæ nam sunt superflua in uentriculo excrementum cibi, in intestinis fęx. Assumpto igitur cibo grauedo, nausea persæpè, quandoque dolor, & maximè coli, & ad caput exhalationes. In pulmone solet difficultas spirandi, & tussis assidua excitari. In cerebro muci si fuerint grauedines, raucedines, ac tusses cum tubercula, glandulæ, auriumq; dolores, destillationes ad oculos procreari solent. In renibus, & uesica grauedines, dissuriæ, fluxus urinæ, dolores earum partium, arenulæ, lapides. In uniuerso autem corpore atrophia, anasarcaq;, nec ulla pars suo uacat incommodo, neq; admirari decet, aut lætari eos, qui talia non sentiunt, cùm grauitatem supplicij cum tarditate compensent, has enim noxas, neque effugere, neque euitare licet, nisi cum alui profluuijs, leuitatibusq; intestinorum choleris, urinæ fluxibus, cum homorragijs, ac sudoribus expurgantur. In alijs tubercula fiunt: quę & si minora sint mala, multum tamen debilitant uires & deterius humidum restaurari pro puriore cogunt. Iam ergo superfluorum euacuationem non necessariam esse docuimus & cur, nunc quæ nam sint illa explicare tempus est. Duplex est illorum diuisio, alia quidem penes ea, quæ sumuntur, alia penes membra. Quæ assumuntur tria sunt, cibus unde fæx, & potus unde urina, & aër unde exhalationes, & cum concoquuntur sudores. Crassiores enim exhalationem factam, atque humidiorem, materiam esse sudoris perspicuum est. Non tamen in sudore, nec exhalatione solus exit aër, sed cum eo educitur humida, ac fumo similis pars. Vrina tanta esse debet, quantus est potus, nisi in æstate ubi pars potus in sudorē transit. Diminuitur urina uel quoties excrementa humectantur, uel sudor parumper, uel aqua intercus paratur, aut scabies auget: nam non parua pars urinę ad cutim trānsit: minuitur etiam sponte in siccis corporibus. Augetur uerò, uel ob frigiditatem uentriculi, uel ob corporis consumptionem, quæ cum siti est, uel ob fæcum siccitatem, cùm etiā aquea cibi pars tota cum urina transit, uel ob renum caliditatem, ac siccitatē, uel quia totum corpus humidius est. Fæces semper cibo pauciores sunt. Indicium sufficienter expurgari ab excrementis corporis, est quantitas eius quod eijcitur, leuitas mēbri, & appetentia. Cæteris excrementis homo carere potest, quæ sunt secundum membra, ut muco è cerebro, saliua è uentriculo, semine in uasis, sudoribus in toto. Xenophon refert Persis turpè fuisse olim uel spuere, uel nasum emungere. Quibus igitur hæc spontè proueniunt, & quando, & quantum oportet nullam curam adhibere est necessarium: quibus uerò non necessaria sunt præsidia, sed in temperato corpore uix generantur talia, nedum ut genita retineantur, sed si retineantur, iam ægra sunt corpora, at generari possunt citra morbum, uel ob regimen, uel ob ætatem, uel quia non exactè sint temperata. Nam & si hìc temperatissima tractare corpora proposuerimus, in his tamen & quæ multum à temperamento nō recesserunt, compręhendi uolumus. Iam uerò esse omnia hæc quæ diximus excrementa, palàm est præter semē, nam de semine ipso est dubitatio.

Quibus cibus dandus nō sit.

Nota.

Euacuationis diuisio.

Quæ assumuntur, tria sunt.

Nota.

Sed

Sed semen esse excrementum, ostendit quod in omnibus generetur, & excerni desideretur, et cum uoluptate eijcitur, & iactura retinetur. Sed intempestiuè emissum, aut si nondum sit excrementum, sed loco alimenti ad uasa deductum seminis illius euacuatio, cùm iam non sit amplius excrementum nocet. At de tempore & modo inferiùs dicemus, nunc ad magis fœda excrementa reuertamur, diximus horum esse duo genera, fæcem, & urinam, ac exhalationem, quæ omnibus sunt necessaria, & ex assumptis deciduntur, muccum, saliuam, sudorem, ac semen quæ ex membris & non necessario. Nam sudor duplex, alius leuissimus, & est mador quidam, ac quasi leuis ros, & hic naturals est, nilq; aliud quàm coacta exhalatio. Alius qui copiosus effluit, nec habet naturam exhalationis, atque eo carere aliquis optimè dispositus potest: subsequi enim solet uehementes exercitationes. Tertium genus est eorum excrementorum, quæ omninò sunt præter naturam, ut cruditas, & aqua, quæ in uentriculo per potum copiosiorem, uel per aquæ haustum intempestiuum, aut prauam coctionem generari solet. Hæc si non euacuentur, semper similem sibi humorem generabunt, & adijcient, unde nunquam finis cruditati superuenire posse existimabitur, & tamen superueniet: quoniam non iam uitiata uirtus est membri, sed solùm impeditum opus, commune igitur omnibus talibus est simile excrementum gignere, nec finiri. Duplex autem cùm sit hoc frigidum, & hoc uel crudum, uel aquosum, aut calidum, et biliosum, utrumque sibi simile generare aptum est. Ergo ante cibum, & ante exercitationem omnem excrementorum genus singulum eijciatur. Primum ergo fex, inde urina, inde exhalationes, hæ autem ut dictum est, frictione euacuantur: fæx uerò in talibus, et urina promptè expelluntur, de sanis enim habitibus, & minimè uitiatis ætate, uel alia causa sermo nobis his est. Quod si impedimento aliquo prohibeamur, ad alterius libri præsidia transeundum, ut enim obscuram uitamus breuitatem, sic & inanem repetitionē. Post hæc tria ad muci expulsionem transeundū, similiter oculi, & aures à suis sordibus purgandæ sunt, & sic inde ordine supra descripto procedendum est.

Excrementorum duo genera.

Sudor duplex.

Nota.

De Re Venerea. Cap. XCV.

Venus quibus utilis.

Quibus noceat.

VEnereorum uero usus maximè temperatis, firmis, ac præcipuè iuuenibus, atq; adolescentibus utilis est: peculiariter autem quibus prodest, cùm ex eo se sentiunt leuiores, ac lætiores, meliusq; appetunt, nec quicquam incommodi patiuntur. Præcipuè enim Veneris usus nocet podagricis, habentibus lapidem in uesica, herniam patientibus omenti, aut intestinorum, eochexiam, uertiginem, atq; ei affines morbos, uentriculi imbecillitatem, & siccum habitum, tum si cor inualidū sit, ut duabus his causis maximè senibus noxius est. Est uerò quadruplex eius differentia quibusdam enim si non utuntur, malè habent, si utūtur, bene, quibusdam malè si utantur, & si nō utantur etiam malè, sed alia ratione uigilant, mœrent, nec appetunt, quidam melius habent cùm non utuntur, hís expedit cauere ut plerisq; senibus maximè qui multum processerunt, quidam bene habent cum utuntur, & si abstineant, firmiores sunt, his solis uti expedit, alijs qui melius habent, haud expedit, sed necesse est alijs, neq; expedit, nec necesse est: pessimè agitur cùm malè habent, non utentes, deterius si utantur: nō igitur omnibus senibus damnosus est, sed multus omninò alijs iuxta differentiam datam, interdum necessarius, perrarò etiam utilis, nihil enim inutile prorsus creauit natura, nisi cùm iam etiam prorsus deficit.

De Animi accidentibus, & an omnes animi affectiones exsiccent. Cap. XCVI.

Animi accidentia quæ & quid possint.

POrrò animi qualitates plurimum possunt ad uitam decurtandam, non solùm timor, ira, tristitia, sed etiam lætitia legimus plures, lætitia exanimatos, ut apud Valerium Maximū de inusitatis mortis generibus: sed quāquam huiusmodi mortes repentinæ sint, sunt tamen rariores: nec lætitia

occidit, nisi à uehementi tristitia mutata, tûc enim exilis iam factus animus repentina commutatione exhalat, & euolat. At omniû affectuum lethalissimus est timor, atque citò perimit post quem ira citò perimere potest, at rarò perimit dolor, & tristitia perimunt quam frequentissime, & longè sæpius quàm putent homines, non tamen celeriter. Propterea à metu semper si magnus sit, sanguinem mittere expedit, postquam in tepido balneo fuerit, cuius tamen aer modicè frigidus sit, atque ibi diu fricatus, & cucurbitulis magnis affixis. In alijs affectibus hoc necessarium non est, Ira uehemens minùs nocet, cùm homo clamat, excandescit, pugnat, aut ulciscitur: sed iam tempus est ut iræ admirabilem effectum pro exemplo referam. Thomas Girardelus Ciuis Bononiensis annorum circiter triginta, dentis dolorem passus est aliquot diebus, tandem suasu quorundam curauit auelli: fluxit sanguis ex gingiua duobus frequentibus diebus, in quibus contigit ut ira percitus uehementi, malè affectus sit, itaque paulò pòst ad uomitum bilis multæ peruenit per tres dies continuos: inde correptus febre hora noctis nona, quæ secuta est diem secundam Octobris, tumque Mars Mercurio iunctus circa initium Scorpij propè caput Draconis (si quid ad rem facit) spuebat modicum sanguinis, urinæ turbatæ, febris acuta, difficultas spirandi maxima, dolor secundum longitudinem pectoris non à lateribus: uocatus in sextæ diei initio, cum uiderem anhelitum breuem, & frequentem, cum saltu cordis, & uestigia rubra circa spinam dorsi, atque urinas præter id tenues, & crudas, dixi non uicturum uiginti quatuor horis, atque ita post horas uiginti duas interijt, in initio septimæ diei, adieceram in Prognostico ostensurû, si placaret abscessum in διαφράγματι, neque delirauit unquam. Cùm uerò hæc prædicerem, dixi, me intelligere omnia, sed uix posse causam inuenire, quod neque uomitus cum dentis auulsione, & sanguinis fluxu conueniret, neque febris, & abscessus cum uomitu. Respondit eius agnatus fieri hoc potuisse ex ira: at ego mirabar, nec de ira quicquam intellexeram: uerùm ubi cogitare cœpi, cognoui hanc fuisse causam, cùm enim in Pannonia fuisset in castris, multa passus incommoda, repletus prauis humoribus, erat autem secundum naturam habitus prorsus melancholici, macilentus, niger admodum ut Afer, nigerrimis pilis, effusis humoribus, corruptis, & sanguine conuerso in bilem flauam & nigram, ut ex potentia ad actum peruenit ob ætatis robur, quod fuit in membris naturalibus reiectum ad uentriculum, atque effusum est per uomitum: at quod in membranam diuidentem pectus, cum exitum non haberet, acuta atque maligna febre excitata ipsum interimit, celerrimè autem cùm nihil penè expueret, abscessusque esset magnus: nam dum circumuolueretur, sentiebat quasi pendulum pôdus quod decidebat. Itaque & quâtum possit ira, ex hoc exemplo intelligis: & quàm multis mors succedit ex importuna dêtis auulsione, præcipuè in ualde senibus. Habitabat autem hic æger in uia Marscharellæ Bononiæ.

Omnes præterea affectus animi augent morbos in habentibus illos: dico affectus maligni, ut sunt tristitia, & curæ, & timor, & ira. Et timor est ut dixi pessimus, inde tristitia, & deterior est quæ mixta est timori, & curis: curę enim cû timore sunt, cum metu, & retrahunt calorem intus. Et tristitia retinet illum, ideò prorsus subtrahunt somnum, & ex eo perducût ad febres, aut capitis dolorem, & ex eo ad phrenitidem insanabilem, ex qua breui intereunt: Et etiamsi euadant, aduruntur humores, & augetur atra bilis, & perueniunt ad insaniam, & ad cæcitates, surditates, & paralyses. Et augentur omnes morbi ob naturæ imbecillitatem, motum, & deprauationem humorum. Et in enterocele, & epiplocele, in quibus est minus uerisimile, fluunt excrementa humida ad locum, & uires debiles nô continent, & intestina, & omentum descendunt. Aluus astringitur multis ex causis, quæ notissimæ sunt, & omnia peruertuntur Siccant, calefaciunt calore præter naturam, urunt, commouêt, & agitant, trudunt etiam in interiora, laxant, retinent, expellenda, uigilias faciunt, & canos accelerant, ut aliquando in una nocte, sed & caluitiem. Reliquum est modo ut uideamus nûquid omnes animi affectiones exficcent? Solû enim nô afficiamimo humectat, & hoc appellant Hippocrates contrariû: lætitia igitur siccat corpus, & gaudium. Videtur autem difficile, atque durum, ut à duobus côtrarijs maximè per se idem

Timor & modus curandi. *Historia.* *Dubium.*

se idem proueniat, atq; in his admodum fuit Galenus auarus cùm tãtam mutatio-
nem in corpore humano pariant declarandis: si enim gaudium siccat, procul dubio
nec senibus lætari conueniet. Ergo Princeps in libro de uiribus cordis docet, quod *Tract. 1.*
lætitia fit à multitudine spiritus temperati, & splendidi, & quod lætitia gignit spiri- *cap. 4. & 6.*
tum temperatum, multum, & splendidum, & hoc est uerum, & corpus humectatur.
Ideo dicis senes parum lætantur, & cõualescentes: sic etiam irati, quia spiritus est ca-
lidior. Idem primo cãticæ: [Magnum & multum gaudium impinguat corpus, ideò *157.*
lædit crassum, & pinguem.] Ibi Auerroes malè exponit, uolens quod impinguetur *Cap. 4.*
corpus à calore: imò ut uult Galenus secundo de Temperamentis, pinguedo fit ab
humido & frigido, sicut caro ab humido, & calido. Respõdeo ergo quod debemus
sequi ueritatem, & non ut stulti faciunt, ut Galeni literam tueamur, docere absurdã
doctrinam, nocere humano generi, et ipsum Galenum deinfamare: rei ueritas enim
est, quod intelligit per affectiones animi perturbationes. Quod si dicas calor auge-
tur, ergò non refrigeratur corpus: dico quod Princeps dicit ibi, quod calor rarescit
in lætitia, & ita corpus refrigeratur, & hæc responsio cum Galeno est, quia idẽ est de
motibus corporeis, animalibus ut suprà uisum est, & corporei lenti impinguant, &
humectant, lętitia autem est motus lentus animi, et ubi esset repentina, & ualida ex-
siccaret. Constat autem quod facta repræsentatione ad cor horroris, aut timoris, aut *Nota.*
irę, cor mouet humores trahendo, pellendo, agitando, ut manifestè uidemus in pal-
pitatione ob timorem, & multiplici etiam motu, adeò ut incalescant humores agi-
tatione, ut in ira, aut refrigerentur contracti suffocatore calore, ut in tristitia, aut con
culcentur, & moueantur ut in timore: ideo homo est in periculo mortis ob hoc, aut
ut simul contrahantur, & expandantur, & fit inæqualitas, ut in uerecundia.

De Molestia paruorum animalium euitanda. Cap. XCVII.

Dictum est aliàs de serpentibus, sub quibus bufones, & scorpiones, & a-
raneas, comprehendi diximus, sed & horum, & illorum cura una esse
generalis uidetur, ut dicam, afficiunt autem hæc non parum molestia
quadam, ut uigilare cogamur, unde omnia mala proueniunt: sunt ergo *Vigilia om-*
hæc ualde noxia, quin etiam fœda possunt, & ingratos cibos, ac potus *nium malo-*
adeò reddunt, ut homo abstinere cogatur, aut nauseabundus illos deuorare magna *rum causa.*
certè calamitas: inquietat præterea hominem perpetuò, sed & ob aduenas hoc pa-
rum decorum est: Omitto autem quod ad sequentia pertinet de nautis, ac remigi-
bus, ubi uermes in pane, & aqua passim, quamuis panis bis coctus sit, generantur:
nam & illud dictum est aliàs, quod, & cur magis panis decoctus celerius semel dun
taxat cocto, sed bene muccescit, & putrescat. Itaq; ut rem ad compendium redigam
definiunt plerumq; molestiæ istæ, scilicet & speciebus, ac prouidentia: quamuis e-
nim omnia sub uno genere, ac nomine Grecè comprehendantur, τὰ ἔντομα ut Lati-
nè fœda, sordida, putredine genita, tamẽ uulgares illorum species immutabiles sunt *Paruorum a-*
ut dixi quinque, pulex, culex, pediculus, musca, cimex, & anonymon, quod est mul- *nimalium*
tiplex, & uarium, polypedum, eiusmodi sunt plerumq; aselli, qui sub hydrijs solent *quinq; spe-*
inueniri: uariantur autem pro annorum constitutionibus hæc, & persæpè non ad- *cies.*
sunt, imò raro eadem redeunt, neq; uidi quod duobus annis continuis perseuera-
uerint, nam & aliàs depræhendimus erucas, muris hærentes, alias limaces, sed sine
cortice, atque ita diuersa diuersis temporibus. Horum autem & quæ ἀμετάβολα esse
diximus, una est cura in sex partes distincta, scilicet mundities, perspiratio, cõtrariũ,
sedes, custodia, seu occasio, & proprietas. Et mundities quidem in tribus constat a- *Vt tollatur*
qua, igne, motu. Ergo loca eiusmodi purgare oportet igne, aqua, & detergendo, fri- *noxa.*
candoq;. Ignis quidem talia animalia non solùm delet, sed etiam illuuiem, & oua ex
quibus progignuntur. Et etiam prohibet ne uiuant, calefacto, & siccato nido. Est
enim solis calori contrarius, quanquam nullum ex his sex generibus animalium ex
ouis generetur: fit tamen colluuies apta similium generationi, cum aliud progi- *5. De Nat. A-*
gnant ex illius natura, uocantq; ea lendes, præcipuè in pediculis, cùm enim qua- *nimal. c. 31.*

Nota. 4. De par. Animal. c. 6. tuor sint animalium exanguium genera: mollia dico eiusmodi ut sepia, & crustacea ut astaci, & testacea ut conchæ, & ostrea, & insecta illa uoco quæ in plures diuisa uiuunt, & omnia sunt multipeda ut ita dicam, adeò ut quædam sint XLIIII. pedum, omnia hæc ex colluuie non ouis generantur. Quæ enim exanguia sunt ut sepia, ex ouis generantur, sed non est insectum, uerùm ut dixi molle. *Insectū quid.* Insectum est igitur species non solùm exanguis, sed aliud à genito à putredine, formicæ enim ex ouis generantur, & tamen multos pedes habent, & plures quàm quatuor. Eiusmodi ergo quæ diximus exanguia sunt, & ex putri materia genita, & insecta, non enim illa tria ita disiuncta sunt, distinguuntur inuicem uelut bipes, apes, quadrupes, & polypes, *9. de subst. Et in 4. de secretis & in lib. de Rerū variet.* nam hæc contrarijs distinguūtur ad unguem differentijs. Ergo cum de his dictum sit albi, atque aliunde, hic solum attingemus quod necessarium est ad præsens institutum. Negat enim ex coitu illa animalia generari, sed lendes, cur ergo est quod ubi multa ex his, multa etiam generantur, ubi pauca, pauca? Numquid errauit, an rectè potiùs intelligendus est? Ex eorum igitur coitu duplex fit generatio, atque una quidem ex seipsis: atque sic ob imperfectionem non simile, sed aliud generatur. Ex materia autem propria ex qua illa genita sunt, id est, ex sudore, aut retrimento animaliū insectum eiusdem generis: quoniam à Sole magis aut Luna præparatur quàm in ipso animali. Hæc igitur est causa quod excindere hoc animalium genus, eorū prohibet generationem, non ut materiā, sed ut agens ac generans. Hoc igitur est quod à Sole, ab igneque melius cōsumitur, ab aqua autem eluitūr, à frictione perturbatur, & permiscetur, atque corrumpitur. Ita cubicula principum sic mundari solent.

De sede autem illorum corrumpenda, cum in culicibus sit aqua stagnans, pulicum puluis ex animalium humido madefactus, in pediculis subcutaneum quiddā: in cimicibus (nam de muscis constat, quod ex uermiculis fimi generātur, qui ab initio rubri nascuntur) putat esse sordes humanas (& sanè sunt sanguineæ, corpulentæque) sed uidemus quotidie ex libris nasci, seu tum incerta ratione hac, chartæ: uel *Sedes quibus tollatur.* quoniam ex linteorum fragmentis charta nostra fiat tamdiu seruato uiru. Ergo excindere, atque corrumpere illas sedes, & cubila acribus, inter quæ staphisagria optima est: aut odoratis, inter quæ eminet crocus: aut amaris admodum, uel pluribus horum, ut in cucumere anguino, & helleboro albo, alia frigore, uelut hydrargirium, sed non tutum reos, aut utile cingulum, eo perpetuo ferre. Atque hæc etiā ad contraria pertinēt, uelut & fumus eorundem, aut hirundinum, aut eorum, quæ optimo odore domum suffitibus replent, uelut styrax, thus, belzoi. Respitatio quoque loci multum facit, adeò ut in sublimibus turribus loca apetta, & maximè Boreæ exposita non admittunt muscas, raró pulices, aut culices, uel eiusmodi, etiam cimices: frigus enim corrumpit, alia obcæcat, & debilitat, alia reddit immobilia cum etiam in serpentibus adeò magnitudine exuperantibus id possit. Continua ergo cura in huiusmodi plurimum potest. Custodia autē semper & occasio per opportuna fuit, ut in culicibus, iuuat ante lumen introductum fenestras occludere: antea enim exeunt cubiculū cum aduesperascit, sequentes lumen clarius. Tum uerò si quæ reman- *Vt cimices tollantur.* sit, flabello discutiatur. In cimicibus igitur quoniam molestissimi hi sunt morsu, & odore fœdissimi, ac multitudine abundare solent, duplici argumēto utimur ad tutellam, quanquam unum ad sedem potiùs pertineat, scilicet primum, atque id est ut storea ex arundine texta sub ceruicali posita excipiant illos, & manè excutiant collectos, uesperi etiam antequam se ad dormiendum conferant: sic enim quoscunque occident, à molestia auferent alios, ut collectos iam plures à clade nocturna, storea ipsa ut uetustior euadit, melior est: nam societate odoris alliciūtur: semper autem, licet secundo præsidio uti, ut dormitum te paulò tempestiuius conferas, inde ablato lumine senties, paulò pòst spicula ubi iam plures esse cœperint, statim illato lumine flagella uirgulis tenuibus, nullum hoc malum, nisi quod lintea fœduntur, propterea si nolis hoc, pluribus illos digitis capientibus, & in locij matula mersis, quietus dormies. Bonum est sic pluribus simul uti uenatoribus. Quod ad proprietatē attinet, cùm de his alibi dictum sit, antiqui sæpè balneo aut saltem semel in die utebantur, & oleo se inungebant, ut non solùm sordes eluerēt, sed etiā arcerent omnia

hæcque

hæc: oderunt enim animalia huiusmodi, omnia olei odorem, & eius substantia genua illorum implicat, & proprietate etiam eos occîdit. Non sum expertus, sed existimarem si hirudinum aqua destillata corpus liniretur cimices non accessuros: simili ratione imbuerem & olea odoribus, quæ illa effugiunt, atque id tutissimum ut croco, myrrha, thure, belzoi, spica, ari, anguini cucumeris, forsan sale, aceti fæce, sambuci floribus, aut cinere, bitumine, ruta, facilè est in huiusmodi breui, ac certo experiri, nec quicquam peccatum in huiusmodi nisi ex ignauia. Inde minus mirum est *Nota.*
quod ferunt animalium quorundam pelles eiusmodi parere, alias prohibere. Eadem quoque diligentia in uestibus præsertim lineis, & interioribus uti bonum fore arbitror: sed & ratio bona uictus, & exercitatio & purgatio iuuant, præsertim in phthiriasi, deinde in cimicibus etiam aliquid.

Confirmantia cerebrum, & ei noxia. Cap. XCVIII.

ET de hoc quãquam locutum aliàs me meminerim, nihilominùs cùm hîc proprius sit locus, de eo disserere decreui: tum quia de noxijs ibi minimè locutus sim, & tractatio hæc etiam morbis illius curandis inseruiet. Diligenter quoq; agendum in ea, quæ difficillima est, nam de cor & iecur, &
uentriculum confirmantibus, tum membra alia referti sunt libri: De cerebro robur *Cerebri con-*
addentibus nemo uerbum habet: & tamẽ nulla difficilior res in tota medicina, nul *firmatio dif-*
la magis necessaria, nulla frequentior ob tot sensus interiores, exteriores motus: Et *ficilis.*
quoniam primum fermè senescit, & senectute læditur, indicio sunt cani: & qui egre
gios, ac potẽtes uiros maximè aggreditur hæc noxa. Præcipua ergo quę iuuãt, sunt *Iuuantia.*
quatuor, bona coctio, somnus, lætitia, aër liber, atq; orientalis. His ad confirmandũ caput additur irrigatio ex frigida aqua post lixij ablutionẽ. Contraria uerò his totidem, & ꝑ aẽte regio, ut de specu Ansancti in Italia mortifero, & aẽr nocturnus, atq; crepusculorum. Pro lotione frigidæ caput tenere madefactũ, hoc enim multũ debi-
litat, corrumpitq; cerebri temperiẽ. Præter hæc quinq; sunt alia quatuor cibi acres, *Nocentia cerebro.*
& male olentes, & allia, cæpæ, caules, inde Venus immodica, sed & ebrietas præsertim ex uino potenti. Tum uerò cõcussio capitis, uertigo, uulnera, ictus. Propriè aũt obsunt capiti mora omnia, & uuæ in dolijs asseruatę. Et uina facta ex uinaceis, & aqua, quibus utuntur Bononienses, uocantq; media, & alia mista, & sunt ex specieb. loræ, quæ illi putant capiti esse saluberrima, sed & fulua deteriora longè nigris, ut in
quarto Synopseos Oribasius refert, tũ lac præter cætera. Inuenire aũt quę nocent, & *Cap. 19.*
quomodo noceant, scire pronũ est, cauere difficile, quę iuuãt adhibere facilè, modũ cognoscere operandi difficilius. In uniuersum tamen in hoc ut in alijs summũ præ-
sidium est cauere à noxijs. Nota etiã sunt quæ purgant per aluũ, & quæ auertũt iam *Nota.*
coacta: & errhina, & apophlegmatismata, & helleborus niger est præcipuũ, inde agaricum. Ea uerò quæ cõfirmant ex cibis, odoribus, irrigationibus, suffitibus, otalgijs, & emplastris, ac inunctionibus, & his quę mandunrur, indiciũ est in uertiginosis, quorũ plerisq; nuce myristica, uel zedoaria mansa cohibenť à symptomate, spica Inda destillationes prohibet. Ex cibis igitur cerebrũ leporis, & gallinæ, & mazapanus, uel amygdalæ saccharo oblitę plurimũ confirmãt cerebrũ teste Auenzoar. Sed amygdalæ sic præparatæ etiam somnũ conciliãt. Vitella ouorũ à moderato cibo, & sicciore, prosunt pręcipuè in cœna. Ex odoratis moschus, ambra, zibethũ, xiloaloes, garyophylli, chamamelon, & cinamomũ nostrũ, quod uerum est antiquorũ cassia. Ex frigidiorib. rosa, uiolæ, santhali, sed nux myristica, & spica dicta astringũt, cohibentq; ascendentia. Post laudanť uerbena, betonica, matersylua, rosmarinus, pęonia, sampsuchus. Quæ auocãt exterius illita sal torrefactũ, spuma maris, helleborus,
alumen condusi, xiloales. Excipiũtur aceto aut uino acri. Adde euphorbiũ, crocus *11. Meth,*
& huiusmodi uehemẽter odorata partim iuuãt, partim nocẽt deducendo ad caput. *c. 18.*
Cardamomum cum non multum sit odoratum confert capiti. Galenus in febribus delegit rosaceum ab initio cum aceto ad repellendum, quibus ubi paululùm defluxio constiterit, admiscet sphondilij, & serpilli modicum, cui paulò pòst castoreum

addit,quod maximè laudat. Ex his rursus quæ purgãt illud, sunt calocynthis, & se-
na,in copia ueratri nigri,& agarici tãta,nõ uideo quis locutus sit his uiolẽtis,aut ma
lignis.Vt ergo si atra bilis urget helleborus,ita si leuior pituita,agaricũ,si densa colo
cynthis præparata diu cum castoreo,& gingibere,ac melle, in catapositiaq; redacta
utilissima erit. Myrrham autem singulis addere oportet, cùm & per se plurimum e-
ducat,& prosit. Et ex errhinis anagalis,aut si calidius placet aristolochia cum pipe-
2.Can.Cap. re. Ex his autem quæ augent cerebri substantiam,secundum Principẽ,est auis quæ
de Duraz. uocatur Francolinus,& auellanæ cum saccharo,sed auis preter id etiam mentem a-
cuit.Obstructionibus autem eius confert propriè melissophyllon,ozimum,narcis-
Cerebri ob- sus,sed priora duo seu edantur,seu odorẽtur, hoc autem odore propriè utile est ad-
structionibus uersus attonitum morbum ne adueniat,cùm apperiat obstructiones ex atra bile, &
iuuant. pituita: Anemon autem & pro caput purgio, & pro apophlegmatismate adhibita,
eodem teste multum confert,non tam uiolentia,quàm natura, cerebrũ expurgans.
Ex compositis autem cerebrum purgat Hiera Faneligoris. Confirmat autem A-
nacardina confectio,si frigidis cerebrum humoribus quod plerunq; accidit, oppri-
matur,cauenda tamen est illius immodica caliditas,siccitasq; etiam magis: aduerte
somnum qui si augetur,aut manet,& quietior redditur,bonum est,sin secùs desiste.
In melancholicis autem temperatum medicamentum est confectio ex hyacyntho.
In 5.lib.in Et hæ omnes ab illo descriptæ sunt, sed nulla melior in melancholicis morbis, aut
Antid. facilior ad seruandum,purgandumq; confectione ex lapide cæruleo. Purgatur e-
Lachrymæ tiam cerebrum per lachrymas, ut idem testatur, unde pueris fletus non admodum
bonæ. grauis,& ad cerebrum,& ad mentem,ac mores confert.

De his qui custodia indigent. Cap. XCIX.

Custodiæ du- DVplex est custodiæ intentio, altera quæ non conuenit multitudini & est
plex intentio. mutatio,altera quæ generalis est, & est euacuatio, multitudini quidẽ per
se conueniens,per consequẽtia autem etiam alijs. Mutationis autem tot
sunt genera,quot etiam defectuum,& uitiorum modi.Meminit aũt præ-
Iuxta finem. cipuè trium Galenus in Arte Medica, consequentium quæ debentur materiæ pu-
Mutationis tridæ,& alexipharmacorum,quæ uenenis ebibitis,aut alexiteriorũ, quæ morsibus,
tria genera. & ictibus uenenatorum animalium aduersantur. Et his quæ attenuant crassa, seu
dissecant lenta,aut edulcant acria,uel calefaciunt frigida,aut refrigerant calida: atq;
Attenuatio du hæc omnia per se sunt manifesta,præsertim quod declaratum supra sit:quia attenua
plex. tio duplex sit crassorum,ac lentorum, ut incidere etiã dici mereatur attenuare. Ve-
rùm quod oportuit docere,fuit illud de aqueo humore, quomodo præparãdus sit:
hic autem in senibus,& quibusdam laborãtibus difficultate spirandi abundat, tum
propè omnibus, in insanabilibus morbis, aut omninò nimis concretus,& coactus
scio coctionem utilem esse,sed non ut generetur,non ut genitus iam posit conco-
qui. Et in destillationibus quidem concrescit, atq; concoquitur, non tamen omni-
bus:qui enim difficiles patiuntur destillationes, & per circuitus recurrentes,mate-
riam tenuem expuũt,atq; sic à periodo liberantur, nam materiam lentam, crassam,
uitreã,mucilagini,seu mucco similem incidit,& attenuat, ueluti diatrion pipereon:
sed aqueam illam materiam non est quod concoquat.Qui litigant,& nõ intelligũt,
obstinatè tueri pergent coctionem deberi,nec pudet quod experimẽtum secùs do-
Aqueus hu- ceat,nec piget quod ægri suæ fidei cõmissi pereant.Ergo talis humor,non nisi con-
mor quomo- gelatus frigore, inde diuisus concoquitur: atq; ita duabus indiget mutationibus,
do cõcoqua- quod efficit oximel scilliticum cum syrupo uiolaceo. Cedit & is humor incoctus e-
tur. ducentibus aquam,nec indiget alia mutatione,ut neq; lapis, uel arena cùm sit præ-
ter naturam. Alter uerò modus generalis tollendi detrimenta malorum humorum
est euacuatio,quã quincuplicem esse docuit Galenus loco præallegato. Euacuan-
tur autem satis calidis medicamentis, ex quibus fiunt purgationes, & clysteribus,
hæc sequela quadam totum purgant,non tamen à toto,sed reuellunt:quin & expe-
rimento cognitum est plurimum posse in coxendicis morbo diuturno, præcipuè
quæ

quæ ſanguinem ducunt, ut cum centaurio minore. Si corpus plenum ſit, caput conturbant: ſemper tamen iecur debilitant. Vomitus etiam per ſe capiti nocent, & oculis, & pectori: purgant tamen totum corpus, ſed uiolenter. Antiquis in uſu cum albo helleboro, unde helleboriſmus ſudores quoq; euacuant omne genus humoris, ſed non omnes humores, quoniam nõ craſſos. Et hæ communes euacuationes partim exempli cauſa adductæ ob urinam, partim humorum non ſanguinis ob uenæ ſectionem: & ob id ipſam, & cucurbitulas, & hirudines prætermiſit: & quæ non per ſe aut leuiter, uelut frictionem, exercitationem, balneum quod ut cit ſudorẽ, & inædiam non commemorat. Cuſtodia autem propriè indigent conualeſcentes. Longè enim deterior eſt recidiua ſua radice, dicebat Hippocrates in Aphoriſmis, ſenes quoq; q.. orum cuſtodia eſt, ut minimè ſiccentur, aut refrigerẽtur: ſiquidem per hæc duo homo conſeneſcit, & per eadem ad opera inutilis redditur: ſiccatur autem ac refrigeratur, uel ſiccato humido, calido, uel non reparato, aut corrupto. Siccant ergò uigiliæ, uehementes motus, inædia, cibi praui, duri, excrementoſi, uenus, curæ, nec non euacuationes à medicamentis, fontes quos uocant cauteria, refrigerat ſuperflua quies. Neq; idem eſt ſiccare corpus cibo, & ueſci cibis ſubſtãtia ſiccis, uelut ſaccharo, & melle, quibus nihil melius eſt ſenibus.

Conualeſcences cuſtodia indigent.

Quæ ſenes ſiccant.

Vinctorum, ſeruorum, atq; aliorum uictus ratio. Cap. C.

Vincti in ergaſtulis paucißimo uti debent cibo, & ſomno indulgere, & læta cogitare, memores dicti Socratis: Vos me (inquit) morte dãnaſtis, uos natura, tum reliqua de quibus in Theonoſto, & ſanctorum uita: Serui uerò & famuli pluri cibo uti debent, ob labores, nec his licet tamdiu dormire, ob id à media refectione magni labores, à ieiunis mediocres ſunt ferẽdi, à repletione nulli, & maximè itinerum pedeſtrium, aut equorum, qui ſubſultim, & incommodè gradiuntur, cibi ſolidiores, potus paucus, et nutrimẽtum ſi multum ſit, pauci multi ſi paucũ. Iuuat in feſtis (nam & Afri deterrima colluuies hominum hos dãt captiuis, etiã Chriſtianis) ſomno indulgere, paucis ueſci cibis, & bene nutrientibus. Quibus etiam conuenit purgatio, aut uenæ ſectio, ſi ualdè malam uitam perferant, frequentiùs quàm magna. Addicti uerò negocijs ciuilibus, hi etiam honeſti uiri habentur atq; potentes, ut non omnes ſeruili conditioni ſint adnumerandi. Galenus autem de his omnibus in ſexto de Tuenda ſanitate ſermonem habet, ideo longùm eſſet ſingula recenſere, ſuperfluum etiã transferre. Propterea una regula communis huiuſmodi ſit omnibus ut cibum, & potum tantò magis minuant, quò ſomnus impeditur, & horas motus etiam uitent in aſſumendo ipſum. Et cibi ſint molles, & putredini minimè obnoxij: & propter hoc pleriſq; eorum uuæ paſſæ conueniunt, ſaccharum, & mel: ſed huiuſmodi ſunt inimica carnibus, & magis etiam uino: & carnium eſus, cum uigilãdum eſt aut laborandũ, efficit ſcirrhum in iecore. Cùm uerò quinq; alia ſint ex rebus non nobis proprijs præter cibum: cibus ita accommodandus eſt, ut quieti, ſomno, lætitiæ, atq; euacuato corpori tribuatur, cum calidis pedibus: malè uerò pedes incaleſcere poſſunt, quibus humidi fuerint.

Vinctorum uictus.

Seruorum.

Nota.

Carnium eſus malus.

HIERONYMI CARDANI MEDIOLANENSIS, CIVISQVE BONONIENSIS

OPVS DE SANITATE TVENDA.

LIBER QVARTVS.

De Senectute. Cap. I.

Senescere quid. PERACTA totius increscentis ætatis historia, reliquum est ut de his qui integra sanitate ab initio fruuntur, uitiatam nunc solùm ætatis causa uitæ partem attingamus. Illud primo nobis proponentes, quod homini necessarium sit senescere: sed quid sit ipsum sine uitio senescere primum definiamus: cõstat enim quod calore imminuto spiritibus, sanguineq; reddito impuriore, tum etiam temperatura totius ad frigidius ac siccius tendente, necesse est tandem actiones, uiresq; membrorum uitiari. Sed cùm sensim, & quasi æqualiter uitiantur, tunc senescere homo citra omne uitium dicitur. Nam neque ullam noxam sentit, & sensim ac æqualiter imminutis eodem tempore uiribus non satis manifestè depræhendit, an ullum sit cõtractum uitium in suis operationibus. Senescensq; iuuenem adhuc, & meritò se esse putant, quoniam comparatione ipsa sola nisi admodum defecerint uires membrorum, uitia earum depræhenduntur. Totus igitur scopus uidetur in senibus circa hæc duo uersari, ut scilicet sensim, & tardè, quantũ fieri potest, tùm etiã æqualiter uires membrorum declinent, ac minuantur. Porrò hæc etiam tribus his medijs, de quibus dictũ est suprà, assequi licebit, ut humor ille serius, quàm potest, contrahat fæcem, aut consumatur, ut optimum deperditi loco, atque purissimum restauretur, ut minimè ægrotet homo: hinc illa dubitatio supra proposita, an humidum hoc à fæce ulla industria possit repurgari, quàm Deo dãte aggrediemur. Nũc illud demonstrandum quónam pacto membra omnia æqualiter senescant. Id commodè fiet si illis membris, quæ faciliùs uitiantur, auxilia ita accommodauerimus, ut ipsa iuuentur, reliqua minimè lædantur. *Tribus modis facilè membra læduntur.* Facilius ac promptiùs læduntur membra tribus modis (de his enim solum loquor, qui integra sanitate fruuntur, & custodia optima utũtur) uel quia membrum est imbecillius natura, uel quia spontè frigidius, ac siccius, uel quia nimis aut parum exercemur. Primò modo exanguia membra facilè senescunt, ut uesica. Secundò quæcunq; talia sunt, ut iuncturæ, articuliq;. Tertiò quæcunq; nimis exercentur, ut cerebrum: quęcunq; parum, necesse est exercere ob corporis salutem, uelut membrum generationi aptum in masculis. Nam si moderatè id exerceamus, non facilè senescit, sed corpus nimis absumitur: ut ergo corporis uires maneant, abstinemus à Venere, atq; ea causa celeriter uirtus illa languescit. Igitur cerebrum & uenrriculus duplici, imò triplici causa celerius senescũt, tum uesica omnibus alijs membris, nam & exanguia sunt omnia hæc ualdè, & in continua functione, aut saltem assidua, & frigida omnia, duo etiam ex illis sicca, uẽtriculus, atq; uesica, sed uentriculus atq; uesica, imò tantum functionis genere uexãtur, at cerebrum non uno prorsus, sed multiplici namq; & sensibus exhauritur, dum oculo, & auri, alijsq; sensibus spiritus subministrat, & sponte dum recordatur, & cogitat, imaginatur: dumq; tot motibus satisfacit, nam neruis spiritus suppeditat, affligitur & doribus, & uigilijs: itaq; omnium membrorũ celerrimè cerebrum senescit, post uesica, inde uentriculus. Primum igitur canities, tum caluities aduenit: secundum

cundum est memoriæ debilitas: tertium uigiliç immodicæ, quç senescentes uexare solent: quartum rugæ: quintum destillationes tum ad uentrem, tum ad pectus, tum ad nasum, unde Poëta: *Quæ senescentibus contingere solent.*

Tam grauis es, nobis sicco uenit altera naso.

De sene loquitur uxore, ac moribus improbis ætatis illius, cùm diuortiû admitteretur: sextum est dentium nigredo, erosio, debilitas, inconstantia, dolor, casus, gingiuarum diminutio: septimum oris fœtor: octauum tusses, & in uentriculo cruditates: nonum est lapis tum renum, tum uesicæ, decimum urinæ copia maxima: undecimum renum debilitas: duodecimum impotentia ad Venerem: tertiumdecimum tremor membrorum: quartûdecimum est alui durities: quintumdecimû hebetudo uisus, lachryma, in uersio palpebrarum: sextum decimum surditas, tinnitusq;.

Scopum in senibus esse ad producendam uitam, in iuuenibus ad sanitatem. Cap. 11.

Si quis rectè consideret senis conditio persimilis est oppido rebelli, quod cum pauca annona à Rege potentissimo undequaq; & obsidetur, & expugnatur. Primum quod neq; induciæ, nec salutis spes ulla impetrari potest. Secundum quod certum imminet exitium, nec diu ob inopiam proferri potest. Tertiû quod conditio obsessorum in dies deterior redditur, melior nunquam. Quartum quod duplex imminet utriusq; periculû, nec seditiosus intus perdat arcem, & ne externus hostis ui irruat. Quintû quod uterq; inter Syllam & Charybdim nauigat, nam si defensores intus non excipiamus, externus hostis uacuam arcem, & uiribus inanem occupabit: sin auxilia quærantur cibis & potibus, in oppido autem externo milite proditionis, ac seditionis periculum imminet. Sextum accidit quod undiq; utrinq; timêdum est, nam debiliotem partem semper hostis occupat. Quibus igitur cerebrum debilitatur, pereunt hi attonito morbo, inquit Galenus, aut resolutione. Quibus cor fit imbecillius hos febres perimunt. Quibus iecur his ascites mors est. Si pectus sit natura, & ętate confectum moriuntur ex laterali morbo. Si intestina sint debilia, hos fluxus uêtris, aut diarrhœa perimit. Si uesica profluuium, & ardor urinæ necat. Vêtriculus rarò causa est mortis propter quatuor causas, quod facilius illi succurratur, quod senes non sint edaces, quod celerrimè noxam suam sentiat, & quod illi omnia fermè membra calore proprio suppetias ferant, si tamen contingat causas præbere mortis, leuitatem affert intestinorum. Renes quoq; nisi angusti nimium sint, tunc enim suppressa urina mortis causam præbent, aut nimis calidi generando calculum, aliàs ob pinguedinem, et multitudinem sanguinis, & magnitudinem, rarò mortis causam præbent. Multò rariùs pulmo nisi in ultima senecta cùm exaruerit. Sed nec lien, nô septû transuersum, oculi, auresúe. Sed si coneris aliquod membrum firmare, illud protinus occupata tyrannide reijcit in aliud excrementa, atq; occidit. Non igitur præter cor, & cerebrum adeò tutò membra robustiora reddere curç fuerit: sed moderatè à cibo abstinendo non robori, sed uitæ solum producendæ intenti erimus. Quo fit ut nec copia cibi, nec alimenta maximè nutrientia, non uinum potens, non exercitatio, non deniq; aliquod officium utile sit senibus. Hæc enim iuuenum opera. Vltimum illud solum eorum, qui uel necessitate cogûtur, uel ambitione, aut auaritia inexplebili detinêtur. Sed qualis deambulatio corpori, talis amœna lectio animo, somnus autem utriq; prolixus utiles erunt. Generaliter autem prius cerebrum in sobrijs, quod frigidus sit, & plus sustineat laborum debilitatur. Inditio est uisus, & auditus hebetudo, & canities, sed in his, qui uentri inseruiunt iecur: ut uesica in his, qui iusto plus exercentur. Cauendum est igitur longè diligentiùs, ne ullum membrum lædamus, non tamen cura adhibenda est, ut confirmemus ipsa.

Senis conditio.

Membra debilia quibus morbis subiectis sint.

Ventriculus rarò causa est mortis.

Nota.

De Vitæ longitudine, & an optimum sit statim custodia uti, exempla, & modi. Cap. III.

Qvia uita est omnium, quæ homini aduenire possunt fundamentum, qui uitæ diuturnitatem procurat, aut adipisci decet, maximum mortalibus beneficium præstat, tametsi neque uiuere bonum esset, certè summum non est. Mors autem est separatio animæ à corpore ob extinctionem caloris innati, neque huc pertinet ob uerbum separatio, quæstio illa de animæ essentia, sed solum per separationem intelligimus, quod desinat operari, & corpus perficere: communi enim omninò sensu, & animalibus cæteris, & plantis mortis diffinitio congruere debet. Porrò mortis causæ simpliciter quatuor, corruptio caloris ob humidi innati consumptionem, aut corruptionem, uel propter causam internam extra humidi uitium, aut externam. Causæ ergo compositæ erunt, sex trina quatuor: quaternæ una, ut sint omnes cum simplicibus quindecim. Est autem calor innatus, ut instrumentum in spiritibus, ut fundamentum in membris. Intelligo modos compositos, non ut duæ sint causæ simul: hoc enim est fortuitum, et rarum, ut de hermaphrodito cecinit Ausonius, sed cum seni acuta febris superuenit, quæ nec iuuenem potuisset occidere, neque senex ille ætate obiturus erat: hoc enim in medicina concausarum meritò accidisse affirmant, & est frequens. Est autem modus ex humidi consumptione, aut corruptione, uelut in lampade uterque notus. Humidi autem sedes principaliter in corde, & primo in Principalibus morbis, & omninò in toto corpore, sed à corde conseruatur iam genitum, & quod indies gignitur, perficitur, & reparatur illius uirtute. Quomodo uerò citra iacturam humidi calor extingui posit, apertè uidemus in eadē lampade cum flāma suffocatur, aut frigore, uel motu uiolento extinguitur. Nec necessariū nūc est ad utiliora properantib. causam per se horum inquirere: sed solùm scire quæ id possunt, & quę sint causę causarum: ut quę calorem motu uiolento extinguuntur, ut lætitia. Propterea ut claritatem dictis addamus, exemplo primum à pulmone sumpto, ille non solùm citius præter naturam corde senescere, & siccari potest, sed etiam natura: quod sensit Aristoteles cum dixit: Naturalem mortem aduenire prius siccato pulmone, ut cordi munus follis exhibere non queat: quod contingit, quoniam cor est substantia densius, calidius, & spiritu multo repletum, & frequentiore motu quàm pulmo agit, ideò tardiùs siccatur illo: at in causis fortuitis quoniam contingere potest, ut nutrimentum illius sit minus bene elaboratum, aër qui occurrit frigidior: uel ulcere laboret, at destillationibus opprimatur, ut plerisque maximè senibus. At dices si materia tota fluit, ac refluit etiam in corde, quomodo & Galenus, & experimentum docent, corpus tamen fit perpetuò siccius? bona fortuna agitur, quoniam experimentum, quo indigemus, perspicuum est, unde hic de causa non est necessarium agere. Tum uerò & huic alibi satisfactum est. Verum & id potius considerandum, quod etiamsi non siccaretur per se, tamen quod mutatur post constantiæ tempus, deterius indies efficitur: quare tamen interim augeatur uiribus, & mole corporali aliàs attigimus, at nūc exactè docere propositum. Per alimentum fieri ibi docueramus accessionem corpori in dies, tam uirium, quàm molis, uerum in consistenti ætate æqualem dissolutioni: in adolescentia, et pueritia maiorem ea, in senio autem dissolutionem, contra accessione maiorem, tam in uiribus, quàm mole, atque id perspicuum est. Attende modo quod dicturus sum causæ incrementi tam in mole, quàm robore (nam eadem est ratio utriusque in uno, ac altero, licet ut Hippocrates dixit non semper simul augeantur, ac minuantur) sunt humidi puri abundantia, caloris magnitudo, moles prior, maior (nam iuxta proportionem eandem si augeantur, palam est, quod plerumque contingit, aut saltem supponitur) maius futurum in corpore mole maiore, ac uiribus, quàm in minore: & minorem pariter in utroque resolutionem. In pueris igitur, atque magis in infantibus maior certè est resolutio quàm in adultis, ac longè etiam magis quàm in senibus. Quod non solùm Hippocrates prima Aphorismorum te-

Quid mors. *Mortis causæ.* *Humidi innati sedes.* *Contrad.* *Alimentum diuersificari iuxta ætates.* *Tex. Com. 63.* *Resolutio in quibus maior.*

morum testatur, & ratio apertè ostēdit, sed Galenus x i. Methodi luculenter docet, & robur, corporisq́ moles minor, & calor itidem (non dicam minor qui sit maximus) sed hebetior. Tribus igitur ex causis minùs crescūt infantes pueris, & pueri adolescentibus, & quo etiam duo considerare oportet, cùm præter rationem plus iusto crescant infantes, & qua magis ætate, uelut ego & nepos meus Lucius à x i i i. anno ad x v i. adeò creuimus, ut gigantes euasuros nos existimarent: cumq́ antea parum, in posterum nihil incremēti accepissemus infra mediocritatem, & robur, & magnitudo substitit. Sed quoniam hæc ad contemplationē magis pertinent, quàm ad opus, nunc de his scribere supersedebo, nō tamen uadimonium prorsus inchoatum deseram. Ergo nihil prætermittēdum, ne omnia in dubium reuocem: si omnia perfectè attigero, delassabo sine fructu lectorē. Capita ergo singula recipere oportet: ea solum tractanda, quæ ad finem consequendum attinēt, atque ea breuiter: de reliquis id solum ostendere, quod ad præsens negocium non attinent. *Cap. 14.*

Primum igitur illud uidendum quomodo humidum innatum corrumpatur, certè per malam restaurationem, quam tamen Galenus prætermisit: nam consumptionem humidi, & excrementorum abundantiam duas causas mortis esse præsupponit: tametsi enim euacuentur ita excremēta, ut nullum paritura sint morbum, & nondum sit finis uitæ naturalis corrupto humido innato mors accelerabitur. Quod si dicat ob id quod humidum sit impurius celerius absumi: nō negabo, sed id in paruis detrimentis, & longo post tempore. At hic lapsus non tantam moram patitur. Et sicut omnia quæ natura mortali constant corrupto humido suo intereunt plantæ, metalla, lapides ex dissidio elementorum naturali, quod Philosophi animaduerterunt, quantò magis homines: in quorum humido necesse est calorem, & magnum naturalem, & cum uehementi motu pabulari. Vnde quibus ille calor deest, hi adeò diu manent, ut perpetua à quibusdam existimentur, uelut aurum, & adamas: quæ si possent esse perpetua, cùm alia eiusdem speciei indies generentur, iam omnia essent adamantes, & aurum: hoc igitur præter rationem, & euidentem, planè ostendunt omnia mista corrumpi. At (ut diximus) cùm in homine hic calor manifestè causa sit breuioris uitæ ob motum acrem, unde plantæ quod exiguum retineant motum in suo calore, cum uoluntario, & uitali careant, sed solum trahāt, atq; expellant, comparatione animalium longam sortiuntur generaliter uitam: hac ratione metalla plus omnibus durant, inde lapides, post plantæ, deinde animalia: maiore enim motu aguntur. Motum nunc dico quo calor quidam humidum depascitur, non locali ut nuper adnumerauimus: longa enim problemata hîc præter propositum annectere non est utile. Intelligis ergo aliam esse humidi corruptionem, à consumptione, & excrementorum copia, & in hominibus omissa missionis necessitate actionem caloris in humidum considerandam. Reliqua de uiolentis morbis, aut casibus externis sub uno capite depræhendentur, ne curandi rationem hoc in negocio immisceamus, aut prorsus necessariorum proposito nostro aliquid relinquamus, duntaxat duabus quæstionibus adiectis. Si igitur caloris motus perbreuem efficit uitam: nam præstiterit calorem in iuuenta auxisse studiosè, siquidem cōducet ad salutem uitæ longitudini oberit. Verùm Galenus hac in causa huic negocio plurimum studet. Et cum mors adueniat, uel defectu humidi, uel illius corruptione aut excrementorum abundantia, quibus omnibus caloris robur obstat, dubium non est oportere calorem naturalem seruari, augere non conducit, quod celerius absumet humidum, & maiore motu accelerabit mortem. Dēsus ergo, & tenuis calor, ac purus potius paruus, quàm magnus, & quasi fixus, conducit ad uitæ longitudinem, non augendus, nam præter naturam erit, & motum ciet alienum. Verùm ad seruandum iam inuenta exercitatione, non leui indiget, & hoc putant conducere, aut etiam necessarium esse ad illius magnitudinem, uitæq́ diuturnitatem, sed falluntur. Quin quod experimento res cōstat, id uero simile dictis. Et ut dicam ab illo, ut uidebimus, sumenda ratio erit. Altera quæstio est an statim inchoanda sit uiuendi ratio, & quo septennio (si modo diuidenda est nostra uita eo annorum numero) & mihi sane non ardua uidetur quæstio, cùm iuueni conueniat exercitatio, et

Humidum innatum quomodo corrumpatur.

Quomodo motus sit causa breuitatis uitæ.

Calor qualis et quantus esse debeat ad uitæ longitudinem.

caloris densatio, ac concoctio proba, atque abstinentia à noxijs, primum uariatur pro ætatis ratione reliqua manent, sed ita ut medijs diuersis pro uirium magnitudine, ac reliquorum comparatione quærantur. Ergo quantò citiùs, tantò meliùs, sed & quandocunque melius est aliquid habere quam nihil. At quoniam in incertum uagari causam sæpe præbet, ut à scopo aberremus, uel omittendo quæ haberi possunt, aut quærendo quæ non possunt, aut occasionem præbendo calumniæ si non succedant, dicamus de ipsius scopi terminis. Scripsere Lucianus de Macrobijs, & Phlegon Trallianus Adriani Imperatoris libertus hic meminit. Faustum Cæsaris seruū è Sabinis, à Prætorio Pallantino se uidisse annos natum c x x x v i. atque Adriano Cæsari exhibitum. Cùm Lutius Tertius è Bononia c x x x v. uixisset. Cum Plinius referat, de Tito Fallonio Bononiensi, quod c l. annis censuum Cæsaris obseruatione uixerit, & erat illius ætati Phlegonte proximior. Sed certis historijs constat de Gorgia Leontino & Democrito Philosopho, quorum unus c v i i. alter c v i i i. annis uixit, amboq; satis firmis uiribus. Senecam qui putant c x i i i i. annis uixisse aberrant, namq; ei qui controuersiarum scripsit libros fuêre filij duo, Nonatus, & Mela, ad quos libros illos scripsit: tot sunt huius rei argumenta, tot testes ut demirer potuisse quenquā dubitare non credere. Vnus Philosophus trunca adulterio manu, plena exoleris domo, cum apparatu regio absq; filijs ut ex testamento dignoscitur. Neronis magister, fœnerator maximus pomis in agro, & aqua, metu discipuli diu uictitasse, aspirasse ad Imperiū tum senem, & metum incussisse Neroni, tam diu colluctatum incisis uenis cum morte. Præterea constat illi fuisse fratres Gallionem, & Melam Lucani patrem: ita constat hoc fratres, filios fuisse Annei Senecæ, qui controuersias scripsit, & Grammaticus, & orator tantum fuit, & pater Senecæ Philosophi uitæ coinquinatæ flagitijs, adeò ut Romani sperarent posse eligi in Imperatorem Cui bono Imperator, qui iam c x. annū attigisse, si obijt c x i i i i. cum pater inculpatè fuisse legatur. Quare ex hoc numero & ea ætate indignū hunc pseudophilosophum, locoq; illius inseramus Xenophilum Musicū, qui uixit annis c v i i. fine ullo uitæ incommodo: potior Gorgia & Democrito artis ut reor beneficio, cum læta uita multum apta sit producendis spacijs. Refert Guido Benatus Astrologus anno salutis M. c. x x i i i. uidisse hominem nomine Richardum, qui c c c l x i. annis uixit hoc longæuior anno M. c c. x l v i. Sunt & alij multi annorum c x x x. testimonio quorundam & nostræ ætati proximi, de quibus agere non decreui: minùs constanti authoritate fidem facientium, & etiam quoniam incom-

Nota. perta illorum uita nihil plus habemus, quàm si etiā non uixissent. Paulini sacerdotes commemorant in India Orientali ueteri (sic enim nominabo quæ aureæ Chersoneso proxima est, & illam amplectitur) uidisse Brachmanum Philosophum, siue mauis sacerdotem, qui conuersus ad Christum anno ætatis suæ c x x x v i. cum celebraret festum, quo fonte salutis leuatus erat die duxisse choream more pompam agentium, ut non solùm uiueret, sed ei muneri etiam sufficeret: reuocat hoc exemplum multa ad propositum necessaria in memoriam, si prius attigero sententiā Galeotti Narnij, qui putat hoc esse rarum, ob id & tamen uerum, quod in natalitijs accidat, cum Chronocratores Persæ, & alioquin ualidi cuipiam stellæ inerranti beneficæ admodum, & salutari adhæserint. Atq; hæc ut scire an uera sint, pulchrum est, ita proposito nostro inutilia, imò quasi è directo, cum illa pugnare uidentur. Constat enim Herodicum apud Platonem ad longam etiam ualetudinarium beneficio parci uictus peruenisse senectam, & Rogatianum senatorem podagra consumptū conualuisse: Redeamus ad propositum. Duo attigimus necessaria ad longitudinē uitæ ratione consequendam, scire scopum, id est, quātum homini uiuere liceat? idq; bifariam & generaliter, & ut cuiq; singillatim concessum est, & modum, causasq; mortis, ac uitæ: neutrumq; diffinire licuit, tum ob multitudinem partium, tum difficultatem principiorum utriusq;, tum ob uarietatem opinionum erroremq; ueterum, ac præcipuè Galeni non satis ab illo commodè, ac sufficienter qualiscunque sit explicatum. Ergo primum ut illius sententiam absoluam, quæ in secundo de Tuen

cap. 2. da sanitate asscripsit. [Postquam perbreue est cōtra illius consuetudinem ut iacent

adij-

adijciant. Nam quoniam uehementior motus exercitatio est, necesse quidem hæc tria est ab ea in corpore perficere ex illa: membrorũ duritiem ex mutuo ipsorum attritu, genuini caloris augmentum, & spiritus citatiorem motum. Sequi uerò hæc reliqua omnia priuatim commoda, quæ corpus exercitijs accepta refert: Vtique ex membrorum duritia, tum ut minus ex labore afficiãtur, tum ad actiones robur. Ex calore autem deducendorum in corpus ualidum attractatum, & immutationẽ magis expeditam, tum nutritionem magis felicem, tum ut singulæ partes sint (ut ita dicam) perfusæ. Cuius fusionis beneficio & solida mollescere, & humida tenuare, & exiguos corporis meatus laxiores fieri accidit. At ex spiritus ualentiore impetu, & purgari omnes hos meatus necesse est, & excrementa expelli.] Hîc omitto quod membra uelit duriora simul, & molliora fieri, (nam cauellus est, talem uirum etiamsi aberraret absque euidenti fructu, insectari uidetur) ipsius duritiei, id est, membri densitatis obliuisci, & prætermittere maiorem utilitatem, atque ad propositum spectantem, & est longè tardior eius humidi resolutio, atque ob id tardior mors, seu totius & communis, seu membro propria, quam uocamus syderationem: aliam insuper, quam ab initio minimè retulit, affert causam diuturnitatis ac breuitatis uitæ, & est perfusio ipsa: Et præcipuè æqualis membrorum, ab humido innato.

Alij legunt latos pro laxiores, sed parũ refert.

Galenus notatur.

Vt in uniuersum causæ lõgitudinis uitæ quinque sint: humidum quod tardè resoluatur, quod non corrumpatur perfusio æqualis, & colliquatio, humidi in membris, excrementorum defectus, & securitas ab externa iniuria.

Quinque sunt causæ longitudinis uitæ.

Verùm non est ut solicitemur in disputando de causis, & utilitate illarum, cùm concesserimus quod utilitatem aliquã præstent, nec noceant (constat enim quod bona sunt) an tres (gratia exempli utilitates, an quatuor, uel quinque) postquam de fine conuenit: exempli causa diximus, quod calor expellit, excrementa concoquit, alimentum ad similitudinem innati, si densus purum reddit humidum: an modo colliquet illud humidum, & perfundat eo membra solida, postquam omnia hæc ad utilitatem pertinent, quærere non est necessarium, ut neque an extendat ipsa membra, & corpus adaugeat. Reducamus rem ad propositum: Exercitatio incrementi tempore densat humidum, & purius reddit, unde tardior fit illius resolutio, quod si etiã membra denset ut ait Galenus, & hoc conducit ad uitam producendam.

Nota exercitij utilitates.

Illa eadem calorem adauget, & motum citueclociorem: quorum primo meliùs concoquitur, alimentum fit purius, & similius innato, & hoc ipso producetur uita, & à corruptione tutius humidum erit, & uniuersum corpus, & melius resistet causis externis, atque contrarijs, ob motum uerò superadditum, & caloris magnitudinem, excrementa propellet, & ita securior reddetur à secunda mortis causa, seu ut uerius dixi tertia, sed cum calor tenuior etiam reddatur, penetrabit in humidum, & illud repugnabit, & sincerum reddet, & licet post aliquot annos ab exercitatione cesset (scimus quantum in natura nostra consuetudo posit) non cessabit etiam in decrepita ætate calor id munus præstare: unde ad mortem uerè naturalem deueniet, quæ fit propriè ex humidi innati resolutione, non autem corruptione, ut tandem concludamus uitam militarem in iuuenta, si minoribus incommodis agatur, plurimum conferre ad illam producendam.

2. De uictu in Acut.

Mors naturalis.

Vita militaris ad uitam producendam cõfert.

Cum elephanto Aristoteles c c. aut ut inquit, alij c c c. annos uitæ condonet. In libro etiam de longitudine uitæ. Et in libro de Generatione animalium, elephanto, & homini longissimam uitam tribuit, quamuis hoc secundo loco maiorem elephanto concedat. Et in nono de Historia tantum c x x. aut ad summum rem retraxerit ad c c. cumque fœminas L x. florere dixerit, innuit potiùs hærendum esse primæ opinioni c c. quàm secundæ c x x. ut satis si contraxisse ex c c c. ad c c. non quod c c c. uiuere non posint, sed id sit monstrosum, ac si homo ad c x x. pertingat: pertingit sanè, sed id monstrosum quasi est, maximè cum fiant omnium prorsus adeò immemores, ut sint etiam fermè elingues: sunt enim oblæsi, lachrymosi, & tristes, non tam uitio uitæ longitudinis, quàm generis. Quid quod referant etiam nunc in Aden orientali India, duo insignes uiri, longeque diuersi, tum fama celebris confirmat illorum fidem, & testantur ad illum Reges plurimos, inter quos & Carolum Quintum & Philippum eius filium, atque alios his authoritate,

Lib. 8. de Hist. Animal. c. 9.

Cap. 10.

Cap. 46.

Nota.

Historia.

& potentia minores miſiſſe cum muneribus miraculi cauſa ſalutatum. Aſſeruntq́; quod c c c. annos habentem uiuere, ita ut enſem mordicus ex ſumma acie à terra eleuet. Non negarim aliquid additum ob loci longinquitatem.

Fama bonum, quo non uelocius ullum
Mobilitate uiget: uiresq́; acquirit eundo.

Tamen conſtans adeò de hoc rumor increbuit, & nemine in tot annis contradicente, ut turpiùs uideatur nolle decipi, quàm ſic decipi. Sed uideamus cauſas ueriſimilitudinis tanti miraculi: forſan enim non ſolùm deſinemus admirari, ſed condi- *Aden.* ſcimus argumenta, & fidei, & euentus. Eſt Adem ſeu Aden emporium fœlicis Arabię, propè litus Arabici ſinus, imò potius rubri maris, quod pro faucibus eſt Arabici Sinus à Fortunatis diſtans partibus L x x v i. aut circa ab Aequinoctij circulo uerſus nos, partibus circiter x i i i i. regio qua nulla melior Orientalis Indica pars prouinciæ nuncupatæ fœlicis, perflata tota, ut in maris penè littore. Vigent ibi homines, uel ſponte uiuentes ſupra centum annos, & ad c L. nõnunquam, quod ex duabus Philoſophi ſententijs colligitur. Hic uir præterea Brachmanus profeſsione abſtinens à carnibus, atque uino. Porrò docuimus nullum animal quod carne ueſcatur longæuum eſſe, maxima enim uita carniuororum terreſtrium eſt triginta annorum, ſi modo ulla tam longa eſt, ut beſſem hoc ſolo auferas: uiuunt ex inſtituto ſaccharo, & fructibus qui optimi ſunt, ac bibunt aquas bonas, & concoctas, ut Nilica uelut apud Perſarum Reges poſthabeatur: abſtinent pleriq́; à Veneris ſtudio. Mer- *Ambræ uires.* cator eſt ut audio, imò monopolium obtinet ambræ, quam ſcimus quantum uitæ conferat, adeò ut decrepitus propria manu ſcripſerit Princeps, depellens omnem ſorditiam à corde, & cerebro, eaq́; confirmans: ille idem reddit rationem locupletem dum inquit: Caliditatem habet tenuem, cumq́; oleoſa ſit, imò tota oleum concretum, quod dignoſcitur admoto candenti ferro: quare repurgat (ut ueriſimile eſt) humidum illud innatum, & uitam in immenſum producit: referunt medici, earum regionum incolæ Indos eo medicamento familiariter ob egregias illius dotes inter dapes, & fercula uti. Ergo etiam ueriſimile eſt non ſolùm huiuſmodi (quanquã hoc ipſum prætulerim) ſed in tanta penuria licere oleoſo quopiam alio medicamento uti, quod eaſdem uires obtineat, cuiuſmodi xiloaloes. Multum enim cum hoc conuenit, liqueſcit totum; ſi bonum ſit, quamuis lignum: ſuauiter olet, cõfirmat caput, tenuis eſt ſubſtantiæ, pingue: Et quamuis Inſulas, & moles in mari Indico Ambaris eſſe glorientur, ad fabulas ut reor uſque: certum tamen eſt magis deeſſe rem, quàm uſus rationẽ. Natat in aqua optima, cinerei coloris eſt, alij aliter diſtinguunt, & nos horum mentionem fecimus. Ergo ut ad inſtitutum redeam, hæc poteſt dici ſecunda cauſa longitudinis uitæ, in qua includitur pars primæ, nam prima proculdubio eſt ex cauſis generalibus, & ſunt ætas, ut ante, & diluuij tempore, cùm mundus eſſet quaſi adoleſcens. Item regio, parentes, conſuetudo, & ortus ipſe. Propriarum i- *Aloiſius Cornarius.* gitur, nam communes parum ſunt in poteſtate noſtra. Secunda fuit ratio Aloiſij Cornarij qui uentriculo laborans, cùm circa annum ætatis x x x v i. pro deplorato haberetur, ſibi rationem uitæ pondere præſcripſit cibi duodecim unciarum indies, potus quatuordecim, nec ab illa diſcedens magnam conſecutus eſt fœlicitatem, ſanus corpore, uictis litibus, quibus ditatus eſt, ſuſcepto filio, & ex eo octo nepotibus, cùm eſſet nobilis Venetus, ac prudens, magnum attulit temperantię ſuæ exemplum, & emolumentum. Quin excuſſus è carpento etiam rurſus præter ſpem medicorum euaſit. Hoc exemplum ſequuti ſunt non pauci. Dominicus Saulus, Gabriel Panigarola, ac Leonicenus, qui omnes morbis inexpugnabilibus laborantes ad longam ſenectam peruenêre, & incolumi etiam corpore: Cornarius ad x c v i i. Saulus exceſsit x c i i i i. etiam multis curis agitatus, & oppreſſus. Panigarola ad octuaginta quatuor, Leonicenus inter literarum ſtudia ad c x i. ut audio certè centeſimum attigit: laborauerat autem circa finem adoleſcentiæ ſine graui reſolutione. Saulus coxendicis doloribus, Panigarola uertigine. Alia fuit Marſilij Ficini me- *Marſilij Ficini inuentio.* di-i inuentio, quam accepit à Zoar Arabe, quem ferunt uixiſſe annis c x x x v. ut illuſtrior haberetur, nec defuit occaſio pernicioſa carceris etiã iniuſti, & in manibus

proprij

proprij inimici Hali Reguli, à quo biennio detentus est, multa in eo passus incommoda, Marsilius inter assidua literarum studia ad x c v. peruenit annum, Matrem ut audiui ad c x v i i. perduxit acri cura. Hæc ratio uiuẽdi tradita est ab illo partim, partim ab ipso Zoar. Et consistit in debita quantitate, & qualitate, & electione praeparationis, & horarum, & somni, sed præcipuè panem, & carens unius diei in hyeme, in æstate autem non nisi sex horarum spatio ante mactatas, non tamen panem calidum. Et bibebat aquam cum sacchаro, & fundamentum est in duobus, in carne columborum turritorum, uel etiam agrestium, non palumborum, neque glandiphagorum, quæ expurgat uentriculum, & confirmat cor, & debent sumi antequam perficiant plumam. Et hi resistunt etiam febribus pestilentibus. Alterum est in pineis quæ consumunt humidum præter naturam, & repurgant innatum, ideò optimæ sunt, nam etiam purgant iecur, & lienem ab infarctis, & renes, & uesicam à rebus præter naturam. Et quoniam præceptum est ad senes, qui non ualent dentibus, & etiam sunt duræ coctionis, & malæ uentriculo: ideò ob hæc omnia eligantur primum ut infundantur in aqua rosacea, uel alia iucunda uentriculo maximè destillata, & contundantur bene, & cum sacchаro sumantur.

Nota.

Primarum uis.

Quarta uia fuit per quintam essentiam, quæ fit ex circulatione aquæ uitæ, donec acquirat odorem uiolarum, & exuat saporem omnem acrem. Et hac Federicus Imperator Maximiliani pater, & Leonardus Lauredanus Venetiarum Dux, quamuis uitam ducerent parum conuenientem, peruenerunt ad x c v i. annum ambo, & cùm hæc & prima per se id agere possint. Itemq; secunda & tertia per se proferunt, prima, & quarta commisceri secundæ uel tertiæ, & ita conduplicabitur effectus, quod erat à nobis propositum. Pari ratione Galenus attigit uiam unam, sed imperfectam, cum usu melis de Antiocho medico, qui superabat L x x x. annum, & Telepho Grammatico, qui x c. eodem modo, & de rustico qui ex usu lactis peruenit propè ad centesimum, & adducit pericula ex lacte: est enim periculosius caseo, quia ob aqueam partem, & ob dulcedinem magis penetrat: illud tamen auxilium si non lædat, non est negligendum. Altera tamen de melle alludit ad illud Pollionis, qui cùm uixisset centum annis, interrogāri Augusto, fertur, respondisse, intùs mulso, exteriùs oleo.

Quinta essentia quæ.

Lactis incommodum.

Nostra demum uita est præcisis incommodis, & est magna ex parte sumpta à Principe. Quies x i i. horarum singulo die: & si possum somnus saltem septem horarum. Et quietis pars sit à prandio etiam. Ignis in hac ætate: & maximè si sim madidus, aut frigeam, & cubiculum occlusum dum adsum: molle stratum ex sericea stuppa cũ multiplici culcitra, ut tepor sit æqualis: usus plurimi olei, modici aceti, & salis, ob lapidis timorem, quem hucusq; deuitaui, tametsi iam L v i. annis arena nunquam in urina, & ualdè copiosa, & alba defuerit. Motus diuturnus in aprico, sed leuis, & mollis, omnia enim magna dissoluunt uires. Oleum anethinum quatuor commoda præstat, concoctionis auxilium: sedat dolores, somnum conciliat illitum, & ebibitum uomitum lenem prouocat. Sed debet esse factum modo, quo Serhi docent. Pulegium item, & origanum, & mel, & saccharum, nunquam deesse debent. Pineas etiam, sed cum pinguibus, non neglexi, neque columbos. Zibibo frequenter utor. Manifestum est quod hæc, & præcedens etiam sociari possunt cum prima, & quarta: & commiscentur cum secundà, & tertia, imò retinent partem illarum: non tamen possunt reliquæ quatuor inuicem sociari. Vtor uerò ego cæpis coctis sæpè in initio cœnæ, ne uidear despicere Asclepiadem: & eligo acres, & coquo sub prunis, & satis feliciter. Madefacio etiam ob dicta, & ut robustior sim, lumbos singulo die aqua frigida, & inungo uiolaceo, & rosaceo.

Propria uiuendi ratio.

Olei anethini commoda.

Nota.

De signis longeuæ uitæ, & bonæ ualetudinis, & temperamenti.
Cap. IIII.

SAepe quæstus sum de hominum prauorum improbitate: neq; enim improbum appello & si sit, maxime qui aliena posidere uult, tantundem deterius occupans, quãtum ab illo eripit, sed eum deteriorem longe maxime improbum duco, qui ut paucis gaudeat, alium omnibus operibus euertit, quemadmodum si quis domum incendat ut cinerem potiatur, aut aliquid ex tanta iactura furto subripiat: deterrimus est inquam, qui nihil sibi lucri faciens, alium omnibus spoliat. Eiusmodi sunt qui disciplinas scire se simulantes, atq; in eas accessionem scriptis facere se profitentes, studium, & gloriã ab his, qui utile aliquid in illas conferre possunt, auferre conãtur, impediuntq; bonarum artium incrementa. Ergo persimilis est in hac quæstione, & querela. Proponitur scientia longæuæ uitæ, integræ ualetudinis, corporis bene compositi, at quid sit unum quodq; horum, nondum definitum est, adeò ut etiam succurrat, nõ agnoueris, persimilis quæstio de seruo fugitiuo, quam Dominus non agnoscit: & ne plura simul capita misceam, quandoquidem in uno plurimum sit difficultatis, atque ambiguitatis: quænam uita primò longa dicenda sit, incertum est. Dices septuaginta, aut octuaginta annorum, certè adolescenti ac pueto ita uidebitur: mihi autem nõ ita qui LXXIII. At dices quid iam postular usus: Dies nostri septuaginta anni, inquit Dauid in psalmo (ut suprà) & cum maximè LXXX. ultra autem nisi labor & dolor. Iam ergo definiuimus illud, circa quod Græci tot & tanta fabulantur, & quidam etiam nostræ ætatis sciptores, dicentes olim fuisse uitam hominum multò longiorem quàm ætate nostra, cùm constet Mosem præcessisse Troianum bellum CCCXXII. annis, siquidem bellum Troianum ante Christum natum fuit annis MCLXXXVII. Moses autem dux creatus fuit annis ante Christum M.D.IX. Quid ergo est quod de Nestore fabuletur Homerus, quod tertium iam ingressus seculum pugnaret in castris, sapienter cõsuleret inter Principes, milites longa oratione adhortaretur ad pugnam, aut Hesiodus iactet antiquos tam diu uixisse: omnia enim hæc constat esse uanitatis Poëtarum, & Græcæ leuitatis figmenta: at uerò de LXX. uel LXXX. annis constat multos esse uiridi senecta, & nos inter reliquos sanguinem misimus, Sormano nobili ut bis nostræ cum Andrea charissimo socio XCIII. agenti annum, dum terttiana nota laboraret, euasitq;. Arconum ducem militię uidimus anno M.D.XXIII. faciem geminam Gallorum, nam fuerat & inter illos qui eos è regno Neapolitano depulerant LXXX. annis, maiorem nulla in parte, nec consilij, nec animi, nec corporis deteriorem se ipso. Verùm si quis centum annis uicturus sit, nunquid simpliciter dicemus eum futurum longæ uitæ, at qui XXX. illi ultimi anni magnam partem uitæ præcipuam obtinebunt: siquidem inquit, Seneca in epistolis, ætatem esse melli persimilem, cuius extrema pars sit suauissima. At qui constant ueris relationibus nostra ætate in orientali India, & maximè in Goa ciuitate Lusitanis notissima, & temperie celebri, quosdam saltasse annos natos supra CXXX. alios CL. attigisse. Definiamus ergo primum eam nunc esse uitam longam appellandam, quæ in Italia non alijs gentibus adeò firma sit: at si neque error, neque casus obstaret, propè centesimum deducere hominem posset circa LXXX. adhuc integris sensibus, uiribus autem eiusmodi, quæ homini graui exercendo essent necessariæ, ueluti deambulationi, itineri, ad forum breui orationi, atque similibus. Illud quoque indefinitum & à prioribus prætermissum est, quæ nam dicatur uita longa, an in qua homo peruenturus sit ad senium, an in qua posit ad senium peruenire. Plurimum enim differunt inter se, namq; qui dicit uicturum longo tempore, omnes casus includit, qui posse, nullos. Cùm enim mors quadrifariam adueniat, aut prorsus naturalis ex senio, quæ paucis contingit, aut manifestè uiolenta, uelut ferrum, casus, uenenum, aut uiolenta, sed non adeò manifestè, ut qui se à Venere, cibis, potibus, desidia, uigilijs, importunisq;, ac repentinis laboribus conficiunt: aut occulta, uiolenta tamen, sed

Longa uita quæ. *Mortis euentus.*

sed naturali persimili, uelut qui cum rectè uiuant, tamen morbo concepto interiùs paulatim postmodum certo tempore deducunt ad mortem. Ergo primùm scite oportet, quę nam mortis genera excludere debeamus, scilicet secundum, & tertium, ut per longæuos intelligamus eos, qui non nisi sera ætate, aut senio, aut lento morbo interituri sint: hoc igitur ad actum pertinet harum causarum ratione: ad potestatem autem habita comparatione ad fortuitos casus, atque errores, ut nihil si in nobis longior uita, atque signa illius, quàm carere signis breuioris, ita fert humana conditio: siquidem etiam Epicurus dicebat felicitatem nostram, nihil aliud esse, quàm indolentiam, & medici ipsi signa salutis in ægrotantibus nulla habent, nisi ut careant lethalibus, adeò in angusto humana bona sunt. Dicemus ergo signa longæuę uitę, ea esse, quæ non significant impedimentum secundum naturam, & ob id in titulo non frustra adiectum constat, signa boni temperamenti, ut intelligeremus nulla esse certa signa, neque longæ uitæ, neque firmæ ualetudinis, nisi carere mala corporis compositione, nam de cæteris quæ extra sunt, uelut genesi, Physiognomia, ad alias spectat disciplinas, quanquam illud non negauerim depræhensum esse longo experimento, nec sine ratione eos qui oriuntur oriente Sole, uel etiam paulò antè, ueluti ad horam medium usque, longa & firma ualetudine frui. Sed & est aliud cõsideratione dignum, quoniam signorum tria sunt genera, unum quidem quod firmissimum est, quod ad eas pertinet, uelut dentium multitudo, & bona compago, nam pręter id quod signum sit roboris uirium, plurimũ confert ad benè mãdẽdũ, id uerò ad uitæ longitudinem, & incolumitatem. Alterùm est quod ab eadem causa proficiscitur, causa nullo modo est, uelut tres lineæ in manu oblongæ, æquales, et firmæ, æqualem significant, rectèque compositam manum, quę cùm sit duorum, mẽbrorum præcipuorum unum, atque homini propriorum (homo enim ab omnibus beluis differt lingua, & manu) namque etsi alia animalia uelut simiæ manum habere uideantur, alia linguam sermoni aptam, ut psittaci, dicit tamen Galenus & rectè. Et manum in simijs, & linguam in psittaco solo nomine tales esse, re autem minimè, quandoquidem neque manus simiæ ad artes exercendas comparata sit, neque lingua psittaci ad exprimendam mentis sententiam. Vitæ longæuæ & incolumitatis certam significationem prębet, ad effectum tamen iuuandum nihil prorsus cõfert. Tertium genus ualdè leue est, quod ex puris qualitatibus habetur, uel quædam signa in fronte, & in manu, de quibus haud pertinet ad præsentem disputationem, ut quæ non solùm extra artem sint, sed etiam leuem habent significationem, & incertam: ut de quibus nullam possis reddere rationem, turpe autem est, tùm uerò turpius in rebus magnis, uelut turpissimum in agendis, ea dicere quæ rationibus euidentibus ostendere non possis. Tot igitur & tanta fuere impedimenta, tum etiam alia plura (sed hæc maxima) de quibus dicere supersedeo, ut aliud agendo, aliud nõ agendo in utroque peccem. Quæ igitur uitæ longæuæ signa sunt, & eadem incolumitatis, & boni temperamenti, si eadem sint, faciliùs erit inuenire, atque docere, sin diuersa difficiliùs uidentur, namque quidam cum nunquam ægrotauerint in iuuentute, spontè mori. Alij cùm sæpè ægrotent, ad senectutem perueniunt: horũ igitur causam priùs discere expedit, nam ea non intellecta, neque licebit omninò propositum assequi. Tres igitur causæ sunt, quibus alterna illa uicissitudo accidit. Prima est confidentia in his qui sani degunt, dum periclita omnia, & illicita ruunt: sibique mortem appropèrant, contra, ægri dum cautè uiuant, diutiùs uiuunt, uelut de Aloysio Cornario sæpè dictum est. Alia causa est cùm morbus eiusmodi est, ut uitam producat, natura se exonerante, tum etiam quæ passa est ob errores in ignobilia membra, talia præsertim sunt morbi podagrici præcipuè, inde ulcera praua, & hæmorrhoides, tum scabies, & lepræ, sed hæ potius, ut Hippocrates dicebat, fœditates, quàm morbi appellantur. Tertia demum causa est cùm ætas succedens temperiei immodicę persimilis fuerit, uelut siquis frigida, & sicca in temperie ualdè fuerit, usque ad senectam quidem sanus deget: quoniam frigidum & siccum maximè resistunt putredini, & ætatum precedentium calorem, & humidum temperans, adueniente senio, quod à quadragesimo anno incipit, paruo post tempore moriun-

Signum longeuæ uitæ.

Signorum tria genera.

Homo in quibus differat ab alijs animalibus.

Nota.

tum huiusmodi stirpem uidi, & familiam uicecomitum in regione seu agro Mediolanensi, quæ nunquam quadragesimum quintum annum excedat. Regulus Vasti Alphonsus Dauolus, idem de sua familia mihi narrabat, constat sane neminem multò excessisse, quinquagesimum annum, neque id necesse est uitium esse in toto corpore, sed in uno ex quinque membris, dicebat Galenus corde, iecore, cerebro uentriculo, pulmone, atque id de pulmone maximè contendit Aristoteles, atque præcipuè illud quoque considerandum, duplicem quidem in nobis esse rationem compositionis, unam quidem ex similaribus, quam plerique magnifaciunt, uocantque temperamentum: atque ego eam minimam esse duco. Alteram membrorum ipsorum, quam compositionem propriè uocant, atque ea est maximi momenti, atque præcipua, tum ad longitudinem uitæ, tum ad firmitatem ualetudinis, & robur sensuum, atque operationum, sed & id animaduertendum, licet cor & cerebrum digniora uideantur: attamen ad uitam conseruandam, & ualetudinem, præcipuas sibi partes, imò fermè totam authoritatem sibi uendicat iecur, atque ab illo sumenda sunt omnia signa, reliqua parum aut nihil conferunt, nisi quod robur cerebri ad sensuum integritatem plurimum facit, imò dominat illis: cor uerò tam diu obseruandum est, quantum ad iecoris conseruationem facit. Propterea sic rem uelut ex integro aggredientes definiemus. Manifestum est autem quod quæ dicenda erunt in posterum, iuxta ea, quæ dicta sunt, singula erunt, & distinguenda, & diffinienda, ut perfecta doctrina habeatur. Dicamus ergo quod iecoris bene dispositi signa sunt, rarò incurrere in febres, citoque alleuari, benè appetere, sed non ultra quàm concoquere potest, color bonus in facie, scilicet roseus & clarus, si non cutis obstiterit, urina cum bono sedimento, plurima potius quàm pauca, ac ualde splendida, cuius inditio quod hoc potissimum sit, quod homines quãtò magis senescun t, eò minùs uiuidi splendoris emittunt, fæces præterea potius duræ, quàm molles, saltem figuratæ, & bene coloratæ, parum olentes, & omninò nil peregrinum, neque tamen soliti odoris expertes: tum uerò ex plurimo cibo, & potu non lædi, sed in somnum grauem incidere, & præsertim à carnibus, sed solum non appetere, nec moueri aluum, & plurimum mingere. Cerebri autem, dormire somno profundo, & continuo, nec occupari multis destillationibus, aut si occupetur, parum lædi etiam à uentis, & magnitudinem esse moderatam, concinnamque formam, cùm uerò operationes principales ualidas esse memoriam, cogitationem, imaginãdi uim, tum præter cætera iudicium, Galenus addit uidendi acumen, & procul. Ventriculi autem maximum est posse conficere duriora, & plura, & non permutari pulsum ad magnitudinem, uelocitatem, & frequentiam. Sunt etiam anomala signa longitudinis uitæ, præter duo dicta scilicet dentium, & linearum in manu septem, quæ ratione, & experimento constant, sera eurythmia in omnibus: præcipuè autem in pulsu, quoniam id pertinet ad cor, siquidem si iuuenis adhuc, mollitie pulsus adolescentis participet, tum uerò plenitudine, & celeritate, & frequentia (non me latet Galenum negare posse percipi plenitudinem, & errare, sed quid toties confodere) indubium est signum longæuæ uitæ, neque quicquam ex his medius plenitudine cognoscitur: si etenim cor adhuc adolescit, necesse est & iecur purpureum, ut ille dicebat, sanguinem subministrare, & cerebrum bene se habere, & commodè perpurgari spiritum à pulmone, & uentriculum rectè præparare: tandem in sera canitie dentium ortu maxillarum, atque eiusmodi cum ætates sibi certa proportione seruata succedere consueuerint, curuitas etiam quędam in humeris, magnum signum est longæuæ uitæ, fit enim non ex flexione spinæ, sed crassitie ortorum ossium à dorsi spina, & cerebro, quin etiam iuuat ad meliorem perspirationem. Sed & spiritus ieiunis, & non crudis, bene olens, magnum signum est longæuæ uitę, quoniam iuxta Aristotelem, primum quod senescit, est pulmo, quod autem senescit sordidum, quod olet etiam citra omnem cruditatem, propterea dixi sine cruditate. Quartum est splendor oculi eximius, nam spiritus animalis adhuc puri, & non obtusi uigoris inditium est. Quintum est magnitudo membrorum seminalium, nasi labiorum, & aurium, decens robur enim indicat facultatis genitricis, ab ea autem uita profi-

Membra principalia. *Compositio nis duplex ratio.* *Signa boni iecoris.* *Signa boni cerebri.* *Ventriculi boni signa.* *Cordis signa.* *Pulmo primò senescit.*

proficiſcitur. Sextum non paruifaciendum eſt uolarum manus, color pulcher, atq; æqualis, tamen unguium ſplendor, roſeusq; color, hoc quidem multis modis demonſtrari poteſt, tum primum quoniam Medici aiũt eſſe manibus cum iecore maximam affinitatem, uideamusq; in his, qui Indica lue afficiuntur, quibusq; iecur peruritur, ſcabram fieri partem illam uolæ: ſed & in his qui uenenum aſſumpſerunt, nullum certius eſt ſignum, quàm unguium liuor, imò neque efficacius, neque ſubtilius in depræhendendis temporaneis, quàm ungues, & lingua, ſed ungues primum inficiuntur, lingua etiam naturam ueneni oſtendit. Dictum eſt autem de his in ſecundo de Venenis. Quin etiam addunt eos qui umbilicum habent inferius, lõgioris eſſe uitę, qui in ſuperiori parte breuioris, quod obſeruatione dignum eſt: cau ſa eſt quoniam amplius ſpatium uentriculo relinquitur: at ſi ſupremus ſit umbilicus, magna inteſtina eſſe neceſſe eſt, comprimiq; præcordia. Diximus & alibi ſigna alia ſub ſex comprehenſa generibus, ut quemadmodum conſuluimus, diſcant ſtudioſi ex natura ipſa, quæ nil ſyncerum nobis oſtendit, ut neque in cœleſtibus conuerſionibus, quaſi ex mutua attritione elidere ueritatem, arcanaq; eius cognoſcere. Vt ergo ad rem redeam, de digitis longis quod breuitatem uitæ ſignificant, ab Ariſtotele ita accipienda ſunt, ut breuior minus ſit. Veruntamen ipſius breuis uitæ aliqua ſunt ſigna, & certiora, quàm lõgæ, quoniã ipſa ſigna ſunt res, ipſa priuatio longa uita res eſt, ſigna autem in priuatione conſiſtunt: ſenſu enim ſigna depræhẽduntur, ratione quod ſignificatur. Priuatio ergo eſſentia notior eſt, ueluti uulneratum eſſe oculum, depræhenditur ſenſu, quia res eſt, inde certa ratione collegimus non uidere, utrumque enim manifeſtum eſt: ſi enim oculus uulneratus eſt grauiter, aut effectus uidere non poteſt, ſin autem integer ſenſus, id non depræhendit: an læſio aliqua ſit, uel non minus ratio id concludere poteſt, quoniam & ſi læſa non ſit ſubſtantia, poteſt tamen multis modis non uidere: longè certiora ergo ſint indicia breuis, quàm longæ uitæ. Ex his igitur quædam certiſsima, quædam coniecturalia, quædam media: Si ergo in infantia, uel pueritia ex difficultate ſpirandi quibus fiat, iuuenturem non attinget. Dicebat enim Hippocrates, qui gibbi ex aſthmate fiunt, ante pubertatem moriuntur. Et ſi ſpatium quod eſt ab umbilico uſque ad ſuperiorem furculam, ſeu iugulum breuis ſit, ſeu id accidat propter paruitatem diſtantiæ furculæ inferioris ab umbilico, ſeu à ſuperiore furcula, breuis uitæ erit. Aliud ſimiliter, ſi totus candidus ſit, & pili ualdè nigri, ſpiſsi, & craſsi, præſertim ſi ante tempus oriantur, breuis uitæ erit, & ſi carnoſus, cum hoc deſtillationibus ſubijcietur. Si exilis melancholicus, rarò autem tales bene uident, aut non procul, aut ſubtiliter. Medium uerò ſi pectus anguſtũ & humeri allati, & collum longum, & ſubtile, & ſimiliter facies macilenta, & totus habitus, & genarum rotunda pars, & ſumma tubeſcat eiuſmodi etiam in difficultatem ſpirandi facilè incidunt, in eodem genere eſt, ſi quis habeat membra feminis, quæ circa caput ſunt breuia, & tenuia, uelut labia, aures, & pręcipuè naſum, quaſi decurtata, tum etiam dentes, atque eos infirmos, breuis uitæ erit, atque eo magis ſi ſit iracundus: erit enim uigil, & ſi ſubofcuri coloris, melancholicus. Et quicunq; à pueritia nihil perferre poſſunt, ſed ab omnibus contriſtantur, illico ſi prohibeantur, tales cum difficultate adoleſcentiæ tempus excedunt, ægrius iuuentutis, & hoc immoderatus effectus ſit: ſecùs incontinentiæ, aut mollitiei, aut ſtultitiæ, ſignum eſt. Secundum naturam etiam incrementa corporis magna, & uelocia, uelut etiam in arboribus perſico, & ſalice, breuem uitam oſtendunt, ſera ut in cupreſſo longam, non ſolùm quoniam ætates ſibi reſpondere debeant, ſed quia nutritio magna eſt, nutritio autem multa mortis cauſa, & ſenij celeritatis. Contra naturam autem ac quaſi corrupti habitus, ſpiritus malè olens à pueritia, ac iuuentute ſi neq; propter oris, neque naſi uitium fuerit neque ob cruditates his mors continget, plerumque antè quinquageſimum annum, pulmonis enim, aut pectoris uitium eſt, & præcipuè id ſignum efficacius eſt aquam bibenti: hoc enim unicum præſidium eſt, ſi affectus non ceſſet. Et ſi homo liber ſæpè in grauiſsimos morbos incidat, breuis uitæ, & ſignum, & cauſa eſt: certius uerò ſi moderatè uiuat, breuioris ſi intemperanter: ruſus ſi exigui ſit ſomni, & multi cibi, aut multi potus,

Signa breuis uitæ certiora eſſe longæua & quæ.

Nota.

aut exercitationis, aut immodicæ Veneris, semper erit non longæ senectæ. Exsiccant enim omnia hæc, aut cruditatibus obruunt hominem. Et si egestiones ualde fœtidæ perpetuò perseuerant, & præcipuè in moderato homine quodcunque fuerit malum: aliud signum breuis uitæ erit, & si quis animo linquatur sæpè, ac uehementer, morietur non longo post tempore & repentè, atque hoc dixit Hippocrates, licet breuitate nō expresserit. Et quibus circa mutationem ætatis quæ per septenarios fit mali habitus, scilicet morbi regij, aut leucophlegmatiæ accidunt, cum antea florerent, hi non diuturnæ uitæ sunt, nisi per ætatem succedentem, aut medicamenta restituantur, tectorium est, sicut & duo illa quæ sequuntur: si cui uenter, & præcordia aut ualdè dura, aut pulsantia ualdè perseuerent, breuem uitam nuntiant: hoc enim consumptionis, aut obstructionis inditium est, illud atræ bilis, atque breuioris uitæ, aut melancholiæ inditium est. Quicunque flatuosi ualde sunt, & non ob enterocelem breuis uitæ sunt, & diuturno morbo pereunt, & malum colorem habent in facie. Quicunque epiplocele detinentur, & cùm reddit omentum, adhuc uentriculo afficiuntur, & molestè habent, aut grauitatem sentiunt uentris in imo, hi breuis uitæ sunt, & fermè insanabilis morbi. Omentum enim creuit, & uentriculum trahit, rara est res, sed certa. Interficit autem multò celeriùs quàm lapis in uesica. [Quibuscunque tormina, & circa umbilicum dolores, & lumborum dolor, qui nec medicamento, nec aliter curatur, his breuis uita adest, & moriuntur ex hydrope sicca, dicebat Hippocrates.] Quibus pulsus intermittunt, & cor cessare uidetur, nihil tamen pati uidentur his, nihil difficile, si nil aliud eueniat: os enim uentriculi solum laborat. Quibus sitis perpetua adest, & marcescit homo, & color fauci fit prauus, nec medicina ulla iuuat, his breui maximus morbus imminet, ex quo morientur, aut prior dispositio soluetur, & si non soluatur, & euadant, breuis uitæ erunt.

Nota.

Historia patris.

Audiui à patre meo, quod cùm studeret Papiæ, quidam prædicebat de singulis morituris eo anno, prædixitque fermè de quadraginta, nec in ullo aberrauit, cogitaui quomodo id fieri posset, idque ratione inueni, perspicacis uisus erat, & si cui signa, & lineæ, uel in manibus, uel in fronte delitescant, unum autem signum appareat enorme, euidens, ac rubrum, ille morietur intra duorum, aut trium mensium spatium: nam si in ęgris illos dicimus ea die morituros, in quibus signa imbecillitatis uirium, & magnitudinis morbi ad extremum simul perueniunt, ita in sanis dicemus illum breui interiturum, in quo signa naturalis facultatis euanuerint, hostilis autem euidentissima. At ergo cùm delitescant signa illa, quæ à naturali facultate sunt, eam penè extinctam intelligere oportet: cùm uerò simul enorme signum aduenerit, id à natura propria accidere non potest, tum quia enorme est & contra morem, tum quia si natura id posset, cætera non delituissent. Quare necesse est ut à præter naturali causa illud oriatur. Cùm ergo inimica corpori causa præualuerit, natura ipsa euersa sit, breui omninò interiturum significant, id est, intra duos aut tres menses ille aut pronunciabat non de anno, sed de breui tempore: uerùm cum de multis per successionem unius post alterum, id agere uisum est his qui audiebant, quot anni spatium præscriberet, sed longè minus erat, talia enim signa obseruatum aliquando nō ante octo, aut quindecim dies apparere. Sunt & quædam signa, quæ cùm succedunt, breuem futurum uitam nunciant, uelut si cui bene habito mandibulæ è directo dentium contrahantur, adeò ut foueæ hinc inde appareant, maximè nō ex dentium defectu, & pellis arida, & tenuis super malas, id est, poma genarum rubra, & splendida seu nitida, ita ut musculus infra illam partem defecisse prorsus uideatur, & tempora caua talis paruo tempore suppeterit. Mutatio quoque uocis absque manifesta causa ad asperitatem, raucitatem, & inæqualitatem sensuum facta, breuis uitæ inditium est. Porrò in senibus magnum est signum uitæ diuturnæ adhuc restantis erectio uirgæ firma, & Veneris innoxius usus, à quo tamen cauendum est, ut superius diximus. Aliud est pulsus ęqualis, ac mollis: si enim hęc duo adsint eiusmodi senes, uita nil habet inferius iuuene, nisi numerum annorum, & quot in aduersis, aut erroribus perpetiendis nullo modo iuueni est cōparandus. Tertium est à cerebro, estque caluities, inquit enim Oribasius illam fieri deficiente cerebro. Ex

Hippo-

Hippocratis etiã sententia. At contra si benè capillatus, & capilli boni coloris multò meliùs, præterea spiratio magna, uelox, & frequenter ualdè, etiam naturalis, est causa & signum nõ breuis admodum uitæ: sed tamen ut non possit esse longa, sed si sit cum palore corporis, erit breuis uitæ. In uniuersum rarò posse affectibus animi imperare, magnum est signum, & auxilium ad uitæ longitudinem, siquidem pleraque mala signa ex his à recta uictus ratione superant. Sed si uincatur ab affectibus, non solùm breuis uitæ secundùm naturam signum est, sed etiam uiolentæ: & contra. Atq; de his, & in his accepisse sufficiat. Lib. 24. c. 2.

Senes non ferre ualida auxilia, & de causis difficultatis conseruan di illos, & de quatuor falsis præsidijs. Cap. V.

CVm uero, ut dictum est triplex sit causa mortis in senibus, consumptio humidi innati, cum qua extinguitur calor naturalis, quæ sera est, non tamen in nostra potestate. Alia est imbecillitas membri alicuius uitæ necessarij, ex qua homo multò ante naturalem finem peruenit ad mortem, in qua plurimum potest, & custodia, & error. Alia quæ celerius etiam solet interficere, & peculiaris senibus retentio excrementorum, habent enim senes multò plura, & crassiora, & uires imbecilles, et uenas angustas, ideoq; ex his facillimè pereũt, sed hæc non sine mala ratione uictus eis adueniunt, sed in membris uitæ necessarijs, quędam licet non per se adnumerentur omentum excrescens, uentriculum cui adhæret infrà trahendo interficit. Enteroceles, fæces retinendo, dolores coli efficit, & flatum prohibendo ne exeat coctionem uitiat, lapis in uesica frequentem efficit mictum, & dolorem, & ex utroq; somnum prohibet: unde coctionẽ uitiat, tremor quiuis in pedibus, dum putrescit humor, iecur uitiat, aut à dextra primum, aut per lienem à sinistra, ut tandem perducat in hydropem. Morbi ergo qui in senibus magis frequentes, & lethales sunt hi, retentio urinæ, abundant enim ea, & crassa est, & sanguis crassus, & uenæ angustæ, ceterique meatus, & ascites: & lapis in uesica, & asthma, & post tympanites, & attonitus morbus, & coli dolor, & cholera, inde febres acutæ, ut sint præsertim hæc nouem ex quibus moriuntur, contingunt & profluuia urinæ, & illius difficultas, & dolores articulorum, & resolutiones, sed hæc minus lethalia. Morbi autem in capite, & pectore ex inflammationibus, & difficultates intestinorum accidunt his, & occidunt, sed non his qui multum processerunt: sed inter XLV. & LVI. aut prope. Verùm diuturna profluuia serò occidunt: plurimi autem ex diarrhæis cum leui febre moriuntur breui, aut obseruaui. Sed hic morbus compositus dici potest, ex neutro enim sigillatim obeunt, nisi tardè, & plerunq; ob errorem. Quod autem in illis tuẽdis est, difficillimũ (omitto quod neq; custodiendo, neq; curando ualida ferunt auxilia) est, quoniam neque in pessimis, neque in optimis sunt tuti. Et de pessimis quidem notum est omnibus, quis enim seni ualdè assiduè uelit dare anguillas, fungos, porcinam carnem, cucumeres, panem sine fermẽto, aquam soleam, eandemq; crudam, & malam? At in quo decipiuntur etiam non prodest uinum potens, mel, solas auiculas, & uitellos ouorum, panem leuem, & ut ita [illegible]cam siligineum: nam cùm hic si deteriùs se habeat, aut ægrotet, in quo spem restituendi illum ponere licebit? Quapropter id in eis maximè obseruandum ut in quantitate nunquam delinquat, in eaq; mutatio nulla fiat. In qualitate aliquando permutet: hoc est quod dixit Hippocrates. Oportet igitur ad insueta permutari, & ex cibis non subtilissimi alimenti, sed boni eligere oportet: tum uero mediocris, & crassi, sed cum dissecantibus, aut bene coctos, aut quod omnibus melius est etiam modicè: ita ergo in qualitate mutare & ad subtilia declinare, in quantitate mediocritatẽ seruare, sed non mutare consuetudinẽ, similiter & illud difficile est ut seruemus hominẽ, uel in optimo regimine perseuerando, estq; optimũ, sed si decidat, nulla relinquitur spes uel ut alternet, id uerò periculosum, & natura nõ ferret: Quare habita ratione ætatis alternare melius est aliquando, sed ita ut caueamus ne non posset restitui. Tria tamen semper retinere oportet, somnum,

Nota. Lapis in uesica. Nota. Mutatio in quantitate nunquam, sed in qualitate. 2. Aphorismorum. 5 o. Quæ retinenda sunt.

deambulationem, animi lætitiam, in his minimè conuenit alternare. Modo ergo uinum optimum bibat, sed cum laborat frigore, modo aquam, quamdiu non nocet, ut habeat multa quæ prodesse sperare possit, plerunque uinum leue, dilutum, quamdiu fert, quæ autem non solum obtundunt, sed corrumpunt ea prorsus relinquere oportet, ut uinum quod acescit in uentriculo, legumina cruda, pisces sordidos, fungos, cucumeres, non coctos cibos ex farina, etiamsi iuuare uideantur nimis euidenti ratione, quod obesse debeant. Et à cibo exercitatio, & huiusmodi. Iam ergo cum duplex sit ratio custodiæ, aut ut semp ualeat optimè, aut ut nō semper, sed aliquādo melius, aliquādo minus bene, sed parū, id uero emēdes: specie melior est prima cōditio, sed primū factu difficilior: in omnib. enim mortalib. rebus æqualitas imaginaria est, nec seruari potest. Et etiā quæ percellunt suis tēporibus, modò moderate robustiora sunt, teste Hippocrate: & quæ numquam æstum, aut frigus patiuntur, multò sunt imbecilliora, & quasi in umbra educata, & etiam coguntur sic perpetuò effugere liberiorem aërem, quippe in illo semper est aliquid aut caloris, aut frigoris, aut uenti, aut pluuiæ, hic tamen saluberrimus est: & si contingat ut dixi, cogi, periclitatur homo, & illud idem uidemus in rebus publicis. Ciuitates enim quæ leges antiquas ad unguem seruare uoluerunt, breui omnes periere: & quæ magnas mutationes subierunt, sed non adeò omnes, uelut Roma ex regibus in Rem publicam, Athenæ ex Regibus in multitudinis dominationem, Sparta adiectis Ephoris sex: sed quæ moderate multa innouauerunt, quædam mutarunt, plura emendarunt in melius, fuere diuturniores, ueluti Venetiæ. Itidem in corporibus humanis sunt & alia exempla, sed ad diuinitatem pertinent. Cùm uerò ut dixi in quantitate, & qualitate mutatio hæc fieri possit. In qualitate utilis etiam est: in quantitate autē genere quidem utilis est, specie uerò commodior si seruetur, quoniam mutatio eiusmodi non est adeò necessaria, neque enim corpus si inclinet ad calidum, aut frigidum, quicquā commodi affert quantitatis mutatio, sed si fiat, utilis etiam erit, & commodi aliquid præbebit, sed postquam per se quotidie fit: propterea in eodem statu quantitas permanere debet. Quatuor uerò sunt, præcipuè in quibus dum maximam spem senes habeant, periclitantur, atque ideo illa maxime effugere debent. Inædia propterea quod scriptum sit, senes facillimè ferunt ieiunium: intelligitur non de ultimis senibus, sed primis, & ad breue tempus cum enim imbecilles habeant uires, si cum hoc, pauco cibo utantur, minusque qui nutriat, in aliquam incidūt debilitatem, præsertim uisus, aut motus, aut neruorum: quod si mollis sit, eneruatur uentriculus, si crassus, non concoquitur, si tenuis, non sustinet corpus, & similiter qui plurimo, aut multi alimenti: cùm enim sint debiles existimant oportere illos multum, & sæpè refici: celerius autem multò extinguuntur à copia excrementorum, quàm deficiant ob inopiam alimenti, & similiter à multa, aut ualida exercitatione, soluuntur enim uasa, & membra cum distendi nequeāt, à distentione respirationis, & pulsus, & unde summum præsidium sperabant, causam mortis ante tempus inueniunt: sicque cùm gaudentes moriuntur, alij in fontibus spem habent, qui primum debilitant corpus, cogunt plus concoquere, & attrahere, minusque perfectè alimentum attrahere, deinde cùm meatus ille à natura non sit, nec apertus, sed mistum bonum malo per occasiones intercipitur, atque sic repentè moriuntur, maximè quod effluere antea solebat, humor sit aqueus plurimus, & è cerebro. Itaque ex omnibus his modis causa mortis habetur, unde longioris uitæ causa sperabatur.

Quæ fugienda. — *Quatuor senibus inimica.* — *Nota* — *Fontes corpus debilitant.*

De Victu senum, & incommodis quæ ad illum sequuntur. Cap. VI.

Senes sunt frigidiores & ficciores per exhalationem calidi atque humidi innati: ob id ergo imbecilles uiribus ac facultatibus, præcipuè his, quæ ualidissimæ esse solent in præcedentibus ætatibus: sunt enim quatuor facultates, quas non appellabo inseruientes: sed magis accommodato nomine ministras, cōcoctricem, & expultricem, quæ maiores sunt in iuuenibus, quàm sit necesse, ut succedenti ætati postmodum sufficiant: & interim erroribus qui admittun-

Senes frigidiores ac ficciores. — *Quatuor esse facultates corporis nostri.*

mittuntur:attractricem quæ æqualis eſt,& tanta, quanta illi utilis eſt: unde cùm reliquæ duæ imminuuntur,& ipſa proportione ſeruata tantundem decreſcit, ut ſemper quantum opus eſt attrahat: nam errores qui committuntur in bene temperatis, non illius uitio,ſed uoluntatis imperio fiunt. Retentrix autem(ut ita dicam)menſuram nõ habet:quoniam idem affectus ſequitur ex illa,ſeu aliquid retineatur,ſeu expultrix intereat,ſeu non operetur,& membrum ipſum retineat. Proptereà hæc eſt ultima facultatum, quæ cùm debilitatur, id accidit quoties ſine impetu ullo, quod ingeritur,effluit,certum eſt mortis indicium. Inde ſonus ille potum tranſmittentiũ, & deſſuxio liquidorum ſtatim ubi ingeſta ſunt, ſummam arguit imbecillitatem, & non ſolùm certam,ſed etiam proximam: contra ſi cum impetu profluant. At in ſenibus ergo primæ duę debilitantur,& tertia minùs,quia minor,& pro ratióne fit diminutio:ultima extremè uictis tantùm. Cùm ergo ita ſit,ut frigidi ac ſicci calido atque humido alimento, ſed magis calido quàm humido indigent, ut oppoſita non ſolùm temperentur,ſed eſſe,quia idem eſt contrarium,& uitæ principium, quod in cæteris intemperiebus non adeó frequens eſt. At de calido maximè uerum eſt: humidis autẽ non adeò conſentiunt,quia nutritio fit á ſimilibus,& à diſsimilibus longiore tempore indiget, & maiorem habet difficultatem: ideo ſicca quidam magis collaudarunt.Galenus autem hac in parte dubius fuit.Verum hic non eſt locus diſputationi,ſed tantùm docere inſtituimus. Eſt ergo humidus cibus,utpote uitellus oui melior,ſed tantò facilior concoctu,& minore quantitate præferendus, ſic enim mutationis labor auferetur, & præſertim conſuetus, & ſomni hora, idq; optimum cum tum ad humidum,ideoq; ad calidum corpus ſenile retrahat. Quæcunq; enim ad humidum retrahunt,eadem ſi humidum ſit pingue,ſeu coctũ,calefaciunt ſimul: ut olea,carnes,lac,& ſimilia. Quapropter nihil nocentius humido non pingui, ſed aqueo,cuiuſmodi fructuum non oleoſorum, ſeu horæorũ, herbarum,germinum, ſurculorũ,atq; radicum omniũ,talia enim omnia ſenibus inimica. Quia enim humida difficilè ſuperãtur,& niſi ſuperent eũ morbũ creãt, quẽ Græci leucophlegmatiã, ſeu albam pituitam,ut à Latinis uerbo pro uerbo reddito, in quem maximè prona eſt tota ſenum turba:& cum hoc etiam ſi ſuperẽtur, neq; uerum humidum augent, neq; calorem,quia pinguia nõ ſunt,niſi uis tantilli corporis, qualis eſt uentriculus, iecur,& proprium cui delegatur membrum,uim ſolis,& ſyderum,& caloris proprij illius animalis ſuppleat. Alter modus eſt ut non ſic,eum quidem ſumat alimentum: ſed inter humida ſiccius,ueluti ſi ex carne agni, ad ſuis carnem tranſeat ex ea in carnem hœdi:ex illa rurſus in carnes auium montanarũ,quæ granis ueſcuntur,ut phaſianorum,& perdicum,& pullorum, neq; enim neceſſe eſt ut temperamentum alimenti ab alimẽto tantum diſtet in ſicco,quantum eius quod alit ab eo quod alitur. Quod autem alitur,potentius eſt alimento,ſuperat enim ipſum:igitur minus diſcrimen neceſſe eſt eſſe in alimentis,quàm in corporibus quæ nutriunt,quod ſi tantundem eſſet,malum eſſet.Ponamus enim corpus iuuenis eſſe, ut duodecim humidũ, ſenile ut decem,alimentum iuuenis humidum ut ſex, ad quod corpus iuuenile duplam habeat rationem:erit ſenilis corporis alimentum humidum ut quinq;, itidem ſub dupla proportione. Diſcrimen inter corpora igitur erit duorum inter alimenta unius tantum,& manifeſtè minus. Quod ſi alimẽtum exhiberes ſeni ut quatuor humidum,ut æqualiter diſtaret ab alimento iuuenis,quantum temperamentum ſenis à iuuenis temperamento,manifeſtè ſenex læderetur,tanquam à nimium ſiccis, nec iuxta conſuetudinem ſibi reſpondentibus: habes igitur rationem calidi,frigidi,humidi,atque ſicci.

Vide 7. contrad. 4.

Humidus cibus pro nutrimento melior eſt.

Humidum aqueum ſenibus inimicum.

Nota.

Quod alitur potentius alimento eſſe debet.

Reliquum eſt,ut dicamus de concoctionis facilitate,cùm calor ut dixi ſenilis minor ſit,oportet pauciora & faciliora concoctu offerre. Eſt autem ratio eadem non ſolum in hoc,ſed etiam in præcedentibus uentriculi, iecoris, & reliquorum membrorum,quamuis temperamento diuerſa ſint,cùm unaquæq; pars ſimilia trahat,ut uentriculus frigidiora,ſicciora, tenuiora, iecur calidiora,humidiora,craſsiora: reliqua uerò ex reſiduis ſibi præparata iuxta proportionem: cùm enim totum toti reſpondet,diuiſis utriſq; ſecundum eandem proportionem,demõſtrat Euclides partes

Pauciora & concoctu faciliora ſenibus conueniunt.

15. sup. 5. il. tes ad partes eandem habere rationem. At neque faciliora solùm concoctu adhibenda sunt, quia nutrimentum aut maius esset sub eadem quantitate, quàm pro resolutione corporis, atque ita homo læderetur grauiter, aut si æquale esset, uel tenuioris substantiæ, seu rationis, atque ita non simile corpori, sed illud ad imbecillitatem perduceret, aut excrementosum, ideoque laboriosum, & damnosum. Non ergo ut facilius tantum nutriat oportet eligere, sed neque ut minori mole tantum, nam plus imminutum, & senile corpus robore, quàm mole, igitur nõ sufficienter nutrietur. Reliquum est ergo ut tantò facilius concoquatur, & tantò minus sit, ut ambobus his iunctis eandem quam prius seruet rationem, & in concoctionis facilitate, & in alimenti multitudine. Difficile dices hoc inuentu, uerum est, ut uerbo tradamus: sed experientia ipsa docebit, quoniam uentriculus, & iecur quæ membra pro scopo habenda sunt, ubi sibi satisfacerint, omnibus reliquis satisfactum putato. Illud solum

Dubium. restat dubium, quod cum leuioribus utamur, & paucioribus, ne uentriculus assuescat, tanquam puer cui indulgeatur, reijcere primum reliqua, inde hæc eadem quæ præoptabat, donec ueluti timidus pugnator ad lineam arenæ se retrahat, inde non habens, quò ulterius diffugiat, breui succumbat. At non est ita: recta enim proportione & leuitatis, & mollis alimenti adhibita, potius ut experimentum docet, (non solùm consistit) maiora, & difficiliora habere exoptat, quàm ut ad leuiora, & pauciora conuertatur: quod enim infra uires est illorum membrorum, & satis corpori nostro, non solùm retinet uim quam habet, sed in iuuenibus adauget manifestè, in senibus primis occultè, in ultimis tuetur, ut semper maiori operi sufficiant. Ne ergo timidè eò se quis retrahat, aut ut retrahat se alium consulat, ubi tutum profugiũ est: & uires se reparare ualent. Maior tamen metus est in quantitate si multò minor sit,

Ciborum uarietas mala. & in qualitate, cum debito non multò minor fuerit. Ideo ne te ad extrema conuertas, & ut summum malum est nimia, & incondita uarietas, ciborum qua se uulgus perimere solet, ut etiã Horatius ait, ita ualde mala est nimia raritas, ita ut ad unum, aut duo genera dico, una in mensa te redigas, qua Galenus & multi alij medici no-

Panis solus in prandio malus. stra ætate, seu illius, seu proprio consilio se peremerunt. Vt pote in prandio nõ præstat solo pane uesci ullo modo, sed etiam passis, aut torta ex amygdalis, & saccharo, uel etiam ferculum ex oriza, sed paucum sumere: in cœna autem multò plura, ut tamen cum pane non sint plura, quàm quinque, uelut panis, ferculum, uitellus oui, caro, & acetarij modicum, sit autem omninò utile ut medicamentum, quod ut cibus

Senibus consuetudo utilissima. probari non potest. Atque ubi rationem inueneris rectam, caue ne eam subuertas, tum ut æqualitatẽ, quàm difficile forsan aliquando est inuenire, serues: tum ut consuetudinem quæ senibus est utilissima, retineas. Ideoque si mutationem inire uelit senex, non quod plurimi faciunt, in una re tantum inibit, existimans minus esse delinquere in una, quàm in pluribus, sed in duobus tantum, neque pluribus, quoniam in reliquis retinebit consuetudinem, qua maximè gaudet uentriculus, inde iecur: & maximè senum quæ in illis sunt imbecillia. O quàm benè dixit Hippocrates: [Qui

2. Aphorismorum 49. consueti solitos labores ferre, & si fuerint imbecilles, aut senes, qui nõ consueti sunt iuuenibus, ac ualidis faciliùs ferunt.] In duobus autem illis proportionem seruabit eandem. Velut si fructus pro acetario edere uelit: bi quidem corruptioni sunt magis obnoxij, pro oui luteo auiculis utetur, & carnem reliquam emittet, ita tria commutabit, sed tamen duo tantùm assumet præter usum.

Senes plurimum excrementi generare. Reliquum est ut dicamus de ultimo, scilicet prorsus incõmodo senum, qui cum malè concoquant, plurimum excrementi in singulis coctionibus coaceruant, fæcũ in prima, urinæ in secunda, & inutilis halitus in tertia, qui si concrescat, solet albam, ut dixi, pituitam creare, præterea particulatim in uentriculo cruditates, in cerebro

Notatur Galenus. muccos, & pituitam in pulmonibus etiam & renibus propria excrementa iuxta naturam uniuscuiusque propriam. Ergo in hoc rursus Galenus cespitat, multaque mol-

Vini flaui incommoda. litur aduersus hæc incommoda, non frustrà, sed noxia, nam dum conatur eruere huiusmodi uina flaua, & potentia suadet, quibus uentriculus atteritur, iecur exuritur, & excrementa ad urinæ membra magis impelluntur, inde aliqui renum lapidem, alij in difficultatem urinæ, alij in uriginem, alij in inuoluntarium profluuium, iam

prona

prona ad hos morbos ætate perueniunt. Quod ipse immemor suorum præcepto-
rum adeò refugere debuerat, cùm in eodem libro hæc scribat. [Quomodo autem *5. de Tuend.*
ne turpè sit, ac detestandum articulari morbo pressum suis ipsius manibus uti non *san. c. 1. in*
ualentem, alienis egere, quibus ori cibos admoueatur, & eo qui in deiectionibus *fine.*
sedem abluat: satius enim sit si cui ullum omninò pectus est, sexcenties mori malle,
quàm tali uita uiuere.] Quod si quis tam impudens, delicatusq; est, ut turpitudi-
nem suam negligat, ac dolores quos noctes, diesq; ex uitijs suis sustinet, non aliter
quàm qui à carnificibus torquentur certè contemnendi non sunt, eo tamen illos
suos miseros consultores protrudit per inscitiam. Neque enim dubium est senem *Nota.*
recta uictus ratione utentem, pauciora excremēta habiturum, quàm iuuenē: quod
ratione perinde, ac mathematica demonstrare licet. Nam si tantò facilius conco-
quitur cibus senis, quantò leuior, & paucior, tantundem resecabitur excremento-
rum ab illo, quantum à iuuene, atque eo minus quo cibus paucior est: minora igi-
tur sunt excrementa senis rectè uiuentis, quàm iuuenis. Sed Galenum duo decepe-
runt, quæ non animaduertit, unum quod plerique senes populari ratione uiuentes,
plus bibunt, quàm iuuenes, tantundemq; comedunt, & malè mandunt: alterum in
quo magis deceptus est, quoniam suum iuuenem exercet, adeò ut per halitus, & su
dores eum tantum effuderit, multò minùs per reliquas partes reddit, senem solum
deambulantem pluribus excrementis abundaturum uult, sed non est par compa-
ratio. Non ergo in sene abundant plurima excrementa, quàm in iuuene, senex so-
lum quod satis est edat. Sed difficultas est ubi senex fuerit imbecillis aliqua in parte, *Difficultas*
cætera sanus, uelut si capite, & cerebro imbecillis, reliquo toto corpore sanus quid *circa uictum*
acturus est, nam si tantum edat, ut corpus reliquum sanum degat, abundabit caput, *senum.*
& cerebrum fluxionibus, si tantū solū ut etiam caput quāuis imbecille, nihil præter
naturam gignat excrementi, multò minus assumet, quàm par sit pro toto corpore,
atque ita contabescet. Neque enim uerum est quod in sexto de Tuēda sanitate ait, *Cap 13.*
scilicet, eum qui recto regimine utatur non ægrotaturum membro imbecilli, hoc
argumento quo malè concludit, quamuis author multis libris operis, ut iactat se de
Demonstratione. Qui lapsum habet membrum, interdum per multos menses non
ægrotat, quoniam illo tempore excrementa non gignuntur ob rectam uictus ra-
tionem, igitur si perpetuò sic uiueret, perpetuò sanus degeret: at ego ex ungue op-
positum ostendo, non fallaci demonstratione ut ille, sed certa: si quidem qui recta
uictus ratione uiuunt, & sani sunt, & qui etiam sic uiuunt, sed partes habent sanas,
solùm tantum excrementi gignunt, quantum naturaliter debet, & pro assumpto-
rum, & euacuandorum ratione, sed qui membro ægrotant, illo plus excrementi ge-
nerant, quàm in alijs sanis membris, uel quàm sani: ergo qui recta & exquisita ui-
ctus ratione utitur, & membrum habet imbecille, is eo membro ægrotabit. Ecce
quod ille errat: tātam uerò rem crassa Minerua ut solet maximè utilia pertractat cir-
ca nugas intentus, & admodum prolixus. Fallacia ergo consistit in medio quod as-
sumit, qui recta uictus ratione utitur, membro debili longo tempore bene ualet ue-
rum est, & experimentum frequens, quamuis non semper ostendat id: hoc uerò cō- *Membri imbe*
tingit, quoniam non plus gignitur excrementi, quàm par sit, falsum est: sed quoniā *cillitas causa*
non tantùm aggregat excrementi, ut statim morbum efficiat, sed tempus exigitur, *est collectio-*
ut paulatim collectum efficiat morbum, post aliquot exempli gratia menses, at id *ne excremen*
uerissimum: ideò etiam quod recta ratione utatur, uictus certo sub circuitu ægro- *torum.*
tabit, quisq; unus post duos menses, alius post quatuor, quidam post annū unum,
alij etiam post plures.

Igitur re generaliter intellecta, primum modos morborum ex lapsu membri in- *Animaduer-*
telligere oportet, quoniam aliquis habebit membrum imbecille, & non ægrotabit, *siones circa*
utpote si quis parum uideat, uel ob malam compositionem oculi à natiuitate, uel *membrorum*
ob malam intemperiem innatam, uel quia spiritus sint crassiores, quàm qui uisui in *debilitatem.*
seruire possint, ac debeant, nihilominus si naturalem facultatem integram habue-
rit, & si malè uideat semper, nunquā tamen oculis ægrotabit cōtraria ratione, alius
optimè uidebit, sed sæpè ac sæpè oculis ægrotabit: Alterū est quod lapsus mēbri in

naturalibus faculratibus,uel modicus, & is est cum sustinet minimos errores sine morbo,uel si non aberret in uictu,non nisi post longum rempus ægrotabit. Qui uerò ex minima quauis causa ægrotat, uel etiamsi rectè uiuat per breues circuitus unius,aut duorum mensium recurrit ad morbos, is laborat magno lapsu mediocri,si mediocriter se habet ad utrumque. Terrio id scire expedit quod morbi quandoque fiunt in parte quę labora:,quandoque in ea,in quam mareria influit, nonnunquam cum grauiores sunt in utraque. Et quibusdam pars quæ recipit etiam est imbecillis, quibusdam solum defluxus fit ob situs naturam cum rectus fuerir, aut circumscriptus,& ad superiorem partem pro mareribus leuibus,arque uaporibus : ad inferiorem autem pro grauibus humoribus. Est etiam morbus aliquando in intemperie, *Morborum differentiæ.* quandoque in ipsa compositione, quandoq; in substantia ipsa qui est derenior omnibus,adeò ut in huiusmodi nulla uictus ratio sufficiat. Quandoque etiam membrum quod recipit debile est,& ob situm læditur etiam, si quod transmitrit incolume sit. Oportet aurem uiam esse tum naturali faciliorem. Natura prærerea ut supra dixi,eam membris uim indidit, ut citra uictus debiti quanrirarem, & membri robur,& substantia stare possit,& si non augearur. Id exemplo declarare cogor: scio enim quod reconditum est à paucis, secùs intellectum iri, sit gratia exempli uictus ratio optima & ulrima,quam omninò ob quanriratem exuperantem sustinere pos- *Nota* sit,ur nunquam ægroret homo,& augeatur corpus, & pinguescat, & uires ad ultimum robur deducantur alimenti superati libræ duæ: sit autem optima simpliciter, & media non in limite,sed cum qua uires, & corpus augeantur ad id,usq; quo peruenire possinr alimenri, & libra una,& unciæ decem: sit rursus quanriras alimenti, cũ qua uiuere possit sanus perfectè absque tabitudine ulla,uel decremento uirium, alimenti libra una & unciæ sex. In libra una ergo & uncijs decem erit excrementi, quantum secundùm naturam esse debet, in duabus libris aliquanto plus, sed cirra offensam in libra una, & semis tanto minus, sed citra extenuationem corporis,aut uirium: si ergo alicui capur sit imbecille facultate naturali,nam de hac, ut dixi, tantũ est sermo,nõ magis ut cum libra & dimidia alimenti, uel etiam quod melius multo, & rutius est cũ libra una & uncijs octo nõ plus aggreger excremẽti, quàm sanus cũ libra una & uncijs decem,uiuer ille capire incolumi, nec lædetur in corpore, sed optimè deger. Viuet etiam sanus eousq; si aggreget, quãtum sanus ex duabus libris alimenri,uiuere etiam poterit sanus, si cum libra & dimidia alimenti non plus aggregabit,quàm ille sanus alius cum duabus alimenri libris. In cæteris aurem si per libram unam cum dimidia conrabescat,aut plus generet excremenri,quàm sanus cũ duabus libris, quanrum ad hanc rationem attinet, necessè est senem illum, imò etiam quemuis alium ægrotare,quare ad capita curationum intemperierum relegãdus erit, uides facilè Galenum fuisse his rationibus imparem, nihilominus tantò plures habirurus est desensores tirulo uetustatis,& antiquiratis,ac nominis,quantò etiam plures cupiunt doctrinam facilem,quàm difficilem. Si quis ergo experimento depræhendat sub ea mensura non tabescere uires, cum qua se tuetur à morbo membri imbecillis nactus est,quod ei est utilissimum, aliter ad propriam tractationem refugere oportet.

De Victu Antiquorum. *Cap. VII.*

QValis fuerit uita antiquorum,scire difficile uidetur non solùm ob inconstantem diuersorum hominum historiam, sed eriam quod uarijs gentibus uaria fuerint uiuendi instituta. Quapropter & à uerisimilibus,& à fide dignis aurhoribus, & quarenus ad præsentem tractationem pertinet, *Cur antiquorum uictus incognitus sit.* fidem accipere conuenit. Refert C. Cæsar Germanos uino caruisse, nec importari. Tacitus usos pomis,& fera recenti, concretoq; lacte segetem corruptam, qui mos est eriam nunc pro uino habiram, inebriariq; soliros: hoc uolui dixisse quod apud Barbaras gentes id in usu esse existimem, quod antiquo tempore apud cultiores homines.

Habue-

Habuerunt aliqui & ientaculum,& ariſtum,deinde prandium,quod dipnon uocabant,& cęnam ſeu ueſpertinas epulas,aliter ariſtum,dorpiſtum,dipnum, epidorpida atilto utebantur ſub aurora,ientaculum tertia diei hora, quo & nunc gulones utuntur, dipnum meridie cœnam ueſperi. Piſcium uſus tardior fuit ob retia, habitationes in ſpeluncis montium, & maximè in promontorijs, & iuxta lacus ob potum, & ut ſe lauarent,inde planitiei dulcedine allecti,tuguria ex terra, & caſas conficere didicerunt,nutibus actum fabuloſum eſt,& Diodoro Siculo dignum, namque Adam loqui nouit,& omnes polteri,& non magis muta gens quàm mare non falſum,huiuſmodi ergo ratio uictus robuſtiſsimis ad uitæ longitudinem,et incolumitatem,& ἀπαθείαν utilis;imbecillibus ad breuem uitam: ita enim ruſticorum uictus,ſi non immodicis laboribus exhaurirentur, atque hæc proportione regionum, tardior enim uſus ciborum, qui arte parantur in extremis mundi partibus ſimplicis antiquior,nam ut Ariſtoteles in primo Metheororum declarat, altiores eſſe Boreales partes,hanc ætatem curis ſolutam auream uocauêre, exiſtimat Plutarchus. *Nota.* Theſeum primum fuiſſe, qui congregauerit Athenienſes Heſiodi ut Poëtæ lactationem ſeptem annorum, & uitam centum quinquaginta, & ut Græci fabuloſam eſſe haud dubium eſt.

De Victu eorum qui dentibus carent. Cap. VIII.

DEntes anteriores magis faciunt ad decorem, & ad ſermonem, ſed magni & mandibulares ad ſalutem, & uitam unde elephantes quia illos habent robuſtos,licet careant anterioribus omnium conſenſu ducentos uiuunt annos,ſunt qui referunt trecentos: molere enim cibum exquiſitè ad uitæ longitudinem plurimum refert:ſed neque eadem eſt ratio, ſi inconditi ſint, aut una ex parte tantùm deficiant,inconditos habere paulò minùs eſt, quàm nullos habere: quod ſi uno tantùm latere ſupra,& infra habeat,ex illa parte mandat, uerum ubi uſus illorum ualde læſus eſt,uel quia deſint plures,uel quia molares ultimi,qui maximè molunt,aut quia incõditi ſint,aut quia dolori,aut mobiles,aut ſtupidi,aut imbecilles,aut inæquales,ut aliqui eroſi ſint,alij ſint iuſtò longiores, perinde fermè eſt (imò forſan deterius ob fiduciam)ac ſi quis omninò careat. Non eſſe autem uitę neceſſarios compertum eſt multorum experimentis, qui propè centeſimum annum uixerunt,cũ in iuuenta carere dentibus cœpiſſent, uelut Iacob Hebræus Papiæ, & pater meus,alijque multi,de quibus in primo de Dentibus diximus. Verum ut dentes non neceſſarij uitæ ſunt,ita ſi quis dentibus carens uiuere uelit, ut qui dẽtes bonos habet,multum è uita adimet,& in morbos graues decidet, maximè cruditates, uentriculi imbecillitatem,obſtructionem,& renum lapidem. Cibus enim non bene manſus,hæc præcipuè incommoda affert,una ergo eſt ratio uitæ eorum, ut liquidis,aut ſorbitionibus utantur. Hic igitur maximè conuenit panis coctus,eſt enim optimi alimenti, ſin minus in iure diu madefactus. Ius autem & piſcium,& oleum etiam, ſed minus. Sub piſcium genere compræhenduntur chamæ,& conchæ,& inteſtinorum,& pedum quadrupedum. Et aqua cocta cum butyro,& etiam cum oleo ius facit. Secundum præſidium eſt à uitellis ouorum,aut lacte, quibus lac noxiam non affert. Tertium eſt,ut panis quàm læuiſsimus, & mollis,ſed bene coctus, & fermentatus cruſta ſicciore purgatus,diù mandatur, ſed & mollia fercula ex oleribus,ſed non adeò bona ut ptiſana,quæ tamen inferior eſt longè alica,& hæc chondro, & oriza. Videntur enim hæc duo, & panis ex iure optima. Ptiſana enim tenuiter nutrit, & ſimiliter amygdala pro ferculo ſumpta. Melior eſt cum ſacchato miſta,& cocta pro torta ut ſit ſuauis cibus. Vltimum ę melioribus eſt uua paſſa Cretica recens. Carnes non niſi diſſolutas, & quæ filis carent, edere expedit: ideoque glandoſæ conferunt,& iecora omnia parientium oua,modò non adeò exigua ſint: Sed ex auibus,ac piſcibus,tum uentriculis etiam auium, nam omnia talia facillimè concoquuntur. Quantò ergo præſtat ſorditionibus uti,tantò magis utile erit à potu abſtinere. Itaque potus ſit exiguus,atque non ſimul ſumptus, ſit autem in plures

Dentes anteriores & mandibulares.

Molere cibum exquiſitè oportet.

Dentes non eſſe neceſſarios uitæ.

Cibi non benè manſi incommoda.

Eorum uiuendi ratio.

Potus exiguus.

partes diuisus, & cùm cibum liquidum esse necesse sit, tantò magis abstinere à potu, atque agitatione, tum etiam labore conuenit. Porrò de dentium cura sex libros conscripsimus locupletes, & propter hæc de his dicendum nō est. Ius autem suaue sit, ex piscibus, aut omni pingui, & cum oleo, sale addito, & petroselino communi, tum porris aut cæpis, sed quoniam hæc nocent dentibus, & malum oris odorem pariunt, cùm alioquin senum spiritus rarò bene oleat, contrario quippe puerorū, rore-marinum cum petrosilio, oleo, passis uuis, salis modico, & aceti gutula, cōmendari debere censeo, liquidē rosmarinus incidit, mollit, detergit, sudoremq; prouocat, sed & radix illius, quæ iuxta germen uomitum cit, uentremq; soluit inferior pars.

Ius suaue quid.

De Quantitate, & numero cibationis senum. Cap IX.

Porrò quantum aberrauerit Galenus in quantitate, & numerò cibationis senum, quibusdam paucis adductus exemplis cuiusdam Antiochi medici, Telephiq; Grammatici, nō est ut referam. Et quanquam eum hac in parte laudem, quod maluerit uera referre, quàm falsis exemplis sententiā suam confirmare, uituperatione tamen eum non leui dignum iudico, quod in tam graui causa postquam illorum consuetudinem enarrauerat, non adiecerit qua in parte peccarent: neque enim prorsus necesse est, si res feliciter successerit, illos rectè egisse, neque etiam si rectè agant bene cedere: ut neque in re militari, quod si perui-catia materiæ, natura nōnunquam aberrat, quid de arte dicendum est, sæpiùs tamē aberrant artifices, quàm ars. Etenim hæc dicta sint ad eos, qui rem ut uulgus ex euentu comprobant, nam ars est eorum, quæ ut plurimum contingunt, ut etiam scientia naturalis. Quamobrem necesse est omnes artium regulas, quibusdam detrimento esse, ita ut ars non singulis, sed humano generi utilis sit: quędam contra artis præcepta melius, quàm iuxta illa succedunt, quamuis carissimè hoc contingat, & in paucissimis. Igitur senes sæpiùs cibandi sunt, scilicet, qui LXX. excedant annū, si exerceri cogantur: aliter autē ut reliqui bis tantùm in uiginti quatuor horis: cùm enim calor senilis paruus sit, diuidere conuenit cibum, ut diuisum concoqui possit, quod integrum non poterat. Sed si labor omnis adsit ad LXXX. præsertim annum, sufficiet gemina in die cibatio, labor enim cùm resoluat uires, cogit ut maiore quantitate cibi utamur, quæ cùm non possit à sene concoqui, diuidere illam necesse est. Hoc autem ratione declarari potest, sit exempli gratia aliquis, qui libra cibi ad LX. usque annum contentus feliciter uixerit, palam est autem illum posse uti deambulatione prolixa, hæc autem ut infrà dicemus post LX. annum minuatur ad dimidium, eo igitur minus resoluetur: minor igitur quātitas tantò necessaria est, quantò resolutio ob dimissum exercitium minor fuerit. Quid igitur prohibet cibo diminuto, ne ille in duabus uicibus seu bifariam diuisus concoquatur. Itaq; hunc errorem adeò grauem admittit Galenus, quoniam non animaduertit exercitium proportione ea ætate minuendum esse. Vbi autem peragatur, uel sola deambulatio, quoniam in senili corpore animalis uirtus (ut uocant) debilior primo, & maximè ante alias euadit: ideò cibum aliquem capere utile est. Debilitatur autem animalis uirtus prima, & magis, ut est in languētibus, tum ob uigilias, cùm uerò hæc debilitas manifestiores noxias parit: si enim cor uel paululū debilitetur, uel iecur damna affert, sed quæ cum exigua sint non sentiuntur, & si sentiuntur, non sunt tamen euidentia. At si uirtus ac animalis, cerebriq; facultas obumbretur, tum maximè in quibus multa in uentriculo redundat pituita, uelut in senibus, uapore ad cerebrum delato, in uertiginem dilabuntur, ac concidant facilè, quo casu aut quasi infamantur: certè ut par est, multum perterrentur: Quibus ergo deambulatio longa, & procul maximè necessaria non est, & præcipue si non redundet pituita, aut crudus humor circa uentriculum, & eo magis si os illius firmum fuerit, si bene dormierint, ille primus cibus nō est ulla ratione necessarius, multò uerò minus utilis: nam frequentius necessarius, quàm utilis esse potest in his casibus, sed iam ipsius Galeni sententiam pro exemplo referamus, quam supra etiam attulimus & post examinabimus.

Notatur Galenus. *Nota.* *Sæpius senes cibandi sunt.* *Virtus animalis in senibus debilior existit.*

Inquit enim ille: Antiochus medicus annos plusquam LXXX. natus quotidie in forum manè à quo tribus aberat stadijs uentitabat pedibus, infirmosq; si quos propè habebat eo modo etiam inuisebat, si longiùs eundum erat, cella, aut uehiculo utebatur hora tertia, aut quarta diei ad summum, in ipso foro panem cum melle sumebat, plerumq; mel ipsum coctum erat, nunquam crudum. Post sextam horam in publico balneo fricabatur, & exercebatur exercitijs ætati cõuenientibus. Mox lotus prandebat mediocriter, primum sumptis his quæ aluum deijciũt, inde piscibus saxatilibus, in cœna autem sumebat aut chondrũ cum mulso, aut auẽ ex iure simplici, cibos scilicet qui bene nutrirẽt, ac nõ facilè putrescerẽt: manè surgens deiecta primo aluo fricabatur: erat autem ei domuncula quæ hyeme calebat ob ignẽ, æstate, citra ignem erat temperata. Telephus autem Grammaticus ad centum fermè uixit annos: æstate quater lauans se, hyeme bis in mense, reliquis autem temporibus ter. Quibus uerò diebus non lauabatur, fricari solitus erat, & ungi hora diei tertia, inde mel sumebat, alicæ decoctæ mixtum, sed mel crudum erat, septima hora, aut aliquando paulò citiùs sumptis prius oleribus, quæ aluum deijcerent, edebat pisces, aut aues, demum uesperi panem ex limphato uino assumebat. Hic cùm adeò uerbosus sit in rebus exigui momenti, cum per se claris, in parte adeò utili, & in qua ut admittebantur errores, quasi ex euẽtu probaret, quæ illi egissent omnia, ne uerbum quidem subijcere ad examen dignatus est. Nos autem breuiter singula attingamus. Quod hora illa assumeret cibum optimum factu erat, quodq; mel cum pane, cæterùm non tam modicum, si non se exercuisset, sed sufficiebat (ut dixi) in cœnam, sed maiori quantitate. Fingamus modò quod exercitium illud ei necessarium fuerit (neque enim hæc solùm diuitibus, sed magis etiam pauperibus, quales nos nati sumus, scribimus) quid attinebat fricari, & multò minus exerceri, cùm iam tria stadia superasset. De lotione infrugifera, & operosa, sed sufficit manus lauare ante cibum, pedes tepida, & caput calida bis, hoc quater, illos in mense, post quatuor autem horas sumere cibum non cõueniebat, nisi ualdè exiguum panem prius assumpsisset. Apparet autem panem, si modicus sit, primo de Tuenda sanitate, tum etiam sexto breui tempore, & paucis horis confici. Sit autem exigua quantitas ualde, & tum si reliquiæ quædam remaneant modo potu non utatur, tam mellis, quàm panis non corrumpuntur. Quo uerò superesset tempus ad cœnam usque non dico, nam constat illum nec caseo, nec carnibus, nec ouis usum, sed oleribus, ac piscibus, quæ cito concoquuntur ob raritatem substantiæ, distribuuntur ob alimenti paucitatem. Cæterùm Thelephus ille quod sæpè obiecimus Galeni normam de prandio & cœna nõ seruauit, cùm fuerit uiuacissimus, sed hac in parte laude potiùs ut dixi, quàm uituperatione Galenus dignus uidetur.

Antiochus Medicus.

Telephus Grãmaticus.

Galenus notatur.

Nota examen.

Cap. 10. & cap. 7.

De Propria uictus institutione, dum sexagesimum sextum annum agebam. Cap. X.

CVm plurima tẽtassem, demum hoc anno qui est sexagesimus sextus ætatis meæ, salutis autem nostræ M. D. LXVI. XVI. Calendas Decembris Bononiæ profitens medicinam supraordinariam hora tertiarum, id est, inter quartam & quintam diei ex inæqualibus, cùm à sinistro latere deessent infrà quatuor ultimi dẽtes, superius duo ultimi, à dextro latere supra solum penultimus, infra duo secundus & quartus ab extremo mandibulæ numerando, qui reliqui erant (fuerunt autem XXIII.) robusti, & firmi ob custodiam, quam adhibui, laborans præterea henterocelle in latere dextro, sed quę me parum ob uinculum ferreum afficeret molestia: insuper uerò & naturali imbecillitate, uentriculi maximè ex defluxu pituitæ ualdè copiosæ à cerebro: quod uerò plurimum me affligebat, erat uigilia, ut uix sex horis singulis diebus dormire, id tamen per interualla: neque enim perpetua erat hæc, ut neq; podagra, cui tamen fermè singulis annis obnoxius eram, quanquam peculiari auxilio me tuear: sed in familiaribus negotijs admodum liber sum, præter munus scribendi, ac scripta corrigendi: quatuor enim habeo

Debilitas uentriculi ob pituitam descendentem.

amanuenses, hoc igitur in statu cùm res meæ essent, constituo demum hanc uiuendi rationem ut stabilem, ac quam sperarem mihi magis profuturam: & si aliquid im mutabo, ex illa subscribam. Mane antequam profiterer, sex nucleos persicorum edebam, quod plurimum cõferebat & uentriculo, & flatui, & ad recitandam lectionem, aliquãdo sumebam sacchari quartam unciæ partem loco nucleorum, ne adeò siccarem uentriculum. Mane edebam panis uncias quatuor in iure carnis, aut pisciū, & sine potu: interdum siccum, & cum passis uuis, modò paruis, modò Creticis, & cum modico uini diluti. Vesperi dierum Lunæ, & Mercurij carnis parum, aut piscis, & panis uncias quinque aut sex, erat autem tostus, & crusta excussa. Reliquis diebus sumebam uesperi carnes assatas, aut oua, uel pisces satis copiosè, panem tamen moderatè, uinumq; dilutum satis liberaliter. Vtebar sæpiùs pane cocto in iure mane quidem absque potu, & denso, uesperi diluciore, & cum potu: caro autem columborum tenellorum, iecora gallinarum, & uentriculi lactes, & pulmones, tum pedes scilicet cùm parum nutriri cupiebam. Ergo panis decoquendi causa lebetem cupreum paruum mihi ipsi emi, nam non remittit ut ærea, neque frangitur ut figulina, & lapidea, & tamen diligenter detergi potest. Cùm autem cogor ambulare à cibo, minus assumo cibi, de potu autem quàm minimum. Vtebar autem ob uigiliã & curas interdum, imò sæpiùs buglossi specie aliqua, ruta, atq; melissa. Vigilabam maximè uel cum ante cœnam pedibus per urbem irem, præcipuè autem cum noctu: de causa aliàs dicam, sed primũ collutione oris ex frigida, post potu aquæ cum saccharo, somnum restituere solitus eram, sed noxium quid sensibus esse existimaui: demum non iuuabat, profuit ergo deambulare paululum quasi, nuper lecto me applicarem. Et si noctu deambulassem, linteo calido caput perfricuisse ante cœnam leuiter, & ubi statim domum redijssem, profuit. Præterea quæ ego ab hac die, scilicet XII. Calendas Aprilis M.D.LXVII. obseruare cœpi, nunc adijciam ad aliorum utilitatem, scilicet ut ante cibũ si omninò cibum sumere uellem, grana sex aut octo uuæ Creticæ pinguis, aut Illyricæ à XII. ad XXI. deuorarem absque arillis, & cortice ad uentriculi imbecillis tutelam. Deinde ut in actionib. à Plotino monitus considerem non incusare Deum, paruifaciens uitam ubi necesse sit. Demum ut cogitarem mundum hunc fabulã esse, & præsentia mala, quia adeò breui dilabuntur, non posse nos reddere infœlices, & Deum uenerarer, amarem, colerem, in illoq; confiderem, sciens certò animos nostros esse immortales: sed redeo ad institutum, anno LXVII. cum essem penè in eodem statu, rem uictus ad trutinã deduxi, ne quid deficeret, ne quid adijceretur. Primum ergo panem ad pondus unciarum nouem cum dimidia, cuius trientem, uel propè sumebam in mane, bessem uesperi & recentem, ac bene præparatum, scilicet fermentatum, coctum, ac leuem, ac huius causa XIX. pro duobus diebus, & erat pretij sex quadrantum alternis diebus emebam: ita consulebam quantitati, ne in ea peccarem, & ut esset quàm recẽs: ius ut paratum haberem ex aquæ libris duabus, olei uncijs totidem, aut paulò plus: addebam aliquando tusum rosmarinum, & salis modicum, si melius efficere cuperem, uuas passas, & petroselinum, si adhuc paratius piperis grana V. usque ad VIJ. aut ascalongias, dissecant enim, & aperiunt, quod si uellem, melius incoquebam testudinem, aut limacias in frusta diuisas, aut piscem aliquem lucium, tincam, ciprinum, sturionẽ paruũ, aut pinguem alium piscem. Optimus enim est piscis pinguis, & adeps illius, sed si caro ex usu esset, uis illius simplex sufficiebat, atq; id manè si passæ in iure essent, nil prêter panem ibi madefactum sumebam: si nõ, nec esset ius carnis, edebam modicũ incocti piscis, aut limacis, aut zibibi, aut uuę passę, aut pistaciorum, aut piscĩũ salitorum: uesperi autem cum ferculo piscem, aut carnem glandosam, uel iecora gallinarum aut apri lumbos assatos, edebam & tum acetarium. Dormire statui quacunq; hora die tempore occasio somni obreperet: reddita enim coctione imbecilliore ob caloris inopiam, existimaui iure meritò somnum uberiorem adhibendum, & qui mansus bene non poterat deglutiri, auxilio emollientium uirium meritò indiguit. Potus autem in mane nullus, sed quandoq; oris collutio è uino ualdè diluto, non nunquam absq; illo etiam.

Propria uictus ratio.

Nota.

De prouidentia 1. cap. 8.

Mundum fabulam esse.

Animos nostros immortales esse.

Somnus senii quacunq; hora bonus est.

Inter

Inter reliqua autem quæ mihi circa hæc contigerũt, duo enarrabo singularia: primum quod cùm irata esset mihi ancilla, nec auderem committere salutem meam illi, quippe ut coqueret panem & madefactum aqua non existimabam utilem, nimis enim crudus erat, & inflaslet: ob id ergo consilium cœpi, ut panem infunderem in aquam more solito, inde cum hora adueniret (neq; ob legendi munus, & curarum negotium coquendi panem coram me tempus suppetebat) expressum more communi infundebam iuri carnium feruenti, quod paratum erat pro omnibus, ut nulli periculo me exponerem, uersans q; illum paulatim tria compēdia faciebam, iuris feruorem temperabam, panem ipsum pene coquebam, & suauem reddebam, indebam & saccharum: hoc ipso inuento bellè profeci. Aliud fuit quod à Principe Corregij Fabritio Austriaco uiro Illustrissimo, ut q ex agnatione Cæsaris, & Regis Philippi Maximi esset didici: scilicet coquere carnes in olla munda maximè noua, superposito uase, aut lance aqua pleno ut torreatur, mirum dictu tãquam assata in uera, exprimatq; succum suauissimum, licebitq; addere roremarinum, ac saluiam, salis modicum, tum & aromata, atq; is cibus factus est mihi familiaris, atq; hic cibus optimus est ad ualetudinem, sub fine anni LXX. cùm iam XII. dentes amisissem partim nondum inuento arcano dilapsos, partim ita corruptos restitui non potuerint, maximè autem gingiuæ molarium inferiorum ab utraq; parte nudæ erant: cogitaui ut manè pane recẽti molli uterer, aut aqua madefacto. Vesperi autẽ in iure carnis: aut si non licebat olerum. Verum cùm non arrideret, ancilla enim inepta erat, excogitaui in diebus in quibus carnium esus interdicitur, ut testudinum palustrium iure uterer, aliquãdo autem cyprinorum, aut aliorum piscium: sed testudinum maximè uisum est mihi salutare. Est enim animal sanguine præditum, & à uenenorum consortio remotum, itemq; à putredine in quibus differt à ranis, astacis, & limacibus, pisciculisq;: uiuax etiam & optimi iecoris, & cui natura in nullo præterquam in uitæ tutela consuluit. Oua præterea illius optima sunt: quamobrem nihil hoc animali aut cõmodius, aut salubrius: seruabam autem illas in nitida, & pura aqua, ut essent mundiores. Cætera tamen crassa summo studio euitabam, abstinebamq; ab omnibus ualdè lentis, uel senilibus, uel duris, aut grauibus.

Duo aut. oris singularia.

Fabritius Corregius Austriacus.

De Aëre, uestitu, balneo, & somno senum. Cap. XI.

SEnes natura frigidi & sicci atque imbecilles sunt, quapropter & regio, & anni tempus ad contraria, sed neque multum declinare debent, & si contra re cõtingat in frigido magis quàm calido accidit, seu tempore, seu regione, aut uestitu, aut balneo, uel somno. Itaq; ut à pedibus incipiam, cùm illos conueniat seruare calidos & siccos, si sicci præstat calefacere motu, nõ igne, magis etiam quàm linteis, maximè enim naturalis est calor, qui motu moderato excitatur: tum præcipuè quod non solùm accenditur, sed spiritus cordis, & sanguis eo descendit: & nerui exercentur, emolliunturq; quæ cõgelata sunt, & quæ laxata con firmantur: Secernitur etiam quod deterius est, ac crassior pars sanguinis attenuatur. Post exercitium fotus est, aut balneum: sed siccus fotus ex linteis melior est, præsertim adiecta frictione, modò nil crudum sit in uentriculo. At si pedes frigidi sint à prandio, & humidiusculi, lauandi sunt frigida moderatè: confert enim ad coctionẽ: & ubi linteis siccati fuerint, incalescunt. Frigiditas enim pedum duo maxima mala affert: retropellit enim quicquid noxium est, aut calidum, & ideo uideas cum pedes frigent, faciem, & caput uri, nec solum malum est hoc, sed & mali signum, & maximè in febribus acutis, in hominibus sanguineis, in biliosis uiris iratis: quiq; cibum ingesserunt, & plurimum, & calidum. Si uerò humidi sint pedes, & crura abluere oportet calida, ea enim detergit multò magis, quàm frigida. Et ubi mediocriter siccaueris gladio, minimè acutæ aciei, ne pedes lædas deterges sorditiẽ, quæ solet plurima hærere, & prohibere ne siccentur pedes, ne incalescant. A' frigidæ etiam lotione detergere bonum est, non tamen facilè fuerit bene detergere: siccare licet linteis pedes aqua, cœnoq; madefactos sponte, non nisi aqua sudore uiolento licet, spontaneo

Senes natura frigidi & sicci.

Moderati motus utilitates.

Pedum frigiditas quæ mala parat.

taneo nequaquam, sed ut dixi abluere oportet, si pedes frigidi simul sint, & humidi, abluendi sunt calida, aut igne calefaciendi, siccandiq́. Exercitium ne adhibueris, spongiosa enim cutis, ac caro implebuntur humore ulo non solum frigido, & humido, sed pingui, quod pessimum est. Et si humescāt plurimum, nullo modo à balneo abstinere oportet: si occasio non detur, linteis siccis detergendi sunt, nam ignis plus intus transmittit, quàm urat, plus urit, quàm siccet. Frigidi uerò ita pedes laxant etiam magis neruosa, & uentriculi coctionem debilitant, semper autē frigus pedem, aut uentrem astringit, aut laxat nūquam mediocritate seruata. Vt ergo humidis pedibus, ac cruribus parum conuenit motus, plurimum ignis, ita frigidis plurimū motus minimum ignis. *Nota.* Neque uerò hyeme, his quibus humescunt pedes caligæ purpureæ conueniunt, cum ex deambulatione humectentur, nec humectatæ siccentur, sed potius lana uratur, ita ego deceptus sum, decreuiq́ in posterum caligis simplicibus ex lana uti crassa magnitudine, sed densa, & tenui substātia: Aliud melius, crura caliga purpurea, uel ex lino denso loco calceamēti fascia subiecta pedi ne recurrat, calceamenta linea densa, aut tenuia, laneis, aut gossypinis superpositis, uel etiam ex stuppa sericea: mutare autem in dies singulos linea crassiora, alternis diebus, aut quarto, tum etiam facilius siccabuntur, siccatis interioribus: hic mos nobilium Bononiensium, hoc solum habet incōmodi, quod inæqualem sensum efficit in pede ob fasciam multis molestum futurum, forsan consuetudo tollet, sanè mollict. Quibus uerò duntaxat frigidi iuuat duplex caliga lanea præter lineā, quæ subtus haberi solet. Verum si humidi sint, sæpius linea mutari debet, uel quotidie lana siccanda: compendiosa enim res est. Eadem ratio in toto corpore, ut leues sint, paucæq́ uestes, ac calidæ, ut ex pedibus siccæ sunt lupinæ, & lyricei, & leporis. Vulpinæ & agninæ humidæ, sed ita agendum ut mundæ sint, & aër arceatur: propterea corio tenui thoracem muniebam. Omnia tamen ut dixi calidiora, & sicciora quàm in iuuenibus. Abluere manus, & faciem frigida iuuat, nō solùm ad munditiem, sed calefaciendum corpus, & ut densetur. At caput calidis indiget siccis non minus: est enim calidum ualde, sed natura exangue, & in eo uigent sensus omnes, qui calore conseruantur. *Confert aures gossypio occlusas habere.* Et ideò confert aures gossypio cōclusas habere perpetuò, quod obseruat Senator Elephantutius, & ego, sed non æstate: Integumenta capitis sicca hoc anno mihi paraui è pelle uiuerræ, aut potiùs syluestris mustellæ: at ita ut pelles hæ crudæ sint, non calce præparatæ, ostendit odor, nam quæ maceratæ sunt, olent calcem, & marcidum, & humidum habent corium, detondere capillos præstat ad cutim, aut siccare furfure: quibus consueta fuit lotio capitis his bonum est lauare, uitare expedit diei, & noctis quatuor extrema, originem utriusq́, & fines etiam æstate: *Vitanda sunt diei ac noctis extrema à senibus.* qua in re differt ratio uictus eorum, differt à cæteris ætatibus, cum in alijs ætatibus tempore æstatis crepuscula aut bona sint, si purus sit aër, aut ferri possint si non impura: namq́ senibus capita sunt frigidiora & sicciora natura: ob excrementa autem humidiora, & imbecillia, et plena: indicio sunt canities, caluities, obliuio, & grauedines frequentes. Vnde crepuscula utraq́, & prima, & ultima pars diei plurimū lædunt: Cerebrum quod imbecille est: nam in calidis temperant, in robustis calorē innatum cogunt, ob id alij ætatibus æstatis tempore salutaria: Mirumq́ est quod Pio quarto Pontifici Max. suaserint medici ut æstate sub diluculo equitaret, cū iam esset annorum LXVII. & ultra, ut non obierit, sed occisus dici possit: cum secus etiam corpus haberet infirmum pro ratione extremi senij: more talium qui multa, & grauia perferunt, parua & leuia agunt, tanti est habere pręstantem medicum, & obsequi illi, ac doctrinam esse traditam, quæ ad uitam faciat. At Galenus circa leuia & rara uersatur, grauiora, & quæ in usu quotidiano sunt, & in quibus uita periclitatur, omittit. *Nota.* Ventrem præterea magis contegere decet, quàm pectus, pectus autem ab aëre magis tueri, magis necessarium est: nam calor pectoris minus occupatus est, & maior longè, & locus neruosior, & ossibus plenum: at uenter cōtra, uenter concoctioni uacat, & moderato calore præditus: si tamē feriatur à uento', cùm omnia sint unguinosa non læditur. *Balneum senibus utile.* Balneum autem senibus ex usu est consuetis, & maximè ubi uentriculus sit robustior, & homo uigilijs obnoxius: ut uerò tepida aqua auocat

cat, detergit, humectatq́ corpus, ac calefacit, ita calida exsoluit, & commouet hu-
mores, sed aër calidus longè deterior est: balnea autem aquarum calidarum omnia
minus conueniunt senibus, & quantò seniores: moræ meru in omnibus fermè cũ
sit uoluptas, tum maximè in huiusmodi: uerum æstate totius & Vere, minus synce-
rum autumno, atque etiam hyeme, sed & balneum frigidæ utile est in primo senio.
Et in brachijs frigida utilior est, & minùs periculosa, quàm alibi, post in cruribus. Il- *Aër mariti-*
lis quoque aër maritimus est magis necessarius, & cubicula ad orientem æstiuũ, aut *mus.*
uernalem exporrecta. Et aër humidus ac calidus illis magis necessarius, & minus
periculosus, quàm alijs ætatibus: ut contra pueris & infantibus: nam humido mi-
nùs siccantur, & minus ipsos putredini obnoxios esse constat. Membra naturalia fo
uere licet pellibus ursorum, atque fibrorum enim siccant, & plurimum calefaciunt.
Post brachia sunt fęmora, & coxæ, quę parum à frigore tentantur: sed omnibus mi-
nus collum, quod nudum semper manear ob longam consuetudinem, & ex parti-
bus corporis posteriora capitis os dorsi magis cõtegi debent, quàm anteriora. Sed
renum locus minus quod ille calori obnoxius sit spina dorsi, utriq́ malo pronior,
siquidem medulla à frigidis læditur: arteria & uena, quæ ei subiacent à calidis: pro-
pterea à motu distinctionem sumere debemus: ubi enim laborandum sit, periculo-
sior est calor, præsertim circa lumbos, plurimum enim fatiganrur: ubi quiescendum
frigus, maximè circa sumen. Oculis similiter calida, auribus frigida: naribus extra *Nota.*
frigida, neruosæ enim sunt, ac membranosæ, cartilaginosæq́ tenui cute, calida intus
ob cerebrum atq́ hæc potestate, illa actu sunt magis inimica. Purpura senibus uti-
lis: nostra enim maleficè siccat sumini melior: Cygnorum & uulturũ pelles siccitare
plus obsunt, quàm caliditate prosint: lintea sine calce: linũ cannabe lõgè siccius: la- *Somnus se-*
na gossypio melior: sericum inutile: lino igitur interiora uelãda. Somnus autem ui- *num uita.*
ta est senum, recreat enim ille uires, lassos erigit, dolores sedat, coctiones adiuuat,
quietem reddit, hilaritatem, & gaudium præstat, corpus impinguat, colorem exa-
cuit, malorum obliuionem inducit: contra si desit accelerat mortem, attonitũ mor-
bum gignit, & resolutionem membrorũ, tinnitus, uertigines, surditatesq́ procreat.
Vnde dicebat Princeps: cumq́ sacchara sit ex nitroso humido in senibus, eius cura
est praua (quantò magis in decrepitis, ut antea dixerat, intellige) uerum si succe-
dat, est melior: namq́ somnus longus & propriè profundus in decrepito cum adue
niat ob frigiditatem significat malum, & periculum apoplexiæ: uigilia uerò est cau-
sa omnium malorũ: igitur somnus emptus solus inter bona senum melior est, quàm
naturalis, non facilè tamen ad insaniam deducit, cùm sit eorum natura frigida, non
ut iuuenum calida. Quæramus igitur in hoc quinq́. Primum quid sit somnus: uera *Somnus quid*
diffinitio est, quod est quies spiritus animalis. Et si fieri posset ut spiritus huiusmodi *sit.*
superesset in mortuo, mortuus uerè dormiret. Et esset ut dicunt:

Stulte quid est somnus, gelidæ nisi mortis imago,
Longa quiescendi tempora fata dabunt.

Licet in cataphora, & comate, & attonitis, uideat̃ quiescere, non quiescit, sed in so
lo somno: sed est ut dicitur de febre pestilẽti à Rasi. Hæc febris est quieta exteriùs,
interiùs conturbans: Indicio est finis, & oculi, & motus. Alterum erat quid paritura
esset uigilia si perseueraret: sed hoc dictum est in senibus, de quibus sermo est: nam
de iuuenibus aliàs locuti sumus in Promptuario: Tertium de illius causis: & dico *Cap. 57.*
quod ut somni est una causa, ita uigilia plures. Propriè autem quicquid exagitat ni- *Somni una est*
mis spiritum animalem. Quare ira maximè somnum prohibet, non ita tristitia, quia *causa, uigiliæ*
non est cum magno motu, secùs ipsa aduersatur somno ueluti ira: & ita corporis *uerò plures*
dolores uehementes. Tertia magna caliditas, aut siccitas cerebri. Quarta magna *sunt.*
confluxio, & cum uehementi motu atq́ citato uaporum, reliquæ ad has reducun-
tur. Quartò dicendũ est de his, quę ualdè nocẽt, aut exacerbantur cũ uigilia, & sunt
decrepita ætas, indiget enim ut uisum est maximè beneficio somni, & destituitur il-
lo. Secundum est ebrietas, adeò ut si cõstet, occidat. Tertium est Venus immodica.
Quartum magna cruditas. Et scias quòd non conuertitur, nam grauedines in seni-
bus, solẽt parere uigilias, nil mali parientes, nec significantes: nec mihi certius signũ

imminentis grauedinis,tantum poteſt ordinis inuerſio. Quintum febris ardens cũ dolore capitis,ſunt enim ex hoc parati ad delirium:ex ilio ad cõuulſionem, ex quibus mors ſequitur. Sextum atra bilis,qua cum uigilia & ſenio conuertitur, affinitate magna,& cum ſimul fuerint,una curatur,alia ſanata,aliter non. Dicendum eſt ultimò de auxilijs per genera, deinde per ſpecies. Genera igitur ſunt XXI. A uiſu, auditu,olfactu,guſtu,tactu,ui imaginandi, cogitatione, exercitatione, & ex eo quod ex uiſu,& exercitatione colligitur, ex euacuatione, ex ipſis ſomno atque uigilia ab aëre,à cibo,& potu,à capitis lotionibus,à balneis, à pedum & crurium lotione, ab unctionibus,à clyſteribus, à ſuppoſitorijs, ab eo quod eſt contra naturam, & parit contrarium,à medicamentis,& tota congerie auxiliorum,& ab his quæ proprietate id agunt,uelut uitulus marinus, pes dexter,& pinguedo. Et mures auellanei,& alpini,qui dormiunt tota hyeme,horum uſus erit ut explicabo mox: dicamus ergo per ſpecies.

Auxilia quæ.

Auxilium à uiſu. A uiſu,tenebræ ſomnum conciliant perfectæ propriè, umbra etiam, & picta ſomnum inducit,uidere quoque imagines dormientium, & uiſio aquarum maris,lacuum,& fluminum,ſolitudo, & maximè montium excelſorum, & imagines depictæ ſolitudinis nemorum cum aquis,& prata, & ripas cum uiolis,& purpureis floribus:purpureus enim color congregat, & iucundus eſt ob cœli conſuetudinem, nec ullus alius hæc ambo præſtat:ideò melior eſt nigro. Solitudo uerò cit ſomnum, quoniam laxat omnes cogitationes, & eſt priuatio curarum, ut quies laborum:& etiam quia oculos ſolatur maximè iuncta umbris. Idem enim refert uiſa quod imaginat:& illa eadem,quæ natura poteſt. Aquarum præterea in urceis clarioribus diuerſorum colorum, dum alleuant,animum ſomnum proliciunt, & ſi piſciculi læti

Ab auditu. diſcurrant,ſomnum conciliare ſolent. Nec minor eſt uis conciliando ſomnum ſonis,& in prohibendo,quàm coloribus,& luci: quod indicant ſtrepitus in expergefaciendo iam etiã dormientes. Et nõ eſt hic locus quæſtioni,ſed ſomnus magis mutat membrum,lux plus agitat ſpiritus. Flebiles ergo cantilenæ, & toni miſerabiles, & uoces dulces,& ſubmiſſæ,& ex alto in profundum cadentes, & amplæ(ut ita dicam)& graues non tamen uehementes conciliant ſomnũ,& lenes dulces, & in hoc lyra obtinet principatum, & ſonus aquarum cadẽtium guttatim, & euripi,ac riuuli ad hoc ſunt ualdè commodi. Indè in uigilia febricitantiũ tracta conſuetudo appendendi ſitulas guttatim aquam in peluim demittentes. Vnde ſcitè Maro, ac quaſi per tranſennam, tantoq́ inſcitius explanatores.

Nam neq; me tantum uenientis ſibilus Auſtri,
Nec percuſſa iuuant fluctu tam littora,nec quæ
Saxoſas,inter decurrunt flumina ualles.

Reliqui ſenſus, & ſi per ſe tantum ad ſomnum conciliandum minimè poſsint,

Ab olfactu. propter annexa tamen olfactus multum uirium obtinet: hic eſt uirga Mercurij ad impediendum tamen omnes, & maximè qui minùs poteſt tactus. Ergo perfundit cerebrum, opij, mandragoræ, nympheæ florum utrorumque, ſtyracis agnimen croci,uiolarum, papaueris, ex his pomum conficietur mandragoræ dotibus: non tamen omittemus chamæmelon,anethum,melilotum, ac populi flores, cãdidorum etiam liliorum recentium flores, & ſclarea frigidis miſta, quæ etiam lætos reddit a-

A tactu. ſtantes. In tactu præſidium à ſtrato, à culcitris, à munditie, à loco perflato ſubfrigi-

A guſtu. do ab aura. *Virtus eſt uitium fugere.* Quid dicas de guſtu cùm neglexeris, & tamen plurimum poteſt retenta in ore, ut etiam diacodion. In uniuerſum & ſuffitus in odoribus, ſed ob igneam uim non adeò, uelut poma ſomniferi, & lecti primum ex ſtuppa ſericea,ex lino pectito,tum uerò goſſypio ob mollitiem, inde pluma, demũ lana:hæc conſueta ſunt,tamen qui melius in tabulis ob conſuetudinem decumbãt, mirum dictu,cum nouitas etiam aduerſa ſomnum reuocet, nihil tamen melius renouata conſuetudine:nam ſomnus & ex conſuetudine, & nouitate reddit, medio non ita. Inſucta ut ruſticis palea tomentum ex pilis,rariùs frondes, ſed hæ humeſcũt quauis cauſa,& madefactæ difficilè ſiccantur. Frondes ſalicis,alga, & quæcunque molles fuerint, ſed nil melius typha,quæ in arundinetis aquarum inuenitur. Poſt

ſeu ſub,

ſeu ſub, ſeu ſupra pelles uitulorum marinorum, & urſorum, & murium auellaneorum, & alpinorum glirium, & muſtellarum agreſtium, nam urbicæ ac quaſi domeſticæ hyeme non dormiunt: neq; enim eiuſdem ſunt generis alpini, quos marmotas uocamus magnitudine, moribus (erigunt enim ſe) & multò maiores illis, & dormiunt hyeme: auellanei ſimiliter, ſed minores omnibus, & uictu, & forma differunt à cæteris: & glirium prorſus alia ratio: qui ſi modo in aliquo genere collocandi eſſet, magis ad ſciuros pertineret. Muſtellarum utrumq; genus inimicum muribus (ſed hæc extra aleam, omninò ſinamus antiquos quorũ monumenta quæ optima erunt periêre, quæ ſuperſunt Grammatica curioſitate, non ad res reſpiciendo, ſcripta ſunt) ſufficiat de his qui dormiunt muſtellarum (ſed nõdum planè compertum habetur) utrumq; genus: Mõtani potiùs, & auellanei, ac glires huic negocio ſunt utiles, cum uerò ſuperfuturis hyeme animalibus (ne muſcas, et culices, ac cimices, ſorſan & lacertos in hoc numero includamus) natura prouiderit uiribus, ut auibus pleriſq;, & ſanguineis terreſtribus alia congregent, uelut glires, & formicæ, alia ſomno ſe ſultẽtant, uelut dictum eſt, urſi ſerpentium generi toti ſuperfuturo, hoc ſolum auxilij genus relinquebatur, unde etiam illorum ſenectæ pelles, ac adeps huic negocio utiles erũt. At in imaginãdo, ac cogitãdo maior uis cùm intus ſit, & tota in noſtra poteſtate: ut ergo iucũda ſint, ac firma, ad cõciliandũ enim ſomnũ idonea ſunt, iucũda ſunt, quæ amamus, quæ ſenſu ipſo nos delectant: quæq; potius ad fabulas, quàm hiſtoriam pertinent, ut Hyperborei, & orochilia, ex ueris etiam diuina, ſi quis propè accedere poſsit, tum retroactæ uitæ felicis recordatio, nam futurorum eſt ſpes, & metus. Ad hoc iuuant Poëtæ cum ſuis Chimeris. Exercitatio tum ob coctionem, tum *Nota.* deſcenſum crudorum, & reſolutionem ſpirituum, & caloris, ut in ruſticis maximè in ſole peracta ubi adumbrante contulerit. Tum quæ uiſu adiuuatur, & auditu, uelut nauigatio, equitatio per loca umbroſa inter colles, iuxta flumina, & loca amœna ex uacuatione autem tum crudorum, tum fæcum, tum moleſtiæ, ut quæ à doloribus liberat: & in hoc caſsia nigra, & aloes: aut quæ exſoluit ut uenus. Sed præter reliqua nil commodius à cibo, uel cruditate quàm uomitus, aut ructus, qui ſupernatantem cibum educat. Innatum eſt præterea cunctis ſimile ſibi generare, uigilia uigiliam, *Vomitus utilitas.* motus motum, calor calorem, putredo putredinem: propterea uidendum eſt quando uigilia ſomnum gignat, quando uigiliam. Diuturna ergo uigilia uigiliam, & ſo- *Conſideratio* mnus ſomnum gignit: hic enim humectat, illa exſiccat, ſed uigilia unius aut duo- *circa uigiliã.* rum dierum, quæ ſpiritum diſſoluat, non tamen cerebrum exſiccet, præſertim ſuccedente cibo, atq; potu conuenienti ſomnum procreat, atq; altum & profundum. *Nota de Aëre* Aër uerò humidus ſit, & qui ſoluat intemperiem, unde qui circa fontes habitant *ſenum.* Euripos uiſu, & ſuſurru ac aëre ſibi ad impetrandum ſomnum blandiuntur, ſecùs frigidiuſculus, ſit oriẽtalis quidem melior: & ſuaues uenti, uelut Zephyri qui propè aquas ſpirãt. Et qui ab herbis præcipuè à papauere, & uiolis purpureis, ac chamæmelo, atq; mandragora. Cibus piſces, lactuca parum cocta, papaueris ſemina, po- *A cibo.* ma, & perſica cocta dulcia, recocta ex lacte: uinum dulce copioſum aqua permiſtũ, *A potu.* ſclarea etiam lætos reddit inter cibos, aut potus ſumpta, & quaſi temulentos, ut etiam lolium, ſed hoc deterius: poma uel radix mandragoræ, atq; hæc uehementior & uigilias, & mentem tollunt. Perſica quoq; ſicca à cibo, & ſemina peponum in ferculis ſimpliciter proſunt: caro murium alpinorum, cerebra fermè omnia, ſed præcipuè uituli marini, tum caro, amygdalæ ſub mazapani forma bonæ ſunt. Oua quoque recentia modico cibo, & ante, cepulæ teneræ coctæ uaporem enim tranſmittũt. Capitis lotiones, & balnea totius corporis, & pedum, & inunctiones ex eiſdem fi- *A capitis lo-* unt, ſed priora tria etiam cum ſola aqua tepida, & exactè pura ſomnum conciliant *tionibus & re-* ante cœnam, & à cœna, ſed cauere oportet omnem motum: unguentum igitur tale *liquis.* eſſe debet, quo tempora capitis, & uertex etiam, & ſub naribus, & ſi opus eſt oſea furcula pectoris, & cordis regio, ac epatis ſi oportuerit: ſemper autem duo carpi manuum, & uertices pedũ ubi arteria manifeſtè manum repellit, & à lateribus inguinis, ubi arteria digito maior percipitur. Deſcriptio eiuſmodi duplex eſt. *Olei deſcri-*

℞. Olei Anethini lib. 1. Anethi, chamæmeli, meliloti, florum populi. an̄. unc. 1. s. *ptio.*

croci, panis croceæ, florum liliorum alborum, qui eadem nocte floruerint añ. unc. s. hæc duo non statim apponantur, sed quattuor priora cum lib. iij. aquæ uiolaceę redolentis, & in balneo Mariæ coquantur cum oleo, ut ferè consumatur aqua, inde remoueatur ignis à balneo, & reliqua duo addantur, & permittatur donec bullierit, & ponatur in eo dum adhuc feruet pinguedo uituli marini, aut muris mōtani drac. x, & post antequam refrigeretur, exprimatur ad ultimum, & seruetur, & hoc est mite, & si uis efficere, ualidius adde succi radicum mandragoræ condensati unc. ʃ. Aliud potentius quod est aliquanto frigidus. ℞. olei anethini lib. i. Chamæmeli, anethi, meliloti, florum populi, capitum papaueris albi, sem. lactucæ, florum utrorumque nymphæ, radicum iridis ualde odoratæ, radicum mandragoræ, styracis calamitæ & radicum, & fructuum halicacabi añ. drac. vj. Aquæ uiolaceæ redolentis lib. iiij. coquantur ut supra, & in fine eodem ordine addantur croci orientalis integri, & interiorum florum liliorum alborum añ. drac. v. ambræ orientalis drac. s. usq; ad ʃ. cōfice ut suprà. Clysteria autem ad hæc sunt ualde potentia, sumatur oleum confectū cum quatuor primis medicamentis drac. vj. Iuris castrati pinguis propriè capitis, & uiscerum unc. iiij. medullæ cruris uituli, pinguedinis uituli marini, aut muris marini añ. unc. s. croci, styracis calamitæ aut agnimen añ. drac. s. Possunt etiam loco illius olei compositi pro clysteri oleum de lino, aut de semine lactucæ, aut papaueris, aut loco pinguedinum, & medullarum pinguedo ursi, aut pinguedo muris auellanei se extracta, coquendo in olla obturata cum pasta hordei, aut triticea tota: ut tota substantia in pinguedinem transeat. Et similiter ut olea fiant ex expresione cum torculari non incoquendo In uniuersum etiam ouum recens triduo uel quatriduo fotum etiam plurimum adiuuat. Suppositoria quoque ex eisdem pinguedinibus, medullis, styrace optima, croco, mandragoræ aut papaueris succo coacto. In omnibus autem lotionibus præsertim capitis, & in febribus hordeum utile est. A contrario autem uelut dolore est euidens, quoniam affatio tutior est à nimia resolutione, & securius expectanda est utilitas, quæ promittitur. Ergo si licet, & magis si dolor capitis cum uigilia affuerit, tormenta & cruciatus illo uolente adhibebis, præcipuè pedibus, & cruribus: & si podagræ obnoxius est, illam prouocabis, uix enim continget ut uoto, & egregiè non perfruaris. Et ut magnum ad magnum, & totum ad totum, ita partes ad partes, & pusillum ad pusillum, ut in homauigilia, brachij morsus, & uellicatio, & contorsio articulorum. Ab auxiliorū ordinata congerie: tutius enim ac certius est quod paulatim, & per plura impetramus, manifestum est autem quod & ordinata esse oportet, quæ administrantur, idq; præcipuè trifariam, à leuioribus inchoando: & ne præpostere ut alui eductio ante rectum: & ut unum alteri non sit impedimento, nam x i x. generum species iam connumerauimus, solùm enim superest quod à proprietate agit. Dicunt pedem anteriorem uituli marini dextrum (nam ei dum in littore dormit, capite incumbit) capiti suppositum, profundum ciere somnum, similiter agrimoniam hoc idem facere. Referunt quod satis uerum esse puto chrysoprassum, & est hyacinthi genus conferre ad somnum, sed & magis proprium utrunq;.

Alterius descriptio. — *A clysteribus.* — *A suppositorijs.* — *A contrario.* — *A congerie auxiliorum.* — *Quæ à proprietate agunt.*

Est uero aduertēdum diligenter triplicem esse uigiliam, primam seu cœnaricam, secundam nocturnam, & tertiam antelucanam. Prima uentriculi molestiam, aut acres cibos, uel potus ostendit: estq; alijs duabus minor, & leuior: secunda fit à cruditatibus ab imbecillitate uentriculi, mesarei, & iecoris, propriè cauæ partis. Tertia pessima est, & pertinet ad ultimum alimentum, & cor, ac curas graues. Et est persæpè, maximè cùm fuerit repentina, & cum pauore, nec somnus successerit magnorū malorum præsaga, & lethi, aut etiam deteriorum, nisi paulatim inualescens facta fuerit consueta, & significat atram bilem. Et huic tertiæ si citra molestiam fuerit, secùs sæpè succurrit lenis cogitatio, aut uellicatio bracchij, aut circuire lectum, inde redire, uel frigida etiam semel tantùm colluere os.

Vigiliam triplicem esse.

Et si adsit, causam habet manifestam, & quiete uigilia curatur.

De Exercitio senum, & an amplius offendantur illius prætermißione, quàm iuuenes. Cap. XII.

Caeterùm non parua est quæstio de senum exercitatione utrum conueniat, & qualis nam conueniat. Dictum est autem de hoc in libro de Aqua & Aethere. Verùm (ut inquit Galenus) semper nisi res adamussim tractetur, calumniandi ansa maledicis relinquitur: ideo illud primum considerandum, an cum exercitato calorem ipsum augeat, aut saltem confirmet, & excrementa resoluat, idque etiam quod maius his est efficiat, ut quando nos multis necessitatibus obnoxij sumus, reddat consuetudine tutiores ingruentia incommoda iuxta illud. *Consueti consuetos labores ferre.* Etsi fuerint imbecilles, expediat homini iam senescenti exerceri, cum ob exercitium corpus exsiccetur amplius, & etiam soluantur membra, quæ extendi uitio ætatis nequeunt, musculi, tendones, uenæ, arteriæque præter solitum? Itaque nō parua de hoc hucusque fuit quæstio, tum maximè quod experimentum primis subscribere uideatur. At si quis immodicis excrementis urgeatur, aut morbo aliquo peculiari ea ætate qui aliter solui nequeat, quid agendum. Neque etiam constat an exercitium conueniat, aut cui conueniat ætati, aut non. Ob hoc igitur magna, accurataque inquisitione opus est. Verum illu primum dicam eos senes, qui uel peculiari morbo ueluti podagra, aut renum do lore, aut alio morbo uexantur, aut multitudine grauantur excrementorum, necessario ante tempus constitutum, & exactam senectutem interire, aut cogi infelicem ferre uitam. Hi ergò secum existiment, quod nam ex his illis præstet, aut diutius cum morbo uiuere, aut sine illo maturius interire: quibusdam enim hoc alijs aliud præstat, utpote diuitibus, quique studijs intenti sunt absque filiorum tædio, quibusque non grauis admodum morbus est, nec in deterius facilè lapsurus, nec qui optimas hominis operationes lædat, præstat cum morbo diu uiuere, quàm sanum eripi ante tēpus, contrarijs causis, contrà. Aetatis uerò ratio sic distinguenda est, quidam primi senes dicuntur à quadragesimo ad sexagesimū annū usque, uel circa, hoc enim aliàs docuimus: sequentium sunt duæ species, una ad septuagesimum usque, uel septuagesimum quintum, quæ media dicitur senectus ob primam, ultima πέμπελος quæ ad manes ducit. Primæ igitur longa deambulatio conuenit, secundæ breuis, & repetita, tertiæ uix ulla, sed excrementa aliter sunt deijcienda, atque expellenda. Ratio horum satis clara est: nam exercitium magnum pulsum efficit, ut Galenus author est tertio de causis pulsuum. Pulsus autem magnus fit, cum arteria non citra offensam distenditūr, ut secundo de dignoscendis pulsibus idem docet: quamobrem cum arteria etiam sicca sit, alioqui ut ibi fatetur, & maximè in senibus, necesse est senes ex quocunque exercitio grauiter offendi, tum resolutione uirium, tum etiā membra, & substantiam solidorum laxando. Itaque cauendū est ne exerceantur, at in primis senibus longa deambulatio citra laborem, exercitij nomine digna non est: in medijs breuis, & repetita, in ultimis quælibet fermè, quoniam ob uirium imbecillitatem pulsus mutantur.

An senibus exercitium conueniat.

Distinctio ætatis senum.

Quibus longa conueniat exercitatio, quibus breuis.

Exercitium cur senibus noxium.

Cap. 13.

Cap. 3. iuxta finem.

De Venere senum, & de ætate generandi. Cap. XIII.

Quidam uidentur negare prorsus conuenire seni Venerem, quod euacuet quod pinguissimum est, & cuius senex maximam penuriam habet: alij omnino suadent. Quidam medicus Parmensis uir eruditus, cum iam propè octuagesimum annum sit constitutus certè supra septuagesimum, concubitu frequenti se uti gloriatur, quod etiam ostendunt coniecturæ, nam ob pellicem in carcerem coniectus fuit. Sed ego ista non curarem, nisi demonstratio me cogeret ad id: ob duas causas coitus inimicissimus est ætati senili, una quoniā dum tenditur uirga, tenditur ob spiritum à corde transmissum, qui etiam effunditur in Venere:

An uenus senibus cōueniat.

Nota. nere: altera quoniam corpus concutitur in motu,& incalescit. Ob id ergo studendum ut Venus senilis sit admodum breuis, sineq; labore ullo,& ut expleto actu uirga tensa remaneat: quoniam pluribus ante diebus tenderetur: hæc tria si obseruentur, proculdubio senex à Venere potius melius se habebit, quàm deterius, modo simplici uictu usus fuerit, non ueluti ouorum luteis, bulbis, atque tuberibus, ijsq; quæ Venerem excitare solent: at potius contrarijs, quæ possunt extinguere. Inditio autem est Venerem non obesse senilibus si recte ea utantur admissarij equi, & elephantum genus, & uiri uirginibus uiuaciores, & quod natura nihil non recte facit, plus aũt huic uel illi obest, uelut etiã stomaticis, tabidis, herniosis, & neruorũ imbecillitate laborantibus, tum podagrosis: sed hæc uitia sunt hominum, non ætatis.

De senum tristitia. Cap. XIIII.

Tristitia senibus familiaris. Familiaris est senibus tristitia ob temperamenti naturam, siquidem frigidi & sicci ob uigilias: Et quod negocijs non sint apti, tum uerò ob mortis tanquam propinquæ expectationem (habent etenim magnam inter se non solum affinitatem, sed & uicissitudinẽ uigiliæ, tristitiaq;.) Multa pretcrea adsunt, plerisq; illorum morbi sontici, contemptus, & si adsit paupertas defectus necessariorum: si diuitiæ, expectatio mortis. Si dederis, optant mortem tuam, ut non debeant quicquam, si non dederis, odio prosequuntur, demum illud perpetuò uersatur in oculis.

Fulsere quondam candidi tibi soles.

Cùm ergo morbus hic triplex è re natus, è ratione, & opinione (sed maxima hæc pars) ideo illi per hæc eadem, sed præcipuè etiam per opinionem obuiam ire debemus, nam de reliquis in libro de Carcere actum est. Igitur de temperatura non erit sermo, sed uino dulci, croco, uua passa, boragine, utemur assiduè, ozimoq; quàm odorato, & si cogamur etiam styrace, mandragora, atq; opio, nam somnũ etiam conciliant, sed insaniam mouent, ideo partiùs. Sena debilitat uentriculum & siccat, non laudo, malim helleborum iuribus pinguibus infusum. Non negligas curam, nam debilitat & exsiccat maximè. Ex compositis lætificans Almansoris, & Alchermes seu ex lapide lazuli, seu cæruleo, & ex Moscho nostrum. ℞. croci drac. I. ozimi odorati ualde drac. iiij. Moschi g. x v. Hyacinthorum g. x L v. fiat puluis tenuissimus quantitas drac. s. si non sufficit, adde mandragoræ pomum, aut radices, & opium sic ut non moueant insaniam. Et habitatio cum dilectis, sed non pueris ne discedant, nam sua natura instabiles sunt, & oderunt eruditionem, & in aliorum sunt potestate, & facilè persuadentur, & ob tam multiplices causas excusant se uicissim, & ira fit error prior priore. Paupertatem, morbos deuitare oportet, aut culpa tua factum est, uel in fortunam referenda. Sed & si haberes, aliorum essent, amicos plures habere malum est: unum habeas alumnum, cui possis imperare, sed si non habes amicum, non deciperis. Vt habeas des pauca, pollicearis plurima, sed non sub mortis expectatione: denique qui uult quietè uiuere, aut habiter ubi Princeps sit, & illi deuinctus aliqua necessitudine, aut hypomochlio. Quod uerò ad opinionem attinet, illa diuiditur in rationem, & auxilium: Ratio quod ad mortis propinquitatem attinet, uide passeres quàm læti discurrunt, ac uolant, quorum uita non est longior biennio: at nullus est tam senex, qui adhuc biennio superesse non possit. Deinde quot iuuenes, qui ante sunt morituri. Inde etiam quot uiri stipendio trium coronatorum in singulos menses, ad bellum eunt manifestissimo periculo uitæ: imò exitio quasi præsenti. Quot postmodũ diuites, & ætate florentes, inanis cuiusdam honoris causa ad naualem pugnam eunt, ut quando è centum uix sex, aut septem reuertantur: cogita post hæc quod si ad æternitatem comparatur, quælibet uita est instar puncti: si per se quod satis longum tempus uideretur, se fœlicitatem loco exirij expectares. Animaduerte quod eius quod superest, quãtumcunq; superest, maximã partem uel alea, uel iocis absumimus, quærentes sæpiùs quod dies, aut noctes sint longiores. Vide Corellium, & Silium Italicum apud Cæcilium, Plinium, & Atticum,

Tristitiam corrigentia.

Plures habere amicos malũ est.

Nota.

qui

qui ob dolores quos etiam ferre non difficile fuisset, inædia uitam obrupere. Cogita quàm sit præterea res necessaria, ne frustrà torquearis, circũspice quot mulieres, pueri, atque etiam animalia moriuntur. Qui sit, quale futurum sit eius genus: sed & spem futuri seculi. Vbi in mortis aduentu malum nullũ esse posueris, quid est quod pro malo haberi possit: ubi uita contemni potest, omnia reliqua in tuto sunt. Non sunt negocijs apti nõ grauibus, imò magis quàm reliqui, siquidem omnia maxima in manibus eorum sunt, œconomica distributio inter suos: ciuitatum, & regnorũ, & bellorum, & ceremoniarum in manibus senum sunt. Quæ uerò gaudia prætererunt, alij in bonam partem trahunt memoriã illorum: ut siquid in eis reliquum boni sit, iam in tuto est quod amittere nõ potes: si mali euasisti. Despiciunt senes à suis? ita lurco, ebrius, delirus, fatuus: at sunt mundi senes, modesti, moderati, prudentes, nitidi, & cõpti, quis hos irrideat? maximè si cũ prole egregia fuerint. Quod ad exercitia attinet, dictum est satis de illorum laboribus, atque studijs. Quinimò illud adest boni, quod à muneribus militiæ, atque laborum sunt absoluti. Ego quod ad me attinet lætior uiuo, quàm in iuuenta: moriar, & deseram hos, sed inueniam alios: & eos qui hic sunt, certè uenturos scio. Vita impij certè efficit senectutem miseram. *Vita impij.* Sunt præterea auxilia ludi latrunculorum, musica, & ut ita tuos diligas, ut uoluptates tuorum, tuas, & proprias esse ducas. Senum propria blandimenta, pictura, odores, adolescentes, adolescentulæ, mimi, & moriones: Piscationes, aucupia, deambulationes, hortorum cura maximè uerno tempore, gemmæ, ædificatio, & structura, in diuitibus lectiones audire librorum iucundorum: epistolæ è longinquis regionibus missæ, quæ nos nouarum rerum admonent, sed uerè transmutationes. *Senum blandimenta quæ.* Ex libris in uniuersum Arriani commentaria, sed ualdè intento animo Theognoston. Ex facilè parabilibus poma odorata cocta, helenij radix, pariter cum croco, & ozimo, ac sanguis equi militaris rectè administratus.

De Canitie, & Caluitie. Cap. XV.

Canities fit in plurib. animalibus, ut homine, equo, mure, canibusq;. Homo maximè canescit capite, cætera animalia toto fermè corpore æqualiter canes, ac lupos canos, tum etiam totos mures uidi, equos non ita. Homini maximè caput canescit, quod ratione copiosi humidi, minus caloris ea pars obtineat. *Canities pluribus animalibus communis.* Cùm autem plurimum fuerit humidum, inquit, Aristoteles, ut in syncipite, aut nullum, ut in occipite nõ facilè canescit: quia nõ facile putrescit: nam canities quædam putredo est: fit enim capillus quasi cariosus. Quæ autem cariosa redduntur, dealbantur. Tempora igitur prius canescunt, quoniam humidum habent mediocre, quod faciliùs putrescit, quæ etiam tanguntur, facilius putrescunt, nam perflata serius uitiantur, ideoq; serius canescunt. Non esse autem canitiem morbum omninò incurabilem ostendit experimentum, quod quibusdam conualescentibus canis ob morbum factis, pristinus color reddit. Ergo canities quædam putredo est, quam, ut Aristoteles refert, retardat inunctio ex oleo, & aqua quod oleum prohibeat ne siccetur, & aqua refrigeret, naturalemq; calorem difflari nõ permittat. *Quid canities.* Quod enim putrescit, siccum necessariò est, id est, priuatum humido pingui. Canitiem curæ maximè ut experimentum docet, accelerant, lætitia, & iucunda uita canitiem tardant: leuibus etiam aut nullis ualore caput capitijs canitiem tardat. Sed cur barba cùm non tegatur, celerius canescit tamen capillis? *Dubium.* an quia pars illa magis à fonte caloris remota est. Cur etiam sanis atq; integris sensibus canescũt homines, si canities fit ob innati caloris pauperiem? Quoniam prius natura deserit ea, quę sunt minus necessaria. Minus autem necessaria sunt exteriora, & cutis. Dum uerò canescunt pili, etiam cutis dealbatur, sed cur recuperatis uiribus, & calore naturali instaurato homini canities non aufertur? *Solutio.* Hoc ideò cõtingit, quod cutis mẽbrum est debilissimum: membra autem debilia cùm uitiãtur, uix unquam possunt restaurari. Cutim uerò esse membrum natura debilissimum Galenus testatus est. Verum cur accidit, ut inter multos pilos aut capillos, unus aut alter canescat omnibus

bus alijs proprium obtinentibus calorem? Quia uelut in ligno caries, ac blateæ uno, aut altero loco proueniunt, estq; id potius materiæ, quam agentis uitium, ita contingit in pilis: cùm pars alimenti ob humidum aqueum abundans concoqui nequit: cum uerò lignum totum redditur cariosum, tunc necessario etiam redditur imbecille: igitur paucorum pilorum canities, uel ob aëris mutationem, uel ob uictus regimen emendatum, uel ob purgationem, præcipuè poterit emendari: sed generalis canities uix corrigitur, nisi ex morbo contigerit, uel fuco quodam ut infra docebimus. Sed cur pili reliqui corporis serius canescunt, quàm capitis? nam & illos canescere uidi, qui sunt in hominis corpore, ut in manibus, sed barba, & capillis serius. Causa est quoniã reliquis in locis rari, & breues cùm sint pauca constant materia, porrò quod modicum est, faciliè concoquitur, ob eam causam etiam spissis capillis, ac barba celerius canescunt. Ergo ad canitiem iam contractam medicamen- *Ad canitiem.* tum generale est: Mense Septembri uirentis nucis, & proceræ radicem cruris crassitudine sub terra latentem per transuersum secabis, sublataq; parte inferiore illius loco uas uitreum, aut figulinum uitreatum oleo oliuarum plenũ submittito, ita ut uas ipsum radicis truncum ex quo reliquũ præcidisti, recipiat intus, immergaturq; oleo. Deinde uasis os cera ita obline, ut cera radicis caudicem cum uasis summis labris coniungat, ne terra intus posit penetrare, inde linteo circumducto terrã sensim superimpone, ut uas radicis quam præcidisti loco sub terra sepultum iaceat, donec nux ipsa flores emittat, tunc uas diligenter, ne terra in eum cadat, cauendo detrahito, oleum inuenies nigrum, succo nucis in illum defluente perpetuis nouem iam mensibus. Ex hoc scrotum diligenter postquam homo in balneo sudare cœperit, inungito, atque assiduè in ipsum testes immissos foueto, nam ad omnes pilos, & capillos denigrandos optimè facere existimatur. Sufficereq; aiunt, si semel in *Nota.* anno quis hoc præsidio utatur. Nam uim testium transferri in totum corpus, pilorumq; causam esse indicio est, quod qui castrati sunt, nec calui fiunt, nec barbam e- *Aliud.* mittunt. Aliud experimentũ apud nos quod nõ fallit, quo quidã totus canus Patritius Ianuensis amicus noster nulla ex parte, ne uel ullo pilo, aut capillo canus uidetur, loris capillis, & barba dum adhuc mandent lixiuio aquam capitelli, ex qua sapo lanuæ fieri solet cum lithargirio, & calce uiua, ita immisceto, ut formam luti mollis, aut ptisanæ recipiat. Inde capillos diligenter, & barbam ex hoc medicamento calido illines, ut undequaque capilli, & pili inficiantur, cutis autem non tangatur, nam urit hoc medicamentum, & præcipuè barbam, & uesicas excitat. Ergo postquam illineris, siccari medicamentum permittito, celeriter enim siccatur: inde postquam siccatum fuerit, abluito lixiuio, & relinquentur pili nigerrimi, ac etiam splendentes, ut sunt cornua bubalorum tersa, & polita. Sufficit autem in quindecim diebus semel renouare fucum. Sunt & alia quæ tingunt, sed ut hæc æstũ illa eodem modo nimio frigore periculosa, ut in nostro Promptuario edocuimus. Calui autem inter omnia animalia uiri propriè (non tamen omnes) fiunt, sicut nec omnibus arboribus, sed quibusdam folia defluunt, sic & aues nidificantes plumam eijciunt, sed folia quidem arboribus, & plumæ auibus redeunt: pili uerò decaluatis non redeunt, *Caluities cur accidat.* quia caluities accidit propter mutationem ætatis, quæ est irreuocabilis, casus autem foliorum, & plumarum propter mutationem temporum, quæ est circularis, & *Cur solus homo caluus fiat.* ratio cur cætera animalia calui non fiant, & in homine sic est, quia cerebrum eorum est parum aqueum, & humidum, & ideo non debilitatur calor in eius decoctione. In homine uerò accidit caluities, propter diminutionẽ humoris calidi, & pinguis. Et ideò dicebat Philosophus, capilli rarescunt ubi calor excedit naturam, & cadunt propter cibi abstinentiam, uel propter infectionem humoris, ut in leprosis. Et sæpè quidem in uiris, sed nũquam in mulieribus, nec in nullo ante usum Veneris, sic an- *Conseruantia capillos.* tequam uti posit Venere, & hoc ob frigiditatem naturæ. Et medicinæ conseruantes capillos, illæ sunt in quib. est caliditas subtilis attractiui, & uirtus stiptica, ut grana myrti, & myrrha, & galla, & similia, canitiẽ quoque retardat euacuatio phlegmatici humoris, deinde administratio eorum, ex quibus generatur sanguis spissus, ac laudabilis. Prohibent etiam canitiem omnia olea confortantia, & consimilia, quæ confor-

conseruant eorum temperamentum, ut si cum pice liniantur, & dimittantur quatuor horis, deinde ingrediatur balneum, oleum etiam de costo, de nigella, de sinapa, & de oliuis syluestribus idem præstant.

De Vita studiosorum, professorum, magistrorum ludi literarij, scribentium, & uarietate artium. Cap. XVI.

AT summum felicitatis apicem probitas, eruditio ipsa, & studia sapientiæ præstant, ita uita eorum, qui his uacant plena est impedimentis, atque difficultatibus. Videtur nostro generi certè esse difficilis: Deo propria, & naturalis: nobis infinita afferunt impedimenta: omitto quod uulgus irridere ea soleat, potentiores, & quibus per scelus ad opes fuit uia, aut maiorum criminibus, hi omnes inuideant, ipsa res per se difficultates sine numero parit, Breue nostrum est hoc æuum, uita fragilis, conditio multis indigens, multæ ex natura necessitates, casus innumeri, coniunctorum importunitas maxima, timor plurium, omnia destinent, auocant, retrahunt, impediunt, & si nihil horum obsit, ingratam tamen efficiunt, uoluptatem, quæ ex illis percipi debet. Quia tamen, ut Prometheus ille natura nostra hincinde apensa mortalibus, atque immortalibus distrahitur, nunquam perfectè studijs sapientiæ incumbere homini licet. O quot studiosis obfuêre studia ad parandas opes: nec fieri omninò potest, ut uerè studiosus si non benignitate Principis, aut hæreditate, aut inuentione noua, artis cuiuspiam diues efficiatur, diuitias sibi comparet. Necesse est facere iacturam, aut ualetudinis, aut existimationis, certè & opum bene cesserit si hoc uno contenta sit sors. Galeno qui hac in parte felicissimus fuit, dum tempus somni studijs impendit, famæ, & gloriæ, & lucro nihil perijsse uolens, plurimum, ex uitæ cursu deperijt: & in scribendo monumentis suis fraude fecit: neque enim polita, aut emendata, aut perfecta emisit. Confirmata tamen est illius authoritas. Nobis quibus summa ob uirium imbecillitatem cura ualitudinis fuit, dum nihil somno detrahere uolumus, et opes, & gloria, & fama perierunt. Cicero uidetur unus fuisse totus ferreus, lucribrationibus, meridiationibus, studijs, laboribus, solicitudinibus, cura rei familiaris, Reipub. conscribendis multis libris, epistolis autem sine numero. Dic tota amicis operam dabat, perorabat aliquando quotidie à mane ad decimam usque horam, noctè scribebat epistolas, antelucano semper surgebat. Iam ergo præcipua studiosorum impedimenta sunt, neglectus opum rei familiaris, gloriæ, amicitiarum, omissio exercitationis, & mala coctio. Verum de quatuor primis cum non sit præsentis instituti, sed in libris de utilitate capienda ex aduersis actum sit, propterea hîc de duobus ultimis tantùm agere decreui. Mirum dictu est, neminem in tam necessarijs rebus mẽtem adhibuisse, aut eos qui adhibuerunt, uelut Marsilium Ficinum, nihil omninò dixisse quod ad rem esset, sed eorum loco uana, ridicula, ac quasi somnia, præterea etiam damnosa commemorasse. Sed ignoscendum his, qui quod potuerunt, præstiterunt, & quorum animus saltem bonus fuit: ob hæc tamẽ tot impedimenta sanè cõsuluerim, ut postquam res ipsa per se planè impeditissima est, ut omnia alia impedimenta quantum licet, qui studijs sapientiæ incumbere uelint, abdicent. Vnde non malè uidentur plerique Philosophi, (tametsi nec id bonum esse putem) nec admodũ eis bene cesserit à re uxoria, & procreãdis filijs abstinuisse, certè qui studijs his uacare uolet, habeat si fieri potest necessaria, & gloriæ, ac famæ cupidus non sit, cætera autem ut administrationem ciuilem, aulam, principum amicitiam, uoluptates lõgiores, curam rei familiaris quàm fieri potest meliùs ablegat. Idem uerò postquam difficultas tanta est in discendo, atque intelligendo, tum rectè atque emendarè scribendo, methodum habeat aliquam, qua in omnibus scientijs atque artibus proficere sine impedimento possit: cuiusmodi est Dialectica nostra, eique se tradat studio, in quo maximè & facillimè proficere se sentiat, cognoscat & naturam suam, tempora, consuetudines, loci, & hominum qui regunt mores, ac leges.

Nota. *Verè studiosus rarò diues efficitur.* *Nota.* *Quæ studiosus habere debeat.*

Habeat studiosus horologium, & speculum semper parata: horologiũ, quoniam

in tanta rerum confusione,ac mole necesse est,ut horas digerere sciat, eoq; magis si professor sit,aut doceat pueros,aut scribat. Speculum ut dignoscat habitum corporis,ut ante morbos occurrere malo corporis habitui possit. Ergo studiosus ita diudat diem,quem ab ortu Solis commodius numerabit, Romanorum more,& certè scitè illud laboriosum diem,& noctem in horas inæquales diuidere,tam & si illis ad negocia commodum,& utile uideretur. Sed de his hactenus: nos dies ac noctes ab ortu Solis in uiginti æquales horas partiemur: nec ante Solis ortum surget studiosus,ne caput crepusculo matutino lædatur,nec post primam horam differet, studebit ad tertiam diei horam:sed antequam studeat,aluum,& uesicam exonerabit, deambulabitq; parùm,pectet caput,frigida,manus,et uultum lauabit:forsan & bonū erit differre,donec è domo sit exiturus. Post tertiam horam exactam exercebit se in aëre libero pro conditione temporis,loci,ętatis,ac reliquorum. Vbi redierit, panem ex iure leuem, aut cum passis, aut astringente fructu edet: nec displicent mihi cotonea,aut pyra ex saccharo condita,uel berberis,aut mali punici grana dulcia ad sexaginta:quandoq; si uētriculus sit imbecillis,iecur pulli, solùm cum pane,inde per duas,uel tres horas,seu ad septimam fermè usq;, locis, negocijs domesticis operam dabit sine labore,tædio,cura'ue ulla,à septima ad undecimam studijs uacabit, conscribetq;,tum maximè decima,& undecima hora. Duodecima exeat si dies æstiua sit,modiceq; exerceatur locis amœnis: Tertiadecima cœnet, & à fine cœnæ cubitū se conferat,atq; hæc est summa generalis uitæ studiosi,nunc autem singillatim omnia distinguenda sunt.

Diuisio diei studentis.

Distinctio particularis diei.

Principio quisq; sibi pro ratione loci,& temporis distinguat subtilius diem,ita tamen ut tempus inter prandium,& cœnam sit nouem horarum, tempus quo cibus prandij possit concoqui,seu potius cibi qualitas,& quantitas horarum sex,tempus à cœna ad diluculum in lecto iacendi horarum undecim, tempus somni si fieri potest non minus nouem horis. Dum prandetur,ac cœnatur,sit qui legat aliquid, nec fabulosum,nec planem serium:tria enim commoda ex hoc sequuntur, uoluptas, eruditio,& q̄ lentius homo mādit cibos:unde & minus deuoratu, & exquisitiùs atteruntur:nec obfuère huiusmodi uitę:nam Attico cum is esset mos,uixit ad annum usq; septuagesimū septimū,quāuis grauissimis curis oppressus. Qui nō habeat anagnostē,habeat librū,cadem parsimonia utatur,dū discumbit aluū exonerādo: nam cogitare inter eundū parū ciuile,& commodū est. Dum quis uestes exuit,& induit, etiam hoc utile erit. Rectè,dicebat Seneca, si tibi quis pauculos nūmos eripiat, irasceris,magnā temporis partem,cuius nobis maxima est inopia,sponte prodigimus, si non dormierit homo,si delassatus fuerit,tardius cubet,serius surgat.

Quæ uicem exercitij gerunt.

At uerò si non commodum sit se exercere ob pluuias, aut quia iam arripuerit te podagra,aut aliud sit impedimentum, polire chartam aggredieris gemma corneolo,ut ego soleo,aut uitro,si ea non adsit,ligno incluso, sed non uidetur hoc tam utile,cùm solum partes superiores exerceantur. Ergo licebit totum id agendo ut fabri lignarij dolando commouere,& agitare corpus,hæc exercitatio inutilior est,& magis compta,quàm securi ligna Galeni exemplo diuidere,aut pila ludere,quod à grauitate uiri eruditi magis est alienum: præsertim quod cerebrum concutitur ea exercitatione, & homo nōnunquam labitur periculo iacturæ corporis. Sed & ne quicquam tum temporis interim depereat,prælegет aliquid tibi puer: & quod intelligi possit:& quod didicisse non pœniteat. Atq; utinā ego olim hæc sciuissem,non profecto morbosus adeo euasissem: sed alijs ad utilitatem natus uideor, potius quàm mihi. Quæ enim Galenus circa exercitationes scripsit, adeò operosa sunt, ut nemo ab illius ætate usq; nunc illum sit imitatus. Videturq; tota illa ratio similis Reipub. Platonis scripta homini quatenus homo est,non autem hominibus, nā neq; Rempub. Platonis ulla ciuitas unquā amplexa est, nec præcepta Galeni de exercitatione. Et tamen audiuimus in mōtibus Illyricis fabrum fuisse lignarium, qui cum simplici huiusmodi exercitatione ad C X L. annum peruenerit, filius autē prope C X X. non sunt adeò ardua quæ utilia sunt,& quę egregium commodum afferunt: quando plus iuuet usus,& assiduitas ex facilitate parabiles,quàm tam exquisita diligentia,cum

Historia fabri.

tia,cum difficultate. Galenus ut rectè illa tradidit, ita horum obliuisci non debuit. Exercitatio igitur corpori toti communis,et æqualis,tuta ac facilis omnium est præstantissima. Nec desperandum est exemplo auditoris illius Plotini, tametsi difficilius sit reuocata uiuendi ratione redimi posse hominem, qui iam à morbis sit occupatus:præsertim si temperamentum illorum auxilio fuerit,ætas non obstiterit,nam parcitate uictus,somno,exercitatione,animiq; lætitia tota uita humana constat,cætera sunt quædam additamenta & parum efficiunt. Scripsimus de huiusmodi in libro de Aqua & Aethere:tum uerò de qualitatibus exercitiorum,ac eorum differentijs,frictionibus,alijsq; auxilijs supra:ut repetere superuacuum sit.

At professoribus, magistrisq; ludi literarij, noua cura superadditur,neq; sibi, & Musis,ut ille dicebat, sed alijs etiam uacare coguntur, adeò uerò misera est uita horum,imò omnium studiosorum,quod ad sanitatem, & uitæ diuturnitatem attinet, ut nisi lætitia animi quæ ex bonarum artium scientia oritur obstaret, pauci admodum ad perfectam ætatem peruenire possent. At sic plurimi Isocrates, Gorgias, Leontinus, Thelephus Grammaticus, Democritus,alijq; plures studiolissimi, & professores, & ludi literarij magistri ad c. annum peruenerint, ac quidam etiam ex his excesserint,ut plus profuerit dulcedo studiorum, quàm labor. Et nunc etiam uiuit Mediolani Aron,qui pueros docuit nonagenario natu maior. Hoc non obiter adieci,sed etiam ut hortarer eos, qui muneri docēdi addicti sunt,id explere, debere munus,ut iucunde exerceant, & absq; tristitia, ac animi dolore. Vbi uerò munus hoc subierunt,dāda est opera ut aliquibus diebus interquiescant, quod & apud omnes leges institutum est. Maumethani quidem die Veneris, Iudæi Sabbati, Christiani Dominico quiescunt,quiescunt & à cœna:his uerò prandium,aut tempestiuum,& opiparum,aut serius & tenue sumendum erit. Exercitiorum ratio eadem erit omnibus,præterea studiosis magna uentriculi,et capitis cura habenda est, hoc quidem quoniam laborat plurimum,illi uerò quoniam præsidia in studiosis ab eo deducūtur,debilitatur etiam priuata ratione in docētibus, ac profitentibus attractione aëris assidua dum uacuus est: aër enim ingreditur, & refrigerat illum, qui longè calidior est,calidissimæ æstatis meridiano aere: quamobrem & nocte puluinari, & die charta,uel leporis Scythicæ pelle,seu Sarmaticæ quæ candida est,assiduè foueri debet,esuq; malorum punicorum,uuæ passæ pinguis,menta,berberis,cotoneis, myrthide,absynthioq;,tum uino flauo, quale Mombasium est, & carne uentriculorum auium restaurari per interualla debet:his autem ob hæc necessaria est magis exercitatio:fugere oportet potum plurimum,tum maximè cum inanis est, & aquam quæ solum id habet,ut laxet:conuenit tamē si acris humor in ipsum è splene euomatur. Oportet autem non plurimum trahere in profitendo aërem, sed quemadmodum in altercationibus parùm, & sæpe uocem eleuando non copiosum aërem attrahendo:uocis illa magnitudo sit potius musculorum pectoris exercitatio, & asperæ arteriæ,quàm ex multitudine aëris: porrò ad hæc proficimus, ut ad pleraq; alia usu sensim ascendendo. Qui uerò scribunt, & exercitatione interim priuantur, & pronum uentriculum agunt,ut maximè ex hoc læditur, ieiuni hoc exercere debent, & uentriculo maximè consulere cibis omnibus:quæ illi aduersantur, multitudineq; potus præter cætera uitant. Tum uerò situs multum prodest, ut ex hoc situ erectus scribat, & accliuis sit,ante abacus, & pectus leuiter tabulæ incumbat, & ex hoc situ, erectus stare cogatur, protēsis aut saltem productis cruribus, nam quod à genu infra est,parum refert quomodo se habeat. In omnibus autem huiusmodi laboribus, sed præcipuè in hoc uno,id obseruandum est, ut cùm segnities, aut torpor, aut tædium inuadit,illicò desistat, atq; inambulet, aut extentus in lecto recumbat, & recreetur,aliter in magna mala ne incidat homo in talibus periculum est:multum autem in his potest,ac fermè totum consuetudo, quæ si à pueritia cōtracta fuerit, & innoxia facile ferent talia,aliter nō,quamobrē sensim ad hoc opus præcipuè est assuescendum. Atq; hæc omnia,si quis bene animaduertat cæteris alias artes exercentib. accommodari possunt,quod singillatim explicare uelle penè infinitum esset.

Professorum uita.

Nota.

Potus plurimus fugiendus.

Scribentium uita.

Ad Raucedines, & destillationes in genere. Cap. XVII.

Destillationis causa & incommoda. Videtur dispositio hæc quidem in genere destillatio, raucedo autem cum ad fauces causa destillationis, imbecillitas cōcoctricis, ac retentricis cerebri, solet autem pituita destillare uel ad nares ut fiat coriza, uel ad oculos unde lachrymæ, uel ad fauces unde raucedo, uel ad pulmones unde tussis, aut difficultas spirandi: uel ad uentriculum unde cruditates, fastidia, nauseæ, leuitates intestinorum, fluxus urinæ, hydropes, dolores uentriculi secundum uarietatem materiæ defluentis, & membri recipientis, tum iecoris naturam: inde calculi, & obstructiones. *Defluxus ad uentriculum in senibus malus.* Sæuior in senibus ad uentriculum defluxus paratis, ætate in cruditates, hydropem, & intestinorum leuitatem: mitior ad pulmones quod durior fit caro tunc pulmonis, & fractu contumacior, tum quod minùs sentiant molestiam, & ob id minùs iuuenibus tussiant. *In iuuenibus periculosior ad pulmones.* Et sanguis senum frigidior, crassior, & paucior, unde minus fracturæ uasis periculo iuuenibus subijciuntur. At in iuuenibus diuersa ratione periculosior ad pulmones, minus ad uentriculum defluxio. Ad reliqua loca non ualdè periculosa uidetur destillatio, nisi admodum excesserit. *Intentiones curandi destillationem sunt quinq.* Intentiones curandi sunt quinque, ne generetur materia, ut genita euacuetur, ut diuertatur aliò, ut membrorum recipiens robustius redditum non recipiat, ut quod iam receptum est, eijciatur. In eductione iam genitæ materiæ è capite per pillulas descriptas quinto Artis curatiuæ multum confidit Galenus, sed illud est cum materia praua est, & semel defluxit, & periculum fracturæ uasis imminet: Aliter talibus medicamentis perpetuó utendum esset, à quibus corpus cōsumeretur: nec refert quali morte quis pereat, seu tardius absq; medicamento, seu cum illo celerius, imò hoc deterius est, euacuatio tamen si necessaria sit, ut materia nimis abundante, catapotia ex Agarico, & Aſsairet plerumq; conueniunt quod siccent, nec excalefaciant, eadem materiam iam defluxam educant. Porrò materiam quæ iam defluxit Galenus uomitu educit, sed quotidiano uomitu uti nimis molestum est: ubi igitur multa nimis sit euacuanda sic est. At aliàs compatanda est utilitas detrimento, si igitur quod defluit putridum est, aut prauum ualde acutum, salsum, & uentriculus facilè euomat, educenda est sic pituita, quæ defluxit. Dixi enim aliàs me nouisse hominem qui iam annis ab hinc x x v. singulis diebus cibum uomit toties, quoties assumpserit. *Vomitus tolerabilis.* In facili igitur uomitu eiectio excrementi praui diutiùs tolerari poterit: Aliter autem ubi mucus tantum frigidus est, aquæ potui, uel portulacæ perpetuo usui assimilabitur. Sic igitur utemur incidentibus, & excalefacientibus: procurandum est igitur diligenter ne generetur, & ut genita aliò diuertatur: & ut uentriculus aut pulmo non recipiant. Quæ igitur prohibent ne recipiant hæc membra, parum prosunt ob situm: grauia enim è sublimi ad imum facilè descendunt: conari autem multum in re minimæ utilitatis absurdum est. Prohibentia autem generationem, si sicca, in discrimen uigiliarum hominem traducunt: quod grauius plerumque est destillatione: & persæpe morbus additur morbo, non tollitur. *Nota.* Totum igitur præsidium est in coctione optima, atque diuersione. Coctio autem bona fit exercitatione, ieiunio, cibis facilis coctionis, & siccis, & auium carnibus, pane ex spelta: lotione oris à cibo ex aqua frigida, quæ etiam prohibet ascensum uaporum ad cerebrum, uino pauco, & odorato. *Coctio ut bona fiat.* Et ne quis scribat aut studeat à cibo: omnis enim, ut Celsus dicebat, mentis intentio caput implet: similiter motus à cibo noxius, at multis tegi pannis optimum noctis tempore ut sudor prouocetur, ac aër frigidus arceatur: oportet autem non solùm in uentre, sed in cerebro optimam fieri coctionem. Somnus etiam ad hoc diuturnus utilis est. *Diuersio defluxus tribus modis.* Sed diuertere hunc defluxum conuenit tribus modis, primus ut hora somni cum materia defluit, contineatur. Id fiet adhuc trifariam, primo ut cœna leuis sit, nam pauci uapores ascendunt, si modicus cibus, & minimè humidus assumatur. Secundo si astringatur quod iam cogitur: id fit uel cum frigidis uehementer, optimum est autem hoc in genere Diacodion, uel cum siccis, & in hoc præstantissima est spica Inda. Tertio ut quod conceptum est, potius ad nares defluat,

quàm

quàm ad palatum. Id contingit prono decubitu qui optimus est, ut supinus pessimus: ut assuescat emungere per nares, minimè excreare: ut narium meatus apertos teneat. Alter modus fit ante somnũ: & est ut aqua in ore contineatur: uapores enim & quicquid concretum est, excernuntur per uigiliam, atq; ita ad uentriculum minimè descendunt: iuuat & sic emungere nares etiam uiolenter: nam quæ fert ad nares, uia eadem est, quæ ad palatum. Tertius est ut ipsa uigilia cerebrum optimè expurgetur. Neque probo quæ masticantur, trahunt enim ea uia, quæ postmodum per somnum noxia est. Iuuat igitur alteram narem reliqua occlusa excutere, frigidam attrahere, atque in uniuersum ubi trahi non possit etiam per os in magna multitudine materiæ, illam expurgare. Exercitatione ad sudorem uti, nam per somnum siccatum cerebrum dum uapores retinet profundè, & diu dormiunt. Et destillatio tollitur.

Ad Corizas. Cap. XVIII.

EAdem ratio est corizæ, sed minùs periculum, minus detrimentũ: fœdum tamen uidetur stillare nares: Et ut Poëta Satyricus dicebat: *Coriza.*

Iam grauis es nobis: sicco uenit altera naso.

Pessimum est quod frequens coriza ac diuturna odoratum intercipit primo: inde etiam causa est destillationis, sublata purgandi per nares mucum facultate: demum ad oris fœtorem perducit, qui communis est his, quibus nares nihil admittunt. Solutio morbi fit his præsidijs, quæ diximus in destillatione, ut etiã ablutione capitis cum aqua frigida post lixiuium: commune enim hoc omnibus est destillationibus, ut aliàs diximus: uelut & illud omnia fugere repentina, ut calorem, ac frigus. Proprium uerò est nihil tentare: educere per nares ante concoctionem. Vnde in hac etiam aquæ thermarum cerebrum refrigerando iuuant: tum inædia, & patientia sitis. *Solutio corizæ.*

Ad uisus hebetudinem. Cap. XIX.

POrrò in uisus hebetudine cum sit triplex, alia ex spiritus uisui crassitie, frigiditate, & quod luce innata careat, tum imbecillitate: alia ex uiarum obstructione: atque his succurrant rutha, chelidonia, fœniculus, euphragia, lignum sanctum, corticeq; eius, cum uino, & melle, & panis cum ijsdem conditus, descriptio bona & experta in Iudæo. ℞. ligni sancti rasi electi lib. I. corticis eiusdem unc. iiij. aquæ lib. xx. uini lib. x. mellis optimi lib. ij. ruthæ, cinamomi añ. unc. j. euphragiæ, chelidoniæ, añ. unc. I. s. santalorum citrinorum unc. j. s. foliorum senæ orientalis unc. I. infundant simul per horas xxIIII. inde buliant ad consumptionem mediæ partis pro syrupo: inde cum eisdem rebus fiat infusio in tãtundem aquæ & uini, & eodem modo, & buliant ad consumptionem tertiæ partis pro potu, & cibus sit panis biscoctus cum chelidonia, rutha, cinamomo, amaraco, euphragia, fœniculo, atq; rosmarino. *Triplex uisus hebetudo. Auxilia. Experimentũ optimum.*

Tertia est crassities corneæ, & hanc solent ocularij medici seta equina exterere, & prodest non parum: cornea enim è regione pupillę libera est: circum autem tegitur à membrana alba, ibiq; exteri non potest.

Sunt præter hæc morbi ut suffusio præcipuè: ea est inter corneam, & araneam, tunica quædam superfusa humore aqueo: uerum medicamentis tenuissimis exteritur: ut tamen non sint mordacia, qualia est fellibus, & maximè uiperæ, & animalium rapatium, & destillatione mellis, imò mellicrati, & post per circuitum longum fit innoxia, & attenuatur, & balsamum per se est optimum, & sampsuchi oleum, id est, è semine eius est succidaneum. Et purgationes, & uictus tenuis, & siccus, & dignoscitur à gutta serena, id est, obstructione nerui optici, quia uidetur, & fit sensim, & oculo uno compresso, alterius pupilla dilatatur: quia ubi nerui conueniunt, spiritus qui ad oculum læsum diffundebatur, compressus reddit ad sanum. Et in *Suffusionis cura.*

suffusione semper aliquid uidetur, lumen, & splendores, & umbra quædam rerum: si autem non uidetur quicquam, adest aliud præter suffusionem. Et cum remanet uestigium uisus, nec curatur medicamẽtis, acu deprimitur ab angulo externo, perforata tunica crassa, & fit matura (non nigra, nec uiridis, nec crocea, nec rubra, nec fusca, nec liuida ualdè, nec turbida) quæ facili ex compresione oculi diuiditur (nam dura admodum, & in qua non sunt reliquiæ uidendi non curatur) per acum, & artificem peritum sanatur. Descriptio bona. ℞. lapidis murichinis, qui est similis lapidi magnetis, aluminis albi, chamæmillæ, calamenti, succi condysi.s. canapis, alij interpretantur s. granati syluestris añ. partem unam: fellis uiperæ, fellis aquillæ, añ. partem mediam fiat Sief. Et similiter semen Alchannæ, alij dicunt usneæ est mirabile. Et semen rapæ seu elixum, seu assum, & caro uiperæ comesta sunt ualde laudata à Principe, à quo supradicta sumpsimus.

Dilatatio pupillæ. Sed contingit imbecillitas uisus etiam propter pupillæ dilatationem: quæ si non sanetur deducit ad nebulam, ut dicebat Nicolaus Florẽtinus, & res minores in hoc *Lib. 3. Tra. 4. cap. 38.* morbo apparẽt, quàm sint. Et si peruenerit dilatatio ad finem corneæ, nihil tum uidebit. Et fit resoluta uuea, & contingit repentè: & contracta, & fit sensim, & est insanabilis. Et accidit decrepitis: tora enim & à siccitate, & ab humore contrahuntur, Et contractio uueæ est causa dilatationis pupillæ. Et fit ex causis externis, ut ictu, à nixu, ut in patientibus, & à fletu ut in pueris, & à causis internis. Curam ergo eius *Cura.* quæ potest sanari (debet enim senex diligenter respicere oculorum suorum pupillas si dilatantur, aut obfuscentur: sunt enim affines inter se hi duo morbi: & ex operatione, si uisio debilitetur: si obuersentur ante oculos splendores, aut imagines muscharum, aut quarumcunque rerum ante oculos appareant) in primo Promptuarij exactè tradidimus. Quare hic tantum sufficiet egregiam hic describere conseruam, siue electuarium ad uisus imbecillitatem, tum pupillæ dilatationem. ℞. conseruæ prunorum lib.s. florum betonicæ, roremarini, saluiæ añ. drach.ʒ. croci, garyophyllorum, xiloaloes añ. sene.ʒ. macis, cinamomi, anisi, fœniculi.s. raparum añ. drac. ʒ.s. Fiat electuarium cum syrupo rosaceo q.s. Capiat unc.s. pro uice, expertum, sed utebatur potu aquæ.

Ad dentium erosionem, atque debilitatem, gingiuarumq; erosionem. Cap XX.

Nota. Aliàs diximus in libro huic titulo dicato, & in libris de experimẽtis, & de sale Theriaco, aqua separationis, oleo sulphuris, coralio albo, nũc de conseruatione agimus, & facilioribus auxilijs, & sunt sal, & acetum. Dicebat *Quæ dentes conseruent.* Plutarchus in libro de Tuenda sanitate: Habitantibus, iuxta mare non sunt cõmemoranda dentium auxilia: quasi dicat supremum auxilium esse aquam marinam. Et sal quidem ipsum uidetur esse optimum: præseruat enim à putredine, gingiuas astringit, & erodit, ut utraque ui cogat aquã exire, & exprimat eam, quod experimento constat, unde dolores etiam sedat. Et dolorem leuat, & siccat. Et in uniuersum eo præstantius est auxilium, quò quãtitas auxilij certius deprehenditur. Sunt autem modi in salis acutie, & quantitate, ac mora: hora cum surrexerit à somno, laueritq; se, deinceps deambulaturus. Aqua uerò cum sale tam indigentibus auxilio, quàm non indigentibus communis est. Myrrha quoq; est optima dentibus, & ori, confirmat ualde etiam motos, cum ouo, & uino adhiberi debet: restaurat gingiuas, & odorem oris commendat, remouet putredines si quid aliud. Expertumq; *Lib. 5. De Med. comp. secundum locos ultimo.* est & aliud ab Aurelio Stagno Mutinensi medico insigni, uiro doctissimo, atq; nunquam satis laudato amico nostro. Tragorigani, est autem folio serpylli gustu pulegij frequens in Foroliuiensi agro drac.ij. hysopi drac.iiij. perdicias, & est parietariæ species, melle, & sale tenui subactæ, & in olla donec in prunas redigatur quadran- *Aurelij Stagni experimentũ.* tem, id est, uncias tres. Ego intelligam antequam exuratur, sic enim redibit parum differens à reliquis medicamentis, piperis unc.iiij. tundito, & cribrato: tollit omnia uitia, & splendidos efficit dentes, & os odoratũ. Et gingiuas absque uitio ullo subdit,

dit, quosdam addere salsamenta exusta in olla, aut cylium, & est salsamentum Pelamidum (apud Plinium) iuniorum scilicet thynnorum (quidam thunorum scribunt) si quis eorum cinere dentibus adhibito utatur eorum dolorem non passurum, uel solo. Cæterùm constat experimento certo in Hieronymo Guerrino amico nostro, ex usu opportuno aquæ separationis ad dentes corruptos, & cõmotos anno ætatis L X X. aut ualde prope duos dentes molares inferiores contiguos in mandibula inferiori natos, atque ad perfectam magnitudinem creuisse candidos, ac firmos: sed modum non me docuit. Scis etiam quæ de salis lapideis in aquam conuersis aliàs commemoraui.

Hieronymi Guerrini experimentum.

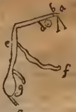
De præseruatione à rumice, seu ab hernia. Cap. XXI.

ET de curationibus horum alibi dictum est: uerùm maior uis est in uinculis. Et quæ fiunt sub umbilico cum fascia lata sursum comprimentia omentum, non solùm prohibent omenti, & intestinorum descensum, sed causam quasi abscindunt, & à descensu partes illas auertunt, & coctioni conferunt, & flatum discutiunt, & calefaciunt uentrem, uentriculumq; ipsum. Proximum huic est uinculum quod ab humero pendet, ex quo tamen dilabuntur intestina magis, & inæqualem sensum corpori affert. Tertium est quod fit è regione pubis, cum circulo ferreo ligno comprimente intùs, quod est inter os pubis, & femur, hocq; sanè omnibus est leuius, & expeditius, nihilominus cum in enterocele patiatur usque didymum intestina descendere, causam augeri sinit, & ui magna retinet quod iam confertim descendit, & in casibus obnoxium reddit patientem rupturæ omenti, quod sanè pessimum est. Sicut in epiplocele ad morbum aliquid confert, sed illius descensum, atque incrementum nequaquam prohibet, quæ mala deteriora sunt longè morbo ipso, & ex quibus breui pereunt ægrotantes. Primum autem uentriculum, hoc habet incommodi quod renes calefacit, & molestum est, nec prohibet prorsus herniam. Sed huic malo succurremus leuissimo uinculo ferreo: quod uerò ad molestiã pertinet usus cuncta (imò huius rei facilis) emollit. Renibus autem uinculum tenue & ex lino applicabimus, ut cum in ilia extẽditur latiùs, & tenuiùs fiat: renes autem ipsos aqua fontis sæpiùs madefaciemus. Et quantò addemus magis ex hoc præsidio, tantò dememus ex uestibus. Quid enim agunt qui loricam perpetuò gerunt? Et qui pelliceas uestes, & qui caligas grauiores, ut nũc moris est: adeò uoluptati leuiùs inseruire uidetur, quàm securitati, ac bonæ ualetudini, adde quod ex his duobus uinculis facilè quis in spem salutis deduci, uel minimo alio præsidio poterit.

Herniæ curatio.

Vinculum ferreum.

Propter tamen duritiem ferri in senibus præcipuè, & quod incalescit ualdè, æstiuo præsertim tempore, cùm illud uinculum ab humero etiam impeditum esset, excogitaui, ego genus aliud expeditius è corio quod firmum esset, ut ferreum, & leue, ac commodum, ut simplex & cõmune, poteratq; referri ad librum de nodis: sed ob magnam utilitatem hûc transtuli. Fascia coriacea sit longa a b, ut lumbos circumcingere possit ex a lingula propendeat, qua foraminibus iuxta c, alterum extremum uinciri queat b puluinar, quod ramicem comprimat d fibula linea, per quam transit uinculum e f, coriaceum quod cõprimit puluinar super os pubis, ne intestinum effluat, & dilabatur: in communibus uinculis f sursum deducebatur uersus b, hoc autem eleuabat partem c humiliorẽ puluinaris, ut laberentur intestina, aut omentum: propterea ego retraho f deorsum, & retrò uincio ligula g, hoc est expeditum, & ualdè comprimit c, ut uinculum ferreum supra hos pubis quod est intentum.

Fascia coriacea.

Altera obseruatio diligens esse debet cùm deijcienda est aluus, tunc enim locum uincire arctè oportet: atque dum deijcitur rursus considerandũ, præcipuè si uel circa umbilicum dolor affuerit: imò uentriculi deorsum attracto, aut si omninò deij-

Nota obseruationem.

cere

cere aluum nequeas. Idem dum ambulandum est, aut equitãdum quod pessimum, & post si pedibus iter agere debeas, hoc minùs malum ieiunis, pessimum repletis maximè potu multò, mediocriter à pauco cibo, nulloq́ potu, optimum & securissimum carpẽto uehi. Sed nihil melius quàm naui uehi: hæc enim sola loci mutatio fit corpore nostro prorsus immoto, sed & circa fines cum quiescendum est, præsertim dum motus fuerit uehementior. Sed & à cantu, dumq́ quis inflat tibias, hæc eadem & ab initio, & in medio consideranda sunt, tum in fine. At in cibo quoque sumendo eadem obseruare oportet in tribus temporibus, uel etiam cum capere oportet somnum: similis enim est ramex tribulo tyrannorum: ubi enim imposuerint semel, nunquam retrò se retrahunt, sed semper ulteriùs feruntur: quapropter studendum est diligentius in his maximè occasionibus, atq́ temporibus ut nihil agas, aut inchoes, nisi obsignato diligẽter inguine. Deterius etiam est si iam descenderit, nec reuocaueris: pessimum si uinculo interclusum, ne redire possit.

Obseruatio alia. Obseruandum est huiusmodi patientibus, ut duram non habeant aluum, deueniunt enim in coli dolores, aut ilei. Obseruatumq́ est quod ubi suppressa est aluus in talibus per quinque dies, etiamsi post deijciant, pereunt ubi doluerint. Et Venus quoq́ maximè in repletis auget morbum ualdè, quia etiam & ira, & tristitia, ut in Promptuario exactè demonstrauimus.

De Præseruatione à doloribus iuncturarum. Cap. XXII.

Episcopi Campegij podagrosi uictus ratio. IO. Baptista Campegius Episcopus olim Balearicæ Insulæ maioris, annũ agens LX. maioribus ortus qui podagra laborarent, adeò grauiter illa conflictatus est, ut nec è lecto surgere posset, nedum ambulare, & grauissimis torqueretur doloribus. Itaq́ ui morbi cogẽte talem instituit uictus rationem. Et manè quidem assumptis duobus ouis & ferculo, aut loco ouorũ carne, & aliquo alio cibo, demum bibit aquæ ligni Indi ualdè dilutæ (id est, quæ unam tantùm unciam recipit in iiij.s. libris aquæ) uncias quinq́ aut ad summum sex: uesperi autem minùs longè edit, nil autem bibit hyeme in cœna: tempestiuè autem se ad lectum confert, manè ualde diluculo surgit: atque eiusmodi uitam ducens iam duobus annis non torquetur à podagra, & ambulat, sed cũ scipione. In uniuersum, cib. est modicus, simplex, coctus. Sumit aũt in cœna alternatim acetariũ sine ferculo, uel ferculũ sine acetario, & uuas passas, & pyrum coctũ, aut cotoneũ ex saccharo conditum. Verùm post biennium in oculi sinistri cæcitatem incidit, ex nerui optici uitio existimant quod uasto sit corpore spiritum defecisse, & obstructionem in causa esse.

Modus noster est ut capias mellis optimi libras duas, aquæ uncias quatuor, coquantur simul in balneo mariæ perpetuo despumando, donec aqua cósumetur, inde colatum misceatur cum libra una rosarum purpurearum collectarum cum rore, & bulliant per sex horas in balneo Mariæ, & post obturato uase exponatur Soli per XII. dies, & agitetur quotidie, inde coletur, & abiecta corpulenta parte addantur rosarum similium prioribus, & similiter foliorum collectorum unc. iiij. & sint folia sola, & concluso uase ponatur in Sole per XL. dies perpetuo mouendo, ut situm non contrahat. Inde seruetur loco sicco, & cùm initium podagræ sentitur, uel ex satietate dignoscitur, capiat unc. ij. aut tres huius mellis mane, tantundemq́ sero hora prandij & cœnæ, & nil aliud pro cibo, uel potu donec senserit se securum ab omni periculo, & tunc omisso melle transeat ad cibos coctos, & moderatos, ut panem, aut orizam, aut chondrum. Et si deiecerit aluum, tutus erit ab ea: si autem non, tunc cum eodem regimine transeat ad præsidium scriptum in primo de dentibus. Et hoc est optimum, & facillimum.

Quæ podagrosis euitare debeat. Ergo ad custodiam podagræ deuitare oportet cruditatem, & ob id uigiliam maximè, Venerem, uina potentia. Quid si duo ex his iungantur, res erit in promptu. Vsus præterea fructuum, præsertim peponum, plurimum facit ad podagram procurandam: non solùm quia humor ille serosus decurrat facilè ad articulos, sed quod

pro-

prouehat humores secum per spatia arcta, ut podagræ causam afferant. Cibi quoque plurimi alimenti, uelut uinum crassum, aut plurimum, oua & carnes progignūt podagram: ut in uniuersum sint sex. Quibus si addatur motus intempestiuus à plenitudine cibi, & calefaciens articulos, & omnimoda inertia, habebis absolutam enumerationem causarum. Cibus quoque ualdè uarius nocet multis de causis.

Iuuat autem ad tutellam (Paulo teste) si per totum uitæ tempus homo inungat loca obnoxia inflammationi sale benè trito cum oleo, bis in die ante prandium, & ante cœnam. Et uix sumptui æquatur utilitas, in tam longa assidua cura artus inungendi. Falluntur etiam qui putant oleum miris modis sali miscendum, nam Paulus huius rei minimè meminit, nec hoc probat. Sed dices, quid si materia ex hac unctione inhibeatur, non'ne retrocedet, & periculum lapilli, aut attoniti morbi, aut lōgæ febris afferet. Itaque non idem est hoc, ac si siccato iecore, aut aliter mutato prohibeamus eam materiam generari: sed sale siccatis artubus, & oleo calefactis materiæ transitus inhibetur, & conuersa ad cutim erysipelata gignit, aut scabiē, aut morbos cutis graues, & fœdos, si deterrima fuerit anthraces: nam fertur iam eousque, atque ibi solum prohibetur, quo circa præ impetu sanguinis retrocedere non ualet. Et ideo tutum ex his hominibus laborare scabie: & purgare corpus maximè à serosis humidis, sub Vere semper, sub Autumno plerumque: Ita etiam uti aqua pro uino, & maximè amica uentriculo plurimum confert, & si calida sit, & urinam prouocet. Et ideò decoctum ex menta, & paryophyllis, & cum saccharo, uel cinamomo ad gratiam, & si necesse est cum folijs apij, aut petrosilij: & hæc sunt ultima, ut etiam coralius leuigatus ualde ruber in potu sumptus. *Quæ podagram iuuant.* *Purgatio ferme necessaria.*

Sed est genus podagræ aliud quod non dolet, nisi cum motu, aliud cum extensione, & hoc est deterius. Et locus inflatur, & incalescit, & musculorum uentres non uexantur, sed sola capita, & impedit motum, & est materia crassior, & morbus difficilior ob id, & præseruantur cum eadem unctione, nam educit materiam forás, & & salsam reddit. Et omitto quod exsicet cùm sit res parua. *Podagræ genera.*

De Emendatione cuiuslibet imbecillitatis in uniuersum, seu generaliter. Cap. XXIII.

NOn potest imbecillitas emēdari, nisi causa cognoscatur. Ea solet esse multiplex. Intemperies primum, laxitas substantiæ, excrementi retentio, influxio alterius materiæ ob situm, corruptio quædam putredini similis, mala compositio. Emendantur autem præcipuè his, quæ intemperiem tollunt contrarijs: his quæ astringunt, nam ut laxitas corrigitur, & excrementa propria, nec simul cogi possunt, nec diutiùs retineri, nec aliunde influi: odoratis cum motu: nam inchoata putredo sic aufertur: & si uitium sit in compositione corrigere, si corrigi posit. Quæ uerò coaceruantur in membro excrementa celeriter, & per loca naturalis effluxionis educere debemus, si nō licet saltem per fontes, aut purgatione, aut deductione ad hæmorrhoidas. Similiter quæ aliunde influit contraria ratione, ac simili exemplo auertere quo non nocere posint, aut ualde parum. Cùm autem uolueris membri curare imbecillitatem, totum corpus euacua, inde ipsum membrum exquisitisimè utrumque: uias quoque omnes ab eo patentes redde, quasi aulam in aduentu Regis preparaueris, post accingere ad opus, & per cibos, & per medicamenta, & topica, & eò dùm perseuera, donec neque uestigium relinquatur: talia instrumenta sunt mutatio aëris ad loca aperta, & cōtrariæ qualitatis, decocta lōgo tempore data, ex his quæ uim habent pinguē, & aut euacuāt, aut morbo aduersantur, quę odoratis miscere plerunque possumus, thermarū aquę in potu, & superfusæ membro lutum, cerata, & medicamenta gemmea, & metallica, & destillationes ex densis rebus, aut odoratis, aut naturæ ualdè amicis, ut melle, & rore coacto, qui uocatur manna, & æthere. *Causa imbecillitatis multiplex.* *Quibus emendantur.*

De Errorum emendatione. Cap. XXIIII.

Vix quiſq; ſine errore uiuit.

MAxima eſt in humana uita huius doctrinæ neceſsitas, quando uix quiſq; ſine errore uiuat: dignus eſt non leui commendatione, qui non niſi leuiter errat, & ſi frequenter. Quod ſi etiam grauiter ferri poteſt, modo emendari poſsit, nec ſæpè aberret. Sed ſi grauiter & ſæpe, non eſt hominis nomine dignus, deterius etiam qui grauiter errando emendationi locum non relinquit. Erramus etiam ſæpè ſi noſtris decepti, uel occaſionibus intercepti, aut omninò coacti: quare admodū hoc genus exercitationis in uſum uenit. *Nota.* Cùm ergo quis maximè ſenex plus eſitauerit, ac biberit, aut etiam non ſemel id egerit quàm è re, & præſcripto fuerit, aut uigilauerit, aut laborauerit, uel curis grauib. ſemetipſum excruciauerit, uel uſus fuerit Venere, uel cibis prauis, uel cōſuetudinem, quæ maximè ſenibus amica eſt, reliquerit, tum metuendum eſt ne ægrotet, unde ſtatim omnibus occurrendum eſt auxilijs: uoco illa ſomnum quietem, lætitiam, cibum percoctum bonum, & conſuetum quantum oportet, nam ieiunos non minùs iuſto plus reficere conuenit, quàm etiam ſatiatis inædiam imperare. Præter reliqua cum propoſuerimus conſuetudinem, illamq; optimarum rerum ſeni ſeruandam ei maximè ſtudere oportet, atq; illum in ſtatum conuenienrem reducere.

Communis ſenum auxilia que.

Proponamus ergo quod ſenex ultra ſolitum laborauerit, uigilauerit, cibis crudioribus uſus fuerit, & aliquanto plus, ita ut non concoxerit nō ad purgationes ueniendum eſt ſtatim: ſenex enim quātum fieri poteſt cauere debet huiuſmodi, quo circa demiror cur uinis flauis uti imperauerit Galenus, quæ loca illa primum nimis excalefaciunt, & ad ea materiam plurimam deducunt, unde uel in lapidem, uel impedimentum urinæ, uel uriginem proni ſunt, uixq; ullus euadit his præclaris Galeni conſilijs, qui non in aliquod horum incidat, aut ſi minus in podagram.

Senex purgationes cauere debet.

Quare cum de hoc iam dictum ſit, neque his auxilijs reſtituere: curauero quæ per ſe mala ſunt. Igitur longiſsimè conuenit dormire, atque etiam cubare, ſed ſi dormire non poſsint, euomere, ſi nec id conſequi, bonum exiſtimes, aut omninò non liceat iuribus modicis cubantem alens, non plus iuſto aluum irritabis, minusq; urinas. Somnum uerò conciliabis cum his, quæ dicta ſunt, oppones autem crudis iura ſolùm non ſorbitionibus, aut uitellis ouorum uteris, ne diſtrahatur cruditas, multò minùs uino ullo. Puluinar uentriculi parti admouebis ex anſeris iuuenis pluma. Poſtquam deſcenderit è uentriculo, rurſum præcordia moderatiſsimè tamen fouebis, uelut lana candida elotis ſordibus, & pelle leporis albi mollioris, ſarmatici, ſi cibus non deſcendat, ſed reluctetur omninò oleo fouebis uentriculum: ultimum eſt niſi nimis abhorreat oleum amygdalinum dulciſsimum ac recens, non tamen ad faſtidium uſque propinare. Quod ſi cibus corruptioni obnoxius ſit, aut euomere neceſſe eſt, aut caſsia nigra pingui, orientali, recenti, multa deijciendus eſt, poſtmodum firmato uentriculo ſorbitionibus ex pane ſenſim auctis recreandus, atque reſtaurandus.

Columborum turritorum uis.

Sed eſt uis quædam inſignis in pullis columborum turritorum, nigram habentibus carnem, deijciendi aluum, purgandiq; uentriculum non ſolùm prorſus abſque moleſtia, ſed illum etiam confirmant, ac nutriunt, in iure madefacere illorum panem debemus & carnes eorum, ac iecur, tum uiſcera edere: forſan non omnibus æquè aluum poſſunt, mihi ſufficienter proſunt, ac ualde ſatisfaciunt. Credo etiam palumbium pullos id melius poſſe, & forſan etiam ipſos palumbos: nam dubium non eſt, quin id agant partis nitroſæ, quæ in illis quàm multa eſt beneficio. Ergo ſi pullos huiuſmodi ſemine caulium, tum eruo, atque phaſellis crediderim, & lentibus, atque lupinis, horum enim & quorumcumque cremor deijcere aluum poteſt, tametſi ſubſtantia aſtringat. Sed & ſi talia in aqua nitro, & cemento madefacta diu antequam exhibeantur columbis ſteterint. Iuuabit etiam boragine pullos implere, ſic enim aluum magis mouebunt, & noxiam à triſti ſucco contractā emendabunt, neque enim quicquam nitroſum, ſalubre, aut utile alimentum exhibere poteſt, ſed tamē huiuſmodi columborum caro inter omnia eſt utiliſsima, cùm non ſolùm aluum deijciat bellè, ſed uē-

triculum

triculum detergat, ut famem excitet, corroboretq́, ac nutriat, secus & iecur, quod huiusmodi alimento gaudet: purgatq́ obstructiones illius duras quidem in senibus, & atrabiliarias substantia simile illi alimentum præbens: ob id uuæ passæ ualdè pingues, & recentes in hoc genere sunt, sed multò inferiores. Atque hæc quod ad morbum, morbiq́ causam artinet, ad impreßionem autem, iam ex his factam in uentriculo, mesareoq́, & iecore, cum hoc ipsum idem conducat, si quid aliud: *De impreßione facta.* propter eos tamen quibus hoc auxilium non proprium est, nec adeò saturare, ita agere conuenit: principio eiecta quouis modo cruditate, si relinquantur uigiliæ, aut siccitas tam cerebri, quàm uentriculi, & iecoris utendum est somno, si non possumus balneo aquæ tepidæ, si nec hoc pedum, & crurum, ac capitis, tum quiete, dormire quacunque hora, humectare corpus potu uini dulcis, uitellis ouorum, iuribus carnis castrati cum rapis, & boragine, butyrum recens cum melle edat pisces pettosos, uuam passamq́ Creticam magnã, pinguem, aut nigram sine semine paruam: bibere aquam leuem cum plurimo iulebo uiolaceo: omnia modicè, & ad coctionem facillima. Sed si flatus, aut tensio, & tynnitus aurium, tunc omninò tenuiter nutriendus, & non ante perfectam solutionem symptomatum, & si symptomata foueat humor crudus detergatur mel uiolaceo purgante, post edat cuminum odoratum paucum cum iure pulli, aut orientale origanum, uel hysopum, sed si tumeat præcordium cum pondere, aut tristitia, & timor, aut obstructio ex urina, uel fæcibus appareat, aut ructus acidus, tunc hoc deterius est: sumat ergo iura pullorum cum thymo, aut origano orientali, & utatur ruta cum aceto, & sale, & deambulationibus, ac somno, bibatq́ uinũ dulce: nisi adsit obstructio: & comedat comam absynthij cum sale, & cappares, & smirnium, quod ab Italis Maceron uocatur, nec est eruthanum cùm sit odoratum. Sed si aluus lubrica relinquatur, non oportet cohibere, sed neque irritare: leuitas enim alui non continua, nec frequens solet esse utilis ualetudini senum, tametsi longitudini uitæ non conducat: semper enim cum inutili utilis aliquid excernitur: fouebimus itaque uentriculum oleo, in quo decocta sit absynthij coma, *Nota.* tum ex nuce myristica, & si non sufficit, lentiscino. Quod si corpus contabescat, & fames cesset, nutriendus est lacte asinæ, uel capræ, balneandus aqua dulci, post in- *Si corpus senis contabescat.* ungendus oleo dulci, uel etiam uiolaceo, atque somno indulgere debet. At si uentriculus appetat, satis uideatur tamen imbecillis, nutriatur carne apri, uel nemoralis tutis, iuuenum in ueru assatorum: nil enim magis uentriculo confert, sed pendeat hyeme tribus diebus, æstate duodecim horis: hæc caro, & glandosæ carnes, seu lactes, & iecora, uenrriculiq́ pullorum, & gallinarum fila non habenr, cùm benc fuerint præparata, uentriculo tamen suilla utilior est. Quod si sitis uehemens urgeat *Si sitis urgeat senem.* senam, iam bilis redundat ad uentriculum, si cum hoc sit amarum os, aut uinum amarum uideatur, aut subuersio, & nausea, uel capitis dolor, tunc manna purgandus est æger, & astringentia uentriculo amica exhibeantur, & betæ, maluæq́, sed si mala hæc non adsint, sed sola sitis, pituita salsa in causa est, hanc purgabis melle uiolaceo aluum leniente, uel si uelis etiam manna, sed & iure pulli cum thymo, aut hysopo, aut etiam ulmi cortice. Sed si leuis solum adsit imbecillitas, supinusq́ uentriculus, oliuas, aut chamas, aut ostrea dabimus ante cibum. Cùm uerò uentriculus non deijcit, dabimus multam uuam passam, si non, ius etiam caulium pingue: & si neque id sufficiat, betam cum mixtis. Hæc si nouisset Galenus, magna cura fuisset liberatus. Rursus si dentes dolcant, aut muscæ, & imagines oculis obuertentur, uapor est crassior, & initium aquæ, etiamsi non lædatur cerebrum. Quamobrem tùm purgandus est senex cassia nigra cum pastillis ex turpeto, uiolis & manna, leuissimus, paucusq́ cibus, ut pote auricularum caro sola, bibat aquam ex saccharo, aut orientali melle, Hispano ue, & floribus roremarini, ac cinamomo, & macete. Su- *Puluis noster à cibo.* matq́ à cibo puluerem nostrum ad hoc. ℞. foliorum melissæ uiridium teneriorum, & in furno siccatorum drac.ij.s. maceris, quod uocant macis, & est cortex nucis myristicæ drac.j.s. spicæ Indæ, florum rorismarini añ. scr.iiij. sacchari optimi unc.ij.s. Terantur & fiat puluis, ex quo sumat scr.ij. aut.iij. pro uice. Et scias quod meta medicamentorum, & auxiliorum, & qualitatis, & quantitatis ciborum, atque

Oris sapor si gnum est multorum. ordinis eorum, tum forani, est oris sapor manè cum expergiscitur, cum fuerit optimus, & senserit se leuem & alacrem, & odor neque ipsi, neque alijs displiceat, hanc uiam hesternæ cœnæ obseruare debet, salsus autem malus, & sitis, & grauitas in uentriculo, & quod deterius est malus odor, uerenda sunt: leuis amator minùs malus est, tum maximè cum prandij initium ab absynthij coma fecerit cum sale, & oleo perfusa, aut tortam ex illo cum luteis ouorum, & butyro copiosè deuorauerit absque alio cibo. Est enim medicina insignis ad hoc, & cibus: licebit autem duobus in prandijs, aut tribus eo auxilio uti.

Ad Flatum senum. *Cap.* XXV.

Flatus in senibus quæ pariat. Peculiaris autem affectus in senibus est flatus copia, atque assidua, unde dolores, impedimenta coctionum, distentio, imbecillitas uiscerum, & refrigeratio, nausea, singultus, crepitus uentris, & ructus: inde etiam herniæ, dum flatus uiam facit descensui intestinorum, aut humorum. Oportet igitur hac in causa à cruditatibus maximè cauere: & ubi adsint non edere: pauco potu uti, & ab aqua cruda abstinere, tum flatuosis cibis. *Flatuosi cibi qui.* Sunt autem quæcunque crepant in igne, ut castaneæ, poma: & quæcunque substantiam habent terream ut legumina, & præcipuè phaselli, & fabæ: item radices omnes, sed rapæ inter illas sunt deteriores, & quæ frigida sunt ualdè, & humida, ut cucumeres, lactucæ: Et uiscida pinguia excrementosa, ut caro suilla, & lac, & cibi ex farina. Friabilia autem & temperata sunt præstantiora, ac mollis substantiæ. Cochleæ, ranæ, & astaci flatuosi sunt, & ascaloniæ, seu bulbi, & cæpæ, & porri. Et mollem ac fluidam aluum habere bonum est, aut enim flatus non gignitur, aut non nocet, aut minùs nocet: quies præterea à cibo, & exercitatio ante cibum, & somnus prosunt. *Senes quia flatibus pleni.* In senibus enim omnia sunt ad generandum flatum: Dentes mali, caloris imbecillitas, multitudo excrementorum, uigiliæ, paruum exercitium. Oportet quoque uincula astricta uentriculo adhibere, ac uentri, plurimum enim iuuant ad coctionem, ad expellendum flatum, & si retineatur, minus nocet, & fouere præcordia oleo lentiscino sæpè, & imponere lanam pinguem illotam, ea enim melior est purpura, & pellibus uulturum, à quibus uruntur, membra naturalia non confirmantur. Sicut etiam malè agunt consulentes in præsenti, & nocentes in futuro dentes, piper, diacalamum, & *Quæ prohibent flatus generationem.* quod deterius est zedoarium. Quod autem flatum prohibet generari est nucleus persicorum, & chamæmelon inter temperata: Et ruta, & carum interius ualdè prosunt, exterius autem oleum sambucinum, & oleum de spica, quo pigmentarij utuntur. Et caro lupi, & uulpis, & ericij, ac cerui longo usu, prohibent generationem flatus, maximè assatæ in ueru, & patella: & oxymel cum ruta tollunt flatum, licet mel sit flatuosum. Et habere oportet pedes calidos & siccos, semper qui obnoxius est huic affectui. Et non oportet cibum sumere, nisi benè expresso flatu: ad hoc iuuat mandere quædam, ut anisum, uelut tartarum, ad educendum copiam pituitæ è uentriculo, uel è cerebro, & comprimendo ilia: usus enim uelut in alijs rebus docet, & efficit quod quærimus, seu infra, & est melius, seu supra, & est facilius. Et cum retinetur aliquando est fixus, quandoque mouetur, & est cum facit dolorem, & est deterior, & cum inflat, & est deterius exiguo dolore, & maximè cum fuerit intero mentum & peritoneum, & non est tamen hydrops sicca, quia illius materia est crassior, & est uapor, non aër & est pessimum, sicut non continetur in intestinis est minus malum, medio modo se habet aër in cauitate dicta. Et cum retinetur in cauitate, multum lædit coctionem, & si sit ualdè frigidus, aut multus, efficit dolores. Et fixus minus efficit dolores, quia minus refrigerat, si modo non retineatur præcluso exitu. Et hernia umbilici deterior est, quàm scroti, quia non est idem periculum de incremento quod est in enterocele, uel epiplocele, uel ab humoribus obsitum. Et quibus flatus ascendunt, commouetur sæpè sternutatio. Et mutatio cibi plurimum facit ut non generetur. Et expresso flatu optimè debet etiam homo aliquantisper *Nota.* quiescere super lecto, antequam comedat, & fouere locum siccis pellibus, aut similibus.

libus. Et aqua frigida quandoque curat flatum. Rursus repetendo, colligendo, & in ordinem redigendo ea, quæ dicta sunt, flatus fit ob crudum humorem, uel genitum, uel ob destillationem aduenientem è capite, aut quia redeat ex intestinis, ut in ramice. Et offensa eius est quod refrigerat, & distendit, & debilitat, atque impedit coctionem: ob id ergo optimum existimo deglutire manè mellis cocti à drac. j. ad duas, quandoque etiam plus, nam flatus à sola intemperie non generatur. Detergit, calefacit, attenuat, & nutrit etiam, & non semper: sed cùm urget, paratum igitur habebit senex, sed si non sentiat quicquam, negat Auenzoat laboranti præ imbecillitate uentriculi, concedendum mel.

De Ventriculi cura. Cap. XXVI.

Ventriculus est membrum adeò necessarium, ut inter principalia uitæ adnumeretur. Itaque & illius cura maxima habenda est, & quod communicet cerebro per neruos sexti partis, & cordi, & pulmoni, & omnib. membris naturalibus: quamobrem & ob id, & quoniam cuique membra alimentum subministrat: & cura non solum exquisita indiget, sed in ipsa curatione, ea quæ illum confirmant, admiscebis. Et quoniam appetitu cibi illi opus est, iucunde tractari debet: sunt autem morbi illius, alij quidem simplices & cum materia. Materia autem excrementitia aut cruda in concauo eius contenta, aut infarcta. Et similiter biliosa, pituitosa, melancholica, & omnes hæ quinque ut sint decem: exustæ etiam ut uiginti: sed omnes eiusmodi, ut uel per circuitus recurrant, aut cùm solum, sed ut leuiter sanari possint, nam quæ obiter ex magnis causis inciderunt ad θεραπείαν pertinent, non ad custodiam, sanitatemque tuendam. Quadraginta igitur sunt modi. Simplicium intemperies quidem una, aut plures, ut sint octo. Et quoniā ut frequenter contingit, alijs permisceri soleat, accident cōpositæ XXVIII. & cum simplicibus XXXVI. Rursus adest quid medium flatus & aquæ, ut omnes iam connumerentur LII. & XXXXVI. possentque permisceri numero infinito. Aliæ quoque sunt comparationes maximè ad cerebrum, quod demittat, quodue patitur, & intestina similiter iecur, pulmones lienem ut sint decem, & ob consensum simplicem XX. ut omnes XCVIII. Præter hos morbi proprij lienteria seu leuitas intestinorū, imbecillitas quædam propria, non posse concoquere, appetereue fames canina, uaccina, sed hæc prorsus morbus, & morbus magnus, & malus ut sint iam CIII. si dolor loco eius adijciatur. Sunt præterea morbi in magnitudine plus, aut minùs: itemque raritas & tenuitas. Et si omentum desit, aut sit macilentum. Et si arteriæ à corde mittantur paruæ, aut è iecore uenæ, uel sanguis alia ex causa ex utroque paucus, aut malus, & confirmatio, si meatus ex iecore, seu fellis uesica, uel in fundum penetret, uel nimis elatus pro duodeno uētriculum petat XIII. inde fiunt modi: ut sint omnes uentriculi morbi CXVI. præter compositos qui sunt innumeri, sub his tamē continentur, & prauos ualde è genere iam dictorum, aut non iam dictorū, uelut ulcus, inflammatio, scirrhus ex ascite, uel tympanite, intemperies. Quæ ad curandi artem pertinent non ad tuendam sanitatem. Vt uerò artificiosæ, atque utilissimæ est ad curandum, & causas dignoscēdas paucas illas admodum multis à Galeno prætermissis alijs non animaduersis in tam magnum numerum deducere, ita & quasi cōtraria methodo tam multas, & certa ratione utile fuerit ad breuitatem, ad claritatē, ad sanationis faciliorem occasionem, in longè pauciore capita contrahere. Ergo id fiet si ad simplicia primum, uelut per circuitum, & obiter, & exusta, non exusta, in concauitate infarcta, pituitosa, biliosa, melancholica, excremētitia, cruda, aquea, flatuosa, calida, frigida, sicca, humida. A' cerebro, iecore, pulmone, liene, intestinis, lienteria, dolor, imbecillitas, non posse concoquere, nō appetere, fames canina duplex, quæ non concoquit, quod nimiū est: quę concoquit, magnus, paruus, rarus, tenuis, absque pinguedine, arteriæ, uenæ paruæ, sanguis geminus, aut paucus, aut malus, meatus q penetret, aut altior pcipuè latus, ut sint XLII. Alia ratione à simili ut calor, & calor cū humido, est ēm pars, sed meliùs à iecore, à pulmone ad uētriculū, uel intestina. Tertia à simplicibus ad composita. Quarta à contrario, frigida calidis, calida

 frigidis.

Ventriculus membrum est principale.

Nota.

Ventriculi morbi qui.

Nota.

frigidis. A' maiori quæ est cura doloris, aut inflammationis, transferuntur ad dolorem leuem, aut calorem mitem. Vnde seges multa à Principe Latinis, Græcisq́; ac Rasi, & recentioribus: oportet autem imminuere mora, quantitate, mutato medicamento, attenuando, miscendo, præparando, ita contrahentur, non solum quæ compositæ sunt, sed ex his C X V I. ad longè pauciora. Vltima in diuersis à quibus inchoandum?

Medendi uarij modi. Modi medendi cibus, medicamentum, cibus medicinalis, regula uictus, conseruatio facultatis, intus, extra, & proprietate. Irrigatio, animal, pellis, emplastrum, oleum, ignis, per aliena uelut clysteria. In omnibus obseruandum ne trahamus super membrum læsum, ut confirmemus illud, ut corpus prius sit repurgatum. Tertia est exemplum quod plura complectatur: constare debet ex generibus plures complectentibus causas, & species: & ideò multifariam breui iam contractum exhaurit numerum, uelut excrementitia cruditas infarcta ex imbecillitate uẽtriculi, ob descensum pituitæ à cerebro dolorem, & flatum faciens. Iam uides septem hîc cõtineri ex X L I I. compræhensis in contractis, adeò ut sex expositiones superficetent.

Detergentia ualida. Dicamus ergo primũ quod materia infarcta detergentibus ualidis, maximè cruda, indiget. Et ob id etiam quod excrementitia, & semiputrida confestim postulat expelli: sunt autem detergentia quæ abradunt materias à locis: idq́; cõtingit tripliciter in cute, & talia poros aperiũt, ubi sordes sint occlusi, uelut balneo, strigili, & potestate dicit Galenus, ptisana absq́; morsu, item mel, maximè Hymetium, moderatè autem farina hordei fabarum illius ætatis, (nam nostra astringit) & erui, & mulsa aquosa, his magis iris, panacis radix, aristolochia, mulsa mediocris: magis etiam his quæ ex nitro, spuma scilicet eius aphroni tantum, & nitrum ipsum. Et tandem ut dixi mel Hymetium. *8. Met. Med. c. 4.* Secunda comparatio est ad ulcera, in quibus mel usque ad morsum non leuem præstat: ærugo autem ultima est, ut dicit Galenus, nam stipatio detergentibus non indiget, sed emollientibus, & humectantibus, uelut balneo, & oleo. Tertia ergo est intus, quæ habet ordines. Primum enim est detergere & sine morsu, ut ptisana, post cum leui morsu, ut mulsa, sed leuissima saccharum: inde apomeli, deinde oxymeli, post scilliticum oxymel quod etiam aperit: deinde si addãtur apium, atq́; similia, & maximè, quæ dixi amara, & uehementer, ut aristolochia. *Nota.* Sunt autem quæ proprietate naturæ euacuant, & illa non detergunt ut scamonium, alia quæ humectant ut oleum: quæ tamen ualdè detergunt ut ius caulium, mel, & ius chamarum, ea uentrem subducũt, tum humore semoto, tum morsu, atq́; eousq́; doctrina Galeni procedit: at non ex his tamẽ adhuc intelligimus, quomodo quæ detergunt, & cur, & qualia sint, nisi quod ut dixi tenuia esse dixit: & calida, ideo uitiosa, uel amara. *Tria diuersa ualdè detergentia.* Accipiamus ergo tria quæ diuersa natura sunt, atq́; omnia detergunt ualdè, mel quod dulcissimum, nitrum quod salsum simul & amarum est, & lupini qui sunt amari. Quærendum est igitur primum an omne amarum detergat, quidq́; sit commune detergentibus: nõ enim sapor quandoquidem in maximè contrarijs saporibus amarissimo, atq́; dulcissimo, sit uis detergendi, atq́; extrema in utroq́;? Et cur nitrum magis detergat? Habent autem magnas difficultates uerba Galeni. Primum si amara, & nitrosa ob id detergunt, quod nitrosa sint, ob id ptisana hordeacea cur detergit, & cur non acria magis quàm amara, cùm sint etiam tenuiora? nam amarum in terreo consistit. *Cap. 19.* Aliud magis mirum, quod dicit quarto de simplicibus medicamẽtis his uerbis: [Id quod ex duplici superassato prouenit, perinde ut calx, cinisq́;, calidum, siccumq́; necessariò efficitur: proinde abstergere etiam comminuere, secare uiscosos, crassosq́; humores, sicut cinis, & nitrum natum est. Nec enim aërea, nec tenuis, nec aquea eorum substantia, sed ut paulò antea dictum est, terrena exactè à calore elaborata, ac uelut superassata ipsorum essentia. Nisi esset quod paulò pòst subijcit. In medio tenuium, & crassorum sunt quæ incisura sunt, ut non promptè penetrent, uelut flamma, neq́; diu morentur, uelut astringentia, sed illud proponendum quod qualitas omnis amara calidis, siccisq́; substantijs prouenit. Et præter hæc tenuibus, atq́; terrenis: Inaudiendum est autem totum id coniunctim, haudquaquã separatim, utrumq́; legendum est, nam si cum terreno tenuè pugnare uidea-

uideatur. Ideo non simpliciter tenue, sed ut in terrena substantia tale esse amarum assero, uelut calx, & cinis. Forte uerius assimiles fuligini, & flammę fauillæ, quæ gustantibus amara apparet.] Ergo in his uerbis, si quis recte animaduertat unum ferme, atque idē censebit hoc ipsum incidere, atque detergere: at eo adiecto quod natura humorem crudum qui hæret, & etiamsi nō hæreat, sed sit glutinosus, cùm antea expellere nequeat, incisum tum cōfestim expellat: id ergo uerissimum, quanto uerius si adiecerimus quod pungendo, atque irritando statim educat. Constat igitur quæ sit natura detergētium, scilicet quod tenuium, & incidentium, ac mordentium: quale igitur mel, nam & illud tenue est, calidumque, ac siccū: sed & ptisana, calida quamuis non sit, tamdiu tamen cocta eò peruenit, ut dissecet, attenuet. Primum ergo dissecabit, inde attenuabit, demum deterget, id est, separabit contentum à continente, ultimo etiam educet. Quod enim dissectū tenuius euadat, dubium non est: quod uerò separatum à membro expellatur, saltem ad proximū locum & illud. Verum quoniam dulcium plura ut mel, & saccharum ex confesso deterguntur, atque ideò dissecant, non tamen obstructiones aperiunt, propterea dixit Galenus amara solùm aperire: Quasi id uelit, quoniam ut naturæ odiosa, & inimica propellantur à natura. Sicut igitur gladius è ferreo incidit, è medulla sambuci non incidit, ita tenuia terrea dissecant, tenuia aquea non ita. Dissecantia ergo terrea sunt, & aperientia amara. Acria autem non detergunt quoniam urunt. Aphronitrum uerò & nitrum detergunt, quoniam amara sunt: sal uerò dicit, non detergit, nisi quantum amaritudinis particeps est: hoc ex errore contingit, mordet enim & uehementer ulcerat: ideò detergendi facultas non est una, sed alia quæ perfecta est in salsis amaris, & hæc maxima est: alia quæ in solo salso, quoniā dissecat & ipsum sal, & pungit. Verum salsum, amarum, ut pleraque talia plus detergit, quàm uel salsum, uel amarum, si sola fuerint. *Detergendi facultas non una.* Sed acida etiam cum acribus, uelut porrum cum aceto, origanū, apium, serpillum, & iris, ut à Galeno commemorantur, ut etiam piper maximè longum, aut album, quod etiam plus omnibus uentriculo cōfert, sic gingiber, & calaminttha. Dissecant hæc, ideoque etiam tantundem detergunt: summum in hoc quoque præsidium est, maximè in uentriculo radicula cum oxymellite sumpta. *5. de simp. Med. c. 12.* Detergūt ergo & abrotanum, & seriphium, & scylla, & amygdalæ amaræ, atque aperiunt dicit Galenus, non amaræ autem detergunt, sed non aperiunt. Ita & in membris, quæ lienem aperiunt, ualidiora esse oportet, quàm quæ iecur: ideò capparis fermè uniuersa planta, tamariscus, & asplenion lienem curant, iecori sunt grauiora. Quærendum est igitur an amara omnia deterganť: nec præter ibimus ergo si quid differat salis deterſio, & mellis, & ptisanę à nitro, & aceto, & succo limunij, ac abrotano? Gentiana igitur, & aloes, & cucumer anguinus, quę sunt amarissima, non uidentur detergere: aut non multum, alia quia astringunt, uelut aloes, alia quia subuerrunt, utpote naturæ inimica, uelut colocynthis: alia quoniam nimis exsiccant, & quia crassa sunt substātia, ut penetrare nequeant, sed dicet quispiam cur non acetum inter detergentia primo loco collocamus? Cùm inter incidentia, & ipsum cum limunij succo adnumeretur? *Quæsitum.* Generaliter igitur rem aggrediendo dicamus, quod detergētia sunt primum quæcunque dissecant, seu tenuitate substantiæ, seu quia acida sint, nec exigimus ut sint calida, sed uelut ptisana, succus limunij, oxymel, succus arantij: talia si occurrant uomitorijs, aut stomacho nauseabundo, liberaliter expurgare illum possunt, secùs si prauum corpus contineatur, & paularim, aut confertim ipsum expurgant. *Detergentia quæ.* Quædam uerò ex his præter id quod dissecent, etiam uomitum commouent, uelut dictū est radicula cum oxymellite, & hęc sunt secundi generis. Alia rursus præter id, quod dissecent etiam excalefaciunt: uelut piper, ruta, cuminum, dracunculus: & præter hæc etiam sinapis. Et hæc magis detergentia, uereque appellari possunt, quod non solùm dissecent, sed etiam attenuent. Et quædam ex his sunt insigniter amara.

Quæ enim attenuant (nam cogor paululum commoditatis causa à proposito digredi) alia quidem humores crudos, uel congelatos, & talia omnia calida sunt. Exēplo exterius sumpto, nam ignis non solùm colliquat glaciem, ac dissoluit, sed etiam aquā attenuat, aqua enim cocta cruda tenuior est: & hoc propriè est attenuare, sed *Quæ attenuant.*

non

non omnibus conuenit: uerum ut dixi ſolis humidis, ſeu concretis, ſeu etiam non, ſed liquidis. Dicitur autem propriè attenuare, quoniam ſubſtantiam uerè attenuamus. Alia ad glutinoſos refertur, cum incidunt hæc propriè, non meretur id nomẽ, quoniam non ſubſtantia, ſed quantitas attenuatur: uocatur ergo hæc inciſio, ſed de nominibus nõ eſt litigandum. Tertia eſt cum humor uerè craſſus, id eſt, terreus attenuatur, non à calore, nam ſic magis craſſus efficitur, quia exuritur: hic ergo nõ calore poteſt attenuari, neq; incidendo etiam attenuatur, quoniam nõ ſubſtantia, ſed quantitate minor efficitur. Vna ergo eſt uia, ut ſcilicet humectetur, nam imbibitum humidum permiſcetur, fitq; totũ tenuius: & tum poteſt incidi ſi lentũ, & colliquari leui calore ſi concreuerit. Exemplũ (quid plura) cera, gluten, ſal, aut terra primum calore, ſecundum gladijs, tertium calore humido, uel etiam aqua tactũ diſſoluitur. Hic tertius modus eſt proprius, & uerus primus, inde ſequitur, nunc tedeo.

Nota. Alia igitur præter id quod diſſecent, colliquentq;, etiam purgant, uelut pulegiũ, & origanum, nullum tum horum propriè eſt medicamentum detergens. Extremũ & ultimum eſt, quod nitroſum eſt, & ideo calidum, terreum, tenue. Et quatenus tenue penetrat, & diuidit: quatenus calidum colliquat, & attenuat: quatenus nitroſum & terreum deſcendit ad membri ſubſtantiam, ſe ipſum collocat inter ipſum & humorem, aut ſubſtantiam contentam diuiſam, & colliquatam interponit, ac uellicat acredine, atque ſalſedine, cum amaritudine, tum etiam ipſamet ſubſtantia terrea (quę uentriculo aduerſiſsima eſt) uentriculum, eijciturq;, ac ſecum ducit humorem deterſum, atque ita liberat membrum à labore illo, præcipueq; uentriculum, nam membra neruoſa, uelut uentriculus, & inteſtina, & quæ membranis obducta ſunt, uelut aſpera arteria maximè deterſioni ſunt accommodata, illamq; expoſcunt.

Detergentia uentriculi ſubſtantiæ inimica. Verùm cùm ita ſit quæ detergunt, ut utiliſsima ſunt ad purgandum uentriculum cum prauo, aut lento humore admodum frigido fuerit, ita & uentriculo ipſi, eiusq; ſubſtantiæ, & præſertim ſola cruditate laboranti inimiciſsima ſunt, adeò ut etiã mel inter illa connumeretur. Et quærela illa Zoar celebris de illius offenſa uentriculo illata, nam uellicat illum, & proprio alimento priuat, & ad tabem quaſi deducit. Vt enim ex Galeno colligitur id uiſcus interiore tunica perpetuò ueſtitur mucore quodam totus, à quo perpetuò nutritur: hoc ergo à detergẽtibus maximè proprijs, ſcilicet nitroſis deſtitutus maximè, debilitatur namq; non ut alijs partibus uentriculi interiori tunicæ auxilium ex uenis defertur: ob id mirum ſi præcipuè hoc unũ mẽbrum à detergentibus euertitur: maximè proprijs, & ueris, nam ptiſana, & oxymel perſæpè etiam moderata, & opportunè ſumpta, & præter reliqua hoc unum album piper maximè proſunt, tantùm abeſt ut obſint, uelut etiam maſtix illi, & iecori.

3. de facul. na. cap. 13.

Nota. Ergo ut rem adeò difficilem, & per tot capita diuiſam in unum colligam, quæ acida ſunt, nec calida, nec propriè detergũt, ſed potiùs incidunt, niſi aliquo motu iuuentur, præſertim uomitus. Quæ purgant ut medicamenta non dicunt detergere, ut aloës, rhabarbarum. Quæ adurunt etiam nõ detergunt, eoq; minùs ſi ſint craſſæ ſubſtantiæ. Gentiana quoniam haud tenuis ſubſtantiæ eſt nõ detergit, ſed nec abſynthium, quoniam aſtringit. Nitroſa & ſalſa detergunt, ſed hæc minùs. Quædam etiam detergere poſſunt, ac ſimul aſtringere, uelut mel roſaceũ: ſi enim hoc ars permiſcendo facere poteſt, cur non natura? Et mihi hac ratione uis conchiliorũ, & chamarum non ſemel multum profuit. Detergentes medicinas uocant qui Haſen uerterunt abſterſiuas. Et cùm aſtringens copulatur amaro, exiſtimat medicamentum, fieri detergens ſimul, & corroborans. Verum declarat, quæ nam ſit medicina detergens, ſed ſatis confuſè, quoniam ſolum docet externam operationem, & non aliàs ſpecies, multoq; minùs cauſas.

Lib. 2. trac. 2. cap. 4.

Cruditas excrementitia purganda eſt ſtatim. Verum ut ad propoſitum redeamus, quoniam excrementitia cruditas ſupponitur, prorſus eſt detrudenda, neq; enim beneficio temporis expectanda eſt utilitas, cùm ſit excrementitia, ſed ſtatim educenda cum detergentibus, ne quicquam ad locum trahamus. Et motus multum confert iuxta illud. Indicat autem nauigatio turbari motione corpus. Et quoniam etiam purus, & liber cum deambulatione iuuat caput, ſi quid aliud dicebat Celſus. Et quia eſt infarcta, indiget incidentibus, & aromaticis,

maticis, quæ penetrant ad imum, & confirmant ipsum: sed & exercitatio ieiuno uẽtriculo maximè confert illi, ita à cibo assumpto maximè noxia, & dicebat Galenus *Cap. 3* in lib. De cibis boni & mali succi: Verùm si cruditas mala sit, tunc ut descendat, opus est deambulatione, medicamento iuncta. Secùs melius est quiescere usque ad occasionem: sed quoniam excrementitia est, longè melius est ut per uomitum educatur, *Vomitus quãdo irritandus.* uomitus autem absurdus est, dicebat Galenus, cùm non est irritatio: intellige ubi materia omninò præter naturam contineatur: in hoc enim casu debet irritari, etiamsi nulla sit nausea, & etiam si non possit contineri, multò magis si contra naturam, ut si sit uenenosa, demum si ex distributione periculum uitæ sequatur. Ex detergentibus autem commodis, & etiam utilibus, est caro columborum, & auium syl- *Detergentia commoda.* uestrium, & ius illarum. Innoxia uerò ius caulium, spinachiorum, ericiorum terrestrium, & etiam marinorum, tum cancrorum, astacorum, & quæcunque cum teste, aut cortice duriore maximè in mari teguntur. Olim inter optima censebãtur Gingidium, & scandix, amàra ambo, & ideò detergebant, at scandix potuit esse odorata, & ob id uentriculo amica: Gingidium autem cum acre non esset, non fuisset uentriculo amicũ, nisi particeps astrictionis. Sed Gingidium quale sit docuit Matthiolus. Scandicem autem aut ex illius genere putant esse Veneris pectinem. Qua ratione & pleraque è pastinacæ genere. Absynthium quoque Romanum quod è genere Macedonici: hoc inquam ob substantiæ crassitiem, pituitam non detergit, sed bilem potiùs non solùm detergit, uerùm etiam purgat, & per aluum, & per urinas: gingiber cum melle conditum potenter pituitam detergit, & à uentriculo, tum pulmones. Purgant autem ipsum (nam cùm sint tria prope inuicem detergere, purgare, aperire, hic de apertione sermonem facere non instituimus: quod morbus minimè familiaris sit uentriculo obstructio, sed solùm de detersione atque purgatione) elleborus niger, sed hic transcendit metas propositi nostri, uua passa, sed satis debiliter, ut optima sint polipodium, quod crudum, ac uiride assumitur acetarij loco ad quantitatem digiti medij, id est, longioris. Manna uerò duntaxat tenues detrahit humores. Rosacei syrupi cum rore suo coacti unciæ binæ aut ternæ, mastix, pruna, sed ualde pinguia, matura, magna, bene odorata: mirabolanorum omnia genera, quæ etiam omnem possunt educere humorem: oleum pistaciorum recentium nisi cui exosum sit: Quin etiam, sed ualde leuia sunt, oua recentia apala multa: sed scobs chalybis multum potest, ac detergit uenas. Aqua maris nimis aspera est in detergendo, nihil autem melius Diaspolitico, nisi admodum prauus sit humor, aut multus. A medicamenti assumptione confirmabis uentriculi os, atque ipsum totum menta diacitonite cum pipere præsertim albo, aut si non adsit copia, longo. Caseus quoque multum confert uentriculo butyro multò pinguis, sed nihil melius ouis recentibus, sed duris. Flatum allio multò discutiemus: nonnullis placet hiera Galeni simplex, alijs medicamentum Scribonij, è cornu ceruini scobe tenerioris, nec adhuc nudati, cochlea Africana, & albo pipere. Iuxta hæc notãda sunt primum quod *Nota.* cuilibet homini bene consueto, præsertim uiuenti secundum rationem, & habenti uentriculum non ualidum, & senes, & infirmis dentibus apparet inter edendum, quædam meta, quæ inæqualis esse solet, modò maior, modò minor, quàm si quis transgrediatur, uel allectas escis, uel societate, uel fame nimia, etiam quod bene dormiat, læditur, & nisi ultra solitum tempus decumbat, offenditur manifestè. Quod si eam solitus sit adipisci, & obseruet semper etiam quod contingat uigilare præter consuetudinem, minimè uel admodum parum offenditur. Et in eiusmodi meta homo libenter detineret ab edendo, & bibendo etiam, quod esuriat, & sitiat: Aliud tempus concoctionis in uentriculo bis cibum sumenti ad debitam quantitatem est x i i. horarum, & hoc declaratur ex Galeno tertio de Naturalibus facultatibus. *Cap. 1 3.* Quia uentriculus nunquam debet esse inanis. Et in prima tertia parte, quæ est ho- *Coctionis ordo.* rarum quatuor, congregatur calor, & coctio incipit, & si quis moueatur, uel mente laboret, læditur ualde. In sequentibus, & est secunda pars, coquitur perfectè, & assimilatur, sed non distribuitur, nisi pars tenuior. Et si tunc impediatur, & maximè à uigilia in hora somni, uentriculus: & substantia illius, & facultas læditur manifestè.

In tertia parte, quæ est horarum circiter etiam quatuor adiungitur, & assimilatur tunicæ interiori: & quod crassum est, sensim effunditur è uentriculo, & est chylus res alba, & ut puls, & trahitur ab hepate. Et incipit coctio secunda, & reliquum quod est fex, transit uno motu, aut pluribus interceptis, sed pro magna parte ad intestina: ita quod hepar nutritur trifariam, primum ab initio potu, & rebus tenuibus præcipuè dulcibus, & odoratis: secundo peruenas mesarci satis consertim, sed tamē non simul, sed in quatuor illis horis ultimis: tertiò in longo spatio, & usq; ad duos, aut tres dies, sensim suggendo ex intestinis, maximè ileo, & colo, & in quibus adest essatu dignum orbo. A duodeno autem, & uacuo ualde parum, ut etiam recto, quia paucæ ad illa ueniunt à iecoris caua uenæ. Et tunc etiam quod interturbetur, non multum læditur. Sin autem homo edat tantū semel in die, manet cibus horis x x i i. in uentriculo, adeò ut quiescat solum duabus. Et diuidentur tempora iuxta eādem rationē in tres partes, ideò dixit Princeps, & tempus moræ cibi in uentriculo est ab horis x i i. ad x x i i. Quod si homo sumat bis in die (& est medius mos, quem Galenus attigit sexto de Tuenda sanitate) ut manè ientaculum, uesperi cœnam sumat, aut contra uesperi ientaculum, manè plene prandeat, tunc dabimus ientaculo, puta ex pane, & uuis passis, aut in decrepitis ex mulso solo, si sint in extremo, ut cū modico panis horas v i. & horas x v i i i. pleno cibo, & diuidemus utrumq; tempus eadem ratione in tres partes.

Hepar trifariam nutritur.

1. 3. 3. Trac. 2. cap. 4.

Cap. 6.

Vt panis concoquatur. Quod si panis non bene concoquatur, uel ob tabem uentriculi, uel ætatem, uel quia desint dentes, panem infundemus in aqua, & melius concoquetur in ientaculo, quàm uino, uel iure: à frigiditate enim illa redditur friabilis, & calor uentriculi cogitur. Sed si frigidus sit uentriculus, nonnunquam iuuatur ualdè à mellicrato, aut uino, uel iure calidissimis, & sentitur ex usu suauissimus ille potus in hyeme præsertim, ut gelidus in æstate. Et hoc conuenit, quod de frigida dixi cum homo est contentus pauco pane, & uuis passis, uel similibus. Et si uirtus uentriculi præcipuè cōcoctrix sit ualdè imbecillis facta, debemus adhibere panem coctum solum cum iure pulli, & uuis passis: & post x v. uel x x. dies carnem suillam, suis unius anni assatā in ueru, ualde mollem in pauca quantitate, aut auiculas in patina ex iure. Et hic modus respondeat rationi uictus aquæ ligni in Indica lue, nec erit minus utilis.

Nota. Et debet homo hic quia plerunque incidit in magnam alui leuitatem, aut duritiem (quorum utrumque ualde molestum & periculosum) etiam à leuitate intestinorum uti, & à diarrhœa humectantibus, uelut pinguibus, & uuis passis, & in duritie oleo, ac iuribus, & sensim procedere: nam debilis uentriculus afflictus his dispositionibus, ab alui astrictione in diarrhœas, & dysenterias transit: & ab intestinorum leuitate, uel diarrhœa, uel etiam dysenteria in dolores cholicos, à quib. moritur. Validus autem non ita.

Ventriculi fotus. Et in æstate iuuat fouere uentriculum charta scriptoria munda, & in nocte pelle capreoli molli, in hyeme, in die pelle leporina Sarmatica, in nocte puluinari purpureo pleno anseris iuuenculi mollissima pluma: omnibus temporibus oleo omphacino hyeme ex absynthio Romano, aut mastyche, chia, æstate ex cotoneis, aut labrusca. Somnum producere in multum diem, & meridianus etiam loco nocturni, adiuuant somnum præter reliqua quæ ad somnum descripta sunt, odor florum papaueris, & nymphex albus, & uiolæ purpureæ recens: at cùm horum aquis si inspergantur lilia, sed à triduo mutari debent chamæmeli, & leucoij, ac nymphæ, sed luteorum. At ozimi florētis minuti, atq; odorati ualdè præter id quod somnum conciliat, & si edatur semen siccum, & folia: tunc enim uentriculo sunt utiliora, & somnos dulces conciliat, & cerebrum purgat ab atra bile, & ipsum tum cor confirmat, ac exhilarat.

Somnum conciliantia.

Detergentia appetitum excitant. Quæcunq; igitur detergunt, etiam appetitum cibi excitant, præsertim si grata gustui, & astringentia, & bene odorata sint, & bene nutriant. Detergentia ergò, boni odoris, boniq; saporis, calida potius quàm frigida, boni alimenti, & facilis coctionis, astringentia humida, bene præparata, ac opportuno tempore adhibita esse debent, & hæc coctioni accommodata, & appetitum excitant, talia uerò etiam ad ciborum

borum retentionem conferunt. Quicunque autẽ dum sine causa expergiscunt, sentiunt in uẽtriculo pondus, & leuem etiam dolorem, ac molestiam, aut sitim, hi si superdormiant, iuuãtur: sed si tetrum saporem ualdè, odorem'ue, aut nauseam, aut ructus malos euomere procurent, hæc est meta.

Cruditatis damna præcipua.

Porrò cruditatis damna tot sunt, ut dinumerari non queant, peiora autem si corruptio accedat, & in senibus pessima, præcipua tamen uertigo, flatus, uigiliæ, satietas, dolores capitis, uel uentriculi: Inde tristitia animi, sitis, malus in ore sapor, corporis grauitas, malus odor, facile irascuntur. Quod si nullum horum adsit, nec dormiendi uolũtas, cùm uigilare cogatur, si potest dormiat: quiescat diutiùs, surgat nec fricetur, inambulet, aut leuiter, & si uomuerit, nihilominus superdormiat si potest, aut planè quiescat. Quod si cruditas concoquatur, & descendat hypochondria, foueantur oleo leni, & calido præcipuè chamæmelino, & multa lana, & pluribus diebus in huiusmodi cruditate confert sumere aliquid cibi leuis, cocti, pauci, incidentis, & attenuantis, nec multum nutrientis, unde oua bifariam uitare oportet: si neq; medicamento purgetur, nec euomatur, neq; somno soluatur, sumere iuuat diatrion pipereon cum uino potenti, pauco, & ualdè calido. Præterea sunt duo quę plurimũ conferunt uentriculo ad detergendum, nec astrictione uacant, ius cauliũ à Catone elaboratum, & ius lenticulæ ab Hippocrate. Est autem quoddam illius genus, cuius etiam meminit sacra pagina, odoris admodum iucundi, grati'q; saporis. Est enim ius, ut dixi, eochlearum, singularis utilitatis ad uentriculum languidum, aut cruditate laborantem, talia feruidissima, nedum calida assumi debent. Erinacei quoque terrestris ius non solùm caro præstat. Inter aromata nux myristica, & ipsius cortex, tum garyophylli, Mugilis uentriculus quoq; proprietate haud obscura, & coriandri semen ex aqua rosacea præparatum.

Vt concoquatur.

Detergentia duo præcipua.

Et scias quòd nihil melius est uentriculo, quàm nutrire ipsum his, quæ uehementer appetit, modò non omninò praua sint, aut postquam assumpserit illi magnum negocium facessant: contra si præter id lætetur, & confirmetur, & restituatur. Et incuruum manere, ut fossores multum nocet uentriculo, & ex alto ferri pedibus maximè referto multo cibo, & potu: Et repleri his, quæ omninò carent astrictione, uelut peponibus, ficubus, cerasis, & magis amaris, ac humidis, tum puluere omnis generis plurimum obest illi: Et insipida, & pinguia, & amara, & acria, & acida pura, ua cant omni astrictione. Delectatur igitur astringentibus, salsis, austeris, dulcibus, & etiam acerbis. Sauich pomorum est decoctum ex pomis odoratis, astringentibus, cum tota substantia, & seminibus, & cortice donec dissoluantur, & plurimum prodest æstuanti uentriculo. Et Arabibus ob aëris temperiem est non tam utile, quàm necessarium: sistit uomitum, & est iucundum.

Quæ ualde uentriculo nocent.

Quibus delectatur.

Et uẽtriculus maximè læditur à sanguine in eo cõgelato: inde ab atra bile, post ab humore nigro, et à cruditate praua, deinde à pituita, laxatur enim et distẽditur, et refrigeratur. Post ab humore crudo simplici, demùm à flaua bile, licet excitet nauseã, sitim, amaritudinẽ oris, uerriginem, capitis dolorem, deiectionem appetitus cibi.

Cibi ergo excitantes appetitum præter dictos sunt aquæ salsæ, & muria, ac garũ, & hæc astringunt, atq; detergunt, & bulbi: hi enim & ipsi detergunt, sed non astringunt: & petrosilium, & piper, & acetum, unde acetaria: sed de omnibus his aliàs dictum est.

De Vomitu, & proximis illi. Cap. XXVII.

Vomitus quid.

Subuersio ac nausea.

Vomitus est perfecta operatio uentriculi in expellendo. Quod si imperfecta sit, dicitur subuersio cum fluctuat, & non expellitur. Etsi sine motu sit, adsit tamen appetitus eijciendi est nausea. Quod si per flatum, uel auxilio uentriculi, uel sine, aliquid educatur extra os, aut ad os eructare: sin autem solus aër ructare. Ergo cùm quis facilem uomitum habet, & sine noxa, eo uti poterit: sin secus uitare quantum licet. Fit hæc commotio partim per musculos uentris, magis naturaliter per uillos uentriculi coadiuuante illius carnea externa parte: quare ob id si difficilis fiat, franguntur nonnunquam uasa pectoris, oculi extra sitũ natura-

Vomitus nocet. naturalem protruduntur, dentes autem à uomitu congelantur. Iuuat morbum nephriticum, cholicam, & persæpè ileon, podagram, et morbos articulorum, prohibet scyrri generationem, & uentriculum ipsum. Quomodo ergo dicit Princeps quod nocet uentriculo, iecori, & pulmoni, & etiam comitialibus. Et hoc est uerum, ut ille ipse dicit, modò causa non fit ex uentriculo ipso. Dico ergo quod cum homo sentit fluctuationem in uentriculo, quæ non sedatur sponte, & cito: aut comedit res, quas concoquere in tempore quietis non poterit: aut res malas, aut eructat, aut ructat cum malo odore, aut sentit à cibo dolorem in uentriculo, aut experrectus à somno saporem prauum in ore, aut odorem. Et generaliter cum cogitur commoueri uentriculo pleno: aut non sperat perfectè concoquere posse cibum, scilicet ut corrumpatur, aut in cruditatem uertatur, aut quod nimis nutriat, aut suspicetur de ueneno, debet procurare uomitum. Sed in ueneni suspicione plenè totum euacuare, in alijs nō ita, sed quod uidetur esse superfluum. Prouocatur autem uomitus optimè cum aqua aceto mista, quod etiam dentibus utile est, & cum aqua sola si desit acetum, & etiam sine aqua. Vno modo, eodemque fricando duos digitos, indicem, & medium sæpè super linguam, & imaginando res fœdas, & alios uomentes. Et cum Hippocrates ex Arabum sententia suadeat bis in mense, & continuis diebus uomitum dubium esse non debet, rem fore utilem ualde, & tutam, & naturalem, quæ fit cum facilitate, & sine noxa. Nihilominus parcè exercendus est, maximè in senibus, & ubi absint suspitiones dictæ. Ergo poterimus solū cogere, ut eructet q̄d est superfluum absque uomitu, nā nō subuertitur ex hoc uentriculus, sed solùm fundus cōstringitur. Et hoc est ualde bonū cum natura emittat prauum, aut molestum, aut superfluū, & bonum retineat. Quod si ab hac euacuatione succedat somnus est optimū. Sin aūt nō sufficiat, possumus educere tantum cibi ut alleuietur, quiescatque uentriculus, & superdormiat demum, si nec hoc sufficiat, tunc omnia educantur, & in omnibus his somnus succedens est utilissimus, præterquam in suspitione ueneni.

Quomodo prouocetur uomitus. — *4.1.c.13. & Polybus 1. de salub. dieta & 5. de usu pa. cap. 4.* — *Nota.*

Quod si quis obijciat illa uerba Galeni, (nam cogere eum uomere, qui non potest, absurdum est) norit loqui de his, qui difficilem uomitum habent, & nō sine noxa euomunt. Quare aliud hoc est quàm euomere, etiam quod subuersio nō præcedat. Causę igitur utilitatis uomitus sunt per se attractio materierum ab inferioribus ad superiora, & ita confert intestinis, renibus, uesicæ, pedibus reuellendo, sed contra nocet capiti, oculis, dentibus, & pulmoni. Iecur autem quoniam est illi ualdè cōiunctum in uomitu alleuiatur per se, ut non trahat neque malum succum, neque nimis repleatur: contraria ratione assuescit, mittere excrementa, quæ per urinas, atque intestina euomere debet, ad uentriculum remittere, à quibus debilitatur uentriculus, & corrumpitur etiam illius temperies, & cibi appetitus uitiatur: sed hoc non fit, nisi frequentius administretur, quàm bis in mense: multò minus continget si fit uomitus ructuosus: horum omnium modus est utilitas, aut noxa: facilitas, aut difficultas, & tollerantia, aut non posse ferre. Verum cum uomitu uti uolumus pro instrumento curandi morbos, hoc non spectat ad hanc contemplationem, ut neque cura uomitus superflui, sed diffusius de his egimus in libris Promptuarij.

1. de locis cap. 4. — *Vomitum nocumenta.*

De Causa serosorum excrementorum in senibus. Cap. XXVIII.

Magna adhuc est in hoc ueterum oscitantia. Omnes enim norunt dicere, quòd senes quamuis sicci, multa tamen congerant excrementa humida, aliqui etiam dicunt, & rectè, serosa: sed quomodo & cur non sciunt: calor igitur cœlestis mouet semper, & attenuat, unumque enim utriusque modi causa est permistionis, quod etiam in artificijs utpote in antidotis experimur. Contra elementorum natura separationem quærit, quoniam terra motum aquæ impedit, aqua terræ quietem: ubi ergo calor naturalis deficit, non attenuantur elementa, neque miscentur: ideo serosa excrementa abundant, in quibus aqueum excrementum tenue manet, & admistum malè terreo crasso: sin autem natura sit parum ualidior, terreum attenuatur, aqueum crassescit, & fit maior permistio. Ideo decrepiti habent

Senes cur multa congerant excrementa humida cùm sicci sint.

habent excrementa magis tenuia in liquidis, magis crassa in terreis. Et ubi crassities excrementorum, ibi coctio propior, & calor naturalis potentior. Ob id excrementa serosa crassis comparata duplicem, & cõtrariam rationem sortiuntur: unũ quod tenuia faciliùs expelluntur crassis, si non fuerint corrupta: & ita facilius symptoma curatur. Causa tamen symptomatis quæ est morbus, faciliùs curatur in crassis excrementis, quàm in tenuibus, quia caloris uis minùs recessit à natura propria. Morbus igitur ex crassis excrementis est periculosior, & difficilius sanatur, quàm ex tenuibus. Sed tamen maiorem spem habet, ac præbet plenæ sanationis, quàm qui ex serosis, & tenuibus, cuius nulla est sanationis spes.

De præseruatione à fœtore corporis. Cap. XXIX.

Quæcunq; putredini resistunt, eadem & fœtorem omnem amouere nata sunt. Resistunt aũt putredini mirum in modum myrrha, & omnibus alijs rebus magis. Est enim calida & sicca uehemẽter, & amara, & odorata ualdè, licet quæ ad nos defertur, quod maxima ex parte adulterina sit, nõ uideatur admodum, neq; iucundi, neq; magni odoris, sed lachrymas ignis dijudices: licet autem è lignis uelut santhalo lachrymas elicere: neq; necesse est ut lachrymę lignis magnitudine odoris respondeant. Modus autem extrahendi lachrymas odoris, ac substantiæ incorruptæ cum ab igne uruntur, in nostro Promptuario edocuimus. Mastix quoque inspersa, & camphura illita, sic & stillatitia aqua florũm uerbasci, & gentianæ, ac limuniorum succo parata, sinapi quoque aqua subactũ, & cuti affrictum. Et tandem omnia quæ putredini resistunt, ut diximus. *Quæ putredini resistunt fœtorem amouent.*

Ad cruditatem senum, ubi de uomitu prouocando. Cap. XXX.

Nihil familiarius senibus cruditate, quippe uentriculus grandis, & exanguis, somnus exiguus, exercitatio pauca, si iuxta rationem uiuere debet, dentes rarò numero perfecti, certè imbecilles, & minus acuti, & mãdibula etiam infirmior, adeò ut in pluribus quibus iuuenibus soleret per somnum conniuere dehiscat: ea autem mater omnium malorum, & uigiliarum, & destillationum, & calculi, & leuitatis intestinorum, non est ut recenseam, alibi enim dicta sunt, si leuis sit, & somnus sperari posit, nihil melius: secundo loco uomitus est, si tamen noxius est herniosis, & lippientibus, atque habitu tabido, & in hyeme maximè, sed herniosis uinculum auxilio est, & oculis, si frons uinciatur: senes autem rarò tabescunt: Vomitus autem prouocatur penna indita gutturi oleo intincta, aut præsentius duobus digitis, post policem animosè, donec collumelam tangas gutturi inditis, sed & si securus sis posse prouocare aucto potu modico aquæ melius proficies: oportet autem pronum exercere caput, & comprimere præcordia sursum leuiter modo ex æquo, modo dextrum, aut sinistrum: diuersa enim ratione unum altero magis iuuat. Cùm uerò non iuuerit decoctum ex hordeo, & coriandris cum plurimo anetho, post addito aceto si libet utile est admodum, nam anethũ præter id quod prouocat uehementer uomitum, resoluit etiam flatus, & coctiones adiuuat, si quid relinquatur, & amicum est naturalibus membris, neq; pro sanis ulterius progredi necessariũ puto. Porrò cùm uomitus tres ob causas sit necessarius, præteritas, præsentes, atq; futuras, omnes tamẽ in futuras ordinanẽ: præteritarũ aũt præcipua est cruditas, quę dicta est: secũda suspicio ueneni assumpti: tertia multitudo cibi aut potus nimia: quarta prauitas illius: quinta si quid humoris in uentriculo præfuisse coniectemur. Præsentium autem nausea, & quam uocamus subuersionẽ, & pondus, & dolor non ex flatu, sed ex materia, & sapor prauus, aut odor teter. Futurarum autem causarũ, si uigilandum sit, si laborandum, si curis grauibus animus implicandus sit, si scribendum multum, si iter agendum, si concubendum, si coli dolor, si nefritis, si accessio febris immineat, si aliquod opus aggredi oporteat ante coctionis tempus, deniq; omnibus negocijs magnis optimũ est, si diuturna admodũ, & grauia nõ sint, uelut prælio occurrere uentriculo uacuo, quàm à cibo assumpto,

Cur senes cruditatibus [illegible] dant. *Vomitum prouocantia.* *Nota.*

 in ma-

in magnis autem, aut valdè diuturnis, uelut equitatione longa, aut fodiendo agrū: hic enim grauis labor est, aut (ut dixi) in prælio, nam utrumq; accidit, his occurrere expedit, nec uacuo uentre, nec admodum pleno, sed nullo aut modico potu, cibo minus quàm mediocri, sed fucculento, & firmo. Porrò homini ciuili, & qui ieiunare facilè non posit, nec liceat, quasi auaritię causa fecerit, ieiunum imperare iam cōposita cruditate, tum maximè inchoante opportunum fuerit pane leui, & auiculis cœnare: nec multum refert, modo ex iure condiantur ad ciuilis cœnæ instar, quæ-nam sint: Passerculi enim sunt meliores, & seniores ex his: melius enim melle: capipares uentriculum purgant, cum enim calidi sint & sicci, & exiles, & nullius penè nutrimenti distribuunt cruditatem, nec impediunt coctionem: quin etiam uentriculum nutriunt, cætera nihil, & temperāt quod reliquū est, & roborant ob similitudinem, hoc facere etiam ac repetere expedit per circuitus nō longos, si occasio eueniat: sit autem ius præparatum, sed simplici admodum arte, ut modico salis, & rorismarini, ne longiùs petita, uel quæsita uideantur, & tamen ius suaue quod æquet, &

Vide in 3. lib. c. 160. placeat. Post passeres sunt sturni, sed iuuenes, & non pingues. Ex auibus auiē sunt *Alphuachat*, columborum syluestrium genus appellatum, post quos columbi turriti, quos arabes appellant *Alfrach* uno nomine significantes, & genus, & speciē, & quod emiserunt pennas, sed nondum possunt uolare. Et oportet ut comedatur solum pulpa alarum, & iecur, & sanguis qui est in corpore, si sint ualdè mollia, & ius pingue confert ad aluum purgandam. Et post hos sunt pulli turturum similiter, sed eos nō

Nota sum expertus. Et debes scire quod huiusmodi ratio est, uelut eorū qui benè scribūt: ipsi enim contenti sunt gladio, & anseris penna, quam duobus ictibus præcidunt, ut ars sit in dexteritate manus, & ut nil sit uitiosum, charta non committat, attramētum nigrum sit, penna satis dura, & acies illius apta, gladius scindat ita:

Virtus est uitium fugere: Mille præceptis ars compleri non potest, mille medicamentis uentriculus emendari, nam fastidium multiplicata auxilia, & mistio uaria, ac impedimenta pariunt, non leuant: opus est diligentia quæ iudicio, experientia,

Auxilia ad tollendam cruditatem. & arte conficiunt facilè, quod secùs infinitum est. Duo sunt præcipua quæ ad uentriculi cruditatem tollendam sunt eligenda, sal, & gingiber: hoc discutit, cruditatem dissecat etiam crassissima, uentrem lenit, anhelitui confert, ita omnibus confert, ut nulli obsit, sed hæc.

Immodicis breuis est ætas. Adeò difficile est habere optimum, carie enim statim corripitur, nec solum cariosum effugere oportet, sed ubi ꝓpè caries adsit, nam cum semiputridum est, quodcunq; est, propè putrescenti: Et in uia est ac in medio, cuius iam pars uitiari cœpit, antequam enim uitiari cœptum sit, uitiatū esse oportet. Nihil autem celeriùs computrescit hac radice, & quæ rubra est, calidior est. Et timor etiam est, ne plus exhibeamus, quàm ut inter cruditates extinguatur, offendatq; uentriculum, nedum iecur: ergo teri debet etiam subtilissimè, quia ligneum est, ut teri possit siccari in furno: hoc enim etiam impedit ne corrumpatur. Exquisitissima cura igitur opus est ad cruditates: sed & hoc iuuenibus proderunt. Quibus uerò uiride conditum habetur, his quātitatis solum ratio habenda est, uel si saccharo, sed caue ne siccum iam, & aqua emollitum condierint, dupliciter enim incommodo afficieris. Sed ut ad rem redeam, triplex est cruditas in uentriculo, quæ omnium est minus periculosa, sed nihil cibi postulat. Et si modo contentus esto, si hora prandij sit, & aquosa solo melle cum pane, & os abluere cum aqua: sin uerò, in cœna, ut dixi, auiculis cum eodem scilicet pane. Secunda est in uenis ultra epar, & in uniuerso corpore quæ periculosissima est, nisi decubuerit, sed cibum nō solùm admittit, sed exposcit: secus deliquia animi infert, & syncopim minatur. Media est in præcordijs ad concoctionem facilior, atque sanationem, ea quæ in toto est, & cibum qualem, dixi, ut prima, ac magis requirit non solùm patitur, non tamen adeò ut secunda, neq; tam facilis ut prima. Neque tam conueniunt incidentia, & attenuantia ut quidam putant ultra mel, modò enim non peccent, lentore immodico, aut crassitie peregrina qualitate, si inficiantur in prauum transibunt alimentum, quo circa nō ultra mel transeundum consulo. Post piper aceto, & sapa madefactum: cappares & similia,

Triplex est cruditas.

præter-

præterquam quod alimenti naturam corrumpunt, etiam aliena imbuunt qualitate: sunt enim amari, & propellunt cruda ad uenas, salubrior esset ruta, quæ flatus discu rit, minimeq; prouocat, præsertim ad cappares collata. Sed & de cruditate aliàs dictum est. Illud planè animaduertendum senibus uentriculum primū debilitari maximè studiosis, ut etiā Celsus docet, quod natura exanguis tenuius, & inanitate ampla excipiat, multitudinem ciborum, & duriorum, & diuersi generis, nec ulla ratione subactorum, sed prorsus à sua natura, totiusq; hominis alienorum, etiamsi quam diligentissimè illi offerātur, nec ullum maius his malum unde seges cruditatum, & ex ea semina omnium morborum, quare præter custodiam, & exercitationem maturinam, interdum uino Cretico modico confirmandus, suspensis etiam collo amuletis, laspide siquidem orientali, uiridi & splendido, ut Galenus testatur, tum uerò rubro coralio ardente: is enim non minus efficax illo existimatur. Familiare nostrū quo ego utor in me ipso, & mollit uentrem, purgat, & dissoluit flatus, cōfirmat uentriculum, & aluus ipsa senis manet aliquot diebus, & est suaue, aperit etiam obstructiones, & est utile iecori, & administrār simul intus, & extra ℞. olei rosati redolentis lib. j uini Prannij dulcis unc. viij. mastyches recentis mundi unc. iij. coquātur in uitro in duplici uase, uel figulino uitreato ad uini cōsumptionem: sumebā aūt frigidum, & uix unciæ dimidium, tardari debet cibus horis quinq;, & est amarum.

Ventriculum senibus debilitari.

Nota.

Amuleta.

Medicamen familiare nostrum.

Ad lapidis generationem tam in renibus, quàm in uesica prohibendam, & ad eos, qui iam geniti sunt dissoluendos. Cap. XXXI.

Contingunt non solùm lapides tam in renibus, quàm in uesica, qui à caliditate, ut author est Hippocrates, generantur, sed & alij morbi, quorū caliditas superaucta causa est, sicut urinæ profluuium, & dolores ab eadem, neque solis in his, sed uiri octuagenarij fluxu sanguinis narium interiere. Et cùm ætas senilis sit frigorifica, in quibusdam tamen hominibus membra quædā inflammantur, ut renes, uesica, unde dolores, & lapides nō antea orti. Genitalium, incendia, sanguinis sputa, & profluuia è naribus. Vnde hoc cum tota illa ætas frigeat? Et prima causa ac per se est siccitas, quæ dum adhuc homo iuuenis erat, obtuso calore ab humido exuberanti non poterat caloris actionem intendere: nunc per ætatem illi adiunctam, quamuis aliquanto minore adeò ipsum exacuit ut multò magis urat: hæc causa præcipua est, qua potissimum in renibus, post in corde, iecore, & cerebro uiget, rarò in alijs membris præterquam circa genitalia. Alia causa, sed longè minor est putredo. Tertia est quoniam calor naturalis assuetus cohiberebilem factus imbecillior non potest. Ergo & curatio nō cum frigidissimis esse debet, tum quia causa est potius siccitas immodica, quàm calor ipse, qui iam minor factus est quantitate: & quoniam extinguere calorem cum siccitate immodica coniunctum, aut non licet, aut ipsa extinctio mors est torius, aut illius membri: sed tamen ab omnibus excalefacientibus tantò magis cauere oportet, quantò postmodum excalefactum refrigerare nō licet. Itaq; & ab immodico exercitio, imò omni abstinere oportet, præcipuè si in renibus culpa sit, & à Venere, & à crapula, & ab acribus, & à uino quantum fieri potest, & ab aromatibus etiam, si parum acria sint, uelut nux myristica, & à salsis carnibus, ac piscibus, à farciminibusq;, præter reliqua. Vino autem potenti, & Venere, & uigilia nihil est deterius. Humectare autē tum intus, tum extra, & intus quidem uitelli ouorum densati, & iura, sed omnia modeſtè. Et testudinū nemorearum præcipuè caro, & iecora, uiuūt enim pluribus diebus absque cibo. Et ideo etiam limaces, & ranarum iecur ac crura, & astacorum caudæ, chelæ uiscera, & similia ex regula data nota. Et florum multi, nymphææ præcipuè, nam humidi sunt in secundo ordine, ut Rasis testatur, & Haliabbas secundo Practicæ, & Princeps, & Auenzoar, & Bimmasua, qui fuit huius rei inuentor. Verùm Græci hos non agnouisse uidentur, eiusq; plantæ tùm radicem, cùm semen siccum esse dicūt, ac refrigerantis facultatis, id quidem uerum est, sed habentis luteum florem, odor iucundior est, & plantæ temperamentū æquali proximius, nihilominus humectat egregiè, sed quod

Lapidis generatio.

Exercitium immodicum malum.

Humectatio.

37. Cont. c. 495.

Cap. 37.

quod ficcum fit femen,nedum flos,nefcio quis perfuaferit cum uifcidum femen: omnia autem talia humida funt natura,ut radix fymphiti,althææ,glutina pifcium,ius coactum,femina cotonei,omnia enim huiufmodi tantò humidiora funt, quantò magis lenta. Sed & extrema animalium pedes,ac capita,ideo femen nymphex etiã præter florem ipfum eft humidifsimum. In eo genere & illi proxima, flores uiolarum,& pyrorum,ac magis etiam malorum. Omnia hæc in fyrupum,aut folidiorem formam redacta humectant,præclarè ut etiam medulla Indicæ nucis. Et glycirrhiza,& forfan etiam papaueris flores. Iuuant & ficca immifta frigida ad cohibendam putredinem,& quoniam cùm parum refrigerent, multum tamē calorem inhibent, & alienam ficcitatem extinguunt,ut pleraq; calida calor ignis extinguit. Peculiariter autem lapidis prohibent generationem,quæ illos frangunt,quæ diffecant, quæ paruos in renibus genitos(eiufmodi enim eft origo nafcentium in uefica plerunq;, ut rectè animaduertit Fernelius, licet haud femper) pellunt,cuiufmodi lachryma cerafi arboris,aut terebynthi,aut offa mefpillorum,aut oculi lapidei aftacorum, aut cortex cochlearum,præcipuè apex,& ualuæ,& lapis Iudaicus, & decoctũ carduorum. In genere autem incidentium limunij fuccus, & ex fucco fyrupus, & faxifragia uera,in montibusq; orta, & ius apri, & urina eius epota, quam fi quis refugiat, deftillatam bibat. Et exercitatio matutina uacuo uentre molles refringere folet, & paruos educere: & fi obferuemus, & cum impetu emittamus urinam eam colligentes. De aue autem,& leporis pelle,hoc ipfum falfum illud inexpertum animaduerti,multis hanc uel illam tentantibus. Sanguinis autem hircini, & radicis graminis experimentum habeo.

Nota.

Quæ lapides frangunt. Rurfus quæ iam genitum frangũt,hæc funt,balfami ueri fuccus inter cætera. Parietariæ ignis,fanguis etiam hircinus cum myrrha. Aliud ual dè bonũ,radices graminis in uino albo potēti infufæ,debent autem prius tundi. Aliud à me expertum, quo confregimus lapidem magnum,nec auellana minorem in Bernardo Gemmario. Primum mifimus fanguinem femel è cubito, inde è talo, aderat enim febris, & plenitudo,inde cum hiera & cafsia nigra eum purgauimus, fæpiùs etiam adhibitis enematibus,à fecunda die exhibui hoc medicamentum in aurora, uel paulò feriùs tepetentes in fingulos dies: ℞. fuccum duorum limuniorum ter colatorum, oxymellis fcillitici unc. ι. uinaciollæ unc.ij.uel iij. radicum cardi fallonum,aut uulgaris in olibano ficcatarum,& in polinem redactarum drac. ij. Mifce & calidum propina. Multa quoq; alia à nobis commemorantur remedia in libro de Experimentis, necnon & in noftro Promptuario,quæ genitum in renibus lapidem frangunt,quę nos experti fumus. Qui uerò in uefica genitus eft,ac exiftit,quamprimùm medicamentis non cedit,euellere oportet: nam indies augetur, & uefica magis læditur, & infirmior redditur, & uires imbecilliores, propterea leues deteriores, qđ & tardiùs innotefcant, & cogniti ufque ad extremã magnitudinē deuenire foleāt, antequam extrahantur,cùm parum molefti fint: at alioquin afperi longè deteriores, & nō detracti, & cùm detrahuntur. Modum uerò detrahendi in libro de Experimentis ad unguem edocuimus,ubi etiã defcribemus præftans medicamen,quali ufus eft Michael Angelus Florentinus fummus pictor,ac fculptor, ex quo fanatus eft refoluto lapide,oualis magnitudinis in arenam. Multa auxilia funt in ufu epota appofita, atque impofita,uelut urtica faxifragia,caprifolij oleum,ut dicitur mirabile lauri,cyperi radices.Raphani fatiui,limunij fuccus,uitri & fcorpionum cinis,apri urina,uermes contriti. Troglodytes,id eft, cauernas ingrediens, aut forfan auis peculiaris ei regioni,atque multa alia huiufmodi,de quibus in Prōptuario capite proprio. Scias tamen quod quæ renes confirmant,addunt robur toti corpori, præter id quod cuftodiunt fanitatem illorum,& præferuant à lapidibus eorum,& ueficæ, in cōtinentia urinæ impedimentis urigine. Et fenes,quia maximè obnoxij funt eis, ideo maximè horum cuftodia indigent. Et equitatio equi tortoris, & à cibo,& uinum præcipuè nocent renibus,& diu ftare,ut contra madefacere loca illa aqua frigida dormire in ftuppa ferici potare, lac ouillum multum confert illis.

Experimentũ.

Lapis in uefica genitus citò euellendus, & cur.

Michaelis Angeli experimentum.

Renes confirmantia.

De Detri-

De Detrimentis astricti alui. Cap. XXXII.

Hanc partem adeò necessariam nemo attigit, cùm tamen nil tritius sit huiusmodi querela. Aliqua ergo sunt quæ imminent,& non sunt metuenda, alia metuenda,sed non adeò imminent,quędam & metuenda sunt,& etiam imminent. Planè omnibus ægris,& imbecillibus, & insuetis metuenda est alui suppresio,& detrimentum certum affert. In horum igitur numero senes sunt:quo nomine hanc tractationem hîc inserui. Et ægris quidem quoniam in eis aut materia adest,& uapor,aut intęperies:& quicquid horum sit cum retineatur,necesse ut deteriùs agant,cùm uapores ad cerebrum deferantur,& ideò in morbis cerebri hoc pessimum est.Primum ergo fæcum retentio nocet sibi ipsi: nam fæces perpetuò magis siccantur,& ideò difficilius postmodum exeunt: & hoc est detrimentum per se.Vnde in coli dolore,et ileo pessimum est,quando quidem etiamsi hæc non adsint,ea inducere posit alui astrictio. Secundum est retentio uaporum, unde incrementa febrium,& acuitas,& acredo humoris,& capitis grauitas, & offensa neruorum,& oculorum ac sensuum. Tertium est nausea: afficitur enim uentriculus consensu coli intestini superequitantis eum. Quartum est inflammatio iecoris,unde morbus regius,& malus habitus.Propterea hoc symptoma propria detrimenta habet hæc,sed & alia communia, scilicet quod aggrauat omnes morbos, qui ab alui profluuio læuari solent. In senibus autem aggrauat destillationes supercalefacto capite,& retenta pituita,& humore crudo in uentriculo. Et generat etiã flatus,à quibus dolores,& subuersiones fiunt. Demùm facit uriginem urinæ ob duas causas,atq; hoc est pessimum:nam bilis & humor crassus, qui deberent expurgari per aluum,cùm non excernantur,per ipsam traducuntur ad uias renum, & bilis generat uriginem,& humor crudus crassus, cùm non posit à debili uesica benè excerni,cogitur,& lapidem generat,& hoc est pessimũ.Et tãdem (ut summatim dicam)astricta aluus omnium malorum est mater,& præsertim in senibus, debent ergo eam humidam,uel lubricam, quantum fieri potest procurare, modum supra edocuimus.

Nota.

Alui suppresio metuenda.

Quibus noceat.

De Regimine conualescentium. Cap. XXXIII.

Conualescentes ad ægrorum potiùs, quàm sanorum rationem pertinent, tùm quod curari debent his,quæ ad morbi naturam respiciunt, tùm quia pars eorum ægra est,licet specie sani uideantur. Sunt etiam non parum à natura distantes.Omnibus communis est imbecillitas maior,quàm in ęgris ipsis duabus ex causis: una quia duorum dolorum maior obscurat minorem: ægri uerò cum morbi noxa affliguntur, minùs conualescentiæ imbecillitatem sentiunt:quæ cum magna etiam sit,& maior quàm ægrorum ipsorum,ob id magis uexantur.Est autem maior,quoniam si morbus tolli debuit,necesse est materiam auferri,quæ cùm tollitur,deperit,ex uiribus iuxta materię multitudinẽ,ac prauitatem, dicente Hippocrate,si uniuersum pus, aut aqua effluxerit in aqua intercute laborantibus,aut suppuratis quod repentè moriuntur. Igitur summa imbecillitatis cura in conualescentibus habenda est,longè enim deterior fit recidicia,sua radice. Quibus uerò cibis uti debeant,infrà declaremus.

Conualescentes potiùs ægri, quàm sani sunt.

6. Aphor. 27.

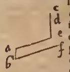
Cap. 37.

De Regimine iter agentium. Cap. XXXIIII.

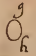
Iter omne,aut terra,aut aqua,quod sanè mollius est.Ostendemus autem causam.Terra quidem triplex pedibus,equitando,et uectatione,ę generę uectationis est lectica,cùm in domũcula coriacea, quæ duobus equis, aut mulis induti uehimur. Alij in sportulis iunceis, aut uimineis feruntur bini,ac bini insidentibus mulis,aut camelis:alij obequitant illos; aut & elephãtes,aut asinos.Vehuntur autem tabula,curru humili, esedo, carpento, carocia nouum est,uehicula,& fercula uocabantur Pilemum carpento in eosdem usus petorita.Quis numerum censebit?

Iter quibus, & quomodo fieri posit.

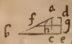
Esseda festinam: pilenta petorita nauer. Sed cùm infinita esse posſint, eorum nulla haberi ratio poterit, ad proprias ergò differentias, atq; paucas redigenda erunt, tum præcipuè quod eis atque alijs communia ſunt, uelut quoniam altiora, humiliora, leuia, grauia, integra, & firma, uel quæ tranſuehuntur, ut carpenta: per ſaxa, terram, & in aqua tardè uelociter: æqualibus rotis, aut inæqualibus: commune detrimentum concuſsio, ex qua uentriculus, cerebrumq; læduntur, adeò ut quibuſdam lethale ſit ut in Aphoriſmo. [Quibus cerebrũ cõcuſſum eſt, in tribus dieb. pereũt:] ſe-
7. Par. 44. nes, & pueri qui ad infantiam pertinent, potiſsimùm læduntur, celeriùs patiuntur infantes decrepitis: hi læſi difficiliùs redierunt, aut nunquam. Sunt igitur diſcrimina altiorum, grauiorum, integrorum, atque connexorum in locis duris, ac manifeſtè magis inæqualibus uelociter mota, & rotarum plurium, quæ ſic oſtendemus.

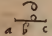
Sit planum b f, cadat ob inæqualitatem in eſſedo, ex a in b qui ſedet in d ſit aliud eſſedum caſus ſimilis, qui ſedet in e, dico quod magis concutietur: quoniam locus f eſt ſimilis b, habebit f hypomochlij rationem: igitur cùm uibret iuxta proportionem f e ad f d concutietur, tantò magis qui eſt in e, quàm in d. Et in eodem carpento qui ſedebit altius, maiorem ſentiet offenſam, quàm qui humilius, & erectus, quàm proſtratus. Grauiorum etiam unde maiora pari rationem data.

Sit g h ſaxum, aut gleba, ex qua deſcẽdit rota repentè: quia ergo grauius deſcendit ex g, in h celeriùs, licet uideatur in tempore non cognito: igitur maiore cum impetu diuidet aërem, magisq; uehiculum uibrabit, quàm leuius iuxta proportionem illorum: quod quãtò tempus breuius eſt, totum dico, eò magis erit manifeſtũ. Ex maiore enim impetu maior ictus: proportio igitur in ictu ueloci, cùm ſit eadem, tantò maior erit differentia uibrationis. Integra autem & connexa ueolciùs feruntur infra, tùm quia grauiora immobili hypomochlio, tum quia feruntur per rectam illa, quæ habent mobilem currum à ſede ſua, ut cochia uocata, & ſunt carpenta altiorum rotarum, feruntur per decliuem. Sit enim ut in carrochia deſcendat per tumulum recta ex d e, & carpento per a b altitudine, a c quæ ſit æqualis d e in eodem tempore, palàm eſt ueolciùs moueri a per a b, quàm d per d e:

dico tamen quod minùs concutiet quia d e deſcenſus diuiſus per a b, ut eſt deſcenſus, tardior eſt comparatione mutationis, nam motũ per a f dimidium non deſcendit, niſi per a h æqualem g d, & ita de alijs. Quia enim fatigatio ex motu per planum b c nulla eſt, aut ſaltem longè minor, quàm per d e cùm graue deſcendat: Ergo cùm proportio d g ad d g ſit maior, quàm d g ad a f, igitur magis fatigabitur d deſcendens per d g, aut d e, quàm a per a h, aut a c. De manifeſtè autem magis inæqualibus dubium non eſt, cùm maius ſpatium trãſeat in eodem tempore, ex duris etiam uelut ſaxis, & in dura uelut ſaxa, unde in aqua concuſsio, aut nulla, aut propemodum: nam ex duris hoc eſt manifeſtum: celeriùs enim circumagitur rota & cadit: ſed in dura accidit, quoniam reflectitur: niſi enim relideretur, nihil mali ſequeretur: cùm uerò neceſſe ſit relidi aliquando, cùm nõ detur deſcenſus in infinitum, aut à duro retinebitur, ut terra, aut molli, uelut aqua impetum ſenſim remittente: quo circa neq; cum deſcendit relidi poteſt, cùm tranſeat alterius: & cùm retinetur, iam impetus imminutus eſt: tardiùs enim per aquam neceſſe eſt moueri, quàm per aërem. Et ideò cùm in aqua retinetur, non ſolùm remiſsionis impetus cauſa retinetur, ſed quoniam partes aquæ illi obuiam factæ ob priorem motum denſatæ uicem duri corporis efficiunt, & ob id tum relidi, ac pati, uelut eum, qui non ex alto cecidit in terram, & à terra neceſſe eſt: uelociter etiã mota magis:

nam feratur aliquid ex a in c dum decidit per d b, aliud ex a ſolum in b eodem deſcenſu ex d in b, dico magis concuti motum ex a in c, quàm b. Quia enim in eodẽ tempore ut ſupponitur qualis erit proportio a c ad a b talis temporis d b in ſecundo deſcenſu ad d b in priore: igitur tempus deſcenſus ſecundi eſt maius, quàm primi: ergò d tardiùs mouetur in ſecundo deſcenſu ad b, quàm in primo: igitur minùs

concutis

concutit sessorem in secundo motu, id est, lente ambulante curru, quàm in primo. Hæc igitur nota sunt his qui in libro de Proportionibus, & in Mathematicis Aristotelis sunt exercitati. Similiter dico quod rotæ, quátò fuerint pauciores, atq; maiores, minùs cóturbant, ac côcutiunt insidentes: Nam & Romani Imperatores cómodi causa illis uehebantur. Experimentumq; id docuit cum dicat Suetonius in Claudio. Ita esseda, alueoq; adaptaris, ne ludus confunderetur. Causa etiá duplex est ac manifesta: Rarius enim ascendunt atq; descendunt, nam toties obuiam fiunt impedimenta, quotus fuerit numerus iugorum rotarum. Et quoniam cum altæ fuerint, minus colliduntur: est enim minor proportio descensus ad dimetientem rotæ, licet ratione eius, qui in uehiculo sedet, contrarium contingat, quemadmodum superiùs dictum est. *6. Phys.* *Nota.* *Cap. 33.*

Qui ergo elephantis, aut camelis feruntur inundationem, quasi è naui patiuntur maximè in elephantis. Soli autem reges, ac custos belluæ iter illis insidentes agunt, atq; ex hoc genere est lectica. Romani lecticis à seruis octo, quatuor ab angulis, totidem à lateribus ferebantur, potius ambitione ducti, quàm commodi causa, senes cathedra soliti, maximè ægri, ut Solymanus, qui paulo ante perijt, & Antonius Leua: atq; alij morbo prauis podagræ laborantes, habent & cathedram curtulem, quę suppositis orbibus quaqua uersum in plano progreditur, regrediturq;, currulis dicitur instar currus ob rotas, quibus innititur. In Germanici uehiculi genere est sella currulis, imò potius lapsilis, quæ constat duobus trabibus leuibus ad longitudinē hominis: tabulis cóiunctis in suprema parte, locus paulo elatior, in quo neq; sedet, neq; prorsus extensus residet, sed humili discumbit ne concutiatur rotis curet, & ducitur à Rhingiferis, ducitur per glacies, & niues frigore coactus. Et mira, ut aiût, uelocitate, scilicet ad C.L.M.P. in die: dilabitur sponte per montes, ducitur ab equis etiam, & à bobus, tumq; tutius ut lentius: uidi aliquádo Mediolani, puerilis res existimari potest, cum extra loca ea, quæ dixi conspicitur, uelut in Italia.

Fluuij dicuntur quia semper fluunt, ideo de magnis solùm intelliguntur: Flumina quia fluunt, ideo de omnibus qui perpetuò: Torrentia quę magno impetu ferũtur: quorum quædam perpetuò aquas habent, quædam aliquando siccantur: possessio fluminum & lacuum utilis est ob pisces, fontium ob aquarum salubritatem, & aspectuum, torrentium ob lapidum uarietatem: quędam etiam nobiliora metalla perferunt. Flumina transimus ponte sapha portu. Torrentia cingulo coriaceo sub alis circunducto: uel cum aquæ desinunt: uel lectica rotunda coriacea, quæ fune in ripa adalligatur: funis aquę impetu ad alteram fluminis partem trahitur aquarum impetu, ita tutò trahitur lectica, si ad eandem partem equi magni, et parui aqua pertingat, tutior est paruus magno: quoniam aqua tum minore impetu fert. Iuuat autem habere peditem à parte inferiore fluminis iuxta caput equi robustum cum baculo firmo, qui obnitatur torrentis ui, & equum cadētem retincat, nam prohibere potest casum, & circũuolutionē equi, sed si solùm deficiat id opus Dei est. Quod si desit uis eiusmodi non ingredieris, sed expectabis, à pluuijs enim cito decrescit, nam post pluuias per intra unā diē: à niuium autem colliquatione serius. In hoc aũt animaduertendũ, quod cũ timuerimus de descensu aquarũ, semper licebit euadere, quia breuior est multò, & ut ita dicā absq; comparatione uia inter ramos, & ripā recta, quàm à loco niuiũ ad locum in quo es tũ & si maximo impetu aqua iũ ruat ex montium iugis. Quo uerò modo in cibo & potu, ac exercitio se gerere debeant iter agentes, si quis rectè animaduertat in hoc uolumine edocuimus. *Fluuij unde dicti.*

De Regimine tractantium uenena. Cap. XXXV.

Q Vamuis in tertio de uenenis multa hac in causa scripta sint, nihilominùs de his, quibus familiariter uti possumus, dicendum est. Duo autem præcipua uidentur esse, atq; facillima, scilicet radix Zedoariæ uiridis, seu illa sit anthora, seu non, quàm uiridem ex lib. j. collectam condies saccharo, aut uiolaceo condido, id est, ex iulebo facto, seu ex nymphææ pariter iulebo: huic *Duo præcipua præsidia.*

addes moschi optimi scrup. ij. aut etiam usq; iiij. nam granum unum in drachmam singulam distribuetur, eritq; maximè efficax, ac temperatum, nam de uētriculo sperandum non est, ut conferre uel absq; illo posit. Quantitas pro uulgari usu est drac. s. dimidium in suspitione drac. j. duplumq; liquoris: sed si times epulas, aut tractandum sit uenenum usq; ad duplum, utriusq; ante cibum per tres horas saltem: si tamē ad conuiuium uocaris, etiam statim sumere pręstat. Ruta uerò Maio collecta ex lib. ij. sed folia non radix uiridia sumere. Eligenda est tenerior, nigrior, ac longè exiliore folio: flores illi & crasiori luteri, parui in stellarum formam, saccharo hunc condies albo, & licebit drac. j. & usq; ad duas recipere, ita ut præter ueneni defensionem tot

Zedoariae uires. cōmoda illa præstet, quę superiùs enarrauimus. Nam zedoaria in Chyna Insula, seu prouincia condiri solet, illincq; aduehi. Impinguat hæc corpus præter reliqua, & oris odorem ingratum uini, & alliorum, & cæparum tollit. Nascitur in C. Prouincia folio gladioli flore croci fermê, ut quidam putant, occîdit uermes, & flatum discutit admodum, loco eius in regionibus nostris supponere licebit, ut uiridem condia-

Matthiolus notatur. mus radicem carlinæ uocatæ, & est apud Matthiolum chamæleon, quam plantam cum inter uenena connumeret, ego autem sæpè illius cum radicis succum non mediocri quantitate deglutiuerim citra omnem noxam, nescio quomodo carlinæ radicem adeò uenenis omnibus utilē, ut nihil meliùs excogitari posit pro zedoaria imitanda inter uenena connumerauerit. Atque accidunt hæc nostris temporibus, dum rebus obligatis, ita uerbis authoris cuiuspiam mordici inhæremus, ut caput malimus amittere, quàm prædam. Hæc enim radix condita saccharo confert cordi plurimum, & præcipuè adiecto etiam, ut in zedoaria, moscho, & urinam, atque sudores uehementer cit: & humores prauos ac putridos, atque cùm his uenenosam omnem qualitatem, liquoremq; educit. Huic proxima, sed tamen uiribus longè inferior est herba, quam cardum sanctum uulgus uocat. Turcam spinosam, & amaram, ideò minus carlina calidam, quæ acris est sapotis, hanc igitur tertio loco substituere licebit.

Nota. At qui tractant uenena, uelut uiperas pro theriacis, & hydrargyrium aurifabri, & qui uenena destillant, seu ut Latinè magis coquunt, hi non leuibus periculis subijciuntur. Viperis tamen sufficiunt chirothecæ è ceruino corio, alij dicunt & *Hunt* Arabicè: ex corio etiam bubali crasso, & super illas aliæ è ferro: nisi serpens sit eiusmodi, ut absque morsu inficiat ut Armene, uel Regulas, & aspidum quoddam genus, ut si quis ipsum uel lancea uulneret, intereat. Auxilium si quod est à pice liquefacta superiniecta petatur: mures ac mustelæ uiuæ diuisæ superponantur, & calx ignita.

Venenis conferentia. Quę autem uenenis, epota conferunt, sunt sigillum lemnium, castoreum, calamenthum, cogit enim ut attenuetur, & expellatur, & semina mali medici, sed quantitas magna, scilicet drac. iij. & semina rutæ drac. j. propriè montanæ. Ex quo declaratur quantitas eius, ut sumatur tantundem, foliorum etiam, & medullæ nucum, et ficuū, & salis ut totum sit unc. j. & optimè simul terantur, & comedātur, & uinum potens, uelut Creticum cum eo bibatur. Et semina arboris serapini, & galbanum adeò ut etiam illitum prohibeat morsum serpentum, sicut & serapinum, & aliud propter odorem: serapinum bibitum est potentius galbano. Galbanum illitum est efficacius serapino: credo quia serapinum sit purius: galbani autem odor sit ualidior, licet sit adulteratum: & succus foliorum fraxini, adeò ut referant uiperas per flammam potiùs, quàm per folia illius transire, si circundentur, & sepiantur ab utroque. Et ego credo quod sufficiant si non cogantur, aut ualde irritentur. Et fructus ac semen cupressi Arabici, cuius cortex est naturaliter pluribus figuris inscriptus mirabiliter, & niger, & semen odoris iucundi, & fragrans, & folia spinosa, & acuta. Et herba etiam ex qua fit assa fœtida, est utilis ad hoc, adeò etiam ut quidam laudent flores, & folia oleandri.

Venenorum tractatio quae mala pariat. Sed fumus, & tractatio hydrargyrij debilitat neruos, & facit contractionem in illis, & syderantur, & tremunt, & maximè in pueris, & qui utuntur multo potu uini. Et oportet ut obturent aures, & nares ut fumus non penetret ad cerebrum, & inungantur loca neruorum oleo ex baccis lauri, & hypericonis: hæc enim sunt illi propria.

Eg

pria. Et similiter oleum ex sulphure sumptum per os, & illitum. Est enim *Bezahar*, seu alexipharmacum hydrargyri.

Ex omnium optimis sunt *bezahar* propriè uocata cognita Indis, atque Arabibus, non Græcis. Et sunt ambo è lapidum genere, & leuissimorum, sed unum splendet, & est uarij coloris ex leucotheo, & ochro, id est, medio inter uiridem, & flauum, sed absque luce, licet niteat: aliud uerò est coloris floris cineris, & putant esse lachrymā ceruí: & commune ambobus est uis maxima, quæ inest eis, ut pondus quartæ partis grani unius sæpè liberet hominem à morte. Et cum damus magnam quantitatē est ponderis duorum, aut trium granorum. Et ciunt uomitum in his saltem, qui uenenum biberunt. Quæ autem periculosissima inter omnia sunt suffitus uenenorū, nam odor eiusmodi occidit, & quàm celeriter, ut in illo qui obijt repentè, ex odore garyophylli floris, & ita in destillationibus huiusmodi est ingens periculum, & etiam in illorum fermentatione sub fimo, & in putrefactionibus, ac mistionibus. Quia tamen sine his adeò uiolentis instrumentis perfecta medicina consistere potest, sufficiat adiecisse usum communium auxiliorum, obturationem narium, ignē, odores bonos, & suffitus, atque alexiteria. Nondum tamen deprehensum est auxilium proprium ad hæc: certum est quod eiusdem generis esse oportet, id est, suffitum suffitus. Et contactus, medicamentum phlebodes quo uenæ carporum, & arteriæ illinuntur, arteriale appellatum, seu metacarpion: illitur ubicunque prælitant arteriæ in corporis superficie iuxta manus pedum, digitos medios, talos, intra cubitus, in temporibus. In priore genere uix quicquam potest esse tempestiuum: in hoc etiam sumpta in potu licet hæc tardiora sint suffitibus, illitis non sunt necessario. Quæ enim cum destillatis, & uino Cretico exhibentur, celerrimæ sunt operationis, uelut rutæ, & zedoariæ pars illa ignea, & si quid est simile: & sanguis anatis, & eorum animalium, quæ eiusmodi uescuntur, quanquam nullum ad hanc diem cognitum sit, seu anates dicas, seu ciconias, seu grues. Crocus ergo pro uehiculo erit, ac pro alexipharmaco os monocerotis, & smaragdus, & si qua sint prorsus natura proprietate contraria, & igneæ substantiæ, & hereæ.

Bezahar.

Nota.

Auxilia.

De Locis ubi adsunt serpentes. Cap. XXXVI.

Miseram esse sortem hominū, nemo qui rectè cōsideret, negare potest, cum nuper imperassem puero ut boraginis folia mihi colligeret, narrauit inter eas plantas grandem bufonem, fœdum, horribile, noxium, & inauspicatū animal. Etenim si spumæ aliquid reliquerit, periculo non uacat. Inde uiperæ, muscæ, culices, uespæ, crabrones, tot genera uermium, ut taceam formicas, erucarum, & multipedum tot genera, & multitudinem infinitam: nam cimices, pediculi, pulices ex ordine, quasi conati nobis habentur. Vna omniū ratio mundicies (ut diximus) aqua, aër perflatus, ut in turritis altis, cæcis, ac ignis, nā & cinis talibus inimicus est. Ob id Principibus, ac Regibus non exigua custodia, sed tædium maius, & exinde periculum. Quis gloriari potest non eritasse multa huiusmodi, cum quantacunque diligentia: Et suffumigia ex huiusmodi animalibus fugāt illa, & trifolium inter herbas, & cedria inter arborea. Et omne amarū ualde, ut colocynthis, & aloes, & acria ualdè, & benè olentia: sunt enim tantundem exanguiū naturæ inimica, quantum amica humanæ, & ærugo, & olea omnia integrarum uinū. Et hydrargyrum proprietate, quæ ex immenso frigore pendet. Et rutam fugiūt serpentes, & fumum cornu ceruini. Et ranæ istæ terrestres, etiam in penu uinaria inueniuntur frequenter: creduntur & solo afflatu interimere. Et iecur illis uitiatum est, ac diuersorum colorum, quod etiam refert Aristoteles. Neque omnis terrestris rana, seu bufo rubeta est, sed prægrandis, quæ in uepribus solùm inuenitur, & alitur, unde etiam nomen habet à rubo, scilicet rubeta dicta tempora, in quibus oculi sunt, adeò prominent, ut instar cornuū emineant. Ergo si riuulis currentium aquarū singulis noctib. olera aspergantur, terraque madescat, tuti erimus ab huiusmodi peste, sed uermes metuere. Aduersus serpentes, ac cimices, folia filicis, suffitu etiam sanguisugarum

Nota.

Rubeta quæ.

pelli cimices dicunt. Ego medicinam longè petitam existimo. Sol, flamma è palea, lixiuium acre tutiùs esse reor: inde ut dixi ærugo: probatur & auripygmentum, sed nollem piscari, ut dici solet, hamo aureo, & sulphur, & species ari, & sal ammoniacũ, sunt inimica omnibus exanguibus, sed sulphur in igne accensum, sal aqua dilutum. Et sicut oleander pulicibus, & eiusmodi minimis, ita lauri folia serpentibus. Dicũt quod psyllium putrefacit pulices, & raphanus scorpiones. Medicamen ad cimices præcipue, sed ad omnia eiusmodi: Cedriæ unc. ij. auripygmenti quod uocant arsenicum, & albi, & croci, nucis cupressi, æruginis añ. unc. j. foliorum myrti siccorum lib. s. terantur, & cum oleo misceantur. Aliud facilius foliorum cupressi siccorum lib. ſ. æruginis, & sulphuris añ. unc. ij. terantur, & cum oleo misceantur. Et contra serpentes, & rubetas bonum est alere ciconias, aut grues, & feles, ac mustellas, & dicunt de ericijs, sed nescio causam. Et buteones, & aues quæ habent magnum rostrum, & sordidis aluntur, inter quas optimæ sunt, quas uocant poglianas, & quæ ferme alijs non aluntur, quàm serpentibus, & bufonibus. Magnis tamen Regibus cum degant locis adeò munitis, ac mundis, quorum sors iam excelsa uidetur, ob tot custodias ab ipsis animalibus periculũ non imminet: à cibis autem quomodo possunt esse tuti? mundior homo, sobrius qui sibi uiuit: sed mortalium omnia mortalia, & squalori, ac pedori subiecta. Serpentes autem sabinam amare adeò proditum est, ut circa plantam, in agro Comensi uiperarum multitudo maxima cõueniat, plures quoque super arborem serpunt. Ergo id nondum compertum habeo, sed id planè compertum, unumquodque genus animantium certo genere plantarum delectari. Cùm uerò plura sint genera, licet uno nomine cõtineantur, ob id uariare hæc rario uidetur, uelut bufones saluia ob umbræ densitatem, uiperæ eruca: generaliter ferunt hederam, & fœniculum gratas esse serpentibus. Iuxta etiam stagna, & aquas inueniri solent, nec non in specubus, uel subterraneis antris, in montibusq́; reperiuntur trabium magnitudine.

Medicamen ad cimices. — *Aliud.* — *Serpentes sabinam amant.*

De Vnguentis, seu oleis Regijs. Cap. XXXVII.

MVltiplicia esse unguẽta, ac olea, multifariamq́; diuisa in Promptuario demonstrauimus: Quare hîc tantùm sufficiet principaliora, ac magis selecta, quæ aduersus omnia uenena, & morsus, seu uulnera eiusmodi, & cõtra pestem sunt disponere. Et simplicia etiam nonnulla singularia describemus, dein eadem componemus. Cinis ergo uiperarum optimus est. Antidotus etiam ex illis, & uocatur Theriaca. Oleum Scorpionum rubentium, & sub caniculatemporibus. Sulphur uiuum, Fermentum, Napellus, Morsi. De hoc est incertum an inueniatur, & an sit mus, an radix plantæ: Matthiolus censet esse muscas. Terra Melitea eius loco aliqui uolunt sufficere bolum armenum orientalem, sicut loco cineris uiperarum, & medullæ cerui, uiperas (hæ solæ in eo genere catulos pariunt) præciso capite, & cauda in anate assatas in ueru: & collecta pinguedine sumĩt. Cerui medulla, uerbenaca, calamyntha montana, adeps leonis, terebinthi lachryma, angelicæ, gentianæ, imperatoriæq́; radices, & rutæ, ac scorzoneræ folia. Radices item cucumeris anguini, zedoaria, loco quodam postremo reponuntur sinapis, oleum de baccis lauri, pancratij radix, uerbasci flores, diptami albi radices. At cum certum sit oleum huiusmodi opponere componi ex uenenis ob substantiæ similitudinem, ut scorpionum oleum, & antidotus è uiperis: Ex alexipharmacis, ueluti, semen mali medici, ruta, scorzonera, angelica, & imperatoria: Gentianam non ausim adnumerare, nescio enim quàm potẽs sit, & si potens, quantum in oleis uirium habeat, sicut omittere adeò laudatum Cretense diptamum. Ex his quæ terreæ sunt substantiæ, inter quæ Melitea est, quæ etiam egregiè aduersatur uenenis. Et sulphur uiuum, quod ualdè discutit. Et pinguibus ut uim retineant, & cohibeant, inter quæ cerui medulla, aut anatis cum angue liquamen, loco ut dixi eius, sed & quod assumptum est oleum de scorpionibus hoc gaudet, uelut leonis adeps in discutiendo: discutiunt radix cucumeris anguini, strenuè uerbenaca, calamintha. Discutit & attrahit ser-

Simplicia contra uenena ac pestem.

hij, fermentum, ut sint quinque, si discutere unum esse uelimus: sex biduo: sympathia, antipathia, substantia, modus substantiæ & facultas. Quinque ergò sufficient aut sex: Et si opus erit in aliquibus addemus cantharides, & erit medicamentum eiusmodi. Ergo:

℞. Olei de scorpionibus ueteris lib.j. scorpionum rubrorum uiuentium magnorum numero L. cineris uiperarum unc. s. foliorum cum semine rutæ exsiccatorum in furno non parum unc.j. terræ Melitæ, uel pro ea boli armeni orientalis drac. vj. sulphuris uiui unc.s. medullæ ceruinæ, uel adipis anatis unc.ij. foliorum uerbenacæ, radicum cucumeris anguini añ. drac. x. adipis leonis, theriacæ añ. unc.j. fermenti ueteris drac. vj. Ponantur in sole x L. diebus caniculæ, aut in balneo plusquam tepido per x. dies: inde calidum coletur, & exprimatur, & si opus est in medietatem eius addantur cantharidarum drac.iij. *Compositus ad eadem.*

Aliud ad febres, in quibus non concoquitur materia: in febribus ualidis, ubi materia reputrescit, in inflammationibus cordi propinquis: in materiebus quæ discuti, & ad cutim expelli postulant: cōcoquunt primum frictiones, somnus, cubile obscurum, culcitræ multæ, quies, stratum molle, inungere totum corpus oleis moderatè calefacientibus, digerentibus, & naturæ nostræ amicis: qualia sunt præcipuè chamæmeli, floris populeæ arboris, & anethini, præsertim hypochōdria, & totum uentrem, fouere autem illa decocto seminis lini in oleo, & aqua: tum exhibere si febris adsit in dilutam aqua mulsam, & ptisanam hordeaceam: neque enim concoquere simpliciter est calefacere, & humectare, sed quandoque refrigerantibus: hoc fit ut in ardenti febre, non ut refrigeres, sed ut calorem innatum adaugeas, item exsiccantibus, sed hoc rariùs: contigit tamen in abundantia humidi crudi, ut his decem auxilijs adhibitis, nonnunquam renutrire conueniet, si morbus longus præcipuè sit, ouorum uitellis recentium, alios alica & iure pingui: uino tenui flauo, odorato, potenti, aquæ multæ admixto si expediat. Rarius carnibus glandosis, & testiculis gallorum, medio modo piscibus. Si materia sit in pectore oleum amygdalinum dulce, atque butyrum recens expedit, caricæ, uuæ passæ, & palmæ fructus cocti, passerculis, & ceteris auiculis etiam, & iecore gallinarum, uel nemorearum testudinum ali expediet. Quid ni, reijciemus ne probata à Galeno cerebrum suillum, ac pedes tum uitulorum: iecora etiam, & lactes luciorum, & cyprinorum magnorū, oua non, chamæ etiam, & conchæ, & ius carum, ac limatiarum secundum, & ex his pingue. At uerò condita croco, gingibere, macropipere, nec refugimus saccharum, aut iure cicerum, sed additamenta, aut myrthidę uti prohibemus, calorem enim naturalem exacuit, ut etiam hœdi sanguis, & catulorum lactentium, aut paulò magis adultorum caro, & ius, quamuis horrida, sed præstans fuerit pullorum columborū, quos laudarunt adeò Arabes, describuntq́; quales sint, & sunt agrestes, proximi turriti. Quinque autem sunt præcipua præter crocum, qui est insignis in hoc, tum cætera enarrata satyrion, quod maximè excitet Venerem. Porri quod sanguinem exacuant, lenta incidant, & atram bilem attenuent borago, & buglossum quod cordi conferant. Ozymum tenue odoratum, & post melissa, sed multò inferior, quod pituitam crassam, & melancholiam à cerebro, & corde expellat, & moschum qui in omnibus his, & præstantissimè auxiliatur. Erit igitur huius secundi olei descriptio hæc. *Nota.*

℞. Calamenti montani, seminis porrorum, seminis raparum añ. unc.j. stincorum uerorum num.iij. moschi, ambræ orientalis añ. scrup. j. florum sambuci unc. vj. florum populi unc. viij. florum uerbasci, florum angelicæ añ. unc.iiij. rutæ, ozymi garyophyllati, scorzoneræ, uerbenacę, radicum cyclaminis, adipis leonini añ. unc. Semi. cineris aspidis, mithridati, nitri rubri añ. drac.ij. sanguinis equini, canini, uel uulpini, & est melior, galli añ. drac. v. Modus est hic. Flores in ampulla uitrea expone soli caniculæ tempore, sic ut in oleum conuertantur, huic oleo adde succum porrorum, calamenti, seminis raparum oleo expresione collectum, rutam cum semine, ozymum, scorzoneram, uerbenacam, cyclaminis succum expressum diligenter, & expone soli per x v. dies, sed contusa, quæ corpus habent, aut per octo dies in duplici

plici uase, post cola omnia: & iunge sanguines nuper extractos mithridatum, pinguedinem stincorum, & leonis, moschum, ambram, nitrum, cinerem aspidum: omnia collecta in uase uitreo cum unc. vj. uini maluatici, aut Græci, permitte quàm diutius potes, & demum cola, & pone in uase optimè concluso, misce quotidie, & expone soli si adsit per horam, aut plus, & cum remoues misce. Aliud nostrum quo ego sæpè uti soleo.

Expertum à nobis. ℞. Seminis napi, iuniperi, radicum cyclaminis, diptami albi, foliorum calamintha añ. unc. ij. zedoariæ unc. ſ. diptami Cretensis, unguenti populeon añ. drac. x. belzoi, piretri añ. unc. Semi. croci orientalis drac. ij. medullæ ceruì unc. iij. anatis sanguinem olei rutacei, aceti è prannio añ. lib. ij. Omnia præter diptamum, crocum, ceruì medullam, & sanguinem, & unguentum, ac belzoi, tusa coquantur in aceto, & oleo, donec acetum absumatur: inde addantur reliqua contusa præter sanguinem, medullam, & unguentum, quæ sic poni debent, ut sunt præter unguentum. Ponantur in sole per x v. dies, post addatur unguentum, & seruetur x x. diebus loco sicco, demum coletur bene exprimendo. Alia habebis unguenta pretiosa in Promptuario à me experta, quibus inunxi primo Hieronymum Moronum Sacerdotem, atque *Moroni Historia.* Patritium melancholici habitus, ætatis annorum circiter x x. cui cum aliquor annis scabiem fœdam passus esset, eamque perperam parua uictus obseruatione custodita cohibuisset, superuenit febris tertiana continua sub initio autumni, in qua pulsus reddebatur inæqualis, & inordinatus etiam quandoque prorsus cessabat, cùm diu formiculari similis esset. Aeger interim iacebat ut mortuus, tenuebat medicamenta, & assumpta parum proficiebant: Inunxi ergo bis loca illa octo arteriarũ, & con*Alterius.*ualuit. Pauló pòst cum ægrotaret iam nepos illius prænomine Bartholomæus Moronus, Iulij Moroni Illustris equitis filius, annum agens sextum, & esset iam conclamatus ex peripneumonia, quæ non supputabat, & ut solet laborabat leuitate intestinorum, febris intensa, & respiratio tempore æqualis pulsui: iussi ergo quod mora non dabatur inungi, largè, liberaliterque, & totum corpus, pectusque maximè rupta est inflammatio, & simul euomuit quantitatem magnam humorum, & crudorum, (credo reliquias ciborum, ac potuum tot dierum, quas haud concoxerat) & euasit: pus autem multum album, leue, & æquale non malè olens, multis diebus effluxit per urinas, & euasit. *Iulius Moronus eques Illustris.* Cumque etiam paucis abhinc diebus Alexander Syluestrius, Rodulphi mihi charissimi frater febre ægrotasset, & cum uomitu (erat enim primũ tertiana) & profluuio uenrris, adeò nobis expectantibus ex uno alterius alleuiationem, ut febris ardens facta sit, nec nisi aquosa deijceret, subflaua multa, inde tussis, stillæ sanguinis narium, quæ non alleuabant, dolores pectoris, uigiliæ, deliria, pulsus malus circa x x x. diem, tabes. Itaque decreui quoquo modo possem tentare curationem: liquebat enim cauam iecoris partem, inflammationem sine tumore, sed propriè sic ab antiquis appellata, laborare. Quamobrem illi conscripti unguẽtum, quo iussi inungi uentriculi regionem, & totam iecoris cauam, ante cœnam sic, & euasit ut patet modus in Promptuario. *Alexandri Syluestrij historia.*

Electuaria, & Medicamenta composita ad producendam uitam.
Cap. XXXVIII.

HAli in canticæ explanatione refert, quod uerissimum est, esse posse medicamenta quædam, quæ uitæ producendæ sunt utilissima. Videtur autem hoc tributum inter reliquà compositioni ex myrabolanis, quam triferam uocant, & maximè auro admisto, id non scire præstat, quam causam hu*Trifera.*ius inuenire: nam medicamenta præstò erunt inuenta ratione, & multa huiusmodi à medicis etiam præclaris sunt commemorata. Duos diximus esse producendæ ui*Scopi producendæ uitæ.*tæ scopos, & ut humidum non consumatur, seu seriùs, & ut quàm simillimum consumpto restauretur. Erat & tertium, de quo dictum est, ad conseruandam ualetudinem, sed id omittam, tum quia hîc de eo scopo non agitur, tum quia ex his duobus illud etiam ex parte habetur: demùm quia difficilia cum sint duo hæc per se ut adi-

pifcamur

piſcamur, tertium ſi addiderimus, forſan prorſus impediemur ab illius inuentione. Quinimmò ſi etiam aliquid ad rem facit, pleraque huius tertij generis uitam potiùs breuiorem reddunt, uelut quæ aperiunt, diſſecant, excrementa deducunt, aſtringũt, calefaciunt, purgant, leniunt, roborant cerebrum, ſenſus uegetes efficiunt, aduerſantur uenenis, omnia talia uitam breuiant. Propterea quatenus debeat eſſe illorum uſus, ſingulis cuiuſque locis deſcriptum eſt. Nunc ergo de reſtitutione ipſius humidi, & tarditate conſumptionis agendum eſt: & reſtitutionem quidem humidi nullum medicamentum efficit per ſe, ſed ut calor denſior, & purior, & maior efficitur, & alimentum optimum, & commodum in concoquendo, ut mora, ſomnus, & exercitatio, ac quies opportunè adhibita, ueluti cum cibus in uaſis amplis concoquitur, quies in anguſtis exercitationi medijs, medio modo. At ut ſit denſus calor, hoc & commodum eſt renutritioni, & ut ſeriùs abſumatur, quod iam paratum eſt humidum: namq; humidum illud, & calor naturalis ſubſtantia eadem ſunt, quatenus autem differunt, quatenus eadem ſunt prorſus, de quibus nunc dicendum erit: ſi prius admonuero lectorem, hanc reſolutionem tardam, & medicamentis, & amuletis, de quibus aliàs à nobis dictum eſt, non ſolo alimento, imò eo non niſi per conſequentiam, non primo fieri poſſe. Igitur dubio procul eſt motum omnem accelerare conſumptionem, quod flammæ experimento didicimus, contra quietem minùs conſumere. *Quæ uitam abbreuiant.* *Motum accelerare conſumptionem.*

Prima eſt uocata *Alkorz* Hiſpanicè, & eſt omnium optima, cuius ſunt multæ deſcriptiones: proponam autem unam pro exemplo. ℞. margaritarum orientalium unc. ſ. s. id eſt, drac. x ij. hyacinthorum orientalium, qui mutantur ad ignem unc. ij. ſmaragdorum orientalium unc. ſ. carbunculorum orientalium, granatorum orientalium, topaci, chryſolithi, aquæ marinæ orientalis, ſeu calaidis, ſardoniorum, berillorum, amethiſtorum orientalium, ballaſiorum añ. unc. s. ſaphytorum orientalium drac. x. ſacchari purgati albi lib. iiij. Diſſoluantur ſaccharum, & gemmæ integræ ab omni ſorditie mundatæ per rotam, deinde ablutæ diligenter imponantur, & antequam congeletur, addantur moſchi orientalis drac. ij. & fiant morſuli, qui teneantur in loco ſicco, de quibus cùm opus eſt, aſſumantur drac. ij. ad unc. s. uſque, & terantur, donec redigantur in polinem, & bibat cum modico uini Cretici, aut alterius uini potentis, & tenuis, ac ſubdulcis. Præſtat hæc compoſitio quod omnes gemmæ poſſunt dignoſci, & quod ſplendidæ ſunt, & orientales, & etiam quia ſic uires earum non euaneſcunt, nec debilitantur, & eſt confectio Regum, & poſſumus addere in ea aurum, & argentum ſoliatum, & moſcus deducit gemmas ſtatim ad cor, præcipuè cum uino: & ſi non licet uti uino, dabimus cum aqua croci, aut aqua carnis. *Confectiones regales.*

Secunda fit ex eiuſmodi gemmis, & additur aliquid lapidis cærulei in aliquibus compoſitionibus: & ſi non adſint omnes gẽmæ, nil refert: principales tamen ſunt ſmaragdi, hyacinthi orientales, ſapphiri, margaritæ, & rediguntur in puluerem, inde additur ſaccharum quadruplo pondere: ſed omnia leuigantur, & per linteum denſum cribrantur.

Tertia compoſitio fit cum margaritis ſolis orientalibus, quadruplo ſacchari, & eſt ad confirmandas uires, lætificandumq; cor, & repurgandum ſanguinem. Hic non poſſum niſi deteſtari eos, de quo aliàs dixi, qui huiuſmodi pulueres è lapidibus dant cum cibo, uel prope, uel etiam cum ſaccharo ex floribus qualibuſcunque: nam unum affert impedimentum alteri, & efficiunt maltham in corpore, ſeu cęmentum: ſimiliter & illos, qui in miſcendo alia ſimplicia calida, frigida, ſicca cum his, quæ à proprietate ſola agunt, atq; ita interturbant opus utrorumq;, uelut in electuario de gemmis uulgato. *Nota.*

Quarta eſt Diamuſchum dulce, efficax ſatis.

Quinta eſt Diambat, quod ut prius cordi, ita hoc capiti.

Sexta eſt puluis noſter. ℞. ſcobis Monocerotis drac. ſ. ſcobis eboris ex denteunc. Semi. ſacchari unc. ij. Semi. ſaccharum teratur, ſcobs ſit deraſa, chalybe aſinino, aut ſaltem Damaſceno, ea ſit trita, quantitas ſit unc. Semi. pro auxilio, uelut

contra uenena, pro usu g. x x v. seu scru. auri fabrorum, & pauperes poterunt uti solo ebore.

Septima est compositio ex auro, uel in pauperibus ex argento in aquã resoluto, ut aliàs docuimus, modus facilior est ut aurum liquescat cum *alnaeb*, id est, plumbo rudi, & comburatur sæpiùs, & tunc repurgatum creditur dissolui in humano corpore, & quidam exhibent aurum, uel argenrum gallinæ, uel gallo, & colligunt stercus eius per anum, ne deterreat, deinde comedunt carnem pulli illius, & ita de multis in Principibus.

Octaua est ut sumantur semina citri recentis, sed bene maturi, & detracta à cortice duro, condiantur in saccharo, & non est difficultas, nisi quod oportet comedere drac. iij. in casu necessario, secùs sufficit scrupulus singulo mane.

Nona est *elysir* compositio destillata, quæ uariorum est modorum, de qua satis in Promptuario diximus.

Sacculus cordialis. Decima est sacculus pro corde. ℞. smaragdorum, saphyrorum, margaritarum, hyacinthorum rubrorum omnium orientalium, cauendo ex factitijs, qui etiam sandaracha constant, añ. drac. j. Semi. cartilaginis, seu ossis de corde cerui, ossis cranci humani non mortui ex morbo unius anni, parùm siccati in furno añ. scrup. iiij. Semi. melissæ, citri cum suo ligno, ozimi parui odorati, boraginis añ. drac. j. Fiat puluis subtilissimus. Et sunt qui addunt Polij semen, alij dentes uiperę, alij auripygmẽtum album, id est, arsenicum.

Lætificantia ac confirmantia calorem naturalem. Cap. XXXIX.

Quæ calorem naturalem confirmant. Primus ordo ex rebus in succis, in spissamentis, id est, succis concretis, in repetitis infusionibus, in aquis destillatis cum duplici uase, & partibus succedentibus, in coctionibus, in additione succorum, & in solatione, in oleo destillato, in oleo facto in sole: in pulueribus pollinis modo: in putrefactis in fimo equino, in ustis: in infusis in aceto XIII. Secundus in quantitate, & perfectione, quæ per lineam superpositam, & magnam, aut breuem intelligitur. Tertius in natura, cum sale, stibio, alumine, lapidibus, metallis, atq; metallicis, radicibus, lignis corticibus, seminibus, floribus, lachrymis, folijs, in partibus animalium uel sanguine, aut productis retrimentis. Quartus in proprijs à qualitate manifesta, prima, secunda, tertia in purgantibus, in uenenis, in infusione horum, ut aquæ ardẽtis, uel aceti, uel cum uino ualde dulci, & odorato, in circuitibus, in thermis ut sint IX. Summa horum præter secundum ordinem XL. Et cum illo iam constitutus est τρίτος. Ergo succus chelidoniæ inspissatus, croci orientalis, flores ozymi parui, uehementer odorati iam sicci, folicula, & semen: Melisophyllon, uiride odoratum ualdè, quod rarum est: succus helenij radicis, boraginis semina, & flores conditi iuuãt, & folia, & radices, & quæ ex eo genere pulegium, additamenta, radicum bibinellæ: inde belzoi, thus, styrax, uinum quale dictum est præcipuè Creticum, lupi cor, sanguis equinus, catuli sanguis, anatisq;, quamuis misti generis, & hæc sunt in tertio ordine. In quarto quæ purgant helleborus, & colutea, seu potiùs sena. Succedunt moschus, ambra orientalis, zibetum, longè inferiora garyophylli, & xiloaloes. In sexto ordine hyacinthus, smaragdus, margaritæ, saphyrus, & misti generis, lapis cæruleus orientalis, topatius tener, quem chrysolithum uocant, ualdè utilis etiam insanientibus, calais, & granatus forsan, & adamas, licet pro ueneno reponatur. Vnde communis erit ultimo generi, in quo mandragoræ poma, quæ sunt mitiora etiam opio, hoc autem inebriat. Quæcunq; autem somnum prouocant, & humectãt multum, ut nympheæ flores, & uiolarum purpurearum, multiplici modo iuuant, crederem, & uerum chrysolithum orientalem ualde utilem esse.

Ex compositis Alchermes maius ex XII. drachmis, & minùs ex duabus lapidis cærulei: lætificans Almansoris. Diamargariton frigidum, tam mithridatũ, quam theriaca: Diamuscum dulce: diambra, electuarium de gẽmis conciliatoris. Et Monoceros est cornu Regum, quod tantum bis uidi, & aqua mali medici, quæ beneo-

let, &

let,& succus eius conditus in calidis effectibus, & extra epithemata ex rosis, uiolis, id est,aquis earum:succo mali medici,uino Cretico,santhalis,aceto roseo.

Puluis noster.

Puluis ad cor, & colorem roborandum noster. ℞. margaritarum orientalium unc.j.hyacinthorum oriẽtalium drac.ij.saphyrorum coloratorum orienraliũ scrup. v.seminum boraginis,Sem.basiliconis. Seminum apij bonum odorem habentis foliorum pulegij añ.drac.iij.moschi drac.s.ambræ scrup.j.zibetti siccioris scrup.ij. ossis Monocerotis g. x ι. auri sol. ι. granorũ bibinellæ drac.iiij. croci orien.scrup. ij.zedoariæ drac.j.Rad.enulæ drac.ij. cordis lupi ossis drac.iij. Rad. mandragoræ drac.ij.s.Fiat puluis.

Nota de Diamuscho.

Inrer omnes autem compositiones, quæ in usu habentur, Diamuschum dulce longè alias antecellit,& licet moschi etiam augere quantitatẽ,prout cõmodius esse credideris.Caue duo,ut moschus sit orientalis,multò enim efficacior est occidentali & Doronicum exime,aut loco eius repone succidaneũ.Quandoque enim sumitur radix ut bene sentit Matthiolus speciei aconiti. Diambræ autem compositio, prærerquam quod sit multo inferior,& fermè solùm ad cerebrum comparata, longè etiam est calidior.Princeps aut etiam ualde extollit in his.Præcipuum quod uaçat omni suspicione,& pro cibo ac omni medicamento solum opus, causa ut sit recens capiti,pectori,uentriculo,iecori,renibus, præcipuè ad consumptos, & tabificos,oleum auellanarum,lætificans nostrum, smaragdus orientalis purus, & coloratus scrup.j.hyacinthorum orientalium, margaritarum, croci orientalis añ.drac.j. opij radicum,& pomi mandragorę añ.drac.j.s.foliorum apij,foliorum & Sem.melissæ.Sem.& fol.boraginis,succi foliorum & Sem.sclareæ:Sem.& fol.ozymi parui, & garyophyllati añ.scrup.iiij.Radicum & fol.bibinellæ rubræ: fol.& Sem.pulegij añ.scrup.ij.moschi,& ambræ orientalis añ.g. x v. succi radicis concreti, ossis de corde lupi,ossis de corde equi iuuenis in bello mactati añ.g. x x v.cornu monocerotis scrup.ij.saphyri orientalis,colorati & nitidi scrup.ij.s.Fiat puluis subtilissimus, seu in pollinem redigatur,detur à scrup.s. ad drac.s.

Que calorem naturalem seruant, & quomodo adaugeant, uitæq; longitudini conferat. Cap. XL.

Vita nostra in quo consistat.

Calor in nobis duplex

Hieracij uires.

Vita nostra,& salus in calote innato,multo,puro,denso. Purius est in iuuẽtute plurimus,in pueritia dẽsior,sed crassior in pueris, quàm iuuenibus. Duplex insitus,&influens, & medius in corde ad alia membra influens, cordi autem proprius.Seruatur communibus scilieet temperantia:reficitur enim unusquisque, & in uno quoque membro reductum temperamentum ad proprium statum, uelut Hieracio plerumque: unde Plinius. [Carpitur per messes inciso caule succus candidus,conditur fictili nouo,uiribus papaueri similis:sanatq; omnia uitia oculorum cum lacte muliebri:nubeculas, cicatrices, adustiones, præcipuè caligines,& cũ lana epiphoras,id est,impetus defluxorũ ad illos, idemq; senipuli pondere ex posca ebibita purgat:serpentium quoque ictibus, atque morsibus plantæ partes auxiliantur,& intus,& extra adhibita,tam cum aceto, quàm cum uino.quandoque cum utroque. Cratenas eodem pondere dabat cum aceto, & uino ad hydropicos,sed urinæ difficultates succus emendat ebibitus, uelut uentris uitia cum melle,& aceto planta imposita : sed hæc minus necessaria : quæ autem ad propositum propriè pertinent,sunt ut somnum prouocet, æstum refrigeret, uentriculum purget,sanguinem augeat, Venerem inhibeat, inflationem discutit,ructus lenes efficit,concoctiones adiuuat, nam ipsum cruditatis causam non præbet. Nec ulla res pariter in cibis auiditatem facit,atq; inhibet,eadem enim causa,alter utrinq; modus.Aluum copiosiùs sumptum sic soluit,modicè sistit, lentitiam pituitæ digerit,ut etiam aiunt quidam,sensus purgat,stomachi dissoluti eius usu iuuantur. Et oxyporo adiecto ad dulcedinem temperantes cum aceto. Sed si crassior sit pituita cum scillitico uino, aut absynthite, si tussis adsit, & hyssopite admisto. Datur quoque cæliacis,& in præcordiorum duriciebus,melancholicis,sed candidæ,& uesicæ uitijs.]

uitijs.] Alia insuper addit ad satietatem ut iure meritò ui perire debuerit, qui tam bene tutus aduersus omnes morbos, spontè nascentes hoc Hieracio fuerit. Sed cùm lactucam syluestrem Hieracio, ut palam est miscuerit, etiam è tribus principalibus cichorij speciebus, Hieracio seri quæ est endiuia, propriè latifolia, & uiridis cichorio iucundior, & soncho præstantissimum est. Hieracium ad totum corpus temperandum, dictumque hieracium, quod accipitrum genus sic uocatum, eo confricet oculos, ut uisum meliorem efficiant. At uero cardus benedictus ad purgandum, discutiendumque, ac putredini, atque uenenis resistendum. Saluia uerò proprietate quadam huic negocio prætulerunt, ut etiam sphaculis restituat intam. Ambrosia famosior ad hoc quantò rarior. Propria uerò ad eadem auxilia (ut diximus) exercitatio, ambra orientalis, macropiper, & ferularum corculum, luteo oui simile: post quæ quasi secundo ordine. Aqua ardens bis cocta, aut prannium uinum, crocus, sed orientalis, satyrionis radix. Validior sunt margaritæ, & ebur derasum tenuissimè, si enim loquantur ex hoc sunt genere, & præstantissima, illuminent, densant, purgant humidum à sorditie exustum, & corruptum depellunt: hęc enim talia. uel firmo experimento, uel certa ratione constare debent. Ciceres uerò rubri, & eorum decoctū adaugent ciendo motū, iuxta Principis opinionem, calēdula, chelidonium maius.

Carduus sanctus.

Certa quædam ratio breuis Tuendæ sanitatis. Cap. XLI.

Ratio tuendæ sanitatis in quo potissimum consistat.

EA maximè constat in uentriculi incolumitate, ac opere, id est, bona coctione, tum quia alijs concoquit, nullum aliud illitum quia tenue, latū, & exangue, & aliorum præsidio indiget: tum quia cibaria, & illaborata, & cuiuscunque generis recipit, & præparata, & non præparata, & præmansa, & non pręmansa, & cum potu immoderato: Et motionibus ob amplitudinē maximè turbatur, non ita iecur. Afficitur & uigilijs, curis, studijs, henterocele, præsertim si non unciatur optimè, & ut immodica repletione, ita etiam fame, atque inædia, afficit etiā prauis saporibus: & si nauseet, quid prosunt cibi, nisi nausea sublata? Et in aduersa etiam ualetudine maior, quàm in prospera, necessitas: ob medicamentorum usum primo ad Glauconem dicebat Galenus, lęditque offensa coctionis, pręcipuè caput ob uapores, & situs rectitudinem: & ob id etiam uigilias parit, tinnitus maximè facit, & oculorum imagines, ac nebulas, mentem perturbat, dentes etiam lædit, & corrumpit. Et si bene cedat coctio, hæc omnia, ut sæpè sum expertus, spontè desinunt. Cordis etiam palpitationes, & pulsus languidos, & mentem perturbat consensu neruorum sexti paris. Quid dicam de obstructionibus iecoris, unde lapilli, hydropes, febres, & diarrhϾ, cum cætera mala, sed hæc quatuor præcipuè. Est etiam mutabilis hæc ratio coctionis procurandæ pro ætate, temporibus anni negocijs. Indiget autem maximè capitis cura uicissim ob destillationē, & somnum. Motu & quiete ob contentos cibos hoc illo ob robur. Multum ergo prosunt uincula, & eò magis necessaria in motu à cibo, & in hęterocele. Notus autem in ieiunis plurimum prodest. Somnus quietus, prolixus, altus, bene contecto corpore, puluinar molle, & unguenta pretiosa ab umbilico ad uentriculi furculam. Ex cibis grati moderati, simplices, molles, densique, aër purus, frigidus, siccior ut in speculis. Herbæ quæ plurimum iuuant, absynthium primum, inde menta, ruta, ut superius etiam diximus. Ex cibis alæ pullorum, & gallipauorum, tum lactes quadrupedium, lactes etiam & iecora piscium: & ouorum gallinarum lutea, seu uitelli: & panis ex iure. Vinum paucum, purum, merum, paruum, dulce. Panis recens, leuis, siligineus, aut etiam leui surfure admisso, ferculum, oriza, aut si imbecillior panis in iure coctus. Ex liquoribus oxymel suaue, uel syrupus acetosus, oleum amygdalinum dulce, sal. Quandoque gingiber conditum, sinapis cum capparibus, aut radicibus cichorij. Ficus maturæ, mundatæ, uuæ pendulæ dulces, flores buglossi: iucunditas, & lætitia & croci modicum: cætera mitte loqui. Carpento ueharis, nec onera tolles, nisi exoneratus: saccharum mihi nunc utile est, & quandoque poma odorata, cocta sub cineribus, necessarium est edere ad leuandas curas, & somnum prouocandum. Alui deiectio-

Cap. 14. in initio fermè.

fectionem ob tertiam negligere, aut ob pudorem illam non exonerare, tria maximè incommoda afferre, experimento comprobauimus: primum si fuerit materia le uis ut bilis, tormina, & coli dolorem, & ileum quandoque excitare solet: atque inde mortem. Secundum est quod iecur trahit alimentum prauum, atque hoc est pessimum, & perpetuum, adeò ut nil deterius contingere posit, quod enim cupit excernere cùm prauum sit, exsugere cogitur, atque ideo obstructiones, & corruptiones, & erosiones sequi solent. Vnde sequenti die tormina. Tertium est detrimentum capiti ex uaporibus, uertigines, obstructiones, obliuio, & quandoq; deteriora his, sic & uomitus, & ciborum auersio, atq; eiusmodi. Si uerò urina retineatur, minus est periculum: quandoq; tamen adeò distenditur, ut non posit postmodum illam excernere: & omninò uesica redditur imbecillis. Et si uesica, & urina sunt secundùm naturam, detrimentum minus est in retentione ad horas ferè duas: sed si diutiùs differatur, deterior est retentio urinæ, quàm fæcum, uel etiam si uitiosa sit urina, aut uesica aliquo morbo laboret. Rarò enim urina transit ad insensilem retentionem. Fames autem sumpto cibo pauco semper post tempus cessat: deiciendi autem aluum uoluntas plerunq; non semper. Fęces tamen si retineantur, & sint aut siccæ, aut mediocres, siccari consueuerunt. Verum retentio sudoris nũquam fit sine magno malo, & præsertim in frigore: succedunt enim febres, et persępe phlegmones cùm quis sudare uolens, aut sudans iam frigori se exposuerit. Retentio etiam uomitus est deterior, & lancinat uentriculum, & retinet, quod nonnunquam est lethale uenenum. Porrò paucus cibus minimè nocet uentriculo, quod ille sibi concoquat, quinimò melius ab eo se habet, quod superfluo labore leuetur, nec cordi, aut iecori: cor quidem trahit ad se uiolenter, quicquid est in corpore boni aut iucundi: iecur ob alimenti copiam, scilicet sanguinis, quinimò & ipsum cura quadam ut uentriculus superflua leuatur: neque ergo ex inædia paucorum dierum, neq; ex multorum, non graui læduntur cor, iecur, aut uentriculus: Ventriculus tamen si nihil omninò assumat, læditur.

Negligere deiectionem aluis, ut, quæ mala pariat.

Vrine retentio minus periculosa, & quando mala.

Retentio sudoris semper mala.

Vomitus retentio deterior.

Breue quoddam compendium, de omnium etatum uictu in generali. Cap. XLII.

CVm sint maximæ corporum differentiæ quatuor, alia enim simpliciter sana, quibus nihil est quod obsit, non ætas, non natura, non externa, uelut casus, aut error: alia quibus ætas duntaxat, uelut senes, alia quibus temperatura, aut mala compositio bellum indixit, alia quæ uel casu, uel errore uitæ, aut in morbos, quibus decumbere coguntur, aut cum quibus etiam consueta munia obire, ut cæcitas in altero oculo, leuis urinæ uitigo, hernia, aut nihil horum, sed parati ad morbos ex quacunq; causa sunt, uelut morbo regio laborantes, uel malo habitu, uel imbecillitate uentriculi non solùm in omnibus his, sed etiam in sanis, plurimum potest uiuendi ratio, atq; casus. Non enim ęgrotamus, non morimur ante extremam senectutem, nisi natura à malis euicta. Euincitur autem uiolentis quandoque casibus, uulneribus, ictibus rerum grauium, seu dolore, labore, frigore, inædia, crapula, uenenis, cibis, qui subigi nequeunt, ut leguminibus, ac radicibus, aut semiputridis, uelut fungis, & carnibus, aut piscibus, seu fructibus obsoletis, in quibus plerunque malus sapor, & odor depræhenduntur, aut semicoctis, sed & ualde acribus, acidis, crassis, lentis, aut duris, aut uetustate excesis, ut etiam pane mucido, sed præter omnia uino plurimo, atque potenti, quod cerebrum petit, ac neruos, & totum sanguinem mutat. Præterea uenere, in senibus præcipuè, uigilia, curis, ira, tristitia, timore. Si ergo quis talia pręcauere potuerit, et in horũ possessione diu manere, tam certus esse potest de incolumitate, & longa uita, quàm quod aduentum solis æstas consequetur, modo nihil incommodi maioris iam in corpore antea contraxerit Quod si homo ægrotet, necesse est ut corpus à causa aliqua illi inimica percellatur, quod si percellitur, oportet ipsam causam, aut potentiorem esse corpore, aut diuturnam esse oppressionem. Valeant ergo qui administrationes, opes in solertia, & hominum auxilio posita esse credunt nostram salutem,

Corporum quatuor maxime differentiæ.

Nota.

A quibus natura nostra uincitur.

aut in casu, nisi eò rem deducas, ut casus afferat uiolentiam, quod etiam in opibus, & administratione facere sæpe solet. Cauendum est igitur ab his causis, quæ nos subigere possunt: & maximè his, qui iam malam contraxerunt corporis habitudinem, sed & cauendum ne contrahant, quantum fieri potest. Et plerunque errorem *Nota.* iuuentutis sequens ætas pœnas luit: unde ab initio assuescendum moderationi, ex qua non solùm saluti corporis contulimus, sed famæ, bonis, & gratiæ apud Deum, *Puer quomodo regendus.* tum etiam animi uirtutibus. Cùm itaque puer sex annos uel circa habuerit, præceptori tradendus est, qui eum doceat, in quo etiam gradatim est ordinandus, nec in scholis quotidie morari cogendus, nec uinum ei bibendum detur, uel in exigua quantitate, ut suprà diximus, sed aqua frigida, dulcis & bona, et non turbida, & præcipuè si calidæ fuerit temperiei: & hoc modo regendus est usque ad annum XIIII. deinde regimine sanorum regatur, nec medicandi sunt pueri forti uentris solutione, uel minutione, & custodiendi sunt ne multum de mellis confectionibus, ac fructibus comedant, ne ægritudines multas incurrant. A lacte, & caseo, ac crassis nu- *Iuuenes quomodo custodiendi.* trientibus remoueantur, ne lapis in eorum uesica gignatur, & multum nutrientibus, nec cibos sumant, donec prior concoctus sit. Et cum XII. fuerit annorum, tunc exercendi sunt in his, quibus sunt docendi. Et cùm iuuenes facti fuerint, ab acutis infirmitatibus sunt custodiendi, eos minuendo, atque eorum uentres soluendo, & cùm apparuerint signa, statim occurratur, antequam perficiantur morbi. Et ideò dicebat Haly. [Iuuenum corpora cum iam ultimum attigerunt terminum, & augmentationis statum, ideoq; superfluitates in eis augentur, & congregantur, morbiq; festinant in eos propter repletionem.] Hoc enim tempore cibus non occupatur in dilatando corpus, & augendo sicut prius, & uirtus eorum patientior est morborum, & in pluribus fortior, ad expellendum eorum causam, unde oportet exercitium indiri moderatum, & consuetum, nec multum, calorem solis obuient. In aqua temperati caloris se balneent, æstate uerò aqua frigida, dulci, & suaui. Cibos caueant calefacientes, choleram generantes, ut allia, cæpas, sinapim, & similia, nec plus comedant, quàm concoqui possint: frigidos autem assumant pisces recentes, hœdinas carnes cum frigidis condimentis decoctas, uinum bibant nec multum, nouum, nec uctus, mixtum aqua frigida, nec famem multum tollerent, ne bile os uentriculi afficiatur. Sitq; tandem eorum regimen, iuxta quod expedit naturali eorum temperamento, cuiusq; quatuor anni temporum, etiam uerecundia in iuuene bonum est signum, ut Cicero testatur secundo de officijs. Prima adolescentium commendatio proficiscitur à modestia, tum pietate in parentes, tum in suos beneuolen- *Nota.* tia. Et Seneca. Adolescentem probo, in quo est aliquid senile. Caueant ab immoderata libidine, libidinosa enim & intemperans adolescẽtia affectum corpus senectuti tradit, nec in robore, ac flore iuuentutis confidendum est, quoniam illa ætas multò plures habent mortis casus, quàm senectus: faciliùs enim in morbos adolescẽtes *1. Aphoris. 12.* incurrunt: iuxta Hippocratis dictum. Grauius ægrotant, & difficilius curantur, & hinc est quod pauci ueniunt ad senectutem. Quare longè melior est in senibus cõ- *Senum conditio melior.* ditio, quia quod sperat adolescens, iam consecutus est senex, & quanquam id quod præterijt effluxerit, hoc tamen remanet, quod uirtute, & rectè factis quisq; consecutus est, & grauior est etiam mors iuuenibus repugnante natura, senibus uerò leuis, quia sponte uenit, & nulla ui adhibita, & ob id dixit Iuuenalis:

Nunc mihi qui suades: post damnum temporis, & spes
Deceptas: festinat enim decurrere uelox.
Flosculus angustæ, miseræq; breuissima uitæ.
Porrò dum bibimus, dum serta et unguenta puellas
Poscimus: obrepit non intellecta senectus.

Quapropter non immeritò cecinit Ouidius.

Igitur ò iuuenes, dum uires, anniq; sinunt tolerare labores.
Iam ueniet tacito curua senecta pede.
Venturæ memores iam nunc estote senectæ.
Sic nullum uobis tempus abibit iners.

Senes ergo calefacienti, ac humectanti regimine sunt tractandi, ideoq; habitare debent in aëre non sicco, sed simili uerno, & si uirtus eorum debilis sit, equitent, & ambulationem minuant: si uerò fortior sit, deambulatione utantur, non tamen quę fatiget: atque balneo aquæ dulcis tepido utantur, & comedant cibaria calida, & humida, facilis concoctionis, & fugiant acria, pungitia, & quæ sunt difficilis concoctionis, & bilem, phlegma, ac melancholiam generant. Et qui ualdè senes sunt, pluries in die cibum assumãt, & paulatim cum natura debilis copiam cibi semel assumpti conficere nequeant, & uentrem mollem procurent, ac coitum, & animi accidentia fugiant, & præsertim immoderata. Et quia ut plurimum quod colligitur in corpore senum phlegma est, ideo bonum est aliquando uti subtiliantibus, & incidentibus phlegma, & somno prolixo utantur, uel saltem diuturna mora in lecto. Præterea confert antequam surgant frictio temperata in quantitate, & qualitate, postea equitent, uel incedant. Vinum clarum, & subtile, & aqua mediocriter mistum, ac temperatè bibant. Si enim hoc modo regantur, posibile est ut ad albaram tardè perueniant, nec eorum corpora dejciantur.

Senes quomodo tractandi.

Valdè senes.

FINIS.

BASILEAE,
PER SEBASTIANVM HENRICPETRI,
ANNO À SALVTE NOSTRA INSTAVRATA PER CHRISTVM, CIↃ. IↃ. XXCII.
Mense Martio.

